

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

رسالت
علیهما الصلوة
والتسلیم

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْمَدْرَسَةُ الْإِسْلَامِيَّةُ

لِلْحَدِيثِ وَالْفِقْهِ

بِالْمَدِينَةِ الْعَرَبِيَّةِ

بِسْمِ اللَّهِ

الْمَدْرَسَةُ الْإِسْلَامِيَّةُ

لِلْحَدِيثِ وَالْفِقْهِ

بِسْمِ اللَّهِ

الْمَدْرَسَةُ الْإِسْلَامِيَّةُ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شرح زیارت جامعه کبیره

نویسنده:

السید حسین الهمدانی الدرود آبادی

ناشر چاپی:

مسجد مقدس جمکران

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۲۹	شرح زیارت جامعه کبیره
۲۹	مشخصات کتاب
۲۹	سخن ناشر
۲۹	زیارت جامعه کبیره
۳۱	زیارت وداع
۳۲	شرح حال مؤلف
۳۲	تألیفات آن جناب
۳۳	درباره شرح زیارت جامعه
۳۵	مقامات وجود
۳۶	پیشگفتار:
۳۷	در دوستی اهل بیت
۳۸	در تضرع و زاری و عنایت ربانی به مؤلف
۳۹	در این که جام را از امام رضا گرفت
۳۹	مقدمه (در این که الفاظ برای معانی واقعی وضع شده‌اند)
۴۰	در این که تأویل به نظر عالمان تفسیر است
۴۱	در ادب زیارت
۴۱	در حقیقت زیارت
۴۱	در تفسیر عرفانی طهارت و غسل و زیارت
۴۲	در حکمت تکبیرهای قبل از زیارت
۴۲	در ارکان اسم الله
۴۳	السَّلَامُ عَلَیْكُمْ
۴۳	در معنای سلام

- ۴۴ سلام از اسماء خداوند است
- ۴۴ يَا أَهْلَ بَيْتِ التُّبُوَّةِ
- ۴۴ در معنای حقیقت نبوت
- ۴۵ در عالم حیرت (و عالم موت)
- ۴۵ در مرتبه ذکر
- ۴۶ سدره المنتهی چیست؟
- ۴۶ مرتبه سوم چیست؟
- ۴۸ در مرتبه اهل بیت و معنای آن
- ۴۸ روایاتی درباره اهل بیت از عامه و خاصه
- ۵۱ روایات اهل سنت در آیه تطهیر
- ۵۴ نتیجه‌گیری از روایات
- ۵۵ در مراتب حقیقت
- ۵۶ در عدم اشاره به ذات و صفات
- ۵۹ در حقیقت محمدیه
- ۶۰ در تحلیل طینت
- ۶۱ در خلقت عقل
- ۶۱ تذکراتی درباره عقل
- ۶۳ وَ مُؤْضِعَ الرَّسَالَةِ
- ۶۳ وَ مُؤْضِعَ الرَّسَالَةِ
- ۶۳ مقامات سه‌گانه عالم شهادت
- ۶۴ در ارکان مراتب سه‌گانه
- ۶۴ در علم خدای تعالی
- ۶۵ در پیاده شدن اسماء در عوالم و معنای ماه‌های سال
- ۶۷ در اشتقاق اسماء

- ۶۸ در حقیقت نبوت
- ۶۹ در حضور حقیقت نبوت و ولایت در همه
- ۶۹ وَ مُخْتَلَفَ الْمَلَائِكَةِ
- ۷۲ وَ مَهِيْطَ الْوَحْيِ
- ۷۲ در معنای وحی
- ۷۳ در تفاوت رسول و نبی و امام و محدث
- ۷۴ در مراتب نبی و رسول و محدث
- ۷۴ در مراتب سالکان
- ۷۷ وَ مُعْدِنَ الرَّحْمَةِ
- ۷۷ در معنای رحمت
- ۷۸ در اعتبارات صفات
- ۷۹ وَ خُزَّانَ الْعِلْمِ
- ۷۹ وَ خُزَّانَ الْعِلْمِ
- ۷۹ در اطلاقات علم
- ۸۲ مثالی برای احاطه علمی حق تعالی
- ۸۲ در چگونگی تعلق علم به حوادث آینده
- ۸۳ در معنای بداء
- ۸۴ در این که ائمه مظهر علم خداوندند
- ۸۵ امام مبین کیست؟
- ۸۵ در زیادت لحظه به لحظه علم امام
- ۸۵ در شب قدر چه می‌گذرد؟
- ۸۷ بداء پیدایش علم تازه نیست
- ۸۹ در پیمان‌هایی که از انبیاء گرفته‌اند
- ۹۰ وَ مُنْتَهَى الْجَلْمِ

- ۹۰ وَ مُنْتَهَى الْجَلْمِ
 ۹۰ در معنای عقل و خرد
 ۹۱ وَأُصُولَ الْكَرَمِ
 ۹۱ وَأُصُولَ الْكَرَمِ
 ۹۲ میثاقی که خدا از پیامبران گرفت چه بود؟
 ۹۲ وَقَادَةَ الْأُمَّمِ
 ۹۲ وَقَادَةَ الْأُمَّمِ
 ۹۳ در سرّ و علانیه محمد و آل محمد
 ۹۷ وَأَوْلِيَاءَ النَّعْمِ
 ۹۷ وَأَوْلِيَاءَ النَّعْمِ
 ۹۸ وَعَنْصَرَ الْأَبْرَارِ
 ۹۸ در جامعیت کمالی انسان
 ۹۸ در این که اخبار طینت دو دسته‌اند
 ۱۰۰ در عدم تنافی اخبار طینت با اختیار
 ۱۰۱ در معنای طینت
 ۱۰۲ در عهد الست
 ۱۰۲ در طینت محمد و آل محمد
 ۱۰۳ اختیار در دیگر موجودات
 ۱۰۵ وَ دَعَائِمَ الْأَخْيَارِ
 ۱۰۵ وَ دَعَائِمَ الْأَخْيَارِ
 ۱۰۵ در حقیقت عبودیت
 ۱۰۷ مراتب عبودیت
 ۱۰۸ در تفاوت رتبی ولایت خدا و رسول و ائمه
 ۱۰۹ مراتب ولایت

- ۱۱۱ در این که زمین از آن امام است
- ۱۱۲ وَ سَأَسْأَلُ الْعِبَادِ
- ۱۱۲ وَ أَزْكَانَ الْبِلَادِ
- ۱۱۲ وَ أَزْكَانَ الْبِلَادِ
- ۱۱۳ گسترش ولایت در همه
- ۱۱۳ مراد از امانت چیست؟
- ۱۱۵ وَ أَبْوَابِ الْإِيمَانِ
- ۱۱۵ در معنای ایمان
- ۱۱۶ در این که هر عضوی ایمانی ویژه به خود دارد
- ۱۱۷ در شناخت حقیقی خدا
- ۱۱۹ در این که ادراک اکتناهی خدا محال است
- ۱۲۰ وَ أَمْنَاءَ الرَّحْمَنِ
- ۱۲۱ وَ سُلَالَةَ التَّيْبِيِّينَ
- ۱۲۱ وَ سُلَالَةَ التَّيْبِيِّينَ
- ۱۲۱ لطیفه‌ای در معنای این که ائمه از نسل پیامبرانند
- ۱۲۱ وَ صَفْوَةَ الْمُرْسَلِينَ
- ۱۲۲ وَ عِثْرَةَ خَيْرِهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَ بَرَكَاتَهُ
- ۱۲۲ وَ عِثْرَةَ خَيْرِهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَ بَرَكَاتَهُ
- ۱۲۳ چرا پیامبر ما حبیب الله نامیده شده است
- ۱۲۳ سرّ خاتمیت
- ۱۲۴ رمز گزینش محمد و آل
- ۱۲۷ در همیشگی بودن خلقت
- ۱۲۷ در غیر متناهی بودن عوالم
- ۱۲۸ در تفویض به پیامبر

- ۱۲۸ السَّلَامُ عَلَىٰ أُمَّةٍ الْهُدَىٰ
- ۱۲۸ السَّلَامُ عَلَىٰ أُمَّةٍ الْهُدَىٰ
- ۱۲۸ در معانی هدایت
- ۱۲۹ چرا قرآن همیشه زنده است
- ۱۲۹ وَ مَضَابِیحِ الدُّجَىٰ
- ۱۲۹ وَ مَضَابِیحِ الدُّجَىٰ
- ۱۲۹ تفسیری کوتاه از آیه نور
- ۱۳۲ وَ أَغْلَامِ التُّقَىٰ
- ۱۳۲ وَ أَغْلَامِ التُّقَىٰ
- ۱۳۲ در معانی تقوی
- ۱۳۳ مقدمه‌ای در بیان حقیقت تقوی
- ۱۳۴ در معنای عقل و جهل
- ۱۳۵ دستورالعمل امام صادق(ع) در هنگام خواب
- ۱۳۷ وَ دَوَىٰ التُّهَىٰ
- ۱۳۷ وَ دَوَىٰ التُّهَىٰ
- ۱۳۷ در تفاوت قرآن و فرقان
- ۱۳۸ وَ أَوْلَىٰ الْجَحَىٰ
- ۱۳۸ وَ كَهْفِ الْوَرَىٰ
- ۱۳۹ وَ وَرَثَةِ الْأَنْبِيَاءِ
- ۱۴۰ وَ الْمَثَلِ الْأَعْلَىٰ
- ۱۴۲ وَ الدَّعْوَةِ الْحَسَنَىٰ
- ۱۴۲ اهل بیت دعوت حسنی حضرت ابراهیم(ع) هستند
- ۱۴۳ وَ حُجَجِ اللَّهِ عَلَىٰ أَهْلِ الدُّنْيَا وَ الْأَخِرَةِ وَ الْأَوْلَىٰ وَ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ بَرَكَاتِهِ
- ۱۴۳ در نشانه الست

- ۱۴۴ در این که ائمه (ع) حجّت‌های آخرتند
- ۱۴۵ السَّلَامُ عَلَىٰ مَحَالِّ مَعْرِفَةِ اللَّهِ
- ۱۴۵ در معنای معرفت
- ۱۴۶ وَمَسَاكِينِ بَرَكَهَ اللَّهِ
- ۱۴۶ در معنای معرفت در این که فضائل اهل بیت بی‌شمار است
- ۱۴۶ وَمَعَادِنِ حِكْمَةِ اللَّهِ
- ۱۴۶ در معنای حکمت
- ۱۴۸ وَحَفْظُهُ سِرِّ اللَّهِ
- ۱۴۸ در مراتب و معانی سرّ
- ۱۵۰ وَحَمَلَةِ كِتَابِ اللَّهِ
- ۱۵۰ در معنای کتاب
- ۱۵۱ در اوصیاء پیامبران
- ۱۵۱ در این که کتاب واجد حروف اسم اعظم است
- ۱۵۳ امام مبین کیست؟
- ۱۵۴ وَأَوْصِيَاءِ نَبِيِّ اللَّهِ
- ۱۵۴ در اوصیاء پیامبر خاتم
- ۱۵۶ در لوح اهدایی خدا به پیامبرش در وصیت
- ۱۵۸ وَذُرِّيَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ
- ۱۵۸ در استدلال بر این که ائمه ذرّیه پیامبرند
- ۱۵۸ السَّلَامُ عَلَى الدَّعَاةِ إِلَى اللَّهِ
- ۱۵۸ در معنای داعی بودن ائمه
- ۱۵۹ وَالْأَدْلَاءِ عَلَى مَرْضَاةِ اللَّهِ
- ۱۵۹ وَالْأَدْلَاءِ عَلَى مَرْضَاةِ اللَّهِ
- ۱۵۹ در این که آل محمد منشای همه خوبی‌ها و ملکاتند

- ۱۶۱ وَ الْمُسْتَقِرِّينَ فِي أَمْرِ اللَّهِ
- ۱۶۱ وَ الْمُسْتَقِرِّينَ فِي أَمْرِ اللَّهِ
- ۱۶۱ در معنای عرفانی فقر و فنا
- ۱۶۲ وَ التَّامِّينَ فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ
- ۱۶۲ وَ التَّامِّينَ فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ
- ۱۶۳ وَ الْمُخْلِصِينَ فِي تَوْجِيدِ اللَّهِ
- ۱۶۳ در اخلاص
- ۱۶۳ سخنی لطیف در منتهای سیر انسان
- ۱۶۴ وَ الْمُظْهِرِينَ لِأَمْرِ اللَّهِ وَ نَهْيِهِ
- ۱۶۴ هدف خلقت
- ۱۶۴ وَ عِبَادِهِ الْمُكْرَمِينَ الَّذِينَ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ
- ۱۶۴ وَ عِبَادِهِ الْمُكْرَمِينَ الَّذِينَ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ
- ۱۶۵ درخت آدم چه بوده است؟
- ۱۶۵ السَّلَامُ عَلَى الْأَيْمَةِ الدُّعَاةِ
- ۱۶۵ السَّلَامُ عَلَى الْأَيْمَةِ الدُّعَاةِ
- ۱۶۶ وَ الْقَادَةَ الْهُدَاةِ
- ۱۶۶ در مراتب پیروی از ائمه(ع)
- ۱۶۷ در مرتبه خلت
- ۱۶۹ تأویلی از آیه ارائه ملکوت به ابراهیم(ع)
- ۱۷۰ وَ السَّادَةَ الْوُلَاةِ
- ۱۷۱ وَ الدَّادَةَ الْحَمَاهِ
- ۱۷۱ وَ أَهْلَ الذِّكْرِ
- ۱۷۱ وَ أَوْلَى الْأَمْرِ
- ۱۷۱ وَ بَقِيَّةُ اللَّهِ

- ۱۷۲ وَ خَيْرَتِهِ
- ۱۷۲ وَ خَيْرَتِهِ
- ۱۷۲ در این که اسماء شامل اسماء حسنی و اسماء غیر حسنی می‌شود
- ۱۷۳ در توفیقیت اسماء
- ۱۷۴ وَ حِزْبِهِ
- ۱۷۵ وَ غَيْبُهُ عَلَيْهِ
- ۱۷۵ وَ حُجَّتِهِ
- ۱۷۵ وَ صِرَاطِهِ
- ۱۷۵ صراط چیست؟
- ۱۷۶ وَ نُورِهِ
- ۱۷۶ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ
- ۱۷۷ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
- ۱۷۷ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
- ۱۷۷ در تفاوت واحد و احد
- ۱۷۸ كَمَا شَهِدَ اللَّهُ لِنَفْسِهِ وَ شَهِدَتْ لَهُ مَلَائِكَتُهُ وَأُولُوا الْعِلْمِ مِنْ خَلْقِهِ
- ۱۷۸ در مراتب توحید
- ۱۷۹ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
- ۱۷۹ در معنای عزیز
- ۱۸۰ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ الْمُنْتَجَبُ
- ۱۸۰ وَ رَسُولُهُ الْمُرْتَضَى
- ۱۸۱ أَرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَ دِينِ الْحَقِّ
- ۱۸۱ «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۷۱۶)
- ۱۸۱ در قیام حضرت مهدی (ع)
- ۱۸۲ وَ أَشْهَدُ أَنَّكُمْ الْأُمَّةَ الرَّاشِدُونَ الْمُهْتَدِينَ

- ۱۸۲ الْمُعْصُومُونَ
- ۱۸۲ مقدمه‌ای برای بیان عصمت
- ۱۸۲ مقدمه‌ای برای بیان عصمت
- ۱۸۲ نور اول: در معنای فطرت و طینت
- ۱۸۴ در خلقت ائمه(ع)
- ۱۸۵ در شرح حجابها
- ۱۸۸ در حقیقت محمدیه
- ۱۸۸ در حقیقت محمدیه
- ۱۸۸ نور دوم: در حقیقت عصمت
- ۱۸۸ در ارواحی که در ائمه(ع) قرار دارند
- ۱۸۹ در ارواحی که در ائمه(ع) قرار دارند
- ۱۹۱ نور سوم: در معنای توبه و انابه معصومین علیهم السلام
- ۱۹۲ در اقسام گناهان
- ۱۹۵ الْمُكَرَّمُونَ
- ۱۹۵ در معنای کرامت ائمه(ع) بر دیگر خلایق
- ۱۹۷ الْمُفَرِّقُونَ
- ۱۹۷ الْمُتَّقُونَ الصَّادِقُونَ الْمُضْطَفُونَ
- ۱۹۷ مراد از صادقین چیست؟
- ۱۹۷ الْمُطِيعُونَ لِلَّهِ
- ۱۹۷ الْقَوَامُونَ بِأَمْرِهِ
- ۱۹۷ الْعَامِلُونَ بِإِزَادَتِهِ
- ۱۹۸ الْفَائِزُونَ بِكَرَامَتِهِ
- ۱۹۸ اضْطَفَاكُمْ بِعِلْمِهِ وَ ارْتَضَاكُمْ لِغَيْبِهِ وَ اخْتَارَكُمْ لِسِرِّهِ وَ اجْتَبَاكُمْ بِقُدْرَتِهِ وَ اعَزَّكُمْ بِهُدَاهِ وَ خَصَّكُمْ بِبِرْهَانِهِ وَ اَنْتَجَبَكُمْ لِنُورِهِ وَ اَيْدَكُمْ بِرُوحِهِ
- ۱۹۸ ائمه(ع) ظرف علم پروردگارند

- ۲۰۰ وَ رَضِيكُم خُلَفَاءَ فِي اَرْضِهِ
- ۲۰۰ در خلافت ائمه (ع) از خدا
- ۲۰۱ وَ حُجَّجَا عَلٰى بَرِيَّتِهِ
- ۲۰۱ وَ اَنْصَارًا لِدِينِهِ
- ۲۰۱ وَ حَفَظَةً لِسِرِّهِ وَ خَزَنَةً لِعِلْمِهِ
- ۲۰۲ وَ مُسْتَوْدَعًا لِحِكْمَتِهِ
- ۲۰۲ وَ تَرَاجِمَةً لَوْحِيهِ
- ۲۰۲ وَ اَرْكَانًا لِتَوْحِيدِهِ
- ۲۰۲ وَ شُهَدَاءَ عَلٰى خَلْقِهِ
- ۲۰۲ ائمه (ع) شاهدان بر خلقند
- ۲۰۴ وَ اَعْلَامًا لِعِبَادِهِ
- ۲۰۴ وَ مَنَارًا فِي بِلَادِهِ
- ۲۰۵ وَ اَدِلَاءَ عَلٰى صِرَاطِهِ
- ۲۰۵ عَصَمَكُمُ اللّٰهُ مِنَ الزَّلَّلِ
- ۲۰۶ وَ اَمَنَكُم مِّنَ الْفِتَنِ
- ۲۰۶ در آزمایش و فتنه‌ها
- ۲۰۷ وَ طَهَّرَكُم مِّنَ الدَّنَسِ وَ اَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ وَ طَهَّرَكُم تَطْهِيرًا
- ۲۰۷ در مراتب طهارت ائمه (ع)
- ۲۰۸ فَعَظَّمْتُمْ جَلَالَهُ
- ۲۰۸ وَ اَكْبَرْتُمْ شَأْنَهُ
- ۲۰۸ در معنای تکبیر
- ۲۰۹ وَ مَجَّدْتُمْ كَرَمَهُ
- ۲۰۹ در عینیت صفات حق با ذات
- ۲۱۱ اَدْمَنْتُمْ ذِكْرَهُ

- ۲۱۱ در ذکر خدا
- ۲۱۱ وَ كَذَّبْتُمْ مِيثَاقَهُ
- ۲۱۱ در میثاق
- ۲۱۲ وَأَخَكُمْتُمْ عَقْدَ طَاعَتِهِ
- ۲۱۲ وَ نَصَحْتُمْ لَهُ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ
- ۲۱۲ وَ دَعَوْتُمْ إِلَى سَبِيلِهِ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ
- ۲۱۲ در معنای حکمت و موعظه حسنه و جدال احسن
- ۲۱۴ وَ بَدَلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فِي مَرْصَاتِهِ
- ۲۱۴ در غایت خلقت انسان
- ۲۱۵ در این که انسان آینه صفات جلالی و جمالی است
- ۲۱۶ در چرایی و حقیقت امر و نهی
- ۲۱۸ وَ صَبَرْتُمْ عَلَى مَا أَصَابَكُمْ فِي جَنْبِهِ
- ۲۱۸ در شکیبایی
- ۲۱۹ وَأَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ
- ۲۱۹ در معنای اقامه نماز
- ۲۱۹ وَ آتَيْتُمُ الزَّكَاةَ
- ۲۱۹ وَأَمَرْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَيْتُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ
- ۲۲۰ وَ جَاهَدْتُمْ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ
- ۲۲۰ در معنای جهاد
- ۲۲۰ حَتَّىٰ أَغْلَبْتُمْ دَعْوَتَهُ
- ۲۲۰ وَ بَيَّيْنْتُمْ فَرَائِضَهُ
- ۲۲۰ در حقیقت احکام و فرائض الهی
- ۲۲۱ وَأَقَمْتُمْ حُدُودَهُ
- ۲۲۱ در بیان حدود و احکام اشیاء

- ۲۲۱ وَ نَشَرْتُمْ شَرَائِعَ أَحْكَامِهِ
- ۲۲۱ وَ سَنَنْتُمْ سُنَّتَهُ
- ۲۲۱ وَ صَرَّيْتُمْ فِي ذَلِكَ مِنْهُ إِلَى الرِّضَا وَسَلَّمْتُمْ لَهُ الْقَضَاءَ
- ۲۲۱ در رضا
- ۲۲۲ وَ صَدَّقْتُمْ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ مَضَى
- ۲۲۲ فَالزَّاعِبُ عَنْكُمْ مَارِقٌ
- ۲۲۲ وَ اللّٰزِمُ لَكُمْ لِاحِقٌ
- ۲۲۳ وَ الْمَقْصَرُ فِي حَقِّكُمْ زَاهِقٌ
- ۲۲۳ در معنای حق
- ۲۲۳ وَ الْحَقُّ مَعَكُمْ وَ فِيكُمْ وَ مِنْكُمْ وَ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ أَهْلُهُ وَ مَعِينُهُ
- ۲۲۴ وَ مِيرَاثُ التَّبَوُّةِ عِنْدَكُمْ
- ۲۲۴ در میراث نبوت
- ۲۲۴ وَ إِيَابُ الْخُلُقِ إِلَيْكُمْ وَ حِسَابُهُمْ عَلَيْكُمْ
- ۲۲۵ در این که ائمه (ع) مبدأ و منتهای مردم هستند
- ۲۲۶ وَ فَضْلُ الْخِطَابِ عِنْدَكُمْ وَ آيَاتُ اللَّهِ لَدَيْكُمْ وَعَزَائِمُهُ فِيكُمْ وَ نُورُهُ وَ بُرْهَانُهُ عِنْدَكُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَيْكُمْ
- ۲۲۶ وَ فَضْلُ الْخِطَابِ عِنْدَكُمْ وَ آيَاتُ اللَّهِ لَدَيْكُمْ وَعَزَائِمُهُ فِيكُمْ وَ نُورُهُ وَ بُرْهَانُهُ عِنْدَكُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَيْكُمْ
- ۲۲۶ در امامت
- ۲۲۷ در این که امامت به اختیار مردم نیست
- ۲۳۰ مَنْ وَالَاكُمْ فَقَدْ وَالَى اللَّهَ وَمَنْ عَادَاكُمْ فَقَدْ عَادَى اللَّهَ
- ۲۳۰ وَمَنْ أَحْبَبَكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَمَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ
- ۲۳۰ وَمَنْ اغْتَصَمَ بِكُمْ فَقَدْ اغْتَصَمَ بِاللَّهِ
- ۲۳۱ أَنْتُمْ الصِّرَاطُ الْأَقْوَمُ وَ السَّبِيلُ الْأَعْظَمُ
- ۲۳۱ در این که ائمه (ع) صراط مستقیم و اسم اعظم پروردگارانند
- ۲۳۱ وَ شُهَدَاءُ دَارِ الْفَنَاءِ وَ شَفَعَاءُ دَارِ الْبَقَاءِ

- ۲۳۱ در مراتب نبوت و طینت
- ۲۳۳ وَالرَّحْمَةُ الْمَوْضُوعَةُ
- ۲۳۴ در معنای رحمت و فضل
- ۲۳۴ وَالْآيَةُ الْمُخْزُونَةُ
- ۲۳۴ در معنای آیه مخزونه
- ۲۳۵ وَالْأَمَانَةُ الْمُحْفُوظَةُ
- ۲۳۵ در معنای امانت الهی
- ۲۳۶ وَالْبَابُ الْمُبْتَلَىٰ بِهِ النَّاسُ
- ۲۳۶ در تأویل باب حطه
- ۲۳۸ مَنْ أَنَاكُمْ نَجَا وَمَنْ لَمْ يَأْتِكُمْ هَلَكَ
- ۲۳۸ در فرقه ناجیه
- ۲۳۸ إِلَى اللَّهِ تَدْعُونَ وَعَلَيْهِ تَدْتُونَ
- ۲۳۹ وَبِهِ تُؤْمِنُونَ وَلَهُ تَسْلَمُونَ وَبِأَمْرِهِ تَعْمَلُونَ وَإِلَىٰ سَبِيلِهِ تُرْشِدُونَ وَبِقَوْلِهِ تَحْكُمُونَ
- ۲۳۹ سَعِدَ مَنْ وَالَاكُمْ وَهَلَكَ مَنْ غَادَاكُمْ
- ۲۳۹ سَعِدَ مَنْ وَالَاكُمْ وَهَلَكَ مَنْ غَادَاكُمْ
- ۲۴۰ در سعادت و شقاوت
- ۲۴۱ در ابتلاء مؤمنان
- ۲۴۳ وَخَابَ مَنْ جَحَدَكُمْ
- ۲۴۳ وَضَلَّ مَنْ فَارَقَكُمْ
- ۲۴۳ وَفَازَ مَنْ تَمَسَّكَ بِكُمْ
- ۲۴۳ وَأَمِنَ مَنْ لَجَأَ إِلَيْكُمْ
- ۲۴۳ وَسَلِمَ مَنْ صَدَّقَكُمْ
- ۲۴۴ وَهُدَىٰ مَنِ اغْتَصَمَ بِكُمْ
- ۲۴۴ مَنِ اتَّبَعَكُمْ فَالْجَنَّةُ مَأْوَاهُ وَمَنْ خَالَفَكُمْ فَالْتَارُ مَشْوَاهُ

- ۲۴۴ در عدم قبولی اعمال مخالفان
- ۲۴۴ وَمَنْ جَحَدَكُمْ كَافِرًا وَمَنْ حَارَبَكُمْ مُشْرِكًا
- ۲۴۴ اشاره
- ۲۴۴ در کفر مخالفان
- ۲۴۵ أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا سَابِقٌ لَكُمْ فِيمَا مَضَىٰ وَ جَارٍ لَكُمْ فِيمَا بَقِيَ
- ۲۴۵ در این که میثاق آلت، میثاق بر ولایت است
- ۲۴۶ در پیمان گرفتن از بنی اسرائیل بر ولایت
- ۲۴۷ در عرض ولایت بر همه موجودات
- ۲۴۸ وَأَنَّ أَرْوَاحَكُمْ وَ نُورَكُمْ وَ طِينَتَكُمْ وَاحِدَةٌ
- ۲۴۸ در این که چگونه ائمه (ع) نور واحدند
- ۲۴۸ در این که چگونه ائمه (ع) نور واحدند
- ۲۴۸ قبس اول: در چگونگی ارتباط موجودات با حقیقت مطلقه
- ۲۵۰ قبس دوم حقیقت ائمه (ع) در طول حکمی دارد و در عرض حکمی دیگر
- ۲۵۰ قبس سوم: در ارواح پنجگانه ائمه (ع)
- ۲۵۳ طَابَتْ
- ۲۵۳ وَ طَهَّرَتْ
- ۲۵۴ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ
- ۲۵۴ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ
- ۲۵۴ در مراتب و مقامات ائمه (ع) در مقایسه با همدیگر
- ۲۵۵ خَلَقَكُمْ اللَّهُ أَنْوَارًا فَجَعَلَكُمْ بَعْزُهُمْ مُخَدِّعِينَ
- ۲۵۶ در خلقت حقیقت محمدیه
- ۲۵۷ حَتَّىٰ مَنْ عَلَيْنَا بِكُمْ
- ۲۵۷ حاملان علم ائمه (ع) چه کسانی هستند
- ۲۵۸ فَجَعَلَكُمْ فِي بُيُوتٍ

- ۲۵۹ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُزْفَعَ وَيَذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ
- ۲۵۹ وَ جَعَلَ صَلَواتِنَا عَلَيْكُمْ وَ مَا حَصَنَّا بِهِمْ وَلَا يَتُكَّمُ طيبا لِخَلْقِنَا وَ طَهَّرَهُ لِنَفْسِنَا وَ تَزَكِيَّةً لَنَا
- ۲۶۰ وَ كَفَّارَةً لِدُنُوبِنَا
- ۲۶۰ در این که چگونه پیامبر و آل (ع) گناهان شیعیان را بر دوش می‌گیرند
- ۲۶۱ فَكُنَّا عِنْدَهُ مُسْلِمِينَ بِفَضْلِكُمْ
- ۲۶۱ وَ مَعْرُوفِينَ بِتَضَدِيقِنَا إِيَّاكُمْ
- ۲۶۱ فَبَلَغَ اللَّهُ بِكُمْ أَشْرَفَ مَحَلِّ الْمُكْرَمِينَ وَ أَعْلَى مَنَازِلِ الْمُقْرَبِينَ وَ أَرْفَعَ دَرَجَاتِ الْمُزْسَلِينَ حَيْثُ لَا يُلْحَقُهُ لَاحِقٌ وَ لَا يَفُوقُهُ فَائِقٌ وَ لَا يَشِيقُهُ سَابِقٌ
- ۲۶۱ وَ لَا يَطْمَعُ فِي إِذْرَاكِهِ طَامِعٌ حَتَّى لَا يَبْقَى مَلَكٌ مُقْرَبٌ وَ لَا نَبِيٌّ مُزْسَلٌ وَ لَا صَدِيقٌ وَ لَا شَهِيدٌ وَ لَا عَالِمٌ وَ لَا جَاهِلٌ وَ لَا دَنِي وَ لَا فَاضِلٌ وَ لَا مُؤْمِنٌ صَالِحٌ وَ لَا فَالٍ
- ۲۶۲ در معنای درخت ممنوعه بهشتی
- ۲۶۴ إِلَّا عَرَفَهُمْ
- ۲۶۴ همه خلائق ولایت را می‌شناسند
- ۲۶۴ جَلَالَةَ أَمْرِكُمْ
- ۲۶۵ وَ عِظَمَ خَطَرِكُمْ
- ۲۶۵ وَ كِبَرَ شَأْنِكُمْ
- ۲۶۵ وَ تَمَامَ نُورِكُمْ
- ۲۶۵ وَ تَبَاتَ مَقَامِكُمْ
- ۲۶۵ وَ شَرَفَ مَحَلِّكُمْ وَ مَنَزِلَتِكُمْ
- ۲۶۵ وَ كَرَامَتِكُمْ عَلَيْهِ
- ۲۶۵ وَ خَاصَّتْكُمْ لَدَيْهِ
- ۲۶۵ در چگونگی مراحل ولادت ائمه (ع)
- ۲۶۶ وَ قُرُوبَ مَنَزِلَتِكُمْ مِنْهُ
- ۲۶۷ در این که شناخت مردم به اندازه برخورداری از ولایت است
- ۲۶۷ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمَّيْ وَ أَهْلِي وَ مَالِي وَ أُسْرَتِي
- ۲۶۷ در این که امام از کودکی لهو و لعب ندارد

- ۲۶۸ أَشْهَدُ اللَّهَ وَ أَشْهَدُكُمْ أَنِّي مُؤْمِنٌ بِكُمْ وَ بِمَا آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرٍ بَعْدُوكُمْ وَ بِمَا كَفَرْتُمْ بِهِ
- ۲۶۹ مُسْتَبْصِرٌ بِشَأْنِكُمْ وَ بِضَلَالَةِ مَنْ خَالَفَكُمْ
- ۲۶۹ مَوَالٍ لَكُمْ وَ لِأَوْلِيَائِكُمْ
- ۲۶۹ مُبْغِضٌ لِأَعْدَائِكُمْ وَ مُعَادٍ لَهُمْ
- ۲۶۹ سَلَامٌ لِمَنْ سَالَمَكُمْ وَ حَزَبٌ لِمَنْ حَازَبَكُمْ
- ۲۶۹ مُحَقِّقٌ لِمَا حَقَّقْتُمْ
- ۲۶۹ مُبْطِلٌ لِمَا أَبْطَلْتُمْ
- ۲۶۹ مُطِيعٌ لَكُمْ
- ۲۷۰ غَارِفٌ بِحَقِّكُمْ
- ۲۷۰ در معرفت امیرالمؤمنین (ع) به نورانیت
- ۲۷۵ مُقَرَّرٌ بِفَضْلِكُمْ
- ۲۷۵ مُخْتَمِلٌ لِعِلْمِكُمْ مُخْتَجِبٌ
- ۲۷۵ بِدِقَّتِكُمْ مُعْتَرِفٌ بِكُمْ
- ۲۷۵ مُؤْمِنٌ بِبَيَابِكُمْ مُصَدِّقٌ بِرَجْعَتِكُمْ
- ۲۷۵ در رجعت
- ۲۷۵ در رجعت
- ۲۷۵ لمعه نخست: در بیان حقیقت رجعت
- ۲۷۶ لمعه دوم: در امکان عقلی رجعت
- ۲۷۸ لمعه سوم: در حکمت رجعت
- ۲۷۹ لمعه چهارم: در ادله نقلی از کتاب و سنت
- ۲۸۴ در علوم امیر المؤمنین (ع)
- ۲۸۴ در تأویل قتل و موت مؤمن
- ۲۹۰ آگاهی‌ها
- ۲۹۰ آگاهی اول: در مراد از این‌که کافران محض و مؤمنان محض کیستند

- ۲۹۲ آگاهی سوم: درباره کشتن ابلیس
- ۲۹۳ مُتَتَظَرُ بِأَمْرِكُمْ مُرْتَقِبٌ لِّدَوْلَتِكُمْ
- ۲۹۳ أَجِدْ بِقَوْلِكُمْ
- ۲۹۴ غَامِلٌ بِأَمْرِكُمْ
- ۲۹۴ مُسْتَجِيرٌ بِكُمْ
- ۲۹۴ زَائِرٌ لَّكُمْ
- ۲۹۴ غَائِذٌ بِكُمْ
- ۲۹۴ غَائِذٌ بِقُبُورِكُمْ
- ۲۹۴ مُسْتَشْفِعٌ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِكُمْ
- ۲۹۵ شفاعت
- ۲۹۶ وَ مُتَقَرَّبٌ بِكُمْ إِلَيْهِ
- ۲۹۶ وَ مُقَدِّمُكُمْ أَمَامَ طَلِبَتِي وَ حَوَائِجِي وَ إِرَادَتِي فِي كُلِّ أَحْوَالِي وَ أُمُورِي
- ۲۹۶ مُؤْمِنٌ بِسِرِّكُمْ وَ غَلَابَتِكُمْ وَ شَاهِدِكُمْ وَ غَائِبِكُمْ وَ أَوْلِيَكُمْ وَ آخِرِكُمْ
- ۲۹۷ وَ مُفَوِّضٌ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ إِلَيْكُمْ
- ۲۹۷ در تفویض جان و مال به ائمه (ع)
- ۲۹۸ وَ مُسَلِّمٌ فِيهِ مَعَكُمْ وَ قَلْبِي لَكُمْ مُسَلِّمٌ وَ رَأْيِي لَكُمْ تَبِعٌ وَ نُصْرَتِي لَكُمْ مَعَدَّةٌ
- ۲۹۸ حَتَّى يَخْبِي اللَّهُ تَعَالَى دِينَهُ بِكُمْ
- ۲۹۸ مراد از مرگ و حیات دین
- ۲۹۹ وَ يَزِدُّكُمْ فِي أَيَّامِهِ
- ۲۹۹ در این که ائمه (ع) ایام الله هستند
- ۳۰۰ وَ يَظْهَرُكُمْ لِعَدْلِهِ
- ۳۰۰ وَ يَمَكِّنُكُمْ فِي أَرْضِهِ
- ۳۰۰ فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لَا مَعَ غَيْرِكُمْ أَمَنْتُ بِكُمْ وَ تَوَلَّيْتُ آخِرَكُمْ بِمَا تَوَلَّيْتُ بِهِ أَوْلِيَكُمْ
- وَبَرُّنْتُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ أَعْدَائِكُمْ وَ مِنَ الْجَبْتِ وَ الطَّاعُوتِ وَ الشَّيَاطِينِ وَ حَزْبِهِمُ الظَّالِمِينَ لَكُمْ الْجَاحِدِينَ لِحَقِّكُمْ وَ الْمَارِقِينَ مِنْ وِلَايَتِكُمْ وَ الْعَاصِيِينَ لِإِزَّةِ

- در مراد از جبت و طاغوت و آیات متشابه و محکم ۳۰۰
- وَمِنَ الْأَئِمَّةِ الَّذِينَ يُدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۳۰۲
- فَتُبِّئَنِي اللَّهُ أَبَدًا مَا حَيَّيْتُ عَلَى مُوَالَاتِكُمْ وَ مَحَبَّتِكُمْ وَ دِينِكُمْ وَ وَقَفَنِي لِطَاعَتِكُمْ ۳۰۲
- در ایمان مستقر و مستودع ۳۰۲
- وَ وَقَفَنِي لِطَاعَتِكُمْ ۳۰۳
- در شرح صدر برای ایمان ۳۰۳
- وَ زَرَقَنِي شَفَاعَتِكُمْ ۳۰۴
- در شفاعت ۳۰۴
- در گرایش اهل ایمان به ولایت ائمه: که باعث نجات و شفاعت است ۳۰۶
- در این که زیارت و ملاقات با ائمه: باعث رقت قلب می‌گردد ۳۰۷
- وَ جَعَلَنِي مِنْ خِيَارِ مَوَالِيكُمُ التَّابِعِينَ لِمَا دَعَوْتُمْ إِلَيْهِ ۳۰۸
- وَ جَعَلَنِي مِمَّنْ يَفْتَضُّ أَنْزَارَكُمْ ۳۰۸
- وَ يَسْلُكُ سَبِيلَكُمْ ۳۰۸
- وَ يَهْتَدِي بِهَدَاكُم ۳۰۸
- وَ يَحْشُرُ فِي زُمْرَتِكُمْ ۳۰۸
- وَ يَكُرُّ فِي رَجْعَتِكُمْ ۳۰۸
- وَ يَمْلِكُ فِي دَوْلَتِكُمْ ۳۰۹
- وَ يَشْرَفُ فِي عَافِيَتِكُمْ ۳۰۹
- وَ يَمَكِّنُ فِي أَيَامِكُمْ ۳۰۹
- وَ تَقَرُّ عَيْنُهُ عِنْدَ بَرُؤِيَتِكُمْ ۳۰۹
- بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ مَالِي مَنْ أَرَادَ اللَّهُ بَدَأَ بِكُمْ وَ مَنْ وَحَدَهُ قَبْلَ عُنْكُمْ وَ مَنْ قَصَدَهُ تَوَجَّهَ بِكُمْ ۳۰۹
- در شناخت خدا ۳۰۹
- در این که ائمه (ع) معرف خدا هستند ۳۱۰
- در نسبت اسم خدا با مسمی ۳۱۱

- ۳۱۴ مَوَالِي لَا أُحْصِي تَنَاءَكُمُ
- ۳۱۴ وَلَا أَبْلُغُ مِنَ الْمَدْحِ كُنْهَكُمْ
- ۳۱۴ وَمِنَ الْوُضْفِ قَدْرُكُمْ
- ۳۱۴ وَأَنْتُمْ نُورُ الْأَخْيَارِ وَهُدَاهُ الْأَبْرَارِ حُجَّجُ الْجَبَّارِ
- ۳۱۴ وَأَنْتُمْ نُورُ الْأَخْيَارِ وَهُدَاهُ الْأَبْرَارِ حُجَّجُ الْجَبَّارِ
- ۳۱۵ در طینت
- ۳۱۵ بِكُمْ فَتَحَ اللَّهُ وَبِكُمْ يَخْتِمُ
- ۳۱۵ وَبِكُمْ يَنْزِلُ الْغَيْثُ وَبِكُمْ يَمْسِكُ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَبِكُمْ يَنْفَسُ الْهَمُّ وَيَكْشِفُ الضَّرَّ وَعِنْدَكُمْ مَا نَزَلَتْ بِهِ رُسُلُهُ وَهَبَطَتْ بِهِ مَلَائِكَتُهُ
- ۳۱۵ وَإِلَى جَدِّكُمْ وَإِلَى أَخِيكَ بَعَثَ الرُّوحَ الْأَمِينُ
- ۳۱۵ ائمه (ع) ورثه علوم نبوتند
- ۳۱۶ آتَاكُمْ اللَّهُ مَا لَمْ يَأْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ
- ۳۱۶ طَاطَا كُلُّ شَرِيفٍ لِشَرَفِكُمْ
- ۳۱۶ وَبَخَعَ كُلُّ مُتَكَبِّرٍ لِبَطَاعَتِكُمْ
- ۳۱۷ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ وَخَضَعَ كُلُّ جَبَّارٍ لِفَضْلِكُمْ وَذَلَّ كُلُّ شَيْءٍ لَكُمْ
- ۳۱۷ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِكُمْ
- ۳۱۷ معنایی لطیف از فرج امام (ع)
- ۳۱۸ وَفَازَ الْفَائِزُونَ بِوِلَايَتِكُمْ
- ۳۱۸ مرگ برای مؤمن شیرین است
- ۳۲۰ بِكُمْ يَسْلُكُ إِلَى الرِّضْوَانِ
- ۳۲۰ وَعَلَى مَنْ جَحَدَ وَلَايَتِكُمْ غَضَبُ الرَّحْمَنِ
- ۳۲۰ احوال کافران در زمان مرگ
- بِأَبِي أَنْتُمْ وَأُمِّي وَنَفْسِي وَأَهْلِي وَمَالِي ذِكْرُكُمْ فِي الدَّاكِرِينَ وَأَسْمَاؤُكُمْ فِي الْأَسْمَاءِ وَأَجْسَادُكُمْ فِي الْأَجْسَادِ وَأَزْوَاحُكُمْ فِي الْأَزْوَاحِ وَأَنْفُسُكُمْ فِي النَّفُوسِ وَأَنْزَارُكُمْ فِي الْأَنْزَارِ
- ۳۲۱ معنای معیت ائمه (ع) با همه چیست
- ۳۲۱ جذوه نخست در بیان حقیقت نبوت

- ۳۲۱ در مراد از ذکر و ارواح و اجساد جذوه دوم
- ۳۲۲ در این که نشأه دنیوی ائمه(ع) در عرض دیگران است جذوه سوم
- ۳۲۲ وجود ائمه در طول دیگران و در قوس صعود
- ۳۲۳ فَمَا أَخْلَىٰ أَسْمَاءُكُمْ
- ۳۲۳ در این که ولایت ائمه(ع) باعث مضاعف شدن درجات دوستداران آنها می‌شود
- ۳۲۳ وَ أَكْرَمَ أَنْفُسَكُمْ
- ۳۲۴ وَ أَغْظَمَ شَأْنَكُمْ وَ أَجَلَ خَطْرِكُمْ
- ۳۲۴ وَ أَوْفَىٰ عَهْدَكُمْ
- ۳۲۴ وَ أَضَدَّقَ وَعْدَكُمْ
- ۳۲۴ كَلَامَكُمْ نُورٌ وَ أَمْرُكُمْ رُشْدٌ
- ۳۲۵ وَ وَصِيَّتُكُمُ التَّقْوَىٰ
- ۳۲۵ وَ فِعْلُكُمْ الْخَيْرُ
- ۳۲۵ وَ غَادَتُكُمْ الْإِيْحْسَانُ
- ۳۲۵ وَ سَجِيَّتُكُمْ الْكِرَمُ
- ۳۲۵ وَ شَأْنُكُمْ الْحَقُّ وَ الصَّدَقُ وَ الرَّفْقُ
- ۳۲۵ در معنای حق و صدق
- ۳۲۶ وَ قَوْلُكُمْ حُكْمٌ وَ حَيْثُمْ
- ۳۲۶ وَ رَأْيُكُمْ عِلْمٌ وَ جِلْمٌ وَ حَزْمٌ
- ۳۲۶ إِنَّ ذِكْرَ الْخَيْرِ كُنْتُمْ أَوْلَاهُ وَ أَضْلُهُ وَ فِرْعَهُوَ مَعْدِنُهُ وَ مَأْوَاهُ وَ مُنْتَهَاهُ
- ۳۲۶ در این که ائمه(ع) مبدأ همه خیراتند
- ۳۲۷ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي كَيْفَ أَصِفُ حُسْنَ ثَنَائِكُمْ وَ أَحْصِي جَمِيلَ بِلَائِكُمْ
- ۳۲۷ وَ بِكُمْ أَخْرَجَنَا اللَّهُ مِنَ الدُّلِّ
- ۳۲۸ وَ أَنْقَدْنَا مِنْ شَفَا جُرْفِ الْهَلَكَاتِ وَ مِنَ النَّارِ
- ۳۲۸ وَ أَنْقَدْنَا مِنْ شَفَا جُرْفِ الْهَلَكَاتِ وَ مِنَ النَّارِ

- در ویژگی‌های شیعیان از جهت تکوینی ۳۲۸
- بَابِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي بِمُؤَالَاتِكُمْ عَلَّمَنَا اللَّهُ مَعَالِمَ دِينِنَا وَ أَضَلَّحَ مَا كَانَ فَسَدَ مِنْ دُنْيَانَا ۳۲۸
- وَ بِمُؤَالَاتِكُمْ تَمَّتِ الْكَلِمَةُ وَ عَظُمَتِ النَّعْمَةُ وَ ائْتَلَفَتِ الْفِرْقَةُ وَ بِمُؤَالَاتِكُمْ تُقْبَلُ الطَّاعَةُ الْمُفْتَرَضَةُ ۳۲۹
- در این که بدون ولایت هیچ عملی پذیرفته نمی‌شود ۳۲۹
- در این که باید با کارهای بد مؤمنین دشمنی کرد نه با خودشان ۳۳۳
- آگاهی و موعظه و نصیحت در مغرور نشدن به موالات با اهل بیت (ع) ۳۳۴
- وَ بِمُؤَالَاتِكُمْ تُقْبَلُ الطَّاعَةُ الْمُفْتَرَضَةُ ۳۳۵
- در عدم پذیرش اعمال دشمنان و تبدیل سیئات مؤمنین به حسنات ۳۳۵
- در سر عبودیت ۳۳۶
- وَ لَكُمْ الْمَوْدَّةُ الْوَاجِبَةُ ۳۳۷
- در این که حب علی (ع) بر همه واجب است ۳۳۷
- وَ الدَّرَجَاتُ الرَّفِيعَةُ وَ الْمَقَامُ الْمُحْمَدِيُّ الْمَكَانُ الْمَعْلُومُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْجَاهُ الْعَظِيمُ وَ الشَّانُ الْكَبِيرُ وَ الشَّفَاعَةُ الْمُقْبُولَةُ ۳۳۸
- در مراتب نبوت ۳۳۸
- در معنای درجه رفیعه و مقام محمود ۳۳۸
- رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَ اتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ۳۴۰
- رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا ۳۴۱
- وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۳۴۱
- سُبْحَانَ رَبَّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا ۳۴۲
- يَا وَلي اللَّهِ إِنْ بَيْنِي وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ دُنُوبًا لَا يَأْتِي عَلَيْهَا إِلَّا رِضَاكُمْ ۳۴۲
- در این که تسلیم کامل بودن ائمه (ع) شرط کامل شدن ایمان است ۳۴۲
- فَبِحَقِّ مَنْ ائْتَمَنَّا عَلَى سِرِّهِ وَ اسْتَرْعَاكُمْ أَمْرَ خَلْقِهِ ۳۴۳
- وَ قَرَنَ طَاعَتَكُمْ بِطَاعَتِهِ ۳۴۳
- لَمَّا اسْتَوْهَبْتُمْ دُنُوبِي وَ كُنْتُمْ سُفْعَائِي ۳۴۳
- فَإِنِّي لَكُمْ مُطِيعٌ مَنْ أَطَاعَكُمْ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ عَصَاكُمْ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَ مَنْ أَحَبَّكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَ مَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ ۳۴۳

- اللَّهُمَّ إِنِّي لَوْ وَجَدْتُ شُفَعَاءَ أَقْرَبَ إِلَيْكَ مِنْ مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ الْأَخْيَارِ الْأَتْمَةِ الْأَبْرَارِ لَجَعَلْتُهُمْ شُفَعَائِي ۳۴۴
- اشاره ۳۴۴
- در این که مقام شفاعت وهبی است ۳۴۴
- أَسْأَلُكَ أَنْ تُدْخِلَنِي فِي جُمَّلِهِ الْعَارِفِينَ بِهِمْ وَ بِحَقِّهِمْ وَ فِي زُمْرَةِ الْمُزْحُمِينَ بِشَفَاعَتِهِمْ إِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ سَلَّمَ كَثِيرًا
فَإِذَا أَرَدْتَ الْإِنْصِرَافَ ۳۴۶
- در زیارت وداع ۳۴۶
- فَقُلِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ سَلَامٌ مُودَعٌ ۳۴۶
- لا سئم ۳۴۶
- وَ لَا قَالَ ۳۴۶
- وَ لَا مَالَ ۳۴۶
- وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ۳۴۷
- سلام ولی غیبر راغب عنکم ۳۴۷
- وَ لَا مُمْسِتَبِدِلَ بِكُمْ ۳۴۷
- وَ لَا مَوْثِرَ عَلَيْكُمْ ۳۴۷
- وَ لَا مُمْنَحَرَفَ عَنْكُمْ ۳۴۷
- وَ لَا زَاهِدٍ فِي قُرْبِكُمْ ۳۴۷
- لَا جَعَلَهُ اللَّهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ زِيَارَةِ قُبُورِكُمْ، وَ إِثْبَانِ مَشَاهِدِكُمْ ۳۴۸
- وَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، وَ حَشَرْنِي اللَّهُ فِي زُمْرَتِكُمْ ۳۴۸
- وَ أَوْرَدَنِي حَوْضِكُمْ ۳۴۸
- وَ جَعَلَنِي فِي حَزْبِكُمْ ۳۴۸
- وَ أَرْضَاكُمْ عَنِّي ۳۴۸
- وَ مَكَّنَنِي فِي دَوْلَتِكُمْ، وَ أَحْيَانِي فِي رَجْعَتِكُمْ، وَ مَلَكْنِي فِي أَيَّامِكُمْ ۳۴۹
- وَ شَكَرَ سَعْيِي لَكُمْ ۳۴۹
- در معنای شکر ۳۴۹

- ۳۴۹ وَ عَفِّرْ ذَنْبِي بِشَفَاعَتِكُمْ
- ۳۴۹ وَ أَقَالَ عَثْرَتِي بِمَحَبَّتِكُمْ
- ۳۴۹ در حقیقت گناه
- ۳۵۰ وَ أَعْلَى كَعْبِي بِمَوَالَاتِكُمْ، وَ شَرَّفَنِي بِطَاعَتِكُمْ، وَ أَعَزَّنِي بِهَدَاكُم
- ۳۵۰ وَ جَعَلَنِي مِمَّنْ يَنْقَلِبُ مُفْلِحًا مُنْجِحًا غَانِمًا سَالِمًا مَعَا فَاغْنِيَا فَاغْنِيَا بِرِضْوَانِ اللَّهِ وَ فَضْلِهِ وَ كِفَايَتِهِ، بِأَفْضَلِ مَا يَنْقَلِبُ بِهِ أَحَدٌ مِنْ زُؤَارِكُمْ وَ مَوَالِيِكُمْ، وَ مُجْتَبِيِكُمْ، وَ شَرَّزَقَنِي اللَّهُ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ أَبَدًا مَا أَبْقَانِي رَبِّي بِنَبِيِّهِ صَادِقِهِ، وَ إِيْمَانٍ وَ تَقْوَى وَ إِحْبَابَاتٍ
- ۳۵۰ در معنای نیت
- ۳۵۱ در این که علت مخلد بودن اهل عذاب در عذاب چیست؟
- ۳۵۲ وَ رِزْقٍ وَاسِعٍ حَلَالٍ طَيِّبٍ
- ۳۵۲ در رزق حلال
- ۳۵۲ اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ زِيَارَتِهِمْ وَ ذِكْرِهِمْ
- ۳۵۳ وَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِمْ
- ۳۵۳ وَ أَوْجِبْ لِي الْمَغْفِرَةَ وَ الْخَيْرَ وَ الرَّحْمَةَ وَ الْبَرَكَةَ وَ الْفَوْزَ، وَ التَّوْرَ وَ الْإِيْمَانَ
- ۳۵۳ وَ حُسْنِ الْإِجَابَةِ
- ۳۵۳ كَمَا أَوْجَبْتَ لِأَوْلِيَائِكَ الْعَارِفِينَ بِحَقِّهِمْ
- ۳۵۴ الْمُوجِبِينَ طَاعَتَهُمْ، وَ الزَّاعِجِينَ فِي زِيَارَتِهِمْ، الْمُتَقَرِّبِينَ إِلَيْكَ وَ إِلَيْهِمْ
- ۳۵۴ يَا أَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي وَ مَالِي وَ أَهْلِي اجْعَلُونِي فِي هَمِّكُمْ وَ صِيْرُونِي فِي حَزْبِكُمْ، وَ أَذْخِلُونِي فِي شَفَاعَتِكُمْ وَ اذْكُرُونِي عِنْدَ رَبِّكُمْ
- ۳۵۴ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَجْسَادِهِمْ مَتَى السَّلَامُ
- ۳۵۴ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ سَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا
- ۳۵۴ در معنای صلوات
- ۳۵۵ در معنای صلوات خدا و ملائکه
- ۳۵۷ خاتمه
- ۳۶۰ پی نوشت ها
- ۳۸۱ درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

شرح زیارت جامعه کبیره

مشخصات کتاب

سرشناسه: زیارت جامعه کبیره شرح عنوان و نام پدیدآور: زیارت جامعه کبیره شرح مولف حسین همدانی درودآبادی تالیف محمدحسین نائجی مشخصات نشر: قم: مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۴. مشخصات ظاهری: ۷۲۰ ص. شابک: ۳۵۰۰۰ ریال ۹۶۴-۸۴۸۴-۲۶-۰: وضعیت فهرست نویسی: فاپا یادداشت: عنوان روی جلد: الشموس الطالعه شرح زیاره الجامعه الکبیره یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس عنوان روی جلد: الشموس الطالعه شرح زیاره الجامعه الکبیره عنوان دیگر: الشموس الطالعه شرح زیاره الجامعه الکبیره فارسی موضوع: زیارتنامه جامعه کبیره — نقد و تفسیر. موضوع: زیارتنامه‌ها. شناسه افزوده: درودآبادی همدانی حسین بن محمدتقی ۱۲۸۰ - ۱۳۴۳ ق. شناسه افزوده: نائجی محمدحسین، ۱۳۳۸ -، مترجم رده بندی کنگره: BP۲۷۱/۲۰۲/۱۳۸۴۴د رده بندی دیویی: ۲۹۷/۷۷۷ شماره کتابشناسی ملی: م ۸۴-۹۲۴

سخن ناشر

در جهان امروز که با تبلیغ بی‌دینی به افکار انحرافی توسط مدعیان جهان تک قطبی و حقوق بشر دروغی جوانان مسلمان و دیگر ادیان را به بی‌راهه می‌کشاند تأسی به اهل بیت رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌تواند چراغ هدایتی برای پویندگان راه حق و عدالت باشد. لذا بر آن شدیم کتاب گران سنگ الشموس الطالعه در شرح زیارت جامعه کبیره تألیف علامه محمد حسین همدانی درودآبادی رضوان الله علیه که توسط حضرت حجه الاسلام و المسلمین محمد حسین نائجی ذید عزه ترجمه گردیده است را به زیور طبع بیاراییم امید است در عصر کنونی که انقلاب اسلامی ندای رسای منادیان حق و اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله را به گوش جهانیان رسانده و می‌رساند انجام وظیفه‌ای کرده باشیم. مدیریت انتشارات مسجد مقدس جمکران

زیارت جامعه کبیره

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ بَيْتِ النَّبِيِّ وَ مَوْضِعِ الرَّسَالَةِ وَ مُخْتَلَفِ الْمَلَائِكَةِ وَ مَهْبَطِ الْوَحْيِ وَ مَعِيدِنِ الرَّحْمَةِ وَ خَزَانِ الْعِلْمِ وَ مُنْتَهَى الْجِلْمِ وَ أَصُولِ الْكَرَمِ وَ قَادَةَ الْأُمَّمِ وَ أَوْلِيَاءِ النَّعْمِ وَ عَنَاصِرَ الْأَبْرَارِ وَ دَعَائِمِ الْأَخْيَارِ وَ سَاسَةَ الْعِبَادِ وَ أَرْكَانَ الْبِلَادِ وَ أَبْوَابَ الْإِيمَانِ وَ أَمْنَاءَ الرَّحْمَنِ وَ سِلَالَةَ النَّبِيِّينَ وَ صِفْوَةَ الْمُؤَسِّلِينَ وَ عَتْرَةَ خَيْرِهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَ بَرَكَاتِهِ السَّلَامُ عَلَى أَيْمَةِ الْهُدَى وَ مَصَابِيحِ الدُّجَى وَ أَعْلَامِ التَّقَى وَ ذَوَى النَّهْيِ وَ أَوْلَى الْحَجَى وَ كَهْفِ الْوَرَى وَ وَرَثَةِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمَثَلِ الْأَعْلَى وَ الدَّعْوَةِ الْحُسْنَى وَ حَجَّجِ اللَّهُ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا وَ الْأُخْرَةِ وَ الْأَوْلَى وَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَ بَرَكَاتِهِ السَّلَامُ عَلَى مَحَالِّ مَعْرِفَةِ اللَّهِ وَ مَسَاكِينِ بَرَكَتِهِ اللَّهِ وَ مَعَادِنِ حِكْمَتِهِ اللَّهِ وَ حَفْظَةِ سِرِّ اللَّهِ وَ حَمَلَةِ كِتَابِ اللَّهِ وَ أَوْصِيَاءِ نَبِيِّ اللَّهِ وَ ذُرِّيَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَ بَرَكَاتِهِ السَّلَامُ عَلَى الدُّعَاةِ إِلَى اللَّهِ وَ الْأَدْلَاءِ عَلَى مَرْضَاهِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَقَرِّينَ فِي أَمْرِ اللَّهِ وَ التَّامِّينَ فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ وَ الْمُخْلِصِينَ فِي تَوْحِيدِ اللَّهِ وَ الْمُظْهِرِينَ لِأَمْرِ اللَّهِ وَ نَهْيِهِ وَ عِبَادِهِ الْمُكْرَمِينَ الَّذِينَ لَا يَشْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَ بَرَكَاتِهِ السَّلَامُ عَلَى الْأَيْمَةِ الدُّعَاةِ وَ الْقَادَةِ الْهُدَاةِ وَ السَّادَةِ الْوَلَاةِ وَ الدَّادَةِ الْحَمِيَاءِ وَ أَهْلِ الذِّكْرِ وَ أَوْلَى الْأَمْرِ وَ بَقِيَةِ اللَّهِ وَ خَيْرَتِهِ وَ حِزْبِهِ وَ عِيَّتِهِ عِلْمِهِ وَ حُجَّتِهِ وَ صِرَاطِهِ وَ نُورِهِ وَ بُرْهَانِهِ وَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَ بَرَكَاتِهِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ كَمَا شَهِدَ اللَّهُ لِنَفْسِهِ وَ شَهِدَتْ لَهُ مَلَائِكَتُهُ وَ أَوْلُوا الْعِلْمِ مِنْ خَلْقِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ الْمُنْتَجَبُ وَ رَسُولُهُ الْمُؤْتَصَّى أَرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ وَ أَشْهَدُ أَنَّكُمْ الْأَيْمَةَ الرَّاشِدُونَ الْمَهْدِيُونَ الْمَعْصُومُونَ الْمُكْرَمُونَ الْمُقَرَّبُونَ الْمُتَّقُونَ الصَّادِقُونَ الْمُضِيغُونَ الْمُطِيعُونَ لِلَّهِ الْقَوَامُونَ بِأَمْرِهِ الْعَامِلُونَ

بِإِرَادَتِهِ الْفَائِزُونَ بِكَرَامَتِهِ اضْطَفَاكُمْ بِعَلْمِهِ وَ ارْتَضَاكُمْ لِعِيْبِهِ وَ اخْتَارَكُمْ لِسِرِّهِ وَ اجْتَبَاكُمْ بِقُدْرَتِهِ وَ اعَزَّكُمْ بِبُهْدَاهُ وَ خَصَّكُمْ بِبُرْهَانِهِ وَ
اُنْتَجَبَكُمْ لِتُورِهِ وَ اَيَّدَكُمْ بِرُوحِهِ وَ رَضِيَكُمْ خُلَفَاءَ فِي اَرْضِهِ وَ حُجَّجَا عَلَى بَرِيَّتِهِ وَ اَنْصَارًا لِدِينِهِ وَ حَفَظَهُ لِسِرِّهِ وَ خَزَنَةً لِعِلْمِهِ وَ مُسْتَوْدَعًا
لِحِكْمَتِهِ وَ تَرَاجِمَةً لَوْحِيهِ وَ اَرْكَانًا لِتَوْحِيدِهِ وَ شُهَدَاءَ عَلَى خَلْفِهِ وَ اَعْلَامًا لِعِبَادِهِ وَ مَنَارًا فِي بِلَادِهِ وَ اَدْلَاءَ عَلَى صِرَاطِهِ عَصِيْمِكُمْ اللّٰهُ مِنْ
الرَّزْلِ وَ اَمْنِكُمْ مِنَ الْفِتَنِ وَ طَهَّرَكُمْ مِنَ الدَّنَسِ وَ اَذْهَبَ عَنْكُمْ الرَّجْسَ وَ طَهَّرَكُمْ تَطْهِيرًا فَعَظَّمْتُمْ جَلَالَهُ وَ اَكْبَرْتُمْ شَأْنَهُ وَ مَجَّدْتُمْ كَرَمَهُ
وَ اَدْمَنْتُمْ ذِكْرَهُ وَ وَكَّدْتُمْ مِيثَاقَهُ وَ اَحْكَمْتُمْ عَقْدَ طَاعَتِهِ وَ نَصَّيْتُمْ لَهُ فِي السِّرِّ وَ الْعَلَانِيَةِ وَ دَعَوْتُمْ اِلَى سَبِيْلِهِ بِالْحِكْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ
يَدِلْتُمْ اَنْفُسَكُمْ فِي مَرْضَاتِهِ وَ صَبَرْتُمْ عَلَى مَا اَصَابَكُمْ فِي جَنَبِهِ وَ اَقَمْتُمْ الصَّلَاةَ وَ اَتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَ اَمَرْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَيْتُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ
جَاهَدْتُمْ فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِ حَتَّى اَعْلَنْتُمْ دَعْوَتَهُ وَ بَيَّنْتُمْ فَرَائِضَهُ وَ اَقَمْتُمْ حُدُودَهُ وَ نَشَرْتُمْ شَرَائِعَ اَحْكَامِهِ وَ سَنَنْتُمْ سُنَّتَهُ وَ صَبَرْتُمْ فِي ذَلِكَ
مِنْهُ اِلَى الرِّضَا وَ سَلَّمْتُمْ لَهُ الْقَضَاءَ وَ صَدَقْتُمْ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ مَضَى فَالرَّاعِبُ عَنْكُمْ مَارِقٌ وَ الْاِلَازِمُ لَكُمْ لَاحِقٌ وَ الْمَقْصُرُ فِي حَقِّكُمْ زَاهِقٌ وَ
الْحَقُّ مَعَكُمْ وَ فِيكُمْ وَ مِنْكُمْ وَ اِيْكُمْ وَ اَنْتُمْ اَهْلُهُ وَ مَعِيْدَتُهُ وَ مِيرَاثُ التُّبُوْءِ عِنْدَكُمْ وَ اِيَابُ الْخُلُقِ اِيْكُمْ وَ حِسَابُهُمْ عَلَيْكُمْ وَ فَضِيْلُ
الْخِطَابِ عِنْدَكُمْ وَ آيَاتُ اللّٰهِ لَمَدِيْكُمْ وَ عَزَائِمُهُ فِيكُمْ وَ تُوْرُهُ وَ بُرْهَانُهُ عِنْدَكُمْ وَ اَمْرُهُ اِيْكُمْ مَنْ وَالَاكُمْ فَقَدْ وَالَى اللّٰهُ وَ مَنْ عَادَاكُمْ فَقَدْ
عَادَى اللّٰهُ وَ مَنْ اَحْبَبَكُمْ فَقَدْ اَحَبَّ اللّٰهُ وَ مَنْ اَبْغَضَكُمْ فَقَدْ اَبْغَضَ اللّٰهُ وَ مَنْ اَعْتَصَمَ بِكُمْ فَقَدْ اَعْتَصَمَ بِاللّٰهِ اَنْتُمْ الصِّرَاطُ الْاَقْوَمُ وَ شُهَدَاءُ
دَارِ الْفَنَاءِ وَ شَفَعَاءُ دَارِ الْبَقَاءِ وَ الرَّحْمَةُ الْمَوْصُوْلَةُ وَ الْاَيَةُ الْمَخْزُوْنَةُ وَ الْاَمَانَةُ الْمَحْفُوْظَةُ وَ الْبَابُ الْمُبْتَلَى بِه النَّاسُ مَنْ اَتَاكُمْ نَجَا وَ مَنْ لَمْ
يَأْتِكُمْ هَلَكَ اِلَى اللّٰهِ تَدْعُونَ وَ عَلَيْهِ تَدْلُوْنَ وَ بِهِ تُؤْمِنُوْنَ وَ لَهُ تَسَلَّمُوْنَ وَ بِاَمْرِهِ تَعْمَلُوْنَ وَ اِلَى سَبِيْلِهِ تُرْشِدُوْنَ وَ بِقَوْلِهِ تَحْكُمُوْنَ سَعِدَ مَنْ
وَالَاكُمْ وَ هَلَكَ مَنْ عَادَاكُمْ وَ حَابَ مَنْ جَحَدَكُمْ وَ ضَلَّ مَنْ فَارَقَكُمْ وَ فَازَ مَنْ تَمَسَّكَ بِكُمْ وَ اَمِنَ مَنْ لَجَأَ اِيْكُمْ وَ سَلِمَ مَنْ صَدَّقَكُمْ وَ
هُدِيَ مَنْ اَعْتَصَمَ بِكُمْ مَنْ اَتْبَعَكُمْ فَالْجَنَّةُ مَأْوَاهُ وَ مَنْ خَالَفَكُمْ فَالنَّارُ مَثْوَاهُ وَ مَنْ جَحَدَكُمْ كَافِرٌ وَ مَنْ حَارَبَكُمْ مُشْرِكٌ وَ مَنْ رَدَّ عَلَيْكُمْ
فِي اَسْفَلِ دَرَكٍ مِنَ الْجَحِيْمِ اَشْهَدُ اَنَّ هَذَا سَابِقٌ لَكُمْ فِيمَا مَضَى وَ جَارٍ لَكُمْ فِيمَا بَقِيَ وَ اَنَّ اَرْوَاحَكُمْ وَ تُوْرَكُمْ وَ طِيْنَتَكُمْ وَاحِدَةٌ طَابَتْ
وَ طَهَّرَتْ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ خَلَقَكُمْ اللّٰهُ اَنْوَارًا فَجَعَلَكُمْ بِعَرْشِهِ مُخْبِرِيْنَ حَتَّى مَنْ عَلَيْنَا بِكُمْ فَجَعَلَكُمْ فِي بُيُوتِ اَذْنِ اللّٰهِ اَنْ تُرْفَعَ وَ يَذْكَرَ
فِيهَا اسْمُهُ وَ جَعَلَ صِلَاتِنَا عَلَيْكُمْ وَ مَا خَصَّنَا بِهِ مِنْ وِلَايَتِكُمْ طَيِّبًا لَخَلْقِنَا وَ طَهَارَةً لْاَنْفُسِنَا وَ تَرْكِيَةً لَنَا وَ كَفَّارَةً لِدُنُوْبِنَا فَكُنَّا عِنْدَهُ مُسْلِمِيْنَ
بِفَضْلِكُمْ وَ مَعْرُوْفِيْنَ بِنَصِيْدِيْقِنَا اِيَّاكُمْ فَبَلَّغَ اللّٰهُ بِكُمْ اَشْرَفَ مَحَلِّ الْمُكْرَمِيْنَ وَ اَعْلَى مَنَازِلِ الْمُقَرَّبِيْنَ وَ اَرْزَقَ دَرَجَاتِ الْمُرْسَلِيْنَ حَيْثُ لَا
يَلْحَقُهُ لَاحِقٌ وَ لَا يَفُوْقُهُ فَائِقٌ وَ لَا يَسْبِقُهُ سَابِقٌ وَ لَا يَطْمَعُ فِي اِدْرَاكِهِ طَامِعٌ حَتَّى لَا يَبْقَى مَلِكٌ مُقَرَّبٌ وَ لَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَ لَا صِدِّيقٌ وَ لَا
شَهِيدٌ وَ لَا عَالِمٌ وَ لَا جَاهِلٌ وَ لَا دَنِيٌّ وَ لَا فَاضِلٌ وَ لَا مُؤْمِنٌ صَالِحٌ وَ لَا فَاجِرٌ طَالِحٌ وَ لَا جَبَّارٌ عَنِيدٌ وَ لَا شَيْطَانٌ مَرِيْدٌ وَ لَا خَلْقٌ فِيمَا بَيْنَ
ذَلِكَ شَهِيدٌ اِلَّا عَرَفْتُمْ جَلَالَهُ اَمْرَكُمْ وَ عِظَمَ خَطْرَكُمْ وَ كِبَرَ شَأْنَكُمْ وَ تَمَامَ تُوْرَكُمْ وَ صِدْقَ مَقَاعِدِكُمْ وَ ثَبَاتَ مَقَامِكُمْ وَ شَرَفَ مَحَلِّكُمْ
وَ مَنَزِلَتِكُمْ عِنْدَهُ وَ كَرَامَتِكُمْ عَلَيْهِ وَ خَاصَّتِكُمْ لَدِيْهِ وَ قَرَبَ مَنَزِلَتِكُمْ مِنْهُ بِاَبِيْ اَنْتُمْ وَ اُمِّيْ وَ اَهْلِيْ وَ مَالِي وَ اَسْرِيْتِي اَشْهَدُ اللّٰهُ وَ اَشْهَدُكُمْ
اَنْيَ مُؤْمِنٌ بِكُمْ وَ بِمَا اَمَنْتُمْ بِهِ كَافِرٌ بِعِدْوَتِكُمْ وَ بِمَا كَفَرْتُمْ بِهِ مُسْتَبْصِرٌ بِشَأْنِكُمْ وَ بَصِيْلٌ مِنَ خَالِكِكُمْ مُوَالٍ لَكُمْ وَ لِاَوْلِيَائِكُمْ مُنْغِصٌ
لْاَعْيَادِكُمْ وَ مُعَايِدٍ لَهُمْ سَلَّمَ لِمَنْ سِالَمَكُمْ وَ حَزْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ مُحَقِّقٌ لِمَا حَقَّقْتُمْ مُبْطِلٌ لِمَا اَبْطَلْتُمْ مُطِيْعٌ لَكُمْ عَارِفٌ بِحَقِّكُمْ مُقَرَّرٌ
بِفَضْلِكُمْ مُخْتَمِلٌ لِعِلْمِكُمْ مُحْتَجِبٌ بِذِمَّتِكُمْ مُعْتَرِفٌ بِكُمْ مُؤْمِنٌ بِاِيَابِكُمْ مُصَدِّقٌ بِرَجْعَتِكُمْ مُنْتَظِرٌ لِاَمْرِكُمْ مُرْتَقِبٌ لِذَوْلَتِكُمْ اَخَذُ بِقَوْلِكُمْ
عَامِلٌ بِاَمْرِكُمْ مُسْتَجِيْرٌ بِكُمْ زَائِرٌ لَكُمْ لَا يَدُّ عَابِدٌ بِقُبُوْرِكُمْ مُسْتَشْفِعٌ اِلَى اللّٰهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِكُمْ وَ مُتَقَرَّبٌ بِكُمْ اِلَيْهِ وَ مُقَدَّمٌ اَمَامَ طَلِيْتِي وَ
حَوَائِجِي وَ اِرَادَتِي فِي كُلِّ اَحْوَالِي وَ اُمُوْرِي مُؤْمِنٌ بِسِرِّكُمْ وَ عِلَانِيَتِكُمْ وَ شَاهِدِكُمْ وَ غَائِبِكُمْ وَ اَوْلِيَكُمْ وَ اَخْرِكُمْ وَ مُفَوَّضٌ فِي ذَلِكَ
كُلِّ اِيْكُمْ وَ مُسَلَّمٌ فِيْهِ مَعَكُمْ وَ قَلْبِي لَكُمْ مُسَلَّمٌ وَ رَأْيِي لَكُمْ تَبِعٌ وَ نَصْرَتِي لَكُمْ مُعَدَّةٌ حَتَّى يَحْيِيَ اللّٰهُ تَعَالَى دِيْنَهُ بِكُمْ وَ يَرُدَّكُمْ فِي اَيَامِهِ
وَ يَطْهَرَكُمْ لِعِدْلِهِ وَ يَمَكِّنَكُمْ فِي اَرْضِهِ فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لَا مَعَ غَيْرِكُمْ اَمَنْتُ بِكُمْ وَ تَوَلَّيْتُ اَخْرَجَكُمْ بِمَا تَوَلَّيْتُ بِهِ اَوْلِيَكُمْ وَ بَرَّيْتُ اِلَى اللّٰهِ
عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ اَعْيَادِكُمْ وَ مِنَ الْجَبْتِ وَ الطَّاعُوْتِ وَ الشَّيَاطِيْنِ وَ حَزْبِهِمُ الظَّالِمِيْنَ لَكُمْ الْجَاوِيْدِيْنَ لِحَقِّكُمْ وَ الْمَيَارِقِيْنَ مِنْ وِلَايَتِكُمْ وَ
الْعَاصِبِيْنَ لِإِزْرَتِكُمْ الشَّاكِيْنَ فِيْكُمْ الْمُنْحَرِفِيْنَ عَنْكُمْ وَ مِنْ كُلِّ وِلِيْحَةٍ دُونِكُمْ وَ كُلِّ مَطَاعٍ سِوَاكُمْ وَ مِنَ الْاَلِيْمَةِ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ
فَبَيْتِي اللّٰهُ اَيَّدَا مَا حَيْثُ عَلَى مُوَالَاتِكُمْ وَ مَحَبَّتِكُمْ وَ دِيْنِكُمْ وَ وَفَّقِيْ لِطَاعَتِكُمْ وَ رَزَقِيْ شَفَاعَتَكُمْ وَ جَعَلِيْ مِنْ خِيَارِ مُوَالِيكُمْ التَّابِعِيْنَ

لَمَا دَعَوْتُمْ إِلَيْهِ وَ جَعَلَنِي مِمَّنْ يَفْتَضُّ آثَارَكُمْ وَ يَسْلُكُ سَبِيلَكُمْ وَ يَهْتَدِي بِهُدَاكُمْ وَ يَحْشُرُ فِي زُمْرَتِكُمْ وَ يَكُرُّ فِي رَجْعَتِكُمْ وَ يَمْلِكُ فِي دَوْلَتِكُمْ وَ يَشْرَفُ فِي عَافِيَتِكُمْ وَ يَمَكُنُ فِي أَيَامِكُمْ وَ تَقَرُّ عَيْنُهُ غَدَا بِرُبُوبِيَّتِكُمْ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ مَالِي مَنْ أَرَادَ اللَّهُ يَدَا بِكُمْ وَ مَنْ وَحَدَهُ قَبْلَ عُنُكُمْ وَ مَنْ قَصَّيْدهُ تَوَجَّهَ بِكُمْ مَوَالِي لَا أُحْصِي تَنَاءَكُمْ وَ لَا أَتْلُعُ مِنَ الْمَدْحِ كُنْهَكُمْ وَ مِنَ الْوُصْفِ قَدْرَكُمْ وَ أَنْتُمْ نُورُ الْأَخْيَارِ وَ هِدَاةُ الْأَبْرَارِ وَ حَرَجُ الْجَبَّارِ بِكُمْ فَتَحَ اللَّهُ وَ بِكُمْ يَحْتَمِ وَ بِكُمْ يَنْزِلُ الْغَيْثُ وَ بِكُمْ يَمْسِكُ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَ بِكُمْ يَنْفُسُ الْهَمُّ وَ يَكْشِفُ الضَّرَّ وَ عِنْدَكُمْ مَا نَزَلَتْ بِهِ رُسُلُهُ وَ هَبَطَتْ بِهِ مَلَائِكَتُهُ وَ إِلَى جَدِّكُمْ وَ إِلَى أَخِيكَ بُعِثَ الرُّوحُ الْأَمِينُ آتَاكُمْ اللَّهُ مَا لَمْ يَأْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ طَاطًا كُلُّ شَرِيفٍ لَشَرَفِكُمْ وَ بَخَعَ كُلُّ مُتَكَبِّرٍ لَطَاعَتِكُمْ وَ خَضَعَ كُلُّ جَبَّارٍ لِفَضْلِكُمْ وَ ذَلَّ كُلُّ شَيْءٍ لَكُمْ وَ أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِكُمْ وَ فَازَ الْفَائِزُونَ بِوِلَايَتِكُمْ بِكُمْ يَسْلُكُ إِلَى الرِّضْوَانِ وَ عَلَى مَنْ جَحَدَ وَ لَايَتَكُمُ غَضَبُ الرَّحْمَنِ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ مَالِي ذِكْرُكُمْ فِي الدَّاكِرِينَ وَ أَسْمَاؤُكُمْ فِي الْأَسْمَاءِ وَ أَجْسَادُكُمْ فِي الْأَجْسَادِ وَ أَرْوَاحُكُمْ فِي الْأَرْوَاحِ وَ أَنْفُسِكُمْ فِي النَّفُوسِ وَ آثَارُكُمْ فِي الْأَثَارِ وَ قُبُورُكُمْ فِي الْقُبُورِ فَمَا أَحَلَى أَسْمَاءَكُمْ وَ أَكْرَمَ أَنْفُسَكُمْ وَ أَعْظَمَ شَأْنَكُمْ وَ أَجَلَّ خَطْرَكُمْ وَ أَوْفَى عَهْدَكُمْ وَ أَصْدَقَ وَعْدَكُمْ كَلَامَكُمْ نُورٌ وَ أَمْرُكُمْ رُشْدٌ وَ وَصِيَّتُكُمْ التَّقْوَى وَ فِعْلُكُمْ الْخَيْرُ وَ عَادَتُكُمْ الْإِحْسَانُ وَ سَجِيَّتُكُمْ الْكَرَمُ وَ شَأْنُكُمْ الْحَقُّ وَ الصَّدَقُ وَ الرَّفْقُ وَ قَوْلُكُمْ حُكْمٌ وَ حَتْمٌ وَ رَأْيُكُمْ عِلْمٌ وَ حِلْمٌ وَ حَزْمٌ إِنْ ذَكَرَ الْخَيْرُ كُنْتُمْ أَوْلَاهُ وَ أَصِيلُهُ وَ فَرْعُهُ وَ مَعِيدُهُ وَ مَأْوَاهُ وَ مُنْتَهَاهُ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي كَيْفَ أَصِفُ حُسْنَ ثَنَائِكُمْ وَ أُحْصِي جَمِيلَ بَلَائِكُمْ وَ بِكُمْ أَخْرَجَنَا اللَّهُ مِنَ الذُّلِّ وَ فَرَّجَ عَنَّا غَمْرَاتِ الْكُرُوبِ وَ أَنْقَذَنَا مِنْ شَفَا جُرْفِ الْهَلَكَاتِ وَ مِنَ النَّارِ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي بِمُؤَالَايَتِكُمْ عَلَّمَنَا اللَّهُ مَعَالِمَ دِينِنَا وَ أَصْلَحَ مَا كَانَ فَسَادًا مِنْ دُنْيَانَا وَ بِمُؤَالَايَتِكُمْ تَمَّتِ الْكَلِمَةُ وَ عَظُمَتِ النِّعْمَةُ وَ ائْتَلَفَتِ الْفِرْقَةُ وَ بِمُؤَالَايَتِكُمْ تَقَبَّلُ الطَّاعَةَ الْمُفْتَرَضَةَ وَ لَكُمْ الْمَوَدَّةُ الْوَاجِبَةُ وَ الدَّرَجَاتُ الرَّفِيعَةُ وَ الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ وَ الْمَكَانُ الْمَعْلُومُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْجَاهُ الْعَظِيمُ وَ الشَّانُ الْكَبِيرُ وَ الشَّفَاعَةُ الْمُقْبُولَةُ رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَ اتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَارْتَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ رَبَّنَا لَا تُرْغِ قُلُوبَنَا بَعِيدًا إِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ سُبْحَانَ رَبَّنَا إِنْ كَانِ وَعِيدٌ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا- يَا وَلِيَّ اللَّهِ إِنْ بَيْنِي وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ ذُنُوبًا لَا- يَأْتِي عَلَيْهَا إِلَّا رِضَاكُمْ فَبِحَقِّ مَنْ ائْتَمَنَّا عَلَى سِرِّهِ وَ اسْتَرْعَاكُمْ أَمْرَ خَلْقِهِ وَ قَرْنَ طَاعَتَكُمْ بِطَاعَتِهِ لَمَّا اسْتَوْهَبْتُمْ ذُنُوبِي وَ كُنْتُمْ شُفَعَائِي فَإِنِّي لَكُمْ مُطِيعٌ مَنْ أَطَاعَكُمْ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ عَصَاكُمْ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَ مَنْ أَحَبَّكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَ مَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ اللَّهُ اللَّهُمَّ إِنِّي لَوْ وَجَدْتُ شُفَعَاءَ أَقْرَبَ إِلَيْكَ مِنْ مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ الْأَخْيَارِ الْأَائِمَّةِ الْأَبْرَارِ لَجَعَلْتُهُمْ شُفَعَائِي فَبِحَقِّهِمُ الَّذِي أَوْجَبْتَ لَهُمْ عَلَيْكَ أَسْأَلُكَ أَنْ تُدْخِلَنِي فِي جُمْلَةِ الْعَارِفِينَ بِهِمْ وَ بِحَقِّهِمْ وَ فِي زُمْرَةِ الْمُزْحُومِينَ بِشَفَاعَتِهِمْ إِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ سَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا وَ حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ

زیارت وداع

فَإِذَا أَرَدْتَ الْإِنصِرَافَ فَقُلِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ سَلَامٌ مُودَّعٌ لَا سِئْمَ وَ لَا قَالٍ وَ لَا مَالٍ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ سَلَامٌ وَ لِي غَيْرُ رَاغِبٍ وَ لَا مُسْتَبَدِّلٍ بِكُمْ عَنكُمْ وَ لَا مُؤَثِّرٍ عَلَيْكُمْ وَ لَا مُنْخَرِفٍ عَنكُمْ وَ لَا زَاهِدٍ فِي قُورْبِكُمْ لَا جَعَلَهُ اللَّهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ زِيَارَةِ قُبُورِكُمْ، وَ إِنِّيَانِ مَشَاهِدِكُمْ وَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، وَ حَشَرَنِي اللَّهُ فِي زُمْرَتِكُمْ وَ أَوْرَدَنِي حَوْضَكُمْ وَ جَعَلَنِي فِي حَزْبِكُمْ وَ أَرْضَاكُمْ عَنِّي وَ مَكَّنَنِي فِي دَوْلَتِكُمْ، وَ أَخْيَانِي فِي رَجْعَتِكُمْ، وَ مَلَكْنِي فِي أَيَامِكُمْ وَ شَكَرْتُ سِعْبِي لَكُمْ وَ عَفِرْتُ ذَنْبِي بِشَفَاعَتِكُمْ وَ أَقَالَ عَثْرَتِي بِمَحَبَّتِكُمْ وَ أَعْلَى كَعْبِي بِمُؤَالَايَتِكُمْ، وَ شَرَّفَنِي بِطَاعَتِكُمْ، وَ أَعَزَّنِي بِهُدَاكُمْ وَ جَعَلَنِي مِمَّنْ يَنْقَلِبُ مُفْلِحًا مُنْجِحًا غَانِمًا سَالِمًا مُعَافَى غَنِيًّا فَائِزًا بِرِضْوَانِ اللَّهِ وَ فَضْلِهِ وَ كِفَايَتِهِ، بِأَفْضَلِ مَا يَنْقَلِبُ بِهِ أَحَدٌ مِنْ زُورَارِكُمْ وَ مَوَالِيكُمْ، وَ مُحِبِّكُمْ، وَ شَيْعَتِكُمْ وَ رَزَقْنِي اللَّهُ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ أَبَدًا مَا أَبْقَانِي رَبِّي بِنَيْهِ صَادِقِهِ، وَ إِيْمَانِ وَ تَقْوَى وَ إِحْبَابِ وَ رِزْقٍ وَاسِعٍ حَلَالٍ طَيِّبٍ اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ وَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِمْ وَ أَوْجِبْ لِي الْمَغْفِرَةَ وَ الْخَيْرَ وَ الرَّحْمَةَ وَ الْبَرَكَاهُ وَ الْفَوْزَ، وَ النُّورَ وَ الْإِيْمَانَ وَ حُسْنَ الْإِجَابَةِ كَمَا أَوْجَبْتَ لِأَوْلِيَائِكَ الْعَارِفِينَ بِحَقِّهِمُ الْمَوْجِبِينَ طَاعَتَهُمْ، وَ الرَّاعِينَ فِي زِيَارَتِهِمْ، الْمُتَقَرِّبِينَ إِلَيْكَ وَ إِلَيْهِمْ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي وَ مَالِي وَ أَهْلِي اجْعَلُونِي فِي هَمِّكُمْ وَ صَيْرُونِي فِي

حَزْبِكُمْ، وَ أَدْخَلُونِي فِي شِفَاعَتِكُمْ وَ اذْكُرُونِي عِنْدَ رَبِّكُمْ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أُبْلِغْ أَرْوَاحَهُمْ وَ أَجْسَادَهُمْ مِنِّي السَّلَامَ وَ صَلِّ اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ سَلِّمْ تَسْلِيمًا كَثِيرًا

شرح حال مؤلف

نام شریف او سید حسین فرزند سید تقی همدانی درود آبادی است، وی در سال ۱۲۸۰ هجری متولد شد. پس از تحصیلات ادبیات عرب و معقول و منقول متداول در آن دوران که در زادگاهش میسور بود به نجف اشرف مهاجرت نمود، و در خدمت اساتید زمان خویش به تلمذ پرداخت. وی محضر و در سن عالم زاهد، عارف بالعد، یگانه دوران مولی آخوند ملا حسینقلی همدانی را ادراک نمود. پس از آن به مسقط الرأس خویش همدان بازگشت و به تألیف و تدریس پرداخت، آن جناب بیشتر اوقات خویش را در تألیف و عبادت و دعوت به حق و مبارزه با مخالفان دین سپری می‌نمود، و به سال ۱۳۴۳ در سن ۶۳ سالگی از این دار فانی به دار باقی شتافت و در قبرستان «اهل قبور» دفن گردید. طبقات اعلام الشیعه مرحوم شیخ آقا بزرگ تهرانی نیز می‌فرماید: «... دانشمندی بزرگ و فقیهی فاضل و مهذب و کامل بوده است، در سامراء مشرفه از شاگردان سید مجرد شیرازی بوده و زمانی طولانی از آن جناب استفاده برده است، و نیز در نجف اشرف در خدمت میرزا حبیب الله رشتی و مولی حسین قلی همدانی و میرزا حسین خلیلی و دیگران حضور یافت، تا این که به مقامات علمیه شهرت یافت، وی در اخلاق و سلوک و صلاح و تقوی و اهل باطن بودن مشهور بود... من مدتی او را در نجف مشاهده می‌کردم، وی در سال ۱۳۱۸ به همدان بازگشت، و در همدان از بزرگان مروج دین بوده و به وظائف شرعیه قیام داشت، و مرجع دینی مردم در آن سامان به شمار می‌رفت تا این که در سال ۱۳۴۴ وفات یافت...»

تألیفات آن جناب

جناب درود آبادی تألیفات سودمندی دارد و عبارتند از: ۱- التحفة الرضویة الی الشیعة المرتضویة در ۹۲ صفحه در آخر آن چنین آمده است: «قد فرغت من تسویده لیلۃ الخامسة عشرة من شهر ذی القعدة من سنة احدى و عشرين و ثلاثاً بعد الالف». ۲- تفسیر القرآن الکریم، وی این تفسیر از سال ۱۳۲۷ شروع کرد. چنانکه در پشت نسخه آن نوشته شده است و چهارده مقدمه علمی مفید در آن آورده و در مقدمه چهاردهم نوشت: مقدمه چهاردهم در این که خطاب‌های کتاب شامل معدوم و غائبین می‌شود، و این مقدمه و مقدمه یازدهم را به عنوان دو رساله جداگانه قرار دادم، و رساله نخست را به «شرح الاسماء الحسنی» و دومی را به «لب اللباب فی شرح خطابات الکتاب» نام نهادم. و در آخر جزء اول بعد از آیه «۲۰۲» می‌فرماید: «از تصنیف آن در روز چهاردهم رجب الاحسب سال ۱۳۳۳ هجری فارغ شدم، آنگاه در جزء دوم از آیه شریفه «وَ اذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ...» شروع نموده و ۲۵ صفحه از آن را نوشته و به آیه «لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا...» رسانید، و مجموع کتاب به ۳۱۰ صفحه می‌رسد، این تفسیر تحلیلی و تحقیقی و در باب خود خوب است. ۳- تبییه الراقدین و جهان الوافدین بر یک مقدمه و هفت جهان و؟؟؟ ست، مقدمه در بیان نسبت آدم و فرزندانش، جمال اول در نسبت بدن آدم با روحش و جمال دوم در معنای عبودیت و جمال سوم در این که سائران الی الله باید خود را به عبادت در هنگام صبح بیاریند، و جمال چهارم در مقدمات نماز است... الخ و این کتاب را بعد از «القسطاس المستقیم و عصارة الثقلین» تألیف کرده چنانکه خود در ص ۲۷۶ و ۳۰۹ یاد کرده است، و کتاب در شب غدیر سال ۱۳۲۷ هـ پایان یافت، با این که مؤلف خود در عصارة الثقلین تصریح کرد، که تفصیل آن در جمال الوافدین یاد شده است ممکن است جمع بین آن کلام کرد به این که دو تألیف متداخل بوده‌اند، چنانکه قرائن دیگری در این باره وجود دارد. ۴- الدر المنضود فی اجوبه مسائل اليهود، این کتاب در ۵۶ صفحه در سال ۱۳۴۴ هـ در طهران به چاپ رسیده، و در آن به پاسخ فارسی پرسش؟؟؟ از عده‌ای از یهود در توحید و حقیقت اسلام پرداخت، و آن پاسخ به فارسی است و در سال ۱۳۴۲ هـ به طهران نوشته شد. ۵- رساله لب اللباب فی خطابات

الکتاب، و در آخر آن می‌فرماید: «ولقد اوضحنا حقیقه القرآن... یعنی ما حقیقت قرآن را در کتاب «التحفة الرضویة الی الشیعة المرتضویة» و در مقدمات کتاب «الکبریت الاحمر فی تفسیر الثقل الاکبر» بیان کردیم، پایان آنچه در این مسأله قصد بیان آن را داشتیم، و حمد از آن خداست، با کمک و توفیق خدا در روز سه شنبه ۲۷ شوال المکرم سال ۱۳۳۵ پایان یافت. ۶- رساله نفسک التلویت فی جواب اهل التلیث در بیست و یک صفحه به فارسی که تصنیف آن در ماه شعبان المعظم سال ۱۳۳۳ هجری پایان پذیرفت. ۷- شرح الاسماء الحسنی. ۸- شرح زیارت جامعه (به نام الشموس الطالعة) که هم اکنون در پیش رو دارید این شرح دقیق و لطیف مفصل بوده و در باب خود یگانه است، و در ۵۸۳ صفحه می‌باشد. این شرح در دهه آخر ذی قعدة سال ۱۳۲۲ پایان یافت. ۹- عصارة الثقلین فی حقیقه النشأتین، شرح خطبه امیرالمؤمنین با تحقیق و تفصیل ۱۰۶ صفحه و در آخرش این جمله آن است: «فعلیه بکتاب السماء و العالم من البحار» و در سال ۱۳۲۲ از آن فراغت یافت. ۱۰- ملخص الاصول فی دین آل الرسول، رساله‌ای فارسی در تحقیق اصول دین و مذهب در ص ۲۱۰ صفحه می‌باشد، ابتدای آن چنین است: «سپاس آفریدگاری را سزااست که بدایت آفریدن هر کس را از جایی نموده که در آنجا از چیزی ذکر نتوان نمود که به آغاز خویشتن آیتی برای شناختن آفریدگار خود داشته باشد...» و در آن به کتاب «التحفة الرضویة» و «الشموس الطالعة» اشاره می‌کند. در مقدمه عربی این کتاب از قول فرزندش آمده است که «آن جناب آثار دیگری دارد که همه آنها در نزد فرزند محترمش حاج سید ابوالفضل عارفی ساکن طهران (در زمان نوشتن مقدمه آن در شمس طالع) موجود است. صاحب طبقات اعلام الشیعه فرمود: ۱۱- من به خط مرحوم مؤلف تقریرات دروس اساتید بزرگش را در فقه و اصول در نزد شتیخ عباس فرزند مولی حاجی طهرانی دیدم. ۱۲- القسطاس المستقیم (که قبلاً در کتاب تنبیه الراقدین یاد شد). ۱۳- دارای اشعار فراوانی است. آن جناب دارای قریحه شومی بوده و اشعارش را در جزوه‌ای دیدم که در ضمن آن این شعر بود: تدل ما خون شد ای صنم ز فراق ای خوشا یکدست به بینم طاق تشنه‌ای کو به عمر آب ندید به گور دیدم این چنین مشتاق از فراق تو ای بت رعنا شهید چون حنظل آیدم بمزاق زهر هجران اثر نموده به دل غیر وصلت نباشدش تریاق دین و دل بردی از کفم جفا روزهایم ز جور تست حجاج برفکندی ز چهر گلگونت که بپایید معشر العشاق وقت هجران گذشت و وصل رسید بزیدم گمان مگر اشفاق با شما عهد دوستی بستم مرا محکم است این میثاق

درباره شرح زیارت جامعه

با این که در مقامات ائمه اطهار علیه السلام احادیث فراوانی موجود است و شمه‌ای از آن در اصول کافی و دیگر کتابهای روایی آمده است، لیکن زیارت جامعه در مواجهه با این اسماء حسنی الهی و از قول خود ایشان موقعیت دیگری پیدا کرده است، چه این که هر زائری در ایام زیارت خود در حرم هر یک از ائمه اطهار علیه السلام و یا در غیر آن خود را موظف می‌داند که از بهترین زیارت استفاده کند و در مواجهه با محبوب خود آن را زمزمه کند، و درد دل کند و اشک بریزد، معمولاً این فقره‌ها و جملات با مضامین عالی که در حجاب عربیت برای فارسی زبان‌ها قرار دارد گرچه با شوق و اشتیاق خوانده می‌شود و این جملات مقدس نجوی می‌گردد، لیکن هر زائری شوق دارد که به مقامات مضامین این زیارات نائل شود و پرده کلمات را به کنار زند و به حقایق عالی آن دست یابد و از آن جملات در زندگی خویش بهره گیرد و در خلوت خود با ائمه علیه السلام مقامات آنها را در نظر آورد، لیکن به دلیل عمق مطالب و بلندی قله معارف آن دسترسی برای همه مقدور و میسر نیست، لذا شروح گوناگونی بر آن نوشته شده است، و از بین این شروح شرح جناب درود آبادی از دیگر شروح ممتاز است، این شرح از کسی گرفته نشده و مرد از کتابی نجسته و از مطالب دیگران در شرح آن استفاده نشده، بلکه همانطور که خود در مقدمه بیان می‌کند با کمک امام رضاعلیه السلام انجام شده است، لذا در این کتاب از کتابهای دیگران نقل نمی‌کند، منبع آن جناب کتب احادیث و استمداد از کلمات ائمه اطهار علیه السلام در شناخت مقامات ایشان است. لذا مطالب آن تازه و بکر و در جاهای دیگر نمی‌توان به دست آورد، لذا اهل تحقیق شایسته

است در آن بنگرند و از آن استفاده کنند. افق مطالب این شرح بسیار دور و گوهرهای آن بی‌شمار است. مصنف در دریای بی‌پایان علوم اهل بیت غوطه خورده و مرواریدهای شاهواری را در ساحل این کتاب فراهم آورده است. ابتدای کتاب اندکی دشوار است و رسیدن به قله فکر و عمق اندیشه و قاف قلب مؤلف برای کسی که شروع مطالعه شرح آن می‌کند دشوار است، لیکن آشنایان به زبان اگر اندکی حوصله کنند و در مطالب بیان شده اندیشه کنند آنها را شیرین می‌یابند و در فقرات مختلف از مقامات پر عظمت ائمه‌علیه السلام شمه‌ای خواهند بوید. علت دشواری زبان این کتاب این است که سخن از مطالب عرشی و پایبند کردن به الفاظ خاکی خود کاری دشوار است، به ویژه اگر در مقامات خلفای الهی باشد که اندیشه بشر در ساحل آنها به گل می‌نشیند و متحیر و حیران می‌ماند چه این که هیچ پایینی در رسیدن به مقامات عالی‌تر از خود ابزار لازم را در اختیار ندارد، و احاطه ادراکی پایین به ما فوق خود ممکن نیست، چگونگی چنین نباشد در حالی که مقامات ایشان چندان دور از دسترس اندیشمندان و صاحبان قلب و محققان عارف است که همه آنها در کنار وجود آنها «امی» به شمار می‌روند، و در مکتب آنها طفلی بیش نیستند. کسانی که در عظمت بدان پایه صعود کرده‌اند که به خلافت الهی نائل شده و ظل الله و سایه گسترده آفرینش هستند، و خود فرموده‌اند: «نزلو لنا عن الربوبیة فقولوا فینا ما شئتم» یعنی «ما را از ربوبیت پایین‌تر آورید لیکن هرچه در مقامات ما خواستید بگویید». چه آن که قله اندیشه‌های شما به ساحل وجود ما نمی‌رسد و همای بلند پرواز قاف قلب در دامنه هستی ما خسته بال فرود می‌آید، (۱) علی‌علیه السلام را جز خدا و رسولش صلی الله علیه و آله نشناخت و خدا را جز رسول خدا صلی الله علیه و آله و علی‌علیه السلام نشناختند. بنابراین دشواری زبان و بیان مطالب بلند عرشی در قالب کلمات خاکی باعث غموض ابتدای این کتاب شده است. و ثانیاً مطالب مصنف در بافت‌های خود ایشان است که در قالب کلمات در آمده است، و اهل اشارت دانند که مطالب مزبور تنها به صورت اشاره قابل فهم است و معانی هرگز در قالب کلمات در نمی‌آیند و تنها کلمات عنوان آن حقایقند و نه ظرف آنها. و ثالثاً مصنف از کلمات متعارف و اصطلاحات عرفان نظری متعارف رایج استفاده نکرده است لذا غرابت استعمال که خود وی برای آن معانی ابداع کرده و یا از احادیث به ودیعت گرفته باعث شده است که مطالب آن در ابتداء با حوصله باید تلقی شود. ولیکن این چند صفحه اوائل خود کلید هر کتاب است، و بعدها کتاب با توجه بدان آسان می‌گردد و خواننده به لطایف کتاب پی می‌برد، و اندکی از اقیانوس سرشار این زیارت عظیم به کام وی ریخته می‌شود، و کام وی شیرین می‌گردد. البته خواهند گان زیارت با معرفت از آن خسته نمی‌گردند و با خود زمزمه می‌کنند که: رنج راحت دان چو مطلب شد بزرگ خاک گل توتیای چشم گرگ آن کسی که راه دشوار مسافرت به عتبات عالیات را بر خود هموار می‌کند و از کار و زندگی و اموال دست می‌کشد و خواهان نیل به زیارت و شفاعت ایشان است را چنین زحمتی اندک می‌نماید. می‌داند که زیارت و قبولی آن بستگی به فهم و درک و نیت زائر از مقام ائمه‌علیه السلام دارد، هرچه زائر در فهم و اندیشه و درک قوی‌تر باشد دریافت‌های قوی‌تری خواهد داشت و از سفره‌های بی‌پایان آسمانی ایشان بهره بیشتری خواهد برد، و مراتب زائران مطابق مراتب مقامات و معرفت ایشان است و این بر همه روشن است. بنابراین کیفیت زیارت و عمق آن در نزدیکی به ائمه اطهار علیه السلام و رسیدن به قرب پروردگار دخالت دارد. و نیز زیارت به قصد شفاعت نیز با معرفت مقامات ایشان و نیز قرب به افق عبودیت و بندگی ارتباط تنگاتنگ دارد، چه این که مسأله شفاعت به معنای میانجیگری بیهوده در نظام خلقت و عالم تکوین و واقعیت جایی ندارد، بلکه شفاعت دریافت و با خود بردن کمالاتی است که مجانست و مجالست با آنها را تضمین کند، شناخت ایشان دوستی می‌آورد و دوستی عمیق عشق به ارمغان می‌آورد، و عشق یکتایی با معشوق را موجب می‌شود و لازمه آن رهایی انسان به واسطه راه ارتباطی و دقیقه حاصله در متن وجودی‌اش با ائمه اطهار علیه السلام است. یعنی انسان‌ها با گره زدن وجود خود با جبل متین ولایت ایشان شاخه طوبایی می‌شوند که ریشه آن در خانه فاطمه‌علیها السلام و علی‌علیه السلام و اولاد طاهرین آندوست، این معنا نزدیکی و قرب برای زائر می‌آورد و او را به حقیقه الحقائق نزدیک می‌کند، شفاعت تحقق به صفات الهی است که در ائمه اطهار علیه السلام به طور کامل موجود می‌باشد. مرحوم درود

آبادی از این حقیقت که در همه انسانها ساری است به سرّ آل محمدصلی الله علیه وآله تعبیر می‌کند، همه انسانها از اصناف مختلف واجد این سرّ هستند، لیکن این سرّ بالقوه است و باید فعلیت یابد، چنگ زدن به آن و قوی کردن آن و فنای در آن باعث بالا رفتن آدمی و پیشروی در صراط مستقیم است، چنانکه در تفسیر فاتحه‌الکتاب آیه شریفه «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ»، «صراط مستقیم» را صراط امیرالمؤمنین علیه السلام معرفی کرده‌اند، ایشان راه راست خدا هستند، در عالم تکوین راه با راهرو یکی است و ایشان حقیقت صراط الهی‌اند و سائر مردم دقیقه‌ای از آن صراط را در خود دارند، و هرچه با آن یگانه شوند و به کمالاتی که این جنبه را قوی‌تر می‌کند متحلّی شوند به صراط مستقیم نزدیکتر شده و همنشینی با آنها را میسرتر می‌نماید. لذا دم زدن از ایشان و متحلّی نشدن به آن کمالات با همدیگر تنافی دارد، نشانه دوستی و حبّ و عشق هرکس در عمل و رفتار مطابق با آن گرایش و عشق وجود دارد.

مقامات وجود

در عرفان برای وجود مراتبی قائل شده‌اند. ۱- حقیقت مطلقه و هویت غیبیه به نظر عرفا این مرتبه از وجود اسم و رسمی ندارد و از آن نمی‌توان خبر داد و گاه از آن به عدم نیز تعبیر شده است، مراد از عدم که فوق وجود است به لحاظ این مرتبه است. ۲- مرتبه احدیت، در این مرتبه وحدت غالب است به طوری که اغیار منتفی‌اند معمولاً مقام فناء به غلبه احدیت برای سلاک روی می‌دهد، لیکن سلاک در این مرتبه نیز به لحاظ مراتب تفاوت دارند. و این سخن تفصیلی دارد که آیه شریفه به اجمال به آن اشاره می‌کند که «تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ». ۳- مرتبه واحدیت در این مرتبه حقایق اسماء و صفات تفصیل می‌یابند، الله اسمی است که مستجمع جمیع اسماء و صفات است و دیگر اسماء در تحت او هستند، علوم تفصیلی به موجودات در مرتبه واحدیت از راه اعیان ثابت می‌باشد، اعیان ثابت پیکره و تفصیل اسماء الهی‌اند، این حقایق به وجود احدی موجودند. ۴- مرتبه فیض منبسط که وجود ماسوی و میان نشین عالم حق و خلق است فیض منبسط و صادر نخستین برزخیت داشته و از آن سو می‌گیرد و به این سو می‌دهد. حضرت خاتم صلی الله علیه وآله و امیرالمؤمنین علیه السلام به این مرتبه رسیده‌اند، لذا به این مرتبه حقیقت محمدیه نیز گفته می‌شود. این امر واحد الهی است و آیه شریفه «لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ» امر اشاره به آن است و نیز «إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ»؛ اشاره به این حقیقت است، خداوند این وجود را ماده همه موجودات قرار داده و همه موجودات به این ماده نوشته می‌شوند، به عبارت دیگر مرکب نوشتن موجودات این امر واحد الهی است، و دیگر موجودات نقوشی بر این پرده‌اند. مرحوم درود آبادی از همین مطلب به سرّ آل محمدصلی الله علیه وآله که در همه موجودات است تعبیر می‌کند، و مراد از ولایت و سرّ ولایت که ساری در همه موجودات می‌باشد همین می‌باشد، و امام علیه السلام و کسی که واجد این مرتبه است می‌تواند به همه موجودات علم داشته و در همه عالم تکوین تصرف کند. دیگر انبیاء علیه السلام و اولیاء به اندازه‌ای که از این حقیقت دارا هستند می‌توانند به حقایق دار وجود علم پیدا کرده و در آن تصرف نمایند، این مرتبه مظهر الله است و انسان کامل همین مرتبه می‌باشد. ۴- مرتبه عالم عقل که مرتبه تقدیس و تسیح است و ملائکه مظهر جلال خدا بوده و منزّهند، و انسان به لحاظ عالم عقل خود با این عالم مرتبط است. ۵- مرتبه عالم متال و ملکوت اعلی و اسفل در این مرتبه صور حقایق و تمثالات حقایق در مراتب نزول و صعود قرار دارند. عالم خیال انسان کانالی از این مرتبه می‌باشد. ۶- مرتبه عالم ماده و کون و فساد، عالم اجساد انسانی در این نشأه قرار دارد و از آن نشأه می‌گیرد، این مرتبه پایین‌ترین مرتبه دار وجود است. هر مرتبه از عوالم فوق تفصیل عالم بالاتر از خویشند، هر بالایی متن و پایینی شرح آن است. لذا مرتبه عقل واجد همه موجودات ملکوتی و ملکی است. همانطور که بیان کردیم صادر نخستین و حقیقت محمدیه نیز مشتمل بر همه موطن و مراتب وجود است و ماده همه کلمات وجودیه می‌باشد و مثقال ذره‌ای از آن بیرون نیست. مرحوم درود آبادی درباره مراتب حقیقت نبوت می‌فرماید: این حقیقت دارای مراتبی است. ۱- مرتبه تقرر و اضمحلال آن در عالم الهی و در آن عالم به آن نمی‌توان به اشاره وجودی و یا عدمی اشاره کرد، این مرتبه غیب مطلق است و مستأثره بوده و مفاتیح آن

در دست حضرت حق است... این مرتبه حتی در عالم ظهور صفات به نحو اجمال یعنی علم و قدرت و حیات و سمع و بصر نیز نمی‌تواند مورد اشاره قرار گیرد. ۲- عالم ظهور صفات علی نحو الاجمال. ۳- عالم صفات به اعتبار ثبوتش برای ذات بدون تعلق به تعلقات (نه ذات علیم و قدیر... گفته می‌شود). ۴- عالم ثبوت صفات برای ذات به لحاظ این تعلق به متعلقات دارد (و ذات عالم و قادر... می‌باشد). این سه مرحله اخیر قابلیت اشاره وجودی و عدمی و یا اشاره الهی و یا خلقی ندارد. ۵- عالم تنزل به مرتبه معلوم و این مرتبه قابل اشاره در عالم الهی و به اشاره الهی و قابل اشاره عدمی در عالم خلق است. ۶- عالم وجود مطلق و این مرتبه قابل اشاره وجودی در عالم خلق است. وی به آن عالم وجود کلی در عالم خلق نهاده و آن را مرتبه ولایت کلیه اسم گذاشته است. به نظر می‌رسد که مراد از مرتبه اول احدیت باشد، و مراد از مرتبه دوم و سوم و چهارم مراتبی است که از آن به واحدیت نام برده می‌شود. و مرتبه پنجم و ششم نیز مرتبه وجود منبسط باشد. و مرتبه هفتم مرتبه عقل است. و در برخی از کلمات وی مرتبه پنجم و ششم را نیز به عالم الهی برده. بنابراین باید آن را نیز از عوالم واحدیت شمرد. چنانکه مرتبه هفتم وجود منبسط است، و در کلمات وی اندکی اختلاف دیده می‌شود، و نمی‌توان به طور جزم آنها را منطبق بر مراتب فوق کرد. مرتبه قاب قوسین و مرتبه ولایت، ولایت کلیه و ذکر و صادر اول و مرتبه نبوت همه اسامی مرتبه ششم در کلام وی هستند. البته به لحاظ این که از خداوند تلقی می‌کند به وی ولی و رسول گفته می‌شود. شایان ذکر است که مراتب وجود و عوالم گوناگون به اعتبارات گوناگون تقسیمات گوناگون شده‌اند، چنانکه در روایات نیز گاه به عالم دنیا و آخرت و گاه به چهارده هزار عالم و گاه به هیجده هزار عالم تقسیم شده است، لذا باید به جهت تقسیم نگرست. مرحوم درود آبادی در این کتاب بسیاری از روایات اصول کافی را شرح می‌کند، چه این که بیان مقامات ائمه اطهار علیه السلام را خود ایشان باید بنمایند، و دیگران هر چه از مقامات ایشان تنها شمه‌ای از آن است. در این کتاب روایات طینت و چگونگی ارتباط طینت شیعیان با آنها و ارتباط تکوینی وجودی بین آنها تحلیل شده است. ارتباط عوالم طولی با عوالم عرضی و چگونگی تشخیص تقابلی و محیطی و محاطی ائمه اطهار علیه السلام با خلق روشن شده است، و این که به چه اعتبار مردم و ائمه علیه السلام در عرض هم و به چه اعتبار ایشان مبدای دیگران و منتهای دیگرانند، و نیز ارتباط پروردگار با مردم چگونه است. مراتب علم ائمه علیه السلام و خصوصیات آن نیز روشن شده و مراتب مشیت و اراده و قدر و قضاء و اذن و کتاب و اجل معلوم گردیده است. ما در مقدمه به همین مقدار اکتفا می‌کنیم و امیدواریم که خدای تعالی - مفاتیح آن را در اختیار محبوبانش قرار دهد و آن را آبخوری شیرین برای جویندگان معرفت و اهل ارادت نماید، لاحول و لا قوة الا بالله العلی العظیم والسلام علیکم اول محررم الحرام ۱۴۲۵ وانا العبد محمد حسین نائینی

پیشگفتار:

در حمد و ثنای خداوند (۲) ستایش خدای راست که الهام‌بخش ستایش بندگان است؛ بندگان را بر معرفت ربوبیت خویش سرشت، راهنمای وجودش را خلقش و نشانه ازل خود را حدود مخلوقات و شباهت خلاق به همدیگر را نمایانگر بی‌بدیل بودن خود و شاهد قدرت خود را آیات خویش قرار داد، صفات بر ذات وی ممتنع و رؤیتش به چشمان مستحیل و احاطه‌ی بر وی به عقول محال است و وجودش را نهایی نیست و بقای او را غایتی نمی‌باشد، مشاعر او را درک نمی‌نمایند و حجاب‌ها او را نمی‌پوشانند، حجاب بین او و خلقش خلق او هستند، زیرا آنچه را که ذوات مخلوقات دارند بر وی ممتنع است و آنچه را که بر مخلوقات ممتنع است بر وی ممکن، تا آفریننده از آفریده تفاوت کند و محیط از محاط تمایز یابد و پرورش‌گر از پروریده. وی واحدی است نه به وحدت عددی، و آفریدگاری است نه به واسطه حرکت. بیننده‌ای نه به آلت، و شنونده‌ای نه به ابزار جدا، و شاهدی نه با تماس است، باطنی نه در تحت پوشش، و آشکار جدایی نه به دوری مسافت، از لاش جلوگیری جولان فکرها و دیمومت وی رادع عقول از استشراف است، از کُنه وی بیننده‌های نافذ باز می‌گردند و از وجودش اوهام گردش‌گر در می‌شکند. معرفت وی ابتدای دیانت و کمال

معرفت وی توحیدش و کمال توحیدش نفی صفات از اوست، زیرا هر صفتی شهادت می‌دهد که غیر از موصوف می‌باشد و موصوف شهادت می‌دهد که غیر صفت است و این هر دو شهادت بر دوگانگی است که ازل بودن وی آن را نمی‌پذیرد، پس هر کس او را وصف کند او را محدود کرده و هر کس او را محدود کند او را تحت شمار در آورده و هر کس او را تحت عدد در آورد ازلیت وی را زائل کرده و هر کس از چگونگی وی بپرسد، او را تحت اوصافی قرار داده است و هر کس بپرسد او در چه چیز قرار دارد او را مشمول و در ضمن چیزی قرار داد و هر کس از اینکه او بر چه چیز قرار دارد، جویا شود پس او را بر دوش چیزی قرار داد و هر کس از مکانش بپرسد او را از برخی جهات خالی کرده و هر کس از ماهیت وی بپرسد او را وصف کرده و هر کس از نهایت وی بپرسد او را دارای نهایت قرار داده است. دانا به هنگامی که دانسته‌ای نبوده و آفریدگار به هنگامی که آفریده‌ای موجود نبود، پرورنده‌ای به هنگامی که پروریده‌ای نبود و این گونه پروردگارمان موصوف می‌شود و او بالاتر از آنچه است که وصف کننده‌ها وصف کنند. شهادت به «لا اله الا الله» می‌دهم، خدایی که یگانه است و شریکی ندارد، چنان که خود برای خود به یگانگی شهادت داد و فرشتگان و خردمندان مخلوقش شهادت دادند، خدایی جز خدای عزیز و حکیم نیست. و گواهی می‌دهم که محمد صلی الله علیه و آله بنده‌ی برگزیده و پیامبر مرضی خداست، او را برای هدایت و دین حق به پیامبری فرستاد تا بر همه ادیان غالب شود، گرچه دوگانه پرستان را خوش نیاید. و گواهی می‌دهم که علی امیرمؤمنان و یازده فرزند معصوم وی یعنی حسن و حسین و علی و محمد و جعفر و موسی و علی و محمد و علی و حسن و حجت منتظر - علیهم السلام - وصی رسول خدا صلی الله علیه و آله حجت‌های الهی بر بندگان و جانشینان وی بر روی زمین و بندگان گرامی خدایند؛ از سخن او به در نمی‌روند و فرمان وی را به کار می‌برند و ایشان را دوست دارم و از دشمنان ایشان بیزار و به خواست خدا بر همین زندگی می‌کنم و بر آن می‌میرم و برانگیخته می‌گردم. ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم.

در دوستی اهل بیت

برادرانم! به نزد من خوشایندترین چیز بعد از توحید خدا و تصدیق پیامبرش پیوند با آن پیامبر صلی الله علیه و آله است؛ چنان که خدای تعالی فرمود: «أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يَوْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ وَالَّذِينَ يَصِفُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ... أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقُوبَاتُ الْجَنَّاتِ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ» (۳)؛ یعنی: «پس آیا آن کس که می‌داند آنچه بر تو نازل می‌شود حق است، با آن کس که نایبناست، برابر است؟! تنها خردمندان آن را یاد آورند، آنان که پیمان خدا را وفا می‌کنند و عهدشکنی نمی‌نمایند و آنان که آنچه را خدا فرمان به پیوند داده می‌پیوندند و از او می‌هراسند و از حساب بد می‌ترسند ... ایشان را بهشت جایگاه است، بهشت عدن که ایشان در آن شوند، به همراه کسانی از پدران و زنان و فرزندان شایسته ایشان؛ فرشتگان از درهای مختلف بر ایشان وارد شوند (و گویند): سلامت و آسایش به پاداش آنچه خویشتن داری کردید، بر شما باد! چه خوش خانه‌ای عاقبت نصیب شما شده است. آنان که پیمان خدا را بعد از میثاق می‌شکنند و آنچه را که خدا به پیوند فرمان داده قطع می‌کنند و در زمین تباهی می‌کنند بر ایشان لعنت و خانه بد (جهنم) باد». و خدای تعالی فرمود: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ذَلِكَ الَّذِي يَشْرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَنْ يَقْرَبْ حَسْبَتْهُ نَزْدُ لَهُ فِيهَا حَسْبًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ» (۴)؛ یعنی: «اننان که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند، در باغ‌های بهشتی‌اند، ایشان آنچه بخواهند به نزد پروردگارشان موجود است، این پاداشی فراوان است. همین را خدای تعالی به بندگان مؤمن و آنان که

کارهای شایسته کرده‌اند، بشارت می‌دهد. بگو: من بر رسالت پاداشی جز دوستی اهل بیت نمی‌خواهم و هر کس خوبی کند، بر آن خوبی بیفزایم، خداوند بخشنده و پاداش دهنده است». روشن است که پیوند و دوستی مترادف معرفت است، هر چه معرفت فزونی یابد، آن دو مستحکم تر گردند، چنان‌که امام صادق علیه السلام در نامه‌اش به ابی الخطاب فرمود: «وکیف یطاع من لا یعرف وکیف یعرف من لا یطاع (۵)؛ یعنی: «چگونه فرمان کسی برده می‌شود که شناخته شده نیست و چگونه شناخته می‌شود کسی که فرمان برده نمی‌شود».

در نضرع و زاری و عنایت ربانی به مؤلف

بر شما باد به مراعات نفس خویش! و گمراهی گمراهان به هنگامی که هدایت یافته‌اید به شما زیانی نمی‌رساند؛ زیرا هر کس رهین کرده خویش است و پدر از فرزند کفایت نمی‌کند و فرزند نیکوکار از پدرش کفایت نمی‌نماید، شما هستید و روزگار اندک، اگر کوتاهی کنید و به باغ‌های بهشت که برای شما آنچه را بخواهید مهیاست نشتابید، آیا در روز پشیمانی «رب ارجعونی؛ یعنی: خدایا ما را بازگردان» شما را سودی دارد؟! مبدا ادعای پیوند و معرفت ایشان را بنمایی؛ زیرا این معرفت نوری است که تاریکی‌ها را می‌تاراند و نابینایی‌ها را می‌زداید و انسان خود بر خویشتن بیناست، گر چه با دیگران عذرها آورد؛ زیرا خود من زمانی دراز ادعای شناخت ایشان را می‌کردم و مردم با من در می‌افتادند و من با ایشان می‌افتادم و ایشان با من مجادله می‌کردند و من با ایشان جدال می‌نمودم تا اینکه خدای تعالی پرده جهالت مرا درید و از خواب گمراهی مرا بیدار ساخت و مرا برای طلب و خواست متبته نمود، پس از خویشان، فرزند و خانواده دوری گزیدم و با طالبان و کوشش گران دور نزدیکی کردم و به سوی بلد امین و مشهد مولایم و سیدم در دنیا و دین امیر مؤمنان - که بر او تحیت‌های رب العالمین باد - مهاجرت کردم. سالیانی دراز بر من گذشت ولی مرا زاد و توشه‌ای به هم نرسید که برای لقاء مالک روز جزا سزاوار باشد؛ دلم تنگ شده گویا با کارد آن را شرحه شرحه می‌کردند، دوران سختی به درازا انجامید و دشوار و دشوارتر گردید ولی آرامشی روی نداد؛ زیرا احوال اهل زمان بر من روشن شد، عده‌ای افراط پیشه که اگر نام خدا به میان می‌آمد دل‌های ایشان فرار می‌کرد و وقتی یاد آل محمد علیهم السلام بدون نام خدا به میان می‌آمد، ایشان خوشحال می‌شدند و عده‌ای تفریطگر وقتی در فضیلت ایشان چیزی می‌گفتند ناسپاسی کرده و برخی دیگر را کافر و ناسپاس شمرده و لعن می‌نمودند، این سختی‌ها چندان بر من مجال را تنگ نمود تا این که جانم به لب رسید و از این که به غیر خدا راهی باشد مأیوس شدم، پس پیوسته از خوف گمراهی بر خویشتن می‌گریستم و بامداد و شامگاه شکایت درد و اندوه خویش را به خدا می‌بردم؛ زیرا مطمئن بودم که کسی به انابت به درگاه او روی آورد اجابت و عطوفت وی شامل حالش می‌شود. ناگهان ندایی شنیدم که می‌گفت: ای بیچاره! چرا از وصی پیامبر امین و کتاب مبین به یادگار مانده‌اش و عترت پاکش روی گردان شده‌ای، کتاب و عترتی که هر کس تا روز قیامت بدان‌ها تمسک کند ایشان را هدایت می‌کند؛ پس به ملازمت آن دو پرداختم و در این کار نهایت تلاش خود را به کار گرفتم، در حالی که از نور آنها بهره می‌گرفتم، اما راهی به هدایت پیدا نکردم؛ زیرا در آن دو اختلافات فراوان و روشن موجود بود، در این هنگام شکیبایی از دست برفت و از تلاش و کوشش دست کشیدم، پس گفتم: منزهی تو، تو بی‌نیازی و من نیازمند؛ تو مولایی و من بنده؛ تو راهنمایی و من گمراه؛ ملکوت همه چیز به دست توست و من رهین گناهم، توان بر مهار خویش ندارم و توانا بر جلب نفعی نیستم، اگر گمراهی‌ام اندکی در مملکت تو می‌افزاید و قضای تو بر آن جاری شده با کمال میل قضای تو را می‌پذیرم و به آن خوش آمد می‌گویم. پروردگارا! آیا این چنین بی‌نیاز با نیازمند و عزیز با ذلیل و پادشاه با اسیر رفتار می‌کند! قسم به عزتت که اگر مرا از درگاه خویش برانی از درت بر نمی‌خیزم و از سپاس گویی تو دست بر نمی‌دارم، زیرا بر دلم معرفت به جود و بخشش الهام شده. ای بلند مرتبه و گرامی! مرا و خانواده‌ام را بیچارگی فرا گرفته؛ پس کالایی اندک که از خودت به وام گرفتم به نزد تو آوردم، پس کیلی تمام به ما بده و بر ما صدقه ده، ای دوستار صدقه دهندگان!

در این که جام را از امام رضا گرفت

پیوسته حال من بر این منوال بود تا اینکه شبی مولا و سیدم حضرت ابوالحسن امام رضا - که تحیت و درود خداوند بر او و پدران پاکش باد - را در خواب دیدم؛ با دو دلیل امامت خود را برای من ثابت کرد و جامی به من داد، آن را گرفتم و نوشیدم و از خواب بیدار شدم و نمی‌دانم که آیا این از زمره خواب شمرده می‌شود و یا اینکه از زمره وعده‌های خدا به مؤمنین یعنی الهام است؛ در این هنگام بر طبق عادت به قرائت قرآن و صحیفه و غیر آنها مشغول شدم، پس نفس خود را غیر از آنچه بود یافتم، گویا معلمی مرا راهنمایی می‌کرد تا من از آیات استنباط کنم و معانی پوشیده اخبار و آثار را به دست آورم و مثل اینکه قوه ممیزه‌ای در من پیدا شد که حق را از باطل جدا می‌کردم و گویی نوری به من داده شده بود که در تاریکی‌ها راه‌گشا بود، پس خدای تعالی توفیق زیارت و تشرّف به مشاهدش را به من ارزانی داشت حاجت خود از پیشگاه خدا را کمال این عطایی که به شفاعت آن حضرت به من داده شده قرار دادم و این که مرا از حزب اهل بیت و در زمره رحمت شوندگان به شفاعت ایشان قرار دهد، پس به خاطرم رسید که شکرانه این نعمت را حدیث آن بر دیگران بدانم؛ زیرا خدای تعالی فرمود: «وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ» (۶) به همین خاطر کتابی در شرح زیارت جامعه ساختم و نام آن را «الشموس الطالعة من مشارق الزیارة الجامعة» یعنی خورشیدهای تابان از افق زیارت جامعه نامیدم و یاورم خداست و اطمینان و اتکای به وی دارم. برادران من! هوشیار باشید و بر شما باد به این که به بیماری خود پی ببرید؛ زیرا آن گاه در پی درمان خواهید افتاد که به بیماری خود واقف شوید، زیرا دارو برای بیمار است و صدقه از آن فقیر و هدایت برای گمراه، شما را به خدا قسم می‌دهم که زود به تکذیب من مبادرت نکنید و در این سخن بیانیدیشید «لَعَلَّ اللَّهَ يَخْدِتُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا» (۷)؛ تا شاید دستی از غیب برون آید و کاری بکند. و برای شما آن را روشن سازد و یا کسی جهت ثواب این سخن را بیان کند؛ زیرا همه دریافت‌هایی که نصیب من شده بعد از زاری به درگاه خدا و خواست شفاعت از آل محمدعلیهم السلام بوده است، بلکه چه بسا مراد از جمله‌ای بر من پوشیده می‌ماند، آنگاه بعد از درخواست کمک از مولایم صاحب الزمان علیه السلام در دلم آن چه را باید می‌نوشتم القا می‌شد، البته هرگز خود را از خطا مصون نمی‌دانم و استدعا دارم که غمض عین از اشتباهاتم کرده و آن را اصلاح نمایید، زیرا در این میدان بضاعتی اندک دارم و چه بسا مطلبی که در خاطرم می‌باشد درست است ولی تعبیر نارساست، پس از خدا کمک خواهم و او مرا کفایت می‌کند و خوب و کیلی است، هیچ نیرویی جز از آن خدای بلند مرتبه بزرگ نیست.

مقدمه (در این که الفاظ برای معانی واقعی وضع شده‌اند)

بدان که الفاظ برای معانی واقعی (نفس الامر) وضع شده‌اند، توضیح این که وقتی فرزند خودت را زید می‌نامی، آنگاه می‌گویی: زید خورد و سخن گفت و بیمار شد و سلامت یافت و شنید و دید و بلند شد و نشست و ایستاد و خوابید و بیدار شد و خواب دید و خشم گرفت و خشنود شد و دوست داشت و کینه ورزید و دانست و نادان شد و زنده شد و مرد و موجود شد و معدوم گردید و همین طور افعال و حالات و صفات و ملکات فراوان که هر کدام به عضوی جسمانی و یا حواس ظاهر و باطن و قوای خیالی و وهمی و نفسانی و عقلی و خلاصه شئون ذاتی مربوطند، آیا چنین می‌پنداری که این نسبت‌ها نسبتی مجازی‌اند و یا اینکه لفظ زید را در غیر معنایش به کار گرفتی و یا زید را در معانی گوناگون حقیقی به کار گرفتی و یا مجازی است آیا نمی‌بینی که لفظ زید را در معنایش به کار گرفتی و در این موارد مجازی به کار نبردی؟ بنابراین نه مجاز عقلی و نه مجاز لغوی و عرفی در کلمه زید به کار نرفته؛ بنابراین لفظ زید برای معنایی وضع شده که ذات زید است که مبداء همه مراتب است و آن معنا مفتاح ذات بوده، یعنی حقیقت و وجود زید که خداوند زید را بر آن سرشته و آن معنا ودیعه‌ای الهی از حقیقت نبوت الهی است که تنزلات و شئون آن حقیقت الهی تمامیت آن ودیعه را تأمین می‌کند، هر کدام از این تنزلات و شئون دارای حکمی ویژه و لوازمی مخصوصند که جز

در موضوعات ویژه خود امکان بروز و ظهور ندارد. این مطلب درباره همه الفاظی که وضع شده‌اند جاری است؛ پس نسبت لفظ زید به تمام مراتب زید مثل نسبت مطلق لابشرطی به مواردش می‌باشد، یعنی مواردی که با قیود اخذ شده‌اند بشرط لایبی گردیده‌اند، بنابراین اگر معنی خودش نه به لحاظ اطلاق لابشرطی و نه به شرط لایبی تقییدی در نظر گرفته شود و لفظ آینه حاق خود معنی قرار گیرد و اگر اراده معنای مقید از آن شود باید به قرینه از قبیل خود حکم و یا غیر آن اعتماد شود، پس لفظ در این معنای من حیث هو به اتفاق همه حقیقت است، بنابراین اگر هزار قید هم برای وی آورده و گفته شود: زید موحد و نیکوکار و خیر و نمازگزار است، هر کدام از آنها مرتبه‌ای را نشان می‌دهند، مثل اینکه توحید از شئون عقل و نیکوکاری وی از شئون نفس و خیر بودن وی از شئون وهم و خیالش و نمازش از افعال جوارح زید می‌باشد در این کلام مجاز عقلی و لغوی و عرفی به کار گرفته نشده است، این کلام درباره کسی که به همه مراتب و احکام زید مربوط به آنها آشناست بسیار روشن است، اما درباره جاهل به مراتب و احکام زید صحیح نیست گاه جاهل به آنها گمان می‌برد که لفظ زید متشابه است و به دانای آنها نسبت تأویل می‌دهد، در حالی که اگر خود جاهل به حقیقت زید و مراتب و احکام ویژه هر مرتبه‌ای مطلع شود، خود وی نیز به سان آن دانا همین مطالب را استفاده می‌کرده است.

در این که تأویل به نظر عالمان تفسیر است

پس حقیقت تأویل عبارت از حمل لفظ بر معنای ظاهر لفظ می‌باشد، این معنای ظاهر به کمک قرینه‌ای است که عموم مخاطبان به آن التفاتی ندارند و تنها کسی که از حقیقت معنا و مراتب و احکام آن مطلع است به آن توجه دارد، بنابراین هرچه شخص دانایتر باشد التفاتی بیشتر به معنای واقعی پیدا می‌کند؛ لذا در بسیاری از روایات متشابه را تفسیر کرده‌اند به این که متشابه آنست که بر جاهل به معنا متشابه باشد، پس قصور از جاهل است و نه از دانایی که معنا را استظهار می‌کند و یا درباره آن سخن می‌گوید؛ بعداً پژوهشی افزون بر این در هنگام تفسیر این سخن «إِنَّ أَرْوَاحَكُمْ وَنُورَكُمْ وَطِينَتَكُمْ وَاحِدَةٌ» خواهیم کرد؛ پس نسبت قرآن و اخبار به مردم بسان توفیق پادشاهی است که به رعایایش فرستاده و سفیر اعظم خود را فرمان داده که آنها را برای مردم بخواند در آن توفیق و نامه چنین آمده: «مرا در فلان مکان گنجی است که در آن خواسته هر کس فراهم است و چشم‌نواز و بی‌نیاز کننده هر واردی است به طوری که همه آرزوها را بر می‌آورد، پس مردم در این میدان گوی زنند و از هم سبقت گیرند.» سفیر نامه را در بین مردم بخواند. هر فرقه‌ای از مردم از قبیل ناشنوا و لنگ و شنوای نادان به لغات نامه و یا دانا به لغات و نادان به هیئات یا معنای تراکیب آن و یا دانای به نامه؛ ولی نادان به محل اختفای گنج مزبور و یا دانای به محل اختفای گنج ولی نادان به آلات حفر زمین و یا دانای به همه آنها و نادارنده آلات و یا دارنده آن، اما ناتوان از رفتن به آن سو و یا دارنده آلات اما غیر مطمئن به راستگویی سلطان و یا مطمئن به صدق سلطان، اما کسی است که امروز و فردا می‌کند تا مرگ او را دریابد و یا وی کسی است که همه آنها را داراست و می‌رود و حفر می‌کند و گنج را به دست می‌آورد. فرض ما این است که لغت مورد استفاده سلطان در نامه مزبور را همه کس می‌توانند یاد گیرند و آلات مورد نیاز حفر در دسترس است به این که دارندگان آنها و کسانی که می‌توانند حفر کنند و یا به سوی آن محل بروند مأمور به کمک به ناداران و مستضعفان و ناتوانان هستند و این کسان نیز فرمان‌بردار مولای خویشند و در این راه دریغی ندارند، پس آیا گمان می‌کنی پادشاه عادل رؤوف و دلسوز در رساندن فیوضات خویش به کسانی که به خویش ستم روا می‌دارند کوتاهی کرده است؟ کسانی که از دانایان به آن چه وی ندانست نپرسید و از دارندگان آن چه را که خود نداشت مدد نخواست در حالی که سلطان چنین نکرده که به برخی بدهد و به برخی ندهد و یا راه را به سوی برخی بدون دیگری بندد و یا کوتاهی از جانب سلطان نبوده، بلکه از ناحیه رعایا بوده است؛ آیا نمی‌بینی که آن کس که به گنج دست یافت علاوه بر آن گنج نوشته شده مورد عنایت فوق‌العاده سلطان قرار گرفت؟ پس وی چیزی را که نمی‌دانسته از دانایان آموخت و آن چه را بر آن توانا

نبود از توانایان مدد گرفت. این قصه درباره قرآن کریم و اخبار صادق است، مبادا بر همین ظاهر زندگی دنیوی اکتفا کنی و از آخرت غفلت نمایی، در حالی که خدای تعالی فرمود: «وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ» (۸)؛ ما برای جهنم بسیاری از جنیان و مردمان را آفریدیم، ایشان دلی ندارند که با آن بفهمند و چشمی ندارند که با آن بینند. ایشان گوش‌هایی دارند که با آن نمی‌شنوند، این عده بسان چارپایان بلکه بدترند، همانا ایشان غافلند. و فرمود: «وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا» (۹)؛ و با آنان که خدای خویش را به بامداد و شامگاه می‌خوانند و خاطر او را می‌خواهند، شکیبایی و استواری کن و چشم خویش از ایشان باز مگیر و از ایشان روی گردان مباش، به این که زینت‌های زندگی دنیا را بخواهی و فرمان کسی را که دلش را از یاد خویش غافل کردیم، و پیروی از هوایش می‌کند و کارش زیاده‌روی است، اطاعت نکن. و فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُنْتُمْ لَهُمْ قَدَمْتُمْ لِعَدِّ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ لَا يَسْتَتِيهِمْ أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ» (۱۰)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! تقوا پیشه کنید، و هر نفسی در انتظار آنچه برای فردایش تهیه کرده باشد، پروا پیشه کنید، خدای تعالی به آنچه انجام می‌دهید، داناست و خدای را از یاد بردند و خدای تعالی نفس ایشان را از یاد ایشان برده است، همانا ایشان فاسقند، اصحاب آتش با اصحاب بهشت همسان نیستند، اصحاب بهشت رستگارند.

در ادب زیارت

بدان که چون زیارت جامعه در فقیه و تهذیب نقل شده؛ لذا تلاش در شناخت ناقلان این زیارت چندان جالب نیست. صدوق رحمه الله گفت: محمد بن اسماعیل برمکی گفت: موسی بن عبد الله نخعی ما را حدیث کرد و گفت: به علی بن محمد بن علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام گفتیم: ای پسر پیامبر خدا! مرا سخنی کامل و رسا بیاموز که آن را به هنگامی که یکی از شماها را زیارت می‌نمایم بگویم؟ فرمود: وقتی به در حرم رسیدی بایست و شهادتین را بگو و در این حال با غسل باش وقتی وارد شدی و قبر را دیدی پس بایست سی بار الله اکبر بگو، آنگاه اندکی پیش رو و در این حال آرام و باوقار باش و گام‌ها را کوتاه بردار آنگاه بایست و سی بار تکبیر بگو، آنگاه از قبر اذن بگیر و چهل بار تکبیر بگو تا به صد تکبیر بالغ آید، آنگاه چنین بگو... الحدیث.

در حقیقت زیارت

بدان که حقیقت زیارت تشرف به محضر امام‌علیه السلام است و چون انسان را مراتبی است، اولین مرتبه جسمش و آخرین مرتبه وجود و حقیقت و اجزای ساختاری وی می‌باشد که مراتب وی را کامل می‌سازد و بزودی این کلمه را شرح خواهیم کرد و از آنجایی که پاکی انسان بر پاداشت حقیقت عبودیت در تمام مراتبش می‌باشد به اینکه آنچه را داراست به مولایش بسپارد و در راه اراده وی صرف نماید، چنانچه معنای سخن حق تعالی: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (۱۱)؛ ما جنیان و انسان‌ها را جز برای عبادت نیافریدیم. همین است؛ پس به هر اندازه از این معنی غافل گردد و هوای خویش را به کار برد، طهارت و پاکی‌اش از بین می‌رود و در هر مرتبه‌ای باید آنچه را که طهارت آن مرتبه را تأمین می‌کند، به کار برد.

در تفسیر عرفانی طهارت و غسل و زیارت

و از آنجا که زیربنای حقیقت عبودیت در داخل شدن تحت ولایت آل محمدعلیهم السلام و بیرون آمدن از ولایت دشمنان ایشان است، پس به ناچار در مرتبه جسم باید آبی را که مظهر ولایت کلیه در عالم اجسام است که سازه هر ذی حیاتی است را به کار بگیرد؛ لذا آب در سخن حق تعالی: «قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ» (۱۲)؛ بگو آیا اگر آب شما فرو رود، چه کسی آب گوارا را برای شما خواهد آورد. به امام علیه السلام تفسیر شده است؛ زیرا آب مظهر ولایت امام در عالم اجسام است؛ لذا آن حضرت در ابتدا امر به غسل کرده، زیرا با به کارگیری جسم در غیر خواست خدا و غفلت از حق تعالی آن طهارت زایل شده بود و با آب که مظهر ولایت کلیه در عالم اجسام است ظاهر وی پاک می‌گردد و اما امر به شهادتین برای تطهیر باطن جسم به آن دو برای ازاله ناپاکی باطنی است.

در حکمت تکبیرهای قبل از زیارت

و فرمان آن حضرت به تکبیر به این جهت است که در اخبار آمده: ۱ - روایت کافی (۱۳) در باب معبود و باب اشتقاق اسماء از هشام بن حکم از ابی عبد الله علیه السلام فرمود: «إِنَّ لِلَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا...؛ خدای را نود و نه اسم است...». و مولا امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: «بِأَسْمَائِكَ الَّتِي مَلَأْتَ أَرْكَانَ كُلِّ شَيْءٍ؛ قسم به نام‌هایت که ارکان همه را پر کرده است». پس در هر کس از این اسماء نشانه و مرآت می‌باشد که مبدء ظهور آثار آن اسم در وی می‌باشد و اگر چنین نبود آن اسم را در وی اثری نبود و خدای تعالی فرمود: «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۱۴) پس همه این اسماء و این آیات حجاب‌های اسم (الله) هستند که در هر کس آیه و آئینه‌ای از آن موجود است، پس امر به تکبیرها برای رفع این حجاب‌هاست. چنان‌که علت تشریح این تکبیرهای هفت گانه قبل از نماز برای برداشتن حجاب‌های هفت گانه است و در فقیه (۱۵) روایت شده که وی گفت هشام بن حکم از ابوالحسن موسی بن جعفر علیهما السلام گفت: «أَنَّ رُؤْيَ لِدَلِكْ عَلَّهْ أُخْرَى وَهِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ لَمَّا أُسْرِيَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ قَطَعَ سَبْعَ حِجَابٍ فَكَبَّرَ عِنْدَ كُلِّ حِجَابٍ تَكْبِيرَةً فَأَوْصَلَهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ بِذَلِكَ إِلَى مَنْتَهَى الْكِرَامَةِ؛ برای آن عتبی دیگر یاد کرده و آن این که پیامبر صلی الله علیه و آله به هنگامی که در شب معراج به آسمان رسید، هفت حجاب را پیموده و در هنگام ورود به هر یک تکبیری گفت، لذا خدای تعالی وی را به واسطه آنها به محل کرامت رسانید». تفصیل این مطلب روایت حدوث اسماء است که کافی از ابی عبد الله علیه السلام روایت کرد، آن حضرت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى خَلَقَ اسْمًا بِالْحُرُوفِ غَيْرِ مَتَّصُوتٍ وَبِالْاَلْفِظِ غَيْرِ مَنْطِقٍ وَبِالشَّخْصِ غَيْرِ مَجْسُودٍ وَبِالتَّشْبِيهِ غَيْرِ مَوْصُوفٍ وَبِاللُّوْنِ غَيْرِ مَصْبُوغٍ مَنْفِيٍّ عَنْهُ الْأَقْطَارِ مَبْعُدٍ عَنْهُ الْحُدُودِ، مَحْجُوبٍ عَنْهُ حَسٌّ كُلُّ مَتَوَهَّمٍ مُسْتَتِرٍ غَيْرِ مُسْتَوْرٍ فَجَعَلَهُ كَلِمَةً تَامَّةً عَلَى أَرْبَعَةِ أَجْزَاءٍ مَعًا لَيْسَ مِنْهَا وَاحِدٌ قَبْلَ الْآخِرِ فَأَظْهَرَ مِنْهَا ثَلَاثَةَ أَسْمَاءَ: لِفَاقَةِ الْخَلْقِ إِلَيْهَا وَحِجْبِ مِنْهَا وَاحِدًا وَهُوَ الْاسْمُ الْمَكْنُونُ الْمَخْزُونُ فَهَذِهِ الْأَسْمَاءُ الَّتِي ظَهَرَتْ فَالظَّاهِرُ هُوَ اللَّهُ وَتَبَارَكَ وَتَعَالَى وَسَخَّرَ سُبْحَانَهُ لِكُلِّ اسْمٍ مِنْ هَذِهِ الْأَسْمَاءِ أَرْبَعَةَ أَرْكَانٍ فَذَلِكَ اثْنَا عَشَرَ رَكْنًا ثُمَّ خَلَقَ لِكُلِّ رَكْنٍ مِنْهَا ثَلَاثِينَ اسْمًا فَعَلًّا مَنْسُوبًا إِلَيْهَا» (۱۶)؛ خدای تبارک و تعالی، اسمائی را به حروف بدون صوت و به لفظ غیر نطقی و به شخص بدون جسد و بدون شبیه و بدون رنگ و بدون اقطار و بدون حدود و پنهان از حواس هر مدرکی، مستتر بدون ستر آفرید، پس آن را کلمه‌ای تمام بر چهار جزء به یک‌بارگی آفرید بدون اینکه هیچ یک از اجزاء سابق بر دیگری باشد، پس به خاطر نیاز خلق سه اسم از آنها را بیرون آورد و یک اسم را پوشانید و همین اسم پوشیده همان اسم مکنون مخزون است، پس این اسمائی که ظاهر شد، ظاهر الله و تبارک و تعالی است. و برای هر اسمی از اسماء چهار رکن مسخر گردانید، پس اینها دوازده رکن هستند، آنگاه برای هر رکنی سی اسم آفرید که دارای افعالی‌اند که منسوب به آنهاست...» (۱۷).

در ارکان اسم الله

پس از این حدیث شریف استفاده می‌شود که اسم الله چهار رکن دارد و هر رکنی سی اسم دارد، پس اسم الله صد و بیست اسم دارد، سی اسم از این اسماء مربوط به جریان موت و عدم است، لذا این رکن با اسم‌های مربوط به آن با عالم وجود که زیارت در آن واقع می‌شود کاری ندارد، پس نود اسم باقی می‌ماند، پس اسم الله با سه رکن باقی می‌ماند پس اینها نود و چهار اسم می‌شود و اجزای سه گانه‌ای که برای اسم موصوف به این صفات بود که غیر از اسم الله می‌باشد نیز سه اسم است دو اسم از آن ظاهرند، پس مجموع آنها نود و شش اسم می‌شود آن گاه عوالم غیب آن اسم مکنون مخزون نیز سه اسم است: نخست: عالم تقرر آن اسم دوم: عالم تقرر وی در عالم (علیم) سوم: عالم تقرر وی در عالم علم و بعد از ضمیمه کردن این سه به اسماء نود و شش گانه اسماء حاجب نود و نه اسم بالغ می‌شود، چنان که روایت نخست هشام از آن سخن گفت آنگاه بعد از آن عالم عدم مطلق قرار دارد که همه آنها با آن به صد بالغ می‌شود و همین عالم بزرگ‌ترین حجاب بین وی و بین وجود فانی وی در عالم اسم مستأثر است. اما ایستادن بعد از سی تکبیر آنگاه سی تکبیر و آنگاه ایستادن و سپس چهل تکبیر گفتن به این خاطر است که سی اسم از این اسماء مجاری آثار جزئی‌اند که به دنیا مربوطند، پس بعد از تکبیر و رفع حجاب دنیوی می‌ایستاد تا ملائکه‌ای که مظاهر آن اسماء در عالم اوست تکبیر بگویند، آنگاه تکبیر می‌گوید و سی حجاب از اسمایی که مجاری آثار نوعیه‌اند را برمی‌دارد پس از آن می‌ایستد تا فرشتگانی که مظاهر آن اسماء هستند با وی تسبیح نمایند، آنگاه چهل تکبیر دیگر می‌گوید تا به صد بالغ آید و حاجبی که بر وجود و حقیقت وی می‌باشد برمی‌دارد و این وجود و حقیقت نیز در اسم مستأثر فانی می‌گردد و به سوی قبر به سان توجه به خانه خدا که خداوند شرافت وی را افزون کند! توجه می‌کند و آن را آیه توجه به امام قرار می‌دهد و در این حال در طهارت صوری و معنوی قرار دارد. این شرح به اندازه‌ای بود که خدای تعالی به من در این مقام ارزانی داشت و امام علیه السلام به آنچه اراده کرده داناتر است و بیان و توضیح حدیث حدوث اسماء به خواست خدا در شرح سخن آن حضرت «و موضع الرسالة» خواهد آمد.

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ

در معنای سلام

سلام نوعی از تحیت است، چنان که در تفسیر قول خدای تعالی: «وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوها إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كُلِّ شَيْءٍ حَسِيْبًا» (۱۸) در تفسیر قمی (۱۹) آمده که سلام و غیر آن از انواع بَر و نیکی است و مؤید آن روایت مناقب (۲۰) است، گفت: کنیزکی برای امام حسن علیه السلام شاخه ریحان آورد، حضرت فرمود: تو به خاطر خدا آزادی. در این باره از آن حضرت پرسیدند، فرمود: خدای تعالی ما را ادب فرموده و گفت: «وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا»؛ وقتی تحیت داده شدید شما به وجهی بهتر پاسخ دهید. بهتر از هدیه کنیزک آزادی وی بود. گویم: قبل از اسلام، تحیت «أَهْلًا وَمَرْحَبًا» و غیر آنها بود و بعد از اسلام، تحیت خاصه «سلام علیکم» و دیگر جملات مربوطه گردید و مقصود از بزرگداشت این است که دوست، دوست را محترم شمارد تا دل‌های آنها با همدیگر الفت یابد و دلیل بر این که مراد از سلام تحیت است، این سخن حق تعالی است که: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ دَعَوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ» (۲۱)؛ کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، خدای تعالی ایشان را به واسطه ایمانشان راهنمایی می‌کند، در بهشت پر نعمتند در حالی که در زیر پای ایشان نهرها جاری است، سخن ایشان در بهشت این است که مزه‌ی پروردگار ما و تحیت ایشان در بهشت سلام است. و فرمود: «تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ» (۲۲)؛ تحیت ایشان به هنگامی که وی را ملاقات نمایند، سلام است. و فرمود: «وَأَدْخَلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ» (۲۳)؛ آنان که ایمان آورده و کارهای نیک انجام داده‌اند، به بهشتی داخل می‌گردند که در آن نهرها جریان دارد و ایشان در آن به اذن پروردگارشان

جاودانند، تحیت ایشان سلام است. و مراد این آیات این است که آن بهشت‌ها با آن نعمت‌های همیشگی به ایشان سپرده می‌گردد، همین برترین تحیت می‌باشد و لازمه آن سلامت از آفت‌های زندگی جاودانی است که هرگز مرگ را بدان راه نیست، زیرا سلام خواه مصدر «سَلَّمَ» (به تشدید عین) و خواه «سَلَّمَ» (به تخفیف آن) به معنای سلامت است.

سلام از اسماء خداوند است

خدای تبارک و تعالی خود را سلام نامید، زیرا این صفت به طور کامل در او موجود است، زیرا هیچ کمالی در عالمی از عوالم نمی‌باشد، مگر اینکه خدای تعالی آن را به مخلوقات خود تسلیم کرده است؛ به همین لحاظ خود را به طور مبالغه سلام نامیده است، پس اینکه فرمود: «السلام علیکم» اشاره به این است که تسلیم کلی بدون تقید به چیزی تنها از آن شما اهل بیت علیهم السلام است، زیرا جدّ شما محمدصلی الله علیه و آله صادر نخستین است که هیچ خیر و برکتی در عالم موجود نیست، مگر اینکه گوشه‌ای از عطایایی است که به وی داده شده است، زیرا آن حضرت در دار وجود به «قاب قوسین و یا نزدیک‌تر» به او نزدیک است، به همین خاطر خدای تعالی به او تحیت گفته به این که بعد از تأدیب خوب وی همه کمالات ذات و غیر آن را به وی تسلیم کرده است، آنگاه امر دین خود را به وی وا گذاشت، چنان که مفاد عده‌ای از روایات کافی (۲۴) است، علاوه این که خدای تعالی بعد از میثاق ربوبیت از صاحبان درک و شعور و روح میثاق نبوت، ولایت آن حضرت را از آنها گرفت، پس نسبت آن حضرت به خدای تعالی مثل مهمان پادشاهی است که همه امور مملکت خویش و سیاست رعیت خویش را به وی وا گذاشته و درباره همه جزئیات کارها به وی اشاره کرده و او را لحظه به لحظه به طور مداوم تأیید کرده و رعایا را در پیروی وی ترغیب نموده و ایشان را از نافرمانی بر حذر داشته است و این مقامات برای بزرگداشت و اجلال وی انجام شده است، آنگاه همین مقامات را به اهل بیت سپرده و ایمان به ایشان را ایمان به خود و ناسپاسی و کفر به ایشان را کفر به خود قلمداد نموده، فرمان آنها را فرمان خود و نافرمانی ایشان را نافرمانی خود و شناخت ایشان را شناخت خود و جهل به ایشان را جهل به خود دانسته است. در صورتی که مراد از «سلام»، سلام خدا باشد این معنا مراد است و اگر سلام، سلام زائر باشد معنایش این است که زائر نفس و مال و همه مالکیت خود از ابتدای وجود تا به ابد را به امام تسلیم کرد، به گونه‌ای که به هرچه که مربوط به خود وی می‌باشد رغبتی ندارد و او را از رغبت به امام باز نمی‌دارد، بلکه خود را فنای در ارادت به امام کرده و خویشتن را وقف وی نموده است. و همین معنا مراد از این جمله در زیارت‌هاست (۲۵) که: «علیک منی سلام الله ابداً ما بقیت وبقی اللیل والنهار؛ بر شما باد سلام خدا، همیشه از جانب من تا هنگامی که زنده بمانم و شب و روز در پی هم آیند. زیرا مراد از «الله» اسم «الله» است که خدای تعالی در بدو ایجادش در وی به ودیعت گذاشت، نه «الله» که مسمی است؛ پس همین اقرار وی به رقیت و عبودیت همه مراتب عالی و دانی وجودش برای ائمه‌علیهم السلام است، نه این که وی دعا و سؤال به درگاه خدا برای ایشان دارد، پس معنای سلام عبد، تسلیم کلیه همه عوالم وجودش به امام است و این که وی وجود خود را مقصور به ایشان کرده، زیرا تنها امام شایستگی دارد که انسان عبد وی شده و او بر انسان ولایت داشته باشد و نه دیگران.

یا أَهْلَ بَيْتِ النَّبُوَّةِ

در معنای حقیقت نبوت

حقیقت نبوت عبارت از «ذکر اول» است که در آن ذکر هیچ کس از اعتبارات حتی اعتبار وجود و عدم معتبر نیست و این مبدأ وجود محمدصلی الله علیه و آله است که خدای تعالی وی را از نور ذات خود آفریده است و این ذکر اول حقیقت و کتاب و اسم

اعظمی است که هفتاد و سه حرف دارد و یک حرف را خداوند در علم غیب خود برگزیده و هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسل از آن آگاه نیست و به حضرت محمدصلی الله علیه و آله هفتاد و دو حرف از آن را بخشیده، از این بالاتر مرتبه «قاب قوسین» است که به دو مرتبه بالاتر از مرتبه وجود مطلق لابشرطی است؛ مرتبه اول: مرتبه موت و عدم مطلق که از آن در آیه شریفه به مقام «او ادنی» تعبیر شده است. مرتبه دوم: مرتبه موت است، بنابراین این مرتبه از مرتبه موت و عدم مطلق که در آن به عدم هم توجهی نمی‌شود بالاتر است و این مرتبه همان مرتبه حیرت است که در آیه شریفه از آن به سدره المنتهی تعبیر شده که آخرین مرتبه سیر ممکن است و بالاتر از آن مرتبه حق تعالی است و در عالم حیرت امکان اثبات نفی و نفی اثبات نمی‌توان کرد و به همین خاطر به آن عالم حیرت گفته شده است.

در عالم حیرت (و عالم موت)

چنان که مولایمان امام ابو محمد عسکری علیه السلام بنا بر روایت (۲۶) ابن بابویه فرموده است، از آن حضرت از موت پرسیدند؛ فرمود: «هو التصدیق بما لا یكون (۲۷)؛ موت تصدیق به چیزی است که موجود نمی‌باشد»، به سبب صعود به عالمی که نمی‌تواند در عالم وجود تحقق داشته باشد. و در کتاب توحید مجلسی رحمه الله (۲۸) از کشی رحمه الله به اسنادش از علی بن یونس بن بهمن روایت شده که گفت به امام رضاعلیه السلام گفتیم: «جعلت فداک! إن أصحابنا قد اختلفوا. فقال: فی أی شیء اختلفوا فیه؟ احک لی من ذلک شیئاً! قال: فلم یحضرنی إلّا ما قلت: جعلت فداک! من ذلک ما اختلف فیه زرارۃ وهشام بن الحکم، فقال زرارۃ: إن النّفی لیس شیء و لیس بمخلوق. وقال هشام: إن النّفی شیء مخلوق. قال: فقال لی: قل فی هذا بقول هشام ولا تقل بقول زرارۃ (۲۹)؛ فدایت شوم! اصحاب ما اختلاف کردند، فرمود: در چه چیزی اختلاف نموده‌اند؟ سخنان ایشان را برای من بازگو، پس مرا چیزی به نظر نرسید، مگر این که گفتیم: فدایت شوم از آن جمله اختلافات در اختلافات زراره و هشام بن الحکم است، زراره گفت: نفی چیزی نیست و لذا مخلوق نمی‌باشد و هشام گفت: نفی چیزی است و مخلوق می‌باشد و فرمود در این باره رأی هشام را بگیر و رأی زراره را رها کن». و در خطبه مشهور امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: «لا تصحبه الأوقات ولا ترفده الأدوات سبق الأوقات کونه والعدم وجوده والابتداء أزله (۳۰)؛ همراه زمان نیست و از ادوات کمک نمی‌گیرد و وجودش بر زمان مقدم و وجودش بر عدم مقدم و از لیتش بر ابتدا پیشی گرفته است. بنابراین مرتبه موت تصدیق به چیزی است که نمی‌باشد و مراد از آن عدم مطلق است.

در مرتبه ذکر

بعد از گذشتن و تخلیه از این مرتبه، مرتبه ذکر است، ذکر اسمی از اسماء حضرت محمدصلی الله علیه و آله است و آن صادر اول است که خدای تعالی ناپاکی حدود را از وی دور و او را از همه قیود پاک ساخته و از نور ذات خودش آفریده و همین ذکر اسمی است که چیزی همانند آن نیست و چون این ذکر مبدأ وجود حضرت محمدصلی الله علیه و آله است و اسمی است که اسم محمدصلی الله علیه و آله از او اشتقاق یافته، لذا خدای تعالی او را به ذکر نامیده و در برخی آیات اسم کتابی که بر وی نازل شده را نیز ذکر گذاشته است از جمله: «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا رَسُولًا. يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ» (۳۱)؛ خدای تعالی به سوی شما ذکر را به عنوان پیامبر فرستاد که بر شما آیات خدا را می‌خواند. در عیون (۳۲) از امام رضاعلیه السلام بعد از ذکر این آیه روایت شده است که فرمود: ذکر رسول خدا است و ما اهل ذکر هستیم. و در تفسیر (۳۳) سخن حق تعالی: «فَاسْتَمِلُوا أَهْلِي الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» (۳۴) در کافی و تفسیر قمی و عیاشی از ائمه علیهم السلام اخبار فراوانی روایت شده است که رسول خداصلی الله علیه و آله ذکر است و از اهل بیت آن حضرت سؤال می‌شود و ایشان اهل ذکر هستند و خدای تعالی فرمود: «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ» (۳۵)؛ ما ذکر را بر تو فرو فرستادیم تا آنچه را که بر ایشان نازل شده روشن سازیم. پس در کافی (۳۶) از امام

صادق علیه السلام و در البصائر از امام باقر علیه السلام ذکر به قرآن و اهل ذکر به اهل بیت علیهم السلام تفسیر شده و در کافی (۳۷) اضافه بر آن فرمود: خدا به پرسش از ایشان امر کرده و فرمان به پرسش از جهال نکرده است. و در کافی (۳۸) و عیاشی (۳۹) از امام باقر علیه السلام روایت شده که از آن حضرت پرسیدند: عده‌ای در بین ما هستند که گمان می‌کنند قول خدای تعالی که فرمود: «فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ...» (۴۰) مراد یهود و نصاری هستند، فرمود: در این صورت ایشان شما را به دین خود می‌خوانند، آنگاه با دست اشاره به سینه‌اش کرد و فرمود: ما اهل ذکریم و از ما سؤال می‌شود. و در عیون (۴۱) از امام رضا همانند این روایت شده است و عیاشی (۴۲) اضافه بر آن دارد به این که فرمود: و مراد از ذکر قرآن است. و آیاتی نیز بر آن دلالت دارد، خدای تعالی فرمود: «أَفَإِنْ مِتَّ فَهَمُّ الْخَالِدُونَ» (۴۳)؛ آیا اگر تو مردی، ایشان جاودانند. این آیه دلالت دارد که اگر جاودانی برای کسی ممکن است تو باید آن کس باشی زیرا مبدأ تو بالاتر از همه خلایق از انبیاء و ملائکه و مردم است، زیرا اولین کلمه که گفتم و اولین کتابی که با دستم نوشتم و اولین نوری که از نور خویش آفریدم تو بودی، پس حد و صفتی ندارد؛ پس چگونه ایشان مرگ را درباره اولین مخلوقم روا می‌دارند، پس وقتی تو از عالم اجسام بروی با اینکه تو این چنین خصوصیت داری پس چگونه ایشان در عالم اجسام جاودان می‌مانند. و نیز خدای تعالی فرمود: «قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ» (۴۴)؛ و بگو: اگر خدای را فرزندی باشد من اولین پرستنده وی خواهم بود. مراد این است که نور من اولین نوری است که خدای تعالی آن را از نور ذات خود آفرید، اگر خدای را که از اوصاف ایشان منزّه و برتر است، فرزندی باشد به ناچار من باید فرزندش باشم در حالی که من بنده او هستم و او را از فرزند داشتن منزّه و پاک می‌دانم، پس چگونه ایشان سرزنشم می‌کنند. و نیز گفتار حق تعالی: «وَهُوَ بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» (۴۵)؛ او در افق بلندی بود، آنگاه نزدیک شد و فرود آمد، پس نزدیکی وی به اندازه دو طرف یک قوس و یا نزدیک‌تر شد. مراد از قاب یک قوس (کمان) بین محل گرفتن کمان و محل دو طرف برگشته کمان آن است و مراد از «سیئه» محل برگشته کمان است و هر قوسی دو قاب است. (۴۶) اکنون به خوبی آیه شریفه تصویر شده به گونه‌ای که روشنایی از تاریکی باز نموده گردید و مرتبه قاب از قوس معلوم گردید، این مطلب را غنیمت شمر و آن چه را آوردیم بگیر و از سپاس گزاران باش و ستایش خدای رب العالمین راست. پس مرتبه قاب تجلی دوم حقیقت محمدیه است و مرتبه «او ادنی» تجلی اول حقیقت محمدیه و عالم سدره المنتهی است و آن عین همین حقیقت است و عالم حیرت که اولین تجلی حق و آخرین عوالم سیر ممکن است همین است که پیامبر صلی الله علیه و آله به هنگام رسیدن به آن فرمود: «رَبِّ زِدْنِي فَيْكًا تَحِيْرًا؛ خدایا! حیرت مرا در خودت زیاد نما».

سدره المنتهی چیست؟

علت این که آن را سدره المنتهی نامیدند، این است که سدره بر وزن فعله از ماده «سدر» به معنای تحیر و حیرت است و به «المنتهی» اضافه شده تا بیان نوع این حیرت کند، پس معنای سدره المنتهی یعنی عالم حیرت که آخرین سیر ممکن است پس خدای تبارک و تعالی حقیقت محمدیه را در عالم حیرت که در آن نفی و اثباتی نیست و در آن اثبات نفی و نفی اثبات نیست به دست تشبیه کرده و در «عالم او ادنی» که عالم عدم است و در آن نفی اثبات ممکن است به محل گرفتن کمان تشبیه نموده و در عالم وجود که در آن اثبات ممکن است به «قاب کمان» تشبیه کرده و در عالم نور و ظلمت به «سیئه» یعنی طرف برآمدگی کمان تشبیه نموده است.

مرتبه سوم چیست؟

پس مرتبه قاب، مرتبه سوم خلق اول و حقیقت محمدی است و مراد از «دو قوس» قوس انعطاف و نزول به آیات محکّمات از ناحیه راست است تا به مؤمنان بشارت دهد و انعطاف و نزول از طرف چپ برای انذار و ترساندن منافقان و کافران است و این مطلب مفاد سخن حق تعالی است که: «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ، فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ

زَيْغٌ...» (۴۷)؛ اوست که بر بنده‌اش کتابی را نازل کرد که برخی از آن آیه‌های استوار و محکم هستند که ام‌الکتاب نام دارند و برخی دیگر از آیات متشابه می‌باشند، آنهایی که در دل ایشان گمراهی است...» و فرمود: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» (۴۸)؛ خدای تعالی می‌خواهد از شما اهل بیت پلیدی را بزداید و شما را به پاک شدنی پاک نماید. زیرا روشن است که پاکی اهل بیت ناشی از طهارت صاحب بیت و متفرع بر آن است، پس ممکن نیست که ایشان پاک باشند و او پاک نباشد. و مراد از رجس و پلیدی شرک و گرفتن غیر خدا به عنوان معبود به صورت و معنی، در تشریح و تکوین است و این مطلب بدون تخلیه از همه حدود و رفع همه حجاب‌ها و رسیدن به حجاب تحیر که فوق حجاب عدم و موت مطلق است می‌باشد و ما این مطلب را در کتاب خویش به نام عصارَةُ الثَّقَلَيْنِ شرح و توضیح دادیم و به خواست خدا پژوهشی در بیان جملات دیگر این زیارت نیز خواهیم نمود. و نیز سخن حق تعالی بر مطلب ما دلالت دارد که: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» (۴۹)؛ ما تو را رحمت عالمین فرستادیم. شاهد بر این که آن حضرت رحمت عالمین است این که هیچ فرشته‌ای از فرشتگان تسبیح خدا نمی‌کند، مگر بعد از تسبیح وی و آموختن از وی و هیچ پیامبری از پیامبران توبه‌اش قبول نگرید، مگر بعد از توسل به وی و هیچ مخلوقی از آسمان‌های ساخته شده و زمین پهن شده و فلک دائر و خورشید تابان و ماه نورافشان و کشتی روان و دریای جاری و غیر آنها را خلق نکرده مگر بر محبت وی و به خاطر وی چنان که روایات فراوانی بر آن دلالت دارد. (۵۰) خدای تعالی فرمود: «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسِيطًا لِتُكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا» (۵۱)؛ این چنین شما را امت میانه آفریدم تا بر مردم شاهد باشید و پیامبر بر شما شاهد باشد. و فرمود: «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا» (۵۲)؛ پس چگونه به هنگامی را که هر امتی را شاهدی آوردیم و تو را بر همه آنها شاهد آوردیم. و فرمود: «وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ» (۵۳)؛ و در این تا رسول شاهد بر شما باشد و شما شاهدان بر مردم باشید. شما می‌بینید که این آیه دوم در این که حضرت صلی الله علیه و آله شاهد بر همه انبیاء علیهم السلام می‌باشد بیان گر اجمال دو آیه دیگر است؛ زیرا اطلاق آن همه انبیاء علیهم السلام را شامل می‌شود. و نیز خدای تعالی فرمود: «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ» (۵۴)؛ ما به سوی تو کتاب را به حق فرستادیم در حالی که این قرآن تصدیق کننده کتاب و شاهد بر آن است. «مهیمن» به معنی شاهد است. و نیز فرمود: «وَإِنَّهُ لِكِتَابٌ عَزِيزٌ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ» (۵۵)؛ و این کتابی گرامی است که باطل از جلو و پشت سر بر آن وارد نمی‌شود و از ناحیه خداوند حکیم و حمید نازل شده است. مراد این است که این کتاب بر همه کتاب‌ها غالب و قاهر است. و فرمود: «مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ» (۵۶)؛ محمد پدر هیچ یک از مردان شما نبوده و لیکن رسول خدا و خاتم انبیا است. مراد از خاتم انبیاء و ختم آنها به این لحاظ که مرتبه فروتر دارد نیست، در این صورت می‌بایست پایین‌ترین مرتبه از مراتب نبوت را حایز می‌بود، زیرا با آیات سابق که دلالت بر علو درجه و عظمت شأن ولی دارد منافات دارد. پس مراد آن این است که وی خاتم حقیقت نبوت است به این که به بالاترین مرتبه آن رسیده است. به گونه‌ای که بالاتر از آن مرتبه‌ای نیست، مگر مرتبه ربوبیت که باید انبیاء را از آن فروتر شمرد. و نیز خدای تعالی فرمود: «وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ» (۵۷) خدای تعالی بعد از تأدیب پیامبر به ادبی برتر چنین خطابی به وی فرمود. تقریر دلالت همه آیات مزبور به طور کلی بعد از این که آیات و ذکر حکیم فوق بر شما تلاوت شد، این است که شما بعد از تلاوت آنها شکی ندارید که مصداق حقیقت نبوت پیامبر صلی الله علیه و آله است و او مزکی و مظهر و خالی از همه مراتب خلق است؛ و به آن مرتبه نهایی رسیده است و از آنجایی که حقیقت نبوت را مراتبی بی‌شمار است و هر پیامبر مصداق و مظهر مرتبه‌ای از آن حقیقت است و هر کدام از آنها با حد خود از آن حقیقت نهایی نبوت محبوب می‌باشد، لذا خدای تعالی تنها به آن حضرت آیات کبرای خویش را نشان داده است و او را به مرتبه «او ادنی» که مرتبه موت و حتی بالاتر از آن می‌باشد رسانید، پس او را حیب خود قرار داد، مراد از حیب عبارتست از اضمحلال و فنای اراده محب در اراده وی می‌باشد، پس آن حضرت صلی الله علیه و آله به حجاب حیب بودن

خود که آخرین مرتبه نبوت و نه حقیقت آن است محجوب است. البته حقیقت نبوت غیر از مرتبه نبوت است، زیرا حقیقت شیء غیر از مراتب آن می‌باشد، پس همه این آیات چون در مقام بیان مراتب آن هستند که هر کدام دارای اسم خاصی می‌باشند متفقند که حقیقت نبوت غیر از مراتب نبوت است، پس آیات مختلفند؛ زیرا هر کدام در مقام بیان مرتبه‌ای از **O** هستند.

در مرتبه اهل بیت و معنای آن

وقتی مرتبه حضرت محمدصلی الله علیه وآله فوق همه مراتب گردید، بالاتر از آن مرتبه‌ای جز مرتبه ربوبیت نیست پس این مرتبه انیت و حقیقت و کتاب و بیت اوست که خدای تعالی او را در آنجا سکنی داد، پس وقتی اهل بیت و یا آل و یا میراث و عترت و علم و غیر آنها به او در این مرتبه اضافه شد و گفتند: اهل بیت نبوت و میراث نبوت و علم نبوت ناچار مراد از آن، اهل آن حضرت در این مرتبه می‌باشد و وقتی به وی غیر این صفت اضافه شد مراد اضافه به وی به لحاظ آن صفت؛ و نه غیر آن می‌باشد، به همین خاطر در اخبار «ثقلین» و اخبار تطهیر که خاصه و عامه به اسنادهای خود آن را روایت کرده‌اند، ایشان را با کتاب همراه کرده و بر تبعیت ایشان ترغیب نموده و از معصیت و نافرمانی ایشان را برحذر داشته و فرمان داده که به ریسمان ایشان چنگ زنند و از تعلیم ایشان نهی کرده و فرمود: ایشان شما را از در هدایت دور نمی‌سازند و شما را به در ضلالت و گمراهی نمی‌کشانند، (۵۸) و در اخبار (۵۹) آیه تطهیر ام سلمه با جلالت شأن از اهل بیت خارج شده است، با آنکه در آن تصریح شده که وی برخیر است و او از اهل بیت پیامبر به معنای این که اهل خانه پیامبر در مدینه است و زنی محترم و پاک است و تمام خاصه و عامه آن را قبول دارند. پس گفته نشود که غیر علی و فاطمه و حسنین علیهم السلام از اهل بیت پیامبر نیستند؛ زیرا به هنگام نزول آیه تطهیر ایشان موجود نبوده‌اند، زیرا دانستید که مراد از اهل بیت وقتی به اعتبار نبوت به آن حضرت اضافه شوند آنهایی هستند که با آن حضرت در بیت نبوتش ساکن شوند و از نور علمش اقتباس نمایند، کسانی که بر فطرت وی آفریده شده و از طینت وی خلق شده‌اند و وارث کتاب و حکمتی هستند که خدا به آن حضرت صلی الله علیه وآله داده است، ایشان به لوازم نبوت از قبیل خلق عظیم و پاکی از پلیدی و طهارت از شوون جهالتی که آن حضرت خود از آن مبری شده متحلی شده‌اند و از آلودگی‌های دامن پاکند، اهل بیت عبارت است از: علی و فاطمه و حسن و حسین و علی و محمد و جعفر و کاظم و علی و محمد و علی و حسن و خلف منتظر - علیهم السلام - که بر ایشان درود پادشاه بزرگ باد! - نه اهل خانه مدینه آن حضرت یعنی همسران و غیر ایشان باشند، چنان که روایت‌های عامه (۶۰) و خاصه (۶۱) بر آن دلالت دارند و من برخی از روایت‌های اهل سنت را از صحاح ایشان می‌آورم تا حجت بر آنها باشد و حول و قوه‌ای جز از آن خدای بزرگ نیست.

روایاتی درباره اهل بیت از عامه و خاصه

در طرائف (۶۲) از احمد ابن حنبل در مسندش به اسناد به ابو سعید خدری روایت شده که گفت: رسول خداصلی الله علیه وآله فرمود: «إني قد تركت فيكم الثقلين ما إن تمسكتم بهما لن تضلوا بعدى وأحدهما أكبر من الآخر كتاب الله حبل ممدود من السماء إلى الأرض و عترتي أهل بيتي ألا و إنهما لن يفترقا حتى يردا على الحوض؛ من دو چیز گرانبها بین شما وا گذاشتم که اگر به آن دو چنگ بزنید بعد از من گمراه نخواهید شد و یکی از دیگری بزرگ‌تر است کتاب خدا که ریسمانی کشیده از آسمان به زمین است و عترت من اهل بیت من می‌باشد، آگاه باشید این دو از هم جدا نشوند تا بر حوض بر من وارد گردند. روایت شده که ابوبکر گفت: عترت پیامبرصلی الله علیه وآله علی علیه السلام است. در همین معنا روایت احمد ابن حنبل در مسندش به اسناد وی به اسرائیل بن عثمان بن مغیره بن ربیعۀ روایت شده که وی گفت: من با زید بن ارقم در حالی که در خانه مختار وارد می‌شد یا از نزد او خارج می‌گردید ملاقات کردم و به او گفتم آیا از رسول خداصلی الله علیه وآله شنیدی که می‌فرمود: «انی تارک فیکم الثقلین قال نعم؛

من در بین شما دو چیز گران بها و می‌گذارم! وی پاسخ داد: بله من از آن حضرت شنیدم. از همین باب روایت احمد بن حنبل در مسند خویش به اسنادش به زید بن ثابت گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من در میان شما دو ثقل بر جا می‌گذارم، کتاب خدا که ریسمانی کشیده از آسمان به زمین است و عترت من که اهل بیت من اند و آن دو از همدیگر جدا نمی‌شوند تا بر من به حوض وارد شوند. و در همین معنا روایت مسلم در صحیح است که از چند طریق نقل شده است: طریق اول: از جزء چهارم صحیح مسلم در اواخر دفتر دوم از ادله‌ای که از نسخه‌ای که از صحیح نقل کرده، به اسنادش به یزید بن حیان گفت: من و حصین بن سیره (و در نسخه‌ای شهره) و عمر بن مسلم به نزد زید بن ارقم رفتیم وقتی به نزد وی نشستیم حصین به وی گفت: ای زید با سعادت و خیر فراوان برخوردی، رسول خدا صلی الله علیه و آله را دیدی و حدیث و گفتار وی را شنیدی و در کنار او جنگیدی و با او (و در نسخه‌ای در پشت سر او) نماز خواندی بنابراین خیر فراوان دیدی، ای زید از احادیثی که از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدی برای ما بگو! زید گفت: برادر زاده! سن من زیاد و مدت من طولانی گشت و برخی چیزهایی که از رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فهمیدم فراموش کردم، پس هر چه برای شما حدیث کردم بپذیرید و هر چه را از یاد بردم مرا به یادآوری ناچار مسازید، آنگاه گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله بلند شد و سخنرانی نمود و آن در مکانی بین مکه و مدینه به نام خم بود، ستایش خدا کرد و ثنای وی را به جای آورد و موعظه کرد و یادآوری نمود آنگاه فرمود: ای مردم من بشری هستم و نزدیک است که فرشته مرگ که فرستاده پروردگار من است بیاید و من هم داعی حق را لیک گویم، من در بین شما دو ثقل وامی‌گذارم، اولین ثقل کتاب خداست که در آن نور است، پس کتاب خدا را بگیرید و به آن چنگ زنید، پس بر کتاب خدا تحریض کرد و ترغیب نمود، آنگاه فرمود: دومین ثقل اهل بیت من هستند؛ در رفتار با اهل بیت من به یاد خدا باشید خدا را در اهل بیت من در نظر داشته باشید... و همین را مسلم (۶۳) در همین معانی در جزء چهارم یاد شده به اندازه دوازده ستون بعد از ابتدای آن نسخه نقل کرده است. و از این جمله در همین معنی از کتاب جمع بین صحاح سته از جزء سوم از اجزاء صحیح ابی داوود که به نام سنن داوود مشهور است. و نیز از صحیح ترمذی با اسنادشان از رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من بین شما دو ثقل وامی‌گذارم که اگر به آنها چنگ زنید هرگز گمراه نخواهید شد، که یکی از دیگری بزرگتر است و آن کتاب خداست که ریسمان کشیده از آسمان به زمین است و عترت و اهل بیت من اند این دو از هم جدایی نیابند تا بر من در حوض وارد شوند، پس بنگرید که چگونه در عترت من رفتار می‌کنید! و در همین معنی شافعی پسر مغازلی روایتی نقل کرده است روایت به اسناد وی از چند طریق آمده است از جمله آن طرق گفته است: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: نزدیک است که داعی مرگ مرا در رسد، پس به آن داعی پاسخ دهم و من بین شما دو ثقل بر جای می‌گذارم، کتاب خدا ریسمان کشیده از آسمان به زمین است و عترت من هستند که اهل بیت من می‌باشند و خدای لطیف و خبیر مرا خبر داد که آن دو از هم جدا نشوند تا به نزد حوض بر من وارد شوند، پس بنگرید چگونه با ایشان رفتار می‌کنید. عبدالمحمود گفت: این حدیث از چند طریق ثابت شده و من احادیث هم معنی را ترک کردم، تعداد آنها بالغ بر بیست حدیث می‌شد تا کتابم طولانی نگردد، این روایات جملگی با اسناد به رجال چهار مذهب بودند، حال آنها به علم و زهد و دین مشهور است. عبدالمحمود می‌گوید: چگونه مراد پیامبر از اهل بیت بر حاضران پوشیده ماند در حالی که اهل بیت را به هنگام نزول آیه تطهیر تحت کساء جمع کرده و آنها علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - هستند و فرمود: «اللهم هولاء أهل بیتی فأذهب عنهم الرجس؛ خدایا ایشان اهل بیت من اند، از ایشان پلیدی را دور کن». و درباره اهل بیت که ایشان را بعد از وفات خود جانشین خود قرار داد فرمود: «ایشان با کتاب خدای تعالی بوده و در پنهان و آشکار و خشم و خشنودی و بی‌نیازی و نیازمندی و ترس و امنیت از آن جدا نمی‌گردند پس خدا در آیه شریفه به ایشان اشاره دارد. و از جمله این روایات اسناد وی به ابن ابی دنیا از کتاب «فضائل القرآن» است وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: همانا من در بین شما کتاب خدا و عترت خویش یعنی اهل بیت خویش را وامی‌گذارم و قرابت من آل عقیل (فرزندان عقیل) و آل جعفر و آل عباس هستند. و از آن جمله اسنادش

به علی بن ربیع است، گفت: من زید بن ارقم را در حالی که می‌خواست بر مختار وارد شود ملاقات کردم، گفتم: روایتی از قول شما به من رسید! از من پرسید: آن چیست؟ گفتم: شنیده‌ام رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود: من بین شما دو ثقل وا گذاشتم، کتاب خدا و عترت و اهل بیت. پاسخ داد: بله من گفته‌ام و از آن جمله به اسناد ایشان گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «إِنِّي فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ فَأَسْئَلُكُمْ حِينَ تَلْقَوْنِي عَنِ الثَّقَلَيْنِ كَيْفَ خَلَفْتُمُونِي فِيهَا؛ من پیش از شما بر حوض درآیم، به هنگامی که مرا ملاقات کنید از ثقلین می‌پرسم که چگونه با آن رفتار کردید». این سخن بر ما دشوار آمد و ما نمی‌دانستیم که ثقلین چیست تا اینکه مردی از مهاجران درخواست و عرضه داشت: ای پیامبر خدا مادر و پدرم فدایت باد ثقلین چیستند؟ فرمود: «ثقل اکبر کتاب خداست، یک طرف آن در دست خدا و طرف دیگر در دست شماست، پس به آن چنگ زنیید و از آن جدا نشوید و گمراه نگردید، ثقل اصغر عترت من است. هر کس به قبله من روی آورد و دعوت من را اجابت کرد او را نکشید و با وی نجنگید، من از خدای لطیف و خبیر درخواست کردم و خدا مرا اجابت کرد که این دو بر من در کنار حوض به سان این دو انگشتم وارد شوند و در همین هنگام به انگشتان مسبحة و وسطی اشاره کرد، یاری کننده ایشان یاری کننده من و تنها گذارنده ایشان تنها گذارنده من و دشمن ایشان دشمن من است و هیچ امتی از امت‌های گذشته هلاک نشدند مگر اینکه به هواها و خواسته‌های خود روی آوردند و ضد بیت پیامبر خود همداستان شدند و امر کننده‌های به عدالت را کشتند» عبدالمحمود گفت اینها برخی از احادیثی بودند که صدق رجال آنها مورد اتفاق بوده و متضمن کتاب و عترت هستند پس بنگرید و انصاف دهید، آیا مردم به آن دو چنگ زدند و نص آن حضرت را گرفتند و آیا مسلمانان عزت اهل بیت آن حضرت را که از کتاب جدا نشدند حفظ کردند؟ و آیا به احادیثی که متضمن نصب خلافت آنها بود عمل کردند، آیا اهل بیت هیچ پیامبری از پیامبران همانند اهل بیت آن حضرت بعد از این احادیث مورد اتفاق بر صحت مظلوم واقع شده‌اند، آیا پیامبر و یا خلیفه و یا شاهی از شاهان دنیا در نص بر کسانی که جانشین وی می‌شوند، به سان آن حضرت تاکید و مبالغه کرده است؟ لیکن آن حضرت همانند دیگر انبیایی است که امت ایشان در وصایت از آنها پیروی نکردند؛ و همانند پروردگار است که ربوبیت وی را عده‌ای نپذیرفتند! گویم: این بخشی از احادیث درباره ثقلین است که می‌خواستیم در توضیح معنای اهل بیت از طرق اهل سنت نقل کنیم، شما بعد از اندیشه در آنها؛ این احادیث را در مطلوب صریح می‌یابید، زیرا اهل بیت را با کتاب خدا قرین قرار داده، چه این که خلیفه آن حضرت هستند و همانند کتاب خدایند که مردم باید به ایشان چنگ زنند، تا از گمراهی نجات یابند و تنها ایشان هستند که به خوبی از کتاب خدا پرده برمی‌دارند و اشتباهی در بیان مراد کتاب ندارند بنابراین واجب است که مردم ایشان را در ادعای مزبور و اخبار از کتاب تبعیت کنند و وصیت‌های ایشان را پس از رحلت یکی از آنها درباره خلافت بپذیرند و خلیفه تعیین شده به واسطه ایشان را قبول نمایند، چنانکه همه این مناصب برای رسول خدا صلی الله علیه و آله قرار داشت و الا- استخلاف ایشان معنایی نداشت، بنابراین مراد از اهل بیت نمی‌تواند اهل بیت سکنی و ساکن خانه مدینه باشد و نیز مراد از عترت، مطلق عترت آن حضرت که همانند رسول خدا صلی الله علیه و آله نمی‌توانند مراد کتاب را بیان کنند نمی‌باشد؛ زیرا که آن حضرت ایشان را خلیفه خود قرار نداد، پس حضرت دیگران را خواه از ذریه آن حضرت باشند و خواه نباشند، خلیفه خویش نکرده، زیرا خلافت رسول خدا صلی الله علیه و آله از آن کسانی است که تالی تلو آن حضرت در علم و شجاعت و دیگر صفات باشند، به گونه‌ای که هیچ کس بر ایشان حجت نباشد، بلکه او بر همه بندگان خدا حجت باشد، بنابراین علم به گذشته و آینده و همه اخبار آسمانها و زمین و شرایع انبیاء و رسولان و چگونگی حیات پس از مرگ تا روز قیامت و بعد از آن را بداند، به اینکه چگونگی حشر و نشر و اعراف و حساب و جنت و نار و دیگر احکام مربوط به عبادات و سیاست‌ها و رفع اختلاف بین مردم و چگونگی احتجاج بر اهل ادیان مختلف از کتاب‌های خود آنها و اظهار معجزات روشن به همان گونه که پیامبر داشته را بداند همان گونه‌ای که اهل کتاب و مشرکان بر رسول خدا احتجاج می‌کردند و از وی معجزات پیامبران خود را طالب بودند و وقتی آن حضرت معجزات را می‌آورد ایمان می‌آوردند، پس وصی و خلیفه وی باید کفایت این چنینی داشته باشد و لذا

هیچ کس چنین کفایتی را ندارد مگر خود آن حضرت و یا اوصیای آن حضرت که آنها را برای خلافت معین کرده و برای همین منظور نصب نموده است. چنین کسی بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام است، بلکه اگر در این زمینه به سان مردم پژوهشگر اندیشه کنی به تنهایی کتاب الله را بدون چنین جانشینانی در حجت بر خلق کافی نمی‌دانی، آیا امت حضرت محمد صلی الله علیه و آله را نمی‌بینی که بعد از وفات آن حضرت به هفتاد و سه فرقه منشعب شدند و هر طایفه‌ای به کتاب خدا تمسک می‌کند و ادعا می‌کند که بر هدایت است و دیگران بر گمراهی و ضلالت و کتاب خدا نتوانست اختلاف ایشان را بردارد، پس چگونه کتاب به تنهایی و بدون انضمام حجت طاهره حجت باشد، لذا به ناچار باید یکی از عترت طاهره موجود باشد تا برای مردم اختلافات را حل کند و مجملات و متشابهاات را مبین سازد، همان‌گونه که وظیفه رسول خدا همین بود، پس به کسی نیاز است که محکمت و متشابهاات را روشن سازد و احکام مورد نیاز مردم را تا روز قیامت استنباط کند.

روایات اهل سنت در آیه تطهیر

و اما روایات وارده از طریق سنت درباره آیه تطهیر عبارتند از: روایت ابی عبد الرحمن عبدالله بن حنبل از پدرش احمد که گفت: محمد بن مصعب قرسایی ما را حدیث کرد و گفت: اوزاعی از شداد بن عماره ما را حدیث کرد و گفت: بر وائله بن اصقع وارد شدم و در نزد او عده‌ای بودند، پس علی را یاد کردند و به او دشنام دادند من هم با ایشان همدستان شدم و به او دشنام دادم وی گفت: آیا از آنچه خود از رسول خدا صلی الله علیه و آله دیدم شما را اطلاع ندهم؟ گفتم: بله، گفت: به نزد فاطمه علیها السلام آمدم از وی درباره علی علیه السلام پرسیدم، فرمود: به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله رفته است، نشستم تا رسول خدا صلی الله علیه و آله آمدند و با وی علی و حسن و حسین - علیهم السلام - بودند، هر کدام دست آن حضرت را گرفته بودند تا وارد خانه شد، پس علی و فاطمه علیها السلام را به خود نزدیک کرد و آنها را در مقابل خود نشانید، حسن و حسین را بر زانوان خود نشانید آنگاه لباس خود و یا کسای خود را بر آنها پوشانید و این آیه را تلاوت کرد: «إِنَّمَا يَرِيْدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيَطَهِّرَ كُمْ تَطْهِيرًا» (۶۴) آن گاه فرمود: «اللّٰهُمَّ هُوَ اَهْلَ بَيْتِي، وَ اَهْلَ بَيْتِي اَحَقُّ؛ خدایا ایشان اهل بیت من اند و اهل بیت من شایسته‌ترند». و از او از پدرش احمد بن حنبل روایت شده که گفت: محمد بن جعفر ما را حدیث کرد و گفت: ما را عوف بن ابی معذل از عطیه طغمای و از پدرش حدیث کرد که ام سلمه وی را حدیث کرد وی گفت: «روزی که رسول خدا صلی الله علیه و آله در خانه‌ام بود، خادم گفت: علی و فاطمه - علیهما السلام - در بیرون در منتظرند، حضرت به من فرمود: بلند شو و از اهل بیت من کناره بگیر، ام سلمه گفت: به گوشه‌ای نزدیک رفتم، پس علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - در حالی که کودک خردسال بودند وارد شدند، ام سلمه ادامه داد: آن حضرت آن دو کودک را بغل کرد و در دامن خود نشانید و علی را با یک دست و فاطمه را با دست دیگر در کنار گرفت و او را بوسید و پیراهنی مشکی بر روی ایشان انداخت و فرمود: خدایا من و اهل بیتم به سوی تو آییم، نه به سوی آتش؛ گفتم: ای رسول خدا من هم؛ فرمود تو هم. و از وی از پدرش احمد بن حنبل روایت شده که گفت ما را ابن نمیر روایت کرده که گفت عبدالملک ما را حدیث کرد وی گفت: عطاء بن ابی ریحاح ما را حدیث کرد که گفت مرا کسی که خود از ام سلمه شنیده بود حدیث کرد که ام سلمه روزی را به یاد می‌آورد که رسول خدا صلی الله علیه و آله در خانه‌اش بود، فاطمه علیها السلام دیگری از حریره نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آورد آن حضرت فرمود: ای فاطمه! همسر و دو فرزند خود را بخوان، ام سلمه گفت: علی و حسن و حسین - علیهم السلام - آمدند و وارد خانه شدند، پس نشستند و از آن حریره می‌خوردند، آن حضرت و ایشان در جایگاه خواب ما بودند و در زیر آنها کسای خیری بود من در حجره مشغول نماز بودم، در این هنگام آیه تطهیر نازل شد. ام سلمه ادامه داد: آن حضرت بقیه عبا را گرفت و ایشان را پوشانید آنگاه دست خود را بیرون آورد و به سوی آسمان بلند کرد و فرمود: ایشان اهل بیت و خاصه من اند، خدایا از ایشان پلیدی را بزدای و ایشان را پاکیزه نما! ام سلمه

گفت: در این هنگام من سرم را داخل خانه کردم و گفتم: آیا من هم با شما هستم؟ فرمود: تو بر خیر هستی، تو بر خیر هستی. عبدالملک گفت: داوود بن ابی عوف ابن حجاف از شهر بن حوشب از ام سلمه عین همین حدیث را برای من نقل کرد. و از وی از پدرش احمد بن حنبل روایت شده که گفت: عفان ما را حدیث کرد و گفت: حماد بن سلمه ما را حدیث کرد، گفت علی بن زید از شهر بن حوشب از ام سلمه برای ما حدیث کرد که رسول خدا صلی الله علیه وآله به فاطمه علیها السلام فرمود: همسر و پسران را به نزد من آور پس ایشان را آورد آن حضرت بر آنها کسای فدکی انداخت، آنگاه گفت: آن حضرت صلی الله علیه وآله دست خود را بر ایشان گذاشت و فرمود: خدایا این عده آل محمدند، صلوات و برکات خود را بر آل محمد بفرست، تو حمید مجیدی. ام سلمه گفت: من کساء را کنار زدم تا داخل شوم آن حضرت از دستم گرفت و فرمود تو بر خیری. و از او چهار حدیث دیگر به اسنادش در این باره موجود است، دو حدیث به وائله بن اصقع و یکی به عمرو بن میمون از ابن عباس می‌رسد و دیگری به سهل از ام سلمه. همه این احادیث از مسند احمد بن حنبل بود. مسلم بن حجاج صاحب صحاح روایت کرد گفت: ابوبکر بن ابی شیبه و محمد بن عبدالله بن نمیر ما را با الفاظ خود حدیث کرد، این دو گفتند: محمد بن شبیر از زکریا از مصعب بن شیبه از صفیه دختر شیبه حدیث کرد، گفت که عایشه گفت: صبح گاه پیامبر با عبای موین مشکی خارج شد، حسن و حسین علیهما السلام آمدند، آنها را داخل کساء قرار داد، با وی داخل شدند، سپس فاطمه علیها السلام آمد، آن حضرت او را نیز داخل کساء کرد، سپس علی علیه السلام آمد پس وی را نیز داخل کساء نمود، آن گاه فرمود: «إِنَّمَا يَرِيْدُ اللّٰهُ لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» (۶۵)!. همین حدیث را ابو عبدالله محمد بن اسماعیل بخاری صاحب صحاح به مصعب شیبه از صفیه بنت شیبه نقل می‌کند. از او روایت شد که گفت: عقیل بن محمد جرجانی مرا خبر داد، که معافی بن زکریا بغدادی ما را خبر داد که محمد بن جریر مرا خبر داد که مثنی مرا حدیث کرد که ابوبکر بن یحیی بن ریان غنوی ما را حدیث کرد که مندل از اعمش بن عطیه از ابی سعید خدری حدیث کرد، و وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: آیه تطهیر درباره پنج تن نازل شده: من و علی و حسن و حسین و فاطمه علیهم السلام. و از وی به اسنادش به عطاء ابن ابی ریاح، روایت شده که مرا کسی که خود از ام سلمه شنیده بود که به یاد آورد که پیامبر صلی الله علیه وآله در خانه‌اش بود و فاطمه علیها السلام برای وی حریره آورده. آن حضرت فرمود: همسر و دو فرزندت را بخوان، فاطمه علیها السلام علی و حسن و حسین - علیهم السلام - را آورد، پس بر او وارد شدند و نشستند و به خوردن آن حریره پرداختند و آن حضرت با ایشان در جایگاه خواب ما قرار داشتند و در زیر وی کسای خیبری فرش بود گفت: و من در حجره مشغول نماز بودم خدای تعالی این آیه را نازل کرد: «إِنَّمَا يَرِيْدُ اللّٰهُ لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» ام سلمه گفت: آن حضرت زیادی کساء را گرفت و آنها را به آن پوشانید آنگاه دست خویش را بیرون آورد و به سوی آسمان اشاره کرد و سپس فرمود: ایشان اهل بیت و خاصه من‌اند، از ایشان پلیدی را دور کن و ایشان را پاک نما، ام سلمه ادامه داد و گفت: من سرم را داخل خانه کردم و گفتم: ای رسول خدا صلی الله علیه وآله آیا من هم با شما هستم؟ حضرت فرمود: و تو بر خیر هستی. و از وی روایت شده که مرا حسین بن محمد بن حسین بن عبدالله ثقفی حدیث کرد که عمر بن خطاب ما را حدیث کرد که عبدالله بن فضل ما را حدیث کرد که حسن بن علی ما را حدیث کرد که یزید بن هارون ما را حدیث کرد که عوام بن حوشب ما را خبر داد که فرزندم از بنی حارث بن تیم الله که به وی مجمع می‌گویند مرا حدیث کرد که: «من با مادرم بر عایشه وارد شدیم، پس مادرم از وی درباره علی پرسید، گفت: من خروج تو را در روز جمل دیدم، عایشه گفت: این قضا و قدر الهی است، پس از علی پرسیدم، گفت: مرا از عزیزترین کس به نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله پرسیدی، من علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - را دیدم که رسول خدا صلی الله علیه وآله بر آنها چیزی افکنده بود و آنگاه فرمود: ایشان اهل بیت و خاصه من‌اند، پس از ایشان ناپاکی را دور کن و ایشان را پاکیزه نما، ام سلمه گفت: آیا من از خانواده تو هستم فرمود: فاصله بگیر، تو بر خیر هستی. و از وی روایت شده است که گفت: حسین بن محمد مرا خبر داد که ابن حبش مقری مرا حدیث کرد که ابو زرعه مرا حدیث کرد که

عبدالرحمن بن عبدالملک بن شیبیه مرا حدیث کرد که ابو فدیک مرا حدیث کرد که ابن ابی ملیکه از اسمعیل بن عبدالله بن جعفر بن طیار از پدرش حدیث کرد وی گفت: وقتی رسول خدا صلی الله علیه وآله نگاهش به فرود رحمت از آسمان افتاد، دوبار فرمود: چه کسی اهل بیت را می‌خواند؟ زینب بنت جحش گفت: ای رسول خدا! من، فرمود: علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - را بخوان، پس حسن را در راست و حسین را در سمت چپ و علی و فاطمه - علیهما السلام - را در روبروی خود قرار داد و آنگاه ایشان را با کسای خیری پوشانید، سپس فرمود: خدایا هر پیامبری را اهلی است و ایشان اهل بیت من‌اند، پس خدای عزوجل - این آیه: «إِنَّمَا يَرِيْدُ اللّٰهُ...» را فرو فرستاد زینب گفت: ای رسول خدا صلی الله علیه وآله آیا من با شما داخل شوم؟ رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: در جای خود باش تو به خواست خدای تعالی بر خیری! و از وی روایت شده که حسین بن محمد از عمر بن خطاب از عبدالله بن فضل از ابوبکر بن شیبیه از محمد بن مصعب از اوزاعی از شداد بن عماره حدیث کردند که گفت: بر وائله بن اصقع وارد شدم و به نزد او عده‌ای بودند و همین حدیث را به مانند آنچه گذشت از ابی عبدالرحمن عبدالله ابن حنبل در حدیث اول نقل نمود. و از او روایت شده که ابو عبدالله ابن فیجوبه دینوری از ابن حبش مقری از محمد بن عمران از ابو کریب از وکیع از پدرش از سعد بن مسروق از یزید بن حیان از زید بن ارقم حدیث کرد که گفت: رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: شما را درباره اهل بیت خود به خدا سوگند می‌دهم. ابو عبدالله بن ابی نصر حمیدی گفت: حدیث شصت و چهارم صحیح بخاری و مسلم که مورد اتفاق همه است از مسند عایشه از مصعب بن شیبیه از صفیه بنت شیبیه از عایشه روایت شده وی گفت: پیامبر صبحگاه بیرون رفت در حالی که بر وی عبای موئین مشکین قرار داشت، حسن علیه السلام آمد، پس او را داخل کساء کرد، آنگاه حسین علیه السلام آمد و او را نیز داخل نمود، آنگاه فاطمه علیها السلام آمد پس او را نیز داخل کساء نمود، سپس علی علیه السلام آمد او را نیز داخل کرد، آنگاه فرمود: «إِنَّمَا يَرِيْدُ اللّٰهُ...» مصعب بن شیبیه از صفیه در مسند عایشه روایتی صحیح جز این روایت ندارد. ابوالحسن زرین بن معاویه اندلسی جمع کننده صحاح سته (موطأ مالک، صحیح مسلم، صحیح بخاری، سنن ابی داوود سجستانی، صحیح ترمذی، و نسخه کبیر صحیح نسائی) در جزء دوم از اجزاء سه گانه در سوره احزاب از صحیح ابی داوود سجستانی در تفسیر سخن حق تعالی «إِنَّمَا يَرِيْدُ اللّٰهُ لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسُ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» از عایشه روایت کرده که گفت: رسول خدا صلی الله علیه وآله بیرون رفت در حالی که بر وی عبای موئین مشکی قرار داشت حسن علیه السلام آمد، پس او را داخل نمود آنگاه حسین علیه السلام آمد، پس او را داخل نمود، سپس فاطمه علیها السلام آمد او را نیز داخل کساء کرد، سپس علی آمد او را نیز داخل نمود آنگاه فرمود: «إِنَّمَا يَرِيْدُ اللّٰهُ لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسُ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً». از ام سلمه همسر پیامبر روایت شده که این آیه در خانه وی نازل شده است. گفت: من به نزد در نشسته بودم، گفتم: ای رسول خدا صلی الله علیه وآله! آیا من از اهل بیت نیستم؟ فرمود: تو بر خیری، تو از همسران رسول خدا صلی الله علیه وآله هستی. ام سلمه گفت: در این هنگام در خانه، رسول خدا و علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - بودند، آن حضرت ایشان را به کساء پوشانید و فرمود: خدایا ایشان اهل بیت من‌اند، پس ناپاکی را از ایشان دور کن و ایشان را پاکیزه نما. و از او به اسناد یاد شده در سنن ابی داوود و موطأ مالک از انس از رسول خدا روایت یاد شده که آن حضرت به وقت نزول این آیه به مدت شش ماه به در خانه فاطمه علیها السلام، هنگامی که برای نماز صبح بیرون می‌رفت عبور می‌کرد و می‌فرمود: نماز ای اهل بیت. «إِنَّمَا يَرِيْدُ اللّٰهُ لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسُ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً». و از او در مناقب حسن و حسین علیهما السلام از جزء سوم کتاب یاد شده از صحیح ابی داوود که همان سنن وی می‌باشد به اسناد یاد شده از صفیه بنت شیبیه روایت کرده که گفت: عایشه گفت ... تا آخر آن حدیثی که از مصعب بن شیبیه از صفیه بنت شیبیه نقل کردیم. مسلم بن حجاج در صحیح خود از زهیر بن حرب و شجاع بن مخلد همه از ابن علی روایت کردند که زهیر گفت: اسماعیل بن ابراهیم از ابو حیان از یزید بن حیان از زید بن ارقم حدیث کرد که گفت: «رسول خدا صلی الله علیه وآله برای خطابه در سرزمین موسوم به خم واقع در بین مکه و مدینه بلند شد و حمد و ثنای خدا را بجا آورد و وعظ کرد و تذکر داد آنگاه فرمود: همانا

من بشری همانند شما هستم، نزدیک است که داعی پروردگارم مرا در رسد و من او را اجابت کنم، من در بین شما دو ثقل می‌گذارم، اولین ثقل کتاب خداست که در آن هدایت و نور است، پس کتاب خدا را بگیرید و به آن چنگ زنید، پس بر کتاب خدا تحریض و ترغیب نمود، آنگاه فرمود: در رفتار با اهل بیت من خدا را در نظر داشته باشید، حصین پرسید اهل بیت وی کیانند، آیا زنان وی نیز از اهل بیت شمرده می‌شوند گفت: زنان وی نیز از اهل بیت وی هستند و لکن اهل بیت وی کسانی‌اند که بعد از وی صدقه بر آنها حرام است. و از وی روایت شده که از یزید ریان، از حسان یعنی ابراهیم از سعید فرزند مسروق از یزید بن حیان، از زید بن ارقم حدیث کرده، گفت که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من در بین شما دو ثقل می‌گذارم یکی از آن دو کتاب خداست هر کس او را پیروی کند بر هدایت است و هر کس آنها را واگذارد بر گمراهی است و دوم اهل بیت من، پس گفتم: اهل بیت وی کیانند، آیا زنان وی هستند؟ نه به خدا قسم روزگار طولانی زن با مرد زندگی می‌کند آنگاه مرد وی را طلاق می‌دهد، پس به خانواده و قوم خود برمی‌گردد، اهل بیت وی اهل و عصبه هستند که صدقه بعد از وی بر ایشان حرام است. موفق بن احمد صدر الائمه تواناترین خطیب اهل سنت گوید: شیخ زاهد ابوالحسن علی بن احمد عاصمی از شیخ قاضیان، اسمعیل بن احد واعظ از پدرم احمد بن حسین بیهقی از ابومحمد عبد الله بن یوسف اصفهانی از بکیر بن احمد بن سهل صوفی در مکه از ابراهیم بن حبيب از عبد الله بن سلام ملائی از ابن حجاف از عطیه از ابوسعید خدری نقل کردند که رسول خدا صلی الله علیه و آله چهل صبح به در خانه فاطمه علیها السلام بعد از ازدواج علی با فاطمه علیها السلام می‌آمد و می‌فرمود: السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته. نماز، خدا شما را پیامرزد: همانا خداوند اراده کرده که پلیدی را از شما اهل بیت بردارد و شما را پاکیزه کند. و از ابو سعید خدری روایت شده است که گفت: «وقتی این سخن: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ»؛ خانواده خود را به نماز فرمان ده. نازل شد، رسول خدا صلی الله علیه و آله به در خانه فاطمه علیها السلام در طول شش ماه به هنگام تمام نمازها می‌آمد و می‌فرمود: خدا شما را رحمت کند: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا». و از وی به همین اسناد از احمد بن حسین مزبور از ابو عبد الله حافظ و ابوبکر احمد بن حسین قاضی ابو عبدالرحمن سلمی روایت شده که گفتند: ابوالعباس محمد بن یعقوب از حسن بن مکرم از عثمان بن عمر از عبدالرحمن بن عبدالله بن دینار از شریک بن ابی تمر از عطاء بن یسار از ام سلمه ما را روایت کرد که ام سلمه گفت: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ...» در خانه من نازل شد وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله به سوی علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - فرستاد و فرمود: ایشان اهل بیت من‌اند، پس گفتم: ای رسول خدا! آیا من از اهل بیت شما هستم؟ فرمود: به خواست خدا، بله. ابن شهر آشوب گوید: به اجماع و اتفاق همه، آیه «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ...» در شأن علی علیه السلام نازل شده است.

نتیجه‌گیری از روایات

گویم: این برخی از روایاتی از عامه در تفسیر آیه تطهیر بود که درباره اهل بیت نازل شد که خواستم نقل نمایم و شما بعد از روشن بودن اینکه ام سلمه و زینت از اهل بیت سکنی هستند، آن حضرت ایشان را از داخل شدن در کساء نهی کرد و دور نمود و ایشان را به خیر بشارت داد و به علی و فاطمه و حسنین - علیهم السلام - اشاره کرد و فرمود: ایشان اهل بیت من هستند و خدا از ایشان پلیدی را دور ساخته و ایشان را تطهیر نموده است، پس شکی برای شما باقی نمی‌ماند و مراد از بیت، بیت نبوت اوست نه بیت سکنی. پس این اخبار دلالت می‌کند که این چهار تن از همه گناهان معصوم بوده و از لغزش و خطا و پیروی از هوی درباره خود و فرزندان و اموال معصومند و شرک نورزیده و به اندازه چشم به هم زدنی شرک نخواهند ورزید و همانا اهل بیت نبوت باید مخصوص به همان چیزی باشند که پیامبران به همان چیز مخصوص بودند و تنها بر خیر بودن کفایت نمی‌کند و حقیقت نبوت منصبی الهی است که خرد خردمندان به آن نمی‌رسد تا برای خود پیامبری بگزینند و یا وصی انتخاب نمایند، «وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا

مُؤْمِنِهِ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا» (۶۶)؛ هیچ مؤمن و مؤمنه‌ای را نرسد که وقتی خدا و رسولش در امری حکم کردند، در آن امر مختار باشند و هر کس خدا و رسولش را نافرمانی کند، به گمراهی آشکار گمراه شد. و دلیل بر مطالب یاد شده سخن حضرت نوح علیه السلام است، آن حضرت پروردگارش را صدا کرد و عرضه داشت (۶۷): پروردگارا! پسر من از اهل بیت من است و عده تو حق است و تو بهترین قضاوت کننده‌گانی پس خدای تعالی فرمود: ای نوح! این شخص از اهل بیت تو نیست و او عمل ناشایست است، پس از من آنچه را که تو را بدان علم نیست نخواه! من تو را موعظه می‌کنم از این که از نادانان باشی! «یعنی: وی از اهل تو که من وعده نجات تو را دادم نمی‌باشد، زیرا وی بر دین تو نیست. و در مجمع و عیاشی (۶۸) از امام صادق علیه السلام و در عیون (۶۹) از امام رضاعلیه السلام روایت شده که: خدای تعالی به نوح فرمود: او از اهل بیت تو نیست، زیرا مخالف با نوح بوده، کسانی را که از نوح پیروی کرده‌اند را خدای تعالی از اهل بیت وی قرار داد. و در عیون (۷۰) از امام رضاعلیه السلام روایت شده که فرمود: «چگونه این آیه را قرائت می‌نمایند؟ عرضه داشتند: عده‌ای از مردم آن را به صورت اسم یعنی «إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ» (۷۱) می‌خوانند و عده‌ای به صورت فعل می‌خوانند: «إِنَّهُ عَمِلَ غَيْرَ صَالِحٍ». آن کس که به صورت اسم می‌خواند او را فرزند پدرش ندانست، حضرت فرمود: هرگز! او فرزند نوح علیه السلام بود لیکن چون خدا را نافرمانی کرد، او را از پدرش نفی کرد، به همین خاطر فرزندان او را که از ما هستند و اطاعت خدا نمی‌کنند از ما نیستند. و در روایات دیگر (۷۲): او را به هنگامی که با دینش مخالفت کرد، از خود نفی کرد. و در تفسیر عیاشی (۷۳) به معنی روایت دوم روایتی آمده است. و در سخن حق تعالی گفتند: «... يَا لُوطُ إِنَّا رُشِلْنَا رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِبْ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ...» (۷۴)؛ ای لوط! ما فرستادگان خدایت هستیم ایشان به تو دست پیدا نخواهند کرد، پس شبانگاه با خانواده‌ات روانه شو! مراد از اهل لوطعلیه السلام همسر وی نمی‌باشد، زیرا عذاب وارده بر قوم بر وی نیز رسید زیرا با لوط در دینش مخالفت کرد، پس خدای تعالی وی را از خانواده‌اش بیرون کرد، یعنی از اهل بیت نبوتش آن زن را بیرون کرد و الا چه اشکالی دارد آن زن از اهل بیت سکنای لوط باشد پس دانستیم که مراد از اهل بیت علی و فاطمه و فرزندان ایشان امام حسن و امام حسین علیهم السلام و نه فرزند حسین هستند و ایشان را خدای تعالی و رسولش و امیرالمؤمنین معین کرده و هر امامی امام بعدی را معین نمود و در این معنا نص صریح موجود است. و وقتی حقیقت نبوت و اهل بیت نبوت و نیز اینکه ایشان اولین تجلیات حق تبارک و تعالی و اولین نوری هستند که از ذات خود اختراع کردند و اولین موجودی هستند که حق تعالی در عالم خلق به واسطه ایشان یادآوری می‌شود و لذا به او ذکر گفتند و هر کس از مردم به این مرتبه برسد خدای تبارک و تعالی او را نیز به این اعتبار ذکر می‌نامد را، فهمیدید، می‌فهمید که نامیدن این مرتبه به بیت به اعتبار این است که در آن یاد حق تعالی می‌شود و نه جای دیگر پس گویی این خانه، خانه سکنای آن حضرت و بیت وی می‌باشد و هر کس می‌خواهد یاد حق تعالی کند باید توجه به این بیت کرده و با اهل بیت پیوند پیدا کند و در تحت ولایت ایشان درآید و از دیگران روی گردان شود و ایشان آل محمدعلیهم السلام هستند، چنانکه خدای تعالی فرمود: «فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ...» (۷۵)؛ در خانه‌هایی که خدای تعالی اجازه رفعت آنها را داده و اجازه فرموده که در آنها یاد وی شود. این بیوت به آل محمدعلیهم السلام تفسیر شده و صدر این فرموده خدا: «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يوصِلَ... وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يوصَلَ...» (۷۶)؛ و کسانی که آنچه را خدا فرمان داد که با آن پیوندند، می‌پیوندند... و آنچه را که خدا فرمان داده که با آن پیوند داشته باشند، قطع می‌کنند. تفسیر به اهل بیت شده است و چه بسا در زیارت‌ها آل‌الله بر اهل بیت‌علیهم السلام شده است، پس معلوم شد که اضافه بیت به نبوت (اهل بیت نبوت) بیانی است و اما نام گذاری ایشان به آل به این جهت است که حقیقت نبوت جز با تجلی به یکی از این مراتب دوازده گانه‌ای که آل محمدعلیهم السلام مظاهر آنها هستند امکان ظهور ندارند.

سپس این که حقیقت مراتبی دارد، مرتبه نخست مرتبه تقرر و اضمحلال و فنای ایشان در عالم الهی است و امکان اشاره وجودی یا عدمی به آن در عالم نیست، این مرتبه، مرتبه غیبت مطلقه است که مفاتیح آن را جز حق تعالی در اختیار ندارد، به همین اشاره در این آیه و امثال آن شده که: «وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» (۷۷)؛ به نزد او کلیدهای غیبت و پنهان است، جز او آن را کسی نمی‌داند. این قبیل آیات غیب را مختص خدای تعالی دانستند.

در عدم اشاره به ذات و صفات

پس این که به این حقیقت در عالم ظهور صفات از قبیل علم و قدرت و حیات و سمع و بصر و غیر آن به نحو اجمال نیز نمی‌توان اشاره کرد و نیز در عالم تمایز صفات و تنزل به اسماء کلیه که اضافه بر متعلقات از قبیل معلوم و مقدر و مسموع و دیگر امور معتبر نیست، بلکه تنها اتصاف ذات به آن صفات مورد نظر است، نظیر ثبوت ملکات برای صاحبان ملکه پس ذات به اعتبار این که این حقایق به نحو کلیت برای وی ثابتند بدون اعتبار تعلق به متعلقات مراد است در مقابل خلو ذات از این حقایق کلی پس ذات را به اعتبار مذکور به مثل علیم و قدیر و سمیع و بصیر و امثال آنها که بر صیغه‌های صفات مشبیه است و دلالت بر دوام این مبادی و ثبوتش بر ذات دارد تعبیر می‌کنند و به آن اشاره نمی‌توان کرد. و همچنین در عالم ثبوت این معانی برای ذات به اعتبار تعلق و اضافه متعلقات و احاطه ذات به آن متعلقات از قبیل معلومات و مقدرات به وی نمی‌توان اشاره نمود. و نیز بدون وقوع این صفات بر متعلقات و تعلق هر یک به تعلقات به گونه‌ای که معلوم به لحاظ معلوم بودن و یا مسموع و یا مبصر جدا نگردد و از ذات به این اعتبار به مثل عالم و قادر و مبصر غیر آن تعبیر می‌شود و به آن حقیقت نبوت نمی‌توان اشاره کرد، مظاهر این مرتبه ملائکه «فَالْمَدْبَّرَاتِ أَمْرًا» (۷۸) هستند؛ چنان که مظاهر مرتبه قبل «وَالصَّافَاتِ صِيْفًا» (۷۹) هستند و هنگامی که اتصافات ذات به صفات مدنظر باشد و تعلق آن صفات به متعلقات و صدورشان از ذات و وقوعشان در متعلقات به گونه‌ای که اخبار از صدور آنها بتوان داد به طوری که معلوم به لحاظ معلوم بودن از مسموع به لحاظ مسموع بودن متمایز گردد و نیز دیگر صفات از همدیگر جدا شوند در این صورت از آن صفات و اسنادشان به ذات به لحاظ اسناد به «علم یعلم و سمع و یسمع» یعنی به «دانست و می‌داند و شنید و می‌شنود» و لازم این مرتبه آنست که اشیاء به وجودشان حادث شوند و از دیگران به حدود معین و با تشخیص به مشخصات متمایز و از اشخاص عرضی متمایز گردند، گرچه ذاتا کلی بوده و به لحاظ شؤون و مراتب غیر متناهی باشند. همه این مطالب به اشاره در کلام امام صادق علیه السلام در روایت کافی به اسنادش به ابوبصیر موجود است، وی گفت: از ابوعبدالله علیه السلام شنیدم که می‌گفت (۸۰): «لم یزل الله - عزوجل - ربنا والعلم ذاته ولا معلوم، والسمع ذاته ولا مسموع، والبصر ذاته ولا مبصر، والقدرة ذاته ولا مقدور، فلما أحدث الأشياء وكان المعلوم وقع العلم منه على المعلوم والسمع على المسموع والبصر على المبصر والقدرة على المقدر؛ ذات حق تعالی متصف به همه صفات، بلکه صفات عین ذات بوده و صفتی جز ذات نداشته و وقتی خواست اشیاء را خلق و ایجاد کند، پس به علمش مرتبه معلومیت را ایجاد نمود و به قدرتش مقدریت را تمیز داد و به شنوائیش انشای سمع کرد و به چشمش بصرش را ایجاد نمود و با دیگر صفات، صفات دیگر در موجودات کامل می‌گردند». و مظاهر این مرتبه از صفات ملائکه «تالیات ذکرا» (۸۱) هستند، زیرا ایشان کتاب خدا را که خدا به دست خود نوشته و از شؤون حقیقت نبوت می‌باشند که ذکر اوست و هر موجودی آیه‌ای از آنست تلاوت می‌کنند. وقتی آن حقیقت به این مرتبه رسید قابل اشاره الهیه در عالم الهی شده و موجود و معدوم و مسموع و مبصر و مقدر شده و هر یک از دیگری از عالم حق تعالی ممتاز می‌شود و این عالم، عالم مفاتیحی است که جز خدا آن را نمی‌داند و قابل اشاره در عالم خلق نبوده و معدوم و به اشاره عدمی به آن اشاره می‌گردد و بعد از تنزیل به عالم مشیت به واسطه این که در عالم خلق ظهور نموده و به اشاره وجودی به آن اشاره می‌شود و به عالم تقرر آن در عالم الهی سخن حق تعالی

اشاره دارد که «أُولَا- يَذُكُرُ الْإِنْسَانَ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكْ شَيْئاً» (۸۲)؛ آیا انسان به خاطر نمی‌آورد که ما او را از پیش خلق کردیم و او هیچ چیز نبود». و در کافی (۸۳) به اسناد خود به مالک جهنی روایت شده که گفت: از اباعبدالله علیه السلام از سخن وی «أُولَا يَذُكُرُ الْإِنْسَانَ...» پرسیدم، فرمود: او مقدر و مکون نبود». و احمد بن محمد بن خالد برقی به اسنادش به زراره از حمران از ابوجعفر علیه السلام (۸۴) روایت کرده و گفت: به آن حضرت عرضه داشتم: «أُولَا يَذُكُرُ الْإِنْسَانَ...» آیا او شیء بوده؟ فرمود: او در کتاب و علم چیزی نبود، آنگاه بعد از اظهار آن در عالم خلق به واسطه ایجادش موجود و در عالم خلق مذکور شده و در کنار دیگر اشیاء قابل گردید و مورد اشاره واقع شد و همین مرتبه در آیه «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً» (۸۵)؛ آیا بر انسان برهه‌ای از زمان نگذشت که در آن امر قابل ذکری نبود» مورد اشاره قرار گرفته. یعنی در عالم خلق به اشاره خلقی مورد اشاره نبود و الا- چگونه روزگاری بر وی گذشت و امر قابل ذکری نبود. و لذا امام صادق علیه السلام در روایت کافی (۸۶) به اسنادش به مالک جهنی بعد از سؤال وی از آیه فرمود: مقدر ولی غیر مذکور بوده است. و در صدر روایت حمران (۸۷) بعد از پرسش از آیه امام باقر علیه السلام فرمود: او چیزی بوده ولی مذکور نبوده است. و این مرتبه عالم وجود کلی لابشرطی بود که قابلیت اشاره وجودی در عالم خلق و عالم فطرت داشت که خدای تعالی خلاق را در آن بر فطرت معرفت ربوبیت خویش در حالی که رنگ کفر و ایمان را نگرفته سرشت است، در این مرتبه صرف الوجود بودند و اسمی به نام عقل و غیر آن نداشتند و گاه این مرتبه را به عنوان عالی و حرفی عدل نامند، زیرا نسبت آن به عوالم نزول مساوی است و به این اعتبار به آن الله و عقل و نور گویند و همین مرتبه ولایت نوری است که خدای تعالی با این گفتارش: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» (۸۸) به آن اشاره کرده است و همین مبدأ تمام اسماء حسنی است و در دار وجود چیزی نیست، مگر این که فرع این اسم است و نسبت وی به عوالم نزول به عنوان استقلال و معنای اسمی است و لذا به این اعتبار به آن جهل و ظلمت و «نکری» و ولایت طاغوتی می‌گویند، مرتبه‌ای که مبدأ همه اسماء غیر حسنی است و هیچ بشری در عالم نیست، مگر این که فرع این اسم است و به همین مرتبه خدای تعالی به «وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» (۸۹) اشاره کرده است. پس اینها شش عالم برای حقیقت نبوتند که در سه عالم مطلق قابلیت اشاره ندارد: اول: عالم ظهور صفات به طور اجمال؛ دوم: عالم صفات به اعتبار نبوت برای ذات بدون اعتبار تعلق به متعلقات؛ سوم: عالم نبوت صفات برای ذات به اعتبار تعلق متعلقات؛ این سه عالم که مضاف آنها را معین نموده قابل اشاره نیست، به گونه‌ای که نه اشاره وجودی و نه عدمی به آنها تعلق نمی‌گیرد، چنان که اشاره الهی و خلقی بر نمی‌دارد. چهارم: عالم تنزل این حقیقت به مرتبه معلوم در این عالم قابل اشاره وجودی در علم الهی قرار می‌گیرد و اشاره الهی برمی‌دارد و البته در عالم خلق به صورت اشاره عدمیه مورد اشاره قرار می‌گیرد. پنجم: عالم وجود مطلق، در این عالم وی قابل اشاره وجودی در عالم خلق نیز واقع می‌شود؛ ششم: عالم وجود نوری؛ این آیات به عوالم شش گانه مزبور اشاره دارند: ۱- «إِنَّ رَبُّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ» (۹۰) ۲- «إِنَّ رَبُّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَدَبُّ الْأُمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكَمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ» (۹۱) ۳- «وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» (۹۲) ۴- «الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا» (۹۳) ۵- «اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ» (۹۴) ۶- «وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ» (۹۵) ۷- «هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» (۹۶). بیان دلالت این که روز و شب متعارف در پی سیر خورشید و ماه در آسمان چهارم و هفتم دنیا پدید می‌آیند، بنابراین چگونه خلقت آسمان و زمین در شش روز به این معنا ممکن است؟ پس تحقیق این است که روز و شب عبارت از عالم ظهور و خفای اشیاء

هستند، چنان که مفاد سخن حق تعالی در این آیه: «وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا» (۹۷) و سخن حق تعالی: «وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى» (۹۸) در قول حق تعالی: «وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّيْهَا وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشِيهَا» (۹۹) پس مراد از جلا- و روشنی روز و پوشیدگی شب این است که در روز خورشید آشکار و در شب خورشید پوشیده می‌باشد و این دو آیه و نشانه روز و شب است، نه این که خود آن دو باشد، چنانکه ظاهر است، لذا خدای تعالی فرمود: «وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتِينَ فَمَحْوُنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً» (۱۰۰) پس مراد این است که پروردگارتان خدایی است که خلق اول را بر دوازده مرتبه قرار داد و مظاهر فاعلیت خود را شش مرتبه قرار داد، چنان که مظاهر قابلیت خود را نیز شش مرتبه کرد، پس علم و قدرتش بر عرش که همان عالم امکان است قرار گرفت، چنان که در تفسیر قول خدای تعالی: «الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى» گفتند: و بر همین مطلب سخن امام صادق علیه السلام در روایت خود از محمد بن الحسن صفار در بصائر الدرجات اشاره دارد وی گفت: امام صادق علیه السلام فرمود: «إِنَّ أَمْرًا هُوَ الْحَقُّ وَحَقُّ الْحَقِّ وَهُوَ الظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ الظَّاهِرُ وَبَاطِنُ الْبَاطِنِ وَهُوَ سَرٌّ وَسَرٌّ الْمُسْتَسَرُّ وَسَرٌّ مَقْنَعٌ بِالسَّرِّ» (۱۰۱) پس مراد از حق و ظاهر مرتبه الله است که مبدأ تمام اسماء حسنی است، آنگاه مراد به «حق الحق» و «باطن الظاهر» مرتبه وجود مطلق است که مبدأ اسم الله است آن گاه مراد از «باطن الباطن» مرتبه معلومیت و تمیز در عالم حق است که قابل اشاره عدمی در عالم خلق و اشاره وجودی در عالم حق است، زیرا نسبت به عالم وجود سر است. بعد از این مرتبه عالم تقرر آنها در عالم صفات به اعتبار تعلق آنها به متعلقات می‌باشد در این مرتبه قابل اشاره وجودی و عدمی نیستند، در روایت از آن به سَرِّ السَّرِّ تعبیر کرده است. بعد از آن عالم تقرر آنها در عالم صفات به اعتبار ثبوت آنها برای ذات بدون اعتبار تعلق آنها به متعلقات می‌باشد از آن عالم تقرر در عالم صفات به نحو اجمال است که از آن در روایت به «سر مقنع بالسر» تعبیر شده است. بعد از آن عالم اسم مستأثر است که عالم الهی و غیب مطلق می‌باشد. و مولای ما آقای عبادت کنندگان و افتخار سجده کنندگان در روایت بحار در باب معرفت ایشان به نورانیت به آن اشاره کرد در آن باب برخی از فضائل ایشان را از کتابی کهنه که برخی از اصحاب ما جمع کرده بود که وی از احمد بن عبدالله از سلیمان بن احمد از جعفر بن محمد از ابراهیم بن محمد موصلی از ابو خالد از قسم از جابر بن یزید جعفی از علی بن حسین علیهما السلام روایت نمود. آنگاه روایت را به اینجا رساند که جابر گفت: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي مَنْ عَلِيَ بِمَعْرِفَتِكُمْ وَأَلْهَمَنِي فَضْلَكُمْ وَوَقَّفَنِي لَطَاعَتِكُمْ وَمَوَالِيَتِ مَوَالِيَكُمُ وَمَعَادَاتِ أَعْدَائِكُمْ. قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا جَابِرُ أْتَدْرِي مَا الْمَعْرِفَةُ؟ الْمَعْرِفَةُ إِثْبَاتُ التَّوْحِيدِ أَوَّلًا، ثُمَّ مَعْرِفَةُ الْمَعَانِي ثَانِيًا، ثُمَّ مَعْرِفَةُ الْأَبْوَابِ ثَالِثًا، ثُمَّ مَعْرِفَةُ الْإِمَامِ رَابِعًا، ثُمَّ مَعْرِفَةُ الْأَرْكَانِ خَامِسًا، ثُمَّ مَعْرِفَةُ النُّقَبَاءِ سَادِسًا، ثُمَّ مَعْرِفَةُ النَّجَبَاءِ سَابِعًا، وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى: «لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا» (۱۰۲) و تلاً أيضاً: «وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (۱۰۳) یا جابر! اثبات التوحید و معرفت المعانی، أما اثبات التوحید معرفة الله القديم الغائب الذي لا تُدرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يَدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ» (۱۰۴) وهو غيب باطن ستدر که كما وصف به نفسه، وأما المعانی فعن معانیه ومظاهره، فیکم اخترعنا من نور ذاته وفوض إلینا أمور عبادته فنحن نفعل بإذنه ما نشاء ونحن إذا شئنا شاء الله وإذا أردنا أراد الله ونحن أحلنا الله - عزوجل - هذا المحل واصطفانا من بین عبادہ... یعنی ستایش خدایی را که بر ما منت گذاشت و معرفت شما را به ما داد و فضیلت شما را به ما الهام نمود و توفیق طاعت و موالیت دوستان و دشمنی دشمنان داد. آن حضرت علیه السلام فرمود: ای جابر! آیا می‌دانی معرفت چیست؟ اولاً- معرفت اثبات توحید، آنگاه معرفت معانی در مرحله دوم و ثالثاً معرفت ابواب و سپس معرفت امام در مرحله چهارم آنگاه در مرحله پنجم شناخت ارکان و سپس شناخت قضا در مرحله ششم و در مرحله هفتم معرفت نجباء است. چنان که فرمود: اگر دریا مرکب می‌شد تا کلمات حق را بنویسد، دریا قبل از پایان کلمات پروردگرم پایان می‌پذیرفت، گرچه دریای دیگری را به کمک آن آورده (و مرکب شود) و نیز این آیه را تلاوت کرد، اگر درختان روی زمین قلم می‌شدند و دریا با کمک هفت دریای دیگر مرکب می‌شدند کلمات خدا پایان نمی‌یافت و خداوند عزیز حکیم است، ای جابر اثبات توحید و معرفت خدای قدیم غائب

است که دیده‌ها او را نمی‌بینند و او دیده‌ها را می‌بیند و اما ما معانی و مظاهر او در بین شما هستیم، خداوند ما را از نور ذات خود آفرید و امور بندگان را به ما واگذار نمود، پس ما به اذن خدا آنچه خواستیم انجام می‌دهیم و هنگامی که خواستیم خدا می‌خواهد و هنگامی که اراده کردیم خداوند اراده می‌کند و خداوند ما را در این مکان قرار داد و ما را از بین بندگانش برگزید. «حدیث طولانی است که ما آن را به اندازه نیاز آوردیم. پس مراد از اثبات توحید معرفت این است که خدای - تبارک و تعالی - دارای نام‌های گوناگون است، یک نام وی مبدأ همه عوالم است که از همه نام‌های دیگر غائب می‌باشد و به حاسه‌ای از حواس ادراک نمی‌گردد و حس هر متوهمی از آن محجوب می‌باشد و همین اسم مستأثر خداست. بعد از آن عالم معانی قرار دارد در آن عالم مظهر صفات حق به نحو اجمال و کلیت است که خدا آن را مبدأ آل محمدعلیهم السلام قرار داد و ایشان را در آن سکنی داد، پس نامگذاری آن به معانی یا به این خاطر است که این عالم عالمی است که قصد خدای تعالی ممکن نیست، مگر از این عالم، زیرا مافوق آن عالم غیب مطلق است یا به این خاطر به آن عالم معانی می‌گویند که این عالم معنای همه عوالم پائین‌تر است و این عالم، عالم «سر مقنع بالسر» می‌باشد. بعد از آن عالم ابواب و عالم «سر المستسر» است که عالم صفات می‌باشد، البته صفات به لحاظ اینکه تعلق به متعلق‌های خود ندارد بلکه تنها برای ذات ثابت است و علت نامگذاری آن به ابواب این است که خدای تعالی این در را برای ذکر خویش در بیفش که همان عالم معانی در قوس صعود است باز کرده است و نیز برای اینکه اسم مستأثر به عالم خلق نزول پیدا کند آن را ابواب نامیدند. و بعد از آن عالم «سرالسر» قرار دارد که همان عالم صفات به اعتبار تعلق به متعلقات و عالم امام می‌باشد و علت تسمیه آن به امام این است که این عالم امام همه عوالم وجود است. بعد از آن عالم سر و باطن الباطن و عالم ارکان قرار دارد و علت نامگذاری به ارکان این است که قوام عالم وجود به آن است، زیرا وی عالم تمیز معلومات در علم حق - تبارک و تعالی - است که جز به اشاره وجودی الهی به آن نمی‌توان اشاره کرد و همه عالم وجود سایه آن است. بعد از عالم باطن ظاهر و حق الحق و عالم وجود کلی و علم نقباء است و علت نام‌گذاری به نقیب آن است که نقیب هر قومی شاهد و ضامن و سرپرست آنهاست و عالم وجود کلی نسبت به مراتب خود چنین است. بعد از آن عالم وجود نوری و اسم الله و عالم ظاهر و حق و عالم نجباء می‌باشد، علت نامگذاری به نجیب آنست که «نجب» پوست درخت و یا پوست ریشه آنست، گویی پوستش را گرفته و او را از مراتبی از اسماء حسنی که در تحت وی می‌باشد تجرید و برهنه کردند. پس روشن شد که اولین تعیین این حقیقت مرتبه معلوم در عالم تمیز معلومات از عالم حق و عالم وجود کلی در عالم خلق است پس به اعتبار اول به آن نبوت و ذکر می‌گویند زیرا اولین عالمی است که به آن از حضرت حق - تبارک و تعالی - خبر داده شده و اولین صادری که از وی صادر شده است و لذا به آن ذکر گفتند و مرتبه وجود مطلق مرتبه ولایت کلیه و قاب قوسین است. پس به اعتبار تلقی از حق - جل ذکره - به او نبی گویند و به اعتبار افاضه آنچه از حق تعالی گرفته و به خلق داده، به وی ولی و رسول می‌گویند. پس از آن چه یاد کردم روشن شد که مراد از عدم قابلیت اشاره به طور اطلاق در عوالم سه‌گانه عدم اشاره مشخص خلقی در قبال حق است و الا او در عالم صفات علم است و در عالم اسمای کلیه علیم می‌باشد و در عالم اسمای نوعیه عالم است.

در حقیقت محمدیه

وقتی مطالب فوق در این که حقیقت نبوت دارای مراتبی است و مرتبه یقین و نامگذاری وی به این اسم مرتبه معلومیت است را دانستی پس بدان که حقیقت پیامبر ما محمدصلی الله علیه و آله یکی از جزئیات این حقیقت می‌باشد و خزانه وی به نزد خدای سبحانه به واسطه خلق مثل وی تا بی‌نهایت پایان نمی‌پذیرد، چنان که مقتضای قول خدای تعالی: «وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ» (۱۰۵) چنین است. و مقتضای اخباری که دلالت بر اشتقاق نور وی از نور ذات و عظمت حق تعالی چنین می‌باشد، این اخبار به حد استفاضه و تظاهرند؛ و به زودی برخی از آنها را نقل خواهیم کرد. حقیقت محمدیه مثالی از امثله و

مظهري تام از مظاهر آن و مرآتى كامل و وسيع مى‌باشد كه حكايه از همه اوصاف جلالى و جمالى مى‌كند و حاوى تمام مراتب اين حقيقت از كلّى و جزئى مى‌باشد، زيرا خداى تعالى فرمود: «ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى * فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» (۱۰۶) و شرح اين آيه قبلا بيان شد و نيز فرمود: «ما زَاغَ الْبَصِيرُ وَمَا طَعَى لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى (۱۰۷). در توحيد (۱۰۸) از امير المؤمنين عليه السلام در تفسير «ما زَاغَ الْبَصِيرُ...» فرمود: آن حضرت دوبار جبرئيل را در صورت واقعى اش ديده است يك بار همين مرحله و بار ديگر در موقع ديگر و علت آن اين كه جبرئيل خلقتى عظيم و از روحانيان است كه خلقت و صفت ايشان را جز خداى پروردگار عالميان نمى‌داند. و قمى (۱۰۹) در تفسير اين آيه مى‌گويد: سخنى شنيد كه اگر چنين قوى نبود... و ديگر انبياء عليهم السلام هر كدام مظهري از مرتبه‌اى خاص هستند، مبدأ ايشان از مراتبى كه پايين تر از مرتبه آن حضرت صلى الله عليه وآله مى‌باشد، اين مرتبه بالاترين مرتبه نبوت است كه بالاتر از آن مرتبه ربوبيت است و مبدأ ديگر مخلوقات از مراتب جزئيه آن حقيقت مى‌باشد كه در عرض مرتبه آن حضرت بوده و مبدأ موجودات از خدا و بازگشت همه به خداى تعالى است و او در همه موجودات بدون واسطه مؤثر است. و آيه زير بر اين مطلب دلالت دارد: «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ» (۱۱۰). و نيز قول حق تعالى: «إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ» (۱۱۱) و نيز قول حق تعالى: «إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ» (۱۱۲) و نيز گفتار حق تعالى: «إِنْ تَحْرِضْ عَلَى هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يَضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ» (۱۱۳) و گفتار حق تعالى: «وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ» (۱۱۴) و نيز آياتى ديگر كه دلالت دارند كه شأن آن حضرت بشارت و انذار است و وظيفه وي رساندن خلق به حقيقت ايمان نيست بر مطلوب دلالت دارند. و نيز خداى تعالى فرمود: «وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ» (۱۱۵). و قول حق تعالى: «وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُونَ أَفَلَمْ نَكُنْ لَكُمْ بَصِيرَاتٍ لِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» (۱۱۶). و قول حق تعالى: «وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ» (۱۱۷). و قول حق تعالى: «وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًّا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسَلِينَ» (۱۱۸) و قول حق تعالى: «وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحِمَهُ مِنْ رَبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مِمَّا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ» (۱۱۹). اين آيات بر غيبت خلق از مرتبه پيامبر صلى الله عليه وآله ما دارد، اگر آنها جزئى از عالم وي بودند بايد به گونه‌اى باشند كه او در آنها مؤثر باشد. چگونه آن حضرت در آنها مؤثر باشد در حالى كه برخى آيات به طور وضوح دلالت دارند بر اين كه آن حضرت متمكن بر تأثير نبوده، گرچه حريص بر آن بوده است. چنان كه مفاد اين آيه است: «قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسْنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ» (۱۲۰) و فرمود: «فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ» (۱۲۱) و نيز فرمود: «قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا» (۱۲۲).

در تحليل طينت

و بسيارى از اخبار دلالت دارند بر اين كه طينت محمد صلى الله عليه وآله و آل و وي و طينت شيعة ايشان يكي هستند و طينت ايشان از اعلاى آن و طينت شيعة ايشان از اسفل آن خلق شده‌اند، اين روايات به حد تواتر مى‌رسد. و از آن جمله: روايت بصائر (۱۲۳) به اسناد خود به جابر جعفى است وى گفت: با محمد بن على عليهما السلام بودم، فرمود: اى جابر ما و دوستان ما از يك طينت سپيد پاكيژه از اعلى عليين خلق شده‌ايم، ما از بالای آن و دوستان ما از پائين آن آفريده شده‌اند... وقتى روز قيامت شود قسمت بالا به پائين متوجه شود و در قيامت ما دست به دامن پيامبرمان مى‌زنيم و پيروان ما دست به دامن ما خواهند شد، پس رأى تو در اين كه خداى تعالى پيامبر و ذريه او را به كجا مى‌برد چيست؟ و خدا هر كجا ايشان را ببرد ذريه و دوستان آنها نيز به همان صوب روانه خواهند شد، پس جابر دست بر دست زد و گفت به خداى كعبه قسم ما هم وارد شديم». و نيز از وي (۱۲۴) به اسنادش به ابو جعفر عليه السلام و ابو عبد الله عليه السلام روايت شده كه به آن حضرت فرمود: خدا حضرت محمد صلى الله عليه وآله را از طينتى

که از جوهره‌ای تحت عرش بود خلق کرده است، از طینت آن حضرت تراوشی حاصل شده بود و طینت امیرالمؤمنین را از تراوش طینت رسول خداصلی الله علیه وآله آفرید و طینت امیرالمؤمنین تراوشی داشت، از تراوش آن طینت ما را خلق کرد و طینت ما تراوشی داشت و طینت شیعیان ما را از تراوش طینت ما خلق کرد، لذا دل‌های ایشان به سوی ما گرایش دارد و دل‌های ما به سوی ایشان میل دارد همان گونه که پدر به فرزند میل دارد و ما برای ایشان خیر هستیم و ایشان برای ما خیرند و رسول خداصلی الله علیه وآله برای ما خیر است و ما برای او. و شما با اندیشه در این دو خبر شریف شکی نخواهید داشت که مراد از آن دو روایت به سان دیگر روایات آن باب، خلق اهل بیت و شیعه ایشان از یک طینت است و آن طینت از عیین است جز اینکه ایشان از پاکیزه آن و شیعه ایشان از پایین تر از آن خلق شده‌اند، پس شیعه ایشان گرچه از نظر فضیلت و شرافت طینت در طول ایشان هستند و لکن ایشان از حیث تأثر از خدای - تبارک و تعالی - در عرض آنها هستند که همه بدون واسطه از خدا متأثرند، زیرا طینت بالا و پایین هر کدام تجلی جدا و یوم علیحده‌ای برای خداوند تعالی هستند و خدای تعالی در هر روز در کاری است.

در خلقت عقل

و در بحار (۱۲۵) از علل الشرایع به اسناد قوی از علی بن ابی طالب علیه السلام روایت کرده که از پیامبر سؤال شد: خدای تعالی عقل را از چه چیز خلق کرده است، فرمود: از فرشته‌ای که دارای سرهای به عدد خلائق از ازل تا ابد بود و برای هر سر صورتی و برای هر آدمی سری از سرهای عقل بود او را خلق کرد و بر روی سر هر یک اسم آن انسان نوشته شده و بر هر صورتی پرده‌ای افکنده که پرده از روی آن صورت برداشته نمی‌شود، مگر این که آن فرزند متولد شود و به حد مردان و یا زنان برسد، پس وقتی بالغ شد، آن پرده برداشته می‌شود پس در قلب این انسان نوری واقع می‌گردد که فریضه و سنت و خوب و بد را برمی‌دارد، آگاه باشید که نسبت عقل به دل چراغ در وسط خانه است. پس مراد از فرشته‌ای که مبدأ عقل است عالم تمیز معلومات از عوالم الهیه از مراتب اسمی که عالم مفاتیح است می‌باشد مراد از سرها مراتب معلوماتی است که به عدد سرهای خلائق می‌باشد و مراد از صورت‌ها عالم وجود معلومات به طور کلیت است و مراد از اسم مکتوب بر آن وجوه مرتبه الله اسمی است و مراد از ستر و پوشش افکننده بر آن ارکان چهارگانه است و مراد از کشف ستر و برداشتن آن پرده گسترش و بسط آن ارکان و اعمال آن در انسان است، در این باره مطالبی که در شرح حدیث حدود اسماء در آخر شرح قول آن حضرت در «موضع الرساله» به خواست خدا خواهد آمد که باعث بصیرت بیشتر می‌شود.

تذکرانی درباره عقل

توجه به اموری درباره عقل لازم است: اول این که اگر سلسل رعیت در طول سلسله پیامبر و وصی باشند باید آنها در رعیت مؤثر باشند پس ایشان علت وجودی و بقایی هستند، بنابراین بعد از انتقال ولایت به ولی دیگر باید چگونه اندیشید؟ آیا قوام معلومات وی باز به همان ولی اول است و یا به دوم؟ هر دو شق باطل است، زیرا معلول حقیقتی و رای علت و مابین با وی نیست، بلکه معلول شأنی از شئون علت و مرتبه‌ای از مراتب وی می‌باشد، چنان که در جای خود تحقیق شده است و مفروض این است که زمان انقضای تصرف و نطق ولی اول به سر آمده و زمان سکوت وی رسیده، پس اگر او علت مادون باشد لازم می‌آید که معلول‌ها بعد از سکوت و رجوع به مبدأ خویش فاسد و فانی شوند و امکان ندارد که ایشان به ولی دوم متکی گردند، زیرا معلولات قبل از تصرف و نطقش موجود بوده و از مراتب و تنزلات ولی اولند که شخصا با ولی دوم مابین است، پس امکان تاثر از ولی دوم را ندارد و الا لازم می‌آید که هر چیزی از مابین با علت خود متأثر شود و این مطلب محال است. اگر گفته شود سلسله ولایت بعد از سکوت ولی سابق به ولی لاحق وابسته می‌شود، چنان که مفاد اخبار پیوستگی وصیت از آدم علیه السلام تا قیام روز قیامت است

چنان که عده‌ای توهم کرده‌اند. گوئیم: اولاً مفاد اخبار پیوستگی وصیت خالی نبودن زمین از حجتی ظاهر و پوشیده است، نه ولایت باطنه که عبارت از تصرف تکوینی در خلق است. و ثانیاً: ولایت به معنی یاد شده همانند ولایت نفس بر همه مراتب معنوی و اجزای صوری شخص است که وجود آنها متکی به نفس است، به سان صور خیالی که تا زمان توجه شما تحقق دارد و هنگامی که نظر خویش را از آن صور خیالی بر دارید نابود می‌گردند، لذا اگر امکان داشته باشد که بعد از سکوت و عدم کارآیی نفس خودتان صور خیالی خود را به دیگری بسپارید. در اینجا نیز سپردن ولایت به دست ولی بعدی ممکن خواهد بود، زیرا همه تعینات و موجودات به سان صور خیالی ولی در عالم کلی‌اند و لذا این ولی از ازل تا ابد یکی است. از جمله مطالبی که باید درباره عقل توجه کرد این است که مراتب پیامبر و وصی بلکه هر مرتبه‌ای که دارای آثار ویژه باشد که ظهور آن آثار تنها در آن مرتبه ممکن باشد مثل عالم جسم، آثار آن نمی‌تواند در عالم خاص خیال ظهور یابد، چنان که آثار ویژه عالم خیالی نمی‌تواند در عالم وهم بروز یابد، آثار عوالم دیگر نیز در همان عالم می‌تواند آشکار شود، اگر سلسله‌های رعیت به مرتبه‌ای از مراتب پیامبر و ولی ختم شود ظهور آثار غیر آن مرتبه برای آن رعیت ممکن نیست، مثلاً اگر مبدأ ظهور آثار کسی خیال پیامبر صلی الله علیه و آله باشد، باید آثار خیال وی در شخص پدید آید ولی آثار عقلی و نفسی و وهمی و جسمانی از او ظهور نمی‌یابد و الا تناقض لازم می‌آید زیرا معلوم گردید که هر کدام از این مراتب آثار و لوازمی دارند که با ذوات آنها مناسبت دارد و امکان ندارد که آن آثار در غیر آن مرتبه بروز و ظهور یابد و لازمه ظهور آثار در غیر آن مرتبه این است که چون لوازم ذاتیه آن در آنجا موجود است پس آن شیء محقق می‌شود و نیز نمی‌تواند محقق گردد زیرا لوازم ذاتیه غیر در آن مرتبه از تحقق برای آن شیء ثابت شود، زیرا هرگز لوازم آن مرتبه از آن مرتبه جدا نمی‌شود، بنابراین انسان‌ها بعد از ادراکات عقلی و غیر آن باید به مرتبه‌ای ویژه از مراتب پیامبر و وصی مستند باشند و در این صورت باید مدرکات ویژه آن مرتبه و ویژه که مبدأ وجود آنهاست را ادراک نمایند و الا تناقض لازم آمده و یا تعدد مراتب برداشته شده و معطل می‌گردد در حالی که تناقض و بطلان مراتب محالند. و از موارد دیگر این است که ذات خدای تعالی بر همه جا و بر همه چیز محیط است و لذا هیچ مکانی از او خالی نیست و هیچ چیزی به خدا نزدیک‌تر از هیچ چیز دیگر نیست و نزدیکی خدا به هر چیز همانند نزدیکی اش به چیز دیگر است، زیرا خدای رحمان بر عرش قرار دارد و در ذات او تفاوت راه ندارد، ذات او علم و قدرت سمع و بصر است ضد و مثل ندارد، ولی که او را از ذلت برهاند ندارد و هیچ شأنی او را از شأن دیگر باز نمی‌دارد و هرگز از چیزی کمک نمی‌گیرد، بلکه از همه اشیا بی‌نیاز بوده و بین وی و معلومش واسطه‌ای نیست که از ناحیه آن واسطه به معلوم دسترسی پیدا کند بلکه خود می‌داند و خود می‌شنود و خود می‌بیند و ملکوت اشیا در دست اوست و بر همه اشیا قدرت دارد و بر همه محیط است و احدی همانند وی نیست. اگر سلسله‌های رعیت به پیامبر صلی الله علیه و آله و به ولی ختم گردد به ناچار یا رعیت از خدا جدا هستند و لذا از پیامبر و امام متأثر شده و از خدا متأثر نمی‌شوند، زیرا عوالم رعیت از خدای تعالی خالی‌اند، این مبنا به طور قطع باطل است زیرا لازمه آن محدود بودن خدا در ذات و صفت است. یا اینکه خدای تعالی در رعیت حضور دارد ولی نه این که با رعیت امتزاج داشته باشد، لذا همه صفات خدا از قبیل علم و قدرت و بلکه خود ذات حق با رعیت هست و لذا خداوند غنی و بی‌نیاز است و در این ارتباط نیازی به احدی ندارد بنابراین او از همه تواناتر و نزدیک‌تر به رعیت است و این مطلب مطلوب ماست. دیگر اینکه مطلب فوق که عوالم پیامبر صلی الله علیه و آله و ولی علیه السلام در عرض عوالم رعیت است مبتنی بر این است که ایشان در عوالم تعینات بوده و مصادیق حقیقت نبوت مطلقه الهیه یعنی حقیقت محمدیه کلیه الهیه و ذکر مطلق و رحمت مطلقه در برگیرنده همه باشند. ولی اگر ایشان از مصادیق آن حقیقت نباشند بلکه خود حقیقت مطلقه یاد شده باشند و در این صورت نسبت به مصادیق و تعینات خود حتی تعین محمدی در طول هستند، پس تعین اول مورد اشاره ما در مرتبه چهارم از مراتب حقیقت نبوت که درباره‌اش گفتیم که باید آن را از عوالم حق به شمار آوریم و نه از عوالم خلق، مرتبه‌ای است که به عالم تمیز معلومات می‌رسد، عالم تمیز هیچ‌گونه اسم و رسمی ندارد، تنها محکوم به این حکم است که در عالم حق موجود است، لذا این تعین اول

صادر اول بوده و جامع همه مراتب نزول و صعود است، لذا مراتب نبوت و ولایت و غیر آنها و نیز مرتبه کتاب و همه موجودات را واجد است، یعنی کتابی که همه مضمورات با حروف آن آشکار می‌شود و لذا یک طرف آن به دست خداست یعنی طرفی که در حقیقت نبوت مضمحل شده است. و طرف دیگر آن همان است که در عالم تمیز معلومات واجد تعینات غیر متناهی شده است. یکی از مصادیق این تعین محمدصلی الله علیه و آله است و مصادیق دیگر آن دیگر خلائق هستند. و نیز همین طرف مثل اعلی است که خداوند درباره آن فرمود: «وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ» (۱۲۶)؛ اوست که خلق را می‌آفریند، آنگاه آنها را باز می‌گرداند. و فرمود: «وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۱۲۷)؛ او دارای مثل اعلا در آسمان‌ها و زمین است و او تنها عزیز و حکیم است». اوست که ارکانش را اسماء الله فرا گرفته و عالم اکبر در آن منظوی است، به همین خاطر آثار همه اشیاء در همه مراتب عالم وجود از او به ظهور می‌آید و او وجهی به سوی حق تعالی داشته و وجهی به خلق دارد، به وجه نخست به او نبی می‌گویند و به وجه دوم او را رسول نامند. پس چون تعین محمدی مثال اعلی و مصداق اتم و نور ابهی و مرتبه اقصای آن است که بالاتر از آن مرتبه ربوبیت می‌باشد لذا باید جامع مراتب همه تعینات باشد، به همین خاطر مرتبه شهادت بر خلق که در آیه شریفه «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا» (۱۲۸)؛ چگونه‌ای در آن هنگام که شاهد همه امت‌ها را حاضر سازیم و تو را بر همه آنها شاهد آوریم». به آن اشاره شده برای آن حضرت ثابت شده است. و به اعتبار این که همه خلائق مرتبه جزئی آن حقیقت نبوی الهی‌اند که محمدصلی الله علیه و آله مرتبه اتم و مصداق جامع همه مراتب کلی و جزئی بوده و علی الاطلاق مبدأ محمدصلی الله علیه و آله است لذا آن حضرت دارای مرتبه شفاعت مطلقه نسبت به همه خلائق است ولی دیگران چنین مرتبه‌ای را واجد نیستند، مرتبه شفاعت مطلقه در آیه شریفه زیر مورد اشاره قرار گرفته است: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» (۱۲۹)؛ ما تو را جز رحمت بر عالمیان نفرستاده‌ایم». و نیز در آیه شریفه زیر مورد اشاره واقع شده است: «وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ثُمَّ دَنَىٰ فَتَدَلَّىٰ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ» (۱۳۰)؛ او در افق اعلی قرار گرفت، آنگاه نزدیک شد و تدلی یافت، در این تدلی به اندازه قاب قوس و یا نزدیک‌تر قرب یافت» شرح این آیه شریفه قبلاً بیان شد.

وَمَوْضِعِ الرَّسَالَةِ

وَمَوْضِعِ الرَّسَالَةِ

مراد از «موضع» محل است و مراد از رسالت با بیان فوق روشن شد که همان وجه حقیقت به سوی مردم است، پس رسالت عبارت از تبلیغ حقایقی است که از حق تعالی استفاده کرده و آنها را بر مردم نثار می‌کند، رسالت در عالم شهادت سه مقام دارد، چنان که در عالم غیب سه مقام داشت. مقام اول: رسالت؛ همان‌طور که آن حضرت در مقام غیب سه مقام داشت، مقام اول این بود که آن حقیقت وی در عالم صفات مضمحل می‌شد، زیرا در این مرتبه به متعلقات تعلق می‌گرفت و ذات را به لحاظ آن عالم و غیره می‌گفتند این غیب اول بود. غیب دوم عبارت از مرتبه تقرر و اضمحلال در عالم صفات است ولی به این لحاظ که صفت برای ذات به طور دایمی ثابتند و از ذات در این مرحله به اسم علیم نام می‌برند. غیب سوم مرتبه تقرر و اضمحلال در عالم صفات به نحو اجمال است. در این سه عالم این حقیقت قابل اشاره نبود.

مقامات سه‌گانه عالم شهادت

اما مقامات سه‌گانه عالم شهادت عبارتند از: ۱ - مرتبه تمیز در عالم تمیز معلومات و مرتبه تعیین آن در عالم حق تعالی. ۲ - مرتبه وجود کلی (سعی) حقیقت یاد شده. ۳ - مرتبه وجود نوری آن. اکنون معلوم شد که رسالت در عالم شهادت سه موضع دارد و

عوامل سه گانه فوق آن به دلیل غیبی بودن از ادراک به دور بوده و محجوبند، لذا به هیچ کدام از این عوامل غیبی نمی توان اطلاق موضع کرد، پس مواضع رسالت سه موضع گردید: ۱ - مرتبه تعیین در عالم تمیز معلومات که منزلت آن همانند منزلت جنس برای عالم امکان در هر موجودی است. ۲ - موضوع دوم مرتبه وجود مطلق است که به منزلت فضل آن می باشد. ۳ - موضوع سوم مرتبه وجود نوری است که متّوع آن می باشد. و رسول خداصلی الله علیه وآله این ویژگی ها را پیدا کرده که در هر سه عالم فنا پیدا کرده و به مرتبه «أو أدنی» (۱۳۱) و مرتبه قرآنیّت مطلقه رسیده است، این ویژگی خاص وی بوده و حتی نسبت به اهل بیت خود نیز چنین است، به همین خاطر آن حضرت از پروردگارش خواست تا تحیر وی را بیشتر کند به اینکه به مرتبه ای خاص برسد. مراد از تحیر مرتبه امامت عامه و ولایت مطلقه حتی نسبت به اهل بیت طاهر اوست. پس مرتبه آن حضرت مرتبه قرآن به طور مطلق می باشد و مرتبه اهل بیت آن حضرت علیهم السلام مرتبه فرقان به طور مطلق است، یعنی مرتبه ایشان فرقان عالم و جوب از عالم امکان و فرقان عوالم امکان از یکدیگر است و این معنی همان کلمه ای است که در اذن دخول زیارت امیر المؤمنین علیه السلام موجود است که گفته می شود (۱۳۲): «السلام علی رسول الله امین الله علی وحیه و عزائم امره والخاتم لما سبق والفتاح لما استقبل والمهمین علی ذلك کله؛ سلام بر رسول خداصلی الله علیه وآله امین خدا بر وحی و امر محکم الهی باد، کسی که پایان بخش پیامبران گذشته و شروع کننده آنچه که می آید و شاهد بر همه آنهاست». «عزائم امور» در عالم خلق و مرتبه و جوب در خلق عبارت از مرتبه ای است که برای بقا خلق شده و نه برای فنا و این مرتبه دگرگونی نمی پذیرد و وجه الله است که هرگز فانی نمی گردد، گرچه همه فانی شوند.

در ارکان مراتب سه گانه

دگر اینکه هر یک از مراتب سه گانه باید چهار رکن داشته باشد، این ارکان بر پا دارنده عالم امکان هستند و سیاست همه عوالم امکان بر این ارکان استوار است، آنها عبارتند از موت و حیات و علم مربوط به تدبیر امور عوالم امکانی و قدرت بر همه اموری که هستی عوالم امکانی بر آن مبتنی است مثل ارزاق، مظاهر کلی این ارکان چهارگانه عبارتند از عزرائیل، اسرافیل، جبرائیل و میکائیل. این ارکان نیز در تدبیر عوالم امکانی به هفت امر نیازمندند: مشیت، اراده، قدر، قضاء، اذن، کتاب و اجل. حدیث امام صادق علیه السلام بر این مطلب دلالت دارد: کافی (۱۳۳) به اسناد خود به حزیر بن عبد الله و عبد الله بن مسکان با همدیگر از ابی عبد الله علیه السلام روایت کرده است که آن حضرت فرمود: «لا یكون شیء فی الأرض ولا فی السماء إلاّ بهذه الخصال السبع: بمشیة وإرادة وقدر وقضاء وإذن و کتاب وأجل، فمن زعم أنّه یقدر علی نفس واحدة فقد كفر؛ هیچ چیز در زمین و آسمان نیست مگر اینکه به این هفت خصال مبتنی است: مشیت، اراده، قدر، قضاء، اذن، کتاب و اجل، هر کس گمان برد که می تواند یک نفس بکشد، کفر به خداوند ورزیده است». همین روایت را علی بن ابراهیم با همین اسناد نقل کرده و نیز علی بن ابراهیم به اسنادش به ابو الحسن موسی بن جعفر علیهما السلام آن را نقل نموده است که فرمود: «هیچ چیز در آسمانها و زمین وجود نمی یابد مگر به هفت چیز: قضاء، قدر، اراده، مشیت، کتاب و اجل، هر کس غیر این را گمان کند بر خداوند دروغ بسته و یا بر خداوند - عزوجل - رد کرده است».

در علم خدای تعالی

و در کافی (۱۳۴) از عالم علیه السلام پرسیدند که: علم خداوند چگونه است؟ فرمود: «علم و شاء و قدر و قضی و أمضی، فأمضی ما قضی و قضی ما قدر و قدر ما أراد، فبعلمه کانت المشیة و بمشیته کانت الإرادة و بإرادته کانت التقدير و بتقديره کانت القضاء و بقضائه کانت الإمضاء، والعلم مقدم علی المشیة و المشیة ثانیة و الإرادة ثالثة و التقدير واقع علی القضاء بالإمضاء، فله تبارک و تعالی البداء فیما علم متی شاء» و حدیث را ادامه داد تا اینکه فرمود: «فبالعلم علم الأشياء قبل کونها، و بالمشیة عرف صفاتها و حدودها و إنشائها قبل

إظهارها، وبالإرادة ميز أنفسها في ألوانها وصفاتها، وبالتقدير قَدْر أوقاتها وعرف أولها وآخرها، وبالقضاء أبان للناس أماكنها ودلها عليها، وبالامضاء شرح عللها وأبان أمرها، وذلك تقدير العزيز الحكيم؛ خداوند دانست وخواست و اراده کرد و اندازه گرفت و حکم و قضایش جاری شد و امضای آن کرد و آنچه را تقدیر کرد بر آن قضایش جاری گردید و آنچه اراده کرد اندازه و قدر به آن تعلق گرفت سپس به علمش مشیت پدید آمد و به مشیت وی اراده حاصل شد و به واسطه اراده‌اش تقدیر پدید آمد و به تقدیرش قضا پدیدار شد و به قضایش امضا تعلق گرفت و علم بر مشیت مقدم است و مشیت در مقام دوم قرار دارد و اراده در رتبه سوم است و تقدیر بر آنچه قضا تعلق گرفت تعلق می‌گیرد، به این که آن را امضاء می‌کند، پس خدای تبارک و تعالی دارای بدها در آنچه می‌داند می‌باشد که هرگاه بخواهد آن را اعمال می‌نماید. در ادامه فرمود: پس اشیاء را مرتبه قبل از تحقق به واسطه علم فهمید و به واسطه مشیت صفات و حدود اشیاء را دانست و آنها را قبل از اظهار انشاء کرد و به واسطه اراده ذات و رنگ‌ها و صفات هر یک را از همدیگر جدا کرد و به واسطه تقدیر اقوات اشیاء را اندازه گرفت و اول و آخر آنها را دانست و به واسطه قضا اماکن اشیاء را برای مردم آشکار ساخت و مردم را بدان راهنمایی کرد و به واسطه امضا علل آنها را باز کرد و حقیقت آنها را آشکار نمود و این تقدیر عزیز حکیم است!». اخبار یاد شده در ترتیب عوالم با همدیگر اختلاف دارند ولی روایت اخیر شارح آن دو روایت اول است، زیرا در این دو روایت مراد از کتاب معرفی شده و روشن گردیده که مراد از کتاب علم است و مراد از اذن امضاء و مراد از اجل عالم اعیان و عالم فعلیت تامه و ظهور حقایق بالقوه است، چنانچه خدای تعالی فرمود: «لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ». پس این امور در صورتی می‌تواند دارای آثار باشند که در آن ارکان نیروی بسط و گسترش این امور بوده و بتوانند آنها را قبض و حفظ نمایند لذا به سه اسم دیگر نیز نیازمندیم تا مقصود برآورده شود، پس مجموع این امور ده امر می‌باشد.

در پیاده شدن اسماء در عوالم و معنای ماه‌های سال

و چون محدوده پیاده شدن کارهای این اسماء سه عالم دنیا و برزخ و آخرت است و به عبارت دیگر عالم طبع و عالم خیال و عالم نفوذ محدوده اعمال این اسماست پس ده اسم یاد شده در این سه عالم خوب می‌گردد و حاصل ضرب سی اسم است لذا هر یک از آن چهار رکن یاد شده باید سی اسم مزبور را برای انجام افعال خاص خود داشته باشند تا بتوانند به عوالم امکان تنزل یابند و لذا شئون این ارکان دوازده گانه که عالم بر آنها استوار است به سیصد و شصت شأن به تعداد روزهای سال می‌رسد پس سال رسول خداصلی الله علیه وآله و ماه‌ها امامان علیهم السلام و روزها ملائکه موکل می‌باشند، ملائکه در فرمان ایشان بوده و امور ایشان را اجراء می‌نمایند، لذا خدای تعالی فرمود: «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ...» (۱۳۵)؛ تعداد ماه‌ها به نزد خداوند در کتاب خدا دوازده ماه است، آنگاه که آسمان‌ها و زمین را خلق می‌کرده است از آنها چهار ماه حرام است، این دین استوار است پس در آنها بر خویشتن ستم روا ندارید». محمد بن ابراهیم نعمانی (۱۳۶) به اسناد خود به ابوحمره ثمالی روایت کرده و گفت: «كنت عند أبي جعفر محمد بن علي الباقر عليه السلام، فلما تفرق من كان عنده، قال لي: يا أبا حمزة! من المحتوم والهدى لا تبدل له عند الله قيام قائمنا، فمن شك فيما أقول لقي الله وهو به كافر وهو له جاحد. ثم قال: بأبي وأمي المسمى باسمي والمكنى بكنيتي السابع من بعدى، بأبي من يملأ الأرض قسطاً وعدلاً كما ملئت ظلماً وجوراً. ثم قال: يا أبا حمزة! من أدر كه فلم يسلم له ما سلم لمحمد وعلي، ومن لم يسلم فقد حرم الله عليه الجنة ومأواه النار وبئس مثوى الظالمين؛ من در نزد ابوجعفر محمد بن علی باقر علیه السلام بودم به هنگامی که مردم پراکنده شدند، به من فرمود: ای ابو حمزه! این امر حتمی است که هرگز به نزد خدا دگرگون نمی‌پذیرد و آن این است که قائم ما قیام می‌کند، و هر کس در آنچه من می‌گویم شک و شبهه نماید با حالت کفر با خداوند روبرو می‌شود، آنگاه فرمود: پدرم و مادرم فدای کسی باد که نامش نام من و کنیه او کنیه من است، هفتمین امام بعد از من است، پدرم فدای کسی باد که زمین را پر از عدل و داد

می‌کند، چنان‌که از ستم و ظلم پر شده بود، آنگاه فرمود: ای ابا حمزه! هر کس آن حضرت را دریابد ولی تسلیم وی نگردد، تسلیم محمد و علی علیهما السلام نشده است و هر کس تسلیم نگردد خداوند بر او بهشت را حرام می‌گرداند و جایگاهش دوزخ است و جایگاه بدی برای ستمگران است» (۱۳۷). بحمدالله از این روشن‌تر و نورانی‌تر و درخشان‌تر برای کسانی که خداوند آنها را هدایت نموده و به ایشان نیکویی کرده سخن خدای تعالی در قرآن کریم است که فرمود: «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ» (۱۳۸) ماه‌ها عبارتند از: محرم و صفر و ربیع و دیگر ماه‌ها و ماه‌های حرام عبارتند از: رجب و ذوالقعدة و ذوالحجه و محرم. دین استوار نمی‌تواند شناخت این ماه‌ها باشد (چنان‌که در آیه شریفه معرفت شهور را دین قیّم خوانده است) زیرا جهودان و مسیحیان و مجوسیان و دیگر ملت‌ها و مردم دیگر از مخالف و موافق این ماه‌ها را می‌شناسند و نام‌های آن را می‌دانند، بنابراین نباید مراد این ماه‌ها باشد. بنابراین مراد امامان قائم به دین خداوندند، مراد از ماه محرم امیر المؤمنین علی علیه السلام است، زیرا خداوند آن را از اسم «العلی» مشتق کرده، چنان‌که اسم رسول خداصلی الله علیه وآله را از محمود مشتق کرده است همین طور نام سه تن از فرزندان آن حضرت همانند آن حضرت است و آنها عبارتند از: علی بن الحسین و علی بن موسی و علی بن محمدعلیهم السلام، بنابراین این اسم که از اسم خدای - عزوجل - مشتق شده است، به آن حضرت حرمت پیدا کرده است. و از نعمانی (۱۳۹) به اسنادش به داوود بن کثیر روایت شده است که گفت: «دخلت علی بن عبد الله جعفر بن محمد الصادق علیه السلام بین مدینه - وساق الحديث إلى أن قال: - فقال: يا داوود! لقد ذهبت بك المذاهب، ثم نادى يا سماعه بن مهران! ائتني بسلة الرطب فأتاه بسلة فيها رطب فتناول منها رطبة فأكلها واستخرج النواة من فيه فغرسها في الأرض، ففلقت وانبتت واطلعت وأعدقت، فضرب بيده إلى بسرة من عذق فشققها واستخرج منها رقاً أبيض ففضّه ودفعه إلى وقال: اقرأه! فقرأته إذا فيه سطران، السطر الأول: لا إله إلا الله محمد رسول الله. والثاني: «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُ...» (۱۴۰)، امیر المؤمنین علی بن ابی طالب، الحسن بن علی، الحسین بن علی، علی بن الحسین، محمد بن علی، جعفر بن محمد، موسی بن جعفر، علی بن موسی، محمد بن علی، علی بن محمد، الحسن بن علی، الخلف الحجّة. ثم قال: يا داوود! أتدری متى كتب هذا في هذا؟ قلت: الله أعلم ورسوله وأنتم. فقال: قبل أن يخلق الله آدم بألفي عام؛ بر ابو عبد الله جعفر بن محمد صادق علیه السلام در مدینه وارد شدم، - تا این که گفت: - آن حضرت فرمود: ای داوود! راه‌های شک و تردید در تو راه یافت، ای سماعه بن مهران! آن سبد رطب را بیاور، وی سبدی که در آن خرماى تازه بود، به نزد آن حضرت آورد، آن حضرت آن رطب را میل فرمود و هسته را از دهانش بیرون آورد و آن را در زمین کاشت، زمین شکافت و نهال نخل روید و شکوفه کرد و بار آورد و آن حضرت بسری (نوعی از خرماى نارس) را از شاخه‌ای چید و آن را شکافت و از آن صفحه‌ای سفید بیرون آورد و آن را باز کرد و به من داد و فرمود: آن را بخوان، من آن را دارای دو سطر یافتم و خواندم. در سطر اول نوشته بود: لا إله إلا الله محمد رسول الله. در سطر دوم آیه شریفه «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ...» امیر المؤمنین علی بن ابی طالب ... تا الخلف الحجّة حضرت مهدی - علیهم السلام - نوشته بود، آنگاه فرمود: ای داوود! آیا می‌دانی از چه هنگام این نوشته شده است؟ پاسخ دادم: خدا و رسولش و شما اهل بیت داناترید. فرمود: قبل از این که خداوند آدم را بیافریند به دو هزار سال». روایت فوق را جناب شیخ مفید رحمه الله در کتاب غیبت (۱۴۱) روایت فرموده است. و نیز به اسناد مفید (۱۴۲) به زیاد قندی روایت کرده که وی گفت: از ابوابراهیم موسی بن جعفر بن محمدعلیهم السلام شنیدم که می‌فرمود: «إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ بَيْتًا مِنْ نُورٍ وَجَعَلَ قِوَامَهُ أَرْبَعَةَ أَرْكَانٍ كَتَبَ عَلَيْهَا: سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، ثُمَّ خَلَقَ مِنْ أَرْبَعَةٍ أَرْبَعَةً وَمِنْ الْأَرْبَعَةِ أَرْبَعَةً، ثُمَّ قَالَ - عَزَّوَجَلَّ -: إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا؛ خدای تعالی خانه‌ای از نور بنا نهاد و پایه‌های آن را چهار چیز قرار داد، بر آن نوشت: «سبحان الله والحمد لله»، آنگاه از آن چهار پایه چهار چیز و از آن چهار، چهار دیگر آفرید، آنگاه خدای - عزوجل - فرمود: تعداد ماه‌ها به نزد خداوند دوازده ماه است». شیخ در کتاب غیبت (۱۴۳) (سند

را حذف کردیم) به جابر جعفری روایت کرده است که گفت: از ابوجعفر علیه السلام از تأویل سخن خدای - عزوجل - پرسیدم، فرمود: «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُ فَلَا تَظْلَمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ، فَتَنْفَسِ سَيِّدِي الصَّعْدَاءُ، ثُمَّ قَالَ: يَا جَابِرُ! أَمَّا السَّنَةُ فَهِيَ جَدِّي رَسُولَ اللَّهِ وَشُهُورُهَا اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فَهُوَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى وَإِلَى ابْنِي جَعْفَرَ وَابْنَهُ مُوسَى وَابْنَهُ عَلِيَّ وَإِلَى ابْنِهِ الْحَسَنَ وَإِلَى ابْنِهِ الْهَادِيَ الْمَهْدِيَّ اثْنَا عَشَرَ، إِمَامًا حَجَّجَ اللَّهُ عَلَى خَلْقِهِ وَأَمْنَاءَهُ عَلِيَّ وَحِيَهُ وَعَلِمَهُ وَالْأَرْبَعَةُ الْحُرْمُ الَّذِينَ هُمُ الدِّينُ الْقِيمُ، أَرْبَعَةٌ مِنْهُمْ يَخْرُجُونَ بِاسْمِ وَاحِدٍ عَلِيٍّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَأَبِي عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ وَعَلِيٍّ بْنِ مُوسَى وَعَلِيٍّ بْنِ مُحَمَّدٍ، فَالْإِقْرَارُ بِهَؤُلَاءِ هُوَ الدِّينُ الْقِيمُ فَلَا تَظْلَمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ أَيْ قَوْلُوا بِهِمْ جَمِيعًا تَهْتَدُوا مِنْ آخِرِ حَضْرَتِ أَتَّوِيلِ آيَةِ أَنْ عِدَّةَ الشُّهُورِ... أَنْفُسَكُمْ پُرسیدم، حَضْرَتِ نَفْسِي سَرْدِ كَشِيدِ وَ فَرَمُود: اِي جَابِر! مَرَادِ مِنْ سَالِ رَسُولِ خِدَاصلِي اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ اسْت، پَسِ سَالِ جِدِّ مِنْ رَسُولِ خِدَا وَ مَاهَايِ آنِ دَوَازْدِه مَاهَنْدِ، پَسِ اميرالمؤمنين تا ديگران تا برسد به فرزندم جعفر و فرزندش موسی و فرزندش علی و برسد به فرزندش حسن و فرزندش هادی مهدی که مجموعاً دوازده امامند و ایشان حجت‌های خداوند بر مردمنند، و امین‌های خدا بر وحی و علم خدایند، و چهار ماه حرام همانا دین استوار الهی‌اند چهار تن از ایشان به اسم علی هستند؛ امیرالمؤمنین علی و پدرم علی بن الحسین و علی بن موسی و علی بن محمد، پس اقرار به این عده همان دین قیم و استوار است، بنابراین درباره ایشان به خویشتن ستم روا مدارید یعنی اگر به همه ایشان قائل شوید در این صورت هدایت خواهید یافت». پس دانستید که هرچه در عالم امکان از عرش و کرسی و آنچه در آنهاست و موجودات بالاتر از آنها از قلم و لوح محفوظ و الواح محو و اثبات و آسمان‌ها و آنچه در آنهاست و حقایق بالاتر و موجود مابین آنها و پایین‌تر و زمین‌ها با همه آنچه در آن و مابین آن و پایین آن واقع است شاخه‌های حقیقت محمدیه و اهل بیت او هستند که محمد و آل پاکش علیهم السلام مظاهر آنها در این عالمند.

در اشتقاق اسماء

روایت دیگر که در کافی (۱۴۴) آمده چشم شما را روشن‌تر می‌سازد، روایتی از علی بن محمد از صالح بن حماد از حسین بن یزید از حسن بن علی بن ابی حمزه از ابراهیم عمر از ابوعبدالله علیه السلام که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى خَلَقَ أَسْمَاءَ بِالْحُرُوفِ غَيْرِ مَتَّصُوتٍ وَبِاللَّفْظِ غَيْرِ مَنْطِقٍ وَبِالشَّخْصِ غَيْرِ الْمَجْسَدِ وَبِالتَّشْبِيهِ غَيْرِ مَوْصُوفٍ وَبِالْوَلَوْنِ غَيْرِ مَصْبُوغٍ مَنْفِيٍّ عَنْهُ الْأَطْفَارُ مَبْعَدٌ عَنْهُ الْحُدُودُ وَمَحْجُوبٌ عَنْهُ حَسٌّ كُلُّ مَتَوَهَّمٍ مَسْتَتِرٍ غَيْرِ مَسْتَوْرٍ فَجَعَلَهُ كَلِمَةً تَامِيَةً عَلَى أَرْبَعَةٍ أَجْزَاءٍ مَعًا لَيْسَ مِنْهَا وَاحِدٌ قَبْلَ الْآخِرِ فَأَظْهَرَ مِنْهَا ثَلَاثَةَ أَسْمَاءَ لِفَاقَةِ الْخَلْقِ إِلَيْهَا وَحَجَبٌ وَاحِدٌ مِنْهَا وَهُوَ الْأَسْمُ الْمَكْنُونُ الْمَخْزُونُ، فَهَذِهِ الْأَسْمَاءُ الَّتِي ظَهَرَتْ، فَالظَّاهِرُ هُوَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَسَخَّرَ سَبْحَانَهُ لِكُلِّ مَنْ هَذِهِ الْأَسْمَاءُ أَرْبَعَةٌ أَرْكَانٌ فَذَلِكَ اثْنَا عَشَرَ رَكْنًا ثُمَّ خَلَقَ لِكُلِّ رَكْنٍ مِنْهَا ثَلَاثِينَ اسْمًا فَعَلًّا مَنْسُوبًا إِلَيْهَا. فَهُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمَصْوِّرُ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سَنَةٌ وَلَا نَوْمٌ، الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ الْبَصِيرُ الْحَكِيمُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمَتَكَبِّرُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ الْمَقْتَدِرُ الْقَادِرُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمُنُ الْبَارِئُ الْمُنْشِئُ الْبَدِيعُ الرَّفِيعُ الْجَلِيلُ الْكَرِيمُ الرَّزَاقُ الْمَحْيِي الْمَمِيتُ الْبَاعْثُ الْوَارِثُ. فَهَذِهِ الْأَسْمَاءُ وَمَا كَانَ مِنَ الْأَسْمَاءِ الْحُسْنَى حَتَّى تَتَمَّ ثَلَاثُ مَائَةٍ وَسِتِّينَ الْأَسْمَاءَ، فَهِيَ نَسْبَةٌ لِهَذِهِ الْأَسْمَاءِ وَهَذِهِ الْأَسْمَاءُ الثَّلَاثَةُ أَرْكَانٌ وَحَجَبُ الْأَسْمِ الْوَاحِدِ الْمَكْنُونِ الْمَخْزُونِ بِهَذِهِ الْأَسْمَاءِ الثَّلَاثَةِ وَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: «قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى..؛ خِدَايِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى اسْمَايِي رَا آفَرِيدِ كِهْ اَزْ نَظَرِ حُرُوفِ بِيْ صِدَا وَ اَزْ نَظَرِ لَفْظِ بَدُونِ تَلْفِظِ وَ اَزْ نَظَرِ شَخْصِ بَدُونِ جَسَدِ وَ اَزْ نَظَرِ تَشْبِيهِ بَدُونِ هِيْجِ كُونِهْ وَصَفِي وَ اَزْ نَظَرِ رَنَگِ بِيْ رَنَگِ بُوْدَنْدِ، اَيْنِ اسْمَاءِ اِبْعَادِ وَ اِقْطَارِ نِدَاشْتِهْ وَ حُدُودِ وَ اَنْدَازِهْ بَرَايِ اَنُهَا نَبُودِ وَ اَزْ اِحْسَاسَاتِ تُوْهْمِ كُنَنْدِهْ هَا مَحْجُوبِ بُوْدِ وَ اسْمَاءِ پُوشِيْدِهْ اِيْ كِهْ پُوشِيْدِهْ نَبُودِ، پَسِ اَنُ رَا كَلِمَهْ تَامِهْ اِيْ قَرَارِ دَادِ كِهْ چِهَارِ جِزِهْ وَ رَكْنِ تُوْأَمَانِ دَاشْتِ هِيْجِ كَدَامِ اَزْ اَنُ اِجْزَاءِ قَبْلِ اَزْ دِيْگَرِيْ نَبُودِ؛ اَزْ اَنُ چِهَارِ، سِهْ اسْمِ رَا اَشْكَارِ كَرْدِ، زِيْرَا مَرْدَمِ بِهْ اَنُهَا نِيَازْمَنْدِ بُوْدَنْدِ وَ يِكِ اسْمِ رَا پُوشِيْدِهْ دَاشْتِ وَ اَنُ هَمِيْنِ اسْمِ مَكْنُونِ مَخْزُونِ اسْتِ؛ پَسِ اَيْنِهَا اسْمَايِي هَسْتَنْدِ كِهْ اَشْكَارِ شَدَنْدِ وَ اَنُ

اسماء ظاهر عبارتند از: الله و تبارک و تعالی برای هر یک از این اسماء چهار رکن قرار داد، بنابراین مجموع آن دوازده اسم می‌شود. آنگاه برای هر کدام از آن ارکان سی اسم فعل منسوب به آن قرار داد، آن اسماء عبارتند از: الرحمن الرحیم... پس این اسماء با اسماء حسنی دیگر که مجموع آنها به سیصد و شصت اسم بالغ می‌شوند نسبت این اسماء هستند، و این اسماء سه گانه ارکانند و یک اسم از آن ارکان نیز محجوب و مکنون و مخزون است، که حجاب آن اسم این سه اسمند. لذا فرمود: «بگو: خداوند و یا رحمن را بخوانید هر کدام را بخوانید، وی دارای اسماء حسنی است». بعد از شرح حدیث در گذشته می‌توانید این روایت را نیز معنا کنید و تطبیق نمایید؛ اکنون نیز مطلبی را تذکر می‌دهم که قبلاً یاد نکرده بودم و آن اینکه، فرمود: «خلق اسماء... مستتر غیر مستور» مراد همان است که بیان کردیم که هر موجود در حال ثبوت در عالم صفات به نحو اجمال از حقیقت نبوت بهره ای داشت، زیرا در آن عالم متصف به این صفات بود. مراد از خلق اسماء نیز تنزیل از عالم اسم مستأثر به آن عالم است، و اطلاق اسم بر آن به اعتبار این است که از خدای تعالی به وجود علمی‌اش خبر می‌دهد و مراد از مستتر غیر مستور (پوشیده‌ای که ناپوشیده است) این است که وی در مراتبی که در تحت اوست مستتر است و مراد از عدم استتار اسم یعنی وی در همه مراتب ظاهر است، پس از شدت ظهور و پیدایی‌اش مستتر و پوشیده بماند. مراد از این که فرمود: «خداوند آن را حکمت تامه قرار داد که دارای چهار رکن توأمان است که هیچ یک بر دیگر مقدم نیست» این است که خدای تعالی آن را تمام و کامل آفریده است و در عالم وجود به چیزی غیر از خودش نیازمند نمی‌باشد، زیرا عالم امکان با همه مراتبش در او منطوقی است، زیرا خدای تعالی مبادی همه شئون خویش را در ایشان به ودیعت گذاشت و این که چهار رکن برای آن قرار داد و مراد از جزء (و رکن) جزء حقیقی نیست، اوصافی که برای آن یاد شده قرینه بر این مطلب است، بلکه مراد این است که مجالی آن چهار هستند و مراد از اینکه توأمان هستند و با همدیگر معیت دارند این است که نسبت آن اسم با آن چهار جزء یکی است و هیچ کدام در تجلی واسطه دیگری نیست، گرچه در تقدم و تأخر درجاتی گوناگون دارند، و مراد از این که سه اسم را آشکار کرد، یعنی این سه اسم قابل اشاره‌اند، ولی آن واحد مکنون قابل اشاره نیست. این که فرمود: «فهذه الأسماء التي ظهرت» فهذه الاسماء مبتدا و التي خبر آن است، مراد از آن مرتبه معلوم بودن و مرتبه وجود کلی و مرتبه ولایت نوری است، و مراد از اسم محجوب مرتبه تقرر آن در عالم علیم و عالم است، زیرا دانستید که آنها قابلیت اشاره در موطن عالم علیم و عالم را ندارد. این که فرمود: ظاهر از آن اسماء الله و تبارک و تعالی است؛ یعنی این اسماء سه گانه گرچه قابلیت اشاره دارند و اسم مکنون مخزون چنین قابلیت ندارد، جز این که اسم ظاهر به طور اطلاقی تنها «الله» است و این که فرمود: تبارک و تعالی باشند، این دو را برای وصف خدا آورده نه این که مراد از این سه اسم الله و تبارک و تعالی باشد، چنان که برخی توهم کرده‌اند. (۱۴۵) این مطلب که امام فرمود: پس اینها اسمایی‌اند که ظاهر شده‌اند از این سه اسم به جمع تعبیر کرد، ولی دوباره از آنها به الفاظی که بر مفرد مذكر اطلاق می‌شود تعبیر فرمود، پس همین دلالت بر مطلوب ما دارد، زیرا فرمود: «فالظاهر هو الله تبارک و تعالی» (۱۴۶) و نیز بعد از آن فرمود: «فهو الرحمن الرحيم» که در اینجا ضمیر به «ما هو الظاهر» برمی‌گردد، گرچه احتمال می‌رود که ضمیر در این سخن وی «فهو الرحمن الرحيم» به اسم یاد شده در مرتبه اول برگردد. و این که فرمود: پس اینها نسبتی با این اسماء دارند؛ یعنی بین آن اسماء سه گانه و همه موجودات ارتباطی برقرار است. و این که فرمود: این سه اسم ارکانند و یک اسم مکنون مخزون را با این اسماء سه گانه استتار و محجوب کرد مراد از اینکه اسماء سه گانه ارکان او هستند این نیست که به آن در تأثیر نیازمندند، بلکه مراد این است که بزرگ‌تر از این است که خودش و به لحاظ ذاتش بما هو هو در تدبیر عالم شهادت مباشرت کند، زیرا از مباشرت در آن بسیار فراتر است و لذا به این سه اسم آن را محجوب کرد تا صفت متعالی بودن خود را حفظ نماید و الا خودش در پس پرده در تمام مراتب مؤثر است.

اکنون که مطالب یاد شده را دانستید شک ندارید که در عالم وجود جز یک چیز وجود ندارد و آن حقیقت نبوت است که از آن در اخبار فراوان به نور ذات و نوری که انوار از او نور گرفته‌اند و یا در برخی به حقیقت محمدیه تعبیر شده است، مثل سخن مولی سید العابدین در دعایی که برای دفع حيله دشمنان فرمود: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِالْمَحْمَدِيَّةِ الرَّفِيعَةِ وَالْعُلُوِيَّةِ الْبِيضَاءِ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِهِمَا أَنْ تَعِزَّنِي مِنْ شَرِّ كَذَا وَ كَذَا» (۱۴۷)؛ پروردگارا من به تو تقرب می‌جویم به محمدیت بلند مرتبه و علویت سفید و روشن و به سبب ایشان روی به تو می‌آورم که مرا از شر چنین و چنان ننگه داری». زیرا مراد از اول، اسمی است که از محمدصلی الله علیه و آله مشتق کرده و مراد از دوم اسمی است که از علی علیه السلام مشتق نموده است. چنان که در روایت ابو حمزه از ابو عبدالله علیه السلام بیان شده است (۱۴۸) و همانند این جمله در اخبار موجود است و در هر موجودی آیه‌ای از آن وجود دارد، بنابراین امام سجاد علیه السلام به خدای تعالی به واسطه ایشان تقرب می‌جوید، زیرا آن دو راه به سوی خدایند و نیز در همه انسان‌ها چنین است، حتی خود محمد و علی. و به خواست خدا در فقره «من أراد الله بدأ بكم» خواهد آمد. حقیقت نبوت در وحدت چهار مرتبه دارد: وحدت ذات، وحدت صفت، وحدت فعل، وحدت اثر. اما درباره وحدت اثر می‌دانید که مبدأ همه اسماء حسنی که در عالم آثار و صور موجود است الله می‌باشد و البته همه صور، خواه فردی و خواه ترکیبی صور اسماء حسنی هستند، و این اسم نیز واحد می‌باشد و آثار و صور گرچه فراوانند، لکن آنچه ظاهر است یکی است و آن اسم الله می‌باشد. فعل نیز به این دلیل وحدت دارد که عالم وجود کلی فعل چیزی است که در نزد پروردگار در عالم تمیز معلومات و عالم مفاتیح موجود است و البته جز خدا کسی عالم مفاتیح را نمی‌داند و عالم وجود کلی شعاع همان چیز می‌باشد و این عالم وجود وحدت دارد. و درباره وحدت صفت اینکه: آن چیزی که به نزد خدا در عالم تمیز معلومات و عالم مفاتیح معلوم است مصدر و منشاء همه صفات می‌باشد و آن چیز وحدت دارد. اما درباره وحدت ذات اینکه: وی چیزی است که در عوالم اسم عالم و علیم و علم و عالم اسم مستأثر فانی شده است و این فنا ذاتی است، یعنی هرگز محدودیتی ندارد تا با لفظ «این» بدان اشاره شود و یا نظری به آن معطوف گردد و هیچ چیز حتی عدم را نمی‌توان با آن اعتبار کرد.

در حضور حقیقت نبوت و ولایت در همه

از آن چه بیان کردیم نتیجه گرفته می‌شود که اگر حقیقت اشیا شناخته گردد و به وجودشان دست پیدا کنند و پرده از ذات آنها برداشته شود و نصیب آنها از حقیقت نبوت الهیه معلوم گردد چیزی از عالم غیب و شهادت و شؤون آنها را نمی‌یابند، مگر اینکه خود آن حقیقت است و از حدود آن تجاوز نمی‌گردد و به عالم دیگری نمی‌رسند، بنابراین خدای رب العالمین - عز اسمه - منشأ همین آیت کبری شناخته می‌شود، آیتی که ابتدای انشای مخلوقات از اوست؛ و نیز در شناخت واقعی اشیا غیب و شهادت به شناخت حصه‌ای از نبوت می‌رسد که در اشیا به ودیعت گذاشته شد. همین مطلب درباره وصی نیز می‌آید، چه اینکه با پرده برداشتن از حقایق اشیا حصه‌ای از وصی در آنها یافت می‌شود ما این مطلب را به خوبی در کتاب «عصاره الثقلین» روشن نموده و ارکان آن را محکم کرده‌ایم و نیز به خواست خدای تعالی تحت این جمله از زیارت جامعه «من اراد الله بدء بكم» توضیح بیشتری خواهیم داد و از خداوند یاری و کمک می‌خواهم ولا حول ولا قوة الا بالله.

وَمُخْتَلَفَ الْمَلَائِكَةِ

آن حضرت در این فقره از زیارت شریفه به مراتب سه گانه‌ای که ائمه در عالم شهادت از موضع رسالت دارند اشاره کرد. مراد از «اختلاف ملائکه» رفت و آمدهای آنها در این مراتب به معنی انشاء و برانگیختن‌های آنها در عالم شهادت است و اینکه بعد از فرود آمدن ملائکه و استفاده از وجود آنها دوباره به مراتب معین خود بر می‌گردند، لذا ائمه‌علیهم السلام به لحاظ این که تدبیر عالم

امکان می‌نمایند و سیاست شهرهای نفوس را دارند در هر سال هفت میقات با آنها دارند: یکی از مواقیت فرود ملائکه و استفاده از ایشان توسط ائمه‌علیهم‌السلام، شبهای قدر است امور خلق با اجناس و فصول و انواعش در هریک از شبهای قدر در ائمه‌علیهم‌السلام آشکار می‌شود. اگر خواستی چنین بگو: امور از عالم تمیز معلومات که عالم کتاب است به عالم مشیت و عالم اراده و عالم قدر فرود می‌آید. آنگاه به عالم قضاء در شب‌های جمعه فرود می‌آید، در شب‌های جمعه ارواح ائمه‌علیهم‌السلام و امام‌حی‌علیه‌السلام به عرش صعود می‌کند، آنگاه با دانش فراوان هبوط می‌نمایند و اگر چنین نبود معلومات ایشان پایان می‌یافت و در این باره روایاتی در کافی آمده، برای همین منظور باب مستقلی گشوده شد و بیان شد که در این شب‌ها امور به مرتبه قضاء می‌رسند. فقراتی از دعای کمیل که قرائت آن در شب نیمه شعبان و شب‌های جمعه توصیه شده بر آن دلالت دارد در آنجا فرمود: «فَأَسْئَلُكَ بِالْقُدْرَةِ الَّتِي قَدَّرْتَهَا وَبِالْقَضِيَّةِ الَّتِي حَتَمْتَهَا وَحَكَمْتَهَا؛ خَدَايَا از تو به قدرتی که آن را تقدیر کردی و به قضایی را که حتمی و محکم کردی می‌خواهم». میقات چهارم و پنجم ائمه‌علیهم‌السلام با ملائکه در روزها و ساعاتی است که اشیا در آن دو به مرتبه اذن و اجل رسیده است و اخباری در این باره وارد شده که در این هنگام بر ابواب علوم ایشان افزوده می‌گردد و در کافی (۱۴۹) در این باره باری باز شده است. میقات هفتم در اوقات تکون تدریجی اشیاء و تحقق یکی پس از دیگری آنهاست، پس در این مواقیت هفت گانه ملائکه در حال رفت و آمد و انگیزش هستند تا تکلیف امام را در امور خودش و مردم بیان کنند، بلکه بخشی که برای بیان تکلیف در رعیت و امور مربوط به ایشان است به تدریج و آرام آرام به آنها ابلاغ می‌شود، آیا شما در درون و باطن خود نمی‌یابید که کسی در هر حرکت و سکون تو را برای انجام آن وادار می‌کند و یا باز می‌دارد؟! دلیل آنچه بیان کردیم غیر از اخباری که در خصوص هر یک از مراتب هفت گانه آمده و ما بدان اشاره کردیم، اخباری است که درباره ابتدای خلقت آنها آمده، من تنها به ذکر یکی تبرک می‌جویم؛ روایت را مرحوم مجلسی در بحار (۱۵۰) از کتاب ریاض الجنان از انس بن مالک نقل نموده است وی گفت: «بینا رسول الله صَلَّى صَلَوَةُ الْفَجْرِ ثُمَّ اسْتَوَى فِي مَحْرَايِهِ كَالْبَدْرِ فِي تَمَامِهِ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ رَأْيَ أَنْ تَفْسِّرَ لَنَا هَذِهِ الْآيَةَ قَوْلَهُ تَعَالَى: «فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ» فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: أَمَّا النَّبِيُّونَ فَأَنَا، وَأَمَّا الصِّدِّيقُونَ فَعَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَأَمَّا الشُّهَدَاءُ فَعَمِّي حَمْزَةُ، وَأَمَّا الصَّالِحُونَ فَابْنَتِي فَاطِمَةُ وَوَلَدَاهَا الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ. فَنَهَضَ الْعَبَّاسُ مِنْ زَاوِيَةِ الْمَسْجِدِ إِلَى بَيْنِ يَدَيْهِ وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَلَسْتُ أَنَا وَأَنْتَ وَعَلِيٌّ وَفَاطِمَةُ وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ مِنْ يَنْبُوعٍ وَاحِدٍ؟ قَالَ: وَمَا وَرَاءَ ذَلِكَ يَا عَمَاهُ؟! قَالَ: لِأَنَّكَ لَمْ تَذْكُرْنِي حِينَ ذَكَرْتَهُمْ وَلَمْ تَشْرَفْنِي حِينَ شَرَفْتَهُمْ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ: أَمَّا قَوْلُكَ: أَنَا وَأَنْتَ وَعَلِيٌّ وَفَاطِمَةُ وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ مِنْ يَنْبُوعٍ وَاحِدٍ، فَصَدَقْتَ. وَلَكِنْ خَلَقْنَا اللَّهُ نَحْنُ حَيْثُ لَا سَمَاءَ مَبْنِيَّةٌ وَلَا أَرْضَ مَدْحِيَّةٌ وَلَا عَرْشٌ وَلَا جَنَّةٌ وَلَا نَارٌ، كُنَّا نَسْبُحُهُ حِينَ لَا تَسْبِيحَ، وَنَقْدَسُهُ حِينَ لَا تَقْدِيسَ، فَلَمَّا أَرَادَ اللَّهُ بَدَأَ الصَّنْعَةَ، فَتَقَى نُورِي فَخَلَقَ مِنْهُ الْعَرْشَ، فَنُورَ الْعَرْشِ مِنْ نُورِي وَنُورِي مِنْ نُورِ اللَّهِ، وَأَنَا أَفْضَلُ مِنَ الْعَرْشِ. ثُمَّ فَتَقَى نُورَ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ، فَخَلَقَ مِنْهُ الْمَلَائِكَةَ فَنُورَ الْمَلَائِكَةِ مِنْ نُورِ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَنُورَ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ مِنْ نُورِ اللَّهِ، وَنُورَ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ أَفْضَلُ مِنَ نُورِ الْمَلَائِكَةِ. وَفَتَقَى نُورًا بِنْتِي فَاطِمَةَ مِنْهُ فَخَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فَنُورَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْ نُورِ ابْنَتِي فَاطِمَةَ وَنُورِ اللَّهِ. وَفَاطِمَةُ أَفْضَلُ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ. ثُمَّ فَتَقَى نُورَ الْحَسَنِ فَخَلَقَ مِنْهُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ، فَنُورَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ مِنْ نُورِ الْحَسَنِ، وَنُورَ الْحَسَنِ مِنْ نُورِ اللَّهِ، وَالْحَسَنُ أَفْضَلُ مِنَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ. ثُمَّ فَتَقَى نُورَ الْحُسَيْنِ، فَخَلَقَ مِنْهُ الْجَنَّةَ وَالْحُورَ الْعَيْنِ، فَنُورَ الْجَنَّةِ وَنُورَ حُورِ الْعَيْنِ مِنْ نُورِ الْحُسَيْنِ، وَنُورَ الْحُسَيْنِ مِنْ نُورِ اللَّهِ، وَالْحُسَيْنُ أَفْضَلُ مِنَ الْجَنَّةِ وَالْحُورِ الْعَيْنِ. ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الظُّلْمَةَ بِالْقُدْرَةِ فَأَرْسَلَهَا فِي سَحَابِ الْبَصْرِ، فَقَالَ الْمَلَائِكَةُ: سَبَّوحٌ قَدُّوسٌ رَبَّنَا عَرَفْنَا مَذْهَبَ الْأَشْبَاحِ مَا رَأَيْنَا سِوَاءَ، فَبِحَرَمَتِهِمْ أَلَا- كَشَفْتَ مَا نَزَلَ بِنَا، فَهِنَالِكَ خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى قَنَادِيلَ الرَّحْمَةِ وَعَلَّقَهَا عَلَى سَرَادِقِ الْعَرْشِ. فَقَالَتْ: إِلَهِنَا! لِمَنْ هَذِهِ الْفَضِيلَةُ وَهَذِهِ الْأَنْوَارُ؟ فَقَالَ: هَذَا نُورُ أُمَّتِي فَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ، فَلِذَلِكَ سَمَّيْتُ أُمَّتِي الزَّهْرَاءِ، لِأَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِينَ بِنُورِهَا ظَهَرَتْ وَهِيَ ابْنَةُ نَبِيِّ وَزَوْجَةُ وَصِيِّ وَحِجَّتِي عَلَى خَلْقِي، أَشْهَدُكُمْ يَا مَلَائِكَتِي! إِنَِّّي قَدْ جَعَلْتُ ثَوَابَ تَسْبِيحِكُمْ وَتَقْدِيسِكُمْ لِهَذِهِ الْمَرْأَةِ وَشِيعَتِهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فَعِنْدَ ذَلِكَ، نَهَضَ الْعَبَّاسُ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَقَبَلَ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَقَالَ: يَا عَلِيُّ! لَقَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حِجَّةً بِالْغَةِ عَلَى الْعِبَادِ

إلی یوم القيامة؛ پیامبر ما رسول خدا صلی الله علیه و آله نماز صبح را به جا آورد، آنگاه به سان ماه شب چهارده در محراب قرار گرفت. پرسیدیم: ای رسول خدا! اگر خواهی برای ما این آیه: «أُولَئِكَ الَّذِينَ...» ایشان: با کسانی محشورند که خداوند به آنها نعمت داده، یعنی پیامبران و صدیقان و شهداء و صالحان را تفسیر فرماید! پیامبر فرمود: مراد از پیامبران منم و مراد از صدیقان علی بن ابی طالب است و مراد از شهداء عمویم حمزه می‌باشد و مراد از صالحان دخترم فاطمه و دو پسرش حسن و حسین هستند. عباس از گوشه مسجد برخاست و به نزد پیامبر آمد و گفت: ای پیامبر خدا! آیا من و تو و علی و فاطمه و حسن و حسین از یک سرچشمه نیستیم؟ فرمود: مقصودت چیست؟ عباس گفت: ای رسول خدا! هنگامی که ایشان را یاد کردی، مرا یاد نکردی و در زمانی که ایشان را بدان شرافت‌ها یاد کردی، مرا مشرف نفرمودی. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: این که گفتم من و تو و علی و فاطمه و حسن و حسین از یک سرچشمه هستیم، راست گفتم. لیکن خدای تعالی ما را به هنگامی آفرید که آسمانی بنا نشده و زمینی گسترده نگردیده و عرش و بهشت و جهنمی نبود، ما به هنگامی او را تسبیح می‌کردیم که هیچ کس او را تسبیح نمی‌کرد و در زمانی او را تقدیس می‌کردیم که هیچ تقدیسی انجام نمی‌گرفت، هنگامی که خداوند خواست عالم را بیافریند، نور مرا شکافت و از آن عرش آفرید، پس نور عرش از نور من و نور من از نور خداست و من بهتر از عرش هستم. آنگاه نور ابن ابی طالب را شکافت و از آن فرشتگان را آفرید، پس نور فرشتگان از نور ابن ابی طالب و نور او از نور خداست، پس نور او افضل از نور فرشتگان است. سپس نور دخترم فاطمه را شکافت و از آن آسمان‌ها و زمین را آفرید، پس نور آسمان‌ها و زمین از نور دخترم فاطمه و نور خداست و فاطمه برتر از آسمان‌ها و زمین است. پس از آن نور حسن را شکافت و از آن خورشید و ماه را آفرید، پس نور خورشید و ماه از نور حسن هستند و نور خدا و نورش از خورشید و ماه برتر است. آنگاه نور حسین را شکافت و از آن بهشت و حوریان آفرید، پس نور بهشت و فرشتگان از نور حسین و نور او از نور خدا و حسین افضل از بهشت و حوریان است. و در پایان خداوند با قدرتش تاریکی را آفرید و آنها را به سوی سحائب بصر روانه ساخت. فرشتگان گفتند: «سبوح قدوس ربنا» یعنی بدون نقص و پاکیزه است، پروردگارانمان از زمانی که این اشباح را شناختیم بدی ندیدیم، خدایا به حرمت ایشان آن چه را بر ما فرود آمده را دور کن، در این هنگام خدای تعالی قنديل های رحمت را آفرید و آنها را در سراپرده عرش آویخت. فرشتگان گفتند: پروردگارا! کیست که چنین فضیلتی دارد و چنین انواری را حایز است؟ فرمود: این نور کنیزم فاطمه زهرا است، به همین خاطر کنیزم را زهرا نامیدم، زیرا آسمان‌ها و زمین به واسطه نور وی ظهور و بروز یافت و او دختر پیامبر و همسر وصی و حجت من بر مردم است. ای فرشتگانم! شاهد باشید که من ثواب تسبیح و تقدیس شما را برای این زن و شیعه وی در روز قیامت قرار دادم. در این هنگام عباس برخاست و به نزد علی بن ابی طالب رفت و بین دو چشمش را بوسید و گفت: ای علی! خداوند تو را تا روز قیامت حجت بالغه بر بندگان قرار داده است. از اینجا دانسته شد که مبدأ پیدایش فرشتگانی - که موکلان عرشند و استواری عرش به ایشان است و ایشان باید عرش را حمل کنند و فرشتگان کروی و روحانی و فرشتگانی که موکل بر آسمان‌های هفت گانه و زمین‌های هفت گانه و بالا و پایین و مابین آنها - از مراتب سه گانه‌ای است که برای رسالت است. (این در ارتباط با تکوین) و اما به لحاظ این که رفت و آمدهای فرشتگان برای خدمت و اجرای دستورات ایشان و مشرف شدن به زیارت آنها و زیارت قبور آنها و غیر آنها و اینکه ائمه فرشتگان را می‌بینند با توجه به اینکه آنها از وجود ایشان تکوین یافتند اخباری آمده است. از جمله این روایات روایت علل (۱۵۱) به اسنادش به ابی خدیجه از اباعبد الله علیه السلام است که گفت: از آن حضرت شنیدم که فرمود: مردی در حال طواف پدرم با او برخورد، دستش را بر شانه‌اش گذاشت و گفت: می‌خواهم از سه خصلت بیرسم که کسی جز تو و مردی دیگر آن را نمی‌داند، پدرم سکوت کرد و طواف خویش را به پایان برد، آنگاه در حجر اسماعیل رفت و دو رکعت نماز طواف خواند، من به همراه پدرم بودم، هنگامی که نمازش را به پایان برد، صدا زد سؤال کننده کجاست؟ آن مرد آمد و در جلوی آن حضرت نشست، پدرم فرمود: پرسش خویش را بیان نما! آن مرد از مسائلی پرسید، هنگامی که پاسخ‌های خویش را گرفت، گفت: راست گفتمی و

رفت. پدرم فرمود: این مرد جبرئیل بود که به نزد شما آمد تا معارف دینی را به شما بیاموزد. از جمله روایت کافی (۱۵۲) و بصائر (۱۵۳) است و آن دو به اسناد خویش به حسین بن علی العلاء از ابوعبدالله روایت کرده‌اند، وی گفت: «آن حضرت فرمود: ای حسین و در این هنگام دست خود را به دیوارهای خانه گذاشت فرشتگان بسیار بر این دیوار تکیه زده‌اند و چه بسا با رغبت با ما ملاقات کرده‌اند. و در بصائر در ابتدای این روایت چنین اضافه کرد: ای حسین خانه‌های ما محل هبوط ملائکه و منزلگاه وحی است، آنگاه دست خود را بر...» که ادامه روایت با روایت بالا اندکی تفاوت دارد.

و مَهْبِطُ الْوَحْيِ

در معنای وحی

مهبط در لفظ و معنی همانند منزل است. وحی را در قاموس به اشاره و کتابت و مکتوب و رسالت و الهام و سخن پنهان و آن چه به دیگران القا کردی و صدایی که بین مردم و غیر آنهاست معنا کرده است، لیکن در مقصود ما کلام لغوی‌ها فایده‌ای ندارد، و بهتر این است که در معنای آن به کتاب و سنت مراجعه نماییم. در قرآن خدای تعالی فرمود: «قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ» (۱۵۴)؛ همانا من بشری همانند شما هستم که به من چنین وحی می‌شود که خداوند شما یکی است». پس خدای تعالی تفاوت بین آن حضرت و همه کسانی که آن حضرت به سوی آنها مبعوث شد را بعد از شباهت در بشر بودن این قرار داد که توحید تنها بر آن حضرت نازل می‌شود، ولی مردم دیگر که وی به سوی آنها مبعوث شده بر آنها چنین وحی نمی‌گردد؛ ما یافتیم که از زمره امت، علی بن ابی طالب است که فرمود: «لو كشف العطاء ما ازددت يقيناً» (۱۵۵)؛ اگر پرده برداشته شود، بر یقین من افزون نگردد». و نیز ائمه‌علیهم السلام از امت من محسوب می‌شوند، پاکانی که خدای تعالی ایشان را از پلیدی پاک و پاکیزه کرد، چنانکه در قرآن منصوص است. با استمداد از ولی توفیق در جمع بین دو آیه گوییم: هر نفسی گرچه به افق بلند معرفت و تخلیه و تزکیه برسد به طوری که هیچ چیزی را نبیند، مگر اینکه خداوند را قبل از آن و با آن و بعد از آن ببیند و پروردگارش را به گونه‌ای ملاقات کند که هیچ چیز به غیر از وی در دلش باقی نماند، چنان که در معنای قلب سلیم روایت شده است. (۱۵۶) و در کافی (۱۵۷) از امام صادق از معنای سخن حق تعالی: «إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» (۱۵۸) سؤال شد، فرمود: «القلب السليم الذي يلقى ربه وليس فيه أحد سواه؛ دل پاک و سالم آن دلی است که پروردگارش را در حالی ملاقات کند که هیچ کس در آن غیر از خدا نباشد». وی در عالم خود سیر می‌کند و از حدودش تجاوز نمی‌کند و به مرتبه‌ای از مراتب الله اسمی می‌رسد که خدای تعالی در بدو ایجاد و انشایش در او به ودیعت گذاشت، الهی که مبدأ تمام اسماء در همه عوالم است و یا اینکه به شأنی از شؤون خدا می‌رسد؛ پس گرچه وی ذاتاً غیر متناهی است، ولی در رعیت نسبت به ولی زمان و وصی پیامبرش متناهی است و همچنین وصی در عالم خود گرچه نهایی ندارد، ولی نسبت به رسولش که وصی و مولایش می‌باشد متناهی است، و همچنین نسبت رسول به خداوند - جلت عظمته - این چنین است، گرچه خداوند نسبت به رسولان محیط است. پس وحیی که بر محمد نازل شده است نهایت مرتبه توحید است که جامع همه مراتب توحید می‌باشد، این مراتب و آینه وحدت الهیه است، نه اینکه از مرتبه‌ای از مراتب آن حکایت کند. و لذا فرمود: «يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ» (۱۵۹) و اله را به صیغه جمع (کم) اضافه کرد و فرمود: «إِلَهُكُمُ این صیغه جمع برای استغراق افرادی است، از آن به حقیقت تک تک افراد تعبیر کرده است، زیرا قوام و ارکان همه مراتب اسم الله است، خداوند این اسم را در ابتدای آفرینش و ابداع موجودات در آنها به ودیعت گذاشته، پس مراد از وحی نبوت و اسم اعظم است که خداوند - جلت عظمته - در دل‌های ایشان کاشته و این وحی از آن دل برمی‌خیزد و در زیارت شب مبعث یعنی بیست و هفتم رجب این چنین به آن اشاره شده است: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِالتَّجَلِّيِ أَعْظَمِ...» (۱۶۰)؛ خدایا من از تو به واسطه تجلی اعظم می‌خواهم...». و همین

مرتبه «قَابِ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى (۱۶۱) است. چنان‌که در کتاب احتجاج (۱۶۲) و در تفسیر امام (۱۶۳) در سوره بقره نقل شده است آن حضرت درباره آیه فرمود: به ایشان بگو من در بشر بودن همانند شما هستم و لکن پروردگارم فقط مرا به پیامبری برگزید، چنان‌که به برخی افراد ثروت و تسدرستی و زیبایی می‌دهد و به برخی دیگر نمی‌دهد پس انکار نمایید که خداوند مرا برای پیامبری برگزید.» و روایت کافی (۱۶۴) بر همین مطلب دلالت دارد، این روایت از حمران بن اعین از ابی عبد الله علیه السلام نقل شده است که آن حضرت فرمود: «إِنَّ جِبْرِئِلَ أْتَى رَسُولَ اللَّهِ بِرَمَانَتَيْنِ، فَأَكَلَ رَسُولُ اللَّهِ أَحَدَهُمَا وَكَسَرَ الْأُخْرَى بِنَصْفَيْنِ فَأَكَلَ نَصْفًا وَأَطْعَمَ عَلِيًّا نَصْفًا، ثُمَّ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ: يَا أَخِي! هَلْ تَدْرِي مَا هَاتَانِ الرَّمَانَتَيْنِ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: أَمَّا الْأُولَى فَالِنَبْوَةُ لَيْسَ لَكَ فِيهَا نَصِيبٌ، وَأَمَّا الْأُخْرَى فَالْعِلْمُ فَأَنْتَ شَرِيكِي فِيهِ. فَقُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللَّهُ! كَيْفَ يَكُونُ شَرِيكُهُ فِيهِ؟ قَالَ: لَمْ يَعْلَمْ اللَّهُ مُحَمَّدًا عَلِمًا إِلَّا وَقَدْ أَمَرَهُ أَنْ يَعْلَمَهُ عَلِيًّا؛ جِبْرِئِلُ بَرَأَى رَسُولَ خِداصَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ دُونَ آوَرَدَ، رَسُولَ خِداصَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يَكِي مِنْ آوَرَدَ، وَدِيْغَرِي رَا دُو قَسْمَتِ كَرَدَ، نِيْمِي مِنْ آوَرَدَ رَا مِيْلَ فَرْمُوْدَ وَنِيْمَ دِيْغَرَ رَا بَه عَلِي عَلَيْهِ السَّلَامُ دَادَ، آنگاه رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: برادرم! آیا می‌دانی این دو انار چیستند؟ عرضه داشت: خیر. فرمود: انار نخست نبوت بود و تو را از نبوت بهره‌ای نیست؛ و انار دوم دانش است، تو در دانش شریک منی. عرضه داشتیم: خداوند تو را سلامت بدارد، چگونه وی شریک پیامبر گردید؟ حضرت فرمود: خداوند هیچ دانشی را به پیامبر نیاموخت مگر این که به او فرمان داد که به علی بیاموزد». و از محمد بن مسلم روایتی (۱۶۵) در همین معنا وارد شده است، و در پایان گفتار امام علیه السلام فرمود: به خدا سوگند! رسول خدا صلی الله علیه وآله حرفی را نیاموخت مگر اینکه آن سخنی را که خداوند به او آموخت به علی علیه السلام آموخت، آنگاه دانش به ما منتقل گردید، سپس دست خویش را بر سینه‌اش قرار داد. و اکنون که حقیقت وحی را که بر پیامبر صلی الله علیه وآله فرستاده شد، دانستید، بر شما روشن است که مراتب وحی را که بر محمد صلی الله علیه وآله وارد شد از طبیعت آن حضرت و مراتب وحی که بر آل محمد علیهم السلام وحی شده از مراتب پایین‌تر از آن وحی است، به طوری که حقیقت وحی از طبیعت وی تنزل یافته است. پس مراد از هبوط وحی بر آل محمد علیهم السلام این است که وحی به مرتبه‌ای که به آل محمد علیهم السلام داده شده فرود آمده، پس ایشان مهبط حقیقت وحی هستند. این مطلب در این است که وحی به رسول خدا صلی الله علیه وآله اختصاص داشته و اولاً و بالذات وحی به ائمه علیهم السلام نیز داده شده، لیکن ایشان به طور تبعی از آن بهره‌ورند.

در تفاوت رسول و نبی و امام و محدث

اکنون درباره رفع تنافی بین احادیث وارد شده درباره تفاوت بین رسول و نبی و امام و محدث وارد بحث می‌شویم. آن روایات مثل روایت کافی (۱۶۶) از علی بن ابراهیم از پدرش از اسماعیل بن مراد است که گفت: ابوالحسن بن عباس معروفی به امام رضا نامه نوشت در آن گفت: فدایت شوم! مرا خبر ده که تفاوت رسول و نبی و امام چیست؟ گفت: آن حضرت در جواب نامه نوشت و یا فرمود: «الفرق بین الرسول والنبي والإمام؛ أَنَّ الرَّسُولَ الْهَدَى يَنْزِلُ عَلَيْهِ جِبْرِئِيلُ فَيُرَاهُ وَيَسْمَعُ كَلَامَهُ وَيَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ وَرَبْمَا رَأَى فِي مَنَامِهِ نَحْوَ رُؤْيَا إِبْرَاهِيمَ. وَالنَّبِيُّ رُبَّمَا سَمِعَ الْكَلَامَ وَرَبْمَا رَأَى الشَّخْصَ وَلَمْ يَسْمَعْ. وَالْإِمَامُ هُوَ الْهَدَى يَسْمَعُ الْكَلَامَ وَلَا يَرَى الشَّخْصَ؛ تفاوت بین رسول و نبی و امام این است که رسول کسی است که جبرئیل بر او فرود می‌آید و او جبرئیل را می‌بیند و سخنش را می‌شنود و بر او وحی نازل می‌شود، و چه بسا در خواب رؤیایی همانند رؤیای ابراهیم می‌بیند و نبی چه بسا سخن را می‌شنود و چه بسا شخص را می‌بیند ولی نمی‌شنود و امام کسی است که کلام را می‌شنود، ولی شخص را نمی‌بیند». و از کافی (۱۶۷) به اسنادش به برید از ابی جعفر و ابی عبد الله علیهما السلام در سخن حق تعالی: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ» (۱۶۸) وَلَا مُحَدِّثٍ...؛ ما قبل از تو هیچ پیامبری و نبی و محدثی را نفرستادیم...». عرضه داشتیم: فدایت شوم! این قرائت شما را ما قرائت نمی‌کنیم (یعنی کلمه محدث در آیه شریفه قرآن موجود نیست) معنای رسول و نبی و محدث چیست؟ فرمود: رسول کسی است که فرشته بر او آشکار

گردد، و با او سخن گوید. نبی کسی است که در خواب فرشته را ببیند. گاه نبوت و رسالت در یک تن جمع می‌شود، محدث کسی است که صدا را می‌شنود، ولی صورت را نمی‌بیند. اخبار دیگری (۱۶۹) در این باب نیز موجود است که همه آنها متفقند بر این که رسول شخص را می‌بیند، و فرشته را معاینه می‌کند، و سخن او را می‌شنود، و در خواب او را می‌بیند، و امام و محدث فرشته را نمی‌بینند، و نبی اگر رسول باشد فرشته را می‌بیند و نیز او را در خواب می‌بیند و صدا را می‌شنود». توضیح این مطلب متوقف بر بیان مراتب نبی و رسول و محدث و امام است.

در مراتب نبی و رسول و محدث

پس در حالی که کمک از خدا که پادشاه داناست می‌گیرم گویم: دانستی حقیقت نبوت مرتبه ذکر اول است که هیچ کس از اعتبارات حتی اعتبار عدم وجود در آن معتبر نیست و مرتبه تعیین آن بعد از وصول به مرتبه معلومیت است که در آنجا می‌تواند اشاره شود که وی در عالم الهی است و این حقیقت دارای مراتبی بی‌نهایت بوده و هر نبی مظهر مرتبه‌ای از آن است، و محمد خاتم و جامع همه مراتب است. و این حقیقت به لحاظ تجلیات طولی خود شش مرتبه دارد، چنان که در شرح سخن آن حضرت در «یا اهل بیت النبوة» بیان شده و در دو روایت صفار و جابر بن یزید، به آن اشاره شد؛ و نیز دانستید که نخستین مرتبه این مراتب شش گانه به لحاظ صعود مرتبه اسم الله است که مرتبه وجود نوری است و آن مرتبه عبودیت مطلقه است که امانت همه مراتب وجود در کنار معبود است، چنان که اشتقاق اسم الله دلالت دارد. در کافی (۱۷۰) از هشام بن حکم روایت شده است: «إنه سأل أبا عبد الله عن أسماء الله واشتقاقها لله مما هو مشتق فقال: يا هشام! الله مشتق من إله، وإله يقتضى مألوهها، والإسم غير المسمى، فمن عبد الإسم دون المعنى فقد كفر ولم يعبد شيئاً ومن عبد الإسم والمعنى فقد أشرك وعبد اثنين ومن عبد المثنى دون الإسم فذلك التوحيد؛ وی از حضرت امام صادق علیه السلام از اسماء الله پرسید و این که آیا الله مشتق است و از چه اشتقاق یافته است؟ حضرت فرمود: ای هشام! الله از «اله» مشتق شده و اله اقتضای مألوه می‌کند، و اسم غیر از مسمی است، پس هر کس اسم را بپرستد و نه معنی را کفر ورزید، و چیزی را بپرستد، و هر کس اسم و معنا را بپرستد، پس شرک ورزید و دو چیز را عبادت نمود و هر کس مسمی را بپرستد و نه اسم را این توحید است». و در باب معبود (۱۷۱) نیز نظیر همین را نقل کرده است. و در قاموس آمده: اله الاله و الوهیه عبادت کرد و لفظ جلاله از آن است. و فوق این مرتبه وجود مطلق است. و فوق آن مرتبه عدم است که در عالم خلق از آن ذکری نیست، و تنها در عالم حق تعالی مذکور است. آنگاه مراتب سه گانه غیبیه‌ای هستند که به تفصیل در سابق با آنها آشنا شدیم و اباعبدالله در روایت کافی به اسنادش به زید شحام به آن اشاره کرد که مرتبه نخست آن مرتبه عبودیت است. و به اسنادش (۱۷۲) به جابر از ابو جعفر علیه السلام روایت کرده است که گفت از آن حضرت شنیدم که می‌فرمود: «إن الله تبارك وتعالى اتخذ إبراهيم عبداً قبل أن يتخذ نبياً، وأن الله اتخذ نبياً قبل أن يتخذ رسولاً، وأن الله اتخذ رسولاً قبل أن يتخذ خليلاً، وأن الله اتخذ خليلاً قبل أن يجعله إماماً، فلما جمع له الأشياء قال: إني جاعلك للناس إماماً (۱۷۳)؛ خدای تبارک و تعالی ابراهیم را بنده‌اش گرفت و این قبل از آن بود که او را به عنوان نبی مبعوث نماید، و قبل از این که او را رسول نماید او را نبی کرد و قبل از این که او را خلیل گیرد او را رسول قرار داد و خدای تعالی قبل از این که او را امام گیرد او را خلیل گرفت، پس هنگامی که این حقایق را در وی جمع کرد فرمود: من تو را امام و پیشوای مردم قرار دادم». پس مرتبه عبودیت پایین‌تر از مرتبه رسالت و نبوت خاصه است که آنها دو اعتبار از یک مرتبه‌اند، و آن مرتبه استفاضه و افاضه می‌باشد، و آن دو پایین‌تر از مرتبه خلت (دوستی) است که مرتبه موت است که حتی از مرتبه وجود مطلق می‌میرد، و این مرتبه پایین‌تر از مرتبه امامت است، زیرا مرتبه موت حتی از مرتبه عدم است.

توضیح این مطلب این است که مراتب سالکان به خدای - عزوجل - پنج مرتبه است. مرتبه نخست: مرتبه عبودیت است و آن رسیدن بنده به مرتبه‌ای است که خود و همه امور مربوط به خود را مملوک خالص حق می‌بیند چنان که خدای سبحانه فرمود: «صَرَبَ اللَّهُ عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ» (۱۷۴)؛ خداوند به مملوکی که بر هیچ چیز قدرت ندارد مثال زده است. بنابراین همه امورات خود و خودش را به جز خدا مربوط نمی‌سازد و در هیچ چیز تصرف نمی‌کند، مگر این که به اجازه او بوده و در رضایت او باشد، و برای اعمال خود پاداشی در نظر نمی‌گیرد و مدحی نمی‌بیند، زیرا خدای تعالی به حول و قوه خود طاعات را بعد از اختیار عبد بر دستش جاری ساخته است؛ این نیز بخشش خداست. مرتبه دوم: مرتبه نبوت است که بنده به مرحله‌ای می‌رسد که خود را از همه اموری که به خودش اضافه کرده بود تزکیه می‌کند، و از همه مردم منقطع می‌گردد، با تمام وجودش به خداوند روی می‌آورد، چنان که فرمود: «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» (۱۷۵)؛ روزی که مال و فرزندان سود نبخشند مگر کسی که دل پاک برای خدا آورد. «قلب سلیم» تفسیر به دلی شده که پروردگارش را ملاقات کند، پس هیچ کس جز خدا در آن نمی‌ماند. چنان که از امام صادق علیه السلام روایت شده است (۱۷۶) که مولای ما امام سجاد علیه السلام (۱۷۷) فرمود: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَخْلَصْتُ بَانِقِطَاعِي إِلَيْكَ وَأَقْبَلْتُ بِكُلِّي عَلَيْكَ؛ پرورگار! من خالصانه به تو پناه آورده‌ام و با همه وجودم به تو روی آور شدم». مرتبه سوم: بعد از این روی دلش به سوی خدا منصرف می‌گردد به گونه‌ای که بنده، هیچ تصرفی غیر از خدای تعالی را بر نمی‌تابد، پس مطمئن می‌گردد که هرچه در دلش می‌افتد و یا به گوشش می‌خورد جز از خدای تعالی نیست، پس از وساطت رسول بی‌نیاز می‌شود و آنچه را که در دلش می‌افتد و یا به گوشش می‌خورد قبول می‌نماید و به آن ملتزم می‌شود و یقین دارد که از جانب خداست. و بعد از این هیچ کس بر او حجت نیست، مگر اینکه خداوند فرمان دهد؛ چنانکه در اوصیای پیامبرانی که الوالعزم نیستند چنین است و اگر چیزی بر دل او وارد شود و یا بر گوش او مطلبی خوانده شود که مربوط به دیگران می‌شود چنین شخصی رسول نیز هست همانطور که نبی بود و این مرتبه سوم است. مرتبه چهارم: مرتبه خلت است و آن رسیدن بنده به مرحله ایست که چون میتی در قبضه خداوند قرار گیرد خود را همانند سرابی می‌بیند که تشنه او را آب می‌بیند و وقتی به نزد او آمد آن موجود را چیزی که بوی وجود شنیده باشد نمی‌یابد، چنان که ابن بابویه از مولای ما ابو محمد عسکری علیه السلام (۱۷۸) روایت کرد که وی از آن حضرت پرسید که مرگ چیست؟ فرمود: «التصديق بما لا يكون؛ رسیدن به مرتبه‌ای که در عالم وجود تحقق ندارد»، و این مرتبه مرتبه «او ادنی» است، چنان که مرتبه دوم مرتبه «قاب قوسین» است. و مرتبه پنجم: مرتبه امامت است و آن رسیدن بنده به درجه‌ای است که وجود و عدم و مرگ و زندگی را در نمی‌یابد و اثبات نفی و نفی اثبات بی‌خبر می‌ماند؛ این مرتبه موسوم به مرتبه حیرت و سدره المنتهی و آخرین مرتبه سیر ممکن است و بالاتر از آن مرتبه ربوبیت می‌باشد. و آن گفتار حق تعالی است که فرمود: «وَهُوَ بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى ثُمَّ ذَنِي فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى (۱۷۹) - إِلَى - وَلَقَدْ رَأَاهُ نَزْلَةً أُخْرَى عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى .» (۱۸۰)؛ او در افق اعلی است آنگاه نزدیک‌تر شده و تدلی نمود، پس به دو قاب قوس یا نزدیک‌تر رسید تا اینکه فرمود: و در نزول دیگری او را در سدره المنتهی دید. و به خواست خدا به زودی در سخن امام «والقادة الهداة» بیان دیگری از مراتب عبودیت در تفسیر حق تعالی: «نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» (۱۸۱)؛ «به ابراهیم ملکوت آسمان‌ها و زمین را نشان خواهیم داد» را می‌گوییم. دلیل بر آنچه بیان کردیم این است که بعد از اتصاف بنده به صفت عبودیت فرشته موکل منصب رسالت و آورنده تکالیف پیامبران و حامل خلعت ایشان جبرئیل است و حامل خلعت خلت عزرائیل است که متولی منصب امامت می‌باشد، چنان که در روایت وارد شده در تفسیر آیه شریفه «وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا» (۱۸۲) آمده است. در کافی (۱۸۳) و عیاشی (۱۸۴) از امام باقر علیه السلام روایت شده که به هنگامی که خدای - عزوجل - ابراهیم را خلیل خویش گرفت بشارت به خلت به او رسید، پس ملک الموت به شکل جوانی سپیدروی که دو پیراهن سپید بر تن او بود و از موهایش آب و یا روغن می‌چکید به نزد ابراهیم علیه السلام آمد، ابراهیم علیه السلام وارد منزل شد، جبرئیل در بیرون خانه به استقبال او شتافت. حضرت ابراهیم مردی غیرتمند بود، و هرگاه برای کاری منزل را ترک

می‌کرد در آن را می‌بست و کلیدش را با خود می‌برد، اکنون که بازگشته بود، زیباترین مرد را در داخل منزل بر در خانه‌اش یافت؛ پرسید: ای بنده خدا چه کسی اجازه داد که وارد منزل من شوی؟ مرد جواب داد: خدای خانه، فرمود: البته پروردگار خانه از من سزاوارتر است، اکنون بگو تو کیستی؟ پاسخ داد: من عزرائیل هستم. حضرت ابراهیم ترسید و فرمود: آیا آمدی که روح از بدنم جدا سازی؟ پاسخ داد خیر، خدای تعالی بنده‌ای را خلیل خویش گرفته است، پس من برای دادن بشارت آن آمده‌ام، فرمود: آن مرد کیست که من او را تا هنگام مرگ خدمت کنم؟ گفت: تو هستی، پس ابراهیم به نزد ساره آمد و گفت: خداوند مرا خلیل خویش گرفت. ولی خداوند برای منصب امامت حاملی قرار نداده است (و فرشته‌ای را مأمور تبشیر آن نکرده است) و فرمود: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» (۱۸۵) من تو را برای مردم امام قرار دادم. و در هر دو روایت امام فرمود: امامت در دیدگاه حضرت ابراهیم چندان بزرگ آمد که گفت: «وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَا لَّا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (۱۸۶)؛ خداوند فرزندان مرا نیز امام گردان. عهد من (امامت) به ستمگران (از ذریه و فرزندان تو) نمی‌رسد. بر معنای امامت این روایت کافی (۱۸۷) در باب «أَنَّ الإِمَامَ مَتَى يَعْلَمُ أَنَّ الإِمَامَةَ قَدْ صَارَتْ إِلَيْهِ؛ باب اینکه امام چه هنگام، آمدن امامت (امام شدن) را می‌فهمد. دلالت دارد. در کافی (۱۸۸) به اسنادش به هارون بن فضل گفت: ابوالحسن علی بن محمد را در روزی که ابوجعفر علیه السلام وفات یافت دیدم، «فَقَالَ: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» (۱۸۹)، ابوجعفر فقیل له: وکیف عرفت؟ قال: لَقَدْ تَدَاخَلْنِي ذَلَّةُ اللَّهِ لَمْ أَكُنْ أَعْرِفُهَا؛ فرمود: همه ما از خدا هستیم و به سوی وی باز می‌گردیم، ابوجعفر علیه السلام وفات یافت از آن حضرت پرسیدند: چگونه متوجه وفات او شدی؟ فرمود: در من ذلتی برای خدا راه یافت که تاکنون آن را نمی‌شناختم». زیرا اشکالی ندارد که امام صامت در نهایت کمال باشد و تنها فاقد فعلیت امامت باشد، و هنوز آن منصب به او منتقل نشده باشد، بنابراین آن ذلتی که آن را نمی‌شناخت و بعد از وفات پدرش بر او طاری شد همان منصب امامت باشد. اکنون که آیات پروردگار و سنت خلفای او برای شما بیان شد، و با گوش‌های فهمنده به آنها گوش دادی، دلت بیدار شود و آنگاه گردد که مراد اخبار در فرق بین امام و نبی و رسول و محدث، همان فرق بین رسول و نبی به دو چیز است (چنانکه در آن تصریح شده) و تفاوت رسول و نبی که دارای منصب خلت و امامت نیستند به این دو نیست. امام و محدث نیز چنین هستند، زیرا مراد از آن دو مطلق امام و محدث مثل اسحق و یعقوب هستند که شریعت ندارند و تنها از اوصیای حضرت ابراهیم هستند، و نیز مثل سلمان می‌باشد که درباره وی آمده که وی محدث بوده است، و گرنه مثل محمد و آل او و ابراهیم و امامان آل محمد علیهم السلام سخن فرشته را می‌شنیدند ولی خود فرشته را نمی‌دیدند، و قبلاً چگونگی برخورد فرشتگان نسبت به ایشان و این که آنها در عالم تکوین فروع انوار آل محمد علیهم السلام هستند را فهمیدی پس در دیگر شئون چه می‌اندیشی؟ روشن است که هر نبی و یا رسولی که به مرتبه خلت و امامت نرسد نمی‌تواند از خدای - عزوجل - تلقی کند مگر به توسط فرشتگان و یا به آمدن وحی در خواب باشد، اما کسانی که به مرتبه خلت و امامت رسیده باشند، نیازی به صورت یافتن وحی و یا وساطت فرشتگان در آوردن وحی ندارند، زیرا وساطت آنها در مرتبه رسالت ضرورت دارد. و لذا خدای تعالی در حق حبیب خود فرمود: «وَمَا يُطِيقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ عَلَّمَهُ شَدِيدَ الْقُوَىٰ» (۱۹۰)؛ او از هوی سخن نمی‌گوید، این جز وحیی که به او وحی می‌شود نیست، کسی که دارای قوای فراوان است به او تعلیم کرده است. مراد از شدید القوی خدای تعالی است، چنانکه علی بن ابراهیم گفته است و این آیه شریفه: «فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ» (۱۹۱) بر آن دلالت دارد، پس کدامین فرشته را جرأت است که در آن مقام موجود شود و یا بوی وجود را بشنود، چه رسد که بتواند واسطه بین خدا و حبیب او محمد صلی الله علیه و آله شود، «وَلَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ» (۱۹۲)؛ او آیات پروردگار بزرگ خود را دید. با فهم این مطلب مراد از مهبط وحی معلوم می‌شود، زیرا وحیی که به محمد صلی الله علیه و آله وحی کرده است امکان هبوط ندارد مگر به سوی امامان، زیرا غیر از ایشان نمی‌توانند آن را دریافت کنند و قابلیت و استعداد آن را واجد نیستند تا بتوانند محل هبوط آن باشند. پس «الف و لام» در «مهبط الوحی» برای عهد است، پس شما (ای امامان) اولین منزل وحی هستید، آنگاه دیگر مراتب مهبطهای شما هستند.

وَمَعْدِنَ الرَّحْمَةِ

در معنای رحمت

رحمت در لغت به معنای عطف و ورزیدن است، معنای مصدری رحمت توجه مهرآمیز و با عطف به دیگری است، حقیقت رحمت مرتبه وجود مطلق از حقیقت نبوت است. حقیقت محمدیه مرتبه قاب قوسین است که به همه موجودات که فروع دو عالم نور و ظلمت و اهل یمین و شمالند عطف دارد، و به عبارت دیگر حقیقت رحمت همان حقیقت محمدیه است به اعتبار این که جهت قرابت بین موجودات یا خصوص انسان است، و لذا در قول حق تعالی: «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ (۱۹۳) - الی - الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ...» (۱۹۴)؛ کسانی که به آنچه خداوند به وصلش دستور داده می‌پیوندند - تا - و کسانی نقض عهد خدا بعد از محکم شدن آن می‌کنند، آنچه را که خداوند فرمان به وصلش داده را می‌برند... . تفسیر به رحم آل محمد علیهم السلام شده است. (۱۹۵) به خواست خدای تعالی در ضمن «والرحمة الموصولة» از آن سخن خواهیم گفت. سخن حق تعالی: «عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ» (۱۹۶)؛ عذابم را بر هر کس بخواهم می‌فرستم و رحمت من همه اشیاء را برمی‌گیرد، و به زودی آن را برای کسانی که پروا پیشه می‌کنند و زکات می‌دهند، و کسانی که نشانه‌های ما را باور می‌کنند می‌نویسم. و نیز سخن حق تعالی: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» (۱۹۷)؛ و ما تو را جز برای رحمت دو جهان نفرستادیم. بر آن دلالت دارد، و این مطلب در شرح حقیقت نبوت بیان شده است. و نیز سخن حق تعالی: «وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَي رَجُلٍ مِّنَ الْقَرِيبِينَ عَظِيمٍ أَ هُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ...» (۱۹۸)؛ و گفتند: و چرا این قرآن را بر مردی بزرگ از این دو قریه نفرستاده است، آیا ایشان رحمت پروردگار را تقسیم می‌کنند. مراد از رحمت در اینجا نبوت است، چنانکه در احتجاج (۱۹۹) و تفسیر امام (۲۰۰) از پدرش روایت شده است که گفت: روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله در آستان کعبه نشسته بود، عده‌ای از بزرگان قریش جمع شدند تا اینکه فرمود: «عبدالله بن امیه به پیامبر گفت: اگر خداوند می‌خواست رسولی برای ما بفرستد باید بزرگ‌ترین ثروتمند و کسی که بهترین وضع را دارد برای ما بفرستد چرا قرآن را که تو گمان می‌بری که خدا بر تو فرستاده و تو را رسول خویش کرده بر مردی بزرگ از این دو قریه ولید بن مغیره در مکه و یا عروه بن مسعود ثقفی در طائف نازل نکرده است...» در این هنگام سخن حق تعالی نازل شده که: «وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ...» - الی - «وَرَحْمَةُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ» (۲۰۱)؛ یعنی نبوتی که به تو عطا کردیم. و نیز آیه شریفه: «وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ...» (۲۰۲)؛ اگر پروردگارت می‌خواست مردم را یک امت قرار می‌داد و هرگز اختلاف نمی‌کردند، مگر کسانی که خداوند به ایشان رحم کند، برای همین ایشان را آفریده است. علی بن ابراهیم گفت (۲۰۳) درباره روایت ابی الجارود از ابوجعفر که فرمود: «وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ»؛ پیوسته در دین مختلف بودند». و مراد از «إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ» آل محمد علیهم السلام و پیروان ایشان هستند، «وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ»؛ اهل رحمت اختلاف در دین نمی‌کنند. و در کافی (۲۰۴) از امام صادق روایت شده است که مراد از آیه فوق «وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ...» مردم در فهم واقع در اشتباهند و همه در هلاکت هستند مگر کسانی را که پروردگارت به آنها رحم کند یعنی مگر شیعیان ما و «لِذَلِكَ خَلَقَهُمْ» برای رحمت خویش ایشان را خلق کرده یعنی برای طاعت امام ایشان را خلق کرده است. گویم: توضیح این آیه شریفه و دو روایت شریف فوق این است که: چون خدای تعالی نهایت کمال را داراست به طوری که هیچ کمالی از جلال و جمال را فاقد نیست و صفات حق تعالی دارای مراتب غیر متناهی‌اند، و هر کدام شئونی غیر متناهی دارند، و عالم امکان گنجایش وجود آنها را ندارد، زیرا عالم امکان عالم امور محدود است، به همین خاطر خواست مراتب صفات و شئون خود را برای خلقش آشکار کند، لذا مخلوقات را دارای اطوار و مراتب ساخت و انسان را آفریده و بیان را به او آموخت، تا مظهر همه صفات او شود و انسان را دارای اطواری کرد تا هر فردی مظهر و مرتبه‌ای از مراتب

جامعیت او باشد، چنان که فرمود: «ما لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَاراً وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَاراً» (۲۰۵)؛ چه شده شما را که برای خدا ثبات و وقار ندارید در حالی که خداوند شما را بر اطواری آفریده است». و فرمود: «وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْيَتَيْتِكُمْ وَالْوَالِيَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ»؛ از آیات خداوند آفرینش آسمان‌ها و زمین و تفاوت‌های زبان‌ها و رنگ‌های شماس، همانا در آن نشانه‌هایی برای جهانیان است». به همین خاطر در آدمیان دو تن را در همه ملکات و حالات و خواسته‌ها و چهره‌ها و رنگ‌ها و دیگر ویژگی‌هایی که باعث اشتباه شود یکسان دیده نشده و نمی‌بینید. به همین خاطر امام صادق علیه السلام در روایتی که در کافی (۲۰۶) به اسنادش به شهاب آمده و چنین شنیده که فرمود: اگر مردم می‌دانستند که چگونه خدای تعالی مردم را آفریده هرگز کس دیگری را ملامت نمی‌کرد و حدیث را تا به اینجا رساند که آن حضرت فرمود: اگر مردم می‌فهمیدند که خدای - عزوجل - این مردم را این گونه آفرید، هیچ کس دیگری را سرزنش نمی‌کرد». و در اخبار طینت به اسناد کلینی (۲۰۷) به زراره از ابوجعفر علیه السلام آمده که آن حضرت فرمود: «اگر مردم می‌دانستند که پیدایش خلق چگونه است هرگز دو تن با همدیگر اختلاف نمی‌کردند» اکنون که مردم نمی‌دانند، لذا با همدیگر در دین اختلاف دارند، و در علم و عمل با همدیگر متفاوتند و هر کس بر شاکله و طینت خود می‌تند و گمان می‌کند که او درست را فهمیده و هر کدام بر دیگری اشکال می‌کند، مگر کسانی که مظاهر عالم رحمت مطلقه غیر متناهی باشند، ایشان محمد و آل پاک او علیهم السلام و دوستان ایشان هستند و نیز طبقات مختلف انبیاء و پیروان ایشان که مرتبه‌ای از مراتب محمدصلی الله علیه و آله بوده و کتاب‌های ایشان آیه‌ای از آیات کتاب او می‌باشد این کتاب بر همه آن کتاب‌ها مشرف و مهیم بوده و شاهد علوم و آدابی که انبیاء دارند می‌باشد. چنان که مفاد اخبار طینت بر آن دلالت دارد. اکنون که مطالب یاد شده را فهمیدی برای شما روشن می‌شود که اسم اشاره «وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ» به مجموع مطالبی که از مستثنی و مستثنی منه استفاده می‌شود بر می‌گردد، یعنی به دلیل عدم اختلاف اهل رحمت آنها را آفرید و چون اختلاف کنندگان اختلاف کردند، ایشان را جداگانه آفرید، پس اهل رحمت اهل جمعند، و بین ایشان اختلافی نیست و رحمت همن عالم وجود مطلق است، زیرا عالم عدم قابل اختلاف نیست و عالم نور و ظلمت نیز نمی‌توانند با همدیگر ائتلاف کنند.

در اعتبارات صفات

اکنون که مطالب فوق را دانستی، بدان که صفات دارای اعتباراتی است: اعتبار اول این است که صفات عین ذاتند، یعنی ذات در حد خود از همه اشیاء کفایت می‌کند (و به هیچ چیز نیازی ندارد). اعتبار دوم صفات این است که علم صفتی در عرض صفات دیگر از قدرت و وجود و حیات و سماع و بصر است، بنابراین اعتبار باید ملاحظه خصوصیات ممیزه علم را از قدرت و دیگر صفات با ذات در نظر گرفت تا بتوان علم را برای ذات در عرض قدرت و دیگر صفات اثبات کرد، تا گفته شود که: همه ذات علم و همه ذات قدرت و یا علمش، عین ذات و قدرتش عین ذات است و یا صفات ذاتیه چند صفت هستند؟ این عالم، عالم تنزل ذات به عالم صفات و عالم تمیز اجمالی هر صفت از دیگری است، پس از ذات در این عالم به مثل علم و قدرت و حیات تعبیر می‌شود، مثل مثال‌های قبلی. اعتبار سوم صفات اعتبار ثبوت همیشگی آنها برای ذات به لحاظ نفی اضداد و تنزیه ذات از آنها بدون ملاحظه تنزل آنها به اسماء نوعیه است که ارباب انواع خلقند، از ذات در این اعتبار به مثل علیم و قدیر تعبیر می‌شود. اعتبار چهارم آن اعتبار تنزل صفات به عالم اسماء که ارباب انواعند می‌باشد، پس از آن صفات به مثل قادر و عالم تعبیر می‌شود. اعتبار پنجم آن اعتبار تشخیص جزئیات هر نوع است و این که هر کدام از جزئی دیگر تشخیص پیدا می‌کنند، لذا به این اعتبار معلوم و مقدر و دیگر صفات است. اکنون که این مطلب معلوم شده است، بدان که رحمن همان رحمت به اعتبار سوم است، و به همین خاطر بر همه اشیاء استیلا یافت، و همه اجزاء عالم امکان قابلیت گنجایش آن را دارند، اما اعتبار چهارم صفات و در پی آن اعتبار پنجم ویژه مؤمنان است و اسم رحمن در غیر مؤمن به اعتبار چهارم است که به اسم باری تنزل کنند و در همین اعتبار در مؤمنین به اسم رحیم تنزل می‌کند، و در

اعتبار پنجم در مؤمنین رحم می‌کند و در غیر مؤمن خشم می‌گیرد و خشم می‌گیرد، و لذا امام صادق علیه السلام (۲۰۸) فرمود: «الرحمن اسم خاصّ لصفة عامّة، والرحيم اسم عامّ لصفة خاصّة؛ رحمن اسم خاص برای صفت عام و رحيم اسم عام برای صفت خاصه است» یعنی چون رحمانیت به این است که خداوند وجود را به همه موجودات بدهد بدون این که وجود به مؤمنین اختصاص داشته باشد، پس اسم رحمن ویژه خدای تعالی است، زیرا این معنا نمی‌تواند در دیگران پیاده شود، ولی رحيم عطف است به طوری که در پی آن سودی باشد، این اسم عام است که غیر حق تعالی نیز به آن موصوفند. از این مطلب معلوم شد که رحمت دو بخش است: رحمت ابتدایی و رحمت جزایی، اولین رحمت رحمانیه است که به همه موجودات وجود می‌دهد، وجودی که اصل همه خیرات و قوام همه شرور است. رحمت دوم رحمت رحیمیه است و این رحمت همان است که در پی ایمان به خدا درآمد و پاداش بر آن است، مثل توفیق دادن برای انجام طاعات و رسوخ ایمان در دل‌های مؤمنان و خوش آیندی ایمان برای مؤمنین و ناخوشایندی فسوق و نافرمانی و نیز پایان بخشی عواقب مؤمنان به خیر مثل ترس و خشیت و امید و گمان خوش به خدای تعالی و امثال آن، پس خدای تعالی رحمن رحيم در دنیا است، ولی در آخرت اصل وجودی که مبدأ همه اشیاء و آشکار کننده شئون خیر است را در مؤمنان حفظ می‌کند و این وجود را به بهشت و حوریان زینت می‌دهد، بلکه هرچه را نفوس خواهانند و چشم را می‌نوازند، ده برابر تا آنچه که در آیه شریفه به آنها بشارت داده که: «مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَبِيلَةٍ مِئَةٌ وَآلِلَهُ يَضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» (۲۰۹)؛ و مثل کسانی که اموال خویش در راه خدا انفاق نمایند همانند دانه‌ای است که هفت سنبله آورده که در هر سنبله صد حبه است و خداوند برای هر کس که بخواهد چند برابر می‌کند و خداوند وسعت بخش داناست». پس او رحمن رحيم در آخرت است، لذا در دعا فراوان آمده است «یا رحمن الدنيا والآخرة ورحيمهما». (۲۱۰)

وَخَزَانَ الْعِلْمِ

وَخَزَانَ الْعِلْمِ

«خزان» بر وزن «رمان» جمع «خازن» است ذخیره کردن مال، حفظ کردن مال و حرز به کسره جایگاه مطمئن.

در اطلاعات علم

علم مصدر است، علم بر وزن سمع، یعنی دانست، و بیشتر در معنای حدیثی (یعنی مصدری) به کار نمی‌رود بلکه بر معلوم اطلاق می‌شود، چنانکه «ستر» گفته می‌شود و مراد «ما یستر به» یعنی «پرده» از آن اراده شود، پرده آلت ستر است و معلوم وسیله علم می‌باشد. همین مطلب در باب اطلاق «غسل» بر آبی که با آن غسل کنند جاری است، پس مراد از عالم چیزی است که با آن معلوم دانسته می‌شود و مشخص می‌گردد، گرچه هنوز معلوم و یا مشخص نشده و یا مشخص گردیده و به نزد عالم حاضر نشد مگر این که به آن التفات کند. از این که علم را آلت علم (معلوم) گرفتیم به خاطر ادله‌ای چند است اول این که عرف بر آن دلالت دارد، اطلاعات اسامی علوم مثل علم فقه و علم نحو و صرف و غیر آن دلیل ماست، زیرا این اطلاعات بر سه گونه است: اطلاقی علم بر ملکات مثل این که فلانی علم فقه دارد، یا فلانی استاد در علم فقه است، با این که هنوز مسأله‌ای از آن را استنباط نکرده است به گونه‌ای که اگر از وی مسأله‌ای را بپرسند در پاسخ می‌گوید: نمی‌دانم تا مراجعه کنم، پس مراد این است که وی ملکه‌ای دارد که اگر آن را اعمال کند احکام موضوعات را به لحاظ این که ترک آنها لازم و یا فعل آنها واجب است به دست می‌آورد. اطلاق دوم علم در به کارگیری این ملکات برای استنباط جزئیات است و آن اجتهاد می‌باشد که در روایت شریفه: «الملائكة تفرش اجنحتها فی

مجلس العلم؛ فرشتگان بالهای خویش را در مجلس دانش می گسترانند» مراد است. اطلاق سوم علم، اطلاق علم بر خود مسائل است، مثل این که می گویند: کتاب‌های علم فقه، کتاب‌های علم اصول، و بر این وزن مراد از این اطلاق‌های سه گانه معنای حدیثی (مصدری) نیست، چنان که مقصود از آنها صور حاصله حاضر در ذهن که اگر عالم ولو بعد از استنباط به آنها استحضار نداشته باشد جاهل می شود نیست. دلیل دوم کتاب است، خدای تعالی فرمود: «قُلْ هَيْلٌ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا» (۲۱۱)؛ آیا چیزی می دانید که برای ما بیان کنید؟. و در حق یعقوب فرمود: «وَإِنَّهُ لَمَذُوعِلْمٍ لَمَا عَلَّمْنَاهُ» (۲۱۲)؛ او دانشی دارد که ما به او آموختیم. و فرمود: «وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبِيرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا» (۲۱۳)؛ و انذار می کند کسانی را که گفتند، خدای تعالی فرزندی برای خود گرفته، در حالی که به آن علم ندارند، و پدران آنها نیز به آن علم ندارند، کلمه‌ای بسیار بزرگ (و اشتباه) است که از دهن ایشان خارج می شود، ایشان جز دروغ نمی گویند. معنای آن این است که ایشان از ناحیه خدا دلیلی از کتاب و غیر آن ندارند تا اثبات آن کند، و گرنه ایشان چنین اعتقاد دارند که خدای تعالی فرزندی برای خود گرفته است. و فرمود: «وَلَئِنْ أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ» (۲۱۴)؛ اگر بعد از این که از ناحیه پروردگارت به علم رسیدی از هواهای ایشان پیروی کنی از ستمگران خواهی بود. و فرمود: «وَلَئِنْ أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ» (۲۱۵) یعنی: «اگر بعد از این که به تو علم داده شده از هواهای ایشان پیروی نمایی از جانب خدا ولی و یابوری نخواهی داشت». و فرمود: «وَمَا أَوْتَيْتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا» (۲۱۶)؛ دانشی جز اندک به شما داده نشده است. این خبر شریف که: «العلم نور يقذفه الله في قلب من يشاء» (۲۱۷)؛ دانش نوری است که خداوند در دل هر کس بخواهد می اندازد» برای اثبات مطلوب ما کافی است و می تواند شاهد ما بوده و بیان کننده آیات فوق باشد. علاوه این که خداوند به اشیاء قبل از وجود خارجی آنها علم داشت، بلکه علم خدای تعالی ازلی و عین ذاتش می باشد، پس چگونه ممکن است که معنای حدیثی (مصدری) و یا صور حاصله عین ذات او باشد؛ پس به ناچار یکی از این دو امر لازم است: ۱ - ازلیت اشیاء ۲ - حدوث علم خدای تعالی در نظر بدوی به برخی از آیات مثل: «أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يَتْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ» (۲۱۸)؛ آیا مردم گمان بردند که با این گفته که ایمان آوردیم به حال خود گذاشته می شوند و امتحان نمی گردند. «وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الكاذِبِينَ» (۲۱۹)؛ کسانی که پیش از ایشان می زیستند را آزمودیم، پس خدا باید کسانی را که راست گفتند بداند و کسانی را که دروغ گفتند بشناسد. و فرمود: «وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ» (۲۲۰)؛ خداوند باید کسانی را که ایمان آورده اند بشناسد و بفهمد منافقان کیانند. در این چهار فعل (لیعلمن) که برای انشاء است دلالت می کند که هنوز آنها وقوع نیافته اند. و نیز خدای تعالی فرمود: «وَتَلَكَّ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلَيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذُ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ...» (۲۲۱)؛ و این روزها را بین مردم دست بدست می گردانیم تا خداوند کسانی را که ایمان آورده اند بشناسد و از شما شهادتی بگیرد. و فرمود: «أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ» (۲۲۲)؛ آیا گمان کرده اید که داخل بهشت می گردید در حالی که هنوز خداوند کسانی از شما را که جهاد کرده اند نمی داند و صابران را در نیافته است». زیرا آیه نخست مثل دو آیه اول و دوم علم خدا را در دو موضع نفی می کنند، در حالی که بدیهی است که علم خدای تعالی به اشیاء قبل از حدوث ازلی است و امثال آن در قرآن کریم فراوان است اکنون به توفیق کسی که همه عنایات را تنها او می بخشد رمز این آیات را می گشاییم، شما در گذشته تفاوت بین رحمت رحمانیه و رحمت رحیمیه را فهمیدید و این که صفات دارای مراتب و اعتباراتی اند: اعتبار و مرتبه اول: این است که صفت عین ذات می باشد معنای این که ذات به لحاظ این که ذات است از همه چیز کفایت می کند. به معنای این است که ذات موجود است نه به وجود، عالم است نه به علم، حی است نه به حیات، چنان که مولای ما امیرالمؤمنین در خطبه وسیله فرمود: علم وی به ادات و آلاتی نیست که بدون آن نتواند علم پیدا کند، بین وی و معلومش علمی دیگر نیست که به آن عالم به معلومش گردد. اعتبار دوم: این که صفات حق تعالی متعددند و آنها عبارتند از: علم و قدرت و حیات

و وجود و سماع و بصر، در هر کدام از این صفات باید امری اعتبار شود که هر صفتی از آن در عرض صفت دیگر باشد. پس به ناچار باید ذات در عالم صفات به حجابی محجوب گردد، آن حجاب باعث تنوع و گوناگونی صفات می‌گردد و هر صفتی در عرض دیگری قرار می‌گیرد. این عالم، عالم تجلی اسم مستأثر به جلوه‌های صفات است. اعتبار سوم: این است که هر صفتی مثلاً علم، ذاتی اسم مستأثر است، و به نادانی بدل نمی‌شود، لذا به این اعتبار به ذات «علیم» گفته می‌شود، و این اسم دلالت دارد که مبدأ اشفاق آن ذاتی موصوف است بدون اعتبار احتجاب آن به اسماء نوعیه‌ای که هر یک از آنها رب هر یک از انواع علوم متباینه‌اند. اعتبار چهارم: احتجاب اسم مستأثر به این حجاب‌هاست پس به اعتبار یاد شده از وی به مثل اسم عالم تعبیر می‌شود، این اسم دلالت می‌کند که موصوف آن در صدد تنزل از قوه به فعل است بدون این که اعتبار بالفعل شدن آن شود، به طوری که می‌توان از فعلیت مبدا و از صدورش از موصوف و از وقوعش بر مفعول خبر داد به طوری که مفعول مصداق و محل انجام فعل در عرض مصداق دیگر می‌گردد. اعتبار پنجم: فعلیت اسم مزبور به لحاظ یاد شده است، پس به این اعتبار می‌توان از موصوف خبر داد که مثلاً دانست و می‌داند، در حالی که در آن مراحل نمی‌توانستیم چنان خبری بدهیم، زیرا این مرتبه فعل است و قبل از صدور فعل از صدور آن از فاعل نمی‌توانستیم خبر دهیم، اگرچه مبدأ ذاتی موصوف بوده باشد. زیرا می‌دانید که اگر کسی ملکه فقاقت و اجتهاد را در بالاترین مرتبه داشته باشد ولی مشغول اجتهاد و استنباط نشده باشد، نمی‌توان از او نفی علم کرد و نادانی را برای او ثابت کرد، بلکه علم و عالم را برای او اثبات می‌کنیم و بدان حکم می‌نماییم، لذا می‌گوییم وی چون علیم و عالم است می‌تواند قضاوت کند، و هر چه که بر فقیه جایز باشد برای او ثابت است، و نیز می‌توانیم از او خبر دهیم که دانست و می‌داند، و یا همانند چنین خبرهای درباره او می‌توان داد. اکنون که مطالب فوق را دریافتی پس اعتباری که اسم مستأثر بدان محتجب شده و لذا علم در عرض قدرت و دیگر صفات قرار گرفت. این اعتبار همان احاطه وی به مفاتیح اشیاء است، و آن وجودات ماهیات متمایز در عالم تمایز معلومات می‌باشد، این مرتبه همان مرتبه چهارم حقیقت نبوت است که در آیه شریفه: «وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» (۲۲۳)؛ و به نزد او کلیدهای غیب موجود است که جز او کسی آن را نمی‌داند. به آن اشاره شده است، این مرتبه‌ای است که قابل اشاره وجودی جز در آن عالم نمی‌باشد، و او در هر شیء مفتاح همه مراتب و مبدأ همه عوالمش می‌باشد و جوهر همه عوارض آن همان مرتبه کتاب است، این مرتبه کتاب از همان خصال هفتگانه‌ای است که در روایت حضرت ابو عبدالله امام صادق علیه السلام و ابوالحسن بیان شد، در آنجا بیان کردند که هر چیز در آسمان و زمین به کمال نمی‌رسد مگر به مرتبه کتاب پس مرتبه کتاب مرتبه‌ای است که همه اشیاء در عالم الهی تعین پیدا می‌کند و مرتبه غیب همه اشیاء است، آنگاه به مشیت الهی و اراده و قدرت و قضا و اذن و اجل خداوند در عالم خلق متعین می‌گردد، بدون این که مراتب آن معین گردد و شئون آن معلوم شود، پس همه مراتب عالم اکبر در وی منظوری است، لذا در تعین هر مرتبه و شأنی باید خصال هفت گانه اعمال گردد. پس معنای علم خدا این است که خداوند مرتبه غیب اشیاء و معلوماتش را تمیز و تشخیص داد، ولی نه به این معنا که تمیز و تشخیص آنها به گونه‌ای باشد که در عرض شیء دیگر به این و آن اشاره شود و در عین حال خداوند احاطه علمی به آنها دارد، چنانکه مفاد آیه شریفه: «وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» چنین است. پس از این که تعبیر به «عنده» کرد برای فهماندن این است که اسم مستأثر وی بر آنها احاطه دارد، و از این که به «لا یَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» به آن اشاره کرد تا بفهماند که تشخیص دادن مفاتح مزبور در آینده ویژه حق تعالی است، لذا هم اکنون تشخیص علمی ندارد و در ضمن دلالت دارد که معلومات حدوث پیدا می‌کنند، و در عین حال علم وی به آنها احاطه دارد، پس احاطه علمی حق تعالی به اشیاء مستلزم وجود آنها نیست و علت تامه برای تعین آنها نمی‌باشد، بنابراین احاطه علمی نه در عالم الهی باعث تعین آنهاست و نه در عالم خلق و هنگامی که در عالم حق - تبارک و تعالی - تعین یافت به واسطه مشیت و اراده و قدر و قضا و اذن و اجل در عالم خلق تعین می‌یابد، ولی در این مرحله هنوز مراتب آن تشخیص نیافته و شئون آن متعین نمی‌باشد. آنگاه به آن هفت خصال الهی (مشیت و اراده...) تک تک مراتب تشخیص می‌یابند، بنابراین احاطه علمی حق با نفی علم در گذشته و آینده منافاتی ندارد.

مثالی برای احاطه علمی حق تعالی

اگر خواهی این مطلب را روشن نماییم: اقیانوسی را در نظر آور که همه مخلوقات گذشته و آینده تا انقراض دنیا از آن می‌نوشند، تا هنگامی که سهمی برای اهل مشرق و یا اهل مغرب جدا نشده آیا می‌توان به بخشی از اقیانوس اشاره کرد و گفت: آن سهم اهل مشرق و یا اهل مغرب است؟! و آیا می‌توان سهمیه ایشان را از دریا نفی کرد؟ و اگر سهمیه هر یک معلوم شد آیا می‌توان به آن اشاره کرد و گفت این سهم فلان اقلیم از مشرق و یا بهمان اقلیم مغرب است؟ آیا می‌توان سهم ایشان را نفی کرد؟ و نیز اگر سهمیه چنین اقلیم‌هایی معلوم شده باشد، ولی آیا می‌توان به آن اشاره کرد و گفت سهمیه فلان دولت و فلان ملت و فلان شهرها این است؟ و نیز اگر برای عده‌ای سهمیه جدایی در نظر گرفتند، تا هنگامی که سهمیه تک‌تک افراد جدا نشده آیا می‌توان به آن اشاره کرد و گفت سهم فلان و بهمان این است و نیز آیا می‌توان سهمیه ایشان را نفی کرد، پس تا هنگامی که زید از آن آب ننوشید نمی‌توان آن کاسه را سهمیه زید دانست، و نیز نمی‌توان سهمیه زید را از آن کاسه نفی کرد. زیرا سهمیه زید با توجه به این اسم از حدی که سهمیه وی برداشته انتزاع می‌شود، و نه از هویت آب، لذا قصه در همه اشیای محدود چنین است و اصلاً تا زمانی که سهمیه زید معلوم نشده و به مشخصات ممیزه تشخیص نیافت نمی‌توان حکم به وجود آن کرد، اما می‌توان به آن احاطه کرد، زیرا احاطه به هویت ممکن است و لازم نیست هویت تشخیص‌های گوناگون پذیرفته باشد، پس مثال ما برای این بود که ممکن است احاطه بر چیزی ممکن باشد ولی آن چیز هنوز تعیین حدی پیدا نکرده باشد. به عبارت دیگر: علم به هویت‌های اشیاء تعلق می‌گیرد و متعلق دانستن اشیاء در ماضی و مستقبل (علم و یعلم) دانستن اشیاء به مشخصات و تعینات است، بنابراین بین اثبات علم و بین نفی علم (در گذشته و آینده) تنافی ندارد، همین مطلب در خطبه حضرت علی علیه السلام به روایت کافی (۲۲۴) از فتح بن جرجانی آمده است وی گفت: من با حضرت ابوالحسن در یک مسیر حرکت می‌کردیم، تا این که فرمود: «کان ربّاً إذ لا مربوب، وإلهاً إذ لا مألوه، وعالمماً إذ لا - معلوم، وسمیعاً إذ لا - مسموع؛ وی پروردگار بود در آن هنگام که هیچ مربوبی نبود، و معبودی بود که هنوز عابدان نبودند، و دانایی بود که هنوز دانسته‌ها محقق نبودند، و شنونده‌ای بود به هنگامی که شنیده‌ها نبودند. و تتمه‌ای در روایت دیگر از علی بن ابراهیم (۲۲۵) نقل شده و آن این است: «عالمم إذ لا - معلوم، وخالق إذ لا - مخلوق، وربّ إذ لا - مربوب؛ دانا بود در زمانی که هنوز معلوم نبود، آفریننده‌ای بود که هنوز آفریده‌ای نبود، پروردگاری بود که هنوز پروریده‌ای نبود. پس مراد حضرت اثبات مراتب چهارگانه این صفات برای حق تعالی است، و می‌خواهد نفی تنزل آنها به مرتبه پنجم کند. مرتبه پنجم مرتبه وقوع فعل از فاعل بر مفعول است، در این مرتبه می‌توان نفی صفات کرد در عین حال که مبدأ اشتقاق موصوف را برای او اثبات می‌کنید، چنان که در بنا و نجار مادامی که بنایی نکرده و سریر را نساخته می‌توان گفت که وی هنوز کاری نکرده و نفی این کار (یعنی مرتبه پنجم) مستلزم نفی مراتب چهارگانه نیست، و حتی مستلزم نفی یک مرتبه هم نیست. لذا ابو عبدالله امام صادق علیه السلام (در روایت کافی (۲۲۶) از ابوبصیر) به همین مطلب اشاره دارد: «قال سمعت أبا عبد الله يقول: لم يزل الله - عزّوجلّ - ربّنا والعلم ذاته ولا معلوم، والسمع ذاته ولا مسموع، والبصر ذاته ولا مبصر، والقدرة ذاته ولا مقدور، فلما أحدث الأشياء وكان المعلوم وقع العلم منه على المعلوم والسمع على المسموع والبصر على المبصر والقدرة على المقدور؛ پیوسته خدای - عزّوجلّ - پروردگار ما بوده و علم عین ذات او بوده در حالی که هنوز معلوم نبوده و سمع ذات او بود ولی هنوز مسموع وجود نیافته بود و بصر عین ذات او بود و هنوز مبصری نبود و قدرت ذات او بود و هنوز مقدوری نبود، هنگامی که اشیاء را آفرید و معلوم تحقق یافت علم وی به معلوم و سمع وی به مسموع و بصر وی بر مبصر و قدرت وی بر مقدور تعلق گرفت». پس مثال ما برای بیان همین مقدار خوب است گرچه مثال از جهات دیگر با مورد ما تفاوت دارد.

و از اینجا ظاهر شد که کسانی که می‌گویند: خداوند دارای دو علم یعنی: ۱ - علم قدیم ۲ - علم حادث می‌باشد، دچار اشتباه شدند و منشأ اشتباه ایشان توجه نکردن به مراتب اشیاء و تمییز ندادن حدود صفات و اعتبارات آنهاست و این که هر هیأتی به یک اعتبار غیر از اعتبار ملحوظ در هیأت دیگر است. اکنون دلیل دیگر بر این مطلب که «متعلق علم هویت‌های اشیاء است و متعلق علم به ماضی و مضارع (علم و یعلم) مشخصات ممیزه اشخاص از یکدیگر است و نه مراتب و شؤون آنها» این است که همه ادیان اتفاق دارند که علم حق به اشیاء ازلی است و نیز خدای تعالی بعد از خلقت اشیاء به همه مراتب و شؤون آنها علم دارد، در این صورت چگونه دیگر اسماء و صفات از قبیل خالق و باری و مقدر و مدبر و مصور و موجد و سمیع و بصیر و خبیر و... تا هزار اسم مجال بروز دارند، معنای این که علم از صفات ذات است و آن را از خدای تعالی ازلا و ابدا نمی‌توان نفی کرد برخلاف دیگر صفات فعلی چیست؟ و نیز معنای این که همه موجودات در آسمان‌ها و زمین بر خصلت‌های هفت‌گانه علم و مشیت و اراده و قدر و قضا و اذن و اجل هستند چیست؟ اگر کسی گمان برد که می‌تواند این قاعده را نقض کند کفر ورزیده است. بلکه از عالم علیه السلام در روایتی که در کافی (۲۲۷) نقل شده و حدیث به اینجا رسید که فرمود: «فَلَلَّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى الْبَدَاءُ فِي مَا عِلْمٌ مَتَى شَاءَ...؟ خدای تعالی هر گاه بخواهد در آنچه می‌داند تجدید نظر می‌کند». یعنی بعد از تنزیل از عالم تمیز معلومات به عالم مشیت که عالم وجود کلی است بداء را می‌پذیرید، نه در عالم تمیز معلومات. خدای تعالی فرمود: «يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنْثِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ» (۲۲۸)؛ خداوند آنچه را بخواهد محو کند و آنچه را بخواهد اثبات می‌کند، و امّ الكتاب به نزد حق تعالی است. مراد این است که معلوماتی که به عالم مشیت رسیده را محو می‌کند و در همین عالم چیز دیگری را اثبات می‌کند، ولی در عالم تمیز معلومات محو صورت نمی‌گیرد، بلکه آنچه محو می‌شود و اثبات می‌گردد در آنجا وجود دارند و آن عالم ام‌الکتاب و لوح محفوظ است.

در معنای بداء

پس از آنچه یاد کردیم معلوم می‌شود که خدای تعالی در آنچه می‌داند بداء حاصل می‌کند، لذا می‌تواند اراده کند و محو کند و چیز دیگری را بخواهد و هر گاه خواست می‌تواند تقدیر نماید و می‌تواند محوش کند و چیز دیگری را بخواهد و هر گاه مقدر نمود می‌تواند قضا نماید و یا آن را محو کند و چیز دیگری را تقدیر نماید، و هنگامی که قضا به چیزی تعلق گرفت نیز می‌تواند آن را امضا کند و یا آن را محو کند و چیز دیگری را قضا نماید، و هنگامی که امضا کرد می‌تواند آن را در عالم عین ایجاد کند و یا آن را محو کند و چیز دیگری را معین نماید، و هنگامی که معین کرد و ایجاد نمود دیگر بداء نیست، پس معلوم در عالم تمیز معلومات بر عالم مشیت محیط است، و هر چه خواست آن چیز مصداقی از مصادیق و جزئی از جزئیات آن است، و همین مطلب در باب مشیت و دیگر عوالم از عالم‌های اراده و عالم قدر و عالم قضا و عالم اذن و عالم اجل می‌آید، همه آنها محیط بر مادون بوده و به سان احاطه جنس عالی نسبت به جنس سافل و جزئیات اضافیه بر مادون محیطند، اگر متعلق علم اشیاء متعین می‌بود راهی برای بداء در آنچه خدا می‌دانست نبود تا خداوند به هر هنگام بخواهد آن را دگرگون کند، بلکه اصلاً توقف معلومات بر مشیت و دیگر خصال معنایی نداشت. زیرا علم به آن تعلق گرفته بود و نیازی به مراحل پایین نبود. اگر گویی: لازمه سخن شما این است که اشیاء به طور متعین و مشخص برای خدای تعالی معلوم نیستند، بلکه بعد از وجود معلوم می‌گردند! گویم: اگر معلوم نبودن اشیاء نادانی و جهل خداوند است، ما از این گفته به خدا پناه می‌بریم، بلکه از این جنبه علم قبل از حدوث خداوند همانند بعد از حدوث آن است و حدوث اشیاء بر دانش خداوند نیافزود، زیرا دانستید خداوند در عالم صفات به آنها علم داشت. و اگر مراد از اینکه اشیاء برای خدا معلوم نبودند این است که اشیاء عینا و شخصا در نزد خداوند نبوده‌اند، (ما نه تنها قائل به آن هستیم بلکه) با این قول به خداوند تقرب می‌جوییم، زیرا اشیاء مخلوق و حادثند، و بعد از پیاده شدن همه اسماء حسنی از قبیل صفات ذات و صفات فعل در آنها به مرتبه غیبت رسیده‌اند، ولی بنابر سخن شما باید اشیاء عینا قدیم و ازلی باشند و همه صفات فعلی از مرحله فعلیت خارج شوند، و

هرگز بداء در آنها راه پیدا نکند، زیرا علم حق تعالی نمی‌تواند دگرگون شود. اگر گویی: علم به اشیاء به معنای حضورشان در نزد خداست لازمه آن قدم اشیاء نیست زیرا مراد از حضور اشیاء به نزد حق تعالی این است که برای خدا زمان‌ها تفاوتی ندارد و زمان ماضی و حال و آینده یکسان است و اشیاء زمانی در زمان وجود خود برای خدا حاضرند، گرچه در اعیان موجود نباشند، پس اگر اشیاء در زمانی موجود شوند و در زمانی نبوده‌اند منافات با حضورشان نزد حق تعالی ندارند. گویم: این سخن شما که در زمان گذشته و حال و آینده به نزد خداوند یکی است مورد پذیرش و مسلم است، ولیکن گویم: آیا زمان آینده با همه حوادث شخصاً و عیناً در عالمی در عوالم موجود است؟ یعنی زمان آینده با حوادث به طور مشخص و معین قابلیت اشاره مثلاً در عالم الهی دارد و یا اینکه معدوم است و امکان اشاره ولو در عالم الهی و به اشاره الهی به آن نیست. اگر گویی: زمان آینده مثلاً در عالم الهی موجود است بنابراین ازلی است و لازمه آن این است که در ازل با خداوند چیزی بوده است و اگر گویی در آن عالم به اشاره الهی نیز موجود نیست در این صورت چه چیزی در آن عالم به نزد خدا حاضر بود؟ پس روشن شد که علم حق تعالی عبارت از اسم مستتر خداست، به عبارت دیگر اینکه علم خدا به حقایق و انیت‌های اشیاء که بر آنها اسم «شیء» اطلاق می‌شود احاطه دارد و بعد از وصول به مرتبه معلوم و تمیز از دیگر معلوماتی که در عرض آن است یعنی بعد از تنزل در مرتبه معلوم و در عالم الهی قابلیت اشاره در عالم خلق پیدا می‌کند، بنابراین پس از اینکه مشیت و دیگر خصلت‌های هفت‌گانه الهی در اشیاء تاثیر گذاشتند و در عالم خلق موجود شدند شایسته اشاره در عالم خلق شدند، چنان‌که در شرح قول مصنف «وموضع الرسالة» در شرح حدیث حدوث اسماء بیان شده است.

در این که ائمه مظهر علم خداوندند

و این مرتبه یعنی مرتبه معلومیت در عالم الهی و مرتبه غیب همه اشیاء به منزلت علم به دیگر مراتب در عالم خلق است و به غیر از حق تعالی هیچ کس بر این مرتبه احاطه ندارد، چنان‌که فرمود: «وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» (۲۲۹)؛ و کلیدهای غیب نزد پروردگار است و جز او هیچ کس بر آن آگاهی ندارد. و این مرتبه یعنی مرتبه غیب همه اشیاء اولین مرتبه ظهور وجودات در عالم خلق و مرتبه مفتاح برای خلق است. آنگاه بعد از تنزل آن به عالم مشیت که عالم وجود مطلق است ظرف و خزینه‌های علم آن محمد و آل طاهرین او علیهم السلام هستند، چنان‌که از کتاب خرائج (۲۳۰) از امام زمان علیه السلام نقل شده که درباره مفوضه از آن حضرت پرسیدند، فرمود: «ایشان دروغ گفتند، بلکه دل‌های ما ظرف مشیت خدای - عزوجل - می‌باشد، به هنگامی که خداوند بخواهد ما می‌خواهیم»، آنگاه آیه شریفه: «وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ» (۲۳۱)؛ نمی‌خواهید و اراده نمی‌کنید مگر اینکه خداوند بخواهد» را تلاوت فرمود. این همان غیبی است که خدای تعالی آن را به کسانی که از ایشان خشنود است اظهار می‌نماید، چنان‌که در کافی (۲۳۲) از امام باقر علیه السلام در سخن حق تعالی: «عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يَظْهَرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنْ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ» (۲۳۳)؛ و برغیب خویش کسی را آگاه نمی‌کند مگر کسانی که از ایشان خشنود باشد. فرمود: به خدا قسم محمد صلی الله علیه و آله از جمله کسانی بوده‌اند که خداوند از ایشان خشنود بود. و در خرائج (۲۳۴) از امام رضا علیه السلام درباره این آیه آمده است: «پس رسول خدا مورد رضایت خداوند است و ما وارثان آن پیامبریم که خداوند وی را بر آنچه از غیب که می‌خواست آگاهانیده، به همین خاطر ما گذشته‌ها و آینده‌ها را تا روز قیامت فهمیدیم و این علمی است که خداوند خواسته که ایشان را در این سخن خویش بر آنها احاطه دهد. «وَلَا يَحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا شَرِبَا» (۲۳۵)؛ خداوند به معلوماتی که به ایشان رسیده و ایشان را بر آنها احاطه داده به مرتبه مشیت رسانده است. و نیز سخن حق تعالی: «وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لِمَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ» (۲۳۶)؛ در نزد او کلیدهای علم است که جز او نمی‌داند، و آنچه در خشکی‌ها و دریاهاست می‌داند، و هیچ برگ درختی نمی‌افتد مگر خداوند آن را می‌داند،

و هیچ دانه‌ای در تاریکی‌های زمین نمی‌افتد و تر و خشکی نیست مگر این که او آنها را می‌داند». در اینجا خداوند احاطه به «مفتاح الغیب» را ویژه خودش قرار داده است و جز او کسی نمی‌تواند آنها را از همدیگر متمایز سازد، آنگاه فرمود: هر دانه و تر و خشکی که از عالم غیبی که عالم تمیز معلومات است به عالم شهادت تنزل کرده است و به نامی نامیده شده در کتاب مبین قرار دارد، یعنی: آشکار کننده عالم غیب از عالم شهادت و جدا کننده علم حق از عالم خلق و تفاوت و فرقان عالم وجوب از عالم امکان. و این که خدای تعالی فرمود: «وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ» (۲۳۷)؛ و همه اشیاء را در امام مبین شماره کرده‌ایم. خدای تعالی شمارش (و معلوم و مشخص کردن) همه اشیاء را که امکان شمارش دارند و به نامی نامیده می‌شوند به امام مبین اختصاص داده است.

امام مبین کیست؟

امام مبین در برخی روایات به امیر المؤمنین علیه السلام تفسیر شده است، در معانی الاخبار (۲۳۸) از امام باقر علیه السلام از پدرش از جدش روایت شده که هنگامی که این آیه «وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ» بر رسول خدا نازل شد، ابوبکر و عمر از جایگاه خویش برخاستند و پرسیدند: یا رسول الله! آیا مراد از امام مبین تورات است، فرمود: خیر، پرسیدند: آیا مراد انجیل است؟ فرمود: خیر، پرسیدند: آیا مراد قرآن است؟ فرمود خیر، آنگاه گفت: امیرالمؤمنین در این هنگام روی آورد، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: امام مبین این است که خداوند علم همه اشیاء را در وی شماره کرده است. و در احتجاج (۲۳۹) از پیامبر در حدیثی روایت شده است که فرمود: مردم! هیچ دانشی نیست که خدایم آن را به من آموخته باشد و من آن را به علی نیاموخته باشم و خداوند آن دانش را در من احصاء کرده است، و هر علمی که من آموختم در امام متقیان آن را احصاء و شماره کرده‌ام و هیچ دانشی نیست مگر این که من به علی آموختم» به هنگامی که اشیاء به عالم مشیت که وعای آن محمد و آل طاهرین علیهم السلام آن حضرت هستند رسید. رسیدن به عالم اعیان موقوف بر تنزیل به عوالمی است که همه موجودات سماوی و زمینی منوط به آن هستند و می‌توانند بدها پذیرند. پس اخباری که دلالت دارد که ایشان علم گذشته و آینده و آنچه خواهد شد را دارند معنایش این است که علم نازل شده به عالم مشیت که محیط بر همه وجودات است که از آن به اضافه اشراقیه تعبیر می‌شود که ایشان وعای آنند آنگاه در هر سال سرّ عالم در عالم امام در شب‌های قدر بر او نازل می‌شود، آن عوالم سه گانه عبارتند از: عوالم مشیت، ارادت و قدر؛ و سه عالم دیگر باقی مانده یعنی عوالم قضاء در شب‌های جمعه و عوالم اذن در ایام و سپس در ساعتی که اجل آنها رسیده بر ایشان نازل می‌شود. اجل آنها زمانی می‌رسد که خودشان شخصا در آن ساعات به عوالم خویش می‌روند، و یا در اوقات دیگری که خدای - عزوجل - آن را معلوم کرده و ایشان آن را می‌دانند، به آن عالم می‌روند.

در زیادت لحظه به لحظه علم امام

پس اخباری که بر نفی علم دلالت دارد نگاه به عدم بلوغ اشیاء و عدم تنزل آنها به آن عوالم در عالم امام دارد، مثل اخبار شب‌های قدر و اخبار شب‌های جمعه و اخباری که دلالت دارد که بهترین دانش‌های ایشان آن است که لحظه به لحظه نو می‌شود، و اخباری که نفی علم غیب از امامان می‌کند، مثل حدیث جاریه و اخباری که دلالت می‌کند که اگر دانش ایشان زیاد نمی‌شد علم ایشان پایان می‌یافت، و اخباری که دلالت می‌کرد بر این که ایشان به هنگامی که بخواهند بدانند می‌دانند، و اخباری که دلالت دارد بر این که دانش برای ایشان باز شود و تفصیل می‌یابد و می‌فهمند و بسته و مجمل می‌شود و نمی‌دانند.

در شب قدر چه می‌گذرد؟

شاهد بر این دریافت و برداشت از روایات صحیح است، این روایات در کافی در تفسیر: انا انزلناه... آمده است، از جمله روایت ابی

جعفر (۲۴۰) است که گفت: اولین آفریده خدای - جل ذکره - لیلۀ قدر است، در این شب اولین پیامبر و اولین وصی اش را آفریده، قضایش بر این تعلق گرفت که در هر سال شبی باشد که تفسیر امور تا سال آینده در آن شب نازل شود، و هر کس انکار کند سخن خدای - عزوجل - را رد کرده است، آنگاه در ادامه حدیث (۲۴۱) را به اینجا رسانید که مردی به ابوجعفر (باقر) علیه السلام عرضه داشت: ای پسر پیامبر بر من خشم مگیر! فرمود: برای چه بر تو خشم نگیرم؟ گفت: از این پرسش که از تو خواهم پرسید، فرمود: بگو، گفت: خشم مگیر، فرمود: خشمگین نمی شوم، گفت از این که می فرمایید که در شب قدر فرشتگان و روح بر اوصیا نازل می شوند، مطالبی را که فرشتگان می آورند آیا آن مطالب را رسول خدا نمی دانست و یا می دانست و می دانید که رسول خدا در حالی وفات نموده است که هیچ دانشی از آن حضرت نبوده مگر این که علی آن را می دانسته است؟ ابوجعفر باقر علیه السلام فرمود: مرا با تو چه کار است چه کسی تو را به نزد من آورده است، مرد پاسخ داد: برای آموختن دین، قضای الهی مرا به نزد تو کشاند، فرمود: آنچه را می گویم دریاب؛ رسول خدا صلی الله علیه وآله به هنگام معراج فرود نیامد مگر این که خداوند - جل ذکره - علم گذشته و آینده را به وی آموخت، بسیاری از آن علوم کلی و اجمالی بودند، تفسیر آن امور اجمالی در شب قدر می آید، همچنین علی بن ابی طالب علیه السلام آن جمل از علوم را فهمید و تفسیر آنها نیز در شب قدر می آید، چنانکه با رسول خدا صلی الله علیه وآله چنین بوده است آن مرد پرسنده گفت: آیا آن علوم اجمالی به همراه تفسیر بود؟ پاسخ داد: آری ولیکن تفسیر آن با امر الهی در شب‌های قدر به پیامبر و اوصیاء می رسد که چنین کن و چنان نما، دلیل آن چیزی است که ائمه علیهم السلام می دانند، به ایشان دستور داده شده که چگونه عمل کنند، گفتم: این جمله را تفسیر نما. فرمود: رسول خدا صلی الله علیه وآله از دنیا رحلت نفرمود مگر این که آن علوم کلی و اجمالی و تفسیرش را می دانست، پرسیدم: پس آنچه در شب‌های قدر نازل می شود علم به چه چیز است، پاسخ داد: امر و یسر در آن چه می دانست می باشد، آن مرد پرسید: بنابراین در شب‌های قدر دانشی جز آنچه می دانستند برای ایشان پدید نمی آمد؟ پاسخ داد: درباره این مطلب مأمور به کتمان هستند، و تفسیر آنچه را که از آن پرسیدی جز خدای - عزوجل - نمی داند. و نیز در تفسیر قول حق تعالی: «فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ» (۲۴۲) از ابوجعفر علیه السلام روایت شده (۲۴۳) فرمود: «در هر شب قدر برای ولی امر تفسیر امور هر سال نازل می شود، در آن چگونگی فرامین مربوط به خود وی و مربوط به مردم بیان شده...»

با این روایات مطالبی که ما درباره تفاوت بین مرتبه علم و علیم و عالم و مرتبه علم و یعلم بیان کردیم روشن می شود، و معلوم می گردد که بین اثبات علم و علیم و عالم و نفی علم و یعلم تنافی وجود ندارد. بر مطالب یاد شده در این که خداوند آن علمی که به محمد صلی الله علیه وآله و آل طاهرین اوعلیهم السلام داده در مرحله مشیت الهی است اخباری که در بدهاء وارد شده دلالت دارد، از آن جمله روایت کافی (۲۴۴) به اسنادش به ابوبصیر از ابوعبدالله علیه السلام است که فرمود: خدای تعالی دارای دو علم می باشد: علم مکنون و مخزون که جز او نمی دانند، و از این علم بدهاء حاصل می شود و علمی که به ملائکه و رسولان و پیامبران آموخته، ما از این دانش بهره وریم. پس مراد از این که علم اول مخزون و مکنون است این است که آن علم به عالم مشیت نمی رسد، و مراد از این که خداوند علم دوم را به فرشتگان و رسولان و انبیا داده این است که معلومات در عالم مشیت الهی از همدیگر جدا شده و تمیز پیدا می کنند، عالم مشیت همان عالمی است که خزانه داران و وعای آن محمد و آل طاهرین اوعلیهم السلام هستند. و از آن جمله روایت کافی (۲۴۵) به اسنادش از فضیل بن یسار است که گفت: از ابوجعفر علیه السلام شنیدم که می فرمود: علم بر دو قسم است: علمی که در نزد خدا مکنون و مخزون است و خداوند هیچ مخلوقی را بر آن مطلع نگردانیده است، و علمی که خداوند به ملائکه و فرشتگان و رسولانش آموخته است، پس علمی که خداوند به فرشتگان و رسولانش آموخته واقع خواهد شد و خود به دروغ نمی افتد، و فرشتگان و رسولانش به دروغ نمی افتند، و آن دانشی که در نزد خدا مخزون است، اگر بخواهد بخشی را فرو می فرستد، و بخشی را تأخیر می اندازد، و هر چه را بخواهد اثبات می کند. ما درباره علم مخزون توضیح دادیم که مراد علمی است که در عالم تمیز معلومات آنها را تفصیل داده است. و اما دانشی که خداوند به فرشتگان و رسولان و انبیای

خویش آموخته همان است که به عالم مشیت فرستاده است، این عالم از عوالم وجود کلی ایشان است که حتماً با تمام شؤون خود به تدریج تا ابد ظاهر می‌شود، زیرا عالم مشیت برای بقا خلق شده و نه برای فنا، و لذا تعبیر روایت «سیکون» می‌باشد که دلالت بر تجدد تدریجی دارد، مگر این که مانعی از ناحیه عبد در اجرایش پیش آید. این که امام فرمود: «و در نزد خداوند علمی مخزون است که برخی را مقدم داشته و فرو می‌فرستد... الخ» و نیز در روایت نخست فرمود: «علم مکنون مخزون که جز او آن را نمی‌داند و بداء از آن است». مراد این است که آن علم مبدأ بداء است، یعنی همه عوالمی که تحت آن هستند بداء را می‌پذیرند، ولی در خود آن بداء جاری نمی‌شود، زیرا این عالم، عالمی است که محو شده‌ها و اثبات شده‌ها در آن نگه‌داری می‌شوند و در آن از تغییر و دگرگونی محفوظند، برخلاف دیگر عوالم، پس علمی که به نزد خدا محفوظ است، یکی می‌باشد و آن لوح محفوظ است و عوالمی که در آن محو و اثبات انجام می‌پذیرد چند عالم است.

بداء پیدایش علم تازه نیست

از اینجا معنای بداء و حقیقت آن روشن می‌شود، حقیقت بداء این است که مقدمات وجود شیء فراهم شود، اما مقدمات وجود دیگری بر آن سبقت می‌گیرد، نه این که علم تازه‌ای برای خدای تعالی فراهم آید، و خداوند از آن بسیار برتر است همین مطلب در آیه شریفه: «يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنَبِّئُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ» (۲۴۶) ظاهر است، در آیه خدای تعالی روشن نموده است که معلوماتی که امکان دگرگونی دارند و می‌توان معلومات دیگر در جای آنها نشانند آنها می‌باشند که به عالم مشیت رسیده باشند و یا به عوالم پایین رسیده‌اند، نه این که در عالم تمیز معلومات تبدیل و دگرگونی راه یابد، زیرا معلوم محو شده و اثبات شده در عالم معلومات حضور دارند و قابل محو نیستند، بلکه هر چه بهره‌ای از وجود داشته باشد در آن عالم ثابت است، زیرا آن عالم، عالم ام‌الکتاب و لوح محفوظ است و عالم به آن حقایق الله است که علمش ازلی می‌باشد، و بین خدا و معلومش واسطه‌ای نیست، و از راه واسطه‌ای به معلوم علم پیدا نمی‌کند، بنابراین تبدیلی در ذات حق سبحانه راه پیدا نمی‌کند. بنابراین آن علم پروردگار که به عالم مشیت صرفی که به اقتضای صرف رسیده و به عالم اعیان بدون بداء منتهی شده خداوند به انبیا و حجج داده و آنها را بر آن محیط گردانیده، این علم دارای شرایطی است که تفسیر آن در اوقات پیاده شدن آن می‌رسد چنان که تفصیل آن را بیان کردیم. پس اگر ائمه‌علیهم السلام در اموری که در آن بداء واقع شده خبر داده‌اند به لحاظ این بوده که آن معلوم در عالمی بوده که تفسیر آن هم به ایشان رسیده است، نه اینکه ایشان از امور محتوم غیر قابل بداء خبر داده باشند، چنان که حضرت علی بن حسین علیهما السلام در روایات عیاشی (۲۴۷) از زراره از علی بن جعفر از آن حضرت خبر داده که می‌فرمود: «لولا- آیه فی کتاب الله لحدثتکم بما یکون إلی یوم القيامة، فقلت: آیه آیه؟ قال: قول الله: «يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنَبِّئُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ»؛ اگر آیه‌ای در کتاب خدا نبود من از حوادث تا روز قیامت به شما خبر می‌دادم، پرسیدم کدام آیه بود؟ فرمود: خداوند آنچه را بخواهد محو می‌کند و اثبات می‌نماید و به نزد او ام‌الکتاب است». به همین مضمون در بحار (۲۴۸) از احتجاج و امالی (۲۴۹) و توحید (۲۵۰) صدوق از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده، چنان که از قرب الاسناد (۲۵۱) از بزنی از امام رضا علیه السلام در حدیثی روایت شده و در آخر آن این بود که اباعبدالله و اباجعفر و علی بن حسین و حسن بن علی و علی بن ابی طالب علیهم السلام فرمود: «والله لولا آیه فی کتاب الله لحدثناکم بما أن یکون إلی أن تقوم الساعة» «يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنَبِّئُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ» (۲۵۲) بنابراین روشن شد که مراد از اخباری که دلالت دارد بر اینکه بداء در آن علومی که به انبیا و ائمه‌علیهم السلام رسید راه ندارد آن علومی است که به عالم اعیان رسیده این عالم عالم فعلیت و عینیت است و آن علمی است که برای ایشان به تدریج و لحظه به لحظه پدید می‌آید، این دانش بهترین دانش‌های ایشان است، چنان که در روایات فرموده‌اند، زیرا بداء به معنای یاد شده بعد از وقوع راه ندارد. از آن جمله روایاتی است که در کافی (۲۵۳) در باب صحیفه و جفر و جامعه آمده و در آخر آن آمده است که گفت: پرسیدم دانش کدام

است؟ فرمود: آنچه در شب و روز و واقعه‌ای بعد از واقعه دیگر و حادثه‌ای بعد از حادثه دیگر تا روز قیامت حاصل می‌شود آن علم است و در باب این که امامان، وارثان علم پیامبر خاتم و همه پیامبران و اوصیا هستند. و به اسناد کلینی (۲۵۴) و مفضل بن عمر روایتی آمده است که در آخر آن فرمود: این علم یعنی علم تورات و انجیل و زبور آن علم نیست، علم کامل آن است که روزانه و لحظه به لحظه حادث می‌شود. و در آخر روایت دیگری (۲۵۵) از ابوبصیر آمده است: علم تنها آن علمی است که شبانه روز و روز به روز و لحظه به لحظه پدید می‌آید. و از آنچه بیان کردیم روشن می‌شود که سبب بداء پیدایش علم تازه‌ای برای خدای تعالی نیست، بلکه بداء ناشی از این است که خدای تعالی عادل است و برای ذات او هیچ تفاوتی ندارد، یعنی صفات متضاد که وجود یکی باعث عدم ضدش می‌شود در ذات باعث تفاوت نمی‌شود، زیرا خدای تعالی دارای صفتی نیست و او از صفات بی‌نیاز است. موجودیت او به وجود و علیم بودن او به علم و قوی بودن او به قدرت نیست، بلکه کمال توحید حق تعالی به نفی صفات است؛ و در فقره شریفه زیارت «ومجدّتم کرمه» و در این باره تحقیق خواهیم کرد. و چون صفات حق تعالی به لحاظ صفت اقتضای ظهور و تأثیر و افاضه دارد و عالم امکان، وجود صفات را بر نمی‌تابد و گنجایش آن را ندارد، به همین خاطر خلایق را اصناف گوناگون کرد تا هر کدام صفتی به صفات یا مرتبه‌ای از مراتب و یا شأنی از شئون او را نشان دهد، انسان را آفرید و به او بیان آموخت به اینکه همه اسماء خویش را به او تعلیم داد تا اینکه صفت عدل که صفت جامع اوست گردد، چنان که مفاد آیه شریفه: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (۲۵۶) بر آن دلالت دارد، آنگاه آدم را آفرید، و به هنگامی روح خویش را به آدم دمید و به فرشتگان فرمود: بر آدم سجده کنید، و صورت انسانی را به خود نسبت داد و نه صور دیگر موجودات را، چنان که در کافی از امام باقر علیه السلام روایت شده و در شرح قول امام و عناصر الابرار خواهد آمد. پس همه افراد و مصادیق انسان جامع همه صفات کمال است، گر چه به لحاظ کمیات مراتب گوناگون باشند، ولیکن هر کدام جامع تمام صفات هستند، منتهی هر کس به اندازه کمیت و بهره‌ای که از انسان بودن دارد از آن بهره‌ور است مثل قطره‌ها و جدول‌ها و چشمه‌ها و شطها و دریاها نسبت به آب؛ بنابراین همان‌طور که قطره و دیگر مراتب آب در داشتن دیگر مراتب آب از قبیل روشن و مایع بودن و رطوبت و برودت شریکند و در عین حال در کمیت‌ها به حسب صفات گوناگونند، و همه مصادیق انسان نیز متصف به صفات انسانی هستند، البته صفات و کمالات هر کدام به اندازه بهره ایشان از انسانیت و عمرها و روزی‌ها و عزت‌ها و ذلت‌ها و به شادی‌ها و اندوه‌ها و دانش‌ها و نادانی‌ها و غیر آنها تفاوت می‌کند، بنابراین هر کدام از این موارد خود دارای شرایط و موانعی است که برای رسیدن به اجل و تعیین در خارج مؤثرند، برخی از آنها نمی‌گذارند صفات اقتضایی داشته باشند و در مرحله اقتضاء جلوی آن را می‌گیرند و برخی در مرحله تأثیر جلوی آن را سد می‌کند و برخی شرط اقتضاء می‌باشند، بنابراین اگر از عالم تمیز معلومات به عالم مشیت تنزل یابند، به عالم اقتضاء صرف راه یافتند، تنها در زمانی که به عالم اراده و عالم قضاء و عالم اذن و عالم اجل برسند علیت آن حقایق و صفات کامل می‌شود و هم اکنون بیان کردیم که برای نزول آن به این عالم موانع و شرایطی وجود دارد و این موانع و شرایط همان اسماء منطوقی در آنهاست. پس اگر در اخبار ذکر شده که قطع رحم از عمر می‌کاهد و صلّه رحم بر عمر می‌افزاید، و صدقه و دعا بلا و امثال آن را دفع می‌کند پس هر کدام از ایشان برای بیان شرطیت و یا مانعیت هستند که نمی‌گذارند آن اقتضاء به این عوالم برسد، این عوالم در تمامیت و کمال علت آنها مؤثر است، زیرا افراد انسان مجاری صفات الهی‌اند، چنان که در آن معنای یاد شده بیان کردیم. «ولا حول ولا قوه الا بالله العظیم». بنابراین اگر بدون هیچ‌گونه مرجحی از ناحیه قوایل، در برخی صفت رحمت و در برخی صفت غضب یا در برخی صفت هدایت و در برخی صفت ضلالت پیاده شود بر خلاف عدل الهی است، بنابراین باید مرجحی از ناحیه نفس عبد باعث چنین تفاوت‌هایی گردد تا مردم بر خداوند حجتی نداشته باشند، چنان که خدای تعالی فرمود: «مَنْ كَانَ يَرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلِيهَا مِذْمُومًا مِدْحُورًا وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا كَلَّا نُمِدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا» (۲۵۷)؛ هر کس دنیای عاجل را خواهد، برای وی آنچه را بخواهیم و برای

کسانی که بخواهیم دنیای عاجله می‌دهیم، و آنگاه برای وی دوزخ قرار خواهیم داد که مذمت شده و هلاک شده در آن وارد می‌شود و هر کس آخرت خواهد و برای آن تلاش در خور نماید و مؤمن به آن باشد تلاش اینان مورد تقدیر قرار گرفته، ما به همه امداد نماییم، و این عده از عطای پروردگار برخوردارند و عطای پروردگار ممنوع نیست». اکنون که برای شما روشن شد که بداء ناشی از خدای تعالی است و لازمه آن دادن حق هر صاحب حقی به وی و پیاده کردن هر صفتی در موردش می‌باشد، چنان که مولای ما - عَجَلُ اللَّهِ فَرَجَهُ الشَّرِيفُ - در دعای افتتاح (۲۵۸) فرمود: «وَأَيُّقُنْتُ أَنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فِي مَوْضِعِ الْعَفْوِ وَالرَّحْمَةِ، وَأَشَدَّ الْمَعَاقِبِينَ فِي مَوْضِعِ النِّكَالِ وَالنَّقْمَةِ، وَأَعْظَمَ الْمُتَجَبَّرِينَ فِي مَوْضِعِ الْكِبْرِيَاءِ وَالْعِظْمَةِ؛ مَنْ يَقِينُ دَارِمَ كَيْفَ تُوِّدُ فِي جَايْغَاهِ عَفْوٌ وَرَحْمَةٌ، أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَدَرَجَاتُهَا عِقَابٌ وَنَقْمَةٌ بَسِيْرًا عَذَابُ كُنْنِدَةِهَا وَدَرَجَاتُهَا كِبْرِيَاءٌ وَعِظْمَةٌ مِنْ يَقِينٍ دَارِمٌ كَيْفَ تُوِّدُ فِي جَايْغَاهِ عَفْوٌ وَرَحْمَةٌ، تُوِّدُ هَمَّ صِفَاتِ كَمَالٍ رَا فِي خُودِ جَمْعِ كَرْدِي وَهَر كَدَامَ رَا فِي جَايْغَاهِ خُودِ مَظْهَرِي. بِه هَمِينَ خَاطِرِ بَسِيَارِي اَز اَخْبَارِ بَحَارِ (۲۵۹) اَز تُوْحِيدِ اَز زَرَارِهِ اَز يَكِي اَز دُو اِمَامِ بَاقِرٍ وَصَادِقٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ رَوَايَتِ شُدَّ كَيْفَ فَرَمُودُ: «مَا عَبْدُ اللَّهِ - عَزَّوَجَلَّ - شَيْءٌ مِثْلَ الْبَدَاءِ؛ هَر كَرَّ خَدَاوَنْدُ بِه چيزي مِثْلَ بَدَاءِ عِبَادَتِ نَشُدَه». وَ نِيْزِ دَرِ هَمَانِ كِتَابِ اَز تُوْحِيدِ (۲۶۰) اَز هِشَامِ بِنِ سَالِمِ اَز اَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ رَوَايَتِ شُدَه كَيْفَ اَن حَضْرَتِ فَرَمُودُ: «خَدَايَ تَعَالَى بِه چيزي هَمَانْدُ بَدَاءِ بَزْرُكِ دَاشْتَه نَشُدَه اَسْت» زِيْرَا بِنْدَه هَرْچِه دَر طَاعَتِ بَكُوشْدِ خُودِ رَا مَقْصَرِ مِي يَابَدِ هَمِينَ مَعْنَا دَرِ بَسِيَارِي اَز رَوَايَاتِ اَمْدَه اَسْت. اَز جَمْلَه سَخْنِ اِمَامِ سَجَادِ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَر صَحِيْفَه اَسْت (۲۶۱) فَرَمُودُ: «وَلَا يَبْلُغُ مَبْلَغًا عَنْ طَاعَتِكَ وَإِنْ اجْتَهَدَ إِلَّا كَانَ مَقْصِرًا دُونَ اسْتِحْقَاقِكَ بِفَضْلِكَ فَاشْكُرْ عِبَادَكَ عَاجِزٌ عَنْ شُكْرِكَ وَاعْبُدْهُمْ مَقْصِرٌ فِي طَاعَتِكَ؛ بِنْدَه بِه هَر دَرَجَه‌ای اَز تَلَاشِ دَر طَاعَتِ تُو كُوشْدِ بِه قَلَه طَاعَتِ تُو نَرَسْدِ وَ اَز اَدَايِ اَنچِه كَيْفَ تُو بِه خَاطِرِ فَضْلَتِ مَسْتَحَقِّ اَن هَسْتِي مَقْصَرِ اَسْت، پَس سِپَاسِ كِنْدَارْتَرِيْنَ بِنْدِگَانَتِ اَز سِپَاسِ كِنْدَارِي تُو نَاتُوَانِ اَسْت وَ عَابِدْتَرِيْنَ اَنهَا دَر طَاعَتِ تُو مَقْصَرِ اَسْت». وَ خَدَايَ تَعَالَى فَرَمُودُ: «وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ» (۲۶۲)؛ كَسَانِي كَيْفَ اَنچِه اُورْدَه‌اَنْدِ رَا تَقْدِيْمِ كَرْدَه‌اَنْدِ وَ دَر حَالِي كَيْفَ دِلَهَايِ ايشان ترسان است، ايشان به سوی پروردگارشان باز می‌گردند. پس هنگامی که خود را مقصر یافت خالی نیست که احساس تقصیر ناشی از این است که یا از عدالت خداوند می‌هراسد و از اینکه خداوند نعمتهای فراوان در ابتدا در اختیارشان قرار داده شده که باعث فوز و رستگاری و پیروزی وی در دنیا و آخرت شده می‌هراسد که به دلیل گناهانی که از او به ظهور پیوسته خداوند او را به همان شقاوتی که او را رهانیده بازگرداند، و سعادت او به شقاوت بدل گردد و لذا پیوسته توبه کرده و زاری می‌کند و از گناهانش استغفار می‌نماید و انا به می‌کند، آیا یوسف صدیق را نمی‌نگرید که می‌فرماید: «وَمَا أُبْرِيءُ نَفْسِي إِنْ النَّفْسَ لَأَمَّارَةً بِالشُّؤْرِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي» (۲۶۳)؛ مَنْ خُوِيْشْتِنِ رَا تَبْرَثَه نَمِي كِنَمِ وَ پَا كِيْزِه نَمِي دَانَمِ، زِيْرَا نَفْسِ بَسِيَارِ بِه بَدِي هَا اَمْرِ مِي كِنْدِ مَگَرِ پَرُورْدِ گَارَمِ رَحْمَتِ اُورْدِ». اَيَا دَعَايِ صَحِيْفَه اَز قَبِيْلِ اسْتِفَادَه اَز شَيْطَانِ وَ مَكَارِمِ الْاِخْلَاقِ وَ دِيْگَرِ دَعَايَا رَا دَر اِيْنِ زَمِيْنَه نَخَوَانْدَه‌اَيْدِ؟

در پیمان‌هایی که از انبیاء گرفته‌اند

از اینجا روشن شد که راز این خبر دانسته می‌شود که: خداوند هیچ پیامبری را به نبوت مبعوث ننموده مگر اینکه از او سه پیمان گرفته: ۱- اقرار به بندگی ۲- دست کشیدن از امداد خدایان دیگر ۳- و اینکه خداوند آن چه را بخواهد به جلو می‌اندازد و بخواهد آن چه را به تاخیر می‌اندازد. چنان که در توحید صدوق و تفسیر عیاشی از محمد بن مسلم از امام صادق و غیر ایشان روایت شده است، به همین خاطر رسول خدا به همان گونه که خدایش فرمود: «مَا كُنْتُ بِدَعَاءٍ مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أُدْرِي مَا يَفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَبِعَ إِلَّا مَا يُوْحِي إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا لَنْدِيْرٌ مُّبِيْنٌ» (۲۶۴)؛ مَنْ بَرِ خِلَافِ دِيْگَرِ پِيَامْبِرَانِ نِيْسْتَمِ وَ نَمِي دَانَمِ كَيْفَ بَا مَنْ چِه رِفْتَارِي مِي شُودِ وَ نَمِي دَانَمِ بَا شَمَا چِه مِي كِنْدِ، جَزِ اَز اَن چِه كَيْفَ بَرِ مَنْ وَحِي مِي شُودِ پِيْرُويِ نَمِي كِنَمِ، مَنْ جَزِ تَرَسَانَنْدَه رُوشَنْگَرِ نِيْسْتَمِ». چگونگی خردمند از اینکه تنها توانسته بدون گناه و بی‌عیب به نزد پروردگارش رسیده می‌تواند آرام یابد در حالی که بنده‌ای مملوک نیش نیست و بر هیچ

چیز توانایی ندارد، آیا گناهی از این بزرگ تر و زشتی از این سزاوار ملامت تر که خویش را می‌بیند، و بر مولای خود ادعای حقی می‌نماید، و یا اینکه گمان می‌کند که حقوق مولایش را ادا کرده، و پس از آن مستحق کرامت و عطوفت وی شده است؟ چگونه کسی که چنین گناه بزرگی از او سر زده امید نجات و رهایی دارد و از عدالت احکم الحاکمین و جزا دهنده و روز جزا نمی‌هراسد و به کارهای خویش اعتماد می‌کند و به فضل او میل نمی‌کند؟ چگونه به طاعت های خویش دلخوش می‌شود ولی به غفران و بخشش او میل نمی‌نماید در حالی که امام سجاده علیه السلام و آقای عبادت کنندگان فرمود: «ولست أتکل فی النجاء من عقابک علی أعمالنا، بل بفضلک علینا، فإنک أهل التقوی والمغفرة، اللهم إنا نعوذ بک من شر أنفسنا فأعدنا ونستغفرک فاغفر لنا ونستعصمک فیما بقی من أعمارنا فاعصمنا، فإننا عیبک نتقلّب فی قبضتک ولا حول ولا قوّة إلا بک و صلّی الله علی محمد وآله الطاهرين (۲۶۵)؛ خدایا من در نجات در عقاب بر اعمال خویش تکیه نمی‌کنم، بلکه امیدم به فضل توست، زیرا تو اهل تقوا و اهل آمرزشی! خدایا ما از شر نفوس خویش به تو پناه می‌بریم پس به ما پناه ده، خدایا به درگاه تو استغفار می‌کنیم پس ما را بیامرز و در بقیه عمر خویش از تو خواهانیم که ما را از گناه مصون بداری، پس به ما عصمت بده! ما بندگان تو هستیم در دست تو به این سو و آن سو رویم، نیرو و توانی جز از تو نداریم، و درود خدا بر محمد و آل پاکش باد!».

وَمُنْتَهَى الْحِلْمِ

وَمُنْتَهَى الْحِلْمِ

مراد از منتهای یک چیز غایت آن است که بعد از آن خبری از آن چیز نیست. مراد از «حلم» عقل و جمع آن احلام است، لذا در گفتار خدای تعالی: «أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ» (۲۶۶)؛ آیا خرد ایشان چنین بر ایشان حکم می‌کند یا اینکه ایشان گروهی طغیان‌گرند» معنایش عقل است.

در معنای عقل و خرد

عقل رویی به سوی حق تعالی دارد و به این اعتبار به آن عقل گویند، زیرا عقل به معنای منع است و عقل حجاب خداست که مردم از حریم او دور می‌کند تا چیزی را که لایق عزت و جلال و روی گرامیش نیست نیاورد. بنابراین عقل مرتبه‌ای از وجود به اعتبار تنزل به عالم کثرت به عنوان آلیت است و او اسم الله است. به همین خاطر مولای ما ابوالحسن موسی بن جعفر علیهما السلام در روایت اصول کافی (۲۶۷) فرمود: ای هشام! شکیبایی بر وحدت علامت نیروی عقل است، پس هر کس در زمینه خدا تعقل کند از اهل دنیا دوری می‌گزیند یعنی: هر کس حجاب بین خود و خدا را بردارد، و اموری را که لایق بلندی عزتش نیست از آن درگاه دور کند وی کسی است که انحصار کمالات را در وی ادراک کرده و فهمیده است که ماسوای او ناقصند، لازمه این ادراک اعتزال و دوری از مردم است، و انس خویش را تنها به خدا مقصور می‌کند و نیز فرمود (۲۶۸): ای هشام! خداوند انبیاء و رسولانش را به سوی بندگانش نفرستاد مگر به این هدف که بندگان از خدا حقایق را تعقل کنند و بهترین پذیرندگان دارای بهترین معرفت هستند، و داناترین ایشان به امر خدا عقلی بهتر و کامل‌تر دارد و درجه آن‌ها در دنیا و آخرت برتر است. و عقل را رویی به خلق است، و به این اعتبار به آن حلم می‌گویند، و لازمه آن ضبط و حفظ نظم به هنگام هیجان، خشم و آرامش است. البته این معانی را در معنای حلم آورده است و در واقع معانی حلم نیستند، بلکه استعمال حلم در این معانی استعمال در لوازم آن است مؤید آن روایت نبوی (۲۶۹) است که در پاسخ برخی از حواریانش که از عقل پرسید فرمود: «فینشعب من العقل الحلم، ومن الحلم العلم، ومن العلم الرشد، ومن الرشد العفاف، ومن العفاف الصیانه، ومن الصیانه الحیاء، ومن الحیاء الرزانه، ومن الرزانه المداومه علی الخیر، ومن

المداومه على الخير كراهة الشرّ، ومن كراهة الشرّ طاعة الناصح، فهذه عشرة أصناف من أنواع الخير، ولكل واحد من هذه العشرة الأصناف أنواع...؛ از عقل حلم منشعب می‌گردد، و از حلم علم و از علم رشد و از رشد عفاف و از عفاف صیانت و از صیانت حیا و از حیا رزانت و سنگینی و از وقار و رزانت مداومت بر خیر و از مداومت بر خیر بد داشتن شر و از بد داشتن از شر پیروی از ناصح است، اینها ده صنف از انواع خیرند، و هر کدام از این ده صنف دارای انواعی اند...». پس چون حقیقت عقل به طور کلی حقیقت محمدیه الهیه است که صادر اول در هر موجود است، و او کتاب خداست که خداوند به دست خویش آن را نوشته است، که در آن کتاب آیات محکم موجود است، و همین آیات محکم، عقل است که در مقابل آن جهل است و جهل آیات متشابه می‌باشد، پس عقل به طور مطلق همانست که گفته شده که اولین موجودی است که خداوند آن را خلق کرده و در عرض وی موجودی نیست، و آن عقلی که در عرض جهل و شیطنت قرار دارد، آن چیزی است که به عالم کثرت تنزل کرده و به عنوان معنای آلی حرفی اسم الله است که در عرض آن طاغوت قرار دارد. به همین خاطر در مرفوعه ای که در کافی (۲۷۰) روایت شده و به امام صادق می‌رسد گفت: «من از آن حضرت پرسیدم که عقل چیست؟ فرمود: «ما عبد الرحمن واكتسب به الجنان قال قلت: فالذی كان فی معویة؟ فقال: تلک النکراء، تلک الشیطنه وهی شیبهه بالعقل ولیست بالعقل؛ عقل آن است که پروردگار رحمن به آن عبادت شود و بهشت به آن کسب گردد. راوی گفت: از آن حضرت پرسیدم: پس آن عقلی که در معاویه بود چیست؟ پاسخ فرمود: آن نکراء است، آن شیطنت می‌باشد که شباهت به عقل دارد و عقل نیست». در این کتاب روایات فراوانی است که عقل را با جهل مقابل قرار داده است و برای این معنا به خواست خدا تحقیقی بیشتر داریم و آن در ضمن جمله آن حضرت «و ذوی النهی» می‌آید. پس اسم «الله» به اعتبار این که حجاب و مانع از حریم خدای تعالی است همان عقل می‌باشد، و همین عقل به اعتبار این که به مراتبش به عنوان آلیت و حرف بودن تنزل می‌کند «حلم» می‌باشد (یعنی اسم الله به اعتبار تنزل مزبور حلم) است، و چون آل محمد صلی الله علیه و آله مظاهر کلی آن اسم مبارک هستند، پیروان ایشان مظاهر جزئی آن هستند به همین خاطر امامان پاک منتهای حلم و رسول الله نیز منتهای امامان است، زیرا بیان داشتن که ایشان مظهر حقیقت الهیه محمدیه هستند.

وَأَصُولَ الْكَرَمِ

وَأَصُولَ الْكَرَمِ

اصول جمع اصل است، و اصل پایه ای است که شیء بر آن بنا می‌شود. و در معنی کرم گفتند: سخاوت نفس در مسیر آنچه دوست می‌دارد، و تحقیق این است که کرم صفت ویژه ای نیست، بلکه صفت هر امر خوب و پسندیده ای است که در نوع خود برتر است، و لذا در مورد همه اشیاء وصف کرم می‌آید. چنانکه خدای تعالی فرمود: «إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ» (۲۷۱) و یا فرمود: «كِتَابٌ كَرِيمٌ» (۲۷۲) و یا فرمود: «زَوْجٍ كَرِيمٍ» (۲۷۳) «وَمَقَامٍ كَرِيمٍ» (۲۷۴) و «رَسُولٍ كَرِيمٍ» (۲۷۵) و «مَلَكٌ كَرِيمٌ» (۲۷۶) و دیگر موارد. در این مقام مراد از کرم این است که ایشان مبنای خوبی هر چیز و برتری و جودت نوع هستند، و اگر رسولانی بر دیگر رسولان برتر شدند برتری ایشان تنها از این است که در ولایت ایشان بر آنها سبقت گرفتند، و هیچ فرشته ای از فرشتگان و نه آسمان و نه ستارگان و نه زمین و نه آب و نه سبزی و نه درختی و نه میوه ای و نه موجود اهلی و نه وحشی و نه پرنده ای و نه غیر آنها بر دیگر افرادشان تفوق پیدا نکردند، مگر این که در ولایت ایشان بر دیگران پیشی گرفتند، هر نبی و یا رسولی که بر دیگران در پذیرش ولایت ایشان سبقت گرفت از پیامبران اولوالعزم گردید، و اگر فرشته ای در این زمینه جلو افتاد از مقربان گردید و از آنها آب گوارا شد و همین طور در سایر مظاهر هستی، چنان که همین معنا در روایات وارده و در عرض ولایت امامان بر همه موجودات آمده است هر کس تفصیل بیشتری خواهد به کتاب امامت بحارالانوار مراجعه کند. و در کافی (۲۷۷) از زراره از حمران از ابو جعفر علیه السلام روایت شده که

فرمود: «إِنَّ اللَّهَ - تبارک و تعالی - حیث خلق الخلق، خلق ماءً عذباً ومالِحاً أجاباً، فامتزج الماءان، فأخذ طيناً من أديم الأرض فعرکه عرکاً شديداً، فقال لأصحاب اليمين وهم كالذرّ يدبّون: إلى الجنة بسلام، وقال لأصحاب الشمال: إلى النار ولا أبالي. ثم قال: «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟! قَالُوا بلى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ»؛ خدای تعالی به هنگامی که خلق را آفرید، آب گوارا و آب شور تلخی آفرید، پس این دو آب درهم آمیختند، پس گلی از سطح زمین برداشت و آن را سخت در هم تکانید، و به اصحاب یمین که همانند مورچگانی بودند و می‌جنبیدند فرمود: با سلامت به سوی بهشت درآید و به اصحاب شمال فرمود: به سوی جهنم روید، و باکی از آن ندارم، آنگاه فرمود: آیا من پروردگار شما نیستم، پاسخ دادند: آری شهادت دادیم، شما را بر حذر می‌داریم از این که روز قیامت بگوئید که ما از این غافل بودیم».

میثاقی که خدا از پیامبران گرفت چه بود؟

در ادامه همین روایت فرمود: آنگاه خدای تعالی از پیامبران میثاق گرفت، و فرمود: آیا من پروردگارتان نیستم و این رسول من محمد و این علی امیرمؤمنان نیست؟ پاسخ دادند: آری، در اینجا برای ایشان نبوت ثابت شد. و از پیامبران اولی العزم میثاق گرفت و فرمود: آیا اقرار می‌کنید که من پروردگار شما و محمد رسولم و علی امیرمؤمنین و اوصیای آن حضرت والیان بر امرم و خزینه داران دانشم را برای یاری دین خویش و اظهار دوستم و انتقام از دشمنانم تا به رغبت و یا کراهت عبادت کردم اختیار کردم؟ پاسخ دادند: پروردگارا! ما اقرار کردیم و شهادت دادیم و حضرت آدم انکار نکرد و اقرار نیز نمود، پس عزم برای این پنج تن در باب حضرت مهدی علیه السلام ثابت شد، و حضرت آدم عزمی بر اقرار نداشت، و لذا خدای تعالی فرمود: «وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً» (۲۷۸)؛ ما قبلاً با آدم پیمان بستیم ولی او را دارای عزم نیافتیم. امام فرمود: پس آدم وا گذاشته شد آنگاه آتشی افروخت و به اصحاب شمال فرمود: در آن آتش روید. از آتش هراسیدند، و به اصحاب یمین فرمود: وارد آتش شوید به داخل آن رفتند، آتش بر ایشان خنک و آرام شد، پس اصحاب شمال به خداوند عرضه داشتند: پروردگارا! این بار از ما در گذر و اقاله نما! فرمود: من اقاله کردم، پس بروید و داخل آتش گردید، از آن در هراس شدند، در آنجا بود که طاعت و ولایت و معصیت ثابت شد. دلیل دیگر بر آن معنایی که در کرم گفتیم این گفتار حق تعالی است که فرمود: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً» (۲۷۹)؛ ما بنی آدم را گرامی داشتیم و ایشان را در خشکی و دریا حمل کردیم و غذاهای پاکیزه روزی ایشان کردیم و بر بسیاری از مخلوقات تفضیل و برتری دادیم. روشن است که فضیلت انسان بر دیگر اصناف خلق به خاطر این است که انسان همه اسماء حسنی را در خود جمع دارد، اما دیگران چنین نیستند، و به همین خاطر انسان بهترین و گرامی ترین مخلوقات گردید، شاهد دیگر برای معنای کرم آیه شریفه در حکایت از گفتار ابلیس است که فرمود: «قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنِ أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأُحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلاً» (۲۸۰)؛ ابلیس گفت: آیا نظر تو این است که آدم را بر من گرامی داشتی، اگر مرا تا روز قیامت عمر دهی فرزندان او را گمراه کنم جز اندکی را».

وَقَادَةَ الْأُمَّمِ

وَقَادَةَ الْأُمَّمِ

قاده جمع قائد است، و قائد سپاه، سردار آن و قائد کاروان، تدبیر کننده امور آن است، و «امم» جمع است و بر واحد اطلاق می‌شود در آیه شریفه فرمود: «إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ» (۲۸۱)؛ همانا ابراهیم امت پرستنده خدا بود. مراد از امت در اینجا مرد جامع خیر است. چنان که امت بر جمع نیز اطلاق می‌شود خدای تعالی فرمود: «وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيداً» (۲۸۲)؛ روزی که از هر امتی

گواهی را برانگیزانیم». توضیح این مطلب و مطلب بعدی و بیان آن مرتبه و مرتبه بعدی متوقف بر بیان مقدمه ای است، پس با استناد به خدا که عهده دار هدایت است.

در سرّ و علانیه محمد و آل محمد

گویم: در شرح سخن امام «یا اهل بیت النبوة» بیان کردیم که حقیقت نبوت اولین تجلیات حق تعالی است و دارای مراتب غیبی و مراتب شهودی است و این که اولین تعیین آن در عالم حق تعالی مرتبه رسیدن به عالم تمیز معلومات و یاد شدن آن در عوالم الهی است که عالم تمیز انیات یعنی وجودات و شناخت آنها و تمیز مفاتیح الغیب است که خدای تعالی خود به تنهایی بر آن احاطه دارد و آن اسمی است که آن را هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسل نمی‌داند، و همه این مفاتیح در این عالم به لحاظ این که از خداوند بدون هیچ واسطه‌ای متأثرند با همه مساویند، و مبدای همه آنها خداست و بازگشت آنها نیز به سوی خداست، گرچه درجات آنها با همدیگر متفاوت است و برخی بالاتر از برخی دیگرند، و حقیقت پیامبر ما محمد مثل اعلی و مصداق کامل و آینه حاکی از همه مراتب آن حقیقت بوده و محیط به همه شؤونات آن است، و بر همه آن تفوق و برتری دارد، و حقایق اهل بیت آن حضرت نیز بعد از حقیقت آن حضرت بر آنها احاطه و برتری دارند، زیرا ایشان از رتبه اعلای حقیقت محمدیه خلق شده و دیگر انبیاء و رسولان و صالحان و دوستان اهل بیت و پیروان ایشان از مرتبه پایین آن خلق شده‌اند، پس ایشان اصل آن حقیقت و دیگران شاخه‌های آن هستند. سپس این که این مفاتیح شؤون حقیقت محمدیه الهیه بوده و نور همه اشیاء و مبدای همه خیرات و ستر همه موجودات و ظل همه اشیاء هستند که در آیه شریفه به آن اشاره شده است خدای تعالی فرمود: «أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا» (۲۸۳)؛ آیا ندیدی که چگونه پروردگارت سایه را گسترانیده و اگر می‌خواست آن را ساکن قرار می‌داد. و فرمود: «وَلَلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْعُدُوِّ وَالْآصَالِ» (۲۸۴)؛ برای خدا کسانی را که در آسمانها و زمین هستند به میل و یا با بی میلی سجده می‌کنند، و سایه‌های ایشان در صبحگاهان و شامگاهان سجده می‌نمایند. و فرمود: «أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُوا ظِلَالَهُ عَنِ اليمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ»؛ آیا به موجوداتی که خداوند خلق نمود نمی‌نگرند که سایه‌های ایشان از راست و چپ برای خدا سجده می‌نمایند در حالی که خضوع و خشوع می‌کنند. پس محمد و آل طاهرین علیه السلام او دارای سرّ و علانیه‌ای هستند، سرّ آنها این است که مبدای همه موجودات و همه کسانی که در آسمان و زمین به طوع و یا کره سجده می‌کنند می‌باشد، زیرا در این سرّ عالم اکمل منظوی است و اسماء ارکان آن را پر کرده است، چنان که تفصیل آن در سخن آن حضرت «و موضع الرسالة» بیان شده است، پس در این سرّ حقیقت نبوت و ولایت مبدای هر موجود تحقق دارد، بلکه این سرّ نهایت ندارد، البته این سرّ نسبت به محمد و آلش علیه السلام به سان قطره‌ای در کنار اقیانوس است، و به این مرتبه، ایشان شفیعان مخلوقات مرئی و غیر مرئی‌اند. مرتبه علانیه آل محمد و موجودات و تعینات ایشان است که در عرض دیگر تعینات در عالم مفاتیح هستند که بیان نمودیم که آنها جامع همه مراتب خلقتند، زیرا ایشان آینه تمام نمای حقیقت محمدیه الهیه‌اند، و این مرتبه خویش شاهدان و حجج بر خلقند، و میثاق ولایت ایشان را از انبیاء و دیگران در عالم ذر گرفتند، چنان که از ایشان علیه السلام و از همه خلایق به آن مفاتیح غیبیه میثاق ربوبیت گرفتند چنان که آیه ذیل به آن اشاره دارد: «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ...» (۲۸۵)؛ به هنگامی که پروردگارت از فرزندان آدم از پشت‌های آنها از ذریه ایشان پیمان گرفت، و ایشان را شاهد خویش قرار داده به این که آیا من پروردگارتان نیستم؟!... ظهر و پشت چیزی آن جنبه غایب اوست به همین خاطر به (پشت) ظهر گفتند، و ذریه و فرزندان از ذر گرفته شده و به این علت به ذریه ذریه گفتند که از ریشه‌های خود انتشار یافتند مراد مراتب و شؤون منتشره بنی آدم است. مراد از این آیه این است که: به یاد آور و یا به یاد دیگران بیانداز به هنگامی که پروردگارت تو از غیب هر آدم و مراتب شهودش پیمان گرفت و ایشان را شاهد بر خودشان قرار داده که هر چه دارند از

خداوند به آنها داده شده و از ایشان کاری بر نیامده است و خدای تعالی در ملک و ابداء و آفرینش همه منفرد است، پس ایشان شهادت دادند و اعتراف به ربوبیت به واسطه آن مفاتیح کردند به این که ایشان بندگان خاضع و خاشعند نمی‌توانند برای خویش سود و زیان و زندگی و مرگ و نشوری داشته باشند مگر به واسطه خدا، این اقرار و اعتراف بر ایشان حکم می‌کند که باید ایشان همه نعمت‌های خدا که از فضل و کرم خویش به ایشان داده را در راه اراده الهی صرف نمایند نه اراده خویش، و مرگ ایشان نیز در قبضه اوست. آنگاه ایشان را بر خودشان شاهد کرده که آیا محمد رسولم و علی امیرمؤمنان نیست؟ این مطلب را از خودشان شاهد گرفته و آن شاهد در خود آنها موجود بوده است، به این که عالم موجود مطلق که کتاب بندگان است که خداوند به دست خویش آن را نوشته و سر محمد در ایشان است و نیز این جهت را از خود ایشان شهادت گرفته چه این که عالم وجود نوری که مرتبه سرالله و سر علی امیرالمؤمنین و آیه محکم از کتاب می‌باشد در ایشان موجود است، بنابراین میثاق نبوت و ولایت را به خاطر این که در خود ایشان شاهد بر آن موجود است گرفت، عده ای اقرار کردند؛ و عده ای انکار کردند البته همه اقرار به بندگی کردند و به همین خاطر به مقتضای اعتراف به عبودیت خدای تعالی بر ایشان لازم شد که عالم وجود خویش را در اداره مالک خویش به کار گیرند، و نه اراده خویش پس کسانی که اقرار به نبوت و ولایت ایشان نمودند به نبوت رسیدند، آنگاه ایشان را بر جامعیت ولایت شاهد گرفت و از این شهادت از ایشان اقرار به مهدی - که بر او و پدران او درود باد - گرفت، پس هر کس اقرار کرد و شهادت داد و انکار نکرد عزیمت برای وی ثابت گردید. آنگاه ایشان را بر مراتب ولایت با همه ملکات و افعال و آثار و غایات شاهد گرفت و به ایشان فرمان داد که در نار عبودیت داخل شوند، مراد از این نار فانی شدن بنده با همه داده های خدا در جنب معبود و مرگ با تمام وجود در قبضه مولی است مراد از فتنه در آیه شریفه همین است: «الْم أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يَتْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ» (۲۸۶)؛ الم. آیا مردم گمان برند که با گفتن این که ایمان آوردیم رها می‌شوند و آزموده نمی‌گردند؟ و نیز در این آیه شریفه: «مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ» (۲۸۷)؛ خداوند مؤمنان را به آن گونه هستید رها نمی‌کند تا اینکه ناپاک را از پاکان جدا کنند. پس هر کس در آتش وارد شود و با تمام وجودش در کنار ملک معبود جبار بمیرد و در دار السلام نزول نماید از رنج برهد و مالک وی همان خدایی می‌گردد که به واسطه او می‌شود و می‌بیند و دست او در قبض و بسط می‌گردد و نار عبودیت در حق وی به سلامت ربوبیت خنک می‌گردد، و دارای یمن و برکت می‌شود و با صرف عوالمی که در - اختیار دارد - در راه خدا، برای وی طاعت ثابت می‌شود. و هر کس از مولایش روی گرداند خفیف شده و بدون برکت می‌گردد و با به کار گیری عوالم وجودی خود در راه طاغوت برای وی معصیت ثابت می‌شود، پس همه خلائق حتی انبیاء و رسولان و محمدصلی الله علیه وآله و آل طاهرین علیه السلام او در این عالم هستند و در این مراتب چهارگانه است که گرفتن ذریه از ظهورشان و عرض ربوبیت و نبوت و ولایت و طاعت و اظهار مواد این مراتب چهارگانه و فعلیت آنها در ایشان و این که هر کدام واجد انوار محمد و علی و امامان علیه السلام و فروع آنها هستند یعنی واجد همه اسماء حسنی که آیات قدرت خدا در خلق انوار می‌باشد اتفاق افتاده است. و در همین مراتب در هر یک از مردم آیات قدرت الهی برای خلق ظلمات که در مقابل اسماء حسنی الهی اند موجود است، زیرا اسماء الهی و ظلمات مقوم حقیقت اختیارند و اختیار همان عدالتی است که قوام عالم ربوبیت و عبودیت و قوام تبلیغ رسولان کتب و ثواب و انزال ثواب و عقاب و بهشت و دوزخ و سعادت و شقاوت و ایمان و کفر می‌باشد و تفاوت درجات آن دو نیز به یک اندازه است، البته تفاوت در کمیتهای آن دو موجود است و پیامبران و امامان در داشتن آن به سان بحر به قطره و غیر آن هستند. اضافه بر آنچه درباره حقیقت نبوت در نگاه عقل گفتیم این دلیل نقلی است که خدای تعالی خلائق را برای رفع نیاز و نقصان خویش خلق نکرده تا آن نیازها را برآورده سازند و آن نقصان را بپوشانند و نیز خلقت برای این نیست که خداوند از تنهایی وحشت داشته و می‌خواسته با خلقت ایشان انس پیدا کند و نیز نمی‌خواست با خلقت مردم بازیچه ای برای خود درست کند، بلکه او بی‌نیاز ازلی و ابدی است و نیز برای فزونی قدرت خویش به خلقت آنها دست نیازیده، زیرا خداوند قبل از وجود

قدرت و قوت، قوی بوده است. اما چون گنج پنهان بوده و می‌خواست شناخته گردد و وجود صفات خدا محلی در عالم امکان نداشت، زیرا صفات او عین ذات بودند و ذات غیر محدود بود و عالم امکان محدود، به همین جهت خلق را به اطوار و مراتب مختلف آفریده تا هر ذره‌ای از ذرات عالم وجود دلیل بر مرتبه‌ای از مراتب صفات و شأنی از شؤون آنها قرار گیرند، پس هر موجودی دلالت بر صفتی از صفاتش دارد که در حیطه ذاتش امتناع ظهور داشته است. چنان که مولی امیرالمؤمنین و ابوالحسن موسی بن جعفر علیهما السلام در خطبه‌ای که کافی (۲۸۸) آن را از امام صادق علیه السلام از امیرالمؤمنین و از ابوالحسن روایت کرده است و از آن خطبه این است: «حجاب‌ها او را نمی‌پوشاند، حجاب بین او و بین مردم، خود خلقند؛» زیرا او در محدوده ذات امکان نمی‌گنجد و صفات محدوده و ممکنه در ذات او جای ندارد و به همین خاطر محمد و آلش علیهم السلام را برای راهنمایی به مراتب پایین تر از آن آفریده است و امتهای ایشان را نیز برای بیان مراتب آن کلیات خلق نموده و دیگر امتها را برای بیان بقیه صفات به وجود آورده است، چنان که سابقاً آن را تحقیق کردیم. اگر از خلائق جز محمد و آلش علیهم السلام را نمی‌آفرید، تنها یک مرتبه کلیه که شامل همه مراتب بود خلق می‌نمود لذا پیامبران و امت‌های ایشان و امت محمدصلی الله علیه و آله را خلق کرده تا بدان وسیله نشان دهد که قدرت او کامل است، پس همان طور که بر اظهار این مراتب جزئی به واسطه حضرت محمدصلی الله علیه و آله می‌تواند خود آنها را در غیر عالم محمدصلی الله علیه و آله اظهار کند، و لذا حضرت محمدصلی الله علیه و آله به سان دیگر مردم به حق تعالی نیازمند است، زیرا آن حضرت و فرزندان‌ش هیچ‌گونه سود و زیانی را جز به خدا مالک نیستند، چنان که دیگر خلائق چنین هستند و خدای تعالی به وزیر و کمک کننده نیازی ندارد و نیازی به دوست ندارد که او را از ذلت برهاند و او را بزرگ شمارید، و تکبیرش گوید و ضد و همتایی ندارد. و صفات او پایان ندارد؛ زیرا کلمات او که مظاهر صفات او هستند بی نهایت است، چنان که خداوند فرمود: «وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ» (۲۸۹) پس درباره خود صفات چه می‌اندیشید نسبت وجود موجودات به اسم مستأثر خداوند مثل نسبت اجزای انسان به انسان است و نسبت افراد انسان به حقیقت محمدیه که اسم مستأثر خداست به سان نسبت آبهای محدود به اقیانوس است، گرچه هر قطره جوی و نهر حکایت از همه اوصاف آب می‌نماید، لیکن هر یک به اندازه خود از آن حکایت می‌نماید، مرتبه اطلاق که غیر از آب بودن هیچ چیز را حکایت نمی‌کند به نام صادر اول است و این مرتبه مفتاح همه مراتب می‌باشد و همو عالم نبوت است که با همه مراتب خود سر محمد و آل طاهرین علیهم السلام او هستند، و همان مرتبه کتابی است که دارای آیات محکّمات که ام‌الکتابند و آیات متشابه می‌باشد، پس محکّمات سر آل محمد علیهم السلام و متشابهات سر اعدای ایشان است، پس حقیقت و وجود انسان حاوی همه مراتب عالم امکان از ملک و ملکوت است، زیرا خدای تعالی فرمود: «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۲۹۰) و فرمود: «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمٌّ أَمْثَالِكُمْ مَا فَرَضْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ» (۲۹۱)؛ هیچ جنبنده‌ای در زمین و پرنده‌ای که با بالهایش در آسمان پرواز می‌کند نیست جز این که امتهایی همانند شما هستند ما در کتاب از هیچ چیز فروگذار نکرده‌ایم. و نیز امیر المؤمنین فرمود: «وباسمائک الّتی ملأت أركان کلّ شیء؛ به اسماء تو که ارکان همه اشیاء را پر کرده‌اند». اکنون که حقیقت انسان و کتاب او را که نشانه‌ای از حقیقت محمدیه بوده و در آن جهان برتر منظوی است و همه آنچه که تصور می‌رود که سهمی از وجود دارند در وی موجودند، پس بدان که انسان در آن عالم با بهترین ساختار وجود دارد، زیرا انسان حدی مخصوص و قیدی ویژه ندارد، و شخصیت او پایبند نور و یا ظلمت و یا خرد و یا نادانی و یا سعادت و یا شقاوت نیست، چنان که خدای تعالی فرمود: «أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ» (۲۹۲)؛ آیا ایشان از هیچ آفریده شده‌اند و یا ایشان آفرینندگان هستند. و امیر المؤمنین در خطبه‌ای که در کافی (۲۹۳) از وی روایت کرده فرمود: «الحمد لله الواحد الأحد الصمد المنفرد الذی لا من شیء کان ولا من شیء خلق ما کان...؛ سپاس خدایی را که واحد احد و صمد است، خدایی که یگانه بوده و از چیزی آفریده نشده و نه از چیزی اشیاء را خلق کرده...» بلکه او می‌تواند در هر حدی تنزل نماید و هر مرتبه‌ای از مراتب نور و ظلمت و سعادت و شقاوت و عقل و جهل را

بگزینند و خداوند به آن اشاره کرده و فرمود: «وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ» (۲۹۴)؛ ما او را به مسیر خوبی و خیر و مسیر بدی و شر راهنمایی کردیم». چنان که از امیر المؤمنین علیه السلام روایت شده است. راه رفتن به سوی خدای همه از دل عالم نور و عالم ظلمت، این است که به او ایمان آورده و به طاغوت کفر بورزند، در آیه شریفه «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا» (۲۹۵)؛ در دین اکراهی نیست، چه این که راه رستگاری از ضلالت آشکار شده، هر کس به طاغوت کفر بورزد و به خدا ایمان آورد، به ریسمان محکم چنگ زده، ریسمانی که هرگز پاره نمی‌گردد. این، مرتبه عدالت و کتاب و قرآن اوست که کفر و ایمانش از هم پیدا نیست و سعادت و شقاوت آن روشن نمی‌باشد و اختیار خردمندی بر نادانی هنوز به منصف ظهور نرسیده، ولی هنگامی که به عالم کثرت تنزل کند و از پشت وی ذریه اش به درآیند، یعنی هنگامی که از عالم غیب آدم عوالم شهودش آشکار گردند، عوالم نور و ظلمت و مراتب و شوون شان فعلی شوند و آتش عبودیت مشتعل گردد و کسانی که خواهند در آن داخل شوند و کسانی که بترسند از آن دوری کنند، هر کس خواهد در آتش عبودیت داخل شود رستگار و سعادتمند شده و به ریسمان محکم الهی چنگ می‌زند، و لذا خدای تعالی به این سبب آتش عبودیت را بر او خنک و امن و سلام کرده و از تلاش وی قدردانی نموده و عبودیت و فناء و طاعت را در فطرت وی قرار می‌دهد، و هر کس از آن بهراسد و بعد از اعتراف به ربوبیت روی گردان شود، زیان کار شده و از رسیدن به مرادش محروم گردد و خداوند او را به خذلان دچار می‌کند، به این که وجودش را تاریک کرده و وی جز خودش را نخواهد دید، لذا خدای تعالی فرمود: «بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا»؛ خداوند به واسطه کفر ورزیدن ایشان بر ایشان مهر نهاده، لذا جز اندکی ایمان نمی‌آورند». و در عیون از امام رضا روایت شده که آن حضرت فرمود: «الختم هو الطبع على قلوب الكفار عقوبة على كفرهم كما قال عز وجل: «بَلْ طَبَعَ اللَّهُ...» و «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ...» (۲۹۶)؛ ختم همان مهر بر دلهای کفار است و آن جزای کفر ایشان است، چنان که خداوند فرمود: «بَلْ طَبَعَ اللَّهُ...» و فرمود: کسانی که کفر ورزیده‌اند خواه ایشان را انذار کنید و یا انذار ننمایید ایمان نمی‌آورند خداوند بر دلهای ایشان مهر زده و بر چشمان ایشان پرده‌ای قرار دارد... پس اصحاب یمین به دلیل این که خداوند را بر نعمتهایش سپاس گفتند به مقام اصحاب یمین نائل شدند و اصحاب شمال به دلیل این که از خدای تعالی روی گردانیدند به آن مرحله رسیدند. بنابراین دو مقام مزبور به اعتبار طاعت و معصیت در پیش روی انسان قرار گرفتند، زیرا حقیقت انسان از همه اعتبارات برهنه و خالی است، نه این که طاعت و معصیت بر آن دو متفرع باشند، بلکه طاعت و معصیت در دنیا فرع آن دو هستند. چنان که معنای روایت حمران (۲۹۷) از ابوجعفر علیه السلام همین است، پس در دنیا طاعت و ولایت و معصیت وجود دارد، و لذا پیامبران و رسولان و امامان و بندگان شایسته خدا از اصحاب یمین هستند. چنان که مولای ما آقای عابدان در دعای الستر والوقایه فرمود: «وشرف درجتی برضوانک و اکمل کرامتی بغفرانک وأنظمتی فی أصحاب الیمین» (۲۹۸)؛ خداوند درجه مرا به رضایت خودت شرافت ده! و کرامت مرا به مغفرت خود کامل کن و مرا در سلک اصحاب یمین در آور!». و مشرکان و کافران و تاجران و فاسقان را از اصحاب شمال قرار داد. عده‌ای از اصحاب یمین که در فنا تلاش کردند و در آتش عبودیت به جد و جهد فرو رفتند به نام سابقان اختصاص یافتند و عده‌ای از سابقان که از فنا هم فانی شدند از اولی العزم شدند، در بین اولی العزم آن کس که فانی شده و محترق گردید، تا مرگ خویش در راه خدا را نیز از خدا دید، خاتم حقیقت نبوت شد، و خداوند او را در مقام «قَابِ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ» (۲۹۹) واداشت و چون سابقان در شکر مبالغه کردند خداوند ایشان را به عصمت از اشتباه و لغزشها و گناهان زینت داد، و کوشش ایشان را ارج نهاد و نجاست را از ایشان دور ساخته و پاکیزه نموده و ایشان را به «روح» خود تأیید نمود، در زمین خلیفه و حجت‌های بر مردم و امنا بر سرش قرار داد. همین مطلب درباره اصحاب شمال نیز می‌آید. پس اختلاف مراتب مؤمنان در ایمان و طاعت و دنائت رتبه فرقه‌های مشرکان و کافران و فاجران و منافقان اندازه مراتب پیروی ایشان در مراتب چهارگانه است که در شرح سخن حق تعالی: «وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ...» (۳۰۰) در ابتدای

همین فقره بیان می‌کردیم می‌باشد. مؤید مطالبی که درباره تمام مراتب عالم امکان در هر لحظه بیان کردیم، این است که ائمه اطهار علیه السلام فراوان خداوند را به آل محمد قسم می‌دهند و آنها را شفیع و واسطه قرار می‌دهند، آنگاه حاجت‌های خویش را بر خدای تعالی عرضه می‌دارند، و این وساطت و قسم دادن به آل محمد برای نزول رحمت بر رسول خدا و امامان که از سابقانند در حالی که خود آل محمد هم هستند نیکو نمی‌نماید، مگر این که مراد از آل محمد و نصیب ایشان از حقیقت نبوت کلیه الهیه باشد. اکنون که این مقدمه را فهمیدید، پس هر کس که ایمان به خدا بیاورد، این ایمان در دنیا او را به خدا می‌رساند، این همان سر آل محمد است که همان بهره از اسم خدا است که خداوند در جبلت و طبیعت ایشان بعد از ورود در آتش عبودیت قرار داده است، همانطور دانستید فطرت ایشان یعنی وجود آنها رنگ ایمان را ندارد، چنان که رنگ کفر را نیز ندارد، و از همین جا طاعت و معصیت ثابت می‌شود چنان که مقتضای روایات است. همین مطلب در کلام مولی علی آمده که فرمود: «كنت مع كل نبي سراً ومع محمد علانية؛ من در پنهان با همه پیامبران و در آشکارا با پیامبر صلی الله علیه و آله بودم». و نیز مولای ما امام علی هادی علیه السلام در این زیارت یعنی جمله: «و عناصر الابرار و دعائم الاخيار» به آن اشاره دارد و نیز فرموده آن حضرت که فرمود: «إن ذكر الخير كنتم أوله وأصله وفرعه ومعده ومأويه ومنتهاه» در این باره روایاتی وجود دارد که به خواست خدا در همان فقره خواهیم آورد و به همین جهت رهبران ملت‌ها از انسانها و جنی‌ها و فرشتگان و همه خلائق قبلی و بعدی شده‌اند، والحمد لله رب العالمین.

وَأَوْلِيَاءَ النَّعْمِ

وَأَوْلِيَاءَ النَّعْمِ

«اولیاء» جمع «ولی» است و ولی کسی است که مولایش به مال و نفس او از خود وی احق است. و در کافی (۳۰۱) از امام صادق در تفسیر این سخن حق تعالی که: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا...»؛ خدا و رسول و کسانی که ایمان آوردند یعنی علی و اولادش تا روز قیامت به شما در امورتان و نفوستان اولویت دارند یعنی احق می‌باشند. پس در آیه شریفه به دلیل اختصاص دادن ولایت به خدا و رسول و اهل ایمان خواست به این سه مرتبه رسالت در عالم شهادت اشاره کند و این مرتبه همان مرتبه معلومیت است که مرتبه مفاتیح غیر قابل اشاره و وجودی‌اند، مگر این که اشاره در مرتبه عالم الهی و مرتبه وجود مطلق و عالم وجود نوری مورد اشاره در سابق در بیان حدیث حدوث اسماء در شرح قول آن حضرت «وموضع الرسالة» باشد. و نیز اشاره به این است که این عوالم سه گانه مبدأ و منتهای عوالم وجود است که به سیصد و شصت عالم به تعداد روزهای سال می‌رسد و هر کدام از این سه چهار رکن دارد و این دوازده رکن به شماره ماههای سال که مظاهر حقیقت رسالت و اهل بیت نبوت هستند می‌باشد، پس همه عوالم وجود و پایه‌های آن دوازده بوده و مظاهر آن در این عالم دوازده امامند. و «نعم» در «اولیاء النعم» مکسور الفاء بوده و جمع نعمت به کسر نون می‌باشد، و آن ارزانی و آسانی و مال و به طور کلی همه آنچه که انسان از آن بهره مند می‌شود می‌باشد، نعمت‌ها دو گونه‌اند: یا نعمت‌های آشکارند نظیر نعمت‌هایی که در آسمان و زمین و بین آنها هستند و یا نعمت‌های پنهان. نعمت‌های پنهان نظیر معرفت و ایمان و فروع آنها از قبیل ملکه‌های فضیلت و خیرات معنوی است که بر سر آل محمد مترتب می‌باشد که این سر ناشی از اسم الله است که آیه‌ای از آن در همه موجودات محقق می‌باشد، پس مراد از آیه شریفه انحصار ولایت در اسم الله در نهان و آشکار است، درباره نعمت باطنه به این جهت که همه نعمت‌های باطنی از فروع اسم الله هستند و این همانست که نشانه تامه آن در همه موجودات برای خدایند. و اما نعمت آشکار خداوند این است که خداوند همه عالم را برای آل محمد علیهم السلام خلق کرده است و آنها فرع وجود وی هستند. این مطلب را در فقره «ومختلف الملائكة» بیان نمودیم، ملائکه با همه مراتب و شؤون خود مظاهر اسم الله هستند و ائمه اطهار اولیای نعمت‌های ظاهری و باطنی‌اند، به زودی در این باره بیشتر سخن خواهیم گفت.

وَعَنَاصِرِ الْأَبْرَارِ

در جامعیت کمالی انسان

عنصر بر وزن «قنفذ» و نیز به فتح «صاد» آمده است معنای آن «اصل» و ریشه می‌باشد، و «ابرار» جمع «بر» به فتح است و در اینجا به معنای راستگو و یا مطیع به تمام معنا می‌باشد، برای بیان آن مقدمه ای تقدیم می‌داریم: شما دانستید که وقتی خداوند خواست صفات خویش را به واسطه آفرینش اظهار کند، خلاق را گوناگون آفرید، آسمان و زمین و خورشید و ماه و ستارگان و دیگر اصناف مخلوقات را خلق نمود، انسان را آفرید و به او بیان آموخت تا خلیفه خویش در زمین نماید، لذا به فرشتگان فرمود: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً»؛ من در زمین جانشینی قرار خواهم داد». تا این که فرمود: «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۳۰۲)؛ خداوند به آدم همه اسماء را آموخت». در تفسیر امام حسن عسکری و نیز از امام سجاد این اسماء تفسیر به نامهای اشیاء شد، و از زمره این نامهای پیامبران و اولیاء و نافرمانان که از زمره دشمنان او هستند می‌باشد و مراد از اسماء همه موجودات، زبان های آنها نیست، بلکه حقایق و مبادی آنها مرادند، عالم اجسام صور آن مبادی اند، عده‌ای از این مبادی به کلمات تعبیر می‌کنند و عده‌ای از آنها به اسماء و گروهی به عقول از آنها نام می‌برند. خلاصه این که این مبادی همان اسباب وجود خلاق و ارباب انواع هستند، انواع توسط ایشان خلق شده و قیام به آن کلمات داشته و روزی خویش را نیز از ایشان می‌گیرند، امیرالمؤمنین در گفتار خویش به آن چنین تعبیر فرموده است: «وباسمائك التي ملأت أركان كل شيء؛ قسم به اسمای تو که ارکان همه اشیاء را پر کرده است». پس چون حقیقت انسان جامع و مرکب از همه حقایق می‌باشد و لذا به طور طبیعی از همه حقایق متأخر می‌باشد و لذا کمالات آن حقایق را در بر داشته و آینه تمام نمای همه صفات الهی می‌باشد، به همین خاطر تنها انسان مستحق خلافت خدا می‌باشد و دیگر موجودات چنین استحقاقی را ندارند. پس مبدای همه اشیاء و کلید همه انوار و ظلمات و عقل و جهل و کفر و ایمان در انسان موجود می‌باشد، چنان که انسان واجد ملائکه و جن و شیاطین و جنت و نار است، و از همین جنبه است که صورت انسانی اشرف صور می‌باشد و خداوند به صورت انسانی نسبت دارد. در کافی (۳۰۳) از محمد بن مسلم از ابوجعفر روایت شده که فرمود: «سالت أبا جعفر عما يروون أن الله تعالى خلق آدم على صورته فقال: هي صورة محدثة مخلوقة واصطفى فيها الله واختارها على سائر الصور المختلفة فأضافها إلى نفسه كما أضاف الكعبة إلى نفسه والروح إلى نفسه فقال بيتي ونفخت فيه من روحي؛ از ابوجعفر باقر علیه السلام درباره این روایت که خداوند آدم را بر صورت خویش آفرید پرسیدم؟ فرمود: این صورت حادث و آفریده است، خداوند آنرا انتخاب کرد و بر سایر صور گوناگون دیگر برگزید، لذا آن صورت را به خودش نسبت داد چنان که کعبه را به خود منسوب کرد و روح را به خود اضافه کرد و فرمود: «خانه من، و من روح خویش را در انسان دمیدم». با فهمیدن این مطلب اخباری که درباره اختلاف طینت آمده و بیان داشته که خلق محمد و آل محمد علیهم السلام از نور بدون تاریکی و دشمنان ایشان را از تاریکی بدون نور آفریده و دیگر مردم را از مخلوطی از آن دو با تفاوت مراتب آنها آفریده، به طوری که ظاهر این روایات دلالت بر جبر دارد معلوم می‌شود و لذا عده ای در ژرفای این دریا فرو رفتند و متحیرانه در ادراک آن درمانده اند و نتوانستند سخنی شایسته بگویند و من از خدای تعالی که رهنمایی جز او نیست یاری می‌جویم و هر کس را خداوند هدایت کند کسی نمی‌تواند یاری کند و من از آل محمد خواهانم که در این باره شفاعت من نمایند.

در این که اخبار طینت دو دسته‌اند

گویم: اگر در اخبار طینت بگردید آنها را دو دسته می‌یابید: دسته‌ای از اخبار دلالت دارد بر این که حقیقت و جامعیت انسان مرکب از قدرت بر ایمان و عدم آن است، و با آن حقیقت اختیار شکل می‌گیرد. از آن جمله در کافی (۳۰۴) به اسنادش به زراره از

ابوجعفر روایت کرده است که فرمود: مردی از آیه شریفه «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ (۳۰۵)؛ به هنگامی که خداوند از فرزندان آدم و ذریه ایشان پیمان گرفت و ایشان را شاهد بر خودشان گرفت که آیا من پروردگارتان هستم، گفتند: آری. پس آن حضرت در حالی که پدرش می‌شنید، فرمود: پدرم مرا روایت فرمود که خدای عزوجل مشتی از خاک بر گرفت تا آدم را با آن خلق کند، لذا بر آن آب گوارای خوش ریخت آنگاه چهل صبح آنرا واگذاشت، سپس بر آن آب شور تلخ ریخت، و سپس آن را چهل صبح واگذاشت، به هنگامی که طینت تخمیر شد، آن گل را برگرفت و تکانهای شدید داد، پس ذریه وی همانند مورچگان از راست و چپ بیرون ریختند و به همه ایشان فرمان داد که در آتش روند، اصحاب یمین در آن فرو رفتند، پس آتش بر ایشان خنک و سلامت شد، اصحاب شمال از رفتن به درون آن ابا کردند.» و از جمله روایت کافی (۳۰۶) به اسنادش به محمد بن علی حلبی از امام صادق علیه السلام است که فرمود: «خداوند به هنگام آفرینش آدم آب را بر گل ریخت آنگاه مشتی از آن برگرفت و آن را به شدت درهم آمیخت، سپس با دست خود آن را به دو قسم کرد، آنگاه ایشان را آفرید به گونه‌ای که به راه افتادند، سپس برای ایشان آتشی افروخت، و به اهل شمال دستور ورود به آتش داد، ایشان از آن آتش ترسیدند و داخل آن نشدند، اما به اهل یمین دستور ورود به آتش مزبور را داد، ایشان وارد آن آتش شدند، خدای تعالی به آتش دستور داد تا خنک و ایمن گردد، لذا به هنگامی که اهل شمال چنین دیدند گفتند: خدایا از آن چه ما کردیم ما را عفو کن، خداوند نیز از ایشان می‌گذرد آنگاه به آنها فرمود: داخل آن شوید، پس رفتند و بر آن مشرف شدند ولی داخل نشدند، خداوند آنها را به طینت برگردانید و از آن طینت آدم را آفرید، و امام صادق علیه السلام فرمود: این عده نمی‌توانند همانند آن عده شوند، فرمود: می‌گویند رسول خدا اولین کسی است که داخل آن آتش شده است به همین خاطر خدای - عزوجل - فرمود: «قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ»؛ بگو اگر خداوند را فرزندی بود من نخستین کسی بودم که او را عبادت می‌کردم.» و از جمله این روایت کافی (۳۰۷) است که به اسنادش به عبدالله بن سنان روایت کرده که گفت: به امام صادق علیه السلام عرض کردم، فدایت شوم برخی از اصحاب خویش را می‌یابم که غضبی فراوان داشته و تند و عجولند، لذا از این بسیار در اندوه می‌شوم و از جانب دیگر مخالفان را می‌بینم که دارای روشی نیکو و اخلاقی خوشند حضرت فرمود: نگو روشی نیکو و اخلاقی خوش دارند، زیرا مراد از روش روش مستقیم می‌باشد و لیکن بگو ایشان دارای سیمایی نیکویند، زیرا خدای تعالی فرمود: «سَيَمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ» گفتیم: دیدم که آنها دارای سیمایی نیکو و دارای وقار هستند، لذا از این اندوهگین می‌شوم، فرمود: اندوهگین مباش از این که یاران خویش را یاران خشم و مخالفان را دارای سیمایی نیکو می‌یابی، زیرا خدای - تبارک و تعالی - هنگامی که خواست آدم را بیافریند، این دو طینت را خلق کرد، آنگاه آن را دو قسم کرد، و به اصحاب یمین فرمود: به اذن من موجود گردید، ایشان نیز به سان مورچگانی آفریده شدند، و در تکاپو افتادند، و به اصحاب شمال فرمود: به اذن من موجود گردید، آنها نیز همانند مورچگانی آفریده شدند و به جنبش افتادند آنگاه آتشی خلق کرد و به ایشان فرمود: به اجازه من در آن داخل شوید، اولین فردی که داخل آن شد حضرت محمد صلی الله علیه و آله بود، آنگاه در پی وی پیامبران اولوالعزم از پیامبران اوصیاء و اتباع ایشان داخل شدند، آنگاه به اصحاب شمال فرمود: به اجازه من داخل آتش شوید، گفتند: آیا ما را آفریدی تا بسوزانی؟ لذا نافرمانی کردند، به اصحاب یمین فرمود: با اجازه من از آتش بیرون شوید، ایشان بدون هیچگونه اثر و اذیتی از آتش بیرون جستند، هنگامی که اصحاب شمال چنین دیدند گفتند: دیدیم که اصحاب ما به سلامت ماندند، از ما بگذر و بار دیگر به ما فرمان ورود در آتش ده! پروردگار فرمود: من از شما گذشتم، بنابراین در آتش روید، در آن هنگام نزدیک آتش شدند و گرمای آتش به ایشان رسید باز گشتند و گفتند: پروردگارا شکیبایی بر سوختن نداریم به همین خاطر نافرمانی کردند لذا سه بار به ایشان فرمان ورود داد ولی در هر سه بار نافرمانی نمودند و به تأخیر انداختند. لیکن خداوند سه بار به اصحاب یمین فرمان ورود به آتش را داد، ایشان فرمان بردند و از آتش به سلامت جستند. خداوند به ایشان فرمود: گل شوید و آدم را از آن گل آفرید، آنگاه امام فرمود: هر کس

از این فرقه باشد از آن فرقه نخواهد شد و هر کس از آن گروه باشد از این گروه نخواهد گردید و هر گاه تندی و عجله یاران خویش را می‌بینی از این جهت است که با اصحاب شمال در آمیخته و با گل ایشان آلوده گردیده و اگر در مخالفان سیمایی نیکو و وقار و سنگینی می‌بینی از آمیختگی با اصحاب یمین است». و از جمله روایت کافی (۳۰۸) به اسنادش از ابوجعفر علیه السلام است که آن حضرت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - حَيْثُ خَلَقَ الْخَلْقَ، خَلَقَ مَاءَ عَذَابٍ وَمَالِحاً أَجَاجاً، فَاخْتَرَجَ الْمَاءَ، فَأَخَذَ طِيناً مِنْ أَدِيمِ الْأَرْضِ فَعَرَكَهُ عَرَكاً شَدِيداً، فَقَالَ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ وَهُمْ كَالذَّرِّ يَدْبُونَ: إِلَى الْجَنَّةِ بِسَلَامٍ، وَقَالَ لِأَصْحَابِ الشَّمَالِ: إِلَى النَّارِ وَلَا أَبَالِي. ثُمَّ قَالَ: «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟! قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ»؛ خدای تعالی به هنگامی که خلق را آفرید، آب گوارا و آب شور تلخی آفرید، پس این دو آب درهم آمیختند، پس گلی از سطح زمین برداشت و آن را سخت در هم تکانید، و به اصحاب یمین که همانند مورچگانی بودند و می‌جنیدند فرمود: با سلامت به سوی بهشت درآید و به اصحاب شمال فرمود: به سوی جهنم روید، و باکی از آن ندارم، آنگاه فرمود: آیا من پروردگار شما نیستم، پاسخ دادند: آری شهادت دادیم، شما را بر حذر می‌داریم از این که روز قیامت بگویید که ما از این غافل بودیم».

در عدم تنافی اخبار طینت با اختیار

اگر درست در این اخبار اندیشه کنید، می‌فهمید که آن گل آمیخته از آب گوارا و آب شور تلخ و گل آسمانی و گل زمینی چنان که در بسیاری از اخبار بدان تصریح شده است، هر کس خواهد استقصاء کند به بحار الانوار مراجعه کند، بعد از تخمیر و رها شدن در چله ای بعد از چله دیگر به گونه‌ای شده که همه اجزاء و ذرات آن همگون شد، بلکه در هر جزئی از این اجزاء به اندازه کمیت ذرات شایستگی اختیار ایمان و کفر و طاعت و معصیت وجود داشت، به گونه‌ای که اگر ایمان و به کفر، طاعت و یا معصیت را بر می‌گزید مجبور نبود، تنها به اختیار خود چنین کرده بود، حتی این اختیار در پیامبران و رسولان و مشرکان و کافران و منافقان وجود داشت. و ظاهر برخی از روایات اصول کافی دلالت دارد بر این که آفرینش دلها و بدنهای پیامبران از طینت علیینی و دلهای مؤمنان از طینت علیینی ولی بدنهای ایشان از غیر آن است، و دلها و بدنهای کافران از طینت سجینی است. برخی از روایات اصول کافی (۳۰۹) که از حضرت علی بن الحسین علیهما السلام روایت شده است فرمود: «خدای تعالی دلها و بدنهای پیامبران و دلهای مؤمنان را از طینت علیینی آفرید، لیکن بدنهای مؤمنان را از غیر آن خلق نمود و دلها و بدنهای کفار را از طینت سجینی آفرید و بین این دو طینت آمیخت، به همین خاطر از مؤمن کافر متولد می‌شود و از کافر مؤمن و از همین ناحیه مؤمن دچار گناه می‌گردد و کافر نیکوکار، پس دلهای مؤمنین به سوی آنچه از آن آفریده شده‌اند گرایش پیدا می‌کند. و در برخی از روایات اصول کافی (۳۱۰) که مسند به عبد الغفار از ابوعبدالله علیه السلام است، آمده که آن حضرت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ خَلَقَ الْمُؤْمِنَ مِنْ طِينَةِ الْجَنَّةِ وَخَلَقَ الْكَافِرَ مِنْ طِينَةِ النَّارِ؛ خدای عزوجل مؤمن را از گل بهشت و کافر را از گل آتش خلقت نمود». و فرمود: «إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بَعْدَ خَيْرٍ طِيبَ رُوحِهِ وَجَسَدِهِ فَلَا يَسْمَعُ شَيْئاً مِنَ الْخَيْرِ إِلَّا عَرَفَهُ وَلَا يَسْمَعُ شَيْئاً مِنَ الْمُنْكَرِ إِلَّا أَنْكَرَهُ؛ هنگامی که خداوند برای بنده خیری خواست روان و جسد او را پاکیزه می‌گرداند، هیچ خیری را نمی‌شنود مگر آن را می‌فهمد (و به آن گرایش دارد) و هیچ بدی را نمی‌شنود مگر این که آن را انکار می‌کند». و فرمود از آن حضرت شنیدم که می‌فرمود: «الطِّينَاتُ ثَلَاثٌ: طِينَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُؤْمِنِ مِنْ تِلْكَ الطِّينَةِ، إِلَّا أَنَّ الْأَنْبِيَاءَ هُمْ مِنْ صِفَوْتِهَا هُمُ الْأَصْلُ وَ لَهُمْ فَضْلُهُمْ وَ الْمُؤْمِنُونَ الْفِرْعُ مِنْ طِينِ لَازِبٍ، كَذَلِكَ لَا يَفْرُقُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ بَيْنَهُمْ وَ شِيعَتَهُمْ» یعنی: «سه نوع طینت و گل داریم: طینت انبیاء و مؤمن از این گل است، البته تفاوت بین مؤمن و پیامبران این است که پیامبران از برگزیده آن طینت هستند و آن اصل است و لذا انبیاء دارای برتری هستند و مؤمنان شاخه ای از آن گل چسبنده اند لذا خداوند این گونه بین انبیاء و پیروانش هماهنگی برقرار می‌کند.» و فرمود: «طِينَةُ النَّاصِبِ مِنْ حَمَاءِ مَسْنُونٍ وَ أَمَّا الْمُسْتَضْعَفُونَ فَمِنْ تَرَابٍ لَا يَتَحَوَّلُ مُؤْمِنٌ عَنْ إِيْمَانِهِ وَلَا نَاصِبٌ عَنْ نَصْبِهِ وَلِلَّهِ الْمَشِيءُ فِيهِمْ؛ طینت و گل ناصبی از گل متغیر و سال دیده می‌باشد و

مستضعفان از تراب خلق شده اند. مؤمن از ایمان خویش بر نمی‌گردد و ناصبی از دشمنی خود دست نمی‌کشد و خداوند هم در مشیت خود مختار است». در آن کتاب روایات چندی به همین مضمون موجود است. بدان که انسان دارای عوالمی است: اول: عالم برجستگی حقیقت و وجود انسان از دیگر حقایق و وجودات در عالم تمیز معلومات و عالم مفاتیح، چنین عالمی منحصرراً در احاطه علمی خدای تعالی است و در این عالم حکمی ندارد. بعد از این عالم عالم وجود کلی انسان است، که در آنجا انسان نامی خاص جز وجود ندارد. بعد از آن عالم وجود نوری انسان است که مرتبه اسم الله است، الله مبدای همه اسماء حسنا الهی است. در مرتبه وجود مطلق ربوبیت را با «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ» (۳۱۱) اقرار گرفت، یعنی آیا من آن مفتاح غیبی نیستم. و در مرتبه وجود مطلق میثاق و اقرار به نبوت را گرفت، زیرا این مرتبه نشانه مرتبه نبوت است. و در مرتبه اسم الله اقرار به ولایت را گرفت، زیرا این مرتبه آینه مرتبه ولایت است. و در مرتبه جامعیت اسم مبارک الله برای حضرت مهدی علیه السلام میثاق گرفت و با فعلیت یافتن هر کدام از اسمای حسنا الهی، مؤمنین در درجات گوناگون از همدیگر برتری یافتند و جدا شدند، در این درجه با همه مراتب خود به نار عبودیت سوختند. خدای تعالی به هر کدام به آیه ای اشاره می‌کند: آیه ای که به مرتبه نخست اشاره می‌کند این است: «أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ» (۳۱۲) یعنی: «آیا ایشان از هیچ آفریده شده اند، یا ایشان آفرینندگانند». آیه‌ای که به مرتبه دوم اشاره می‌کند: «وَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَ لَمْ يَكُ شَيْئاً» (۳۱۳) یعنی: «آیا انسان به یاد نمی‌آورد که ما او را در حالی که چیزی نبود خلق کردیم». آیه‌ای که به مرتبه سوم اشاره می‌کند: «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً» (۳۱۴) یعنی: «آیا بر انسان روزگاری نگذشته که هیچ چیز مورد اعتنا نبوده است». آیه‌ای که به مرتبه چهارم اشاره می‌کند: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ» (۳۱۵) یعنی: «ما انسان را بر بهترین بافت آفریدیم، آنگاه او را به پایین ترین درجه بازمی‌گردانیم». آیه ای که به مرتبه پنجم اشاره می‌کند: «هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَ جَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصَارَ وَ الْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ» (۳۱۶) یعنی: «اوست که شما را آفریده و گوش و چشمان و دلها برای شما قرار داد، بسیار کم سپاس‌گزاری می‌کنید» و آیه‌ای که به فرود و هبوط انسان به عالم اعیان اشاره می‌کند این است: «وَ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ» (۳۱۷) یعنی: «اوست که شما را در زمین آفرید و به سوی او باز می‌گردید». و آیه ای که به مراتب جسم انسان اشاره می‌کند این است: «وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا... الخ» (۳۱۸)؛ یعنی: هر آینه ما انسان را از گل خالص آفریدیم، آنگاه او را در مکانی آرام قرار دادیم سپس نطفه را علقه (خون بسته) کردیم، و علقه را مضغه (گوشت) قرار دادیم، آنگاه گوشت را استخوان کردیم...». و به هر تنزل از هر عالمی و نزول از بالا- به پایین نام خلق و آفرینش اطلاق شده است، بنابراین باید کوشید تا خلقت را مطابق همان مرتبه معنا کنیم و قرینه بر آن را به دست آوریم و بفهمیم که آیا مراد از خلقت، خلقت انشایی است و یا تدبیری؟ و یا خلقت فطرت است و یا جبله و یا خلقت صورت‌گرانه می‌باشد و یا خلقت ایجابی و یا دیگر معانی خلقت؟ چه این که اشتباه و اختلاط در این زمینه برای بسیاری پیش آمده و در بحث یاد شده نیز چنین اشتباهی شده است. زیرا مراد از «خلق» در اخبار خلق طینت مومن از علیین و خلق طینت کافر از سجین، خلق جبله است، برای این که طینت به معنای جبله است، چنان که در قاموس گفت:

در معنای طینت

«الطين بالكسر معروف، و بهاء القطعة منه و د قرب د میاط و الخلقه و الجبله»؛ طین به کسر طاء گل که همه کس آن را می‌دانند، و با «طینه» به پاره‌ای از گل گفته می‌شود و نیز نام مکانی نزدیک دمیاط و نیز طینت به معنای خلقت و جبلت می‌باشد. و فیروز آبادی در قاموس در ماده «ج ب ل» گفت: «و الجبله مثلثة و محرکه و كطمره الخلقه و الطبیعة؛ جبله (با فتح و ضم و کسر جیم و با حرکت جیم و باء و لام) و مثل طمره به معنای خلقت و طینت است.» و همو در ماده طبع گفت: «الطبع و الطبیعة و الطباع بالكسر السجیة التي

جبل علیها الانسان؛ طبع و طبیعت و طباع با کسر طاء به معنای سجیبت است که انسان بر آن مجبول و مفضول شده است» و گفت: «و طبع علیه کمنع: ختم» یعنی طبع علیه مثل منع در وزن و به معنای «مهر زد» می‌باشد. پس مراد از طینت طبیعتی است که بر انسان غالب باشد، چه این که هر کس طبیعتی دارد؛ مثلاً- می‌گویند: طبیعت فلاینی دموی و یا صفراوی است و مراد این است که خلط غالب بر وی دم و یا صفراء است، نه این که دیگر اخلاط چهارگانه در وی موجود نیستند.

در عهد الست

پس مراد این است که هم مؤمن و هم کافر به لحاظ ذات خویش دارای همه مراتب علیین و سجین هستند، چنان که اخبار نخست که بعد از گرفتن ذریه از پشت آدمیان که به معنای فعلیت یافتن همه عوالم است چنین می‌فهمانند، به همین خاطر وقتی با این سخن حق تعالی: «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى» (۳۱۹) مورد خطاب قرار گرفتند همه به «بلی» تصدیق کردند چنین تصدیقی دلالت دارد بر این که همه عوالم خویش را در مسیر خواست و اراده پروردگارشان صرف کرده اند. ولی وقتی به «هذا محمد رسولی» مورد خطاب قرار گرفتند، از پذیرش رسالت آن حضرت تن زدند، این انکار منافات با اقرار به ربوبیت داشت و لذا کافر شدند، و کفر و سجین طبیعت ایشان گردیده است. و اگر کسی به ربوبیت و رسالت اقرار نماید، ولی به ولایت تن ندهد، با این که اقرار به آن دو باید اقرار به ولایت را در پی داشته باشد، چنین انکاری که همان ظلمت طاغوتی است باعث می‌شود که طبیعت وی سجینی باشد. و اگر کسی به ربوبیت و رسالت و ولایت اعتراف و اقرار نماید، ولی ملکات و افعال و آثار آن را از بین برده و بسوزاند، به اندازه میل به معاصی و تأبئی طبیعتش سجینی می‌گردد. بنابراین آفرینش طینت علیینی در مؤمن و سجینی در غیر مؤمن برخلاف عدالت خداوندی نیست. علامه این که این اخبار تصریح دارند که دلها و بدنهای پیامبران و شیعیان آنها از علیین ساخته شده و دلها و بدنهای کافران و پیروان آنها از سجین آفریده شده است. روشن است که عوالم دلها و ابدان پایین تر از عالم فطرت است، چه اینکه عالم فطرت، اولین عالم خلقت است و در این عالم همه مردم به ربوبیت و وحدانیت اقرار و اعتراف نمودند، چنین اقراری ملازم با اقرار به رسالت و ولایت و طاعت همه جانبه است و لذا در آیه شریفه «فَطَرَتَ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ» (۳۲۰) یعنی: «فطرت خدا که مردم بر آن آفریده شدند و هرگز آفرینش الهی دگرگون نخواهد شد» و به همان اشاره شده است پس روشن گردید که معنای روایت (۳۲۱) «کل مولود یولد علی الفطرة ثم ابواه هما اللذان یهودانه و ینصرانه»؛ هر کودکی بر فطرت زاییده می‌شود آنگاه پدر و مادرش او را یهودی و نصرانی می‌نمایند» این است که چنین کودکی با دل بدون انکار پروردگار متولد می‌شود، یعنی وی با دل پذیرای ربوبیت زاده می‌گردد، چنین پذیرشی ملازم با اقرار به پیامبران و اوصیای آنها و پیروی از دستورات ایشان می‌باشد، لیکن چون از پدران و مادران خویش پیروی می‌نماید یهودی و یا نصرانی می‌گردد، بنابراین این انکار و تن زدن از پذیرش رسالت و یا ولایت و یا غیر آن بعد از اتمام حجت بر ایشان یعنی بعد از اقرار به ربوبیت است. و نیز معنای این روایت: «السعيد سعید فی بطن امه و الشقی شقی فی بطن امه» یعنی: «سعادت مند از شکم مادر سعادت مند و شقاوت مند از شکم مادر شقاوت مند است» این است که سعادت و شقاوت توشه ای است که وی از عالم جبلت بعد از پذیرش و مخالفت بر داشته است، بنابراین بر جبر دلالت ندارد. و نیز معنای آیه شریفه: «وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ...» (۳۲۲)؛ یعنی: هر آینه ما بسیاری از جنیان و انسانها را برای جهنم آفریده...» همین است چه این که «ذراً» (خلق) به معنای تنزیل و تنزل در عالم طبیعت و جسم است چنان که از آیه شریفه: «وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ» (۳۲۳) یعنی: «اوست که شما را در زمین آفرید و به سوی او محشور و برانگیخته می‌شوید» همین مطلب ظاهر و هویداست پس این تنزل بعد از عالم جبلت است.

بله در اینجا اخبار دیگری وجود دارد که ظاهر آنها دلالت دارد بر این که حضرت محمد و عترتش علیه السلام از طینت غیر مرکب ساخته شده‌اند. همانند این روایت بحارالانوار (۳۲۴) به نقل از معانی الاخبار به اسنادش به جعفر بن محمد از پدرش از جدش از پدرش از علی بن ابی طالب علیه السلام آن حضرت فرمود: «ان الله تبارک و تعالی خلق نور محمد قبل أن خلق السماوات و الأرض و العرش و الكرسي و اللوح و القلم و الجنة و النار و قبل أن خلق آدم و نوحا و إبراهيم و إسماعیل و إسحاق و یعقوب و موسی و عیسی و داود و سلیمان علیه السلام و کل من قال الله عزوجل فی قوله وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَ یَعْقُوبَ إلی قوله وَ هَدَيْنَاهُمْ إلی صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ و قبل أن خلق الانبیاء کلهم بأربع مائة ألف سنه و أربع و عشرين ألف سنه و خلق عز و جل معه اثنی عشر حجابا... الحدیث» یعنی: «خدای تبارک و تعالی نور محمد را قبل از آفرینش آسمانها و زمین و عرش و کرسی و لوح و قلم و بهشت و جهنم قبل از آفرینش آدم و نوح و ابراهیم و اسماعیل و یعقوب و موسی و داوود و سلیمان و همه کسانی که در آیه شریفه «و ما به او اسحاق و یعقوب بخشیدیم... و ایشان را به راه راست هدایت کرده ایم» یاد شده و نیز قبل از آفرینش همه انبیاء به صد و بیست و چهار هزار سال آفریده و با وی دوازده حجاب آفرید... الحدیث». این حدیث شریف در صدد بیان احاطه مراتب و وجود ایشان بر همه مراتب است، چه این که انوار ایشان بسیط است و مراتب پایین تر شأنی از شئون ایشان است، زیرا ایشان از بندها و حدود و مراتب پایین تر آزادند، لذا دارای برترین مرتبه اختیارند، چنان که قبلا آن را بیان کرده ایم. علاوه این که اگر ایشان را به مرتبه‌ای محدود کنیم و ایشان را محیط بر دیگر مراتب ندانیم با جلالت شأن و علو مقام ایشان سازگاری ندارد، زیرا دانستید که هر انسان بلکه هر موجودی نمونه‌ای از عالم اکبر است، پس چگونه محمدصلی الله علیه و آله و آلش علیه السلام که معادن رحمت و اهل بیت نبوت و عترت حبیب پروردگار عالمیان و خاتم انبیاءند چنین درجاتی نداشته باشند؟! پس معلوم گردید که عصمت ایشان با اختیارشان منافات ندارد، چه این که عصمت پاداش فنای مطلق ایشان در آتش عبودیت و ثابت قدمیشان در اقرار به ربوبیت در عالم میثاق است.

اختیار در دیگر موجودات

اینجا باید نکته ای را یاد آور شویم، مطالب یاد شده ما در بیان اختیار آدمیانی است که مظهریت تامه دارند و آینه جامعه حق تعالی هستند، ولی اختیار در موجوداتی که از نور صرف و یا تاریکی محضند، همانند فرشتگان و شیاطین بیانی دیگر دارد، توضیح این که هرگز آثار ظلمانی از نور نشأت نمی‌گیرد، چنان که آثار نورانی از ظلمت صادر نمی‌شود و چون خدای تعالی مردم را به اطوار گوناگون و انواع مختلف آفرید به گونه‌ای که هیچ فردی از یک نوع را نمی‌یابی که در تمام اوصاف با همدیگر شبیه باشند، چنان که در افراد انسان مشاهده می‌شود، با این که همه خصوصیات همدیگر را از جهت نوع دارا هستند، ولی هیچ یک با دیگری شباهت ندارد، این اختلاف اوصاف و ظواهر نشانگر یک اختلاف درونی و ذاتی است، چه این که اختلاف آثار بر اختلاف مؤثرها دلالت دارد، و با اختلاف و گوناگونی ذوات احکام و صحت‌ها و بیماری‌ها و ثمرها و عقلها و کفر و ایمان و درجات و عقابها و پاداش‌ها و طاعت‌ها و نافرمانی‌ها تفاوت می‌یابند. به همین خاطر طاعت فرشتگان با طاعت شیاطین تفاوت می‌کند، چنان که طاعت و فرمانبرداری هر گروه از فرشتگان غیر گروه دیگر است همین تفاوت‌ها در انسان‌ها نیز می‌آید. هر مکلفی در طاعت خود باید فصد تقرب و اخلاص به پروردگار داشته باشد. تقرب به معنای آوردن فعل و یا ترک آن به عنوان این که مملوک مولی است و باید خود و همه توان خویش را در آنچه مولی به آن فرمان داده به کار گیرد، به همین خاطر اگر کاری را با چنین عنوانی انجام داد و در آن هدف دیگری را دنبال نگرد مخلص است ولی اگر کاری را انجام داد و خواسته به خود سودی برساند و یا زبانی را دور نماید نافرمان و غاصب است، چه این که در مملکت مولای خود بدون اجازه‌اش تصرف کرده است. و اگر کاری را با این عنوان به همراه بهره‌وری و یا دفع زیان از حریم خویشتن انجام دهد مشرک است، و اگر کار وی هیچ یک از عناوین مزبور را نداشته باشد کار بیهوده ای کرده است. پس فرشته و یا انسان و شیطان و یا دیگر موجودات مختارند و می‌توانند افعال خود را تحت عنوانی از عناوین

فوق بیاورند و همه در این اختیار مساویند، گرچه هر یک بر طبق آثار نوری و یا ظلمانی که در آنهاست رفتار می‌کنند، بنابراین در طاعت و معصیت آزادند و می‌توانند آثار وجودی خود را به عنوان طاعت و یا معصیت بیاورند، چه این که اعمال و آثار بدون عنوان یاد شده طاعت و معصیت به شمار نمی‌رود و با عنوان مزبور به طاعت متصف می‌گردد. به همین دلیل امام علیه السلام فرمود: «انما الاعمال بالنیات» (۳۲۵) یعنی: «هر کاری به نیت خود شکل می‌گیرد» و رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود (۳۲۶): «رفع عن امتی تسعة: السهو، والنسیان، و ما لا یعلمون و الخطا، و ما اضطرروا الیه و ما استکروهوا علیه» یعنی «از امت من نه چیز برداشته شد: ۱- غفلت ۲- فراموشی ۳- آنچه را نمی‌دانند ۴- اشتباه ۵- آنچه را به آن ناچار شده اند ۶- بر آنچه مجبور و وادار شده اند...». چه این که علت برداشت زحمت از شانه مکلفین در موارد یاد شده به این خاطر است که آنها عنوان های یاد شده را نداشته اند، ما در ضمن جمله «و عظمت النعمة» در این دعا توضیح بیشتری خواهیم داد. اکنون که این مقدمه را فهمیدی که ابراری که به آتش عبودیت سوختند از اصحاب یمین هستند، کسانی که از طینتی خلق شده‌اند، که حضرت محمد صلی الله علیه و آله و فرزندانش پاکش علیه السلام از آن آفریده شده‌اند. و در کافی (۳۲۷) از حضرت امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «ان الله خلقنا من اعلی علیین و خلق قلوب شیعتنا مما خلقنا منه و خلق ابدانهم من دون ذلک و قلوبهم تحن الینا، لانها خلقت مما خلقنا ثم تلا هذه الآية: كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلِيٍّ وَ مَا أَدْرَاكُ مَا عَلِيُّونَ كِتَابٌ مَرْقُومٌ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ» (۳۲۸) یعنی: «خداوند ما را از اعلی علیین آفرید و دل‌های شیعیان ما را از آنچه ما را از آن آفرید، خلق کرد و بدنهای ایشان را از غیر آن آفرید و دل‌های ایشان به سوی ما گرایش دارد، زیرا آنها را از آنچه ما را آفرید خلق کرد، آنگاه این آیه شریفه را قرائت فرمود: هرگز، نامه نیکان در علیین است و شما علیین را چگونه درک می‌کنید؟ نامه ای نوشته شده است، که مقربان شاهد آن هستند». (در ادامه فرمود) «و خلق عدونا من سجین و خلق قلوب شیعتهم مما خلقهم و ابدانهم من دون ذلک فقلوبهم تهوی الیهم لانها خلقت مما خلقوا منه ثم تلا هذه الآية: كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفَجَّارِ لَفِي سَجِّينٍ وَ مَا أَدْرَاكُ مَا سَجِّينٌ كِتَابٌ مَرْقُومٌ وَ لَیْلَ یَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ» (۳۲۹) وقال تعالی: «لَیْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُیُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَ لَکِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَ أَتُوا الْبُیُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا» (۳۳۰) یعنی: «و خداوند دشمنان ما را از سجین آفرید، و دل‌های پیروان ایشان را از آنچه ایشان را آفرید خلق نمود، بدنهای آنها را از غیر آن آفرید، به همین خاطر دل‌های پیروانشان به ایشان گرایش دارد چون از ماده ای خلق شده اند که ایشان آفریده شده اند آنگاه این آیه را تلاوت فرمود: هرگز، کتاب و نامه فاجران در سجین است و سجین را چگونه درک کنی؟ نامه ای نوشته شده است، در آن روز وای به حال تکذیب کنندگان» و خدای تعالی فرمود: «خوبی این نیست که از پشت سر منزل به داخل آن روید، خوبی این است که کسی پروا پیشه کند و از در خانه‌ها به آن وارد شوید». احتجاج (۳۳۱) از امیرالمؤمنین روایت کرده است که فرمود: «قد جعل الله للعالم اهلا- و فرض علی العباد طاعتهم بقوله و اتوا البيوت من ابوابها و البيوت هي بيوت العلم الذي استودعته الانبياء و ابوابها و اوصياءهم»؛ یعنی: «خدای تعالی برای دانش اهلی قرار داد و طاعت آنها را بر بندگان با این آیه واجب کرد که: از درهای خانه به داخل خانه روید. مراد از خانه‌ها خانه‌های دانشند، دانشی که انبیاء در آن خانه‌ها به ودیعه گذاشته‌اند و درهای آن خانه‌ها اوصیای آنها هستند». و از آن حضرت روایت شده است: «نحن البيوت التي امر الله ان يؤتی ابوابها نحن باب الله و بیوته التي یؤتی منه فمن بايعنا و اقر بولایتنا فقد اتی البيوت من ابوابها و من خالفنا و فضل علينا غیرنا فقد اتی البيوت من ظهورها... الحدیث؛ ما خانه‌هایی هستیم که خدای تعالی فرمان داد که مردم از درهای آن وارد شوند، ما باب خدا و خانه‌های او هستیم که باید مردم وارد آن شوند، پس هر کس با ما بیعت کرد و به ولایت ما اقرار نمود، از درهای خانه وارد شده و هر کس با ما مخالفت کند و دیگران را بر ما برتری دهد، از پشت سر خانه‌ها وارد آن شده است...». پس مراد از این جمله شریف «و عناصر الابرار» این است که ایشان مبدأ و محل پیدایش شیعیان هستند که از طینت ایشان آفریده شده‌اند و به خدا و پیامبرش ایمان آورده و به ولایت در میثاق سوم اقرار کرده‌اند، بنابراین جبلت ایشان پاکیزه و طینت ایشان طیب و طاهر گردیده و کتابهای ایشان در علیین قرار گرفت و مقربان شاهد این کتابها هستند و کتابها و نامه‌های ایشان در روز قیامت از سمت راست به

دست ایشان می‌رسد و به آسانی حساب رسی می‌شوند، آنگاه به سوی اهل خود شادان برمی‌گردند، و الحمد لله رب العالمین.

وَدَعَائِمِ الْأَخْيَارِ

وَدَعَائِمِ الْأَخْيَارِ

«دعائم» جمع «دعامه» به کسر دال، ستون خانه و چیزی است که شیء بدان تکیه زند و قیم شیء باشد. «الاخیار» جمع «خیر» (۳۳۲) به تشدید به معنای کسی است که اعمال او شایسته است و شایستگی اعمال بعد از شایستگی دین و جبلت می‌باشد، چنین شخصی مرتبه ملکات و افعال وی با آتش عبودیت بعد از افروختن آتش سوخته گردید، چنان که در جمله قبلی دانستید، زیرا خدای تعالی فرمود: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (۳۳۳) یعنی: «شما بهترین امت‌ها بودید که به سوی مردم آمدید، یه خوبی‌ها سفارش می‌کنید و از بدی‌ها جلوگیری می‌کنید». چه این که جمله «تأمرن» و بعد از آن تفسیر و بیان جهت بهترین امت و خیریت است یعنی علت این که بهترین امت هستید این است که امر به معروف و نهی از منکر می‌نمایید.

در حقیقت عبودیت

تحقیق این مطلب به گونه‌ای که مورد خرسندی پادشاه دانا و عادل و مهربان به مردم قرار گیرد و شفای درد دل خردمندان گردد، گرچه با مطالب گذشته روشن شده است این که خدای تعالی انسان و جن را صرفاً برای عبادت خلق نموده، یعنی ایشان را برای اقامه و برپانگه داشتن حقیقت عبودیت که با این گفتار «ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ» یعنی: «خداوند به بنده مملوکی مثال می‌زند که بر چیزی توانایی ندارد» آن حقیقت را روشن کرده آفریده است. پس آفرینش ایشان از چیزی نبود، آنگاه خدای تعالی به تدریج و نه به یکبارگی آیات آفاقی و انفسی را به ایشان بخشیده، یعنی ایشان را از حالی به حال دیگر انتقال داده، چنان که فرمود: «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ» (۳۳۴) یعنی: «هر آینه ما انسان را از سلاله و زبده گل آفریده، آنگاه این زبده را نطفه قرار داده و در مکان مطمئن (رحم) قرار دادیم، آنگاه نطفه را علقه (خون بسته) کردیم و علقه را مضغه (گوشت) نمودیم و مضغه را استخوان کردیم، آنگاه به استخوان گوشت پوشانیدیم و سپس او را به خلقتی دیگر آفریدیم، پس خدایی که بهترین آفرینندگان است مبارک است، آنگاه بعد از این میرنده‌اید». و فرمود: «اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً» یعنی: خدایی که شما را در حالی که ضعیف بوده اید آفرید، آنگاه بعد از ضعیف به شما نیرو داد، آنگاه بعد از قوت ضعیف و پیری داد». آنگاه خداوند فرمود: «وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ» (۳۳۵) یعنی: «شما را به خوف و گرسنگی و کمبود اموال و جانها و میوه‌ها می‌آزمایم، و به شکیبا پیشگان بشارت ده». آنگاه خداوند پیامبران را فرستاد و کتابها را نازل نمود، چنان که فرمود: «كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُون» (۳۳۶) یعنی: «همانگونه که پیامبری از شما برای شما فرستادیم، آیات ما را بر شما خواند، و شما را تزکیه کرده و کتاب و حکمت را به شما آموخت، و چیزهای را که شما خود نمی‌توانستید بیاموزید آموخت، پس یادم کنید تا یادتان کنم و سپاسم گزارید و ناسپاس نباشید». خداوند ایشان را راهنمایی کرد، راه خیر و راه شر؛ و نور و ظلمت را معلوم نمود، آنگاه فرمود: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (۳۳۷) یعنی: «در دین اجباری نیست، راه رشد (و کمال) از راه گمراهی آشکار گردید، هر کس به طاغوت

کفر بورزد و به خدای ایمان آورد، به دستگیره محکم که هرگز پاره نمی‌شود چنگ زده است و خداوند شنوای داناست». آنگاه خداوند به متقین وعده داد و فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيَكْفُرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» (۳۳۸) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اگر پروا پیشه کنید خداوند برای شما راهگشایی خواهد کرد و گناه شما را می‌پوشاند و شما را می‌آمرزد و خداوند دارای فضل و رحمتی بزرگ است» و نیز چنین وعده داده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كَفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (۳۳۹) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از خداوند بهراسید و به پیامبرش ایمان آورید، زیرا به شما دو بخش از رحمت خود را می‌دهد، و برای شما نوری قرار می‌دهد که به آن راه روید و شما را می‌آمرزد و خداوند بخشنده مهربان است». خداوند فرقان و نور را به واسطه ظهور مرتبه ولایت در عوالمشان قرار داد، لذا با آن می‌توانند بین حق و باطل تفاوت گذارند و با آن در تاریکی‌های معنوی و صوری راه می‌روند این همان حکمت است که به هر کس داده شده به وی خیر کثیر داده شد و لذا به ولایت تفسیر گردیده است. آنگاه خداوند برای ایشان ولی ظاهری قرار داده و فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (۳۴۰) یعنی: «ولی شما فقط خدا و رسولش و کسانی که ایمان آورده‌اند می‌باشد، کسانی که نماز را بر پای می‌دارند و در حال رکوع زکات می‌دهند». آنگاه فرمود: «أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۳۴۱) یعنی: «آیا کسانی که مرده‌اند و ما ایشان را زنده گردانیدیم و به ایشان نوری دادیم که در بین مردم می‌روند، همانند کسانی‌اند که در تاریکی‌ها هستند و از آن بیرون نمی‌روند این گونه رفتار کافران برای ایشان زینت یافت». پس حقیقت عبودیت این است که بنده با تمام وجود و خصوصیات خود ملک خالص خدا باشد و بعد از پیدایش بنده، جان و تمام صفات و خصوصیات خویش را به پروردگار عالمیان واگذار کند، چنان که فرمود: «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ» (۳۴۲) یعنی: «دین در نزد خدا همان اسلام (و تسلیم کامل) است». و فرمود: «وَ اتَّبَعَ مَلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَ اتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا» (۳۴۳) یعنی: «و از ملت ابراهیم حنیف پیروی نما و خداوند ابراهیم را خلیل خود گرفت». و فرمود: «وَ مَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ» (۳۴۴) یعنی: «دین چه کسی بهتر از این است که صورت خود را تسلیم خدا کند و در این حال به خوبی از عهده آن برآید». و فرمود: «بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ» (۳۴۵) یعنی: «آری هر کس روی خود را تسلیم خدا کند و این کار را به خوبی انجام دهد، اجرش به نزد پروردگارش محفوظ است و بر ایشان هراسی نیست و ایشان غمگین نمی‌گردند». و فرمود: «وَ مَنْ يَسْلَمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى وَ إِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ» (۳۴۶) یعنی: «هر کس روی خود را به خدا تسلیم کند و در این حال به نیکی چنین کند، حتماً به ریسمان محکم چنگ زده و پایان امور به سوی خدا بر می‌گردد». (۳۴۷) پس حقیقت اسلام این است که بنده نفس خود را با همه ویژگیها تسلیم خدای تعالی نماید، عبد هرگز نمی‌تواند چنین کند، مگر این که به آن نور فرقانی - که نور ولایت در عالم عبد و سر امیرالمؤمنین و امامان پاک از فرزندانش علیه السلام می‌باشد - برسد، لازمه آن این است که ظاهر خویش را تسلیم ولی زمانش گرداند، ولی زمان ممکن است پیامبر و وصی او باشند، تسلیم به معنای فرمانبرداری از فرمانهای آنها و دوری از نواهی است. و چون حقیقت عبودیت و اسلام به سیر آل محمدصلی الله علیه و آله که همان نور ولایت در مردم است محقق می‌شود لذا عناصر ابرار شده‌اند، و چون ظاهر آل محمدصلی الله علیه و آله در بین مردم باعث می‌شود که مردم از ایشان معارف دین و احکام شرعی را بیاموزند - معارف و احکام شرعی که صور مراتب آن نور در عالم فعل است و عبد با صرف همه توانایی‌هایی که خداوند به او داده در راه هدفی که او را آفریده و در واقع سپاسگزاری و شکر از خدا همین است - لذا ایشان «دعائم الاخیار» هستند. پس دانستید که نیازمندی به محمدصلی الله علیه و آله و آل محمدصلی الله علیه و آله امر تعبدی نیست، بلکه هرگز کسی بنده خدا نمی‌شود، مگر این که به سیر و معرفت نورانیت ایشان برسد و بنده‌ای مطیع نمی‌گردد، مگر این که بعد از شناخت ایشان از آنها فرمان برد پس خداوند

از اسلام و مسلمانان به ایشان بهترین پاداش دهد، پاداشی که شایسته و بایسته باشد، چه این که ایشان اهلیت آن را دارند.

مراتب عبودیت

از مطالب یاد شده دانسته شد که عبودیت دارای سه مرتبه است: مرتبه نخست: عبودیت مطلقه، و آن این است که بنده تمام مراتب خود را بدهد، و خود را از عالم طبیعت و خیال و وهم و عالم نفس و عالم عقل بیرون کشد به گونه‌ای که از همه مراتب وجودی خود در دست پروردگار جهانیان بمیرد و به عالم یقین برسد، چنان که مولی امام ابوالحسن رضاعلیه السلام (۳۴۸) به آن در پاسخ زندیق که گفت: بنابراین خداوند چیزی نیست، زیرا به حسی از حواس ادراک نمی‌شود؟ اشاره کرد و فرمود: «و یلک لَمَّا عَجَزَتْ حَوَاسِکَ عَنْ ادْرَاکِ انْکَرْتِ رَبُّوبِیْتِهِ وَ نَحْنُ اِذَا عَجَزَتْ حَوَاسِنَا عَنْ ادْرَاکِ اَیْقَانِنَا رَبَّنَا بِخِلَافِ شَیْءٍ مِنَ الْاَشْیَاءِ» یعنی: «وای بر تو! هنگامی که حواس تو از دریافت وی ناتوان شد ریوبیت او را انکار کردی و ما به هنگامی که از ادراک وی ناتوان شدیم، یقین پیدا کردیم که او پروردگار ما و برخلاف دیگر اشیاست». و خدای تعالی فرمود: «وَ اعْبُدْ رَبَّکَ حَیْثُ یَأْتِیْکَ الْیَقِیْنُ» (۳۴۹) یعنی: «پروردگارت را عبادت نما تا یقین به سراغت آید». یعنی دلت را به این حد از درک و شعور برسان که همه عوالم جسم و همه عوالم دیگر مملوک پروردگار عالمیان گردد تا به عالم یقین که همان موت مطلق است برسی، چنان که آیه این چنین تفسیر شده است. چنین مرتبه‌ای با رسیدن به معرفت خدا و یافتن وی در عالم خودت به دست می‌آید، زیرا چنین معرفتی موجب می‌شود که بنده از همه مراتب وجودش بمیرد و در پروردگارش واله و متحیر شود، چنان که در معنای روایتی که از امام صادق در اشتقاق اسم «الله» آمده چنین است. در کافی (۳۵۰) از هشام بن حکم روایت شده که از امام صادق علیه السلام پرسید: «الله از چه چیز مشتق شده است؟» فرمود: «یا هشام الله مشتق من اله و اله یقتضی مالوها و الاسم غیر المستمی فمن عبد الاسم دون المعنی فقد کفر... الحدیث» یعنی «ای هشام! الله از «اله» مشتق شده و «اله» مستلزم «مالوه» است و اسم غیر از مسمی است، هر کس اسم را بدون معنی و مسمی عبادت کند کفر ورزیده است...» و در ق... گفت: «اله، الهه و الوهه و الوهیه عبد عبادۀ و منه لفظ الجلاله و فیه اله کفرح تحیر» یعنی «اله و الوهه و الوهیه یعنی عبادت کرد و همین اله منشای الله است، و در قاموس گفت: «اله» بر وزن فرح به معنای متحیر شد و سرگشته گردید». و در شرح حدیث حدوث اسماء در فقره «و موضع الرساله» دانستید که قوام همه اسماء حسنی که عالم وجود به آن قیام دارند و متکی اند- به همان اسم مبارک در عالم اکبر و عالم اصغر است. و لذا مولی امیرالمؤمنین علیه السلام بنا بر روایت کافی (۳۵۱) باسنادش به امام صادق علیه السلام فرمود: «قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اعْرِفُوا اللَّهَ بِاللَّهِ وَالرُّسُولَ بِالرَّسَالَةِ وَأَوْلِيَ الْأَمْرِ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» یعنی: «الله را به الله بشناسید و رسول را به رسالت و اولوالامر را به امر به معروف و عدل و احسان بشناسید» یعنی مسمای «الله» را که اله الاله است به اسم الله بشناسید. مرتبه ی دوم: عبودیت نسبی است مراد از عبودیت نسبی عبودیت نسبت به کسانی است که خدای تعالی آن اسم مبارک را به آنها شناسانید و آنها را به عالمشان رسانید و راهنمای خلقش و ترساننده دیگران از ستم طاغوت قرار داده است، چنان که در آیه شریفه به آن اشاره شده که: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (۳۵۲) یعنی «اجباری در دین نیست راه رشد از گمراهی باز شناخته شد، هر کس به طاغوت کفر بورزد و به خدا ایمان آورد به دستگیره چنگ زده، دستگیره‌ای که پاره نمی‌شود، و خدا شنوای داناست». چنین کسی پیامبر است که شأنش بشارت و انذار است، چنان که خدای تعالی فرمود: «إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَ نَذِيرًا» (۳۵۳) یعنی: «ما تو را به حق فرستادیم تا بشارت دهنده و ترساننده باشی». و فرمود: «وَ مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَ نَذِيرًا» (۳۵۴) یعنی: «و ما تو را نفرستادیم مگر برای همه مردم به اینکه بشارت دهنده و ترساننده باشی» و نیز فرمود: «إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَ نَذِيرًا» و دیگر آیات همانند اینها. بنابراین بر بندگان خدا در دست پروردگار به موت رسیده اند لازم است که نسبت به پیامبران نیز به موت و فنا برسند و نفوس و اموال خود را در راه رضایت وی خرج کنند و از

مخالفت وی پرهیزند، زیرا خدای تعالی فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا» (۳۵۵) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید خدا و رسول و اولی الامر را فرمان برید اگر در چیزی نزاع کردید به خدا و به پیامبرش مراجعه کنید اگر به خدا و روز باز پسین ایمان آورده اید مراجعه به خدا بهتر است و کار را به خوبی پایان می‌دهد». و فرمود: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ... فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يَحْكُمُوا بِكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» (۳۵۶) یعنی: «ما هیچ پیامبری نفرستادیم مگر اینکه به اذن خدا فرمان برده شود... نه به پروردگارت قسم، ایشان ایمان نمی‌آورند، مگر اینکه تو را در مشاجرات خود حکم قرار دهند و آنگاه بر آنچه حکم کردی در خود ناراحتی نیابند و پذیرشی مطلق داشته باشند». پس فرمانبرداری خدا کامل نمی‌شود، مگر به فرمانبرداری از پیامبر و تصدیق آنچه از جانب خداوند آورده و پذیرش مطلق احکام قضایی و اوامر و نواهی او. مرتبه سوم: عبودیت نسبت به کسی که پیامبر برای خلافت خویش و هدایت است نصب کرده است، زیرا خدای تعالی فرمود: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۳۵۷) و فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (۳۵۸)

در تفاوت رتبی ولایت خدا و رسول و ائمه

معنای ولایت خدا را در مرتبه نخست عبودیت دانستید، چنین ولایتی ذاتاً شایسته خداست، زیرا بنده از همه مراتب وجود فانی شده و به عالم یقین می‌رسد و چون رسول و اولوالامر و دیگر خلائق در این مرتبه مساوی بوده اند، چه این که همه مخلوق و مربوط بوده و برای خویش سود و زیان و زندگی و مرگ و نشوری را مالک نبوده‌اند، بنابراین نمی‌توان برای رسول و اولوالامر ولایت به معنای نخست را که برای خدا ثابت شده ثابت نمود، بلکه لازم است که ایشان را از آن مرتبه پایین تر آوریم، زیرا ایشان نیز با همه خلائق در حقیقت عبودیت برای خدا شریکند، بنابراین مرتبه‌ای از ولایت که می‌توان برای رسول و اولوالامر اثبات کرد اثبات مقامی است که خداوند برای ایشان خواسته، چه این که ایشان خلیفه خدای تعالی هستند و به همین خلافت، مرگ در قبضه قدرت ایشان می‌باشد و لذا بندگان باید نفوس و اموال و همه خصوصیات خویش را در راه رضایت پیامبر و اولوالامر صرف کنند و همین دلیل و نشانه خوبی برای بندگان است که ایشان با خدا نیز این گونه رفتار می‌کنند، چنانکه معنای آیه شریفه: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (۳۵۹) و آیه شریفه: «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صِيلَاصِلٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (۳۶۰) یعنی: «به هنگامی که پروردگارت به فرشتگان فرمود: من بشری را از گل ولای متغیر و سالخورده آفریدم به هنگامی که کاملش کردم و از روح خود در آن دمیدم بر او سجده کنید». و فرمود: «إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (۳۶۱) و نیز صریح آیه شریفه است که فرمود: «مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» (۳۶۲) یعنی: «هر کس از پیامبر پیروی کند از خداوند پیروی کرد». و نیز مفاد همراهی طاعت رسول با طاعت خدا در آیات عدیده همین است، از جمله آیه: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ» (۳۶۳) و آیه: «وَمَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ الْأَيَّاهِ» (۳۶۴) یعنی: «هر کس اطاعت خدا و رسولش کند با کسانی هم‌نشین خواهند شد که خداوند به آنها نعمت داده است، آن نعمت دادگان پیامبران و صدیقانند...». و فرمود: «وَمِنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ» (۳۶۵) یعنی: «هر کس از خدا و پیامبرش فرمان برد و از خدا بترسد و تقوا پیشه کند، فقط ایشان رستگارانند». و فرمود: «وَمَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا» (۳۶۶) و فرمود: «وَمَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَدْخُلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يَعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا» (۳۶۷) یعنی: «هر کس از خدا و پیامبرش فرمان برد خداوند او را وارد بهشت کند، بهشتی که نهرها در پای درختانش جاری‌اند، و هر کس پشت کند خداوند ایشان را عذابی دردناک کند». و دیگر آیات. همین مطلب مفاد بسیاری از اخبار

است: روایت کافی (۳۶۸) به اسنادش به محمد بن زید طبری، گفت: «كُنْتُ قَائِمًا عَلَى رَأْسِ الرِّضَا بِخُرَاسَانَ وَ عِنْدَهُ عِدَّةٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَ فِيهِمْ إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى بْنِ عِيسَى الْعَبَّاسِيُّ فَقَالَ - يَا إِسْحَاقُ! بَلَّغْنِي أَنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ إِنَّا نَزَعْنَا أَنَّ النَّاسَ عَبِيدٌ لَنَا لَا وَ قَرَابَتِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ مَا قُلْتُهُ قَطُّ وَ لَا سَجَعْتُهُ مِنْ آبَائِي قَالَهُ وَ لَا بَلَّغْنِي عَنْ أَحَدٍ مِنْ آبَائِي قَالَهُ وَ لَكِنِّي أَقُولُ النَّاسَ عَبِيدٌ لَنَا فِي الطَّاعِيَةِ مَوَالٍ لَنَا فِي الدِّينِ فَلْيَبْلُغِ الشَّاهِدُ الْعُغَابِ»؛ من بر بالای سر امام رضا علیه السلام در خراسان ایستاده بودم، عده‌ای از بنی هاشم از جمله اسحق بن موسی بن عیسی عباسی در نزد آن حضرت بودند، حضرت فرمود: ای اسحق، به من رسیده که مردم می‌گویند که ما گمان می‌کنیم که مردم بندگان ما هستند سوگند به نسبتی که با رسول خدا صلی الله علیه و آله دارند، هرگز من چنین نگفتم و از هیچیک از پدرانم نشنیده‌ام که چنین گفته باشند و از پدرانم نیز به من نرسیده که چنین گفته باشند و لیکن می‌گویم: مردم در فرمانبرداری بنده ما هستند، و در دین دوستدار ما می‌باشند، پس شنوندگان حاضر به غائبان برسانند». از آنچه یاد شد معلوم گردید که وجوب فرمانبرداری از پیامبر صلی الله علیه و آله و اولوالامر علیه السلام به خاطر رساندن مردم به مرتبه اسم خداست که در ذات ایشان مکنون و پوشیده است، ایشان به واسطه تلاوت آیات خداوند و تزکیه و تعلم کتاب و حکمت مردم را به آن مقصود می‌رسانند، چنان که هدف فرستادن پیامبران طبق نص صریح قرآن در چند جا این است. از جمله آیه: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يَزَكِّيهِمْ وَ يَعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ» (۳۶۹) یعنی: «او خداوندی است که در مردم درس خوانده، پیامبری از خودشان فرستاد تا برایشان آیات خدا را تلاوت می‌کند و آنها را تزکیه کرده و کتاب و حکمت را به آنها آموزش دهد، گرچه این مردم قبلاً در گمراهی روشن به سر می‌بردند». و چون مرتبه اسم «الله» ولایت نوریه‌ای است که سابقاً دانستید که این ولایت عبارت از تصرف در وجود و آوردن آن در مرتبه‌ای پایین‌تر و تنزل دادن آن می‌باشد، گرچه همین تصرف به عنوان آلیت و معنای حرفی است و از آن به آیه محکمه و حکمت اسم برده می‌شود. و حکمت همانست که به هر کس داده شد خیر کثیر داده شد. چنان که مراد از کتاب در آیه شریفه زیر مرتبه وجود مطلق می‌باشد: «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَ أُخْرَى مُتَشَابِهَاتٌ» (۳۷۰) یعنی: «اوست که کتاب را بر شما نازل کرد، بخشی آیات محکمند این بخش ام‌الکتاب می‌باشند، و بخشی دیگر متشابهاتند» پس اسم «الله» همانست که با آن به عالم کتاب و عالم حکمت می‌رسند و چون آیه و نشانه کامل و مظهر کلی و هدایتگر آن محمد صلی الله علیه و آله و آل پاک محمد علیه السلام هستند، به همین خاطر ولایت برای ایشان ثابت است، این ولایت به معنای وجوب طاعت و گردن نهادن در مقابل آنها و فنا در دست آنهاست، تا کسانی که ولایت ایشان را پذیرفتند و منقاد گردیده‌اند و آنها را از جان و مال خود برتر داشتند به مرتبه کتاب و حکمت مورد اشاره در آیات سابق برسند. پس مراد از آیه شریفه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ» (۳۷۱) اثبات ولایت برای اسم الله در باطن و ظاهر و سیر و علانیه می‌کند، این اسم همان مثل اعلی مورد اشاره در آیه شریفه است که: «وَ هُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيدُهُ وَ هُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَ لَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۳۷۲)؛ اوست که خلقت بدست اوست، آنگاه بازشان می‌گرداند و باز گردانیدن و اعاده بر او آسانتر است و او مثل اعلی در آسمانها و زمین دارد و تنها او عزیز و حکیم است» و نیز در حدیث حدیث اسماء در سابق در فقره «موضع الرساله» که قبلاً شرح گردیده به آن اشاره شده است.

مراتب ولایت

از مطالب یاد شده روشن گردید که ولایت نیز به سان عبودیت سه مرتبه دارد: مرتبه نخست: ولایت سرّی استحقاقی است، این ولایت از اسم الله است که مثل اعلی در همه اشیاء است و سایه آن برای پروردگار عالمیان سجده می‌کند و این سایه از چپ و راست سجده کرده و خضوع می‌نماید، هیچ مرتبه‌ای از موجودات نیست مگر این که شأنی از شؤن آن اسم مبارک بوده و قوامش به آن است. و همو وجه‌الله و سبیل و حجت و ولی و دلیل و آیه خدا در همه موجودات است و بر مردم لازم است که او را بشناسند

و در کنار او فانی گردند و از راه او به سوی خدا سیر نمایند و تا آنجایی که می‌توانند تقوی پیشه نمایند. پس حقیقت عبودیت که در قبل بدان اشاره شد، مردن در قبضه پروردگار است، این قبضه و دست خدا همان اسم مبارک می‌باشد و ولایت حقیقیه نیز از آن اوست، چنان که خدای تعالی فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ...» (۳۷۳) «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَ كَبْرَهُ تَكْبِيرًا» (۳۷۴) مرتبه دوم: ولایت حکمیه جعلیه است، این ولایت به عنوان خلافت از آن اسم در مواردی که امکان خلافت وجود دارد- می‌باشد، مراد از موارد یاد شده غیر از قیمومت و ربوبیت مطلق است، پس می‌توانند به سوی آن اسم راهنمایی کنند و مردم را برای شناخت آن تربیت نمایند و حجاب بین مردم و آن اسم را بردارند، بر رسیدن به این مقصود آیات خدا را بر ایشان بخوانند و آنها را تزکیه نمایند و مردم را به حصه‌ای از آن اسم که در مردم مخفی و مکنون برسانند چه این که آن حصه از اسم الله راه معنوی به سوی خدای عالمیان است. چنین مرتبه‌ای از ولایت از آن پیامبر است، به همین عبودیت به معنای دوم برای پیامبران ثابت می‌شود، بنابراین باید مردم از نفس و مال خود فانی شوند، و پیامبران از مردم اولویت بیشتری بر جان و مال ایشان داشته باشند و مردم طاعت و پیروی ایشان را بر خود هموار نمایند و هر چه را پیامبران برای ایشان برگزینند برای خود برگزینند و در خود احساس نارضایتی از احکام ایشان ننمایند و تسلیم محض ایشان باشند و پیامبران را مؤتمن در احکام نافع و یا مضر به حال خود بدانند، دستورات ایشان را فرمان برند و از آن چه نهی کردند دست بکشند، و مطمئن باشند که پیامبران ایشان را از دروازه هدایت بیرون نمی‌برند و ایشان را به در گمراهی نمی‌کشاند. چنان که اخبار و آیات سابق درباره تفویض را قبلاً آوردیم و در کافی بابی به نام تفویض به رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه علیه السلام باز شده است. از جمله روایت کافی به اسنادش به ابواسحاق نحوی است، وی گفت: خدمت امام صادق رسیدم، از او شنیدم که می‌فرمود: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَدَبَ نَبِيَّهُ عَلَى مَحَبَّتِهِ فَقَالَ وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ» (۳۷۵) ثُمَّ فَوَّضَ إِلَيْهِ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۳۷۶) وَ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ «مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» (۳۷۷) قَالَ ثُمَّ قَالَ وَ إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ فَوَّضَ إِلَيَّ عَلَى وَ ائْتَمَّتْهُ فَسَلِّمْتُمْ وَ جَحَدَ النَّاسُ فَوَّ اللَّهُ لِحُبُّكُمْ أَنْ تَقُولُوا إِذَا قُلْنَا وَ أَنْ تَصِيْمُوا إِذَا صِيْمْنَا وَ نَحْنُ فِيمَا بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِلْأَحْيَادِ خَيْرًا فِي خِلَافِ أَمْرِنَا» (۳۷۸) یعنی: «خداوند پیامبرش را بر محبت خود ادب کرد و فرمود: تو دارای اخلاقی بزرگ (و کریمانه) هستی، آنگاه به او تفویض کرد و فرمود: آنچه رسول آورده بگیرد و از آنچه نهی فرمود دست باز کشید، و فرمود: هر کس از رسول پیروی کند، از خدا پیروی کرده، سپس فرمود: پیامبر خدا به علی تفویض کرده و او را امین خود گرفت، شما پذیرفتید، ولی مردم انکار کردند، به خدا قسم ما دوست داریم که شما به هنگام گفتار ما بگویید و به هنگام سکوت ما سکوت کنید، ما واسطه بین شما و بین خدای عزوجل هستیم و خداوند در مخالفت دستور ما خیری قرار نداده است». و از جمله روایت کافی (۳۷۹) به اسنادش به ابواسحاق است گفت: «از ابوجعفر علیه السلام باقر شنیدم که می‌فرمود: ...» آنگاه همین روایت را یاد کرده است. پس کار پیامبران بشارت به آیات محکم الهی است که همانا اسم خدا و شؤون اوست، اسمی که سیر آن در همه اشیاء مکنون است و مظاهر آن اوصیاء اند و نیز کار ایشان انذار و ترسانیدن از آیات متشابه که طاغوت و شاخه‌های ظلمانی و شؤون آن که سر آن در همه اشیاء مکنون است کی باشد، مظاهر طاغوت خلفای جور و پیروان ایشانند. بنابراین مرتبه‌ی پیامبر مرتبه کتاب و قرآن است که بالاتر از مرتبه آیات محکم و حکمت می‌باشد، پس وی هم دارای نبوت و هم دارای ولایت است. مرتبه‌ی سوم ولایت خلافت است، این ولایت مطلق نیست بلکه نسبت به آن اسم مبارک به لحاظ این که آیه محکم و ولایت نوریه می‌باشد، در آیات قرآن و نیز در روایات از آن به «هادی» یاد شده، یعنی کسی که هر چیز را به کمال خود می‌رساند و جامع همه مراتب حقیقت عبودیت از ذات به عالم آثار است، چنان که فرمود: «إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ» (۳۸۰) یعنی: «تو فقط ترساننده‌ای و هر قومی دارای هادی است». در مجمع البیان (۳۸۱) روایت شده که هنگامی که این آیه نازل شده رسول خدا فرمود: «انا المنذر و علی الهادی من بعدی، یا علی! بک یهتدی المهتدون» یعنی: «من ترساننده‌ام و بعد از من علی هادی است، ای علی! هدایت جویان با تو هدایت می‌شوند». و در کافی (۳۸۲) از حضرت امام باقر علیه السلام روایت شده است: «رَسُولُ اللَّهِ الْمُنْذِرُ وَ لِكُلِّ زَمَانٍ مِّنَّا

هَادٍ يَهْدِيهِمْ إِلَىٰ مَا جَاءَ بِهِ نَبِيُّ اللَّهِ ثُمَّ الْهُدَاهُ مِنْ بَعْدِهِ عَلَىٰ ثُمَّ الْأَوْصِيَاءِ وَاحِدٌ بَعْدَ وَاحِدٍ» یعنی: «رسول خدا صلی الله علیه وآله منذر و ترساننده است، و در هر زمانی یکی از ما هادی است که مردم را به آنچه پیامبر خدا آورده هدایت می‌کند، هادیان بعد از پیامبر علی و سپس اوصیا یکی بعد از دیگری هستند». و از امام صادق (۳۸۳) روایت شد که فرمود: «كُلُّ إِمَامٍ هَادٍ لِلْقَرْنِ الَّذِي هُوَ فِيهِمْ» یعنی: «هر امامی هادی زمانی است که در بین مردم آن زمان است». و از امام صادق علیه السلام در پاسخ از ابوبصیر (۳۸۴) بعد از پرسش از آیه: «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ» (۳۸۵) روایت شده که فرمود: رسول خدا منذر و علی هادی است... الخ». و اکمال (۳۸۶) و قمی (۳۸۷) و عیاشی (۳۸۸) و دیگر راویان خاصه (۳۸۹) و عامه (۳۹۰) به اسانید مختلف همانند روایت نخست از امام صادق در کافی را روایت کرده اند. و چون مظاهر آن اسم مبارک از جهت یاد شده ائمه اطهار علیه السلام هستند، لذا آیه «وَمِنْهُ آيَاتٌ مُّحْكَمَاتٌ» به امیرالمؤمنین علیه السلام و ائمه علیه السلام تفسیر شده است، بنابراین ولایت به این معنا بر خلق دارند، خلق نسبت به ایشان عبودیت دارند به این معنا که باید اوامر و نواهی ایشان را فرمان برند و امور دنیا و دین خود را به آنها واگذارند و نفوس و اموال خود را به امام بسپارند و در راه خشنودی وی صرف نمایند، پس نسبت محمد صلی الله علیه وآله و فرزندان پاکش علیه السلام کمتر از نسبت مولی به بنده‌ای که به او هبه شده نیست، چه این که خدای تعالی جهان و آن چه در آن است را به خاطر محمد صلی الله علیه وآله و الش آفریده، چنان که از علی علیه السلام روایت شده که فرمود: «نحن صنائع ربنا و الخلق بعد صنائعنا» یعنی: «ما ساخته ی خداییم و بعدا خلایق ساخته ما هستند» مراد این است که خداوند ما را برای خویش ساخته و خلایق را برای ما آفریده است و نیز در حدیث کساء فرمود: «ما خلقت سماء مبنیه و لا ارضا مدحیه و لا فلکا یدور و لا فلکا یسری و لا شمساً مضیه و لا قمرآ منیرا الا لاجلکم» (۳۹۱) یعنی: «ما آسمانی ساخته و زمین گسترده و فلک دور زننده و کشتی روان و خورشید تابان و ماه روشن را نیافریدیم مگر به خاطر شما».

در این که زمین از آن امام است

و در کافی بابی تشکیل شده که در آن اخباری جمع شده‌اند که به صراحت دلالت دارند بر این که جهان با آنچه در آن است از آن امام است. و از جمله روایت کافی (۳۹۲) باسنادش به محمد بن ریان می‌باشد. «قَالَ كَتَبْتُ إِلَى الْعَسْكَرِيِّ جُعِلْتُ فِدَاكَ رُوِيَ لَنَا أَنَّ لَيْسَ لِرَسُولِ اللَّهِ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا الْخُمْسُ فَجَاءَ الْحَيَوَاتُ إِنَّ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا لِرَسُولِ اللَّهِ» یعنی: «محمد بن ریان گفت: به امام حسن عسکری نوشتم: فدایت گردم، روایت شده رسول خدا از جهان جز پنج چیز را مالک نیست، پاسخ آمد: دنیا و آنچه در آن است از آن رسول خدا است». و از جمله: روایت کافی (۳۹۳) از جابر از ابوجعفر باقر علیه السلام گفت: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ وَأَقْطَعَهُ الدُّنْيَا قَطِيعَةً فَمَا كَانَ لِآدَمَ فَلِرَسُولِ اللَّهِ وَمَا كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ فَهُوَ لِلْأَنْبِيَاءِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ» یعنی: «رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: خداوند آدم را آفرید و دینا را به اقطاع به او داد، پس آنچه از آن آدم است از رسول خدا صلی الله علیه وآله است و آنچه از رسول خدا است از آن امام از آل محمد صلی الله علیه وآله است». و از جمله روایت کافی (۳۹۴) به اسنادش به ابن ابی عمیر از حفص بختری از ابوعبدالله است که فرمود: «إِنَّ جَبْرَيْلَ كَرَى بِرِجْلِهِ خَمْسَةَ أَنْهَارٍ وَلِسَانُ الْمَاءِ يَتَّبِعُهُ الْفُرَاتُ وَ دِجْلَةُ وَ نَيْلٌ وَ مِصْرٌ وَ مِهْرَانٌ وَ نَهْرٌ بَلَّحَ فَمَا سَقَّتْ أَوْ سَقَّتْ مِنْهَا فَلِلْإِمَامِ وَ الْبَحْرُ الْمُطِيفُ بِالْدُّنْيَا» یعنی: جبرئیل با پای خویش پنج نهر ایجاد کرد و آب از آن جاری شد، آن نهرها عبارتند از: فرات، دجله، نیل، مصر، مهران، بلخ. پس هر زمینی را که آن نهرها سیراب کردند و هر حیوانی که از آن آب نوشیده از امام است، و از جمله اموال امام اقیانوس محیط بر زمین است». و بیان این اخبار با آن ملاک که همه خلایق ذاتا بندگان خدا هستند، ایشان با مردم در مخلوق بودن برای خدای تعالی یکسانند و هیچ سود و زیانی را برای خود مالک نیستند، ولی بعد از این که خداوند ایشان را به آداب خویش تربیت کرد و ایشان فانی در خدا شدند لذا خداوند ایشان را در زمین خلیفه خویش قرار داد و آنها را ولی بر خلق نموده و دنیا را به ملکیت و اقطاع ایشان در آورد، و از نفوس مؤمنین بر خودشان برتر کرد چنان که فرمود:

«النبي اولى بالمؤمنين من انفسهم» این جمله دلالت دارد بر این که ایشان بر اموال مؤمنین اولویت دارند، و بر مردم طاعت و فرمانبرداری از ایشان را واجب نمود و این که مردم برای خود نپسندند مگر آنچه را که ایشان پسندند، و امر دین مردم را به ایشان وا گذاشت، و فرمود: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۳۹۵) آیا بندگی معنایی جز این دارد، و آیا جز این است که بندگان از تصرفات کامل و آزادانه در حرکات و سکناات و شهوات، در خود و اموال خود برخوردار نیستند و باید در تحت اراده رهبران و امامان خود در آنها تصرف نمایند؟ با توجه به این که امامان و رهبران نیز در وجود و حواس و جوارح و سلامت و روزی و زندگی و مرگ با مردم مشارکت داشته و همه در دست آفریدگار خویشند که خدایی جز او نیست و شریکی ندارد. و در روایت صفوان از امام صادق علیه السلام در چگونگی زیارت مطلقه (۳۹۶) معروف به زیارت و ارث در اذن دوم آمده است: «عبدك و ابن عبدك و ابن امتك المقر بالرق و التارك للخلاف عليكم» یعنی: «بنده تو و فرزند بنده تو، و فرزند کنیز تو، اقرار به بندگی دارد و از مخالفت با شما پرهیز می کند» این فقره خردمندان را در اثبات بیان مزبور کفایت است، و خداوند راهنماست و رجوع همه به اوست.

وَسَاسَةُ الْعِبَادِ

«ساسة» بر وزن «قاده» جمع سائس است، به فرمانده و نهی کننده رعیت «سائس» گویند. عباد جمع عبد است و مراد از سائس کسی است که شایستگی داشته باشد که مردم فرمانهای او را بشنوند و نواهی وی را اجرا نمایند، و آل محمد صلی الله علیه و آله چنین شایستگی را دارا هستند، در کافی (۳۹۷) باسنادش از ابواسحق نحوی روایت شده است که گفت: «دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ أَدَّبَ نَبِيَّهُ عَلَى مَحَبَّتِهِ فَقَالَ وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ» (۳۹۸) ثُمَّ فَوَّضَ إِلَيْهِ فَقَالَ عَزَّوَجَلَّ «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» وَقَالَ عَزَّوَجَلَّ «مَنْ يَطِيعَ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» (۳۹۹) قَالَ ثُمَّ قَالَ وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ فَوَّضَ إِلَيَّ عَلِيٌّ وَآتَمَّنَهُ فَسَلَّمْتُمْ وَجَحَدَ النَّاسُ فَوَ اللَّهُ لَنَجْبُكُمْ أَنْ تَقُولُوا إِذَا قُلْنَا وَ أَنْ تَضْمُنُوا إِذَا صَمَمْنَا وَ نَحْنُ فِيمَا بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِأَحَدٍ خَيْرًا فِي خِلَافِ أَمْرِنَا» و نیز در همان کتاب (۴۰۰) به اسنادش از ابوجعفر باقر علیه السلام شنیدم که فرمود: و نظیر همین حدیث را نقل نمود. و نیز در کافی (۴۰۱) باسنادش به عبدالله بن سنان نقل کرد که ابوعبدالله (امام صادق علیه السلام) فرمود: «لَمَّا وَاللَّهِ مَا فَوَّضَ اللَّهُ إِلَيَّ أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ إِلَّا إِلَيَّ رَسُولِ اللَّهِ وَ إِلَيَّ الْأَئِمَّةِ قَالَ عَزَّوَجَلَّ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ» (۴۰۲) وَ هِيَ جَارِيَةٌ فِي الْأَوْصِيَاءِ» یعنی: «نه به خدا سوگند، خداوند به احدی از خلقش جز به رسول خدا و امامان تفویض نمود، خدای تعالی فرمود: ما کتاب را به حق بر تو فرستادیم، تا بین مردم به آن گونه که خداوند به تو نشان داده حکم نمایی، و همین در اوصیاء علیه السلام جاری است». بنابراین ائمه علیه السلام استحقاق سیاست و رهبری خلق را دارند، زیرا تربیت و ادب از خداوند پذیرفتند، این رهبری از تولد مردم تا تعالی و تکامل ایشان ادامه دارد، زیرا ایشان بر آنها احاطه دارند، و مصلحت ایشان را لحظه به لحظه می دانند، بر گذشته و آینده آنها مطلعند، این تفویض و سپردن به امامان به معنای این نیست که خداوند خود را از امور آفرینش عزل کرده است، بلکه چون ایشان شایستگی و اهلیت پذیرش و تلقی از خدای تعالی را به تدریج دارا هستند اما مردم چنین نیستند و معنای شفاعت نیز همین است.

وَأَرْكَانَ الْبِلَادِ

وَأَرْكَانَ الْبِلَادِ

«ارکان» جمع «رکن» مثل «اقفال» جمع «قفل» است. در قاموس آمده است: رکن به ضم طرف قویتر و امر عظیم و آنچه پادشاه و

لشکر و غیره بدان قوی گردند و «بلاد» جمع «بلده» مثل کلاب و کلبه، و در مجمع البیان آمده: بر هر قطعه از زمین خواه آباد و خواه خراب بلده و بلاد گفته می‌شود. گوئیم: مراد از بلاد و بلده در اینجا کنایه از هر چیزی است که می‌تواند منشای اثری از آثار شود، خواه بلاد و سرزمین نفوس باشد و خواه غیر آن.

گسترش ولایت در همه

پس مراد از جمله این است که ایشان مبدای وجود همه اشیاء هستند، چنان که قبلاً در بیان حقیقت نبوت دانستید که: هیچ امری در دار وجود نیست، مگر این که مظهری از مظاهر و مرتبه‌ای از مراتب نبوت است، و محمدصلی الله علیه و آله و آلش علیه السلام مظاهر کامل و آینه‌های تمام نمای همه مراتبند، به همین لحاظ ایشان شفیعان دیدنی و نا دیدنی‌های خلق هستند، به همین خاطر ولایت ایشان بر همه آفریدگان از آسمانها و زمین و فرشتگان و انس و جن و وحوش و پرندگان و گیاهان و جمادات و دریاها و کوهها و غیره گسترش دارد، پس هر فرشته‌ای بدان اعتراف و اقرار کند از مقربان می‌گردد و هر انسانی بدان اعتراف نماید از پیامبران می‌شود و هر پیامبری بدان معترف گردد از اولوالعزم می‌شود، و هر دریایی بدان مقرر آید شیرین و گوارا گردد و هر زمینی بدان اعتراف کند زمین پاکیزه شود و هر کوهی بدان معترف شود معدن گوهر و یا رویشگاه گل‌های خوشبو گردد، و هر درختی بدان معترف شود میوه آورد و هر انسانی که بدان مقرر گردد مؤمن شود و هر پرنده‌ای بدان اعتراف کند، آواز خوش پیدا نماید، و در دیگر موجودات نیز این چنین است. بنابراین ایشان ارکان همه اشیاء هستند، و با سرّ ایشان اشیاء تقویت می‌یابند و اشیاء در وجود خود به ایشان تکیه دارند.

مراد از امانت چیست؟

همین جمله مراد از آیه شریفه است: «إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا» (۴۰۳) یعنی: «ما امانت را بر آسمانها و زمین و کوهها عرضه کردیم، پس ایشان از به دوش کشیدن آن شانه خالی کردند و از آن هراسیدند، ولی انسان آن را بدوش کشید، چه این که انسان بسیار ستم کننده (به خویش) و نادان است». در بسیاری از روایات «امانت» به ولایت تفسیر شده است. از جمله روایت بصائر الدرجات (۴۰۴) به اسنادش از ابوبصیر است: «قال سمعت أبا عبد الله يقول إن ولایتنا عرضت على السماوات والأرض والجبال والأمصار ما قبلها قبول أهل الكوفة» یعنی: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: ولایت ما بر آسمانها و زمین و کوهها و شهرها عرضه گردید هیچیک آن گونه که کوفه پذیرفت نپذیرفت». و در کافی (۴۰۵) از محمد بن یحیی از محمد بن حسین علیه السلام از امام جعفر بن محمد روایت شده که «فی قول الله عز وجل «إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا» قَالَ هِيَ وَوَلَايَةُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ» یعنی: خدا می‌فرماید: «إِنَّا عَرَضْنَا... الخ» مراد از امانت ولایت علی بن ابی طالب است». و از مناقب (۴۰۶) ابوبکر شیرازی در نزول قرآن در شأن علی به اسنادش از مقاتل از محمد بن حنفیه از امیرالمؤمنین در این آیه شریفه «إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ» فرمود: «عرض الله أمانتي على السماوات السبع بالثواب والعقاب فقلن ربنا لا تحملنا بالثواب والعقاب لكننا نحملها بلا ثواب ولا عقاب وإن الله عرض أمانتي وولایتی على الطيور فأول من آمن بها البزاة البيض والقنابر وأول من جردها اليوم والعنقاء فلعنهما الله تعالى من بين الطيور فأما اليوم فلا- تقدر أن تظهر بالنهار لبغض الطير لها وأما العنقاء فغابت في البحار لا ترى وإن الله عرض أمانتي على الأرضين فكل بقعة آمنت بولایتی جعلها طيبة زكية وجعل نباتها وثمرها حلوا عذبا وجعل ماؤها زلالا وكل بقعة جحدت إمامتي وأنكرت ولایتی جعلها سبخا وجعل نباتها مر علقما وجعل ثمرها العوسج والحنظل وجعل ماءها ملحا أجاجا ثم قال وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ یعنی امتك یا محمد ولایة امیر المؤمنین و إمامته بما فيها من الثواب والعقاب إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا لِنَفْسِهِ جَهُولًا لِأَمْرِ

ربه من لم یؤدها بحقها فهو ظلوم غشوم» یعنی: «خداوند امانت مرا بر آسمانهای هفت گانه در مقابل ثواب و عقاب عرضه کرد، ایشان گفتند: پروردگارا! ما با ثواب و عقاب آن را بر نمی‌داریم، بلکه اگر بدون آن دو باشد می‌پذیریم و خداوند امانت و ولایت مرا به پرندگان عرضه داشت، اولین پرنده‌ای که ایمان آورد بازهای آبی و قناری‌ها بودند و اولین منکرش بوم و عنقا، خداوند ایشان را از بین پرندگان دور کرد، لذا بوم نمی‌تواند در روز آشکار شود، چه این که پرندگان دشمن او هستند، و عنقا در دریاها پنهان شد و دیده نمی‌شود. و خداوند امانت مرا بر سرزمینها عرضه کرد، هر قطعه زمینی که به ولایت من ایمان آورد، پاک و بالنده شده و رویدنی‌های آن شیرین و گوارا گردیده‌اند و آبهای آن زلال شده‌اند و هر سرزمینی که انکار ولایت نموده خداوند آن را نمکزار کرده گیاه آن را تلخ و ناگوار گردانیده و میوه آن را خار و حنظل قرار داده و آب آن را شور تلخ نموده است، آنگاه فرمود: «حَمَلَهَا الْإِنْسَانُ» انسان یعنی امت تو ای محمد ولایت و امامت امیرالمؤمنین را در قبال ثواب و عقاب پذیرفت چه این که وی بسیار ستمگر و جهول و نادان به دستور پروردگارش بوده و هر کس حق آن را ادا نکند، ظلوم و غشوم (ستمکار) است. و اخبار در این باره فراوان است، هر کس خواهد به کتاب امامت بحارالانوار (۴۰۷) مراجعه کند و روشن است که عرضه کردن ولایت بر موجوداتی که بهره‌ای از آن ندارند، از خداوند صحیح نیست و در این باره باید در جای خویش بحث شود و خدا توفیق دهنده است. بدانکه بین این فقره از این حیث که به اطلاق دلالت دارد بر این که آثار در هر موجود مستند به آن مرتبه خاصه از حقیقت نبوت است که مبدای وجودش از آنجا آغاز شده برخلاف دو فقره گذشته از گفتار آن حضرت: «و عناصرالابرار و دعائم الاخیار» می‌باشد چه این که این دو فقره دلالت دارند بر این که این حقیقت در خصوص ابرار و اخیار مؤثرند، و نه در فاجران و اشرار. زیرا که در کافی (۴۰۸) به اسنادش به امیرالمؤمنین علیه السلام در حدیث جاثلیق که پرسید: «آیا خداوند عرش را حمل می‌کند و یا عرش خداوند را به دوش می‌کشد؟ امیرالمؤمنین فرمود: اللّٰهُ حَامِلُ الْعَرْشِ... فقال امیرالمؤمنین علیه السلام: «إِنَّ الْعَرْشَ خَلَقَهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى مِنْ أَنْوَارِ أَرْبَعَةٍ نَوْرٍ أَحْمَرَ أَحْمَرَتْ مِنْهُ الْحَمْرَةُ، وَ نَوْرٍ أَخْضَرَ أَخْضَرَتْ مِنْهُ الْخَضْرَاءُ، وَ نَوْرٍ أَصْفَرَ أَصْفَرَتْ مِنْهُ الصَّفْرَاءُ، وَ نَوْرٍ أَيْضَ أَيْضَ مِنْهُ الْبَيَاضُ وَ هُوَ الْعِلْمُ الَّذِي حَمَلَهُ اللَّهُ الْحَمْلَةَ، وَ ذَلِكَ نَوْرٌ مِنْ عَظْمَتِهِ، فَبِعَظْمَتِهِ وَ نَوْرِهِ أَيْضَتْ قُلُوبَ الْمُؤْمِنِينَ، وَ بِعَظْمَتِهِ وَ نَوْرِهِ عَادَاهُ الْجَاهِلُونَ، وَ بِعَظْمَتِهِ وَ نَوْرِهِ ابْتَغَى مِنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ مِنْ جَمِيعِ خَلَائِقِهِ إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ بِالْأَعْمَالِ الْمُخْتَلِفَةِ وَ الْأَدْيَانِ الْمَشْتَتَةِ، وَ كُلِّ مَحْمُولٍ يَحْمِلُهُ اللَّهُ نَوْرَهُ وَ عَظْمَتَهُ وَ قَدْرَتَهُ لَا يَسْتَطِيعُ لِنَفْسِهِ نَفْعًا وَ لَا ضَرًّا وَ لَا مَوْتًا وَ لَا حَيَاةً وَ لَا نَشُورًا، وَ كُلِّ شَيْءٍ مَحْمُولٍ وَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْمَمْسُوكَ لِهَمَا أَنْ تَزُولَا، وَ الْمَحِيطَ بِهِمَا وَ بِمَا فِيهِمَا مِنْ شَيْءٍ، وَ هُوَ حَيَاةٌ كُلِّ شَيْءٍ وَ نَوْرٌ كُلِّ شَيْءٍ شُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى «عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا» یعنی: «خداوند حامل عرش است... و فرمود: خداوند عرش را از چهار نور آفرید: ۱- نور سرخ، همه نورهای سرخ از آن سرخ شده‌اند. ۲- نور سبز، همه نورهای سبز از آن سبز شده‌اند. ۳- و نور زرد، همه نورهای زرد از آن زرد شده‌اند. ۴- و نور سفید، که سفیدی از آن است. و عرش علم است که خداوند آن را بر شانه‌ی حاملین گذاشت و آن نور عظمت اوست، پس با عظمت و نورش دل‌های مؤمنان بینا (سفید و نورانی) شده و به عظمت و نورش جاهلان عداوت پیشه کرده‌اند و با عظمت و نورش همه خلائق از آسمانی‌ها و زمینی‌ها با اعمال گوناگون و ادیان همگون به سوی او خواهان وسیله و راهی شده‌اند، پس هر باری را خداوند به نور و عظمت و قدرت خود می‌کشد و ایشان از خود بر زیان و سود و مرگ و زندگی و حشری توانا نیستند، پس همه اشیاء متکی و محمول است و خدای تعالی نگهدار آن دو از زوال می‌باشد و احاطه بر آنها دارد او زندگی همه اشیاء و نور همه آنهاست، خداوند بسیار منزّه و متعالی است از آنچه می‌گویند». شرح و بیان دلالت حدیث این است که: طبیعی است که عداوت و دشمنی نادانان با خدا نمی‌تواند به نور عظمت به لحاظ نور بودن باشد، بلکه مراد این است که عرش از نور عظمت آفریده شده و نزول آن مراتبی دارد که اصول دیگر مراتب چهارگانه است، هر چه از عالم تجرد دورتر شود یعنی به عالم تنگنا و حدود پایین تر آید تاریکی و رنگ و کمی درخشش او بیشتر خواهد شد، به همین خاطر به هنگامی که به مرتبه جسم رسید تاریک می‌شود، پس اگر آن نور به مراتب پایین آید به طوری که عنوان حرفی آلی به خود گیرد عقل نامیده می‌شود و دارای

میمنت و برکت خواهد شد، پس پیوسته نورانی می‌باشد، گرچه در حجاب ظلمت جسم فرو رفته باشد و اگر نزولش به اندازه‌ای باشد که مستقل گردد و به معنای اسمی‌رسد، در این صورت نام جهل می‌گیرد و اندک و بی برکت می‌شود. و از آنجایی که خداوند در هر موجود از آن نور چیزی قرار داده و همین نور مبدای پیدایش و عرش آن شئی است، چه این که حقیقت اختیار در آن شئی نیز وجود دارد، پس اگر بینا باشد و فقر و ناداری خود به خدا را ببیند و سپس در قبضه خدا بمیرد چنین وجودی به مراتب نازل به عنوان حرفیت تنزل کرده و اعتراف می‌کند که بر هیچ سود و زیان و زندگی و مرگ و حشری توانایی ندارد و از اصحاب یمین می‌گردد، زیرا وی به بقاء خدا باقی می‌شود، و بقای خدا فناپی ندارد و هر کس خود را مستقل ببیند و خود را قائم به ذات خود بداند، به مراتب استقلالی نزول می‌کند و از اصحاب شمال گردیده و وزن کمی پیدا می‌کند و برکتی در وی نخواهد بود، زیرا چنین موجود مستقلی حادث بوده و فانی می‌شود، و ولی آیات پروردگار و وجه‌الله را منکر می‌شود، وجه‌الله همانست که همه اشیاء بدون آن از بین می‌روند. از این بیان روشن گردید که دل‌های مؤمنان به واسطه نور و عظمت خدای تعالی بینا شده و جاهلان به نور و عظمت وی با خدا دشمنی نمودند. و در گذشته بیان شد که آن انوار شوون حقیقت محمدیه الهیه ای هستند که سیر محمدصلی الله علیه و آله و آل پاکش علیه السلام می‌باشند، ایشان مظاهر کلی او بوده و او ظل (سر) همه اشیاء و مبدا و رحمتی است که خداوند همه اشیاء را به وی وسعت داده است و با کفر ورزی به چنین رحمتی خداوند آن را به غضب منقلب می‌کند و نور را به تاریکی بدل خواهد کرد، چنان که در قول امام «و قاده الامم» تحقیق کردیم. و اخباری (۴۰۹) که درباره عرض ولایت بر اشیاء آمده بر همین دلالت دارند و نیز آیه شریفه: «ذَلِّكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ - وَأَنَّ اللَّهَ سَرِيعٌ عَلِيمٌ» (۴۱۰) یعنی: «چه این که خدای تعالی نعمتی را که به قومی داد تغییر نمی‌دهد مگر این که ایشان خودشان را تغییر دهند و خداوند شنوای داناست». و نیز آیه شریفه: «بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ» (۴۱۱) یعنی: «بلکه خداوند به واسطه کفرشان بر دل‌های ایشان مهر زده است». این مطلب را سابقاً بیان کردیم. و همین معنای اخباری است که درباره ارکان زمین بودن ائمه‌علیه السلام آمده (۴۱۲) و مراد این است که به سیر آل محمدصلی الله علیه و آله زمین قوت می‌گیرد و به آن قیام دارد، و نیز اخباری که دلالت دارند (۴۱۳) بر این که زمین قبل از خلقت آدم موجود بوده و در آن مردم فراوانی بوده‌اند که در آن فساد می‌کرده‌اند و خون ریزی می‌نموده‌اند، چنانکه فرمود: «وَ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ» (۴۱۴) یعنی: «به هنگامی که پروردگارت به فرشتگان فرمود: من در زمین خلیفه‌ای قرار می‌دهم، گفتند: آیا در زمین کسی را خلق می‌کنی که در آن فساد کند و خون بریزد». چنان که ائمه‌علیه السلام ارکان آسمانها هستند، زیرا خدای تعالی فرمود: «اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا» یعنی: «خدایی که آسمانها را بدون هیچ ستونی بالا برد». و در این زیارت نیز فرمود: «بِکَم يَمسك السماء ان تقع على الارض على الارض الا باذنه» یعنی: «به واسطه شما آسمان بر زمین جز به اذنش فرود نمی‌آید».

وَأَبْوَابَ الْإِيمَانِ

در معنای ایمان

حقیقت ایمان عبارت از این است که بنده همه نعمت‌هایی که خداوند به او داده است به کسی که ایمان به وی واجب است تسلیم کند و چنین اعتقاد داشته باشد که تصرف آن کس در وی جز به وجه مصلحت وی نیست و او امین در رفتار با بنده است، اگرچه دست به کشتن او زند و یا همه اموال او را بگیرد و یا فرمان به کشتن فرزندانش دهد و یا بین او و زنش جدایی افکند. زیرا خدای تعالی فرمود: «فَلَا - وَ رَبُّكَ لَا - يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يَحْكُمُوا بِكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» (۴۱۵) و فرمود: «وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا - مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ

رَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا» (۴۱۶) یعنی: «به هنگامی که خدا و پیامبرش امری را حکم کردند مرد و زن مؤمن در آن امر اختیاری ندارند، و هر کس خدا و رسولش را نافرمانی کند به گمراهی آشکار مبتلا شده است». قمی (۴۱۷) از امام باقر روایت کرده که: «ذلک أن رسول الله خطب علی زید بن حارثه زینب بنت جحش الأسدیة من بنی أسد بن خزیمه و هی بنت عمه النبی، فقالت یا رسول الله حتی أوامر نفسی فأنظر، فأنزل الله و ما کان لمؤمنٍ و لا مؤمنه إذا قضی الله و رسوله أمرًا أن ینزل الله علیه الخیرة الایة فقالت یا رسول الله امری بیدک فزوجها إیاه» یعنی: «رسول خدا بعد از طلاق زید بن حارثه زینب را خواستگاری کرد، زینب دختر جحش اسدی از بنی اسد بن خزیمه و دختر عموی آن حضرت بود. پاسخ داد: ای رسول خدا با خود بیانیدشم و بنگرم! خدای عزوجل آیه فوق «و ما کان لمؤمنٍ...» را فرو فرستاد، زینب گفت: ای رسول خدا امر ازدواج من در دست شماست، رسول خدا او را به ازدواج خود در آورد». دلیل دیگر حدیث رسول خدا است، کافی (۴۱۸) به اسناد خود از حضرت امام باقر نقل کرد: «بِینَا رَسُولُ اللَّهِ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ إِذْ لَقِيَهُ رَكْبٌ فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ مَا أَنْتُمْ فَقَالُوا نَحْنُ مُؤْمِنُونَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَمَا حَقِيقَةُ إِيمَانِكُمْ قَالُوا الرِّضَا بِقَضَاءِ اللَّهِ وَ التَّفْوِيزُ إِلَى اللَّهِ وَ التَّسْلِيمُ لِأَمْرِ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص عَلِمَاءُ حُكَمَاءَ كَادُوا أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْحُكَمَاءِ أَنْبِيَاءَ فَإِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَلَا تَبْتُؤُوا مَا لَا تَشِئُونَ وَ لَا تَجْمَعُوا مَا لَا تَأْكُلُونَ وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ»؛ رسول خدا در سفری بودند، ناگهان کاروانی با او برخوردند، گفتند: درود بر تو ای پیامبر خدا پرسید شما کیستید؟ گفتند: ای رسول خدا! ما مؤمنانیم. پرسید حقیقت ایمان شما چیست؟ پاسخ دادند: خشنودی به قضای الهی و اگذاری و تفویض به خدا و تسلیم فرمان الهی. فرمود: دانشمندان حکیم هستید که از حکمت در شرف پیامبری می‌باشید، اگر در آن چه گفتید راست می‌گویید: آنچه را که در آن سکونت نمی‌گزیند بنا نکنید و آنچه را نمی‌خورید نیاندوزید، و از خدایی که به سوی او باز می‌گردید پروا پیشه کنید». از آنجایی که انسان که حاوی عالم اکبر است و ارکان وجودی اش را اسماء پر کرده و کتاب مبین الهی است که همه نهانها با حروف وی آشکار می‌شود دارای عوالمی است، بنابراین به حقیقت ایمان نمی‌رسد، مگر اینکه همه عوالم خویش را تسلیم خداوند کرده و به او تفویض نماید و به قضای الهی در همه آن عوالم رضایت دهد.

در این که هر عضوی ایمانی ویژه به خود دارد

در اخبار آمده است که ایمان در جوارح بدن پخش شده و خداوند برای هر یک از جوارح تکلیف و وظیفه ویژه ای قرار داده تا همه آن اجزاء به ایمان برسند و از کفر ویژه به آن برهند. از جمله روایت کافی (۴۱۹) به اسناد ابو عمر و زبیر به امام صادق است: «قَالَ قُلْتُ لَهُ أَيُّهَا الْعَالِمُ أَخْبِرْنِي أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ قَالَ مَا لَا يَقْبَلُ اللَّهُ شَيْئًا إِلَّا بِهِ قُلْتُ وَ مَا هُوَ قَالَ الْإِيمَانُ بِاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ أَعْلَى الْأَعْمَالِ دَرَجَةً وَ أَشْرَفَهَا مَنَزَلَةً وَ أَشْيَاهَا حَقًّا قَالَ قُلْتُ أَلَا تُخْبِرُنِي عَنِ الْإِيمَانِ أَ قَوْلٌ هُوَ وَ عَمَلٌ أَمْ قَوْلٌ بِلَا عَمَلٍ فَقَالَ الْإِيمَانُ عَمَلٌ كُلُّهُ وَ الْقَوْلُ بَعْضُ ذَلِكَ الْعَمَلِ بِفَرَضٍ مِنَ اللَّهِ بَيْنَ فِي كِتَابِهِ وَاضِحٌ نُورُهُ ثَابِتُهُ حُجَّتُهُ يَشْهَدُ لَهُ بِهِ الْكِتَابُ وَ يَدْعُوهُ إِلَيْهِ قَالَ قُلْتُ صِفْهُ لِي جُعِلَتْ فِدَاكَ حَتَّى أَفْهَمَهُ قَالَ الْإِيمَانُ حَالَاتٌ وَ دَرَجَاتٌ وَ طَبَقَاتٌ وَ مَنَازِلٌ فَمِنْهُ التَّمَامُ الْمُتَنَهَى تَمَامُهُ وَ مِنْهُ النَّاقِصُ الْبَيْنُ نُقْصَانُهُ وَ مِنْهُ الرَّاجِحُ الرَّائِدُ رُجْحَانُهُ قُلْتُ إِنَّ الْإِيمَانَ لَيْسَ وَ يَنْقُصُ وَ يَزِيدُ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ كَيْفَ ذَلِكَ قَالَ لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فَرَضَ الْإِيمَانَ عَلَى جَوَارِحِ ابْنِ آدَمَ وَ قَسَمَهُ عَلَيْهَا وَ فَرَقَهُ فِيهَا فَلَيْسَ مِنْ جَوَارِحِهِ جَارِحَةٌ إِلَّا وَ قَدْ وَكَلْتُ مِنَ الْإِيمَانِ بَعِيرٌ مَا وَكَلْتُ بِهِ أُخْتَهَا فَمِنْهَا قَلْبُهُ الَّذِي بِهِ يَعْطَلُ وَ يَفْقَهُ وَ يَفْهَمُ وَ هُوَ أَمِيرُ يَدَيْهِ الَّذِي لَا تَرُدُّ الْجَوَارِحُ وَ لَا تَضِيدُ إِلَّا عَنْ رَأْيِهِ وَ أَمْرِهِ وَ مِنْهَا عَيْنَاهُ اللَّتَانِ يَبْصُرُ بِهِمَا وَ أَدْنَاهُ اللَّتَانِ يَسْمَعُ بِهِمَا وَ يَدَاهُ اللَّتَانِ يَبْطِشُ بِهِمَا وَ رِجْلَاهُ اللَّتَانِ يَمْشِي بِهِمَا وَ فَرْجُهُ الَّذِي النَّبَاهُ مِنْ قَبْلِهِ وَ لِسَانُهُ الَّذِي يَنْطِقُ بِهِ وَ رَأْسُهُ الَّذِي فِيهِ وَجْهُهُ فَلَيْسَ مِنْ هَذِهِ جَارِحَةٌ إِلَّا وَ قَدْ وَكَلْتُ مِنَ الْإِيمَانِ بَعِيرٌ مَا وَكَلْتُ بِهِ أُخْتَهَا بِفَرَضٍ مِنَ اللَّهِ تَبَارَكَ اسْمُهُ...» گفت: از آن حضرت پرسیدم؛ ای عالم به من بگو کدام اعمال به نزد خدا از همه اعمال افضل و برتر است؟ پاسخ داد: عملی که خداوند هیچ چیزی را بدون آن نمی‌پذیرد. پرسیدم: آن عمل چیست؟ فرمود: ایمان به خدا که خدایی جز او نیست بالاترین درجه و شرافتمندترین منزلت

و زیباترین بهره از اعمال را داراست. گفت: پرسید آیا برای من نمی‌گویی که آیا ایمان گفتار و عمل است و یا گفتار بدون عمل؟ حضرت پاسخ فرمود: ایمان کامله عمل است و قول و گفتار بخشی از عمل است که خدای تعالی در کتاب خود آن را بیان فرموده است، نور آن روشن و حجت او استوار و کتاب به حجت آن شهادت می‌دهد و به آن می‌خواند پرسیدم: فدایت شوم آن را بیان نما، تا بفهمم؟ پاسخ داد: ایمان حالات و درجات و طبقات و منازل دارد، برخی تمام و کامل هستند و در منتهای کمالند، و برخی ناقصند و نقصان آن روشن، و برخی رجحان دارند، و رجحان آن بیشتر است. پرسیدم: آیا ایمان کامل می‌شود و یا کمی و زیادی می‌پذیرد؟ در پاسخ فرمود: آری؛ پرسیدم: چگونه؟ فرمود: خدای تبارک و تعالی ایمان را بر اعضاء و جوارح فرزند آدم واجب کرد و آن را بر اعضاء و جوارح بخش کرد و پخش نمود، بنابراین هر عضوی از اعضاء ایمانی ویژه دارد که به غیر از ایمان به دیگر اعضاء است. از جمله آن اعضاء قلب است که عقل و فهم بر عهده آن است، قلب امیر بدن اوست، جوارح و اعضاء بدون اجازه او وارد و خارج نمی‌شود مگر این که او نظر و فرمان دهد. و بخشی از آن چشمانش می‌باشد که با آن می‌بیند و گوشه‌هایش که با آن می‌شنود و دستانش که با آن می‌گیرد و پاهایش که با آن می‌رود و فرج او که قوه باه از ناحیه آن می‌باشد، و زبانش که با آن می‌گوید و سرش که صورتش در آن است، هر یک از این اعضاء ایمانی ویژه دارند که دیگری ندارد، این اختصاص را خداوندی داده که نامش مبارک است». اکنون که روشن شد که انسان به لحاظ جوارح عوالم و درجاتی از ایمان دارد پس حقیقت ایمان در او پیاده نمی‌شود مگر این که همه اعضاء و جوارحش ایمان آورند. روشن است که هیچکس به شناخت ایمان مربوط به جوارح نائل نمی‌شود، مگر این که کسی به او بشناساند، و بگوید که کدام مرتبه از ایمان به کدام عضو اختصاص دارد و معرفت و شناخت آن بدون شناخت همه اسماء ممکن نیست، شناخت همه اسماء در اعضاء به این است که بفهمد که هر اسمی در مرتبه نزول خود به عالم ملکات و عالم افعال در صورت انفرادی و یا ترکیب با اسماء دیگر و یا با شأنی از شئون اسم دیگر و یا اسمای گوناگون و یا شئون متعدد چه صورتی دارد، فهم و دست یابی به چنین علمی تنها از کسی ممکن است که خداوند منسوب کرده چه این که چنین انسانی را تنها خداوند می‌شناسد و بدون معرفی خدا نمی‌توان او را یافت، و او بعد از رسول خدا کسی جز امیرالمؤمنین علیه السلام و اولاد طاهریین علیه السلام او نیست، پس ایشان ابواب ایمانند، و لذا نمی‌توان به ایمان جوارح دست پیدا کرد، مگر این که ایشان ایمان ویژه هر عضوی را بیان کنند چنان که رسول خدا فرمود: «أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا» (۴۲۰) یعنی: «من شهر علم هستم و علی در آن است». دانستید که یکی از اعضاء قلب است و عمل آن شناخت و معرفت می‌باشد، چنان که در روایت بیان شده است، پس ایمانی که بر قلب واجب شده اقرار و معرفت و اعتقاد و رضایت و پذیرفتن این است که «لا اله الا الله وحده لا شریک له الهی و احدا» و این که وی همسر و فرزندی ندارد، و محمد بنده و پیامبرش صلی الله علیه و آله می‌باشد، و اقرار و اعتراف به این که آنچه آن حضرت آورده از ناحیه خداست. روشن است که معرفت بناگذاری بر این نیست که خدایی جز خدای یکتا نیست و او شریکی ندارد و محمد بنده و رسولش صلی الله علیه و آله می‌باشد، بلکه معرفت عبارت از دریافت دل و آرامش و اعتقاد به مراتب فوق است، چنان که روایت تصریح کرده است، بلکه معرفت عبارت از این نیست که اجمالا بدانیم که اشیاء سازنده و آفریننده‌ای دارند که از سنخ آنها نیست، گرچه این مقدار انسان را از کفر خارج می‌کند و به حزب مسلمانان داخل می‌نماید.

در شناخت حقیقی خدا

چنان که در کافی (۴۲۱) روایت شده و بابی برای آن باز شده و عنوانی این چنین دارد: «ادنی المعرفة»؛ یعنی: کمترین مرتبه معرفت» بلکه حقیقت معرفت جدا کردن خالق از مخلوق و روشن کردن و یافتن خدا به حقیقت ایمان است. و به همین جهت امیرالمؤمنین علیه السلام بنابر روایت کافی (۴۲۲) به اسنادش به امام صادق علیه السلام فرمود: «اعْرِفُوا اللَّهَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولَ بِالرَّسَالَةِ وَ أُولَى الْأَمْرِ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» و معنای معرفت خدا به وسیله خدا این است که خداوند افراد و انوار و جواهر و

اعیان را آفرید، اعیان ابدانند و جواهر ارواح می‌باشند، و خداوند شبیه جسم و روح نیست و هیچکس در خلقت روح حساس دراک دستی ندارد و تنها او به آفرینش ارواح و اجسام متفرد است، و چون شباهت خدا به ارواح و ابدان منتفی شود، لذا خداوند به خودش شناخته شده است و اگر خداوند به روح و یا بدن تشبیه شود، پس خداوند به خودش شناخته شده است. در کافی از و معنی قوله «اعرفوا الله بالله یعنی ان الله... فلم يعرف الله بالله» از کلام کلینی است نه از فرمایش امام صادق. و نیز در کافی (۴۲۳) روایت شده که از آن حضرت پرسیدند: «بِمَ عَرَفْتَ رَبَّكَ قَالَ بِمَا عَرَفَنِي نَفْسُهُ قِيلَ وَ كَيْفَ عَرَفَكَ نَفْسُهُ قَالَ لَا يَشْبَهُهُ صُورَةٌ وَ لَا يَحْسُ بِالْحَوَاسِّ وَ لَا يَقَاسُ بِالنَّاسِ قَرِيبٌ فِي بُعْدِهِ بَعِيدٌ فِي قُرْبِهِ فَوْقَ كُلِّ شَيْءٍ وَ لَا يَقَالُ شَيْءٌ فَوْقَهُ أَمَامَ كُلِّ شَيْءٍ وَ لَا يَقَالُ لَهُ أَمَامٌ دَاخِلٌ فِي الْأَشْيَاءِ لَا كَشَىءٍ دَاخِلٍ فِي شَيْءٍ وَ خَارِجٌ مِنَ الْأَشْيَاءِ لَا كَشَىءٍ خَارِجٍ مِنْ شَيْءٍ سُبْحَانَ مَنْ هُوَ هَكَذَا وَ لَا هَكَذَا غَيْرُهُ وَ لِكُلِّ شَيْءٍ مُبْتَدَأٌ» یعنی: «چگونه پروردگارت را شناختی؟ فرمود: آن گونه که خود مرا با خودش آشنا کرد. پرسیدند: خداوند چگونه خودش را به شما شناسانید؟ پاسخ داد: هیچ صورتی با او شباهت ندارد، و هیچ حسی او را در نمی‌یابد، با مردم مقایسه نمی‌شود، در عین دور بودن نزدیک است و در عین نزدیک بودن دور، بالاتر از همه اشیاء است و نمی‌گویند او بالاتر از چیزی است، جلوی هر چیزی است و نمی‌گویند او جلویی دارد، در اشیاء داخل است نه اینکه همانند چیزی داخل در چیز دیگر باشد و از اشیاء بیرون است نه این که همانند چیزی باشد که از چیز دیگر بیرون است، منزله است خدایی که چنین است و غیر این نیست و هر چیزی ابتدایی دارد». در توحید (۴۲۴) از امیرالمؤمنین روایت شده که فرمود: «اعرفوا الله بالله وَ الرَّسُولَ بِالرَّسَالَةِ وَ أَوْلِيَ الْأَمْرِ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ الْعَدْلِ وَ الْإِحْسَانِ» پس مراد از این روایات این است که انسان بعد از تخلیه از صورت و جسم و روح در عالم خود به چیزی می‌رسد که از جواهر نیست و از انوار و اعیان نمی‌باشد، به حواس درک نمی‌شود و با چیزی سنجیده نمی‌گردد و می‌بیند که وی جلوی همه اشیاء و با همه اشیاء در عالم خود آن شیء می‌باشد، دور نیست و نزدیک باشد، داخل در اشیایی که در عالم خویشند نیست و از آن خارج نمی‌باشد و مبدای هر چه را در عالمش ادراک می‌کند می‌باشد، و بعد از این که چنین معرفتی به شیء پیدا کرد می‌فهمد که خدایی که آفریننده چنین موجودی است که این گونه می‌باشد، پس او فوقش و آفریننده اش و دهنده اسباب هر موجود می‌باشد، که می‌توان آن شیء را بیافریند، پس چنین موجودی منزله از ادراک و احاطه است. به همین جهت مولی امیرالمؤمنین علیه السلام بنا بر خطبه توحیدی که در نهج البلاغه (۴۲۵) آمده فرمود: «لا يشمل بحد ولا يحسب بعد و إنما تتخذ الأدوات أنفسها و تشير الآلات إلى نظائرها منعها منذ القدمة و حمتها قد الأزلية و جنبتها لو لا- التكملة» یعنی: «خداوند محدود به حدی نیست و به شمار در نمی‌آید و ادوات (احساسی) خودشان را محدود می‌کنند و آلت‌های ادراکی به نظایر خود اشاره می‌کنند، قدیم بودنش از داشتن آلت حادث جلوگیری کرده و از لیت حق تعالی از داشتن آلت تازه پدید آمده منع می‌کند و کامل بودنش از داشتن آلت غیر کامل مانع می‌گردند». (۴۲۶) بنابراین شناخت خدای تعالی تنها با اسمی ممکن می‌گردد که خودش را به آن نامید، اسمی که در همه نفوس به ودیعت گذاشته و آن اسم خلیفه و مثل اعلی و آیت کبری در هر نفسی است، پس هر کس او را شناخت، خدا را شناخت و هر کس او را شناخت، خداوند را شناخت و هر کس از او خالی ماند از خدا خالی ماند و همانست که دارای ولایت نوریه مورد اشاره در آیه شریفه است: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَائُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ» (۴۲۷) یعنی: «خداوند ولی کسانی است که ایمان آورده اند ایشان را از تاریکی ها به نور بیرون می‌آورد و اولیای کسانی که کفر ورزیدند طاغوت است و آنها کفار را از نور به سوی تاریکی ها می‌برند، ایشان با آتش همنشینند...» چه اینکه مراد از الله در آیه شریفه نمی‌تواند «اللهی» باشد که رب مطلق است، زیرا در آیه شریفه وظیفه ولایت امیرالمؤمنین بیان شده و ولایت طاغوت که ویژه مخالفان کافر است بیان گردیده، اگر این الله همان الله آفریننده همه باشد لازم می‌آید که مذهب ثنویه حق باشد، چه این که ایشان قائل به دور رب و مدبرند، برعکس اگر مراد اسم اللهی باشد که در عرض طاغوت، شیطان قرار دارد، این مطلب از آیات قرآن شواهد فراوانی دارد: از جمله آیه: «فَدَّبَّيْنِ الرَّشْدِ مِنَ الْعِي فَكُفُّ بِالطَّاغُوتِ

وَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ (۴۲۸) یعنی: «رشد از گمراهی آشکار گردید، پس هر کس به طاغوت کفر بورزد و به خدا ایمان آورد، به ریسمان محکم الهی چنگ زده است». تعبیر از الله به «عروه الوثقی» که هرگز پاره نمی‌شود دلالت بر همین معنا دارد، چه اینکه این عروه الوثقی که پاره نمی‌شود در مقابل عروه و دستگیره‌ای قرار دارد که پاره می‌گردد، پس از این که «الله» در این جا به مرتبه «عروه الوثقی» تنزل کرده دلالت دارد بر این که مرتبه مسمی و مدلول آن بالاتر از این مرتبه است. آیه دیگر: «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ» (۴۲۹)؛ ما در هر امتی پیامبری فرستادیم که خداوند را پرستید و از طاغوت پرهیزید...». و در برخی آیات الله را صراط خود داشته مثل این آیه: «وَ كَيْفَ تَكْفُرُونَ وَ أَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَ فِيكُمْ رَسُولُهُ وَ مَنْ يَعْصِمِ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (۴۳۰) یعنی: «چگونه کفر می‌ورزید، در حالی که بر شما آیات خدا تلاوت می‌گردد و پیامبرش در بین شماست و هر کس به خداوند چنگ زند به صراط مستقیم هدایت شده است». پس مراد این است که الله که خداوند همه است تنها با الله ویژه ای که در تمام نفوس و در هر نفس ودیعت گذاشته شده و اسم و صراط و سبیل و عروه الوثقی و نور و خلیفه و حجت و مثل اعلی اوست و در هر نفس موجود است و بدایت و اعاده آنها به اوست شناخته می‌گردد و همین الله آیه آن الله مطلق است چنان که در آیه شریفه به آن اشاره شده است: «سَتَرِبِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَ فِي أَنْفُسِهِمْ» (۴۳۱) یعنی: «ما به ایشان در آفاق و انفسشان آیات خود را نشان خواهیم داد». و به همین خاطر مولی امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: «یا من دل علی ذاته بذاته و تنزه عن مجانسه مخلوقات» (۴۳۲) یعنی: «ای کسی که به ذات خود بر ذات خویش دلالت می‌کند و از شباهت با مخلوقات پاک و منزله است». و مولی سیدالسادین فرمود: «بک عرفتك و أنت دللتنی علیک و دعوتنی إلیک و لو لا أنت لم أدر ما أنت» یعنی: «من به واسطه خودت تو را شناختم و تو مرا به سوی خودت راهنمایی کردی و به سمت خودت خواندی، و اگر تو نبودی من نمی‌دانستم که کیستی»

در این که ادراک اکتناهی خدا محال است

این دو امام خواستند بگویند: تو از این که تو را بشناسند منزهی و لیکن در هر نفسی آیه ای از خود را به ودیعت گذاشتی که از همه صفات تو حکایت می‌کند و صفات تو را تنزیه می‌کند. پس چون آن آیه را آفریدی خلایق را به سوی خودت راهنمایی نمودی و به سوی خودت خواندی و اگر آنها را نمی‌آفریدی احدی نمی‌فهمید که کیستی، چنان که در خطبه دیگری که در کافی (۴۳۳) روایت شده امیرالمؤمنین فرمود: «الدَّالُّ عَلَىٰ وُجُودِهِ بِخَلْقِهِ وَ بِحُدُوثِ خَلْقِهِ عَلَىٰ أَزَلِهِ» یعنی: «خداوند نشانگر وجودش را خلقش و دلالت کننده بر ازلش را حدوث خلقش قرار داده است». بنابراین با معرفت آیات الهی به معرفت تو اکتفا کردم و از آنچه در آفریده هایت شناختم. به معرفت تو خشنود شدم، چه این که بندگان هر چه وسیع باشند از عالم خلق بیرون نمی‌روند و نمی‌توانند به عالم حق برسند، چگونه بندگان به معرفت تو صعود کنند در حالی که حبیب تو محمد با رسیدن به قرب تو به مقام قاب قوسین او ادنی از شناخت تو مایوس گردید و به همین خاطر از تو زیادت حیرت را خواستار شد، چگونه دیگران تو را بشناسند؟ به همین خاطر امیرالمؤمنین در خطبه ای که در کافی روایت شده فرمود: «حَالَ دُونَ غَيْبِهِ الْمَكْنُونِ حُجْبٌ مِنَ الْغُيُوبِ تَاهَتْ فِي أَدْنَىٰ أَدَانِيهَا طَامِحَاتُ الْعُقُولِ فِي لَطِيفَاتِ الْأُمُورِ فَتَبَارَكَ اللَّهُ الَّذِي لَا يَبْلُغُهُ بُعْدُ الْهَمَمِ وَ لَا يَنَالُهُ غَوْصُ الْفِطَنِ» یعنی: «حجابی از غیب مانع از رسیدن به غیب او شده و عقول بلند پرواز در پایین ترین مرحله ادراکی این حجب در امور لطیف و امانده و متحیر گردیدند. پس مبارک است خدایی که همت های و الا به او نمی‌رسند و فطانت های غواص به او دست نمی‌یابند». و امام سجاد در روایت کافی به هنگام روایت این آیه «وَ إِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا» یعنی: «اگر نعمت خدا را بشمارید نمی‌توانید آن را به اندازه و احصاء در آورید» می‌فرمود: «يَقُولُ سُبْحَانَ مَنْ لَمْ يَجْعَلْ فِي أَحَدٍ مِنْ مَعْرِفَتِهِ نِعْمَةً إِلَّا الْمَعْرِفَةَ بِالتَّقْصِيرِ عَنِ مَعْرِفَتِهَا كَمَا لَمْ يَجْعَلْ فِي أَحَدٍ مِنْ مَعْرِفَتِهِ إِذْرَاكِهِ أَكْثَرَ مِنَ الْعِلْمِ أَنَّهُ لَا يَدْرِكُهُ فَشَكَرَ جَلًّا وَ عَزَّ مَعْرِفَةَ الْعَارِفِينَ بِالتَّقْصِيرِ عَنِ مَعْرِفَتِهِ شُكْرًا كَمَا

عَلِمَ عِلْمَ الْعَالَمِينَ أَنَّهُمْ لَا يَدْرِكُونَهُ فَجَعَلَهُ إِيمَانًا عِلْمًا مِنْهُ أَنَّهُ قَدْ وَسَّعَ الْعِبَادَ فَلَا يَتَجَاوَزُ ذَلِكَ فَإِنَّ شَيْئًا مِنْ خَلْقِهِ لَا يَبْلُغُ مَدَى عِبَادَتِهِ وَ كَيْفَ يَبْلُغُ مَدَى عِبَادَتِهِ مَنْ لَا مَدَى لَهُ وَ لَا كَيْفَ تَعَالَى اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ عُلُوًّا كَبِيرًا» یعنی: «منزه است کسی که در احدی معرفت نعمتش را قرار نداده، مگر این که به وی شناساند که وی از معرفت و شناخت نعمت ها کوتاهی دارد، چنان که در احدی شناخت ادراک وی را قرار نداده، مگر این که به وی بیش از این نفهماند که نمی‌تواند خدا را ادراک کند، به همین خاطر رضایت و شکر خدای تعالی همین است که عارفان بشناسد که از شناخت شکر وی مقصرند، پس معرفت و شناخت تقصیر خودشان را شکر قرار داده چنان که ابعاد دانش دانشمندان را می‌داند که ایشان به ادراک او نمی‌رسند و لذا همان را ایمان آنها به خدا قرار داد، چه این که می‌داند که این مقدار در وسع عباد است، بنابراین از آن نمی‌توانند تجاوز کنند، زیرا هیچیک از مخلوقات خدا به نهایت عبادت نمی‌رسد، چگونه می‌توان به عبادت کسی که پایان و کیفیتی ندارد رسید، خداوند بسیار برتر از آن است». و اخبار در این باره فراوان است، به ویژه خطبه‌هایی که از حضرت امیرالمؤمنین روایت شده است، با این که مطالب گفته شده آن خطب خداوند را وصف می‌کنند، این وصف دلالت دارد بر این که او پروردگار خود را می‌بیند به طوری که اگر پرده برداشته شود یقین او زیادت نمی‌گردد (۴۳۴)، بلکه در برخی از آن خطب (۴۳۵) وارد شده که فرمود: «وَيَلِكُ مَا كُنْتُ أَعْبُدُ رَبِّيَ لِمَ أَرُهُ» یعنی: «وای بر تو پروردگاری را که ندیده باشم نمی‌پرستم» چنان که در کافی از وی روایت کرده است. و در همان کتاب (۴۳۶) از امام باقر علیه السلام در پاسخ از مرد خارجی که از وی پرسید: «أى شىء تعبد قال الله قال رأيتك قال بلى لم تره العيون بمشاهدة الأبصار و لكن رأته القلوب بحقائق الإيمان» یعنی: «چه چیزی را می‌پرستی؟ پاسخ داد الله را؛ پرسید: آیا او را دیدی؟ پاسخ داد: آری، چشمان با دیدن بصری او را نمی‌بینند، لیکن دلها با حقایق ایمان او را می‌بینند». در این باره به خواست خدا در فقره «من اراد الله بدء بكم» پژوهشی بیشتر خواهیم کرد؛ از آنچه یاد شد روشن می‌شود که مراد از عدم شناخت و معرفت، عدم معرفت خدای تعالی به لحاظ احاطه به ذات و رسیدن به کنه حق تعالی و احاطه اکتناهی به صفتی از صفات حق تعالی می‌باشد، مراد از رؤیت حق رؤیت اسم حق که خداوند بالاتر از وصف و صف کنندگان است می‌باشد و شما دانستید که آن اسم مبارک سر آل محمد و در هر نفسی می‌باشد، و آل محمد صلی الله علیه و آله مظاهر آن در عالم خلقتند، پس ایشان ابواب ایمان در نهان و آشکارند. به همین خاطر در شأن ایشان وارد شده که معرفت ایشان معرفت خداست و جهل به ایشان جهل به خدا و ایمان به ایشان ایمان به خداست و کفر به ایشان کفر به خداست، خالی بودن از ایشان خالی بودن از خداست، پس حقیقت معرفت مورد دستور همان معرفت آن اسم مبارکی است که در همه نفوس و شؤون و آیات و مرآئی به ودیعت گذاشته و این حکایت از همه عوالم جلال و جمال دارد، به همین سر آل محمد علیه السلام است. و به همین خاطر امیرالمؤمنین در حدیث سلمان و جنذب فرمود: «معرفتی بالنورانية معرفة الله» (۴۳۷) یعنی: «معرفت من به نورانیت معرفت خداست» و در بسیاری از آیات مؤمنان به خدا و چنگ زندگان و عابدان به خدا به کسانی تفسیر شده‌اند که به ولایت ایمان آورده باشند چنان که کسانی که دستی در تفسیر دارند، می‌دانند. خدای پرورنده جهانیان را بر هدایت و نعمت‌هایش سپاس می‌گزاریم، آن چنان که شایسته است.

وَأَمَنَاءَ الرَّحْمَنِ

«امناء» جمع «امین» است، و در اضافه امناء به «الرحمن» اشاره به این دارد که علم و قدرت و احسان و دیگر صفات ایشان تنها مربوط به مؤمنین نیست، بلکه شامل همه مخلوقات می‌شود، چنان که رحمت رحمانی خدا همه مخلوقات را در بر می‌گیرد، پس ایشان مظاهر رحمت واسع الهی‌اند که همه اشیاء را در بر می‌گیرد، به همین خاطر این ویژگی را دارند که ولایت ایشان بر همه عرضه گردیده است. در سرائر ابن ادریس از کتاب جامع (۴۳۸) بزنطی از سلیمان بن خالد روایت شده است که گفت: «سمعت أبا عبد الله عليه السلام يقول ما من شىء ولا من آدمى ولا إنسى ولا جنى ولا ملك فى السماوات إلا و نحن الحجج عليهم و ما خلق الله

خلقا إلا و قد عرض ولايتنا عليه و احتج بنا عليه فمؤمن بنا و كافر و جاحد حتى السماوات و الأرض و الجبال» یعنی: «از ابو عبدالله امام صادق شنیدم که می‌فرمود: احدی از آدمی و انسان و جن و فرشته آسمانها نیست، مگر این که ما حجت بر ایشان هستیم و هیچ مخلوقی را نیافریده، مگر این که ولایت ما را در ایشان عرضه کرد و عده‌ای مؤمن و عده‌ای کافر و منکرند، حتی آسمانها و زمین و کوهها». ما در ضمن سخن آن حضرت: «و معدن الرحمه» (۴۳۹) شرحش کردیم، ابو عبدالله حضرت امام حسین در دعاء عرفه فرمود: «إلهی أمرت بالرجوع إلى الآثار فارجعنی إليك بكسوة الأنوار و هداية الاستبصار حتى أرجع إليك منها كما دخلت إليك» (۴۴۰) منها مصون السیر عن النظر إليها و مرفوع الهمه عن الاعتماد عليها إنك على كل شيء قدير» (۴۴۱) یعنی: «خدایا! فرمانم داده ای که به آثار رجوع کنم، مرا با لباس انوار و هدایت و استبصار به سوی خود باز گردان، تا از آنها به سوی تو باز گردم چنان که از تو بر آنها وارد شدم در حالی که سرم از نگاه به آثار پاک بوده و همت من بر آنها والاتر باشد، تو بر همه اشیاء توانایی».

وَسَلَالَةُ النَّبِيِّينَ

وَسَلَالَةُ النَّبِيِّينَ

مجمع البيان «سلاله» را به خلاصه معنا کرد، چه این که سلاله پاکی از پلیدی است و در این جمله اشاره شد به این که ایشان محل جمع تمام اوصاف و علوم و آیات انبیاء و لوازم نبوت آنها هستند، و آنها را به طور زلال و خالص واجدند، چه این که هر یک از انبیاء مظهر مرتبه‌ای از مراتب نبوت می‌باشند و ریشه و مصدر همه شئون آنها یک اسم و یا چند اسم از اسماء حسنی الهی می‌باشد، چنان که مقتضای روایات است. از جمله روایت کافی (۴۴۲) به اسنادش از امام صادق است که آن حضرت فرمود: «إِنَّ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أُعْطِيَ حَرْفَيْنِ كَذَا يَغْمَلُ بِهِمَا وَأُعْطِيَ مُوسَى أَرْبَعَةَ أَحْرُفٍ وَأُعْطِيَ إِبْرَاهِيمَ ثَمَانِيَةَ أَحْرُفٍ وَأُعْطِيَ نُوحٌ خَمْسِيَةَ عَشَرَ حَرْفًا وَأُعْطِيَ آدَمُ خَمْسِيَةَ وَعَشْرِينَ حَرْفًا وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَمَعَ ذَلِكَ كُلَّهُ لِمُحَمَّدٍ ص وَإِنَّ اسْمَ اللَّهِ الْمَاعْظَمَ ثَلَاثَةٌ وَسَبْعُونَ حَرْفًا أُعْطِيَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ حَرْفًا وَحُجِبَ عَنْهُ حَرْفٌ وَاحِدٌ» یعنی: «به عیسی بن مریم علیه السلام دو حرف داده شده، وی با آن دو کار می‌کند، و به موسی چهار حرف داده شده و به ابراهیم علیه السلام هشت حرف داده شده، و به نوح علیه السلام پانزده حرف و به آدم علیه السلام بیست و پنج حرف داده شده و خدای تبارک و تعالی همه آنها را برای حضرت محمدصلی الله علیه و آله جمع کرده، و اسم اعظم خدا هفتاد و سه حرف است و به محمد هفتاد و دو حرف داده شده و یک حرف را از او پنهان کرد».

لطیفه‌ای در معنای این که ائمه از نسل پیامبران

پس هر پیامبری غیر از حرفهایی که به وی داده شده محبوب است، و این تاریکی و کدر بودن خود اوست، اما برای محمدصلی الله علیه و آله آن حجابها برداشته شده تا به مقام «قاب قوسین او ادنی» رسیده و تمام علم و کمالی که خداوند به او داده به جز نبوت محمدیه را به اهل بیت خود به ارث داده است، و آن حضرت صلی الله علیه و آله بدون حجاب و تاریکی همه حروف انبیاء را دارا بود، به همین خاطر مبداى او و فرزندانش از کدورت حجاب پیامبران خالص بوده، و مراد از جمله و سلالة النبیین همین است، نه این که ایشان از انبیاء زاده شده باشند، چه این که بدیهی است که بیشتر انبیاء در سلسله نسب ولادت ایشان نبوده و نسبت پدری به آنها ندارند، بلکه تنها برخی از آنها واسطه شده اند، چنان که در نسب آنها تا آدم روایاتی وارد شده است.

وَصَفْوَةُ الْمُرْسَلِينَ

«صفوة» به ضم و کسر و فتح اول به معنای «خلاصه» است، معنای این فقره همان معنای فقره سابق است، و تنها تفاوت آنها در این

است که فقره قبلی گزینش ذاتی آنها را بیان کرده و این فقره گزینش پیامبر در امر تبلیغ را بیان نموده، چه این که آن حضرت برای بیان اعلی مراتب توحید مبعوث شده، و به اساسی ترین مراتب عبودیت راهنمایی می‌نماید، چنان که خدای تعالی فرمود: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيَبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ» یعنی: «این قرآن به طریقی که اساسی تر است راهنمایی می‌کند و مؤمنان را بشارت می‌دهد» گر چه این اعتبار در فقره دوم از فروعات اعتبار در فقره اول است. در بیان گزینش انوار محمدصلی الله علیه و آله و آل وی روایت ریاض الجنان از جابر بن عبدالله انصاری کافی است: «أول شيء خلق الله تعالى ما هو فقال نور نبيك يا جابر خلقه الله ثم خلق منه كل خير ثم أقامه بين يديه في مقام القرب ما شاء الله ثم جعله أقساما فخلق العرش من قسم والكرسي من قسم وحمله العرش و خزنة الكرسي من قسم و أقام القسم الرابع في مقام الحب ما شاء الله ثم جعله أقساما فخلق القلم من قسم واللوح من قسم والجنة من قسم و أقام القسم الرابع في مقام الخوف ما شاء الله ثم جعله أجزاء فخلق الملائكة من جزء والشمس من جزء والقمر والكواكب من جزء و أقام القسم الرابع في مقام الرجاء ما شاء الله ثم جعله أجزاء فخلق العقل من جزء والعلم والحلم من جزء والعصمة والتوفيق من جزء و أقام القسم الرابع في مقام الحياء ما شاء الله ثم نظر إليه بعين الهيبة فرشح ذلك النور و قطرت منه مائة ألف و أربعة و عشرون ألف قطرة فخلق الله من كل قطرة روح نبي و رسول ثم تنفست أرواح الأنبياء فخلق الله من أنفاسها أرواح الأولياء و الشهداء و الصالحين؛ جابر گفت: از پیامبر پرسیدم، اولین آفریده خدا چیست؟ فرمود: نور پیامبر است ای جابر، خداوند ابتداء او را آفرید، آنگاه همه خیرات را آفرید، آنگاه آن را در مقام قرب به اندازه ای که خواست نگه داشت، سپس آن را به اقسامی تقسیم کرد عرش را از قسمی و کرسی را از بخشی و حاملین عرش و خازنان کرسی را از بخشی دیگر آفرید و قسم چهارم را به اندازه ای که خواست در مقام حب نگه داشت، آنگاه آن را به اجزایی تقسیم کرد، ملائکه را از جزئی و خورشید را از جزیی دیگر و ماه را از جزیی و کواکب را از جزیی آفرید و قسم چهارم را در مقام حياء آنچه خواست نگه داشت آنگاه به نگاه هیبت در او نگریست، آن نور قطره قطره شد، صد و بیست و چهار هزار قطره از آن ترشح کرد، پس خداوند از هر قطره ای روح نبی و پیامبری را آفرید، آنگاه ارواح تنفس کردند، و خداوند از آن انفاس ارواح اولیاء و شهداء و صالحین را آفرید» و همانند این حدیث فراوان است، هر کس خواهد استقصاء کند به بحار مراجعه کند، با تامل در این حدیث شریف چگونگی صفاء و زلالی نور محمد و آتش از دیگر انوار روشن می‌شود.

وَعْتَرَهُ خَيْرُهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

وَعْتَرَهُ خَيْرُهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

«عتره» نسل، رهط و عشیره هر کس نزدیکان او هستند، در تفسیر اهل بیت مراد از آن را دانستید که علی و فاطمه و یازده فرزند آنها عترت هستند و آخرین آنها قائم آل محمدصلی الله علیه و آله است. و «خیره» در مجمع البیان چنین آمده: «والاختیار الاصطفاء و محمد خیر تک من خلقک بکسر الخاء و بالياء و الراء المفتوحین: ای المختار المنتجب و جاء بتسکین الباء» اختیار به معنی گزینش است، مراد از جمله «محمد خیره من خلقک» تلفظ خیره به کسر خاء است و یاء و راء مفتوحند یعنی: «محمد برگزیده منتخب از مخلوقات توست» و نیز «خیره» به سکون یاء نیز آمده است. از این که «خیره» به «رب العالمین» اضافه شده دلالت روشن بر فضیلت محمد و آتش بر همه مربوبین در همه جهانیان دارد، علت گزینش وی از همه مربوبین به خاطر نزدیکی آن حضرت به خدای تعالی است، چه این که نور او از همه حدود دیگر مربوبین منزّه است و مبدای آفرینش وی از همه مراتب آفرینندگان دیگر پاکیزه می‌باشد، و به هیچ اسمی جز به اسم مربوب بودن که خدای تعالی رب اوست نامیده نمی‌شود، و تنها اسم وی این که او آفریده خدا و خداوند آفریننده‌اش می‌باشد و به همین خاطر همه اصناف خلایق دارای نامی خاص هستند، و هر پیامبری لقبی ویژه مثل خلیل و

کلیم و روح دارند، ولی آن حضرت به لقب حبیب و احمد و محمد ملقب شده است.

چرا پیامبر ما حبیب الله نامیده شده است

و حقیقت حب عبارت از حاجب شدن محبوب از این که حبیب به خود بنگردد و ملتفت خویش گردد و به همین خاطر هر محبی خواه انسان و خواه غیر انسان تنها به ذکر و یاد محبوب مأنوس می‌شود. و از آنجایی که در عالم الهی چیزی غیر از خدا یاد نمی‌شود، به گونه‌ای که کمال توحیدش نفی صفات قلمداد شده، بنابراین خودش خودش است و هیچ چیز در آنجا نیست، به همین خاطر دوست داشت که شناخته شود، لذا به حجاب حب محتجب گردید، و آن نور ذات اوست، و نور محمد را از نور ذات خویش آفرید، پس محمدصلی الله علیه و آله حبیب او گردید، آنگاه از نور محمدصلی الله علیه و آله دیگر اشیاء را آفرید، چنان که همین مفاد روایاتی است که سابقا نقل شد و چون نور محمدصلی الله علیه و آله جامع همه صفات جلالی و جمالی بود به احمد نامیده شد، چه این که احمد صفت مشبیه بوده و دلالت دارد بر این که مبدای «احمد» یعنی حمد ذاتی موصوفش می‌باشد و به اعتبار این که آن حضرت مبدای همه صفات محمود و پسندیده است، لذا محمد نامیده شده، چه این که آن حضرت مبدای همه آن صفات است. چنان که در زیارت مولودیه (۴۴۳) احمد را از اوصاف محمد شمرده است. و حقیقت حمد مبدای صفات جمالیه است، صفات جمالیه عالم خلق و عالم ملکند، چنان که امر مبدای صفات جلالیه عالم ملکوت و عالم امر است، به همین خاطر در دعاها عالم امر را در مقابل خلق یاد کردند، چنان که ائمه علیه السلام فرمودند: «لِکَ الْخَلْقِ وَالْأَمْرِ تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ» (۴۴۴) و گاه امر در مقابل حمد قرار می‌گیرد، چنان که در این فقره آمده (۴۴۵): «الْفَاشِي فِي الْخَلْقِ أَمْرُهُ وَحَمْدُهُ» و رب به معنای اصل و اجزاء و صورت و قوام و نفوذ در امور مختلف یک شیء است و نیز به معنای به کارگیری شیء در سمت و جهت مقصود و پاسداری از امور زیان آور و مخرب شیء می‌باشد و خلاصه رب مرجع مربوب در همه شؤونات است. به همین خاطر از امیرالمؤمنین مطلبی نقل شده است که مضمونش این است: «نَزَلْنَا عَنِ الرَّبُّوبِيَّةِ وَقَوْلُوا فِي حَقِّهَا مَا شِئْتُمْ» (۴۴۶) یعنی: «ما را از مرتبه ربوبیت فروتر آورید و درباره منزلت ما آنچه خواهید بگوئید» و لذا گفتند: رب به معنای پادشاه و صاحب و سید و اصلاح کننده و نعمت دهنده و مدبر و مربی است، لیکن این قائل از این معنا غافل بوده که همه این معانی از شؤون رب است، نه این که معانی مستقل و جدا باشند. و «عالم» نام چیزی است که شیء به آن دانسته می‌شود، و غالبا کلمه عالم در چیزی که صانع و آفریننده را بیان کند به کار می‌رود، و عالم شامل همه مخلوقات می‌شود چه این که: ففی کل شیء له آیه تدل علی انه واحد در هر چیز نشانه‌ای است، که دلالت بر وحدانیت وی می‌نماید. ولی در چنین ترکیباتی مراد از عالم ذوی العقول هستند، زیرا جمع با «یاء و نون» در «عالمین» ویژه ذوی العقول است.

سر خانمیت

پس مراد از این فقره این است که اولین چیزی که دلالت بر وجود صانع و جامعیت همه کمالات دارد، نوع انسان است، زیرا انسان دلالت بر همه صفات داشته و حکایت از جمیع آنها می‌کند، چه این که انسان مصداق کامل حقیقت محمدیه الهیه است، و چون حضرت محمدصلی الله علیه و آله کاملترین مصداق انسان است که جامع همه مراتب انسانی می‌باشد، لذا خداوند او را حبیب خویش گرفته و او را بر گزیده و از بین مخلوقات اختیار کرد و میثاق نبوتش را از همه مخلوقات گرفت و او را شفیع و شاهد بر همه قرار داد و آن حضرت را شروع کننده موجوداتی را که می‌آیند و پایان بخش سابقان و شاهد و مسلط بر همه قرار داد؛ و به پیامبر و کلیمش موسی بن عمران علیه السلام در کتابش آن چنان که در کافی به اسنادش به طور مرفوع روایت شده خبر داد که: «یا مُوسَى إِنَّهُ أُمِّي وَهُوَ عَبْدٌ صِدْقٍ يَبَارِكُ لَهُ فِيمَا وَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهِ وَيَبَارِكُ عَلَيْهِ كَذَلِكَ كَانَ فِي عِلْمِي وَكَذَلِكَ خَلَقْتُهُ بِهِ أَفْتَحُ السَّاعَةَ وَبِأُمَّتِهِ

أَخْتِمُ مَفَاتِيحَ الدُّنْيَا فَمُرْ ظَلَمَةَ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنْ لَا يَدْرُسُوا اسْمَهُ وَلَا يَخْذُلُوهُ وَإِنَّهُمْ لَفَاعِلُونَ وَحُجُّهُ لِي حَسَنَةٌ فَأَنَا مَعَهُ وَأَنَا مِنْ حِزْبِهِ وَهُوَ مِنْ حِزْبِي وَحِزْبُهُمُ الْعَالِيُونَ فَتَمَّتْ كَلِمَاتِي لِأُظْهِرَنَّ دِينَهُ عَلَى الْأَدْيَانِ كُلِّهَا وَلَأُعَيِّدَنَّ بِكُلِّ مَكَانٍ وَلَأُنزِلَنَّ عَلَيْهِ قُرْآنًا فُرْقَانًا شَتَفَاءً لِمَا فِي الصُّدُورِ مِنْ نَفْسِ الشَّيْطَانِ فَصَلِّ عَلَيْهِ يَا ابْنَ عِمْرَانَ فَإِنِّي أُصَلِّي عَلَيْهِ وَمَلَائِكَتِي» (۴۴۷)؛ ای موسی! محمد امی است، و او بنده‌ای راستین است، بر آنچه دست گذارد مبارک می‌شود و بر او میمون می‌گردد، در علم من این چنین گذشته است و این گونه او را آفریده‌ام، قیامت را با او شروع می‌کنم و با امت او مفاتیح دنیا را مهر خواهم زد، به ستمگران بنی اسرائیل دستور ده که نام او را مندرس و کهنه نسازند و با او دشمنی نوزند گرچه ایشان چنین می‌کنند، دوستی او حسنه است و من با او هستم و من از حزب او می‌باشم و او از حزب من است و حزب من پیروز است، و کلمات من کامل شد، چه این که دین او را بر همه ادیان پیروز نمایم و در همه مکانها عبادت شوم، و بر او قران فرقان خواهم فرود آورد، تا دلها از دم شیطانی شفا گیرند، ای فرزند عمران! بر او درود فرست، چه این که من و فرشتگانم بر او درود می‌فرستیم». این که فرمود: «کلمات من پایان یافت» دلالت دارد بر این که او خاتم پیامبران و آخرین کلمه ایست که خدای بدان تکلم کرد و هیچ کلمه‌ای بالاتر از آن وجود ندارد، زیرا پیامبران و اوصیائشان کلمات بلند خداوندند و او بالاتر از همه کلمات است که از اسرار خدا خبر می‌دهد و از کمال جلال و جمالش حکایت می‌نماید و از همه مراتب صفاتش کشف می‌کند و پرده بر می‌دارد. این که فرمود: «لاظهرن دینه علی الادیان» یعنی همانگونه که نور ستارگان با طلوع خورشید از بین می‌رود، با طلوع خورشید دین وی دیگر ادیان از بین می‌روند، چه این که دین عبارت از رابطه بین حق تعالی و خلق است، این رابطه به اصولی قائم است و مطلوب از آن اصول تصدیق یقینی است و همه ادیان اعتقاد و تصدیق بدان را واجب دانسته‌اند و هیچیک از آن اصول قابل نسخ نیستند و آنچه قابل نسخ است احکام است، احکام اعمالی است که در زمان هر پیامبری تشریح شده تا بندگان تزکیه شوند و این تزکیه مقدمه رسیدن به عالم کتاب و حکمت است. چنان که خدای تعالی فرمود: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ» (۴۴۸) یعنی: «همانا خداوند بر مؤمنین منت نهاد، چه این که از ایشان پیامبری از خودشان برانگیخت تا بر ایشان آیات خدا را بخواند و آنها را تزکیه نماید و کتاب و حکمت را به آنها بیاموزد، گر چه قبلا در گمراهی آشکار بودند». و فرمود: «وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالتُّبُوءَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ وَآتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْأَمْرِ» (۴۴۹) یعنی: «همانا ما به بنی اسرائیل کتاب و حکم و نبوت را دادیم و از غذاهای پاکیزه روزی ایشان کردیم، و ایشان را بر جهانیان برتری دادیم، و به ایشان بیناتی از امر عطا کردیم». تا این که فرمود: «ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (۴۵۰) یعنی: «آنگاه تو را بر شریعه‌ای از امر قرار دادیم، پس از آن پیروی نما و از هواهای کسانی که نمی‌دانند پیروی نما». و در حدیث فوق فرمود: «و لاعبدن بكل مکان» این مکان در مقابل زمان قرار ندارد، چه این که به طور بدیهی می‌یابیم که از ابتداء بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله تا کنون شاکران امت عده‌ای اندک و سرزمین‌های لم یزرع از سرزمینهای آباد کمتر بوده‌اند، و در آن سرزمین کسی نبوده تا عبادت خدا کند، پس مراد از مکان مصدر میمی از «کون» به معنای وجود در مقابل عدم است؛ با این تحقیق معنا این است: از آنجایی که محمد صلی الله علیه و آله مظهر تمام مراتب اسم اعظم جز مستأثره است، خدای تعالی به چنین اسمی تا زمان ظهور وی عبادت نشده است، پس با ظهور و وجودش خداوند با تمام مراتب وجود و با تمام اسماء عبادت گردیده است و از آنجایی که هر پیامبری تنها مظهر چند اسم می‌باشد و او مظهر همه اسماء جز اسم مستأثر است و امت هر پیامبری مظاهر جزیی از آن اسمائی هستند که آن پیامبر در خود جمع کرده است پس حضرت محمد صلی الله علیه و آله علت کامل عبادت خداوند با تمام اسماء با همه شئون و مراتب است گرچه عبادت مزبور به تدریج انجام شود.

اکنون که مطالب فوق را دانستید روشن شد که چرا خدای تعالی او را اختیار کرد و علت گزینش بر همه خلایق چیست و چرا خانواده و عترتش برتر از همه مخلوقات حتی انبیاء علیه السلام هستند. همانطور که در دعای علقمه فرمود: «و باسمک الذی جعلته عندهم و به خصصتهم دون العالمین و به اُبتهم و اُبت فضل العالمین...» (۴۵۱) یعنی: «و به نام تو که در ایشان قرار دادی و آن اسماء را به ایشان اختصاص دادی و به دیگران ندادی و ایشان را به آن آشکار گردانیدی و فضیلت ایشان را به آن بر همه جهانیان آشکار نمودی به گونه‌ای که فضیلت ایشان بر همه جهانیان فائق آمد.» مطالب فوق که در معنای فقره «خیره» و «رب» و «العالمین» بیان شد، در روایت ابن بابویه (۴۵۲) آمده است، وی گفت: محمد بن ابی القاسم استرآبادی مفسر برای من حدیث کرد و گفت: یوسف بن محمد بن زیاد و علی بن محمد بن سیار از پدرانشان از حسن بن علی بن موسی بن محمد بن علی بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابیطالب از پدرش از جدش روایت کرد آن حضرت فرمود: مردی به خدمت امام رضا رسید و گفت: آیه شریفه «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» را تفسیر فرماید فرمود: «حدیثی اُبی عن جدی عن الباقر عن زین العابدین عن اُبيه أن رجلا جاء إلى أمير المؤمنين عليه السلام فقال أخبرني عن قول الله عز وجل الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ما تفسیره فقال الْحَمْدُ لِلَّهِ هو أن عرف عباده بعض نعمه جملا إذ لا يقدر على معرفه جميعها بالتفصيل لأنها أكثر من أن تحصى أو تعرف فقال لهم قولوا الْحَمْدُ لِلَّهِ على ما أنعم به علينا رَبِّ الْعَالَمِينَ و هم الجماعات من كل مخلوق من الجمادات و الحيوانات فأما الحيوانات فهو يقبلها في قدرته و يغذوها من رزقه و يحفظها بكفنه و يدبر كلا منها بمصلحته و أما الجمادات فهو يمسكها بقدرته يمسك المتصل منها أن يتهافت و يمسك المتهافت منها أن يتلاصق و يمسك السماء أن تقع على الأرض إِلَّا بِإِذْنِهِ و يمسك الأرض أن تنخسف إِلَّا بأمره إنه بعباده لَرِزْقٌ رَحِيمٌ قال عليه السلام رَبُّ الْعَالَمِينَ مالکهم و خالقهم و سائق أرزاقهم إلیهم من حيث هم يعلمون و من حيث لا- يعلمون و هو الرزق مقسوم و هو یأتی ابن آدم على أی سیره سارها من الدنيا لیس تقوی متق بزائده و لا فجور فاجر بناقصه و بیننا و بینه ستر و هو طالبه و لو أن أحدکم یفر من رزقه لطلبه رزقه كما یطلبه الموت فقال جل جلاله قولوا الحمد لله على ما أنعم به علينا و ذکرنا به من خیر فی کتب الأولین قبل أن نکون ففی هذا إیجاب علی محمد و آل محمد و علی شیعتهم أن یشکروه بما فضلهم و ذلك أن رسول الله صلی الله علیه و آله قال لما بعث الله عز و جل موسی بن عمران و اصطفاه نجیا و فلق له البحر و نجی بنی اسرائیل و أعطاه التوراة و الألواح رأى مكانه من ربه فقال يا رب لقد أكرمتني بكرامة لم تكرم بها أحدا قبلي فقال الله جل جلاله يا موسى أ ما علمت أن محمدا أفضل عندي من جميع ملائكتي و جميع خلقي قال موسى يا رب إن كان محمد أكرم عندك من جميع خلقك فهل في آل الأنبياء أكرم من آلي قال الله جل جلاله يا موسى أ ما علمت أن فضل آل محمد على جميع آل النبيين كفضل محمد على جميع المرسلين فقال موسى يا رب فإن كان آل محمد كذلك فهل في أمم الأنبياء أفضل عندك من أمتي ظلت عليهم الغمام و أنزلت عليهم المن و السلوى و فلق لهم البحر فقال الله جل جلاله يا موسى أ ما علمت أن فضل أمه محمد على جميع الأمم كفضلي على جميع خلقي فقال موسى يا رب ليتني كنت أراهم فأوحى الله عز و جل إليه يا موسى إنك لن تراهم و ليس هذا أوان ظهورهم و لكن سوف تراهم في الجنان جنه عدن و الفردوس بحضرة محمد في نعيمها يتقبلون و في خيراتها يتبجحون أ فتحب أن أسمعك كلامهم قال نعم يا إلهي قال الله جل جلاله قم بين يدي و اشدد مئزرک قيام العبد الذليل بين يدي الملك الجليل ففعل ذلك موسى عليه السلام فنأدى ربنا عز و جل يا أمه محمد فأجابوه كلهم في أصلاب آبائهم و أرحام أمهاتهم لبيك اللهم لبيك لا شريك لك لبيك إن الحمد و النعمة لك و الملك لا شريك لك لبيك قال فجعل الله عز و جل تلك الإجابة شعار الحج ثم نادى ربنا عز و جل يا أمه محمد إن قضائي عليكم إن رحمتي سبقت غضبي و عفوي قبل عقابي فقد استجبت لكم من قبل أن تدعوني و أعطيتكم من قبل أن تسألوني من لقيني منكم بشهادة أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له و أن محمدا عبده و رسوله صادق في أقواله محق في أفعاله و أن علي بن أبي طالب أخوه و وصيه من بعده و وليه يلتزم طاعته كما يلتزم طاعة محمد فإن أوليائه المصطفين المطهرين المبائين بعجائب آيات الله و دلائل حجج الله من بعده أوليائه أدخله جنتي و إن كانت ذنوبه مثل زبد البحر قال فلما بعث الله عز و جل نبينا محمدا قال

یا محمد و ما کنت بجانب الطور إذ نادینا أمتک بهذه الکرامه ثم قال عز و جل لمحمد قل الحمد لله رب العالمین علی ما اختصاصتی به من هذه الفضیله و قال لأمته قولوا أنتم الحمد لله رب العالمین علی ما اختصاصتنا به من هذه الفضائل». یعنی: «امام رضا علیه السلام فرمود: پدرم از جدم از امام باقر از زین العابدین علیهم السلام روایت کرد که مردی خدمت امیرالمؤمنین علیه السلام رسید، و پرسید از تفسیر آیه شریفه «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» برایم بگو؟ حضرت فرمود: «الحمد لله» این است که خدای تعالی برخی از نعمتهای خویش را به طور اجمالی به بندگان شناساند، چه این که بندگان توان شناخت تفصیلی همه نعمت ها را ندارند، زیرا نعمت ها بیش از آن است که به شماره در آید و یا شناخته گردد، لذا به بندگان فرمود: به طور اجمالی بگوئید: خداوند را بر آنچه رب جهانیان به ما نعمت داده سپاس گزاریم، نعمت ها عبارتند از مخلوقات خدا از جمادات و حیوانات، چه این که حیوانات را خداوند در حیظه قدرت خود می گرداند و از روزی به خود ایشان می خوراند و در پناه خود حفظ می نماید و هر یک را بر طبق مصلحت خویش تدبیر می نماید. و خداوند جمادات را به قدرت خود نگه می دارد، جمادات پیوسته و متصل را از متلاشی شدن حفظ می نماید و ناپیوسته ها را نیز از پیوستگی باز می دارد و نمی گذارد آسمان بر زمین فرود آید مگر اراده او تعلق گیرد، و زمین را از فرو رفتن نگه می دارد، مگر اراده اش اقتضاء کند، خداوند به بندگان خود رأفت و مهربانی دارد. آن حضرت در ادامه فرمود: «رب العالمین» مالک و آفریننده و روزی دهنده مخلوقات از راههای معلوم و غیر معلوم می باشد، پس روزی تقسیم شده به فرزند آدم می رسد لذا در مسیری که آدمی حرکت می کند روزی وی به او می رسد، تقوای متقی روزی را زیاد نمی کند و فسق فاسق روزی را از وی باز نمی دارد، بین روزی و آدمی پرده‌ای است که آدمی در جستجوی آن می افتد اگر آدمی از روزی خود فرار کند خرجی او به دنبال وی می آید، چنان که مرگ به دنبال آدمی می آید و لذا خدای عزوجل فرمود: بگوئید: سپاس خدایی را که به ما نعمت داد، و ما را در کتاب پیشینیان قبل از اینکه به وجود آییم به این نعمت به خوبی یاد کرد پس همین بر وجوب شکر در قبال نعمتهای خدا... محمد صلی الله علیه و آله و آل محمد علیه السلام شیعیان ایشان دلالت دارد. چه این که رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرمود: وقتی موسی بن عمران علیه السلام مبعوث گردید و خداوند او را به پیامبری رسانید و دریا را برای وی شکافت و بنی اسرائیل نجات یافتند و تورات و الواح را به او عطا فرمود، مکانت خود را در نزد خدای تعالی دریافت و گفت: پروردگارا! مرا کرامتی دادی که به احدی قبل از من ندادی؟ خدای تعالی فرمود: ای موسی! آیا نمی دانی محمد صلی الله علیه و آله از همه فرشتگان و مخلوقاتم در پیش من برتر است. موسی علیه السلام عرضه داشت: پروردگام اگر محمد صلی الله علیه و آله در پیش تو از همه خلاق برتر است آیا فرزندان پیامبری از فرزندان من برترند؟ خدای تعالی فرمود: ای موسی آیا نمی دانی که برتری آل محمد علیه السلام بر دیگر فرزندان انبیاء همانند برتری محمد صلی الله علیه و آله بر همه رسولان است. موسی گفت: پروردگام اگر آل محمد صلی الله علیه و آله چنین هستند، آیا امت پیامبری از امت من برتر است؟ خدایا تو به ابر دستور دادی که بر بالای سر امت من سایه افکند، و بر ایشان من و سلوی فرستادی و دریا را برایشان شکافتی! خدای فرمود: ای موسی! برتری امت محمد بر همه امت ها همانند برتری خود او بر همه خلاق است موسی علیه السلام گفت: پروردگام ای کاش من ایشان را می دیدم! پروردگار به او وحی کرد: ای موسی! تو ایشان را نخواهی دید و اکنون زمان پیدایش ایشان نیست، لیکن به زودی ایشان را در بهشت عدن و فردوس خواهی دید، ایشان در پیشگاه محمد صلی الله علیه و آله در نعمتهای بهشتی غوطه می خورند، و در نعمتهای بهشتی مسرورند، آیا می خواهی سخن ایشان را به شما برسانم؟ موسی گفت: پروردگام! آری. خداوند فرمود: در پیشگاه من بایست و محکم و استوار باش، همان گونه که بنده های ذلیل در نزد پروردگار جلیل خود می ایستند، موسی چنین کرد خدای ما صدا کرد ای امت محمد! همه آنها در صلب پدران و رحم مادران پاسخ دادند: «لییک اللهم لییک لا شریک لک لییک إن الحمد و النعمه لک و الملک لا شریک لک لییک» فرمود: خداوند این اجابت را شعار حاجیان قرار داد آنگاه پروردگار ما را صدا کرد؛ ای امت محمد! حکم من بر شما این است که رحمت من بر غضبم پیشی گرفته و عفو من قبل از عقابم قرار دارد، من قبل از این که شما مرا بخوانید اجابتتان

کردم و قبل از درخواست به شما عطا کردم که: هر کس با شهادت «لا إله إلا الله وحده لا شریک له و أن محمدا عبده و رسوله» به صدق در گفتار و یا عمل به افعال و با شهادت به این که علی بن ابی طالب برادر و وصی و ولی اوست و طاعت او را ملتزم گردد، چنان که از محمد پیروی می‌کرد و این که بعد از وی اولیاء برگزیده پاک که آیات شگفت خدا از دست ایشان جاری شده دلالت‌های حجت خدایند با من ملاقات کند من او را به بهشت ببرم گرچه گناهان او مانند کف‌های دریا باشد. در ادامه فرمود: هنگامی که خداوند پیامبر را آفرید فرمود: ای محمد! در کنار کوه طور نبودی هنگامی که ما این کرامت را به امت تو دادیم. آنگاه خدای عزوجل به حضرت محمد صلی الله علیه و آله فرمود: بگو! الحمد لله رب العالمین بر این فضیلتی که به ما اختصاص داد.

در همیشگی بودن خلقت

و در خصال (۴۵۳) و عیاشی (۴۵۴) از امام باقر روایت شده که «لقد خلق الله فی الأرض منذ خلقها سبعة عالمین لیس هم من ولد آدم، خلقهم من اديم الأرض فأسكنوها واحدا بعد واحد مع عالمه، ثم خلق الله آدم أبا هذا البشر و خلق ذريته منه، و لا والله ما خلقت الجنة من أرواح المؤمنين منذ خلقها الله، و لا خلقت النار من أرواح الكافرين منذ خلقها الله لعلكم ترون أنه إذا كان يوم القيامة و صير الله أبدان أهل الجنة مع أرواحهم في الجنة، و صير أبدان أهل النار مع أرواحهم في النار، إن الله تبارك و تعالی لا يعبد في بلاده و لا يخلق خلقا يعبدونه و يوحّدونه بلى و الله ليخلقن خلقا من غير فحولة و لا إناث يعبدونه و يوحّدونه». یعنی: «خداوند از زمان خلق زمین هفت عالم آفرید، آنها از فرزندان آدم نبوده‌اند، ایشان را از پوسته زمین آفریده ایشان یکی پس از دیگری در عالم خود در زمین زندگی کردند، آنگاه آدم پدر این بشر را آفرید و ذریه وی را از وی خلق کرد، به خدا قسم تا هنگامی که بهشت خلق شده هرگز از مؤمن خالی نشده و جهنم از زمان آفرینش از کافر خالی نشده، شاید چنین خیال کنید که به هنگامی که روز قیامت شد و ابدان و ارواح اهل بهشت در بهشت آرام گرفتند و ابدان و ارواح اهل جهنم در آتش افتادند، خداوند در بلادش عبادت نمی‌شود و بنده ای را نمی‌آفریند که او را عبادت کند و به توحید او سخن گوید و او را بزرگ بدارند، خداوند سرزمینی برای آنها می‌آفریند تا ایشان بر آن آرام یابند و آسمانی خلق می‌کند که بر ایشان سایه افکند، آیا خداوند نفرمود: «يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَ السَّمَاوَاتُ» (۴۵۵) یعنی: «روزی که خداوند این زمین را به زمینی دیگر مبدل نماید و آسمانها را به آسمانی دیگر!» و فرمود: «أَفَعِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ» (۴۵۶) یعنی: «آیا آفرینش نخست ما را خسته کرد، بلکه ایشان هر لحظه لباس خلقت تازه را می‌پوشند». پایان در توحید از آن حضرت روایت شده که از این آیه پرسیدند آن حضرت فرمود: «تأويل ذلك أن الله عزوجل إذا أُنْفِيَ هذا الخلق و هذا العالم و سكن أهل الجنة الجنة و أهل النار النار جدد الله عالما غير هذا العالم و جدد خلقا من غير فحولة و لا إناث يعبدونه و يوحّدونه و خلق لهم أرضا غير هذه الأرض تحملهم و سماء غير هذه السماء تظلمهم لعلك ترى أن الله إنما خلق هذا العالم الواحد و ترى أن الله لم يخلق بشرا غيركم بلى و الله لقد خلق الله ألف ألف عالم و ألف ألف آدم أنت في آخر تلك العوالم و أولئك الأدميين». تأويل آیه این است که خدای تعالی وقتی این خلق و عالم را از بین برد و اهل بهشت به بهشت و اهل آتش به آتش رسیدند عالمی غیر از این عالم می‌آفریند و مخلوقاتی را بدون نر و ماده خلق می‌کند ایشان او را عبادت کرده و توحیدش می‌گویند و زمینی غیر از این زمین برای ایشان می‌آفریند، بر آن زمین زندگی خواهند کرد، و آسمانی غیر از این آسمان بر ایشان سایه می‌افکند. شاید شما چنین فکر کنید که خداوند همین عالم را آفریده است آیا فکر می‌کنید که خداوند بشری غیر از شما نیافریده؟ به خدا قسم خداوند و یک میلیون عالم و یک میلیون آدم آفریده و شما در انتهای آن عوالم و آدمیان هستید». بنابراین روشن شد که حصر عوالم به چند عالم صحیح نیست.

در غیر متناهی بودن عوالم

تحقیق این است که عوالم عبارت از مظاهر اسماء حق تعالی هستند، و چون آنها مظاهر صفات خدای عزوجل هستند و صفات او به لحاظ مراتب و شئون و انفراد و ترکیب با دیگر صفات حد و اندازه‌ای ندارد که به آن ختم شود، پس عوالم نیز غیر متناهی‌اند، و لذا فرمود: «وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (۴۵۷) و فرمود: «قُلْ لَوْ كَانَ الْبُحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبُحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا» (۴۵۸) و اگر در روایاتی عوالم منحصر شده‌اند به لحاظ مرتبه ای از مراتب آن عوالم است. قول معصوم علیه السلام: و رحمة الله و برکاته مراد از «رحمة» عالم وجود مطلق است، و معنای آن در «معدن الرحمة» بیان شده است. عالم وجود مطلق هیچ حد و اندازه ای ندارد و این مرتبه دوم رسالت است. مراد از برکات مراتب لزوم آن اسماء حسنی است.

در تفویض به پیامبر

مراد از اسماء حسنی الله و الرحمن و الرحیم و دیگر اسماء تا سیصد و شصت اسم است که هرگز پایان و اندازه‌ای، ندارد و عطف این فقره «و رحمة الله...» بر «السلام» عطف بیان است، چه این که خداوند عالم وجود را با همه مراتب تسلیم ایشان کرده است، زیرا در کافی (۴۵۹) به اسنادش به زید شحام روایت کرده که گفت: «سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى هَذَا عَطَاؤُنَا فَأَمَّنُّ أَوْ أَمْسِكُ بِغَيْرِ حِسَابٍ قَالَ أَعْطَى سُلَيْمَانَ مُلْكًا عَظِيمًا ثُمَّ جَزَتْ هَذِهِ الْأَيَّةُ فِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَكَانَ لَهُ أَنْ يُعْطَى مَا شَاءَ مَنْ شَاءَ وَ يُنَمَّعَ مَنْ شَاءَ وَ أَعْطَاهُ اللَّهُ أَفْضَلَ مِمَّا أُعْطِيَ سُلَيْمَانَ لِقَوْلِهِ مَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۴۶۰)؛ از ابو عبدالله (امام صادق) درباره آیه شریفه: هَذَا عَطَاؤُنَا.. پرسیدند فرمود: پادشاهی بزرگی به سلیمان داده شده، آنگاه این آیه در رسول خدا پیاده شد، لذا او نیز می توانست به هر کس آنچه خواست ببخشد و از هر کس خواست دریغ کند، و خداوند به بهتر از آنچه به سلیمان داد به او عطا فرمود، چه این که فرمود: آنچه را رسول برای شما آورد بگیریید و از آنچه نهی کرد دست باز کشید». بیان دلالت آیه شریفه بر این که نعمت داده شده به پیامبر برتر از نعمت داده شده به سلیمان است این که عطای به سلیمان چیز محدود و معینی بوده در آیه با «هذا» اشاره شده و لذا امر معینی بود، ولی آنچه به رسول خدا داده شده با «ما» موصوله بیان شده که دلالت بر ابهام دارد و این ابهام غیر محدود بودن آن را نشان می دهد، بنابراین این امر مبهم و غیر متناهی بهتر و برتر از امر معین و متناهی است. و در کافی (۴۶۱) به اسنادش به عبدالدین سنان روایت شده که گفت: امام صادق فرمود: «لَا وَاللَّهِ مَا فَوَّضَ اللَّهُ إِلَيَّ أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ إِلَّا إِلَيَّ رَسُولِ اللَّهِ وَ إِلَيَّ الْأَيْمَةُ قَالَ عَزَّ وَجَلَّ «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ»» یعنی: «نه به خدا قسم، خداوند به احدی از خلائق تفویض نکرده است مگر به رسول خدا صلی الله علیه و آله و امامان علیه السلام و خدای عزوجل فرمود: ما کتاب را به حق تعالی بر تو فرستادیم، تا بین مردم به آن گونه که خدا به تو نشان داده حکم کنی». این تفویض در اوصیاء نیز جاری است، و در «السلام علیکم» و غیر آن معنای تفویض بیان شده است.

السَّلَامُ عَلَى أَيْمَةِ الْهُدَى

السَّلَامُ عَلَى أَيْمَةِ الْهُدَى

«الایئمه» به «یائ» و به «همزه» جمع «امام» است و امام کسی است که به او اقتداء می شود، خواه ریاست داشته و خواه نه. در فقره «ومهبط الوحی» حقیقت امامت و تفاوت آن با رسول و نبی و محدث بیان شده است.

در معانی هدایت

«هدی» به ضم هاء و فتح دال به معنای ارشاد و دلالت است و گاه مفعول دوم را بدون حرف جر و گاه با حرف جر «الی» می‌گیرد، ظاهر از هدایت متعدی به حرف جر «الی» دلالت است، نه این که هدایت مزبور رسیدن به مقصود را به دنبال داشته باشد (بلکه تنها راهنمایی شخص است، خواه شخص به آن راهنمایی گوش کند و به مقصود برسد و خواه نه). و یا این که رساندن به مقصود از راه برهان علم یقین در این نوع هدایت مراد است. و هدایت متعدی به حرف جر «لام» بالاتر از آن و رساندن به مطلوب به عین یقین است. هدایت متعدی بنفسه و بدون حرف جر رساندن به مقصود به حق یقین است. اگر با «لام» باشد نشانگر بقاء حجاب بین هدایت یافته و مقصود است و اگر با «الی» باشد نشانگر حجاب های متعدد است. اما اگر هدایت بدون حرف جر باشد چنین نیست مثل: «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ» چنان که فرمود: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ» (۴۶۲) و نیز «وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (۴۶۳) چه این که هدایت رسول خدا به اعجاز و یا برهان است، و این دو شخص را ناچار به اقرار می‌کند، و هدایت قرآن به تدبر و تفکر است، و این دو موجب استبصار و سلوک در مسیر مطلوب است و هدایت خدای تعالی به این است که دلها را به خود متوجه می‌کند و حجاب بین خود و شخص هدایت شده را برمی‌دارد، پس از این که شخص به دیدار نایل شده دیگر حجابی نیست. و در فقره «و عناصر الابرار و دعائم الاخيار و ابواب الايمان» مطالبی تقدیم داشته ایم که نیازی به اعاده ندارد، پس ایشان امامان هدایت ظاهری و باطنی اند.

چرا قرآن همیشه زنده است

روایت کافی (۴۶۴) در باب «ان الائمة هم الهداة» به اسنادش به ابوبصیر از ابوعبدالله بر این مطلب دلالت دارد، گفت: از امام صادق پرسیدم معنای «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ» چیست؟ فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله منذر و علی هادی است، ای ابو محمد آیا امروز هم هادی وجود دارد؟ من جواب دادم: آری، فدایت گردم، پیوسته هادیانی هستند که یکی پس از دیگری هدایت می‌کنند تا این که به شما رسیده است. فرمود: ای ابا محمد! خداوند تو را پیامرزد، اگر آیه ای درباره مردی می‌آمد و آن مرد می‌مرد آن آیه نیز می‌مرد، در این صورت قرآن می‌مرد، لیکن قرآن زنده است و درباره مردم آینده نیز جاری است چنان که درباره گذشتگان جاری بود» در همان کتاب اخبار دیگری نیز آمده ما برای طولانی نشدن به همین روایات اکتفاء کرده ایم، در این باره در فقره «و القادة الهداة» بیشتر سخن خواهیم گفت. إن شاء الله تعالی.

وَصَبَاحِ الدُّجَى

وَصَبَاحِ الدُّجَى

«مصباح» به معنای چراغ است، و به کنایه در هر چه که باعث راهنمایی شود به کار می‌رود. «دجی» به ضمه جمع «دجیه» به ضم به معنای تاریکی است.

تفسیری کوتاه از آیه نور

آن حضرت با این جمله اشاره به آیه شریفه نور دارد: «اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» (۴۶۵) یعنی: «خداوند نور آسمانها و زمین است، قصه نور او همانند چراغدانی است که در آن چراغی باشد، چراغ در شیشه ای و شیشه به سان کوبی نورانی است که در آن چراغی از درخت

زیتون مبارک که شرقی و غربی نیست، می‌باشد روغنی که اگر آتش به آن نخورد نیز نزدیک به درخشش است، نور بالای نور است، خداوند هر کس را خواهد به نور خویش راهنمایی می‌کند، و خداوند ضرب المثل‌هایی برای مردم می‌آورد و او به همه اشیاء داناست. در آیه شریفه برای مؤمن پنج مرتبه قرار داده است و فرمود: «مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ...» مراد از این مصباح مجموعه چیزهایی موجود در آن از فتیله و روغن و شیشه و محتویات آن می‌باشد، و مراد از آن مرتبه اسم الله با مجموعه مراتب پنج گانه و آن مظهر همه آن مرتبه است، زیرا مشکوه را ظرف وی قرار داد، آنگاه خداوند در اجزای این مصباح (چراغ) سخن گفت و فرمود: مصباح در زجاجه است، مراد از این مصباح «فتیله کشنده روغن است که به تدریج آن را بالا می‌کشد به قرینه جمله بعد که فرمود: «يوقد من شجرة مباركة...» چه این که وقود به معنای گیرانه و هیزم برای چیزی است که می‌خواهند بسوزانند، و آن چیز فتیله است و شیشه مراد نیست، و مراد از آن مرتبه اسم الله در عالم ولایت نوریه و همه مبدای اسماء حسنی و مصدر ارباب انواع است که منشای همه آثار است، پس این مرتبه نخست مؤمن و تشخیص یافتن یک جزء از مصباح اول که مرکب است می‌باشد. آنگاه فرمود: «يوقد من شجرة مباركة زیتونه...» مراد بیان جزء سوم است، یعنی بیان دهن و روغن که باعث روشن شدن فتیله است می‌نماید، و اگر این روغن نبود چراغ روشن نمی‌شد، و مراد از آن مرتبه تمیز انیت شیء در عالم تمیز معلومات و مفاتیح غیبی از عوالم الهی است که در شرح حقیقت نبوت بیان شده که این مرتبه قابل اشاره وجودی جز در همان عالم نیست. وصف دیگر آن به «لا شرقیه و لا غربیه» است، یعنی پایان ندارد، و نیز به «یکاد زیتها یضیء و لو لم تمسسه نار» وصف کرده است، یعنی او از چیزی متأثر نمی‌شود، بلکه خود در همه مراتب مؤثر است، زیرا از عالم حق تعالی است. آنگاه به مرتبه چهارم با این گفتار «نار» اشاره کرد، و بیان نکرد که این نار چیست؟ چه این که خواست اشاره کند که این نار از عالم غیب است و مراد از آن اضمحلال انیت شیء در عالم اسم عالم و علیم و علم می‌باشد. آنگاه به مرتبه پنجم اشاره کرد و فرمود: «نور علی نور» است، و این نور را با صفتی موصوف نمود، بلکه برخی از خصوصیات را با «نور علی نور» بیان کرده و مراد از این مرتبه احراق مؤمن و فنای وی در اسم مستأثر است، مثل آهن سرخ شده‌ای که آن نمی‌توان نتوان کرد، و این «نور علی نور» است و این نور فوق همه نورها و نور با همه نورها و نورالانوار در همه اشیائی که نور دارند می‌باشد. و در کافی (۴۶۶) از محمد بن عبدالله بن عمر بن ابیطالب از امام صادق روایت کرد که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ كَانَ إِذْ لَمَّا كَانَ فَخَلَقَ الْكَانَ وَالْمَكَانَ وَخَلَقَ نُورَ الْأَنْوَارِ الَّذِي نُورَتْ مِنْهُ الْأَنْوَارُ وَأَجْرَى فِيهِ مِنْ نُورِهِ الَّذِي نُورَتْ مِنْهُ الْأَنْوَارُ وَهُوَ النُّورُ الَّذِي خَلَقَ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَعَلِيًّا فَلَمَّا يَزَالَا نُورِينَ أَوْلَيْنِ إِذْ لَا شَيْءَ كُونًا قَبْلَهُمَا...» یعنی: «خداوند به هنگامی که ممکن نبود، موجود بود، پس از آن ممکنات و مکان را آفرید، و انوار و نورالانوار را خلق نمود، انوار از نورالانوار، نور گرفتند، و در نورش که انوار نور گرفتند (یعنی از نور الانوار) نور خود را جاری ساخت، و از نورالانوار نور محمد و علی خلق شده اند، پس این دو پیوسته نور اول بوده‌اند، چه این که هیچ نوری قبل از نور آن دو نبوده است...» مراد از این دو نور حقیقت محمدیه و حقیقت علویه الهی است که تأثیر و تأثر در همه موجودات متقوم به آن است، چنان که مفاد عرض ولایت همین بود، و برخی از اخبار و تحقیق آن در سخن آن حضرت «سلاسه العباد» و نیز «امناء الرحمن» بیان شد. و تأویل یاد شده را سخن امام صادق علیه السلام در روایت قمی (۴۶۷) به اسنادش از آن حضرت از پدرش در این آیه تأیید می‌کند، فرمود: «بدأ بنور نفسه تعالی «مَثَلُ نُورِهِ» مثل هداه فی قلب المؤمن قوله «كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ» المشكاة جوف المؤمن و القندیل قلبه و المصباح النور الذی جعله الله فیهِ «يوقد من شجرة مباركة» قال الشجرة المؤمن «زیتونه لا شرقیه و لا غربیه» قال علی سواء الجبل لا غربیه أى لا شرق لها و لا شرقیه أى لا غرب لها إذا طلعت الشمس طلعت علیها و إذا غربت غربت علیها یکاد زیتها یعنی یکاد النور الذی جعله الله فی قلبه یضیء و إن لم یتکلم نور علی نور فریضه علی فریضه و سنه علی سنه «یهدی الله لِنُورِهِ مَنْ یشاء» یهدی الله لفرائضه و سننه من یشاء و یضرب الله الأمثال للناس و هذا مثل ضربه الله للمؤمن ثم قال فالؤمن من یتقلب فی خمسه من النور مدخله نور و مخرجه نور و علمه نور و کلامه نور و مصیره یوم القیامه إلى الجنة نور قلت لجعفر علیه السلام جعلت فداک یا سیدی إنهم یقولون مثل نور الرب قال سبحان الله لیس لله بمثل ما قال الله «فلا

تَضَرَّبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ؟. یعنی: «در این آیه شریفه از نور خودش شروع فرمود و فرمود: «مَثَلُ نُورِهِ» یعنی مثل هدایت خدا در دل مؤمن «كَمْشَكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ» مشکاه و چرخدان داخل مؤمن است و قندیل دل اوست و مصباح نوری است که خداوند در آن نهاده است، «يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ» فرمود: شجره مومن است. «زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ» فرمود: یعنی بر بالای کوه قرار دارد، لا غربیه یعنی مشرق ندارد و لا شرقیه یعنی مغرب ندارد، هنگامی که خورشید طلوع کند بر آن طلوع می‌کند و هنگامی که غروب کند بر آن غروب کند. «يَكَادُ زَيْتُهَا» یعنی نزدیک است نوری که خداوند در دلش قرار داده «يَضِيءُ» نورانی شود گر چه سخن نگوید، «نُورٌ عَلَى نُورٍ» فریضه بر روی فریضه و سنت بر روی سنت «يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ» خداوند هر کس را بخواهد به سوی فرائض و سنن خود هدایت می‌کند «يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ» و این مثلی است که خداوند برای مؤمن زند، آنگاه فرمود: مؤمن کسی است که در پنج نور حرکت می‌کند، ورودش نور، خروجش نور، دانشش نور، سخنش نور و عاقبتش در روز قیامت به سوی بهشت نور است. از امام جعفر صادق علیه السلام پرسیدم: فدایت شوم، آقای من! اهل سنت می‌گویند: مثل نور رب. پاسخ داد منزله است خدا، خداوند مثلی ندارد، مگر خدا نفرمود: برای خدا مثلی نزنید!». این روایت شریفه دلالت می‌کند بر این که مراد از خدا حقیقت مؤمن و الله اسمی است نه مسمای الله که «اله الاله» است، مراد از فریضه مرتبه تمیزانیت مؤمن در عالم الهی و مرتبه کلید و مفتاحش می‌باشد که به اشاره وجودیه بدان اشاره نمی‌شود، مگر در آن عالم حظ او از حقیقت مطلقه الهیه می‌باشد که مبدای آن از خداست. و فریضه شدن آن به این خاطر است که قوام عالم وجود کلی به اوست و اگر او نبود وجودی نبود و مراد از «نُورٌ عَلَى نُورٍ» و «فریضه علی فریضه» و «سنه علی سنه» این است که این عوالم سه گانه آرام آرام از عالم غیب متجدد می‌گردند، و به همین خاطر نور مؤمن فسرده نمی‌شود و او در هر دو جهان زنده است، گر چه ستمگران به خاطر رویگردانی از ایشان سودی نبردند، چه این که ایشان همانند شب پره‌هایی هستند که نور پرده بینایی ایشان است، و هر چه نور فزونی یابد آن پرده فزونی بیشتر یابد، علت این که گفتیم مراتب پنج هستند چنان که در روایات بود این است که: مرتبه سابقه که آیه شریفه: «وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» بر آن دلالت دارد مرتبه مؤمن به شمار نمی‌رود، و مرتبه مشکوه نیز حظی از ولاء ندارد، بلکه خود به منزله حجاب است، با آن چه بیان کردیم معلوم می‌شود که روایات وارده در تفسیر آیه شریفه نور در تفسیر مشکوه به قلب محمدصلی الله علیه وآله و مصباح را به نور علمش و زجاجه را به قلب علی علیه السلام با همدیگر تنافی ندارد. چنان که در توحید (۴۶۸) از امام صادق علیه السلام و در کافی (۴۶۹) مشکوه را به قلب محمد و مصباح را به نور علمش و زجاجه را به فاطمه تفسیر کرده‌اند. چه این که مراد در هر یک از روایات بخشی از مراتب آیه و تطبیق آن بر مراتب عالم اکبر است که حقیقت محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام است و ایشان مظاهر مراتب پنجگانه و مظاهر کامل آن هستند، و در روایت قبلی بر عالم اصغر تطبیق شده بود. روایت حدیث اسماء (۴۷۰) که در سابق یاد گردید بر آن دلالت دارد، ترجمه آن روایت این است: خداوند اسمایی آفرید که حروفی بدون صدا و الفاظی بدون نطق و شخصی بدون جسم داشته و به هیچ چیز شباهت ندارند، و رنگی ندارند، طول و عرض و عمق و حدود در آنها وجود ندارد، از احساس هر احساس کننده محجوب و پوشیده ولی غیر مستورند، خداوند او را کلمه تامه بر چهار جزء که با همدیگر معیت دارند و یکی بر دیگری پیشی ندارد قرار داده از آن کلمه سه اسم را ظاهر کرده چه این که مردم به آن نیازمند بودند و یک اسم را محجوب نموده، و این اسم همان اسم مکنون و مخزون است، پس این اسمایی که آشکار شد، ظاهر الله و تبارک و تعالی است». این روایت شریفه دلالت دارد بر این که قوام و پایه همه عوالم و مبادی آن همین اسماء پنجگانه اند، و شرح روایت در «شرح قول امام هادی موضع الرساله» بیان شد. و مراد از «دجی» تاریکی عوالم حجب و اسماء طاغوتی است که به موجب این روایت کلیات آن سیصد و شصت اسمند، این نسبت به سر ایشان از اسم الله است که در هر نفسی مکنون است، ولی ایشان نسبت به عوالم علانیه و آشکار، مصایح دجی یعنی چراغهای تاریکی‌ها هستند، چه این که خدای تعالی فرمود: «أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرِ لُجِّي يَعْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يراها وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ» (۴۷۱)؛ مثل

تاریکی‌هایی که در دریا عمیق می‌باشد که موجی از بالا- آن را می‌پوشاند، بالا- تر از آن نیز موجی و بالا-تر از آن ابر است، تاریکی‌هایی که برخی بالاتر از برخی دیگرند، به گونه‌ای که اگر دست خود را بیرون آورد نتواند ببیند، و به هر کس خداوند نوری ندهد، نوری ندارد». و در کافی (۴۷۲) از امام صادق روایت شده است که فرمود: «أَوْ كَظْلُمَاتٍ قَالَ الْأَوَّلُ وَصَاحِبُهُ يَغْشَاهُ مَوْجُ النَّالِثِ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ ظَلَمَاتُ الثَّانِي بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ مُعَاوِيَةُ وَفَتْنُ بَنِي أُمِيَّةٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ الْمُؤْمِنُ فِي ظُلْمَةٍ فَتَنَّتْهُمْ لَمْ يَكُنْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا إِمَامًا مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ إِمَامٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» «أَوْ كَظْلُمَاتٍ» فرمود: مراد اولی و رفیقش می‌باشد، «يَغْشَاهُ مَوْجٌ» مراد سومی است «من فوکه موج ظلمات» مراد دومی است «بعضها من فوکه موج... بعض» معاویه و فتنه‌های بنی‌امیه می‌باشد، «إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ» یعنی وقتی مؤمن در تاریکی فتنه‌های ایشان دست خود را بیرون آورد «لَمْ يَكُنْ يَرَاهَا» نمی‌تواند ببیند و به هر کس نوری داده نشود» یعنی امامی از فرزندان فاطمه داده نشود «فما له من نور» یعنی در روز قیامت امامی ندارد...». و مرحوم قمی (۴۷۳) از آن حضرت روایت کرده که فرمود: «فِي قَوْلِ اللَّهِ أَوْ كَظْلُمَاتٍ فَلَانَ وَفَلَانَ فِي بَحْرِ لُجِّي يَغْشَاهُ مَوْجٌ يَعْنِي نَعْتَلُ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ طَلْحَةُ وَزَبِيرٌ ظَلَمَاتُ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ مُعَاوِيَةُ وَزَيْدٌ وَفَتْنُ بَنِي أُمِيَّةٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ فِي ظُلْمَةٍ فَتَنَّتْهُمْ لَمْ يَكُنْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ يَعْنِي إِمَامًا مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ فَمَا لَهُ مِنْ إِمَامٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَمُشِي بِنُورِهِ...». «أَوْ كَظْلُمَاتٍ» فلانی و فلانی است، «فِي بَحْرِ لُجِّي يَغْشَاهُ مَوْجٌ» مراد نعتل است «مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ» طلحه و زبیرند، «ظُلُمَاتُ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ» معاویه و زبیرند و فتنه‌های بنی‌امیه «إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ» در ظلمت فتنه‌های ایشان «لَمْ يَكُنْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا» یعنی امامی از فرزندان فاطمه «فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ» یعنی امامی ندارد که به نور وی راه رود...الحديث». پس مراد از «دجی» تاریکی این ستمگران است، و ایشان چراغهای آن تاریکی هستند که مردم به انوار ایشان هدایت می‌شوند، پس ایشان مصابیح چراغهای تاریکی در سر و علانیه هستند. تشبیه ایشان به مصابیح اشاره به این است که ایشان همانند مرده در قبضه پروردگار عالمیان که خدایی جز از او نیست می‌باشند، مثل مصباح، یعنی همانطور که کار مصباح و چراغ و روشنگری است، ایشان با نور دانش خویش طالبان نور را روشنی بخشیدند، پس با نور دانش ایشان راه خویش را پیدا کردند و از نور دانش ایشان استفاده و استفاده می‌نمایند، پس با فوز به ولایت ایشان به سعادت بالاترین درجات ایمان می‌رسند، و ایشان نسبت به خدایی که در قبضه وی هستند همانند مصباحی اند که از خود اراده ای در روشنگری ندارد و در قبضه پروردگار عالمیان به فنا رسیدند، همانند فنای مصباح در دست شخص و ایشان در گفتار از خداوند پیشی نمی‌گیرند و به امر الهی عمل می‌کنند.

وَأَعْلَامِ التَّقَى

وَأَعْلَامِ التَّقَى

«اعلام» جمع «علم» به حرکت اول و ثانی است، و علم کوهی است که راهنماست و «تقی» مصدر تقیه و اتقیته است. در قاموس آمده: واتقیته و تقیته و اتقیه تقی و تقاء ککساء: از او پرهیز کردم، و حذر نمودم، و در ماده «حذر» گفت: «الحذر» به کسر حاء و گاه ذال حرکت داده می‌شود: احتراز، و در ماده حذر گفت: و «حرزه» به معنای «حفظه» یعنی او را حفظ کرد.

در معانی تقوی

و در مجمع البیان: «التقوی در قرآن به چند معنا آمده است: ۱- خشیت و هیبت و از این معنا آیه شریفه: «وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ» (۴۷۴) می‌باشد. ۲- طاعت مثل آیه: «اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ» (۴۷۵) ۳- پاک کردن دلها از گناهان، این معنا آن طور که گفته شده حقیقت تقوی است و نه آن دو معنای اول. گویم: تقوی لفیف مفروق است، چه این که فاء الفعل و لام الفعل آن واو است و واو را قلب به

تاء کردند.

مقدمه‌ای در بیان حقیقت تقوی

برای بیان حقیقت تقوی به مقدمه‌ای نیازمندیم و آن مقدمه این است: دانستید که انسان از ابتدای آفرینش خویش حدود و اسم و صفتی ندارد، بلکه منزله از همه حدود می‌باشد، و می‌تواند به عوالم پایین تر تنزل کند و در این تنزل عنوان حرفی داشته است، عنوان حرفی همان حقیقت عبودیت می‌باشد، چنان که در تنزل یاد شده می‌تواند عنوان استقلالی و معنای اسمی بگیرد، چنین معنای اسمی همان حقیقت شرک و کفر و مبدای همه شرور می‌باشد، اکنون بر این مطلب به کمک خدا که ولایت ایقان را داراست برهان اقامه می‌کنیم. از خداوند استعانت می‌گیرم و به حول و قوه وی تکیه می‌کنم و می‌گویم: آیه شریفه: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ... الآية» بر مطلوب ما دلالت دارد. چه این که اولاً خداوند ایمان به خدا را چنگ زدن به «عروه و ثقی» یعنی «ریسمان محکم» که پاره نمی‌شود قرار داده، چنانکه ایمان به طاغوت به منزلت دو عروه دلالت دارد بر این که مراد از خدا در آیه همان راه رساننده به آنچه که باید به آن معتقد بود و مراد از طاغوت که در مقابل خدا قرار دارد راه دور کننده از او، و چون این دو راه در حقیقت انسان مکنونند، چه این که انسان حقیقتاً مختار است و لذا خداوند فرمود: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ»؛ ما انسان را از نور صرف و یا نار صرف نیافریدیم به گونه‌ای که از کفر محبوب و یا ذاتاً ممنوع از ایمان باشد، چه این که هرگز انسان از نور محض خلق نشده تا کفر از او متمشی نشود و نیز از نار محض آفریده نشده تا ایمان از او متمشی نشود، بلکه ما او را به دو مسیر یاد شده هدایت و راهنمایی کردیم، و از نور و ظلمت به او دادیم، و به او قدرت سلوک هر دو مسیر را طبق اراده‌اش دادیم، تا هر کس هلاک گردد از بینه و دلیل هلاک شود و هر کس حیات و زندگی و هدایت یابد با دلیل و برهان بدان مسیر افتد، و با هر دو راه آشنا باشد، پس هر کس به طاغوت کفر بورزد و ایمان به خدا آورد، به عروه و ثقی چنگ زده است تا آخر آیه، پس آیه نسخ نشده، چه این که برخی گمان کردند که آیه نسخ شده است، زیرا آیه بیان حکم تکلیفی نیامده است. و در ثانی: ولایت مؤمنین از آن خدا و ولایت کافرین از آن طاغوت است، و مراد تصرف و تربیت است، و روشن است که با خدای تعالی خدایی دیگر نیست تا موثر در مردمان شود، و گرنه لازم می‌آید که مذهب دو گانه پرستان ثنوی صحیح باشد پس به ناچار مراد از «الله» الله اسمی است که در عرض دیگر اسماء می‌باشد، و آن اسماء رب النوع انواع خلایق هستند که در دعاها بدان اشاره شده است مثل: «اسألک باسمک الذی خلقت به السموات و باسمک الذی خلقت به الارضین» و غیره و ثالثاً: خداوند مبدای انسان، اعم از کافر و مسلمان را، از نور و ظلمت منظوی در خودش قرار داده، این مطلب در دو جا آمده: «يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» و فرمود: «يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» و فرمود: «وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (۴۷۶) یعنی: «چگونه کفر می‌ورزید در صورتی که بر شما آیات خدا تلاوت گردد و در بین شما رسول خداست، و هر کس به ریسمان خدا چنگ زند، به صراط مستقیم هدایت شده است». بیان دلالت آیه این است که: اگر مراد از «الله» در اینجا «اله الالهه» باشد باید کسی که به او چنگ می‌زند به خودش برسد نه به صراط مستقیم و نیز خدای تعالی فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا وَ سَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا هُوَ الَّذِي يَصَلِّيٰ عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا» (۴۷۷) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، بسیار خداوند را یاد کنید و در صبح و شام او را تسبیح نمایید، او و فرشتگانش بر شما رحمت می‌فرستند تا شما را از تاریکی‌ها به سوی نور بیرون آورند، و او به مؤمنین مهربان و دلسوز است». و نور در آیه قبلی و غیر آن به امیرالمؤمنین و اولاد طاهرین علیه السلام او تفسیر شده، چنان که ظلمت به دشمنان آنها تفسیر گردیده، و نیز در عروه الوثقی چنین

تفسیری آمده است. (۴۷۸) به خواست خدا در فقره «و نوره» اخبار آن خواهد آمد. و در توحید (۴۷۹) از امیرالمؤمنین خطبه‌ای روایت شده که فرمود: «انا عروة الله الوثقی و کلمة التقوی» یعنی: «من ریسمان محکم الهی و کلمه تقوی هستم». و در اکمال (۴۸۰) از امام رضا این حدیث روایت شده است: «و نحن کلمة التقوی و العروة الوثقی» و در سخن آن حضرت «و عناصرالابرار و دعائم الاخیار و ابواب الایمان» گفته شد که انوار ائمه‌علیه السلام و ظلمات دشمنان ایشان در حقیقت انسان بلکه در همه اشیاء مکنون است. و نیز هر آیه‌ای که بر «جعل نور و ظلمات» دلالت کند بر مطلب فوق دلالت دارد، خدای تعالی فرمود: «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَ نَعَلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَ عَنِ الشَّمَالِ قَعِيدٌ» یعنی: «ما انسان را آفریدیم و آنچه که نفس وی را وسوسه می‌کند می‌دانیم، و ما از رگ کردن به وی نزدیک‌تریم، به هنگامی که دو برخورد کننده با وی (دو ملک رقیب و عتید) برخورد کنند و در چپ و راست او نشسته باشند». در کافی (۴۸۱) از امام صادق روایت شده که فرمود: «ما من قلب و له اذنان علی احدیهما ملک مرشد و علی الاخری شیطان مفتن، هذا یأمره و هذا یزجره الشیطان یأمر بالمعاصی و الملک یزجره عنها و قول الله تعالی «عَنِ الْيَمِينِ وَ عَنِ الشَّمَالِ قَعِيدٌ» ما یلفظ من قولٍ إلا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ» (۴۸۲)؛ هیچ قلبی نیست مگر این که گوش دارد: فرشته‌ای که به راه رشد هدایت می‌کند، و بر گوش دیگر شیطانی است که فتنه‌گری می‌نماید، این به او فرمان می‌دهد و آن او را نهی می‌نماید، شیطان به گناهان می‌خواند و فرشته از آن منع می‌کند، و این مفاد قول خداست که: «در راست و چپ او دو تن نشسته‌اند، هیچ کلمه‌ای از او بیرون نمی‌آید مگر این که در نزد رقیب عتید است».

در معنای عقل و جهل

و حدیث کافی (۴۸۳) بر این مطلب دلالت دارد، حدیث از سماعة بن مهران روایت شده، وی گفت: «كنت عند ابي عبد الله و عنده جماعة من مواليه، فجری ذكر العقل و الجهل، فقال: اعرفوا العقل و جنده و الجهل و جنده تهتدوا، قال سماعة فقلت: جعلت تعرف ما نعرف الا- ما عرفتنا فقال ابو عبد الله ان الله عزوجل خلق العقل و هو اول خلق من الروحانيين عن يمين العرش من نوره، فقال له ادبر فادبر، ثم قال له: اقبل فاقبل فقال الله تبارك و تعالی خلقتك خلقا عظيما و كرمتك على جميع خلقی. قال: ثم خلق الجهل من البحر الاجاج ظلما نيا، فقال له: ادبر فادبر، ثم قال له: اقبل فلم يقبل، فقال له استكبرت، فلعنه... الحدیث». یعنی: «در مجلس ابا عبد الله امام صادق علیه السلام بودم، در آن مجلس عده‌ای از دوستان آن حضرت حضور داشتند، سخن از عقل و جهل به میان آمد، حضرت فرمود: اگر عقل و لشکریان آن و جهل و لشکریان آن را بشناسید، هدایت می‌یابید. سماعة گفت: پرسیدم: فدایت شوم، ما چیزی را نمی‌دانیم مگر این که شما به ما بیاموزید، امام صادق علیه السلام فرمود: خدای عزوجل عقل را از نورش آفرید، و عقل اولین مخلوق روحانی در جانب راست عرش قرار دارد، به عقل گفت: پشت کن پشت کرد، آنگاه فرمود: روی آورد، عقل روی آورد، خدای تعالی به او فرمود: من تو را موجود بزرگی آفریدم و بر همه کرامت دادم. آنگاه فرمود: خداوند جهل را از دریایی تلخ و تاریک آفرید، پس به وی گفت: روی برگردان، وی رو برگردانید، آنگاه فرمود: روی آور، جهل رو نکرد، خداوند به او فرمود: تکبر ورزیدی، پس او را لعنت کرد، الحدیث». روشن است که عقل و جهل دو مخلوق خارج از حقیقت انسان نیستند، بلکه از مراتب انسانی‌اند، و اگر جدا باشند شناخت آندو علت هدایت انسان نمی‌گردد، پس هدایت یافتن این است که انسان به عالم عقل برسد و او را در عالم خویش بنگرد. بر همین مطلب آیه شریفه زیر دلالت دارد: «وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَ هَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَ جَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً وَ حِجْراً مَحْجوراً» (۴۸۴) یعنی: «اوست که دو دریا را بهم آمیخت، این دریایی شیرین و آن دریایی تلخ، و بین آن دو برزخی قرار داد که همیشه از همه جدا باشند». و فرمود: «مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ» (۴۸۵) یعنی: «دو دریا را بهم آمیخت به گونه‌ای که با همدیگر ملاقات می‌نمایند، ولی بین آن دو برزخی قرار دارد که به حریم همدیگر نمی‌رسند». و فرمود: «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنْ اٰعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ» (۴۸۶)

یعنی: «ما در هر امتی رسولی فرستادیم که خدای را بپرستید و از طاغوت دوری کنید، عده ای را خداوند هدایت کرد، و بر عده ای ضلالت رقم خورده است». عیاشی از امام باقر روایت کرده است که فرمود: «ما بعث الله نبیا قط إلا بولایتنا و البراءة من عدونا، و ذلك قول الله فی کتابه وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ... مِنْ حَقِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ» یعنی: «به واسطه تکذیب ایشان نسبت به آل محمد و آیه شریفه: «وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى» (۴۸۷) یعنی: «کسانی که از طاغوت دوری گزیده اند، و آن را نپرستیده اند، و به سوی پروردگارشان بازگشتند، بشارت بر آنها باد...» و در مجمع البیان از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «انتم هم، و من اطاع جبارا فقد عبده» یعنی: «شما آنها هستید، هر کس از ستمگری پیروی کند، او را پرستیده است». شما در این آیات بین «الله» و طاغوت مقابله ای می‌یابید، و امام علیه السلام بندگان خدا که به سوی او باز می‌گردند و از طاغوت اجتناب می‌کنند را به شیعه تفسیر فرمود، بلکه مطلق آیتی که در آن بین الله و طاغوت برقرار شده است، دلالت بر مطلوب ما دارد. مثل این آیه شریفه: «وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ» (۴۸۸) یعنی: «و شیطان وقتی کار خاتمه یافت گفت: خداوند وعده درست به شما داد، ولی من به شما وعده دادم و از آن تخلف کردم». و آیه شریفه: «الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» (۴۸۹)؛ شیطان به شما فقر را وعده می‌دهد و به فحشا امر می‌نماید و خداوند مغفرت و فضل را به شما وعده دهد» و آیه شریفه: «حِزْبُ الشَّيْطَانِ إِلَّا إِنْ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ» تا آیه اُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ إِلَّا - إِنْ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۴۹۰)؛ ایشان حزب شیطانند، و آگاه باشید که حزب شیطان زیانکارند... و آنها حزب خدایند آگاه باشید که حزب خدا رستگارند». و دیگر آیات قرآنی که برای شیطان حزب و وعده و عبادت و دعوت و ولایتی در عرض ولایت خدا قرار می‌دهد از همین قبیل است که بیان کرده‌ایم. پس مراد از آن دو اسم الله و اسمی است که متصرف در غیر مؤمن است، و این دو اسم سیر و علانیه‌ای دارند، سیر آندو در همه نفوس در ابتدای آفرینش قرار دارد و علانیه آندو آل محمد صلی الله علیه و آله و شیعیان آنها دشمنان و پیروان آنها هستند. اخبار طینت (۴۹۱) که اختلاط آن دو در ابتدای آفرینش از آب گوارا و آب تلخ را بیان می‌کرد بر آن دلالت دارد، و مراد از آندو مبدای همه خیرات از سیر آل محمد صلی الله علیه و آله و سیر دشمنان ایشان که مبدای شرور است، از این دو روایت سماعه (۴۹۲) به عقل و جهل و در آیات به نور و ظلمت تعبیر شده، چنان که روایات (۴۹۳) تفسیر نموده‌اند. و نیز روایت کافی (۴۹۴) در باب «معرفة الامام و الرد الیه» به اسنادش به ابوجعفر باقر علیه السلام بر آن دلالت دارد، در ادامه حدیث فرمود: «قَالَ أَ تَرَى أَنَّ اللَّهَ هُوَ الَّذِي أَوْقَعَ فِي قُلُوبِهِمْ مَعْرِفَةَ هَوْلَاءِ وَاللَّهِ مَا أَوْقَعَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا الشَّيْطَانُ لَا وَاللَّهِ مَا أَلْهَمَ الْمُؤْمِنِينَ حَقَّنَا إِلَّا اللَّهُ» یعنی: «آیا فکر می‌کنید که خداوند در دلهای ایشان معرفت آنها یعنی فلان و فلانی را انداخت، به خدا سوگند کسی جز شیطان در دل ایشان محبت آنها را نیفکنده، به خدا قسم، جز خدا حق ما را در دل مؤمنین الهام نکرده است». و نیز روایت مرفوعه کافی (۴۹۵) در باب الاخلاص به ابوجعفر علیه السلام بر آن ناطق است فرمود: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا هُوَ اللَّهُ وَ الشَّيْطَانُ وَ الْحَقُّ وَ الْبَاطِلُ وَ الْهُدَى وَ الضَّلَالَةُ وَ الرُّشْدُ وَ الْغَى وَ الْعَاجِلَةُ وَ الْآجِلَةُ وَ الْعَاقِبَةُ وَ الْحَسَنَاتُ وَ السَّيِّئَاتُ فَمَا كَانَ مِنْ حَسَنَاتٍ فَلِلَّهِ وَ مَا كَانَ مِنْ سَيِّئَاتٍ فَلِلشَّيْطَانِ» یعنی: «ای مردم! تنها خدا و شیطان، و حق تعالی و باطل و هدایت و ضلالت، و رشد و غی و دنیای فانی و آخرت باقی، و عاقبت و حسنات و سیئات است، هر حسنه ای از خدا و هر سیئه از شیطان است».

دستور العمل امام صادق (ع) در هنگام خواب

و نیز روایت کافی (۴۹۶) در باب دعا به هنگام خواب و بیداری از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ص يَقُولُ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ قُلْتُ بَلَى قَالَ كَانَ يَقْرَأُ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَ يَقُولُ بِسْمِ اللَّهِ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَ كَفَرْتُ بِالطَّاغُوتِ اللَّهُمَّ احْفَظْنِي فِي مَنَامِي وَ فِي يَقَظَتِي». یعنی: «آیا از دعای رسول خدا به هنگامی که به رختخواب می‌رفت شما را خبر نکنم، پاسخ

دادم: بله، فرمود: آیه الکرسی می‌خواند و می‌فرمود: به نام خدا ایمان به خدا آوردم و به طاغوت کفر ورزیدم خدا یا مرا در خواب و بیداریم حفظ فرما!». و در روایت (۴۹۷) دیگری از آن حضرت این که پیامبر به هنگام خواب می‌فرمود: «أَمَنْتُ بِاللَّهِ وَ كَفَرْتُ بِالطَّاغُوتِ اللَّهُمَّ احْفَظْنِي فِي مَنَامِي وَ فِي يَقَظَتِي» پس از آن حضرت از مرتبه نور به خدا و از مرتبه ظلمت به طاغوت تعبیر می‌فرمود، و گر نه کدام طاغوت در زمان آن حضرت بود که وی بدو کفر می‌ورزید. و خلاصه هر کس اندک تأملی در اخبار نماید بر او پوشیده نمی‌ماند که انسان نمونه امکان است، چنان که در فقره های گذشته دانستید، پس در انسان نوری است که سر آل محمد می‌باشد که مبدای همه خیرات است و در او تاریکی و ظلمت است که سیر دشمن آل محمد صلی الله علیه و آله و مبدای همه شرور می‌باشد، و همین اثبات کننده اختیار در آدمی است، چنان که سابقا شناختید، و کسانی را که خود را بشناسد این مطلب را به وضوح در می‌یابند. اکنون که این مقدمه را دانستید، پس حقیقت تقوی نوری از سیر آل محمد است که خداوند در هر نفسی قرار داده است، چنان که در توحید از امیرالمؤمنین و در اکمال (۴۹۸) از امام رضا روایت شده است و ما نظیر این دو روایت را در گذشته نقل کرده ایم که ایشان کلمه تقوی هستند. و در محاسن (۴۹۹) از پیامبر روایت شده است که فرمود: «إِن عَلِيًّا رَأْيَهُ الْهُدَى بَعْدَكَ وَ إِمَامٌ أَوْلِيَّائِي وَ نُوْرٌ مِنْ أَطَاعَنِي وَ هُوَ الْكَلِمَةُ الَّتِي أَلَزَمْتُهَا الْمُتَّقِينَ»؛ علی پرچم هدایت و رهبر دوستان و نور مطیعانم می‌باشد، و او کلمه‌ای است که در متقیان قرار دادم. و لذا خدای سبحانه فرمود: «فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَ أَلَزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى» (۵۰۰)؛ خداوند آرامش خود را بر پیامبر و مؤمنین فرستاد و کلمه تقوی را در آنها قرار داد. لازمه آن نور در عالم ملکات تخلق به اخلاق نیکو و در عالم فعل اطاعت اوامر الهی است، چنان که در روایت وارد شده است، البته این حقیقت تقوی نیست (بلکه لازم آن است). چه این که خداوند فرمود: «وَ سَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ... وَ الَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَ مِنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ» (۵۰۱) یعنی: «به مغفرت پروردگارتان و به بهشتی که پهنای آن آسمانها و زمین است که برای متقین آماده شده بشتابید... و کسانی که کار زشت انجام دادند و بر خود ستم روا داشتند خداوند را یاد کنند و از گناهان خود مغفرت طلبند، و چه کسانی گناهان را به جز خدا می‌آمزد». چه این که این آیه در شأن جوانی که گورها را می‌شکافته و کفن‌ها را می‌زدیدند نازل شد، چه این که دختری از انصار مرد، این جوان شبانه گورش را شکافت و کفن او را دزدید و با او در آمیخت و به همان حال او را وا گذاشت، آنگاه پشیمان شد. اگر حقیقت تقوی پیروی از دستورات خدا باشد باید توبه وی پذیرفته نگردد، چنان که نباید مطلق توبه اهل معاصی پذیرفته شود، زیرا خدای تعالی فرمود: «إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ» یعنی: «خداوند تنها از پرهیزگاران پذیرد» پس حقیقت و کلمه تقوی آن نور است و در عالم ملکات و افعال و صیانت و حفظ کلمه تقوی می‌شود به این که به هنگام نزول آن حقیقت در عالم ملکات و افعال معنای اسمی استقلالی به کناری نهاده شده و معنای حرفی آلی در آن مراعات می‌شود، چه این که رعایت حقیقت عبودیت در هر عالمی از عوالم ذات تا عوالم افعال همین معنی حرفی است، چنان که شأن حضرت ابراهیم خلیل علیه السلام همین است که: «إِنَّ صَلَاتِي وَ نُسُكِي وَ مَحْيَايَ وَ مَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ بِذَلِكَ أُمِرْتُ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ» (۵۰۲) یعنی: «همانا نماز و عبادات و زندگی و مرگم از خدای پروردگار جهانیان است، او شریکی ندارد و من مأمور به همین هستم، و من اولین تسلیم شدگانم». رسول خدا صلی الله علیه و آله از آن حضرت پیروی کرده و آن را درامت قبل از هر نماز سنت قرار داد، و خدا به پیامبرش فرمود: «قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَ مَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قُلْ إِن صَلَاتِي وَ نُسُكِي وَ مَحْيَايَ وَ مَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ بِذَلِكَ أُمِرْتُ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ» (۵۰۳) پس این آیه شریفه: «فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ» (۵۰۴) یعنی: «تا توانید از خدا پرهیزید» و آیه شریفه: «اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ» (۵۰۵) یعنی: «به حقیقت تقوی از خدا پرهیز کنید» امثال چنین آیاتی ایجاب می‌کند که این اسم مبارک در همه مراتب حفظ و صیانت شود، چنان که اخباری که آیات یاد شده را به اطاعت از دستورات الهی معنا کرده بر آن دلالت دارد زیرا که دانستید که وی مبدای همه خیرات بوده و طاعات، صورتی در عالم ملکات و افعال دارد و حقیقت

«ورع» نیتادن در تاریکی طاغوت است که سیر دشمنان آل محمد است، و فروع آن از قبیل فواحش و همه مواردی که نهی شده و نیز اظهار استقلال در همه مراتب وجود و تکبر با خدای سبحانه از آن می‌باشد، همان طور که شیطان چنین کرده است و گفت: «لَمْ أَكُنْ لَأَشْرِيٍّ لِيَشْرَ خَلْقْتَهُ مِنْ صِلْصَالٍ مِنْ حَمِيمٍ مَشُونٍ» (۵۰۶) یعنی: «من بشری را که از گل مانده آفریده ای سجده نمی‌کنم» بنابراین خود را بزرگ دانست و گفت: «أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ» (۵۰۷) یعنی: «من بهتر از او هستم، مرا از آتش و او را از گل خلق کرده‌ای» خداوند شیطان را از دار کرامات خویش بیرون کرده و به او فرمود: «فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ» (۵۰۸) یعنی: «از بهشت بیرون شو چه این که رجم شده ای و لعنت و دوری من بر تو تا روز قیامت قرار گرفته است». پس این آیه شریفه: «فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ» (۵۰۹) یعنی: «از بت های پلید دوری کنید» و آیه «وَذَرُوا ظَاهِرَ الْبَاثِمِ وَ بَاطِنَهُ» (۵۱۰) یعنی: «از آشکار و پنهان و گناه دوری کنید» و امثال این آیات برای دوری از تمام مراتب طاغوت است یعنی دوری از عالم ذات تا عالم فعل آن می‌باشد، و اخباری که «ورع» را به اجتناب از محرمات خدا معنا کرده‌اند این گونه‌اند. اکنون که حقیقت و شؤون تقوی را دانستید، و فهمیدید که تقوی سرّ آل محمد است برای شما روشن می‌شود که ایشان «اعلام التقی» در سر و علانیه اند، و ایشان کوههایی هستند که راه سلوک به پروردگار عالمیان در علانیه از آن مسیر است، زیرا خداوند به ایشان دستور داد تا خود را از منهیات جدا کنند، و در سر نیز به ایشان راه جسته می‌شود، زیرا انوار مکنون ایشان در همه نفوسی که پروردگار جهانیان را می‌شناسند و به او پناه می‌جویند موجود است و الحمد لله رب العالمین.

وَذَوِي النَّهْيِ

وَذَوِي النَّهْيِ

در قاموس گفت: «النهی به ضم» یعنی... و عقل مثل نهی و این جمع «نهی» نیز می‌باشد. بیان این فقره و فقرات بعدی مقدمه‌ای را می‌طلبد و آن مقدمه این است: بدان که در سخن حضرت علیه السلام «یا اهل بیت النبوة» دانستید که نصیب هر موجود از حقیقت نبوت یعنی صادر نخستین همین مقدار است که ابتدا در عالم معلومات و عالم تمیز مفاتیح که از عوالم الهی است تعیین می‌یابد، و در غیر آن عالم هیچ اشاره وجودی و یا عدمی بر نمی‌دارد، و بعد از تعیین در آن عالم به اشاره وجودی معین می‌گردد، ولی به عالم خلق به چنین اشاره‌ای نمی‌شود، چنان که قابل اشاره عدمی نیز هست، و بعد از تنزل به عالم خلق اشاره وجودی در همین عالم اشاره می‌شود، ولی هنوز اسم و رسمی ندارد، لذا به او عقل و جهل و نور و ظلمت و غیر آن گفته نمی‌شود، و تنها این حقیقت صادر نخستین صرف الوجود است. و وجود پیدایش اسماء تنها بعد از تنزل به عالم وجود نوری است که مرتبه اسم الله نوری است که خداوند رب العالمین به آن شناخته می‌شود، و اگر آن مرتبه نبود خداوند عبادت نمی‌شد و به شناخت احدی نمی‌آمد، همین مطلب را در گذشته در شرح «ابواب الایمان» بیان کردیم. این حقیقت، حقیقت نور و عقل است که از راست عرش خلق شده و پروردگار عالمیان به همین حقیقت عبادت می‌گردد و امر و نهی و جزا و پاداش توسط آن انجام می‌پذیرد، چنان که اخباری (۵۱۱) بر آن دلالت دارد، برخی از این اخبار در فقره قبلی بیان شد و همین حقیقت فرقان است که خداوند به متقین وعده داد و همین نوری است که متقیان با آن ره می‌سپارند و مؤمنین را از تاریکی‌ها به نور می‌آورد، خداوند نور و ظلمت را در همه نفوس آفریده تا انسانها اختیار داشته باشند، و ما بارها بیان کردیم که مراد از آن سیر آل محمد و فرقانی است که بر حضرت محمدصلی الله علیه و آله فرستاده است، و همین نور بین محق و مبطل و مؤمن و کافر جدا می‌کند، و مظاهر این نور ائمه‌علیه السلام هستند.

در تفاوت قرآن و فرقان

در کافی (۵۱۲) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «الْقُرْآنُ جُمْلَةُ الْكِتَابِ وَالْفَرْقَانُ الْمُحْكَمُ الْوَجِبُ الْعَمَلُ بِهِ» یعنی: «قرآن همه کتاب و فرقان آیه محکمی است که عمل به آن واجب است» و در جوامع (۵۱۳) از آن حضرت روایت شده که فرمود: «الفرقان کل آیه محکمه و فی الکتاب» یعنی: «فرقان هر آیه محکم در قرآن می‌باشد». و قمی (۵۱۴) و عیاشی (۵۱۵) از امام صادق علیه السلام که فرمودند: «الْفَرْقَانُ هُوَ كُلُّ أَمْرٍ مُحْكَمٍ وَ الْكِتَابُ هُوَ جَمْلَةُ الْقُرْآنِ الَّذِي يَصْدُقُ فِيهِ مِنْ كِتَابِ قَبْلِهِ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ» یعنی: «فرقان هر امر محکمی است و کتاب همه قرآن است که کتابهای پیامبران گذشته را تصدیق می‌کند» و در کافی (۵۱۶) و عیاشی (۵۱۷) از امام صادق علیه السلام در تأویل آیه شریفه: «مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ» روایت کردند که آن حضرت فرمود: «محکمات امیرالمؤمنین و امامان علیه السلام و متشابهات فلان و فلانی است». پس حقیقت عقل مرتبه اسم الله است که مبدای همه اسماء حسنی است و در عرض آن جهل و ظلمت و شیطنت و نکری و طاغوت قرار دارد، هر یک از این اسامی به جهتی بر آن اطلاق شده است. طاغوت اصل و ریشه همه شرور و حقیقت محمدصلی الله علیه و آله و نورش که خداوند از نور ذات خویش آفریده بالاتر از آن مرتبه است و در مرتبه حقیقت محمدیه چنین چیزی وجود ندارد، و او هم عرض با چیزی نیست لذا چیزی به نام جهل در آن مرتبه وجود ندارد، و اگر هم عرضی داشت نور آن حضرت «اول ما خلق الله» نبود و مرتبه آن مرتبه قرآن و کتاب نمی‌بود، چه این که در کتاب آیات محکمه‌ام الکتاب و نیز آیات متشابه وجود دارد، آیات محکمه به امیرالمؤمنین و فرزندان و متشابه به فلان و فلان تفسیر شده است. اکنون که دانستید که حقیقت عقل مرتبه فرقان است که سر آل محمدصلی الله علیه و آله می‌باشد، به لحاظ اعتبارات مختلف در آن این حقیقت نامهای گوناگون می‌گیرد. یکی از نامها عقل است، دیگری نهی و سومی حجی و چهارمی حجاب و فرقان و نور والله و حکمت و کلمه تقوی و آیه محکمه و صراط مستقیم و هادی و نباء عظیم و سیل و اسماء حسنی و دعوت حسنی و عروه و تقی و مثل اعلی و کلمه علیا و باب و شهید و خلیفه و حجت و امام و دیگر اسامی می‌باشد، چنان که در روایات منصوص است، بخشی از روایات را نقل کردیم و برخی دیگر را بعداً خواهیم آورد. ان شاء الله پس به اعتبار این که از فحشاء و منکر و بغی نهی می‌کند به آن «نهی» و نهی می‌گویند، «نهی» بر وزن «عمده» از اوزان اسم آلت است یعنی آنچه که افکار به آن منتهی می‌گردند، پس گویا اشاره دارد به این که همان طور که ائمه دین «اعلام التقی» هستند و تقوی بدون معرفت ایشان در سیر و فرمانبرداری از ایشان در علانیه ممکن نیست، ورع و تحرز از شرک و دوری از فحشاء و منکر و بغی نیز بدون معرفت آنها از سر و اطاعتشان در علانیه ممکن نیست، زیرا مبدای همه «نهی» در نزد ایشان است.

وَأُولَى الْحَجَى

«حجی» به کسر به معنای عقل است، گویا آن حضرت اراده چیزی کرده که مبدای همه اعتبارات می‌باشد و آن چیز از خود آن نور می‌باشد بدون این که اعتبار وصفی با آن شود، در اینجا حضرت عام را ذکر نموده و اراده خاص کرده است، چه این که «اعلام التقی» به مرتبه ای که در آن تقدیس می‌شود ناظر است و «ذوی النهی» اشاره به مرتبه‌ای دارد که در آن تنزیه می‌شود و مراد از این فقره است که چیزی با آن اعتبار نمی‌شود، و از همه قیود آزاد است و این مرتبه نسبت به ایشان ذاتی است، و دیگر مراتب از تنزلات این مرتبه‌اند، زیرا کلمه «اولی» غالباً به مواردی که صفات برای موصوف خود ذاتی و یا مثل ذاتی اند اشاره دارد، مثل اولوالالباب و اولی العلم و اولی بأس، برخلاف کلمه «ذی» مثل ذوی مال و ذوی قرابه و امثال آنها، پس دلالت دارد بر این که ایشان محل جمع همه مراتب عقلند و هیچ شأنی از ایشان فرو گذار نشده و به همین خاطر کهف همه خلائق شده‌اند.

وَكَهْفِ الْوَرَى

کهف غار بزرگ کوه را گویند و اگر کوچک باشد به آن غار می‌گویند. آنچه که در کوه کنده شده و همانند خانه است کهف و

ملجاء است. «وری» بر وزن «فتی» به معنای «خلق» و مردم است، پس ایشان کهف مردمان در سر و علانیه اند. دلیل این که ایشان در سر کهف مردم هستند مانند روایت صدوق (۵۱۸) ره در امالی خود به اسنادش از معمر بن راشد می باشد گفت: «سمعت أبا عبد الله الصادق عليه السلام يقول أتى يهودى النبى صلى الله عليه وآله فقام بين يديه يحدّ النظر إليه فقال يا يهودى ما حاجتك قال أنت أفضل أم موسى بن عمران النبى الذى كلمه الله و أنزل عليه التوراه و العصا و فلق له البحر و أظله بالغمام فقال له النبى صلى الله عليه وآله إنه يكره للبعد أن يزكى نفسه و لكنى أقول إن آدم ۷ لما أصاب الخطيئه كانت توبته أن قال اللهم إنى أسألك بحق محمد و آل محمد لما غفرت لى فغفرها الله له و إن نوحا لما ركب فى السفينه و خاف الغرق قال اللهم إنى أسألك بحق محمد و آل محمد لما أنجيتنى من الغرق فنجاه الله عنه و إن إبراهيم ع لما ألقى فى النار قال اللهم إنى أسألك بحق محمد و آل محمد لما أنجيتنى منها فجعلها الله عليه بردا و سلاما و إن موسى عليه السلام لما ألقى عصاه و أوجس فى نفسه خيفه قال اللهم إنى أسألك بحق محمد و آل محمد لما آمنتنى فقال الله جل جلاله لا تخف إنك أنت الأعلى يا يهودى إن موسى لو أدركنى ثم لم يؤمن بى و بنبوتى ما نفعه إيمانه شيئا و لا نفعته النبوة يا يهودى و من ذريتى المهدي إذا خرج نزل عيسى ابن مريم لنصرته فقدمه و صلى خلفه». يعنى: «از امام صادق عليه السلام شنيدم که می فرمود: یهودی خدمت رسول خدا رسید، ایستاد و به دقت آن حضرت را می نگریست. پیامبر فرمود: ای یهودی چه می خواهی؟ گفت: آیا تو برتری یا موسی بن عمران که خداوند با او مکالمه کرد و تورات را بر او فرستاد، و عصا را به دست او داد و دریا را برای او شکافت و ابر را سایه وی قرار داد؟ حضرت فرمود: خوب نیست که کسی خودش را بستاید ولیکن می گویم؛ وقتی آدم به گناه آلوده شد، توبه وی این دعا بود: خدایا! تو را به حق محمد و آل محمد سوگند می دهم که مرا بیامرزی! خداوند او را آمرزید. و هنگامی که نوح بر کشتی سوار شد، و از غرق شدن هراسید گفت: خدایا تو را به حق محمد و آل محمد سوگند می دهم که مرا از غرق شدن نجات دهی، خداوند او را نجات داد. و هنگامی که ابراهیم خلیل در آتش افکنده شد گفت: خداوند! تو را به حق محمد و آل محمد قسم می دهم که مرا نجات دهی، خداوند آتش را خنک و امن قرار داد. و هنگامی که موسی عصای خویش را انداخت و در خود ترس احساس کرد گفت: خدایا تو را به محمد و آل محمد سوگند می دهم که مرا نجات دهی، خدای عزوجل فرمود: نترس، تو بر ایشان برتری. ای یهودی اگر حضرت موسی دوران مرا درک می کرد و به من و نبوتم ایمان نمی آورد، پیامبری اش سودی به حال او نداشت. ای یهودی در فرزندان من مهدی است که به هنگام خروج عیسی بن مریم فرود می آید و در پشت او نماز می گذارد». این مطالب به ضمیمه مطالبی که سابقا گذشته را در نظر داشته باش، زیرا می توانی با نظر به آنها مطلوب را دریابی، لذا اعاده نمی کنیم، چه این که همه آنها یک معنا هستند که در کسوت عبارت های گوناگون آمده اند.

و وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ

یعنی ایشان همه لوازم نبوت انبیاء که اسم اعظمی است که مبدای علوم و مکارم اخلاق و نزدیکی به پروردگارشان می باشد را دارا هستند، نظیر عصای موسی و خاتم سلیمان و پیراهن ابراهیم و یوسف و کتابها و شمشیرها و غیر آن که کتابهای مفصلی مثل امامت بحار همه آنها را بیان کرده اند. از روایات درباره این مطلب روایت کافی (۵۱۹) به سند وی از ابان از ابی عبدالله علیه السلام است که آن حضرت فرمود: «لما حضرت رسول الله صلى الله عليه وآله دعا التماس بن عبدالمطلب و امير المؤمنين فقال: يا عَمَّ مُحَمَّدٍ تَأْخُذُ تُرَاثَ مُحَمَّدٍ وَ تَقْضِي دَيْنَهُ وَ تُنْجِزُ عِدَاتِهِ فَدَدَّ عَلَيْهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي إِنَّنِي شَيْخٌ كَثِيرُ الْعِيَالِ قَلِيلُ الْمَالِ مَنْ يَطِيقُكَ وَ أَنْتَ تُبَارِي الرِّيحَ قَالَ فَأَطْرَقَ هُنَيْئَةً ثُمَّ قَالَ يَا عَبَّاسُ أ تَأْخُذُ تُرَاثَ مُحَمَّدٍ وَ تُنْجِزُ عِدَاتِهِ وَ تَقْضِي دَيْنَهُ فَقَالَ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي شَيْخٌ كَثِيرُ الْعِيَالِ قَلِيلُ الْمَالِ وَ أَنْتَ تُبَارِي الرِّيحَ قَالَ أَمَا إِنِّي سَأُعْطِيهَا مَنْ يَأْخُذُهَا بِحَقِّهَا ثُمَّ قَالَ يَا عَلِيُّ يَا أَخَا مُحَمَّدٍ أ تُنْجِزُ عِدَاتِ مُحَمَّدٍ وَ تَقْضِي دَيْنَهُ وَ تَقْبِضُ تُرَاثَهُ فَقَالَ نَعَمْ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي ذَاكَ عَلِيٌّ وَ لِي قَالَ فَظَنَرْتُ إِلَيْهِ حَتَّى نَزَعَ خَاتَمَهُ مِنْ إِصْبَعِهِ فَقَالَ تَخْتَمُ بِهِذًا فِي حَيَاتِي قَالَ فَظَنَرْتُ إِلَى الْخَاتَمِ حِينَ وَضَعْتُهُ فِي إِصْبَعِي فَتَمَنَيْتُ مِنْ جَمِيعِ مَا تَرَكَ الْخَاتَمُ ثُمَّ صَاحَ يَا بِلَالُ عَلِيُّ بِالْمَغْفَرِ وَ الدَّرْعِ وَ الرَّايَةِ وَ

الْقَمِيصِ وَ ذِي الْفَقَارِ وَ السَّحَابِ وَ الْبُرْدِ وَ الْأَبْرَقَةِ وَ الْقَضِيْبِ قَالَ فَوَ اللَّهُ مَا رَأَيْتَهَا غَيْرَ سَاعَتِي تَلُوكَ يَعْنِي الْأَبْرَقَةَ فَجِيءَ بِشِقْمَةٍ كَادَتْ تَخْطِفُ الْأَبْرَقَةَ فَإِذَا هِيَ مِنْ أَبْرَقِ الْجَنَّةِ فَقَالَ يَا عَلِيُّ إِنَّ جَبْرَائِيلَ أَتَانِي بِهَا وَقَالَ يَا مُحَمَّدُ اجْعَلْهَا فِي حَلَقَةِ الدَّرْعِ وَ اسْتَدْفِرْ بِهَا مَكَانَ الْمِنْطَقَةِ ثُمَّ دَعَا بِرُؤُوسِ نِعَالِ عَرَبِيِّنَ جَمِيعاً أَحَدُهُمَا مَخْضُوفٌ وَ الْآخَرُ غَيْرُ مَخْضُوفٍ وَ الْقَمِيصَيْنِ الْقَمِيصِ الَّذِي أُسْرِي بِهِ فِيهِ وَ الْقَمِيصِ الَّذِي خَرَجَ فِيهِ يَوْمَ أُحُدٍ وَ الْقَلَانِسِ الثَّلَاثِ قَلَنْسُوَةَ السَّفَرِ وَ قَلَنْسُوَةَ الْعِيدَيْنِ وَ الْجَمْعِ وَ قَلَنْسُوَةَ كَانَ يَلْبُسُهَا وَ يَقْعُدُ مَعَ أَصْحَابِهِ ثُمَّ قَالَ يَا بِلَالُ عَلِيُّ بِالْبُعْلَتَيْنِ الشَّهْبَاءِ وَ الدُّلْدَلِ وَ النَّاقَتَيْنِ الْعُضْبَاءِ وَ الْقُصْوَاءِ وَ الْفَرَسَيْنِ الْجَنَاحِ كَانَتْ تُوقَفُ بِنَابِ الْمَسِيحِ لِخَوَائِجِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَبْعَثُ الرَّجُلَ فِي حَاجَتِهِ فَيَرْكَبُهُ فَيَرْكُضُهُ فِي حَاجَتِهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ حِيْزُومٌ وَ هُوَ الَّذِي كَانَ يَقُولُ أَقْدِمُ حِيْزُومٌ وَ الْجِمَارِ عَفِيرٍ فَقَالَ أَقْبِضْهَا فِي حَيَاتِي فَذَكَرَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ مِنَ الدَّوَابِّ تُوْفِي عَفِيرٌ سَاعَةً قَبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَطَعَّ خِطَامَهُ ثُمَّ مَرَّ يَرْكُضُ حَتَّى أَتَى بَنِي حَظَمَةَ بِقُبَا فَرَمَى بِنَفْسِهِ فِيهَا فَكَانَتْ قَبْرَهُ» يعني: «هنگامی که رحلت رسول خدا نزدیک شد، عباس و علی بن ابی طالب را خواند، و به عباس فرمود: ای عموی محمد! آیا حاضری ارثیه محمدصلی الله علیه وآله را بگیری و قرضهای او را ادا نمایی و وعده‌های او را محقق سازی؟ عباس آن را رد کرد و گفت: پدر و مادرم فدایت ای رسول خدا من پیرمردی عیالوارم و مالی اندک دارم تو همانند ابر می‌بخشی چه کسی طاقت برآورده کردن وعده‌های تو را دارد. امام فرمود: آنگاه رسول خدا اندکی مکث کرد و فرمود: ای عباس آیا ارثیه محمد را می‌گیری و در مقابل آن وعده‌های او را برآورده می‌سازی و قرض‌های او را ادا می‌کنی؟ عباس پاسخ داد: پدر و مادرم فدایت، من پیر و عیالوار و فقیرم و تو همانند ابر می‌باری! فرمود: اکنون من ارثیه خویش را به کسی می‌دهم که حق آن را ادا می‌کند، آنگاه فرمود: ای علی، ای برادر محمد، آیا وعده‌های محمد را برآورده می‌سازی و دین او را ادا می‌کنی و ارثیه او را می‌گیری؟ پاسخ داد: پدر و مادرم فدایت، آن وظیفه را بر عهده می‌گیرم و متکفل می‌گردم. عباس گفت: من دیدم که انگشتی از انگشتش درآورد، و به علی فرمود: هم اکنون در حیات من این انگشتی را بر دست کن، عباس گفت: به انگشتی نگریستم و آرزو کردم که من آن را در انگشتم می‌کردم و آرزو کردم که از همه ترکه تنها همین خاتم به من رسید.» (۵۲۰) آنگاه صدا کرد: «ای بلال کلاه خود و زره و پرچم و پیراهن و شمشیر ذوالفقار و عمامه سحاب و برد و کمر بند ابرقه و تازیانه را بیاور! عباس گفت: به خدا سوگند من کمر بند را تا قبل از این لحظه ندیده بودم، پس یک کمر بند پارچه‌ای آوردند که برق آن چشم را می‌زد که از کمر بند های بهشت بود. فرمود: ای علی جبرئیل این کمر بند را برای من آورد، گفت: ای محمد این کمر بند را در حلقه زره بگذار و آنرا به جای کمر بند ببند. آنگاه دو نعلین عربی را که یکی پینه زده و دیگری پینه نرده بود را خواست، و نیز دو پیراهن پیراهنی که در آن به معراج رفته و پیراهنی که در روز احد به جنگ رفته بود و نیز سه کلاه یکی کلاه سفر و دو دیگر کلاه عید فطر و قربان و جمعه‌ها و کلاهی که به هنگام مجالست با اصحاب به سر می‌کرد را خواست. آنگاه فرمود: ای بلال دو قاطر را بیاور؛ قاطر شهاب و دلل و دو ناقه عضا و قصوی و دو اسب؛ جناح که در جلوی در مسجد می‌ایستاد و در نیازمندی‌های آن حضرت به کار گرفته می‌شد، و هر گاه حضرت کسی را در کاری می‌فرستاد آن را سوار می‌شد و به تاخت در آن کار می‌رفت. اسب دیگر به نام حیزوم بود و این همان بود که جبرئیل می‌گفت: حیزوم جلو رو، و نیز حمار عفیر را خواست، آنگاه به علی فرمود: در حیات من این‌ها را بگیر. امیرالمومنین فرمود: اولین چارپایی که بعد از رسول خدا مرد، عفیر بود، آن لحظه که رسول خدا از دنیا رفت، افسار خود را گسیخت و شروع به دویدن کرد تا به چاه بنی خطمه در قبا رسید و در آن افتاد و مرد و همان قبرش شد.»

وَالْمَثَلِ الْأَعْلَى

«مَثَلٌ» با حرکت ثاء به معنای حجت و صفت و حدیث است، و جمع آن مَثَلٌ به دو ضمه می‌باشد. ممکن است هر کدام از این معانی در اینجا مراد باشد. تحقیق این است که تمثیل عبارت از فروکشیده شدن شیء مجهول از مرتبه‌ای که رسیدن و فهم آن دشوار است

به مرتبه ای که بتوان به کسی که خواهان فهم آن است فهمانید، چه این که بین این مرتبه پایین تر و آن شخص مناسبتی وجود دارد ولی این مناسبت با مرتبه عالی آن حاصل نبود. به عنوان مثال اگر خواستی عدم اجتماع دو ضد را برای کسی بیان کنی، مثال شب و روز را می‌آوری، و می‌گویی با آمدن شب روز منتفی می‌گردد و بر عکس، به همین خاطر در ذهن شاگرد به مطلوب نزدیک شده و به این قضیه کلی می‌رسد که هر چه چنین باشد و با همدیگر جمع نگردد ضدند. پس حقیقت مثل عبارت از مرتبه تفصیل و تبیین شیء است، و این نسبت به مراتب مثل ها و مماثلات تفاوت می‌کند، هر مرتبه تفصیلی، نسبت به مافوق خود مثل و صفت و خبر دهنده است، خواه از جواهر باشد، و خواه از اعراض. با فهم این مطلب می‌گوییم: چون خدای پرورنده جهانیان برتر و گرامی تر از آن است که مکانی او را احاطه کند و یا صفتی و یا صفاتش در عالم امکان جای گیرد، و هیچیک از مخلوقاتش اعم از فرشتگان و انسانها و جنیان نمی‌توانند او را بشناسند، اگر خواهد که انسان را بیافریند، برای هر صفتی از صفات خود مثلی قرار می‌دهد، در این صورت همه صفات خود را در او به کار می‌گیرد، نه این که صفتی را آورد و صفتی دیگر را نیاورد، به همین خاطر به آدم همه اسماء را می‌آموخت، آموزش وی به این بود که اثر هر اسمی از قبیل علم و قدرت و حیات و سمع و بصر تا هزار اسم را در وی گذاشت، و بالا تر از آنها اسمی گذاشت که به حاسه ای احساس نمی‌گردید و امکان خروج از آن و رسیدن به کنه وجودش نبود، وجودی که همه اشیاء به آن ادراک می‌شد. چنان که در آیه شریفه فرمود: «وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَه قَانِتُونَ وَهُوَ الَّذِي يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُكْسِبُ أَيْمَانُكُمْ وَمَا تَكْتُمُونَ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» یعنی: «و همه کسانی که در آسمانها و زمین هستند، او را عبارت می‌کنند، و اوست که خلقت را شروع کرد و آنگاه آنرا باز می‌گرداند و این بر او آسانتر است، و او در آسمانها و زمین مثل اعلی دارد و او عزتمند و حکیم است». پس این حجت و صفت و نبأی خداست، و سیر آل محمدصلی الله علیه و آله و بالاتر از هر مثلی است، چه این که هر اسمی از صفت ویژه و یا شأن مخصوصی از صفاتش خبر می‌دهد، ولی این اسم از تمام جلال و جمال خبر می‌دهد. به همین خاطر در اخبار بسیاری در شأن امیرالمؤمنین علیه السلام وارد شده که آن حضرت «نبأ عظیم» است که در آیه شریفه: «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ» (۵۲۱) آمده است. و در کافی (۵۲۲) از امام صادق علیه السلام در آیه شریفه یاد شده آمده است که مراد از «نبأ عظیم» ولایت است. و از امام باقر علیه السلام از تفسیر (۵۲۳) «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ» پرسیدند، فرمود: این نبأ عظیم در امیرالمؤمنین علیه السلام است، و امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرمود: «ما لله عزوجل آیه هی اکبر منی و لا لله نبأ اعظم منی» یعنی: «خدای عزوجل نشانه و آیه‌ای بزرگتر از من و خبر و نبأی عظیم تر از من ندارد». و قمی (۵۲۴) از امام رضا علیه السلام روایت کرد که از آن حضرت پرسیدند: «فرمود: امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «ما لله نبأ اعظم منی و ما لله آیه اکبر منی، و قد عرض فضلی علی الأمم الماضیه علی اختلاف ألسنتها فلم تقر بفضلی» یعنی: «خداوند خبری عظیم تر از من و آیه‌ای بزرگتر از من ندارد و به خدا سوگند همانا فضیلت من بر همه امتهای گذشته با زبانهای گوناگون عرضه شده، ولی به فضیلت من مقرر نیامدند». و در عیون (۵۲۵) اخبار از آن حضرت از پدرش از پدران از حسین بن علی علیه السلام روایت شده که فرمود: «رسول خداصلی الله علیه و آله به علی علیه السلام فرمود: «یا علی أنت حجة الله و أنت باب الله و أنت الطريق إلى الله و أنت النبأ العظیم و أنت الصراط المستقیم و أنت المثل الأعلى» یعنی: «ای علی تو حجت خدا و باب پروردگار و راه به سوی خدا و نبأ عظیم هستی، تو صراط مستقیم، تو مثل اعلی هستی». و در خطبه وسیله که در کافی از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده آمده است که «إِنِّي النَّبَأُ الْعَظِيمُ وَالصَّدِيقُ الْأَكْبَرُ وَعَنْ قَلِيلٍ سَيَتَعَلَّمُونَ» یعنی: «همانا من نبأ عظیم هستم و به زودی آنچه را وعده داده شدید می‌فهمید». بنابراین ایشان مثل اعلی و حجت کبری بر مردمند، هر کس که بخواهد خدایش را بشناسد باید ایشان را بشناسد و هر کس ایشان را نشناسد خدا را نشناخته و هر کس از (مهر) ایشان خالی باشد از (مهر) خداوند خالی شده است، این در سر است. و اما در علانیه باید گفت: کدام مثلی از خدا از ایشان برتر است، چه این که ایشان در علم و قدرت و دیگر صفات دومی ندارند، پدر و مادرم فدای ایشان باد! سپاس خدایی را که حق ایشان را به ما نشان داد و ما را از دوستان ایشان قرار داد، حمدی که پایان ندارد و او شایسته و

مستحق آن است و درود و سلام خدا بر محمد و آل پاکش باد!

وَالدَّعْوَةُ الْحُسْنَى

اهل بیت دعوت حسنی حضرت ابراهیم (ع) هستند

این اشاره دارد به درخواست حضرت ابراهیم علیه السلام از خدای تعالی «لسان صدق در آخرین» خواسته بود دارد چنان که در آیه شریفه: «وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ» (۵۲۶) یعنی: «خداوند! زبان راستین برای من در مردم متأخر قرار ده» قمی روایت کرد که مراد از لسان صدق مزبور امیرالمؤمنین علیه السلام است. خدای تعالی دعای حضرت ابراهیم را در این آیه اجابت کرد: «وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا» (۵۲۷) یعنی: «ما به ابراهیم، اسحق و یعقوب را دادیم و آنها را پیامبر نمودیم، و به ایشان از رحمت خویش دادیم، و برای ایشان زبان صدقی بلند مرتبه قرار دادیم». قمی از حضرت زکی علیه السلام نقل کرده که «ووهبنا لهم» یعنی: «به ابراهیم و اسحق و یعقوب از رحمت خویش دادیم، مراد از این رحمت رسول خداصلی الله علیه وآله است، و مراد از «جعلنا لهم لسان صدق علیا» یعنی امیرالمؤمنین علیه السلام تا این که خداوند فرمود: «رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» یعنی: «خداوند! ما را تسلیم خودت نما، و از فرزندان ما امتی قرار ده که تسلیم تو باشند، و عبادات و مناسک ما را به ما نشان ده، و بر ما ببخش، تنها تو توبه پذیر رحیم هستی، و فقط تو عزتمند حکیمی». و در صافی از امام صادق علیه السلام در آیه شریفه آمده که: «ایشان اهل بیت هستند که خداوند از آنها پلیدی را دور ساخته و آنها را پاکیزه نمود». و در روایت عیاشی از آن حضرت آمده که: «مراد از امت تنها بنی هاشم هستند، و مراد از این آیه شریفه «رَسُولًا مِنْهُمْ» در صافی آمده است، یعنی از آن امت رسولی فرستادیم». از امام صادق به روایت عیاشی (۵۲۸) نیز چنین آمده است، و از ذریه آندو پیامبری جز از پیامبر ما مبعوث نکرده و از قمی (۵۲۹) آمده که: «مراد فرزندان اسماعیل است، به همین خاطر رسول خدا فرمود: من دعای پدرم ابراهیم هستم». احتمال قوی می‌رود که مراد این باشد که چون دعوت خدا جل جلاله به کلامی و با صدای مقطع و ترکیب حروف نیست به ناچار باید دعوت پروردگار به ایجاد حقایق معانی باشد که الفاظ آن را می‌رسانند، و الفاظ وجود لفظی آنها بوده و موجودات خارجی صور عنصری و وجود جسمانی‌اند، مثل آتشی که موسی بن عمران می‌خواست، چنان که در آیه شریفه: «فَلَمَّا قَضَى مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ...» یعنی: «به هنگامی که موسی مدت را به پایان برد و خانواده خود را حرکت داد از ناحیه کوه طور آتشی را احساس کرد، به خانواده اش گفت: مکث نمایید، من آتشی دیدم، شاید از آن خبری و یا پاره ای آورم، تا از آن آتش برافروزید، هنگامی که به نزد آتش آمد...». چه این که خدای تعالی با ایجاد آتش در ناحیه کوه او را به خود خواند، پس سِر آل محمدصلی الله علیه وآله در مؤمنین همانند آتشی است که خداوند در دل‌های آنها آفرید، پس ایشان را به ایمان به آن فرا خواند، چنان که موسی را با آتش به خود خواند، لذا با او مناجات کرد، پس نور مؤمنان در پیش روی آنها می‌رود و آنها را از تاریکی‌های معنوی و صوری عبور می‌دهد، و لیکن کسانی که مستحق خذلان هستند، و خواسته از ایشان دوری کند نقطه ای سیاه در دلش ایجاد کرده که دلش را تاریک نموده و لذا از خدای تعالی روی گردان می‌شود، و دوری‌اش افزوده می‌گردد، و بنابراین خدای تعالی فرمود: «فَمَنْ يَرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يَرِدْ أَنْ يَضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَزَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ» (۵۳۰) یعنی: «هر کس را خدا بخواهد هدایت کند دلش را برای اسلام منشرح می‌کند و هر کس را که خداوند بخواهد گمراهش کند سینه اش را تنگ و تاریک می‌کند به طوری که گویا به سوی آسمان صعود

می‌کند». در کافی (۵۳۱) از امام صادق روایت شده که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا أَرَادَ بَعْدَ خَيْرٍ نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً مِنْ نُورٍ فَأَضَاءَ لَهَا سَمْعُهُ وَقَلْبُهُ حَتَّى يَكُونَ أَخْرَصَ عَلَى مَا فِي أَيْدِيكُمْ مِنْكُمْ وَإِذَا أَرَادَ بَعْدَ شَوْءٍ نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً سَوْدَاءَ فَأَظْلَمَ لَهَا سَمْعُهُ وَقَلْبُهُ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ...» یعنی: «خدای عزوجل اگر خیری را برای بنده ای بخواهد در دلش نقطه ای از نور خلق می‌کند و آن نقطه گوش و دلش را روشن می‌سازد، تا اشتهاش بیشتر از شما به آنچه در دستان شماست می‌گردد، و هنگامی که خداوند بدی بنده ای را بخواهد در دلش نقطه ای سیاه می‌آفریند، به همین خاطر تمام گوش و دلش سیاه می‌شود...». و در کافی (۵۳۲) و توحید (۵۳۳) و عیاشی (۵۳۴) از آن حضرت نقل شده که: «إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَرَادَ بَعْدَ خَيْرٍ نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً بِيضَاءَ وَفَتْحَ مَسَامِعِ قَلْبِهِ، وَوَكَلَ بِهٖ مَلَكًا يَسُدُّهٖ، وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بَعْدَ سُوءٍ نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً سَوْدَاءَ وَسَدَّدَ مَسَامِعَ قَلْبِهِ وَوَكَلَ بِهٖ شَيْطَانًا يَضِلُّهٖ، ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ» یعنی: «هرگاه خدای تبارک و تعالی برای بنده خیری بخواهد در دلش نقطه ای نورانی می‌آفریند و گوشهای دلش را باز می‌کند، و فرشته ای بر او موکل می‌نماید که محکمش نماید، و اگر بد بنده ای را بخواهد در دلش نقطه ای سیاه می‌آفریند، که گوشهای دلش را می‌بندد و شیطانی بر او موکل می‌کند که او را گمراه می‌نماید، آنگاه این آیه را تلاوت کرد». وجود جسمانی ایشان دعای خوب آن حضرت در علانیه است چه این که در خلقت ایشان چیزی به ودیعت نهاد که هر کس ایشان را ببیند و در کارهای ایشان اندیشه کند از خواب غفلت بیدار می‌شود و به راه و طریقه ایشان میل می‌نماید. همین در دعای پنجم (۵۳۵) از دعاهایی که جبرئیل برای حضرت عیسی بن مریم علیه السلام آورده آمده است، فرمود: این دعا را در دهه ذی الحجه بخوان، زیرا که عبادتی محبوبتر از عبادت خدا با این دعا در این ایام نیست، و دعا این است: «حَسْبِيَ اللَّهُ وَكَفَى سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ دَعَا لَيْسَ وِرَاءَ اللَّهِ مَنَّهٖ أَشْهَدُ لِلَّهِ بِمَا دَعَى وَأَنَّهُ بَرِيءٌ مِمَّنْ تَبَرَّئُوا وَأَنَّ لِلَّهِ الْآخِرَةَ وَالْأُولَى» یعنی: «و هر کس خدا را بخواند می‌شنود، مقصودی برتر از خدا وجود ندارد، گواهی می‌دهم برای خدا درباره چیزی که خواست و این که خداوند از کسی که از او تبری جست بری است، و خداوند دارای نشأه آخرت و دنیاست». مراد از «بما دعی» یعنی نوری که در دل هر کس بخواهد هدایتش کند آن را می‌آفریند و آن همان سرّ آل محمد است، و مراد از این که خدا تبری می‌جوید این است که خداوند از کسی که می‌خواهد گمراهش کند در دلش نقطه ای سیاه می‌آفریند که گوش و دلش را سیاه می‌کند. روشن است که این به طور حتمی در بندگانش جاری است، دلیل آن بیانات مشروح ما در «قاده الامم» می‌باشد.

وَحُجَّجِ اللَّهُ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَالْأُولَى وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

در نشانه الست

حجج جمع «حجت» به معنای برهان است، و معلوم شده است که ایشان براهین کامل الهی در سر و علانیه اند، و درباره آن دوباره بحث نمی‌کنیم. و مراد از «اولی» نشأه «ذر» است که از مردم میثاق ولایت اهل بیت گرفت، عده ای ایمان آورده اند و عده ای کفر ورزیده اند، و این آیه همان است: «تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا وَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ» (۵۳۶) یعنی: «از قصه این قری بر تو می‌خوانیم، پیامبران برای ایشان ادله روشن آورده‌اند، اما ایشان به آنچه سابقاً تکذیب کرده بودند ایمان نیاوردند، این گونه خداوند بر دلهای کافران مهر می‌زند». در تفسیر قمی (۵۳۷) آمده: «لَا يُؤْمِنُونَ فِي الدُّنْيَا بِمَا كَذَّبُوا فِي الذَّرِّ» یعنی: «ایشان به خاطر تکذیب در عالم ذر در دنیا ایمان نمی‌آورند». و این آیه رد کسانی است که میثاق اول ذر را انکار کرده است. و در کافی (۵۳۸) و عیاشی (۵۳۹) از امام باقر روایت کرده است که: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ الْخَلْقَ فَخَلَقَ مَنْ أَحَبَّ مِمَّا أَحَبَّ وَكَانَ مِمَّا أَحَبَّ وَأَحَبَّ أَنْ خَلَقَهُ مِنْ طِينِهِ الْجَنَّةِ وَخَلَقَ مَنْ أَبْغَضَ مِمَّا أَبْغَضَ وَكَانَ مِمَّا أَبْغَضَ أَنْ خَلَقَهُ مِنْ طِينِهِ النَّارِ ثُمَّ بَعَثَهُمْ فِي الظُّلُمَاتِ فَقُلْتُ وَآيَ شَيْءِ الظُّلُمَاتِ فَقَالَ أَلَمْ تَرِ إِلَى ظِلِّكَ فِي الشَّمْسِ شَيْئًا وَلَيْسَ بِشَيْءٍ ثُمَّ بَعَثَ مِنْهُمْ

النَّبِيِّنَ فَدَعَوْهُمْ إِلَى الْإِقْرَارِ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ثُمَّ دَعَوْهُمْ إِلَى الْإِقْرَارِ بِالنَّبِيِّنَ فَأَقْرَبَعْضُهُمْ وَانْكَرَ بَعْضُهُمْ ثُمَّ دَعَوْهُمْ إِلَى وَلَايَتِنَا فَأَقْرَبَ بَهَا وَاللَّهُ مِنْ أَحَبِّ وَأَنْكَرَهَا مَنْ أَبْغَضَ وَهُوَ قَوْلُهُ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ ثُمَّ قَالُوا أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَمَا أَنَّ التَّكْذِيبَ». یعنی: «خداوند خلائق را آفرید و هر کس را دوست داشت از آنچه دوست می‌داشت آفرید، و محبوب وی خلقت از طینت بهشت بود، و به هر کس کینه می‌ورزید از آنچه بدش می‌آمد آفرید، و مبعوض وی خلقت از طینت آتش بود، آنگاه ایشان را در سایه آفرید، از آن حضرت پرسیدند: سایه چیست؟ فرمود: آیا به سایه خود در آفتاب نمی‌نگرید، که چیزی است و در عین حال هیچ چیز نیست، و از میان آنها پیامبران را فرستاد، و ایشان مردم را دعوت به پذیرش و اعتراف به خدا کردند، خدای تعالی در این باره می‌فرماید: «وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ» یعنی: «اگر از ایشان بپرسید که چه کسی ایشان را آفرید، می‌گویند خدا» آنگاه مردم را به ایمان به پیامبران دعوت کرده، عده‌ای پذیرفته و عده‌ای انکار کردند، آنگاه ایشان را به ولایت ما خواند، دوستان خدا اعتراف کردند و کسانی که خداوند به ایشان کینه می‌ورزید انکار کردند، چنان که خداوند فرمود: «فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ» یعنی: «ایشان به خاطر این که قبلاً تکذیب کرده بودند نمی‌توانستند ایمان آورند». آنگاه در روایت دیگر (۵۴۰) آمده: «من أقر بلسانه فی الذر و لم يؤمن بقلبه فقال الله» یعنی: عده‌ای از ایشان به زبان اعتراف کرده ولی به دل انکار کرده بودند لذا خداوند فرمود: «فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ». و عیاشی (۵۴۱) روایت کرده است که: «خداوند خلائق را آفرید، این خلائق در آن حال هنوز در سایه بودند، خداوند پیامبر خویش محمد صلی الله علیه و آله را به سوی ایشان فرستاد، پس عده‌ای ایمان آوردند، و عده‌ای او را تکذیب نمودند، آنگاه آن حضرت را در این نشأه به سوی مردم مبعوث نمود، هر کس که در نشأه سایه و اظله ایمان آورده بود در اینجا نیز ایمان آورد و هر کس انکار نموده بود در این جا نیز انکار نمود و لذا فرمود: «فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ». و از امام صادق در این روایت شده (۵۴۲) است که: «قال بعث الله الرسل إلى الخلق و هم فی أصلاب الرجال و أرحام النساء فمن صدق حينئذ صدق بعد ذلك و من كذب حينئذ كذب بعد ذلك»؛ خداوند پیامبران را به سوی مردم در زمانی که هنوز در صلب مردان و رحم زنان بودند فرستاد، هر کس در آن زمان تصدیق کرد، بعداً نیز تصدیق نمود و هر کس در آن هنگام تکذیب کرد، بعدها نیز تکذیب نمود». و خلاصه هر کس کمترین تبعی در این اخبار داشته باشد می‌داند که قبل از این دنیا نشأه‌ای است که دعوت و اقرار و یا انکار در آن اتفاق افتاده، چنان که اخبار عرض ولایت بر همه کائنات بیان می‌کنند، و برخی از آنها قبلاً بیان شده، پس مراد از نشأه اولی همان نشأه است. و مراد از این که ایشان حجج در آن نشأه‌اند، در شرح سخن آن حضرت «ابواب الایمان» و نیز «المثل الاعلی» بیان شد.

در این که ائمه (ع) حجت‌های آخرتند

و این که ایشان حجج در آخرت هستند به این دلیل است که خداوند فرمود: «وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَجِعُوا لَهَا سُجُوعًا وَهِيَ تَفُورُ تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلْتَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ فَأَعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُيِّئَتْ لَهُمْ أَصْحَابُ السَّعِيرِ». (۵۴۳) یعنی: «برای کسانی که به پروردگارشان کفر ورزیدند عذاب جهنم است، و بد عاقبتی است، هنگامی که در آن افکنده شوند از آن نعره‌ای شنوند، در حالی که آتش فوران می‌کند، گویا از خشم می‌خواهد پاره پاره شود، هرگاه عده‌ای در آن افکنده شوند، ملائکه موکل از ایشان بپرسند، آیا ترساننده و پیامبری برای شما نیامده، گویند: آری پیامبر آمد، لیکن ما آنها را تکذیب کردیم، و گفتیم خداوند چیزی نفرستاد، شما در گمراهی بزرگید، و گفتند: اگر ما می‌شنیدیم، و یا تفکر می‌کردیم از اهل آتش نبودیم، پس به گناه خویش اعتراف کردند، پس اهل جهنم نابود شوند». و فرمود: «يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ» (۵۴۴) یعنی: «روزی که خداوند پیامبران را گرد آورد می‌پرسد، پاسخ به

شما چگونه بود، می‌گویند: ما چیزی نمی‌دانیم تو دانای پنهانی‌ها هستی». و در کافی (۵۴۵) از امام باقر علیه السلام روایت شده است که این آیه تأویلی دارد، می‌فرماید: «يَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ فِي أَوْصِيَاءِكُمُ الَّذِينَ خَلَقْتُمُوهُمْ عَلَىٰ أُمَّمِكُمْ قَالَ فَيَقُولُونَ لَا عِلْمَ لَنَا بِمَا فَعَلُوا مِنْ بَعْدِنَا» یعنی: «پاسخ شما به اوصیای شما که جانشین خویش بر امت‌های خویش قرار داده بودید چه بود؟ ایشان می‌گویند: ما نمی‌دانیم امت‌های بعد از ما چه کرده‌اند». و قمی (عیاشی) (۵۴۶) از آن حضرت نظیر آن را روایت کرده است، بدون این که آن را تأویل نماید و نیز اخبار دیگری در این زمینه وجود دارد که بر آن دلالت دارد، و آن اخبار فراوان است، لذا ما از تعرض بدان خودداری می‌کنیم و این که ایشان حجت‌های خدا در دنیا هستند، به این جهت است که ایشان در بالاترین درجه علم و قدرت دیگر صفاتند، به گونه‌ای که فضیلت ایشان بر جهانیان فائق آمده، با این که ایشان مخلوق و حادث و مربوطند، و باید محدث و خالق و ربی داشته باشند، پس ائمه علیه السلام براهین وجوب وجود صانع هستند، خداوند از وصف و صف کنندگان بسیار برتر است.

السَّلَامُ عَلَىٰ مَحَالِّ مَعْرِفَةِ اللَّهِ

در معنای معرفت

بدانکه معرفت، نهایت مرتبه ادراک است، چه این که شیء با همه مشخصات خود از دیگران ممتاز می‌شود به طوری که با هیچ چیز اشتباه نمی‌گردد، لذا انتقال و معرفت از ناحیه ساخته شده به سازنده، معرفت کامل با تمام خصوصیات نیست، مثلاً اگر ساختمانی ببینید و بدانید که سازنده و بنایی دارد، ولی نمی‌دانید که آیا این بنا دارای قد کوتاه بود و یا بلند، بخشنده بود و یا بخیل، عزیز بود و یا ذلیل، تواناگر بود و یا نادار، بنابراین بنا را به خوبی نشناخته اید، فرض کنید که شما دانستید وی از عرب و یا عجم است، و از فلان شهر و از فلان طایفه می‌باشد، و نیز فهمیدید که وی یکی از افراد حاضر در مجلس تو است، ولی هنوز او را از دیگران تشخیص نداده‌ای و نمی‌توانی به او اشاره کنی و بگویی او سازنده آن ساختمان است، در این صورت شما او را به درستی نشناخته‌اید، مگر این که او را با همه ویژگی‌ها بشناسی، به طوری که بتوانی بگویی این شخص و یا آن شخص است، چنان که خدای تعالی می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا» یعنی: «ای مردم شما را از زن و مرد آفریدیم و شما را ملتها و قبائل قرار دادیم تا همدیگر را باز شناسید». و فرمود: «عَلَىٰ الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ» یعنی: «در اعراف مردانی هستند که از سیمایشان شناخته می‌گردند» بنابراین انتقال معرفتی از ساخته شده به سازنده شناخت و معرفت کامل نیست، بلکه شناخت و معرفت احاطه عارف با معروف با همه مشخصات می‌باشد، به طوری که با دیگران اشتباه نگردد». فرض این است که هیچ صفتی از خدای تعالی به ادراک در نمی‌آید، چه رسد به ذات مقدس حق تعالی و فعل گنجایش احاطه به فاعلش را ندارد، مگر این که فاعل به فعل خود احاطه پیدا کند. پس مراد از این که امامان علیه السلام جایگاه‌های معرفت خدا هستند، این می‌باشد که خداوند که «اله الآله» است شناخته نمی‌شود، و تنها مرتبه اسمی که «الله» است و در تمام نفوس به ودیعت گذاشته شده و مکنون در آنهاست، و در هر نفسی آیه و نشانه و آینه‌ای از آن موجود می‌باشد که همان «عناصر الابرار» و «عامه الاخيار» است شناخته می‌شود، و می‌توان و به معرفت آن حصه رسید، ما در بیان دو فقره یاد شده و نیز «ابواب الایمان» آن را بیان کرده‌ایم، و این سرّ آل محمد صلی الله علیه و آله و نور و فرقان است که خداوند به متقیان وعده داده است. پس مراد این است که معرفت خدا جز با معرفت شما و رسیدن به سرّ شما ممکن نمی‌گردد و این مرتبه نهایت مرتبه خلاق در معرفت خداست، و لذا امیرالمؤمنین علیه السلام چنان که در کافی (۵۴۷) و توحید (۵۴۸) آمده که فرمود: «اعرفوا الله بالله» و قبلاً در «ابواب الایمان» آن را نقل کرده‌ایم. و در برخی از نسخ «محل» به صیغه مفرد آمده، اگر چنین باشد معنای جنسی آن مراد است، مثل آیه شریفه: «فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ».

وَسَاكِنِ بَرَكَةِ اللَّهِ

در معنای معرفت در این که فضائل اهل بیت بی‌شمار است

«مسکن» محل استقرار است، و «مساکن» جمع آن است. مراد این است که امامان علیه السلام مظاهر اسم «الله» هستند که مبدای همه اسماء حسنی است و آن پایانی ندارد، و اگر دریا مرکب شود، قبل از پایان آنها دریا تمام می‌شود. و به همین خاطر امیرالمؤمنین علیه السلام در ماه مناجات در ماه شعبان فرمود: «الهی من تعرف بک غیر مجهول» یعنی: «خدایا! هر کس به تو معرفت جست، مجهول نیست» یعنی مبدای ظهور هر کس اسم الله باشد که مبدای آسمان حسنی توست هرگز در مرتبه‌ای از مراتب وجود که شؤون آن اسم می‌یونند، مجهول نیست، زیرا آن اسم روح و قوام آنهاست و هرگاه آنها موجود شوند این اسم با آنهاست و از آن بیرون نیست و در آنها داخل نیست. و در حضرت حجت (۵۴۹) عجل الله فرجه الشریف فرمود: «و ابدله من بعد خوفه ائنا یعبدک لا یشرک بک شیئا» یعنی: «بعد از ترس امنیت بیاور، تا تو را عبادت کند و شرکی نوزد» مراد این است که آن حضرت در ابتدای غیبت دستور دارد که در عالم خلق به غیر اسم الله عمل کند و در ابتدای ظهورش به مقتضای اسم الله با همه مراتب و شؤون عمل نماید، لذا با تمام اسماء خداوند را عبادت می‌کند، و به حکم داوود علیه السلام حکم می‌کند، و زمین را از قسط و عدالت بعد از پر شدن از ستم و جور پر خواهد کرد، خداوند! ما به تو از فقد پیامبر و غیبت ولی و فراوانی دشمنان و کمی تعداد و سختی فتنه‌ها و پشتیبانی اهل زمان بر ضد ما، شکایت می‌کنیم. و در کافی (۵۵۰) به اسنادش به یونس بن رباط روایت شده که گفت: «دَخَلْتُ أَنَا وَ كَامِلُ التَّمَارِ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ كَامِلٌ جُعِلْتُ فِدَاكَ حَدِيثٌ رَوَاهُ فُلَانٌ فَقَالَ أَذْكَرُهُ فَقَالَ حَدَّثَنِي أَنَّ النَّبِيَّ حَدَّثَ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالْأَلْفِ بَابِ يَوْمَ تُؤْفَى رَسُولُ اللَّهِ كُلُّ بَابٍ يَفْتِيحُ أَلْفَ بَابٍ فَذَلِكَ أَلْفُ أَلْفِ بَابٍ فَقَالَ لَقَدْ كَانَ ذَلِكَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ فَظَهَرَ ذَلِكَ لِي يَعْتَكُمُ وَ مَوَالِكُمْ فَقَالَ يَا كَامِلُ بَابٌ أَوْ بَابَانِ فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ فَمَا يَزُومُ مِنْ فَضْلِكُمْ مِنْ أَلْفِ أَلْفِ بَابٍ أَوْ بَابَانِ قَالَ فَقَالَ وَ مَا عَسَيْتُمْ أَنْ تَزُومُوا مِنْ فَضْلِنَا مَا تَزُومُونَ مِنْ فَضْلِنَا إِلَّا أَلْفًا غَيْرَ مَعْطُوفَةٍ» یعنی: «گفت: من و کامل تمار بر امام صادق علیه السلام وارد شدیم، کامل به آن حضرت گفت: فدایت شوم حدیثی را فلانی روایت کرد، حضرت فرمود: آن حدیث را بگو، گفت: مرا خبر داد که پیامبر در زمان رحلت خود هزار باب به علی یاد داد که از هر بابی هزار باب باز می‌شد، مجموع آنها هزار باب می‌شد پاسخ داد: چنین بود؛ پرسیدم: فدایت شوم! آیا آن ابواب برای شیعیان و دوستان شما آشکار خواهد شد؟ فرمود: یک باب و یا دو باب. پرسیدم: فدایت شوم، آیا از فضایل شما تنها همان یک باب و یا دو باب روایت می‌شود؟ پاسخ داد: چه مقدار از فضایل ما را روایت کرده‌ای، از فضایل ما جز یک الف غیر معطوفه روایت نکرده‌اند.» دانشمندان در فهم این حدیث اختلاف کردند، و شیخ بهایی (ره) خوش گفت: چون الف با خط کوفی به صورت «د» نوشته می‌شود، که کمرش خم و معطوف شده و اگر خم نشده و غیر معطوف نوشته شود نصف الف است، پس مراد از حدیث این است که شما از فضایل ما تنها نصف یک باب را نقل کرده‌اید.

وَمَعَادِنِ حِكْمَةِ اللَّهِ

در معنای حکمت

خدای تعالی فرمود: «وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَ مَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ» یعنی: «سوگند به خدای تعالی هر آینه ما به لقمان حکمت دادیم، که سپاس خدا بگزار و هر کس سپاس گزاری کند از خویش سپاس گزاری کرده و هر کس نا سپاسی کرد خدا بی‌نیاز و ستوده است.» خداوند حکمت را به شکر معنی کرده و حقیقت شکر عبارت از فهمیدن دل و بیداری آن است به این که هر چه دارد از عالم ذات تا عالم افعال بلکه همه خصوصیات و اضافات وی از آن

خداست، خدایی که یگانه و بی‌شریک می‌باشد، چه این که از آل عصمت وارد شده که نوح را به خاطر همین عبد الشکور گفتند. و در کافی (۵۵۱) به اسنادش به امام باقر روایت شده که «قُلْتُ فَمَا عَنِّي بِقَوْلِهِ فِي نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا قَالَ كَلِمَاتٍ بَالِغٍ فِيهِنَّ قُلْتُ وَمَا هُنَّ قَالَ كَانَ إِذَا أَضِيحَ قَالَ أَضِيحْتُ أَشْهَدُكَ مَا أَضِيحْتُ بِبِي مِنْ نِعْمَةٍ أَوْ عَافِيَةٍ فِي دِينٍ أَوْ دُنْيَا فَإِنَّهَا مِنْكَ وَخَدَاكَ لَا شَرِيكَ لَكَ فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى ذَلِكَ وَ لَكَ الشُّكْرُ كَثِيرًا كَانَ يَقُولُهَا إِذَا أَضِيحَ ثَلَاثًا وَإِذَا أَمْسَى ثَلَاثًا». یعنی: «از آن حضرت پرسیدند معنای این که به نوح عبد الشکور گفتند چیست؟ فرمود: حضرت نوح کلمات بسیاری می‌گفت، پرسیدند: آن کلمات چیست؟ پاسخ داد: به هنگام صبح سه بار می‌گفت: خدایا تو را شاهد می‌گیرم که هر نعمت و یا سلامتی در دین و یا دنیا دادی تنها از توست و تو شریکی نداری، پس به خاطر آن از تو بسیار سپاس گزارم و نیز به هنگام شب سه بار آن را می‌گفت». و عیاشی (۵۵۲) از آن حضرت نظیر این حدیث را روایت کرده است و در فقیه (۵۵۳) و علل (۵۵۴) و در تفسیر قمی (۵۵۵) و عیاشی (۵۵۶) قریب به همین الفاظ در ذکر و تعداد آن روایت شده است. و در کافی (۵۵۷) به اسنادش از امام صادق علیه السلام روایت کرد که آن حضرت فرمود: «إِذَا أَضِيحْتَ وَأَمْسَيْتَ فَقُلْ عَشْرَ مَرَّاتٍ اللَّهُمَّ مَا أَضِيحْتُ بِبِي مِنْ نِعْمَةٍ أَوْ عَافِيَةٍ مِنْ دِينٍ أَوْ دُنْيَا فَمِنْكَ وَخَدَاكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَكَ الْحَمْدُ وَ لَكَ الشُّكْرُ بِهَا عَلَى يَا رَبِّ حَتَّى تَرْضَى وَبَعْدَ الرِّضَا فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ ذَلِكَ كُنْتَ قَدْ أَدَيْتَ شُكْرَ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ بِهٍ عَلَيْكَ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ وَفِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ». یعنی: «هرگاه صبح و یا شام کردی ده بار این دعا را بخوان "خدایا هر نعمت و یا سلامتی در دین و یا دنیا به من رسیده فقط از توست، و هیچ کس با تو در آن شریک نیست، بنابراین ستایش تنها تو راست و سپاس بر آن نعمت ها فقط از آن توست، و وظیفه من است که چندان حمد و شکر کنم تا خشنود شوی و بعد از خشنودی نیز بدان ادامه دهم" پس اگر چنین بگویی شکر نعمتهایی را که خداوند در آن روز و در آن شب به تو داده است ادا کرده‌ای». پس حقیقت شکر رسیدن به مرتبه یقین و مرگ در قبضه رب العالمین است که قبلا اشاره شده است که این همان مرتبه اسم خدا و مرتبه ولایت نوریه است، که سرّ آل محمد است. پس حکمتی که به لقمان داده شده همان مرتبه ولایت نوریه و مرتبه فرقان است، چنین که خدا فرمود: «يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا» (۵۵۸) یعنی: «خداوند به هر کس بخواهد حکمت عنایت کند، و به هر کس حکمت داده، خیر فراوان نیز به او داده است». و در کافی (۵۵۹) و عیاشی (۵۶۰) از امام صادق علیه السلام در این آیه روایت شده که فرمود: «طَاعَةُ اللَّهِ وَ مَعْرِفَةُ الْأِمَامِ» مراد طاعت خدا و معرفت امام است. و نیز از آن حضرت (۵۶۱) روایت شده که این معرفت امام و دوری از گناهان کبیره ای است که خداوند بر آن آتش را لازم نموده است. و عیاشی (۵۶۲) از آن حضرت روایت کرده که «فَقَالَ إِنْ الْحِكْمَةَ الْمَعْرِفَةَ وَ النَّفْقَةَ فِي الدِّينِ». فرمود: حکمت معرفت و فقه دین است و قمی (۵۶۳) روایت کرد که: خیر کثیر معرفت امیرالمؤمنین علیه السلام و ائمه‌علیه السلام می‌باشد. پس مراد از حکمت، معرفت امام به لحاظ امام بودن است و این که امام و ولی از جانب خدا و پیامبرش می‌باشد، و نیز مراد از حکمت همان ولایت مورد اشاره آیه شریفه است که «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ» یعنی: «ولی شما خدا و پیامبر و کسانی که ایمان آورده‌اند می‌باشد که نماز را بر پا می‌دارند و در حال رکوع زکات می‌دهند». و معرفت امام یا معرفت نورانی است و عارف به واسطه تقوی به عالم امام می‌رسد، این وصول عبارت از وصول به مرتبه فرقان و نور است که خداوند به متقیان وعده داده است و این حقیقت ولایت است که پرهیز از گناهان کبیره را در پی دارد و معرفت امیرالمؤمنین علیه السلام ائمه‌علیه السلام در نشأه ظاهر را سبب می‌شود و به طاعت خدا می‌رسد، پس به مقتضای این روایات مراد از آیه شریفه همین است، نه این که حکمت دارای دو معنا باشد معرفت امام، و طاعت و فرمانبرداری از خدا و یا به معنای معرفت امام و احتساب از گناهان کبیره و یا معرفت امام و فقه باشد. و یا معرفت امامان علیه السلام معرفت جسمانی و جسدانی است، و این که رسول خدا آنها را برای بعد از خویش به عنوان نشانه‌هایی برای بندگان نصب فرموده باشد، چنین معرفتی با دوری از گناهان کبیره و فقه و فهم دین و طاعت خدا همراهی ندارد، گرچه پایه‌های آن بزرگ‌تر از آسمانها و زمین باشد. پس مراد از حکمت ولایت کلیه نوریه است که معدن آن آل پیامبر می‌باشد، و ایشان ابواب آنند،

چنان که رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: (۵۶۴) «أَنَا مَدِينَةُ الْحِكْمَةِ وَعَلَى بِنُ أَبِي طَالِبٍ بَابُهَا» یعنی: «من شهر حکمت هستم و علی در آن شهر است» و در دعای ندبه (۵۶۵) فرمود: «ثم أودعه علمه و حکمته فقال أنا مدينة العلم و علی بابها فمن أراد الحكمة [المدينة] فليأتها من بابها» یعنی: «آنگاه علم و حکمت خود را به او سپرد و فرمود: من شهر علم هستم و علی در آن است، هر کس حکمت را جویا و خواهان درهای آن وارد شود». و در مجمع البیان از آن حضرت روایت شده است که فرمود: «ان الله آتاني القرآن و آتاني من الحكمة مثل القرآن» یعنی: «خداوند به من قرآن و حکمت داده است، حکمت هم مثل قرآن است». مراد از قرآن مرتبه نبوت و مراد از حکمت مرتبه ولایت است که علی باب آن است، پس مراد از این که ائمه علیه السلام معادن حکمت خداوندند، یعنی ایشان معادن ولایت نوریه با همه مراتب مظاهر و مظاهر جزئی آنند، و مراد از مراتب و مظاهر جزئی آن است که به انبیاء و اولیاء و شیعیان پاک ایشان داده شده است، و هر کجا مظهري از مظاهر آن یافت شود همه خیرات و برکات در آنجا یافت می شود، چنان که خدای تعالی فرمود: «وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا» (۵۶۶) چه این که هر چه نزد خداوند کثیر شمرده شود بی نهایت است، چه این که هر کثیری در نزد خداوند اندک است، پس اگر چیزی را او کثیر شمارد کنه آن را جز خودش نمی داند. حکمت را حکمت نامیدند، زیرا هرگز از بین نمی رود، و برای ماندن خلق شده، و نه برای فناء و زوال و حکمت وجه الله است که همه اشیاء جز وجه او از بین می رود، و همه موجودات جز وجه خدا نابود می شوند و تنها وجه پروردگار «ذو الجلال و الاکرام» می ماند. و از امام سجاد علیه السلام روایت شده (۵۶۷) که فرمود: «نحن وجه الله الذي يؤتى منه» یعنی: «ما وجه خدا هستیم که از آن وارد می شوند». و در مناقب (۵۶۸) از امام صادق روایت شده که فرمود: «و یبقی وجه ربک» ما وجه خدا هستیم» و در توحید (۵۶۹) از امام جواد علیه السلام در حدیثی آمده است: «فإذا أفنى الله الأشياء أفنى الصور والهجاء ولا ينقطع ولا يزال من لم يزل عالماً» یعنی: «وقتی خداوند اشیاء را از بین برد صور و هجاها را از بین می برد، اما آن کسی که از اول عالم بوده ماند». و در کافی (۵۷۰) از آن حضرت همانند این روایت شده است.

وَحَفَظَهُ سِرَّ اللَّهِ

در مراتب و معانی سِرِّ

دو سِرِّ داریم؛ سِرِّ که امکان اظهار آن برای دیگران نیست، و سِرِّ که برای دوستانی که به منزله خود او هستند و اسرارش را می دانند می توان اظهار کرد، چنان که درباره ابراهیم علیه السلام اتفاق افتاده است، چه این که آن حضرت خلیل نامیده شده، زیرا که لیاقت اطلاع بر اسرار خدای تعالی پیدا کرد. چنان که از رسول خدا در احتجاج با یهود و نصاری روایت شده است. پس مراد از حافظان سِرِّ خدا بنابر معنای اول این است که ایشان به نهایت مرحله عوالم امکانی رسیده اند به طوری که بالاتر از آن عالمی نیست، مگر عالمی که سِرِّ است و نمی تواند از خداوند به دیگران تجاوز نماید، بنابراین ایشان حجاب آن و حافظان سِرِّ خدا هستند، و از حریم خدا دفاع می نمایند، چنان که در زیارت رجیبه (۵۷۱) آمده است «و صلی الله علی محمد المنتجب و علی اوصیائه الحجب» و در دعای افتتاح «الحمد لله الذی لا یهتک حجابہ و لا یغلق بابه» یعنی: «ستایش خدایی که حجاب او دریده نمی شود و باب او بسته نمی گردد». و در کافی (۵۷۲) در باب جوامع التوحید خطبه امیرالمومنین علیه السلام را روایت کرده است که بخشی از آن این است: «وَ خَالَ دُونَ غَيْبِهِ الْمَكْنُونِ حُجْبٌ مِنَ الْغُيُوبِ» یعنی: «خداوند از غیب مکنون خود به واسطه حجابهایی از غیوب جلوگیری کرده است». و در این فقره دلالت دارد بر این که ایشان اول خلایق و اشرف و افضل و اقرب به خدا از دیگرانند؛ و به همین خاطر در بسیاری از اخبار (۵۷۳) وارد شده که: «إِنَّ أَمْرَنَا صِغْبٌ مُسْتَضَعَبٌ لَا يَحْتَمِلُهُ إِلَّا مَلَكٌ مُقَرَّبٌ أَوْ نَبِيٌّ مُرْسَلٌ أَوْ عَبْدٌ مُؤْمِنٌ امْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْيَمَانِ» یعنی: «حدیث آل محمد صلی الله علیه وآله بسیار دشوار است به طوری که جز فرشته مقرب و پیامبر مرسل و بنده ای که

دلش به ایمان امتحان شده آنرا تحمل نمی‌کند». و در کافی (۵۷۴) به اسنادش به محمد بن عبدالخالق و ابی بصیر روایت شده که امام صادق علیه السلام فرمود: «یا ابا مُحَمَّدٍ إِنَّ عِنْدَنَا وَاللَّهِ سِرًّا مِنْ سِرِّ اللَّهِ وَ عِلْمًا مِنْ عِلْمِ اللَّهِ وَ اللَّهُ مَا يَحْتَمِلُهُ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَ لَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَ لَا مُؤْمِنٌ اِمْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ وَ اللَّهُ مَا كَلَّفَ اللَّهُ ذَلِكَ أَحَدًا غَيْرَنَا وَ لَا اسْتَعْبَدَ بِذَلِكَ أَحَدًا غَيْرَنَا... الحديث». یعنی: «ای ابا محمد! به خدا سوگند در نزد ما سری از اسرار خدا و علمی از علوم الهی وجود دارد، به خدا قسم هیچ فرشته‌ای مقرب و پیامبر مرسل و مؤمنی که خداوند دلش را به ایمان آزموده آن را نمی‌تواند به دوش کشد، به خدا قسم خداوند هیچکس را به غیر از ما بدان مکلف نکرده و از کسی جز ما خضوع و عبادت به آن را نخواست است». و این مرتبه مرتبه ذوات و مرتبه انوار آنها است که خداوند از نور ذاتش آفریده و به همین مرتبه ثابت می‌شود که ایشان از همه خلایق حتی پیامبران و فرشتگان برترند. به همین خاطر مولی ابو محمد عسکری علیه السلام بنا بر روایت مجلسی (۵۷۵) ره از «الدره الباهره» از برخی ثقات نقل نموده که وی از خطی که در پشت نامه‌ای نوشته بود نقل کرده است: «قد صعدا ذری الحقائق بأقدام النبوة و الولاية و نورنا سبع طبقات أعلام الفتوة بالهداية فنحن ليوث الوغى و غيوث الندى و طعان العدى و فينا السيف و القلم فى العاجل و لواء الحمد و الحوض فى الآجل و أسباطنا حلفاء الدين و خلفاء النبيين (اليقين) (۵۷۶) و مصابيح الأمم و مفاتيح الكرم فالكلیم ألبس حلة الاصطفاء لما عهدنا منه الوفاء و روح القدس فى جنان الصاقورة ذاق من حدائقنا الباكورة و شيعتنا الفئة الناجية و الفرقة الزاكية و صاروا لنا رداء و صونا و على الظلمة إلبا و عونا و سينفجر لهم ينابيع الحيوان بعد لظى النيران لتمام آل حم و طه (الطوايه) و الطواسين (۵۷۷) من السنين...» یعنی: «ما به قله حقایق با گامهای نبوت و ولایت صعود کردیم و راههای (طبقات خ ل) هفت گانه را با پرچمهای فتوت روشن نمودیم، پس ما شیران جنگ و ابرهای بخشش هستیم، و بر دشمنان زخم می‌زنیم و شمشیر و قلم در این دنیا به دست ماست و در آخرت لواء حمد و علم را در دست داریم، و فرزندان ما هم پیمانان دین و خلیفه‌های پیامبران و چراغهای ملت‌ها و کلیدهای کرمند. پس وقتی ما به عهد خویش وفا کردیم کلیم پیراهن اصطفاء به تن ما کرد و روح القدس در آسمان سوم از باغ ما میوه‌های نوبرچید، و شیعه ما گروه رستگار و اهل نجات و فرقه پاک است، و ایشان حفاظت و صیانت ما را بر عهده گرفته‌اند و در مبارزه با ستمگران کمک و یاور ما هستند، بعد از شعله‌های آتش چشمه‌های زندگی برای ایشان می‌جوشد، پس از گذشت سالیان طه‌ها و طواسین چنین خواهد شد». گوئیم: صاقوره به معنای آسمان سوم و «باکوره» به معنای میوه نوبر قبل از رسیدن و پختن می‌باشد، و «الب» با ضم به معنای سَم است، (۵۷۸) و طواویه جمع طه و طواسین جمع طسن می‌باشد، و با این دو اشاره به مراتب نبوت و ولایت کرده است و «السنین» جمع «سنه» می‌باشد، و با آن اشاره به حقیقت نبوت نموده که مظهر آن رسول خدا می‌باشد، و «اله» مشهورترین کلمه دال بر آن است، چنان که مفاد روایات است، و در گذشته در ضمن «و موضع الرسالة» نقل گردید، بدانجا مراجعه نما! و بنا بر معنای دوم اشاره به مرتبه خلت و دوستی دارد، به این که ایشان خلیلهای خدا و محارم اسرار او هستند. و خداوند آن اسرار را در ایشان به ودیعت گذاشته است، و فرمود: هذا «عَطَاؤُنَا فَمَا تُنُنُّ أَوْ أَمْسِكُ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (۵۷۹) یعنی: «این عطای ماست خواهی ببخش بدون حساب و خواهی نگه دار». و امام صادق علیه السلام به همین مرتبه در روایت قبلی (۵۸۰) با این گفتار: «إِنَّ عِنْدَنَا سِرًّا مِنْ سِرِّ اللَّهِ وَ عِلْمًا مِنْ عِلْمِ اللَّهِ أَمَرْنَا اللَّهُ بِتَبْلِيغِهِ فَبَلَّغْنَا عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَا أَمَرْنَا بِتَبْلِيغِهِ فَلَمْ نَجِدْ لَهُ مَوْضِعًا وَ لَا أَهْلًا وَ لَا حَمَالَةً يَحْتَمِلُونَهُ حَتَّى خَلَقَ اللَّهُ لِدَلِّكَ أَقْوَامًا خَلَقُوا مِنْ طِينِهِ خُلِقَ مِنْهَا مُحَمَّدٌ وَ آلُهُ وَ ذُرِّيَّتُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ مِنْ نُورِ خَلْقِ اللَّهِ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَ ذُرِّيَّتَهُ وَ صَيَّرَهُمْ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ...» یعنی: «در نزد ما سری از اسرار و علمی از علوم خداست که خداوند ما را فرمان داد، که آن را تبلیغ نماییم، لذا ما به کسانی که فرمان داد رساندیم، ولی جایگاه و اهل و حمل کننده‌ای نیافتیم تا برای بدوش کشیدن آن خداوند مردمی را خلق کرد که از طینت و نوری خلق شده‌اند که خداوند محمدصلی الله علیه و آله و آل و ذریه‌اش علیه السلام را خلق کرده است، و ایشان را به فضل رحمت خود آفرید». و در کافی (۵۸۱) به اسنادش به مصعبه بن صدقه از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: «ذُكِرَتِ النَّبِيُّ يَوْمًا عِنْدَ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ فَقَالَ وَاللَّهِ لَوْ عَلِمَ أَبُو ذَرٍّ مَا فِي قَلْبِ سَلْمَانَ لَقَتَلَهُ وَ لَقَدْ آخَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بَيْنَهُمَا فَمَا ظَنُّكُمْ

بَسَائِرِ الْخَلْقِ إِنَّ عِلْمَ الْعُلَمَاءِ صِعْبٌ مُسْتَضَيِّعٌ لَا يَحْتَمِلُهُ إِلَّا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ أَوْ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ أَوْ عَبْدٌ مُؤْمِنٌ اِمْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيْمَانِ فَقَالَ وَ إِنَّمَا صَيَّرَ سَلْمَانَ مِنَ الْعُلَمَاءِ لِأَنَّهُ امْرُؤٌ مَنَا أَهْيَلِ الْبَيْتِ فَلَدَلِكَ نَسَبُهُ إِلَى الْعُلَمَاءِ» یعنی: «روزی از تقیه در حضور علی بن الحسین امام سجاد علیه السلام بحث شد، حضرت فرمود: به خدا سوگند، اگر ابوذر می‌دانست که در دل سلمان چه می‌گذرد او را می‌کشت در حالی که رسول خدا بین آندو عقد اخوت بست، پس درباره دیگر مردم چه می‌اندیشید؟ دانش علما سخت دشوار است، کسی جز پیامبر مرسل و یا فرشته مقرب و یا بنده‌ای که خداوند دلش را به ایمان آزمود آن را نمی‌تواند به دوش کشد، پس ادامه داد: سلمان به این علت از زمره علماء شد که مردی از ما اهل بیت است و به همین خاطر به دانشمندان نسبتش دادم». و در اخبار بداء به این دو مرتبه اشاره دارد، از جمله روایت کافی (۵۸۲) به اسنادش به ابو بصیر از امام صادق علیه السلام است که فرمود: «إِنَّ لِلَّهِ عِلْمَيْنِ عِلْمٌ مَكْنُونٌ مَخْرُونٌ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا هُوَ مِنْ ذَلِكَ يَكُونُ الْبِدَاءُ وَ عِلْمٌ عَلَّمَهُ مَلَائِكَتُهُ وَ رُسُلُهُ وَ أَنْبِيَآءُهُ فَخُنْ نَعْلَمُهُ» یعنی: «خداوند دو علم دارد: علمی مکنون و مخزون است که جز خودش نمی‌داند، و از این علم بداء صورت می‌گیرد، و علمی که به فرشتگان و رسولان و انبیایش آموخت ما این علم را می‌دانیم». و نیز آیاتی که دلالت دارد بر این که علمی که خداوند به آن احاطه دارد علمی است که به مرتبه مشیت رسیده است، به این دو مرتبه اشاره می‌کند، مثل این سخن حق تعالی: «وَلَا يَحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ» یعنی: «مردم به هیچ علمی از علوم حق احاطه پیدا نمی‌کنند، مگر آنچه را که خدا بخواهد». و نیز آیات شبیه به این، بنابراین ایشان حافظان سر الهی به دو معنا هستند.

وَ حَمَلَهُ كِتَابَ اللَّهِ

در معنای کتاب

در توضیح این جمله باید پرده از روی کتاب برداریم. بدان که کتاب عبارت از اسم اعظمی است که خدا به محمد صلی الله علیه و آله عنایت فرمود، و آن حضرت در اهل بیت خود به جا گذاشت، و آن مقداری که آن حضرت برای مردم بیان کرد مرتبه لفظی کتاب است و این مرتبه را آن حضرت در روایت ثقلین با عترت طاهره در یک سطح قرار داد، روایت ثقلین بین فریقین شیعه و سنی متواتر است، بلکه در بسیاری از آن احادیث الفاظ کتاب را بزرگتر از عترت طاهره قرار داد. زراره از امام باقر علیه السلام روایت کرد که: «فقال لی لا خالق و لا مخلوق» (۵۸۳) یعنی «به من فرمود: آن کتاب خالق نیست و مخلوق نمی‌باشد». و در برخی از اخبار ثقلین (۵۸۴) آمده «کتاب الله جبل ممدود من السماء إلى الأرض طرفه بید الله» یعنی: «قرآن ریسمانی است که از آسمان به زمین کشیده شده و آن طرفش به دست خداست» و قرآن قبول تحریف و تغییر و تبدیل نمی‌کند، و یک چیز است که از پیش یک کس نازل شده است، و همان حجت خدا بر همه مردم از پیشینیان و متأخران است، و همان که خدای تعالی فرمود: «وَ إِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ» (۵۸۵) یعنی: «و آن کتابی گرامی است که باطل از پیش رو و از پشت سری بدو راه نمی‌یابد، و از ناحیه حکیم پسندیده فرود آمده است». این کتاب از عترت طاهره بزرگتر است، چه این که مبدای حضرت محمد صلی الله علیه و آله است که امیرالمومنین علیه السلام درباره وی فرمود: «أَنَا عَبْدٌ مِنْ عِبِيدِ مُحَمَّدٍ» (۵۸۶) و اوست که از بیت المعموری است که عالم لفظ و نوشته نیست، بیست سال و یا بیشتر قبل از وفات رسول خدا صلی الله علیه و آله به طور اجمالی نازل شده، آنگاه به تدریج بر آن حضرت نازل شده است. ولی قرآنی که دست‌ها نوشتند و زبانها به آن نطق کردند، افعالی حادث است که به نوشتن نویسندگان و خواندن خوانندگان پدید آمده است این مرتبه، مرتبه وجود نوشتاری و لفظی است، البته اگر بخواهند با کتابت و لفظ قرآن را کتابت کنند همین قرآن است و گرنه این هم قرآن نیست، و در مواردی که شرط شده که قرائت قرآن کنند، نیز کفایت می‌کند و اجماع امت بر همین است. به همین خاطر مولی حضرت امام رضا علیه السلام بنا بر روایت یاسر

خادم فرمود: «أنه سئل عن القرآن فقال لعن الله المرجئه و لعن الله أبا حنیفه أنه كلام الله غير مخلوق حيث ما تكلمت به، و حيث ما قرأت و نطقت فهو كلام و خبر و قصص» (۵۸۷) یعنی: «از قرآن پرسیدند فرمود: خداوند مرجئه‌ای‌ها و ابوحنیفه را از رحمت خود دور سازد، قرآن مخلوق نیست هنگامی که با آن سخن گفتی و قرائتش کردی و به زبان آوردی کلام و خبر و قصص است».

در اوصیاء پیامبران

و در اصول کافی (۵۸۸) به اسنادش به عبدالحمید بن ابی دینار از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «أَوْصِيَّيَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى يَوْشَعَ بْنِ نُونٍ وَ أَوْصِيَّيَ يَوْشَعَ بْنَ نُونٍ إِلَى وَ لِدِ هَارُونَ وَ لَمْ يَوْصِ إِلَى وَ لِدِهِ وَ لَا إِلَى وَ لِدِ مُوسَى إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَهُ الْخَيْرَةُ يَخْتَارُ مَنْ يَشَاءُ مِمَّنْ يَشَاءُ وَ بَشَّرَ مُوسَى وَ يَوْشَعَ بِالْمَسِيحِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَلَمَّا أَنْ بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْمَسِيحَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ الْمَسِيحُ لَهُمْ إِنَّهُ سَوْفَ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي نَبِيٌّ اسْمُهُ أَحْمَدٌ مِنْ وَ لِدِ إِسْمَاعِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَجِيءُ بِتَصْدِيقِي وَ تَصْدِيقِكُمْ وَ عُدْرِي وَ عُدْرِكُمْ وَ جَزَتْ مِنْ بَعْدِهِ فِي الْحَوَارِيِّينَ فِي الْمُسْتَحْفَظِينَ وَ إِنَّمَا سَمَاهُمُ اللَّهُ تَعَالَى الْمُسْتَحْفَظِينَ لِأَنَّهُمْ اسْتَحْفَظُوا الْإِسْمَ الْأَكْبَرَ وَ هُوَ الْكِتَابُ الَّذِي يَعْلَمُ بِهِ عِلْمٌ كُلُّ شَيْءٍ الَّذِي كَانَ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ ص يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَ أَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَ الْمِيزَانَ الْإِسْمَ الْأَكْبَرَ وَ إِنَّمَا عُرِفَ مِمَّا يَدْعَى الْكِتَابَ التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ الْفُرْقَانَ فِيهَا كِتَابُ نُوحٍ وَ فِيهَا كِتَابُ صَالِحٍ وَ شُعَيْبٍ وَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَأَخْبَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صِحْفِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى فَأَيُّ صُحُفٍ إِبْرَاهِيمَ إِنَّمَا صُحُفُ إِبْرَاهِيمَ الْإِسْمَ الْأَكْبَرَ وَ صُحُفُ مُوسَى الْإِسْمَ الْأَكْبَرَ فَلَمْ تَزَلِ الْوَصِيَّةُ...» یعنی: «حضرت موسی علیه السلام به یوشع بن نون وصیت کرد، و یوشع بن نون به فرزندان هارون وصیت نمود، و به فرزندان خود و یا به فرزندان موسی علیه السلام وصیت نمود، خدای عزوجل مسیح علیه السلام را به پیامبری مبعوث کرد، حضرت مسیح علیه السلام به ایشان فرمود: به زودی پیامبری خواهد آمد که نامش احمد و از فرزندان حضرت اسماعیل است، وی من و شما را تصدیق می‌کند، و عذر من و شما را بیان می‌کند، این سفارش در بین حواریون که حافظان آن بودند در جریان و امتداد بود، علت نامگذاری ایشان به حافظان (مستحفظین) این است که ایشان حافظ اسم اکبر بودند، اسم اکبر کتابی است که به آن همه چیزهایی که با انبیاء بوده معلوم می‌گردد، خدای تعالی فرمود: «ما پیامبرانی را پیش از تو فرستادیم، و با ایشان کتاب و میزان فرو فرستادیم». کتاب اسم اکبر است، و علت این که از کتاب تنها تورات و انجیل و فرقان شناخته شد، این است که در کتاب نوح علیه السلام و کتاب صالح و شعیب علیه السلام و ابراهیم علیه السلام موجود است، خدای تعالی خبر داد که «این در صحیفه‌های نخستین، یعنی صحف ابراهیم و موسی موجود است». پس صحف ابراهیم علیه السلام کجاست، و صحف ابراهیم علیه السلام همان اسم اکبر است و صحف موسی علیه السلام نیز اسم اکبر است، پس پیوسته وصیت... الحدیث». پس این حدیث اشاره ای اجمالی به حقیقت کتاب و براهین آن دارد، و ما ارکان این بیان را در کتاب «التحفة الرضویة الی الشیعة المرتضویة» با دلیل و برهان محکم کرده‌ایم، به طوری که بیش از آن متصور نیست.

در این که کتاب واجد حروف اسم اعظم است

اکنون که حقیقت کتاب را دانستید و این که کتاب عبارت از اسم اعظم است، پس دارای هفتاد و سه حرف می‌باشد که خداوند یک حرف از آن را در علم غیب خود نگه داشته و هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسلی از آن خبر ندارد، و به هر یک از انبیاء از بقیه حروف اسم اعظم چیزی داده است، و به محمد صلی الله علیه و آله و آتش علیه السلام هفتاد و دو حرف آموخته است، چنان که در اصول کافی از چند طریق روایت شده است. از جمله به اسناد اصول کافی (۵۸۹) به جابر از امام باقر علیه السلام آمده است که: «إِنَّ اسْمَ اللَّهِ الْأَعْظَمَ عَلَى ثَلَاثَةِ وَ سَبْعِينَ حَرْفًا وَ إِنَّمَا كَانَ عِنْدَ آصَفَ مِنْهَا حَرْفٌ وَاحِدٌ فَتَكَلَّمَ بِهِ فَخَسِفَ بِالْأَرْضِ مَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ سَرِيرِ بَلْقَيْسَ حَتَّى تَنَاقَلَ السَّرِيرَ بِيَدِهِ ثُمَّ عَادَتِ الْأَرْضُ كَمَا كَانَتْ أَسْرِعَ مِنْ طَرْفَةِ عَيْنٍ وَ نَحْنُ عِنْدَنَا مِنَ الْإِسْمِ الْأَعْظَمِ اثْنَانِ وَ سَبْعُونَ حَرْفًا وَ حَرْفٌ

وَاحِدٌ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى اشْتَاتَتْ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَهُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ» یعنی: «اسم اعظم خدا هفتاد و سه حرف است، و آصف تنها یک حرف از آن را دارا بود، و با آن سخن گفت و زمینی که بین او و تخت بلقیس بود منخسف کرد تا با دست خود تخت بلقیس را آورد، آنگاه زمین را همان طور که بود با سرعتی بیش از چشم به هم زدن به حال خویش بازگشت، و هفتاد و دو حرف از آن اسم اعظم در نزد ما موجود است، و یک حرف در نزد خدای تبارک و تعالی موجود می‌باشد که برای خویش در علم غیبش برگزید، و حول و قوه ای جز به خدای علی عظیم نیست». به همین خاطر بیان همه اشیاء گذشته به آنچه تا ابد خواهد شد که خداوند می‌خواهد از مراتب وجود و مفاتیح و خزائن آن در آن موجود است، خداوند به کسانی که آنها را آموخت هیچ یک از آنها را پوشیده نمی‌دارد. این روایت در صافی (۵۹۰) و برهان نیز آمده است ظاهر این است که ایشان نیز روایت را از توحید گرفته‌اند. در صافی روایت شده است که: از امام صادق شنیدم که می‌فرمود: «هیئتی از فلسطین بر امام باقر علیه السلام وارد شدند و از وی درباره مسائلی پرسیدند، آن حضرت به ایشان پاسخ داد، آنگاه ایشان از صمد پرسیدند: «فقال تفسیره فیہ الصَّمَدُ خمسۃُ أحرفٍ فالألفُ دلیل علی اینته و هو قوله عز و جل شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَ ذَلِكَ تَبِيهٌ وَ إِشَارَةٌ إِلَى الْغَائِبِ عَنِ دَرْكِ الْحَوَاسِ وَ اللَّامُ دَلِيلٌ عَلَى إِلَهِيَّتِهِ بِأَنَّهُ هُوَ اللَّهُ وَ الْألفُ وَ اللَّامُ مدغمان لا يظهران علی اللسان و لا يقعان فی السمع و يظهران فی الكتابة دليلان علی أن إلهيته لطيفة خافية لا يدرك بالحواس و لا يقع فی لسان و اصف و لا أذن سامع لأن تفسیر الإله هو الذی أله الخلق عن درك مائته و کیفیته بحس أو بوهم لا- بل هو مبدع الأوهام و خالق الحواس و إنما يظهر ذلك عند الكتابة فهو دلیل علی أن الله سبحانه أظهر ربوبيته فی إبداع الخلق و ترکیب أرواحهم اللطيفة فی أجسادهم الكثيفة فإذا نظر عبد إلى نفسه لم ير روحه كما أن لام الصمد لا تبين و لا تدخل فی حاسه من حواسه الخمس فإذا نظر إلى الكتابة ظهر له ما خفی و لطف فمتی تفکر العبد فی مائته الباری و کیفیته أله فيه و تحیر و لم تحط فکرتة بشیء يتصور له لأنه عز و جل خالق الصور فإذا نظر إلى خلقه ثبت له أنه عز و جل خالقهم و مرکب أرواحهم فی أجسادهم و أما الصاد فدلیل علی أنه عز و جل صادق و قوله صدق و کلامه صدق و دعا عباده إلى اتباع الصدق بالصدق و وعد بالصدق دار الصدق و أما الميم فدلیل علی ملكه و أنه الملك الحق لم یزل و لا یزال و لا یزول ملكه و أما الدال فدلیل علی دوام ملكه و أنه عز و جل دائم تعالی عن الكون و الزوال بل هو الله عز و جل مكون الكائنات الذی كان بتكوينه كل كائن ثم قال علیه السلام لو وجدت لعلمی الذی آتانی الله عز و جل حملةً لنشرت التوحید و الإسلام و الإیمان و الدین و الشرائع من الصمد و کیف لی بذلك و لم یجد جدی أمير المؤمنین علیه السلام حملةً لعلمه حتی كان يتنفس الصعداء و يقول علی المنبر سلونی قبل أن تفقدونی فإن بین الجوانح منی علما جما هاه هاه ألا لا أجد من یحمله ألا و إنی علیکم من الله الحجة البالغة فلا لا تتولوا قوماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَبْسُ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ثم قال الباقر علیه السلام الحمد لله الذی من علينا و وقفنا لعبادته الأحد الصمد الذی لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفواً أحدٌ و جنبنا عبادة الأوثان حمداً سرمداً و شکراً واصباً». یعنی: «تفسیر صمد در خودش می‌باشد، صمد پنج حرف است: الف دلیل بر وجود خدا دارد و آن مفاد آیه شریفه: خداوند خود شهادت داد که او خدایی است و جز او خدایی نیست و «هو» اشاره به غائب از ادراک حواس دارد. و لام دلیل بر الوهیت است که خداست و الف و لام در هم ادغام شده و در تلفظ ظاهر نمی‌شود و لذا به گوش نمی‌خورند، ولی در نوشتار ظاهر می‌شوند و همین دلالت دارد بر این که الوهیت وی به خاطر لطف خدا پنهان است و به حواس در نمی‌آید و در زبان وصف کننده‌ای قرار نمی‌گیرد و بر گوش شنوایی نمی‌رسد، زیرا تفسیر «اله» این است که خلاق از درک ماهیت و چگونگی وی به حس یا به و هم (عقل) درمانده و متحیر شدند هرگز آنها نمی‌توانند او را در یابند، چه این که او آفریننده اوهام (عقول) و حواس می‌باشد و علت این که در نوشتار ظاهر می‌شوند این است که خدای تعالی ربوبیت خویش را در ابداع خلاق و ترکیب ارواح لطیف با اجساد ضخیم مردم روشن ساخته، هنگامی که بنده به خود بنگرد، روان خود را نمی‌بیند، چنان که لام صمد به بیان لفظی در نمی‌آید و در حاسه ای از حواس پنجگانه وارد نمی‌شود، ولی وقتی به نوشته آن بنگرد، آنچه پنهان مانده و لطافت دارد برای او آشکار می‌گردد، پس هنگامی که

بنده در ماهیت باری تعالی و چگونگی آن تفکر و اندیشه کند حیرت زده می‌گردد و فکر وی به آن نمی‌رسد و متحیر می‌شود و نمی‌تواند تصور نماید، زیرا خدای عزوجل خالق همه صور می‌باشد، پس وقتی به خلاقیت نگریست برای وی روشن می‌شود که خداوند خالق آنهاست و ارواح آنها را با اجسادشان پیوند زده است. و اما «صاد» دلیل بر این است که خدای تعالی صادق است و سخن وی صدق و بندگان خویش را به صدق به پیروی از صدق دعوت کرد و به صدق وعده دارالصدق داد. و اما «میم» بر ملک وی دلالت دارد و این که وی ملک حق تعالی بوده و خواهد بود و ملک وی فانی نمی‌شود. و اما «دال» دلیل بر دوام ملک خداست و این که وی دائم بوده و از کون و زوال متعالی است، بلکه او مکون و آفریننده کائنات است، و به آفرینش وی همه پدیده‌ها موجود می‌گردند. آنگاه امام باقر علیه السلام فرمود: اگر برای دانشی که خداوند به من داده بود حاملانی می‌یافتم، توحید و اسلام و ایمان و دین و شرایع را از همین «صمد» نشر می‌کردم، چگونه چنین اشخاص را پیدا کنم، در حالی که جدم امیرالمومنین علیه السلام حاملانی برای دانش خود نیافت، به طوری که آه سردی می‌کشید. بر منبر می‌فرمود: قبل از این که مرا نیاید از من بپرسید، چون که در سینه‌ام دانشی فراوان وجود دارد، (آه، آه، آه). آگاه باشید من کسی را نمی‌یابم که آنرا بدوش کشد، هشدار که من حجت بالغه خدا بر شما هستم، کسانی را که خداوند بر ایشان خشم گرفته دوست نگیرید، ایشان از آخرت مأیوسند، همانند کفار از اهل گورستان. آنگاه امام باقر علیه السلام فرمود: سپاس خدایی را که بر ما منت گذاشت و ما را توفیق عبادت احد صمدی داد که نمی‌زاید و زاده نشده و همسری ندارد، ما را از عبادت بتان دور نمود، سیاسی که همیشگی بود و شگری که پیوسته باشد». خلاصه این که هر کس خویش را بشناسد و بهره آن اسم اعظم را در خود بیابد، او اهلیت فهم کتاب و توجه به اسرار و تأویلات و چشیدن شیرینی احادیث وارده از آل محمد صلی الله علیه و آله را دارد و هر کس در خود جز جسمش را نیافت، محروم از لذات کتاب و سنت است، پس چگونه به فهم حقیقت ائمه نائل می‌شود در حالی که رسول خدا صلی الله علیه و آله همه شؤون آن اسم به جز مستأثره را به ارث ایشان داد، پس ایشان حاملان همه مراتب و شؤون کتابند. و لذا خدای تعالی در حق تعالی ایشان فرمود: «وَ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَدْعَوْا بِهِ وَ لَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ» (۵۹۱)؛ هنگامی که مطلبی از امنیت و یا ترس به ایشان رسید آن را انتشار می‌دهند، اگر آن را به پیامبر و اولی الامر می‌رسانند از کسانی که اهل استنباط بوده‌اند آنرا می‌فهمیدند». از امام باقر علیه السلام در جوامع الجامع روایت شده است که فرمود: «هم الأئمة المعصومون» یعنی: «ایشان امامان معصوم علیه السلام هستند». و عیاشی (۵۹۲) از امام رضا علیه السلام روایت کرده که «آل محمد، و هم الذین یستنبطون من القرآن، و یعرفون الحلال و الحرام، و هم الحجة لله علی خلقه» یعنی: «ایشان آل محمد صلی الله علیه و آله هستند و ایشان کسانی هستند که از قرآن استنباط می‌کنند و حلال و حرام را می‌دانند، و ایشان حجت خدا بر مردمند». و مراد از استنباط استخراج ظاهر قرآن از باطن آن است. یعنی تنزیل هر مرتبه‌ای را به مرتبه‌ای پایین تر و تنزیل مراتب قرآن کلیه به مراتب جزئی‌ها می‌دانند. اکنون که حقیقت کتاب را دانستید و این که کتاب با همه مراتب خود اسم اعظم است، و خدای تبارک و تعالی کتاب را به پیامبرش محمد صلی الله علیه و آله آموخت و آن حضرت همه مراتب آن به جز مستأثره را به اهل بیت خود آموخت.

امام مبین کیست؟

پس مراد از این که ایشان حاملان کتاب خدا هستند، یعنی ایشان عین کتاب خدا هستند، چه این که در شرح قول آن حضرت «یا اهل بیت النبوة» دانستید که حقیقت نبوت و اسم اعظم و حقیقت محمدیه یک چیزند و محمد و آلش مظاهر کلیه و آیات کامله‌اند. چه این که عیاشی (۵۹۳) در تفسیر سخن حق تعالی: «وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابِ مُبِينٍ» (۵۹۴) روایت کرده که امام کاظم فرمود: «فقال الورقة السقط يسقط من بطن أمه... في كتاب مبین» «قال في إمام مبین» یعنی: «ورقه سقط شده ای است که از شکم مادر سقط می‌شود... و کتاب مبین به معنای امام مبین است». و در احتجاج از امام صادق در حدیثی آمده است که فرمود: «و قال

لصاحبکم قل کفی بالله شهيدا بینی و بینکم و من عنده علم الكتاب و قال و لا رطب و لا یابس الا فی کتاب مبین و قوله تعالی: وَ كُلُّ شَيْءٍ اَخْصِيْنَاهُ فِيْ اِمَامٍ مُّبِيْنٍ المفسر بامیرالمؤمنین» یعنی: «به رفیق شما فرمود: بگو کفایت می‌کند که بین من و شما، خدا و کسی که علم کتاب در نزد اوست شاهد و ناظر باشند، و فرمود: هیچ تر و خشکی نیست مگر این که در کتاب مبین موجود است. و خدا فرمود: «وَ كُلُّ شَيْءٍ اَخْصِيْنَاهُ فِيْ اِمَامٍ مُّبِيْنٍ» یعنی: «همه چیزها را در امام مبین احصاء و شماره کرده‌ایم» و امام مبین در آیه شریفه به امیرالمؤمنین علیه السلام تفسیر شده است. قمی (۵۹۵) از امیرالمؤمنین روایت کرده است که فرمود: «أنا و الله الإمام المبین» یعنی: «به خدا قسم من امام مبین هستم». و در معانی (۵۹۶) از امام باقر از پدرش از جدش روایت کرده که وقتی این آیه بر رسول خدا نازل شد، ابوبکر و عمر از جایشان برخاستند و گفتند: ای رسول خدا! آیا مراد از امام مبین تورات است؟ فرمود: نه. گفتند: آیا انجیل است پاسخ داد: خیر، پرسیدند: آیا مراد قرآن است؟ فرمود: نه، در این هنگام امیرالمؤمنین روی آورد، رسول خدا فرمود: او آن امام است که علم همه اشیاء را خداوند در وی احصاء کرده است». از مطالب یاد شده معلوم شد که مراد از کتاب مبین و امام مبین یکی است. بله مرتبه امامان مرتبه فرقان کتاب است، و مرتبه رسول خدا مرتبه قرآن کتاب می‌باشد، و تفاوت بین قرآن و فرقان قبل در فقره «و ذوی النهی» بیان شد، علاوه این که ظاهر از «کتاب مبین» مرتبه فرقان است چه این که آن را به «مبین» وصف کرده، زیرا مرتبه قرآن مرتبه اجمال است و در آن بیانی نیست بنابراین استدلال به این لازم نیست که مراد از کتاب مبین امام مبین است، و خداوند راهنماست و ستایش و سپاس از آن خداست.

وَأَوْصِيَاءِ نَبِيِّ اللَّهِ

در اوصیاء پیامبر خاتم

در ابتدای کتاب دانستید که حقیقت نبوت چیست و این که پیامبر کسی است که به مرتبه نبوت رسیده، ولی با تخلیه از محدودیت‌ها و پاک شدن از همه قیود و پاکیزگی از حجابهای بین خود و پروردگارش به آن درجه رسید، وقتی به اخلاق متخلق و به آداب الهیه متأدب گردید، اهلیت رسالت به مردم را پیدا می‌کند چه این که می‌تواند بدون واسطه از خداوند دریافت کند، بر خلاف مردم. و لذا باید همه احتیاجات مردم با استعدادهای گوناگون در سلوک و اقبال به سوی خدا را برآورده سازد، چه این که مردم در ایمان به خدا و رسول خدا و معارفی که از خدا می‌آورد متفاوتند، زیرا بیشتر مردم نیازمند بیان برهانند و احتیاج به معجزات دارند، چنان که باید توانایی بر جهاد و جنگ داشته باشد، و لذا اگر در تبلیغ خود نیاز به آن افتاد باید توانایی آن را داشته باشد، و نیز پیامبر باید دیگر نیازمندی‌ها رسالت را واجد باشد، به ویژه اگر به سوی ثقلین و جن و انس مبعوث شود، و مخصوصاً اگر خاتم پیامبران باشد، در این صورت باید احاطه به همه علوم اولین و آخرین داشته و توانایی داشته باشد که معجزه‌ای برای همه آنها بیاورد و بتواند آنچه به او پیشنهاد می‌شود بیاورد و نیز بداند که برای مردم چه پیش می‌آید و سرنوشت ایشان از خوب و بد چه خواهد شد و از همه آسمانها و زمین و با ویژگی‌های آن اطلاع داشته باشند و از بهشت و دوزخ و درجات و منازل و نعمت‌ها و درکات و سختی‌های آنها مطلع باشند و نیز چیزهای دیگری که باعث اتمام حجت بر مردم می‌شود را بدانند تا هر کس هلاک می‌شود با بینه هلاک شود و هر کس با ایمان زنده می‌شود، با حجت مؤمن می‌گردد، و به همین خاطر امکان ندارد که زمین تا پایان دنیا از حجت خالی بماند حتی اگر دو تن در زمین باقی بمانند یکی از آن دو حجت خداست و اگر تنها یک تن باقی باشد همو حجت خداست، چنین شخصی را نمی‌توان شناخت مگر این که خداوند معرفی کند و یا پیامبری که خداوند به او آن شخص را معرفی کرده معرفی نماید و یا اوصیاء پیامبران آن شخص را بشناسانند ایشان بعد از حضرت محمدصلی الله علیه وآله و علی علیه السلام، یازده فرزند او هستند و ایشان عبارتند از علی و فاطمه و حسن و حسین و محمد بن علی و جعفر بن محمد و موسی بن جعفر و

علی بن موسی و محمد بن علی و علی بن محمد و حسن بن علی و حجت بن الحسن صلوات الله علیهم اجمعین که به نص خدا و پیامبر و نص هر سابقی بر لاحق شناخته شده‌اند ایشان بر پا دارندگان فرمان خدا و تالی تلو رسول خدا می‌باشد و پیوسته وصیت از زمان حضرت آدم ادامه داشت، و بعد از حضرت محمد تا روز قیامت ادامه دارد، بعد از پیامبر ما پیامبری نیست، و لذا ایشان پیوسته مبشرو منذر بوده و در راه خدا از ملامت ملامت گری هراس ندارند. روایت صدوق در اکمال الدین (۵۹۷) از ابن متوکل از حمیری از ابن عیسی از حسن بن محبوب از مقاتل بن سلیمان از امام صادق علیه السلام در این باب کافی است، آن حضرت فرمود: «قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم أنا سيد النبیین و وصی سید الوصیین و أوصیاءه سادة الأوصیاء إن آدم علیه السلام سأل الله عز و جل أن يجعل له وصیا صالحا فأوحى الله عز و جل إليه أنى أكرمت الأنبياء بالنبوة ثم اخترت خلقى فجعلت خيارهم الأوصیاء فقال آدم علیه السلام يا رب فاجعل وصی خیر الأوصیاء فأوحى الله عز و جل إليه يا آدم أوص إلى شيث و هو هبة الله بن آدم فأوصى آدم إلى شيث و أوصى شيث إلى ابنه شبان و هو ابن نزل الحوراء التى أنزلها الله عز و جل على آدم من الجنة فزوجها شيثا و أوصى شبان إلى ابنه مجلث و أوصى مجلث إلى محوق و أوصى محوق إلى غميشا و أوصى غميشا إلى أخنوخ و هو إدریس النبى عليه السلام و أوصى إدریس إلى ناخور و دفعها ناخور إلى نوح عليه السلام و أوصى نوح إلى سام و أوصى سام إلى عثامر و أوصى عثامر إلى برعيتاشا و أوصى برعيتاشا إلى يافث و أوصى يافث إلى بره و أوصى بره إلى جفيسه و أوصى جفيسه إلى عمران و دفعها عمران إلى إبراهيم الخليل عليه السلام و أوصى إبراهيم إلى ابنه إسماعيل و أوصى إسماعيل إلى إسحاق و أوصى إسحاق إلى يعقوب و أوصى يعقوب إلى يوسف و أوصى يوسف إلى بثرىاء و أوصى بثرىاء إلى شعيب و أوصى شعيب إلى موسى بن عمران و أوصى موسى إلى يوشع بن نون و أوصى يوشع إلى داود و أوصى داود إلى سليمان و أوصى سليمان إلى آصف بن برخيا و أوصى آصف بن برخيا إلى زكريا و دفعها زكريا إلى عيسى ابن مريم عليه السلام و أوصى عيسى إلى شمعون بن حمون الصفا و أوصى شمعون إلى يحيى بن زكريا و أوصى يحيى بن زكريا إلى منذر و أوصى منذر إلى سليمة و أوصى سليمة إلى برده ثم قال رسول الله صلى الله عليه وآله و دفعها إلى برده و أنا أدفعها إليك يا على و أنت تدفعها إلى وصيك و يدفعها وصيك إلى أوصيائك من ولدك واحدا بعد واحد حتى تدفع إلى خير أهل الأرض بعدك و لتكفرن بك الأمة و لتختلفن عليك اختلافا شديدا الثابت عليك كالمقيم معى و الشاذ عنك فى النار و النار مثوى للكافرين» يعنى: «رسول خدا فرمود: من سيد پیامبران و وصی من سيد اوصیاء و اوصیاء من سادات اوصیاء هستند هنگامی که آدم از خداوند خواست که برای وی وصی صالحی قرار دهد، خداوند به او وحی کرد که من پیامبران را به نبوت گرامی داشتم آنگاه خلائق را انتخاب کرده و بهترین ایشان را اوصیاء قرار داد. آدم عرضه داشت: پرورد گارم برای من بهترین اوصیاء را قرار ده! خدای عزوجل به او خطاب کرد: ای آدم! به شيث وصیت نما، آدم به شيث وصیت نمود و او به هبة الله بن آدم است و شيث به فرزندش شبان وصیت کرد و شبان فرزند نزل الحوراء است که خداوند برای آدم از بهشت فرستاد و حضرت آدم او را به تزویج شيث درآورد و شبان به مجلث و مجلث به محلق و محلق به عميشا و عميشا به اخنوخ که ادریس پیامبر است و او به ناخور و ناخور به نوح و نوح به سام و او به عثامر و او به برعيتاشا و او به يافث و او به بره و بره به جفيسه و او به عمران و او به ابراهيم خليل و ابراهيم به فرزندش اسماعيل و اسماعيل به اسحاق و اسحاق به يعقوب و وی به يوسف و يوسف به بثرىاء و او به شعيب و او به موسى و موسى به يوشع بن نون و او به داوود و او به سليمان و سليمان به آصف بن برخيا و آصف به زكريا و زكريا به عيسى بن مريم و وی به شمعون بن حمون صفا و او به يحيى بن زكريا و يحيى به منذر و منذر به سليمة و سليمة به برده وصیت کردند. آنگاه رسول خدا صلى الله عليه وآله فرمود: و برده وصیت را به من تحويل داد و من به تو يا على تحويل می‌دهم و تو به وصی خود تا به بهترین اهل زمین بعد از تو تحويل دهد و امت به تو كفر می‌ورزد و با تو اختلافی شدید می‌نماید، هر کس با تو بماند همانند این است که با من مانده و هر کس از تو دور شود در آتش است و آتش جایگاه کافران است». و شيخ در امالی (۵۹۸) از غضائری از صدوق مثل این حدیث را نقل کرده است. و در اکمال (۵۹۹) به سند دیگری از ابن محبوب از مقاتل نظیر آن نقل

شده است. و از جمله ادله بر این که به طور صریح از امامت امامان علیه السلام از ناحیه خدا و پیامبرش نام برده شده است.

در لوح اهدایی خدا به پیامبرش در وصیت

روایت کافی به اسنادش به ابو بصیر از امام صادق علیه السلام است که فرمود: «قَالَ أَبِي لِجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً فَمَتَى يَخْفُ عَلَيْكَ أَنْ أَخْلُو بِكَ فَأَسْأَلُكَ عَنْهَا فَقَالَ لَهُ جَابِرٌ أَى الْأَوْقَاتِ أَحَبَّبْتُهُ فَخَلَا بِهِ فِي بَعْضِ الْأَيَّامِ فَقَالَ لَهُ يَا جَابِرُ أَخْبِرْنِي عَنِ اللُّوحِ الَّذِي رَأَيْتَهُ فِي يَدِ أُمِّي فَاطِمَةَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ مَا أَخْبَرْتِكَ بِهِ أُمِّي أَنَّهُ فِي ذَلِكَ اللُّوحِ مَكْتُوبٌ فَقَالَ جَابِرٌ أَشْهَدُ بِاللَّهِ أَنِّي دَخَلْتُ عَلَى أُمِّكَ فَاطِمَةَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَهَنَيْتُهَا بِوِلَادَةِ الْحُسَيْنِ وَ رَأَيْتُ فِي يَدَيْهَا لَوْحًا أَخْضَرَ ظَنَنْتُ أَنَّهُ مِنْ زُمُرٍ وَ رَأَيْتُ فِيهِ كِتَابًا أبيضَ شَبَّهَ لَوْنِ الشَّمْسِ فَقُلْتُ لَهَا يَا بَابِي وَ أُمِّي يَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مَا هَذَا اللُّوحُ فَقَالَتْ هَذَا لَوْحٌ أَهْدَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ رَسُولُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فِيهِ اسْمُ أَبِي وَ اسْمُ بَعْلِي وَ اسْمُ ابْنِي وَ اسْمُ الْأَوْصِيَاءِ مِنْ وُلْدِي وَ أَعْطَانِيهِ أَبِي لِيُبَشِّرَنِي بِذَلِكَ قَالَ جَابِرٌ فَأَعْطَيْتَنِيهِ أُمُّكَ فَاطِمَةَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَرَأْتُهُ وَ اسْتَنْسَخْتُهُ فَقَالَ لَهُ أَبِي فَهَلْ لَكَ يَا جَابِرُ أَنْ تَعْرِضَهُ عَلَيَّ قَالَ نَعَمْ فَمَشَى مَعَهُ أَبِي إِلَى مَنْزِلِ جَابِرٍ فَأَخْرَجَ صَحِيفَةً مِنْ رَقٍّ فَقَالَ يَا جَابِرُ انظُرْ فِي كِتَابِكَ لِأَقْرَأُ أَنَا عَلَيْكَ فَنَظَرَ جَابِرٌ فِي نُسخِهِ فَقَرَأَهُ أَبِي فَمَا خَالَفَ حَرْفًا فَقَالَ جَابِرٌ فَأَشْهَدُ بِاللَّهِ أَنِّي هَكَذَا رَأَيْتُهُ فِي اللُّوحِ مَكْتُوبًا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ إِلَى مُحَمَّدٍ نَبِيِّهِ وَ نُورِهِ وَ سَيِّدِهِ وَ حِجَابِهِ وَ دَلِيلِهِ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ مِنْ عِنْدِ رَبِّ الْعَالَمِينَ عَظَّمَ يَا مُحَمَّدُ أَسْمَاءِي وَ اشْكُرْ نِعْمَائِي وَ لَا تَجْحَدْ آلائِي إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاصِمْ الْجَبَّارِينَ وَ مُدِيلُ الْمَظْلُومِينَ وَ دِيَانُ الدِّينِ إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَمَنْ رَجَا غَيْرَ فَضْلِي أَوْ خَافَ غَيْرَ عِزِّي عَذَّبْتُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ فَايَا فَاعْبُدْ وَ عَلَيَّ فَتَوَكَّلْ إِنِّي لَمْ أَبْعَثْ نَبِيًّا فَأَكْبَلْتُ أَيَّامَهُ وَ انْقَضَتْ مُدَّتُهُ إِلَّا جَعَلْتُ لَهُ وَصِيًّا وَ إِنِّي فَضَّلْتُكَ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَ فَضَّلْتُ وَصِيكَ عَلَى الْأَوْصِيَاءِ وَ أَكْرَمْتُكَ بِشَيْئِكَ وَ سَبَطْتُكَ حَسَنًا وَ حُسَيْنًا فَجَعَلْتُ حَسَنًا مَعْدِنَ عِلْمِي بَعْدَ انْقِضَاءِ مُدَّةِ أَبِيهِ وَ جَعَلْتُ حُسَيْنًا خَازِنَ وَحْيِي وَ أَكْرَمْتُهُ بِالشَّهَادَةِ وَ خَتَمْتُ لَهُ بِالسَّعَادَةِ فَهُوَ أَفْضَلُ مَنْ اسْتُشْهِدَ وَ أَرْفَعُ الشُّهَدَاءَ دَرَجَةً جَعَلْتُ كَلِمَتِي التَّائِمَةَ مَعَهُ وَ حُجَّتِي الْبَالِغَةَ عِنْدَهُ بَعَثْتَهُ أُثِيبُ وَ أَعَاقِبُ أَوْلَهُمْ عَلَى سَيِّدِ الْعَابِدِينَ وَ زَيْنِ أَوْلِيَائِي الْمَاضِينَ وَ ابْنِهِ شَبَّهَ حَيْدَهُ الْمُحْمُودِ مُحَمَّدُ الْبَاقِرُ عِلْمِي وَ الْمَعِيدُنَ لِحُكْمَتِي سَيَهْلِكُ الْمُزْتَابُونَ فِي جَعْفَرِ الرَّادِّ عَلَيْهِ كَالرَّادِّ عَلَى حَقِّ الْقَوْلِ مِنِّي لِأَكْرَمِ مَنْ مَثَوَى جَعْفَرٍ وَ لَأَسِرَّتَهُ فِي أَشْيَاعِهِ وَ أَنْصَارِهِ وَ أَوْلِيَائِهِ أُتِيحَتْ بَعْدَهُ مُوسَى فَتَنَّهُ عَمِيَاءُ حِنْدِسٍ لِأَنَّ خِيَطَ فَرْضِي لَا يَنْقَطِعُ وَ حُجَّتِي لَمَّا تَخَفَى وَ أَنَّ أَوْلِيَائِي يَسْقُونَ بِالْكَأْسِ الْأَوْفَى مِنْ جَحِيدٍ وَاحِدًا مِنْهُمْ فَقَدْ جَحِيدَ نِعْمَتِي وَ مَنْ غَيْرَ آيَةٍ مِنْ كِتَابِي فَقَدْ افْتَرَى عَلَى وَيلٌ لِلْمُفْتَرِينَ الْجَاحِدِينَ عِنْدَ انْقِضَاءِ مُدَّةِ مُوسَى عِبْدِي وَ حَبِيبِي وَ خَيْرَتِي فِي عَلِيٍّ وَ لِي وَ نَاصِرِي وَ مَنْ أَضْعَ عَلَيْهِ أَعْبَاءَ الثُّبُورِ وَ أَمْتَحَنَهُ بِالْإِضْطِلَاعِ بِهَا يَفْتُلُهُ عَفْرِيَّتٌ مُسْتَكْبِرٌ يَدْفُنُ فِي الْمَدِينَةِ الَّتِي بَنَاهَا الْعَبْدُ الصَّالِحُ إِلَى جَنْبِ شَرِّ خَلْقِي حَقِّ الْقَوْلِ مِنِّي لِأَسِرَّتَهُ بِمُحَمَّدِ ابْنِهِ وَ خَلِيفَتِهِ مِنْ بَعْدِهِ وَ وَارِثِ عِلْمِهِ فَهُوَ مَعْدِنُ عِلْمِي وَ مَوْضِعُ سِرِّي وَ حُجَّتِي عَلَى خَلْقِي لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ بِهِ إِلَّا جَعَلْتُ الْجَنَّةَ مَثْوَاهُ وَ شَفَعْتُهُ فِي سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ كُلُّهُمْ قَدْ اسْتَوْجَبُوا النَّارَ وَ أَحْتَمُ بِالسَّعَادَةِ لِابْنِهِ عَلِيٍّ وَ لِي وَ نَاصِرِي وَ الشَّاهِدِ فِي خَلْقِي وَ أَمِينِي عَلَى وَحْيِي أَخْرَجَ مِنْهُ الدَّاعِيَ إِلَى سَبِيلِي وَ الْخَازِنَ لِعِلْمِي الْحَسَنَ وَ أَكْمَلَ ذَلِكَ بِابْنِهِ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ لِلْعَالَمِينَ عَلَيْهِ كَمَالُ مُوسَى وَ بَهَاءُ عِيسَى وَ صَبْرُ أَيُّوبَ فَيَذُلُّ أَوْلِيَائِي فِي زَمَانِهِ وَ تَتَهَادَى رُءُوسُهُمْ كَمَا تَتَهَادَى رُءُوسُ التُّرُكِ وَ الدَّيْلَمِ فَيَقْتُلُونَ وَ يَحْرَقُونَ وَ يَكُونُونَ خَائِفِينَ مَرْعُوبِينَ وَ جَلِينَ تُضَيِّعُ الْأَرْضُ بِدِمَائِهِمْ وَ يَفْشُو الْوَيْلُ وَ الرِّثَةُ فِي نِسَائِهِمْ أَوْلِيَاؤُكَ أَوْلِيَاؤِي حَقًّا بِهِمْ أَذْفَعُ كُلَّ فِتْنَةٍ عَمِيَاءِ حِنْدِسٍ وَ بِهِمْ أَكْشَفُ الرِّلَازِلَ وَ أَذْفَعُ الْأَصَارَ وَ الْأَعْلَالَ أَوْلِيَاؤُكَ عَلَيْهِمْ صِلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَ رَحْمَةٌ وَ أَوْلِيَاؤُكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ الرَّحْمَنُ بْنُ سَالِمٍ قَالَ أَبُو بَصِيرٍ لَوْ لَمْ تَسْمَعْ فِي دَهْرِكَ إِلَّا هَذَا الْحَدِيثَ لَكُنَّا كَفَصْنَتِهِ إِلَّا عَنْ أَهْلِهِ». «پدرم به جابر بن عبدالله انصاری فرمود: من با تو

کاری دارم هر گاه توانستی با تو در خلوت بگویم و از آن پرسم. جابر گفت: هر وقتی را دوست داشتی در اختیار تو هستم، روزی آن حضرت با جابر گفت و گو کرد و از جابر پرسید: از لوحی که در دست مادرم فاطمه دختر رسول خدا دید و آنچه مادرم از نوشته های آن لوح به تو خبر داد به من بگو. جابر گفت: خدا را شاهد می گیرم که من خدمت فاطمه زهرا علیها السلام در زمان

زندگانی رسول خدا رسیدم و او را به ولادت امام حسین تهنیت گفتم، در دست وی لوحی سبز پرسیدم: پدر و مادرم فدایت ای دختر رسول خدا این لوح چیست؟ فرمود: خداوند این لوح را به پیامبرش هدیه داد، و در آن نام پدرم و شوهرم و فرزندم و نام اوصیاء از فرزندان فرزندانم نوشته شده و پدرم به من داد تا به من بشارت دهد. جابر گفت: من از فاطمه زهرا علیها السلام خواستم تا لوح را به من دهد تا بنگرم در آن چیست؟ آن حضرت به من داد خوشحالی فراوانی مرا در بر گرفت، و به آن حضرت گفتم ای سیده زنان آیا به من اجازه می‌دهی تا از آن نسخه بردارم، فرمود: بردار، از او گرفتم و نسخه ای از آن در نزد من است. پدرم از او پرسید: ای جابر آیا می‌توانی آن نسخه را به من نشان دهی؟ جابر گفت: آری پدرم با جابر به خانه وی رفت و صحیفه ای از پوست در آورد و به جابر گفت: در نسخه خود بنگر تا من از روی این صحیفه پوستی بخوانم، جابر در نسخه خود نگاه می‌کرد، نسخه پدرم با نسخه او در هیچ حرفی تفاوت نداشت. جابر گفت: خدا را شاهد می‌گیرم که من این گونه نوشته را در لوح دیدم. بسم الله الرحمن الرحیم این نامه‌ای از خدای عزیز و حکیم به محمد پیامبر و نور و سفیر و حجاب و دلیلش می‌باشد، روح الامین از نزد رب جهانیان آن را نازل کرد. ای محمد! نامهایم را بزرگ بدار و نعمت‌های مرا سپاس گزار و نعمت‌های مرا ناسپاسی منما، من خدایی هستم که خدایی جز من نیست، کوبنده جباران و دولت‌دهنده ستم‌دیدگانم و حسابرس روز جزا هستم، من خدایی هستم که پروردگاری جز من نیست، هر کس امیدوی به غیر من ببندد و یا از غیر از عدالت من بترسد او را عذابی کنم که احدی از جهانیان را بدان سان عذاب نکردم، فقط مرا بپرست و بر من توکل کن! من هر پیامبری فرستادم، و روزگار او کامل شد و مدت او پایان یافت برای او وصیی قرار دادم. من تو را بر پیامبران برتری دادم و وصی تو علی را بر اوصیاء دیگر تفضیل دادم، و تو را با دو فرزند (حسن و حسین) گرامی داشتیم، حسن را بعد از پایان مهلت پدرش معدن علمم قرار دادم و حسین را خازن وحی خود قرار دادم و او را به شهادت گرامی داشتیم و زندگی او را با سعادت ختم کردم، حسین برترین شهیدان است و بالاترین درجه شهداء را داراست، کلمه تامه خویش را با او همراه کردم، حجت بالغه من به تو در نزد وی می‌باشند، به واسطه عترت وی پاداش می‌دهم و مجازات می‌نمایم، اولین ایشان سید عابدان و زینت دوستان گذشته ام می‌باشد، و فرزندانش که شبیه جدش محمود می‌باشد محمد باقر که شکافنده دانش من و معدن حکمت من است، شک کنندگان در جعفر هلاک می‌گردند، هر کس او را رد کند مرا رد کرده است، من واجب کردم که جایگاه جعفر را گرامی بدارم و او را در پیروان و یارانش خوشحال سازم. بعد از او موسی انتخاب شده است، فتنه‌ای کور و سیاه، چه این که ریسمان حتمی من پاره نمی‌شود و حجت من پنهان نمی‌ماند، و دوستان من با پیمان‌هایی پر سیراب می‌شود، و هر کس یکی از ایشان را انکار کند نعمت مرا انکار کرده و هر کس آیه ای از کتاب مرا تغییر دهد بر من دروغ بسته، وای بر افترا زندگان که به هنگامی که زمان موسی پایان یافت بنده و حبیب و مختارم علی را انکار می‌کنند، کسی که ولی و یاورم بوده و سنگینی نبوت را بر دوش او می‌گذارم و او را با دوش گرفتن وی می‌آزمایم، او را عفریتی مستکبر می‌کشد و در شهری که بنده صالح بنا کرده در کنار بدترین مخلوقم دفن می‌گردد. بر من واجب شد که او را با محمد فرزندش مسرور سازم، فرزندی که خلیفه بعد از وی و وارث علمش می‌باشد، او معدن دانشم و جایگاه سرّ و حجت من بر خلقم می‌باشد، هیچ بنده ای به او ایمان نمی‌آورد مگر این که بهشت را جایگاه او قرار دهم، کسانی که مستوجب آتش دوزخ باشند، و عاقبت او را به سعادت ختم می‌کنم، به این که علی و فرزندش را وصی قرار می‌دهم، او ولی و یاور و شاهد در خلقم و امین من بر وحی امام می‌باشد، از او فرزندی بیرون می‌آورد که خواننده به راهم و مخزن دانشم حسن می‌باشد، و زندگی او را با فرزندش «م ح م د» خاتمه می‌دهم، او که رحمت جهانیان است، کمال موسی را دارد و بهای عیسی، و شکیبایی ایوب را، دوستانم در زمانه او ذلیل می‌شود و سرهای شان به پایین می‌افتد چنان که سرهای ترک و دیلم به پایین می‌افتد، ایشان کشته می‌شوند و سوزانیده می‌گردند، و در هراس و ترسند، زمین به خونهای ایشان رنگین می‌شود و وای و اوایل- در بین زنان ایشان فراوان می‌گردد، ایشان حقا اولیای منند، با ایشان فتنه‌های کور سیاه را خاموش می‌کنم و زلزله‌ها را برطرف می‌نمایم، و قیود و بندها را می‌گشایم، بر ایشان صلوات و رحمت پروردگارشان باد،

تنها ایشان هدایت یافتگانند. عبدالرحمن بن سالم گفت: ابوبصیر گفت: اگر در روزگارت جز همین حدیث را نشنیده بودی برای تو کافی بود بنابراین از بیگانگان مصون بدار، مگر کسانی که اهلیت دارند.

و ذُرِّيهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

در استدلال بر این که ائمه ذریه پیامبرند

همین شاهد کافی است در این که ایشان ذریه رسول خدا هستند، این که در کافی (۶۰۰) به اسنادش به ابوالجارود از امام باقر روایت شده که گفت: «قَالَ لِي أَبُو جَعْفَرٍ يَا أَبَا الْجَارُودِ مَا يَقُولُونَ لَكُمْ فِي الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ قُلْتُ يَنْكِرُونَ عَلَيْنَا أَنَّهُمَا ابْنَا رَسُولِ اللَّهِ قَالَ فَأَيُّ شَيْءٍ اخْتَجَجْتُمْ عَلَيْهِمْ قُلْتُ اخْتَجَجْنَا عَلَيْهِمْ بِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَمَنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى فَجَعَلَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ نُوحٍ قَالَ فَأَيُّ شَيْءٍ قَالُوا لَكُمْ قُلْتُ قَالُوا قَدْ يَكُونُ وَلَدُ الْإِبْنَةِ مِنَ الْوَالِدِ وَلَمَا يَكُونُ مِنَ الصُّلْبِ قَالَ فَأَيُّ شَيْءٍ اخْتَجَجْتُمْ عَلَيْهِمْ قُلْتُ اخْتَجَجْنَا عَلَيْهِمْ بِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى لِرَسُولِهِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ قَالَ فَأَيُّ شَيْءٍ قَالُوا قُلْتُ قَالُوا قَدْ يَكُونُ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ أَبْنَاءُ رَجُلٍ وَآخَرَ يَقُولُ أَبْنَاؤُنَا قَالَ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ يَا أَبَا الْجَارُودِ لَأُعْطِيَنَّكَهَا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ جَلَّ وَتَعَالَى أَنَّهُمَا مِنْ صُلْبِ رَسُولِ اللَّهِ لَا يَرُدُّهَا إِلَّا الْكَافِرُ قُلْتُ وَآيِنَ ذَلِكَ جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ مِنْ حَيْثُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ... الْآيَةُ إِلَى أَنْ تَنْتَهِيَ إِلَى قَوْلِهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَحَلَالٌ لَكُمْ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ فَسَلِّمُهُمْ يَا أَيُّهَا الْجَارُودُ هَلْ كَانَ يَحِلُّ لِرَسُولِ اللَّهِ نِكَاحُ حَلِيلَتَيْهِمَا فَإِنْ قَالُوا نَعَمْ كَذَبُوا وَفَجَرُوا وَإِنْ قَالُوا لَا فَهَذَا ابْنَاهُ لِصُلْبِهِ» ابو جعفر علیه السلام به من گفت: ای ابالجارود! درباره حسن و حسین چه می‌گویند؟ پاسخ دادم: بر ما اعتراض کنند که ایشان فرزندان رسول خدا صلی الله علیه و آله نیستند، فرمود: با چه با آنها احتجاج کرده‌ای. پاسخ دادم: با سخن حق تعالی در عیسی بن مریم: «وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ... وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» (۶۰۱) یعنی: «از ذریه و فرزندان ابراهیم داوود و سلیمان... و این چنین به نیکوکاران پاداش می‌دهیم». پس عیسی را از ذریه و فرزندان ابراهیم قرار داده است. امام فرمود: جمهور در مقابل این استدلال چه گفتند؟ پاسخ دادم: گاه فرزندان دختر از فرزندان آدمی اند و لیکن ایشان فرزندان صلبی نیستند. فرمود: بر ایشان چه حجتی آورده‌اید؟ پاسخ دادم: برای آنها استدلال کردم به این سخن خدا: «فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ» (۶۰۲) یعنی: «بیایید ما فرزندان خود و شما فرزندان خود... را بخوانید». فرمود: در پاسخ شما چه گفتند؟ پاسخ دادم: ایشان گفتند: گاه در کلام عرب فرزندان خود را با فرزندان دیگری همراه کرده و می‌گویند فرزندان ما. ابو جعفر فرمود: به خدا قسم ای ابالجارود من دلیلی از کتاب خدا به تو می‌دهم که ایشان فرزند صلبی رسول خدا هستند و جز کافر آن آیه را نمی‌تواند رد کند گفتیم: فدایت شوم آن آیه کدام است؟ فرمود: در آنجایی که خداوند فرمود: «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ... تا این آیه... حَلَالٌ لَكُمْ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ» (۶۰۳) یعنی: «بر شما مادران و دختران و خواهران حرام شده‌اند... و نیز زنهای پسرانی که از صلب شما هستند حرام شده‌اند». ای ابالجارود از ایشان پرس آیا رسول خدا می‌تواند زنهای حسن و حسین را به نیکاح خود درآورد؟ اگر پاسخ دادند آری، پس دروغ گفتند و فاسق شدند و اگر گفتند: نه، در این صورت ثابت می‌شود که امام حسن و امام حسین فرزندان صلبی رسول خدا هستند.»

السَّلَامُ عَلَى الدُّعَاةِ إِلَى اللَّهِ

در معنای داعی بودن ائمه

در شرح قول فقره: «والدعوة الحسنی» بیان شد که حقیقت دعا عبارت از قول و یا فعلی است که علت توجه خواننده شده به خواننده

است، این سخن و یا فعل دعوت کننده خواننده است، و چون سر آل محمد صلی الله علیه و آله در همه نفوس به ودیعت گذاشته شده لذا بودن آن همان دعوت خدای تعالی است، و همین خواننده به سوی خداست، مثل آتشی که خداوند برای موسی در درخت روشن کرد، و آن آتش موسی را خواند، و او را به درخت متوجه و ملتفت کرد، «هنگامی که موسی به درخت رسید، خداوند صدا کرد: ای موسی من خدا هستم» و همین دعای ائمه علیهم السلام در سر می‌باشد. و اما دعای ائمه در علانیه این است که ایشان جهاد می‌کنند سخن می‌گویند و موعظه‌ها می‌نمایند، و داراری زهد و عبادتند به طوری که هر کس ایشان را بشناسد، و معامله ایشان با خدا و مراقبت در فرمانبرداری او را ببیند شکی نمی‌کنند که ایشان رهبران مردم به سوی خدا و راههای خدا و بندگان گرامی پروردگارند که در گفتار از خداوند پیشی نمی‌گیرند، و فرامین او را اطاعت می‌کنند، بنابراین موعظه و بیدار و متنبه می‌شود، به این که او دارای خدایی است که شایستگی عبادت دارد، و نباید به او شرک ورزید و او را معصیت نمی‌کند و سپاسگزاری کرده و کفران نمی‌نماید، و به او تکیه می‌کند و از او احساس بی‌نیازی نمی‌کنند، چنان که هر کسی در سیره ایشان بنگرد متوجه آن شود، حتی مخالفان در همه اعصار به زهد آنها معترف بودند و جلالت ایشان را اذعان داشتند و تصدیق می‌کردند که ایشان برگزیدگان خدا و بندگان صالح خدا هستند، مثل معاویه و هارون و مأمون و دیگران، علت عداوت و دشمنی آنها با ائمه ترس از زوال سلطنت شان بوده است.

وَالْأَدْلَاءِ عَلَى مَرْضَاةِ اللَّهِ

وَالْأَدْلَاءِ عَلَى مَرْضَاةِ اللَّهِ

«ادلاء» جمع «دلیل» مثل «اعزاء» جمع «عزیز» است، و دلیل حد وسطی است که باعث تصدیق به شی و اثبات شدن آن است و اگر واسطه در ثبوت هم باشد علت وی نیز به شمار می‌رود. «مرضاة» مصدر «رضی عنه» و «رضی علیه» می‌باشد. رضایت خدا عبارت از ملائمت نفس خدا با چیزی نیست، چنان که خشم خدا به معنای اشمزاز خدا از چیزی نمی‌باشد، بلکه رضایت خدا عبارت از اسمای حسنی است که خود را با آن نامیده و بندگانش را دعوت کرده که او را با آن بخوانند و فرمود: «قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۶۰۴) یعنی: «بگو! خدا و یا رحمن را بخوانید، هر کدام را بخوانید، خداوند دارای اسماء حسنی است». این اسماء حسنی دارای مراتب و شؤونی از قبیل ملکات فاضله و اعمال صالحه اند، مصدر و منشای همه آنها سر آل محمد صلی الله علیه و آله می‌باشند و آنها مظاهرشان در عوالم ملکات و افعالند چنان که در روایات آمده است.

در این که آل محمد منشای همه خوبی‌ها و ملکاتند

در بحار (۶۰۵) بابی برای آن باز کرده و روایاتی در آن آورده است. از جمله روایاتی (۶۰۶) است که از شیخ ابوجعفر طوسی ره به اسنادش به فضل بن شاذان از داوود بن کثیر روایت کرده است وی گفت: «قلت لأبي عبد الله عليه السلام أتم الصلاة في كتاب الله عز وجل و أنتم الزكاة و أنتم الحج فقال يا داود نحن الصلاة في كتاب الله عز وجل و نحن الزكاة و نحن الصيام و نحن الحج و نحن الشهر الحرام و نحن البلد الحرام و نحن كعبة الله و نحن قبله الله و نحن وجه الله قال الله تعالى «فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ» و نحن الآيات و نحن البيئات و عدونا في كتاب الله عز وجل الفحشاء و المنكر و البغى و الخمر و الميسر و الأنصاب و الأضلام و الأصنام و الأوثان و الجبت و الطاغوت و الميتة و الدم و لحم الخنزير يا داود إن الله خلقنا فأكرم خلقنا و فضلنا و جعلنا أمناه و حفظته و خزانه على ما في السماوات و ما في الأرض و جعل لنا أصدادا و أعداءاً فسمانا في كتابه و كنى عن أسمائنا بأحسن الأسماء و أحبها إليه و سمى أصدادنا و أعداءنا في كتابه و كنى عن أسمائهم و ضرب لهم الأمثال في كتابه في أبغض الأسماء إليه و إلى عباده المتقين»

یعنی: «به امام صادق گفتیم: آیا شما نماز در قرآن و زکات و حج مذکور در قرآن هستید؟ فرمود: ای داوود! ما نماز در کتاب خدا و زکات و روزه و حج و شهر حرام و بلد حرام و کعبه و قبله و وجه الله هستیم، خدای تعالی فرمود: «فَأَيْنَمَا تُولُوْنَ فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ» (۶۰۷) یعنی: «به هر طرف روی کنید وجه خدا در آن سو قرار دارد». و ما آیات و بینات هستیم، و دشمن ما در کتاب خدا فحشاء و منکر و بغی و خمر و میسر و انصاب و ازلام و بت ها و اوثان و جبت و طاغوت و میته و دم و گوشت خوک می باشد. ای داوود! خداوند ما را آفرید و خلقت ما را گرامی داشت و ما را برتر کرد و امین ها و حافظان و خزانه های بر آنچه در آسمانها و زمین است قرار داد، در مقابل ما امثال و اضداد و دشمنانی خلق کرد، و در کتابش ما را ما نام برد و از نامهای ما به بهترین و محبوبترین آنها یاد کرد و اضداد و دشمنان ما را به بدترین نام نامید و نامهای ایشان را به مبغوض ترین نامها به نزد خودش و دوستانش اسم برد، و همچنین مثلثهای مبغوضی را برای ایشان زده است. و نیز از کافی (۶۰۸) به اسنادش به فضل به اسنادش به امام صادق روایت کرده که آن حضرت فرمود: «نحن أصل كل خير و من فروعنا كل بر و من البر التوحيد و الصلاة و الصيام و كظم الغيظ و العفو عن المسيء و رحمة الفقير و تعاهد الجار و الإقرار بالفضل لأهله و عدونا أصل كل شر و من فروعهم كل قبيح و فاحشة فمنهم الكذب و النمیمه و البخل و القطيعة و أكل الربا و أكل مال اليتيم بغير حقه و تعدى الحدود التي أمر الله عز و جل و ركوب الفواحش ما ظهر منها و ما بطن من الزنا و السرقة و كل ما وافق ذلك من القبيح و كذب من قال إنه معنا و هو متعلق بفرع غيرنا» یعنی: «ما ریشه همه خیرات هستیم و شاخه های ما همه خوبی ها می باشد، از زمره خوبی ها توحید و نماز و روزه و فرو بردن خشم و عفو از بدکار مهربانی به فقیر و رسیدگی به همسایه و اقرار به فضل نسبت به اهل فضل می باشد. دشمنان ما ریشه همه شرور می باشند، و از شاخه های ایشان همه قبايح و زشتی هاست، از جمله آنها دروغ و دوبهم زنی، قطع رحم، خوردن ربا و مال یتیم بدون حق و تجاوز از حدودی که خداوند به آن فرمان داده و ارتکاب زشتی های ظاهر و باطن از قبیل زنا و دزدی و موارد شبیه آن می باشد. هر کس می پندارد که از ماست ولی به شاخه های دیگران چنگ زده دروغ می گوید». و از بصائر (۶۰۹) از احمد بن محمد بن حسین بن سعید بن حسن بن علی بن فضال از حفص المودب روایت شده که گفت: «کتب أبو عبد الله عليه السلام إلى أبي الخطاب بلغني أنك تزعم أن الخمر رجل و أن الزنا رجل و أن الصلاة رجل و أن الصوم رجل و ليس كما تقول نحن أصل الخير و فروعه طاعة الله و عدونا أصل الشر و فروعه معصية الله ثم كتب كيف يطاع من لا يعرف و كيف يعرف من لا يطاع» یعنی: «امام صادق علیه السلام به ابی الخطاب نوشت: تو گمان می کنی که شراب مردی است، و زنا مردی است، و نماز مردی و زکات مردی است، این گونه که تو پنداری نیست، ما ریشه خیر هستیم و فروع خیر طاعت خداست و دشمنان ما ریشه شر و فروع آن معصیت خداست، آنگاه نوشت: چگونه کسی که شناخته نیست اطاعت می شود و چگونه شناخته می شود کسی که فرمانش نمی برند». و از رجال کشی (۶۱۰) به اسنادش به بشیر دهان از امام صادق علیه السلام روایت شده است که امام صادق به ابی الخطاب نوشت: «أنك تزعم أن الزنا رجل و أن الخمر رجل و أن الصلاة رجل و أن الصيام رجل و أن الفواحش رجل، و ليس هو كما تقول أنا أصل الحق و فروع الحق طاعة الله، و عدونا أصل الشر و فروعهم الفواحش، و كيف يطاع من لا يعرف و كيف يعرف من لا يطاع». تو گمان می کنی که: زنا مردی، و شراب مردی، و نماز مردی و روزه مردی و فواحش مردی هستند، این طور که می گویی نیست، ما اهل حقیق (و در نسخه ای ما اصل حقیق) و فروع حق طاعت خداست و دشمن ما اهل شر و شاخه های آن فواحش هستند و چگونه کسی که شناخته نیست اطاعت می گردد و چگونه شناخته می شود کسی که فرمانش نمی برند»، پس ایشان واسطه ثبوت طاعتها و مرضات خدای تعالی در سر هستند، چنان که واسطه اثبات در علانیه اند و اگر ایشان نبودند خداوند در سر و علانیه عبادت نمی گردید، چنان که تفصیل آن در شرح فقره «ابواب الایمان» بیان شد. و لذا امام صادق علیه السلام بنا بر روایت اصول کافی (۶۱۱) به اسنادش به علی بن جعفر از امام موسی فرمود: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَنَا فَأَحْسَنَ خَلْقَنَا وَ صَوَّرَنَا فَأَحْسَنَ صُورَتَنَا وَ جَعَلَنَا خُرَّانَهُ فِي سَمَائِهِ وَ أَرْضِهِ وَ لَنَا نَطَقَتِ الشَّجَرَةُ وَ بَعَادَتَنَا عِبْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَوْلَانَا مَا عُبِدَ اللَّهُ» خداوند ما را آفرید و بسیار خوب آفرید و صورتی زیبا به ما داد و ما را خزانه های خود در آسمان و زمین

خویش قرار داد و درخت به خاطر ما سخن می‌گفت و به عبادت ما خداوند عبادت شد».

وَالْمُسْتَقْرِّينَ فِي أَمْرِ اللَّهِ

وَالْمُسْتَقْرِّينَ فِي أَمْرِ اللَّهِ

قبلا بیان کردیم که اولین تمیز انسان بلکه همه اشیاء در عالم مفاتیح و عالم تمیز معلومات از عوالم الهی است، و در آن عالم اشیاء هیچ گونه حدی ندارد، ایمان و یا کفر در آن مرتبه نمی‌آید، اشیاء دارای همه مراتب وجود بوده و شامل همه درجات نزول و صعود می‌باشد، چنان که روایت یاد شده در فقره «موضع الرسالة» از امام صادق علیه السلام در حدوث اسماء (۶۱۲) دلالت می‌کند. پس از نزول به عالم وجود کلی و ظهور مراتب وجود و فعلیت یافتن به واسطه ظهور مبادی‌اش که در اخبار طینت به آن اشاره شده و از عالم عقل و نور به آب گوارا و از عالم جهل و ظلمت به آب تلخ نام برده شده و از جهات فعلیت به خاک آسمانی و از جهات قابلیت به خاک زمینی تعبیر شده است چه این که خداوند می‌خواست حقیقت اختیار را کامل کند لذا آتشی روشن کرد، این آتش فنا در جنب خدای مالک همه اشیاء افروخته شده تا ناپاک از پاک و کافر از مؤمن جدا شود تا هر کس برطبق شاکله و جبلت خویش مرتبه‌ای از وجود را اختیار نمایند، هر کس در ورود بدان آتش اقدام کرد و همه مراتب خود را تسلیم مالک حقیقی‌اش کرد از اصحاب یمین شد و هر اصحاب یمینی که از دیگران پیشی گفت پیامبر شد و هر پیامبری که از دیگر پیامبران پیشی گرفت اولوالعزم شد و هر اولوالعزمی که پیشی گرفت، خاتم شد.

در معنای عرفانی فقر و فنا

و خلاصه اختلاف مراتب مردم و تفاوت مراتب انبیاء و اوصیاء و مؤمنان و کافران و فاجران و فاسقان و دیگران ناشی از اختلاف ایشان در آن روز در سوختن بدان آتش است، پس محمدصلی الله علیه و آله و آل پاکش علیه السلام در آن روز بدان آتش سوختند به گونه‌ای که چیزی قابل اشاره باقی نماند. به همین خاطر از رسول خداصلی الله علیه و آله روایت شده است که آن حضرت به فقر الی الله خود مباهات می‌کرد، و به دیگر مکارم اخلاقی‌اش مباهات نمی‌نمود، و فرمود: «الفقر فقری» یعنی: «آنچه پروردگارم به من ارزانی فرمود و مالک من به ملکیت من در آورد و آفریننده و روزی دهنده و کسی که پیشانی من در دست اوست به من داد این بود که من خود را به او تسلیم کردم» «وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ» (۶۱۳) و «إِنَّ صِلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ» (۶۱۴) من نیز امروز فقیرم و برای خویش سود و زیانی و حیات و زندگی و حشری را مالک نیستم حال آن حضرت را به این حال تشبیه کردم و چنین ترنم کردم: ما در خلوت به روی خلق بیستیم و از همه باز آمدیم با تو نشستیم آنچه نه پیوند یار بود بریدیم و آنچه نه پیمان دوست بود شکستیم تا تو اجازت دهی که در قدمم ریز جان گرامی گرفته بر کف دستیم پدر و مادر و جانم به فدای آن حضرت باد، جان خویش را در بوته ابتلا قرار داد و در اشتیاق به ملاقات مالکش جان تسلیم کرد. لذا آن حضرت علیه السلام بنابر آنچه روایت شده (۶۱۵) فرمود: «الفقر سواد الوجه فی الدارين» یعنی: «فقر رو سیاهی در دنیا و آخرت است». یعنی کسی که برای خویش چیزی را مالک نیست و خداوند او را به حقیقت عبودیت رسانید در دنیا و آخرت با اهدایی آنچه مالک بخشنده‌اش به او بخشیده زندگی می‌کند، و او هرگز نمی‌تواند جبران آنچه او داده بنماید، چه این که او مملوکی است که کل مولایش بوده و از تلافی ناتوان است، لذا رویش از کثرت شرم در دو دنیا سیاه است. چون در این دو مقام فقر، شائبه بقاء وجود آن حضرت می‌رود، لذا بنابر روایت فرمود: «کاد الفقر ان یكون کفراً» یعنی: «فقر منجر به کفر می‌شود». یعنی مقام فقر او نیز به آتش عبودیت سوخت و

اعتراف نمود که این نیز از مولایش می‌باشد، بنابراین من به طوری فانی شده‌ام که شعور به این فنا نیز ندارم. چنان که خدای تعالی فرمود: «إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ» (۶۱۶) یعنی: «اگر خدا را فرزندی باشد من از اولین پرستندگانم خواهم بود». و در سخن آن حضرت «یا اهل بیت النبوة» آن را شرح کردیم. حضرت ابو عبدالله الحسین در دعای عرفه فرمود: «إلهی أنا الفقیر فی غنای فکیف لا- اكون فقیرا فی فقری إلهی أنا الجاهل فی علمی فکیف لا- اكون جهولا- فی جهلی.. ها أنا أتوسل إلیک بفقری إلیک و کیف أتوسل إلیک بما هو محال أن یصل إلیک أم کیف أشکو إلیک حالی و هو لا یخفی علیک أم کیف أترجم بمقالی و هو منک برز إلیک» یعنی: «خدایا! من در پی نیازی‌ام نیازمندم چگونه در نیازمندیم نیازمند نباشم معبودم! من در دانشم نادانم، چگونه در نادانی‌ام نادان نباشم... آگاه باش من به نیازمندیم به تو چنگ می‌زنم، چگونه به چیزی چنگ زنی که هرگز نتواند به تو برسد، یا چگونه از حال شکایت کنم که تو می‌دانی یا چگونه سخنانم را به به عبارت در آورم که از تو به سوی تو ظهور کرده است». خلاصه: چون در آن روز به آتش عبودیت سوختند تا چیزی از ایشان باقی نماند و همانند آهن تافته گردیدند، لذا به بقاء خدا باقی شدند و به مشیت خدا کار می‌کنند و در قدرت خدا تصرف و حرکت دارند و در دریای لا حول و لا قوة الا بالله غرقند، او گوش و چشم و دست و زبان ایشان است، و همین جبلت ایشان شده، آنها از لغزش و خطاء و فراموشی معصومند، چه این که چیزی ندارند تا به واسطه آن چیز در نافرمانی افتند، لذا در امر خدا ماندگار شده و این پاداش مرگ ایشان در دست خداست. و در فقره «و المظهرین لامرالله و نهیه» بیان بیشتری خواهیم داشت، در انتظار آن باش! همین را امیرالمؤمنین علیه السلام (۶۱۷) چنین بیان کرد: «و کم من ثناء جمیل لست أهلا- له نشرته» یعنی: «چه خوبی های زیبایی را که من شایسته آن نبودم منتشر کردم». و در مناجات شعبانیه (۶۱۸) فرمود: «و بیدک لا بید غیرک زیادتی و نقصی و نفعی و ضری» یعنی: «زیادی و کمی و سود و زیانم به دست توست و نه به دست دیگران» و این مضمون در دعاها فراوان است. ستایش خدای را که مرا آشنا به مقام محمودی که در نزد خدا دارند کرد، به همانگونه که اهلیت ستایش را دارد و مستحق آن است، و درود بر محمد و آل طاهرین او باد! خدایا من تو را به پروردگاری و محمد را به نبوت و اوصیای او را به امامت پسندیدم تو نیز به پروردگاری ات برای من و به نبوت پیامبرم و به اوصیای او به عنوان آقایان و رهبران و پیشوایان در دنیا و آخرت خشنود شو و دشمنان ایشان را از رحمت دور نما، «برحمتک یا ارحم الراحمین».

وَالتَّامِّينَ فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ

وَالتَّامِّينَ فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ

در فقره: «و عتره خیره رب العالمین» بیان شد که حقیقت محبت احتجاب محبوب ایشان توجه دوست به خویش است، هر چه دوستی بیشتر شود التفات وی بیشتر از خودش برداشته می‌شود و به سوی محبوب منعطف می‌گردد، تا این که به کلی از خودش غافل می‌گردد و از همه صفات خویش دست برمی‌دارد و با تمام وجود متوجه مولایش می‌گردد. و این گفته مولا علی بن الحسین است که فرمود: «الهی اخلصت بانقطاعی الیک و اقبلت بکلی علیک» یعنی: «خدایا به التفات به تو و روی آوردن با تمام وجود به تو وجودم را خلاصی دادم و خالی کردم». و مولی امیرالمؤمنین (۶۱۹) فرمود: «الهی هب لی کمال الانقطاع الیک و انر ابصار قلوبنا بضیاء نظرها الیک حتی تخرق ابصار القلوب حجب النور فتصل الی معدن العظمة و تصیر ارواحنا معلقة بعز قدسک» یعنی: «معبودا! به من التفات کلی به خودت عنایت فرما! و چشم دلمان را به درخشش نظرت بدان نورانی کن تا چشمان دل حجابهای نور را پاره کند و به معدن عظمت برسد و ارواح ما به عزت پاکت بیاویزد». هنگامی که به این مرتبه رسید عبد در محبت خود کامل می‌شود و فهمیدید که ایشان چنین هستند. به همین خاطر امیرالمؤمنین علیه السلام در مناجات شعبانیه فرمود: «وان ادخلتني النار اعلمت اهلها

انی احبک» یعنی: «خدایا اگر مرا در آتش اندازی دوزخیان را آگاه کنم که من دوست دارم». امام سجاده علیه السلام فرمود: «الهی لو قرنتنی بالاصفاد و منعتنی سبیک من بین الاشهاد، و دلت علی فضائی عیون العباد و امرت بی الی النار و حلت بینی و بین الابرار ما قطعت رجائی منک و ما صرفت وجه تأملی للنعو عنک و لا خرج حبک عن قلبی» یعنی: «معبودا! اگر ما را با زنجیرها ببندی و در حضور همه نعمت خود را از من دریغ کنی، و چشمان بندگان را به گناهام باز کنی، و دستور دهی مرا به آتش ببرند، و بین من و خوبان جدایی افکنی، هرگز امید به تو را از دست نمی‌دهم، و روی آرزوهایم را برای بخشش بر نمی‌گردانم، و دوستی ات از دلم بیرون نمی‌رود». مراد آن دو بزرگوار این است که دوستی ما به تونه برای رفتن به بهشت و نه برای امیدواری به امیدی است بلکه دوستی ما به ذات توست پس چگونه دوستی از دل ما بیرون می‌رود، در حالی که تو با ما هستی، ای کسی که به ما از رنگ گردن نزدیک تری!

وَالْمُخْلِصِينَ فِي تَوْحِيدِ اللَّهِ

در اخلاص

اخلاص در توحید عبارت از سلامت دل و شفای از همه بیماری هاست. و همین مفاد گفتار امام صادق علیه السلام در روایت کافی به اسنادش به سفیان بن عیینه می‌باشد که از آن حضرت روایت کرد و گفت: از گفتار حق تعالی: «إِلَّا-مِنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» (۶۲۰) پرسیدم، فرمود: القلب السليم الذي يلقى ربه و ليس فيه احد سواه، و قال: كل قلب فيه شرك او شك فهو ساقط و انما امروا بالزهد في الدنيا لتفرغ قلوبهم للآخرة» یعنی: «دل سالم دلی است که پروردگارش را در حالی که هیچ چیز در آن جز خدا نیست را ملاقات نماید، و فرمود: هر دلی که در آن شرک و شکی باشد ساقط است، و علت این که مردم به زهد در دنیا مأمور شدند این است که دل‌های ایشان برای آخرت آزاد و خالی باشد». پس مراد این است که ایشان از حدود آثار و افعال و صفات گذشتند تا به مرتبه‌ای که هیچ چیزی را نمی‌بینند مگر این که خدا را قبل از آن و با آن و بعد از آن می‌بینند، چنان که از امیرالمومنین علیه السلام روایت شده (۶۲۱) که فرمود: «رَأَيْتَ الْخَضِرَ قَبْلَ بَدْرِ بَلِيلَةَ فَقُلْتَ لَهُ عَلِمَنِي شَيْئًا أَنْتَصِرَ بِهِ عَلَى الْأَعْدَاءِ قَالَ: يَا هُوَ يَا مَنْ لَا هُوَ إِلَّا هُوَ، فَلَمَّا أَصْبَحَتْ قِصَصُهَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ لِي: يَا عَلِيُّ عَلِمْتَ الْأَسْمَ الْأَعْظَمَ، فَكَانَ عَلِيُّ لِسَانِي يَوْمَ بَدْرِ» یعنی: «شب قبل از جنگ بدر خضر را به خواب دیدم، از او خواستم که چیزی به من بیاموزد تا به آن بر دشمنان پیروز شوم، خضر گفت: بگو: یا هو یا من لا هو الا هو» به هنگام صبح رویای خود را برای رسول خدا تعریف کردم، فرمود: ای علی به تو اسم اعظم آموختند، و همان در روز جنگ بدر بر زبانم بود». «أَنْ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَلَمَّا فَرَّغَ قَالَ يَا هُوَ مِنْ لَا هُوَ إِلَّا هُوَ اغْفِرْ لِي وَ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» (۶۲۲) یعنی: «امیرالمومنین قُلْ هُوَ اللَّهُ می‌خواند و بعد از فراغت از آن می‌فرمود: «یا من هو یا من لا هو الا- هو اغفر لی و انصرنی علی القوم الکافرین» و جمله مولی سیدالشهداء علیه السلام را بیان کردیم که فرمود: «و کیف اترجم بمقالی و هو منک برز الیک» و در فقره قبلی مطالبی بیان کردیم که ما را از بسط مقال در این مقام بی‌نیاز می‌کند.

سخنی لطیف در منتهای سیر انسان

آگاهی روشن است که مراد از لقاء پروردگار و لقاء الله و بقاء بالله و فناء فی الله و غیر آن که در اخبار و آیات آمده لقاء اسم الله مکنون در هر نفس و رب اسمی است نه «اله الاله» و رب الارباب جلت عظمته چه این که خلاق و لو انبیاء باشند، از حدود خویش نمی‌توانند تجاوز کنند و نمی‌توانند از عوالم خویش عبور کنند و هر چه سیر کنند در عوالم خویش است و به اسمایی که در ایشان مکنون است می‌رسند، چنان که مفاد آیه شریفه: «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۶۲۳) می‌باشد. و نیز سخن مولی امیرالمومنین علیه السلام

(۶۲۴) به آن اشاره دارد: «و باسمائک التی ملأت ارکان کل شیء» و قسم به نامهایی که ارکان همه اشیاء را پر کرده است» و درباره آن در فقره «وعناصرالابرار و دعائم الاخیار و ابواب الایمان» تحقیق شد و در «من اراد الله بدء بکم» به خواست خدا بیانات بیشتری خواهد آمد.

وَالْمُظْهِرِينَ لَأَمْرِ اللَّهِ وَنَهِيهِ

هدف خلقت

برای شرح آن ناچار به بیان مقدمه ای هستیم و آن این است: خداوند مردم را برای کسب قدرت و یا ترس از نابودی و یا کمبود و یا کمک بر ضد وند زیاده جو و شریک دشمن پیشه نیافریده است، و نیز خلق نکرده تا بعد از آفرینش با مردم بازی کند و یا به ایشان فرمان نداده تا برای وی منفعتی کسب کنند و نهی ایشان از مخالفت با خدا به خاطر این نیست که مخالفت باعث زبانی به حریم سبحانی می‌گردد، و لذا خداوند قبل از آفرینش مردم از ایشان بی‌نیاز است و بعد از فنای خلق به ایشان نیازی ندارد، به ایشان قدرت فرمانبرداری داد تا در مدتی اندک با اعمال اندک آرزوهای بزرگ خویش را برآورند، که برای زمانی دراز که زمان آن را از بین نمی‌برد و سالها و روزگاران آن را فانی نمی‌سازند و بی‌پایانی که از بین نمی‌رود آماده شوند، به ایشان قدرت بر انجام فرمان داده و راه دوری از محرمات را آسان ساخته و تکلیف به طاعت را در حد پایین تر از توان و طاقت قرار داد، کرم خدا چه فراوان است! تا بدکاران را عقاب کند و نیکوکاران را پاداش دهد، خدایی که مردم را بر معرفت ربوبیت خلق کرد و از ایشان اعتراف به ربوبیت گرفت ایشان به ربوبیت خدا اقرار کردند و در این مرتبه به صفت احدیت متصف بودند و از ایشان جز اقرار و اعتراف تصور نمی‌رفت. آنگاه از پشت آنها ذریه شان را گرفت و آنها را از عالم احدیت به همه مراتب و شؤون اسماء حسنی از اسماء کلیه و جزئیة تنزل داد، مصدر همه این اسماء اسم الله است، و نیز ایشان را به همه مراتب و شؤون اسماء طاغوتی و ظلمانی فرود آورد، مصدر همه آنها ظلمت و سر اعلای آل محمدصلی الله علیه و آله می‌باشد، چنان که اسم الله سر آل محمد می‌باشد. چه این که می‌خواست اختیار کامل را در انسانها قرار دهد، آنگاه ایشان را مکلف کرد و پیامبران برای آنها فرستاد تا به نبوت و ولایت اقرار گیرند، پس حقیقت تکلیف عبارت از تنزیل ایشان به عالم اسماء و تفصیل است و حقیقت امر عبارت از اسم الله است که سر آل محمد می‌باشد، و عبادت ها صور آن در عوالم ملکات و افعالند، و حقیقت نهی ظلمتست که سر دشمنان آل محمد می‌باشد، مظاهر آن در عالم ملکات و افعال فحشاء و منکر و دیگر معاصی است، چنان که در شرح: «و عناصرالابرار و دعائم الاخیار» و «الأدلاء علی مرضات الله» دانستید. اکنون که این مقدمه معلوم گردید شک ندارید که ایشان اظهار کننده فرمان الهی اند، بلکه ایشان حقیقت امر هستند، و بعد از روشن شدن معنای حقیقت امر معلوم می‌شود که هر چه مصاد با امر است نهی می‌باشد، و الا امر ظهوری ندارد به همین خاطر به ایشان فرقان گفتند، و به امیرالمومنین نام «فاروق» نهادند، چه این که ایشان مظاهر اسم الله هستند که عالم نور به آن آشکار می‌شود و در عرض آن طاغوت قرار دارد، و بالاتر از این دو عالم، عالم وجود مطلق است که در آن چیزی آشکار نشد تا بین حق تعالی و باطل و مؤمن و کافر جدایی افکند، و قبلا در فقره «و ذوی النهی» آن را پژوهش کردیم و به خواست خدا توضیح بیشتری خواهیم داد.

وَعِبَادِهِ الْمُكْرَمِينَ الَّذِينَ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

وَعِبَادِهِ الْمُكْرَمِينَ الَّذِينَ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

قبلا بیان شده که حقیقت عبودیت این است که بنده با تمام وجودش مملوک خالص خدای بدون شریک قرار گیرد، و لازمه آن در

اختیار قرار دادن نفس و مال و همه ویژگی های خویش تحت اراده مولاست، و این که عبد از اراده خود دست بردارد، چه این که فرمود: «ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ» (۶۲۵) یعنی: «خداوند به بنده مملوکی که بر هیچ چیز قدرت ندارد مثل زد». پس این گفتار آن حضرت در دعا «وعباده» مراد این است که چون ائمه‌علیه السلام به عبودیت رسیدند به طوری که از نفوس و اموال و امور مربوط به ایشان چیزی باقی نماند لذا ایشان در آنها جز به اراده خدا و در مسیر مخلوقات خدا تصرفی نمودند، و خداوند این مطلب را در سر و علانیه ایشان می‌دانست، لذا ایشان را به آن گرمی داشت و از تلاش ایشان سپاسگزاری نمود، و در سوره دهر به همین اشاره کرد و فرمود: «إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا وَ حُلُوهَا أَسَاوِرٌ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا» یعنی: «خوبان از کاسه ای که طعم کافور دارد می‌نوشند... و زینت های نقره ای بر تن می‌کنند و خدایشان به ایشان شراب پاک کننده می‌دهد، این پاداش شماست، و به تلاش شما پاداش داده شده است».

درخت آدم چه بوده است؟

و در تفسیر امام (۶۲۶) درباره درختی که آدم از آن خورد آمده است که آن درخت علم محمدصلی الله علیه وآله بوده و خداوند ایشان را بر دیگر مردم انتخاب نمود، کسی جز به دستور خدا از آن درخت تناول نمی‌کند، و پیامبر و علی و فاطمه و حسن و حسین بعد از اطعام مسکین و یتیم و اسیر از آن خوردند، لذا بعد از آن گرسنگی و تشنگی و خستگی و کوفتگی را احساس نمی‌کردند. علت این که از آن شجره مخصوص نهی شده و نه از دیگر اشجار این است که هر درخت تنها یک نوع میوه می‌دهد، ولی این شجره و درختان همجنس آن در بهشت گندم می‌داد، و هم انگور و انجیر و عناب و دیگر انواع میوه ها و غذاها. و در کافی (۶۲۷) و تفسیر قمی (۶۲۸) در حدیثی ایشان امام باقرعلیه السلام از پیامبرصلی الله علیه وآله روایت شده که آن حضرت حالات مؤمن را ارزیابی می‌کرد و می‌فرمود: «عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ شَجْرَةٌ إِنَّ الْوَرْقَةَ مِنْهَا لَيَسْتَبْطَلُ تَحْتَهَا أَلْفُ رَجُلٍ مِنَ النَّاسِ وَ عَنِ يَمِينِ الشَّجَرَةِ عَيْنٌ مُطَهَّرَةٌ مُزَكِّيَةٌ قَالَ فَيَسِقُونَ مِنْهَا شَرْبَةً فَيَطَهَّرُ اللَّهُ بِهَا قُلُوبَهُمْ مِنَ الْحَسَدِ وَ يَشْقِطُ مِنْ أَبْشَارِهِمُ الشَّعْرَ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا مِنْ تِلْكَ الْعَيْنِ الْمُطَهَّرَةِ» یعنی: «بر در بهشت درختی که برگگی از آن می‌تواند سایبان هزار تن گردد، و در طرف راست آن درخت چشمه‌ای پاکیزه مزکی وجود دارد، مردم از آن شربتی می‌نوشند و خداوند به واسطه این شربت دل‌هایشان را از رشک پاک می‌کند و از صورتهای ایشان شراب پاک کننده ای می‌دهد و از صورتهای ایشان موها را می‌سرد و این مفاد آیه شریفه: «وَ سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا» یعنی: «از آن چشمه پاکیزه به ایشان شراب پاک کننده می‌دهد». و در مجمع البیان (۶۲۹) از امام صادقعلیه السلام روایت شده که فرمود: «يَطْهَرُ كَمَنْ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ سِوَى اللَّهِ» ایشان را از هر چه غیر خداست پاک می‌کند، این کرامت الهی است که خداوند دل‌های ایشان را از هر چه غیر خداست پاک می‌کند، به همین خاطر در گفتار از او پیشی نمی‌گیرند، و به دستوی کار می‌کنند.

السَّلَامُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ الدُّعَاءُ

السَّلَامُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ الدُّعَاءُ

در شرح فقره «مهبط الارض» حقیقت امامت بیان شد، و معلوم شد که امامت برتر از رسالت می‌باشد، پس مراد از آن در «الائمة الهدی» منصب امامت می‌باشد، و در این جا پیاده شدن آن در عالم شهادت برای دعوت مردم به خدا و فرمانبرداری و ترک مخالفت می‌باشد. پس مراد از داعیان و خوانندگان در اینجا نیز غیر از مراد از فقره «الدعوة الحسنی» است، چه این که مراد از «دعوة» معنی اسمی آن است یعنی آنچه به آن دعوت خدا بدان متحقق می‌شود، و در این جا معنای فاعلی مراد است، یعنی «دعاء» جمع

«داعی» است و «داعی» اسم فاعل است.

وَالْقَادَةَ الْهُدَاةِ

در مراتب پیروی از ائمه (ع)

در فقره «قاده الامم» معنی «قاده» بیان شد. درباره هداة گوئیم: بدان که خدای تعالی فرمود: «وَاطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَمَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَاَعْلَمُوْا اَنَّمَّا عَلٰی رَسُوْلِنَا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ» (۶۳۰) یعنی: «از خدا و رسول پیروی کنید، و بترسید، اگر پشت کنید بدانید که پیامبر ما وظیفه‌ای جز رساندن پیام به روشنی ندارد». و در اصول کافی (۶۳۱) از امام صادق علیه السلام درباره این آیه آمده است که: «أَمَّا وَاللَّهِ مَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ وَمَا هَلَكَ مَنْ هَلَكَ حَتَّى يَقُومَ قَائِمُنَا عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَّا فِي تَرْكِ وَلايَتِنَا وَجُحُودِ حَقِّنَا وَمَا خَرَجَ رَسُوْلُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى أَلْزَمَ رِقَابَ هَذِهِ الْأُمَّةِ حَقِّنَا وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ». یعنی: «آنگاه باشید به خدا قسم هلاکت گذشتگان و نیز همه کسانی که تا قیام قائم ما هلاک می‌گردند به خاطر ترک ولایت و انکار حق ما بوده است، و رسول خدا از دنیا بیرون نرفته مگر این که بر گردن این امت حق ما را لازم و واجب کرده و هر کس را خداوند بخواهد به راه راست هدایت می‌کند». آنگاه خدای تعالی بعد از این آیه فرمود: «لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يَحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» (۶۳۲) یعنی: «بر کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته نموده اند ایرادی را در آنچه خورده اند بر ایشان نیست، هنگامی که تقوی پیشه کرده و ایمان آورده و کارهای نیک و شایسته کرده اند، آنگاه تقوی پیشه نموده و نیکوکاری کرده باشند و خداوند نیکوکاران را دوست دارد». ذکر این آیه بعد از آن آیه که در ولایت ظهور دارد معلوم می‌دارد که کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند در آنچه خورده اند ایرادی متوجه ایشان است مگر این که سه مرتبه از ایمان و سه مرتبه از تقوی را طی کرده باشند، و به مرتبه ی احسان رسیده باشند، و فرمانبرداری از خدا و رسول نمی‌گردد مگر این که ایمان به اولی الامر آورده و از ایشان پیروی نمایند. پس ایمان به اولو الامر دارای صورتی و معنایی است، صورت ایمان اقرار به این است که ایشان اوصیای رسول اند، و باید از ایشان پیروی کرده و اوامر ایشان را اطاعت نمود، و از نواهی ایشان دست برداشت و هر چه که رسول خدا در زمان حیات دارا بود برای ایشان است، و این کمترین ایمان است. و اما حقیقت ایمان معرفت ولایت و یافت ولی در عالمش می‌باشد، و آن نوری است که خداوند به متقین وعده فرموده و فرقانی است که در کتابش بدان اشاره فرموده است، چنان که در آیه شریفه بدان اشاره شده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ...» (۶۳۳) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید، اگر پروای خدا را پیشه کنید برای شما فرقان قرار می‌دهد و گناهان شما را می‌پوشاند». و فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمَنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (۶۳۴) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید، پروای خدا پیشه کنید و به پیامبرش ایمان آورید، خداوند به شما دو نصیب از رحمتش خواهد داد و برای شما نوری قرار می‌دهد که با آن راه روید و شما را می‌آمزد، و خداوند بخشنده مهربان است». این دو اعتبار مرتبه الله اسمی هستند که در هر نفسی به ودیعت گذاشته شده است. پس مراد به کسانی که ایمان آورده و عمل شایسته انجام داده اند، نخست طبقه اول از اهل ایمان به ولایت می‌باشد، در ایشان تقوایی که از ویژگی های قلب است ثابت نفرموده، چنان که در آیه شریفه: «لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُجُومَهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ» (۶۳۵) یعنی: «خداوند به گوشت و خون قربانی‌ها نمی‌رسد و لیکن تقوای شما را در می‌یابد» و این آیه بعد از آیه: «وَالْبُدْنَ جَعَلْنَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ...»؛ و شتران قربانی را برای شما از شعائر خدا قرار دادیم... و در آیه شریفه: «إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» (۶۳۶) دوم، طبقه دوم از اهل ایمان به ولایت مراد است، ایشان به مرتبه نور و فرقان رسیده‌اند. مراد از تقوای ایشان

رفع حجاب آثار از ملکات و اجسام و غیر آن از حقیقت اسم الله است که باطن ولایت می باشد، ایمان و عمل صالح همان است که آن اسم مبارک در مراتب نزول خود به صورت معنای حرفی آلی بدان امر می کند چنان که قبلا بیان شد و سپس اسم الله بعد از وصول او به مرتبه فرقان و نور هدایت می کند. در عرض این مرتبه عالم ظلمت و طاغوت و شیطنت قرار دارد، و خداوند این را بالاتر قرار داده تا بتواند آن نور این ظلمت را از حریم خود دفع کند، و می فهماند که خداوند از مسیر ظلمت راضی نیست تا سالکان به او برسند و هر چه که ضد دارد شایستگی معبود بودن ندارد، چه این که آن شیء همانند خود توست و از بین می رود و بنده بالاتر از خویش است، پس تو را به مرتبه وجود مطلق که نور خدا از نور آن است هدایت می کند و تو را فرمان به تقوی و رفع حجاب می دهد، و دستور می دهد که به عالم وجود مطلق صعود نمایی، و این مرتبه ولایت مطلقه و ظاهر حقیقت نبوت است. هنگامی که درخشش وجود روشن شد، نور خدا در درخشش آن فانی می شود و افول می نماید و بعد از افول آن به وجود ایمان می آورد و می گوید من افول کنندگان را دوست ندارم و این مرتبه ایمانی برای مؤمنین خاصه است، ایشان اهل ایمان به ولایت و طبقه سوم در آیه شریفه اند. آنگاه بعد از ایمان به وجود، تو را راهنمایی می کنند، تا بیاندیشی بلکه آن خود عقل مطلق است، نه این که عقلی باشد که در عرض جهل قرار داشته باشد، این مرتبه حادث بوده و محدود به حد عقل است، و لذا محدثی دارد که او را محدود می کند و آن محدث اسمی ندارد و حدی او را احاطه نمی کند، این مرتبه عبد آن مرتبه می باشد و از آن نشأت گرفته و به آن ختم می گردد، پس درخشش وجود در نور و بهای آن فانی می گردد، و افول می نماید و به آن ایمان می آورد و می گوید من غروب کنندگان را دوست ندارم و این مرتبه یقین است که امام رضا علیه السلام در پاسخ به زندیقی فرمود: روایت در اصول کافی (۶۳۷) به اسنادش از امام رضا علیه السلام موجود است: «قَالَ دَخَلَ رَجُلٌ مِنَ الزَّنَادِقَةِ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عِنْدَهُ جَمَاعَةٌ... فَقَالَ الرَّجُلُ فَإِذَا إِنَّهُ لَا شَيْءَ إِذَا لَمْ يَدْرِكْ بِحَاسِيهِ مِنَ الْحَوَاسِّ فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَيْلَكَ لَمَّا عَجَزْتَ حَوَاسُّكَ عَنْ إِدْرَاكِهِ أَنْكَرْتَ رُبُوبِيَّتَهُ وَ نَحْنُ إِذَا عَجَزْنَا عَنْ إِدْرَاكِهِ أَيْقَنَّا أَنَّهُ رَبُّنَا بِخِلَافِ شَيْءٍ مِنَ الْأَشْيَاءِ... الْحَدِيثُ». یعنی: «گفت: زندیقی خدمت امام رضا علیه السلام رسیده، عده‌ای در حضور آن حضرت بودند و حدیث را به این جا رساند که گفت: آن مرد گفت: بنابراین او چیزی نیست، چه این که وی به حسی از حواس در نمی آید، حضرت علیه السلام فرمود: وای بر تو هنگامی که حواس از دریافت ولی ناتوان شدند، ربوبیت او را انکار کرده‌ای، در حالی که ما وقتی از دریافت حسی وی ناتوان شدیم یقین می کنیم که او پروردگار ماست، و برخلاف دیگر اشیاست... الحدیث». و مرتبه مرگ که مولی ابو محمد حسن عسگری علیه السلام در روایت ابن بابویه از آن حضرت علیه السلام روایت کرده است که گفت: «سئل الحسن بن علی بن محمد علیه السلام عن الموت ما هو فقال هو التصديق بما لا يكون» (۶۳۸) یعنی: «از امام حسن عسگری پرسیدند مرگ چیست؟ فرمود: تصدیق به چیزی که نمی باشد». و به همین خاطر یقین را در قول حق تعالی: «وَ اعْبُدْ رَبَّكَ حَيْثُ يَأْتِيكَ الْيَقِينُ» (۶۳۹) یعنی: «پروردگارت را بپرست تا یقین بیاید» به مرگ معنا کرده‌اند. (۶۴۰) مرتبه عدم که امام رضا علیه السلام به آن در روایت کشی (۶۴۱) به اسنادش به علی بن یونس بن بهمن اشاره کرده همین است «قال قلت للرضا عليه السلام جعلت فداك إن أصحابنا قد اختلفوا فقال في أي شيء اختلفوا فيه احك لي من ذلك شيئا قال فلم يحضرني إلا ما قلت، جعلت فداك من ذلك ما اختلف فيه زراره و هشام بن الحكم، فقال زراره إن الهواء ليس بشيء و ليس بمخلوق، و قال هشام إن الهواء شيء مخلوق، قال، فقال لي قل في هذا بقول هشام و لا تقل بقول زراره». یعنی: «به امام رضا علیه السلام عرضه داشتیم، فدایت شوم اصحاب ما اختلاف کرده‌اند، پرسید در چه چیزی اختلاف کرده‌اند من مضطرب شدم و هیچ چیز به خاطر من نرسید، مگر این که گفتم: فدایت شوم از اختلاف ایشان درباره اختلاف زراره و هشام بن حکم است؛ زراره گفت: «نفی» نیست. و مخلوق نمی باشد، هشام گفت: «نفی» مخلوق است. حضرت فرمود: در این مطلب قائل به قول هشام شو و به قول زراره قائل مشو».

و مرتبه خلت که رسول خدا در روایت وارده در تفسیر امام (۶۴۲) حسن عسکری علیه السلام از امام صادق علیه السلام از پدرانش علیه السلام از امیرالمومنین علیه السلام بدان اشاره فرمود: «أنه اجتمع یوما عند رسول الله صلی الله علیه وآله أهل خمسہ أديان اليهود والنصارى، والدهريه، والثنويه، ومشركوا العرب.... فسكنوا إلا رجلا واحدا منهم، فقال له يا محمد أولستم تقولون إن إبراهيم خليل الله قال قد قلنا ذلك. فقال فإذا قلتم ذلك فلم منعمونا من أن نقول إن عيسى ابن الله فقال رسول الله صلی الله علیه وآله إنهما لم يشبها، لأن قولنا إن إبراهيم خليل الله، فإنما هو مشتق من الخلة و فاما الخلة فإنما معناها الفقر و الفاقة، فقد كان خليلا إلى ربه فقيرا، و إليه منقطعا، و عن غيره متعففا معرضا مستغنيا، و ذلك لما أريد قذفه في النار، فرمى به في المنجنيق فبعث الله تعالى جبرئيل عليه السلام و قال له أدرك عبدی. فجاءه فلقیه في الهواء، فقال كلفني ما بدا لك فقد بعثني الله لنصرتك. فقال بل حسبي الله و نعم الوكيل، إني لا أسأل غيره و لا حاجة لي إلا إليه. فسماه خليله أي، فقيره و محتاجه، و المنقطع إليه عن سواه. و إذا جعل معنى ذلك من الخلة و هو أنه قد تخلل به معانيه، و وقف على أسرار لم يقف عليها غيره كان معناه العالم به و بأموره، و لا يوجب ذلك تشبيه الله بخلقه» آن حضرت فرمود: روزی اهل پنج دین از یهود و نصاری و دهریه و ثنویه و مشرکان عرب در نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله جمع شدند، بحث به اینجا کشید که همه ساکت شدند و یک مرد از بین ایشان گفت: ای محمد! آیا شما درباره ابراهیم او را خلیل الله نمی گوئید، بنابراین چرا ما را منع می کنید که ما به عیسی روح الله بگوئیم. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: این دو سخن همانند هم نیستند، چه این که سخن ما درباره خلیل و دوست بودن ابراهیم است و خلیل یا مشتق از خلت است و یا از خلت. خلت به فتح به معنای فقر و فاقه است، چه این که ابراهیم خلیل پروردگارش بوده یعنی فقیر بوده و به تمام وجود ملتفت به پروردگار بوده و از دیگران اعراض نموده و بی نیاز، زیرا به هنگامی که خواسته او را به آتش بیفکنند، او را در منجنيق انداختند، خداوند جبرئیل را به سوی وی فرستاد و فرمود: بندهام را دریاب، جبرئیل به نزد خلیل آمد و او را در هوا ملاقات کرد، به او گفت: هر چه می خواهی مرا دستور ده، چه این که خداوند مرا فرستاد تا تو را یاری کنم. فرمود: خداوند مرا کافی است و خوب و کیلی است، من از غیر او چیزی نمی خواهم، من به جز او به احدی نیاز ندارم، به همین خاطر خداوند او را خلیل خویش نامید یعنی کسی که فقیر و محتاج و ملتفت به اوست و به دیگران توجه و نیازی ندارد، اکنون که معنای خلت معلوم گردید حضرت ابراهیم به معنای آن رسید و بر اسرار آن دست یافت، و هیچ کس دیگر بدان دست نیافت، پس معنای خلت دانای به خدا و امور خداست، این معنا باعث تشبیه خدا به خلقش نمی شود...» حدیث یاد شده طولانی است ما به اندازه نیازمان نقل کرده ایم. خدای تعالی فرمود: «الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» (۶۴۳) یعنی: «کسی که مرگ و زندگی را آفرید تا شما را آزمایش کند که کدامین کس بهتر عمل می کند». در این که مرگ را بر حیات مقدم داشته دلیل روشن بر این است که مراد از مرگ بیرون رفتن روح از بدن نیست، بلکه مرتبه فقر و عدم می باشد، و این مرتبه از ایمان، ایمان خاص الخاص اهل ولایت و طبقه چهارم در آیه از مرتبه احسان است. و بعد از رسیدن به این مرتبه تو را راهنمایی می کند که این مرتبه فقر صرف است، بنابراین چگونه می تواند وجود را بیافریند و انشاء و احیاء زندگان و اماتة مردگان نماید، در حالی که خود به دیگری ثابت و موجود است و قیوم و نگه دار وی از حد عدم، منزله و از عروض وجود بر آن برتر است. او از همه مراتب غایب و در هر منزلتی شاهد، موجودیت او به واسطه وجود، (عارض نیست) و در تصرف خود به نزول و صعود نیاز ندارد، نزدیک از او دور نیست و بعید به او نزدیک نیست، عالمی بدون علم و زنده‌ای بدون حیات است، پیوسته بوده است. علم و قدرت و وجود و حیات و سمع و بصر عین ذات او هستند. هنگامی که در او متحیر و سرگردان شدی و عالم عدم در او غوطه ور شد و بهای آن در سنای آن مضمحل گردید، به وجود و حقیقت خودت دست پیدا کردی، حقیقتی که به انانیت تو محدود می باشد، و همان آیه الله کبری و مثل اعلی و اسم اعظم خداست در هر موجود مثل او موجود است و این مرتبه مرتبه حیرت است که اسم و رسمی ندارد، و وقتی سناء این عالم آشکار شد، به آخرین مراتب امکان

رسیدی، و هیچکس هر کس خواهد باشد نمی‌تواند از این مرحله بگذرد.

تأویلی از آیه ارائه ملکوت به ابراهیم(ع)

و به مراتب چهارگانه سخن حق تعالی اشاره دارد: «وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَيْسَ لِي مِنْهُ شَيْءٌ إِنِّي رَأَيْتُ النَّجْمَ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَشْرِكِينَ» یعنی: «این گونه به ابراهیم ملکوت آسمانها و زمین را نشان دادیم تا از یقین کنندگان باشد، هنگامی که شب آمد ستاره‌ای دید، گفت: این پروردگار من است، و هنگامی که غروب کرد گفت: من غروب کنندگان را دوست ندارم، و هنگامی که دید ماه طلوع کرد گفت: این پروردگار من است، و هنگامی که دید غروب کرد گفت: این پروردگار من است، چون که خورشید از آنها بزرگتر است هنگامی که غروب کرد گفت: ای قوم من از آنچه شرک می‌ورزید بیزارم من روی خود را به سوی کسی که آسمانها و زمین را آفرید نمودم در حالی که هرگز منحرف و از مشرکان نیستم». این که خداوند فرمود: «فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ» یعنی: هنگامی که تاریکی بدنش غطای سرش گردید کوبی را دید، یعنی ولایت نوریه خود را دید، توهم نمود که این ولایت پروردگارش می‌باشد، عنایت الهی او را دریافت و آن حقیقت غروب کرد هنگامی که آن کوكب غروب کرد ماه را دید، یعنی مرتبه ولایت کلیه و وجود صرف را مشاهده نمود، و از آن به ماه و از مرتبه الله به کوكب تعبیر نمود، زیرا عالم وجود کلی نسبت به کوكب و نورانیت آن وسعت بیشتری داشت به همین لحاظ خیال کرد ولایت قمری پروردگارش می‌باشد، عنایت الهی دست او را گرفت و وجود او نیز افول کرد و عالم عدم که اولین ظهور حقیقت نبوت در عالم شهادت و عالم مفاتیح است ظهور نمود، و از این حقیقت به خورشید تعبیر کرد، زیرا شدت ظهورش مانع از ادراک است، چنان که نور خورشید مانع از دیدن خورشید است، در حالی که هیچ ابری مانع نمی‌باشد، هنگامی که عالم عدم نیز به عنایت الهی غروب کرد چه این که این مراتب در عالیشان حادثند وفانی می‌شوند ولی او باقی است، پس آنها حادث و مخلوق هستند و محدث و خالق می‌خواهند، لذا فرمود: «يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ» یعنی: «از آنچه شما شرک می‌ورزیدید متنفرم». چه این که در خود حقیقتی یافتیم که بی نهایت است، این حقیقت قبل از وجود همه مراتب موجود بود و بعد از آنها نیز باقی است، با این که من مخلوق و حادث هستم، و آن حقیقت در عالم من شریک و ضد و ندی ندارد، بعد از ایجاد مراتب من، از بین می‌روند و او هر چه بخواهد انجام می‌دهد و هر چه اراده کند حکم می‌کند، پس چگونه درباره پدید آورنده و ایجاد کننده و آفریننده و کسی که منزله از شباهت با من و اتصاف به صفت من هست می‌اندیشید، من از آنچه شرک می‌ورزید بیزارم. و «من روی خود را به سوی او کردم» یعنی انانیت خویش را که بیان کردم به طرف خداوندی که آسمانها و زمین را هماهنگ آفرید نمودم و من از شرک ورزندگان نیستم، یعنی به خداوندی که مبدای عوالم علوی و سفلی در خودم می‌باشد روی می‌آورم، و این انانیت خود را متوجه پروردگار و محدث و خالق و آفریننده و کسی که ناصیه من در دست اوست می‌نمایم، و از هر چه فانی است دور می‌شوم و به سوی ازلی و ابدی می‌روم، و من از کسی که با خدا و دیگران را شریک قرار می‌دهد بیزارم. هنگامی که ابراهیم ملکوت خداوند را دید و به مرتبه یقین و موت رسید، آنگاه مرگش نسبت به خدای تعالی را دید، چنان که خداوند از او حکایت نموده: «قُلْ إِنَّ صِبْغَاتِي وَنَسِيكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ» (۶۴۴) در این هنگام خداوند به او افتخار امامت را عنایت فرمود و فرمود: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمَنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ». در کافی (۶۴۵) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ عَبْدًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ نَبِيًّا وَاتَّخَذَهُ نَبِيًّا

قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ رَسُولًا وَاتَّخَذَهُ رَسُولًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ خَلِيلًا وَاتَّخَذَهُ خَلِيلًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ إِمَامًا فَلَمَّا جَمَعَ لَهُ هَذِهِ الْأَشْيَاءَ وَقَبِضَ يَدَهُ قَالَ لَهُ يَا إِبْرَاهِيمُ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» یعنی: «خدای تبارک و تعالی ابراهیم را قبل از این که رسول بگیرد او را نبی گرفت، و خداوند قبل از این که ابراهیم را خلیل بگیرد او را پیامبر گرفت، و قبل از این که خداوند ابراهیم را امام بنماید، او را خلیل گرفت، هنگامی که همه اشیاء برای او جمع شد فرمود: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا...الحديث. و در عیون(۶۴۶) از امام رضاعلیه السلام در حدیثی طولانی نقل شده است که: «إن الإمامة خص الله بها إبراهيم الخليل عليه السلام بعد النبوة والخلة مرتبة ثالثة و فضيلة شرفه بها و أشاد بها ذكره فقال عز و جل إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» یعنی: «خداوند امامت را بعد از نبوت و خلت ویژه ابراهیم خلیل قرار داد، لذا امامت مرتبه سوم آن حضرت است و خداوند او را به امامت مشرف ساخت» و آیه شریفه «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» به آن اشاره کرده است. و در کافی(۶۴۷) همانند این از آن حضرت روایت شده است. دلیل بر تأویل آیه به مطالب فوق روایت قمی است، گفت: «سئل أبو عبد الله عن قول إبراهيم هذا رَبِّي أَشْرَكَ فِي قَوْلِهِ هَذَا رَبِّي فَقَالَ لَا مِنْ قَالَ هَذَا الْيَوْمَ فَهُوَ مُشْرِكٌ، و لم يكن من إبراهيم شرك و إنما كان في طلب ربه و هو من غيره شرك» یعنی: «از امام صادق علیه السلام از سخن ابراهیم که فرمود «هذا رَبِّي» پرسیدند، آیا در این گفته مشرک شد. فرمود: هر کس امروز چنین بگوید مشرک است، و از ابراهیم شرکی روی نداده است، چه این که ابراهیم در جستجوی پروردگارش بوده، ولی اگر دیگری چنین بگوید مشرک است. عیاشی(۶۴۸) نظیر آن را روایت کرده و این را اضافه کرده است که: «به علت این که ابراهیم جویای پروردگارش بوده ولی به کفر نرسیده بود، لذا هر کس چنین تفکری نماید منزلتی همانند ابراهیم دارد». پس مرتبه اسم الله مرتبه عبودیت و مرتبه نبوت مرتبه وجود است و مرتبه رسالت رساندن و تبلیغ دریافت هایش به مردم است، پس این مرتبه ظاهر نبوت بوده و مرتبه دیگری به شمار نمی‌رود. و مرتبه عدم مرتبه خلت است و امامت مرتبه‌ای است که به عالم حیرت می‌رساند، و در آنجا به حقیقت و انانیت خویش دست پیدا کند که منتهای سیر مردم است. به همین خاطر خبرئیل حامل منصب نبوت و رساننده احکام رسالت و عزرائیل حامل منصب خلت می‌باشد، ولی خداوند برای منصب امامت حاملی قرار نداده، و فرمود: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» و در فقره «مهبط الوحی» تفاوت بین این مراتب و روایات آنها بیان شد. اکنون که مطالب فوق بیان شد، روشن شد که ایشان ائمه‌علیه السلام هستند و دعاء به خدا و رهبران هدایت هستند، چه اینک هدایت از اسم الله نشأت گرفته و اسم الله سر ایشان است و بعد از طی درجات با آن به مرتبه احسان و حقیقت می‌توان رسید.

وَالسَّادَةُ الْوَلَاءُ

در مجمع فرمود: «ساد يسود سيادة، و اسم سودد و به معنای مجد و شرف است، به مرد سید و به زن سیده گفته می‌شود» و گفت: «سید به معنای رئیس که در قوم بزرگ است و در فامیل فرمان برده می‌شود گرچه هاشمی و یا علوی نباشد، و نیز سید به معنای کسی است که در خیر از دیگران پیشی می‌گیرد و نیز سید به معنای مالک است، و بر رب و شریف و فاضل و کریم و حلیم و کسی که اذیت های قوم خود را تحمل می‌کند و بر زوح و مقدم اطلاق می‌شود. گویم: ظاهر این است که حقیقت سیادت به معنای مجد و شرف است و دیگر معانی از لوازم آن می‌باشد، و مجد عبارت از علو است که کنه آن درک نمی‌شود، و تفاوت بین مجد و شرف این است که مجد به لحاظ ذات و شرف به لحاظ ملکات و صفات می‌باشد، و به خواست خدا در «و مجدتم کرمه» شاهد آن را می‌آوریم، و لذا رسول خدا مجد ذاتی و شرافت صفاتی و ملکاتی را در جمله سید در لفظ «أَنَا سَيِّدٌ وَوَلِدُ آدَمَ وَ لَا فَخْرَ»(۶۴۹) جمع کرده است. ولأه جمع والی است و ولی به معنای اولی به تصرف در مواردی که بر آن ولایت دارد می‌باشد. و دانستید که ایشان به همه آن معانی سادات خلقت و والیان ایشان می‌باشند چه این که خداوند فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا»(۶۵۰) و نیز سخن خدای تعالی: «النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ...»(۶۵۱) و نیز رسول خدا فرمود: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ»(۶۵۲) و نیز دیگر اخبار بر مطلب بالا دلالت دارد.

وَالذَّادَةُ الْحَمَاءُ

«ذود» به معنای مطلق طرد و منع نیست، چنان که ظاهر کلمات بسیاری چنین است، و بلکه «ذود» به معنای منع از اختلاط است، چنان که خدای تعالی در قصه موسی فرمود: «وَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ» (۶۵۳) یعنی: «حضرت موسی غیر از چوپانان دو زن را دید که گوسفندان را حراست می کردند» چه این که این دو زن گوسفندان خود را از اختلاط با گوسفندان دیگر حفظ می کردند، تا از آب باز گردند. و «حماء» جمع «حامی» از «حمی الطیب المریض ما یضره» یعنی: «طیب مریض را از غذاهای زیان آور بازداشت» پس امامان «ذاده» هستند یعنی ایشان به اعتبار این که شیعیان را جمع می کنند و از اختلاط با پیروان مخالفان باز میدارند «ذاده» ایشان می باشند، و «حماء» به اعتبار این است که ایشان از کارهای زشت و ملکات بد و عقاید هلاک کنند شیعیان را باز می دارند.

وَأَهْلِ الذِّكْرِ

قبلا بیان شد که «ذکر» نام قرآن و نام پیامبر صلی الله علیه و آله است چه این که خداوند فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ» (۶۵۴)؛ ای کسی که بر تو قرآن (ذکر) نازل شده تو دیوانه‌ای». و فرمود: «أَلْقَى الذِّكْرَ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا يَلْهُو كَذَّابٌ أَشِرٌّ» (۶۵۵)؛ آیا بر او از بین ما قرآن نازل شده بلکه او دروغگویی خوشگذران است». و فرمود: «فَشَيْتُلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» (۶۵۶)؛ اگر نمی دانید از اهل ذکر پرسید». و در کافی (۶۵۷) و تفسیر عیاشی (۶۵۸) اخبار فراوانی رسول خدا را به ذکر نام بردند، و اهل بیت او را «اهل ذکر» گفتند که ایشان مورد پرسش قرار می گیرند. و در عیون از امام رضا علیه السلام روایت شده (۶۵۹) که گفت: «خداوند فرمود: «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا» رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ» (۶۶۰) فالذکر رسول الله صلی الله علیه و آله و نحن اهله؛ خداوند به سوی شما ذکر را پیامبر قرار داد، او آیات خدا را بر شما می خواند» پس ذکر رسول خدا و ما اهل آن حضرت یعنی اهل ذکر هستیم. و در بصائر (۶۶۱) از امام باقر علیه السلام و در کافی (۶۶۲) از امام صادق علیه السلام روایت شده که: ذکر القرآن و اهل ذکر آل محمد هستند، و در کافی به اضافه این آمده است که «امر الله بسؤالهم و لم يؤمروا بسؤال الجهاد؛ خداوند به مردم فرمان داد که از ایشان پرسند، و به ایشان دستور داده نشد که از جاهلان پرسند». و نیز دیگر اخبار بر این مطلب دلالت دارد. از همین مطلب فهمیده می شود که حقیقت قرآن و حقیقت رسول صلی الله علیه و آله یکی است، چنان که در ابتدای کتاب در بیان حقیقت نبوت و نیز «حملة کتاب الله» بیان شد.

وَأَوْلَى الْأَمْرِ

امر در مقابل خلق قرار دارد، چنان که در دعاها آمده است: «لَكَ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ». می دانید که حقیقت امر اسم الله است که مبدای همه اسماء حسنی است که شامل همه عوالم وجود است، چه این که عوالم وجود یا صور فردی اسم الله هستند و یا صور ترکیبی، آن و نیز مراد از ملکوت مورد اشاره آیه شریفه: «بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» (۶۶۳) همین است، و همین سر آل محمد صلی الله علیه و آله می باشد، پس ایشان در باطن و سر اولوالامرند و در پی آن در عالم ظاهر و علانیه نیز زمام امور به دست ایشان می باشد، چه این که دیگران قابلیت ولایت امر را ندارند، زیرا باید ولی احاطه بر همه احتیاجات رعیت داشته باشد، تا دعوای را حل و فصل نماید و مردم را هدایت کند و متکفل دعوت و عبادت و سیاست و غیر آن گردد. و هیچ کس نمی تواند چنین سعه ای داشته باشد مگر این که خداوند چگونگی همه خلائق را در سیطره او درآورد، ایشان آل محمدند.

وَوَقِيَهُ اللَّهُ

بقیه الله به معنای کسی است که قبل از همه و بعد از همه موجود است، و آن انوار آل محمد صلی الله علیه و آله می باشد، این انوار قبل از اشیاء آفریده شده و بعد از فنای همه موجود است این مربوط به عالم اکبر بود. و بقیه الله نسبت به عالم اصغر آن حقیقتی است که در هر موجودی به ودیعت نهاده شده، و هر کدام از آن ودیعه ها از مصادیق اسم الله هستند، اسم الله مصدر موجودات است و همه شئون و مراتب آنها به آن برمی گردد، در این دعا به «بکم فتح الله و بکم یختم» بدان اشاره دارد، چنان که آیه شریفه: «بَقِيَةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ». و در کافی (۶۶۴) از امام باقر علیه السلام روایت شده که: «فَصَعِدَ جَبَلًا لِيُشْرِفَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَا أَهْلَ الْمَدِينَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا أَنَا بَقِيَةُ اللَّهِ يَقُولُ اللَّهُ بِقِيَّتِ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَ مَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ قَالَ وَ كَانَ فِيهِمْ شَيْخٌ كَبِيرٌ فَأَتَاهُمْ فَقَالَ لَهُمْ يَا قَوْمِ هِدْهُ وَ اللَّهُ دَعَاؤُهُ شُعَيْبِ النَّبِيِّ وَ اللَّهُ لَئِنْ لَمْ تُخْرِجُوا إِلَيَّ هَذَا الرَّجُلِ بِالْأَسْوَاقِ لَتُؤْخَذَنَّ مِنْ فَوْقِكُمْ وَ مَنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ»؛ آن حضرت بر کوهی مشرف بر شهر مدین بالا رفت، چه این که اهل مدین در شهر را بسته بودند، آن حضرت اهل شهر را مورد خطاب قرار داد و فرمود: ای شهری که اهلش ستمگرند، من بقیه الله هستم، خداوند می فرماید: «بَقِيَةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَ مَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ» (۶۶۵) فرمود: در بین ایشان مردی سالخورده بود، به نزد مردم شهر آمد و گفت: ای قوم به خدا سوگند این نفرین شعیب است، به خدا سوگند اگر به سوی این مرد نروید و او را در شهر وارد نکنید از بالا و پایین عذاب بر شما نازل شود... الحدیث». و در اکمال (۶۶۶) از آن حضرت روایت شده که فرمود: «اولین آیه ای که حضرت قائم به هنگام قیام می خواند آیه: «بَقِيَةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» آنگاه می فرماید: «أنا بقیه الله فی أرضه و خلیفته و حجتہ علیکم فلا یسلم علیہ مسلم إلا قال السلام علیک یا بقیه الله فی أرضه» یعنی: «من بقیه الله و حجت و خلیفه خدا بر شما هستم، هر مسلمانی که به او سلام می کند می گوید: درود بر تو ای بقیه الله بر روی زمین.

وَ خَيْرَتِهِ

وَ خَيْرَتِهِ

بدانکه خداوند به هیچ چیزی نیازی ندارد لذا در ازل و ابد قدرت و علم و وجود و دیگر صفات عین ذات او هستند، یعنی ذات او نیازی به علم و قدرت و ذات ندارد. چنان که مولی امیرالمومنین علیه السلام در چند خطبه از آن سخن به میان آورده است: از جمله خطبه وسیله (۶۶۷) است: «عَلِمَهَا لَا بَادَاؤَ لَهَا يَكُونُ الْعِلْمُ إِلَّا بِهَا وَ لَيْسَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ مَعْلُومِهِ عِلْمٌ غَيْرُهُ» یعنی: «و آنها را بدون آلتی که علم جز از آن راه ممکن نباشد می داند، بین او و معلومش علم دیگری واسطه نیست» چنین نیست که به علم دیگری معلوم را بدانند، پس در مرتبه ذات، صفت و اسم و وجوب و امکان وجود ندارد. چنان که در اصول کافی (۶۶۸) به حدیثی که اسناد آن قطع شده از امام صادق علیه السلام روایت شد که: «قَالَ رَجُلٌ عِنْدَهُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَقَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ فَقَالَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَدَّثْتَهُ فَقَالَ الرَّجُلُ كَيْفَ أَقُولُ قَالَ قُلِ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ أَنْ يُوصَفَ» مردی به نزد آن حضرت «الله اکبر» گفت، فرمود: خدا بزرگتر از چه چیز است؟ آن مرد پاسخ داد از همه اشیاء، امام صادق فرمود: پس او را محدود کردی! آن مرد پرسید: پس چه بگویم؟ فرمود: بگو الله اکبر من ان یوصف، خدا از این که وصف گردد بزرگتر است». و در همان کتاب (۶۶۹) به اسنادش به جمیع بن عمیر روایت شده که گفت: آن حضرت پرسید: «أی شئی الله اکبر؟ فقلتُ الله اکبرُ مِنْ كُلِّ شئیٍ فَقَالَ وَ كَانَ ثَمَّ شئیٌ فیکونُ أَكْبَرَ مِنْهُ فَقُلْتُ وَ مَا هُوَ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ أَنْ يُوصَفَ». یعنی: «الله اکبر از چه چیزی بزرگتر است؟ پاسخ دادم: الله از همه چیز بزرگتر است. فرمود: پس چیزی وجود دارد که الله از آن بزرگتر است. پاسخ دادم: پس چگونه؟ فرمود: خدا بزرگتر از آن است که به وصف در آید.

در این که اسماء شامل اسماء حسنی و اسماء غیر حسنی می شود

پس در مرتبه ذات صفت ثبوتی و یا سلبی وجود ندارد، اما در عالم صفات یعنی عالم ظهور چیزهایی که ذات در مرحله ذات از آنها بی‌نیاز بود، یعنی ذات در مرحله ذات از علم و قدرت و وجود و حیات و غیره بی‌نیاز بود، پس مظاهر آنها باید کامل باشد، بنابراین نادانی و ناتوانی و بطلان و مرگ و کوری و غیر آن که از صفات مخلوقات است در آنجا راه ندارد، و لیکن آن صفات باید عام باشند، یعنی علم همانطور که محیط به اشیاء نیکوست باید محیط به زشتی‌ها هم باشد و قدرت همانطور که بر روی خیرات کشیده شده باید شامل شرور هم شود، چنان که دیگر صفات هم باید این گونه باشد، یعنی باید همه صفات عمومیت و شمول داشته باشند، چه این که صفات بر همه مراتب و شؤون و اصناف متضاده و متخالفه موجودات و متعلقات احاطه دارد، و الا-لازم می‌آید که صفات محدود باشند و آن مستلزم تعدد خدایان است، به طور بدیهی این مطلب باطل است. اکنون که چنین شد باید در مرتبه اسماء هر صفتی که مشتمل بر مراتب و شؤون متضاد باشد، باید اسمایی به همان اندازه داشته باشد، چه این که به عنوان مثال نور نمی‌تواند علت ظلمت باشد، و اثر وجود نمی‌تواند عدم باشد، و خیر نمی‌تواند مولد شر باشد و هدایت نمی‌تواند باعث گمراهی گردد، و برعکس، و از همین جا اسم مفضل در عرض هادی نشأت می‌گیرد و شیطان در عرض الله و ظلمت در عرض نور قرار می‌گیرد. و خلاصه اسماء غیر حسنی در عرض اسماء حسنی و عروه الوثقی در عرض عروه غیر وثقی و امثال علیا در عرض غیر علیا واقع می‌گردند. بنابراین گرچه سلب اسماء غیر حسنی از ذات امکان ندارد، چه این که باعث محدودیت صفات می‌شود، و نتیجه آن محدودیت تهدید ذات است لکن نمی‌توان خداوند رب الارباب را به آن اسماء وصف نمود، مگر این که خداوند اجازه دهد، و خداوند بسیار برتر از آن است که ستمگران می‌گویند.

در توفیقیت اسماء

و در اصول کافی (۶۷۰) روایتی در این باره آمد و کلینی باب برای آن باز نموده است از جمله روایات آن به اسنادش به محمد بن حکیم است، وی گفت: «قَالَ كَتَبَ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى أَبِي أَنْ اللَّهُ أَعْلَى وَ أَجَلُّ وَ أَعْظَمُ مِنْ أَنْ يَبْلُغَ كُنْهَ صِفَتِهِ فَصَفُوهُ بِمَا وَصَفَ بِهِ نَفْسَهُ وَ كُفُّوا عَمَّا سِوَى ذَلِكَ» یعنی: «ابوالحسن موسی بن جعفر علیه السلام به پدرم نوشت: خداوند برتر و رفیع تر و بزرگ تر از این است که کسی به کنه صفتش برسد، پس او را به صفاتی بستانیید که خود آنها را برای وصف خود آورد، و از غیر آن دست باز دارید». و از جمله روایت مفضل است (۶۷۱)، گفت: «قَالَ سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ شَيْءٍ مِنَ الصِّفَةِ فَقَالَ لَا تَجَاوِزْ مَا فِي الْقُرْآنِ» یعنی: «از امام ابوالحسن موسی بن جعفر درباره صفت پرسیدم؟ فرمود: از آنچه در قرآن آمده بیرون نروید». اخباری (۶۷۲) که در آن باب روایت کرده گرچه بیشتر آنها در نفی صورت و جسم و محدودیت است، لکن اگر اندکی تأمل کنید آنها را شامل همه صفات می‌یابید، یعنی همه صفاتی را که با آوردن آنها برای خدا باعث شود که شایسته جلالت و کرامت وجه خدا نباشد شامل می‌شود، اگرچه آن صفات را از خدا نتوان نفی کرد، بنابراین باید خداوند را بزرگ داشت، و مثال را درباره سلاطین و شاهان آورد که زوال پذیرند، لذا گوئیم: از کمال انسان قوت شهوت اوست، و آیا می‌توانید به شاه در جمع مردم بگوئید: ای کسی که دیشب با فلان زنت ده بار نزدیکی کردی و یا بگوئید ای متغوط در حالی که شاه به هر دو صفت موصوف است و اگر این دو صفت نبودند می‌باید شاه در صفت اول ناکامل و در صفت دوم مریض باشد، و لذا خدای تعالی فرمود: «قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۶۷۳) یعنی: «بگو: خدا را بخوانید و یا رحمن را بخوانید، هر یک را بخوانید خداوند دارای اسماء حسنی است». اکنون که مطالب فوق را فهمیدید آل محمد اسماء خدا هستند که در سر و علانیه‌ای اختیار شده‌اند، چه این که ایشان اسماء حسنی خدا هستند که خداوند ایشان را برای خود برگزید و بندگان را امر کرده که ایشان را در سر و علانیه به آن اسماء بخوانند چنان که فرمود: «وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَ ذُرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۶۷۴) یعنی: «خداوند را اسماء حسنی است، خداوند را با آن اسماء بخوانید و کسانی را که در اسماء خدا از راه

بیرون می‌روند رها کنید، ایشان بر آنچه کرده‌اند عقاب می‌شوند». عیاشی (۶۷۵) از امام رضا روایت کردند که گفت: «إذا نزلت بکم شدة فاستعينوا بنا على الله و هو قول الله و لله الأسماء الحسنى فادعوه بها» قال قال أبو عبد الله نحن و الله الأسماء الحسنى الذى لا يقبل من أحد إلا بمعرفتنا قال فادعوه بها». یعنی: «هنگامی که شدتی به شما روی آورده ما را واسطه قرار داده و از خدا کمک بخواهید، چه این که خداوند فرمود: «خداوند را اسماء حسنی است خدا را با آن اسماء بخوانید، فرمود: امام صادق فرمود: به خدا سوگند ما اسماء حسنی هستیم که خداوند جز به معرفت ما از کسی نمی‌پذیرد، فرمود: پس او را به اسماء حسنی بخوانید». اما در سر همان است که در شرح «ابواب الایمان» و «الدعوة الحسنى» بیان کردیم، و در علانیه با روی آوردن به خدا و مردن در دست ایشان و دوستی و شفیع قرار دادن ایشان، چنان که خداوند: قسم به جان خورده که اگر سائلی ایشان را واسطه قرار دهد او را رد نکند و آرزومندی را ناامید نکند». چنان که در تفسیر امام ابو محمد حسن عسگری علیه السلام (۶۷۶) روایت شد که فرمود: علی بن حسین فرمود: پدرم از رسول خدا حدیث کرد که آن حضرت فرمود: «یا عباد الله إن آدم لما رأى النور ساطعا من صلبه... فرأى أشباحنا. فقال يا رب ما هذه الأشباح قال الله تعالى يا آدم هذه أشباح أفضل خلقتى و برياتي هذا محمد و أنا المحمود الحميد فى أفعالى، شققت له اسما من اسمى. و هذا على، و أنا العلى العظيم، شققت له اسما من اسمى. و هذه فاطمة و أنا فاطر السماوات و الأرض، فاطم أعدائى عن رحمتى يوم فصل قضائى، و فاطم أوليائى عما يعرهم و يسيئهم شققت لها اسما من اسمى. و هذان الحسن و الحسين و أنا المحسن [و] المجمل شققت اسميهما من اسمى هؤلاء خيار خلقتى و كرام بريتى، بهم آخذ، و بهم أعطى، و بهم أعاقب، و بهم أئيب، فنوسل إلى بهم. يا آدم، و إذا دهتك داهية، فاجعلهم إلى شفعاءك، فإني آليت على نفسى قسما حقا [أن لا أخيب بهم آملا و لا- أزد بهم سائلا- فلذلك حين زلت منه الخطيئة، دعا الله عز و جل بهم فتاب عليه و غفر له» هنگامی که آدم نوری را دید از صلب او می‌درخشد... تا این که حدیث را به اینچا رساند که: پس اشباح ما را دید، و پرسید: پروردگارم! این اشباح چیستند؟ خداوند فرمود: ای آدم! این اشباح برترین مخلوقات منند، این محمد و من حمید و محمود در کارها هستیم، برای او اسمی از اسم خود مشتق کردم و این علی و من علی عظیم هستیم، اسمی را برای او از اسم خویش مشتق نمودم و این فاطمه و من فاطر آسمانها و زمین هستیم، دشمنانم را از رحمت خود در روز قضاوت می‌بزم و دوستانم از آنچه بر ایشان طاری می‌شود و باعث عیب در آنها می‌شود جدا می‌کند به همین خاطر از اسم خود برای او اسمی مشتق کردم و این حسن و او حسین است و من محسن مجمل هستیم، اسمی برای ایشان از اسم خود مشتق نمودم ایشان بهترین مخلوقاتم و گرامی ترین انسانها هستند و به ایشان می‌گیریم و به ایشان می‌دهیم و به ایشان عقاب می‌کنم و به ایشان ثواب می‌دهم، ای آدم ایشان را وسیله ای نزد من قرار ده و هنگامی که مشکلی پیش آمده ایشان را به نزد من شفیع نما من بر خودم سوگندی به حق خوردم که به واسطه ایشان آرزومندی را ناکام نگذارم و خواهند ای را به واسطه ایشان رد نکنم؛ به همین خاطر که به گناه افتاد خدای عزوجل را به ایشان خوانده، خداوند توبه او را پذیرفت و بخشید». علت این که آنها را برای خویش برگزید و دیگر اسماء را انتخاب نمود این است که ایشان آیات تامه و امثال علیا و اسماء کبری هستند که از همه جمال و جلال او حکایت می‌کنند، چنان که در شرح «و عتره خیره رب العالمین» بیان شد.

و حَزْبِهِ

حزب به معنای لشکر و همراهان مرد است که بر فکر و نظر او هستند، و قبلا بیان کردیم که ایشان در مقام محبت خدا به درجه ای رسیدند که غیر او را نمی‌بینند لذا خداوند گوش و چشم ایشان است. چنان که در اصول کافی (۶۷۷) به اسنادش به حماد بن بشیر روایت شد که گفت: از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا فرمود: خداوند فرمود: «مَنْ أَهْيَانَ لِي وَلِيًا فَقَدْ أَرْضِيَدَ لِمَحَارِبَتِي وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عِبْدٌ بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَيَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّافِلَةِ حَتَّىٰ أُحِبَّهُ فَإِذَا أُحِبُّهُ كُنْتُ سَمِعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يَبْصُرُ بِهِ وَلِسَانَهُ الَّذِي يُنْطِقُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا إِنْ دَعَانِي أُجِبُّهُ وَإِنْ سَأَلَنِي أَعْطِيْتُهُ». یعنی: «هر کس

ولی مرا خوار کند پرچم جنگ با من را بالا برده، هیچ چیزی را بندهام محبوب‌تر از واجب وسیله تقرب قرار نداده، بنده هم نافله ای را برای نزدیکی به من می‌آورد تا این که من دوستش می‌دارم، وقتی دوستش بدارم گوش او می‌شوم که با آن می‌شنود، و چشمش می‌گردد که با آن می‌بیند، و زبانش می‌شوم که با آن سخن می‌گوید و دستش می‌شوم که با آن می‌گیرد، اگر مرا بخواند او را پاسخ می‌دهم و اگر از من چیزی بخواهد به او می‌دهم...». و امامان در گفتار از او پیشی نمی‌گیرند و به فرمان وی کار می‌کنند، بنابراین ایشان مطلقاً حزب خدا هستند.

وَ عَيْبِهِ عَلَيْهِ

«عیبه» به فتح زنیل پوستی و غیر آن است، و چیزی که در آن لباس گذارند و اگر بر کسی «عیبه» اطلاق شود یعنی جایگاه سر. و فقره «و خزان العلم» مباحثی گذشت که ما را از بحث در اینجا بی‌نیاز می‌کند.

وَ حُجَّتِهِ

مراد از این که ائمه‌علیه السلام حجج الهی اند قبلاً بیان شد، پس مراد در این جا این است که ایشان حجت‌هایی بندگان بر خدا هستند، یعنی خدای تعالی از بندگان چیزی بیش از این که حجج او آورده اند نمی‌خواهد، بنابراین بندگان را جز به آنچه ایشان رسانند مؤاخذه نمی‌کنند و گرنه بندگان می‌توانند بگویند: «چرا برای ما پیامبری نفرستادی تا قبل از این زمان که ذلیل و خوار شده‌ایم از وی پیروی نماییم». (۶۷۸)

وَ صِرَاطِهِ

صراط چیست؟

اشاره به آیه شریفه: «وَ أَنْ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ» (۶۷۹)؛ این صراط مستقیم من است از آن پیروی کنید» در اخبار متواتر روایت شده که ائمه‌علیه السلام صراط مستقیم هستند. در بحارالانوار (۶۸۰) از معانی الاخبار (۶۸۱) به اسنادش به مفضل بن عمر روایت شده که: «قال سألت أبا عبد الله عليه السلام عن الصراط فقال هو الطريق إلى معرفة الله عز وجل و هما صراطان صراط في الدنيا و صراط في الآخرة فأما الصراط الذي في الدنيا فهو الإمام المفروض الطاعة من عرفه في الدنيا و اقتدى بهداه مر على الصراط الذي هو جسر جهنم في الآخرة و من لم يعرفه في الدنيا زلت قدمه عن الصراط في الآخرة فردى في نار جهنم». یعنی: «از امام صادق در باره صراط پرسیدم، فرمود: صراط به معنای راه به معرفت خدای عزوجل است، صراط دو نوع است: صراط در دنیا، صراط در آخرت، صراط دنیا امامی است که طاعت او واجب و لازم است، هر کس در دنیا او را شناخت و هدایت او را پذیرفت او را بر صراطی که پل بر جهنم در آخرت است عبور دهد، و هر کس در دنیا او را نشناخت در آخرت گامش می‌لغزد و در آتش دوزخ می‌افتد». این صراط در ظاهر بود. اما صراط در باطن نور اسم خداست که در هر نفسی از سر آل محمد که قوام همه خیرات است به ودیعت نهاده شده است. در تفسیر فرات بن ابراهیم‌علیه السلام از عبید بن کثیر با حدیث متصل از ابوهریره نقل کرده است که: «رسول خدا فرمود: أتاني جبرئيل فقال أبتكرك يا محمد بما تجوز على الصراط قال قلت بلى قال تجوز بنور الله و يجوز على بنورك و نورك من نور الله و تجوز أمتك بنور على و نور على من نورك و مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ مع على نُوراً فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ» یعنی: «جبرئیل به نزد من آمد و گفت: ای محمد تو را بشارت می‌دهم که با چند چیز از صراط عبور کنی فرمود: به جبرئیل پاسخ دادم، بگو! جبرئیل گفت: تو به نور خدا عبور می‌کنی و علی به نور تو و نور تو از نور خداست و امت تو به نور علی عبور می‌نمایند و نور علی

از نور توست، و هر کس را خداوند نور نداد نوری ندارد». در عقائد صدوق (۶۸۲) آمده است: «و قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم لعلی یا علی إذا کان یوم القیامة أقعد أنا و أنت و جبرئیل علی الصراط فلا یجوز علی الصراط إلا من کانت معه براءة بولایتک» یعنی: «پیامبر به علی فرمود: ای علی! به هنگامی که روز قیامت شود من و تو و جبرائیل بر صراط می‌نشینیم هیچ کس از صراط عبور نمی‌کند مگر این که جواز ولایت تو را دارد». و نیز اخبار دیگری در این زمینه وجود دارد.

و نُورِهِ

نور اشاره به آیه نور دارد: «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ... يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ... مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ» (۶۸۳) و نیز اشاره به آیه زیر دارد: «وَفَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا» (۶۸۴) و آیه: «وَاتَّبِعُوا النُّورَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۶۸۵) یعنی: «از نوری که با او نازل شده پیروی نمایید، ایشان رستگارانند». و آیه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ» (۶۸۶) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید از خداوند پروا کنید و به رسولش ایمان آوردید خداوند از رحمت خود دو بهره به شما می‌دهد و به شما نوری می‌دهد که با آن حرکت کنید». و فرمود: «يَشِيْعِي نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ...» (۶۸۷) یعنی: «نور ایشان در پیش رو و سمت راست حرکت می‌کند». و فرمود: «يَرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُنِمْ نُورِهِ...» (۶۸۸) یعنی: «می‌خواهند نور خدا را با دهانهای خود خاموش نمایند، ولی خداوند نور خود را کامل خواهد کرد». چه این که نور در همه این آیات به امام علیه السلام تفسیر شده است، چنان که در اصول کافی (۶۸۹) برای آن بابی باز شده است. و از روایات آن باب به اسنادش به ابو خالد کابلی: «قَالَ سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا فَقَالَ يَا أَبَا خَالِدٍ النُّورُ وَاللَّهُ الْأَيْمَةُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ وَاللَّهُ نُورُ اللَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ وَهُمْ وَاللَّهُ نُورُ اللَّهِ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ يَا أَبَا خَالِدٍ لِنُورِ الْإِمَامِ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ أَنْوَرُ مِنَ الشَّمْسِ الْمُضِيئَةِ بِالنَّهَارِ وَهُمْ وَاللَّهُ يَنْوَرُونَ قُلُوبَ الْمُؤْمِنِينَ وَيَحْجُبُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ نُورَهُمْ عَمَّنْ يَشَاءُ فَتَطْلَمُ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ يَا أَبَا خَالِدٍ لَا يَجُتَابُ عَبْدٌ وَيَتَوْلَانَا حَتَّى يَطَهَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ وَلَا يَطَهَّرُ اللَّهُ قَلْبَ عَبْدٍ حَتَّى يَسْلَمَ لَنَا وَيَكُونَ سَلْمًا لَنَا فَإِذَا كَانَ سَلْمًا لَنَا سَلَّمَهُ اللَّهُ مِنْ شَدِيدِ الْحَسَابِ وَآمَنَهُ مِنْ فَرَعِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ الْمَكْبَرِ». یعنی: «از امام باقر از آیه: «وَفَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا» پرسیدم، فرمود: ای ابا خالد به خدا قسم نور ائمه از آل محمد تا روز قیامت هستند، به خدا سوگند ایشان نوری هستند که نازل شده اند، و ایشان نور در آسمانها و در زمین هستند، به خدا سوگند ای اباخالد نور امام در دلهای مؤمنین از خورشید روشن کننده در نهار روشنتر است، ایشان دلهای مؤمنین را پر نور می‌کنند و خداوند نور ایشان را از هر کس بخواهد حاجب می‌شود ولذا دلهای ایشان تاریک می‌گردد. به خدا سوگند ای اباخالد بنده ای ما را دوست نمی‌دارد و ما را ولی قرار نداده مگر این که خداوند دلش را پاک می‌کند، خداوند دل بنده‌ای را پاک نمی‌کند مگر این که آن بنده تسلیم ما می‌شود و هر گاه تسلیم ما شد خداوند او را از حساب سخت و شدید حفظ می‌کند و از وحشت های روز قیامت ایمن می‌نماید». و در شرح «مصباح الدجی» اخباری در این باب بیان شد. از آن باب و ابواب دیگر اخباری وجود دارد که دلالت می‌نماید که مراد از نور امام است و آنچه در دلهای مؤمنین است سر آل محمد از مرتبه اسم الله است که مطلقا در مرتبه عالم شهادت ظاهر است؛ و دیگر اسماء حسنی را ظاهر می‌سازد و به همین خاطر گفتند که نور به خود ظاهر است ولی دیگران را آشکار و اظهار می‌کند.

وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

تفسیر آن بیان شد، بدان که ائمه علیه السلام به لحاظ حقیقت و ذوات خویش اضافه ای به عالم الهی دارند و اضافه ای دیگر به عالم خلق، و صفات ایشان نیز یا به لحاظ صفات ایشان مورد نظر قرار می‌گیرد و یا به لحاظ خلق، و افعال ایشان نیز این دو اضافه را دارد.

پس در این پنج فقره در فقره نخست مرتبه نخست را بیان کرد، فقره دوم مرتبه دوم و فقره سوم مرتبه سوم و فقره چهارم مرتبه چهارم را بیان نمود و فقره پنجم تا «اهل الذکر» نگاه به افعال ائمه‌علیه السلام به خلق دارد و این فقره با مابعدش نگاه به خود ایشان دارد، لذا به پنج سلام اکتفاء فرموده است و خداوند به سوی رشد و تکامل هدایت می‌کند و به سداد آگاهی می‌بخشد.

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ

«شهد» مثل «علم» و «کرم» و شهود مصدر آن است، «اشهد» به معنای «احضر» است. مراد آگاهی دادن بر این که توحید باید شهودی باشد، نه مجرد تلفظ و یا تعبد، چه این که این تنها مفید حفظ خون و اموال است. چنان که مولی سید الساجدین فرمود: «اللهم قوما آمنوا بألسنتهم ليحفظوا به دمائهم فأدرکوا ما أملوا و إنا آمننا بك بألسنتنا و قلوبنا لتعفو عنا فأدرکنا فأدرک بنا ما أملنا و ثبت رجاءك في صدورنا». (۶۹۰) یعنی: «خدایا عده ای با زبان ایمان آورده اند، تا خونشان حفظ گردد، و به آرزوی خود رسیده‌اند، ما به زبان و دلمان ایمان آورده‌ایم تا از ما عفو فرمایی ما را به آرزوی‌مان برسان، و امید خود را در دل ما ثابت گردان». پس ایمان به دل است که مفید عفو خداست و فایده آن امید به او و قطع امید از دیگران است چنین ایمانی با تخلیه از عالم جسم و خیال و وهم و نفس و رسیدن به ساحت اسم خدا و مشاهده او به وجود می‌آید، و هنگامی که خدا را مشاهده کرد و شناخت، خداوند موسوم به الله اسمی را می‌شناسد، چنان که در شرح «و ابواب الایمان» و در شرح «و القادة الهداء» به تفصیل بیان کردیم. و در فقره «لا اله الا الله» اشاره به مراتب معرفت و توحید دارد، کلمه «لا» اشاره به مرتبه ی اضمحلال و فنا در عوالم اسم عالم و اسم علیم و عالم علم و عالم اسم مستأثر دارد که قبلا اشاره کردیم که در این عوالم به حقایق و وجودات اشاره نمی‌شود ولو اشاره عدمیه و از خدای تعالی شأنه باشد. و کلمه «الله» اشاره به مرتبه تعین آن در عالم تمیز وجودات و مفاتیح از عوالم الهی دارد که به اشاره وجودی تنها از ناحیه خدا به آن اشاره می‌شود. و البته مردم به اشاره عدمی می‌توانند به آن مرتبه اشاره کنند. و کلمه «الا» اشاره به مرتبه وجود کلی دارد. و آن کلمه استثناء است که دلالت می‌کند بر این که این عالم دارای دو روی است: رویی به عالم غیب و آن روی به نام خاصی نامیده نمی‌شود، و رویی به عالم خلق و همین روی وجود نامیده می‌شود و آن مرتب نبوت است که جهت استفاضه از عالم غیب و حق تعالی و جهت افاضه به عالم شهادت و خلق است. و کلمه الله اشاره به عالم وجود نوری دارد که ظاهر به ذات و مظهر دیگران است و این مطلب را به طور مشروح در «و القادة الهداء» در آورده‌ایم. این ترتیب اشاره دارد به این که حق معرفت این است که خلق به حق تعالی شناخته می‌شود و نه حق به خلق چنان که در کافی (۶۹۱) به اسنادش به منصور بن حازم از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنَّ اللَّهَ أَجَلٌ وَأَكْرَمُ مَنْ أَنْ يَعْرِفَ بِخَلْقِهِ بَلِ الْخَلْقُ يَعْرِفُونَ بِاللَّهِ قَالَ صَدَقْتُ» یعنی: «به امام صادق گفتم: خداوند بزرگتر و گرامیتر از این است که به خلقش شناخته شود بلکه خلق به خدا شناخته می‌شود حضرت فرمود: مطلب همین است الحدیث» در شرح «وحده» گوییم: بدانکه وحدت دو گونه است: ۱- وحدت ذاتیه ۲- وحدت عددیه. ۱- وحدت ذاتیه عبارت از این است که برای ذات به لحاظ خودش نمی‌توان دومی در عرض آن فرض کرد و به این و آن به آن دو اشاره کرد چه این که هرگز ذات در ازل و ابد از بین نمی‌رود، بنابراین انتزاع وحدت منشایی جز عدم انقطاع ذات ندارد. ۲- وحدت عددیه عبارت از چیزی است که بر معدود به علت محدود بودن و منقطع بودن و صادق نبودن بر دو و دیگر اعداد که به این و آن به آن اشاره می‌شود عارض می‌گردد پس منشای انتزاع در وحدت عددی معروض وحدت نیست بلکه منشای انتزاع آن چیزی است که وحدت در واحد بر آن مبتنی است یعنی انقطاع معدود و معروض از معروض و معدود دیگر اعداد.

اکنون که تفاوت آن دو را دانستید پس تفاوت واحد و احد در اسماء الله حسنی را دانستید که واحد به این اعتبار بر آن اطلاق می‌شود که عدم حق تعالی را محدود و منقطع نمی‌کند، عدم نه در ابتدا محدودیت نمی‌آورد لذا خداوند ازلیت دارد، و در نهایت نیز عدم بر او طاری نمی‌شود و او را قطع و محدود نمی‌سازد لذا ابدیت وی را از بین نمی‌برد، و وجود طارد عدم نیز او را قطع نمی‌کند، بلکه وجود خدا عین ذات اوست که از عدم وجود پیشی گرفته است. همانطور که در خطبه امیرالمومنین علیه السلام در بیان (۶۹۲) حقیقت نبوت روایت شده است فرمود: «لَا تَصِيحِبُهُ الْأَوْقَاتُ وَلَا تَزْفِدُهُ الْأَدْوَاتُ سَبَقَ الْأَوْقَاتُ كَوْنَهُ وَالْعَدَمَ وُجُودُهُ وَالْإِبْتِدَاءَ أَزْلُهُ» یعنی: «زمان با او همراهی ندارد و از ادوات کمک نگرفته است وجود خداوند از زمان پیشی گرفته و وجودش از عدم سبقت گرفته و ازلیت او از ابتدا جلو زده است». بنابراین نمی‌توان چیزی را در عرض ذات قرار داد، گرچه به عنوان ابطال و عدم باشد. و این که فرمودند: «كَانَ اللَّهُ وَلَا شَيْءَ» (۶۹۳) یعنی: «خداوند بود و هیچ چیز با او نبود». برای بیان عدم انقطاع ذات و عدم امکان تصور چیزی در عرض ذات بوده است. اما احد به اعتبار عدم اجزاء برای ذات است، چه این که ذات همانند اعداد کامل تجزیه نمی‌پذیرد، مثلاً نمی‌تواند علم جزئی و وجود جزئی دیگر و قدرت جزئی دیگر باشد، و همین طور دیگر اجزاء بلکه خداوند عین علم و قدرت و وجود است. آنچه را که بر آن قدرت دارد را می‌داند، و به آنچه می‌داند قدرت دارد، بلکه کمال توحید حق نفی صفت از اوست، چنان که مولی امیرالمومنین علیه السلام در خطبه وسیله (۶۹۴) که در کافی روایت شده فرموده است و از آن جمله این است: «بَلْ هُوَ الَّذِي لَا يَتَفَاوَتْ فِي ذَاتِهِ وَلَا يَتَعَضُّ بِتَجْزِئَةِ الْعَدَدِ فِي كَمَالٍ» یعنی: «اوست خدایی که ذاتش بسیط است و در عین کمال همانند عدد اجزاء ندارد». و مولی سیدالساجدین (۶۹۵) در دعای خود در حالی که به سوی خداوند بی‌قراری می‌کرد فرمود: «لَكَ يَا إِلَهِي وَخِدَانِيَةُ الْعِيدِ، وَ مَلَكَةُ الْقُدْرَةِ الصَّيْدِ» یعنی: «هر کس متصف به کمال شود کمالش همانند عدد که دارای اجزایی است اجزاء دارد، پس قدرت او غیر از علم و علمش غیر از دیگر کمالات می‌باشد در حالی که اگر کمالات تو را استقصا کنیم و آنها را جمع نماییم و یکی کنیم همان ذات تو می‌شود که از همه اشیاء کفایت می‌کند ولی هیچ چیز نمی‌تواند بدون آن خود کفا باشد، پس این که آن حضرت فرمود: «لَكَ وَخِدَانِيَةُ الْعَدَدِ» یعنی: «توحید اعداد شود یعنی اعداد یکی گردد». وقتی مطلب یاد شده را فهمیدید پس مراد از وحدت وحدت ذاتیه است و نه وحدت عددیه، به همین خاطر بعد از آن فرمود: «لا شريك له» یعنی چون غیر متناهی است فرض شریک امکان ندارد، نه این که شریک ندارد. ولی پشت سر آن نفرمود: او متعدد نیست و یا دو تا نیست. پس از این مطلب معلوم گردید که مراتب توحید چهار است: ۱- توحید آثار، یعنی بازگشت همه آثار به اسماء حسنی است و اسماء حسنی نیز مراتب و شؤون اسم الله هستند و او واحد است. ۲- و اسم الله نیز اثر وجود مطلق است که فعل و شعاع مرتبه عدم است، و این وجود مطلق نیز واحد است. ۳- و مرتبه عدم صفت چیزی است که در اسم مستأثر فانی و مستهلک می‌باشد، و مرتبه عدم واحد است. ۴- و وحدت اسم مستأثر ذاتی آن است.

كَمَا شَهِدَ اللَّهُ لِنَفْسِهِ وَ شَهِدَتْ لَهُ مَلَائِكَتُهُ وَ أَوْلُوا الْعِلْمِ مِنْ خَلْقِهِ

در مراتب توحید

اشاره به آیه شریفه: «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَ الْمَلَائِكَةُ وَ أَوْلُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۶۹۶) مستفاد از آیه شریفه این است که شهادت به توحید سه مرتبه دارد: مرتبه نخست: شهادت خداوند به آن، و این مرتبه عبارت از شهود خداوند در مرتبه ذات و صفات و افعال و آثار و نفی غیر در همه عوالم، پس «هُوَ الْأَوَّلُ وَ الْآخِرُ وَ الظَّاهِرُ وَ الْبَاطِنُ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» (۶۹۷) چنان که مولی امام حسین علیه السلام در دعاء عرفه (۶۹۸) فرمود: «کیف أترجم بمقالی و هو منک برز إلیک» یعنی: «چگونه از مطالب خود پرده بردارم در حالی که آن مطالب از توست و به سوی تو ظاهر شده است». و همانطور که خداوند به رسول خدا

فرمان داد که بگوید: «قُلْ إِنَّ صَیِّ لَاتِی وَنُسَیْکِی وَمَحْیَای وَ مَمَاتِی لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ لَا شَرِیْکَ لَهُ وَ بِذَلِکَ أَمَرْتُ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِیْنَ» (۶۹۹) و نیز مفاد روایت امام صادق علیه السلام (۷۰۰) در معنای قلب سلیم است که: «انه قلب یری ربه فلم یبق احد سواه» یعنی: «آن قلبی است که پروردگارش را می بیند و هیچ کس در آن باقی نمانده است». و مفاد روایت رسول خداست که در کافی (۷۰۱) به اسنادش به حماد بن بشیر آمده که گفت: از امام صادق شنیدم که می فرمود: رسول خدا فرمود: خدای عزوجل فرمود: «مَنْ أَهَانَ لِي وَ لِيَا فَقَدْ أَرْصَدَ لِمِحَارَتِي وَ مَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدٌ بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَ إِنَّهُ لَيَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّافِلَةِ حَتَّى أُحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَ بَصِيرَهُ الَّذِي يَبْصُرُ بِهِ وَ لَسَانَهُ الَّذِي يُنْطِقُ بِهِ وَ يَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا». مرتبه دوم توحید ملائکه است که ادعا نموده اند که وجودی در قبال وجود حق تعالی دارند: و گفتند: «وَ نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَ نُقَدِّسُ» (۷۰۲) مرتبه سوم: توحید اولی العلم هست که در دست رب العالمین فانی شدند و گمان کرده اند که مرده اند با این که نمرده بودند تا این که مرگ خود را از خدا نیز دیدند، مثل حضرت ابراهیم علیه السلام و رسول خداصلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام آن حضرت که گفتند: «قُلْ إِنَّ صَیِّ لَاتِی وَنُسَیْکِی وَ مَحْیَای وَ مَمَاتِی لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ». برترین مراتب توحید مرتبه اول است، چه این که فرمود: «قَائِمًا بِالْقِسْطِ» این جمله فقط حال «الله» است چه این که مفرد است، پس دلالت می کند که ملائکه و اولوالعالم به مرتبه قسط در توحید نرسیده اند، پس امام در بار اول به وحدانیت با همه مراتب سه گانه شهادت داد، ولی با همه معانی توحید موحد بود، آنگاه استدراک کرد و فرمود: «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» و خواست بفهماند که برترین مراتب شهادت آنست که خداوند با آن در کتاب خود شهادت داده چه این که مؤثری جز «هو» نیست، و لذا خداوند به پیامبرش توحید خالص را تلقین کرد که بندگان می توانند آنرا بیاورند و فرمود: «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» و خواست بفهماند که همه تأثیرات از آن کسی است که از همه عوالم غائب است و در عین حال در همه عوالم شاهد است، و لذا فرمود: «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ». و روایتی (۷۰۳) که سابقا از امیرالمومنین بیان شد بر آن دلالت دارد. و آن در آموختن خضر علیه السلام اسم اعظم را به آن حضرت و تصدیق پیامبرصلی الله علیه و آله آمده است که فرمود: «یا هو یا من لا هو الا هو». بلکه اگر در این مرتبه اندیشه کنی آن را مرتبه وحدت می باید نه مرتبه توحید. و نیز روایت (۷۰۴) امام صادق علیه السلام که قبلا- روایت شد بر آن دلالت دارد که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ أَحْمَلُ وَ أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يَعْرِفَ بِخَلْقِهِ بَلِ الْخَلْقُ يَعْرِفُونَ بِاللَّهِ» بفهم و غنیمت شمارا!

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

در معنای عزیز

«عزیز» آنست که از کمی وجود نزدیک است که یافت نشود، این اشاره دارد به این که امکان ندارد که هویت خداوند در عالمی از عوالم آشکار شود، چه این که عوالم گنجایش وجود حق را ندارند، زیرا وجود عین ذات اوست و ذات او پایان ندارد، نه عدم او را محدود می کند و نه وجود طارد عدم، بلکه او به همه عوالم احاطه دارد، در اشیاء است ولی نه این که با آنها ممزوج باشد و از اشیاء بیرون است نه این که با آنها مابین باشد موجودی که به واسطه وجود موجود نیست، در این باره روایات فراوانی آمده و کلینی بابی در کافی از آن روایات باز کرده از جمله به اسنادش از امیرالمومنین در جواب از سؤال رأس الجالوت که پرسیده بود: «متی کان ربنا؟ قال: انما یقال متی، کان لمن لم یکن فکان و متی کان هو کائن بلا کینونه یا یهودی! کائن کان بلا کیف یكون» یعنی: «از چه زمانی پروردگار ما موجود بود؟ فرمود: ای یهودی! به کسی می گویند که از چه زمانی بوده که نبوده و موجود شده، او بدون وجود دیگر موجود است، موجودی که کیفیت و چگونگی ندارد». معنایی که برای عزت کردیم در روایت کافی (۷۰۵) به اسنادش به محمد بن عطیه نیز آمده است: «جاء رجل إلى أبي جعفر عليه السلام من أهل الشام من علمائهم فقال: يا أبا جعفر! جئت أسألك عن

مسأله قد أعیت علی أن أجد أحداً یفسرها وقد سألت عنها ثلاثاً أضیناف من الناس فقال کل صنف منهم شیئاً غیر الذی قال الصنف الآخر فقال له أبو جعفر علیه السلام ما ذاک قال فإنی أسألك عن أول ما خلق الله من خلقه فإن بعض من سألته قال القدر و قال بعضهم القلم و قال بعضهم الروح فقال أبو جعفر علیه السلام ما قالوا شیئاً أُخبرک أن الله تبارک و تعالی کان و لا شیء غیره و کان عزیزاً و لا أحد کما کان قبیل عزه و ذلک قوله سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَ كَانَ الْحَالِقُ قَبْلَ الْمَخْلُوقِ وَ لَوْ كَانَ أَوَّلَ مَا خَلَقَ مِنْ خَلْقِهِ الشَّيْءَ مِنَ الشَّيْءِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُ انْقِطَاعٌ أَبَداً وَ لَمْ يَزَلِ اللَّهُ إِذَا وَ مَعَهُ شَيْءٌ لَيْسَ هُوَ يَتَقَدَّمُهُ وَ لَكِنَّهُ كَانَ إِذْ لَا شَيْءَ غَيْرَهُ وَ خَلَقَ الشَّيْءَ الَّذِي جَمِيعُ الْأَشْيَاءِ مِنْهُ وَ هُوَ الْمَاءُ الَّذِي خَلَقَ الْأَشْيَاءَ مِنْهُ فَجَعَلَ نَسَبَ كُلِّ شَيْءٍ إِلَى الْمَاءِ وَ لَمْ يَجْعَلْ لِلْمَاءِ نَسَباً يَضَافُ إِلَيْهِ وَ خَلَقَ الرَّيْحَ مِنَ الْمَاءِ؛ مردی از اهل شام خدمت امام باقر علیه السلام رسید، و گفت: ای ابو جعفر آدمم تا از مطلبی بپرسم که دریافتن کسی که پاسخ درستی به من بدهد خسته شدم، من از سه صنف پرسیدم: هر صنفی پاسخی داد که غیر از پاسخ اصناف دیگر بود. امام باقر علیه السلام فرمود: آن مسأله چیست؟ گفت: من از اولین مخلوق خدا پرسیدم، برخی گفتند: قدر، برخی گفتند: قلم و برخی گفتند: آن روح است. ابو جعفر پاسخ داد: ایشان مطلب درستی نیاورده‌اند. تو را خبر می‌دهم که خدای تبارک و تعالی بود و هیچ چیز نبود، و عزیز بود و هیچ کس قبل از عزتش عزیز نبود، و این مراد از فرموده خداست: «سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ» (۷۰۶) و خلق قبل از مخلوق بود، اگر حتماً می‌بایست اولین مخلوق خدا از چیزی می‌بود باید هرگز این سلسله به جایی ختم نشود، و همیشه با خدا چیزی باشد در حالی که خداوند بود و هیچ چیز با او نبود، لذا خداوند چیزی را خلق کرد که همه اشیاء از آن چیزند، آن چیز آب است که خداوند اشیاء را از آن خلق کرد، پس همه اشیاء به آب نسبت دارند. ولی آب نسبتی به چیزی ندارد تا به آن اضافه پیدا کند، و باد را از آب آفرید... بنابراین «عزت» را عبارت از نفی اشیاء غیر خدا قرار داد و آن عالم عدم است که عالم تنزه ذات از صفت می‌باشد. و امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: (۷۰۷) «إلهی! هب لی کمال الانقطاع إلیک و أنر أبصار قلوبنا بضیاء نظرها إلیک حتی تخرق أبصار القلوب حجب النور فتصل إلی معدن العظمة و تصیر أرواحنا معلقةً بعزّ قدسک... و ألحقنی بنور عزّک الأبهج فأکون لک عارفاً و عن سواک منحرفاً؛ پروردگارم! وجود مرا به کلی فانی در خود نما! و چشم دلهای ما را به تشعشع نظرت نورانی گردان تا بتواند نور چشمان دل ما حجاب‌های نور را بدرد و به معدن عظمت برسد و ارواح ما به عزّ قدس تو آویخته گردد... خدایم مرا به نور عزّ متلاطمو خود ملحق نما تا شناسای تو گردم و از دیگران جدا شوم». این جمله دلالت دارد بر این که تا هنگامی که حجابی باقی باشد فنای کلی رخ نمی‌دهد و خداوند شناخته نمی‌گردد. بنابراین باید به عالم عدم رسید و فهمید که خداوند بالاتر از آن است. اسم حکیم نام مرتبه ولایت کلیه است، برای آن آورده شده تا اشاره نماید به این که خداوند از چیزی موجود نشده و از چیزی خلایق را خلق نکرده و دوستی ندارد تا او را از ذلت برهاند. بلکه او خود از وراء حجاب حکیم است. خداوند از اوصافی که برای او می‌آورند بسیار برتر است. «والحمد لله رب العالمین کما هو أهله و صلّی الله علی محمد و آله الطاهرين».

وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ الْمُنْتَجَبُ

در تفسیر قول آن حضرت علیه السلام: «وعتره خیره رب العالمین» وجه نامگذاری آن حضرت به محمد صلی الله علیه و آله را بیان کردیم و در شرح «دعائم الاخبار» حقیقت عبودیت را آوردیم. «المنتجب» بر وزن مفتعل از «نجب» است. در قاموس آمده: «نجب» با حرکت جیم به معنای درخت و یا پوست ریشه‌های آن است تا این که گفت: «انتجبه» یعنی پوستش را گرفت. پس مراد از آن این است که خداوند از وی همه حجاب‌های بین خودش و او را برداشت تا او را به مرتبه «قَابَ قَوْسینِ أَوْ أَدْنی» (۷۰۸) رسانید.

وَرَسُولُهُ الْمُرْتَضَى

اشاره به آیه شریفه: «عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يَظْهَرُ عَلَيَّ غَيْبُ أَحَدٍ إِلَّا مِنْ أَرْضِي مِنْ رَسُولٍ» (۷۰۹)؛ خداوند دانای غیب است، هیچ کس به غیب خداوند دست پیدا نمی‌کند مگر این که پیامبری مورد رضایت او باشد. در کافی (۷۱۰) از امام باقر علیه السلام درباره این آیه روایت شده است که فرمود: «وكان محمد ممن ارتضاه؛ حضرت محمد صلی الله علیه وآله از کسانی است که خداوند از او خشنود و راضی است». و در خرائج (۷۱۱) از امام رضا علیه السلام درباره این آیه وارد شده که: «فرسول الله عند الله مرتضى و نحن ورثة ذلك الرسول؛ رسول خدا در نزد خدا پسندیده است و ما ورثه آن پیامبریم». از این که صفت عبودیت را بر رسالت مقدم داشته خواست اشاره کند بر این که قوام و زیرساخت رسالت عبودیت است. چنان که کافی (۷۱۲) از امام صادق علیه السلام روایت کرد که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ عَبْدًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ نَبِيًّا وَأَنَّ اللَّهَ اتَّخَذَهُ رَسُولًا، وَأَنَّ اللَّهَ اتَّخَذَهُ رَسُولًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ خَلِيلًا، وَأَنَّ اللَّهَ اتَّخَذَهُ خَلِيلًا قَبْلَ أَنْ يَجْعَلَهُ إِمَامًا، فَلَمَّا جَمَعَ لَهُ الْأَشْيَاءَ قَالَ: إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا؛ خداوند ابراهیم را قبل از این که پیامبر بگیرد، بنده گرفت. و پروردگار او را قبل از رسالت پیامبر کرد، و خداوند قبل از خلیل گرفتن ابراهیم او را رسول گرفت و قبل از این که او را امام نماید او را خلیل نمود، هنگامی که این مقامات برای وی جمع شد، فرمود: همانا من تو را امام قرار دادم». در این باره همانند روایت فوق اخباری دیگر (۷۱۳) وجود دارند.

أَرْسَلَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ

در تفسیر «القادة الهداة» معنای هدایت بیان شد، و اما دین نام چیزی است که به آن تدين جسته می‌شود. (۷۱۴) همانند ستر (پرده) که اسم آن چیزی است که بدان مستور می‌گردند و «غسل» به معنای چیزی که با آن می‌شویند. و «حق» ضد باطل است. یعنی چیزی که زائل و فانی نمی‌شود. و اضافه دین به حق اضافه بیانیه است. پس مراد از آن مرتبه‌ای از توحید است که بالاتر از آن مرتبه‌ای نیست. و در فقره «شهد الله... وأولوا العلم» مراتب توحید را بیان کردیم و بعد از آن این دنباله در آیه شریفه موجود است: «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ...» (۷۱۵)؛ تا بر همه ادیان غالب آید... و در کافی از امام کاظم علیه السلام در این آیه روایت شده که: «هو الهدى أرسل رسوله بالولاية لوصيه والولاية هو دين الحق ليظهره على جميع الأديان عند قيام القائم والله متم ولاية القائم عليه السلام ولو كره الكافرون لولاية على عليه السلام. قيل: هذا تنزيل؟ قال: هذا الحرف تنزيل وأما غيره فنأويل؛ او کسی است که پیامبرش را به ولایت وصی‌اش فرستاد و ولایت دین حق است تا بر همه ادیان پیروز شود و آن در زمان قیام حضرت قائم علیه السلام است و خداوند ولایت قائم را کامل می‌کند، گرچه کافران، ولایت علی علیه السلام را خوش نداشته باشند. از آن حضرت پرسیدند: آیا این تنزيل آیه است؟ فرمود: همین سخن اخیر تنزيل است و بقیه تأویل آیه می‌باشد». گویم: علت تفسیر آیه بر ولایت این است که به واسطه ولایت ایشان می‌توان به توحید رسید. چنانکه در «القادة الهداة» معلوم شد. در این که دین حضرت محمد صلی الله علیه وآله را «حق» نامید، به معنای این نیست که دیگر ادیان باطل بوده‌اند. چنانکه اندکی بعد خواهد آمد.

«لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۷۱۶)

در قیام حضرت مهدی (ع)

تا بر دیگر ادیان پیروز شود و مراد از غلبه و پیروزی به معنای از بین رفتن دیگر ادیان نیست، بلکه مراد اضمحلال و فنای آنها به هنگام ظهور دین حضرت محمد صلی الله علیه وآله است. همانند فانی شدن انوار ستارگان به هنگام طلوع خورشید. چه این که ادیان پیامبران منسوخ نیستند، بلکه احکام ایشان نسخ شده، ولی ادیان دیگر به جز دین انبیاء به کلی نابود می‌شوند. به طوری که هیچ کس بر غیر دین محمد صلی الله علیه وآله باقی نمی‌ماند. در مجمع از امام باقر علیه السلام در مورد این آیه آمده است: «این

مطلب به هنگام خروج مهدی آل محمد علیهم السلام اتفاق می افتد. هیچ کس باقی نمی ماند مگر این که به حضرت محمد صلی الله علیه و آله اقرار می کند.» و عیاشی (۷۱۷) از آن حضرت روایتی را نقل کرده که در معنا همانند روایت فوق است. و در خبر دیگر آمده: «تا خداوند او را در رجعت پیروز کند.» و از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که: امیرالمؤمنین پرسید: آیا همه مفاد آیه پیاده شده است؟ گفتند: آری، حضرت فرمود: هرگز، قسم به آن کس که جانم در دست اوست طوری ظاهر می شود که هیچ قریه‌ای باقی نمی ماند مگر این که در آن صبح و شام شهادت لا اله الا الله و محمد رسول الله فریاد می شود.» (۷۱۸) (۷۱۹) و در مجمع البیان روایت کرده که مقداد بن اسود گفت: «از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که فرمود: «بر روی زمین خانه گلی و یا مویین (چادر) باقی نمی ماند مگر این که خداوند او را در اسلام داخل می کند یا به عزت که در این صورت عزیز و گرامی است و یا به ذلت که در این صورت ذلیل است. پس همه را از اهل اسلام می نماید. پس ایشان به اسلام عزت می یابند و یا خداوند ایشان را ذلیل می نماید تا بر اسلام گردن نهند.»

وَأَشْهَدُ أَنَّكُمْ الْأَنْمَةُ الرَّاشِدُونَ الْمَهْدِيُونَ

در قاموس، رشد را به معنای استقامت بر راه حق با استواری و رشید را در صفات خدا به معنای هادی و راهنمای به راه راست و نیز کسی که به درستی در مقدرات اندازه گیری و تقدیر می کند معنا کرده است. پس مراد این است که ایشان امامان هادی مهدی به راه راست هستند که هرگز از حق بیرون نمی روند. و در کافی به اسنادش (۷۲۰) به برید عجللی از امام باقر علیه السلام روایت کرده که در تفسیر آیه شریفه «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ» فرمود: «رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ الْمُنذِرُ وَلكُلِّ زَمَانٍ مِّنَّا هَادٍ يَهْدِيهِمْ إِلَى مَا جَاءَ بِهِ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ الْهُدَاةُ مِنْ بَعْدِهِ عَلَىٰ ثُمَّ الْأَوْصِيَاءُ وَاحِدٌ بَعْدَ وَاحِدٍ؛ رسول خدا صلی الله علیه و آله منذر و در هر زمانی هادی از ما اهل بیت موجود است که مردم را به سوی آنچه پیامبر آورده هدایت می کند، هادیان بعد از پیامبر، علی و اوصیاء او یکی پس از دیگری هستند.» و در این زمینه اخبار دیگری (۷۲۱) موجود است.

الْمَعْصُومُونَ

مقدمه‌ای برای بیان عصمت

مقدمه‌ای برای بیان عصمت

در توضیح این جمله باید کلام را بسط دهیم و انواری از منت‌های خداوند علّام و هاب را منتشر کنیم:

نور اول: در معنای فطرت و طینت

خداوند فرمود: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» (۷۲۲)؛ روی خویش را به طرف دین راست و استوار بدار، فطرت خدا که مردم را بر آن آفرید، خلق خدا را هیچ چیز دگرگون نمی کند، چه این که آن دین استوار است، لیکن اکثر مردم نمی دانند. و در کافی (۷۲۳) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که از آن حضرت پرسیدند: «مَا تِلْكَ الْفِطْرَةُ قَالَ هِيَ الْإِسْلَامُ فَطَرَهُمُ اللَّهُ حِينَ أَخَذَ مِيثَاقَهُمْ عَلَى التَّوْحِيدِ قَالَ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ وَفِيهِ الْمُؤْمِنُ وَالْكَافِرُ؟» آن فطرت چیست؟ فرمود: آن فطرت اسلام است که خداوند به هنگام پیمان گرفتن از ایشان بر توحید آنها را آفرید. و فرمود: آیا من پروردگار شما نیستم؟ در بین ایشان مؤمن و کافر وجود داشتند.» و از آن حضرت (۷۲۴) روایت شده است که: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ النَّاسَ كُلَّهُمْ عَلَى الْفِطْرَةِ الَّتِي فَطَرَهُمْ عَلَيْهَا لَا يَعْرِفُونَ إِيمَانًا بِشَرِيعَةٍ وَلَا كُفْرًا بِجُحُودٍ ثُمَّ بَعَثَ اللَّهُ الرَّسُلَ

تدعوا العباد إلى الإيمان به فمنهم من هدى الله ومنهم من لم يهده الله؛ خداوند همه مردم را بر فطرت آفرید، ایشان ایمان به شریعت و یا کفر و یا انکاری را نمی‌شناختند، آنگاه خداوند پیامبران را مبعوث کرد، بندگان را به ایمان خواند، عده‌ای از ایشان را خداوند هدایت کرد و عده‌ای را هدایت نفرمود. و در آن کتاب و نیز در توحید (۷۲۵) از آن حضرت علیه السلام در اخبار فراوان آمده که فرمود: «خداوند ایشان را بر توحید آفرید.» و از امام باقر علیه السلام (۷۲۶) آمده است که: «ایشان را بر معرفت آفرید.» و در روایت (۷۲۷) مشهور بین شیعه و سنی آمده است که: «قال النبي صلى الله عليه وآله كل مولود يولد على الفطرة حتى يكون أبواه يهوداه و ينصرانه.» و در مجمع البیان از ابن عباس روایت شده است که گفت: «من معنای «فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» (۷۲۸) را نمی‌دانستم تا این که دو اعرابی (عرب بیابانگرد) به نزد من آمدند، ایشان درباره چاهی نزاع داشتند، یکی از آن دو گفت: من آن چاه را کندم (انا فطرتهَا)». در قاموس نقل شده است: «فطره يَفْطِرُه بِالضَّمِّ و يَفْطِرُه بِالكَسْرِ: شقّه یعنی شکافت آن را. تا این که گفت: و فطره الله الخلق: ایشان را آفرید. و فطر الله الامر: خداوند کار را شروع کرد.» از اخبار و لغت معلوم می‌شود که اولین باری که خداوند مردم را آفرید ایشان را بر اسلام و ایمان آوردن و اعمال شایسته توانا ساخته بود، و هیچکدام رنگ ایمان و کفر و طاعت و معصیت را نگرفته بودند تا نتوانند از محدوده‌ای به محدوده دیگر بروند، و لذا خدای تعالی فرمود: «صَبَّغَهُ اللهُ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ» (۷۲۹)؛ یعنی: «رنگ خدایی و چه کسی از خداوند بهتر رنگ آمیزی می‌کند، ما پرستنده او هستیم.» امام صادق آیه را به اسلام معنا کرد، چنان که در کافی (۷۳۰) و تفسیر عیاشی (۷۳۱) روایت شده است. عیاشی از آن حضرت چنین نقل کرده است: «مؤمنان را در میثاق، به ولایت رنگ زد.» گویم: مراد از این میثاق، میثاق سوم بعد از تصدیق پیامبران و مبعوث شدن برای گرفتن ولایت است، چنانکه در روایت دوم از کافی در فطرت آمده است. پس مراد از آن طینت و جبلت است که خداوند مؤمنین را بعد از امر به ولایت و طاعت ایشان رنگ کرده است. چنانکه ظاهر آیه و این روایت است، چه این که ایمان و اسلام و عبادت بعد از مبعوث شدن پیامبران به سوی مردم در میثاق دوم و ایمان و تصدیق به شرایع است. و «طینت» بنا بر آنچه در مجمع البیان و قاموس آمده به معنای طبیعت است، چه این که در مجمع البیان فرمود: «طانه الله على الخير جبله عليه؛ خداوند او را بر خیر آفرید. یعنی در جبله وی خیر را نهاد. و در قاموس آمده است: «الطين بالكسر معروف و القطعة منه و الخلقه و الجبله» یعنی: «طین به کسر به معنای گِل است که معروف می‌باشد. و «طینه» پاره‌ای از آن و نیز به معنای خلقت و جبلت است.» و در ماده «ج ب ل» گفت: «كطمره: الخلقه و الطبيعه؛ بر وزن طمره: جبل به معنای خلقت و طبیعت است. و در «طبع» گفت: «الطبع و الطبيعه و الطباع ككتاب السجيه جبل عليها الانسان؛ جبله سجه‌ای است که انسان بر آن سرشته شده است.» اکنون که تفاوت بین فطرت و طینت را فهمیدی، پس اخباری که درباره ابتدای ارواح ایشان وارد شده و این که ایشان از نور عظمت خدا و نور جلالت و نوری که انوار از آن نورانی شدند می‌باشند نگاهشان به مرتبه نخست فطرت است. ولی مرتبه جبلت و طینت بعد از آن است. و لذا به همین جهت به آنها «عالین» گفتند، و از همان ارواح ایشان خلق شده و اسمی ندارند و به حدی محدود نمی‌باشند و در عرض آنها چیزی وجود ندارد و آن روحی که طینت و جبلت ایشان شده همانست که فرشتگان در عرض آن قرار دارند و این روح در مرحله کثرت است و از همه طینت‌ها برتر و شریف‌تر است و به همین خاطر به ایشان «عالین» گفتند. چنان که در کتاب فضائل الشیعه (۷۳۲) صدوق - ره - به اسنادش به ابوسعید خدری آمده است که: «قال كنا جلوسا مع رسول الله صلى الله عليه وآله إذ أقبل إليه رجل فقال يا رسول الله أخبرني عن قوله عز و جل لإبليس «أَسَيْتَ كِبْرَتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ» فمن هو يا رسول الله الذي هو أعلى من الملائكة فقال رسول الله صلى الله عليه وآله أنا و علي و فاطمة و الحسن و الحسين كنا في سرادق العرش نسيح الله و تسبيح الملائكة بتسيحنا قبل أن يخلق الله عز و جل آدم بألفي عام فلما خلق الله عز و جل آدم أمر الملائكة أن يسجدوا له و لم يأمرنا بالسجود فسجد الملائكة كلهم إلا إبليس فإنه أباي و لم يسجد فقال الله تبارك و تعالی «أَسَيْتَ كِبْرَتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ» عنى من هؤلاء الخمسة المكتوبة أسماؤهم في سرادق العرش فنحن باب الله؛ ما با رسول خداصلی الله علیه وآله نشسته بودیم، در این هنگام مردی وارد شد و از آن حضرت پرسید: ای

رسول خدا، از سخن حق تعالی به ابلیس درباره «أَسْتَكْبِرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ» (۷۳۳) به ما خبر بده و بفرما که ایشان کیستند که از فرشتگان برترند؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «من و علی و فاطمه و حسن و حسین در سرپرده عرش بودیم، خداوند را تسبیح می کردیم و فرشتگان به تسبیح ما تسبیح می کردند، این قصه قبل از آفرینش آدم به دو هزار سال است. هنگامی که خداوند آدم را آفرید، به فرشتگان فرمان داد که آدم را سجده کنند، ولی به ما فرمان سجده نداد، بنابراین فرشتگان جز ابلیس سجده کردند. ولی ابلیس از سجده کردن تن زد. خدای تعالی به او فرمود: آیا استکبار و بزرگی کردی یا این که از عالین بودی، یعنی یا این که از این پنج تن که نام‌های ایشان در سرپرده عرش هست می باشی، پس ما باب خدا هستیم...». الحدیث و در کافی (۷۳۴) در باب آفرینش ابدان ائمه علیهم السلام و ارواح و دل‌های ایشان به اسنادش از محمد بن مروان از امام صادق علیه السلام روایت شد که گفت: سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنَا مِنْ نُورٍ عَظَمْتِهِ ثُمَّ صَوَّرَ خَلْقَنَا مِنْ طِينَةٍ مَخْزُونَةٍ مَكُونَةٍ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ فَأَشْرَفْنَا ذَلِكَ النُّورَ فِيهِ فَكُنَّا نَحْنُ خَلْقًا وَبَشَرًا نُورَانِيْنَ لَمْ يَجْعَلْ لِأَحَدٍ فِي مِثْلِ الَّذِي خَلَقْنَا مِنْهُ نَصِيْبًا؛ یعنی: از آن حضرت شنیدم که می فرمود: خداوند ما را از نور عظمت خویش آفرید، آنگاه ما را از طینت مخزون مکنون از تحت عرش صورت گری کرد، و آن نور را در این صورت گذاشت. بنابراین ما از جهت خلقت و بشریت نورانی هستیم. خداوند برای دیگران در چنین نحوه آفرینش بهره‌ای قرار نداد...» الحدیث و اجسام ایشان را نیز از آنچه در این روایت آمده خلق کرد، و لذا در این باره در روایات فراوان دیگری آمده که در کافی (۷۳۵) در باب موالید ائمه علیهم السلام آمده است: از آن جمله به اسنادش از ابوبصیر از امام صادق علیه السلام در مولد ابوالحسن موسی بن جعفر علیه السلام در حدیثی طولانی از دو راه آمده است ما آن را در شرح «الا عرفهم جلاله امرکم و عظم خطرکم» می آوریم.

در خلقت ائمه (ع)

و از آن جمله (۷۳۶) به اسنادش از حسن بن راشد است که گفت: «سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِذَا أَحَبَّ أَنْ يَخْلُقَ الْإِمَامَ أَمَرَ مَلَكًا فَأَخَذَ شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ تَحْتِ الْعَرْشِ فَيَسْقِيهَا أَبَاهُ فَمِنْ ذَلِكَ يَخْلُقُ الْإِمَامَ؛ از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود: خدای تبارک و تعالی هنگامی که دوست داشت امامی را خلق کند، به فرشته‌ای دستور می دهد که شربتی از آب زیر عرش بگیرد و به پدرش بنوشاند، از آن آب امام خلق می شود...» الحدیث و از جمله (۷۳۷) از یونس بن ظبیان روایت شده است که گفت: «سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْلُقَ الْإِمَامَ مِنَ الْإِمَامِ بَعَثَ مَلَكًا فَأَخَذَ شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ تَحْتِ الْعَرْشِ ثُمَّ أَوْقَعَهَا أَوْ دَفَعَهَا إِلَى الْإِمَامِ فَشَرِبَهَا فَيَمُكُّ فِي الرَّحِمِ؛ شنیدم که امام صادق علیه السلام می فرمود: خداوند هنگامی که بخواهد امامی را از امام دیگر بیافریند فرشته‌ای را می فرستد تا شربتی آب از تحت عرش بگیرد. آنگاه آن را به امام می رساند، امام آن را می نوشد، آنگاه در رحم مکث می کند...» الحدیث از این اخبار ظاهر شد که ائمه علیهم السلام بلکه مطلق انسان‌ها عوالم و مراتبی دارند و به حسب هر کدام از آن عوالم که انسان تنزیل می کند، به آن اسم خلق و آفرینش می دهند، و تنزیل انسان به هر مرتبه به لحاظ ویژگی هر مرتبه‌ای نام خاصی دارد. آیا کتاب خدا را نمی بینید که گاه از خلق انسان به «انشاء» تعبیر می کند و گاه از آن به «تسویه» و گاه از آن به «خلق» و گاه از آن به «برء» و گاه به «ذره» و گاه به «ابتدع» و گاه به «اختراع» و گاه به «صوّر» و غیره تعبیر می کند. بنابراین کسانی که می خواهند استنباط کنند باید به قرائن هر باب بنگرند تا معلوم شود که مراد از «خلق» در روایت چیست؟ و یا ویژگی لفظ «برء» یا «ذره» و امثال آن کدام است؟ تا آیات و روایات بر او مشتبه نگردد، چنانکه عده‌ای توهم کرده‌اند که بسیاری از این روایات و برخی از آیات در جبر ظهور دارد، و درباره آن بیانات و تحقیقاتی در گذشته شده که پرده از چهره این اخبار بر می دارد و معلوم می شود که مراد از اخبار که دلالت دارند بر این که ایشان از نور عظمت و نور جلالت خدا خلق شده‌اند و از نور ایشان دیگر انوار منور گردیده‌اند، عالم فطرت ائمه علیهم السلام است، چنانکه مراد از غیر این اخبار عوالم جبهه و ابدان ایشان

است که ایشان بعد از طاعت در عالم ذر آفریده شده‌اند که در فقره «و عناصر الابرار» اخباری نقل شده که در این باره صریح بوده است، در عین حال اخبار دسته اول فراوانند: برخی از آن اخبار ظاهرند در این که صادر اول از حقیقت محمدیه الهیه است که حقیقت نبوت می‌باشد و محمد و آل طاهرین علیهم السلام وی از آیات تامه آنند، چنانکه تحقیق و براهین آن در شرح فقره «یا اهل بیت النبوه» بیان شد، و نیز برخی از این روایات که در مطلوب ظاهر بود در شرح قول آن حضرت «و موضع الرساله» از ریاض الجنان نقل شد.

در شرح حجابها

و از جمله: روایت بحار (۷۳۸) از ابوالحسن بکری استاد شهید ثانی - ره - در کتاب «الانوار» از امیرالمؤمنین علیه السلام است که فرمود: «كان الله و لا شيء معه...؛ خدا بود و هیچکس با او نبود، اولین موجودی را که خلق کرد نور حیب او محمدصلی الله علیه و آله بود، و این آفرینش قبل از خلقت آب و عرش و کرسی و آسمانها و زمین و لوح و قلم و بهشت و دوزخ و فرشتگان و آدم و حوا بود. مدت چهار صد و بیست و چهار هزار سال قبل از خلق آنها، هنگامی که نور پیامبر حضرت محمدصلی الله علیه و آله را آفرید، هزار سال در نزد پروردگار $\square S \square$ ایستاده بود و تسبیح و تحمید می‌کرد، و خدای تبارک و تعالی به او می‌نگریست و می‌گفت: بنده‌ام! تو مراد و مریدی و تو منتخب من از خلائق هستی. سوگند به عزت و جلالم اگر تو نبودی من افلاک را نمی‌آفریدم، هرکس تو را دوست داشته باشد او را دوست خواهم داشت و هرکس با تو کینه ورزد، با او کینه ورزم، نور او درخشش پیدا کرد و شعاع آن بالا- گرفت، پروردگار از آن دوازده حجاب آفرید. حجاب اول، حجاب قدرت، آنگاه حجاب عظمت، سپس حجاب عزت، سپس حجاب هیبت، آنگاه حجاب جبروت و بعد حجاب رحمت، سپس حجاب نبوت و بعد حجاب کبریاء و بعد حجاب منزلت و سپس حجاب رفعت و آنگاه حجاب سعادت و سپس حجاب شفاعت. آنگاه خدای تعالی به نور پیامبرش فرمان داد که وارد حجاب قدرت شود، آن حضرت داخل شد و می‌فرمود: «سبحان العلی الاعلی»، و در آن حجاب دوازده هزار سال بماند، پس خداوند به او دستور داد که در حجاب عظمت برود، آن حضرت وارد شد و می‌گفت: «سبحان عالم السرّ و الخفی» و در آن حجاب یازده هزار سال بماند. آنگاه داخل حجاب عزت شد و می‌گفت: «سبحان الملک المنان» ده هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه داخل حجاب هیبت شد و می‌گفت: «سبحان من هو غنی لا یفتقر» نه هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه داخل حجاب جبروت شد و می‌گفت: «سبحان الکریم الاکرم» هشت هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه داخل حجاب رحمت شد و می‌گفت: «سبحان رب العرش العظیم» هفت هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه داخل حجاب نبوت شد و می‌گفت: «سبحان ربک رب العزّة عما یصفون» شش هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه در حجاب کبریاء داخل شد و می‌فرمود: «سبحان العظیم الاعظم» پنج هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه در حجاب منزلت داخل شد و می‌فرمود: «سبحان العلیم الکریم» چهار هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه در حجاب رفعت داخل شد و می‌فرمود: «سبحان ذی الملک و الملکوت» سه هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه در حجاب سعادت داخل شد و می‌فرمود: «سبحان من یزل الاشیاء و لایزول» دو هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه در حجاب شفاعت داخل شد و می‌فرمود: «سبحان الله و بحمده سبحان الله العظیم» هزار سال در آن حجاب بماند. حضرت امام علی علیه السلام فرمود: آنگاه خداوند از نور محمد ده دریای نور آفرید که در هر دریایی علمی است که جز خدای تعالی نمی‌داند. آنگاه به نور محمدصلی الله علیه و آله فرمود: به دریای عزت فرود آی، آن حضرت فرود آمد. آنگاه در دریای صبر و آنگاه در دریای خشوع و آنگاه در دریای تواضع و آنگاه در دریای رضا و آنگاه در دریای وفا و آنگاه در دریای حلم و آنگاه در دریای تقی و آنگاه در دریای خشیت آنگاه در دریای انابه و آنگاه در دریای عمل و آنگاه در دریای مزید، آنگاه در دریای هدی، آنگاه در دریای صیانت، آنگاه در دریای حیاء تا این که در بیست دریا رفت. هنگامی که از آخرین دریا بیرون آمد، خداوند به او

فرمود: ای حیب و سید رسولان و ای اول مخلوقات و ای آخرین پیامبرم! تو شفیع روز محشری. آنگاه آن نور به سجده افتاد و سپس برخاست. از آن قطراتی ترشح کرد، آن قطرات صد و بیست و چهار هزار قطره بودند، خداوند از آن قطرات نور پیامبری از پیامبران را خلق کرد. هنگامی که انوار کامل شدند در دور نور محمدصلی الله علیه و آله طواف می کردند، چنانکه حاجیان به دور خانه خدا طواف می کردند، آنها تسبیح و تحمید خدا می کردند و می گفتند: «سبحان من هو عالم لایجهل، سبحان من هو حلیم لا یعجل، سبحان من هو غنی لا یفتقر»؛ خدای تعالی ندا در داد: آیا می دانید که من کیستم؟ نور محمد از همه انوار پیشی گرفت و فریاد زد: تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، یگانه‌ای و شریکی نداری. پروردگار همه مریبان و پادشاه همه شاهانی، در این هنگام ندایی از جانب حق برخاست که: تو برگزیده و حیب من بهترین مخلوقاتی، امت تو بهترین امت هستند که برای مردم خارج شده‌اند. آنگاه از نور محمدصلی الله علیه و آله «جوهره‌ای» خلق کرد و آن را به دو قسم نمود، به قسم اول به چشم هیبت نگریست، آن گوهر آب گوارا گردید، و به قسم دوم با نگاه مهربانی نگریست، از آن عرش را آفرید. عرش بر آب قرار گرفت. پس کرسی را از نور عرش آفرید و از نور کرسی لوح را خلق نمود، و از نور لوح قلم را آفرید و به او گفت: توحید مرا بنویس. از کلام خدا قلم هزار سال مست بماند، هنگامی که به هوش آمد، خداوند فرمود: بنویس. پرسید: خدایا من چه بنویسم؟ فرمود: بنویس «لا اله الا الله محمد رسول الله» هنگامی که قلم اسم محمد را شنید، به سجده افتاد و گفت: سبحان الواحد القهار، سبحان العظیم الاعظم» آنگاه سرش را از سجده برداشت و نوشت: «لا اله الا الله، محمد رسول الله علیه السلام» آنگاه گفت: پروردگارا محمد کیست که نامش را با نام خود قرین کردی؟ و یادش را با یاد خود همنشین نمودی؟ خداوند فرمود: ای قلم! اگر او نبود تو را خلق نمی کردم، و نیز مخلوقات خویش را نمی آفریدم. او بشارت دهنده و انذار کننده و چراغ روشنی بخش و شفیع و حیب من است. در این هنگام قلم از شیرینی نام محمد شکافت، آنگاه قلم گفت: السلام علیک یا رسول الله. خدای تعالی پاسخ داد: و علیک السلام منی و رحمه الله و برکاته. به همین خاطر سلام مستحب و سنت آن حضرت است و جواب سلام فریضه و واجب گردید. آنگاه خدای تعالی فرمود: قضا و قدر و آنچه را تا روز قیامت می آفرینم بنویس! آنگاه فرشتگان را آفرید، ایشان بر محمد و آل محمد صلوات می فرستادند و برای امتش تا روز قیامت استغفار می کردند، آنگاه خداوند از نور محمدصلی الله علیه و آله بهشت را آفرید. و آن را به چهار چیز زینت داد. تعظیم، جلالت، سخاوت، امانت و این چهار صفت را برای دوستان و اهل طاعت قرار داد. آنگاه به بقیه «جوهره» با نگاه هیبت نگریست. آن گوهر ذوب شد، از دور آن آسمان‌ها و از کف آن زمین را آفرید، هنگامی که خداوند زمین را آفرید کشتی مواج بود و اضطراب داشت. خداوند کوه‌ها را آفرید، کوه‌ها زمین را محکم کردند، آنگاه فرشته‌ای که قوی‌تر از آن متصور نبود آفرید، آن فرشته به زیر زمین رسید، چون گام‌های فرشته بی قرار بود خداوند صخره‌ای بزرگ آفرید و آن را به زیر پای آن فرشته نهاد. باز آن صخره آرام نبود. خداوند گاوی بزرگ آفرید که کسی توان نگاه به آن را نداشت چه این که خلقت آن بسیار بزرگ و چشمانش متلالم بود. به گونه‌ای که اگر دریاها را در یکی از سوراخ‌های بینی اش می ریختند به اندازه دانه خردلی بر روی دشتی پهناور به شمار می رفت. لذا گاو بر زیر آن صخره قرار گرفت و آن را بر دوش و شاخ‌هایش گرفت. اسم آن ثور «لهوتا» است. آن گاو هم آرام و قرار نداشت، خداوند ماهی بزرگی را آفرید. نام آن ماهی «بهموت» است، حوت زیر دو گام گاو قرار گرفت و آن گاو بر پشت ماهی. بنابراین همه زمین بر دوش فرشته و فرشته بر صخره و صخره بر گاو و گاو بر حوت و حوت در آب قرار دارد و آب بر هوا است و هوا بر ظلمت است. دانش خلایق به بعد از ظلمت نمی‌رسد. (۷۳۹) آنگاه خداوند عرش را از دو ضیاء آفرید، یکی فضل و دیگری عدل است. آنگاه به دو ضیاء دستور داد تا دو نفس زنند، از آن دو نفس چهار چیز خلق کرد: عقل و حلم و علم و سخا. آنگاه از عقل خوف و از علم رضا و از حلم مودت و از سخا محبت را آفرید. آنگاه این اشیاء را در طینت محمدصلی الله علیه و آله خمیر کرد، و بعد از خلقت ایشان ارواح مؤمنین امت محمدصلی الله علیه و آله را آفرید، آنگاه خورشید و ماه و ستارگان و شب و روز و ضیاء و تاریکی و دیگر فرشتگان را از نور محمدصلی الله علیه و آله آفرید. هنگامی که انوار کامل شدند،

نور محمدصلی الله علیه و آله در تحت عرش هفتاد و سه هزار سال بماند. آنگاه نور آن حضرت به بهشت منتقل شد، در آنجا هفتاد هزار سال بماند، آنگاه به سدره المنتهی منتقل شد، در آنجا هفتاد هزار سال بماند، آنگاه به آسمان هفتم منتقل شد، آنگاه به آسمان ششم و سپس به آسمان پنجم و بعد به آسمان چهارم و بعد به آسمان سوم و سپس به آسمان دوم و آنگاه به آسمان دنیا منتقل شد. نور آن حضرت تا زمانی که خداوند خواست آدم علیه السلام را بیافریند باقی ماند. خداوند در این هنگام به جبرئیل امر کرد که به زمین فرود آید و مشتی از آن بردارد. جبرئیل فرود آمد، ولی قبل از نزول جبرئیل، ابلیس لعین آمد و به زمین گفت: خداوند می‌خواهد از تو مخلوقی بیافریند که او را در آتش عذاب نماید. هنگامی که فرشتگان الهی بر شما فرود آمدند بگوئید: ما به خدا پناه می‌بریم از این که چیزی از ما بردارید که آتش از آن بهره‌ای داشته باشد. جبرئیل به زمین آمد، زمین گفت: به خدایی که تو را فرستاده پناه می‌برم که از من چیزی برداری. جبرئیل از زمین چیزی برداشت و بازگشت و عرضه داشت: پروردگارم! زمین از من به تو پناه برد، من بر او رحمت آوردم. خداوند میکائیل را فرستاد، میکائیل نیز این چنین بازگشت. آنگاه اسرافیل را فرمان داد، وی نیز این گونه برگشت. آنگاه خداوند عزرائیل را فرستاد، عزرائیل گفت: من به عزت خدا پناه می‌برم از این که فرمانی را نافرمانی کنم، پس مشتی از بالا و پایین و سفید و سیاه و سرخ و خشن و نرم آن برداشت. به همین خاطر اخلاق و رنگ‌های مردم متفاوت شد، عده‌ای سفید و عده‌ای سیاه و زردند، خداوند به عزرائیل گفت: مگر زمین به من پناه نبرد؟ عزرائیل گفت: آری، ولی من به گفتار وی توجه نکردم، چه این که ای مولایم! فرمانبرداری از تو مرا از شفقت بر زمین بازداشت. خداوند فرمود: چرا بر زمین رحمت نیاوردی در حالی که دوستان تو بر او رحمت آوردند. عزرائیل پاسخ داد: چون که فرمانبرداری تو برای من اولی بود. خداوند فرمود: بدان که من می‌خواهم از این خاک پیامبران و صالحان و غیره خلق کنم و تو را گیرنده ارواح آنها قرار دادم. عزرائیل گریست، حق تعالی به او فرمود: چرا گریه کردی؟ عزرائیل گفت: اگر این گونه باشم بندگان تو از من خوششان نمی‌آید. فرمود: نترس، من بیماری‌هایی برای آنها قرار می‌دهم که ایشان مرگ خویش را به آنها نسبت می‌دهند. و بعد از آن خداوند به جبرئیل امر کرد که آن مشت سفیدی از خاک که اصیل است بیاورد. جبرئیل به همراه فرشتگان کروی و صافون و مسبحون روی آوردند و آن را از جای ضریحش گرفتند. ضریح بقعه‌ای سفید است و بهترین بقعه روی زمین است. جبرئیل از آن مکان آن را برداشت و با آب تسنیم و ماء تعظیم و ماء تکریم و ماء رحمت و ماء عفو درآمیخت، پس سرش را از هدایت و سینه‌اش را از شفقت و کف آن را سخاوت و فواد آن را از صبر و فرج او را از عفت و قدم‌هایش را از شرف و قلبش را از یقین و نفس‌های او را از عطر خمیر کرد. آنگاه آنها را با طینت آدم علیه السلام درآمیخت. هنگامی که خداوند آدم را آفرید به فرشتگانش وحی کرد که من بشری را از گل آفریدم و هنگامی که کاملش کردم و از روح خود بر آن دمیدم بر او سجده کنید. فرشتگان جسد آدم علیه السلام را بر دوش کشیدند و آن را بر در بهشت گذاشتند و آن جسد هنوز روح نداشت. و فرشتگان منتظر فرمان سجده بودند، و آن عصر جمعه بود. آنگاه خدای تعالی فرشتگان را به سجده فرمان داد، همه به جز ابلیس لعین سجده کردند. آنگاه خداوند روح را آفرید و فرمود: با نارضایتی در جسد برو و از آن نیز با نارضایتی بیرون رو. فرمود: روح از ناحیه نرم سر تا حوالی چشم وارد بدن شد، به خودش می‌نگریست، در این هنگام صدای تسبیح فرشتگان را شنید. هنگامی که به ناحیه بینی رسید، آدم عطسه کرد، خداوند او را به سخن درآورد و گفت: الحمد لله و این اولین جمله‌ای است که آدم علیه السلام گفت. حق تعالی پاسخ داد: رحمک الله، ای آدم برای همین تو را آفریدم. و این برای تو و فرزندان تو سنت باشد که همانند تو در این هنگام چنین بگویند. به همین خاطر «رحمک الله» به عطسه کننده سنت است و بدتر از این جمله برای ابلیس وجود ندارد. آنگاه آدم علیه السلام چشم گشود، بر عرش دید که نوشته شده: «لا اله الا الله محمد رسول الله» هنگامی که روح به ساق پا رسید، قبل از این که به قدم‌هایش برسد آدم خواست بلند شود، ولی توانایی بر بلند شدن نداشت، لذا خدای تعالی فرمود: «خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ» (۷۴۰). امام صادق علیه السلام فرمود: «روح صد سال در بالاسر آدم و صد سال در سینه‌اش و صد سال در رانش و صد سال در ساق‌هایش و صد سال در قدم‌هایش بود.

هنگامی که آدم بلند شد، خداوند به فرشتگان دستور داد تا آدم را سجده کنند و آن بعد از ظهر روز جمعه بود. پس پیوسته در سجده‌اش بود تا عصر شد. الحدیث»

در حقیقت محمدیه

در حقیقت محمدیه

خلاصه نقل این حدیث طولانی گرچه خلاف ساختار این کتاب است، لیکن چون دلالت بر صادر اول داشت که همان حقیقت محمدیه الهیه است که در اخبار دیگر از آن به نور عظمت و نوری که انوار دیگر از آن نورانی شده‌اند و مطالب دیگر لذا آن را نقل کرده‌ایم تا قرینه دیگر اخبار شود که دلالت دارد بر این که محمد و آل محمد علیهم السلام آیات کامله آن حقیقت هستند. و این که ایشان همانند دیگر خلائق در فطرت خالی از همه حدود و رنگ‌ها و بندها بودند، آنگاه بعد از گرفتن ذریه‌شان از پشت‌های آنها و تکالیف مربوط به تک تک مراتب و طاعت‌شان در هر مرتبه ارواح و طینت ابدان ایشان را از آن چه در اخبار طینت یاد شده خلق کرد تا پاداش طاعت و سپاسگزاری ایشان باشد، چنان که در فقره «و عناصر الابرار و دعائم الاخیار» بیان شد، به آن مراجعه کن!

نور دوم: در حقیقت عصمت

از این که بیان کردیم که محمد و آل محمد علیهم السلام همانند دیگر خلائق به لحاظ فطرتند. و ارواح و طینت و ابدان آنها از آنچه در اخبار (۷۴۱) طینت گفته شد، خلق گردید. پاداش طاعت و شکر ایشان باشد و آن بعد از گرفتن ذریه و مراتب شهود آنها از پشت و عوالم غیبی و فطرت ائمه و تکلیف مردم به ورود در آتش و سوختن کامل آل محمد علیهم السلام به همه وجود و مراتب و شئون بود. چنانکه در «و المستقرین فی امر الله» بیان شد، بر شما معلوم می‌گردد که عصمت عبارت از قرار دادن مجاری ظهور آن فطرت به عنوان عالم نور و اسم الله است. که مصدر همه اسماء حسنی و مبداء همه خیرات است. و لذا گفتند: ما اسماء حسنی هستیم و اخبار آن بیان شد چه این که خداوند فرمود: «یا ایها الذین آمنوا ان تتقوا الله يجعل لکم فرقاناً و یکفر عنکم سیئاتکم و یغفر لکم و الله ذو الفضل العظیم» (۷۴۲) و نیز فرمود: «یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله و آمنوا برسوله یتکم کفلین من رحمتیه و یجعل لکم نوراً تمشون به و یغفر لکم و الله غفور رحیم» (۷۴۳). توضیح دلالت آن این است که مراد از فرقان و نور همان طور که دانستید مرتبه اسم خدا است و این که بنده را به وسیله تقوایش به آن مرتبه برساند و هنگامی که پیدایش برخی از مراتب اسم الله در رعیت، فرقان و نور باشد که به همه خیرات هدایت می‌کند و از همه شرور محافظت می‌کند، پس در حجج علیهم السلام که همه مراتب آن وجود دارد ایشان را از همه مراتب ظلمت و شیطنت و طاغوت حفظ می‌کند. بله تفاوت عصمت در حجج با دیگران در این است که مراتب ظهور آن اسم مختلف است، ائمه علیهم السلام یعنی کسانی که ظهور این اسم مبارک در ایشان با بزرگ‌ترین مصادیق و آیات همراه می‌باشد. پس عصمت آن نیز قوی‌تر و حکایت از صفات جلال و جمال خدا نیز کامل‌تر است. و مرتبه عبودیت ایشان نیز استوارتر از دیگران می‌باشد، مثل حکایت اقیانوس و قطره و دریاها و آب‌هایی که در بزرگی و کوچکی بین آن دو قرار دارند. از حقیقت آب و صفات آن است. با این همه آنها از حقیقت آب و صفات آن حکایت می‌کنند. جز این که هر کدام به اندازه بهره‌مندی از آن آب شدت و ضعف دارند.

در ارواحی که در ائمه (ع) قرار دارند

در ارواحی که در ائمه (ع) قرار دارند

و نیز آیاتی دلالت دارند بر این که انبیاء علیهم السلام به روح تأیید می‌شوند. مثل آیه «يَنْزِلُ الْمَلَائِكَةُ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ» (۷۴۴) یعنی: «فرشتگان به واسطه روح امر خدا را بر بندگانی که بخواهد فرود می‌آورند به این که مردم را بترسانید به این که خدایی جز من نیست، از من بپرهیزید.» و فرمود: «وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا» (۷۴۵) یعنی: «همچنین ما روحی از امر خود را بر تو وحی کردیم...» و فرمود: «رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ» (۷۴۶) یعنی: «بلند درجه صاحب عرش روح امرش را به هر بنده‌ای بخواهد القاء می‌کند، تا به روز ملاقات انذار کند...» و در کافی (۷۴۷) از ابوبصیر از امام صادق علیه السلام درباره آیه ثانیه روایت شده است که فرمود: «قَالَ خَلَقَ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَعْظَمَ مِنْ جَبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يَخْبِرُهُ وَيَسِدُّدُهُ وَهُوَ مَعَ الْأَئِمَّةِ مِنْ بَعْدِهِ»؛ روح مخلوقی بزرگ‌تر از جبرئیل و میکائیل است که با رسول خدا صلی الله علیه و آله است و به او خبر می‌دهد و او را تسدید و محکم می‌کند و روح با امامان بعد از آن حضرت می‌باشد.» در آن کتاب اخباری دیگر (۷۴۸) در این معنا نیز وجود دارد. و نیز در آن (۷۴۹) از محمد بن سنان از مفضل بن عمر از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «سَأَلْتُهُ عَنْ عِلْمِ الْإِمَامِ بِمَا فِي أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَهُوَ فِي بَيْتِهِ مُرَخَّحٍ عَلَيْهِ سِتْرُهُ فَقَالَ يَا مُفَضَّلُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى جَعَلَ فِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ خَمْسَةَ أَرْوَاحٍ إِلَىٰ أَنْ قَالَ رُوحَ الْقُدُسِ فِيهِ حَمَلُ الشُّبُورَةِ فَإِذَا قُبِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ انْتَقَلَ رُوحُ الْقُدُسِ فَصَارَ إِلَىٰ الْإِمَامِ وَرُوحُ الْقُدُسِ لَا يَنَامُ وَلَا يَغْفُلُ وَلَا يَلْهُو وَلَا يَزْهُو وَالْأَرْبَعَةُ الْأَرْوَاحِ تَنَامُ وَتَغْفُلُ وَتَزْهُو وَتَلْهُو وَرُوحُ الْقُدُسِ كَانَ يَرَىٰ بِهِ؛ از آن حضرت درباره علم امام به اطراف و اکناف زمین پرسیدم، در حالی که امام در خانه‌اش زندگی می‌کند و خانه‌اش مستور می‌باشد.» پاسخ فرمود: ای مفضل! خدای تعالی در پیامبر صلی الله علیه و آله پنج روح قرار داد و حدیث را به اینجا رساند که: «با روح القدس نبوت را حمل می‌کند، به هنگامی که پیامبر رحلت فرمود، روح القدس به سوی امام می‌رود، و روح القدس خواب و غفلت و لهو و لعب ندارد، ولی ارواح چهارگانه دیگر خواب و غفلت و لهو و لعب دارند، و به روح القدس می‌بینند... الحدیث» گوئیم: روح القدس دارای مراتبی گوناگون بود و در همه انبیاء علیه السلام وجود دارد، بنابراین هر پیامبر به اندازه نبوتش از حصه‌ای از روح القدس بهره‌مند است، و در وجه چهارم از نور ثالث روایت مفصلی از امیرالمؤمنین علیه السلام خواهد آمد که در آن مطلبی است که دلالت می‌کند بر این که قوام و ساختار عصمت به همین روح است، چنانکه ساختار نبوت به آن می‌باشد، همین مقدار بس که این روح تنها به انبیاء و مرسلین و حجج علیهم السلام اختصاص دارد و نه دیگران. در معانی الاخبار (۷۵۰) از امام سجاد روایت شده که فرمود: «الإمام منا لا يكون إلا- معصوما و ليست العصمة في ظاهر الخلقة فيعرف بها و لذلك لا- يكون إلا- منصوفا فقبل له يا ابن رسول الله فما معنى المعصوم فقال هو المعصم بحبل الله و حبل الله هو القرآن لا يفرقان إلى يوم القيامة و الإمام يهدي إلى القرآن و القرآن يهدي إلى الإمام و ذلك قول الله عز و جل إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ»؛ امام نمی‌تواند معصوم نباشد و عصمت در ظاهر آفرینش جسمانی امام نیست تا با آن عصمت امام شناخته شود، به همین خاطر امام باید منصوب از ناحیه خدا باشد، از آن حضرت پرسیدند: ای فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله معنای عصمت چیست؟ فرمود: معصوم یعنی چنگ زنده به ریسمان خدا و ریسمان خدا قرآن است و قرآن به سوی امام هدایت می‌کند، چه این که فرمود: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ» (۷۵۱). گوئیم: مراد از قرآن، قرآن به لحاظ فرقان بودن است. یعنی مراد آیات محکم الهی‌اند، و آن اسم خدا و شاخه‌های آن است، و قرآن به همان هدایت می‌کند و آن اقوم می‌باشد، یعنی ریسمانی که خداوند فرمود: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (۷۵۲) عیاشی (۷۵۳) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که آل محمد علیهم السلام حبل محکم خدا هستند که خداوند دستور داد که به آن چنگ زنده و فرمود: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا». و از امام صادق علیه السلام روایت شده فرمود: «علی بن ابیطالب حبل الله المتین است.» و در امالی (۷۵۴) از امام صادق علیه السلام روایت کرده که ما حبل هستیم و خدای تعالی فرمود: «و من يعتصم بالله فقد هدی الی صراط

مستقیم؛ هر کس به خداوند چنگ زند به راه راست خداوند هدایت شده است و نیز خدای تعالی فرمود: «فَمَنْ يَرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ» (۷۵۵) یعنی: «هر کس را خداوند بخواهد سینه‌اش را برای قبول اسلام وسعت می‌دهد.» در کافی (۷۵۶) از امام صادق علیه السلام روایت شده است: «إِذَا أَرَادَ بَعْدَ خَيْرٍ نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً مِنْ نُورٍ فَأَصْأءَ لَهَا سَمْعُهُ وَقَلْبُهُ حَتَّى يَكُونَ أَحْرَصَ عَلَى مَا فِي أَيْدِيكُمْ مِنْكُمْ؛ هر گاه خداوند بخواهد به بنده‌ای خیر عطا کند در دلش نقطه‌ای نورانی می‌اندازد که گوش و دلش را روشن می‌سازد. به گونه‌ای که از دنیای فانی شما بر آن حریص تر می‌شود.» و نیز در کافی (۷۵۷) و توحید (۷۵۸) و تفسیر عیاشی (۷۵۹) روایاتی در معنای آن نقل شده است. اکنون که حقیقت عصمت را فهمیدید و معلوم شد که عصمت عبارت از تکون اسم خدا و انگیزش آن و خداوند مجاری آن فطرت را عالم نور قرار داده و نه عالم ظلمت پس بدانید که حقیقت اسم الله وقتی به اسماء حسنی و شاخه‌های آن به عنوان آلی حرفی تنزیل نماید عالم ظلمت را مهمل می‌گذارد و از راه آن به عوالم افعال و آثار نمی‌رسد (نه این که عالم ظلمت باطل و زائل شود) بنابراین حقیقت عصمت با صدور معصیت و رفتن از راه ظلمت و طاغوت منافات ندارد. لذا عصمت با اختیار منافات ندارد (پس با این که اسماء خدا می‌توانند از راه ظلمت بروند ولی نمی‌روند) لذا خدای تعالی فرمود: «وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا * وَلَوْ لَا أَنْ تَبْتَنَّاكَ لَقَدْ كِدْتُمْ تَوَكَّنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا» (۷۶۰) یعنی: «نزدیک بود که تو را از آنچه به تو وحی کردیم گول بزنند تا بر ما غیر از آن وحی را به افتراء ببندی و در این هنگام با تو دوست شوند و اگر ما تو را استوار نمی‌کردیم نزدیک بود که به سوی ایشان اندکی میل کنی.» و فرمود: «لَئِنْ أَشْرَكَتْ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ» (۷۶۱) یعنی: «اگر شرک ورزی عملت را باطل می‌کند، و از زیانکاران خواهی بود.» و فرمود: «وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ» (۷۶۲) یعنی: «اگر برخی از سخنان را بر ما ببندد، ما با دست خود او را بگیریم و رگ گردن او را ببریم.» و امثال این آیات که دلالت بر امکان صدور افعال می‌رود که خداوند بدان رضایت ندارد. ولیکن خداوند ایشان را از صدور چنین افعالی حفظ کرد، و همین صریح آیه شریفه «وَلَوْ لَا أَنْ تَبْتَنَّاكَ لَقَدْ كِدْتُمْ تَوَكَّنُ إِلَيْهِمْ» (۷۶۳). و در مجمع البیان بیان گفته شد: «وقتی این آیه نازل شد، پیامبر فرمود: «اللهم لا تكلني الي نفسي طرفه عين ابدا؛ خداوند مرا لحظه‌ای به خویشتن وامگذار.» و خداوند فرمود: «وَإِذَا يَنْزَعْنَكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» (۷۶۴) یعنی: و اگر شیطان می‌خواهد و سوسه‌ای بنماید به خداوند پناه ببر، خداوند شنوای داناست.» مراد این است که با استعاذه و پناه بردن به خدا برایشان در این که خداوند آنچه صلاح حال توست در آن مسیر تو را نگه دارد، خداوند نیز تو را از مواردی که به مصلحت نیست حفظ می‌کند. در مجمع البیان روایت شده که «وقتی آیه قبل از این آیه نازل شد و آن آیه: «وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ * وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ» (۷۶۵) یعنی: «نیکی با بدی یکسان نمی‌باشد، بدی را با نیکی برطرف کن. در این صورت دشمن خود را می‌یابی که گویا دوست همراه است. چنین رفتاری را جز کسانی که شکیبایی پیشه می‌کنند و دارای بهره‌ای عظیم از آنند نمی‌توانند انجام دهند.» پیامبر صلی الله علیه و آله از خداوند پرسید: خدایا با خشم چه کنیم؟ پس آیه شریفه «فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (۷۶۶) نازل شد، و این آیه در سوره اعراف است و در سوره «حم سجده» تکرار شده و خداوند فرمود: «فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ». و از قرب الاسناد (۷۶۷) از سدیر روایت شده است گفت: نماز «مغرب را به امامت امام صادق علیه السلام خواندیم، آن حضرت جهراً «اعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم و اعوذ بالله ان يحضرون» را قرائت کرد. در فقره «و اعلام التقی» دو روایت از کافی از امام صادق علیه السلام روایت شده که رسول خدا صلی الله علیه و آله به هنگام خواب می‌فرمود: «آمنت بالله و کفرت بالطاغوت» بلکه در صحیفه سجاده (۷۶۸) تحت این عنوان «أنه كان من دعاء السجادة عليه السلام إذا ذكر الشيطان فاستعاذ منه و من عداوته و كیده اللهم إنا نعوذ بك من نزغات الشيطان الرجيم و كیده». تقریب استدلال به این روایت و آیات این که: اگر گوییم عالم ظلمت از بین رفته استعاذه از شیطان معنایی ندارد، چنانکه اگر منافات با عصمت داشته باشد با بودن آن عالم عصمت از بین رود باز استعاذه معنایی

ندارد، چه این که خداوند فرمود: «قَرَأَتِ الْقُرْآنَ فَأَسْتَعِذُّ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ» (۷۶۹) در اینجا صیغه مضارع که دلالت بر تجدد و حدوث دارد آورده شده است. پس مراد این است که خداوند پیوسته از ایشان رجس را دور می‌سازد و ایشان را پیوسته و به تدریج تطهیر می‌کند، بنابراین ایشان به عصمت خدا معصومند، و عصمت ایشان با امکان رفتن از راه ظلمت و تنزیل آن فطرت از راه عالم طاغوت و شیطنت که لازم اختیار است منافات ندارد، بلکه اگر چنین نباشد انسان فضیلتی بر فرشتگان بلکه بر شیاطین ندارد. بلکه از ایشان معصیت و گناهی سر نزده و هرگز سر نخواهد زد، چگونه ایشان معصیت کنند در حالی که خداوند ایشان را حفظ و نگهداری می‌کند. چه این که ایشان در قبضه الهی مردند و فانی شدند و خداوند ایشان را به روح خودش مؤید داشت و برای سر خود آنها را برگزید، و برای خویش اختیار نمود. ایشان کاری انجام نداده و نمی‌دهند مگر این که آن کار به دستور خدا باشد، و در سخن از خدا پیشی نمی‌گیرند و به دستور او کار می‌کنند، پس درود خداوند بر همه ایشان باد.

نور سوم: در معنای توبه و انابه معصومین علیهم السلام

اکنون که حقیقت عصمت را فهمیدی و این که ایشان پیوسته از گناهان پاک و از لغزش معصومند، پس روایاتی که در اعتراف به گناه و عذرخواهی از آنها و مداومت بر توبه و استغفار و اقرار ایشان به گناهانی که محبان آنها از دامن ایشان تنزیه می‌کنند می‌تواند بر چند وجه معنا شود. وجه اول: در این باره روایات فراوانی رسیده است، در مجمع البیان و تفسیر قمی (۷۷۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده که: «از آن حضرت درباره سخن حق تعالی «لِيَغْفِرَ لِمَن كَانَ مِنَ الذَّنْبِ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ» (۷۷۱) پرسیدند، فرمود: «ما كان له من ذنب و لا هم بذنب و لكن الله حمله ذنوب شيعته ثم غفرها له»؛ پیامبر گناهی نداشت و قصد گناهی نمود، لیکن خداوند گناهان پیروان وی را بر دوش او گذاشت، آنگاه آنها را به او بخشید.» در مجمع البیان از آن حضرت روایت شده است که: از این آیه پرسیدند، فرمود: «فقال واللّه ما كان له ذنب و لا هم بذنب و لكن الله سبحانه ضمن له ان يغفر ذنوب شيعته على ما تقدم من ذنبهم و ما تأخره؛ به خدا سوگند او گناهی نداشت و قصد گناهی نکرد، ولیکن خدای - سبحانه - برای او ضامن شد که گناهان شیعیان علی علیه السلام از گذشته و آینده را بیامرزد.» در معنای همین روایت (۷۷۲) روایات دیگری آمده است. وجه دوم: این است که شما دانستید که محبان و شیعیان ایشان از طینتی خلق شده‌اند که ائمه علیه السلام خلق شده‌اند. جز این که خداوند ایشان را از قسمت بالاتر و شیعیان آنها را از قسمت پایین‌تر آن طینت آفرید. همانطور که سابقاً روایات باب (۷۷۳) را در فقره «و عناصر الابرار و دعائم الاخيار» آوردیم، و آن طینت، طینت علینبی است که مرتبه اسم خدا و عالم نور و سر آل محمد صلی الله علیه و آله می‌باشد که در هر نفسی آید و مرآتی دارد، و به همین خاطر ایشان شفیعیان خلایقند، پس ایشان گرچه به لحاظ تعینات در عرض دیگر مردمند، لیکن بعد از رفع تعینات و رسیدن به حقیقت اسم الله و عالم ولایت نوریه الهیه در طول خلق قرار می‌گیرند. و لذا مصدر و منشأ همه تعیناتی می‌شود که از جمله آنها تعینات خود آل محمد علیهم السلام است، پس آن حقیقت که سر آل محمد است، گرچه به لحاظ تعینات کلیه‌ای که تعینات آنهاست معصوم و مطهر و منزّه می‌باشد، ولیکن به لحاظ مظاهر جزئیّه چنین نیست. پس گناهانی که از شیعیان ایشان صادر شده به این اعتبار طولی از خود ایشان صادر شده است، لذا خداوند بر پیامبر تفضل کرد و آنها را بخشید، و الحمد لله کما هو امله. دور نیست که مراد از اخبار همین باشد. سوم: این که شما فهمیدید که خلق ولو همانند پیامبران و مرسلین و ائمه باشند، به حقیقت عبودیت بندگان خدا هستند، و ایشان در این مرتبه یکسانند، جز این که خلاق بندگان محمد و آل طاهرین و دوستان شان می‌باشند، چنانکه در شرح فقره «و دعائم الاخيار» بیان شد و اخبار آن نیز در آنجا ذکر گردید، اکنون که چنین است پس گناهان ایشان بر گردن ائمه علیه السلام است، چه این که خلاق از نفوس و اموال و دیگر صفات مملوک محمد صلی الله علیه و آله و آل طاهرین او هستند، پس خداوند از چه کسانی انتقام می‌گیرد و مؤاخذه می‌نماید، آیا این انتقام جز از موالی ایشان است؟ پس ایشان آل محمد علیهم السلام هستند، و خداوند گناهان قبل و بعد ایشان را آمرزید.

در اقسام گناهان

چهارم: گناهان بر اقسامی اند: از برخی خداوند نهی کرده، برخی گناهند ولو خداوند دستور دهد که آن را بیاورند. برخی گناهند ولو مأمور به و منهی عنه نباشند. قسم اول: محرمات و مکروهانند. از قسم دوم: آن اموری‌اند که هتک حرمت مولی می‌کنند و با عزت و جلال خداوند منافات دارد، لیکن چون خداوند رأفت و محبت فراوان دارد و یا متوجه اضطراب بنده به آن می‌شود به او دستور داد که مرتکب آن شود و حشمت و حرمت خدا را نگه ندارد، مثل این که عبد بزرگی و عظمت و سیاست رعایای خود را در محضر پروردگار اظهار کند، گر چه این رفتار به دستور خدا باشد، لیکن از دیدگاه بنده بینا و آگاه به حقیقت عبودیت گناه است، اگر دستور خدا نباشد نیز بنده نمی‌تواند چنین کند، چه این که اظهار انانیت در عرض مولی است، ولی چون ناچار به آن است به خاطر فرمان مولی مرتکب آن می‌شود، تا از گناهی سخت‌تر به گناهی کوچک‌تر فرار کند. به همین معنا مولی علی بن الحسین علیه السلام در مناجات ذاکرین (۷۷۴) اشاره می‌کند «إلهی لو لا الواجب من قبول أمرک لذهتک من ذکری إیاک علی أن ذکری لک بقدری لا بقدرک و ما عسی أن یبلغ مقداری حتی أجعل محلا لتقدیسک؛ یعنی: پروردگارم اگر پذیرش فرمانت واجب نبود، تو را از ذکر من منزّه می‌دانستم، علاوه این که یاد من که یاد من به اندازه من است و نه به اندازه تو، و ذکری که به مقدار من است آن مقدار نیست که جایگاه تقدیس تو نمایم» درباره دعا و درخواست از خدا نیز همین است، چه این که دعا و درخواست با رضایت از خدا و مقام رضا منافات دارد و جلوگیری بنده در گفتار از خداست، جز این که چون خداوند بندگان خویش را به دعا امر کرده و ترک دعا را استکبار و خود بزرگ بینی دانسته است لذا باید دعا کرد، بلکه کلیه معاملات بندگان با خدا از این باب است، بلکه معاملات با خلق در محضر پروردگار این گونه است، چه این که ایشان به حقیقت عبودیت رسیده‌اند، پس ایشان چیزی را بدون دستور خدا انجام نمی‌دهند. و در کافی (۷۷۵) از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که: «جاء رجلٌ إلی أمير المؤمنين علیه السلام فقال يا أمير المؤمنين إن ناساً زعموا أن العبد لا يزني وهو مؤمن ولا يسرق وهو مؤمن ولا يشرب الخمر وهو مؤمن الى ان قال فقد ثقل على هذا وخرج منه صيدري حين أزعم أن هذا العبد يصلي صلاتي ويدعو دعائي ويناكحني وأنا كح و يوارثني و أوارثه و قد خرج من الإيمان من أجل ذنب يسير أصابه فقال أمير المؤمنين عليه السلام صدقت سمعت رسول الله صلى الله عليه وآله يقول والدليل عليه كتاب الله خلق الله عز وجل الناس على ثلاث طبقات و أنزلهم ثلاث منازل و ذلك قول الله عز وجل في الكتاب أصحاح الميمنة و أصحاح المشأمة و السابقون فأما ما ذكر من أمر السابقين فإنهم أنبياء مرسلون و غير مرسلين جعل الله فيهم خمسة أزواح روح القدس و روح الإيمان و روح القوة و روح الشهوة و روح اليدين فيروح القدس بعثوا أنبياء مرسلين و غير مرسلين و بها علموا الأشياء و بروح الإيمان عابدوا الله و لم يشركوا به شيئاً و بروح القوة جاهدوا عدوهم و عالجوا معاشهم و بروح الشهوة أصابوا لذيد الطعام و نكحوا الحلال من شباب النساء و بروح البدن دبوا و درجوا فهؤلاء مغفور لهم مضمفوخ عن ذنوبهم ثم قال قال الله عز وجل و جيل تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض منهم من كلم الله و رفع بعضهم درجات و آتينا عيسى ابن مريم البينات و آيدناه بروح القدس ثم قال في جماعتهم و آيدهم بروح منه يقول أكرمهم بها فضلهم على من سواهم فهؤلاء مغفور لهم مضمفوخ عن ذنوبهم؛ مردی خدمت آن حضرت رسید و گفت: ای امیرالمؤمنین! عده‌ای گمان کردند که بنده مؤمن زنا نمی‌کند و دزدی نمی‌نماید و بنده مؤمن در حال ایمان شراب نمی‌خورد... بر من این مطلب دشوار آمد و سینه‌ام از آن تنگ شد. چه این که گمان می‌برم که چنین بنده‌ای همین نمازی که من می‌خوانم، می‌خواند و همین دعایی که من می‌کنم، می‌کند و با ما پیوند ازدواج می‌بندد و ما با او خویشاوندی می‌کنیم و از ما ارث می‌برد و از او ارث می‌بریم، ولی او از ایمان خارج شده چه این که به گناه اندکی دست یازیده است. امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: راست گفتمی، همینطور از رسول خدا شنیدم دلیل بر آن کتاب خداست. خداوند مردم را بر سه طبقه آفرید و ایشان را به سه منزل فرود آورد. چه این که خداوند فرمود: (۷۷۶) «فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ * وَأَصْحَابُ

الْمَشَامَةُ مَا أَصْحَابُ الْمَشَامَةِ * وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ»، آنچه درباره «سابقون» بیان کرده روشن می‌دارد که ایشان پیامبرانی مرسل و غیر مرسل هستند، خداوند در ایشان پنج روح قرار داده است: ۱ - روح القدس، ۲ - روح ایمان، ۳ - روح قوه، ۴ - روح شهوت، ۵ - روح بدن، ایشان با روح القدس انبیاء مرسل و غیر مرسل شده‌اند، و با آن روح به اشیاء علم پیدا کردند. و با روح ایمان، خداوند را پرستیدند و شرک نورزیده‌اند، و به روح قوه با دشمنان مبارزه کرده‌اند، و معیشت خویش را سامان داده‌اند، و با روح شهوت به لذت‌های غذا و ازدواج با زنان دست یازیده‌اند، و با روح بدن حرکت و تلاش کرده‌اند، پس ایشان آمرزیده و گناهان ایشان اغماض می‌شود. «آنگاه خداوند فرمود: «تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ» (۷۷۷) یعنی: «برخی از انبیاء را بر برخی دیگر برتری دادیم، با برخی خداوند گفتگو کرده و درجات عده‌ای را زیاد نمود، و به عیسی بن مریم بینات دادیم، و او را به روح القدس تأیید نمودیم.» آنگاه درباره همه انبیاء نیز فرمودند: «و ایدهم بروح منه» یعنی: خداوند آنها را به روح خود مؤید ساخت. یعنی خداوند ایشان را با آن روح کرامت داد و بر دیگران برتر نمود، پس خداوند ایشان را بخشید و از گناهان ایشان درگذشت. پایان آن حضرت به عصمت انبیاء تصریح کرده چه این که فرمود: «خداوند ایشان را پیامبران مرسل و غیر مرسل قرار داد و ایشان خداوند را عبادت کرده و شرک نورزیده‌اند.» این دلالت بر برائت ایشان از پیروی هواها دارد. آنگاه فرمود: «ایشان آمرزیده و گناهان ایشان مورد عفو قرار گرفته است.» پس بعد از رسالت انبیاء چه گناهی برای ایشان باقی می‌ماند تا خداوند از آنها درگذرد و آنها را بیامرزد؟ پس این جمله به همان مطلب ما نظر دارد، یا این که نظر این جمله به امور اضطراری انبیاء از قبیل ازدواج و خوردن و نوشیدن است که ساختار وجود جسمانی آنها به این امور بستگی دارد. و همین طور روش رسول خداصلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام در غذا و آب بوده است. و دیگر ائمه، مشرب دیگری داشتند، چه این که حکمت دیگری در آنها در کار بوده است. پنجم: بیان شد که تعینات ائمه‌علیهم السلام مصادیق کلیه حقیقت ولایت کلیه الهیه است، این حقیقت محیط به همه مصادیق جزئی است و مصادیق جزئی با همه مراتب و شئون خود در عوالم ایشان فعلی اند، و به همین خاطر شهدای خلق از پیشینیان تا روز قیامت هستند، پس ایشان نسبت به خدای تعالی همانند بنده‌ای هستند که در پیشگاه خدا ایستاده و همه امور مربوط به عبد در پیشگاه مولایش قرار دارد، و کارهایی از آن عبد سر می‌زند که شایسته جلال مولا نیست مثل این که شیرخواره‌اش در پیش مولی بول می‌کند و یا بچه‌اش می‌دود و یا خادمانش در حضور وی قیء می‌کنند و امثال آن. گرچه آن بنده خود چنین نکرده است و به اختیار او نیز نمی‌باشد، بلکه از اختیار آن طفل و یا بچه و خادم نیز خارج است. لیکن بنده از مولایش خجالت می‌کشد و از او عذرخواهی می‌کند، بلکه گاه از شدت خجالت آرزو می‌کند که زمین او را فرو برد و زبانش لال گردد و قادر بر عذرخواهی نشود، تا رأفت مولی شامل حال او شود، و ترس او را از بین ببرد و اضطراب شدید او را بنشانند، ائمه‌علیهم السلام نیز در عوالم خود چنین هستند. گناهان رعایا و بندگان ایشان در پیشگاه مالک شاهان و شاه شاهان در دیدگاه ایشان شایسته جلال و عزت پروردگار نیست و اگر فضل و رحمت و تأنی او در خشم نمی‌بود زمین اهلش را فرو می‌برد، بنابراین ایشان پیوسته از خداوند عذرخواهی کرده و خواهان بخشش هستند، با این که خود آن کارها را انجام نداده‌اند. ششم: این که اگر بنده به وظایف عبودیت عمل کند به اندازه معرفت به جلال مولی و کبریایی و عظمت مولای اوست و خداوند نیز در نهایت درجه جلال و کبریایی و عظمت قرار دارد به طوری که هیچکس تاب شناخت جلال و ادراک عظمت و رسیدن به کنه کبریایی او را ندارد، لذا مادامی که از شناخت آن ناتوان باشد از عمل به وظایف عبودیت که لازمه آن شناخت است نیز قاصر است. گرچه ناتوانی در شناخت او را در عمل به آنها معذور می‌نماید. ولیکن ناتوانی و قصور عبد موجب نمی‌شود که مولی شایستگی چنان عبودیتی را نداشته باشد، و ناتوانی باعث نمی‌گردد که ترک عمل به عبودیت یاد شده هتک حرمت مولی نباشد. مثال آن نایناست که مولی را نمی‌بیند و از او در پیشگاه مولی اموری صادر می‌شود که هتک حرمت مولی است. آنگاه از آن مطلع می‌شود و خجالت می‌کشد و عذرخواهی می‌نماید و طلب عفو می‌نماید. بنابراین ایشان علیهم

السلام چون احاطه به خدای تعالی و صفاتش ندارند مگر آن اندازه‌ای که خداوند به ایشان شناسانید، می‌دانند که به غیر از آنچه خداوند به ایشان فهمانیده نمی‌توانند به وظایف خود در مقابل عظمت حق عمل کنند، و می‌ترسند که وظایف ایشان در قبال حضرتش انجام نشده باشد، چنان که از ایشان شهرت یافته که فرمودند: (۷۷۸) «ما عرفناك حق معرفتك و ما عبدناك حق عبادتك»؛ یعنی خدایا ما تو را به آن گونه که شایسته معرفت توست نشناختیم و حق عبادت تو را ادا نمودیم. لذا توبه و استغفار کرده و از خداوند طلب عفو می‌نمایند. چنان که خداوند فرمود: «وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقَلْبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ» (۷۷۹)؛ یعنی: «ایشان اعمالی را که انجام می‌دهند در حالی است که دل‌های ایشان هراسان است، ایشان به سوی پروردگار خود باز می‌گردند.» هفتم: چون تمام وجود بنده متعلق و مملوک مولایش می‌باشد، فرمانبرداری از خدا آوردن مأمور به، به عنوان آلی حرفی است، و این روح عبادت می‌باشد. و نافرمانی خدا به معنای آوردن افعال به عنوان استقلال و معنی اسمی است که روح همه معاصی می‌باشد. پس مادامی که فعل از این دو عنوان خالی باشد، طاعت و معصیتی محسوب نمی‌شود، چنان که در حال فراموشی و اشتباه و نادانی و اجبار و اضطرار و غفلت و اشتباه چنین است، و روایت‌هایی درباره موارد فوق از جمله حدیث رفع آمده است. و امام سجاده علیه السلام (۷۸۰) فرمود: «إلهی لو لا- الواجب من قبول أمرک لزهتک من ذکری إیاک علی أن ذکری لک بقدری لا بقدرک و ما عسی أن یبلغ مقداری حتی أجعل محلا لتقدیسک؛ یعنی: خدایا! به هنگام معصیت چنین نبود که من انکار ربوبیت تو کرده باشم و یا دستور تو را سبک شمرده و یا عقوبت تو بر من معلوم بوده و یا در وعید تو سست بوده باشم، لیکن گناهی بر من طاری شده و نفسم مرا گمراه کرد و هوایم بر من غالب شد و شقاوتم به آنها یاری رساند. هنگامی که فعل خالی از عنوان استقلالی باشد، گناه و نافرمانی و منافی با عصمت نیست، بلکه لغزشی است که نباید از خلیفه‌الله که بیننده حقیقت عبودیتند صادر شود، لذا صدور چنین لغزش‌هایی را از خود گناه می‌شمارند و از آن استغفار می‌کنند و توبه و عذرخواهی می‌نمایند. لذا با عصمت ایشان منافی نیست، چه این که از ایشان به عنوان انکار ربوبیت و سبک شمردن فرمان و استقلال در عرض خدا که روح معصیت است صادر نشده است. هشتم: بعد از این که روشن شد که روح و ساختار معصیت بر استقلال عبد است و در جایی که بنده استقلالی ندارد، گناه و معصیتی نکرده است. پس مانعی ندارد که گفته شود که خداوند به خاطر مصالحی که به خود ایشان بر می‌گردد ایشان را در خطا افکنده، چنان که در آدم علیه السلام اتفاق افتاد، چه این که آدم بدون بیرون آمدن از بهشت به کمال نمی‌رسید و اگر به اختیار خویش نمی‌دید و خردش بر نادانی‌اش پیروز نمی‌گردید، و بیماری‌های پنهان در انسان را که ناچار در انسان وجود دارند دوا نمی‌کرد، و از طرف دیگر خداوند نیز دلیلی بر اخراج آدم از بهشت نداشت، پس او را از خوردن میوه درخت باز داشت، با این که بر مقتضای طبیعت آدم بود. تا آدم به مقتضای طبیعت به آن درخت روی آورده و از آن بخورد، تا خداوند به بهانه‌ای آدم را از آنجا بیرون کند تا آدم بیماری‌های خود را درمان نماید. به عنوان مثال کودکی که باید چند بیماری در او پدید آید. پدر و مادرش به او دوا می‌دهند تا در زمانی که امکان معالجه ایشان می‌رود آن بیماری‌ها خود را نشان دهد، چه این که اگر آن بیماری‌ها پنهان بماند ممکن است در وقتی بروز کند که امکان علاج نباشد، و چون آدم نیز انسانی بود که در وی عالم اکبر منظوم بود و لغزش‌ها و گناهان لازمه وی، لذا اگر از وی لغزش و گناهی صادر نمی‌شد، از مرتبه انسانیت که عالم اکبر است می‌افتاد، و لذا مرتبه‌اش در آخرت از مرتبه انسان کامل پایین‌تر می‌بود. لذا خداوند او را در آن گناه افکنده تا با علاج آن به واسطه توبه کمال انسانی ظاهر شود و این از گناهانی است که خداوند او را بخشیده. چه این که کار خدا بوده تا بر عبدش رحمت آورد. نهم: بنده بعد از معرفت صفات خدا و بی‌نیازی از خلق و معرفت و عبادت آنها می‌داند که معرفت عارفان و عبادت عابدان بر قدرت خدا نمی‌افزاید و کفر و شرک و مخالفت دستورات و نواهی‌اش ذره‌ای از قدرت او نمی‌کاهد، بنابراین اوامر و نواهی خداوند برای راهنمایی مردم به منافع و مضارشان است، نه این که می‌خواهد برای خود سودی را جلب کند و یا ضرری را دفع نماید. پس با شناخت خدا به این صفات هر گاه امری از اوامر الهی را ترک کند و یا نهی را مرتکب شود، بر خود ستم روا داشته و از حق خود

کم گذاشته و پروردگار مربوط به خود را عصیان کرده است، نه پروردگار همه «و اله الا له» را، و خود بر نقصان خود اقدام نموده و بنای تخریب سلطنت خویش را گذاشته و سرزمین خویش را بر باد داده و راه سلوک به حریم شاه شاهان و مالک الملوک را بسته است. این در صورتی که عصیان و هتک حرمت مولی با نفی الوهیت و انکار ربوبیت و یا سبک شمردن امر و سستی در نهی او توأم نباشد، و لذا آدم و حوا علیهما السلام گفتند: «رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا» (۷۸۱) و خداوند فرمود: «وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى» (۷۸۲) و امام سجاد سیدالعبادین علیه السلام (۷۸۳) فرمود: «اللهم انک انزلت فی کتابک ان تعفو عمن ظلمنا و قد ظلمنا انفسنا فاعف عنا فانک اولی بذلک... الهی لم اعصک حین عصیتک و أنا بربوبیتک جاحد و لا بأمرک مستخف و لا لعقوبتک متعرض و لا لوعیدک متهاون و لکن خطیئه عرضت و سولت لی نفسی و غلبنی هوای و أعاننی علیها شقوتی» یعنی: «خداوند! تو در کتاب خودت به ما امر کردی که از کسانی که به ما ستم کردند درگذریم، ما به خویش ستم کردیم، پس از ما درگذر، چه این که تو از ما سزاوارتر به عفوئی.»؛ خداوند! در آن هنگام که تو را نافرمانی می کردم به این خاطر نبود که ربوبیت تو را منکر و یافرمانت را سبک شمرده بودم و یا در صدد معارضه با عقوبت برآمده و عید تو را سست شمرده باشم، و لیکن گناهی از من سر زده و نفسم مرا فریفت و شقاوتم مرا بر آن مدد شد...؛ و امیرالمؤمنین علیه السلام (۷۸۴) فرمود: «اللهم إن ذنوبی و إن کانت قطیعة فانی ما أردت بها قطیعة؛ یعنی: «خدایا، گناهانم گرچه قطع رحم باشد، لیکن من نخواستم چنین کنم.» امیرالمؤمنین علیه السلام خدای را معصیت نکرد و از عبودیت وی خارج نشد و به عصمت وی ضربه‌ای وارد نشد، لیکن او را از چنگ زدن به حبل اسم خدا عقب انداخت و تمسک به عروة الوثقی را به تأخیر انداخت و در آن حال او را از دخول در حریم و وصول به بالاترین درجه باز داشت، به همین خاطر عصمت معصومین و درجات مقربان و فرشتگان و پیامبران و مرسلین مراتب گوناگون دارد تا به مرتبه نهایی و بالاترین مرتبه و درجه برسد، و آن درجه و مرتبه بالا از آن محمد و آل محمد علیهم السلام است، چه این که ایشان عصمت مطلق دارند و همه مراتب عصمت و بالاترین درجه آن را حائزند. پس اوامر و نواهی خدا همانند دستورات و پرهیزهای پزشک است، پزشک نمی خواهد با امر خود سودی را به طرف خود بکشانند و یا زیانی را دور نمایند، بلکه می خواهد به بیمار سود رساند و زیان و بیماری را از او دور نماید، اگر بیمار با پزشک مخالفت کند، تا هنگامی که با مخالفت دستورات و پرهیزهایش انکار طبابت و حاذق بودن او نماید و یا دستورات او را سست بشمارد راه ارتباط با او را قطع نکرده، تنها سلامتی خود را به تأخیر انداخته و مزد نخوردن داروها را این گونه گرفته است. به همین خاطر خداوند فرمود: «مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَدَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ؛ یعنی: «اگر سپاسگزار بودید، خداوند از عذاب شما چه می خواست؟» یعنی اگر همه عوالم خود را در مسیر هدف آفرینش قرار می دادید، به ایمنی می رسیدید، یعنی هرچه دستور داد و یا شما را از آن باز داشتم برای مصالح خود شما بوده نه برای مصالح خویش، یعنی عذاب من از فعل من نبوده بلکه کار شما بر خود شما دشوار شده، چه این که: «وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» (۷۸۵) و «وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يَرَى» * ثُمَّ يَجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْبَاقِي» (۷۸۶) یعنی: «انسان تلاش خود را به زودی می بیند، آنگاه خداوند به او پاداش کامل تر می دهد.»

الْمُكْرَمُونَ

در معنای کرامت انمه (ع) بر دیگر خلائق

کریم بودن چیزی یعنی آن چیز در میان جنس خود ممتاز و خوب است، خداوند بنی آدم را از خلائق ممتاز کرده و به ایشان کرامت داد و حضرت محمد و آلش علیهم السلام را از بین فرزندان آدم کرامت بخشید و به ایشان علم عنایت فرمود. خدای تعالی فرمود: «الرَّحْمَنُ * عَلَّمَ الْقُرْآنَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ * عَلَّمَهُ الْبَيَانَ» (۷۸۷) این دانش را به احدی از جهانیان نداد. در مجمع البیان از امام صادق علیه السلام نقل کرد: «بیان در آیه شریفه به معنای اسم اعظم است که به آن همه اشیاء معلوم می گردند.» و قمی (۷۸۸) از امام

رضاعلیه السلام در آیه «الرَّحْمَنُ * عَلَّمَ الْقُرْآنَ» روایت کرد که آن حضرت فرمود: «خداوند قرآن را آموخت.» پرسیدند: «خَلَقَ الْإِنْسَانَ»، فرمود: مراد امیرالمؤمنین علیه السلام است، پرسیدند: «عَلَّمَهُ الْبَيَانَ»، فرمود: مراد بیان همان اموری که مردم به آن نیازمندند. و نیز فرمود: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (۷۸۹)؛ یعنی: «ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و ایشان را در دریا و خشکی به دوش کشیدیم و ایشان را از غذاهای پاکیزه روزی دادیم، و بر بسیاری از آفریده‌ها برتری دادیم.» و در امالی (۷۹۰) از امام صادق علیه السلام در این آیه روایت شده که می‌فرمود: «فضلنا بنی آدم علی سائر الخلق «وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ» یقول علی الرطب و الیابس «وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ» یقول من طیبات الثمار کلها «وَفَضَّلْنَاهُمْ» یقول لیس من دابة و لا طائر إلا هی تأکل و تشرب بفیها، لا ترفع بیدها إلی فیها طعاما و لا شرابا غیر ابن آدم فإنه یرفع إلی فیہ بیده طعامه، فهذا من التفضیل»؛ یعنی: ما بنی آدم را بر دیگر آفریده‌ها برتری دادیم و ایشان را در خشکی و دریا حمل کردیم، یعنی برتر و خشک، و ایشان را از غذاهای پاکیزه روزی دادیم، یعنی میوه‌های پاکیزه و ایشان را برتری دادیم.» آن حضرت درباره این آیه فرمود: «همه چارپایان و پرنده‌ها دهان خویش را به غذا و آب نزدیک می‌کنند و غذا و آب را با دست خود به دهان نمی‌برند، تنها انسان غذا و آب را به دهانش می‌برد، این نیز یکی از موارد برتری انسان بر آفریده‌های دیگر است.» و عیاشی (۷۹۱) از امام باقر روایت کرد که در آیه: «وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ» فرمود: «خلق کل شیء منکبا غیر الإنسان فإنه خلق منتصبا؛ یعنی: همه را افتاده خلق کرد ولی انسان را راست آفرید.» و از امیرالمؤمنین علیه السلام درباره صورت آدمیان روایت شده که آن حضرت فرمود: این گرامی‌ترین صورت به نزد خداست.» و در کافی (۷۹۲) از محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام روایت شده است که گفت: «سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامَ عَمَّا يَرُؤُونَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ فَقَالَ هِيَ صُورَةٌ مُّحَدَّثَةٌ مَخْلُوقَةٌ وَ اضْطَفَاهَا اللَّهُ وَ اخْتَارَهَا عَلَى سَائِرِ الصُّورِ الْمُخْتَلَفَةِ فَأَضَافَهَا إِلَى نَفْسِهِ كَمَا أَضَافَ الْكَعْبَةَ إِلَى نَفْسِهِ وَ الرُّوحَ إِلَى نَفْسِهِ فَقَالَ بَيْتِي «وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي»؛ از امام باقر علیه السلام پرسیدم: اهل سنت روایت می‌کنند که خداوند آدم را بر صورت خویش آفرید. حضرت پاسخ داد: این صورت حادث و مخلوق است و خداوند آن را بر دیگر صورت‌های گوناگون برگزید، لذا صورت انسان را به خود نسبت داد، چنان که کعبه را به خود نسبت داد و روح را به خود منسوب نمود و فرمود: «وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» (۷۹۳). گویم: امکان دارد که علت گزینش و نسبت به خودش این باشد که صورت انسانی کامل‌ترین و تمام‌ترین حکایت از جمال و جلال را دارد، لذا خداوند به خودش اضافه کرده و نسبت داد تا آنگاه کند که اگر ممکن بود که خداوند متصور به صورتی شود که محال است، به صورت انسانی در می‌آمد. لیکن صورت برای خداوند محال است چه این که با ازلیت و ابدیت و غیر متناهی بودن ذات ناسازگاری دارد. مطلب فوق را روایت زیر تأیید می‌کند که از زبان خداوند نقل شده است: «ان الانسان سَرَى و انا سره» انسان سرّ من است و من سرّ او هستم و آل محمد گرامی‌ترین انسان‌ها به نزد خدا هستند و خداوند ایشان را برای خود برگزید و دانش و حکمتی به ایشان داد که به هیچ کس از جهانیان عطا نفرمود و امر دین خود را به ایشان واگذار کرد و برایشان سلام فرستاد و بر فرزندان پیامبران دیگر سلام فرستاد و فرمود: «و سلام علی آل یاسین» و در کافی (۷۹۴) به اسنادش به محمد بن سنان از عبدالله بن سنان روایت شده است که گفت: امام صادق فرمود: «نه به خدا قسم، خداوند به احدی جز به رسول خداصلی الله علیه وآله و الاثمه علیه السلام تفویض نفرموده است و فرمود: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ» (۷۹۵) یعنی: ما کتاب را به حق بر تو فرستادیم تا بین مردم به آنچه خداوند به تو نشان داده حکم نمایی و این در اوصیاء علیهم السلام جاری است. قمی (۷۹۶) در آیه شریفه «سَلَامٌ عَلَىٰ آلِ يَاسِينَ» (۷۹۷) روایت کرده است که: «آنگاه خداوند محمد را یاد کرد و فرمود: «وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ * سَلَامٌ عَلَىٰ آلِ يَاسِينَ» (۷۹۸) فرمود: «یاسین محمد و آل یاسین ائمه هستند.» و در معانی (۷۹۹) از امام صادق علیه السلام از پدرش از پدرانش از علی علیه السلام در این آیه روایت کرده است که فرمود: «یاسین محمد است و ما آل یاسین هستیم.» و در جوامع (۸۰۰) از ابن عباس روایت کرده است که: «آل یاسین آل محمد هستند و یاسین نامی از نام‌های آن حضرت است.»

الْمُقَرَّبُونَ

در شرح فقره «و عترت خیره رب العالمین» بیان شد که خدای تعالی ایشان را از نور ذات خویش آفریده و علت اختیار ایشان از بین خلائق و ماجرای بین خدا و کلیمش موسی چه بوده و همان برای کسانی که طالب هدایتند کافی است.

الْمُتَّقُونَ الصَّادِقُونَ الْمُصْطَفُونَ

مراد از صادقین چیست؟

حقیقت تقوی در «و اعلام التقی» بیان شد و این که ایشان اعلام و قوام تقوی هستند و به واسطه ایشان و سر ایشان متقین تقوی پیشه می‌کنند و به واسطه علانیه ایشان مردم هدایت می‌شوند. «الصادقون» اشاره به آیه شریفه «وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ» (۸۰۱) دارد. بدان که حقیقت صدق عبارت از واقع و تقرر و وجود شیء می‌باشد و لذا هر چه مطابق آن باشد صادق نامیده می‌شود؛ مثل نسبت خبری، اگر خبر مطابق با واقع باشد صادق و الا کاذب است و نیز خبر دهنده اگر خبری که داده مطابق با واقع باشد صادق و الا کاذب است، گرچه خبر دهنده گمان کند که خبرش واقعیت دارد. بله، او در این دروغ معذور است، چه این که خدا فرمود: «هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ» (۸۰۲) یعنی: «این روزی است که راستگویان را راستگویی سودی بخشد، ایشان باغ‌هایی دارند که از زیر آنها رودها جاری است.» چه این که روشن است که در روز قیامت حقیقت ایمان سود دارد، نه آنچه معتقدی آن را واقع پندارد. پس مراد از صادقین در آیه نخست کسانی‌اند که حامل حقیقت و واقع هستند و ایشان آل محمدعلیهم السلام هستند که حامل اسم خدا و مظاهر کلی‌اند. لذا در کافی (۸۰۳) از امام باقرعلیه السلام درباره این آیه نقل شده است که فرمود: «مراد ما هستیم» و از امام رضاعلیه السلام (۸۰۴) نقل شده که فرمود: «صادقین ائمه‌علیهم السلام و کسانی که به طاعت ایشان اعتراف دارند می‌باشند.» و در مجمع البیان از امام باقرعلیه السلام روایت شده است که فرمود: «وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ» یعنی با آل محمدعلیهم السلام باشید و قمی (۸۰۵) روایت کرده که ایشان ائمه هستند. و «مصطفون» مراد از آن در تفسیر «و سلاله النبین و صفوة المرسلین» بیان شد. و همان کفایت می‌کند. به آن مراجعه کن.

الْمُطِيعُونَ لِلَّهِ

حقیقت طاعت عبارت از این است که بنده هر آنچه را خدا داده یعنی جان و دارایی‌ها و همه جوارح و اعضا و متعلقات خود را در اراده الهی صرف کند و این درجه برای بنده‌ای نسبت به خدا فراهم نمی‌شود مگر این که از محمد و آل محمدصلی الله علیه و آله باشد، این مطلوب در «المستقرین فی امرالله» بیان شده و دیگر اعاده نمی‌کنیم.

الْقَوَامُونَ بِأَمْرِهِ

تفسیر آن در «المستقرین فی امره و المظهرین لامره و نهیه» بیان شد.

الْعَامِلُونَ بِإِرَادَتِهِ

مراد این است که ایشان کاری نمی‌کنند، مگر این که خداوند از ایشان عهد گرفته و در گفتار از خدا پیشی نمی‌گیرند و به فرمان او کار می‌کنند، چنان که روایت فراوان در این زمینه وارد شده و در کافی بابی برای آن باز کرده است، چه این که اوامر الهی درباره

خودشان و امور خلائق به تدریج به ایشان می‌رسد، و این علم تدریجی از همه علوم ایشان بالاتر و برتر است و در این زمینه در کافی در باب علم ائمه‌علیهم السلام بابتی باز شده است.

الْفَائِزُونَ بِكَرَامَتِهِ

یعنی ایشان به اعمال کریم فائز می‌شوند و دستوراتی که درباره کارهایشان به تدریج به ایشان می‌رسد بهترین اعمال است، چه این که مأمورین به اندازه قابلیت‌ها و بلندی مراتب و پستی مقامات خود مأمور می‌شوند و چون علل و مبادی آل محمدصلی الله علیه و آله گرامی‌ترین مبادی است، پس باید مأمور به آنها چیزی باشد که با آن علت نهایت مناسبت را داشته باشد، پس این فقره ناظر به عالم افعال ایشان می‌باشد و فقره‌های قبلی ناظر به مبادی و صفات و ملکات ایشان بود، بنابراین تکرار نیست.

اصْطَفَاكُمْ بَعْلِمِهِ وَ ارْتَضَاكُمْ لِعِبِيهِ وَ اخْتَارَكُمْ لِسِرِّهِ وَ اجْتَبَاكُمْ بِقُدْرَتِهِ وَ اعَزَّكُمْ بِهَدَاؤِهِ وَ خَصَّكُمْ بِبُرْهَانِهِ وَ انْتَجَبَكُمْ لِنُورِهِ وَ اَيَّدَكُمْ بِرُوحِهِ

ائمه (ع) ظرف علم پروردگاریند

در فقره «و خزان العلم» بیان شد که دانشی که خداوند به محمد و آتش علیهم السلام داد این است که به علم مشیت رسیده‌اند و ایشان خوانندگان به سوی مشیت الهی‌اند، چنین درجه‌ای ممکن نیست، مگر این که تجرید و تصفیه از همه مراتب وجود شده باشند و از همه حدود ترکیه و تنزیه گردیده و خداوند ایشان را به مرتبه تجرید کامل که برای ممکنات ممکن نیست برساند تا آزاد و رها شوند و بتوانند با مبادی خویش با هر قیدی اجتماع نمایند، والا تا زمانی که در عالم حدود و قیود باشند نمی‌توانند به مرتبه دیگری صعود نمایند، چه این که هر حدی با دیگری متضاد است، ولی اگر چیزی لابلش شرط باشد با هزار شرط هم جمع می‌شود، وقتی این گونه ایشان را برگزید و به جایگاه گرامی شده‌ها و بالاترین مرتبه مقربان و برترین درجه مرسلان رساند، اهلیت نزول علم الهی را پیدا می‌کنند، پس خداوند رضایت داده که ایشان را بر علم خود مطلع کند و بر آن عزم را جزم کرده و ایشان را برگزید و سرّ خود را به سوی ایشان فرو فرستاد و ایشان را به قدرت خود پر ساخت و به هدایت خود رهنمون شد، یعنی به آنها واگذار کرد که اشیاء را به اندازه‌ای که گنجایش دارند برسانند، لذا با این قدرت و وکالت بر اشیاء چیره شوند و براهین پروردگار ویژه آنها گردید. آن براهین بر کمال صفات جلالی و جمالی خدا دلالت می‌کرد. این فقرات اشاره به عوالم هفت گانه‌ای دارد که هیچ ذره‌ای در آسمان و زمین جز به آن تحقق نمی‌یابد، خداوند همه این مراتب را به شما داد، بنابراین با گزینش شما برای علمش ظرف مشیت الهی شده‌اید، لذا علمی که به عالم مشیت رسیده به شما واصل گردید و با رضایت خدا و شاهد گرفتن شما در عالم مشیت خداوند شما را محل اراده خویش قرار داد و غیب خدا مشهود شما گردید و هنگامی که شما محل اراده و معدن سرّ خدا گردیده‌اید باید رسیدن به عالم قدر با اراده شما باشد به همین لحاظ با قدرت خود شما را برگزید، یعنی شما را با مقدورات خود پر ساخت، بنابراین تقدیر همه اشیاء جز با تقدیر شما امکان‌پذیر نیست و بعد از تقدیر اشیاء شما را به قضایش رهنمون شد به این که شما را چیره و مستولی بر تنزیل اشیاء به عالم قضاء ساخت و شما را به امضای تدریجی آنها اختصاص داده تا برهان ربوبیت او همیشه با شما بوده و از شما جدا نشود، پس با شما نوری قرار داد که با آن راه روید و آن نور روح القدس است و لذا شما را مؤید به آن ساخت، هرگاه خداوند به شما در چیزی اجازه داد با دمیدن وی در روع شما را مطلع می‌سازد. پس شما آن را به عالم اجل تنزیل می‌دهید و این مطلب با بیان رساتری در «موضع الرساله» گفته شد. به آن مراجع کن! این که فرمود: «اصطفیکم لعلمه» اشاره به عالم مشیت کلیه الهیه‌ای دارد که مواد علم ایشان می‌باشد و همان اسم اعظم است که دارای هفتاد و سه حرف است و حرفی را خدا برای خود در علم غیب برگزیده است، این حرف را هیچ فرشته مقرب و یا پیامبری مرسل نمی‌داند، خداوند هفتاد و دو حرف را به حضرت

محمدصلی الله علیه وآله داده و آن حضرت به اهل بیت خود به ارث عطا فرمود. ایشان با آن حوادث گذشته و حال و آینده را می‌دانند، در این باره روایاتی در کافی آمده که کلینی (ره) برای آن بابی باز نموده است. این مرتبه بهره ائمه‌علیهم السلام از حقیقت نبوت است که صادر نخستین در همه موجودات است و آن به منزلت علم در عالم خلق از عالم سبعة می‌باشد. و این که فرمود «و ارتضیکم لغیبه» اشاره به آیه شریفه «فَلَا يَظْهَرُ عَلَيَّ غَيْبٌ أَحَدًا * إِلَّا مَنْ أَرْتَضَى مِنْ رَسُولٍ» (۸۰۶) و این اشاره به نصیب و بهره ایشان از رسالت دارد، چه این که مرتبه رسالت پایین‌تر از مرتبه نبوت است. و به آن به عالم اراده کلیه الهیه اشاره نموده که در عوالم ایشان به منزلت عالم مشیت و عالم قرآن و عالم جمع است که بدون یکی از دو اسم نمی‌تواند به عالم شهادت تنزل نماید، و حتماً باید در یکی از این دو عالم فرود آید. عالم نور که آیه محکمه است و یا عالم ظلمت که آیه متشابه است. این که فرمود: «و اختارکم لسره» اشاره به عالم اراده خلقیه دارد که عالم قدر الهی است که مراد از آن عالم نور و آیه محکمه و اسم الله است که مختار خدا و رسول در مقام تنزل به عالم کثرت و منزلت فرقان می‌باشد، به همین خاطر مختار رسول پروردگار جهانیانند، چه این که ظهور ایشان در عالم کثرت به اسم الله است نه به طاغوت؛ پس ایشان برای سرش اختیار و انتخاب شده‌اند. و فقره «و اجتبیکم بقدرته» اشاره به عالم قضای الهی که عالم قدر در خلاق است دارد. این مرتبه تنزیل ایشان به عوالم اسماء حسنی است که مراتب اسم الله هستند، زیرا اجتناب از باب افتعال و ریشه آن بجایه و جباوه و جبا به کسر جیم به معنای آبی که در حوض جمع شده می‌باشد. چنان که در قاموس آمده است؛ پس مراد این است که خداوند تمام مقدورات را در شما جمع کرده و شما را از آن پر نموده تا قضای خویش را نسبت به مقدورات اعلام کرده باشد، چنان که آب را در حوض جمع کرده و حوض به آن پر شده باشد، پس بآ در «بقدرته» برای تعدیه و تضمین معنای «جمع» برای امتلاء است. و فقره «و اعزکم بهداه» اشاره به عالم امضاء الهی که عالم قضاء در خلق است دارد و عزّ به معنای غلبه و چیرگی و هدایت به معنای ایصال و رساندن اراده او است، مراد این است که: با قرار دادن عالم امضاء در شما به شما چیرگی و سلطه بر همه اشیاء و امضاء آن داده شده است. و فقره: «و خصکم ببرهانه» و این اشاره به عالم اجل الهی دارد که عالم امضاء در خلق و عالم اذن می‌باشد، پس عالم اجل در خلق عالم تعیین در خارج می‌باشد. آنگاه این مطلوب را چنین بیان کرد که این مطلب به خاطر گرینش شما و برداشت همه حجاب‌ها از شما به واسطه نورش که اسم الله است که مبدای ظهور شماست می‌باشد. لذا فرمود: و انتجبکم لنوره و ایدکم بروحه؛ این شأنی از شؤون و مرتبه‌ای از مراتب اسم الله است و با رسیدن این مرتبه در حجت‌های خدا، خداوند انبیاء‌علیهم السلام را تأیید کرد، چنان که فرمود: «و ایدهم بروح منه». در کافی (۸۰۷) از ابوبصیر روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام درباره آیه «وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ» (۸۰۸) پرسیدم، فرمود: «قَالَ خَلَقَ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَعْظَمَ مِنْ جَبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ كَمَا أَنَّ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يُخْبِرُهُ وَيَسِدُّهُ وَهُوَ مَعَ الْأَيْمَةِ مِنْ بَعْدِهِ؛ یعنی: روح آفریده‌ای بزرگ‌تر از جبرئیل و میکائیل است، این روح با رسول خداصلی الله علیه وآله بود و او را مطلع و محکم می‌نمود، آن روح با امامان بعد از وی می‌باشد.» و نیز در کافی (۸۰۹) از ابوبصیر روایت شده که «از امام صادق علیه السلام از آیه شریفه «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي» (۸۱۰) پرسیدم، فرمود: مخلوقی بزرگ‌تر از جبرئیل و عزرائیل است که با رسول خدا جمع بوده و با ائمه‌علیه السلام می‌باشد، این روح از عالم ملکوت است.» بدان که در بیان حقیقت نبوت گفته شده که هر نفسی بلکه هر موجودی از آن روح نصیبی دارد و محمد و آلش علیهم السلام آیات کبری و مظاهر کلیه آنند و دیگر مردم مظاهر جزئیه او می‌باشند، پس حقیقت محمدیه الهیه و حقیقت علویه الهیه دو موجود مکنون در همه اشیاء هستند، پس آل محمدصلی الله علیه وآله به دلیل این که به تمام مراتب اسم اعظم رسیده‌اند که آیت کبری حقیقت محمدیه الهی و حقیقت علویه الهی است، لذا کلیات آن خصلت‌های هفتگانه‌ای که همه آسمان‌ها و زمین به آن موجودند به ایشان اختصاص یافتند. به همین خاطر به همه گذشته و حال و آینده احاطه دارند، بر خلاف دیگر موجودات و لذا همه مراتب خلق و نه دیگران در ایشان تحقق دارد و ایشان شهدای خلقتند. پس این فقره‌ها نظر به نفوس و سر ائمه دارد که در اشیاء

مکنون است، چه این که هر موجودی از حقیقت نبوت و ولایت بهره دارد، نه این که ائمه مدبر عالم امکان و مقدر آن باشند، بلکه تدبیر و تقدیر و غیر آن از خدای واحد بدون شریک است و ایشان و دیگر مردم در اثر پذیرفتن از خدا بدون هیچ واسطه در یک سطح قرار دارند، چنان که در ابتدای کتاب تحقیق شد.

وَرَضِيكُمْ خُلَفَاءَ فِي أَرْضِهِ

در خلافت ائمه (ع) از خدا

خلافت بر زمین دو معنا دارد، چه این که مراد از زمین یا چیزی است که ساختار جهات قابلیت در عالم امکان بر آن است، در این صورت معلوم گردید که همه تأثیرات در عالم وجود به سر آل محمد صلی الله علیه و آله می‌باشد و او مثل اعلی است که خلقت را شروع کرده و آنگاه اعاده‌اش می‌نماید، زیرا خداوند فرمود: «وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۸۱۱) یعنی: «او کسی است که آفرینش را شروع کرده و آن را باز می‌گرداند، و این بر او آسان‌تر است و خداوند دارای مثل اعلی در آسمان‌ها و زمین است و او گرامی حکیم است.» و یا مراد از آن زمین در قبال دیگر موجودات است. در این صورت مراد این است که وقتی خداوند همه ارکان موجودات مورد نیاز وجود را برای شما کامل کرد و شما را به آداب خویش تأدیب نمود، چنان که جد شما محمد صلی الله علیه و آله را ادب کرد و فرمود: «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ» (۸۱۲) و سپس سیاست مردم را به او واگذار نمود و فرمود: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۸۱۳) و فرمود: «مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» (۸۱۴) چنان که در کافی (۸۱۵) با طرق متعدد روایت شده و کلینی برای آن بابی باز کرده است، پس شما را نیز خلعت خلافت داد و خلافت را شایسته شما دانست، پس شما را حجت‌ها و خلفای خویش قرار داد و فرمود: «الصَّالِحَاتِ لِيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلِيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أُمَّتًا يُعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (۸۱۶) یعنی: «خداوند به کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند وعده داده است که ایشان را خلیفه خویش در زمین قرار دهد، چنان که گذشتگان را خلیفه قرار داده است و دینی که برای ایشان شایسته دید را متمکن و مستقر کرده و هراسانی ایشان را بعد از ترس به ایمنی بدل می‌کند تا مرا شرک نورزند و هر کس بعد از آن ناسپاسی کند، فاسق خواهد بود.» در کافی (۸۱۷) از امام صادق علیه السلام روایت شده که از آیه یاد شده از آن حضرت پرسیده‌اند، پاسخ داد: «مراد از ایشان ائمه‌اند علیهم السلام» و از امام باقر علیه السلام (۸۱۸) روایت شده که «خداوند در کتابش درباره والیان بعد از حضرت محمد صلی الله علیه و آله به طور ویژه فرمود: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ... هُمُ الْفَاسِقُونَ» یعنی: «شما را به خاطر علم و دین و عبادت بعد از پیامبر خلیفه قرار می‌دهم، چنانکه آدم برای بعد از خود اوصیایی قرار داد تا پیامبری که بعد از وی می‌آید مبعوث شود، تا مرا پرستند و شرک نورزند»، مراد از «یعبدوننی» یعنی مرا به ایمانی پرستند که معتقد باشند که بعد از محمد پیامبری نیست، پس هر کس غیر از این گفت «فأولئك هم الفاسقون» بنابراین خداوند والیان امر را بعد از محمد به علم متمکن ساخت و ما همان والیانیم، از ما پرسید، اگر تصدیقتان کردیم، اعتراف کنید و شما چنین نخواهید کرد. پس حقیقت خلافت از خدا عبارت از نیابت از خداست، و خلیفه قرار داد تا آن امور و پیاده شدن آن نسبت به خدا مرتب گردد، و همین دلیل و کاشف گردد از این که مردم به دل ایمان آورده و به الوهیت و ربوبیت ایشان اعتراف دارند، چنان که فرشتگان را واداشت تا برای آدم سجده کنند تا مؤمن از کافر مستکبر معلوم شود، چنانکه در آیات مزبور فرمود: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (۸۱۹) و در سوره حجر فرمود: «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ» (۸۲۰) و در سوره ص فرمود: «فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (۸۲۱) پس سجود ایشان برای آدم طاعت خدای - سبحانه - است چه این که با آن عبودیت خدا را برای

خدای سبحان به اثبات می‌رسانند، چه این که به طرفی روی کنند که خداوند ایشان را به آن طرف واداشت.

و حُجَّاجًا عَلَى بَرِيَّتِهِ

در «حجج الله على اهل الدنيا و الآخرة و الاولی» معنی حجت بیان شد. «بریه» در آیه شریفه «هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ» (۸۲۲) آمده است، «باری» وقتی در کنار خالق و مصور درآمده به این معناست که اکنون می‌گوییم: چه این که خالق یعنی ذات به اعتبار ایجاد عقول و باری ذات به اعتبار تنزیل عقول به عالم نفوس می‌باشد، اگرچه هر یک ممکن است در جای دیگر استعمال شود، و مصور به معنای ذات به اعتبار تنزیل نفوس به عالم اسماء از قبیل سمیع و بصیر و غیره می‌باشد، زیرا چه بسا اطلاق می‌شود و معنای فوق از آن فهمیده می‌شود. مثل آیه شریفه «مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا» (۸۲۳) یعنی: «هیچ مصیبتی در زمین و یا در جان‌هایتان به شما نرسیده مگر این که در کتابی قبل از این که نفوس را خلق نمایم نوشته شده است.» در اینجا «نبرأها» یعنی قبل از انشاء نفوس. و در علل از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «ان ملك الارحام يكتب كل ما يصيب الانسان في الدنيا بين عينيه» «فرشته ارحام آنچه را که به انسان در دنیا می‌رسد در پیشانی وی می‌نویسد.» گوییم: یعنی در عالم نفوس وی می‌نویسد، نفس بعد از فناى همه مراتب باقی می‌ماند و همین در آیه شریفه مورد اشاره واقع شده: «كل شيء هالك الا وجهه». آنگاه فرمود: این مطلب همان است که در آیه شریفه «مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ... الخ» آمده است و نیز فرموده‌اند: «يا بَارِيَّ النَّفُوسِ بَعْدَ الْمَوْتِ» (۸۲۴) و خداوند فرمود: «وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِيكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِيكُمْ» (۸۲۵) یعنی: «هنگامی که موسی به قومش بنی اسرائیل گفت: شما با گوساله پرستی به خویشتان ستم کرده‌اید، پس به سوی آفریننده خویش برگردید و خویشتان را بکشید، این برای شما به نزد آفریننده شما بهتر است.» و خلاصه در مقام تقابل خالق و باری و مصور، خالق به معنای آفریننده عقول و باری به معنای آفریننده نفوس و مصور به معنای آفریننده اجزاء است. به عبارت دیگر خالق آفریننده عالم احدیت و باری آفریننده عالم واحدیت و مصور آفریننده عالم کثرت است، پس مراد از این گفته، «حججاً على بریته» یعنی بر همه کسانی که دارای نفس هستند، از فرشتگان و انسان‌ها و جنیان و غیره.

و أَنْصَارًا لِدِينِهِ

مراد از دین آن است که تدین بدان واجب و اعراض از غیر آن لازم است و آن اسم خداست؛ ولی شرایع مظاهر الله در عالم افعالند، چنان که در «الادلاء على مرضاه الله» تحقیق شد. بنابراین ایشان در سرّ و علانیه یاوران خدایند، در سرّ یاور خدایند چه این که همه خیرات و کمالات در ابرار و اخیار مترتب بر سرّ آل محمد صلی الله علیه و آله است و این سرّ از مصادیق اسم خداست که مکنون در هر نفسی است و لذا ایشان «عناصر الابرار و دعائم الاخیار» شده‌اند، چنان که قبلاً بیان شد و اگر این سرّ نبود خداوند عبادت نمی‌شد و به شناخت در نمی‌آید. و در علانیه به این دلیل که ایشان راهنمایان به سوی رضایت و خوشنودی خدایند و امر و نهی خدا را آشکار می‌کنند و آیات خدا را برپا می‌دارند و ایشان با حجت‌های خود بر منکرین از حریم خداوند دفاع می‌کنند و از مخالفت با وی نهی می‌نمایند، چنان که در باب «و ابواب الایمان» بیان شد به آن مراجعه نما!

و حَفَظَةً لِسِرِّهِ وَ خَزَنَةً لِعِلْمِهِ

ایشان حافظان سرّ و خزائن علمش می‌باشند. در «خزان العلم» و «حفظه سرالله» شرح آن بیان شد.

و مُسْتَوْدَعًا لِحِكْمَتِهِ

ممکن است «مستودع» به کسر دال و یا به فتح دال باشد. بنابراین معنی چنین می‌شود: ایشان حکمت خود را در نزد خدا به ودیعت گذاشته‌اند و یا خداوند حکمت خود را به نزد ایشان به ودیعت گذاشته است. قبلاً معنای حکمت بیان شد و روشن شد که حکمت حقیقت ولایت است، این معنا در «معادن الحکمه» گفته آمد.

و تَرَاجِمَةً لِّوَحْيِهِ

«تراجمه» جمع «ترجمان» مثل عنفوان و زعفران و ریهفان و آن به معنای پرده بردارنده و مفسر زبان است. مراد از وحی قرآن می‌باشد و در «حمله کتاب الله» بیان شد که حقیقت وحی اسم اعظم است که خداوند همه حروف به جز مستأثره را به حضرت محمدصلی الله علیه و آله آموخت. و قرآن مرتبه اجمال و تفصیل آن با ظهور مراتب و شؤون در مرحله فرقان است، فرقان مرتبه آل محمدصلی الله علیه و آله است، آنچه را رسول خدا به لفظ در آورد، مرتبه قول قرآن است که قراء نیز آن را تلفظ کرده‌اند و آنچه را نویسندگان قرآن نوشته‌اند مرتبه کتابت و نوشتاری است که اگر قصد قرآن بودن و حکایت قرآن در آن بود قرآن است. پس مراد از این که ایشان ترجمه کنندگان وحی خدا هستند، یعنی ایشان بیانگر و تفصیل دهنده همه مراتب آن اسم هستند، چه این که آنها اسم یاد شده را از عالم اجمال به عوالم تفصیل تنزل می‌دهند و از آن هرچه را امت تا روز قیامت نیازمند است استنباط می‌کند، همانطور که خداوند فرمود: «وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ» (۸۲۶) یعنی: اگر ایشان امر را به پیامبر و اولو الامر می‌رسانند، کسانی که استنباط از قرآن می‌نمایند آن را می‌دانستند. و در جوامع (۸۲۷) از امام باقرعلیه السلام روایت شده است که «ایشان ائمه معصومین هستند.» و عیاشی (۸۲۸) از امام رضاعلیه السلام نقل کرده است که فرمود: «ایشان آل محمدند، چه این که ایشان از قرآن استنباط می‌کنند و حلال و حرام را می‌فهمند و ایشان حجت‌های خدا بر مردمنند.» و حقیقت استنباط در آوردن فروع و شاخه‌ها از اصول و ریشه‌ها و تنزیل کلیات به جزئیات می‌باشد، پس ظواهر قرآن آخرین مرتبه آن و بواطن آن آخرین مرتبه ظاهر و حقیقت آن اسم است، بنابراین بواطن به شمار در نمی‌آید، و هر معنایی که در تأویل قرآن آمده به مرتبه‌ای نظر دارد، و لذا مراتب اختلاف دارند. و ما در کتاب «التحفة الرضویة» مطالبی بیان داشته‌ایم که پرده از روی «کتاب» برداشته می‌شود و اختلاف در بین اخبار خود کتاب با آن برطرف می‌گردد. به آن مراجعه کن!

وَأَرْكَانًا لِتَوْحِيدِهِ

«ارکان»، جمع «رکن» به ضم به معنای طرف قوی و زیربنای دیگر اطراف است و قبلاً بیان کردیم که اسم الله که سرّ آل محمدصلی الله علیه و آله است در همه نفوس وجود دارد و سلوک تنها با معرفت و شناخت آن به سلوک راه خداوند و توحید هدایت دست می‌یابند، ایشان با رسیدن به آن سرّ در عوالم خودشان به آن مقامات می‌رسند و این سرّ ایشان را راهنمایی و ارشاد به حقیقت توحید و معرفت «اله الاله» می‌نماید و اگر آن سرّ نبود خداوند شناخته نمی‌شد و در فقره «و ابواب الایمان» و «القادة الهداء» مطالب فوق شرح گردید.

و شُهَدَاءَ عَلَى خَلْقِهِ

ائمه (ع) شاهدان بر خلقند

حقیقت شهادت حضور مشهود در نزد شاهد است، چه این که کسی می‌تواند شهادت دهد که شیء را در نزد خود حاضر دیده

باشد. و در فقره «و خزان العلم» بیان کردیم که علم خدا اگر به علم مشیت برسد، خداوند محمد و آل محمد صلی الله علیه و آله را بر آن علم محیط می‌کند، لذا ایشان ظرف علم، و مبادی ایشان و وجودشان بر همه مبادی و علل خلق محیط است. چه این که ایشان مظاهر کلیه اسم الله و دیگر مردم مظاهر جزئیة آنهاست، بنابراین ایشان نمونه‌های همه موجودات را در نزد خود دارند، لذا هر خیر و شری که از آنها صادر می‌شود در آنجا منعکس می‌شود. بنابراین او عبارت از مرتبه جزئیة‌ای است که مبادی ایشان بر آن احاطه دارد، و این مرتبه جزئیة از شؤون اسم خدا و مبادی خلاق و وجودات آنها مصادیق خارجی این مرتبه‌اند، و چون ائمه بر آن احاطه دارند، لذا به فعلیت همه مراتب و شؤون آن در عوالم خود احاطه دارند، و لذا در هفت میقات و زمان یعنی در شب نیمه ماه شعبان و سه شب قدر در عوالم ائمه‌علیهم السلام عوالم علم و مشیت و اراده و قدر مردم از هم جدا می‌شود. چنان که در شب‌های جمعه عالم قضا و در روزهای دیگر عالم امضاء و اذن و در ساعات آجال ایشان معلوم می‌گردد، آنگاه تک تک جزئیات معلوم گردیده و در اعیان به تدریج و آرام آرام، هر واقعه‌ای بعد از دیگری رخ می‌دهد، خدا و رسول و خلفایش بهتر می‌دانند. این در صورتی که حادثه‌ای نخواهد جلوتر از زمان ظهورش در عوالم ائمه‌علیهم السلام اتفاق افتد، ولی اگر مصلحتی اقتضا کند که چنین عجله‌ای شود، مثلاً کرامت و اعجازی اقتضا می‌کند که چیزی اکنون پدید آید، ایشان از ظهور آن چیز حاجب و مانع نمی‌شوند، بنابراین ائمه‌علیهم السلام شهداء خدا بر خلق هستند، و هیچیک از امور مردم از ایشان مخفی نمی‌ماند. و قرآن و احادیث بر آن دلالت دارند: در کافی (۸۲۹) از سماعه از امام صادق علیه السلام در «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا» (۸۳۰) یعنی: «چگونه‌ای آن هنگام که از هر امتی شاهدهی آوردیم و تو را بر ایشان شاهد قرار دهیم». فرمود: «آیه شریفه درباره امت محمد صلی الله علیه و آله نازل شده. چه این که هر قرنی ایشان امامی دارند که بر ایشان شاهد است و حضرت محمد صلی الله علیه و آله بر ما شاهد می‌باشد.» و در آن باسنادش از برید عجلی (۸۳۱) روایت شده که از آیه شریفه «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ» (۸۳۲) از امام صادق علیه السلام پرسیدم، فرمود: ما امت وسطی هستیم و ما شهداء خدا بر خلق و حجج او در زمین هستیم. پرسیدم: خداوند فرمود: «ملئه ایکم ابراهیم» پاسخ داد: تنها ما را قصد کرده او شما را در کتاب‌های انبیاء سابق مسلمان نامید و نیز در قرآن تا رسول بر شما شاهد باشد، پس رسول خدا شهید بر ما در آنچه به ما از خداوند رسانده و ما شاهدان بر مردمیم، پس هر کس تصدیق کرد او را در روز قیامت تصدیق می‌کنیم و هر کس ما را تکذیب کرد در روز قیامت او را تکذیب می‌کنیم. در این معنا روایات عدیده‌ای (۸۳۳) موجود است. و نیز روایات عرض اعمال بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه‌علیهم السلام بر این مطلب دلالت دارند. در کافی (۸۳۴) باسنادش به ابوبصیر از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «اعمال بندگان بر رسول خدا صلی الله علیه و آله در هر صبح نموده می‌شود، خواه بندگان مؤمن باشند و خواه فاجر، بنابراین بترسید، لذا خدای - تعالی - فرمود: «اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ...» (۸۳۵) یعنی: «عمل کنید که خداوند عمل شما را می‌بیند و نیز پیامبرش... آنگاه ساکت شد.» و در آن (۸۳۶) باسنادش از یعقوب بن شعیب روایت شده که «از امام صادق علیه السلام از آیه شریفه «اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ» پرسیدم، پاسخ داد: مراد از مؤمنون «ائمه» هستند.» و در کافی به اسنادش از سماعه از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت شنیدم که می‌فرمود: چرا پیامبر را آزار می‌دهید، مردی پرسید: چگونه او را آزار می‌دهیم، فرمود: مگر نمی‌دانید که اعمال شما بر آن حضرت عرضه می‌شود، هنگامی که در آن معصیتی ببیند، حضرت بدش می‌آید، بنابراین رسول خدا صلی الله علیه و آله را ناراحت نسازید، و او را مسرور کنید.» در کافی اخبار دیگری در این معنا روایت شده است. و مراد از عرض اعمال بر ایشان این است که جوشش و تکون و فعلیت اعمال در عوالم ائمه‌علیهم السلام می‌باشد که آرام آرام در روزها و ساعات پدید می‌آید و ما در «مختلف الملائکه» آن را بیان کردیم. به آنجا مراجعه کنید. بلکه ائمه‌علیهم السلام شهداء بر همه خلائق از اولین و آخرین از پیامبران و مرسلین و فرشتگان و انسان‌ها و جنیان و دیگر مخلوقات هستند، چه این که وجود ایشان بر وجود همه خلائق احاطه دارد و ایشان ظرف مشیت خدا بوده و علم گذشته و آینده و حال تا روز قیامت در نزد

ایشان است و نیز اخباری در خصوص هریک از آن دو وارد شده از زمره آن اخباری است در این که ایشان حجت بر همه مخلوقات و بر همه عوالمند. از جمله روایت خصال (۸۳۷) به اسنادش از عبدالخالق از راوی از امام صادق علیه السلام می‌باشد، فرمود: «خداوند دوازده هزار عالم آفرید که هر عالمی از هفت آسمان و زمین بزرگ‌تر است، هیچیک از عوالم گمان نمی‌کند که خداوند عالمی دیگر غیر از آن آفریده است، و من حجت بر همه آنها هستم.» و از بصائر الدرجات (۸۳۸) به اسنادش از ابن ابی عمیر از رجالش از امام صادق علیه السلام روایت کرده که «از امام حسن بن علی علیه السلام روایت نمود که فرمود: خداوند دو شهر دارد، شهری در مشرق و شهری در مغرب و بر آن دو دیوار است و هر شهری یک میلیون لنگه در از طلا دارد و در آن یک میلیون زبان وجود دارد که هر کدام از آن زبان‌ها غیر از زبان دیگری است و من همه آن زبان‌ها را می‌دانم و در آن دو شهر و بین آنها و بر آنها حجتی غیر از من و برادرم حسین نیست.» در همان کتاب (۸۳۹) از احمد بن حسین از پدرش با همین اسناد شبیه این روایت را نقل کرده است. و از سرائر (۸۴۰) از جامع بزندی از سلیمان بن خالد روایت شده که فرمود: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: هیچ چیز نیست از آدمیان و انسان‌ها و جنیان و فرشتگان در آسمان مگر این که ما حجج بر آنها هستیم و خداوند مخلوقی نیافریده مگر این که ولایت ما را بر او عرضه کرده و با ما بر او احتجاج نموده. عده‌ای مؤمن به ما و عده‌ای کافر و جاحد بوده‌اند، حتی این عرضه بر آسمان‌ها و زمین و کوه‌ها نیز صورت گرفته است... الحدیث». و در کتاب بحار بابی برای آن باز کرده و اخبار آن را ذکر کرده، هر کس خواهد به کتاب امامت آن مراجعه کند. و در روضه کافی (۸۴۱) به اسنادش به یوسف بن ابی سعید روایت شده که گفت: «روزی خدمت امام صادق علیه السلام بودم، به من فرمود: هنگامی که روز قیامت شود، خداوند همه مردم را جمع می‌کند، حضرت نوح را قبل از همه صدا می‌کنند، به او می‌گویند: آیا پیام را رساندی؟ می‌گوید: آری، می‌پرسند: شاهد تو کیست؟ می‌گویند: محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله. فرمود: آنگاه حضرت نوح علیه السلام بلند می‌شود و مردم را کنار می‌زند تا به حضرت محمد صلی الله علیه و آله می‌رسد، جایگاه آن حضرت در محل خوشبویی قرار دارد، و حضرت علی علیه السلام با اوست. این آیه آن صحنه را تصویر کرده است که «فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا»؛ یعنی: «هنگامی که او را دیدند، روی کسانی که کفر ورزیده‌اند سیاه می‌شود.» نوح به آن حضرت می‌گوید: خداوند از من پرسید آیا پیام را رساندی؟ گفتم: بله، پرسید: شاهد تو کیست؟ گفتم: محمد صلی الله علیه و آله، آن حضرت می‌گوید: ای جعفر و ای حمزه بر پا خیزید و برای حضرت نوح شهادت دهید که او رسانیده است. امام صادق علیه السلام فرمود: پس جعفر و حمزه شاهد پیامبران در تبلیغ هستند؛ پرسیدم: فدایت شوم، پس علی علیه السلام چه جایگاهی دارد و کجاست؟ فرمود: منزلت علی بزرگ‌تر از این است.» در همان کتاب (۸۴۲) در باب «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ» (۸۴۳) از امام باقر علیه السلام روایتی طولانی نقل شده است که فرمود: «به خدا سوگند، حکم الهی است که بین مؤمنین اختلافی نباشد، به همین خاطر ایشان شاهدان بر مردمنند، تا محمد صلی الله علیه و آله برای ما و ما برای شیعیان شهادت دهیم، و شیعیان ما شاهد بر دیگر مردمنند، بنابراین ایشان بر همه مردم شاهدند.»

وَأَعْلَامًا لِعِبَادِهِ

«اعلام» جمع «علم» کوهی است که راه به آن دانسته می‌شود و در اضافه «عباد» به ضمیر «ه» که به خدا بر می‌گردد اشاره به این شده که هر کس که خدا را می‌پرستد چاره‌ای از توجه به ائمه‌علیهم السلام ندارد، و گرنه به خدا راه نمی‌برد و راه عبادت او را نمی‌فهمد.

وَمَنَارًا فِي بَلَادِهِ

«المنار» به فتح میم، چیز مرتفعی که بر آن آتش افروزند تا گمشده‌ها راه یابند.

وَأَدْلَاءَ عَلَي صِرَاطِهِ

بدان که قوام هر چیز به مبدأ آن است، و مبدأ آن چیز خود مظهري از مظاهر جزئیه حقیقت نبوت می‌باشد و مبدأ آن شیء رکن آن است، پس به اعتبار این که باب ایمان به خدا می‌باشد، علم بندگان است و به اعتبار این که گمراه به او راه را پیدا می‌کند و شخص را به رشد می‌خواند، منار در بلاد انفس است و به اعتبار این که بعد از شناختن آن شخص را راهنمایی می‌کند که محدث و خالق و قیمی دارد، لذا دلیل می‌باشد و آن سیر آل محمد صلی الله علیه و آله می‌باشد، پس ایشان اعلام بندگان خدا و منار بلادش و دلالت کننده بر صراطش می‌باشند و این مطلب را به طور مشروح در «ارکان البلاد و ابواب الایمان» آورده‌ایم. به آنجا مراجعه کنید. این مطلب در سرّ اما در علانیه به علت اینکه هیچکس جز به دعوت و انوار سخنان ایشان و نیز به خاطر حسن سیره‌شان با خدا هدایت پیدا نکرد، چندان سیره ایشان با خداوند نیکو بود که حتی دشمنان ایشان نیز در آن ایراد نکرده‌اند.

عَصَمَكُمْ اللَّهُ مِنَ الزَّلَلِ

حقیقت عصمت را بیان کردیم، و آن این که عصمت عبارت از اسم الله است که مبدأ همه خیرات است. چه این که الله مشتق از اله الهه یعنی «عبد عبادة» یعنی عبادت نمود و یا از «اله» مثل «فرح» به معنای «تحریر» است، و بنابر هر دو فرض «اله» به معنای فعال برای مبالغه است. معنای الله بنا بر فرض اول عبادت سخت است، پس مراد این است که امام طوری به نهایت مراتب عبادت رسید که فنا و مرگ خویش را نیز از مولای خود می‌بیند، و بنا بر معنای دوم مراد از «اله» تحیر و سرگردانی شدید است وی طوری واله و شیفته مولی شده که خود را نمی‌بیند، این معنا به معنای اول بر می‌گردد. در هر صورت اسم مرتبه‌ای است که عبد در آن جز مولایش و مرگ و فنای بالکلیه در او را نمی‌بیند، اکنون که چنین است بنابراین برای او گناهی تصور نمی‌رود، پس فعل او فعل خدا و قول او قول خدا و گوش و چشم و دست و زبان و اراده او خدایی‌اند و او بین دو انگشت پروردگار است. هر کجا و هر طرف که خداوند بخواهد او را می‌چرخاند، و این همان سخن مولی امیرالمؤمنین علیه السلام است که فرمود: «الهی هذه از میة نفسی عقلتها بعقال مشیتک و هذه اعباء ذنوبی در آنها برحمتک و هذه اهوائی المضلّة و کلتها الی جناب لطفک و عفوک» یعنی: «خدایا! این افسارهای نفس من است که به بند مشیت تو بستم، و این سنگینی گناهانم می‌باشد که با رحمت تو آن را دفع کردم، و این خواست‌ها و هواهای گمراه کننده من است که به جناب لطف و عفو تو واگذار کرده‌ام.» بنابراین گناهکار کیست؟ و خطاکار چه کسی است؟ لغزش‌گر و آزماینده و گول زنده و بنده کیست تا خداوند او را بیازماید، هنگامی که خداوند ایشان را به چنین مرتبه‌ای رسانید و آن را جبلت ایشان قرار داد، چه این که خود آن را در عالم میثاق اختیار کرده‌اند. پس ایشان از لغزش‌ها معصوم و از هر فتنه‌ای در امانند، و از هر نجاستی پاکند و خداوند همه پلیدی‌ها را از ایشان دور ساخت. چه این که افتادن در لغزش و گناهان و اشتباهات و فتنه‌ها و پلیدی‌ها و نجاست‌ها و هر زشتی و فاحشه‌ای از شاخه‌های شیطان و ستمگران است. چنان که خداوند فرمود: «یا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مَن حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ * وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ اتَّقُوا اللَّهَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ» (۸۴۴) یعنی: ای فرزندان آدم! شیطان شما را نفریبد، آن چنان که پدر و مادر شما را از بهشت اخراج کرده لباس ایشان از تشنه‌ها برون کرد تا بدی‌های ایشان را به آنها بنمایاند، شیطان و قبيله او شما را از سویی که شما نمی‌بینید، می‌بینند، ما شیاطین را دوستان کسانی قرار دادیم که ایمان نمی‌آوردند، به هنگامی که مرتکب عمل زشتی شده‌اند، می‌گویند: ما پدران خویش را بر آن یافتیم و خداوند ما را به آن امر کرد. بگو که خداوند به فحشا امر نمی‌کند، آیا بر خدا چیزی می‌بندید که نمی‌دانید؟» و فرمود: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ

عَلَيْكُمْ * اللَّهُ وَلِي الَّذِينَ آمَنُوا يَخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» (۸۴۵) و فرمود: «فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ * إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ» (۸۴۶) ۷۵۰ یعنی: «هنگامی که خواهی قرآن بخوانی از شیطان رانده شده به خدا پناه ببر، چه این که شیطان بر کسانی که ایمان آورده و بر پروردگار خویش توکل می کنند قدرتی ندارد، بلکه قدرت وی بر کسانی است که او را دوست گرفته و کسانی که به خدا مشرکند.» فرمود: والزلزل؛ الزلزل با حرکت زاء و لام مصدر «زلّ یزل» به کسر عین در ماضی و فتح و کسر آن در مضارع به معنای لغزیدن در گل و یا در گفتار است و کنایه از افتادن در مرتبه‌ای از مراتب شیطنت و شؤون طاغوت می باشد.

وَ آمَنَكُم مِّنَ الْفِتَنِ

در آزمایش و فتنه‌ها

«فتن» جمع «فتنه» دارای چند معناست: ۱- عذاب و آیه شریفه «و علی النار یفتنون» از همین معناست. ۲- جون ۳- امتحان ۴- خوش آمدن از شیء ۵- ضلال ۶- اثم ۷- کفر ۸- فضیحت ۹- اختلاف آراء مردم و غیر آن که آوردن آنها باعث اطاله کلام می شود. مراد این است که هر چه که شایسته خلیفه خدا نیست شما از آن محفوظ هستید و خداوند شما را محفوظ داشته است، زیرا جبلت شما را به مرتبه اسم الله که مبدأ همه خیرات و مبرات است اختصاص داده است. بدان که خداوند اسماء جزئی و کلیه‌ای دارد و به موجب برخی از اخبار هزار و یک اسم دارد، و هر کدام دارای شؤونات و مراتب غیر متناهی‌اند، و به اعتبار هر مرتبه و شأنی طاعت و معصیتی وجود دارد، و هر کس مبدأ اسم الله به لحاظ اسم الله نه به اعتبار برخی از مراتب و یا بعضی از شؤون اسم الله باشد. خداوند به او نهایت مرتبه عصمت و بلندترین درجه آن را داده است، و ایشان آل محمد صلی الله علیه و آله هستند، اما مبدأ دیگر پیامبران و اوصیاء و فرشتگانی که اهل عصمتند؛ اسم الله به اعتبار برخی از مراتب و یا شؤون می باشد، البته در این مراتب مادون انبیاء به لحاظ مراتب اختلاف دارند، بنابراین ائمه علیهم السلام به مقدار بهره‌ای که از مراتب اسم الله دارند، معصومند و از غیر آن محجوبند، «لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْرَةً» (۸۴۷) بلکه هر کس به اندازه مبدأ ظهور می فهمد و به آن می رسد. به همین خاطر فرشتگان به فضیلت آدم بر خویش اعتراف کرده‌اند، چه این که حضرت آدم از اسمای تک تک ایشان خبر داده، در حالی که ایشان جز اسمی که مبدأ پیدایش آنها بوده را نمی فهمیدند، هنگامی که آدم تک تک اسماء را به ایشان خبر داد و دانستند که آدم علیه السلام بر کمالات ایشان احاطه دارد، به قصور و کوتاهی خود اعتراف کردند و او را سجد کردند، چنان که خدای - سبحانه - فرمود: «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً... وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ... قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...» (۸۴۸) یعنی: «و زمانی که خداوند به فرشتگان فرمود که من در زمین خلیفه‌ای قرار خواهم داد... و به آدم همه اسماء را آموخت، آنگاه بر فرشتگان سان داد و فرمود: نام‌های این‌ها را بگوئید. اگر شما راستگوئید... ای آدم، از اسماء آنها به فرشتگان خبر بده، هنگامی که آدم از اسماء آنها خبر داد، فرمود: آیا به شما نگفتم که من غیب آسمان‌ها و زمین را می دانم...» پس نسبت همه فرشتگان و انبیاء و اوصیاء و همه خلایق دیگر به محمد و آل محمد علیهم السلام مثل نسبت فرشتگان به آدم علیه السلام است، پس ایشان بر همه عوالم محیطند، و با همه مراتب عصمت معصومند و به همه علوم دانا هستند، و هر آیه و کتاب و اعجاز و اثری از آثار علم نبوت در نزد ایشان است، بنابراین هر برتری و شرافت و مجد و فضیلت را واجدند به گونه‌ای که فضیلت آنها بر فضیلت همه فضلا فایق آمد، جان من و پدرم و مادرم به فدای اهل بیت باد. کسانی که به ایشان ستم شده است، کدام ستم است که از پنهان

کردن فضیلت و جلالت ایشان بالاتر است، به طوری که امت محمدصلی الله علیه و آله ایشان را با دشمنانشان یکی دانسته و گفتند: فلان و فلان و علی علیه السلام، در حالی که امت ادعای محبت و مودت او را دارند، «وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيُّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ» (۸۴۹) و به خدا شکایت می‌بریم و از او کمک می‌خواهیم و از طرف خدا آمده و به سوی او بر می‌گردیم و توان و نیرویی جز از خدای علی و عظیم نیست. پس مراد از این که فرمود: «و آمنکم من الفتن» این است که خداوند ایشان را از بالاترین مراتب اسم الله که هیچکس از ایشان پیشی نگرفته و نخواهد گرفت و هیچ امیدواری آن مرتبه را ادراک نمی‌کند، واقف کرده است، به همین خاطر با گام‌های نبوت و ولایت به بلندای حقایق دست پیدا کردند، لذا جایی برای فتنه و آزمایش در حق ایشان باقی نمانده بر خلاف دیگر مردم، مثل حضرت آدم و داوود و یونس و دیگران. خداوند! تو را ستایش می‌کنیم و سپاس می‌گذاریم که هدایتمان کردی، ای راهنمای کسی که از تو راهنمایی خواهد!

وَ طَهَّرَكُمْ مِنَ الدَّنَسِ وَأَذْهَبَ عَنْكُمْ الرَّجْسَ وَ طَهَّرَكُمْ تَطْهِيراً

در مراتب طهارت ائمه (ع)

«دنس» به حرکت دال و نون به معنای چرک و وسخ است، و مراد چیزی که باعث نقص و شین در نزد خدا و یا مردم است و «رجس» به کسر به معنای «قدر» و پلیدی است. عین الفعل «رجس» نیز حرکت داده می‌شود، گاه راء مفتوح و جیم مکسور می‌گردد و به معنای مآثم (گناهان) و هر کار پلید و نیز هر کاری که منجر به عذاب و شک و عقاب و خشم می‌شود، می‌باشد. پس مراد از «دنس» و «رجس» اشاره به اولین مراتب و آخرین مراتب ظاهری و باطنی شیطنت است، چه این که عوالم هفت گانه‌ای که قوام موجودات ارضی و سماوی بدان است، از قبیل عوالم علم و عالم مشیت و عالم اراده و عالم قدر و عالم قضاء و عالم اذن و عالم اجل در عالم نور و عالم ظلمت مساوی اند، و این که در هر نفسی باید مبدأ این دو عالم موجود باشد تا حقیقت اختیار در آن نفس فراهم شود، لذا مبدأ عالم نور اسم الله و مبدأ عالم ظلمت شیطنت است. و به همین خاطر رسول خداصلی الله علیه و آله بنا بر روایت کافی (۸۵۰) از امام باقر علیه السلام فرمود: «ای مردم! تنها خدا و شیطان و حق و باطل و هدایت و ضلالت و رشد و غی و عاجله و آجله و عاقبت و حسنات و سیئات است، هر حسنه‌ای از خدا و هر سیئه‌ای از شیطان است.» آیات قبلی در فقره سابق «و عصمکم الله» بر همین مطلوب نیز دلالت دارد. پس مراد از فقره «و طهرکم من الدنس و اذهب عنکم الرجس» پاک کردن ایشان از مراتب شیطانی هفت گانه؛ رنگ آمیزی آنها به رنگ خدایی و دادن جبلت هفت گانه نورانی است، چنانکه در فقره «اصطفیکم لعلمه...» بیان کردیم و این مفاد آیه شریفه «وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنْ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ» (۸۵۱) است. در توحید (۸۵۲) و عیاشی (۸۵۳) و تفسیر قمی (۸۵۴) از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «ما مثانی هستیم که خداوند به پیامبرش عطا فرموده است.» در بحار (۸۵۵) از تفسیر فرات بن ابراهیم و از بصائر (۸۵۶) و توحید (۸۵۷) و تفسیر علی بن ابراهیم یازده روایت به همین مضمون موجود است و علت نامگذاری آن به «مثانی» این است که «مثانی» جمع «مثنی» است و معنای آن اثنان اثنان است و شما دانستید که عوالم هفت گانه باید در هر نفسی دوتایی دوتایی باشند، چه این که حقیقت اختیار تنها با همین دو گانه بودن ثابت می‌شود. علت اختصاص یافتن رسول خداصلی الله علیه و آله به آن و نه دیگر مردم این است که هیچکس مبدأ این عوالم هفت گانه نورانی جز آن حضرت نیست و حضرت به صورت کلیت مبدأ آنهاست. و اما روایاتی که مثانی را سوره حمد تفسیر کرده‌اند با تفسیر ما و اخبار مزبور تنافی ندارد، چه این که روایاتی در خصوص سوره حمد وارد شده است. مثلاً در عیون (۸۵۸) و تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام (۸۵۹) از پدران ایشان از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت کرده است که گفت: از رسول خداصلی الله علیه و آله شنیدم که می‌فرمود: «قال الله عز و جل قسمت فاتحه الكتاب بینی و بین عبدی فنصفها لی و نصفها لعبدی و لعبدی ما سأل إذا قال

العبد...؛ یعنی: «من فاتحه الكتاب را بین خود و بندهام قسمت کرده‌ام. نصف آن از من و نصف آن از بندهام است، و بندهام آنچه بخواهد...» یعنی من عالم خلق را در سوره حمد جمع کرده و در آن مندرج نموده‌ام، و لذا آن را بین خود و بندهام تقسیم کرده‌ام، پس سوره حمد در قرآن سوره فراگیر و دارنده دو عالم است: ۱ - حق که اسم الله می‌باشد که مبدأ عوالم هفت گانه‌ای است که هیچ چیز در زمین و آسمان نیست، مگر این که به آن اسم قائم است و همین اسم حقیقت ولایت است که مظاهر آن آل محمد علیهم السلام می‌باشد. ۲ - عالم خلق که عبارت از همه مراتب و شؤون عوالم هفت گانه می‌باشد. ائمه علیهم السلام و سوره فاتحه دو کالبد یک روح اند که اسم الله می‌باشد. پس آل محمد علیهم السلام کالبد اسم الله در عالم جسم و غیره تا عوالم عقولند و سوره فاتحه کالبد آن در عالم لفظ و نوشتار است؛ لذا سبع مثانی به ایشان تفسیر شده است؛ چنان که به سوره فاتحه نیز تفسیر شده است. همان‌طور که ادراکات و فهم مخاطبان مختلف بوده است، مؤید آن این است که «الله» در این سوره با صفت «رب العالمین» موصوف شده و در دیگر صور چنین نشده است، یعنی سور دیگری که با حمد شروع شده‌اند چنین وصفی ندارند، پس همین اشاره بر عوالم سبعة است. و مؤید آن روایت امیرالمؤمنین است که معنایش چنین است: «همه اشیاء در قرآن موجودند، و همه آنچه در قرآن موجود است، در سوره حمد موجود می‌باشد، و هر چه در سوره حمد موجود است در بسم الله موجود می‌باشد، و هر چه در بسم الله موجود است در نقطه باء موجود می‌باشد و من نقطه باء هستم.»

فَعَظَّمْتُمْ جَلَالَهُ

مراد از جلال عالم تنزیه خداوند از وصف و صف کنندگان است، پس مراد از تعظیم و بزرگداشت جلالش این است که ایشان در تنزیه خداوند به جایی رسیده‌اند که همه حجاب‌ها را بدرند تا به عالم عظمت برسند، آن عالم، عالم وجود مطلق و عالم نفی اسماء و عالم قاب قوسین می‌باشد، سپس با نفی این عالم در عالم عدم و عالم «أو ادنی» افتادند. آنگاه خداوند ایشان را به عالم دیگری که در آن نفی و اثبات نیست بالا برد؛ در آن عالم امکان اثبات نفی و همچنین نفی اثبات نبوده، لذا ایشان واله و متحیر گردیدند، چنان که از رسول خدا صلی الله علیه و آله (۸۶۰) روایت شده است که: هنگامی که همه اشیاء را نفی کرد و به بالاتر از همه عوالمی که به تصور در می‌آید برده شد به چیزی رهنمون نگردید، در این هنگام فرمود: «رب زدنی فیک تحیراً». همین گفتار ائمه علیهم السلام درباره کمال توحید است که فرمود: «کمال توحیده نفی الصفات عنه» و مولی امیرالمؤمنین علیه السلام (۸۶۱) فرمود: «إلهی هب لی کمال الانقطاع إلیک و أنر أبصار قلوبنا بضیاء نظرها إلیک حتی تخرق أبصار القلوب حجب النور فتصل إلی معدن العظمة و تصیر أرواحنا معلقةً بعز قدسک»

وَ أَكْبَرْتُمْ شَأْنَهُ

در معنای تکبیر

یعنی با تنزیه خدا از صفت، شأن خدا را بزرگ دانستید، چه این که هر صفتی شهادت می‌دهد که غیر از موصوفش می‌باشد و هر موصوفی شهادت می‌دهد که غیر از صفت است. و در کافی (۸۶۲) به اسنادش به امیرالمؤمنین علیه السلام روایت کرده که «آن حضرت در کوفه این خطبه را خواند از جمله آن: «فَمَنْ وَصَفَ اللَّهَ فَقَدْ حَيَّدَهُ وَ مَنْ حَيَّدَهُ فَقَدْ عَدَّهُ وَ مَنْ عَدَّهُ فَقَدْ أَبْطَلَ أَرْزَلَهُ؛ یعنی: «هر کس خداوند را وصف کند، او را محدود کرد و هر کس او را محدود کند او را به شماره در آورده و هر کس او را به شماره در آورد ازلیت او را از بین برده است.» و در همان کتاب (۸۶۳) به سند دیگر به ابوابرهم علیه السلام همانند آن را روایت فرموده است و بر آن چنین اضافه کرده است که: «أَوَّلُ الدِّيَانَةِ بِهِ مَعْرِفَتُهُ وَ كَمَالُ مَعْرِفَتِهِ تَوْحِيدُهُ وَ كَمَالُ تَوْحِيدِهِ نَفْيُ الصِّفَاتِ عَنْهُ بِشَهَادَةِ

كُلِّ صِفَةٍ أَنَّهُا غَيْرُ الْمُوصُوفِ وَ شَهَادَةُ الْمُوصُوفِ أَنَّهُ غَيْرُ الصَّفَةِ وَ شَهَادَتُهُمَا جَمِيعًا بِالتَّشْبِيهِ الْمُمْتَنِعِ مِنْهُ الْأَزْلُ فَمَنْ وَصَفَ اللَّهَ فَقَدْ حَدَّهُ وَ مَنْ حَدَّهُ فَقَدْ عَيَّدَهُ وَ مَنْ عَيَّدَهُ فَقَدْ أَبْطَلَ أَزْلَهُ»؛ یعنی: ؛ اولین مرحله دیانت معرفت خدا و کمال معرفت توحید و کمال توحید نفی صفات از خداست. چه این که هر صفتی شهادت می‌دهد که غیر از موصوف است و هر موصوفی شهادت می‌دهد که غیر از صفت است و هر دو شهادت می‌دهند که دوگانه است، و لذا ازل او زائل می‌شود و هر کس خداوند را وصف کند او را محدود کرده و هر کس او را محدود کند، او را به شماره در آورده و هر کس او را بشمارد ازل او را ابطال کرده است.» و در کافی (۸۶۴) به اسنادش از امام صادق علیه السلام روایت کرده که گفت: «قَالَ رَجُلٌ عِنْدَهُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَقَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ أَي شَيْءٍ فَقَالَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَدَّثْتَهُ فَقَالَ الرَّجُلُ كَيْفَ أَقُولُ قَالَ قُلْ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ أَنْ يُوصَفَ»؛ یعنی: مردی در خدمت آن حضرت گفت: الله اکبر، حضرت فرمود: خداوند از چه چیز بزرگ‌تر است؟ پاسخ داد: از همه اشیاء؛ امام صادق علیه السلام فرمود: او را محدود کرده‌ای، مرد پرسید: پس چه بگویم؟ فرمود: بگو خداوند بزرگ‌تر از آن است که وصف گردد.» و نیز در کافی (۸۶۵) به اسنادش از آن حضرت روایت شده است که «حضرت علیه السلام پرسید: معنای الله اکبر چیست؟ من پاسخ دادم: خداوند از همه اشیاء بزرگ‌تر است، فرمود: پس در آنجا چیزی هست که خداوند از او بزرگ‌تر است، آنگاه پرسیدم: پس معنای آن چیست؟ فرمود: خداوند از وصف شدن بزرگ‌تر است.» پس وقتی شما شأن خدا را بزرگ شمردید او را از وصف پاک و منزه می‌کنید، در این صورت او را چیزی می‌یابید که همانند اشیاء دیگر نیست، شیء اشیاء دیگر به حدود خود قائم است، ولی او چیزی است که شیء او به شیء خودش قائم است، پیوسته بوده و خواهد بود و علم و قدرت و وجود و حیات و سمع و بصر عین ذات او هستند، هنگامی که خواست اشیاء را بیافریند و آنها را ایجاد نماید، با خلقت آنها اطوار و حالات گوناگونی را آشکار کرد و فهمانید که او موجودیت دارد و عالم و قادر و سمیع و بصیر و مدبرک وحی است، پس با ایجاد هر موجودی مرتبه‌ای از صفات خویش را نشان داد و با خلقت انسان مرتبه جامعیت همه کمالات را آشکار نمود، و روشن نمود که هیچ صفتی در آنجا مفقود نیست و او بی‌نیاز از اشیاء است.

وَمَجَّدْتُمْ كَرَمَهُ

در عینیت صفات حق با ذات

حقیقت مجد عبارت از این است که امری به خاطر بلندی و رفعت به وصف در نیاید و هر صفتی که برای آن آورده شود آن امر رفیع‌تر و بلندتر باشد، چه این که حضرت ادریس علیه السلام در دعای معروف سحر (۸۶۶) فرمود: «یا مجید فلا یبلغ الأوهام کل شأنه و مجده» و در قاموس آمده است: مجید به معنای رفیع عالی است. و کرم عبارت از جمال حق تعالی است. پس مراد این است که صفات خداوند به گونه‌ای است که کمترین آن متحیر کننده برترین عقول و خردمندان است و هرچه وصف شود خداوند از آن برتر است، پس شما صفات خدا را برتر از همه اوصاف دانستید و حدی برای آن قرار نداده‌اید. صفات را تکثیر نکرده‌اید و آنها را به شماره در نیاورده‌اید و به علم و قدرت و غیر آن محدود نکرده‌اید، چه این که محدودیت و شمارش ملازم با تناهی است، و لازمه آن از بین رفتن ازلیت و ابدیت می‌باشد، بنابراین همه متناهی‌ها را از او نفی کرده‌اید، و دانستید که ذات خدا از هر صفتی کفایت می‌کند. بنابراین می‌دانند، ولی نه به علم (زائد بر ذات) و تواناست نه به قدرت و زنده است نه به حیات و موجود است نه به وجود، و همین‌طور صفات دیگر. و این گونه شما را تمجید به کرامت خدا کرده و او را به اوصافی که خود را به آن اوصاف وصف کرده وصف نموده‌اید، همانندی ندارد و او شنوای بیناست. چنان که در کافی (۸۶۷) به اسنادش به ابوهاشم جعفری روایت شده است که گفت: «كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرِ الثَّانِي عَلَيْهِ السَّلَامُ فَسَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ أَخْبِرْنِي عَنِ الرَّبِّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَهُ أَسْمَاءٌ وَ صِفَاتٌ فِي

کتابه و اسمائوه و صفاته هی هُوَ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنَّ لِهَذَا الْكَلَامِ وَجْهَيْنِ إِنْ كُنْتَ تَقُولُ هِيَ هُوَ أَيْ إِنَّهُ ذُو عَدَدٍ وَ كَثْرَةٍ فَتَعَالَى اللَّهُ عَنِ ذَلِكِ وَإِنْ كُنْتَ تَقُولُ هَذِهِ الصِّفَاتُ وَالْأَسْمَاءُ لَمْ تَزَلْ فَإِنَّ لَمْ تَزَلْ مُخْتَمِلٌ مَعْنَيْنِ فَإِنْ قُلْتَ لَمْ تَزَلْ عِنْدَهُ فِي عِلْمِهِ وَ هُوَ مُسْتَحْفَظٌ فَتَعَمَّ وَإِنْ كُنْتَ تَقُولُ لَمْ يَزَلْ تَصَوِّرُهَا وَ هِجَاؤُهَا وَ تَقْطِيعُ حُرُوفِهَا فَمَعَادَ اللَّهِ أَنْ يَكُونَ مَعَهُ شَيْءٌ غَيْرُهُ بَلْ كَانَ اللَّهُ وَ لَا خَلْقَ ثُمَّ خَلَقَهَا وَسَيَلَهُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ خَلْقِهِ يَنْصَرِّعُونَ بِهَا إِلَيْهِ وَ يَعْبُدُونَهُ وَ هِيَ ذِكْرُهُ وَ كَانَ اللَّهُ وَ لَا ذِكْرَ وَ الْمَذْكُورُ بِالذِّكْرِ هُوَ اللَّهُ الْقَدِيمُ الَّذِي لَمْ يَزَلْ وَ الْأَسْمَاءُ وَ الصِّفَاتُ مَخْلُوقَاتٌ وَ الْمَعْنَى بِهَا هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا يَلِيقُ بِهِ الْإِخْتِلَافُ وَ لَا الْإِثْتِلَافُ وَ إِنَّمَا يَخْتَلِفُ وَ يَأْتِلِفُ الْمُتَجَزِّئُ فَلَمَّا يَقَالُ اللَّهُ مُؤْتَلِفٌ وَ لَا اللَّهُ قَلِيلٌ وَ لَا كَثِيرٌ وَ لَكِنَّهُ الْقَدِيمُ فِي ذَاتِهِ لِأَنَّ مَا سِوَى الْوَاحِدِ مُتَجَزِّئٌ وَ اللَّهُ وَاحِدٌ لَا مُتَجَزِّئٌ وَ لَا مُتَوَهَّمٌ بِالْقَلَّةِ وَ الْكَثْرَةِ وَ كُلُّ مُتَجَزِّئٍ أَوْ مُتَوَهَّمٍ بِالْقَلَّةِ وَ الْكَثْرَةِ فَهُوَ مَخْلُوقٌ ذَالٌ عَلَى خَالِقٍ لَهُ فَقَوْلُكَ إِنَّ اللَّهَ قَدِيمٌ خَبَرَتْ أَنَّهُ لَا يَعْجِزُهُ شَيْءٌ فَتَقْتِ بِالْكَلِمَةِ الْعَجْزُ وَ جَعَلْتَ الْعَجْزَ سِوَاهُ وَ كَذَلِكَ قَوْلُكَ عَالِمٌ إِنَّمَا نَفَيْتَ بِالْكَلِمَةِ الْجَهْلَ وَ جَعَلْتَ الْجَهْلَ سِوَاهُ وَ إِذَا أَفْنَى اللَّهُ الْأَشْيَاءَ أَفْنَى الصُّورَةَ وَ الْهَيْئَةَ وَ التَّقْطِيعَ وَ لَا يَزَالُ مَنْ لَمْ يَزَلْ عَالِمًا فَقَالَ الرَّجُلُ فَكَيْفَ سَمِينًا رَبَّنَا سَمِينًا فَقَالَ لِأَنَّهُ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ مَا يَذْرُكُ بِالْأَسْمَاعِ وَ لَمْ نَصِفْهُ بِالسَّمْعِ الْمُعْقُولِ فِي الرَّأْسِ وَ كَذَلِكَ سَمِينًا بَصِيرًا لِأَنَّهُ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ مَا يَذْرُكُ بِالْأَبْصَارِ مِنْ لُونٍ أَوْ شَخْصٍ أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ وَ لَمْ نَصِفْهُ بِبَصَرٍ لِحُظَّةِ الْعَيْنِ وَ كَذَلِكَ سَمِينًا لَطِيفًا؛ یعنی: من در نزد امام ابو جعفر دوم (امام هادی) علیه السلام بودم. مردی از آن حضرت پرسید مرا از پروردگار تبارک و تعالی خبرده، خداوند در قرآن اسماء و صفاتی آورده، آیا اسماء و صفات خود پروردگار است؟ امام فرمود: این سخن دو صورت دارد: اگر مراد از این که خداوند عین صفات است این است که او صفات متکثره می‌باشد، این صحیح نیست و خداوند از آن برتر است، و اگر مراد این است که این صفات و اسماء پیوسته بوده است، ازلی بودن صفات دو معنا دارد. اگر بگوییم صفات در نزد پروردگار و در علمش بوده و او شایسته و مستحق آن صفات بوده است، این کلام درست است و اگر می‌خواهی بگویی این صفات صورتی ازلی داشته و حروف و اصوات آنها در ازل بوده است، معاذالله که خداوند غیر از آن صفات باشد. بلکه خداوند بود و مخلوقی نبود، آنگاه صفات را به عنوان وسیله‌ای بین خود و مخلوقات خلق کرده است تا مردم به آن اسماء و صفات زاری کنند و او را بپرستند و یاد صفات، یاد خداوند است و خداوند بود و ذکری نبود و مذکور به ذکر خدای قدیمی است که ازلی است و اسماء و صفات و معانی مخلوقند، و مراد از این صفات خداست که اختلاف و جدایی و ائتلاف و پیوستگی در آنجا شایسته نیست، چه این که جدایی و پیوستگی در مرکبات صحیح است، لذا نمی‌گویند خداوند تألیف و ترکیب شده و بر او اطلاق قلیل و کثیر نمی‌گردد. ولیکن خداوند در ذاتش قدیم است، همان طور که غیر از خدای واحد تجزیه پذیرند و خداوند واحدی است که تجزیه نمی‌پذیرد و قلت و کثرت در آنجا تعقل نمی‌شود. و هر چیزی که تجزیه شود و یا تعقل کثرت و قلت در آن شود مخلوق است، و لذا به خالقی بر می‌گردد. این که می‌گویی خداوند قدیر است، خبر می‌دهی که هیچ چیز او را عاجز نمی‌سازد، در اینجا از خداوند عجز را نفی کرده‌ای، و عجز را غیر از خدا قرار دادی، وقتی می‌گویی خداوند عالم است، با کلمه عالم جهل را از او دور کردی و جهل را غیر از خدا قرار دادی، و هنگامی که خداوند اشیاء را از بین می‌برد صورت و هجا و حروف را از بین می‌برد در حالی که خداوند در ازل و ابد عالم است. مرد پرسید: پس چگونه خداوندمان را به سمیع نامیدیم؟ فرمود: چون که خداوند هر آنچه را که با گوش‌ها درک می‌شود، می‌داند و ما خداوند را با گوش سر وصف نمی‌کنیم، چنانکه وقتی خداوند را با بصیر وصف کردیم، مرادمان این است که هر چه چشمان می‌بینند بر خداوند معلوم است، خواه رنگ و خواه چیزهای دیگر باشد. ولی مراد از وصف خدا به دیدن خدا نگاه با چشم سر نیست، و نیز وقتی خداوند را به لطیف وصف کردیم این چنین است... الحدیث «علت این که کرم را به صفات جمالیه معنا کرده‌ایم این است که با صفات جلال متقابل شد و کرم را بر صفات جمالیه اطلاق کرد چه این که صفات خدا به لحاظ صفات بودن بهترین صفاتند، زیرا این صفات، صفات خدا هستند که نسبتی با دیگر مخلوقات ندارند و با آنها مقایسه نمی‌شوند. و علت این که «کرم» را مفرد آورده برای نشان دادن این که صفات جمالیه یک صفت است، و کثرتی در آن وجود ندارد، چه این که علم او به همان است که بر آن قدرت دارد،

و قدرت او به همان است که به آن علم دارد، علمش عین قدرت و سمع و بصر و وجود حیات می‌باشد. چنانکه جلال او عین جمال اوست و جمال او عین جلالش، و همه این صفات عین ذاتند. به معنای این که ذات و صفات خدا دو چیز بوده‌اند که یکی گردیده‌اند، بلکه به معنای این که هیچ چیز با خدا نیست و ذات بما هی ذات از همه اشیاء کافی است، و خداوند منزّه از وصف واصفان است، و الحمد لله رب العالمین.

أَدْمَتُمْ ذِكْرَهُ

در ذکر خدا

«ادمان» ادامه و پیوستگی است. و حقیقت ذکر عبارت از صعود ذاکر به مرتبه مذکور و یا نزولش به مرتبه مذکور می‌باشد، و حقیقت ذکر مطلقاً در حق خدای تعالی محال است. پس معنای این سخن: «فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ» (۸۶۸) یعنی: مرا یاد کنید تا شما را یاد کنم. و «وَأَذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ» (۸۶۹) یعنی: «یادش کنید همانگونه که شما را هدایت کرد» و نظیر این آیات این است که خدای تعالی در هر نفسی آیه‌ای قرار داد که بر او و کلیه صفات جمالی و جلالی او دلالت می‌نماید، چنانکه در «و ابواب الایمان» بیان کردیم. آن آیه اسم الله است که مظهر کامل آن آل محمد صلی الله علیه و آله و مظاهر جزئی آن مبادی هر نفسی است. سپس با ذکر آن آیه یعنی اسم الله مزبور از ذکر خدا دست برداشت و فرمود: «وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلاً» (۸۷۰) یعنی: «نام پروردگارت را صبح و شام یاد کن». و فرمود: «قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّى * وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى» (۸۷۱) و فرمود: «وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً» (۸۷۲) و فرمود: «قُلْ اذْعُوا لِلَّهِ أَوْ اذْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۸۷۳) و نیز در مقام تسبیح فرمود: «سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» (۸۷۴) بنابراین یاد کردن همیشگی خدا توسط مردم یعنی استواری در مقام اسم خدا و عدم دخول در مراتب دشمنان خدا، چنانکه در «عصمکم الله من الزلل» بیان کردیم، و ذکر خدا نسبت به خلق به معنای آفرینش آن اسم در ایشان است. و لذا امام علی بن الحسین علیه السلام (۸۷۵) در مناجات ذاکرین فرمود: «لولا الواجب من قبول أمرک لتهتک من ذکری إياک علی أن ذکری لک بقدری لا بقدرک و ما عسی أن یبلغ مقداری حتی أجعل محلاً لتقدیسک»

وَوَكَّدْتُمْ مِيثَاقَهُ

در میثاق

میثاق معاهده است و مراد چیزی است که در عالم ذر اتفاق افتاد، خدای تعالی فرمود: «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ» (۸۷۶) و قبلاً در «و عناصر الابرار و دعائم الاخيار» بیان شد. و مراد از «توکید» تصدیق آن اقرار و معاهده و پیمان به عبودیت راستین در همه مراتب نزول از ابتدای خلقت تا زمان وفات است، چنانکه روایت آن قبلاً بیان شد. اکنون روایت بیشتری می‌آوریم: این روایت در بحار (۸۷۷) آمده است که: «جابه والیبه خدمت امام باقر علیه السلام رسید و پرسید: ای فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله به من بگو: شما در زمانی که در سایه بودید چه بوده‌اید؟ پاسخ داد: ما در نزد خدا نور بوده‌ایم قبل از این که خداوند مخلوقات را بیافریند، هنگامی که خداوند مردم را آفرید، ما تسبیح کردیم، لذا خلاق تسبیح کردند و ما تهلیل نمودیم، خلاق نیز تهلیل کردند و ما تکبیر کرده‌ایم و خلاق نیز تکبیر کرده‌اند، لذا خدای - عزوجل - فرمود: «وَأَلَّوْا سِتِّقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقِيَنَّهُمْ مَاءً غَدَقًا» (۸۷۸) یعنی: «اگر بر راه پای می‌فشرند ما ایشان را آب گوارا می‌نوشانیم». مراد از طریقه حب علی - صلوات الله علیه - است و مراد از ماء غدق (آب گوارا) ولایت آل محمد علیهم السلام است. و نیز روایت امام صادق علیه السلام (۸۷۹) است که فرمود: «ما درخت نبوت و معدن رسالت هستیم. ما عهد و ذمه خداییم، پیوسته انواری به گرد

عرش بودیم، تسبیح می‌کردیم و با تسبیح ما ساکنان آسمان‌ها تسبیح می‌کردند، هنگامی که به زمین فرود آمدیم، تسبیح کردیم و ساکنان زمین تسبیح کردند، هر دانشی که به ساکنان آسمان‌ها و زمین رسید از دانش ما و از ما بوده است، و در قضاء سابق الهی چنین گذشت که هیچ دوستی از دوستان ما داخل دوزخ نگردد و هیچ دشمنی از دشمنان ما وارد بهشت نگردد، چه این که خداوند از عهد خویش با بندگان می‌پرسد و از آنچه بر آنها حکم و قضا نموده نمی‌پرسد...» به همین جهت ایشان صدیقین نام گرفته‌اند. به طوری که در طاعت و درستی عبادت به مرحله‌ای رسیده‌اند که خداوند به تلاش ایشان جزا و پاداش داده و ایشان را امین سرّ خود قرار داد و امر مردم را به ایشان واگذار نمود، و امر دین خود را به ایشان تفویض کرد.

وَأَحْكَمْتُمْ عَقْدَ طَاعَتِهِ

این تفسیر جمله سابق است و مراد این است که شما در دست خدا مرده‌اید و از خود فانی شده‌اید و جان‌ها و فرزندان و دارایی‌های خود را و همه چیزهایی که خداوند به شما داده به خداوند سپرده‌اید. لذا خداوند در آنها بر طبق خواست خود تصرف می‌کند، و هر چه او بخواهد شما می‌خواهید.

وَنَصَحْتُمْ لَهُ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ

«نصح» خلوص و اظهار حقیقت شیء است، پس حقیقت «نصح» و نصیحت برای خدا این است که شما در حقیقت عبودیت استوارید و همه آنچه خداوند به شما داده از خودتان نفی می‌کنید و آن را از آن خود نمی‌دانید و از آن خدا می‌دانید و آن داده‌ها را در راه هدف آفرینش خرج می‌کنید. در او از سرّ یعنی معامله بین خدا و ایشان و در علانیه یعنی معامله ایشان با مردم، به این که ایشان به عبودیت خدا معترف شده و به مردم راه عبودیت و احکام دین را بیاموزند و ایشان را تشویق نمایند تا شریک را از خداوند نفی کرده و سرّهای خویش را برای خدا خالص نمایند و بندگان را مشتاق طاعت خدا و رسول کرده و به بزرگداشت شاعر و ادارند و بندگان را باز دارند از این که سخنانی که شایسته جلال خدا نیست به زبان نیاورند، و اگر در راه دعوت به سوی خدا اذیت و آزاری دیدند تحمل نمایند، و در بلایایی که قضای الهی برای ایشان نوشته شکبیا باشند و دیگر اموری که حقیقت عبودیت بر آن قائم است.

وَدَعَوْتُمْ إِلَى سَبِيلِهِ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ

در معنای حکمت و موعظه حسنه و جدال احسن

در کافی (۸۸۰) و نیز در تفسیر قمی درباره آیه شریفه «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ» (۸۸۱) از امام صادق علیه السلام روایت کرده‌اند که فرمود: «مراد قرآن است.» بدانکه خلاق به لحاظ استعدادهای خود سه طبقه دارند: طبقه نخست کسانی‌اند که وقتی حقیقت خویش را فهمیدند و پی بردند که آن حقیقت گوهری ارزشمند است که همه مراتب وجود را داراست و در آن عالم اکبر منظوری است و بر خداوند از همه خلاق گرامی‌تر است، چه این که خداوند همه فرشتگان را به سجود بر آن واداشته و فرمود: «وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ» (۸۸۲) یعنی: «هر آینه ما شما را آفریده‌ایم و آنگاه صورتگری نموده و سپس به فرشتگان گفته‌ایم: برای آدم سجده نمایید.» این آیه شامل همه فرزندان آدم می‌شود، چه این که سجده فرشتگان بعد از خلق همه بنی آدم و صورتگری ایشان نبوده است. بلکه بعد از نفع روح در آدم علیه السلام فرشتگان مأمور به سجده شده‌اند و فهمیدند که همه اسماء حسنی ارکان او را

پر کرده و او کتابی است که خداوند با دستش آن را نوشته و او برای باقی ماندن خلق شده و نه برای فانی شدن، چنان که در فقره بعدی روایت علل از امام صادق علیه السلام را در این باره نقل خواهیم کرد. و نیز دیگر فضائل و شرافت‌ها و مجدها را بفهمند، با این تبه و بیداری هدایت می‌شوند و پیوسته می‌کوشند تا به آنچه ممکن است به آن برسند، می‌رسند. و عده‌ای را نمی‌توان به حقیقت‌شان آگاه و هدایت کرد و باید ایشان را ترساند و امیدوار کرد و با بیان بهشت و نعمت‌های آن و دوزخ و حمیم آن بشارت و انذار و وعده و وعید داد. عده‌ای پایین‌تر از طائفه بالا هستند و لذا باید برای ایشان براهین اقامه کرد و مجادله نمود و بیان آورد تا بپذیرند و بیدار شوند. پس مراد از حکمت دعوت به چیزی است که رساننده به مرتبه بقاء باشد، و هرچه از انسان گردد، موت و فنا بر نمی‌دارد و حکمت برای خواص است. و مراد از موعظه حسنه دعوت به بشارت و انذار و وعد و وعید است. و مراد از مجادله احسن همان است (۸۸۳) که در احتجاج و تفسیر امام عسکری علیه السلام در آیه شریفه سوره بقره: «قُلْ هَيَّاؤُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (۸۸۴) آمده، گفت: «در خدمت امام صادق بیان از جدال در دین شد و این که رسول خدا صلی الله علیه و آله و امامان علیهم السلام از آن نهی کردند، امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند به طور مطلق از آن نهی نکرد، لیکن جدال به غیر احسن را نهی کرد، آیا نشنیده‌اید که فرمود: «وَلَمَّا تَخَادَلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» (۸۸۵) یعنی: «با اهل کتاب جز با روش بهتر مجادله نکنید» و فرمود: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَحَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» (۸۸۶) یعنی: ایشان را به مسیر پروردگارت به واسطه حکمت و موعظه حسنه بخوان و با ایشان به مجادله‌ای نیکو بحث نما.» پس خداوند «جدال احسن» را به علما در دین فرمان داد، و جدال غیر احسن حرام است و خداوند بر پیروان ما حرام کرده است و چگونه خداوند جدال را به کلی حرام کند در حالی که می‌فرماید: «وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى» (۸۸۷) یعنی: «و گفتند جز یهود و یا نصاری داخل بهشت نمی‌شود» خداوند در پاسخ فرمود: «تِلْكَ أَمْرَانِيَهُمْ قُلْ هَيَّاؤُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (۸۸۸) یعنی: «این آرزوهای ایشان است، بگو: برهان بر آن را بیاورید، اگر راستگو هستید.» پس علم راستین و ایمان را به برهان قرار داد و آیا برهان را جز در جدال احسن می‌آورند؟ پرسیدند: ای فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله پس جدال احسن کدام است و جدال غیر احسن چیست؟ فرمود: جدال غیر احسن این است که اگر با اهل باطلی مجادله کنی و سخنی باطل آورد، و شما در پاسخ او حجت‌هایی را نیاوری، بلکه دلیل حقی را که آن اهل باطل برای باطل خود آورده انکار کنی. بنابراین برای ترس از این که او از حق برای باطل استفاده کند و تو نتوانی پاسخ او را بدهی و راه پاسخ دادن را بلد نباشی، مطلب حقی را انکار کنی. چنین رویه‌ای بر شیعیان ما حرام است، چه این که باعث می‌شود که برادران شیعی ایشان که در اعتقاد ضعیف‌اند، گمراه شوند و نیز باعث گمراهی خود اهل باطل شود. چه این که اهل باطل وقتی با کسانی که در مجادله ضعیفند و مع الوصف دست به جدال زنند را دلیل بر باطل خود می‌گیرند. و اما شیعیان ضعیف ناراحت می‌شوند چه این که حق را در دست باطل سست می‌بینند. و اما جدال احسن همان است که خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله فرمان داده است تا با کسانی که زنده شدن بعد از مرگ را منکرند، مجادله کند و خداوند از آن کافر چنین حکایت کرده است: «وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يَحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ» (۸۸۹) یعنی: «برای ما مثل زده و آفرینش خویش را فراموش نموده و گفت: «چه کسی این استخوان‌های پوسیده را زنده می‌کند» سپس در پاسخ آن فرمود: «قُلْ يَحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ * الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ» (۸۹۰) یعنی: «بگو خداوندی که آن را بار اول خلق نمود زنده‌اش می‌نماید، و او بر همه نوع آفرینش داناست، خداوندی که برای شما از درخت سبز آتش را قرار داد...» پس خداوند از پیامبرش می‌خواهد تا با اهل باطل مجادله کند، چه این که آن شخص گفته بود: چگونه ممکن است که خداوند این استخوان‌های پوسیده و پودر شده را زنده کند. خداوند فرمود: «يَحْيِيهَا الَّذِي...» یعنی آیا آن کسی که از ابتدا بدون این که از چیزی آن را بگیرد آفریده ناتوان از اعاده آن است و بعد از پوسیده شدن نمی‌تواند آن را خلق کند؟ بلکه آفریدن نخست در نزد شما سخت‌تر از اعاده است، آنگاه فرمود: «الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ...» خدایی که برای شما آتش را از درخت سبز آفرید و شما از آن برای

افروختن استفاده می‌کنید. یعنی وقتی خداوند آتش گرم را در درخت سبز تر ذخیره می‌کند تا بعد بشر از آن آتش استخراج کند، بنابراین بر شما معلوم می‌شود که بر اعاده پوسیده نیز قادر است. آنگاه فرمود: «أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ» (۸۹۱) یعنی: «آیا کسی که آسمان‌ها و زمین را آفرید قدرت ندارد بر این که همانند ایشان را بیافریند بلکه او آفریننده داناست.» و در آن خواسته بفرماید: خدایی که آفرینش آسمان‌ها و زمین که بزرگ‌تر و آفریدن آن‌ها در ذهن‌های شما بالاتر و فراتر از بازگردانیدن پوسیده است را انجام داده پس چگونه جایز می‌دانید که خداوند آن امر شگفت‌تر و سخت‌تر به نزد شما را بیافریند ولی جایز نمی‌شمیرید که این امر آسان‌تر در نزد شما را انجام دهد، یعنی اعاده پوسیده نماید؟ امام صادق علیه السلام فرمود: این جدالی است که احسن است، زیرا در آن راه عذر کافران بسته می‌شود و شبهه ایشان پاسخ داده می‌شود. ولی جدال به غیر احسن این است که حقی را انکار کنی و نتوانی آن حق و باطل آن کسی که با وی مجادله می‌کنی را از همدیگر جدا کنی و باطل و حق او را با همدیگر انکار می‌کنی، این حرام است چه این که تو همانند او شده‌ای، زیرا او حقی را انکار کرده و تو نیز حقی را انکار نمودی» و از مطالب یاد شده درباره معانی دعوت به حکمت و موعظه حسنه و جدال احسن معلوم گردید که منافاتی بین این دو روایت در تفسیر نیست، چه این که در یک روایت دعوت پیامبر را با قرآن دانسته و در روایت احتجاج (۸۹۲) و تفسیر امام (۸۹۳) دعوت را به یکی از وجوه سه‌گانه قلمداد کرده است. چه این که مراد از این دو روایت نیز واجب است که دعوت به قرآن باشد، جای هر سه مرتبه دعوت به حکمت باشد زیرا که در آن آگاهی‌هایی داده از قبیل: امر به سجده کردن فرشتگان برای آدم و تکریم مطلق بنی آدم و اظهار و آشکار شدن آیات روشن در دست ائمه‌علیهم السلام و نه دیگران که، این آیات بر شرافت و فضیلت ائمه دلالت دارد. و بشارت‌ها و اندازها و وعده‌ها و وعیدها و مجادلاتی که قرآن کریم دارد.

وَبَدَلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فِي مَرْصَاتِهِ

در غایت خلقت انسان

برای توضیح این چند فقره باید مقدمه‌ای بگیریم، و آن این که خدای - تعالی - فرمود: «أَفَحَسِبْتُمْ أَنْمَّا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنْتُمْ عَلَيْنَا لَا تُزْجَعُونَ» (۸۹۴) یعنی: «آیا گمان کرده‌اند که ما شما را بیهوده آفریده‌ایم و شما به سوی ما باز نمی‌گردید.» در عِلل (۸۹۵) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «ان الله تبارك و تعالی لم يخلق خلقه عبثاً و لم يتركهم سدى، بل خلقهم لظهار قدرته وليكلفهم طاعته فيستوجبوا بذلك رضوانه، و ما خلقهم ليجلب منهم منفعة ولا- ليدفعهم بهم مضرة بل خلقهم لينفعهم و يوصلهم الى ينعم؛ خداوند مخلوقی را بیهوده خلق نکرده و ایشان را رها و نگذاشته، بلکه آفرینش آنها برای آشکار کردن قدرت اوست، و نیز برای فرمانبرداری می‌باشد تا به واسطه آن مستحق رضوان خداوند شوند، و ایشان را نیافریده تا از ایشان سودی ببرد و یا زبانی را از خود دور سازد، بلکه برای رسانیدن سود به ایشان و رسانیدن به نعمت ایشان را آفریده است.» و از آن جناب (۸۹۶) نقل شده که پرسیدند: «خلقنا للبقاء و كيف تفنى جنه لا تبيد و نار لا تخمد و لكن قل إنما نتحول من دار إلى دار؛» یعنی آیا خداوند ما را برای از بین رفتن آفریده است؟ فرمود: ساکت باش، خداوند ما را برای بقا و ماندن آفریده است. چگونه فانی شویم در حالی که بهشت همیشگی است و نار هرگز خاموش نمی‌شود، لیکن از نشأه‌ای به نشأه دیگر منتقل می‌شویم»، و خداوند فرمود: «إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ* إِنْ يَسْأَلْكُمْوهَا فَيَحْفَظْكُمْ تَبَحَلُوا وَيَخْرُجْ أَضْعَانَكُمْ* هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلْ عَن نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ» (۸۹۷) یعنی: «زندگی دنیا بازیچه و سرگرمی است، اگر ایمان بیاورید و پروا پیشه کنید خداوند به شما پاداشتان را می‌دهد و از شما اموال‌تان را نمی‌خواهد، و اگر از شما آنها را به اصرار بخواهد شما بخل می‌ورزید و باعث اظهار کینه‌های شما می‌گردد. آگاه باشید از شما خواستند و دعوت

کردند تا در راه خدا انفاق کنید، عده‌ای از شما بخل می‌ورزند و هر کس بخل کند بر خود بخل ورزیده و خداوند بی‌نیاز است و شما نیازمندید»، یعنی دستوراتی که به شما می‌دهد به سود شماست، اگر امتثال کنید سود آن به شما بر می‌گردد و اگر روی برگردانید، به زیان شماست. آنگاه فرمود: «اگر پشت کنید خداوند گروهی را که غیر از شماست می‌آورد، آنگاه آن گروه همانند شما نخواهند بود. (۸۹۸) و فرمود: «إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا * إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا * مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَدَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا» (۸۹۹) یعنی: «منافقان در پایین‌ترین درک و درجه آتش هستند، و برای ایشان یآوری نیست، مگر کسانی که توبه کرده و اصلاح کردند و به خدا چنگ زدند و دین خود را برای خداوند خالص کردند، ایشان با مؤمنانند، و به زودی خداوند به مؤمنین پاداش فراوان می‌دهد، اگر سپاسگزاری و ایمان آورید. خداوند به چه روی شما را عذاب کند، چه این که خداوند سپاسگزار دانا است.» یعنی خداوند بی‌نیاز است از این که به عذاب شما سودی کسب کند و یا زبانی را دفع نماید و برتر است از این که بخواهد دل خود را خنک کند، منزّه و برتر است، او بی‌نیاز و برتر از سود و زیان است، علت عقاب اصرار کنندگان بر کفر این است که کفر و اصرار بر آن همانند سوء مزاجی است که به بیماری ختم می‌شود، و آنگاه به هلاکت کشیده می‌شود وقتی ایمان و سپاسگزاری آن سوء مزاج را برطرف کند و جانش پاک شود از پی آمده‌های آن رهایی می‌یابد، و فرمود: «إِنْ أَحْسَيْتُمْ أَحْسَيْتُمْ لِنَفْسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا» (۹۰۰) یعنی: اگر خوبی کنید، با خودتان خوبی کرده‌اید و هرگاه بد کنید، به ضرر خویش بد کرده‌اید.» پس این آیات شریفه دلالت می‌کند بر این که خدای - تبارک و تعالی - از مردم و ایمان و فرمانبرداری ایشان بی‌نیاز است و از کفر و نافرمانی ایشان زبانی نمی‌بیند و خداوند مردم را بیهوده نیافریده، بلکه می‌خواهد ایشان را بعد از خلقت به واسطه امر و نهی به مقام محمود برساند و فرمود: «فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۹۰۱) یعنی: «هیچ کس نمی‌داند که خداوند چه چیزهایی که باعث روشنی چشم‌ها خواهد شد برای ایشان پنهان کرده تا پاداش اعمال ایشان باشد» و حاصل این که هر هدفی برای خلقت در نظر گرفته شود، باید به خود خلق برگردد، چه این که خداوند از آنها بی‌نیاز است و لذا به خدا بر نمی‌گردد.

در این که انسان آینه صفات جلالی و جمالی است

در اینجا این اشکال پیش می‌آید که در این صورت معنای آفرینش بهشت و دوزخ و سختی‌های برزخ و عقوبت‌ها و محاسبه در کارهای خرد و ریز برای چیست؟ آنگاه چگونه آن مجازات سخت را که آسمان‌ها و زمین تحمل نمی‌کنند را به عنوان مجازات در نظر گرفته، چگونه این زمین گیر فقیری که چند روزی در دنیا زیسته و زندگی دشواری داشته و سختی‌های فراوان به خود دیده به چنین عذابی دچار می‌شود که پایانی ندارد. و الی الابد دوام دارد و هرچه پوست‌های آنها بپزد و از بین رود پوست دیگری می‌روید؟ پاسخ این مشکل این است که خداوند عزتمند و جلالتمآب به دلیل این که صفات و شؤون و جبروت بی‌نهایتی دارد که به کنه آن نتوان رسید مگر این که خود آن رامی‌داند و هیچکس جز خودش نمی‌تواند بر آن احاطه پیدا کند، و از صفات خدا رحمت است، چنانکه او منتقم و محیی و ممیت و خالق و رازق و باسط و قابض و موسع و مقدر می‌باشد و دارای صفات فراوان متضاد و متباین است که صفت عدل آنان در خود جمع کرده است، این صفات به این اعتبار که مقتضی بروز و ظهورند، (۹۰۲) و چون خداوند خواست بیافریند مردم را بر اطوار و حالات آفریده است تا هر کس آینه صفتی و یا شأنی باشد. و انسان را مرآت صفت عدل خود آفرید، این صفت جامع همه صفات است و لذا خداوند صورت انسانی را به خود نسبت داده است. و بنا بر روایت کافی (۹۰۳) به اسنادش از محمد بن مسلم گفت: «از امام باقر علیه السلام پرسیدم: از پیامبر روایت می‌کنند که خداوند انسان را بر صورت خویش آفریده است، فرمود: این صورت محدث و مخلوق است و خداوند این صورت را برگزید و بر دیگر صور اختیار

کرد، و به خودش نسبت داد، چنانکه کعبه و روح را به خود نسبت داد و فرمود: «فَإِذَا سَيَّوَيْتَهُ وَنَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (۹۰۴) و از آنجایی که انسان این چنین آفریده شده لذا محل جمع همه اشیاء از بهشت و دوزخ است. بهشت از آثار صفت رحمت و آتش از آثار صفت منتقم می‌باشد. و نیز انسان شامل مبدأ امری است که از آثار اسم الله می‌باشد، این اسم مبدأ همه خیرات و از مراتب آن عقل و معرفت و توحید است. و شامل مبدأ نهی است که از آثار طاغوت است که مصدر همه شرور و از مراتب آن جهل و شرک است و از هر کدام شؤنی منشعب می‌شوند، خداوند شؤن اسم الله را اسماء حسنی نامید و شؤن طاغوت را شیاطین نام نهاد و مراتب اسم الله ملکات خوب و طاعت‌های مرغوب از نماز و زکات و روزه و حج و جهاد و غیر آن و مراتب شیطنت ردائل و منکرات از قبیل قتل نفس و سخن چینی و زنا و نوشیدن شراب و قمار و ربا و غیره که کتاب‌های اخلاقی و فقهی آنها را بیان کرده‌اند، و همین جلوه‌های عالم ولایت نوری برای اسم الله که سر آل محمد صلی الله علیه و آله است شده‌اند. آنها نثر جلوه‌های عالم و ولایت ظلمانی برای شیطان که سر دشمنان است شده و خداوند رب العالمین آفریننده نور و ظلمت است و ولی مؤمنین اسم الله و ولی کافران طاغوت می‌باشد، چنان که در فقرات قبلی به تفصیل بیان شده است. و لذا رسول خدا صلی الله علیه و آله (۹۰۵) فرمود: «ای مردم! دین خدا و شیطان و حق و باطل و هدایت و گمراهی و ضلالت و رشد و غی و عاجل و آجل و عاقبت و حسنات و سیئات است، هر حسنه‌ای از خدا و هر سیئه‌ای از شیطان است.» این روایت در کتاب کافی آمده است. اکنون که این مطلب چنین است، پس خداوند انسان را از بهترین زیرساخت‌ها و بر نیکوترین صورت آفریده است و سلطنت و اختیاری به او داده که به هیچ یک از خلائق نداد، آنگاه با فرستادن کتاب‌ها و پیامبران و بشارت دادن‌ها و ترسانیدن‌ها و وعده و وعید و تشویق به طاعت پیامبران و ترسانیدن از مخالفت با ایشان و آگاهانیدن به واسطه فرستادن کتاب‌های آسمانی و مثال‌های زمینی خواسته است که ایشان متذکر و یادآور شوند. زیرا نگاه رحمت به آنها داشت، هنگامی که تذکرات را فراموش کردند خداوند درهای همه نعمت‌ها را بر ایشان باز کرد تا به خوبی در غفلت فرو رفتند و فرمود: «رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ * ذَرَهُمْ يَا كُفُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِمِ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ» (۹۰۶) یعنی: چه بسا کسانی که کفر ورزیده‌اند آرزو می‌کنند که ای کاش مسلمان می‌بودند، ایشان را به خود واگذار تا بخورند و لذت ببرند و آرزوها ایشان را به خود مشغول کند، پس به زودی خواهند دانست.» و خداوند با ایشان چنین کرده تا هر کس هلاک شود از بین هلاک شود و هر کس زنده شود با برهان زنده گردد و تا هیچ کس نگوید: چرا خداوند برای ما پیامبری نفرستاد تا ما هم از آنها پیروی می‌کردیم قبل از این که این گونه ذلیل و خوار گردیم، ولی ایشان کوری را بر هدایت برگزیدند و هدایت را به گمراهی فروختند و مغفرت را با عذاب عوض کردند، خداوند نمی‌خواست به ایشان ستم کند، ولیکن خودشان می‌خواستند بر خود ستم کنند و گفتند: دل‌های ما بسته است، بلکه خداوند به واسطه کفرشان بر آن مهر زده و بر گوش‌های ایشان ختم کرده و پرده بر دیدگان ایشان آویخته و ایشان دارای عذابی دردناک هستند.» (۹۰۷) حقیقت امر و نهی و بهشت و دوزخ در انسان‌ها به نحو اندماج وجود دارد و خداوند تنها هر چه را ایشان از امر و یا نهی که اسم خدا و یا طاغوت است اختیار و انتخاب کرده‌اند در مورد ایشان به اجرا در می‌آورد، و نیروی خود را در اختیار بنده در می‌آورد، خداوند فرمود: «مَنْ كَانَ يَرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصِلَ لَهَا مَدْمُومًا مَدْحُورًا * وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا * كُلَّا نُمِدُّ هُوَ لَاءَ وَهُوَ لَاءٌ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا» (۹۰۸) یعنی: «هر کس دنیای فانی را بخواهد ما نیز در همین دنیا به هر کس بخواهیم آنچه بخواهیم می‌دهیم، آنگاه برای او جهنم را قرار می‌دهیم. در حالی که مذمت و دور شده به دوزخ می‌رسد، و هر کس آخرت را بخواهد و کوشش در خور آن بنماید و مؤمن باشد، خداوند تلاش ایشان را پاداش می‌دهد و برای همه عطاء پروردگارت را بیشتر می‌کنیم و عطاء پروردگارت از ایشان دریغ نمی‌شود.»

و در کافی (۹۰۹) از معاویه بن وهب روایت شده که گفت: «قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ إِنَّ مِمَّا أَوْحَى اللَّهُ إِلَيَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ فِي التَّوْرَةِ أَنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا خَلَقْتُ الْخَلْقَ وَخَلَقْتُ الْخَيْرَ وَأَجْرِيَّتُهُ عَلَى يَدِي مِنْ أُحْبُ فُطُوبَى لِمَنْ أَجْرِيَّتُهُ عَلَى يَدِيهِ وَ أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا خَلَقْتُ الْخَلْقَ وَخَلَقْتُ الشَّرَّ وَأَجْرِيَّتُهُ عَلَى يَدِي مِنْ أُرِيدُهُ فَوَيْلٌ لِمَنْ أَجْرِيَّتُهُ عَلَى يَدِيهِ؛ یعنی: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: از سخنانی که خداوند به موسی علیه السلام وحی کرد و تورات را بر او وحی کرد این است که من خدایی هستم که معبودی جز من نیست، مردم را آفریدم و خیر را خلق کردم و بر دست خود جاری کردم، هر کس خیر را دوست داشته باشد خوشا به حال او که خیر را به دست او جاری کردم و من خدایی هستم که معبودی به جز من نیست، مردم را آفریدم و شر را خلق کردم و آن را بر دست کسانی که می‌خواهم جاری می‌کنم، وای بر کسی که شر را بر دست وی جاری کنم.»

و نیز از محمد بن مسلم (۹۱۰) از امام باقر علیه السلام روایت شده که گفت: «سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ إِنَّ فِي بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كُتُبِهِ أَنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا خَلَقْتُ الْخَيْرَ وَخَلَقْتُ الشَّرَّ فُطُوبَى لِمَنْ أَجْرِيَّتُهُ عَلَى يَدِيهِ الْخَيْرَ وَوَيْلٌ لِمَنْ أَجْرِيَّتُهُ عَلَى يَدِيهِ الشَّرَّ وَوَيْلٌ لِمَنْ يَقُولُ كَيْفَ ذَا وَكَيْفَ ذَا؛ یعنی: از امام باقر علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: در برخی از کتاب‌های آسمانی آمده است که من خدایم، خدایی به جز من نیست، خیر و شر را آفریدم. خوشا به حال کسانی که بر دستانش خیر را جاری کردم و خوشا به حال کسانی که بر دستانش شر را جاری نمودم و وای بر کسی که بگوید چگونه چنان و چنین شده است.» و از مفضل بن عمر، و عبد المؤمن انصاری از امام صادق علیه السلام روایتی دیگر با اندک تفاوتی با حدیث فوق آمده است. بنابراین بعد از این که بنده خود جانب امر و یا نهی را انتخاب و اختیار کرد، خداوند به حول و قوه خود را در مسیر اختیار او جاری می‌کند، چه این که خداوند عادل است و به هر صاحب حقی حق او را می‌پردازد. چنان که امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: (۹۱۱) «إِلَهِي وَ مَوْلَايَ أَجْرِيَّتُ عَلَيَّ حَكَمَا اتَّبَعْتُ فِيهِ هَوَى نَفْسِي وَ لَمْ أَحْتَرَسْ فِيهِ مِنْ تَزْيِينِ عَدُوِّي فَعَرْنِي بِمَا أَهْوَى وَ أَسْعَدَهُ عَلَيَّ ذَلِكَ الْقَضَاءُ فَتَجَاوَزْتُ بِمَا جَرَى عَلَيَّ مِنْ ذَلِكَ مِنْ نَقْضِ حُدُودِكَ وَ خَالَفْتُ بَعْضَ أَوْامِرِكَ فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَيَّ فِي جَمِيعِ ذَلِكَ وَ لَا حِجَّةَ لِي فِيهَا جَرَى عَلَيَّ فِيهِ قِضَاؤُكَ؛ یعنی: خدایا! آیا حکمی را بر من جاری کردی که در آن هوای نفسم را پیروی کردم و در آن از زینت دادن دشمنم غفلت کردم و شیطان در مسیر هوای من مرا فریفت و قضاء نیز همراه آن شد و با آنچه بر من جاری شد از برخی حدود تو خارج شدم و برخی از دستورات تو را سرپیچی کردم، ستایش تو راست در همه آنها، و من حاجتی در آنچه قضای تو بر من جاری کرده ندارم» بلکه خداوند پسندیده است چه این که نیروی خویش را در مسیر نهی به کار انداخته و علت آن این بود که خود شخص می‌خواست در آن مسیر حرکت کند، لذا حضرت فرمود: «فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَيَّ جَمِيعِ ذَلِكَ.» پس هر کس جانب امر و رفتن به سوی مبدأش را، که بهره او از حقیقت نبوت از اسم الله است، اختیار کند پیامد آن بهشت و رسیدن به نعمت‌های آن است و هر کس طرف شیطنت و رفتن به سوی مبدأ طاغوتی آن که حقیقت نهی است را انتخاب نماید. بی‌آمد آن ورود به دوزخ و ابتلاء به عذاب و سختی‌های آن است. و لذا خدای - تعالی - فرمود: «وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ» (۹۱۲) یعنی: «خداوند ستم نکرده است، لیکن ایشان بر خود ستم روا داشته‌اند.» و فرمود: «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ» (۹۱۳) یعنی: «هر کس مرهون اعمال خویش است.» و فرمود: «كُلُّ أَمْرٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ» (۹۱۴) یعنی: «هر کس رهین کردار خویش است.» و فرمود: «إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مِمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» (۹۱۵) یعنی: «جزا و پاداش شما همانست که عمل کرده‌اید» و نظایر این آیات، بلکه اگر کسی اندیشه کند اختیار را بدیهی می‌یابد، بلکه اختیار داشتن برای تحقق کمال انسان ضروری است، چه این که انسان مظهر کامل صفات خدای تعالی است، چنان که تفصیل آن را در «و دعائم الاخیار و عناصر الابرار» بیان کردیم. پس از آنچه بیان کردیم روشن شد که اوامر و نواهی برای ارشاد و بیداری بندگان است، تا ایشان را سود بخشد و از زبان ایشان جلوگیری کند، چنانکه روایت علل از امام صادق علیه السلام و آیات قبلی بر آن دلالت داشت و نیز بدیهی است که خداوند از مردم بی‌نیاز است و ایمان و طاعت ایشان او را سودی ندارد و کفر و عصیان ایشان زیانی به حال او ندارد، همان طور که آیات سابق در بیان «حقیقت نبوت» دلالت می‌کرد، و این که فرستادن پیامبران برای آگاهی بخشیدن بندگان

به عوامل نوری و ظلمانی و شاخه‌های آن است بنابراین ستایش و سپاسگزار خداوندیم که ما را به دین خویش راهنمایی کرد. و هنگامی که مطالب فوق را فهمیدی پس آل محمد علیهم السلام اهل بیت نبوت و موضع رسالت و آینه تمام نمای همه عالم جلال و جمال با همه مراتب و شؤون کلیه و جزئی و آیات کبری هستند، همانطور که قبلاً فهمیدید که مبادی آفرینش اولین و آخرین مظهر جزیی از نعمت‌های داده شده به ایشان است و آن به سان قطره‌ای نسبت به اقیانوس می‌باشد. آل محمد جایگاه‌های مشیت خدا و خزانه‌های علمش هستند و همه مراتب و شؤون اسم الله و همه مراتب و شؤون اسم طاغوت به ایشان داده شده است و چون خواستند از راه اسم الله به سوی مبادی خود روند لذا خداوند همان را در جبت ایشان قرار داد، همانطور که در فقره «المعصومون» و «عصمکم الله من الزلزل» بیان کردیم، پس در ایشان حقیقت همه خیرات از حقیقت نبوت و ولایت وجود دارد و مظاهر آن دو در عالم ملکات و افعال و فضائل و عبادات با همه مراتب و شؤون نیز در ایشان موجود است. فرمود: **وَبَدَلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فِي مَرْضَاتِ اللَّهِ؛** اشاره به اختیار ایشان در سلوک به مبادی ایشان یعنی اسم الله و نه طاغوت دارد، چه این که حقیقت این سلوک فانی شدن و مردن مطلق حتی از مرگ می‌باشد، چنانکه بارها آن را بیان کردیم.

وَصَبَرْتُمْ عَلٰی مَا أَصَابَكُمْ فِي جَنبِهِ

در شکیبایی

اشاره به از دست رفتن حقوق و ریختن خون و چپاول اموال و اسارت زنان ایشان و مصیبت‌هایی که بعد از وفات رسول خداصلی الله علیه و آله بر ایشان رسیده است. پس حقیقت صبر و شکیبایی یعنی استواری نفس و آرامش در هنگام سختی‌هاست، و لازمه آن اضطراب نداشتن از حوادثی که از ناحیه مولی می‌رسد، حوادثی از قبیل کم شدن اموال و اولاد و نفس‌ها و منافع و ثمرات و همه چیزهایی که به او مربوط است از قبیل عزت و راحت و غیر آن، چه این که خداوند فرمود: **«وَلَيَنْبَلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ * الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ * أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ»** (۹۱۶) یعنی: «شما را با ترس و گرسنگی و کمی اموال و میوه‌ها می‌آزمایم و به کسانی که شکیبایی کنند بشارت دهید، کسانی که وقتی به ایشان مصیبتی می‌رسد، می‌گویند: ما از خداییم و به سوی او باز می‌گردیم، این دسته‌اند که پروردگارشان بر ایشان درود و رحمت می‌فرستد و ایشان راه‌یافتگان هستند.» بلکه ایشان به بالاترین مرتبه شکیبایی رسیده‌اند، پاداش آن مشیت با خداست که در آیه شریفه فرمود: **«إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ»** (۹۱۷) و در مصباح الشریعه (۹۱۸) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: **«فمن صبر کرها و لم یشکک إلی الخلق أو لم یجزع بهتک ستره فهو من العام و نصیبه ما قال الله عز و جل وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ أُوّی بِالْجَنَّةِ وَ الْمَغْفِرَةِ وَ من استقبل البلاء بالرحب و صبر علی سکینه و وقار فهو من الخاص و نصیبه ما قال تعالی «إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ»؛** (۹۱۹) یعنی: «هرکس از روی ناخوشایندی شکیبایی پیشه کند و به مردم شکایت نکند و ناله نکند به این که پرده را پاره نماید، او از عوام مردم است و بهره او این آیه شریفه است که فرمود: (او به شکیبایی پیشه کنندگان بشارت بده یعنی به بهشت بشارت ده و هرکس با سینه‌ای باز از بلاها استقبال کند و با آرامش و وقار شکیبایی نماید، او از خواص است و بهره او آیه شریفه **«إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ»** است.» درباره آیه و روایت گوئیم: شکیبایی و صبر، ایستادگی در سختی‌هاست. صبر و شکیبایی از علم ناشی می‌شود، زیرا می‌داند با صبر به سود فراوان می‌رسد و یا زیانی را از جسم دور می‌سازد و نیز صبر ناشی از مرگ در دست خدای - تعالی - است چه این که اراده صابر در اراده خدا از بین می‌رود به گونه‌ای که هیچ اراده برای وی باقی نمی‌ماند و به خودش التفاتی نمی‌نماید، چه رسد به این که در سود و زیان خود بیاندیشد پس در صورت نخست صابر همانند بیماری است که پزشک به او از خواسته‌ها و مشتتهای پرهیز می‌دهد و به او گاه دوا می‌خوراند و گاه به او غذاهایی که دوست

ندارد می‌دهد، بنابراین شکیبایی وی برای دستیابی به سلامتی و دفع بیماری‌های کشنده و رسیدن به زندگی مطلوب است. بنابراین او خواهان زندگی است و در شکیبایی خود امید نجات از مرگ را دارد و برای سود خود شکیبایی می‌کند و نه برای خدا. پس به آرزوی خود می‌رسد. و لذا خداوند فرمود: «وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ» یعنی «با رسیدن به آرزوی خود که نجات از آتش و رسیدن به بهشت است می‌رسد. و در صورت دوم شکیبایی کننده به زندگی می‌رسد و مشتاق به مرگ و فنا در دست خدایی است که مرگ و زندگی را آفرید و در راه غایت الغایات کشته شده و هوای او را بر هوای خود اختیار می‌کند، پس معیت خدای - تعالی - با او مثل معیت غسل دهنده با میت است، پس حکم از غسل دهنده است و نه برای میت پس وی به حیات خدا زنده و به بقای خدا باقی است، پس آل محمد صلی الله علیه و آله - که پدر و مادر و جانم فدای ایشان باد - از دسته دومند، ایشان با خدا هستند و خدا با ایشان می‌باشد، و ستایش و سپاس از آن خدایی است که به ما ولایت و معرفت مقام ایشان را عنایت فرموده و سپاسگزار هدایت او هستیم.

وَأَقِمُّمُ الصَّلَاةَ

در معنای اقامه نماز

اشاره به اقامت و بر پا داشتن ولایت کلیه نوریه است. چه این که حقیقت نماز دعاست و آن بالا رفتن خواننده به سوی خدا به مقام مدعو (و خواننده شده) می‌باشد، یعنی محو همه حدود و تخلیه از همه بندها و برداشت همه پرده‌ها و ایستادن در مرتبه فنا و مرگ در دست پروردگار عالمیان و قیام به خدایی که مسماست (نه اسم). پس این مرتبه اسم خداست که ظاهر آن در عالم انسان آل محمد علیهم السلام هستند، و در ملکات فضائل و در اعمال نماز و دیگر عبادات مظاهر او هستند. به همین خاطر نماز در کلام خدا «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ * مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ * قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ» (۹۲۰) یعنی: «از گناهکاران می‌پرسند که چه چیز شما را در آتش افکند؟ پاسخ دهند ما از نماز گزاران نبوده‌ایم...» به پیروی از ائمه علیهم السلام تفسیر شده است. (۹۲۱) در کافی (۹۲۲) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «مراد این است که ما از پیروان ائمه علیه السلام که خداوند درباره ایشان فرمود: «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ * أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» (۹۲۳) نبوده‌ایم.» آیا ندیده‌اید که مردم به کسی که در زینت و زیبایی بعد از دیگری می‌آید به او «مصلی» می‌گویند، به همین خاطر در آیه کسانی که گفتند: «لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ» یعنی ما از پیروان «سابقین» نبوده‌ایم. و از امام کاظم علیه السلام (۹۲۴) روایت شده که فرمود: «ما بعد از محمد با وصی محمد صلی الله علیه و آله و اوصیاء او دوستی نکرده‌ایم و بر ایشان درود نفرستاده‌ایم.» و اخباری که وارد شده در این که ایشان «صلوة» در کتاب خدا هستند، و همه خیراتی که در قرآن ذکر شده ایشان هستند و مرحوم کلینی در کافی برای آن بابی باز کرد.

وَأَتَيْتُمُ الزَّكَاةَ

اشاره به آیه شریفه «وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا» (۹۲۵) مراد از تزکیه نفوس ایشان از پلیدی‌های جاهلیت و پیروی از هواست که همان طهارت در آیه شریفه تطهیر می‌باشد و از جمله آن زکات مال واجب در عالم فعل است.

وَأَمَرْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَيْتُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ

اشاره به پیروی ایشان از اسماء حسنی و ترک اسماء طاغوتی در عوالم‌شان دارد. آثار آن در عالم فعل امر به معروف و نهی از منکر است.

و جَاهِدْتُمْ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ

در معنای جهاد

اشاره به جهاد در راه خدا دارد، ایشان با جان و مال خود جهاد کردند که در آیه شریفه فرمود: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعِدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ* التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْمَأْمُورُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ» (۹۲۶) یعنی: «خداوند از مؤمنین جان‌ها و اموال ایشان را خرید و در مقابل به ایشان بهشت می‌دهد، ایشان در راه خدا می‌جنگند و می‌کشند و کشته می‌شوند، این وعده حقی است که در تورات و انجیل و قرآن به ایشان داده و هر کس به عهد خدایی وفا کند، پس به این معامله‌ای که انجام شده به شما بشارت باد!... ایشان عبادت کنندگان و ستایشگران و سباحان و رکوع کنندگان و سجده کنندگان و آمران به معروف و نهی کنندگان از منکر و پاسداران حدود خدایی‌اند و مؤمنان را بشارت ده» عیاشی (۹۲۷) و قمی (۹۲۸) روایت کرده‌اند که آیه شریفه در ائمه‌علیهم‌السلام نازل شده، چه این که ایشان را به وصفی ستوده که جز در ایشان پیاده نشده و مراد از جهاد شایسته و حق، جهادی است که با تمام امکانات و قوا باشد و شامل قیام با شمشیر و دادن جان و مال و دوری از اموال فانی دنیا و زینت‌های آن و عبادت‌های سخت و ادای مستحبات و آداب به ویژه این که اگر در زمانی کسی متصف به برخی کمالات صوری و معنوی باشد باید ایشان در مرحله‌ای باشند که کمال وی در کنار کمال ایشان فانی شود و در عرض کمالات ایشان مغلوب گردد. و اگر طاغوتی از طاغوت‌های زمان ایشان به صفات حلم و (؟) و یا به صفات دیگر متصف باشد که مردم بدان فریفته شده و از دین خدا منحرف گردند، باید ائمه‌علیهم‌السلام در آن صفات در اعلی درجه باشند تا حجت خدا را بر مردم تمام کنند و بدانند که حق با ایشان است تا هر کس انکار ایشان کند با علم و یقین - به این که ایشان حجت‌های خدا و اوصیاء پیامبر هستند و بر مردم لازم است که از ایشان پیروی نمایند و عبودیت ایشان را بر گردن گیرند - ایشان را انکار کند، به همین خاطر هیچ کس بر خداوند حجتی ندارد.

حَتَّىٰ أَغْلَبْتُمْ دَعْوَتَهُ

در قول آن حضرت علیه‌السلام «و الدعوة الحسنى» مراد از دعوت از خدا بیان شد. و این که «اللّه» همان اسم خدایی است که در هر نفسی به ودیعت گذاشته شده است، پس مراد از اعلان دعوت اظهار و آگاهی دادن به مردم است که اللّه در ایشان مکنون است و لازم است که مردم از آن به سوی مبدأ خود سلوک کنند و آن اللّه در ایشان وجه اللّه در مردم است، و لذا اولیاء خدا باید متوجه آن شوند و از آن باب به سوی خدا روند.

وَيَبْتِئْتُمْ فَرَائِضَهُ

در حقیقت احکام و فرائض الهی

«بتیین» اظهار و جدا کردن شیء است به طوری که با چیز دیگر اشتباه نگردد و مراد از فرائض این است که در کتاب خدا و جوب آن بیان شده و آن خواندن خدا با اسماء حسنی است که دارای سرّ و علانیه می‌باشد، سرّ آن همان است که در هر نفسی به ودیعت گذاشته و آن اسم خدا و فروع و مراتب آن است. یعنی اسماء حسنی که سرّ آل محمد علیهم‌السلام می‌باشد. و علانیه حضرت محمد صلی الله علیه و آله علانیه ائمه و شاخه‌های ایشان است. از قبیل نماز و زکات و روزه و حج و جهاد که خداوند در کتابش

واجب کرده است.

وَأَقِمْتُمْ حُدُودَهُ

در بیان حدود و احکام اشیاء

حدّ شیء عبارت از زیربنا و مایه آن است، و حدّ چیزی است که شیء با آن ذاتاً از امور دیگر جدا می‌شود و بر پاداشتن حدود عبارت از معتدل کردن پایه‌ها و کامل کردن شرایط و نگهداری از چیزهایی که باعث از بین رفتن و یا کمبود و خروج از اعتدال دارد. و مراد روشن کردن و تبیین همه مراتب اسم الله است به طوری که از همه مراتب طاغوت و فروع آن جدا شود، به طوری که عوالم ملکات و افعال آن دو از هم متمایز شود، تا هیچ نسبتی با آسمان‌ها و زمین و دریا و خشکی و گیاه و جماد و حیوان و درندگان و حشرات و غیره نداشته باشند، بنابراین همه نسبت به او حدی دارند، پس برای حوادث آسمانی از زمان خسوف و کسوف باران‌ها و رعد و برق و دیگر امور احکامی بیان کردند و نیز برای حوادث زمینی احکامی بیان نمود و برای آب‌ها و گیاهان و میوه‌ها و سبزیجات و زمان‌ها و مکان‌ها و لباس‌ها و غذاها و نوشیدنی‌ها و اجزاء انسان از قبیل مو و ناخن و دندان و غیره نیز حکم و حدی دارند تا بر مردم هیچ حدی از حدود و حکمی از احکام در عالمی از عوالم مشتبه نگردد.

وَنَزَرْتُمْ شَرَائِعَ أَحْكَامِهِ

شرایع جمع شریعت جایگاهی که مردم برای سیرابی بدان وارد می‌شوند، و اضافه شرایع به احکام بیانی است، یعنی مراد از شرایع همان احکام یعنی واجبات و منهیات است که در هر چیزی به عنوان مظاهر اسم خدا و طاغوت وجود دارد تا آن واجبات شریعه‌ای و راهی برای رسیدن به مرتبه اسم الله شود و آن ترک‌ها و منهیات بیانگر مرتبه طاغوت می‌باشد تا بنده در سلوک خود بصیرت داشته باشد، همانطور که خدای - عزوجل - فرمود: «ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (۹۲۹) یعنی: «سپس تو را بر راهی از امر قرار دادیم، پس از آن راه و شریعت پیروی نما و از هواهای کسانی که نمی‌دانند پیروی ننما». خداوند آنچه را که پیامبر بدان مبعوث شده را شریعت و راهی نسبت به امری که خداوند با حبیب خود صلی الله علیه و آله عهد کرده قرار داده است.

وَسَنَّيْتُمْ سُنَّتَهُ

سنت به معنای طریقه و سیره است و مراد سنت‌هایی است که رسول خدا صلی الله علیه و آله گذاشت. آن سنت‌ها برای رسیدن به خداست، یعنی شما در مسیر پیامبر صلی الله علیه و آله حرکت کردید و از آن تجاوز نمودید و اندک انحرافی در امر کوچک و بزرگ و در سر و آشکار نداشته‌اید، گویا این دو فقره بیان برای «اقمتم حدوده» است.

وَصِرْتُمْ فِي ذَلِكَ مِنْهُ إِلَى الرِّضَاو سَلَّمْتُمْ لَهُ الْقَضَاءَ

در رضا

رضا سرور و خوشحالی بنده از آنچه که از مولایش به او می‌رسد و ابتهاج به آن در هر شرایط اگر خوشایند و یا ناخوشایند خودش باشد. چه این که می‌داند که هر چه خداوند حکم می‌کند در مسیر مصالح وی می‌باشد و لاغیر و نیز سرور و رضایت وی برای این است که می‌داند مولی او را در نظر دارد و او را فراموش نکرده. بنابراین آنچه از ناحیه مولی رسید به عنوان تحفه و هدیه‌ای مورد

پذیرش اوست. به همین خاطر در کافی (۹۳۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «لَقِيَ الْحَسَنُ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَبْدَ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ كَيْفَ يَكُونُ الْمُؤْمِنُ مُؤْمِنًا وَهُوَ يَسْخَطُ قِسْمَهُ وَيَحْقُرُ مَنَزِلَتَهُ وَالْحَاكِمُ عَلَيْهِ اللَّهُ وَأَنَا الضَّامِنُ لِمَنْ لَمْ يَهْجَسْ فِي قَلْبِهِ إِلَّا الرِّضَا أَنْ يَدْعُوَ اللَّهَ فَيَسْتَجَابَ لَهُ؛ یعنی: امام حسن بن علی علیه السلام با عبدالله بن جعفر برخورد کرد، به عبدالله گفت: چگونه مؤمن، مؤمن باقی می‌ماند در حالی که قسمت‌های خویش را دوست ندارد، و جایگاه خود را حقیر می‌شمارد در صورتی که حکم کننده خداست. من ضمانت می‌کنم که اگر کسی در دل خود جز رضایت از خدا نداشته باشد، خداوند را بخواند و خداوند دعای او را مستجاب کند (مستجاب الدعوه شود)». و نیز از آن حضرت روایت شده است (۹۳۱) که در پاسخ کسی که پرسید: «بِأَيِّ شَيْءٍ يَغْلَمُ الْمُؤْمِنُ بِأَنَّهُ مُؤْمِنٌ قَالَ بِالتَّسْلِيمِ لِلَّهِ وَالرِّضَا فِيمَا وَرَدَ عَلَيْهِ مِنْ سُورٍ أَوْ سَخَطٍ؛ یعنی: از کجا معلوم می‌شود که مؤمنی مؤمن است؟ فرمود: از راه تسلیم به خدا و رضایت به حوادثی که بر وی وارد می‌شود. خواه خوشایند و خواه ناخوشایند باشد.» و نیز از آن حضرت (۹۳۲) روایت شده که فرمود: «لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يَقُولُ لِشَيْءٍ قَدْ مَضَى لَوْ كَانَ غَيْرُهُ؛ یعنی: هرگز رسول خدا به امری که گذشت نفرمود: ای کاش آن گونه نبود.» و نیز از آن حضرت (۹۳۳) روایت شده که فرمود: «إِنَّ أَعْلَمَ النَّاسِ بِاللَّهِ أَرْضَاهُمْ بِقَضَاءِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ؛ یعنی: داناترین مردم به خداوند خشنودترین آنها به قضای خداوندند.» پس مراد این است که شما در صرف و بذل جان خویش در رضایت پروردگار و شکیبایی بر آنچه در جنب وی به شما رسید و برپاداشتن نماز و دادن زکات و امر به معروف و نهی از منکر و جهاد و آشکار کردن دعوت دینی و بیان فرائض و اقامه حدود و نشر احکام و شرایع و سنت‌ها به سمت و سوی عالم رضا پیش می‌روید به طوری که به حقیقت رضا رسیده‌اید و آن رضوان خداست که بزرگ‌تر است و این رستگاری بزرگ می‌باشد، و هنگامی که به حقیقت رضا رسیدند لازمه آن پذیرش قضا است، چه این که مرتبه رضا بالاتر از مرتبه تسلیم است، بنابراین گفتار آن حضرت که فرمود: و سَلَّمْتُمْ لَهُ الْقَضَاءَ به عنوان عطف لازم بر ملزوم است.

وَصَدَقْتُمْ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ مَضَى

یعنی هر چه از علم و قدرت و عبودیت و دیگر صفات که خداوند همه و یا برخی از مراتب آن را به انبیاء سابق داده به طوری که امت‌های ایشان آن صفات و مقامات را بزرگ می‌شمردند و دیگر این که حاضر نبود و مشاهده نکرده‌اند آن صفات را از ایشان دور می‌دانسته و خداوند به شما داده است. و در این عطیه چیزی را به منصفه ظهور رسانیده که عقول دور شمرده و اوهام غریب شمرده‌اند، پس خداوند معجزات انبیاء و عبادات و شجاعت و زنده کردن مرده و نفوذ اراده آنها در مردم گوناگون و زهد و شکیبایی و تحمل رنج در مسیر خدا که در کتاب‌های سیر پیامبران آمده را به شما داده است، چه این که شما فضیلت هر دو عالم را حائزید، و خداوند از آن هم بر شما فضیلت بیشتری داده است.

فَالرَّاعِبُ عَنْكُمْ مَارِقٌ

«فاء» برای نتیجه است، یعنی بعد از این که ثابت شده که شما مختار خدا و برگزیدگان خدا برای خلافت هستید، پس هر کس از شما روی گرداند مارق و خارج از دین و حزب خداست و وارد دین و حزب شیطان می‌شود و حزب شیطان زیان کارند.

وَاللَّازِمُ لَكُمْ لَاحِقٌ

کسانی که در دیانت و احکام و آداب دینی با شما ملازمت دارند، به طوری که شما را در پیش چشم خود قرار داده و الگویی سلوک خود نموده و هر جا شما می‌روید به دنبال شما دور می‌زند و هر کجا شما فرود آید به شما می‌پیوندد، بنابراین هرگز نمی‌میرد و پیوسته در نزد خدا زنده است و روزی می‌خورد. در کافی (۹۳۴) از امام باقر علیه السلام در قول حق - تعالی - «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ

قَتُلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْزُقُونَ» (۹۳۵) روایت شده که فرمود: «هُمُ وَاللَّهُ شَيْعَتُنَا حِينَ صَارَتْ أَرْوَاحُهُمْ فِي الْجَنَّةِ وَاسْتَقْبَلُوا الْكَرَامَةَ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلِمُوا وَاسْتَيْقَنُوا أَنَّهُمْ كَانُوا عَلَى الْحَقِّ وَعَلَى دِينِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَاسْتَبَشَرُوا بِمَنْ لَمْ يَلْحَقْ بِهِمْ مِنْ إِخْوَانِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ؛ یعنی: به خدا قسم ایشان شیعه ما هستند، چه این که ارواح ایشان در بهشت قرار گرفته و کرامت خدا به استقبال ایشان آمد، عمل کردند و تعیین نمودند که برحقند و بر دین خدا قرار دارند و لذا به برادرانی که بعد می آیند و به فرزندان خود بشارت می دهند.» و در مجمع البیان از آن حضرت روایت شده است که: «آیه شامل همه کسانی که در راهی از راه‌های خداوند کشته شده‌اند، خواه در راه جهاد اصغر برای کسب رضایت خدا کشته شده باشند و یا در جهاد اکبر و کشتن نفس و ریاضت کشیدن برای کوبیدن هوای نفس.»

وَالْمَقْصَرُ فِي حَقِّكَمُ زَاهِقٌ

در معنای حق

یعنی هر کس به امامت شما قائل شد، ولی مقام و جایگاه شما را نشناخت، چه این که در مسیر رسیدن به سر شما کوتاهی کرده و سَرِّی را که در عالم نفس خود که آیه‌ای از آیات و قطره‌ای از اقیانوس وجود شما بوده نشناخته، گرچه چنین شخصی نجات می‌یابد و در حزب خدا داخل است، ولی زاهق یعنی ساقط است، چه این که وی همانند استخوانی است که مغز آن گرفته شده است، زیرا زاهق از «زهق العظم زهوقاً» مثل منع به معنای گرفتن مغز استخوان است. پس مراد این است که کسی که در معرفت شما کوتاهی کند مغز ندارد، مثل دانه‌ای است که مغز آن را گرفته باشند، آن دانه میوه نمی‌آورد و رشد نمی‌کند و آثاری بر آن بار نمی‌باشد، همانند پوسته دانه. و لذا در آخر این زیارت فرمود: «فبحقهم الذی أوجبت لهم علیک أسألک أن تدخلنی فی جملة العارفين بهم» پس معرفت ایشان غیر از معرفت حق و شأن و مقام ایشان است و معرفت حق ایشان امکان ندارد مگر این که انسان انوار ایشان را در عالم خود ببیند و تکوین آن نور و رشد و ترقی آن را شاهد باشد، خداوند ما و همه برادران را عارف به حق ایشان قرار دهد.

وَالْحَقُّ مَعَكُمْ وَفِيكُمْ وَمِنْكُمْ وَإِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ أَهْلُهُ وَمَعْدِنُهُ

و در قاموس آمده است: «حق از اسماء و یا صفات خداست و نیز به معنای قرآن و ضد باطل می‌باشد.» تحقیق این است که حق ضد باطل و اطلاق آن بر خدای - تعالی - و وصف خدا به آن برای ازلیت و ابدیت و عدم زوال و بطلان آن است و به همین اعتبار نیز به قرآن حق می‌گوییم چه این که در آیه شریفه فرمود: «وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ* لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ» (۹۳۶) یعنی: «این کتاب گرامی است که باطل از پیش رو و پشت سر بر او روی نمی‌آورد و از طرف حکیم حمید فرو فرستاده شده است.» مراد از «عزیز» چیز بسیار کمیاب و یا به معنای غالب و چیره است. پس مراد این است که قرآن فعل خداست که صدور آن از عالم عزت است که عالم نفی صفات می‌باشد، لذا حدی ندارد تا از ناحیه اول انقطاع داشته و یا از آخر بریده باشد و به همین خاطر بر همه کتاب‌ها چیره و مسلط است و باطل از جلو و پشت سر بر او راه نمی‌یابد. یعنی وصفی بر او کاری نمی‌شود که از ابتدا و یا از انتها او را زائل کند، پس او عزیز و گرامی است که همانند امور دیگر نیست که مصدر آن اسمی غیر از عزیز است. و نیز امام باقر علیه السلام (۹۳۷) بنا بر روایت عیاشی به اسنادش از زراره فرمود: «از امام باقر علیه السلام درباره قرآن پرسیدم، فرمود: قرآن آفریننده نیست و آفریده نیز نمی‌باشد.» و در کافی (۹۳۸) روایاتی در این معنا آمده است. و از امام رضا علیه السلام (۹۳۹) نیز روایاتی در آن آمده است. ما این موضوع را در کتاب «التحفة الرضویة» به تفصیل بحث کردیم. پس مراد از حق اسم اعظم است که حقیقت نبوت الهی است و مظهر کامل آن رسول خداصلی الله علیه وآله و سپس ائمه طاهرین علیهم السلام هستند و قرآن عبارت از

هفتاد و دو حرفی است که از آن اسم اعظم به پیامبر صلی الله علیه و آله داده شده است، و همین کتاب و مبدأ و نشانه کامل حقیقت نبوت الهی است. همین مطلب را در ابتدای کتاب بیان کردیم و نیز درباره کتاب‌های نازل بر انبیاء بحث نمودیم و بیان کردیم که کتاب‌های آسمانی و فرستاده شده بر انبیاء به معنای همان اسم اعظمی است که به انبیاء داده شده و آنچه بر مردم به عنوان کتاب خدا خوانده مرتبه لفظی آن است. این بحث در «حمله کتاب الله» آمده است. دیگر مردم مظاهر جزئی آن اسم اعظم‌اند، پس در هر نفسی آیه‌ای از آن وجود دارد و این آیه برای بقا آفریده شده و نه برای فنا. چنان که روایت شده و روایت آن در فقره «و بذلتم انفسکم فی مرضاتہ» آمده است. پس مراد از حق حقیقت نبوت است و لذا فقره «و الحق معکم» به معنای این است که ایشان مظاهر کامله وی بوده، هیچ کس مظهر کامل او نیست مگر محمد و آل طاهرین او علیهم السلام. و فقره «و فیکم» یعنی پیوسته تا بی‌نهایت از شماست. و فقره «و منکم» یعنی هر چه که در آن آیه‌ای از حقیقت نبوت وجود داشته باشد از آنچه از فطرت شما زیاد آمده آفریده شده است. و فقره «الیکم» یعنی بعد از زوال مراتب و فنایش به حقیقت نبوت که مبدأ شماست بر می‌گردد چنان که در «و ارکان البلاد» گذشته است. و فقره «و انتم اهله و معدنه» در فقره «اهل بیت النبوة و معدن الرساله» بیان شده و این دلالت دارد بر این که مراد از حق و حقیقت نبوت است.

و مِيرَاتُ النَّبُوَّةِ عِنْدَكُمْ

در میراث نبوت

در شرح فقره «و ورثه الانبیاء» بیان شده است و در بصائر (۹۴۰) از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «سلاح در بین ما منزلت تابوت در بنی اسرائیل را دارد، سلطنت در خانه‌ای بود که در آن تابوت بوده است.» در ارشاد مفید (۹۴۱) و بصائر (۹۴۲) و احتجاج (۹۴۳) از سعید سمان روایت شده است که گفت: «خدمت امام صادق علیه السلام بودم، دو تن از زیدیه به حضور آن حضرت رسیدند، پرسیدند: آیا امامی که طاعتش بر شما واجب باشد در بین شماست؟ پاسخ داد: خیر، از او پرسیدند: مردم ثقه‌ای به ما خبر داده‌اند که شما به آن قائل هستید، و عده‌ای را نام بردند و گفتند ایشان اهل ورع و زهدند و دروغ نمی‌گویند. امام صادق علیه السلام خشمناک شد و فرمود: به ایشان چنین دستور نداده‌ام. هنگامی که خشم را در چهره آن حضرت دیدند، بیرون رفتند. از من پرسید: آیا این دو تن را می‌شناسید؟ پاسخ دادم: این دو بازاری هستند و از زیدیه می‌باشند و گمان می‌کنند که شمشیر رسول خدا در نزد عبدالله بن حسن موجود است. حضرت فرمود: خداوند لعنتشان کند، دروغ می‌گویند، نه عبدالله بن حسن دیده و نه پدرش، مگر این که پدرش در نزد علی بن الحسین علیهما السلام دیده باشد، اگر راست می‌گویند بگویند علامت قبضه شمشیر و نشانه تیغه آن چیست؟ در نزد من شمشیر رسول خدا صلی الله علیه و آله موجود است و پرچم رسول خدا که با آن پیروز می‌شد در نزد من است و الواح و عصای موسی و خاتم سلیمان بن داود و طشتی که موسی در آن قربانی‌ها را می‌برد و اسمی که رسول خدا وقتی آن را بین مسلمانان و مشرکان می‌گذاشت و تیری از مشرکان نمی‌توانست در جمع مسلمانان نفوذ کند، در نزد ماست. و در نزد من همانند تابوت بنی اسرائیل موجود است که فرشتگان آورده بودند و مثل سلاح در بین ما مثل تابوت در بنی اسرائیل است. هرگاه در خانه‌ای تابوت می‌آمد، نبوت نیز می‌آمد و به هر کس از ما سلاح برسد، امامت داده می‌شود. پدرم زره رسول خدا را پوشید، زره بر زمین کشیده شد، من نیز آن را پوشیده‌ام، زره بر زمین کشیده شد و قائم ما هرگاه آن را بپوشد، اندازه او است، به خواست خدا.» و اخبار در این باب فراوان است، هر کس خواهد به کتاب‌های مفصل مراجعه کنند، چه این که مبنای کتابم بر فهم اخبار است و نه روایت آنها.

وَ اِيَابُ الْخَلْقِ اِلَيْكُمْ وَ حِسَابُهُمْ عَلَيْكُمْ

در این که ائمه (ع) مبدأ و منتهای مردم هستند

در ابتدای کتاب تا اینجا بیان شد که آل محمد صلی الله علیه و آله در هر نفسی بلکه در هر موجودی سرّی دارند و آن عبارت از اسم الله است که مصداق اسمی است که مبدأ ظهور ایشان می‌باشد. و ایشان علانیه‌ای دارند که بین مردم ظهور دارد، و آن حجت الله است که در هر زمانی یکی از دوازده تن امام می‌باشد. او مظهر کلی اسم الله و جامع همه مراتب آن است. و چون جامع همه مراتب جزئی است لذا شهداء بر خلق در سرّ و حجج خدا در علانیه‌اند، مبدأ همه عوالم موجودات در سرّ و علانیه سرّ آل محمد علیهم السلام و بازگشت ایشان نیز به سرّ ایشان است و در عالم صورت به دلیل خلافت ایشان از خدا در هر بلیه‌ای پناهمان به ائمه علیهم السلام است و ایشان در هر شبهه‌ای به آل محمد علیهم السلام باز می‌گردند و هر علمی دارند از آبشخور علم ایشان است. و هنگامی که مردم در قیامت محشور شوند و برای حساب روند تا آنها از ایشان حساب کشند. پس خداوند بزرگ‌تر است از این که برای مردم ظاهر شود تا حساب کشد، چه این که عالم امکانی وسعت بر ظهور خداوند را ندارد، لذا خلیفه‌ای منصوب می‌کند تا مردم را حساب کشد. و شما دانستید که هیچکس قابلیت و ظرفیت خلافت خدا را از ابتدای آفرینش تا پایان دنیا ندارد، مگر آل محمد علیهم السلام چه این که مبادی و علل دیگران گنجایش علل و مبادی همه مردم را ندارد. ولی مبادی آل محمد علیهم السلام گنجایش همه مراتب شئون و مراتب مردم را از ابتدای آفرینش تا پایان دنیا دارد و آنها در عوالم ایشان فعلیت پیدا می‌کنند. دلیل بر آن در خلائقی که گذشته آمده‌اند، در تفاسیر موجود است و دلیل بر مطلب فوق در زمان هر امامی اخبار این باب است که وارد شده که علوم ایشان ناشی از روح القدس و کوبیدن در گوش و پیدایش نکته در دل و آنچه در شب‌های قدر و جمعه لحظات بلکه به تدریج در ایشان حاصل می‌شود، می‌باشد. (۹۴۴) و نیز اخباری که دلالت می‌کند بر این که اعمال بر ایشان عرضه می‌گردد و ایشان عمود نوری بر هر شهر دارند، چنان که در شرح فقره‌های سابق بیان شد. اکنون اخبار عمود نور را اضافه بر آنچه قبلاً آوردیم می‌آورم، مجلسی رحمه الله در بحار الانوار (۹۴۵) بابی برای آن باز کرده و در آن بیست حدیث آورده است. از آن جمله: روایت شیخ حسن بن سلیمان (۹۴۶) در کتاب مختصر به اسنادش از اسحق بن عمار می‌باشد، گفت: امام صادق فرمود: «إِنَّ الْإِمَامَ يَسْمَعُ الصَّوْتِ فِي بَطْنِ أُمِّهِ فَإِذَا سَقَطَ إِلَى الْأَرْضِ كَتَبَ عَلَى عَضُدِهِ الْأَيْمَنِ وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْآيَةُ فَإِذَا تَرَعَّرَ نَصَبَ لَهُ عَمُودٌ مِنْ نُورٍ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ يَرَى بِهِنَّ أَعْمَالَ الْعِبَادِ؛ یعنی: امام در شکم مادرش صدا را می‌شنود، وقتی به روی زمین آمد، بر بازوی راست او نوشته شده: «وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْخ» (۹۴۷) هنگامی که رشد کرد ستون نوری از آسمان به زمین برای وی نصب می‌گردد که با آن اعمال بندگان را می‌بیند. و یونس بن ظبیان در همان روایت چنین اضافه کرد: «فَإِذَا وَقَعَ إِلَى الْأَرْضِ سَطَعَ لَهُ نُورٌ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ يَرَى بِهِنَّ الْمَشْرِقَ وَالْمَغْرِبَ؛ یعنی: و هنگامی که بر روی زمین آمد نوری از آسمان به زمین برای وی آشکار می‌شود که مابین مشرق و مغرب را می‌بیند.» و مطالبی که بعد از وفات ائمه علیهم السلام برای امام پیش می‌آید این است که آنها نیز برای امام ظهور و فعلیت پیدا می‌کنند، چنان که برای امام زنده فعلیت پیدا می‌کنند، تا امام بعدی از امام قبلی اعلم نگردد. چنان که در کافی روایت شده و برای هر کدام بابی باز شده است. بنابراین کارهای هر نفسی فعلی می‌شود و این فعلیت‌ها در دیدگاه و محاط مبادی ائمه علیهم السلام می‌باشد، این مبادی، مبادی خلقتند و از مراتب اسم الله می‌باشند و هنگامی که خلائق ظاهر و بارز شده‌اند، هر کار کوچک و بزرگ و طاعت معصیتی که از هر کس صادر می‌شود در عوالم ایشان فعلیت پیدا می‌کند به گونه‌ای که هر کس هر عمل خیری انجام داد، آن را در پیش رو حاضر می‌بیند و هر کار بدی کرده گویا آن را در همان وقت انجام داده است. و لذا می‌گویند: چگونه این کتاب نفس هیچ کوچک و بزرگی را فرو گذار نکرده و همه را در خود نشان داده است. لذا خدای - تعالی - فرمود: «يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ...» (۹۴۸) یعنی: «روزی که زبان‌ها و دست‌ها بر ضد ایشان شهادت دهد...» پس فقره «وَأَيُّبُ الْخَلْقِ...» اشاره به آیه شریفه «إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ» (۹۴۹) دارد. و در کافی (۹۵۰) از امام باقر علیه السلام روایت

شده که فرمود: «هنگامی که روز قیامت شده و خداوند اولین و آخرین را برای فصل الخطاب آورد، رسول خدا صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین را می‌طلبد و ایشان را جامه سبزی می‌پوشاند که بین مشرق و مغرب را متلاو می‌نماید، آنگاه صعود می‌کنند و ما را طلب می‌نمایند، حساب مردم به ما سپرده می‌شود و ما **«...بَهْشْتِ رَا دَاخِلَ بَهْشْتِ وَ اَهْلَ دَوْخِ رَا دَاخِلَ اَنْ مِی‌کنیم.»** و از امام کاظم علیه السلام (۹۵۱) روایت شده که «بازگشت این مردم به ماست و ما از آنها حساب می‌کشیم. هر گناهی که بین ایشان و خدا باشد با خدا قرار داریم که به ما واگذار شود، و لذا خداوند به ما واگذار کرده و حقی که بین خود مردم است از ایشان می‌خواهیم تا به ما ببخشند و مردم چنین می‌کنند و خداوند به ایشان عوض می‌دهد.» و در امالی (۹۵۲) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «هنگامی که روز قیامت رسید، خداوند ما را موکل بر حساب‌رسی شیعیان می‌کند، هر گناهی که بین ایشان و خدا باشد از خدا می‌خواهیم تا به ما ببخشد و ما هم به ایشان ببخشیم و هر حقی که از ما ضایع کردند به ایشان واگذار می‌کنیم.»

و فَضْلُ الْخِطَابِ عِنْدَكُمْ وَ آيَاتُ اللَّهِ لَدَيْكُمْ وَعَزَائِمُهُ فِيكُمْ وَ نُورُهُ وَ بُرْهَانُهُ عِنْدَكُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَيْكُمْ

و فَضْلُ الْخِطَابِ عِنْدَكُمْ وَ آيَاتُ اللَّهِ لَدَيْكُمْ وَعَزَائِمُهُ فِيكُمْ وَ نُورُهُ وَ بُرْهَانُهُ عِنْدَكُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَيْكُمْ

این فقرات برای بیان شئون اسم خداست که مبدأ ظهور ائمه‌علیهم السلام است، گویا اشاره به بیان علت این فقرات و سرّ رجوع مردم به ایشان و سپرده شدن حساب خلق به ایشان است. فرموده معصوم: «و فصل الخطاب عندکم» اضافه «فصل» به «الخطاب» از قبیل اضافه صفت به موصوف است. یعنی خطابی که پرسش از حساب‌رسی شده را پایان می‌دهد، و کار حساب‌رسی را خاتمه می‌بخشد و خطاب جدا کننده بین حق و باطل، در نزد شماست چه این که نسخه کارهای انسان‌ها که مرتبه خاصی از اسم الله است که مصدر همه مراتب نفوس انسان‌هاست در نزد ایشان است. چه این که مبادی ائمه‌علیهم السلام مشتمل بر همه مراتب اسم الله خواه کلی و جزئی می‌باشد، این نسخه همانطور که در نزد هر کس موجود است در نزد امام نیز موجود است، در مقابله بین نسخه امام و نسخه اشخاص و صحت و درستی و مطابقت بین آن دو معلوم می‌شود، بنابراین اختلافی بین حسابگر و حساب شده باقی نمی‌ماند و حساب شده می‌فهمد که حکمی که حسابگر کرده حق است و عذری برای او باقی نمی‌ماند. و فرمود: «و آیات الله لَدَيْكُمْ» مراد از آن همه اسماء حسنی است که بازگشت همه آنها به «الله» است، یعنی هر چه در عالم وجود متصور است چیزی جز آثار اسماء حسنی نیست و اسماء حسنی نیز مظهر اسم الله است، اسم الله هم مبدأ ظهور شماست، پس هر مرتبه‌ای از وجود که دلالت بر وجود صانع کند در نزد شماست. فرمود: «و عزائم فیکم»، «عزائم» جمع عزیمت و آن چیزی که حتماً باید محقق و موجود باشد و این با موارد گوناگون متفاوت می‌شود، و مراد از آن چیزی است که در وجود هر موجودی ضرورت دارد و اگر آن نبود، موجود نمی‌گردید، و آن چیز ملکوت همه اشیاء و مصدر و مبدأ همه مراتب است. یعنی ملکوت همه اشیاء که عالم امر خداست در شما جمع است. چه این که عالم امر کلی از شئون اسم الله است که مبدأ ظهور شماست. فرموده معصوم «و نوره» مراد قرآن است که همه اشیاء در آن بیان شده‌اند و از آن به همه اشیاء گذشته و آینده و حال می‌توان رسید، چه این که خداوند فرمود: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا» (۹۵۳) یعنی قرآن، چنانکه در تفسیر بیان شد و در آیات فراوان از قرآن به نور تعبیر شده است. و فرمود: «و برهانه عندکم» مراد از این نیز قرآن است، منتهی به اعتبار این که قرآن حجت بر مردم در روز قیامت می‌باشد و تفاوت بین برهان و آیات در این است که برهان در مقابل خصم اقامه می‌شود، و آیه اعم از آن است، و لذا گفته‌اند: وَ فِي كُلِّ شَيْءٍ لَهٗ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَىٰ أَنَّهُ وَاحِدٌ در هر چیز نشانه‌ای وجود دارد که بر واحد بودن خدا دلالت دارد

و فرمود: «و امره الیکم» مراد از امر حکم است، این که خداوند فرمود: «فَاتَّبِعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ» (۹۵۴) یعنی: «از امر (حکم) فرعون پیروی کنند و حکم فرعون راهگشا نیست.» و فرمود: «وَأَلَّا مَرْءٌ إِلَيْكَ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ» (۹۵۵) یعنی: «حکم به دست توست، بنگر که چه حکمی شایسته است» یعنی حکم و سیاست خدا در مردم به شما واگذار شده است چنان که آیه شریفه «هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (۹۵۶) و نیز «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۹۵۷) دلالت دارد. و در این باب اخباری را سابقاً آورده‌ایم، در کافی برای آن بابی باز شده است. اکنون که چنین است، پس خلافت ایشان از خدا تنها در زمینه بازگشت مردم در یک امر ویژه‌ای نیست، بلکه هر مطلبی که بندگان با خدا دارند خداوند آنها را به ایشان واگذار کرده و لذا هر چه به ایشان مربوط می‌شود نیز آیه خدای - تعالی - است، چه این که ایشان وجه الله و انوار و آیات و علامات و قبله و جنب و راه‌ها و صراط و خزانه‌ها و اولیاء و بیوت و ابواب و حجج و شفعاء و شهداء و خیره خداوند هستند، چنانکه در تک تک این عناوین اخباری وارد شده. هر کس خواهد به کتاب امامت بحار الانوار مراجعه کند. از جمله این روایت که در احتجاج (۹۵۸) و نیز در علل الشرایع و عیون الاخبار (۹۵۹) و اکمال‌الدین (۹۶۰) و امالی صدوق (۹۶۱) و در کافی (۹۶۲) در باب نادر جامع در فضل امام و صفات او از ابی محمد قاسم بن عمار رحمه الله که به عبدالعزیز بن مسلم رسانده است که گفت: «در مرو با امام رضاعیه السلام بودیم، در ابتدای ورود در روز جمعه به مسجد جامع رفتیم، در آنجا امر امامت مورد بحث قرار گرفت و در اختلاف فراوان مردم در آن باب به تبادل نظر پرداختند. به خدمت آن حضرت رسیدیم و بحث مردم را در آن باره خدمت حضرت بیان کردم، حضرت لبخندی زد. آنگاه فرمود: ای عبدالعزیز! مردم نفهمیدند و نظریات ایشان ناشی از نیرنگ است، خداوند پیامبرش را در حالی برد که دین را کامل نمود و بر او قرآن نازل نمود که در آن بیان همه اشیاء است و حلال و حرام و حدود و احکام و همه نیازمندی‌های مردم را بیان فرمود و فرمود: «مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ» (۹۶۳) و در حجه الوداع که در آخر عمر آن حضرت بوده فرمود: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا» (۹۶۴) و امر امامت از تمام دین می‌باشد و آن حضرت از بین مردم نرفت مگر این که حقایق دینی را برای مردم بیان کرده و راه‌های ایشان را روشن کرد و ایشان را برای راه حق وا گذاشت و برای ایشان حضرت علی را امام قرار داد و هیچ امری از امور امت را بیان نکرده نگذاشت، پس هر کس گمان کند که خداوند دین خویش را کامل نکرده، کتاب خدا را رد کرده و هر کس کتاب خدا را رد کند کافر است. آیا می‌دانید ارزش و جایگاه امامت در امت چیست؟ آیا مردم می‌توانند امام را برای خود انتخاب نمایند؟ امامت ارزشی فراوان و موقعیتی بزرگ و مکانتی والا و جایگاهی منیع و عمقی بسیار بیشتر از آن دارد که مردم با عقل و یا آراء خود به آن برسند و برای خود امامی انتخاب نمایند. خداوند بعد از این که به ابراهیم نبوت و خلّت داد، در مرحله سوم به او فضیلت و شرافت امامت را عنایت فرمود، و فرمود: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» (۹۶۵). حضرت ابراهیم خلیل از خوشحالی گفت: «وَمَنْ ذُرِّيَّتِي» (۹۶۶) به فرزندانم نیز امامت می‌دهی؟ فرمود: «لَا يَنْبَأُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (۹۶۷). این آیه امامت هر ستمگری را تا روز قیامت باطل کرده است و امامت در بین صفوه و برگزیدگان خداوند باقی ماند، آنگاه خداوند آن را در بین ذریه و فرزندان برگزیده و پاکش قرار داد و فرمود: «وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ* وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ» (۹۶۸) یعنی: «ما به ابراهیم، اسحق و یعقوب را عطا کرده‌ایم و همه را شایسته و صالح نمودیم و ایشان را پیشوایانی قرار دادیم که مردم را به امر ما هدایت کنند و به ایشان انجام امور خیر و برپا داشتن نماز و دادن زکات را وحی نمودیم و آنها ما را عبادت می‌کردند.»

در این که امامت به اختیار مردم نیست

امامت پیوسته در فرزندان آن حضرت بوده و عده‌ای از عده دیگر آن را به ارث می‌برده‌اند تا خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله عنایت فرمود و فرمود: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ» (۹۶۹)؛ یعنی: «کسانی

نسبت به ابراهیم اولویت دارند که از او پیروی کرده‌اند و آن کس پیامبر و کسانی که ایمان آورده‌اند می‌باشد، و خداوند ولی مؤمنان است.» بنابراین امامت تنها برای پیامبر صلی الله علیه و آله است و او به امر و جویی پروردگار، به علی علیه السلام واگذار کرد و امامت در فرزندان علی علیه السلام قرار گرفت. ایشان برگزیدگانی هستند که خداوند به ایشان علم و ایمان داده و فرمود: «وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبُعْثِ فَهَذَا يَوْمُ الْبُعْثِ» (۹۷۰) این آیه درباره فرزندان علی تا روز قیامت نازل شده، چه این که تا روز قیامت بعد از آن حضرت پیامبری نمی‌آید. پس از کجا این نادانان می‌توانند امام را اختیار و انتخاب نمایند، امامت خلافت خدا و رسول و مقام امیرالمؤمنین و میراث حسن و حسین است. امامت زمام دین و نظام مسلمانان و صلاح دنیا و عزت مؤمنین است، امامت اساس رشد یا بنده اسلام و شاخه بلند آن است. با امام نماز و زکات و روزه و حج و جهاد و گرفتن فیء و صدقات و امضاء حدود و احکام و منع از مرزها و حدود کامل می‌شود. امام حلال خدا را حلال و حرام خدا را حرام می‌کند و حدود خدا را بیان می‌نماید و از دین خدا دفاع می‌نماید و به راه پروردگار با روش حکمت و موعظه حسنه و حجت بالغه دعوت می‌کند. امام همانند خورشید تابان عالم را در نور خویش غرق می‌کند، در حالی که خود در بلندای افق قرار دارد که دست احدی به او نمی‌رسد. امام ماه تابان و چراغ درخشان و نور درخشنده و ستاره راهنما در دل تاریکی‌ها و شهرها و بیابان‌ها و لجه دریاهاست. امام آب گوارایی برای تشنگان و راهنمای به سوی هدایت و نجات دهنده از بدی‌هاست. امام آتشی بر کوه بلند است که گمشده را راهنمایی می‌کند و راهنمای مهالک است. هر کس از او دور شود هلاک می‌شود. امام ابر بارنده و باران سیل آسا و خورشید درخشنده و آسمان سایه افکن و زمین گسترده و چشمه جوشان و برکه و باغ است. امام انیس و رفیق و پدر مهربان و برادر دلسوز و چون مادری نیکوکار به کودکش و پناهگاه مردم در سختی‌ها و دشواری‌هاست. امام امین خدا در مردم و حجت بر بندگان و خلیفه خدا در زمین و خواننده به سوی خدا و مدافع حرم خداست. امام پاکیزه از گناهان و مبرای از عیوب است، دانش ویژه وی، و حلم علامت وی می‌باشد. امام نظام دیانت و عزت مسلمین و خشم منافقان و هلاکت کفار است. امام یکی است، و در روزگارش هیچکس به پای وی نمی‌رسد. و دانشمندی همتای وی نمی‌باشد. بدیل و همانندی ندارد، بدون خواست واجد همه فضائل و بدون کسب حایز آن است. بلکه خداوند آنها را به او ارزانی داشته و او را بدان مخصوص کرده است. چه کسی می‌تواند به شناخت امام نایل آید تا اختیارش کند، هرگز، هرگز! خردمندان و عقل‌ها در این وادی حیرانند و چشم‌ها از دیدن آن ناتوان، بزرگان در پیشگاه وی کوچک و حکیمان از عظمت وی حیرت زده و حلیمان از شناخت وی قاصر و زبان خطیبان در بیان فضائل ایشان الکن، و خردمندان از شناخت آنها عاجز و شاعران از مدح ایشان کلیل و ادبا از بیان فضائل ایشان ناتوان و بلیغان از وصف آنها گنگ هستند. آنها شمه‌ای از شأن و فضیلت ایشان را نمی‌توانند بیان کنند و به عجز و تقصیر اعتراف کرده‌اند و چگونه وجود امام وصف شود و یا کنه او شناخته گردد و یا شمه‌ای از کار وی معلوم گردد و یا کسانی یافت شوند که بتوانند جای او را بگیرند. و آنچه امام می‌داد، بدهد، چگونه بتوانند در حالی که امام چون ستاره‌ای به دور از دست اهل زمین و وصف وصف کنندگان است، پس کجا می‌توانند چنین کسی را اختیار نمایند و خردمندان کجا می‌توانند بدان برسند و کجا چنین گوهری پیدا می‌شود؟ آیا گمان می‌کنند که چنین گوهری در غیر از آل رسول خدا علیهم السلام پیدا می‌شود؟ خودشان به خود دروغ گفتند و اباطیل ایشان را در آمال و آرزوها افکنند و در جایگاه بلندی صعود کردند و به قله‌ای بلند رسیدند که گام‌های ایشان به دره می‌لغزد، چه این که خواستند با خرده‌های سرگردان خود که کار نمی‌کند و ناقص است و دارای نظرات گمراه کننده است امامی را انتخاب کنند، لذا هر چه بکوشند دورتر می‌روند، خداوند ایشان را هلاک کند. به کجا می‌روند؟ و قصد امری دشوار نمودند و دروغی بافتند و مردم را گمراه کردند و در حیرت افتادند. چه این که با این که می‌دانستند امام را ترک کردند و شیطان اعمال ایشان را زینت کرده و ایشان را از راه درست باز داشته و این در حالی بود که می‌دانستند. ولی از اختیار الهی و پیامبرش تن زدند و به دام اختیار خویش افتادند. در حالی که قرآن با صدای بلند به ایشان می‌فرماید: «رَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا

یَشْرِكُونَ» (۹۷۱) یعنی: «خداوند هر چه بخواهد می‌آفریند، و اختیار می‌کند. ایشان در کار خویش اختیاری ندارند، خداوند منزله از آن چیزهایی است که ایشان شرک می‌ورزند.» و فرمود: «وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ» (۹۷۲) یعنی: «خداوند به مؤمن و مؤمنی به هنگامی که خدا و رسولش حکم کرده اختیار امر خودشان را نداده است.» و فرمود: «مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ * أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ * إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا يَخَيَّرُونَ * أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بِالْعَهَةِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ * سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ * أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ» (۹۷۳) یعنی: «چگونه حکم می‌دانید، آیا از کتابی آنها را می‌آموزید که در آن اختیار به شما داده شده و یا قسم‌ها و وعده‌هایی که از ما دارید تا روز قیامت که هر چه توانستید حکم کنید، از ایشان پرس که چه کسی ضامن آن است، آیا ایشان شریکانی دارند، پس اگر راست می‌گویند شریک‌های خود را بیاورند.» و خداوند فرمود: «أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا» (۹۷۴) «وَوُطِّعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَمَّا يَفْقَهُونَ» (۹۷۵) «قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ» (۹۷۶) «إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَمَّا يَعْقِلُونَ» (۹۷۷) «وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ» (۹۷۸) «قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا» (۹۷۹) «ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» (۹۸۰) یعنی: «آیا در قرآن تدبیر و اندیشه نمی‌کنند یا دل‌های ایشان بسته است» و «خداوند بر دل‌های ایشان مهر زده و ایشان آن را نمی‌فهمند» و یا گفتند: «شنیدم در حالی که نمی‌شنوند، همانا بدترین جنبندها در نزد خداوند کراهی لال هستند که تفکر نمی‌کنند» و «اگر خداوند در ایشان خیری می‌یافت به ایشان می‌شنوید، و اگر می‌شنوید ایشان پشت می‌کردند و روی می‌گرداندند» و یا گفتند: «شنیدیم و نافرمانی کردیم. این فضل خداست که خداوند به هر کس نخواهد می‌دهد، و خداوند دارای فضل بسیار است.» چگونه ایشان می‌توانند امام را برگزینند، در حالی که امام دانایی است که نادانی در حریم او راه ندارد، رهبری است که رهبری‌اش خدشه بر نمی‌دارد، معدن قدس و پاکی و عبادت و زهد و علم و عبادت است. و پیامبر او را به طور ویژه خواست، امام از نسل فاطمه زهرا مطهر بتول است. در نسب او ایرادی نیست و ثروتمندان دارای حسب با ایشان برابری نمی‌کنند، در خانه‌ای از قریش و قله بنی‌هاشم و عترت پیامبر صلی الله علیه و آله و در خشنودی خدا و شرافت شرافتمندان و شاخه عبدمناف، دارای علم رشد یابنده و حلیمی کامل و پر از شایستگی‌های رهبری، دانای به سیاست کسی که پیروی از او واجب و قائم به امر خدای - عزوجل - نصیحت کننده بندگان خدا، پاسدار دین خداست، پیامبران و ائمه‌علیهم السلام از جانب خدا توفیق داشته و خداوند از علم و حکمت‌های مخزون خود به ایشان می‌دهد در حالی که به احدی غیر از ایشان نمی‌دهد. و لذا دانش ایشان از دانش اهل زمانشان بالاتر است. لذا خدا فرمود: «أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يَتَّبِعَ أَمَّنْ لَمَّا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَهْدِيَ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ» (۹۸۱) یعنی: «آیا کسی که راهنمایی به سوی حق می‌کند شایسته و سزاوار پیروی است و یا کسی که راه نمی‌یابد مگر اینکه کسی او را به راه ببرد، چه شده؟ چگونه قضاوت می‌کنید؟ و فرمود: «وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا» (۹۸۲) و درباره طالوت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسِطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» (۹۸۳) یعنی: «خداوند طالوت را بر شما گزید و به او در علم و بدن توانایی داد، و خداوند به هر کس بخواهد سلطنت می‌دهد و خداوند وسعت دهنده داناست.» و به پیامبرش فرمود: «وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا» (۹۸۴) یعنی: «خداوند بر تو کتاب و حکمت فرستاد و به تو چیزهایی که خود نمی‌توانستی بفهمی آموخت و فضل خدا بر تو فراوان بود.» و در امامان اهل بیت پیامبر علیهم السلام فرمود: «أَمْ يَحْسَدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا * فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا» (۹۸۵) یعنی: «آیا مردم بر نعمت‌هایی که خداوند از فضلش به ایشان داده رشک می‌ورزند. ما به آل ابراهیم کتاب و حکمت دادیم و به ایشان سلطنت بزرگ دادیم، عده‌ای ایمان آورده و عده‌ای از ایشان راه خدا را بستند و جهنم شعله‌ور ایشان را کافی است.» و هنگامی که بنده مورد انتخاب خدا واقع شود تا امور بندگان را بر عهده گیرد، خداوند سینه‌اش را وسعت می‌بخشد و در دل وی چشمه‌های حکمت جاری می‌کند و به او علم را الهام می‌نماید، بعد از آن در هیچ سؤالی

در نمی‌ماند و از پاسخ درست عاجز نمی‌ماند، پس چنین بنده معصوم و مورد تأیید بوده و توفیق‌های الهی دستگیر او شده و او را تسدید می‌نمایند. از اشتباهات و لغزش‌ها ایمن شده و خداوند به او آن ویژگی را می‌دهد تا حجت بر بندگان شده و شاهد مردم باشد، و این فضل خداست که به هر کس بخواهد می‌بخشد و خداوند دارای فضل بسیار است. آیا مردم می‌توانند چنین انسانی را بشناسند و او را انتخاب کنند؟ آیا کسانی را که اختیار و انتخاب می‌کنند می‌توانند به چنین صفت باشند تا از امام جلو زنند؟ به خانه خدا قسم که از حق تجاوز کردند و کتاب خدا را عمل نکردند، گویا اصلاً از آن خبر ندارند، در حالی که در کتاب خدا هدایت و شفای ایشان وجود دارد، آن را به دور انداختند و از هواهای خویش پیروی کرده‌اند. خداوند ایشان را مذمت کرده و ایشان را دشمن داشته است و فرمود: «وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ بَغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (۹۸۶) و فرمود: «فَتَعَسَىٰ لَهُمْ وَأَضَلُّ أَعْمَالُهُمْ» (۹۸۷) «كَبِيرٌ مَّقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبٍ مُّتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ» (۹۸۸) ترجمه این سه آیه این است: «چه کسی گمراه‌تر از آن کس که از هوای خویش بدون این که به دنبال هدایت رود پیروی می‌کند، خداوند گروه ستمگر را راهنمایی نمی‌کند» و فرمود: «خداوند ایشان را هلاک کند و اعمال ایشان را ناچیز و هلاک نماید.» و فرمود: «چه مبغوض خدا و مؤمنین است! این گونه خداوند بر دل هر متکبر ستمگر مهر می‌زند». پایان و درود و سلام فراوان خدا بر محمد و آلش باد!

مَنْ وَالَاكُم فَقَدْ وَالَى اللَّهُ وَمَنْ عَادَاكُمْ فَقَدْ عَادَى اللَّهُ

این نتیجه مطالبی است که در زمینه خلافت مطلق الهی مطرح شده است. «من والاکم...» اشاره به این دارد که خداوند و پیامبرش به ایشان ولایت امر دادند چه این که فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (۹۸۹) و در غدیر خم فرمود: من کنت مولاه فهذا علی مولاه پس مراد این است که هر کس با شما دوستی کند و تابع ولایت الهی و پیامبرش و ولایت شما شود و عهد بندگی و مولویت شما را بر گردن نهد، ادعایش در پذیرش ولایت خدا و رسولش صحیح است و گرنه دروغگو و تکذیب کننده خدا و پیامبرش می‌باشد. در فقره من عاداکم فقد عادی الله فرمود: یعنی هر کس از شما بگذرد و ولی غیر از شما بگیرد، از ولایت خدا تجاوز کرده و به ولایت شیطان رسیده، چه این که خدا و پیامبر را در نصب خلیفه تکذیب کرده و کار حکمت‌آمیز آنها را اشتباه خوانده است.

وَمَنْ أَحَبَّكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهُ وَمَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهُ

در حقیقت حبّ احتجاب محبوب از توجه حبیب به خودش می‌باشد و کینه و بغض خلاف آن است، مغبوض و یا برخی از صفات ولی باعث می‌شود که از وی روی گرداند، و هر کدام از حب و بغض دارای مراتبی‌اند و شدت و ضعف دارند. پس مراد این است که: چون حقایق شما از ابتدای پیدایش تا آخرین مراتب آن کمال است، چه این که مظاهر جلال و جمال الهی است، بنابراین هر کس شما را دوست داشته باشد، حب شما حب خداست و هر کس با شما کینه ورزد، کینه شما کینه خداست.

وَمَنْ اعْتَصَمَ بِكُمْ فَقَدْ اعْتَصَمَ بِاللَّهِ

«اعتصام» از «عصمت» به ضم است. اعتصام دلو و قربه و اداوه یعنی ریسمانی که به سطل بندند، اعتصام ظرف یعنی دسته‌ای که با آن ظرف را به دست گیرند، پس اعتصام چیزی است که با چنگ زدن به آن مانع می‌شود از این که شخص در هلاکت افتد، و این اشاره به آیه شریفه «فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (۹۹۰) در بسیاری از اخبار آیه شریفه را به ائمه تفسیر کرده‌اند و هر کس با شما دشمنی و کینه ورزی کند به عروه و دسته سست و غیر وثقی چنگ زده است. یعنی به طاغوت. و اشاره به آیه شریفه «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمْ

الطَّاعُونَ يَخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (۹۹۱)

أَنْتُمْ الصِّرَاطُ الْأَقْوَمُ وَالسَّبِيلُ الْأَعْظَمُ

در این که ائمه (ع) صراط مستقیم و اسم اعظم پروردگارند

شما دانستید که اسماء حسنی که مظاهر صفات حقند به لحاظ شؤن و مراتب حد و نهایتی ندارند، پس بدان که خداوند مردم را آفرید تا با تک تک ذرات وجودی خود بر شأنی از شؤن یا مرتبه‌ای از مراتب صفات خدا دلالت کنند، لذا هرگز در دار وجود تکراری صورت نگرفته و لذا هیچ موجودی از هر نوعی باشد با موجود دیگر شبیه نیست. چه این که همه ویژگی‌های آنها نمی‌تواند یکی باشد، بلکه هر کدام ویژگی‌هایی دارند که باعث امتیاز از دیگران است، به همین خاطر موجودات درخواست‌ها و مشتیهات به غذاها و آب‌ها و لباس‌ها و جفت‌ها و در پذیرش علوم و پوست و رنگ و هیأت و صفت‌ها و محل زندگی و غیره اختلافات فراوان دارند، علت آن، اختلاف مردم در عالم جللیت است و نه عالم فطرت. چه این که اختلاف در عالم فطرت به لحاظ کمیت‌هاست و نه کیفیت‌ها، مثل اختلاف قطره و دریا و دیگر مقادیر و اوزان بین آن دو و در عین حال هر دو صفات کامل آب را دارا هستند، چنان که قبلاً در «المعصومون» و «عصمکم الله من الزلزل» بیان کردیم، بنابراین هر ذره‌ای از ذرات عالم وجود مرتبه و یا شأنی از اسماء است و آن شأن و مرتبه راهی به سوی خداست. لذا هر پیامبری مظهر مرتبه‌ای کلیه از مراتب الله اسمی است و زمانی که شؤن کامل آن مرتبه ظاهر می‌شد، نبوت وی پایان می‌یافت. و پیامبری دیگر ظهور می‌کرد تا مراتب صفت دیگر فعلیت و ظهور یابد و مصادیق جزئی آن پیاده شده و به نهایت خود برسند. و به همین خاطر در کتاب گرامی خداوند از هر امتی گناهان ویژه‌ای را نقل کرده، مثل لواط و زنا و کم‌فروشی و نیز برای آنها طاعت‌های ویژه‌ای نقل نموده و برای هر یک از آنها معجزاتی چند یاد کرده که با جبهه‌های قوم ایشان سازگار بوده است. تا این که نوبت به حضرت محمدصلی الله علیه و آله خاتم پیامبران رسید، بعد از آن حضرت پیامبری نیست و مرتبه‌ای بالاتر از مرتبه او نمی‌باشد. چه این که وی دارای جامعیت همه مراتب اسماء حسنی است. مگر اسمایی که مستأثره خدا باشند و خداوند به او همه آنچه را که به انبیاء داده بود داد. از قبیل آیات و کتاب‌ها و معجزات. و دین او را بر همه ادیان چیره ساخت و لذا با مبعوث شدن آن حضرت، خداوند در همه مکان‌ها عبادت شده و او را شاهد بر همه انبیا و کتاب او را بر همه کتاب‌ها سلطه بخشیده است. و اوصیای آن حضرت از همه اوصیا برتر و امت او افضل از همه امم می‌باشند و خداوند به ایشان همه طاعت‌ها را آموخت و ایشان را از همه معاصی باز داشت و آنها را خاتم انبیا و اوصیا و خاتم امت‌ها قرار داد. چه این که پیامبر ایشان مظهر همه اسماء حسنی و کتاب ایشان جامع همه مراتب آنها بود، و اوصیای آن حضرت نیز جامع همه مراتب کلیه و امت وی جامع همه مراتب جزئی می‌باشد. هر کس از ایشان اطاعت کند در واقع به همه خیرات و طاعت‌ها رغبت دارد و هر کس نافرمانی کند خواهان شرور است. البته برخی هم خواهان برخی از طاعات و معاصی‌اند و شریعت ایشان تا روز قیامت باقی است. اکنون که شأن ائمه‌علیهم السلام را شناختید می‌فهمید که ایشان راه بزرگ خدا هستند، چه این که هر کس آن راه را بپیماید به بالاتری مرتبه قرب می‌رسد و هر مرتبه‌ای به تمام شؤن آن مرتبه نائل می‌شود و صراط اقوم آن است که پایان ندارد و هرگز آن راه منسوخ نمی‌شود. بر خلاف دیگر راه‌ها از راه‌های انبیاء که منسوخ شده و در زمان پیامبر دیگر به خدا نمی‌رساند.

و شُهَدَاءُ دَارِ الْفَنَاءِ وَ شَفَعَاءُ دَارِ الْبَقَاءِ

در مراتب نبوت و طینت

در ابتدای کتاب در بیان حقیقت نبوت بیان شد که: نبوت دارای مراتبی است: ۱ - مرتبه‌ای از غیب مطلق است، این مرتبه مستأثره

خدا بوده و احدی از پیامبر مرسل و یا فرشته مقرب به آن راهی ندارد و او نورالانوار بوده و نوری است که انوار از آن نور گرفته‌اند. در کافی (۹۹۲) از عبدالدین عمر بن علی بن ابی‌طالب از امام صادق علیه السلام روایت کرده است: آن حضرت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ كَانَ إِذْ لَا كَانَ فَخَلَقَ الْكَانَ وَالْمَكَانَ وَخَلَقَ نُورَ الْأَنْوَارِ الَّذِي نُورَتْ مِنْهُ الْأَنْوَارُ وَأَجْرَى فِيهِ مِنْ نُورِهِ الَّذِي نُورَتْ مِنْهُ الْأَنْوَارُ وَهُوَ النُّورُ الَّذِي خَلَقَ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَعَلِيًّا؛ خداوند در زمانی که هیچ مخلوقی نبود موجود بود، کون و مکان را آفرید و انوار را خلق کرد و نورالانوار را که نورها از او نور گرفتند آفرید و در این نور از نور خود جاری کرد و انوار از این نور، نور گرفتند و این نور همان نوری است که از آن محمد و علی علیهما السلام را آفریده است.» پس نوری که همه انوار از آن نور گرفتند و محمد و علی علیهما السلام را از آن نور آفرید، همان است که مستأثره خداست و از آن اسمی برای محمد و اسمی برای علی مشتق کرده است. نه این که آن نور محمد و علی باشد. - صلوات بر آن دو و فرزندان ایشان باد - نظیر آن در بسیاری از روایات آمده است. و در کافی (۹۹۳) به سندش از محمد بن مروان از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنَا مِنْ نُورٍ عَظَمَتِهِ ثُمَّ صَوَّرَ خَلْقَنَا مِنْ طِينَةٍ مَخْرُونَةٍ مَكُونَةٍ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ فَأَسَكَنَ ذَلِكَ النُّورَ فِيهِ فَكُنَّا نَحْنُ خَلْقًا وَبَشَرًا نُورَانِيْنَ لَمْ يَجْعَلْ لِأَحَدٍ فِي مِثْلِ الَّذِي خَلَقْنَا مِنْهُ نَصِيْبًا وَخَلَقَ أَرْوَاحَ شَيْعَتِنَا مِنْ طِينَتِنَا وَأَبْدَانَهُمْ مِنْ طِينَتِهِ مَخْرُونَةٍ مَكُونَةٍ أَسْفَلَ مِنْ ذَلِكَ الطِّينَةِ وَلَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لِأَحَدٍ فِي مِثْلِ الَّذِي خَلَقَهُمْ مِنْهُ نَصِيْبًا إِلَّا لِلنَّبِيِّاءِ وَلِذَلِكَ صَبَّحْنَا نَحْنُ وَهُمْ النَّاسُ وَصَارَ سَائِرُ النَّاسِ هَمَجٌ لِلنَّارِ وَإِلَى النَّارِ؛ یعنی: از آن حضرت شنیدم که می‌فرمود: خداوند ما را از نور عظمت خوش آفرید، آنگاه خلقت ما را از طینت مخزون از زیر عرش قالب زد، و آن نور را در وی به ودیعت گذاشت. بنابراین مخلوق و بشری نورانی شدیم که خداوند هیچکس را از این گونه خلق نیافرید، و ارواح شیعیان ما را از طینت ما آفرید و ابدان ایشان را از طینت و گلی پایین‌تر از آن آفرید و نظیر خلقتی که به شیعیان ما داده خداوند جز به انبیا نداده. لذا ما و ایشان به سوی بهشت می‌رویم. و دیگر مردم گیرانه آتش و به سوی آتش می‌روند.» این روایت و امثال آن دلالت می‌کند که شیعه آل محمدعلیهم السلام از طینت ایشان آفریده شده با این تفاوت که ایشان از قسمت برتر و خوب و کریم و شیعه ایشان از پایین و قسمت پست‌تر آن طینت آفریده شده‌اند. پس اصل طینت از آن ایشان است و طینت شیعه نیز از اضافه آن خلق شده است، چنان که روایات این باب بیان کرده‌اند. و این طینت جامع همه مراتب وجود است به طوری که هیچ مرتبه‌ای از آن فروگذار نشده است چنان که روایت کافی از امام صادق علیه السلام در حدو ث اسماء بر آن دلالت داشت و قبلاً در شرح قول معصوم علیه السلام «موضع الرسالة» بیان شده است، پس آل محمدعلیهم السلام تا هنگامی که در عالم تعیین هستند، در عرض دیگر مردم قرار دارند، و مبدأ و منتهای ایشان از آن اسم مستأثر است، چنان که با کتاب و سنت و عقل در ابتدای کتاب آن را بررسی کردیم. ولی مبدأ ائمه‌علیهم السلام که حقیقت نبوت الهیه‌ای که سر آل محمدعلیهم السلام است می‌باشد و این بهره ائمه‌علیهم السلام از حقیقت محمدیه الهیه‌ای است که هر موجودی از آن آیه‌ای در خود دارد که مصدر و منشأ همه مراتب وجود آن می‌باشد. این مبدأ در طول خلق است. چه این که آن آیه‌ای که نصیب آل محمدعلیهم السلام از حقیقت نبوت است از همه آیات بزرگ‌تر و بر تمام مراتب کلیه و جزئیة احاطه دارد و چون بر همه مراتب آیات آن حقیقت احاطه دارد، شاهد بر همه مراتب خلق است. چنان که در «و شهداء علی خلقه» تحقیق شده است. و چون آیه‌ای از حقیقت محمدیه که در همه موجودات می‌باشد منشأ دیگر مراتب نازل آن است بلکه همین سر است که در مراتب عالم شهادت نزول می‌نماید و در هر مرتبه‌ای از مراتب موجودات شهادت می‌دهد و به همین حصه همه موجودات می‌میرند و در عالم دیگر زنده می‌شوند، و همین حصه برای بقاء آفریده شده و نه برای فنا و تنها از داری به دار دیگر انتقال پیدا می‌کند، چنانکه در روایتی که در ضمن شرح «و بذلتم انفسکم فی مرضاتہ» آورده شده، بیان شد و این همان سر آل محمدعلیهم السلام است که در هر موجودی وجود دارد. و این سر علت تامه مادی و فاعلی و صوری و غایی موجودات است. علت مادی بودن سر به این جهت است که در هر مرتبه همین سر تنزل می‌نماید و علت فاعلی بودن آن به این جهت است که وی مثل اعلی است که خداوند فرمود: «وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ

الْحَكِيمِ» (۹۹۴) مراد از آن مثل این است که خداوند ایشان را می‌آفریند و سپس اعاده می‌کند. علت صوری بودن سرّ به این جهت است که تمام مراتب عالم امر که عالم ملکوت است تا پایان عالم خلق تا ابد یا دارای صورت فردی‌اند و یا دارای صورت ترکیبی. مراد از صورت ترکیبی برخی از شئون آن است و یا صورت مرکب از شئون گوناگون برای آن می‌آید. و علت غایی بودن آن به این خاطر است که ابداع و آفرینش چنین آیه‌ای از حقیقت محمدیه برای اظهار مرتبه جامعه است و آفرینش نفوس پیامبران و اولیا برای اظهار مراتب کلیه و ابداع نفوس دیگر مردم برای اظهار مراتب جزئیه آن حقیقت است. پس حقیقت محمدیه الهیه علل چهارگانه همه موجودات است. اگر کسی ایشان را به این اعتبار علل چهارگانه بداند با ما همراه است و اگر ایشان را خالق اشیاء و ماده آنها بداند و این که صور اشیاء بر ایشان عرضه می‌شود و ایشان عیناً به لحاظ دوازده تن بودن و در عالم اعیان غایت خلقت هستند. اشتباه فاحش کرده است، چه این که ادله عقلی و نقلی از کتاب و سنت بر بطلان آن در ابتدای کتاب بیان شد، زیرا که اگر تک تک ایشان به وجود عینی علت غایی باشند، خلقت دیگر امور لغو می‌شود. چه این که علت غایی در تصور مقدم و در خارج مؤخر است، پس مظاهر حقیقت محمدیه الهی با همه کلیات و جزئیات علت غایی‌اند. اکنون از آنچه یاد کردیم روشن می‌شود که مراد از «و شهداء دارالفناء» غیر از جمله «و شهداء علی خلقه» است، چه این که مراد در آنجا احاطه ائمه به همه مراتب خلق و این که همه خلق با تمام عوالم خود در نزد ایشان حاضرند. چه این که خداوند مواد علم آنها را در وجود ائمه‌علیهم السلام آفریده است. ولی مراد در اینجا شهود آنها در عالم شهادت نیست، یعنی مراد این نیست که ایشان کسانی باشند که در صور مختلفه در عالم شهادت به صورت زید و عمر و بکر و خالد و دیگران در آیند، چه این که این مطلب تا هنگامی که در عالم خارجند در حق ائمه‌علیهم السلام ناصحیح است، زیرا مرتبه ایشان بالاتر و برتر است. زیرا موجودات این عالم چه بسا از مظاهر اسماء طاغوتی هستند. علاوه این که در اول کتاب ادله‌ای بر آن اقامه کرده‌ایم. بلکه مراد شهود اسم مستأثر است که خداوند برگزیده و به خود اختصاص داده است و انوار مردم را از آن آفریده و آن اسم سرّ ایشان است و احکام آن عالم غیر از احکام عالم شهادت و اعیان است. و مراد از فقره «و شفعاء دارالبقاء» این است که چون هر موجودی آیه‌ای از آیات و شأنی از شئون اسم مستأثر است لذا دارای مراتب غیبیه و شهودیه می‌باشد و مراتب غیبی آن دارالبقا و مراتب شهودی آن دارالفنا هستند و در اول کتاب در شرح حقیقت نبوت مراتب آن به تفصیل معلوم شد و آخرین مراتب آن مرتبه شهودی است که مرتبه معلومیت در عالم تمیز معلومات و سپس مراتب غیبی و مرتبه تقرر آنها در عالم و علیم و علم است. پس مراد از دارالبقا عالم تقرر و اضمحلال اشیا در عوالم سه گانه می‌باشد، چه این که آن عوالم فنا در اسم مستأثر و بقا به آن هستند. و مراد از مرتبه شفاعت مرتبه تمیز اشیا در عالم تمیز معلومات است که وجه الله می‌باشد و آیه شریفه به آن اشاره فرمود: «كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ * وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ» (۹۹۵) و فرمود: «كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ» (۹۹۶) و قمی (۹۹۷) از امام سجاده‌علیه السلام روایت کرده که فرمود: نحن وجه الله الذی یؤتی منه و در مناقب (۹۹۸) از امام صادق‌علیه السلام روایت شده که فرمود: «و ببقی وجه ربک؛ ما وجه الله هستیم.» و در توحید (۹۹۹) از امام جواد‌علیه السلام در حدیث روایت شده که فرمود: «فإذا أفنى الله الأشياء أفنى الصور والهجاء ولا ينقطع ولا يزال من لم يزل عالماً؛ یعنی: وقتی خداوند اشیا را فانی کرد به صور و هجاء از بین می‌رود ولی عالم از ازل و همیشه عالم باقی می‌ماند.» و در کافی (۱۰۰۰) در حدیث عینیة الصفات از ابوهاشم جعفری از ابی جعفر ثانی علیه السلام روایت شده است که فرمود: «وقتی خداوند اشیا را فانی و زائل کرد، صورت و هجا و حروف مقطعه از بین می‌روند ولی عالم ازلی و ابدی از بین نمی‌رود.» و این روایت را سابقاً در «و مجدتم کرمه» نقل کرده‌ایم، پس مراد از وجهی که باقی ماند سرّ آل محمدعلیهم السلام است، این سرّ مبدأ همه نفوس است که نصیب وی از آن همین سرّ است.

در معنای رحمت و فضل

در شرح قول آن حضرت «و معدن الرحمة» بیان شد که عالم رحمت عالم جمع و مرتبه وجود مطلق از حقیقت نبوت است، لکن مراد از آن در این جا به قرینه وصف «موصوله» مرتبه ولایت نوریه و رحمت رحیمیه است که برای مؤمنین نوشته شده و آیه شریفه: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ * قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ» (۱۰۰۱) یعنی: «ای مردم! موعظه‌ای از ناحیه پروردگار شما و شفای دردهای دل‌ها و هدایت و رحمت مؤمنین آمده است، بگو به فضل و رحمت خداوند خوشحال شوند و این فضل و رحمت بهتر از آن چیزی است که می‌اندوزند.» و در مجمع و جوامع از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «فضل الله» رسول خدا و «رحمته» علی بن ابی طالب است قمی (۱۰۰۲) اضافه بر آن روایت کرده است که: «فلیفرح شیعتنا هو خیر» یعنی شیعیان ما خوشحال شوند که این از طلا و نقره‌ای که دشمنان ما جمع آوری می‌کنند بهتر است.» و عیاشی (۱۰۰۳) از امیرالمؤمنین حدیثی به همین معنا نقل کرده است. و در مجالس (۱۰۰۴) از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود: «فضل الله» پیامبر شما و «رحمته» ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام «فبذلک» یعنی به نبوت و ولایت «فلیفرحوا» یعنی شیعه مسرور شوند «هو خیر مما یجمعون» مخالفان ایشان از خانواده و مال و فرزند در دار دنیا. و عیاشی (۱۰۰۵) از امام باقر علیه السلام نزدیک به این حدیث را روایت کرد. و این رحمت همان است که از خداوند به بندگان مؤمنش رسیده و این نصیب و بهره‌ای است که از حقیقت نبوت به هر مؤمنی داده شده و در فقره سابق بیان شد که آل محمد علیهم السلام از قسمت بالایی و شیعه آنها از قسمت پایین آن خلق شده‌اند. به همین خاطر بین ائمه و شیعیان قرابت و نزدیکی حاصل شده و دل‌های آنها به ایشان تمایل دارد و خدای - تعالی - به ایشان دستور داده که صله رحم نموده و از قطع رحم نهی فرموده است. و فرمود: «الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ» (۱۰۰۶) یعنی: «عهد خدایی که از شیعیان به ربوبیت خدا و نبوت محمد و امامت علی و بر شیعیان ایشان به تحیت و کرامت گرفته شده است.» و در آیه شریفه «إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ * الَّذِينَ يُوْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَمَّا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ * وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ» (۱۰۰۷) قمی (۱۰۰۸) از امام کاظم علیه السلام روایت کرده که «این آیه در آل محمد علیهم السلام و معاهده و میثاق ذر در روایت امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام نازل شده است.» و از امام صادق علیه السلام در کافی (۱۰۰۹) درباره «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ» روایت شده که فرمود: «نَزَلَتْ فِي رَحْمِ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ وَآلِهِ السَّلَامُ وَقَدْ تَكُونُ فِي قَرَابَتِكَ ثُمَّ قَالَ فَلَا تَكُونَنَّ مِمَّنْ يَقُولُ لِلشَّيْءِ إِنَّهُ فِي شَيْءٍ وَاحِدٍ؛ یعنی: این آیه در رحم آل محمد علیهم السلام نازل شده و درباره قرابت شما نیز نازل شده است. آنگاه فرمود: همانند کسانی نباشد که می‌گویند: آیه فقط در یک چیز نازل شده است.» و عیاشی (۱۰۱۰) از آن حضرت علیه السلام روایت کرده که فرمود: «الرحم معلقة بالعرش، تقول اللهم صل من وصلني، و اقطع من قطعني، و هي رحم آل محمد و رحم كل مؤمن و هو قول الله «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ» رحم به عرش آویزان شده و می‌گوید: خداوندا هر کس که مرا وصل کند وصل کن و هر کس مرا ببرد آن را ببر، و این رحم آل محمد علیهم السلام است و مراد از آیه «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ» در این باره درباره رحم صاحبان رحم آمده است.» و عیاشی روایت کرده است: «و رحم هر مؤمن.» و در مجمع و تفسیر عیاشی (۱۰۱۱) از امام کاظم علیه السلام همانند این روایت شده است. پس مراد از این رحمت که خداوند به بندگان رسانیده و دستور به صله آن داده از سر آل محمد علیه السلام است و خداوند دستور داده که از مسیر آن به سوی او بروند.

وَالْآيَةُ الْمَخْرُوجَةُ

در معنای آیه مخروجه

آیه به معنای علامت است و مراد سرّ ائمه‌علیهم السلام است که در همه نفوس به ودیعت نهاده شده است. این سرّ آیه‌ای است که پروردگار جهانیان را معرفی می‌کند و عبادت خدا با آن انجام می‌شود و اگر این سرّ نبود خداوند شناخته نمی‌شد و عبادت نمی‌گردید. چنان که در «ابواب الایمان» بیان شده است و مراد از این که این «آیه» مخزون می‌باشد این است که: معنای «خزنت السرّ» کتمان و افشا نکردن است و از این که آیه را به آن وصف کرده خواسته برساند که نباید آن سرّ را پخش و افشا کرد. پس وصف به معنای افشا است. صیانت از آن سرّ و حفاظت از آن لازم است تا وسوسه‌های شیطانی به آن نرسد و نجاست‌های جاهلی آن را آلوده نسازد و هیچیک از مراتب آن از اول تا آخر ضایع نگردد. و نیز دلالت بر وجوب گردن نهادن به اطاعت از آنها در سر و علانیه دارد چه این که خدای - تعالی - فرمود: «الَّذِينَ يُوْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَمَّا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ * وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يَوْصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ... أُولَئِكَ لَهُمْ عَقَبَى الدَّارِ * جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ * سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ * وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يَوْصَلَ... أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ» (۱۰۱۲) یعنی: «کسانی که به عهد خدا وفا می‌کنند و میثاق را نمی‌شکنند و کسانی که آنچه خداوند دستور به وصل آن داده وصل می‌کنند و از پروردگارشان می‌ترسند... نهایت ایشان بهشت عدن است که در آن وارد می‌شوند و نیز پدران و همسران و فرزندان از ایشان که شایسته‌اند در آن وارد می‌گردند و فرشتگان از درهای مختلف بر ایشان وارد می‌شوند و به ایشان می‌گویند: درود بر شما به خاطر شکیبایی، خوش عاقبتی است این خانه و کسانی که پیمان خدا را بعد از بستن پیمان می‌شکنند و آنچه را خداوند فرمان به وصل آن داده می‌برند... بر ایشان لعنت و خانه بد باد!» و فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ» (۱۰۱۳) «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (۱۰۱۴) یعنی: «کسانی که آیات ما را تکذیب کرده‌اند خود را از آن بزرگ‌تر دانستند، درهای آسمان برای ایشان باز نمی‌شود و وارد بهشت نمی‌شوند مگر این که ریسمان در سوراخ سوزن داخل شود و این گونه مجرمان را عقاب می‌کنیم»، «کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، ایشان اهل بهشت هستند و در آن همیشگی خواهند ماند.» و آیات و اخبار در این زمینه که مراد از این گونه موارد ائمه هستند فراوان می‌باشد. در بحار و نیز در کافی بابی برای آن باز شده. هر کس خواهد به آن دو کتاب مراجعه کند.

وَالْأَمَانَةُ الْمَحْفُوظَةُ

در معنای امانت الهی

اشاره دارد به آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» (۱۰۱۵) یعنی: «خداوند به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به اهلیش برسانید. در بصائر (۱۰۱۶) به اسنادش به امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «امام به سه خصلت شناخته می‌شود: امام کسی است که از همه سزاوارتر به امام قبلی است و سلاح رسول خدا در نزد او وصیت در پیش اوست و لذا خداوند درباره او فرمود: «و فرمود: «سلاح در بین ما به منزلت تابوت در بنی اسرائیل است، سلطنت به آنجا می‌رود که سلاح می‌رود. چنانکه هر کجا تابوت می‌رفت سلطنت می‌رفت.» و عیاشی (۱۰۱۷) از زراره و حمران و محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام مثل آن را روایت کرده است و اخبار در معنای آن در بحار (۱۰۱۸) فراوان است و در کافی (۱۰۱۹) بابی برای آن باز کرده و در آن چند روایت موجود است که به ائمه‌علیهم السلام فرمان داده شده که امامت را به امام بعد از خود تحویل دهند و به او وصیت نمایند. این آیه درباره دیگر امانت‌ها هم پیاده می‌شود. و در کافی (۱۰۲۰) و تفسیر عیاشی (۱۰۲۱) از امام باقر علیه السلام روایت شده که «مراد از آن ما هستیم، امام اول به امام بعد از خود علم و کتاب‌ها و سلاح را تحویل می‌دهد.» و نیز امانت محفوظه اشاره به آیه

شریفه زیر دارد: «إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا» (۱۰۲۲) و در عیون (۱۰۲۳) و معانی (۱۰۲۴) از امام رضا علیه السلام درباره این آیه روایت شده که فرمود: «امانت ولایت است و هر کس آن را بدون حق ادعا کند، کافر شده است.» و از کافی (۱۰۲۵) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «این ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام است.» و در بصائر (۱۰۲۶) از امام باقر علیه السلام روایت شده که «این ولایت است که آنها از حمل آن به خاطر ناسپاسی خودداری کردند و ابوفلان آن را به دوش کشیده است.» و در معانی (۱۰۲۷) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «امانت ولایت است و انسان ابوالشورر منافق است.» و قمی (۱۰۲۸) روایت کرده است که: «امانت امامت و امر و نهی است و دلیل بر این که امانت امامت است این آیه شریفه است: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» این خطاب به ائمه علیهم السلام است تا امامت را به دست اهل بسپارند. پس امانت امامت است که به آسمان‌ها و زمین و کوه‌ها عرضه شده و ایشان ابا کردند از این که آن را ادعا کنند و یا آن را از اهلش غصب نمایند و از آن ترسیدند، ولی انسان (مراد اولی است) آن را به دوش کشیده چه این که وی ستمگر نادان بوده است.» و اخبار در این مضمون فراوان است. اکنون که مطلب فوق معلوم شد، پس مراد از امانت محفوظه بنا بر آیه نخستین و روایات یاد شده آن، این است که شما امانت‌های خدا در نزد حجت و امام ناطق قبلی هستید. پس هر پیامبر و امامی مأمور به حفظ مراتب شما و نصب امام بعدی است تا او را علم و نشانه رعایایش قرار دهد تا برای ایشان حجت بوده باشد و وصیت نماید تا به امام بعدی برساند و مؤمنین را تشویق کند تا پیروی کنند و او را بر اهل زمانش برتری دهد و جامعیت همه کمالاتی که برای امامت لازم است را بیان کند و تذکر دهد که منصوب خدا برای خلافت است، و نیز بیان دیگر ملزومات امامت نماید تا اثبات حقانیت شده و حقیقت ضایع نگردد. و بنا بر آیه دوم و اخبار آن مراد از «امانت محفوظه» ولایت است که خداوند آن را برای شما قرار داده و شما امانات خدا در نزد خلقید. لذا مردم باید مقام شما را پاسداری کنند به این که عبودیت طاعت را بر گردن خود بگیرند و نفوس و اموال را به شما بسپارند. جان‌های خود را پاسبان جان شما کنند و اموال خویش را حافظ اموال شما قرار دهند و در دست شما فانی شده و اراده خود را واگذارند و در اراده شما فانی گردند و نیز دیگر مواردی که هر رعیتی باید برای امام خود انجام دهد. پس وصف «محفوظه» برای امانت برای بیان بایدهاست یعنی جمله وصفی برای انشاء است. تا رعیت حتماً وظایف خود را نسبت به ائمه علیهم السلام انجام دهند و یا بیان واجبات امام سابق در معرفی امام لاحق علیهما السلام است.

وَالْبَابُ الْمُبْتَلَىٰ بِهِ النَّاسُ

در تأویل باب حطه

اشاره به آیه شریفه «وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا» (۱۰۲۹) یعنی: «خوبی این نیست که به خانه از ناحیه پشت آن درآیید، ولیکن خوبی تقواست و از در خانه‌ها به داخل آن روید.» و در اخبار فراوانی وارد شده که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «أنا مدينة العلم و علی بابها» و در بحار (۱۰۳۰) از کتاب بشاره المصطفی به اسنادش به رافع غلام ابوذر - ره - روایت کرده است که گفت: «ابوذر را دیدم که حلقه در خانه خدا را گرفته بود و می گفت: هر کس مرا شناخت، شناخت، من جنذب غفاری هستم، و هر کس نشناخت من ابوذر غفاری ام. از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می فرمود: «هر کس در مرحله اول با من بجنگد و در مرحله دوم با اهل بیت من بجنگد در مرحله سوم با دجال محشور می شود. مثل اهل بیت من بسان کشتی نوح است، هر کس بر آن سوار شود نجات پیدا می کند و هر کس از آن تخلف جوید غرق می گردد و مثل باب حطه بنی اسرائیل است که هر کس وارد شود نجات می یابد و هر کس وارد نگردد هلاک می گردد.» و در احتجاج (۱۰۳۱) از سلیم بن

قیس روایت شده است که گفت: «من و حمیش بن معتمر در مکه بودم، ابوذر بلند شد و حلقه در خانه را گرفت و با صدای بلند در موسم حج فریاد زد آنگاه نزدیک به حدیث رافع را به اضافه حدیث ثقلین نقل نمود و اخبار در این باره فراوان است و مرحوم مجلسی در بحار (۱۰۳۲) بابی برای آن باز کرده است. و در مجمع البیان و تفسیر عیاشی (۱۰۳۳) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که فرمود: «آل محمد علیهم السلام ابواب خدا و راه‌ها و خوانندگان به سوی بهشت و رهبری کننده و دلیل‌های بهشت تا روز قیامتند.» و در احتجاج (۱۰۳۴) از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «ما خانه‌هایی هستیم که خداوند فرمان داده تا از درهای آن وارد شوند...» بدان که هر کس که ایمان به خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام بیاورد فتنه و تمحیص و بلایی در پیش رو دارد: فتنه برای امتیاز خبیث و زشت از پاکیزه و برای آشکار شدن ایمان کسانی که ایمانشان صوری است ولی نفاق را کتمان کرده بودند. چه این که خداوند فرمود: «أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يَتْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ» (۱۰۳۵) در اینجا فتنه را برای کسانی قرار داده که گفتند: ما ایمان آورده‌ایم. و اما تمحیص برای کسانی است که به دل‌های خود ایمان آورده‌اند ولی هنوز ایمان در دل‌های ایشان رسوخ نکرده، چه این که خودشان و فرزندانشان و اولاد و اموال خویش را دوست می‌دارند. لذا خداوند ایشان را به جهاد و یا نقص در اولاد و اموال و نفوس امتحان می‌کند تا برای خدا خالص شود. چه این که فرمود: «وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يَحِبُّ الظَّالِمِينَ» *وَلِيَمْحَصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيُمَحِّقَ الْكَافِرِينَ» (۱۰۳۶) «وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيَمْحَصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ» (۱۰۳۷) چه این که تمحیص در آیه نخست بر مؤمنین معلق کرده و محق را بر کافران معلق نموده است. پس آیه دلالت می‌کند بر این که هر کس با دلش ایمان آورده و ایمان خود را بداند، خداوند او را تمحیص و خالص می‌کند تا خالص شود و اگر تمحیص شامل کسانی می‌گردید که کفر آنها معلوم می‌بود بین کافر و مؤمن تفاوت نمی‌گذاشت. یعنی تمحیص را معلق بر مؤمن و محق را معلق بر کافر نمی‌کرد. و محق کم کردن تدریجی و اندک اندک چیزی است. و تمحیص کامل نمودن و زیاد کردن تدریجی و اندک اندک چیزی است. و اما در آیه دوم قبول ابتلا و تمحیص کرده است. ابتلا یعنی امتحان و جدایی بد از خوب و طلای ناخالص از خالص، پس تمحیص تخلیص آن بعد از جدایی و تمییز خوب از بد است. و بلا تحفه مؤمن از ناحیه خداست و آن بعد از خلوص مؤمن برای خداست و لذا گفتند: «البلاء للولاء» یعنی: «بلا برای دوستان است.» و امام صادق علیه السلام بنا بر روایت کافی (۱۰۳۸) فرمود: «إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ بَلَاءً الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَأَلَا أَمْثَلُ؛ یعنی: «بیشترین بلا- متوجه انبیاء است. آنگاه کسانی که بعد از ایشان می‌آیند، سپس کسانی که شباهت بیشتری به آنها دارند و بعد از آن کسانی که شباهتشان کمتر است.» و در کافی (۱۰۳۹) از آن حضرت روایت شده است که فرمود: «إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عِبَادًا فِي الْأَرْضِ مِنْ خَالِصِ عِبَادِهِ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ تُحْفَةً إِلَى الْأَرْضِ إِلَّا صَرَفَهَا عَنْهُمْ إِلَى غَيْرِهِمْ وَلَا بَلِيَّةَ إِلَّا صَرَفَهَا إِلَيْهِمْ؛ یعنی: خدای - عزوجل - بندگانی خالص بر روی زمین دارد که هیچ تحفه‌ای از آسمان به زمین نمی‌آید مگر این که خداوند از آن بندگان بر می‌گرداند و به سوی دیگران می‌برد و هیچ بلیه‌ای نیست مگر این که به سوی آن بندگان خالص سرازیر می‌کند.» و نیز در آن (۱۰۴۰) از امام باقر علیه السلام روایت شده است که: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا عَتَّهُ بِالْبَلَاءِ عَتًّا وَتَجَّهُ بِالْبَلَاءِ تَجًّا فَإِذَا دَعَاهُ قَالَ لَتَيْكَ عَبْدِي لَئِنْ عَجَلْتُ لَكَ مَا سَأَلْتَ إِنِّي عَلَى ذَلِكَ لَقَادِرٌ وَلَئِنْ أَدَّخَرْتُ لَكَ فَمَا أَدَّخَرْتُ لَكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ؛ یعنی: «خداوند - تبارک و تعالی - هنگامی که بنده‌ای را دوست بدارند او را به بلاها می‌پوشاند.» و هنگامی که خدا را بخواند، خداوند می‌فرماید: جانم ای بنده، اگر در اجابت عجله کنم می‌توانم، ولی اگر آن را به تأخیر اندازم برای تو بهتر است.» برای ابتلاء مؤمن در کافر بابی باز کرده است. (۱۰۴۱) با فهمیدن مطالب فوق معلوم شد که ابتلا از باب افتعال اعم از مراتب سه گانه است بر خلاف بلا- و لذا فرمود: «الباب المبتلى به الناس» تا شامل مراتب سه گانه شود. یعنی خداوند مؤمنانی که با زبان می‌گویند ایمان آورده‌ایم ولی با دل‌های خود ایمان نیاورده‌اند مبتلی می‌کند تا خوب و بد از هم جدا شوند و نیز کسانی که ایمانی پاکیزه دارند مبتلا می‌شوند تا خالص برای خدا شود و مخلصین نیز مبتلا می‌شوند تا به مرتبه‌ای برسند

که به نفس و اولاد و اموال از امام علیه السلام روی گردان نشوند. ایشان گرفتار بلایا می‌گردند، مثل شهدای طف و عمار و میثم و دیگران.

مَنْ أَنَاكُمْ نَجَا وَمَنْ لَمْ يَأْتِكُمْ هَلَكَ

در فرقه ناجیه

چگونه تابعان ائمه‌علیهم السلام نجات نیابند و مخالفان هلاک نگردند در حالی که خداوند فرمود: «وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرِي لِلْبَشَرِ» (۱۰۴۲) در کافی (۱۰۴۳) از امام کاظم علیه السلام روایت شده که فرمود: «مراد از آیه ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام است: «كَلَّا وَالْقَمَرَ * وَاللَّيْلَ إِذْ أَدْبَرَ * وَالصُّبْحَ إِذَا أَسْفَرَ * إِنَّهَا لِيَأْخِذُ الْكَبِيرَ» (۱۰۴۴) فرمود: «ولایت زمره این است که: «نَذِيرًا لِلْبَشَرِ * لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ» (۱۰۴۵) فرمود: «هر کس قبلاً به ولایت ما برسد از آتش مؤخر می‌شود و هر کس از آن عقب بیفتد به جهنم پیشی می‌گیرد و مقدم در جهنم می‌شود. «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ * إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ» (۱۰۴۶) یعنی: به خدا قسم ایشان شعیبه ما هستند.» از قمی (۱۰۴۷) روایت شده که گفت: «یمین امیرالمؤمنین و اصحاب یمین شیعیه او هستند.» «مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ * قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ» (۱۰۴۸) در کافی (۱۰۴۹) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «مراد این است که ما از پیروان ائمه‌ای که خداوند در حق ایشان فرمود: «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ * أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» (۱۰۵۰) نبوده‌ایم. چه این که مردم به کسانی بعد از سابق و پیشرو در زینت مصلی می‌گویند، و مراد در آیه شریفه همین است چه این که گفتند: ما از مصلین نبودیم، یعنی ما از پیروان سابقین نبوده‌ایم.» و از امام کاظم علیه السلام (۱۰۵۱) وارد شده که فرمود: «ما وصی محمدصلی الله علیه وآله و اوصیای بعد از وی را به ولایت نگرفتیم و بر ایشان درود نفرستادیم و به مساکین طعام ندادیم.» و قمی (۱۰۵۲) روایت کرده که: «حقوق آل محمدصلی الله علیه وآله که خمس ذوی‌القربی و یتیمان و مساکین و ابن سبیل هستند را پرداخت نکرده‌ایم و ایشان آل محمدعلیهم السلام هستند.» «وَكُنَّا نَحُوضُ مَعَ الْخَائِضَاتِ» (۱۰۵۳) در کافی (۱۰۵۴) از امام کاظم علیه السلام روایت شده که فرمود: یعنی ایشان از ولایت روی گردان هستند، و قمی (۱۰۵۵) روایت کرد که فرمود: «از آنچه برای ایشان ذکر می‌شود یعنی از دوستی امیرالمؤمنین علیه السلام» و نیز خدای - تعالی - فرمود: «لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا» (۱۰۵۶) در کافی (۱۰۵۷) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «مگر کسانی که با ولایت امیرالمؤمنین و امامان بعد از وی به خداوند ایمان آورده باشد و همین عهد خداست.» و قمی (۱۰۵۸) از آن حضرت روایت کرده که: «برای ایشان شفاعت نمی‌شود و شفاعت کسی را نیز نمی‌کنند» «إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ...» یعنی مگر کسانی که مأذون به ولایت امیرالمؤمنین و ائمه بعدی باشد که عهد خداست.» و فرمود: «وَالَّذِينَ يَصْتَلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوَصَّلَ وَيُخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ... أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ جَنَاتٌ * عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا... وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوَصَّلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ» (۱۰۵۹) و در شرح آیه در ضمن فقره «و الرحمة الموصولة» بیان شد و مراد از جمله رفتن خدمت به ائمه و نرفتن نزد ایشان در فقره «و ابواب الايمان» بیان شد و به زودی در فقره «فِي بُيُوتِ أَذْنِ اللَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيَذَكَرَ فِيهَا اسْمُهُ» (۱۰۶۰) خواهد آمد.

إِلَى اللَّهِ تَدْعُونَ وَعَلَيْهِ تَدْلُونَ

این که فرمود: «إِلَى اللَّهِ تَدْعُونَ» در فقره «و دعوتهم الی سبیلہ بالحکمۃ و الموعظۃ الحسنۃ» معنای سه گانه دعوت از قبیل حکمت و موعظه حسنه و مجادله بیان شد. و در این که ظرف «إِلَى اللَّهِ» را مقدم بر «تدعون» کرده اشاره فرمود که مردم را به کسی جز خدا نخوانده و نمی‌خوانند. مراد از خدا اسم الله است که خداوند بندگان را امر فرموده تا او را به آن اسم بخوانند که در آیه: «قُلْ

ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۱۰۶۱) و جمله «و علیه تدلون» دلالت شیء طوری باشد که اگر گفته شود و یا احساس گردد از آن چیز دیگری فهمیده شود و ائمه‌علیهم السلام نیز در علم و قدرت و عبادت این طور بوده‌اند. این که علم ائمه‌علیهم السلام دال و آیه و نشانه بوده است. به این خاطر است که هر خبری که به مردم می‌دادند از قبیل خبر به نسب‌ها و اهل محل و صنایع و خوردنی‌ها و ذخایر و اموری که پنهان می‌کرده‌اند که از دیده غایب بوده. این خبر راهی به آن جز از راه خدا و تعلیم او نیست و جنس بشر به چنین اخباری دست پیدا نمی‌کند. چنین اخباری با فاصله انسان را به خدا می‌رساند و می‌فهماند که خداوند به ایشان توفیق داده و به ایشان یاری و کمک رسانده است و چنین خدایی بالاتر و برتر از سنخ بشر بوده و خالق بشر و دیگر اشیاء است. و نیز ائمه دانا به همه کتاب‌های آسمانی پیامبران و احکام و قصه‌های آنها با امت‌های ایشان می‌باشند، چنان که کسانی که اندک تتبعی در سیره آنها داشته باشند متوجه می‌شود. و اما قدرت و توان ائمه از قبیل: زنده کردن مردگان، طی الارض و پیمودن مسافت‌هایی که سالیانی نمی‌توان آنها را پیمود در چند لحظه و زنده کردن درختان خشک و چیدن میوه از آنها و شکافتن زمین و فوران آب با زدن پا بر آن و رام و خضوع درندگان و وحوش و پرندگان و خواستن نیازمندی‌های خود از ایشان که در کتاب‌های مطول آمده نیز نشانگر قدرت ماورایی است. و عبارات ایشان که در سیره ائمه بیان شده از قبیل هزار رکعت نماز و آزادی هزار بنده و طعام دادن به چهارصد خانه به گونه‌ای که هیچ کس از آنها مگر بعد از رحلت ایشان متوجه نمی‌شود و نیز صدقات و غیره که هیچکس جز ایشان توان آن را ندارد، که مخالف و موافق به آن اعتراف کرده‌اند. حتی کسانی که در نهایت انکار بوده‌اند، دلالت بر خدا می‌کند. بنابراین همه این موارد دلالت دارد که ایشان به سوی خدا راهنمایی می‌نمایند و مردم را به سوی خدا می‌خوانند به طوری که هر کس ایشان را ببیند و یا بر سیره ایشان آگاه شود درونش شکی باقی نمی‌ماند که ایشان پروردگاری تواناتر دارند و علم و قدرت و طاعت ایشان تنها از ناحیه خدا و قدرت و نیروی خدا به ایشان داده شده و ایشان خود متصرف به آن بوده و او از مشابهت با آنها برتر و فراتر است و لذا هیچ منکری ائمه‌علیهم السلام را انکار نمی‌کند مگر بعد از این که فهمید و یقین نمود. بلکه چه بسا غالیان و افراط گران ایشان را پروردگاران بدون خدا می‌دانند و از آنچه شرک می‌ورزند خداوند برتر است.

وَبِهِ تُؤْمِنُونَ وَ لَهُ تُسَلِّمُونَ وَ بِأَمْرِهِ تَعْمَلُونَ وَ إِلَيْ سَبِيلِهِ تَرْشُدُونَ وَ بِقَوْلِهِ تَحْكُمُونَ

حقیقت ایمان و اسلام را در «و ابواب الایمان» و «دعائم الاخیار» و «والقادة الهداة» فهمیدید. «و به تعملون» معنی امر را در «المستقرین فی امر الله و المظهرین لامر الله و نهیه» بیان کردیم. «والی سبیله ترشدون» ارشاد هدایت به راه حق است که باید بر آن استوار و متصلب بود و آن اسم الله مکنون در همه نفوس است تا بایی به مسلمانی آن که «اله الاله» است شود و به معرفت وی برسد و اگر آن نبود خداوند شناخته نمی‌گردید و عبادت نمی‌شد. چنان که در فقره «و ابواب الایمان» شرح داده شد. و فرمود: «و بقوله تحکمون» اشاره به آیه شریفه «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ» (۱۰۶۲) دارد. و در کافی (۱۰۶۳) از محمد بن سنان از عبدالله بن سنان از امام صادق علیه السلام در این آیه روایت شده است که فرمود: «نه به خدا سوگند خداوند به احدی از مردم تفویض نکرده مگر به رسول خدا و ائمه‌علیهم السلام و خدا فرمود: انا انزلناه... و آیه را قرائت فرمود. و این آیه در اوصیاء علیهم السلام جاری است.»

سَعِدَ مَنْ وَالَاكُمْ وَ هَلَكَ مَنْ عَادَاكُمْ

سَعِدَ مَنْ وَالَاكُمْ وَ هَلَكَ مَنْ عَادَاكُمْ

اشاره به «يَوْمَ يَأْتُ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ * فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ * خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ * وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْذُوذٍ» (۱۰۶۴) یعنی: «روزی که هیچ کس جز به اذن او سخن نمی گوید. عده‌ای شقاوت‌مندند، کسانی که اهل شقاوت شده‌اند، در آتشند. در آنجا فریاد و نعره بر آورند و تا هنگامی که آسمان‌ها و زمین بر جای باشد ایشان در آتشند مگر این که پروردگارت بخواهد، چه این که پروردگارت هر چه بخواهد انجام می‌دهد و کسانی که سعادت‌مند گردیده‌اند مادامی که آسمان‌ها و زمین برجاست در بهشت هستند، مگر پروردگارت بخواهد و این عطا هرگز قطع نمی‌شود.» و عیاشی (۱۰۶۵) از امام باقر و صادق‌علیهما السلام روایتی نقل کرده که معنایش این است: «مراد از بهشت و دوزخ ولایت آل محمد علیهم السلام و ولایت دشمنان ایشان است. وی گفت: امام صادق علیه السلام فرمود: نادان به تفسیر می‌گوید: این استثنای خدا برای کسانی است که وارد بهشت و آتش شده باشند و دلالت دارد بر این که هر دو گروه از بهشت و دوزخ خارج شوند و زمانی برسد که هیچکس در آن دو جایگاه نباشد، در حالی که نادرست گفتند. فرمود: به خدا سوگند! اهل بهشت از بهشت خارج نمی‌شوند و همه اهل آتش از آن خارج نمی‌گردند. چگونه خارج شوند در حالی که خداوند فرمود: «مَا كَثِيرٌ فِيهِ أَبْدًا» (۱۰۶۶) در این جمله استثنایی نشده است.» و امام باقر علیه السلام (۱۰۶۷) فرمود: «این دو آیه درباره کسانی از اهل شقاوت و سعادت است که جاودان نیستند.» با کمک از خدا تحقیق در آیه دو روایت این است که: انسان دارای عوالم و مراتبی است، بلکه خداوند به او نمونه‌ای تمام از اجزاء عالم اکبر داده است چنان که فرمود: «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۱۰۶۸) و نیز مقتضای اخبار طینت دلالت دارد بر این که طینت انسان از خاک‌های آسمان‌های هفت گانه و اراضی هفت گانه و آب گوار و شور و تلخ عجین شده است. و نیز مقتضای اخبار وارده در این که ایمان بر جوارح پخش شده است، بئ و پخش ایمان بر جوارح به این لحاظ است که آنها مظاهر اسماء مکنونه در ذات انسانند. پس هر کدام ایمان و کفری دارند و به اندازه ایمان و کفر بهشت و دوزخی دارند. علاوه این که همه انسان‌ها تمام اجزا و جوارح خود را در ایمان مربوط به اعضا صرف نمی‌کنند (و حقوق ایمانی اعضا را ادا نمی‌کنند) و لذا پیاده شدن ایمان در جوارح در مردم مختلف است.

در سعادت و شقاوت

اکنون این اشکال رخ می‌نماید که چگونه برخی از اعضا مستحق بهشت و برخی مستحق آتشند و از طرفی انسان همه اجزای عالم اکبر از آسمان و زمین و بهشت و دوزخ و درجات و درکات آنها را واجد است. پس اهل سعادت که موالات با اولیاء الله داشته و با دشمنان ایشان دشمنند، بنابراین بهشت دارالخلود ایشان به طور کلی عالم ولایت ائمه علیهم السلام است که از گل اضافه و طینت زائد ائمه ساخته شده و این مرتبه از مراتب اسم الله است که خداوند در ابتدای ایجاد در او به ودیعت گذاشته است چنانکه تفصیلاً در «دعائم الاخیار و ابواب الایمان» بیان شده است. و بهشتی که پایین‌تر از این درجه است، گرچه نسبت به کسانی که به اسمی از اسما و مرتبه‌ای از اسم الله رسیده‌اند دارالخلود است، لیکن کسانی که خداوند شرح صدر ایمانی به ایشان داده و دلشان به حقیقت نور خدا که در دلشان به ودیعت گذاشته منور شده و خداوند در بدو ایجاد در آنها به ودیعت گذاشته و به ایشان کرامت داد. بهشت بالاتر از آن را می‌بینند و آرزوی صعود به آن را دارند، خداوند ایشان را به آنجا رساند. باز خداوند بهشت بالاتر را به ایشان نشان می‌دهد و ایشان به آن صعود می‌کنند. همین گونه بالاتر می‌روند تا به دارالخلود همیشگی برسند. پس همه بهشت‌ها دارالخلودند، یعنی خداوند بندگان خویش را هرگز از ایشان بیرون نمی‌کند، مگر این که بخواهد ایشان را به بهشتی بالاتر برساند. بنابراین بهشت دارالخلود است و خداوند به خشم کسی را بیرون نمی‌کند ولیکن به خاطر رحمت و بزرگداشت ایشان آنها را به بالاتر می‌برد. پس اهل بهشت در بهشت‌های آسمانی و زمینی که عبارت از عوالم اسماء حسنی با جهات فاعلی و قابلی هستند تا

هنگامی که مرتبه و یا شأنی از مراتب و شئون آنها باقی است جاودانند مگر این که خداوند بخواهد به عبدی کرامت داده و گرامیش بدارد به این که او را به عالم مسمی که همان نور اسم الله است که منزله از همه مراتب اسماء حسنی است ببرد. و اما اهل آتش به مقتضای عدالت خداوند مادامی که اسمای طاغوتی با جهات فاعلی خود باقی‌اند در آن خالدند، مگر این که خداوند بخواهد بر آنها منت بگذارد و یا از آنها عفو نماید و ایشان را ببخشد. چنانکه فرمود: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ» (۱۰۶۹) یعنی: «خداوند شرک به خدا را نمی‌آمرزد، لیکن گناهایی که پایین‌تر از شرک هستند را می‌آمرزد. در کافی و فقیه (۱۰۷۰) از امام صادق روایت شده که پرسیدند: «آیا گناهان کبیره در مشیت خدا می‌گنجد؟ فرمود: بله، به اختیار خداوند است اگر خواهد بر آن عذاب می‌کند و اگر بخواهد عفو می‌کند» و قمی روایتی شبیه به صدر این روایت نقل کرده است. و در فقیه (۱۰۷۱) از امیرالمؤمنین علیه السلام در حدیثی روایت کرده است که: «از حبیب رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می‌فرمود: اگر مؤمنی از دنیا بیرون رود و بر گردن او گناهایی همانند گناه همه اهل زمین باشد مردن کفار آن گناهان است» آن گاه فرمود: «هر کس لا اله الا الله» را با اخلاص بگوید از شرک بری و دور است و هر کس از دنیا بدون شرک به خدا بیرون رود وارد بهشت می‌شود. آنگاه این آیه را تلاوت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ» «برای کسانی که از شیعه تو و کسانی که از دوستان تو هستند. حضرت امیرالمؤمنین فرمود: پرسیدم: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله این از آن شیعه من است؟ فرمود: آری به خدا سوگند! این برای شیعه توست.» و عیاشی (۱۰۷۲) از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که فرمود: «خداوند شرک به خویش را نمی‌بخشد، یعنی خداوند کسانی را که به ولایت علی علیه السلام کفر ورزیده‌اند نمی‌بخشد، ولی پایین‌تر از آن را برای کسانی که می‌خواهد می‌بخشد. یعنی کسانی که موالات با علی علیه السلام داشتند.» و از امام صادق علیه السلام (۱۰۷۳) روایت شده که «از او پرسیدند: کمترین مرتبه‌ای که انسان به آن مشرک می‌شود کدام است؟ فرمود: هر کس رأیی تازه بیاورد و مردم را بر معیار آن دوست بدارد و یا به آنها کینه ورزد.» و در توحید (۱۰۷۴) از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «هیچ آیه‌ای محبوب‌تر از آیه «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ» نیست.» مراد از شرک در آیه یاد شده به شهادت این اخبار و ضرورت دینی اقتضا می‌کند که کافران اهل دوزخ در آن همیشه بمانند، بلکه بسیاری از آیات و ضرورت مذهب اقتضا دارد که منکران ولایت علی علیه السلام و یا یکی از ائمه‌علیهم السلام در آتش خالدند، و این شرک، شرک به ولایت امیرالمؤمنین و ائمه‌علیهم السلام است. پس معنای «إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ» (۱۰۷۵) یعنی خداوند عفو و مغفرت خود را شامل حال ایشان کند و ایشان را از آتش بیرون آورده و داخل بهشت کند، و این در دوستداران علی و اولادش و شیعه‌اش می‌باشد. و یا پروردگارت خواست ایشان را به شدت عذاب کند و ایشان را از درک و درجه‌ای از آتش به درجه پایین‌تر می‌برد، مادامی که جهات فاعلیت و قابلیت اسماء طاغوتی باقی است. آنگاه ایشان را از آن خارج می‌کند و ایشان را در حقیقت اسم طاغوت که جامع همه مراتب و شئون اسماء ظلمانی است داخل می‌نماید، پس خداوند تو را سپاسگزاریم که ما را به ولایت والیان امرت راهنمایی کرده‌ای. حمدی که تو سزاوار آنی و از موالات با اعدای ایشان به تو پناه می‌بریم و از تو خواهانم که ما را از ایشان دور نمایی. آمین و آمین، برحمتک یا ارحم الراحمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرين.

در ابتلاء مؤمنان

با فهم آنچه بیان کردیم، پس سعادت ضد شقاوت است و شقاوت شدت و سختی است. و مراد از فقره مزبور این است که: هر کس در آسانی و راحتی دنیا و آخرت با شما موالات کند چه این که آسانی و راحتی دنیا با شریعت آسان تأمین می‌شود و گناهان کبیره نیز با بلاهای کوچک پوشیده و آمرزیده می‌شوند. مثل نقصان کمی از اموال و جان‌ها. بلکه در کافی (۱۰۷۶) از امام باقر علیه السلام روایت شده است که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَتَعَاهِدُ الْمُؤْمِنَ بِالْبَلَاءِ كَمَا يَتَعَاهِدُ الرَّجُلُ أَهْلَهُ بِالْهَدْيَةِ مِنَ الْغَيَةِ؛ یعنی: خدای -

عزوجل - ملتفت مؤمن است تا دچار بلایا باشد، همانطور که رئیس خانواده به هنگامی که از دور به خانه می‌آید متوجه است که هدیه‌ای برای اهل خانه آورد.» گویم: این دادن بلایا به مؤمن دلیل بر این است که خداوند به یاد اوست. و در کافی (۱۰۷۷) از امام صادق علیه السلام روایت شد که روزی پیامبر به اصحابش فرمود: هر سالی که پاکیزه و زکاتش داده نشود ملعون است. و هر جسمی که پاکیزه نگردد و زکات آن داده شود ولو در هر چهل روز یک بار ملعون است، پرسیدند: ای رسول خدا، زکات مال را فهمیدیم ولی معنای زکات جسم چیست؟ فرمود: جسمی که آفت و دردی به او نرسد! رنگ کسانى که جمله مزبور را شنیدند تغییر کرد، وقتی حضرت تغییر رنگ چهره ایشان را دید فرمود: آیا مراد مرا از این جمله فهمیدید؟ پاسخ دادند: خیر ای رسول خدا! فرمود: بلای مرد خراش و زمین خوردن و لغزیدن و بیماری و فرورفتن تیغ و نظایر آن است، حتی در حدیث از آن حضرت: «پریدن چشم» نیز یاد شده است، آیا سعادتى بالاتر از این است که گناهان بنده با چیزی همانند پریدن پلک آمرزیده شود و خداوند او را از لعنت دور کند و مورد توجه مولایش باشد، ستایش فقط از خداست. بلکه در برخی از اخبار (۱۰۷۸) وارد شده که: گناهان و گناهکار در حالی که بر ولایت علی علیه السلام است بهتر از طاعت و فرمانبرداری بر غیر آن می‌باشد، چه این که گناهان وی آمرزیده است چنانکه آیه شریفه: «قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ اسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَمَا تَغْتَابُوا مِنَ اللَّهِ مِنْ رَحْمَةٍ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ» (۱۰۷۹) یعنی: «بگو ای بندگانی که بر خودتان اسراف کرده‌اید از رحمت خدا مأیوس نباشید، خداوند همه گناهان را می‌بخشد و خداوند غفور رحیم است.» قمی روایت کرده است که: «این آیه به طور خاص در شیعه علی بن ابی طالب نازل شده است.» و در کافی (۱۰۸۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «خداوند شما را در قرآن یاد کرده و فرموده: «یا عبادى...» فرمود: به خدا قسم هیچکس جز شما را اراده نکرده است.» و در معانی الاخبار (۱۰۸۱) و قمی (۱۰۸۲) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که فرمود: «فقط در شیعیان فرزند فاطمه علیها السلام این آیه نازل شده است. و در محاسن (۱۰۸۳) از امام صادق علیه السلام روایت شده که هیچ کس به جز شما نیست و خداوند جز از شما نمی‌پذیرد و گناهان را جز برای شما نمی‌بخشد.» و از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «در قرآن آیه‌ای (در گسترش غفران و رحمت) از آیه: «قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ اسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ...»؛ ای بندگانی که گناه کرده‌اید...، بهتر نیست.» و در مجمع البیان (۱۰۸۴) از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود: «به عوض این آیه دوست نداشتیم که دنیا و مافیها از آن من باشد و یا فرمانبرداری و طاعت خدا قبول نگردد، چه این که خداوند فرمود: «إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ» (۱۰۸۵) و در کافی (۱۰۸۶) در باب عمل به اسنادش به امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «با ایمان هیچ کاری زیان ندارد و با کفر هیچ کاری سود ندارد. آیا نمی‌بینید که خداوند فرمود: «وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلُ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ» (۱۰۸۷) یعنی: «هیچ چیز باعث نشده که مخارج آنها پذیرفته نشود مگر این که ایشان به خدا و پیامبرش کفر ورزیده‌اند و البته تا زمان مردن نیز بر حال کفر بوده‌اند.» و در «اعلام التقی» حقیقت تقوی را شرح داده و گفتیم که آل محمد علیهم السلام اعلام تقوی هستند. اما راحتی مؤمنین در آخرت و بعد از مرگ به این آیه است: «إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» یعنی: «مگر کسانی که توبه کرده و ایمان آورده و کار شایسته کرده‌اند، خداوند گناهان این دسته را به حسنات مبدل می‌کند.» و در امالی (۱۰۸۸) از امام باقر علیه السلام روایت شده که «از این آیه پرسیدند: یوتی بالمؤمن المذنب يوم القيامة حتى يقام بموقف الحساب فيكون الله تعالى هو الذى يتولى حسابه لا يطلع على حسابه أحدا من الناس فيعرفه ذنوبه حتى إذا أقر بسيئاته قال الله عز وجل للكتبه بدلوها حسنات و أظهورها للناس فيقول الناس حينئذ أ ما كان لهذا العبد سيئه واحدة ثم يأمر الله عز وجل به إلى الجنة فهذا تأويل الآية و هي في المذنبين من شيعتنا خاصة؛ یعنی: حضرت فرمود: مؤمن گناهکار را در روز قیامت می‌آورند تا در موقف حساب می‌ایستد، خداوند خود متولی حسابرسی او می‌شود و هیچ کس را از آن آگاه نمی‌سازد، گناهان او را به او گوشزد می‌کند تا به گناهان خود اعتراف می‌کند. خداوند به فرشتگانش می‌فرماید: آنها را به حسنات بدل کنید. و برای مردم آن را آشکار کنید، مردم می‌گویند: این مرد هیچ گناهی ندارد، آنگاه خداوند

دستور می‌دهد تا او را به بهشت ببرند، این تأویل آیه است و این آیه تنها درباره شیعیان گناهکار است.» در این که دوستی اهل بیت شرط قبولی اعمال است و از امام رضا علیه السلام (۱۰۸۹) از پدرش از پدرانش روایت کرده که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «حبنا أهل البيت يكفر الذنوب و يضاعف الحسنات و إن الله تعالى ليتحمل عن محبينا أهل البيت ما عليهم من مظالم العباد إلا ما كان منهم فيها على إضرار و ظلم للمؤمنين فيقول للسيئات كوني حسنة؛ یعنی: دوستی ما اهل بیت گناهان را می‌پوشاند و حسنات را دو برابر می‌کند و خداوند مظالم عباد دوستان ما را خود بر عهده می‌گیرد، مگر این که کسی اصرار و ستم بر مؤمنین نماید، پس به گناهان می‌فرماید حسنه شوید.» اخبار در این باب فراوان است. و دلیل دیگر بر آن آیه شریفه: «وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا» (۱۰۹۰) یعنی: «خداوند ایشان را به نزد آنچه کرده‌اند می‌برد و آن را گردی پراکنده می‌سازد.» و در کافی (۱۰۹۱) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از این آیه پرسیده‌اند؟ حضرت پاسخ داد: اگرچه اعمال ایشان سفیدتر از سفیدی قباطی باشد، خداوند به آن می‌فرماید: گرد پراکنده شو، چه این که ایشان وقتی حرامی حلال می‌شد می‌گرفتند.» و در روایتی «آن را رها نمی‌کردند.» و در بصائر (۱۰۹۲) از امام صادق علیه السلام «از آیه مزبور پرسیدند که مراد اعمال چه کسانی است؟ فرمود: اعمال دشمنان ما و دشمنان شیعیان ماست.» و قمی (۱۰۹۳) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که: «خداوند روز قیامت عده‌ای را زنده می‌کند که نوری همانند سفیدی قباطی در جلوی ایشان است، آنگاه می‌فرماید: همانند خاکی پراکنده شو! آنگاه فرمود: آنگاه باشید به خدا سوگند ایشان روزه می‌گرفتند و نماز می‌خواندند لیکن هنگامی که به حرام بر می‌خوردند، آن را بر می‌گرفتند، و فضیلتی از امیرالمؤمنین ذکر می‌شد آن را انکار می‌کرده‌اند و مراد از «هباء منثور» غبارهای به همراه شعاع خورشید است که از روزه‌ای داخل خانه می‌شود.»

و خَابَ مَنْ جَعَدَكُمْ

«خاب یخیب» یعنی محروم شد و به آنچه خواسته بود نرسید و اندکی قبل حرمان او را فهمیدید.

و ضَلَّ مَنْ فَارَقَكُمْ

یعنی به هیچ حقی راهنمون نمی‌گردند، چه این که تمام مراتب حق با شما و در شما و از شما و به سوی شماست و شما اهل حق و معدن حق هستید.

و فَازَ مَنْ تَمَسَّكَ بِكُمْ

«فاز» از «فوز» به معنای نازل شدن است. یعنی هر کس نعمت ماندگار بخواهد به آن می‌رسد و تمسک به معنای اعتصام است. معنای آن در «من اعتصم بكم فقد اعتصم بالله» گذشت.

و أَمِنَ مَنْ لَبَأَ إِلَيْكُمْ

«امن» مثل «فرح» است و «لجأ الی فلان» یعنی کار خود را به او وا گذاشت.

و سَلِمَ مَنْ صَدَّقَكُمْ

«سلم» مثل «فرح» هر کس در امامت شما را تصدیق کند.

و هَدَىٰ مَنِ اعْتَصَمَ بِكُمْ

«هدی» مجهول است و از کلمات سابق معلوم می‌شود.

مَنِ اتَّبَعَكُمْ فَالْجَنَّةُ مَأْوَاهُ وَمَنْ خَالَفَكُمْ فَالنَّارُ مَثْوَاهُ

در عدم قبولی اعمال مخالفان

«مأوی» منزل است، «و خالف الرجل صاحبه» او را دید وقتی دور شد بر زوجه وی داخل شد کنایه از ورود از غیر راه آن پس مراد این است که اگر کسی در چیزی وارد شود که خداوند آن را برای شما قرار داده، جایگاهش آتش است. «مثنوی» از «ثوی المکان و به» یعنی اقامت در مکان طولانی شد، و جاودانی گردید به طوری که راهی به نجات وی نیست. قمی (۱۰۹۴) در آیه «وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ * عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ» (۱۰۹۵) روایت کرد که «مراد کسانی‌اند که با دین خدا مخالفت کرده و نماز گزارده و روزه گرفتند و با امیرالمؤمنین علیه السلام دشمنی کرده‌اند. خلاصه: عمل کرد و دشمنی نمود، هیچ یک از افعال ایشان پذیرفته نمی‌شود و روی‌های ایشان به آتش سرخ شده می‌رسد.» و در کافی (۱۰۹۶) از امام صادق علیه السلام روایت شده که: «برای ناصبی فرقی نمی‌کند که نماز بگزارد و یا زنا کند و این آیه درباره ایشان نازل شده است: «عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ * تَصِيَلِي نَارًا حَامِيَةً» (۱۰۹۷) و از امام صادق علیه السلام (۱۰۹۸) از پدرش از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «هر ناصبی اگر عبادت کند و بکوشد، به این آیه «عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ» منسوب است. بدان که در هر آیه‌ای که خداوند بهشت را وعده داده از آن پیروان اهل بیت است، و هر آیه‌ای که در آن وعید به دوزخ موجود است از آن مخالفان ایشان است. و اما اخبار در این دو طائفه از حد تواتر بیرون است، بلکه فی الجمله از ضروریات مذهب و دین است و لذا نیازی نیست که اخبار آیات را در اینجا بیاوریم.

وَمَنْ جَحَدَكُمْ كَافِرٌ وَمَنْ حَارَبَكُمْ مُشْرِكٌ

اشاره

وَمَنْ رَدَّ عَلَيْكُمْ فِي أَشْفَلِ دَرَكٍ مِنَ الْجَحِيمِ

در کفر مخالفان

اشاره به آیه شریفه: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أزدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ وَلَمَّا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا» (۱۰۹۹) یعنی: «کسانی که ایمان آورده و آنگاه کافر شدند، پس ایمان آوردند و آنگاه کفر ورزیدند آنگاه بر کفر خود افزودند، خداوند ایشان را نمی‌آمزد و به راهی هدایت نمی‌کند.» قمی (۱۱۰۰) روایت کرده که «آیه درباره کسانی که به رسول خدا ایمان آورده و اعتراف کردند و نه تصدیق نموده باشد و سپس کفر ورزیدند به این که عهدی نوشتند که نگذارند هیچگاه امر حکومت به اهل بیت برسد، هنگامی که ولایت نازل شد و رسول خدا صلی الله علیه و آله عهد بر ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام گرفت، ایمان آوردند به این که اعتراف کردند ولی ایمان ایشان تصدیق نبود، هنگامی که رسول خدا در گذشت کفر ورزیده و بر کفر خود افزودند نازل شده است.» و عیاشی (۱۱۰۱) از امام باقر علیه السلام روایت کرد که: «آن دومی و سومی و چهارمی و عبدالرحمن و طلحه بودند که که به هفت تن رسیدند و در آن مراتب ایمان و کفر ایشان را یاد کرد.» و از امام صادق علیه السلام (۱۱۰۲) وارد شده که: آیه شریفه در فلان و فلان و فلان نازل شده در ابتدا به رسول خدا صلی الله علیه و آله ایمان آوردند آنگاه به هنگامی که

ولایت بر ایشان عرضه گردید در آنجا که پیامبر فرمود: «من كنت مولاة فعلى مولاة» کفر ورزیدند، آنگاه با بیعت با امیرالمؤمنین ایمان آوردند در آن جا که به او گفتند: به امر خدا و رسولش باید بیعت کنید، بیعت نمودند، آنگاه در زمان رحلت پیامبر کفر ورزیدند و به بیعت اقرار و اعتراف نکرده‌اند، آنگاه برای کسانی که با ایشان بیعت کرده‌اند بیعت گرفته‌اند. در ایشان ذره‌ای ایمان باقی نماند. پایان. ایشان ولایت را انکار کرده و کفر ورزیده و با امیرالمؤمنین جنگیده‌اند سپس شرک ورزیده‌اند، چه این که از رسول خدا صلی الله علیه و آله ولایت را پذیرفته و اعتراف و اقرار کرده بودند که آن حضرت رسول خداست ولی درباره وصی او از شیطان پیروی کردند و با او جنگ کرده و وصایت و ولایت خدا و پیامبر را درباره او رد کردند، ایشان در پایین‌ترین درجه جهنم هستند چه این که خدا فرمود: «لَمْ يَكُنْ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيُهْدِيَهُمْ سَبِيلًا» یعنی: «راه به سوی خیر ایشان را هدایت نمی‌کند تا از کمی از عذاب رهایی پیدا نمایند، پس ایشان در پایین‌ترین طبقات آتش‌اند که اهل دیگر طبقات جهنم از ایشان متاثر می‌شوند، و عموم آیه شامل حال کسانی می‌شود که راضی به عمل ایشان هستند.» و نیز به قول خداوند اشاره دارد که: «يَعْرِفُونَ نِعْمَةَ اللَّهِ ثُمَّ يَنْكُرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ» (۱۱۰۳) یعنی: «نعمت خدا را می‌شناسند و آنگاه انکارش می‌کنند و بیشتر ایشان کافرند.» در کافی (۱۱۰۴) از امام صادق علیه السلام از پدرش از جدش در این آیه روایت شده که وقتی آیه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا» (۱۱۰۵) نازل شد عده‌ای از یاران رسول خدا صلی الله علیه و آله در مسجد مدینه جمع شدند و با همدیگر درباره آیه مزبور گفتگو کردند و گفتند: مراد از این آیه چیست؟ برخی به برخی دیگر گفتند: اگر به این آیه کفر بورزیم به دیگر آیات کفر ورزیده‌ایم و اگر ایمان بیاوریم ذلت است چه این که پسر ابوطالب را بر ما مسلط می‌کند، گفتند: ما می‌دانیم که محمد در آنچه می‌گوید راست می‌گوید لیکن ما او را ولی خود قرار نمی‌دهیم و از او درباره علی فرمان نمی‌بریم، فرمود: در آن زمان این آیه نازل شد: «يَعْرِفُونَ نِعْمَةَ اللَّهِ ثُمَّ يَنْكُرُونَهَا» یعنی: ولایت علی را انکار می‌کنند. و عیاشی (۱۱۰۶) از امام کاظم علیه السلام روایت کرده که «از آن حضرت درباره آیه مزبور پرسیدند، فرمود: او را شناختند، آنگاه انکار کردند، پس به موجب این آیه کافرند.» و نیز مطلب مزبور اشاره دارد به آیه شریفه: «الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ» (۱۱۰۷) یعنی: «کسانی که کفر ورزیده و راه خدا را بستند، عذابی روی عذاب به خاطر آنچه را فاسد و خراب کرده‌اند بر ایشان افزودیم.» قمی (۱۱۰۸) روایت کرد: فرمود: «بعد از پیامبر کفر ورزیده و راه امیرالمؤمنین را بستند.» و نیز اشاره دارد به دیگر آیاتی که درباره منکرین وارد شده است.

أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا سَابِقٌ لَكُمْ فِيمَا مَضَى وَ جَارٍ لَكُمْ فِيمَا بَقِيَ

در این که میثاق آلت، میثاق بر ولایت است

«هذا» اشاره به مطالبی است که از اول زیارت تا اینجا شهادت داده است، یعنی آنچه شهادت داده‌ام از آن شما از ابتدای آفرینش تا انتهای آن بدون اختصاص به عالمی از عوالم و یا زمانی بدون زمان دیگر می‌باشد، بلکه لازم ذوات شما از ابتدای خلقت و پیدایش نور شما از نوری که همه انوار به آن نورانی شده‌اند که مبدأ همه انوار و نوری بالای نور و نوری با همه انوار است و آن حقیقت نبوت است که خداوند آیه‌ای از آن را در همه اشیاء نهاده و آن ظل هر چیزی است و خداوند آن را خلیفه‌اش در همه اشیاء نهاده و آن مثل اعلی است که خداوند با «وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۱۱۰۹) به آن اشاره کرده و آن سرّی است که با انبیاء بوده و با محمد صلی الله علیه و آله ظاهر شده است، چنان که اخباری که بر امر به سجود آدم دلالت داشت بر آن دلالت دارد، چه این که سجده فرشتگان برای این بود که نور حضرت محمد و آلش علیهم السلام در صلب وی بوده و سجود برای خدای - تعالی - و بزرگداشت آن انوار انجام پذیرفته، علاوه این که ابتلاء بنی اسرائیل به خاطر ایمان نیاوردن به آل محمد علیهم السلام بوده است. از علی بن الحسین علیهما السلام (۱۱۱۰) روایت شده که فرمود:

«پدرم از پدرش از رسول خداصلی الله علیه وآله مرا حدیث کرد که فرمود: ای بندگان خدا هنگامی که آدم نوری از صلب خود ساطع دید چه این که خداوند نوری که در اوج عرش بوده در صلب وی گذاشت او آن نور را دید، ولی آن اشباح و اجساد نوری را ندید، گفت: پرودگارا! این انوار چیست؟ فرمود: این انوار آن شبح‌ها و اجسادی هست که از شرافتمندترین بقعه‌های عرش به پشت تو انتقال داده‌ام و به همین خاطر به فرشتگان دستور سجده برای تو را دادم چه این که تو ظرف آن اشباح نورانی هستی. آدس گفت: پروردگارم، ای کاش آنها را برای من آشکار می کردی! خداوند فرمود: ای آدم به قله عرش بنگر، آدم بدانجا نگرست، اشباح ما از پشت آدم بر قله عرش رسید و صور اشباح ما در آنجا متصور شد.»

در پیمان گرفتن از بنی اسرائیل بر ولایت

و از امام (۱۱۱۱) ابو محمد عسکری علیه السلام در آیه شریفه «وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ» (۱۱۱۲) فرمود: خداوند فرمود: «وَإِذْ أَخَذْنَا...» یعنی به یاد آورید هنگامی که ما میثاق و عهد از شما گرفتیم که به آنچه در تورات و آنچه در فرقان که به موسی عطا کردیم، با کتاب ویژه‌ای که ذکر محمد و علی و امامان پاک در آن یاد شده‌اند عمل کنید چه این که ایشان آقایان مردم و برپا دارندگان حق هستند، هنگامی که ما میثاق گرفتیم که اقرار به او کنید و آن را به فرزند خویش بسپارید و به ایشان فرمان دهید که به فرزندان خویش بسپارند تا آخرین ایستگاه‌های ایشان در دنیا که به محمد به عنوان پیامبر خدا ایمان آوردند و آنچه را از خدا درباره علی به ایشان فرمان می‌دهد که علی ولی خداست بپذیرند، و از احوال خلفایی که بعد از او می‌آیند که بر پادارندگان امر خدا هستند خبر می‌دهد بپذیرند و تسلیم شوند، لیکن شما از پذیرش آن سرباز زدید و استکبار کرده‌اید، ما کوه طور را بر بالای سر شما قرار دادیم و جبرئیل را فرمان دادیم که قطعه‌ای از کوه را به اندازه لشکرگاه شما که یک فرسخ در یک فرسخ است بردارد، جبرئیل آن قطعه را برداشت و آن را آورد و بر بالای سر شما نگه داشت و موسی علیه السلام به ایشان فرمود: یا به آنچه فرمان داده شده‌اید می‌گیرید و یا این کوه را بر سر شما می‌زند، ایشان مجبور به پذیرش آن شدند مگر کسانی که خداوند ایشان را حفظ کرد چه این که از جان و دل پذیرفت، آنگاه وقتی پذیرفتند سجده کردند و جبین خود بر خاک نهادند، عده‌ای صورت بر خاک نهادند ولی قصد آنها خضوع برای خدا نبود، بلکه می‌خواستند بر کوه بنگرند که آیا می‌خواهد بیافتد و یا خیر و دیگران با طوع و اختیار سجده نمودند. رسول خداصلی الله علیه وآله فرمود: شیعیان ما! خداوند را ستایش کنید و سپاس گزارید که خداوند به شما توفیق داد که در سجده‌های خود روی خود را به خاک می‌مالید، نه آن گونه که بنی اسرائیل به خاک مالیدند ولیکن آن گونه که مردم خوب بنی اسرائیل صورت خود را بر خاک مالیدند، خدای - تعالی - فرمود: «خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ» یعنی: «این اوامر و نواهی از این امر بزرگ که همان یاد و ذکر محمد و علی و آل پاک ایشان است را بپذیرید، و «فیما آتیناکم» آنچه در آن است که ما به شما دادیم که همان ثواب فراوان آن می‌باشد را به یاد داشته باشید، این ثواب در مقابل قیام شما به آن می‌باشد. و «عقاب شدید...» پدران شما را عقاب شدید می‌کنیم، شاید شما از مخالفتی که موجب عقاب می‌شود بپرهیزید و به واسطه آن مستوجب ثواب فراوان شوید...» و از آن حضرت (۱۱۱۳) درباره آیه: «وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَاكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَيَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ * فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ» (۱۱۱۴) یعنی: «هنگامی که به بنی اسرائیل گفتیم که وارد این شهر شوید و از آن هرچه خواستید به گوارایی بخورید، و از باب در حال سجده وارد شوید و بگویید: خداوند ما را ببخش، ما گناهان شما را می‌آمرزیم، و بر نیکوکاران (پاداش بیشتر) می‌افزایم، پس کسانی که ستم کرده‌اند آن گفتار (حطه) را به غیر از آن چه به آنها گفته شده بود تغییر دادند، به همین خاطر فسق ایشان و بیرون رفتن از آنچه فرمودیم رجزی (و عذابی) از آسمان فرستادیم.» فرمود: خداوند فرمود: یعنی به یاد آورید ای بنی اسرائیل «وَإِذْ قُلْنَا» هنگامی که به پدران شما گفتیم: «ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ» داخل این قریه یعنی قریه اریحا از

شهرهای شام شوید و این فرمان در زمانی بود که از تیه (بیابان) خارج شده بودند «فَكَلُوا مِنْهَا» از آن قریه بخورید «حَيْثُ شِئْتُمْ رَعْدًا» هر چه خواستید، به طور زیاد بدون رنج «وَأَذْخُلُوا الْبَابَ» در قریه «شِجْدًا» خداوند بر باب، مثال و تصویر محمد و علی را قرار داد و دستور داده که برای بزرگداشت آنها سجده کنند و تجدید بیعت با ایشان نمایند و دوستی ایشان را به یاد داشته باشند و کسانی که بر ایشان عهد و میثاق گرفته شده را متذکر گردند «وَقُولُوا حِطَّةً» و بگوئید: این باعث استغفار گناهان و محو سینات ما باشد. خدای تعالی - فرمود: «نَعْفِرْ لَكُمْ» ما با این کار گناهان قلبی شما را می‌آمیزیم و اشتباهات و لغزش‌های سابق را از بین می‌بریم و «وَسَيَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ» به کسانی که گناه نکردند بر خلاف کسانی که با ولایت مخالفت کرده و گناه کرده‌اند و بر عهد ولایت ایستادگی کرده‌اند اضافه می‌دهیم، علت آن درجات و ثواب‌های فراوان خداست لذا فرمود: «وَسَيَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ» خداوند فرمود: «یعنی ایشان مطابق دستور سجده نکردند و به آنچه به ایشان گفته شده نگفتند و ستم کردند، لیکن از آن در با پشت وارد شدند و گفتند: هطاً سمقاتاً یعنی گندم سرخ که آن را بخوریم در پیش ما بهتر از این کار و این سخن است. خداوند فرمود: «فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ» آنچه را به ایشان گفته شده بود تغییر دادند و ولایت خدا و ولایت محمد و علی و فرزندان طاهرین ایشان را گردن نهادند، لذا عذابی از آسمان بر ایشان فرود آمد به خاطر این که ایشان فسق ورزیده‌اند یعنی از دستور و طاعت خدا خارج شده‌اند، و رجزی که به ایشان رسیده این است که عده‌ای با طاعون مرده‌اند. به طوری که در یک روز صد و بیست هزار تن مردند، و ایشان کسانی بوده‌اند که خداوند می‌دانست که توبه نمی‌کنند و ایمان نمی‌آورند، و این رجز برای کسانی که خداوند می‌دانست که توبه می‌کنند و ایمان می‌آورند و یا از صلب او فرزندان پاک متولد می‌شوند و خداوند را به یگانگی می‌پرستند و ایمان به محمد صلی الله علیه و آله می‌آورند و ولایت وصی و برادر او را می‌پذیرند نازل نشد.» و از آن حضرت (۱۱۱۵) روایت شده است که در آیه «قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلِّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا» (۱۱۱۶) فرمود: هنگامی که این صفات بیان شد، گفتند: ای موسی آیا پروردگار ما به کشتن گاوی که چنین صفاتی دارد دستور داده است. حضرت موسی پاسخ داد: آری ولی در همان ابتدا نفرمود: خداوند به شما فرمان داد. چه این که اگر می‌فرمود خداوند دستور داد باید موقعی که می‌گفتند: «أَدْعُ لَنَا رَبِّكَ بَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ» (۱۱۱۷) یعنی رنگ آن گاو چیست؟ نباید حضرت موسی از رنگ از خدا می‌پرسید و باید پاسخ می‌داد: خداوند دستور داد که گاوی بکشید. کشتن هر گاوی می‌تواند مصداق این فرمان خدا باشد و از دستور او پیروی کنید. هنگامی که معلوم شد که کشتن گاو قطعی است این گاو را خواستند و آنگاه در پیش در جوانی از بنی اسرائیل بود. خداوند در خواب حضرت محمد صلی الله علیه و آله و فرزندان پاکش را به آن جوان نشان داد، به ایشان فرمود: تو دوستدار ما هستی و ما می‌خواهیم برخی از پاداش‌های تو را در همین دنیا به تو دهیم. هنگامی که بنی اسرائیل خواستند گاو تو را بخرند، بدون امر مادرت آن را نفروش، خداوند به مادرت چیزی القا می‌کند که تو و فرزندان تو را ثروتمند می‌سازد، آن جوان خوشحال شد و مردم به نزد او آمدند و گاو او را خواستند و از او پرسیدند چند می‌فروشی؟ گفت: من به دو دینار آن را می‌فروشم ولی اختیار آن دست مادرم می‌باشد، گفتند: قبول است، جوان از مادرش پرسید، مادر جوان گفت: به چهار دینار. جوان به ایشان خبر داد، گفتند: ما دو دینار می‌دهیم، جوان به مادرش خبر داد، مادر گفت: هشت دینار، پیوسته نصف آنچه مادرش می‌گفت را می‌پذیرفتند ولی مادر دو برابر می‌کرد تا این که قیمت آن به دینارهای طلائی که پوست یک گاو بسیار بزرگ را پر می‌کرد رسید، در اینجا بود که آن مادر معامله را پذیرفت و ایشان گاو را کشتند.»

در عرض ولایت بر همه موجودات

و شاهد بر این که نور ائمه علیهم السلام در همه نفوس مختفی و مکنون است. روایت کافی (۱۱۱۸) درباره عرض ولایت ایشان بر همه است، در کافی به اسنادش به زراره از حمران از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى حَيْثُ خَلَقَ

الْخَلْقَ خَلَقَ مِائَةَ عَشْرًا وَمِائَةَ مَالِحًا أَجَاجًا فَامْتَرَجَ الْمَاءَ إِنْ فَآخَذَ طِينًا مِنْ أَدِيمِ الْأَرْضِ فَعَرَكَهُ عَرَكًا شَدِيدًا فَقَالَ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ وَهُمْ كَالَّذِ يَدُوبُونَ إِلَى الْجَنَّةِ بِسِلْمٍ وَقَالَ لِأَصْحَابِ الشَّمَالِ إِلَى النَّارِ وَلَا أَبَالِي ثُمَّ قَالَ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ثُمَّ أَخَذَ الْمِيثَاقَ عَلَى النَّبِيِّينَ فَقَالَ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ وَأَنْ هَذَا مُحَمَّدٌ رَسُولِي وَأَنْ هَذَا عَلِيٌّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ قَالُوا بَلَى فَتَبَتَ لَهُمُ النَّيْوَةُ وَأَخَذَ الْمِيثَاقَ عَلَى أَوْلَى الْعِزْمِ أَنَّنِي رَبُّكُمْ وَمُحَمَّدٌ رَسُولِي وَعَلِيٌّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَأَوْصِيَاؤُهُ مِنْ بَعْدِهِ وَلِنَاهُ أَمْرِي وَخُزَّانُ عِلْمِي عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأَنَّ الْمَهْدِيَّ أَنْتَصِرَ بِهِ لِذِينِي وَأُظْهِرَ بِهِ دَوْلَتِي وَأَنْتَقِمَ بِهِ مِنْ أَعْدَائِي وَأَعْبُدُ بِهِ طَوْعًا وَكَرْهًا قَالُوا أَفَرَزْنَا يَا رَبِّ وَشَهِدْنَا وَلَمْ يَجِدْ آدَمَ وَلَمْ يَقْرَ فِتْنَتِ الْعَزِيمَةِ لَهُوْلَاءِ الْخَمْسَةِ فِي الْمَهْدِيَّ وَلَمْ يَكُنْ لِآدَمَ عَزْمٌ عَلَى الْإِقْرَارِ بِهِ وَهُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ وَ لَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسِيَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا قَالَ إِنَّمَا هُوَ فَتَرَكَ ثُمَّ أَمَرَ نَارًا فَأُجِّجَتْ فَقَالَ لِأَصْحَابِ الشَّمَالِ اذْخُلُوهَا فَهَابُوهَا وَ قَالِ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ اذْخُلُوهَا فَدَخَلُوهَا فَكَانَتْ عَلَيْهِمْ بَرْدًا وَسِلْمًا فَقَالَ أَصْحَابُ الشَّمَالِ يَا رَبِّ أَقَلْنَا فَقَالَ قَدْ أَقَلْتُمْ أَذْهَبُوا فَادْخُلُوا فَهَابُوهَا فَتَمَّتْ تَبَتِ الطَّاعَةُ وَالْوَلَايَةُ وَالْمَعْصِيَةُ؛ خداوند هنگامی که خلائق را آفرید آبی گوارا و آبی شور و تلخ آفرید. این دو آب را در آمیخت و گلی از سطح زمین گرفت، و آن را به سختی بر هم زد و به اصحاب یمن که به سان مورچه بودند فرمود: با آرامش به سوی بهشت روید، و به اصحاب شمال فرمود: به سوی جهنم، و باکی ندارم. آنگاه فرمود: آیا من پروردگار شما نیستم؟ گفتند: آری، ما شهادت دادیم، در قیامت نگویید که ما از این غافل بودیم.» آنگاه بر پیامبران میثاق گرفت و فرمود: آیا من پروردگار شما نیستم و محمد رسول و علی و اوصیایش والیان امر و خزائن علم من و مهدی یاور دینم نیستند؟ که با او دولت خود را غالب و چیره می‌کنم و از دشمنانم انتقام می‌کشم و به طوع و کره عبادت شوم؟ پاسخ دادند: پروردگارا اقرار کردیم و شهادت دادیم و آدم انکار نکرد و اقرار نیز نمود، پس در بین انبیاء این پنج تن دارای عزیمت درباره مهدی شده و آدم عزم بر اقرار به مهدی پیدا نکرد و این مراد از آیه شریفه: «وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسِيَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا» (۱۱۱۹) فرمود: و آنگاه کاری به آدم نداشت و او را وا گذاشت. آنگاه دستور داد که آتشی برافروزند، به اصحاب شمال فرمود: وارد آن شوید از آن بیمناک شدند و به اصحاب یمن فرمود: داخل آتش شوید، ایشان داخل شدند. آتش برایشان خنک و امن گردید، اصحاب شمال گفتند: پروردگارا! از ما بگذر، فرمود: گذشتم اکنون وارد آتش شوید، خواستند وارد شوند لیکن از هیبت آن بر خود هراسیدند، از آنجا طاعت و ولایت و معصیت پدید آمد.» بیان دلالت آن این که اگر در ایشان حقیقت نبوت و ولایت نبود، ایشان صرف ظلمت بودند. چگونه از عادل حکیم تصور می‌رود که ایشان را وادار به اقرار به توحید و نبوت کند در حالی که خداوند فرموده بود: «لَمَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» (۱۱۲۰) و فرمود: «لَمَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» (۱۱۲۱) و نیز دیگر آیات وارده در این زمینه. و در «ابواب الایمان» و غیر آن مطالبی بیان کرده‌ایم که این جا را روشن می‌سازد. بنابراین ایشان حجت‌های خدا بر همه شیعیان و ارکان و استوانه‌ها و عناصر مردمند - به آن معانی که بیان شد - و به خواست خدا در «من اراد الله بدء بکم و من وحده قبل عنکم» توضیح بیشتری می‌دهیم و خداوند به پیشرفت و تکامل هدایت می‌کند.

وَأَنَّ أَرْوَاحَكُمْ وَنُورَكُمْ وَطِينَتَكُمْ وَاحِدَةٌ

در این که چگونه ائمه (ع) نور واحدند

در این که چگونه ائمه (ع) نور واحدند

بیان این فقرات می‌طلبد که چند قبس نورانی را بیان کنیم.

قبس اول: در چگونگی ارتباط موجودات با حقیقت مطلقه

روشن شد که مبدأ انسان بلکه همه موجودات شأنی از شئون حقیقت نبوت الهیه بعد از تعیین در عالم تمیز معلومات بود که نامی و صفتی خاص و قیدی مخصوص نداشت و عقل و روح و نفس نبود، بلکه حتی قابل اشاره وجودی به آن ممکن نبود مگر این که اشاره الهی در آن همان عالم به آن شود. بعد از فرود آمدن از آن مرتبه به مرحله عالم وجود مطلق کلی قابل اشاره وجودی در عالم خلق می‌شود که نامی خاص ندارد، مگر این که اسم وجود بر آن گذاشته شود، این حقیقت در آن مرتبه جامع همه مراتب نزول و صعود به نحو اجمال بوده و امکان نفی حقایق آن نیست، چنان که امکان اثبات حقیقت آن نیز نیست. مثل دریایی که آب مورد نیاز همه موجودات در آن موجود است. و قبل از جدا شدن نمی‌توان اثبات سهمیه هر تن و نفی آن نمود. و اشاره بدان به این که این سهمیه فلان و آن سهمیه بهمان است ممکن نمی‌باشد. و اگر هم سهم آب تک تک را از دریا جدا کنند بر دریا چیزی افزوده نمی‌شود و آن مقدار و آب دریا سهمیه آب زید و عمرو و بکر است، بلکه چنین جدایی کیفیتی بر خود آب دریا و در آن نهفته و مکنون است. ولی فاعل با جدا کردن آن‌ها را اظهار کرده است. و اگر این جدا کردن به معنای جدا کردن از دریا نباشد به طوری که سهم هر کدام به صاحبش نرسد، در این صورت در این جدایی می‌توان گفت: این سهمیه‌ها همان دریاست، بنابراین کسی نمی‌تواند تو را تکذیب کند، چه این که جز دریا چیزی را پیش روی ندارد. و اگر گویی دریا غیر از این سهمیه‌هاست نیز درست گفتی. چه این که کیفیت دریا غیر از کیفیت سهام است، زیرا دریا نامحدود و این سهمیه‌ها محدود است ولیکن دریا به علت این محدودیت‌ها محدود نشد. زیرا اگر با یکی از حدود سهمیه‌ها محدود گردد نمی‌تواند در ضمن سهمیه‌های دیگر باشد، چه این که هر چیزی که به حدی محدود شد در ضد آن موجود نیست در حالی که دریا باید با همه سهام موجود باشد به طوری که نمی‌تواند دریا را از سهام جدا کرد و دریا در همه سهام داخل است نه این که با آنها ممزوج شود و از آنها بیرون است نه این که مابین با آنها باشد و داخل در آنهاست نه همانند داخل شدن چیزی در چیزی و خارج است نه خارج شدن چیزی از چیزی، بلکه چون هویت هر سهمی داخل در آن است و دریا نیز محدود به حدی نیست بلکه بر همه وجودات آنها احاطه دارد و در بالا و پایین و پیش رو و عقب و راست و چپ موجود است. و از همه سهام خارج است، زیرا این سهم بر هر سهمی به اعتبار حد اطلاق شده نه به اعتبار هویت آن. وقتی تو هویت خود را تصور کنی، تو آن دریا وجودت در همه عوالم از قبیل عالم عقل و نفس و وهم و خیال و جسم و ملکات و حواس و اعضا و با استخوان‌ها و با گوشت و با اعصاب و با رگ‌ها و با موها و دندان‌ها هستی. و تو عاقل و خودت عالم و خودت شنوا و بینا و خودت قدیر و خودت نادان و خودت غافل و خودت سالم و خودت بیمار و خواب و بیدار و خندان و گریان و زنده و مرده و نشسته و ایستاده و معدوم و موجود و خورنده و آشامنده و یقین کننده و شک کننده هستی و تو هستی که در سر و صورت و چشم و بینی و زبان و سینه و دست و پا و فرج و همه اعضا و اجزا و تمام نقاط وجودت حضور داری. آیا این نسبت‌ها و اضافات با تو مجاز است و یا تو دو تن گردیده‌ای، یکی عالم و یکی جاهل یکی ایستاده و یکی نشسته و یا چون تو قادری نمی‌توان شنیدن را به تو نسبت داد و همچنین دیگر صفات و یا به واسطه اتصاف به صفتی می‌توان از تو نفی دیگر صفات کرد. فانت الکتاب المبین الذی باحرفه یظهر المضمّر أترعم انک جرم صغیر وفیک انطوی العالم الاکبر ودائکک فیک و لم تبصر ودائکک فیک و لم تشعر یعنی: تو کتاب مبینی هستی که با حروف آن پنهانی آشکار می‌شود. آیا گمان می‌کنی که تو فقط جسم کوچکی هستی در حالی که در تو عالم اکبر پنهان است و تو دردمندی ولی نمی‌دانی دوی تو نیز در تو است ولی احساس نمی‌کنی. هنگامی که خودت را این گونه یافتی پس چگونه به امام که نبأ عظیم و اسم اکبر و آیت کبری و کلمه علیا و دریای بی پایان است، نتوان موجودات را نسبت داد، در حالی که نسبت تو به او همانند قطره به دریاست و لذا امام سزاوارتر از تو به این انتساب است. چه این که بیان کردیم که امام مظهر کلی و مثال کامل حقیقت نبوی است و وی نسبت به خاتم انبیا نیز این طور است چنان که در کلمات مولی امیرالمؤمنین علیه السلام آمد: «أَنَا عَبْدٌ مِنْ عِبِيدِ مُحَمَّدٍ» و پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت به اسم مستأثر که حقیقت نبوت الهیه است این چنین است، چه این که آن حضرت آیه‌ای از آن و از نور ذات آن حضرت آفریده شده و اسم او مشتق از اسم حمید خدای -

تعالی - است. پس هر موجودی نسبت به امام محدود است و امام نسبت به پیامبر و پیامبر نسبت به اسم مستأثر و اسم مستأثر نسبت به اله الاله و رب الارباب - جلّت عظمته و عظم کبریائیه - این گونه‌اند. گرچه هر یک نسبت به عوالم خود غیر متناهی‌اند، پس هر اسمی خواه کلی و خواه جزئی به اسمی نامیده شده و آن اسم به اعتبار حدّش که در عالم تمیز معلومات بدان محدود بوده بر وی گذاشته شده و نه این که آن اسم به اعتبار مراتب و شؤنی که به آن تنزل نموده بر وی نهاده شده باشد. بله اسماء صفات مثل علیم و قادر و غیره اسم مرتبه خاصی از صفاتند و یا به شأنی از شؤن هر صفتی گرفته شده‌اند، بنابراین آن اسم به لحاظ آن مراتب و شؤن بر وی گذاشته شده است. و به همین خاطر گفتیم که ذات اسم و رسمی ندارد و اسم الله برای ثابت به اعتبار جامعیت آن نسبت به صفات ثبوتیه‌ای است که مظاهر آن اسماء حسنی هستند.

قبس دوم حقیقت ائمه (ع) در طول حکمی دارد و در عرض حکمی دیگر

در فقره «یا اهل بیت النبوة» بیان شد که تا زمانی که محمد و آلش علیهم السلام در عالم تعیین هستند و نام‌های محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام و دیگر نام‌ها را دارند چنانکه دیگران به نام‌های ایشان نامگذاری می‌شوند، در عرض دیگر تعینات بوده و مبدأ آنها از خدا و بازگشت ایشان به خدای - تعالی - است و لذا در طول خلق نیستند، بنابراین محمد و آلش علیهم السلام در کسوت این تعینات هرگز علت مؤثر در همه و یا بعضی علت برخی دیگر ولو به وسائط نمی‌باشند، مثلاً کسی بگوید خداوند مؤثر در حجت زمان علیه السلام و او مؤثر در خلق است، و یا او مؤثر در محمد صلی الله علیه و آله و او به واسطه اهل بیت خود مؤثر در خلق باشد، و لذا ایشان بیافرینند و روزی دهند و برخی از ایشان به واسطه برخی دیگر تدبیر خلق نمایند، و یا همه آنها در زمان امامت و خلافت خویش تدبیر خلق نمایند. و خداوند به واسطه ایشان بیافریند و یا روزی دهد و به ایشان بداند و زنده کند و بمیراند، صحیح نیست. بلکه خداوند تنها خالق و آفریننده و مصور و متفرد در تصرف در مردم است بدون این که واسطه‌ای در بین باشد، لذا واسطه‌ای ندارد و کسی ولی و یاور او نیست تا او را از ذلّت و تنگنا به در آورد و وزیر و کمک کننده و شریکی ندارد، و خداوند از داشتن شریک برتر است. آری، ائمه علیهم السلام در طول خلق قرار دارند، به معنای این که وجود و حقایق آنها مظاهر درجات حقیقت نبوت الهیه بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله هستند، وجودات پیامبران از درجه پایین تر از درجه ایشان ناشی شده و وجودات مردم از درجه پایین تر می‌باشد، پس وجودات ائمه علیهم السلام محیط به همه وجودات مردم است و نسبت وجود مردم به وجودات ایشان همانند نسبت قطره به دریای محیط است و مبدأ ایشان از حقیقت نبوت الهیه که اسم مستأثر است از یک مرتبه‌ای است که پایین تر از مرتبه حضرت محمد صلی الله علیه و آله است، ما در ابتدای کتاب از کتاب و سنت و عقل بر آن برهان آوردیم، به آنجا مراجعه نما! علاوه بر آن روایت‌ها، روایت کمیل بن زیاد (۱۱۲۲) از امیرالمؤمنین علیه السلام درباره نفس ناطقه بر همین مطلب دلالت دارد فرمود: «هذه التي مبدؤها من الله و إليه تعود» ما به زودی آن را نقل خواهیم کرد.

قبس سوم: در ارواح پنجگانه ائمه (ع)

روح عبادت از چیزی است که ساختار وجودی مراتب پایین تر مبتنی بر آن است، گرچه روح یک چیز است جز این که به حسب هر یک از مراتب خود منشأ شؤن آن مرتبه است نامی خاص دارد. و به همین خاطر امیرالمؤمنین علیه السلام آن را در پنج جا در روایت کافی (۱۱۲۳) روح نامیده است، «گفت: مردی خدمت امیرالمؤمنین علیه السلام رسید و گفت: مردمی گمان می‌کنند که بنده در حال ایمان زنا نمی‌کند، تا این که گفت: اما آنچه درباره پیشینیان گفته، ایشان پیامبران مرسل و غیر مرسل بوده‌اند. خداوند در ایشان پنج روح قرار داده است: ۱ - روح القدس ۲ - روح ایمان ۳ - روح قوه ۴ - روح شهوت ۵ - روح بدن، با روح القدس انبیای مرسل و غیر مرسل شده‌اند، و با آن اشیا را دانستند و با روح ایمان خداوند را عبادت کرده و شرک نورزیده‌اند و با روح قوه با

دشمنان مبارزه کرده و امور معاش خود را سامان داده‌اند و با روح شهوت به لذت‌های غذاها رسیده و زنان جوان را نکاح کردند و با روح بدن جنبش و حرکت کردند. پس گناهان ایشان آمرزیده است.» روایت طولانی است و ما در نور سوم در فقره «المعصومون» آن را نقل کرده‌ایم. و در روایت کمیل بن زیاد (۱۱۲۴) آن را نفس نامیده است: «گفت: از آن حضرت پرسیدم و گفتم ای امیرالمؤمنین علیه السلام می‌خواهم نفسم را به من بشناسانی! فرمود: ای کمیل مراد تو از نفس کدام نفس است تا او را به تو بشناسانم. پرسیدم: مولای من مگر بیش از یک نفس داریم؟ پاسخ داد: کمیل! چهار نفس داریم: ۱ - نفس نامیه گیاهی، ۲ - نفس مدرکه حیوانی، ۳ - نفس ناطقه قدسی، ۴ - نفس کلیه الهی و هر کدام دارای پنج قوه و دو خاصیت هستند. نفس نامیه گیاهی دارای پنج قوه: ۱ - ماسکه ۲ - جاذبه ۳ - هاضمه ۴ - دافعه ۵ - مریه است و دو خاصیت دارد: ۱ - کمی ۲ - زیادی را بر عهده دارد و از کبد برخاسته شده است. نفس مدرکه حیوانی دارای پنج قوه است: ۱ - شنوایی ۲ - بینایی ۳ - بویایی ۴ - چشایی ۵ - بساوایی و دارای دو خاصیت است: ۱ - خشنودی (شهوت) ۲ - غضب و از قلب بر می‌خیزد. و نفس قدسیه دارای پنج قوه است: ۱ - فکر ۲ - یادآوری ۳ - علم ۴ - حلم ۵ - بیداری و آگاهی و از جایی از بدن برخاسته است. این نفس از همه آنها شباهت بیشتری به نفوس فرشته دارد و دارای دو خاصیت است: ۱ - نزهت (پاکیزگی) ۲ - حکمت. نفس کلیه الهیه دارای پنج قوه است: ۱ - بقا در عین فنا ۲ - نعمت در عین شقا ۳ - عزت در عین ذل ۴ - فقر در عین غنا ۵ - شکیبایی در بلا و دارای دو خاصیت است: ۱ - رضایت ۲ - تسلیم. و مبدأ این نفس از ناحیه خداست و آیه شریفه به این بر می‌گردد که فرمود: «وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» (۱۱۲۵) یعنی: «من از روح خود در وی دمیدم.» و فرمود: «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً» (۱۱۲۶) و عقل وسط همه قرار دارد.» پایان حدیث کمیل. شما دیدید که این نفس همان است در روایت قبلی ذکر شده، چهار روح آن را در اینجا نفس نامیده، چه این که مبدأ همه آثار در این مراتب بوده‌اند، و آثار به ایشان منسوب است، زیرا نفس آن است که آثار به او نسبت داده می‌شود، ولی به نفس پنجم در آنجا عقل گفته است، چه این که هیچیک از آثار به او منسوب نیست و آن نفس هویت این چهار است و لذا آن را روح نامیده است و چون حجاب و مانع وصف خدا به غیر آنچه خدا وصف کرده می‌باشد به آن عقل می‌گویند، چه این که عقل از «منع» گرفته شده است. و امیرالمؤمنین علیه السلام به همین مطلب در روایت کافی (۱۱۲۷) اشاره کرده است، گفت: جاثلیق پرسید آیا خداوند عرش را حمل می‌کند و یا عرش او را حمل می‌کند؟ فرمود: خداوند حامل عرش است... خداوند عرش را از چهار نور آفرید، نوری سرخ که همه نورهای سرخ از آن سرخ شده و نوری سبز که نورهای سبز از آن سبز شده‌اند و نوری زرد که همه نورهای زرد از آن زرد شده‌اند و نوری سفید که همه نورهای سفید از آن سفید شده‌اند. پس مراد از عرض مرتبه اجمال و مراد از نورهای چهارگانه مراتب تفصیل است که در روایت کمیل به آن نفس گفته است. و در شرح زیادت فقره «و ارکان البلاء» از آن سخن گفتیم. پس مراد از روح در روایت آن است که هویت آن مراتب قوام و پایه آن عوالم پنجگانه است، به خاطر همین به آن روح گفته است، ولی به لحاظ این که آثار مربوط به آن مراتب به لحاظ صور خاصه هر کدام بر آن مترتب می‌شود به آن نفس گفته است، چنانکه در چهار موطن در روایت کمیل به آن نفس گفته و به لحاظ حجاب بودن آن را عقل نامیده است، چنان که بیان کردیم. پس مرتبه نخست گاه عرش نامیده می‌شود و گاه عقل و گاه روح و گاه اسامی دیگر، و هر یک از این نام‌ها به لحاظ و اعتباری بر آن نهاده شده است، پس گرچه مسمی یکی است و همین قوام تمام مراتب است و هویت همه آن مراتب همین یکی است. و اما مراد از نور اولین تجلی ارواح ائمه‌علیهم السلام از مرتبه اسم الله است که ابتدای ظهور عالم وجود به نورانیت است، پس او به خود ظاهر ولی اظهار کننده دیگر مراتب از اسماء حسنی است. چنان که در روایت حدوث اسماء آمده که: «فالظاهر هو الله تبارك و تعالی» یعنی ظاهر الله و تبارك و تعالی است. و از آن در اخبار به «علیین» تعبیر شده است. چنانکه در کافی (۱۱۲۸) در باب آفرینش ابدان و ارواح و قلوب ائمه‌علیهم السلام به اسنادش از امام صادق علیه السلام آمده است که فرمود: «خداوند ما را از علیین آفرید و ارواح ما را از بالاتر و ارواح شیعیان ما را از علیین و ابدان ایشان را از پایین تر خلق کرده است. به

همین جهت بین ما و ایشان نزدیکی برقرار است و دل‌های ایشان به سوی ما میل دارد.» پس مراد از سخن آن حضرت: «ما را از علین آفریده و جبلت شیعیان ما را نیز از آن آفریده و ارواح ما را از بالاتر از آن آفرید و فطرت شیعیان ما را نیز از آن آفریده است، پس مراد از ارواح ائمه‌علیهم‌السلام در اینجا عوالم وجود آنها و مراد از نورشان عالم جبلت ایشان است. و در کافی (۱۱۲۹) از امام باقرعلیه‌السلام آمده که فرمود: «خداوند ما را از اعلی‌علین آفریده و دل‌های شیعیان ما را از آنچه ما را آفریده، خلق کرد و ابدان ایشان را از پایین‌تر از آن آفرید، لذا دل‌های شیعیان ما هوای ما را دارد، چه این که از آنچه ما آفریده شده‌ایم آفریده شده است، آنگاه این آیه را قرائت کرد: «كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلِيْنَ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا عَلِيُونَ * كِتَابٌ مَرْقُومٌ * يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ» (۱۱۳۰) یعنی: «هرگز! کتاب و نامه نیکان در علین است، علین را نمی‌فهمید، نامه‌ای نوشته شده است که مهربان شاهد آن هستند.» ۱- و مراد از طینت مبدأ ظهور ایشان در اعیان است، در کافی (۱۱۳۱) در این باب به اسنادش از علی بن رئاب که به امیرالمؤمنین علیه‌السلام رسانده، آن حضرت فرمود: «خداوند نه‌ری پایین‌تر از عرش خویش دارد و نه‌ری پایین‌تر از این نهر دارد، که نور آن نهر این نهر را روشن کرده است. در ساحل این دو نهر دو روح مخلوق وجود دارد و آن روح القدس و روحی از امر خداست و خداوند ده طین دارد، پنج از بهشت و پنج از زمین» آنگاه بهشت و زمین را تفسیر فرمود و فرمود: «هیچ پیامبر و فرشته‌ای بعد از آن نیست مگر جمله‌ای دارد که از یکی از آن دو روح در وی دمیده شده و پیامبر را از یکی از آن دو طین قرار داد، از امام ابوالحسن اول علیه‌السلام پرسیدم جبل چیست؟ فرمود: مخلوقی غیر از اهل بیت، چه این که خداوند ما را از ده طین آفریده و از هر دو روح در ما دمیده و پاکیزه گردید.» ۲- و دیگران از ابی‌الصامت (۱۱۳۲) روایت کرده‌اند که «طین بهشت، عبارتند از طین جنت عدن و جنة المأوی و جنة النعیم و فردوس و جنة الخلد، و طین زمین عبارتند از مکه و طین مدینه و کوفه و بیت المقدس و طین حائر حسینی» پس مراد از این روایت چگونگی تنزل خلق از اسم مستأثر است. پس مراد از عرش اسم مستأثر است که بر همه اشیاء مستولی شده و علت نامگذاری آن به عرش این است که قوام امر به عرش است و قوام همه اشیاء به آن اسم است. بلکه قوام همه عوالم حتی عالم عدم یا عزّ به آن اسم است و عزت به معنای غلبه و چیرگی است و خداوند به آن اسم بر همه اشیاء چیره و مستولی می‌شود و مراد از آن نهر عالم عدم مطلق است که عبارت از عالم نفی همه جز خدای - تعالی - می‌باشد و مراد به نور نور او عالم وجود مطلق است که ظل عالم عدم می‌باشد، و مراد از روح القدس عالم اسم الله است که عبارت از عالم وجود نوری می‌باشد که قبلاً بیان شد که مبدأ ظهور آل محمدعلیهم‌السلام و جبلت ایشان است، و روحی که از عالم امر می‌باشد عالم ملکوت و عالم اسماء حسنی قبل از نزول به مراتب آن می‌باشد. ۳- و نیز در کافی (۱۱۳۳) در باب مولد ابی‌الحسن موسی بن جعفرعلیه‌السلام از ابوبصیر روایت شده است که گفت: «سالی که فرزند امام صادق علیه‌السلام به نام موسی علیه‌السلام متولد شد با آن حضرت حج کردیم، تا این که گفت: آن شبی که جدم در رحم قرار گرفت، کسی از عالم غیبی کاسه‌ای نوشیدنی آورد که از آب رقیق‌تر و نرم‌تر از سرشیر و شیرین‌تر از عسل و سردتر از یخ و سفیدتر از شیر بود و پدرش را نوشانید و او را فرمان داد تا درآمیزد، برخاست و درآمیخت و جد من در رحم قرار گرفت. و آن شبی که پدرم در رحم قرار گرفت نیز چنین شربتی برای او آوردند و او نوشید، چنانکه جد پدر من نوشیده بود و همان دستور را داد و پدرم در رحم قرار گرفت. و آن شبی که من در رحم قرار گرفتم نیز چنین شربتی برای پدرم آوردند و او نوشید و به او همان دستور را دادند و او برخاست و درآمیخت و من در رحم قرار گرفتم. و آن زمانی که فرزندم در رحم قرار گرفت کسی آمد و همچنان شد که در گذشتگان انجام شد به علم خدا بلند شدم و من مسرور بودم که خداوند چنین به من عنایت فرموده است و درآمیختم، و این فرزندم در رحم قرار گرفت، پس او را دریابید، به خدا قسم او امام شما بعد از من است...» و حدیث طولانی است و در فقره «الا عَرَفَهُمْ جَلَالُهُ اَمْرَكُم» خواهد آمد. پس مقتضای این سخن آن حضرت در حدیث سابق (۱۱۳۴) که هیچ پیامبر و فرشته‌ای را خداوند خلق نفرمود مگر این که یکی از دو روح را در وی دمیده است. و پیامبر را از یکی از دو طینت آفریده است، چه این که خدای - تعالی - ما را از ده طین آفریده و در ما از هر دو روح دمیده و نیز مقتضای

سخن امام ابوالحسن علیه السلام (۱۱۳۵) بعد از پرسش راوی درباره معنای «جَبَل» که فرمود: «مراد از جبل خلق است و کسانی که خداوند دو روح را در ایشان قرار داد مخلوقات غیر از ما هستند. چه این که خداوند ما را از ده طین آفریده و از ما از آن هر دو روح دمیده است، و خلقت ما پاکیزه شد.» این‌ها دلالت می‌کند بر این که طین‌ها سه هستند، ۱ - طینت آل محمدعلیهم السلام ۲ - طینت انبیاء و شیعه آل محمدعلیهم السلام ۳ - طینت دیگر مردم اهل ایمان. پس طینت آل محمدعلیهم السلام طینت علینی و دل‌های ایشان از بالاتر از آن و طینت پیامبران و شیعه از پایین‌تر از علین و دل‌های ایشان از علین و طینت دیگر مردم اهل ایمان از پایین‌تر از آن و دل‌های ایشان از طینت انبیاء و بدن‌های ایشان از پایین‌تر از آن است. در بحار (۱۱۳۶) از بصائر از محمد بن عیسی از ابی الحجاج روایت شده که گفت: امام باقر علیه السلام فرمود: ای ابو حجاج خداوند محمد و آل محمدعلیهم السلام را طینت علینی و دل‌های ایشان را از طینت بالاتر از آن آفرید و شیعه ما را از طینت پایین‌تر از علین آفریده و دل‌های ایشان را از طینت علین آفرید، پس دل‌های شیعه ما از بدن‌های آل محمدعلیهم السلام هستند. و در بحار (۱۱۳۷) به اسنادش از امام صادق علیه السلام روایت شده که: «طینت‌ها سه نوعند: طینت انبیا و مؤمن از همین طینت است، جز این که پیامبران از برگزیده آن طینت هستند و ایشان اصل هستند، ولی مؤمنان از زیاده آن طینت خلق شده‌اند لذا شاخه‌ای از آن طین چسبده هستند، لذا خداوند بین پیامبران و شیعیان ایشان جدایی نمی‌افکند.» و از بحار (۱۱۳۸) به اسنادش به ثمالی روایت شده که گفت: «از امام باقر علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: خداوند ما را از اعلی علین آفرید و دل‌های شیعیان ما را از آنچه ما را آفرید خلق کرد، و بدن‌های ایشان را از پایین‌تر از آن آفرید، لذا دل‌های ایشان به سوی ما تمایل دارد، چه این که از آنچه ما را آفرید ایشان را خلق کرد، آنگاه این آیه را قرائت فرمود: «كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَنْبِيَاءِ لَفِي عِلِّيِّينَ» (۱۱۳۹) و اخبار در این باره فراوان است، پس طینت آل محمدعلیهم السلام از علین است و دانستید که عالم علین عبارت از مرتبه اسم الله است و این مرکب نمی‌باشد بلکه از همه بندها مطلق و رهاست. پس مراد در روایت قبلی این است که طینت ما جامع همه طینت‌هاست، چه این که اطلاق دارد و به همین خاطر فرمود: «لذا پاکیزه شد» و دل‌های ایشان از بالاتر از علین است و ارواح ایشان از بالاتر از آن، پس درود خدا بر ایشان باد و الحمد لله رب العالمین. اکنون که این چند قبس را گرفتید و فهمیدید به قبس سوم منتقل می‌شوید که مراد از ارواح ایشان مرتبه فطرت ایشان است که محدود به حدی نیست، چه این که از عالم وجود لابشرطی ایشان است که جامع همه مراتب نزول و صعود است و اسمی جز وجود ندارد از این وجود در روایت نخست به روح القدس و در روایت کمال به عقل تعبیر شده است. و مراد از نور نور مرتبه اسم الله است که مرتبه ولایت نوریه و جبله ایشان است که اولین تعیین عالم وجود ائمه علیهم السلام است. و مراد از طینت آن آبی است که برای امام آوردند و آن حضرت نوشید و مجامعت کرده و امام بعد از ایشان در رحم قرار گرفت، لذا آن شراب ماده اجسام ایشان شده است و مراد جبله ایشان نیست. و مراد از این که ارواح ایشان یکی است این که ارواح ایشان از یک مرتبه از عالم وجود است نه این که برخی ارواح از بالاتر و برخی از پایین باشد، نه این که روح ایشان یک روح باشد با تمثالات و اشکال گوناگون متعدد شود، پس انوار ایشان از یک مرتبه از اسم الله است و آن مرتبه اطلاق می‌باشد و نیز مرتبه جسم ایشان نیز یک مرتبه است و آن، آب ویژه‌ای که در روایت از آن گفتگو شده است.

طَابَتْ

یعنی از همه حدود و جمیع مراتب پاکیزه است، لذا با تحقق آن در همه مراتب و تنزل در آنها منافات ندارد، بر خلاف دیگر موجودات محدود. و این مطلب در قبس اول به تفصیل بیان شد.

وَ طَهَّرَتْ

یعنی ایشان از همه رجس‌ها و پلیدی‌ها پاک‌اند، رجس عبارت از حقیقت شیطانی و مرتبه طاغوت و ظلمت است و علت این که «ارواح» را جمع بسته این است که ایشان تا زمانی که در عالم تعین هستند، متعدد می‌باشند و هیچیک از دیگری متأثر نمی‌شود، بلکه همه از خدای - تعالی - متأثرند، چنان که در قبس دوم بیان شد. ولی «نور» و کلمه «طینت» را مفرد آورده است تا اشاره نماید به این که انوار و طینت ایشان از یک جنس می‌باشد، گرچه ارواح ایشان متعدد است، پس طینت همه از یک حقیقت در یک مرتبه می‌باشد، پس مراد از طینت طبیعت است که شامل کم و زیاد می‌شود، پس گرچه لفظ مفرد است ولی مراد از آن جمع است، یعنی انوار و طینت‌های شما، چون با تعدد ارواح مجالی برای وحدت و مفرد بودن آن نیست.

بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ

بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ

جواب از سؤال مقدر: اگر مرتبه ائمه یکی است و ایشان از یک فطرت و جبلت و طینت خلق شده‌اند، پس باید در مرحله ظاهر و صفات و هیأت‌ها و رنگ‌ها و عمرها و سلامت و بیماری و عبادت و دیگر ویژگی‌ها در همه مراتب یکی باشند، در حالی که ایشان در همه این مراتب به طور وضوح و محسوس گوناگون بودند. علاوه این که عقل بر اختلاف وجودی آنها حکم می‌کند و اختلاف وجود و تعدد آن علت اختلاف در آثار می‌باشد، چه این که آثار صور مؤثرها و علل در عالم آثار است. از پرسش پاسخ داد: این درست است و اتحاد در فطرت و جبلت و طینت مستلزم اتحاد در همه مراتب و آثار است، لیکن اختلاف ناشی از صور مشخصه از همه اشخاص است، لذا خداوند با این که ایشان در مراتب سه گانه اتحاد دارند، ایشان را دوازده تن قرار داد و لذا هر یکی را دارای آثار و ویژگی‌هایی کرد که دیگری را نکرد، یعنی برخی در آثار همانند دیگری نشدند. با این که همه آنها قدرت بر آثار را داشتند. لذا امیرالمؤمنین علیه السلام در صولت و پهلوانی و دیگر ویژگی‌هایش خلیفه و جانشین دیگران شده است و ابومحمد امام حسن علیه السلام در حلم و دیگر ویژگی‌هایش جانشین دیگران گردیده و حضرت امام حسین علیه السلام در شجاعت و شهادت جانشین دیگران گردیده و همینطور تا حضرت حجت علیه السلام که خداوند وی را مظهر همه صفات مکنون در تمام ائمه‌علیهم السلام قرار داد و به همین خاطر در اخبار وارد شده که ایشان در همه صفات در یک مرتبه‌اند.

در مراتب و مقامات ائمه (ع) در مقایسه با همدیگر

چنان که صدوق در اکمال الدین (۱۱۴۰) به اسنادش به ثمالی از امام باقر علیه السلام از پدرش از جدش امام حسین علیهم السلام روایت کرده که گفت: من و برادرم خدمت جدم رسول خدا رسیدیم، مرا بر یک زانو و برادرم را بر زانوی دیگر نشانند، آنگاه ما را بوسید و فرمود: پدرم فدای شما، دو امام و سبط مختار خدا هستید که خداوند از من و پدر و مادرتان اختیار نموده و از صلب تو ای حسین نه امام‌علیهم السلام برگزیده که نهمی آن قائم ایشان است، و همه ایشان در پیش خدا در فضیلت و منزلت یکسان هستند.» و در اختصاص (۱۱۴۱) به اسنادش به ابی صباح مولى آل سام روایت کرده است که گفت: «من و ابوالمعز نزد امام صادق علیه السلام بودیم، مردی از اهل عراق وارد شد و گفت: سلام علیک ای امیرالمؤمنین و رحمه الله و برکاته. امام صادق فرمود: علیک السلام و رحمه الله و برکاته، و آنگاه او را به طرف خود کشید و در کنارش نشانند، به ابوالمعز گفتیم و یا او به من گفت: این اسم (امیرالمؤمنین) را جز به امیرالمؤمنین علیه السلام نمی‌توان اطلاق کرد، حضرت امام صادق علیه السلام فرمود: ای ابوالصباح! بنده حقیقت ایمان را نمی‌چشد مگر این که بفهمد که هر چه بر امامان نخستین رواست بر امامان بعدی نیز رواست.» و مفید (۱۱۴۲) به اسناد خویش به سعید اعرج روایت کرد که: «من و سلیمان بن خالد بر امام صادق علیه السلام وارد شدیم. از ما پرسید و فرمود: ای

سلیمان! هر چه از امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب علیه السلام رسیده اگر امر است باید اطاعت شود و اگر نهی است باید از آن اعراض کرد، هر چه در این باره برای رسول خداصلی الله علیه و آله بوده برای امیرالمؤمنین علیه السلام نیز می‌باشد، گرچه رسول خداصلی الله علیه و آله بر همه خلافت برتری دارد، هر کس از امیرالمؤمنین علیه السلام ایراد بگیرد، همانند ایراد گیرنده و عیب‌جوی از خدا و رسولش می‌باشد و هر کس اندک و یا زیاد بر رسول خداصلی الله علیه و آله ایراد بگیرد، به خدا شرک ورزیده است. حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام باب خدا بوده که جز از راه و روش او نمی‌توان به خدا رسید، هر کس به دیگری چنگ زند هلاک می‌شود، حکم خدا درباره ائمه‌علیهم السلام نیز جاری است، خداوند ایشان را ارکان زمین قرار داد و ایشان حجت بالغه الهی بر مردم روی زمین و غیر آن است. دیده‌اید که امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «من تقسیم کننده بهشت و دوزخم، من تفاوت گذارنده بزرگ (فاروق اکبر) هستم...» و نیز اخباری دیگر در این زمینه وجود دارد. پس اخباری که بر برتری برخی از ائمه‌علیهم السلام بر برخی دیگر دلالت دارند، مثل روایت بصائر (۱۱۴۳) که تا ابوبصیر مسند است، که گفت: «امام صادق علیه السلام فرمود: همه ما در فرمانبرداری و امر بر یک وزن هستیم و برخی از ما داناتر از برخی دیگر است.» و نیز بصائر (۱۱۴۴) و در اختصاص (۱۱۴۵) به اسنادش از حسین بن زیاد از امام صادق علیه السلام روایت شده که: «پرسیدیم: آیا برخی ائمه‌علیهم السلام داناتر از برخی دیگرند، پاسخ فرمود: آری، ولی علم ایشان به حلال و حرام و تفسیر قرآن یکی است.» و در اختصاص (۱۱۴۶) از حرث نضری از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «از امام صادق شنیدم که می‌فرمود: بین ما و رسول خدا در امر و نهی و حلال و حرام تفاوتی نیست، ولی رسول خدا و علی برترند.» و در بصائر (۱۱۴۷) همانند این حدیث را از حرث و دیگر احادیث نظیر آن را نقل کرده است. معنا این است که آن مرتبه‌ای که خداوند ایشان را در آن مرتبه جانشین دیگر ائمه‌علیهم السلام کرده مثل مرتبه جهاد و شهادت در امیرالمؤمنین و سیدالشهداء علیهما السلام و تأیید دین حجت - عجل الله فرجه الشریف - به گونه‌ای که خداوند زمین را بعد از پر شدن از ظلم و ستم از عدل و داد پر می‌کند، از دیگران بالاتر است، ولی نه این که حضرت حجت از رسول خداصلی الله علیه و آله افضل و برتر باشد، چه این که در زمان رسول خداصلی الله علیه و آله امر دین استقرار نیافت، چنانکه در زمان حجت دین مستقر خواهد شد و نیز علم و ایمان آن طور که در زمان امام باقر و امام صادق علیهما السلام منتشر می‌شود در آن زمان منتشر نمی‌شود، آیا این دو امام از امام حسن و امام حسین علیهما السلام برترند؟ آیا حضرت حجت که دارای عمر طولانی و عبادتی فراوان است از حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام و دیگر ائمه‌علیهم السلام درجه‌ای رفیع‌تر دارد؟ بنابراین چنین مواردی دلالت بر تفضیل ندارد، تا لازم آید که برخی از برخی دیگر فطرتی پایین‌تر و نور و یا طینتی پست‌تر داشته باشند، و یا منزلت برخی در نزد خدا کم‌تر باشد، بلکه همه ایشان علیه السلام در بالاترین درجه ممکن و در یک مرتبه بعد از رسول خداصلی الله علیه و آله قرار دارند، چنان که در قبس اول بیان شد و حمد تنها از آن خداست که اهلیت و استحقاق آن را دارد، چه این که ما را به دین خویش هدایت و راهنمایی نمود. پس حقیقت فضل عبارت از این است که کسی هر مبدأ کمالی که دارد پخش و نشر کند، چه این که مصلحت اقتضاء نموده که او و نه دیگری این کمال را نشر نماید، فرض که دو تن مورد عنایت پادشان قرار گرفته، شاه به هر یکی صد میلیون داده و به یکی دستور داده که جواهرات و لباس‌های گران قیمت و خانه‌های مجلل بخرد و در دنیا زندگی خوبی داشته باشد. گرسنگان را سیر کند و برهنگان را لباس بپوشاند و بردگان را آزاد و در راه خدا به هر طریق که می‌داند خرج کند، ولی به دیگری دستور داد که قناعت و زهد پیشه کند، چه این که مصلحتی اقتضای آن کرده است. ولی هر دو در قرب و منزلت و مکانت نزد شاه یکی هستند، پس برتری اول بر دوم به خاطر انتشار آن فضایل که ناشی از فرمان شاه بوده است مستلزم فضیلت و برتری شخص وی بر دومی نیست، و حسب شرافت وی در نزد شاه بیش از این نیست و لذا نمی‌توان اولی را فاضل و دیگری را مفضول شمرد، چه این که آن دو به نزد شاه از همه جهات مساوی‌اند.

در خلقت حقیقت محمدیه

مراد از خلق آفرینش عوالم نفوس ائمه است، خداوند ایشان را از عوالم عقول و وجود کلی به عوالم وجود نوری تنزل داده، نه این که فطرت ایشان را آشکار نموده باشد. و مراد از عرش حقیقت محمدیه الهیه است. بر این مطلب روایت ریاض الجنان (۱۱۴۸) به اسنادش که مرفوع است به جابر بن یزید جعفی دلالت دارد، «جابر گفت: ابوجعفر باقر علیه السلام فرمود: ای جابر خداوند بود و هیچکس نبود، معلوم و مجهولی وجود نداشت، اولین موجودی که خلق کرد محمد بود و ما را به همراه آن حضرت از نور عظمت خویش آفرید، ما را در سایه‌ای سبز در پیش روی خود نگهداشت، در آن زمان آسمان و زمین و مکان و شب و روز و خورشید و ماه نبود، تفاوت نور ما با نور پروردگاران همانند شعاع خورشید از خورشید بود. ما تسبیح و تقدیس و تحمید خدا می‌کردیم و او را آن طور که شایسته بود عبادت می‌نمودیم. آنگاه خداوند خواست مکان را بیافریند، و بر مکان «لا اله الا الله، محمد رسول الله علی امیر المؤمنین ولی الله و وصیه، به او پیامبر را تأیید کردیم و یاری نمودیم» را نوشت، آنگاه عرش را آفرید و بر سر پرده عرش همانند این را نوشت...» وجه دلالت این روایت این است که ایشان بلکه همه مردم در عالم فطرت هیچ رنگی ندارند به ویژه رنگ سبز، چه این که رنگ سبز بعد از رنگ شدن به رنگ سفید و زرد است چنان که در حدیث جاثلیق که از امیر المؤمنین علیه السلام پرسید بیان شد، این حدیث در «وارکان البلاد» آورده شده است. و مراد از عرش در اینجا حقیقت محمدیه است، چه این که در روایت همانند دیگر روایات تصریح شده که عرش بعد از انوار ایشان و بعد از مکانی که عبارت از عالم وجودی که مبدأ عالم خلق است، آفریده شده است. و در همان کتاب (با حذف اسناد) (۱۱۴۹) از انس بن مالک روایت شده که گفت: پیامبر ما محمد صلی الله علیه و آله نماز صبح را خواند، آن گاه همانند ماه شب چهارده بر محراب تکیه زد. پرسیدیم: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله ممکن است برای ما آیه شریفه «فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ» (۱۱۵۰) را تفسیر فرمایید؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: مراد از «النبيين» پیامبران منم، صدیقین علی ابن ابی طالب علیه السلام است، مراد از «شهداء» عمویم حمزه است و «صالحین» دخترم فاطمه و پسرانش حسن و حسین هستند. عباس از گوشه مسجد برخاست و به حضور حضرت رسید و عرضه داشت: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله آیا من و تو و علی و فاطمه و حسن و حسین از یک سرچشمه نیستیم؟ فرمود: ای عمو منظور چیست؟ عباس پاسخ داد: هنگامی که ایشان را یاد کردی مرا یاد نکردی و هنگامی که به ایشان تشریف ارزانی داشتی مرا مشرف نساختی؟ رسول خدا علیه السلام فرمود: ای عمو! این مطلب را که من و تو و علی و فاطمه و حسن و حسین از یک سرچشمه‌ایم راست گفتی، لیکن خداوند ما را به هنگامی آفرید که آسمانی ساخته نشده و زمینی گسترده نگردیده و عرش و بهشت و دوزخ نبود...» حدیث طولانی است و ما تمام این حدیث را در «مختلف الملائکه» نقل نمودیم. از کتاب فضائل الشیعه تألیف صدوق - ره - به اسنادش به ابوسعید خدری روایت شده که گفت: ما با رسول خدا صلی الله علیه و آله نشستیم بودیم، مردی به نزد آن حضرت روی آورد و از آن حضرت پرسید از آیه شریفه «أَشْتَكِبُوتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ» (۱۱۵۱) به ما خبر ده! ای رسول خدا، آیا ایشان از فرشتگان برترند؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من و علی و فاطمه و حسن و حسین در سر پرده عرش بودیم وقتی ما تسبیح می‌کردیم، فرشتگان با تسبیح ما تسبیح می‌کردند و این قصه دو هزار سال قبل از آفرینش آدم بود و هنگامی که خداوند آدم را آفرید به فرشتگان دستور داد که بر آدم سجده کنند ولی به ما دستور سجده نداد، همه فرشتگان جز ابلیس سجده کردند، چه این که ابلیس سرپیچی کرد، خدای تعالی به او فرمود: «أَشْتَكِبُوتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ» (۱۱۵۲) یعنی استکبار کردی و یا از آن پنج تن هستی که اسامی ایشان در سر پرده عرش نوشته شده است، پس ما باب خدا هستیم که از آن به خدا می‌توان رسید و هدایت جویان با آن هدایت می‌یابند، هر کس ما را دوست بدارد، خداوند او را دوست می‌دارد و در بهشت خویش جای می‌دهد و هر کس به ما کینه بورزد، خداوند به او کینه می‌ورزد و در آتش خود جای می‌دهد و هیچکس ما را دوست نمی‌دارد مگر این که

مولد او پاک باشد.» و از تفسیر فرات بن ابراهیم جعفر فزاری (۱۱۵۳) به اسنادش از قبیصه بن یزید جعفی روایت کرده که: «خدمت امام صادق علیه السلام رسیدیم، دوس بن ابی دوس و ابن ظبیان و قسم صیرفی در حضور آن حضرت بودند، من سلام کردم و نشستم و گفتم: ای فرزند رسول خدا برای استفاده خدمت رسیدیم! فرمود: به طور مختصر و خلاصه پرس. پرسیدم: قبل از این که خداوند آسمانی بیافریند و زمینی را بگستراند و یا ظلمت و نوری را خلق کند در کجا بودید؟ فرمود: ای قبیصه، چرا در این هنگام از این حدیث پرسیدی؟ آیا نمی‌دانی که دوستی ما مکتوم و دشمنی با ما شایع است. ما دشمنانی از جنیان داریم که احادیث ما را به دشمنان انسی ما می‌رسانند و دیوار همانند مردم گوش دارد، گفتم: مرا از این حدیث پرسیده‌اند! فرمود: ای قبیصه ما شیخ‌های نورانی بودیم که در اطراف عرش موجود بودیم، خداوند ما را پانزده هزار سال قبل از خلقت آدم آفرید و ما را در صلب او ریخت، پیوسته ما را از صلیبی پاک به رحمی پاک منتقل کرد تا خدا پیامبر را مبعوث کرد، پس ما عروه الوثقی هستیم. هر کس به آن چنگ زند نجات می‌یابد و هر کس از ما تخلف جوید سقوط می‌کند، در باب گمراهی او را وارد نمی‌کنیم و از باب هدایت خارج نمی‌نماییم، ما رهبران دین خدا (شمس الله) هستیم. و ما عترت رسول خدا هستیم، ما خیمه‌ای هستیم که طناب‌های آن محکم‌اند، و حریم آن وسعت دارد. هر کس به سوی ما آمد به بهشت راه می‌یابد و هر کس از ما دور شود به آتش می‌افتد.» (۱۱۵۴) با شکر خدا گویم: مراد از عرش در این دو حدیث حقیقت محمدیه الهیه است نه عرشی که اولین ظهور عالم خلق است، پس مراد از «خلقکم الله انواراً فجعلکم بعرضه محققین» این است که خداوند شما را از عالم حقیقت محمدیه الهیه فرود آورد تا این که شما را به عالم تمیز معلومات رسانید، آنگاه شما را به عالم وجود کلی و سپس به عالم وجود نوری تنزل داد و انوار شما در این عالم سایه‌هایی سرخ را تشکیل داد خدا را تسبیح و تقدیس و تحمید می‌کردید، و آن گونه که شایسته خدا بود عبادت می‌کردید تا این که خداوند خواست مردم را بیافریند تا با همه اسمای جزئی به طور مستقل عبادت شود. نه این که در ضمن اسمای کلیه عبادت گردد.

حَتَّىٰ مَنَّ عَلَيْنَا بِكُمْ

حاملان علم ائمه (ع) چه کسانی هستند

یعنی خداوند ما را از اضافه ارواح شما آفرید و جمله ما را از زیادی جمله شما خلق نمود، چنانکه روایات آن در قبس سوم در بیان معنی روح و نور و طینت آورده شد. در کافی (۱۱۵۵) به اسنادش از ابوبصیر روایت شده که: «گفت: امام صادق علیه السلام فرمود: ای ابومحمد در پیش ما سَرّی از اسرار خدا و علمی از علم خداست که - به خدا سوگند - هیچ فرشته‌ای مقرب و پیامبری مرسل و مؤمن که خداوند دلش را به ایمان امتحان کرد نمی‌توانند آن را به دوش کشند، به خدا قسم خداوند احدی را غیر از ما بدان تکلیف نکرد و کسی غیر از ما را بدان امر نفرموده، در پیش ما سَرّ و علمی از سَرّ و علم خداست که خداوند ما را فرمان داده تا آن را برسانیم. ما آن سَرّ و علم را از ناحیه خدا به مردم رساندیم، لیکن جایگاه و اهل و حمل‌کننده‌ای را نیافتیم تا آنها را حمل کند، به همین خاطر پروردگار اقوامی را از طینت ما آفرید و از نوری که پیامبر و فرزندان او را آفرید، ایشان را خلق نمود و با آن زیادی رحمتی که محمد و فرزندان او علیهم السلام را رحمت نمود برایشان رحمت آورد، ما هرچه که مأمور تبلیغ آن بودیم به ایشان رساندیم و ایشان پذیرفتند و به دوش کشیدند و اقوامی که این مطالب از ما به ایشان رسید، ایشان پذیرفتند و به دوش کشیدند، یاد ما به ایشان رسید و دل‌های ایشان به شناخت و گفتارهای ما تمایل پیدا کرد. اگر ایشان از این خلق نگردیده بودند، چنین نبودند، به خدا قسم آن را نمی‌توانستند به دوش کشند. آنگاه فرمود: «خداوند گروه‌هایی را برای دوزخ و آتش آفرید، به ما فرمان داد که به ایشان نیز برسانیم، ما به ایشان رساندیم ولی از آن بدشان آمد و دل‌های ایشان فرار کرد و بر ما رد کردند، و آن را به دوش نکشیدند و تکذیب کردند، گفتند: ساحر و دروغگوست، لذا پروردگار بر دل‌های ایشان مهر زد و آن مطالب را از یادشان برد،

آنگاه زبان ایشان را به شمه‌ای از حق باز کرد، که ایشان از آن سخن می‌گویند ولی دل‌های آنها منکر آن است. تا به واسطه آنها شرور از دوستان و اهل طاعت خویش برگرداند، اگر چنین نبود، خداوند در زمین عبادت نمی‌شد، لذا به ما فرمان داد تا از ایشان باز داریم و ستر و کتمان کنیم، پس شما نیز از کسانی که خداوند دستور به کتمان و ستر داده کتمان و ستر کنید. آنگاه دستانش را بلند کرد و گریست و فرمود: خداوند! ایشان عده‌ای اندک‌اند، حیات ما را حیات ایشان و مرگ ما را مرگ آنها قرار ده بر ایشان دشمنانی را مسلط نفرما تا ما از آن دردمند شویم، اگر ما را دردمند سازی، در زمین عبادت نمی‌شوی.» و صلی الله علی محمد و آله و سلم تسلیماً و نیز در کافی (۱۱۵۶) از علی بن ابراهیم از پدرش از برقی از ابن سنان و یا دیگری که به ابو عبد الله امام صادق علیه السلام رسانده روایت شده که فرمود: گفتار ما دشوار و سخت است، جز دل‌هایی که نورانی و یا سلیم هستند و یا اخلاق حسنه دارند آن را نمی‌پذیرند، خداوند عهد و میثاق از شیعه ما گرفت، چنان که از بنی آدم گرفت که آیا من پروردگار شما نیستم؟ پس هرکس وفا کرده خداوند بهشت را به ایشان پاداش می‌دهد و هرکس کینه ورزید و حقوق ما را ادا نمود در آتش جاودان خواهد بود.» خداوند را بر این منت بزرگ سپاس می‌گذارم، آیا نعمتی از رضایت خدا و پیامبر و خلفایش و دعای ایشان در حق ما و دلسوزی به ما بالاتر است؟ آیا نعمتی از این بالاتر است که ایشان ما را محرم اسرار خود و آل محمد و آل طاهرین علیهم السلام قرار داد، خدای - تعالی - فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» (۱۱۵۷) یعنی: «کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، ایشان بهترین خلائق‌اند.» در امالی (۱۱۵۸) از جابر بن عبد الله روایت شده که فرمود: ما در نزد پیامبر صلی الله علیه و آله بودیم، حضرت علی بن ابی طالب آمد، حضرت فرمود: برادرم به نزد شما آمد، آنگاه به کعبه روی آورد و با دست بر او زد و فرمود: سوگند به خدایی که جانم در دست اوست، این مرد و پیروان وی در روز قیامت رستگارانند، آنگاه فرمود: علی علیه السلام قبل از شما به من ایمان آورده است.» تا این که فرمود: لذا آیه شریفه «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ...» در حق او نازل شد.» وی گفت: یاران پیامبر صلی الله علیه و آله وقتی علی علیه السلام می‌آمد می‌گفتند: بهترین مردم آمد. و از پیامبر درباره این آیه وارد شده که: آن حضرت به علی روی آورد و فرمود: به خدا سوگند ای علی! ایشان تو و شیعه تو هستید و میعاد تو و آنها فردای قیامت حوض است، در حالی که ایشان پیشانی سفید و دست و پای سفید و تاج بر سر دارند...» و در مجمع البیان حدیثی در همین معنا نقل شده است. و در محاسن (۱۱۵۹) از امام باقر علیه السلام نقل شده است که فرمود: «ایشان شیعه ما اهل بیت هستند، آنگاه فرمود: «جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَيْدَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ حَسِبَ رَبَّهُ» (۱۱۶۰) یعنی: «پاداش ایشان به نزد پروردگارشان بهشت عدن است که از زیر آن رودها جاری است، ایشان پیوسته در آن جاودانند، خداوند از ایشان خشنود و ایشان از خدا خشنودند، این پاداش کسانی است که از پروردگارشان بهراسند.» در کافی (۱۱۶۱) از امام صادق علیه السلام روایت شده که آن حضرت به مردی از شیعیان خود فرمود: «شما اهل رضایت از خدایید، خداوند از شما راضی است و فرشتگان، دوستان شما در خیرات هستند. هنگامی که می‌کوشید دعا کنید و به هنگام غفلت بکوشید، و شما بهترین مردمانید، خانه‌های شما برای شما بهشت و قبرهای شما بهشت است، برای بهشت آفریده شده و نعمت‌های شما در بهشت است و به سوی بهشت می‌روید.»

فَجَعَلَكُمْ فِي بُيُوتٍ

در این که فرمود: «فی بیوت» حکایت از سخن حق - تعالی - کرد که: «اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ*» فی بیوتِ اذِنَ اللَّهُ أَنْ تَرْفَعَ وَيَذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ» (۱۱۶۲) «بیوت» در این آیه به ایشان علیهم السلام تفسیر شده، در کافی (۱۱۶۳) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «این

بیوت پیامبر صلی الله علیه و آله است» و در این کتاب (۱۱۶۴) و نیز در اکمال (۱۱۶۵) از امام باقر علیه السلام روایت شده که «مراد از آنها بیوت پیامبران و رسولان و حکما و ائمه علیهم السلام است.» و قمی (۱۱۶۶) از آن حضرت روایت کرده که «مراد بیوت انبیاء است و بیت علی از آن است.» و در کافی (۱۱۶۷) از آن حضرت علیه السلام روایت شده که: قتاده به آن حضرت گفت: «به خدا سوگند من در پیش فقها نشستم، هرگز دلم آن طور که در خدمت شما مضطرب گردید، مضطرب نشد. حضرت پاسخ داد: آیا می‌دانی که در کجا هستی؟ در خانه‌ای که خداوند اجازه داد که بلند گردد و در آن یادش شود، تو در آنجا هستی و ما همان‌ها هستیم. قتاده گفت: به خدا سوگند درست است، خداوند مرا فدایت کند، به خدا قسم، بیوت مراد بیوت ساخته شده از سنگ و گل نیست.»

أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيَذَكَرَ فِيهَا اسْمُهُ

اذن به معنای اباحه است. «رفع القوم»: هنگامی که در شهرها رفت یابند. مراد این است که خداوند بر ما منت گذاشت به این که فطرت ما را از اضافه آنچه شما را آفرید بیافریند، همین سبب کامل ذکر خدا در عوالم ما شده، چه این که بیان شد که شما جایگاه‌های شناخت خدا هستید، یعنی مرتبه‌ای هستید که خداوند در عوالم خود مرتبه‌ای ترتیب داد که خلق بتوانند به آن صعود کنند و هنگامی که فطرت ما را از اضافه فطرت شما آفرید، برای ما مباح ساخت که با ذکر شما یاد خدا کنیم و با معرفت شما به شناخت خداوند برسیم، پس شما خانه‌های ذکر خدا هستید و هر کس خواست باید به سر شما در عالم وی صعود کند و آن عالم همان است که خداوند آن را از اضافه فطرت شما آفرید، چنان که فرمود: «اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» و فرمود: «فِي بُيُوتِ أَذِنَ اللَّهُ» پس شما آن اسم و آن نورید، چنان که روایت آن در «و مصابیح الدجی» آورده شد، و این که نور در آیه فوق ائمه علیهم السلام هستند، و خدا مثلی ندارد و این مثل را خداوند برای مؤمن زده است، چنان که از امام صادق علیه السلام روایت شده بود.

وَجَعَلَ صَلَواتَنَا عَلَيْكُمْ وَ مَا حَصَّنَا بِهِ مِنْ وَلَايَتِكُمْ طَيِّبًا لِحَلْفِنَا وَ طَهَارَةً لِنَفْسِنَا وَ تَزَكِيَةً لَنَا

در فقره «و اقمتم الصلوة» بیان شد که حقیقت صلوة دعاست و حقیقت دعا صعود و بالا رفتن خواننده و دعا کننده به مرتبه مدعو و یا نزول به آن مرتبه است، پس مراد از درود بر آنها در «صلوتنا علیکم» یعنی خواندن ایشان به این که همه مراتب از قبیل عالم جسم و افعال و ملکات و نفوس و غیره را تسلیم کرده و به سر خویش از اسم الله که خداوند آن را مبدأ ظهور شیعه ایشان در سر قرار داده و در علانیه طاعت ایشان را بر گردن گرفته که لازمه آن فرمانبرداری از همه اوامر و دوری از همه نواهی می‌باشد اقبال کرده و روی آورند. و نیز در قول به «اللهم صل علی محمد و آله»، چنان که بارها آن را بیان کردیم و امثال آن، و بر اخباری دیگر که دلالت می‌کنند بر این که همه عبادات از شاخه‌های آن اصل است، چنان که همه زشتی‌ها و فواحش و منکرات از شاخه‌های دشمنان ایشان است. پس این که فرمود: «و جعل صلوتنا علیکم» عطف بر «من علینا» است از قبیل عطف لازم بر ملزوم، یعنی از آنجایی که خداوند بر ما منت نهاد به این که فطرت ما را از زیادی فطرت شما قرار داد و شما را برای ما بیوت ذکرش قرار داده که خداوند اجازه داد که بلند شده و رفعت یابد و به سوی آنها صعود و رفعت یابند، بر آنها روی آوریم و در آن اسم خدای - تبارک و تعالی - را یاد کنیم و همین علت تامه در خواندن و روی آوردن به سوی شما و موالات شما در سر و علانیه شده و همین سبب گردیده تا آفرینش ما خوش و نفوس ما پاکیزه و فطرت ما پاک گردد، و اگر چنین نمی‌بود ولادت ما پاکیزه و فطرت ما پاک نمی‌شد و نفوس ما طاهر نمی‌گردید، پس در فقره «صلوتنا علیکم» باید معنای اقبال و روی آوردن و همانند آن اشراب شود، یعنی فعلی که به «علی» متعدی گردد تا این که «علی» به «صلوة» هماهنگ شود. چه این که در اخبار مستفیض وارد شده که صلوة مردم بر اهل بیت به معنای دعا است. و این جمله «و ما خصینا به من ولایتکم» ولایت به فتح و او به معنای امارت است و مراد این است که خدای - تعالی - با

آفرینش فطرت ما از اضافه فطرت شما خصوصیتی به ما داده است، پس شما در همه عوالمی که خداوند به ما داد از قبیل عالم جسم تا عالم ذات اولیای ما هستید، لذا همه عوالم ما با همه شوئون پاکیزه و طاهر شده و به همین خاطر ما موحد شده و به انبیا و اوصیا ایمان آورده و به فضائل ایشان اقرار کرده‌ایم و در دنیا از ایشان فرمان برده‌ایم. در تحت پرچم ایشان در آخرت قرار گرفته و رستگار شده‌ایم. و سپاسگزار خداوند به آن گونه که شایسته است هستیم، چه این که خداوند فرمود: «وَمَنْ يَطْعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا» (۱۱۶۸) یعنی: «هر کس خدا و پیامبرش را فرمان برد، ایشان با کسانی‌اند که خداوند به آنها نعمت داده است، یعنی با پیامبران و صدیقان و شهدا و صالحان و چه خوب رفیقی هستند.» عیاشی (۱۱۶۹) از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که فرمود: «خداوند در کتاب خود شما را یاد کرده و فرمود: «فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ» پس رسول خدا در آیه شریفه «النبيين» و ما در این موضع «الصدیقین» و «الشهداء» و شما «الصالحون» هستید. پس ایشان به صلاح نامیده شده‌اند، چنان که خداوند شما را به صلاح نامیده است.» و در آن کتاب از امام رضا علیه السلام (۱۱۷۰) روایت شده که فرمود: «بر خداوند است که ولی ما را رفیق و همراه پیامبران و صدیقان و شهدا و صالحان قرار دهد و ایشان خوب رفیقانی‌اند، پس خوشا به حال کسانی که شما اولیای او هستید.»

وَكْفَارَةٌ لِذُنُوبِنَا

در این که چگونه پیامبر و آل (ع) گناهان شیعیان را بر دوش می‌گیرند

خداوند و رسولش و خلفایش ضامن آن شده‌اند. ضمانت خداوند در آیه شریفه «إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» (۱۱۷۱) یعنی «مگر کسانی که توبه کرده و ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، خداوند گناهان ایشان را مبدل به حسنات می‌کند.» می‌باشد، و برخی از اخبار را در این باره در فقره «سعد من والاکم» آورده‌ایم. از جمله روایت امام رضا علیه السلام (۱۱۷۲) که از پدرش از پدرانش نقل فرموده که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «دوستی ما اهل بیت، گناهان را می‌پوشاند و حسنات را دو برابر و مضاعف می‌کند و خداوند مظلوم عباد دوستان ما را خود به دوش می‌گیرد، مگر این که اصرار و یا ظلم بر مؤمنان باشد، پس خداوند به گناهان می‌گوید حسنات شوید.» و در حدیث لواء که در خصال (۱۱۷۳) به اسنادش از ابن عباس روایت کرده گفت: «رسول خدا فرمود: جبرئیل در حالی که خوشحال بود و مرا بشارت می‌داد به نزد من آمد، پرسیدم: ای حبیب من جبرئیل! اکنون که خوشحال هستی به من بگو منزلت برادر و پسر عمویم علی بن ابیطالب علیه السلام در نزد پروردگار چه اندازه است؟ گفت: قسم به آن کس که تو را به حقیقت مبعوث کرد و برای رسالت خویش برگزید، من هم اکنون جز برای همین فرود نیامدم، علی اعلی بر هر دوی شما سلام رساند و فرمود: محمد پیامبر رحمت من و علی بر پا دارنده حجت من است، هر کس او را دوست بدارد ولو معصیت کند او را عذاب نمی‌کنم و دشمنان او را ولو فرمانم ببرند رحم نمی‌کنم...» اما ضمانت پیامبر صلی الله علیه و آله در روایت قمی (۱۱۷۴) از امام صادق علیه السلام آمده است «که از آیه شریفه «لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ» (۱۱۷۵) پرسیدند، فرمود: پیامبر گناهی نداشت و قصد گناهی نکرد، ولیکن خداوند گناهان شیعه او را بر او حمل کرد آنگاه به آن حضرت بخشید!» و در مجمع البیان از آن حضرت مثل همین نقل شده است و در فقره «المعصومون» اخبار دیگری نقل شده است. و درباره ضمانت ائمه علیهم السلام در روایت عیون (۱۱۷۶) از امام رضا از پدرانش از امیرالمؤمنین علیه السلام آمده که حضرت فرمود: پیامبر خدا فرمود: هنگامی که قیامت آید حساب شیعیان ما با ماست، هر کس مظلومی از مردم بر گردن داشته باشد ما از ایشان می‌خواهیم که به ما ببخشند، ایشان به ما می‌بخشند و مظلومی که بین ما و ایشان باشد ما سزاوارتر بر عفویم.» و اخبار در این باره فراوان است که مرحوم مجلسی در بحار (۱۱۷۷) بابی در کتاب امامت باز کرده و تحقیق بیشتر آن در

فقره «بموالاتکم تقبل الطاعة المفترضة» آمده است.

فَكُنَّا عِنْدَهُ مُسْلِمِينَ بِفَضْلِكُمْ

فاء برای نتیجه است. یعنی از این که خداوند بر ما منت گذاشت به این که آنچه را بیان کردیم به ما داد پس ما در این هنگام تسلیم فضیلت شما هستیم.

و مَعْرُوفِينَ بِنَصْدِيقِنَا إِيَّاكُمْ

یعنی شما در آسمان‌ها و زمین و دنیا و آخرت معروفید چه این که خداوند فرمود: «الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا» (۱۱۷۸) یعنی: «کسانی که عرش را بر دوش می‌کشند و کسانی که در اطراف آن هستند، تسبیح و تحمید پروردگار خویش می‌نمایند و برای کسانی که ایمان آورده‌اند استغفار می‌نمایند.» در عیون (۱۱۷۹) از امام رضاعلیه السلام روایت شده که «مراد کسانی‌اند که ایمان به ولایت ما آورده‌اند.» و در کافی (۱۱۸۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «خداوند فرشتگانی دارد که گناهان را از پشت شیعیه ما کنار می‌زنند و می‌اندازند، چنان که باد برگ‌ها را در زمان پاییز می‌اندازد و آیه شریفه: «الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ...» می‌خواهد همین را بفرماید، فرمود: به خدا قسم استغفار فرشتگان برای شماست و نه مردم دیگر» و بعد از آیه فرمود: «رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ * رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۱۱۸۱) یعنی: «پروردگارا! بر همه مردم رحمت و علم را گسترانیده‌ای، پس بیامرز کسانی را که توبه کرده و راه تو را پیروی کرده‌اند، ایشان را از عذاب جهنم حفظ نما و داخل بهشت عدن نما که به ایشان و پدران شایسته و همسران و فرزندان ایشان وعده داده‌ای، تو عزیز حکیمی.» قمی (۱۱۸۲) روایت کرده که: «یحملون العرش» مراد رسول خدا و اوصیاء علیهم السلام بعد از آن حضرت هستند که علم خدا را حمل می‌کنند و «من حوله» ملائکه‌اند، «الذین آمنوا» شیعه آل محمدند «الذین تابوا» کسانی که توبه از ولایت فلان و فلان و بنی امیه کرده‌اند، «واتبعوا سبیلک» یعنی ولایت ولی الله «و من صلح» یعنی کسی که ولایت علی را قبول کرده است و صلاح ایشان است، «وقهم السیئات» و هرکس از گناهان حفظ شود به او رحمت آوردم. یعنی در روز قیامت «و ذلك هو الفوز العظيم» رستگاری بزرگ از آن کسانی است که خداوند ایشان را از ولایت فلان و فلان نجات داده است.» اما معرفت ایشان در دنیا نیازی به بیان ندارد. و در آخرت به این جهت معروف هستند که خداوند فرمود: «يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ * يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ» (۱۱۸۳) یعنی: «روزی که مردان و زنان مؤمن را می‌بینی که نور ایشان در جلو و طرف راست ایشان می‌رود، امروز به شما بشارت بهشت باد که در زیر آن نهرها جاری است و در آن جاودانند، و این رستگاری بزرگ است، روزی که مردان و زنان منافق به کسانی که ایمان آورده‌اند می‌گویند به ما بنگرید تا قبسی از نور شما را بگیریم، به ایشان می‌گویند: به پشت سر برگردید و نوری بجوید، پس بین ایشان دیواری حایل می‌شود...» بلکه در همه مواقع برای نجات شیعیان معروفید، به واسطه این که خداوند بر شما منت گذاشته است.

فَبَلَّغَ اللَّهُ بِكُمْ أَشْرَفَ مَحَلِّ الْمُكْرَمِينَ وَ أَعْلَى مَنَازِلِ الْمُقَرَّبِينَ وَ أَرْفَعَ دَرَجَاتِ الْمُرْسَلِينَ حَيْثُ لَا يَلْحَقُهُ لَاحِقٌ وَ لَا يَفُوقُهُ فَائِقٌ وَ لَا يَسْبِقُهُ سَابِقٌ

شرافت به معنای مجد است و آن بلندی شأن به درجه‌ای است که نمی‌توان به آن دست پیدا کرد و در «و مجدتم کرمه» بیان شد. و

فرق بین علو و رفعت این است که علو به معنای نفی مرتبه‌ای بالاتر از رتبه ایشان است و رفعت به اعتبار این است که مرتبه ایشان بالاتر از همه مراتب است. پس مراد این است که خداوند شما را از مرتبه‌ای از امکان آفرید که بالاتر از آن مرتبه‌ای نیست مگر مرتبه ربوبیت که خداوند برای خویش برگزید و ممکنات در آن حظی ندارند، چه این که خداوند شما را از نور ذات خود آفرید، چنان که اخبار آن بارها بیان شد و آنها را دوباره نمی‌آوریم و انبیاء و مرسلین را از پایین‌تر از آن مرتبه آفرید و لذا در فطرت هیچ یک از خلائق همتای ایشان نیست و «با» در «بکم» برای تعدیه است، زیرا «بلغ» بدون بردن به باب تفعیل متعدی نمی‌شود و مفعول نمی‌گردد. مثل «بلغه مانه» و یا بدون «با» مثل «بلغ بکم» متعدی نمی‌شود، این در جایی که مفعول وی «مبلغ» بفتح لام باشد ولی اگر مفعول وی «مبلغ الیه» باشد متعدی بنفسه و به «الی» و به غیر آن می‌شود. این احتمال که معنا «بلغ الله سبب غیر کم الی هذه المرتبه» یعنی: «خداوند به سبب شما دیگران را به این مرتبه برساند» باشد، با عبارت سازگاری ندارد، چه این که هیچ کس به این مرتبه نمی‌رسد مگر آل محمدعلیهم السلام لذا خداوند چه کسانی را به واسطه آل محمدعلیهم السلام به آن مقام بالا برد چه این که انبیاء با شیعیان مشارکت دارند. زیرا فرمود: «وَمَنْ يَطْعُ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ» (۱۱۸۴) لذا شیعه به ایشان ملحق است. و اما شیعه در کافی (۱۱۸۵) از امام صادق علیه السلام آمده است که فرمود: «مؤمنان دو دسته‌اند: مؤمنی که فی الله است و شروطی که خداوند شرط کرده مراعات می‌کند، چنین مؤمنی با پیامبران و صدیقان و شهدا و صالحین است. و ایشان خوب رفیقی‌اند، چنین مؤمن شفاعت می‌کند و شفاعت نمی‌شود این مؤمن با پیامبران است، چنان که مقتضای آیه بود، بنابراین آن کس که به واسطه ائمه‌علیهم السلام به آن مرتبه می‌رسد کیست؟ این که فرمود: «لا يلحقه لاحق» یعنی هیچ کس با شما مشارکت ندارد، نه می‌تواند به شما لاحق شود نه از شما سبقت بگیرد، چنانکه فرمود: «لا يفوقه فاتق» چه این که بالاتر از آن منزلتی نیست.

وَلَا يَطْمَعُ فِي إِدْرَاكِهِ طَامِعٌ حَتَّى لَا يَنْبَغِيَ مَلِكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَلَا صِدِّيقٌ وَلَا شَهِيدٌ وَلَا عَالِمٌ وَلَا جَاهِلٌ وَلَا دَنِيٌّ وَلَا فَاضِلٌ وَلَا مُؤْمِنٌ صَالِحٌ وَلَا فَاجِرٌ طَالِحٌ وَلَا جَبَّارٌ عَنِيدٌ وَلَا شَيْطَانٌ مَرِيدٌ وَلَا خَلْقٌ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ شَهِيدٌ

در معنای درخت ممنوعه بهشتی

قبلاً بیان شد که خداوند میثاق ولایت ائمه‌علیهم السلام را از پیامبران و همه مردم گرفت، پس هر کس در اقرار بر دیگران پیشی گرفت اولی العزم می‌شود، چه رسد به فرشتگانی که خداوند ایشان را به سجده بر آدم علیه السلام واداشت. و در تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام (۱۱۸۶) بعد از آیه «وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ» (۱۱۸۷) یعنی: «به آدم گفتیم که ای آدم تو و همسرت در بهشت سکونت نما و از آن هر چه خواهید به گوارایی بخورید و به این درخت نزدیک نگردید، چه این که از ستمگران خواهید شد.» فرمود: این درخت علم محمد و آل محمدعلیهم السلام است. خداوند ایشان را انتخاب کرده و برگزیده و نه دیگر خلائق را. لذا تنها ایشان به دستور خدا از آن درخت استفاده می‌کنند و برخی از آن را تنها پیامبر و علی و فاطمه و حسن و حسین بعد از اطعام مسکین و یتیم و اسیر می‌توانستند بخورند. به طوری که بعداً گرسنگی و تشنگی و رنج و سختی را احساس نمودند، و آن درخت از بین دیگر درختان جدا بود، چه این که هر درختی دارای یک میوه بود ولی میوه این درخت و نوع آن گوناگون بود. هم گندم می‌داد و هم انگور و انجیر و عناب و دیگر انواع حاصلات و میوه‌ها و غذاها و لذا گویندگان درباره این درخت اختلاف کرده‌اند و هر کس چیزی را حکایت کرد. برخی آن را گندم و برخی مو و برخی عناب دانستند. این درختی است که هر کس به اذن خدا از آن بخورد دانش پیشینیان و مردم آینده را بدون آموختن می‌فهمد. و هر کس بدون اذن خدا بخورد به مراد نمی‌رسد و پروردگارش را عصیان کرده است.» و در عیون (۱۱۸۸)

به اسنادش به عبدالسلام بن صالح هروی روایت کرده که گفت: «به امام رضا علیه السلام گفتم: ای فرزند پیامبر خدا، درباره درختی که آدم و حوا از آن خوردند به من خبر ده، آن درخت چه بوده است؟ چه این که مردم درباره آن اختلاف کرده‌اند، عده‌ای روایت می‌کنند که آن درخت گندم بوده و عده‌ای آن را درخت مو و عده‌ای آن را درخت حسد می‌دانند؟ فرمود: همه آنها درست است. پرسیدم: پس چگونه این سخنان گوناگون به یک مطلب بر می‌گردند؟ فرمود: ای اباصلت! درخت بهشت چند نوع میوه می‌آورد، آن درخت گندم بوده و در عین حال انگور هم می‌آورد، درخت بهشت همانند درخت دنیا نیست، چون خداوند آدم را به سجده فرشتگان مفتخر داشت و او را وارد بهشت کرد، با خود اندیشید: آیا خداوند برتر از من کسی را آفرید؟ خداوند از خاطر وی خبر داشت، او را صدا کرد که ای آدم سرت را بالا- بگیر و به ساق عرش بنگر، آدم سر را بالا گرفت و به ساق عرش نگریست. در آن چنین نوشته دید: «لا اله الا الله محمد رسول الله علی بن ابیطالب امیرالمؤمنین و زوجه فاطمه سیده نساء العالمین و الحسن و الحسین سید الشبَاب اهل الجنّة» آدم پرسید: پروردگارا! این‌ها کیانند؟ خداوند فرمود: ایشان فرزندان تو هستند و ایشان بهتر از تو و همه مخلوقاتم هستند و اگر ایشان نبودند تو را نمی‌آفریدم و بهشت و دوزخ و آسمان و زمین را خلق نمی‌نمودم. مبادا با چشم رشک بر ایشان بنگری، چه این که تو را از جوار خود بیرون می‌کنم، لیکن آدم با دیده رشک به ایشان نگریست و منزلت ایشان را آرزو کرد و لذا شیطان بر او مسلط شد تا این که از درختی که خداوند نهی کرد خورد و بر حوا شیطان را مسلط کرد، چه این که با چشم حسد به فاطمه نگریست به طوری که از درخت خورد، چنان که آدم خورد، لذا خداوند آنها را از بهشت راند و از جوار خود ایشان را به زمین فرستاد...» ظاهر این دو روایت این است که مراد از «شجره» امانتی است که خداوند بر آسمان‌ها و زمین و کوه‌ها فرستاد و ایشان از حمل آن سر باز زدند ولی آدم آرزوی آن را کرد و لذا آرزوی آن علت ابتلای آدم گردید تا از درخت بخورد، درختی که از بین درختان بهشت همه میوه‌ها را می‌آورد. این که فرمود: «و لا یطعم فی ادراکه طامع» جمله‌ای است که برای نهی از طمع به آن مقام انشاء شده است و این عبارت از ولایت کلیه است که لایشرط است و هر موجودی مظهر شأنی و مرتبه‌ای از شئون و مراتب وی می‌باشد و در هریک از ذرات عالم وجود، آیه‌ای از آن وجود دارد که مصدر همه مراتب آن است و این سرّ آل محمد صلی الله علیه و آله در موجود و وجود و سایه‌ای است که خداوند را سجده می‌کند و خداوند به همه موجودات از فرشتگان مقرب و پیامبران و صدیقان و شهدا و عالم و جاهل و غیره جلالت امر و عظمت و اهمیت و دیگر فضائل ایشان را شناساند، این شناساندن تکوینی است که مصحح و مجوز این است که بتوانند به طور تشریح در عالم ذر ایشان را بشناسند. و در این دنیا نیز به معرفت ایشان نائل گردند و گرنه کسی که خداوند در وی قابلیت ابراز شناخت قرار نداده چگونه خدای عادل حکیم از وی توقع شناخت ایشان را دارد در حالی که خود فرمود: «لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» (۱۱۸۹) و لذا فرمود: «وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ» (۱۱۹۰) و فرمود: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لِأَنْفِصَامٍ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (۱۱۹۱) و نیز دیگر آیاتی که قبلاً بیان شد. و دلالت آیات یاد شده را نیز در آنجا بیان کردیم که در هر نفسی نور و ظلمت وجود دارد تا حقیقت اختیار در آن پیاده شود، که در «وقاده الامم و عناصر الابرار و دعائم الاخيار و ارکان البلاد» و دیگر فقرات آمده است تا حجت بر همه تمام شود و هر کس هلاک شود با بینه باشد و هر کس هدایت شود از راه بینه باشد. پس انکار ایشان با یقین به فضیلت و امامت و حقانیت باشد و هر کس در شناخت حق ایشان کوتاهی کند و خود را از رساندن به امامت ایشان محروم کند، با کوتاهی و تقصیر است و نه با قصور. البته این فقره ممکن است انشایی نباشد و برای اخبار باشد. و مراد از آن خبر دادن از عدم امکان رسیدن به مرتبه آل محمد علیهم السلام است تا دیگران را مأیوس ساخته و طمع ایشان را ببرد. پس این که فرمود: «حتی لا یبقی ملک مقرب» بیان برای علت عدم طمع ایشان است «و ملک مقرب» اشاره به فرشتگان کروی و روحانی یعنی عقول کلیه و نفوس کلیه است که مظاهر اسماء هستند و در «و لا نبی مرسل و لا صدیق» صدیق به معنای کسی است که افعالش، اقوالش را تصدیق نمایند «و لا شهید و لا عالم و لا جاهل و لا دنی و لا فاضل» یعنی کسانی که از درجه انسانیت پایین‌ترند و کسانی که پایین‌تر نیستند «و لا مؤمن صالح و لا

فاجر طالح» کسانی که موالات با والیان امر دارند که خداوند ایشان را ولایت داده است. «و لا جَبَّارِ عَنِید» کسانی که ادعای الوهیت کرده‌اند «و لا شیطان مرید» یعنی افرادی از جنیان که مؤمن نیستند. «و لا خلق فیما بین ذلک شهید» یعنی کسانی که به عالم شهادت تنزل کرده‌اند و غیر از این انواع سه گانه: فرشته و جن و انسند، یعنی دیگر موجودات.

إِلَّا عَرَفَهُمْ

همه خلائق ولایت را می‌شناسند

حقیقت تعریف جدا کردن شیء به چیزی که با دیگری اشتباه نگردد، پس مراد از شناسانیدن خدا به این اصناف این است که خداوند مراتب یاد شده را به ایشان می‌شناساند. چنان که حضرت آدم از اسمای ملائکه ایشان را آگاهانید، یعنی همه مراتب خلق را که خداوند به آنها احاطه دارد و در ائمه‌علیهم السلام وجود دارد، و در آن وجودات شریف فعلی‌اند، و به همین جهت خداوند ایشان را بر همه خلائق شرافت داد و لذا هر موجودی مرتبه خود را در آنها یافت و فهمید که مرتبه وی نیز در عوالم ائمه‌علیهم السلام وجود دارد و نمی‌تواند مرتبه خود را با آن مقایسه کند، همانند قطره با اقیانوس، لذا در آن نشأه به ولایت ایشان اقرار و اعتراف کرده است، چنان که ملائکه برای آدم اعتراف کرده و عده‌ای مثل شیطان انکار کرده‌اند. علت این که خداوند این سه نوع خلق را به شناسانیدن اختصاص داد این است که قبلاً بیان شد که ولایت ایشان بر همه اشیاء عرضه گردید، چه این که مبدأ عالم امکان یا از اسماء نوریه است و یا از اسماء ظلمانیه و یا بالاتر از بنی آدم است، با «ملک مقرب» به موجوداتی که مبدأ ایشان از اسماء نوریه است و یا «شیطان مرید» به موجوداتی که مبدأ ایشان از اسماء ظلمانیه است اشاره کرده و با «نبی مرسل» و بعد از آن اشاره به قسم سوم نموده است. بلکه مطلبی باقی مانده است و آن این که موجوداتی که غیر از انس و جن و فرشته باشند عقل ندارند چگونه خداوند عادل حکیم بر ایشان ولایت خود را عرضه می‌دارد چه برسد به این که ایشان را به آنها معرفی نماید. پاسخ این است که مقتضای آیات و اخبار بلکه مقتضای عقل این است که هر موجودی به اندازه مرتبه خود وظیفه و تکلیفی دارد، لذا ایمان و کفر و طاعت و معصیت در وی به این لحاظ متصور است، چنانکه خدای - تعالی - فرمود: «أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللَّهَ يَسْبِغُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَاتٍ كُلُّ قَدْ عَلِمَ صِيْلَمَاتَهُ وَتَسْبِغَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ» (۱۱۹۲) یعنی «آیا ندیده‌اید که خداوند کسانی را که در آسمان‌ها و زمین هستند و پرندگان صف کشیده تسبیح او را می‌کنند، هریک نماز و تسبیح خود را می‌داند و خدا به آنچه انجام می‌دهند داناست.» و فرمود: «تَسْبِغُ لَهُ السَّمَاوَاتِ السَّبْغِ وَالْأَرْضِ وَمِنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْبِغُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَمَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِغُهُمْ» (۱۱۹۳) یعنی: «آسمان‌های هفت گانه و زمین و کسانی که در آن هستند او را تسبیح می‌کنند و هیچ چیزی نیست جز این که به حمد او تسبیح می‌کند ولیکن تسبیح ایشان را نمی‌فهمید.» و غیر این آیات. و اخبار عرضه ولایت بر همه اشیاء حتی بر جمادات نیز در این باب خوب است، چه این که عرضه کردن ولایت بر موجودی که قدرت بر رد و انکار و پذیرش ندارد، بیهوده است و از حکیم صادر نمی‌شود به ویژه این که بعد از پذیرفتن بخواهد آن را عقوبت کند و به شوره‌زار تبدیل کند و یا تلخش بنماید، و غیر این عقوبت‌ها که مفاد اخبار عرض ولایت است. دلیل عقل در اینجا این است که هر موجودی مظهر اسمی از اسماء الهی و یا مرتبه‌ای از اسم یا شأنی از یک اسم و یا دو مرتبه و یا دو شأن یا بیشتر از یک اسم و یا از اسماء متعدد می‌باشد و هر کدام مراتبی متعدد دارند تا به پروردگار نوعشان برسد و بر وزان هر مرتبه‌ای ایمان و کفر و طاعت و معصیت و ثواب و عقابی وجود دارد. آیا آیه شریفه «أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالَهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَالِ لِيَجِدَ اللَّهُ لَهُمْ دَاخِرُونَ * وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ» (۱۱۹۴)

«جلالت» به فتح عظمت و امر حادث است، و مراد از جلالت این است که او به گونه‌ای است که به خاطر بزرگی اش وصف نمی‌شود، پس مراد از جلالت مرتبه فنای وجودشان در عالم اسم مستأثر است که هرگز قابل اشاره نیست. گرچه در عالم الهی که عالم فنای ایشان در خدا و بقای ایشان به خداست باشد.

وَعِظَمَ حَظْرِكُمْ

«العظم» بر وزن «عنب» در مقابل کوچکی قرار دارد، و «خطر» به فتح خاء و سکون طاء به معنای کیل بزرگ است و مراد مرتبه تمیز ایشان در عالم مفاتیح و عالم تمیز معلومات و عالم ذکر و نصیب ایشان از حقیقت نبوت الهیه است.

وَكِبْرَ شَأْنِكُمْ

«کبر» بر وزن «عنب» است و «شأن» به معنای امر و قصه و مراد از آن مرتبه وجود مطلق ایشان یعنی ولایت عامه است.

وَتَمَامَ نُورِكُمْ

«تمام» به فتح است و نور چیزی که خود ظاهر است و دیگری را نیز ظاهر می‌سازد. مراد اولین تجلی عالم ولایت ایشان است که به نورانیت تجلی نمودند، این مرتبه از مرتبه اسم الله است. اسم الله در عوالم ایشان به منزلت عالم کتاب از عوالم هفت گانه‌ای است که به ناچار باید به عالم ایمان تنزل کند. فرمود: وَصِدْقَ مَقَاعِدِكُمْ مراد از آن نزول ایشان به عالم مشیت در عوالم ائمه‌علیهم السلام است.

وَوَثَبَاتٍ مَقَامِكُمْ

«ثبات» به فتح ثاء است و مراد از آن مرتبه اراده می‌باشد.

وَشَرَفَ مَحَلِّكُمْ وَمَنْزِلَتِكُمْ

«شرف» به حرکت شین و راء است و مراد از آن در اینجا علوم می‌باشد و مقصود از آن مرتبه قدر و قضا از عوالم ایشان می‌باشد.

وَكِرَامَتِكُمْ عَلَيْهِ

مراد از کرامت ایشان بر خدا در عالم اذن و ظهور در اعیان است، به این که خداوند انعقاد نطفه ایشان را همانند دیگر مردم قرار نداده است.

وَوَاصَاتِكُمْ لَدَيْهِ

در چگونگی مراحل ولادت ائمه (ع)

مراد از آن مرتبه ولادت ایشان می‌باشد، چه این که ایشان به گونه‌ای متولد می‌شوند که دیگران بر آن گونه متولد نمی‌شوند، روایت کافی شاهد این دو مورد است: در کافی (۱۱۹۵) به اسنادش به ابوبصیر روایت کرده که گفت: «در سالی که فرزندش موسی

بن جعفر علیهما السلام متولد شده بود، حج کردم. هنگامی که در ابواء سفره غذا پهن نموده بود و عادت وی این بود که در هنگام سفره نهادن برای اصحاب غذاهای پاکیزه و فراوان می‌آورد، در حال خوردن بودیم که فرستاده حمیده به خدمت حضرت آمد، حالی بر من طاری شده که من آن را نداشتم، چه این که زایمان من فرا رسیده و به من دستور دادی که قبل از تو به فرزندت دست نزنم، امام صادق علیه السلام برخاست و با فرستاده او رفت، وقتی برگشت، یاران عرضه داشتند خداوند تو را خوشحال کند و ما را فدایت نماید. حمیده در چه حالی است؟ فرمود: خداوند او را حفظ کرد و به او فرزندی داد که بهترین مخلوق اوست. حمیده به من چیزی را خبر داد و گمان کرد که من آن را نمی‌دانم، در حالی که من بهتر از او می‌دانستم. پرسیدم: فدایت شوم حمیده چه خبری داد؟ فرمود: حمیده گفت: هنگامی که به دنیا آمد و به زمین رسید دست خود را بر زمین گذاشت و سر را به آسمان بلند کرد، من به او خبر دادم که این نشانه‌ای است که رسول خدا صلی الله علیه و آله داده و نشانه وصی بعد از آن حضرت است. پرسیدم: فدایت شوم، این چگونه علامتی از رسول خدا صلی الله علیه و آله و وصی بعد از اوست، فرمود: آن شبی که جدم در رحم قرار گرفت، از عالم غیبی کاسه‌ای نوشیدنی برای او آوردند، آن شربت از آب رقیق تر و از سرشیر نرم تر و از عسل شیرین تر و از یخ سردتر و از شیر سفیدتر بود، پدرش را نوشانید و به او فرمان داد تا در آمیزد، برخاست و در آمیخت و جد من در رحم قرار گرفت. و آن شبی که پدرم در رحم قرار گرفت نیز کسی شربتی نظیر همان شربتی که پدر جدم نوشیده بود برای جدم آوردند، وی آن شربت را نوشید و همان دستور را داد و پدرم در رحم قرار گرفت، و آن شبی که من در رحم قرار گرفتم، چنین شربتی برای پدرم آوردند او نوشید و به او همان دستور را دادند، او برخاست و در آمیخت و من در رحم قرار گرفتم. و زمانی که فرزندم در رحم قرار گرفت، کسی آمد و همانطور که برای آنها آورده بودند برای من نیز آوردند و من به قضای الهی در حالی که خوشحال بودم که خداوند به من فرزندی عنایت می‌کند، بلند شدم و در آمیختم و این فرزندم در رحم قرار گرفت. او را دریابید و به خدا قسم او امام شما بعد از من است و نطفه امام این گونه در رحم قرار می‌گیرد که تو را خبر دادم. هنگامی که نطفه چهار ماه در رحم قرار گرفت و روح در آن دمیده شد خدای - تعالی - فرشته‌ای به نام «حیوان» را می‌فرستد تا بر بازوی راست او بنویسد: «وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» (۱۱۹۶) و هنگامی که از شکم مادرش بیرون می‌آید، دست خود را بر زمین می‌گذارد و سر خویش را به طرف آسمان می‌نماید، علت این که دستانش را بر زمین می‌گذارد این است که وی همه دانش‌هایی که خداوند از آسمان به زمین می‌فرستد را می‌گیرد. و علت بالا بردن سرش به طرف آسمان این است که منادی از بطنان عرش ندا از طرف رب العزه از افق اعلی نام او و پدرش را ندا می‌کند و می‌گوید: ای فلانی پسر فلانی، استوار باش، استوار می‌گرددی به خاطر آفرینش عظیمی که انجام دادم. چه این که تو برگزیده از خلائق منی و جایگاه سرّ و صندوقچه علم من هستی و امین من بر وحی خلیفه‌ام بر زمین هستی، رحمت خود را برای تو و دوستان تو واجب کردم و بهشتم را به تو بخشیدم و تو را به جوار خویش فرود آوردم. به عزّت و جلالم سوگند هر کس با تو دشمنی کند او را به عذابی دردناک عذاب کنم. اگر چه در دنیا بر او وسعت در رزق داده باشم، هنگامی که صدای آن منادی پایان یافت، آن فرزند پاسخ می‌دهد و در این حال دستان خود را به سوی آسمان بلند می‌کند و می‌گوید: «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۱۱۹۷) فرمود: «هنگامی که چنین فرمود، خداوند به او علم اولین و آخرین را عطا می‌کند و لایق زیاده شدن روح در شب قدر می‌شود. پرسیدم: فدایت شوم آیا مراد از روح جبرئیل است؟ پاسخ فرمود: روح بزرگ‌تر از جبرئیل است، جبرئیل از فرشتگان است و روح خلقتی بزرگ‌تر از فرشتگان علیهم السلام است. آیا خداوند نمی‌فرماید: «تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ» (۱۱۹۸) یعنی: «خداوند فرشتگان و روح را می‌فرستد» و در همان کتاب (۱۱۹۹) به اسناد دیگر از ابوبصیر همانند آن روایت شده است و نیز اخبار دیگری (۱۲۰۰) (۱۲۰۱) آمده که هر کس خواهد به آن مراجعه کند.

در این که شناخت مردم به اندازه برخورداری از ولایت است

مراد از آن بعد از ظهور در عالم اجسام است به این که معجزات را اظهار می کند و خوارق عادت را بر دست ایشان جاری می نماید، و این دلالت دارد بر این که منزلت ایشان به خدا نزدیک است، و لذا معلوم شده است که خداوند احدی را به معرفت ایشان مجبور نکرده مگر این که توانای بر آن مقدار معرفت مراد است. بلکه همه مردم به یک اندازه نمی توانند معرفت آنها را پیدا کنند و شدت معرفت افراد تفاوت می کند، بلکه دو تن در آن با همدیگر برابر نیستند. بلکه همه مردم در وجوب شناخت معرفت و حق ایشان مساوی اند، لیکن هر کس به اندازه آنچه خداوند به ایشان وسعت و توانایی داده و در ایشان نور ولایت را گذاشته است آنها را می شناسند چنان که در کافی، در باب درجات ایمان و باب بیان و تعریف و لزوم حجت روایاتی آمده است. در کافی (۱۲۰۲) به اسنادش به ابن طیار از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «خداوند بر مردم به اندازه‌ای که به ایشان عنایت کرده و معرفت ایشان را داده احتجاج می کند.» و در همان کتاب از جمیل بن دراج همانند آن روایت شده است. و در همان کتاب (۱۲۰۳) به اسنادش به محمد بن حکیم آمده که «گفت: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: معرفت را چه کسی می دهد؟ پاسخ فرمود: خداوند؛ و بندگان در آن دستی ندارند.» و در آن اخبار دیگری (۱۲۰۴) از امام صادق علیه السلام در ضمن سخن حق - تعالی - آمده است که فرمود: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» (۱۲۰۵) یعنی: «خداوند قومی را بعد از هدایت گمراه نمی کند مگر این که قبلاً برای ایشان بیان کرده که از چه چیز باید پرهیزند.» فرمود: مراد این است که به ایشان می شناساند که چه چیزی ایشان را خشنود می سازد و به خشم می آورد، و خداوند فرمود: «فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا» (۱۲۰۶) حضرت فرمود: برای نفوس روشن نمود که چه چیز را باید انجام دهند و از چه چیز باید دست بردارند، و فرمود: «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» (۱۲۰۷) حضرت فرمود: به او فهماندیم، او می گیرد و یا ترک می کند و فرمود: «وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَىٰ الْهُدَىٰ» (۱۲۰۸) حضرت فرمود: به ایشان فهماندیم لیکن ایشان کوری را بر هدایت و بینایی ترجیح دادند در حالی که می دانستند.» و در روایتی آمده: «برای ایشان بیان کردیم» بعد از اندیشه در این اخبار آنها را در این مطلب صریح می یابی که مبادی و علل خلق که همان حقیقت ولایت و حقیقت شیطن است در مردم مکنون است تا اختیار در ایشان کامل شود والا تکلیف مردم صحیح نیست.

بَابِي أَنْتُمْ وَ أُمَّي وَ أَهْلِي وَ مَالِي وَ أَسْرَتِي

در این که امام از کودکی لهو و لعب ندارد

این کلمه انشایی است و برای دوستی و بزرگداشت محبوب است، چه این که محبوب ترین چیزها از قبیل پدر و مادر و خانواده و مال و فرزندان را فدای محبوب می کند، ولی در اینجا نمی توان این کلمات را بر ظاهرش حمل کرد، دلیل آن دو امر است: امر اول: محبوب ترین انسان جان خود اوست لذا خداوند فرمود: «وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ» (۱۲۰۹) ولی در این فقره نیامده، البته در فقرات بعدی آمده است. امر دوم: ائمه علیهم السلام نسبت به فرزندان خویش این کلمه را به خاطر دوستی به کار برده اند، چنان که روایت کافی (۱۲۱۰) به اسنادش به صفوان جمال آمده است: «از امام صادق علیه السلام پرسیدم که صاحب این امر (امامت) کیست؟ فرمود: صاحب این امر سرگرمی ندارد و بازی نمی کند، در این هنگام ابوالحسن موسی علیه السلام که کودکی بود آمد و بزغاله ای مکی داشت به او می فرمود: برای پروردگارت سجده کن. حضرت امام صادق علیه السلام او را گرفت و به خود چسباند و فرمود: پدر و مادرم فدای کسی که بازی نمی کند و سرگرمی ندارد.» و این مطلب در فقره «و موضع الرساله» از امام باقر علیه السلام (۱۲۱۱) در

حق حضرت قائم - عجل الله فرجه - آمده است، چه آن که فرمود: «پدر و مادرم فدای کسی که نام مرا دارد و ملقب به کنیه من است، هفتم بعد از من است.» و هر کس اخبار را در این باره تتبع کند، خبرهای زیادی را در این باره می‌بیند، این گونه تعبیر گرچه بزرگداشت محبوب است اما سبک کردن امامانی مثل امام سجاد و امام باقر علیهما السلام است. به نظر من معنای ترکیبی این کلمه مورد نظر نیست بلکه اصطلاحی است که در مورد محبت به کار می‌رود. و یا گفته شود و توجیه گردد که مراد از پدر مرتبه عقل و مادر مرتبه نفس است و مراد از آن کس که فدایش می‌شوند، حقیقت او باشد، لذا حقیقت امام فوق عالم عقل و عالم نفس است، خواه از خود او و خواه از امام لاحق و خواه از امام سابق باشد. و خلاصه این فقره «بابی انتم و امی...» اشاره به آیه شریفه: «قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ» (۱۲۱۲) یعنی: «بگو اگر پدران و مادران و برادران و همسران و فامیل‌های شما و اموالی که به دست آورده و تجارتی که از کسادی آن بیمناکید و خانه‌هایی که مورد پسند شماست از خدا و رسول خدا و جهاد در راه خدا محبوب‌تر است، پس صبر کنید تا دستور خدا شما را بگیرد، و خدا گروه فاسق را راهنمایی نمی‌کند.» یعنی بعد از این که خداوند فطرت تو را از اضافه فطرت ما آفریده و به تو نعمت‌هایی داده که تو را در دنیا و آخرت بی‌نیاز می‌کند، یعنی به تو سر محمد و آل طاهرین او که هرگز از بین نمی‌رود و فانی نمی‌شود و تا ابد سودمند است داده پس شایسته است که امور فانی را در امور همیشگی خرج کنی و فدا نمایی، چه این که سر وجه الله است که همه اشیاء جز آن از بین نمی‌رود. و لذا در حدیث (۱۲۱۳) وارد شده که «هیچکس مزه ایمان دائمی را نمی‌چشد مگر این که در خدا دوست بدارد و به خاطر خدا کینه نماید. و ممکن است حکمت ترک نفس (یعنی نفروم: بنفسی) در این فقره و آوردن آن در فقره‌های بعدی آگاهی بر این باشد که نمی‌توان به حقیقت ایمان رسید مگر به تدریج به این که آرام آرام علاقه‌ها را کناری نهد، یعنی ابتدا از امور آسان بگذرد و سپس بالاتر رود تا به دادن جان برسد که انسان هیچ چیز را نمی‌خواهد مگر برای خودش، لذا با ترک تدریجی هواها شروع کند تا آرام آرام ترک خود نفس هم آسان شود و نفس را در راه رضایت خدا و رسول و خلفایش علیهم السلام وقف کند. خدایا به حق ائمه‌علیهم السلام چنین مرحله‌ای را روزی ما گردان. پس مراد از فقره «بابی انتم و امی...» این است که شما محبوب‌ترین اشیاء در نزد من هستید و حجاب من شده‌اند تا توجه به غیر از شما نداشته و دلم سلیم شده و در آن احدی جز شما نباشد، و لذا در مقام شهادت به «اشهد» از باب افعال تعبیر کرده است. و گرنه خدا و رسول و ائمه‌علیهم السلام خود شهداء بوده‌اند و لو دل شهادت ندهد، پس مراد این است که من از فسق که عبارت از خالی بودن دل از ائمه‌علیهم السلام است رهایی پیدا کردم، چنان که مفاد آیه بود. و همه حجاب‌هایی که حاجب بین اسم الله - که خداوند در من به ودیعت گذاشته و اسم الله سر شماست که خداوند به من منت بخشیده - و بین من شده برداشتم. و وجود خود را از همه اضافات پاک کردم و مطهر نمودم. به هنگامی که به این مرتبه رسیدم شما شاهد و مشهود و مؤمن و مورد ایمانید.

أَشْهَدُ اللَّهَ وَ أَشْهَدُكُمْ أَنِّي مُؤْمِنٌ بِكُمْ وَبِمَا آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرٌ بَعْدُكُمْ وَبِمَا كَفَرْتُمْ بِهِ

یعنی ایمان خود را پیش خدا و شما حاضر می‌کنم چه این که «آن» به اسم و خبر تأویل به مصدر می‌رود و در فقره «و ابواب الایمان» حقیقت ایمان بیان شد به این که تسلیم همه نعمت‌هایی که خدا به عبد داده به مولی ایمان است، مولی همان است که باید به او ایمان داشت. با این اعتقاد که چنین مولایی همه نوع تصرفات وی بر مصلحت عبد است و در معامله امین می‌باشد. بنابراین معنا همین می‌شود که اکنون بیان کردیم، چه این که تسلیم جز بعد از وصول به اسم خدا که مکنون در همه نفوس است یعنی سر آل محمد ممکن نمی‌شود. و مراد از «بما آمتمت به» همه مراتب و شؤون باطنی و ظاهری اسم الله یعنی انبیاء و مرسلین و بندگان شایسته خدا و فرشتگان مقرب و همه عبادت‌های معنوی و صوری است. و مراد از «کافر بعدوکم و بما کفرتم به» همه مراتب طاغوت و

شؤون آن از قبیل مشرکان و کافران و منافقان و همه معاصی و منکرات است، چنان که قبلاً بیان شد. و در آینده در فقره «ان ذکر الخیر کنتم اوله...» می‌آید.

مُسْتَبَصِرٌ بِشَأْنِكُمْ وَ بِضَلَالَةٍ مِّنْ خَالَفِكُمْ

یعنی می‌دانم که مخالفان شما گمراهند همان طور که شب تاریک را از روز روشن جدا می‌کنم و دانستم که جز شما کسی بر ولایت مردم شایستگی ندارد.

مُوَالٍ لَّكُمْ وَ لِأَوْلِيَائِكُمْ

یعنی دوست شما شدم و طاعت شما را بر گردن گرفتم و نیز طاعت و عبودیت کسانی که شما بر من گمارده‌اید.

مُبْغِضٌ لِأَعْدَائِكُمْ وَ مَعَادٍ لَهُمْ

یعنی: دشمن با دشمنان شما هستم، کسانی که از شما به دیگران پرداخته و شیطان و مظاهر شیطان از قبیل طاغوت زمان را ولی خود گرفتند و از ایشان روی گردانم و به گونه‌ای به شما التفات و توجه دارم که از ایشان محجوبم، پس مراد از ولایت در فقره سابق دوستی است، یعنی حبیب به واسطه التفات به محبوب از توجه به خود و غیر محبوب محجوب است.

سَلَامٌ لِّمَنْ سَأَلَكُمْ وَ حَرْبٌ لِّمَنْ حَارَبَكُمْ

بدان که پایه حقیقت ایمان به دو چیز است: ۱- موالات اولیاء خدا ۲- دشمنی با دشمنان ائمه اگر با اولیاء خدا دوستی نکند، گمراه بود. و از راه حق دور است و اگر با دشمنان آنها دوستی کند مشرک است، و اگر با دشمنان ایشان دوستی کند کافر منکر است و با این مطالب مراد در همه این فقره‌ها روشن شد. و «یسلم» با کسر سین و سکون لام به معنی سالم است. «حرب» به فتح: سخت در جنگم، «مَنْ حَارَبَكُمْ» دشمنی که با شما در جنگ است. فقره نخست به اعتقاد و این فقره‌ها به عمل ناظرند.

مُحَقِّقٌ لِّمَا حَقَّقْتُمْ

یعنی: در بیان با براهین می‌کوشم.

مُبْطِلٌ لِّمَا أَبْطَلْتُمْ

با براهین در بطلان آن می‌کوشم.

مُطِيعٌ لَّكُمْ

یعنی در اعتقاد و زبان و عمل مطیع شما هستم. حقیقت طاعت این است که اگر عمل کننده کاری را طبق رضایت فرمانده انجام دهد و بخواهد خشنودی او را به دست آورد و هدفی جز این نداشته باشد، مثل این که بخواهد جلب سود و یا دفع زیان از خودش نماید. لذا اگر به اهداف دیگر نظیر این دو هدف کار کند بر هوای خودش کار کرده و نه اطاعت از فرمان مولی کرده باشد، پس طاعت عبارت از عملی است که از علم به شایستگی مولی ناشی می‌شود تا حق او را ادا کرده باشد، پس این که فرمود: «عارف

بحقکم» خواسته بیان علت طاعت نماید.

عَارِفٌ بِحَقِّكُمْ

در معرفت امیرالمؤمنین (ع) به نورانیت

حقیقت معرفت، شناخت ایشان به نورانیت و رسیدن به سر ایشان یعنی اسم الله موجود در هر نفسی است. در بحار (۱۲۱۴) در کتاب امامت در باب «نادر فی معرفتهم - صلوات الله علیهم - بالنورانیة» روایت کرده است که پدرش در کتابی کهنه که برخی از محدثین شیعه در فضائل امیرالمؤمنین علیه السلام جمع کرده بود این روایت را دید و خودم نیز در کتابی کهنه که مشتمل بر روایات فراوان بوده آن را دیدم، روایت این است: «محمد بن صدقه روایت کرده که وی گفت: ابوذر غفاری از سلمان فارسی - رضی الله عنهما - پرسید: ای اباعبدالله! معنای شناخت امیرالمؤمنین به نورانیت چیست؟ سلمان گفت: ای جنذب برخیز برویم از حضرت علی علیه السلام پرسیم، نزد حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام آمدم، آن حضرت نبود، منتظر ایشان شدیم تا آمد و پرسید: چه کاری دارید؟ گفتیم: آمدم تا از شناخت تو به نورانیت سؤال کنیم. پاسخ داد: دو دوست هم پیمان در دین که در شناخت دین خود مقصر نیستید خوش آمدید. قسم به جان خودم که چنین معرفتی بر همه زنان و مردان مؤمن لازم و واجب است. آنگاه فرمود: ای سلمان و ای جنذب! گفتیم: جانم ای امیرالمؤمنین! فرمود: ایمان هیچکس بدون شناخت من کامل نمی‌شود مگر این که مرا به نورانیت بشناسد. هنگامی که به چنین شناختی نائل آمدند خداوند دلش را با ایمان آزموده و سینه‌اش را برای اسلام منشرح کرده و شناسا و دیده‌ور شده و هرکس از شناخت چنین معرفتی قاصر باشد شک کننده و مرتاب است. ای سلمان و ای جنذب! گفتیم: ای امیرمؤمنان! جان! فرمود: شناخت من به نورانیت معرفت خدای - عزوجل - است و شناخت خدا معرفت و شناخت من به نورانیت است و این دین خالص است که خداوند فرمود: «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ» (۱۲۱۵) یعنی: ایشان جز به عبادت خدا دستور داده نشده‌اند، به گونه‌ای که عبادت ایشان مخلصانه بوده و دین تنها از خدا باشد، و خود مستقیم باشند و نماز بر پای دارند و زکات بدهند، این دین درست است.» و فرمود: «و ما امروا» یعنی دستور داده نشده مگر به نبوت محمد صلی الله علیه وآله «و له الدین» یعنی این دین حنیف و مستقیم محمدیه، سمحه و سبک است و «یقیموا الصلوة» یعنی هرکس ولایت را برپا دارد نماز را برپا داشته و برپا داشتن ولایت ما دشوار است و جز فرشته مقرب و یا پیامبر مرسل و یا بنده‌ای که دلش با ایمان آزموده شده نمی‌تواند آن را به دوش کشد، هنگامی که فرشته مقرب نباشد نمی‌تواند آن را حمل کند، و پیامبری اگر مرسل نباشد توانا بر حمل آن نیست، و مؤمن اگر آزمایش نشده باشد قادر بر حمل آن نیست. پرسیدم: ای امیرالمؤمنین، مؤمن کیست؟ انتهای ایمان و تعریف او چیست تا مؤمن را بشناسیم؟ پاسخ فرمود: ای اباعبدالله! گفتیم: جانم ای برادر رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: مؤمن آزمایش شده کسی است که هر امری از ما به او می‌رسد دلش برای پذیرش آن توسعه می‌یابد و شرح صدر پیدا می‌کند و شک و شبهه‌ای در او پیدا نمی‌شود. بدان ای ابوذر من بنده خدای - عزوجل - و خلیفه او بر بندگانش هستم، ما را رب قرار ندهید و در فضیلت ما آنچه خواستید بگویید، چه این که شما نمی‌توانید کنه و نهایت ما را بشناسید زیرا که خدای - تعالی - به ما آنچه را گویندگان و وصف کنندگان شما می‌گویند و یا بر دل شما عبور می‌کند بیشتر و بزرگ‌تر داده است. هنگامی که شما ما را این گونه شناختید در این صورت مؤمنید. سلمان گفت: من گفتیم: ای برادر رسول خدا صلی الله علیه وآله! آیا کسی که نماز را بر پای داشت ولایت شما را برپا داشته است؟ فرمود: آری ای سلمان، تصدیق مطلب یاد شده را خداوند کرده و فرموده: «وَاسْتَبَعِيثُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ» (۱۲۱۶) یعنی: «از شکیبایی و نماز کمک گیرید، چه این که نماز جز بر خاشعان سخت و دشوار است.» «صبر» رسول خدا صلی الله علیه وآله و «صلوة» برپا داشتن ولایت من است و

فرمود: «و انها لكبيره» و نفرمود: «و انهما لكبيره» یعنی ضمیر مفرد آورد و ضمیر تشبیه نیاورد، چه این که حمل ولایت سخت و دشوار است مگر برای خاشعین و خاشعین شیعه دیده‌ورند، چه این که اهل آرا و گفتگو از قبیل مرجئه و قدریه و خوارج و دیگران مثل ناصبی‌ها اقرار به پیامبر صلی الله علیه و آله دارند و اختلافی در آن ندارند ولی در ولایت من اختلاف دارند و آن را انکار کرده و جز اندکی ولایت را رد می‌کنند، و این عده همان‌هایی هستند که خداوند در آیه شریفه وصف آنها کرده است که «انها لكبيره الاعلی الخاشعین» و در جای دیگر درباره نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله و در ولایت من فرمود: «وَ بئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَ قَصْرِ مَشِيدٍ» یعنی: «چاهی که از آن استفاده نمی‌شود و قصری که زینت شده است» مراد از قصر محمد صلی الله علیه و آله و مراد از «بئر معطله» ولایت من است که ایشان آن را تعطیل کرده‌اند. هر کس به ولایت من اقرار نکرده باشد، به نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله اقرار نکرده، جز این که این دو با همدیگر همراهند. چه این که پیامبر نبی مرسل است و او امام خلق می‌باشد و علی بعد از او امام خلق و وصی محمد صلی الله علیه و آله است چنانکه پیامبر به او فرمود: «أنت منی بمنزله هارون من موسی إلا أنه لا نبی بعدی» یعنی: «منزلت تو به نزد من همانند منزلت هارون از موسی است جز این که بعد از من پیامبری نمی‌آید.» ابتدای ما محمد و وسط ما محمد و آخر ما محمد است، هر کس معرفت مرا کامل کند بر دین درست و قییم است. چنان که خدای - تعالی - فرمود: «وَذَلِكِ دِينُ الْقِيَمَةِ» و به توفیق و یاری خدا این مطلب را روشن خواهیم کرد. ای سلمان و ای جنذب! گفتیم: جانم ای امیرالمؤمنین! درود خدا بر تو باد! فرمود: من و محمد نوری یگانه از نور خدای - عزوجل - بودیم، خدای - تعالی - به آن نور فرمان داد تا شکافته شود، به یک نصف آن فرمود: محمد شو و به نصف دیگر فرمود: علی شو! و لذا پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «علی منی و أنا من علی و لا یؤدی عنی إلا- علی» این جمله را هنگامی فرموده بود که ابوبکر را با سوره «برائت» به سوی مکه فرستاده بود، جبرئیل فرود آمد و گفت: این محمد! پیامبر پاسخ داد: لئیک (جانم)، گفت: خداوند به تو فرمان می‌دهد که آن سوره را تو یا کسی که از توست باید به مشرکان برساند، لذا مرا فرستاد تا ابوبکر را برگردانم. من او را باز گردانیدم. ابوبکر ناراحت شد و گفت: ای رسول خدا! آیا درباره من آیه‌ای نازل شده است، فرمود: خیر ولیکن سوره را جز من و یا علی نمی‌تواند به مشرکان برساند. ای سلمان و ای جنذب! پاسخ دادیم: جانم ای برادر رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: کسی که نمی‌تواند نامه‌ای را از رسول خدا صلی الله علیه و آله برساند چگونه شایسته امامت است؟ ای سلمان و ای جنذب! من و رسول خدا یک نور بودیم، محمد صلی الله علیه و آله رسول و پیامبر خدا گردید و من وصی مورد رضایت خدا شدم و محمد گویا و من ساکت شدم و در هر عصری باید ناطق و صامت باشد. ای سلمان محمد منذر شد و من هادی، و لذا خدا فرمود: «إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ» (۱۲۱۷) رسول خدا صلی الله علیه و آله منذر و من هادی هستم، «اللَّهُ يَغْلِبُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْتَى وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامَ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ * عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالَى * سِوَاءَ مَنْكُم مَّنْ أَسِيرَ الْقَوْلِ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ * لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ يَحْفَظُونَهُ مِّنْ أَمْرِ اللَّهِ» (۱۲۱۸) یعنی: «خدا می‌داند که هر زنی چه در شکم دارد، و در ارحام چه کم می‌شود و چه زیاد، خداوند دانای پنهان و آشکار و بزرگ و برتر است. خواه کسی از شما سخن را پنهان بدارد و یا آشکار کند و هر کس در شب پنهان کاری کند و در روز برود او دارای فرشتگانی است که در پیش رو و در پشت سرند که او را از فرمان خدا پاسداری می‌کنند. آنگاه دست بر دست زد و فرمود: محمد صلی الله علیه و آله صاحب جمع و من صاحب نشر گردیدم و محمد صلی الله علیه و آله صاحب بهشت و من صاحب آتش گردیدم. به آتش می‌گویم این را بگیر و آن را رها کن و محمد صلی الله علیه و آله امیر رجفه (زلزله) شده و من امیر هدّه (سقوط) و من صاحب لوح محفوظم که خداوند علم آن را به من الهام کرد. بله ای سلمان و ای جنذب! و محمد «یس * وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ» و «ن وَالْقَلَمِ» و «طه * مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى» صاحب دلالت‌ها شد و من صاحب معجزات و آیات گردیدم و محمد خاتم پیامبران و من خاتم اوصیاء و صراط مستقیم و نبأ عظیم شدم که در آن اختلاف دارند. هیچکس اختلافی جز در ولایت من نکرده است، و محمد صاحب دعوت گردیده و من صاحب شمشیر و محمد صلی الله علیه و آله پیامبر مرسل و من صاحب

امر پیامبر صلی الله علیه وآله هستیم. خداوند فرمود: «يَلْقَى الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ» (۱۲۱۹). این روح خداست و تنها بر فرشته مقرب و یا بر پیامبر مرسل و یا وصی منتجب القا می‌کند. خداوند به هر کس این روح را بدهد، او را از مردم جدا کرده و قدرت به او داده و مردگان را زنده می‌کند و به گذشته و آینده علم دارد، و در یک لحظه از مشرق به مغرب و از مغرب به مشرق می‌رود. و از پنهانی‌ها و دل‌ها خبر دارد و آنچه در آسمان‌ها و زمین است را می‌داند. ای سلمان و ای جنذب! و محمد صلی الله علیه وآله «ذکر» شده که خداوند فرمود: «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا * رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ» (۱۲۲۰) و به من علم منیا و بلایا و فصل الخطاب داده شده و علم قرآن و آنچه تا روز قیامت خواهد شد در من به ودیعت گذاشته شده است. و محمد صلی الله علیه وآله حجت را برای مردم اقامه کرده و من حجت خدا هستم، خداوند برای من چیزی قرار داد که برای هیچیک از اولین و آخرین از پیامبر مرسل و فرشته مقرب قرار نداد. ای سلمان و ای جنذب! پاسخ دادیم: جانم ای امیر مؤمنان! فرمود: من به فرمان خدا نوح را در کشتی حمل کردم و من کسی هستم که یونس را از شکم ماهی بیرون آوردم و من به اذن خدا موسی بن عمران را از دریا عبور دادم. من کسی هستم که به دستور خدا ابراهیم را از آتش بیرون آوردم، من کسی هستم که نه‌های آن را جاری کردم و چشمه‌های آن را پر آب نمودم و درختان آن را کاشتم. من عذاب یوم الظله هستم، من ندا دهنده از نزدیکم که جن و انس آن را در می‌یابند و عده‌ای آن را می‌فهمند. من به همه ستمگران و منافقان با زبان‌ها خودشان به ایشان می‌شنوانم! من خضر عالم موسی هستم و من معلم سلیمان بن داوود و من ذوالقرنین و قدرت خدای - عزوجل - هستم. ای سلمان و ای جنذب! من محمد و محمد من است، من از محمد و محمد از من است. خداوند فرمود: «مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ * بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ» (۱۲۲۱) ای سلمان و ای جنذب! مرده ما نمرده و غایب ما غایب نشده و کشته شدگان ما کشته نشده‌اند. ای سلمان و ای جنذب! پاسخ دادیم: جانم - صلوات بر شما - فرمود: من امیر هر مؤمن و مؤمنه‌ام، همه کسانی که در گذشته‌اند و باقی‌اند، من مؤید به روح القدس من بنده‌ای از بندگان خدایم ما را ارباب ننماید و در فضیلت ما هر چه خواهید بگویید، چه این که به کینه فضیلت ما نخواهید رسید، بلکه به عشری از معشار آن نخواهید رسید، چه این که ما آیات و دلائل و حجج و خلفا و ائمه خدایم و ما وجه الله و عین الله و لسان الله هستیم، خداوند به واسطه ما بندگانش را عذاب نمی‌کند و به ما ثواب می‌دهد و از بین مردم ما را پاکیزه کرد و اختیار و انتخاب نمود، اگر کسی پرسد: چرا و چگونه و در چه جهت کفر ورزیده و مشرک شده است. چه این که از خدا حساب نمی‌کشند بلکه از مردم می‌پرسند. ای سلمان و ای جنذب! گفتیم: بله‌ای امیر المؤمنین - صلوات الله علیک - فرمود: هر کس به مطالب گفته شده ایمان آورد و به آنچه بیان و تفسیر و شرح و توضیح دادم و روشن نمودم و برهان آوردم تصدیق کند مؤمنی است که خداوند دلش را به ایمان آزموده و سینه‌اش را برای اسلام منشرح کرده و او دانا و دیده‌وری است که بالغ شده و کامل گردیده و هر کس شک نماید و عناد بورزد و منکر گردد و بایستد و متحیر شود و در شک شود مقصر و ناصبی است. ای سلمان و ای جنذب! گفتیم: جانم ای امیر المؤمنین - صلوات الله علیک - فرمود: من به اذن خدا زنده می‌کنم و می‌میرانم و از آنچه می‌خورید و در خانه می‌اندوزید خبر می‌دهم و به رازهای پوشیده دلتان عالم هستم، ائمه از فرزندان منند، هر گاه دوست داشته باشند ایشان نیز چنین کارهایی می‌کنند و می‌دانند. چه این که همه ما یکی هستیم، اول و وسط و آخر ما محمد است. بلکه همه ما محمد هستیم، بین ما و ایشان تفاوت قائل نشوید، هر گاه ما بخواهیم خدا می‌خواهد و هر گاه از چیزی ناخوشمان آید خداوند نیز بدش می‌آید، وای بر کسی که فضیلت و ویژگی‌ها و عطا‌های پروردگاران به ما را انکار کند، چه این که هر کس آنچه را خداوند به ما داده انکار کند قدرت خدا و مشیت خدا در ما را انکار کرده است. ای سلمان و ای جنذب! پاسخ دادیم: لَبَّيْكَ ای امیر المؤمنین - صلوات الله علیک - فرمود: خداوند به ما از این‌ها بزرگ‌تر و عظیم‌تر و بالاتر داده است. پرسیدیم: ای امیر مؤمنان آن چیز که از این‌ها عظیم‌تر و برتر و بالاتر است چیست؟ فرمود: خداوند به ما اسم اعظم را آموخت که اگر بخواهیم آسمان‌ها و زمین و خورشید و ماه و ستارگان و کوه‌ها و درختان و چارپایان و دریاها و بهشت و نار را در هم فرو ریزیم و خداوند همه این قدرت‌ها را با اسم اعظمی که به ما داد

عنايت فرمود. با همه اين اوصاف ما مي‌خوريم و مي‌نوشيم و در بازارها راه مي‌رويم و اين کارها را به دستور پروردگارمان انجام مي‌دهيم، در حالي که ما بندگان گرامي به نزد خدا هستيم، کسانی که از سخن خدا پيشی نمی‌گیرند و به فرمان او کار می‌کنند و ما را معصوم و مطهر آفریده و بر بسیاری از بندگان مؤمن خود برتری داده است، لذا ما می‌گوئیم: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ» کلمه عذاب بر کافران یعنی منکران نعمت‌هایی که خداوند به ما داده حتمی شده است. ای سلمان و ای جنذب! این شناخت من به نورانیت است. این معرفت را بگیر و هدایت شو، چه اینکه هیچ شیعه‌ای به استبصار و دیده‌وری نمی‌رسد مگر این که مرا به نورانیت بشناسد، و هنگامی که شناخت، مستبصر بالغ و کامل می‌شود. در دریای علم غوطه‌ور شده و به پایه‌ای از فضیلت می‌رسد و بر سزای از اسرار خدا و خزائن پنهان خدا دست پیدا می‌کند. «پایان و شما بعد از شرح «یا اهل بیت النبوة» و دیگر فقرات بر فهم این حدیث توانا هستی. اکنون مطالب بیشتری را تقدیم می‌نمایم. بدان که چون عالم امکان فعل خداست و صفات و جویی خدا نمی‌تواند در عالم امکان پیاده شود و ظهور نماید، چون وجود و ظهور صفات و جویی در عالم امکان باعث تناقض می‌شود، چه این که موجودات این عالم همه ممکنند و آنها وجوب دارند. لذا اولین موجودی که از حق - تعالی - صادر شد نور محمد است تا در عالم امکان مرآت همه صفاتش گردد، آنگاه آن نور را نصف کرد، یک نصف آینه عالم نبوت و عالم ذکر و عالم جلال و عالم عزت است که در آیه شریفه فرمود: «سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ» (۱۲۲۲) و از این عالم به عالم کتاب و قرآن تعبیر می‌نمایند و نصف دیگر آینه عالم جمال و حمد و عالم ولایت و عالم کتاب مبین و عالم فرقان و عالم الله اسمی است. سپس این که این، گاه با اله الآله - جل جلاله و عظم شأنه - سنجیده می‌شود، در این صورت به آن حقیقت محمدیه و حقیقت نبوت می‌گویند. و دومی به حقیقت علویه و حقیقت ولایت نامیده می‌شود، پس محمدصلی الله علیه و آله در عالم امکان صورت نور اول و آینه اوست و علی علیه السلام صورت نصف دوم و آینه آن است و هریک مراتبی کلی و مرتبی جزئی دارد. پس هریک از پیامبران علیهم السلام صورتی در مراتب کلیه محمدیه دارند و هریک از اوصیاء صورتی در مراتب کلیه علویه دارند و دیگر مردم صور مراتب جزئی حقیقت محمدیه هستند. پس پیامبران و اوصیا و رعیت مظاهر حقیقت محمدیه الهیه‌اند و در ایشان همه مراتب آن مکنون است یعنی نبوت و ولایت و دیگر اجزای علوی و سفلی از آسمان و زمین و موجودات آنها و در بالا و پایین و بین آنها از فروع حقیقت محمدیه‌اند، گرچه هریک از اجزای عالم اختصاص به ظهور مرتبه‌ای از مراتب حقیقت محمدیه دارد، تا آینه آن مرتبه از آن حقیقت شود پس مؤثر در هر موجودی از ابتدا تا همه مراتب و شؤون بخشی از حقیقت محمدیه الهیه و حقیقت نبوت در مرتبه علوی است که سرّ علی علیه السلام است و همین «مثل اعلی» است که خداوند درباره آن فرمود: «وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» (۱۲۲۳) و این مطلب در «و شهداء دارالفناء و شفعاء دارالبقا» با توضیحات بیشتر بیان شد به آن‌جا مراجعه کن! پس مراد از این حدیث و امثال آن که فرمود: «من به اذن خدا کشتی نوح را حمل کردم و من یونس را از شکم ماهی به در آوردم... من قدرت خدا هستم.» همان صورت علویه الهیه است که خداوند هزاران سال قبل از خلق خلائق آن را آفرید و از اسم خود اسمی برای حضرت علی علیه السلام مشتق نمود و او واسطه خلقت بین خدا و خلقش شد و الا علی علیه السلام نیز در عرض دیگر مردم است. چه این که همه آنها متأثر بلاواسطه از خدا هستند، چنانکه بیان و برهان آن در شرح «یا اهل بیت النبوة» بیان شد. در کافی (۱۲۲۴) به اسنادش از ابن سنان روایت شده که گفت: «از امام ابوالحسن رضاعلیه السلام پرسیدم: آیا خداوند قبل از آفرینش خلائق به خود عارف بود؟ فرمود: آری پرسیدم: آیا خود را می‌دید و از خود می‌شنیدی؟ فرمود: به این‌ها نیازی نداشت، چه این که خودش از خود نمی‌پرسید و چیزی نمی‌خواست، خودش خودش بود، و خودش قدرت نافذ بود. لذا نیازی نداشت که بر خود نامی نهد (از خود بشنود) لیکن برای خویش نام‌هایی از دیگران برگزید تا او را با آن نام‌ها بخوانند، چه این که اگر خداوند به اسمی خوانده نشود شناخته نمی‌شود، پس اولین چیزی را که برای خود اختیار کرد، علی عظیم است، چه این که وی از همه اشیاء بالاتر بود، پس معنای آن الله است و نام او «العلی العظیم» می‌باشد و این اولین نامش می‌باشد که

بر همه اشیاء علو پیدا کرد.» و مراد از «شناخت من به نورانیت معرفت خداست و معرفت خدا معرفت من به نورانیت است» معرفت اسم الله است که در همه اشیاء به ودیعت گذاشته شده، و این سر آل محمدصلی الله علیه وآله است، چه این که خداوند به آن شناخته می‌شود، و اگر این سر نبود خداوند شناخته نمی‌گردید، چنان که در شرح «و ابواب الایمان» بیان کردیم. اکنون که حقیقت معرفت معلوم شد، چنین معرفتی از همه اقرار کنندگان به ولایت ممکن نیست، چه این که مبادی و علل کمی مردم در عالم وجود و کیفی آنها در عالم جبلت تفاوت می‌کند، هریک به اندازه‌ای که در ابتدای وجود به او داده شده و به اندازه‌ای از ایمان که در عالم جبلت به او داده شد می‌تواند به همان اندازه عارف به حق ایشان باشد. و لذا بنا بر روایت کافی (۱۲۲۵) به اسنادش به شهاب که گفت: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: اگر مردم می‌دانستند که خداوند چگونه خلاق را آفرید هرگز کسی دیگری را ملامت نمی‌کرد. پرسیدم: خدا کار شما را به اصلاح آورد! چگونه؟ فرمود: خداوند مردم را از اجزایی که به چهل و نه جزء می‌رسید آفرید، آنگاه اجزاء را ده مرتب کرد و هر جزیی را ده جزء کرد، آنگاه بین مردم تقسیم کرد، در یکی ده جزء و در دیگری بیست جزء تا به کسی که یک جزء کامل را داشته باشد رسید. و در یکی یک جزء و یک دهم جزء و در دیگری یک جزء و دو دهم جزء و دیگری یک جزء و سه دهم جزء تا به دو جزء کامل رسید. همین‌طور اجزاء را گوناگون چیده تا به بالاترین درجه که چهل و نه جزء است رسید، آن کس که در او تنها یک دهم جزء قرار داده شده توانایی ندارد تا همانند صاحب دو جزء گردد و اگر مردم می‌دانستند که خداوند این گونه مردم را آفرید هیچکس دیگری را ملامت نمی‌کرد.» و در آن اخبار دیگری (۱۲۲۶) در این معنا روایت شده است، البته در روایات یاد شده درباره درجات اختلافی موجود است. لیکن مراد از آن درجات مثال است و منظور شمردن درجه ایمان نیست تا عددی مخصوص معلوم گردد چه این که تحقیق اقتضاء می‌کند که درجات ایمان غیر متناهی است، زیرا که همه خلائق مظاهر اسماء هستند و مراتب و شؤون اسماء غیر متناهی‌اند، و از آنجایی که آل محمدصلی الله علیه وآله مظاهر اسم جامع همه اسماء هستند، مگر اسمی که خداوند به خود اختصاص داده است، پس معرفت و شناخت ایشان با اختلاف علل و مبادی وجودی خلائق گوناگون می‌شود و هرکس اعتقاد دارد که به حق امام علیه السلام معرفت دارد و بالاتر از عالم او عالمی نیست، مگر خداوند یاری کند، هرچه معرفت ایشان بیشتر شود، حرص و ولع به آن بیشتر می‌شود و می‌گوید: «رب زدنی علماً» و همه مغرورند و سرزنشی متوجه ایشان نیست. چنان که در کافی (۱۲۲۷) از یعقوب بن ضماک از مردی از اصحاب ما به نام سراج که خادم امام صادق علیه السلام بود روایت شده که گفت: «امام صادق علیه السلام در هنگامی که با ما و عده‌ای از غلامانش در حیره بود مرا برای کاری فرستاد، ما رفتیم ولی غمگین بازگشتیم و جای من در اطراف محل فرود ما بود، من در همان حال آمدم و خود را بر بستر انداختم، در همین حال بودم که امام صادق علیه السلام آمد و فرمود: من آمدم، من درست نشستم و آن حضرت بر بالای تختم نشست و از من درباره آن کاری که مرا برای آن فرستاده بود پرسید، از ماجرا او را خبر دادم. شکر خدا کرد. آنگاه از عده‌ای سخن به میان آمد، عرض کردم: فدایت شوم، من از ایشان برائت می‌جویم، چه این که ایشان اعتقادی همانند اعتقاد ما ندارند! فرمود: ایشان ما را ولی خود گرفتند و اگر آنچه شما معتقدید اعتقاد ندارند از ایشان تبری می‌جوئید؟ گفتم: آری! فرمود: ولی ما طور دیگری می‌جوئیم و اعتقاد داریم، آیا باید از شما تبری بجوئیم؟ پاسخ دادم: فدایت شوم، خیر. فرمود: خداوند به گونه‌ای دیگر از مقامات اطلاع دارد و ما از آن آگاه نیستیم، آیا گمان می‌کنی که خداوند ما را رد می‌کند؟ پاسخ دادم: به خدا سوگند خیر، فدایت شوم، خداوند چنین نمی‌کند! فرمود: ایشان را دوست خود بدانید و از ایشان برائت نجوئید، عده‌ای از مسلمانان یک سهم و عده‌ای دو سهم و عده‌ای دیگر سه سهم و برخی چهار و برخی پنج و برخی شش و عده‌ای هفت سهم دارند. لذا آن کس که یک سهم دارد نباید بر کسانی که دارای دو سهم اند اعتراض و ایراد نماید و نه کسانی که دو سهم دارند بر صاحبان سه سهم ایراد نمایند.» پایان. بنابراین هرکس که می‌گوید: «عارف بحقکم» به اندازه معرفت خویش می‌گوید و عالی نمی‌تواند بر سافل اعتراض کند و سافل نیز نباید بر عالی اعتراض نماید و او را تخطئه کند و او را کافر بشمارد و بازگشت هر دو به خداست و باید از

او خواست که هر دو تن را به معرفتی بالاتر برساند. چه این که رعیت نمی‌توانند به کنه و واقعیت آنچه خدا به ایشان داده برسند.

مُقَرَّبُ بِفَضْلِكُمْ

بعد از این که ائمه را به اندازه توان شناختید و به دل ایمان آوردید و حق ایمان قبلی را ادا کردید، باید ایمان به زبان آورده و حق زبان را ادا کند و لذا اقرار کرده و شهادت به ولایت می‌دهد، پس این جمله انشائی است، چه این که اظهار آنچه در دل است واجب می‌باشد. فرمود: «بفضلکم» فضل ضد نقص به معنای زیاده است، یعنی شما به بالاترین درجه در عالم امکان رسیدید، به طوری که آیندگان به شما نمی‌رسند و هیچ پیشی گیرنده‌ای که توانایی بر مقدم شدن بر شما را ندارد، لذا فضیلت شما بر همه فضائل جهانیان فایق آمد و چون کسانی که ائمه بر ایشان فضیلت دارند در اینجا ذکر نشده لذا حذف آنها دلالت دارد بر این که مطلق جهانیان مراد است.

مُخْتَمِلٌ لِعِلْمِكُمْ مُخْتَجِبٌ

بِذِمَّتِكُمْ مُعْتَرِفٌ بِكُمْ

این صفات سه گانه از باب افتعال هستند و باب افتعال بر فراوانی «مواد» آن دلالت دارد، لذا کوشش در زیاده و احتجاب و استتار و ذمه و امان و ضمان می‌کند. پس مراد این است که من جدیت و تلاش دارم تا علم شما را بیشتر حمل کنم و شما خواهید دید که به امان و ضمان و عهدی که با پروردگرم درباره ولایت شما بستم وفا می‌کنم. لازمه آن عهد کفالت شما از شیعه و دوستان شما در برابر دوزخ و وارد شدن به بهشت و رستگاری به نعمت‌های جاودانی بی زوال و فنا و همنشینی با پیامبران و شهدا و صالحین و صدیق است و ایشان رفیقان خوبی هستند.

مُؤْمِنٌ بِيَايِكُمْ مُصَدِّقٌ بِرَجْعَتِكُمْ

در رجعت

در رجعت

این دو فقره برای تأنیس آورده شده‌اند و نه تأکید. فقره نخست برای بیان اعتقاد به این است که رجعت اتفاق می‌افتد، چه این که هرچه را معصومین خبر دهند، یعنی کسانی که از اشتباه و خطا مصونند خبر دهند، خواهد شد و باید به آن ایمان داشت. فقره دوم برای این مطلب آورده شد که چنان این اعتقاد در من قوی است که گویی بالعیان آن را می‌بینم، چه این که تصدیق به چیزی عبارت از تحقق و وجود آن شیء در عالم خودش است. نه این که تنها اعتقاد به آن داشته باشد، گرچه این اعتقاد تقلیدی و تبعدی باشد، چه این که حقیقت صدق چنان که در فقره «الصادقون» بیان شد عبارت از واقعیت و وجود شیء می‌باشد، پس معنا این است که رجعت شما در دلم قرار گرفت به طوری که من آن را احساس کردم و من در امان و تحت پرچم شما بودم. برای بیان مطلب باید چند لمعه را تقدیم کنیم.

لمعه نخست: در بیان حقیقت رجعت

رجعت بازگشت به زندگی است از کسانی که ایمان محض و یا کفری محض دارند چنان که آیه شریفه فرمود: «وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ

كُلُّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يَكْذِبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يوزَعُونَ * حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوا قَالَ أَكَذَّبْتُمْ بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا أَمْ آذًا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» (۱۲۲۸)

یعنی: «روزی که از هر امتی عده‌ای که آیات ما را تکذیب می‌کردند، محشور می‌کنیم، و ایشان پراکنده‌اند تا هنگامی که آمدند، به او می‌گویند: آیا آیات را تکذیب کرده‌اید در حالی که به آن احاطه علمی نداشته‌اید و یا شما این چنین مشغول عمل بوده‌اید.»

قمی (۱۲۲۹) از امام صادق علیه السلام در حدیث «دابة الارض» روایت کرده است که «دلیل بر این است آیه مزبور در رجعت نازل شده است. فرمود: «و یوم نحشور» آیات امیرالمؤمنین و ائمه‌اند. مردی (۱۲۳۰) از آن حضرت پرسید: عامه گمان می‌کنند که آیه «و یوم نحشور من کل امة...» در قیامت نازل شده است. حضرت فرمود: آیا خداوند در روز قیامت تنها عده‌ای از هر امتی را محشور می‌کند و دیگران را رها می‌کند؟ خیر! این آیه در رجعت است و اما آیه قیامت «وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا» (۱۲۳۱) می‌باشد، یعنی: «ما ایشان را محشور کرده‌ایم و احدی را فروگذار نکرده‌ایم.» گفت: (۱۲۳۲) پدرم از ابن ابی عمیر از مفضل از امام صادق علیه السلام در آیه «و یوم نحشور من کل امة فوجاً» روایت کرده است که فرمود: هر مؤمنی که کشته شده در آن روز باز می‌گردد تا بمیرد، و تنها کسانی که ایمان محض دارند و یا کافر محض‌اند باز می‌گردند.» و در منتخب البصائر (۱۲۳۳) از محمد بن مسلم روایت شده است که فرمود: «از حمران بن اعین و ابوالخطاب قبل از ارتداد شنیدم که هر دو حدیث می‌کردند که از امام صادق علیه السلام شنیده‌اند که می‌فرمود: اولین کسی که زمین برای او شکافته می‌شود و به دنیا باز می‌گردد حضرت حسین بن علی علیه السلام است و رجعت عمومی نیست بلکه ویژه عده‌ای است. تنها کسانی باز می‌گردند که ایمان محض داشته و یا کافر محض باشند.» و از کتاب بشارة المصطفی (۱۲۳۴) از سید رضی الدین علی بن طاووس یافتیم که در کتابی که تألیف جعفر بن محمد بن مالک کوفی به اسنادش به حمران یافتیم که گفت: «عمر دنیا صد هزار سال است، بیست هزار سال از آن دیگر مردم و هشتاد هزار سال از آن آل محمد علیهم السلام است.» سید گفت: فکر می‌کنم که این روایت را در کتاب طهر بن عبدالله از این ساده‌تر یافتیم. و در کتاب منتخب البصائر (۱۲۳۵) به اسنادش به ابوبراهیم (امام موسی کاظم علیه السلام) روایت شده است که فرمود: «نفوسی که رفته‌اند باز خواهند گشت و روزی که برخیزند قصاص شوند و هر کس عذاب کند از آن قصاص می‌شود و هر کس خشم گیرد خشم بگیرند و هر کس بکشد قصاص می‌گردد و دشمنان ایشان نیز زنده خواهند شد تا انتقام گیرند. بعد از آن سی ماه زنده بمانند، آنگاه در یک شب در حالی که انتقامشان را گرفته و دلشان خنک شده و دشمنان ایشان به سوی آتش روان شده‌اند می‌میرند. آنگاه در درگاه حضرت جبار بایستند و حقوق آنها گرفته می‌شود.»

نعمه دوم: در امکان عقلی رجعت

بدان که ذاتاً خدای - تعالی - بی‌نیاز از خلق و ایمان و طاعت ایشان است و بزرگ‌تر از این است که با نافرمانی عاصیان از قدرت او چیزی کم شود و یا با طاعت مطیعان بر آن چیزی افزوده شود و او ذاتاً بی‌نیاز از وصف است، بلکه کمال توحیدی وی نفی صفات از او است و خود نیاز همه اشیاء را برآورده می‌کند و هیچ چیز نیاز او را بر نمی‌آورد. او عین علم و قدرت و سمع و بصر وجود است. پیوسته بوده و خواهد بود و هیچ دوستی او را از ذلت نمی‌رهاند، بنابراین خداوند را بزرگ بدانید. خداوند به تنهایی خلاق را آفرید، بدون این که از کسی کمک بگیرد و هیچ شریک و همانند و کمک کاری ندارد. از آنچه شرک می‌ورزند خداوند منزّه و پاک است و ملکوت همه اشیاء در دست اوست و همه به سوی او باز می‌گردند. صفات و اسماء را برای حجاب خویش آفرید و به بلندی خداوند زبانی نمی‌رسانند، او از وراء حجاب آنچه بخواهد را انجام می‌دهد، بدون این که از اسباب کمک بگیرد و او آفریننده و تراشنده و صورت‌گری نماینده و دارای اسمای حسنی است. چه این که آدم را بدون پدر و مادر آفرید و ناقه صالح را از کوه بیرون آورده و عصای موسی را از اژدها نموده و آتش را خنک و امن برای ابراهیم قرار داده و سنگ ریزه و دانه و درخت را برای پیامبر گویا ساخته و درخت خشک را برای حضرت محمد صلی الله علیه و آله میوه‌دار کرده است و نیز دیگر اموری که بدون

ترتیب معهود برای حضرت محمدصلی الله علیه وآله و آل طاهرین او آفریده است. چه این که خداوند در اشیاء داخل است نه این که ممزوج با ایشان باشد و از آنها خارج است نه این که از آنها جدا باشد، هیچ مکانی از او خالی نیست و هیچ مکانی او را احاطه نمی‌کند، هیچ چیز از او دور نمی‌شود و با همه بر یک وزان نزدیک است، او از همه اسبابی که برای اشیاء قرار داده به اشیاء نزدیک‌تر است، چه این که اشیاء ظاهرند و هیچ ذره‌ای در آسمان‌ها و زمین از او خالی نیستند و او بر همه اشیاء محیط است و بر همه آنها تواناست. اوست که خلقت را شروع کرده و آنگاه آنها را بر می‌گرداند و رجعت آنها ساده‌تر و آسان‌تر است و او دارای مثل اعلی در آسمان‌ها و زمین است و او دارای عزت و حکیم است. مولی (۱۲۳۶) امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «إلهی هب لی کمال الانقطاع إلیک و أنر أبصار قلوبنا بضیاء نظرها إلیک حتی تخرق أبصار القلوب حجب النور فتصل إلی معدن العظمه» و حضرت سیدالشهداء (۱۲۳۷) فرمود: «کیف أترجم بمقالی و هو منک برز إلیک» و خدای تعالی فرمود: «الرَّحْمَنُ عَلَی الْعَرْشِ اسْتَوَى» (۱۲۳۸) و امام صادق علیه السلام بنا بر روایت کافی (۱۲۳۹) در پاسخ از آیه مزبور فرمود: «او بر همه اشیاء استیلا پیدا کرده و هیچ از دیگری نزدیک‌تر به خدا نیست.» و در روایت دیگر (۱۲۴۰) فرمود: «بر همه اشیاء استیلا پیدا کرده و هیچ دوری از او دور نیست و هیچ نزدیکی به او نزدیک نیست، بر همه اشیاء استیلا دارد.» و در روایت دیگر (۱۲۴۱) فرمود: «بر همه اشیاء استیلا پیدا کرده و اگر چنین نمی‌بود باید محدود شود و هر کس خدا را محدود کند او را به احصاء و شمارش درآورده و هر کس او را بشمارد ازلیت او را از بین برده است. اکنون که خداوند نسبت به خلائق چنین ارتباطی را حائز است پس آفرینش اسباب و ترتیب برای ظهور و مقصود بالذات بودن آنهاست نه این که چون مسببات را می‌خواهد خلق کند آنها را آفریده است چه این که ذات و صفات خدای - تعالی - در عالم امکان نمی‌گنجد، چه این که عالم امکان گنجایش وجود خدا و صفاتش را ندارد، لذا برای هر صفتی مظهري آفریده و برای هر مرتبه و شأنی مظهري آفریده تا بر آن صفات ذاتی دلالت می‌کنند. پس هر موجودی به خاطر این که ذات او مطلوب و اصل بوده آفریده شده، گرچه درجات موجودات متفاوت بوده و ذات برخی از دیگر اشیاء متأخرتر باشد. یعنی اشیاء دو قسم‌اند، برخی همانند وجودی واحد دارند که مشروط به مقدم شدن وجود دیگر نیستند، و یا در وجود آنها شرط نشده که چیزی به او لاحق گردد. برخی وجوداتی‌اند که مشروط به مقدم شدن موجودات دیگرند، مثل دیگر اعداد، که هرگاه واحد خلق نشود دو خلق نمی‌شود، و سه موجود نمی‌گردد. پس اگر کسی بخواهد دو را بیاورد باید ابتدا یک را بیاورد، ولی این که بدون یک نتوان دو را آورد به خاطر این نیست که قدرت قصور دارد و یا وجود دو بستگی به وجود یک دارد و به او مستند است، بلکه وجود یک شرطیت برای دو دارد نه این که سببیت برای آن دانسته باشد، همین مطلب در باب فرزند و دیگر موجودات مترتب بر امور دیگر می‌آید، بلکه ترتیب آنها همان‌طوری است که خداوند مترتب ساخته، این نوع ترتیب و تسبیب نوعی قدرت نمایی است، چنان که اگر خداوند معجزاتی را جاری می‌کند که بر خلائق ترتیب طبیعی است می‌خواهد قدرت نمایی کند. و گرنه فهمیدید که علم و قدرت او نسبت به همه اشیاء یکی است و در هنگامی که بخواهد چیزی را خلق کند تنها به او «بشو» می‌گوید. اکنون که فهمیدید پس فرستادن و تنزل انسان که مظهر همه صفات خداست و به او همه اسماء را آموخت و عالم اکبر در او منطوی است و نسبت به وی به همه عوالم یکسان است و می‌تواند از عالم اجسام ظهور کند، بدون اینکه به عالم نطفه‌گی بیاید و یا در عوالم دیگر ظهور پیدا نماید چه این که ترتیب یاد شده که هم اکنون موجود است نیز برای اظهار قدرت می‌باشد و فرستادن به این عالم از راه دیگر نیز نوعی قدرت نمایی از مجرای دیگر است. چنان که ناقه را از کوه بیرون آورد بدون این که پدر و مادری داشته باشد و نیز مثل آدم، بلکه این نوع از خلقت راحت‌تر است، چه این که این خلقت ابداء و اظهار است و اعاده نیز این‌طوری است، علاوه بر این که بهترین دلیل بر امکان هر چیز وقوع آن است. رجعت چند جا در قرآن کریم اتفاق افتاده است: «أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةً عَامًا ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةً عَامًا فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (۱۲۴۲) یعنی: «مثل کسی که بر دهی عبور کرد، آن ده خراب و ویران بود، گفت: چه کسی این مردگان را بعد از مرگ زنده می‌کند؟ خداوند صد سال او را میراند، آنگاه او را برانگیخت، از او پرسید چند سال در اینجا بودی؟ وی گفت: من روز و یا بخشی از آن را در اینجا توقف کردم، گفت: تو صد سال در اینجا بودی. به غذا و آبت بنگر، هنوز کهنه نشده و تغییر نکرده، و به الاغ خود بنگر، ما تو را نشانه‌ای برای مردم قرار می‌دهیم و به استخوان‌های آن بنگر، چگونه آن را جمع کرده و بر آن گوشت می‌رویایم. هنگامی که بر او آشکار شد، گفت: خدایا می‌دانم که تو بر همه اشیاء قدرت داری.» این آیه شریفه در عزیر و یا ارمیا نازل شده، خداوند او را میرانده و آنگاه بعد از صد سال او را زنده کرد. و نیز دلیل آن آیه شریفه است که: «وَإِذْ كَرِهْنَا لَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ * إِذْ كُضِّبَ بَرِّجْلِكَ هَذَا مِغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ * وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَىٰ لِلْأُولَىٰ الْأَلْبَابِ» (۱۲۴۳) یعنی: «بنده ما ایوب را به یاد آور، هنگامی که پروردگار خویش را خواند، پروردگار شیطان مرا در رنج و تعب انداخت، به او خطاب آمد با پاید برو، این آب برای شستشوست و خنک و نوشیدنی می‌باشد و خانواده‌اش و همانند آن را به او بخشیدیم، چه این که بر او رحمت آورده و تا یاد کردی برای خردمندان باشد.» خداوند به یک باره سقف را بر فرزندان او فرود آورد، همه فرزندان او مردند و بعد از سلامتی ایوب خداوند آنها را زنده کرد و خانواده‌اش را بازگرداند و همانند ایشان نیز را به وی بخشید، این داستان در کتاب‌های دیگر آمده است. دلیل دیگر آیه شریفه: «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ» (۱۲۴۴) یعنی: «آیا ندیدی کسانی را که از شهرهای خود بیرون رفته بودند. ایشان هزاران تن بودند، چه این که از مرگ می‌ترسیدند، خداوند به ایشان فرمود: بمیرید، سپس ایشان را زنده کرد.» پیامبری که ایشان را زنده کرده بود «حزقیل» بود. هنگامی که این استخوان‌ها را دیده بود گریست و اشک ریخت و گفت: پروردگار! کاش ایشان را زنده می‌کردی، خداوند ایشان را زنده کرد، مرگ آنها به بیماری طاعون بود و آنها به خاطر ترس از مرگ از شهر خارج شده بودند، چنانکه آیه بدان تصریح می‌کند. دلیل دیگر آیه: «وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ * ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» (۱۲۴۵) یعنی: «هنگامی که گفتید ای موسی، ما به تو ایمان نمی‌آوریم مگر این که خدا را به طور آشکار ببینیم، صاعقه شما را فرو گرفت و شما می‌دیدید، آنگاه شما را بعد از مرگ زنده کردیم، شاید سپاس گزارید.»

لمعه سوم: در حکمت رجعت

حکمت رجعت چند چیز است: علت اول: از صفات خدای - تعالی - عدالت است، عدالت این است که همه صفات خدا نسبت به همه اشیاء یکی است، یعنی نسبت به خود شیء و نقیض و ضدش یکی است، به این معنا که همان‌گونه که خداوند توانایی بر آفرینش نور دارد بر آفرینش تاریکی و ظلمت نیز قدرت دارد و همان‌طور که بر رحمت قدرت دارد بر انتقام نیز قادر است، و همان‌طور که بر هدایت تواناست بر گمراه کردن نیز قادر است. و گرنه در افعال خویش مختار نبود. اکنون که این مطلب معلوم شد، آن چیزی که خداوند را مجبور می‌سازد به الوهیت سزا تر است و از همین جاست که خداوند ظلمات و نور را آفریده و اسماء ظلمانی و نوری و شاخه‌های آن دو را آفریده است. روشن است که ابتدای خلقت خلائیق زمان دولت مظاهر اسماء ظلمانی یعنی طاغوت‌ها بوده است، چه این که ایشان خود در تکلیف دوم و سوم در عالم ذر آن را انتخاب کرده بودند و مظاهر اسماء نورانیه که پیامبران و اوصیاء و امامان و شیعیان ایشان مغلوب و مقهور و مقتول بوده‌اند به طوری که هیچیک از ایشان بر اهداف و اغراض خلقت نرسیده‌اند، چه این که امت‌ها ایشان را مهلت ندادند و با کشتن و سنگباران کردن آنها فرصت‌ها را از ایشان گرفتند و لذا اوصیاء آنها بعد از کشته شدن پیامبران خود را از دیده‌ها پوشانیده و مخفی و ترسان بوده‌اند. این قصه همچنان ادامه یافت تا روزی که عالم از ستم و جور پر شده و اسماء ظلمانیه به پایان ظهور خود برسند، اگر رجعتی نباشد، لازمه آن نقض غرض خدای - تعالی -

- خواهد شد، چه این که خداوند همه صفات و اسماء خود را با همه شئون و مراتب اظهار نموده و کاملاً پرستیده نشده چنان که فرمود: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِي» (۱۲۴۶) یعنی: «ما جن و انس را جز برای عبادت نیافریده‌ایم». بنابراین باید در دنیا برای مظاهر اسماء نورانی رجعتی باشد، تا آنچه را خداوند آفریده کامل کنند و خداوند با همه مراتب و شئون پرستش شود و گرنه خلقت ایشان لغو و بیهوده می‌شود. علت دوم: این است که خداوند وعده خویش به انبیا و مرسلین و پیروان ایشان را محقق کند. چه این که فرمود: «وَعِدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسِّرَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا» (۱۲۴۷) یعنی: «خداوند به کسانی که ایمان آورده‌اند و کارهای شایسته نموده‌اند وعده داده است که ایشان را در زمین خلیفه نماید. چنان که کسانی که در گذشته بوده‌اند ایشان را خلیفه کرده است و دین آنها را که خداوند برای آنها پسندیده قدرتمند نماید و ایشان را بعد از بیم به امنیت و آرامش برساند، مرا پرستند و احدی را شریک من قرار ندهند.» و فرمود: «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ* وَتُمْكِنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَتُرَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ» (۱۲۴۸) یعنی: «ما اراده داریم که بر مستضعفان زمین منت گذاشته و آنها را امام قرار دهیم و وارث‌شان نمایم و در زمین به آنها قدرت دهیم و به فرعون و هامان و لشکریان ایشان چیزی را نشان دهیم که از آن بیمناک بوده‌اند.» ایشان مرده‌اند و بر انتشار حکومت و ولایت خود توانایی پیدا نکردند، به طوری که اصلاً سلطنت زمین برای ایشان فراهم نشد و آنها قدرت را به دست نگرفتند و به خلافت نرسیدند، در صورتی که خداوند خلف وعده نمی‌کند. بنابراین باید پیامبران به دنیا بازگردند تا آن وعده انجام پذیرد، چه این که این وعده برای دنیا داده شده نه این که تحقق آن در آخرت باشد. علت سوم: خدای - تعالی - فرمود: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعِدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِنِعْمَةِ اللَّهِ الَّتِي بَيَّعْتُمْ بِهَا وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (۱۲۴۹) یعنی: «خداوند از مؤمنین جان‌ها و اموال آنها را خرید تا بهشت از ایشان باشد، در راه خدا بجنگند و بکشند و کشته شوند، خداوند وعده‌ای که محقق شده به آنها در تورات و انجیل و قرآن داده و هر کس به عهد خدایی وفا کند، پس از این معامله‌ای که انجام داده‌اید خوشحال باشید و این رستگاری بزرگ است.» در اینجا خداوند جان‌ها و اموال ایشان را در قبال بهشت خریده است. در حالی که مؤمنانی که بدون کشته شدن و جهاد مرده‌اند فراوانند، پس آن شرط برای دخول در بهشت که جهاد و کشتن و کشته شدن باشد در کجا محقق می‌شود و به همین خاطر امام باقر علیه السلام فرمود: «هر مؤمنی مرگ و کشته شدنی دارد، هر کس بمیرد خداوند او را مبعوث می‌کند تا کشته شود و هر کس کشته شود خداوند او را زنده می‌کند تا بمیرد. چنان که در حدیث در منتخب البصائر (۱۲۵۰) و تفسیر عیاشی (۱۲۵۱) و قمی از امام صادق علیه السلام روایت شده است. و روایت را در لمعه نخست بیان کردیم. علت چهارم: تحقق وعده خدا به پیامبر صلی الله علیه و آله در زمینه اظهار دین آن حضرت بر همه ادیان است که فرمود: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۱۲۵۲) عیاشی از امام باقر علیه السلام (۱۲۵۳) روایت کرده که فرمود: «تا خداوند دین او را در زمان رجعت بر همه ادیان غالب کند.» و از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «آیا دین خدا تا کنون غالب شده است؟ پاسخ دادند: آری، فرمود: هرگز، قسم به آن کس که جانم در دست اوست به گونه‌ای غالب شود که هیچ دهکده‌ای نماند مگر این که صبح و شام فریاد به شهادتین بر آورد.» و در مجمع البیان از مقداد بن اسود روایت شده که «گفت: از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می‌فرمود: هیچ خانه موین و گلی (چادر و دهی) نیست مگر این که خداوند اسلام را در آن وارد می‌کند، خواه به عزت مسلمان شده و عزیز باشند و خواه به ذلت. یا خداوند ایشان را با عزت از اهل اسلام قرار می‌دهد و یا ایشان را ذلیل می‌کند و لذا تن به اسلام می‌دهند.» و این آیه در سوره فتح و سوره صف با کمترین تفاوتی تکرار شده است.

ابتدا آیه و سپس اخباری که در تفسیر آن وارد شده نقل می‌کنیم. آیه نخست: «وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَضْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَفَرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ» (۱۲۵۴) یعنی: «هنگامی که خداوند بر کتاب و حکمتی که به شما داد از پیامبران عهد گرفت (که بر امت‌های خود عهد بگیرند که اگر) پیامبری به سوی شما فرستاده شد که تصدیق کتاب‌هایی که با شما بود می‌کرد به او ایمان آورید و او را یاری نمایید. (و به پیامبران) فرمود: آیا شما ایمان آوردید و بر آن پیمان خویش را گرفتید. گفتند: اقرار کردیم و فرمود: پس شما شاهد باشید و من هم با شما شاهدم.» در منتخب البصائر (۱۲۵۵) به اسنادش به فیض بن ابی شیبه روایت کرد که گفت: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که این آیه «وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ» را قرائت فرمود و گفت: به رسول خدا صلی الله علیه و آله ایمان آورده و علی را یاری خواهند کرد. به خدا قسم از زمان آدم تا کنون خداوند هیچ پیامبر و رسولی را مبعوث نکرد مگر این که همه آنها را به دنیا باز می‌گرداند تا در خدمت علی بن ابیطالب امیرالمؤمنین علیه السلام بکنند.» و همانند روایت فوق را عیاشی از فیض بن ابی شیبه روایت کرد. و علی بن ابراهیم (۱۲۵۶) از پدرش از ابن ابی عمیر از ابن مسکان از امام صادق علیه السلام روایت کرد که فرمود: «خداوند از زمان حضرت آدم علیه السلام تا کنون هیچ پیامبری را نفرستاد مگر این که به دنیا برمی‌گردد و امیرالمؤمنین را یاری می‌دهد و مراد از آیه «لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ» یعنی به رسول خدا ایمان می‌آورند و «لتنصرون» یعنی علی علیه السلام را یاری می‌دهند.» آیه دوم: «وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يَكْذِبُ بآيَاتِنَا» (۱۲۵۷) در لمعه نخست از آن گفتگو کردیم. آیه سوم: «وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ» (۱۲۵۸) یعنی: «اگر در راه خدا کشته شوید و یا بمیرید این آمرزش الهی و رحمت خداست که بهتر از اموالی است که جمع می‌کنند.» در منتخب البصائر (۱۲۵۹) سعد از ابی خطاب از عبدالله بن مغیره از آن کس که حدیث کرد «از جابر بن یزید روایت کرد که گفت: از امام باقر علیه السلام این آیه را پرسیدند. فرمود: ای جابر آیا معنای «سبیل الله» را می‌دانی؟ پاسخ دادم: نه به خدا قسم مگر این که از شما شنیده باشم. فرمود: کشته شدن در راه علی علیه السلام و فرزندانش، هر کس در راه ولایت آن حضرت کشته شده باشد در سبیل خدا کشته شد و هر کس به این آیه ایمان دارد دارای مرگی و کشته شدنی است، هر کس کشته شود محشور می‌شود تا بمیرد و هر کس بمیرد محشور می‌شود تا کشته شود.» و عیاشی (۱۲۶۰) از ابن مغیره همانند آن را روایت کرد. آیه چهارم: «يَا أَيُّهَا الْمَدْيَنِيُّ * قُمْ فَأَنْذِرْ» (۱۲۶۱) در منتخب البصائر (۱۲۶۲) به جابر بن یزید از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «مراد محمد صلی الله علیه و آله است و قیام آن حضرت در رجعت می‌باشد و در آنجا انذار می‌کند.» و در همان کتاب از همین اسناد از امام باقر علیه السلام روایت شده که «امیرالمؤمنین - صلوات الله علیه - می‌فرمود: «مدثر» به هنگام رجعت محقق می‌شود، مردی به او گفت: ای امیرمؤمنان! آیا قبل از روز قیامت زندگی دیگری هست و سپس مرگ اتفاق می‌افتد، در این هنگام حضرت پاسخ داد: بله! به خدا قسم کفر بعد از رجعت شدیدتر از کفرهای قبلی است.» آیه پنجم: «إِنَّهَا لَإِخِيدَىٰ الْأَكْبَرِ * نَذِيرًا لِلْبَشَرِ» (۱۲۶۳) در روایت سابق از آن حضرت روایت شده که «مراد محمد است که نذیر بشر در رجعت می‌شود.» آیه ششم: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ» (۱۲۶۴) در روایت قبلی از آن حضرت وارد شده که این در رجعت است. آیه هفتم: «فَأَنْظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمٍ يَعْثُونَ * قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ * إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ» (۱۲۶۵) یعنی: «شیطان گفت خدایا تا روزی که مبعوث می‌شوند مهلت ده! پروردگار فرمود: تو تا روز وقت معلوم مهلت داری.» در منتخب البصائر (۱۲۶۶) از عیاشی از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از وی آیه مزبور را پرسیدند! فرمود: آیا گمان می‌کنی که مراد از بعثت روز قیامت است، خداوند او را تا روز قیام قائم ما مهلت داده هنگامی که خداوند قائم ما را مبعوث کند در مسجد کوفه می‌باشد. در این هنگام ابلیس در جلوی او راه می‌رود و می‌فرماید: وای بر ابلیس از آن روز، ناصیه شیطان را می‌گیرد و گردنش را می‌زند، این یوم وقت معلوم است.» و قمی (۱۲۶۷) از آن حضرت روایت کرده است که «یوم الوقت المعلوم» روزی است که رسول خدا بر صخره‌ای که در بیت

المقدس وجود دارد او را می‌کشد.» گویم یعنی در رجعت. و در منتخب البصائر (۱۲۶۸) به اسنادش از عبدالکریم بن عمرو خثعمی روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌گفت: «ابلیس به خداوند گفت: مرا تا روزی که مبعوث می‌شوند مهلت ده. خداوند از آن ابا کرد و فرمود: تو تا روزی وقت معلوم مهلت داری، هنگامی که یوم الوقت معلوم شد ابلیس با همه شیعیان خود از زمان آفرینش آدم تا آن روز آشکار می‌شود و این آخرین حمله‌ای است که امیرالمؤمنین می‌نماید. پرسیدم: آیا امیرالمؤمنین حملات کراتی دیگر دارد، فرمود: آری، این کرات و حملات فراوان است. هیچ امامی نیست که در دوره او مردم نیک و بد روزگارش کراتی دارند، تا این که خداوند جای کافر را به مؤمن نشان می‌دهد. و هنگامی که یوم الوقت معلوم رسید امیرالمؤمنین با یاران و ابلیس با یارانش حمله می‌کنند، حمل ملاقات ایشان در زمین فرات به نام روحا نزدیک به کوفه می‌باشد، ایشان با همدیگر به گونه‌ای جنگ می‌کنند که از زمان آفرینش چنین جنگی اتفاق نیفتاده است. گویی به یاران امیرالمؤمنین می‌نگرم که به طور قهقراپی صد گام به پشت سر بر می‌گردند، و گویی می‌بینم که پاهای ایشان به آب فرات رسیده. در این هنگام جبار - عزوجل - در سایه‌ای از ابر با فرشتگان فرود می‌آید. و کار پایان می‌یابد، رسول خدا صلی الله علیه و آله در پیش رو قرار داد و در دست وی حربه‌ای از نور می‌باشد، هنگامی که ابلیس نگاه می‌کند به پشت سر بر می‌گردد و فرار می‌کند. یاران وی می‌گویند: ما پیروز شدیم کجا می‌روی؟ ابلیس می‌گوید: من چیزی را می‌بینم که شما نمی‌بینید. من از خدا و پروردگار جهانیان بیمناکم، پیامبر به او می‌رسد و در بین دو کتف وی نیزه‌ای می‌زند، ابلیس به هلاکت می‌رسد و همه پیروان وی هلاک می‌شوند، در این هنگام خداوند عبادت می‌شود و هیچکس به او شرک نمی‌ورزد و امیرالمؤمنین چهل و چهار هزار سال سلطنت می‌نماید تا این که هر شیعه‌ای هزار پسر پیدا کند در این هنگام» (۱۲۶۹) با آنچه دارد در مسجد کوفه و اطرافش ظاهر می‌شود. آیه هشتم: «يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ» (۱۲۷۰) یعنی: «روزی که ایشان با آتش آزمایش می‌شوند» در منتخب البصائر (۱۲۷۱) به اسنادش به برخی از رجال خود از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که گفت: «در کزّه» شکسته و ذوب می‌شوند به طوری که طلا ذوب می‌شود به طوری که هر چیزی به همانند خود می‌پیوندد.» و در آن کتاب به اسنادش (۱۲۷۲) از امام کاظم علیه السلام روایت شده که فرمود: جان‌های عده‌ای باز گردانده خواهد شد و از ایشان در روزی که بلند می‌شد قصاص می‌کند و هر کس به بلایی معذب شود قصاص آن گرفته می‌شود و هر کس به خشم گرفتار آمده برای او خشم گرفته می‌شود و هر کس کشته شود برای او قصاص می‌شود و دشمنان ایشان نیز مبعوث می‌شوند تا از ایشان انتقام گرفته شود، آنگاه سی ماه عمر می‌کنند و در حالی که انتقام خویش گرفته و دل خویش خنک کرده‌اند. در یک شب همه می‌میرند و دشمنان ایشان به سوی آتشی بسیار سخت می‌روند، آنگاه در پیشگاه خدای - تعالی - می‌ایستند و حقوق ایشان استیفاء می‌شود.» آیه نهم: «يَقُولُونَ أَنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ * أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً * قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ * فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ * فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ» (۱۲۷۳) یعنی: «می‌گویند آیا ما از گور برخوایم خاست... بعد از آن که استخوانی پوسیده شدیم آن زمان، زمانی زیانکار خواهد بود، بلکه این یک مردن است، ناگهان ایشان در بیداری خواهند بود.» از منتخب البصائر (۱۲۷۴) به اسنادش به محمد بن عبدالله بن حسین روایت شده که گفت: «با پدرم خدمت امام صادق علیه السلام رسیدیم، گفتگویی بین ایشان رد و بدل شد، پدرم گفت: درباره «کزّه» چه می‌فرمایید؟ حضرت فرمود: گفتار قرآن را می‌گویم، چه این که قبل از این که آیه نازل شود تفسیر آن بیست و پنج شب قبل به آن حضرت رسید، خداوند فرمود: «تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ» به هنگامی که به دنیا برگشتند، ولی هنوز وارد آن نشده بودند، پدرم پرسید: خداوند می‌فرماید «فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ * فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ» مراد چیست؟ هنگامی که از بدن‌های ایشان انتقام گرفت، بدن‌ها می‌میرد و ارواح بیدار مانده و نمی‌خوابند و نمی‌میرند.» آیه دهم: «وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يَأْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ» (۱۲۷۵) یعنی: «هنگامی که موسی به قوم خود فرمود: ای قوم نعمت خداوند بر خویش را به یاد آورید، چه این که خداوند برای شما پیامبرانی فرستاد و شما را پادشاه نمود و به شما نعمت‌هایی داد که به هیچیک از جهانیان نداد.» در منتخب

البصائر (۱۲۷۶) به اسنادش به محمد بن سلیمان دیلمی از پدرش روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام درباره این آیه پرسیدم، فرمود: پیامبران مراد رسول خدا صلی الله علیه و آله و حضرت ابراهیم و اسماعیل و فرزندان او هستند و ملوک امامان هستند. گفتم: پرسیدم: کدام پادشاهی را خداوند به شما داده است؟ فرمود: پادشاهی بهشت و پادشاهی «کره». آیه یازدهم: «إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَيَّ مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ» (۱۲۷۷) قمی (۱۲۷۸) از پدرش از حماد از حریر از امام باقر علیه السلام روایت کرد که از جابر پرسیدم، فرمود: خداوند جابر را رحمت کند، دانش جابر به پایه‌ای رسیده بود که تأویل آیه مزبور را می‌دانست و آیه را تا «معاد» قرائت فرمود.» و از قمی (۱۲۷۹) به خالد کابلی از علی بن حسین روایت شده که در آیه یاد شده فرمود: «پیامبر و امیر المؤمنین علیه السلام به سوی شما باز می‌گردد.» و از قمی (۱۲۸۰) از پدرش از احمد بن نصر از عمرو بن شمر روایت شده که گفت: «در نزد ابو جعفر باقر علیه السلام نام جابر برده شد، فرمود: خداوند جابر را رحمت کند دانش او به آنجا رسید که تأویل این آیه «إِنَّ الَّذِي فَرَضَ...» را می‌دانست، یعنی می‌دانست که معنایش رجعت است. آیه دوازدهم: «أَفَعَيِّرُ دِينَ اللَّهِ يَتَّبِعُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ» (۱۲۸۱) یعنی: «آیا غیر دین خدا را می‌خواهند، در حالی که همه کسانی که در آسمان‌ها و زمین هستند به طوع و یا به کراهت و ناخوشی مسلمان شدند، و به سوی او بر می‌گردید.» عیاشی (۱۲۸۲) از صالح بن میثم روایت کرد که «از امام باقر علیه السلام از این آیه پرسیدم، فرمود: این هنگامی است که حضرت علی علیه السلام می‌فرماید من از همه مردم به این آیه سزاوارترم: «وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مِنْ يَمُوتُ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَمَا يَعْلَمُونَ * لَيَبِينَنَّ لَهُمُ الَّذِي يُخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلَيَعْلَمَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ» (۱۲۸۳) یعنی: «با جد و جهد فراوان سوگند به خدا خوردند که خداوند کسی را که میراند، زنده نمی‌کند، هرگز، وعده پروردگار حق است، لیکن بیشتر مردم نمی‌دانند تا برای ایشان موردی را که اختلاف کردند روشن سازد و کسانی که کفر ورزیده‌اند بدانند که دروغگو بوده‌اند.» صدوق (۱۲۸۴) در امالی به اسناد خود به ابو حمزه ثمالی از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که گفت: «ای ابو حمزه علی را به مرتبه‌ای کمتر از آن چه دارد پایین نیاور و علی را بالا تر از آنچه خداوند بالا برد نبرید و علی را همین بس است که با اهل کره بجنگد و با اهل جنت ازدواج کند.» و در بصائر (۱۲۸۵) از ابن عیسی همانند این روایت شده است و در منتخب البصائر همانند آن را به اسناد خود از عامر بن مقطه روایت نموده است. آیه سیزدهم: «وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ...» و تفسیر آن گذشت. آیه چهاردهم: «وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا» (۱۲۸۶) علی بن ابراهیم (۱۲۸۷) گفت: از رسول خدا روایت شد که: «هنگامی که برگردد، همه مردم به او ایمان می‌آورند.» و پدرم (۱۲۸۸) از قاسم بن محمد بن سلیمان بن داود منقری از ابی حمزه از شهر بن حوشب روایت کرد که گفت: حجاج به من گفت: ای شهر آیه‌ای در کتاب خدا موجود است که مرا خسته کرده، گفتم: ای امیر کدام آیه است؟ گفت: آیه «وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ...» به خدا قسم من دستور می‌دهم که گردن یهودی و نصرانی را بزنند و با خشم او را تحت نظر دارم. ندیده‌ام که لبان خویش را حرکت دهد، تا سرش را بریده و او را می‌برند. گفتم: خدا امیر را حالی نیکو دهد! مراد این نیست، پرسید چگونه است؟ گفتم: این آیه درباره نزول حضرت عیسی قبل از قیامت به دنیاست، در آن زمان هیچ یهود و ملتی نیست مگر این که قبل از مرگ به آن حضرت ایمان آورد و حضرت عیسی علیه السلام به امامت حضرت مهدی نماز می‌گزارد. گفت: وای بر تو، چگونه چنین معنایی می‌کنی و از کجا آوردی؟ پاسخ دادم: مرا محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابیطالب حدیث کرد، گفت: به خدا قسم از چشمه‌ای زلال آن را گرفته‌ای! آیه پانزدهم: «بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعَلَمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَّبَكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ * وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ» (۱۲۸۹) یعنی: «بلکه آنچه را که احاطه علمی به آن نداشتند تکذیب کردند، در حالی که هنوز تأویل آن نرسیده، کسانی که قبل از ایشان آمده نیز با همین رویه تکذیب کرده‌اند، بنگرید که این ستمگران به چه عاقبتی گرفتار آمده‌اند. عده‌ای ایمان آورده و عده‌ای از ایشان ایمان به آن نیاورده‌اند و خداوند به مفسدها داناتر است.» عیاشی (۱۲۹۰) از امام

باقر علیه السلام روایت کرده که از آن حضرت از امور مهم از قبیل رجعت و غیره پرسیدند، فرمود: از آنچه می‌پرسید هنوز وقتش نرسیده، خداوند فرمود: «بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَكِنَّا يَا تِهِمْ تَأْوِيلُهُ» و نظیر آن از امام صادق علیه السلام آمده (۱۲۹۱) و قمی گفت: «آیه درباره رجعت نازل شده، «کذبوا بها» یعنی گفته: این امکان ندارد.» آیه شانزدهم: «وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسْرَبُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يظَلْمُونَ» (۱۲۹۲) یعنی: «اگر کسانی که ستم کردند سرمایه همین زمین را می‌داشتند برای رهایی از آن فدیة می‌دادند و هنگامی که عذاب را دیدند، پشیمانی و حسرت خویش را پنهان می‌دارند و خداوند به عدالت بین ایشان حکم می‌کند و به ایشان ستم نمی‌شود.» قمی (۱۲۹۳) روایت کرده است که «مراد ظلم به آل محمد علیهم السلام و غصب حق ایشان است، «لافتدت به» یعنی در رجعت فرا دهد.» و در مجمع البیان و تفسیر عیاشی (۱۲۹۴) و قمی (۱۲۹۵) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که پنهان داشتن ندامت در حالی که ایشان در عذاب هستند چه سودی به حال ایشان دارد؟ فرمود: از شماتت دشمنان بدشان می‌آید.» آیه هفدهم: «وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا» (۱۲۹۶) یعنی: «هر کس از یاد من روی گرداند روزگاری سخت در پیش خواهد داشت.» امام صادق علیه السلام (۱۲۹۷) فرمود: «این زندگی در رجعت است.» قمی به اسنادش به معاویه بن عمار روایت کرده است که «گفت: از آن حضرت درباره آیه «فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا» پرسیدم، فرمود: به خدا سوگند این آیه درباره ناصیان است. گفت: فدایت شوم ما ایشان را در عمر طولانی‌شان دیدیم، ایشان در زندگی خود به راحتی زندگی می‌کردند. تا از دنیا رفتند. فرمود: به خدا قسم معیشت سخت و دشوار در رجعت است چه این که آنها در آن زمان از مدفوع می‌خورند.» و در منتخب البصائر (۱۲۹۸) سعد از احمد بن محمد همانند این حدیث را روایت نمود. آیه هیجدهم: «وَحَرَامٌ عَلَى قَوْمٍ أَهْلِكُنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ» (۱۲۹۹) قمی (۱۳۰۰) به اسنادش به ابن سنان از ابوبصیر و محمد بن مسلم از امام صادق علیه السلام و امام باقر علیه السلام روایت کرده است که «فرمودند: هر قریه‌ای که خداوند اهل آن را به عذاب هلاک کرده در رجعت بر نمی‌گردند.» پس این آیه دلالتی بیش از دیگر آیات در رجعت دارد، چه این که همه مسلمانان قبول دارند که مردمان هلاک شده با عذاب و غیر آنها در قیامت مبعوث می‌شود پس مراد از «لا یرجعون» در «رجعت» است، زیرا که در قیامت باز می‌گردند تا داخل آتش جهنم شوند. آیه نوزدهم: «أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بَأْنَهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ* الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ» (۱۳۰۱) یعنی: «به کسانی که به خاطر این که مورد ستم واقع شده اجازه داده شد که بجنگند و خداوند بر یاری ایشان قدرت دارد، کسانی که از سرزمین خویش به ناحق رانده شده‌اند چه این که گفتند پروردگار ما خداست.» قمی (۱۳۰۲) روایت کرده که آیه در علی و جعفر و حمزه نازل شد، آنگاه در دیگران. و در کافی (۱۳۰۳) از امام باقر علیه السلام روایت شده که آیه درباره رسول خدا صلی الله علیه وآله و علی و حمزه و جعفر نازل شده و شامل دیگران گردیده است. آیه بیستم: «وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَمَّا يوقِنُونَ» (۱۳۰۴) یعنی: «هنگامی که عذاب بر ایشان واقع شود، ما دابّه زمین را بیرون آوریم و او با ایشان سخن می‌گوید که: مردم به آیات ما یقین نمی‌نمایند.» قمی (۱۳۰۵) از امام صادق علیه السلام روایت کرده که گفت: «امیرالمؤمنین علیه السلام در مسجد در خواب بود، در زیر سر رمل جمع نموده و سرش را بر آن گذاشته بود. پیامبر صلی الله علیه وآله به آن حضرت رسید و با پایش او را حرکت داد و فرمود: برخیز ای «دابّه الله»، مردی از یارانش گفت: ای رسول خدا صلی الله علیه وآله آیا هیچیک از ما می‌تواند چنین اسمی را بر دیگری بگذارد؟ فرمود: نه به خدا قسم، این اسم تنها از آن اوست، و او دابّه‌ای است که خداوند در کتابش آن را یاد کرده و فرمود: «وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ...» آنگاه فرمود: ای علی! هنگامی که آخر زمان شود خداوند تو را در بهترین صورت برانگیزد و با تو وسیله‌ای است که بر دشمنان خویش داغ می‌نهد، مردی به امام صادق علیه السلام گفت: عامه می‌گویند: این دابّه ایشان را مجروح می‌سازد. امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند ایشان را در آتش جهنم مجروح سازد، این «تکلمهم» از باب «کلم» یعنی مجروح ساختن نیست بلکه از سخن گفتن است. و از قمی (۱۳۰۶) روایت شده که گفت: «مردی به عمار یاسر گفت: ای ابا یقظان! آیه‌ای در کتاب خداست که دلم را

آشوب کرده و مراد رشک افکنده است. گفت: کدام آیه است؟ مرد گفت: آیه «وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ...» این دایه چیست؟ عمار گفت: به خدا سوگند من نمی‌نشینم و نمی‌خورم و نمی‌نوشم مگر این که این دایه را به تو نشان دهم عمار با آن مرد به نزد امیرالمؤمنین علیه السلام آمد، حضرت مشغول خوردن خرما و سرشیر بود، فرمود: ای ابالیقظان بیا، عمار جلو رفت و شروع به خوردن کرد، مرد در شگفت ماند و هنگامی که عمار بلند شد، مرد گفت: سبحان الله تو سوگند خوردی که نخوری و نیاشامی و نشینی تا او را به من نشان دهی؟ عمار پاسخ داد: به تو نشان دادم، اگر بفهمی! و در مجمع روایت شده که در تفسیر عیاشی این قصه عیناً نقل شده و آن را از ابوذر نقل نموده است.

در علوم امیر المؤمنین (ع)

و در کافی (۱۳۰۷) از امام باقر علیه السلام روایت شده که گفت: «امیرالمؤمنین علیه السلام گفت: به من شش علم داده شده است: ۱ - منایا (علم به زمان مرگ) ۲ - علم به بلایا ۳ - علم به وصایا ۴ - فصل الخطاب ۵ - و من دارای «کرات» و دولت همه دولت‌ها و دارای عصا و میسم (داغ کننده) و دابه‌ای که با مردم سخن می‌گوید هستم.» اخبار در این باره فراوان است. آیه بیست و یکم: «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعَفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أُمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ وَنُتَمِّكَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ» (۱۳۰۸) و در کافی (۱۳۰۹) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که آن حضرت به امام صادق نگرست که راه می‌رفت، فرمود: آیا فکر می‌کنی که این از کسانی است که خداوند فرمود: «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعَفُوا...» و در معانی (۱۳۱۰) الاخبار از امام صادق علیه السلام روایت شده است که: «رسول خدا صلی الله علیه و آله به علی و حسن و حسین نگرست و گریه کرد و فرمود: شما بعد از ما مستضعف هستید، به آن حضرت گفتند: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله معنای آن چیست؟ فرمود: معنایش این است که شما امامان بعد از من هستید، خدای - عزوجل - می‌فرماید: «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعَفُوا فِي الْأَرْضِ...» این آیه تا قیامت در ما جاری است. و در مجالس (۱۳۱۱) از آن حضرت روایت شده است، فرمود: «این آیه برای ما و یا در ماست» و در اکمال و غیبت روایت شده که «هنگامی که امام زمان متولد شد به این آیه گویا شد.» گویم: شاهد بر این که آیه درباره آل محمد علیهم السلام و در مورد رجعت است این که در آیه «وَتُرِيدُ» آورده که صیغه مستقبل است و اگر در بنی اسرائیل نازل شده بود باید صیغه ماضی می‌آورد و بنی اسرائیل و آل محمد علیهم السلام هنوز زمین را وارث نشده‌اند، لذا باید زمانی باشد که ایشان زمین را به ارث ببرند و آن زمان رجعت ایشان است.

در تأویل قتل و موت مؤمن

آیه بیست و دوم: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۱۳۱۲) در اکمال (۱۳۱۳) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «به خدا سوگند هنوز تأویل آن نرسیده و تأویل آن فرود نخواهد آمد مگر این که قائم خارج شود، هنگامی که قائم خروج کند، کافران به خدا و مشرکان خروج آن حضرت را خوش ندارند. اگر کافر و مشرکی در دل سنگی سخت باشد آن سنگ می‌گوید ای مؤمن در دل من کافری است مرا بشکن و او را بکش.» و عیاشی (۱۳۱۴) از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که: «لیظهره» یعنی خداوند او را در رجعت غالب و پیروز کند.» و در منتخب البصائر (۱۳۱۵) به اسنادش به جابر بن یزید از امام باقر علیه السلام روایت کرد که گفت: «هیچ مؤمنی نیست مگر این که کشته شدن و مردنی دارد، اگر کسی کشته شود دوباره محشور می‌شود تا بمیرد و اگر بمیرد دوباره محشور می‌شود تا کشته شود آنگاه بر امام باقر علیه السلام این آیه «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ» راتلاوت کردم حضرت فرمود: «ادامه آیه «و منشوره» است، پرسیدم: مراد از «منشوره» چیست؟ فرمود: این گونه جبرئیل بر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نازل شده فرمود که: «کل نفس ذائقة الموت و منشوره» پس از آن فرمود: هیچ خوب و

بدی در این امت نیست مگر این که محشور می‌شود، مؤمنان به سوی چیزی که چشم ایشان را روشن می‌کند و فاجران به عذاب الهی منشور و محشور می‌گردند، آیا نشنیده‌ای که خدای - تعالی - فرمود: «وَلَنذِيقَهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذَى الَّذِي دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ» (۱۳۱۶) یعنی: «ما عذاب اندک را قبل از عذاب اکبر به ایشان بچشانیم» و فرمود: «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ» (۱۳۱۷) مراد از آن آل محمد علیهم السلام است که در رجعت قیام کرده و انذار می‌نماید و آیه «إِنَّهَا لَأُحَدِّثُ الْكُتُبَ * نَذِيرًا لِلْبَشَرِ» (۱۳۱۸) مراد در رجعت است و فرمود: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» فرمود: خداوند او را در رجعت غالب می‌کند» و فرمود: «إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ» (۱۳۱۹) مراد علی بن ابی طالب علیه السلام در زمان رجعت است. جابر گفت: امام باقر علیه السلام فرمود: امیرالمؤمنین در آیه شریفه «رُبَّمَا يُوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ» فرمود: «مراد زمانی است که من و شیعیانم و عثمان بن عفان و شیعیانش مبعوث شویم و در آن زمان بنی امیه را بکشیم در آن هنگام کفار دوست دارند که کاش مسلمان بودند.» آیه بیست و سوم: «إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ» در روایت قبلی بیان شد که مراد از باب علی بن ابی طالب علیه السلام در رجعت است. آیه بیست و چهارم: «رُبَّمَا يُوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ» (۱۳۲۰) در روایت قبلی بیان شد که مراد خروج امیرالمؤمنین علیه السلام و عثمان و کشتن بنی امیه در رجعت است. آیه بیست و پنجم: «وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا» (۱۳۲۱) «و بگو، ستایش خدایی را که آیات خود را به شما نشان می‌دهد و آنها را می‌شناسید.» از قمی (۱۳۲۲) روایت شده که «آیات امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام هستند که وقتی به دنیا باز گردند دشمنانشان ایشان را می‌شناسد چه این که ایشان را در دنیا دیده‌اند.» آیه بیست و ششم: «وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ * قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ * فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ وَانْتَظَرُوا إِنَّهُمْ مُنْتَظَرُونَ» (۱۳۲۳) یعنی: «و می‌گویند اگر راست می‌گویند این فتح در چه زمانی اتفاق می‌افتد، بگو روز فتح ایمان کفار به حال ایشان سودی ندارد و به آنها مهلت داده نمی‌شود، پس صبر کنید ایشان هم صبر می‌کنند.» قمی (۱۳۲۴) روایت کرده که «این مثلی است که خداوند برای رجعت زده است، هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله به ایشان رجعت را خبر داده، گفتند: «مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ» آیه بیست و هفتم: «قُلْ رَبِّ إِنَّمَا تُرِينِي مَا يُوعَدُونَ» (۱۳۲۵) یعنی: «بگو پروردگارا آیا وعده‌هایی که به ایشان داده می‌شود به من نشان نمی‌دهی.» در منتخب البصائر (۱۳۲۶) به اسنادش به جابر بن عبدالله روایت کرده که گفت: «رسول خدا صلی الله علیه و آله در روز فتح چنین خطبه خواند: «ای مردم شما را می‌شناسم که بعد از من کافر شده و باز می‌گردید و عده‌ای گردن دیگران را می‌زنند، و اگر چنین کنید با شمشیر با شما مقابله می‌کنم، آنگاه به سمت راست خود توجه کرد، مردم گفتند: جبرئیل به او اشاره کرد و به او گفت: «و یا علی» (یعنی من و یا علی) با شما مقابله می‌کنم.» لذا آن حضرت فرمود: و یا علی با شما مقابله خواهد کرد. و در روایتی ابان بن تغلب (۱۳۲۷) از امام صادق علیه السلام روایت کرد که فرمود: جبرئیل نازل شد و گفت: ای محمد «ان شاء الله و یا آن مقابله توسط علی بن ابی طالب علیه السلام اتفاق می‌افتد، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: آیا آن شخص به خواست خدا علی بن ابی طالب علیه السلام است، جبرئیل گفت: یکی از آن تو و دوازده آن علی است و موعد شما در «السلام» است. ابان پرسید: فدایت شوم! سلام کجاست؟ پاسخ فرمود: ای ابان سلام در پشت کوفه است.» گویم: آنگاه خدای - تعالی - (در ادامه آیه) فرمود: «وَإِنَّا عَلَىٰ أَنْ نُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ» (۱۳۲۸) یعنی: «ما بر نشان دادن آن چه به ایشان وعده داده‌ایم تواناییم» مراد در رجعت است. آیه بیست و هشتم: «قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ» (۱۳۲۹) یعنی: «وای بر ما، چه کسی از گور ما را برانگیخت، این وعده رحمن و درستی گفتار پیامبران است. در کافی (۱۳۳۰) به اسنادش از امام رضا علیه السلام روایت کرد که: من به امام رضا علیه السلام نوشتم و در آن از جفای اهل واسط و حمله ایشان به من شکایت کردم در واسط عده‌ای از طرفداران عثمان بودند که مرا آزار می‌کردند.» حضرت با خط خود نوشت: «خداوند از دوستان ما عهد گرفت تا صبر و شکیبایی در دولت باطل پیشه کنند، پس برای حکم پروردگارت شکیبا باش، اگر رهبر مردم هم قیام کند ایشان گویند: «يا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ»

آیه بیست و نهم: «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ» (۱۳۳۱) یعنی: «ما پیامبران خویش و کسانی را که در دنیا ایمان آورده‌اند و در روزی که همه بلند می‌شوند یاری می‌کنیم.» در منتخب البصائر (۱۳۳۲) از جمیل بن دراج از امام صادق علیه السلام روایت شده که «گفت: پرسیدم معنای آیه «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا...» چیست؟ فرمود: آیه در رجعت است، آیا ندیده‌اید که بسیاری از انبیاء علیهم السلام در دنیا یاری نشده‌اند و کشته شده‌اند و امامان نیز شهید شده‌اند و یاری از ناحیه پروردگار نگردیده‌اند. پرسیدم: «وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يَنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ * يَوْمَ يَشْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمَ الْخُرُوجِ» (۱۳۳۳) یعنی: «و بشنو روزی که منادی از مکان نزدیک ندا می‌دهد ایشان صیحه حقانی را می‌شنوند و این روز خروج و مبعث است.» فرمود: این آیه درباره رجعت است.» و قمی (۱۳۳۴) از احمد بن ادریس از عیسی همانند آن را روایت کرده و در آن (۱۳۳۵) آمده: «و بعد از انبیاء علیهم السلام، ائمه علیهم السلام کشته شده‌اند و در دنیا یاری نشده‌اند.» آیه سی‌ام: «اسْتَمِعْ يَوْمَ يَنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ...» تفسیر آن را دیدید. آیه سی و یکم: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِمِيعَتِ اللَّهِ الَّتِي بِإِعْتَمَادِهَا هِيَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (۱۳۳۶) عیاشی (۱۳۳۷) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که «درباره این آیه از آن حضرت سؤال شد، آن حضرت فرمود: یعنی در میثاق آنگاه آیه التائبون را قرائت کردم، فرمود: من التائبین العابدین تا آخر آیه را نمی‌خوانم و فرمود: هنگامی که ایشان را دیده‌ای در آن هنگام ایشان کسانی‌اند که خداوند از ایشان جان‌ها و اموال ایشان را خریده است» یعنی در رجعت و در منتخب البصائر از ابوبصیر همانند آن روایت شده است. آیه سی و دوم: «وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا» (۱۳۳۸) یعنی: «هر کس در این دنیا نابینا باشد در آخرت نیز نابینا خواهد شد بلکه گمراهی او بیشتر خواهد شد.» در منتخب البصائر (۱۳۳۹) به اسنادش از ابوبصیر از یکی از این دو امام علیهما السلام درباره این آیه روایت کرده است که «فرمود: آیه در رجعت است» و عیاشی از حلبی از ابوبصیر همانند این را روایت کرده است. آیه سی و سوم: «ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا» (۱۳۴۰) یعنی: «من شما را برای کره‌ای دیگر (حمله‌ای دیگر بر ایشان) باز گردانیدم و با مال‌ها و فرزندان شما را یاری رسانیدم و بر جمعیت شما افزودیم.» در کافی (۱۳۴۱) به اسنادش از عبدالله بن قاسم بطل از امام صادق علیه السلام در آیه شریفه «وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ» (۱۳۴۲) یعنی: «به بنی اسرائیل در کتاب وحی کردیم که شما دوبار در زمین فساد می‌کنید.» فرمود: کشتن علی بن ابی‌طالب و نیزه زدن بر امام حسن علیه السلام «وَلَتَعْلَنَنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا» (۱۳۴۳) یعنی: «بسیار بزرگی و رفعت می‌گیرید.» فرمود: مراد کشتن امام حسین علیه السلام است، «فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا» (۱۳۴۴) یعنی: «هنگامی که زمان یاری و انتقام از خون حسین علیه السلام آمد» «بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ» (۱۳۴۵) یعنی: «هنگامی که وعده نخستین آمد ما بندگان قدرتمند بر شما می‌فرستیم، ایشان در بین شهرها جستجو می‌کنند.» فرمود: عده‌ای هستند که خداوند قبل از خروج حضرت قائم بر می‌انگیزد، هیچ خونی آل محمد علیهم السلام را نمی‌بیند مگر این که او را می‌کشند. «و کان وعداً مفعولاً» یعنی: «وعده مزبور انجام خواهد شد.» یعنی خروج قائم علیه السلام «ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ» (۱۳۴۶) یعنی خروج حضرت امام حسین علیه السلام با هفتاد تن از یاران خود هر کدام کلاه خودهای طلایی دو رو دارند و به مردم می‌رسانند که این حضرت امام حسین علیه السلام است که خارج شد و مؤمنین در آن شبهه‌ای ندارند.» و عیاشی (۱۳۴۷) از صالح بن سهل همانند این را با تفاوتی اندک در الفاظ نقل کرده است. و در جامع الفوائد (۱۳۴۸) به اسنادش به ابی‌الجارود از کسی که از حضرت علی علیه السلام شنیده نقل کرده است که حضرت فرمود: «العجب کل العجب بین جمادی و رجب...» یعنی: «همه شگفتی‌ها در بین جمادی و رجب است.» مردی بلند شد و گفت: ای امیرالمؤمنین امری که این همه باعث شگفتی شده چیست؟ فرمود: مادرت به عزایت بنشیند کدام شگفتی از این شگفت‌تر که مردگان دشمنان خدا و رسول و اهل بیت را بکشند، و این تأویل آیه شریفه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَمَا تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْكُفَّارِ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ» یعنی: «ای کسانی که ایمان

آورده‌اید، با گروهی که خداوند بر ایشان خشم گرفته دوستی نکنید، ایشان از آخرت مأیوسند همان گونه که کافران از مردگان مأیوس می‌باشند.» هنگامی که کشتار فوق‌العاده شدت گرفت می‌گویند: مرد و یا هلاک شد، در کدام دشت می‌رود و این تأویل این آیه است که: «تُمْ رَدَدْنَا لَكُمْ الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَيْنَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا» و روایت در این باره فراوان از امیرالمؤمنین علیه السلام رسیده است. سی و چهارم: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ» (۱۳۴۹) تفسیر آن گذشت. سی و پنجم: «رَبَّنَا أَمَتْنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ» (۱۳۵۰) یعنی: «پروردگارا! دوبار ما را میراندی و دوبار ما را زنده کردی.» قمی (۱۳۵۱) از امام صادق علیه السلام روایت کرده که آیه درباره رجعت است. و در منتخب البصائر (۱۳۵۲) از کتاب مشیخه حسن بن محبوب به اسنادش از محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام درباره این آیه روایت شده که فرمود: این ویژه گروه‌هایی در رجعت بعد از مرگ است و در قیامت نیز پیاده می‌شود. پس خداوند ستمگران را از رحمت خود دور کند! گویم: کنکاش و تفسیر این آیه: مفسران بر این رفتند که مراد از دو بار زنده کردن این است که یک بار احیاء و زنده کردن در شکم مادران و بار دیگر در قبر صورت می‌گیرد تا به حال سؤال منکر و نکیر پاسخ دهد. و مراد از دوبار میراندن، میراندن در دنیا و میراندن در قبر است، لیکن این تفسیر با ظاهر آیه شریفه سازگاری ندارد، چه این که آیه این است: «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا ينادُونَ لِمَقْتِ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ* قَالُوا رَبَّنَا أَمَتْنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ* ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ» (۱۳۵۳) یعنی: «کسانی که کفر ورزیده‌اند، به آنها ندا می‌شود که دشمنی خدا با شما بیش از دشمنی خود شما با خودتان است، آیا شما به سوی ایمان خوانده می‌شوید ولی اجابت نمی‌کنید و کفر می‌ورزید، گفتند: پروردگارا ما را دوبار میراندی و دوبار زنده کردی، ما به گناهان خویش اعتراف نموده‌ایم. آیا راهی برای بیرون رفتن است.» علت آن این است که هنگامی که خداوند به تنهایی خوانده شد کفر ورزیده و اگر شرک ورزیده شود شما ایمان می‌آورید. پس حکم از آن خداوند بلند مرتبه بزرگ است و از ظاهر این آیه فهمیده می‌شود که «رَبَّنَا أَمَتْنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ» تصدیق آیه «لِمَقْتِ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ» است و لذا به گناهان خویش اعتراف کردند و اقرار نمودند که راهی برای بیرون رفتن از عذاب ندارند، بنابراین دو احیاء و دو اماتة علت برای استحقاق عذاب همیشگی ایشان شده که راهی برای فرار باقی نگذاشته است. و روشن است که احیاء و اماتة در قبر برای این منظور مفید نیست، نیز احیاء و اماتة در رجعت نیز در آن مفید نمی‌باشد، چنانکه برخی در روایت قمی از امام صادق علیه السلام احتمال داده‌اند، بنابراین باید مراد دو احیاء و دو اماتة‌ای باشد که در استحقاق عقاب مدخلیتی داشته باشد. گویم: شما در فقره «و دعائم الاخیار» و غیره فهمیدید که خداوند در انسان بلکه در همه عالم نمونه عالم اکبر را به ودیعت گذاشته است، بنابراین در حقیقت انسان دو نجد که عبارت از اسم خدایی است که مبدأ خیرات می‌باشد و نیز طاغوت که مصدر همه شرور است به ودیعت گذاشته تا اختیار در انسان محقق شود و لذا خداوند انسان را قادر ساخته تا هر یکی از دو نجد و اسم را زنده کند و از راه آن سلوک نماید و به اله الاله و رب الارباب برسد و میراندن آن دو به نرفتن از آن مسیر و ترجیح مسیر دیگر است، پس هر انسانی که ایمان به خدا آورده و به طاغوت کفر ورزیده اسم خدا را احیاء کرده و اسم طاغوت را میرانده و خداوند را ولی خود قرار داده، از ظلمات طاغوت به نور اسم الله می‌رسد و به عروة الوثقی که هرگز پاره نمی‌شود چنگ می‌زند. و هر کس به خدا کفر بورزد و طاغوت را زنده کند طاغوت ولی اوست و او را از نور خدا به تاریکی طاغوت می‌برد، این عده دوزخی و در آن جاودانند، پس مراد از آیه شریفه این است که خداوند ما را توانایی دادی تا عالم خود و ظلمت را احیاء کنیم و یا آن دو را بمیرانیم ما با اختیار خویش احیاء عالم ظلمت را بر عالم نور ترجیح دادیم، بنابراین راهی برای خروج از عذاب نداریم، چنانکه آیه شریفه «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِي رَبُّكَ أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انظُرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ» (۱۳۵۴) بر آن دلالت دارد. قمی از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود:

«هنگامی که خداوند به تنهایی یاد شود یعنی اگر خدا با ولایت کسانی یاد شود که فرمان به ولایت او داد شما کفر می‌رزید و اگر خدا شرک ورزیده شد یعنی به ولایت کسانی که حق ولایت ندارند دعوت شوید ایمان به ولایت او می‌آورد.» و در کافی از آن حضرت علیه السلام روایت شده که فرمود: یعنی: «هنگامی که خدا و یا اهل ولایت خوانده شوند کفر می‌رزید.» آیه سی و ششم: «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِي رَبُّكَ أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قُلْ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ» یعنی: «آیا منتظرند تا فرشتگان آیند و یا برخی از آیات پروردگار بیاید، روزی که برخی از آیات پروردگار بیاید کسی را که قبلاً ایمان نیاورد و یا در ایمان خود خیری کسب نکرده ایمانش سودی ندارد، پس منتظر بمانید ما نیز منتظریم.» در توحید (۱۳۵۵) از امیرالمؤمنین علیه السلام در آیه: «أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ...» روایت شده که فرمود: یعنی قبل از آمدن این آیه، و این آیه طلوع خورشید از مغربش می‌باشد.» و نظیر آن در احتجاج از آن حضرت روایت شده است. و قمی (۱۳۵۶) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که در آیه «أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا» فرمود: «هنگامی که خورشید از مغربش طلوع کرد اگر در آن روز کسی ایمان بیاورد، ایمانش سودی به حال وی ندارد.» و در خصال (۱۳۵۷) از آن حضرت روایت شده است که امام باقر علیه السلام فرمود: «هنگامی که خورشید از مغربش طلوع کرد همه مردم در آن روز ایمان می‌آورند، ولی هیچکس را سودی ندارد.» و اخبار در این که مراد از طلوع خورشید از مغربش کنایه از ظهور حضرت قائم - عجل الله فرجه الشریف - می‌باشد، فراوان است. و در اکمال (۱۳۵۸) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «آیات ائمه علیه السلام هستند و آیه‌ای که انتظارش را می‌کشند حضرت قائم می‌باشد. در آن روز هیچکس را ایمان سودی ندارد.» و در احتجاج (۱۳۵۹) از ناحیه مقدسه به محمد حمیری آمده است که: «أشهد أنك حجة الله أنتم الأول و الآخر و أن رجعتكم حق لا ريب فيها يوم لا ينفع نفساً إيمانها لم تكن آمنّت من قبل أو كسبت في إيمانها خيراً» و بعداً خواهد آمد. آیه سی و هفتم: «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» (۱۳۶۰) یعنی: «ما بعد از ذکر در زبور نوشتیم که زمین را بندگان شایسته من به ارث می‌برند.» در بحار (۱۳۶۱) از کتاب علل الشرایع تألیف محمد بن علی بن ابراهیم بن هاشم روایت کرده است که نسخه‌ای عتیق از آن کتاب در نزد ما بود، گفت: «خداوند در کتاب خود به پیامبر خبر داد که چه حوادث و مصیبت‌هایی از قبیل قتل و غضب و بلاها بر ایشان وارد می‌شد و سپس خداوند ایشان را به دنیا باز می‌گرداند تا دشمنان خویش را بکشند و زمین را به ایشان بدهد و این آیه شریفه: «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» و فرموده حق تعالی: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ...» (۱۳۶۲) است. و در صافی از قمی (۱۳۶۳) روایت شده که گفت: «مراد قائم و یاران او هستند.» گفت: در زبور حوادث آینده و تحمید و تمجید و دعا موجود است.» و در روایت دیگر (۱۳۶۴) «خداوند زبور را به داود داد و در آن توحید و تمجید و دعا و خبرهای رسول خدا صلی الله علیه وآله و امیرالمؤمنین و ائمه‌علیهم السلام و اخبار رجعت و حضرت قائم موجود است.» آیه سی و هشتم: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسِّرَنَّ لَهُمْ دِينَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا» (۱۳۶۵) در کافی (۱۳۶۶) از امام صادق علیه السلام روایت شده که از این پرسیدند، امام صادق علیه السلام فرمود: «ایشان ائمه‌علیهم السلام هستند. و از امام باقر علیه السلام روایت شده که «خداوند در کتاب خود درباره والیان امر بعد از محمد صلی الله علیه وآله آیه «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسِّرَنَّ لَهُمْ دِينَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» نازل کرده، خداوند می‌فرماید: «شما را جانشین علم و دین و عبادت خویش بعد از پیامبرم کرده‌ام، چنان که اوصیاء آدم بعد از او... تا این که فرمود: خداوند والیان امر را بعد از پیامبر صلی الله علیه وآله قدرت بر علم داد و ما آنها هستیم.» قمی (۱۳۶۷) روایت کرد که «آیه در قائم آل محمد علیه السلام نازل شده است.» و در مجمع آمده است که «از اهل بیت روایت شده که آیه درباره حضرت مهدی آل محمد علیه السلام نازل شد.» و

گفت: عیاشی (۱۳۶۸) به اسنادش از علی بن الحسین علیه السلام روایت کرده که «وی آیه شریفه یاد شده را قرائت کرد و فرمود: به خدا سوگند ایشان شیعه اهل بیت هستند، خداوند ایشان را با دست مردی از ما یعنی مهدی علیه السلام خلیفه قرار می‌دهد. و رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره وی فرمود: «لو لم یبق من الدنیا إلا یوم واحد لطول الله ذلك الیوم حتی یأتی رجل من عترتی اسمه اسمی یملاً الأرض عدلاً و قسطاً کما ملئت جوراً و ظلماً» فرمود: و همانند این روایت از امام باقر (۱۳۶۹) و امام صادق علیهما السلام روایت شده که گفت: بنابراین مراد از «الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات» پیامبر و اهل بیت او علیهم السلام هستند» گوید: و مراد از آیه و روایت رجعت است، چه این که ایشان هنوز نتوانسته نعمت‌هایی که خداوند به ایشان داده اظهار کنند، چه رسد به این که خداوند به ایشان قدرت و تمکن داده و بیم ایشان را به امنیت بدل کرده باشد، خداوند ستم کنندگان بر حقوق ایشان را لعنت کند و برائت از ایشان را روزی ما کند. آیه سی و نهم: «وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ» (۱۳۷۰) یعنی: «کسانی که ستم کرده‌اند، عذابی کمتر از آن دارند، لیکن بیشترشان نمی‌دانند. قمی (۱۳۷۱) گفت: «مراد عذاب رجعت با شمشیر است.» و در بحار (۱۳۷۲) و در روایت سعد بن عبدالله در انواع آیات قرآنی به روایت ابن قولویه که نسخه‌ای عتیق در نزد ما بود آمده است که امام باقر علیه السلام فرمود: «جبرئیل این آیه را چنین نازل کرده است: «فإن للظالمین آل محمد حقهم عذاباً دون ذلك و لكن أكثر الناس لا یعلمون یعنی عذاباً فی الرجعة» یعنی: «ستمگران که به حق آل محمد علیهم السلام ستم کرده‌اند عذابی کمتر دارند و لیکن بیشتر مردم نمی‌دانند، یعنی عذابی در رجعت دارند.» آیه چهلم: «سَنَسِئُمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ» (۱۳۷۳) قمی (۱۳۷۴) گفت: «آیه در رجعت به هنگام بازگشت امیرالمؤمنین و بازگشت دشمنان ایشان است آن حضرت با داغی بر دشمنان داغ می‌نهد، چنان که چارپایان بر روی بینی و لبان داغ زده می‌شوند.» آیه چهل و یکم: «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ» (۱۳۷۵) عیاشی (۱۳۷۶) از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که: «هر کس کشته شد طعم مرگ را نمی‌چشد، آنگاه فرمود: باید بر گردد تا طعم مرگ را بچشد» و از آن حضرت روایت شده که «هر کس کشته شد محشور می‌شود تا بمیرد و هر کس مرد محشور می‌شود تا کشته شود.» و در منتخب البصائر (۱۳۷۷) به اسنادش به جابر بن زید از امام باقر علیه السلام روایت شده که گفت: «هیچ مؤمنی نیست مگر این که مرگ و قتلی در پیش رو دارد، اگر کشته شود محشور می‌شود تا بمیرد و اگر بمیرد محشور می‌شود تا کشته شود. آنگاه بر امام باقر علیه السلام این آیه «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ» را تلاوت کردم، فرمود: «و منشوره» ادامه آیه است. پرسیدم: معنای «منشوره» چیست؟ فرمود: جبرئیل این گونه آیه را نازل فرموده است: «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ» فرمود: هیچ نیکوکار و بدکاری در این امت نیست مگر این که محشور می‌شود، مؤمنون به سوی روشنی چشم خوش و فاجران به سوی عذاب خدا محشور می‌گردند. آیا نشنیده‌ای که خداوند فرمود: «وَلَنذِيقَنَّهُمُ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ» (۱۳۷۸) آیه چهل و دوم: «وَلَنذِيقَنَّهُمُ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ» قمی گفت: «عذاب رجعت با شمشیر است و در آیه سابق در روایت امام باقر معلوم شد که در رجعت است.» آیه چهل و سوم: «وَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا» (۱۳۷۹) از قمی (۱۳۸۰): آیات امیرالمؤمنین و ائمه به هنگام مراجعت به دنیا هستند که دشمنان ایشان چون ایشان را در دنیا دیده‌اند ایشان را می‌شناسند. امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۳۸۱) فرمود: «و الله ما لله آیه أكبر منی» یعنی: «به خدا قسم خداوند آیه‌ای بزرگ‌تر از من ندارد.» این چهل و سه آیه برخی در رجعت صراحت داشته و برخی تفسیر به آن شده‌اند و از مجموع این اخبار استفاده می‌شود که هر آیه‌ای که تا زمان حضرت قائم علیه السلام پیاده نشده که غیر از بهشت و جهنم باشد، در رجعت پیاده می‌شود. ما سخن را بیش از این طولانی نمی‌کنیم. اخبار نیز با آنچه در ضمن آیات و تفسیر آنها یاد کردیم کافی است. مسأله رجعت به نزد کسانی که ایمان به خدا و رسول و خلفایش آورده‌اند ظاهرتر از این است که بخواهیم استدلال بر آن کنیم، بلکه مرحوم مجلسی در باب رجعت بیان کرده که اخبار در رجعت بیش از دویست حدیث صریح است، این اخبار را و چهل و چند راویان ثقه و بزرگان و دانشمندان برجسته در بیش از پنجاه کتاب خود ذکر کرده‌اند. ۱ - مثل ثقة الاسلام کلینی: ۲ - صدوق محمد بن بابویه و قریب چهل و چند نفر را نام برد. هر کس خواهد به کتاب غیبت بحار مراجعه کند. اکنون که این چند

لمعه را فهمیدید بدان که مفاد این لمعه‌ها این است که بر خداوند لازم است که وعده‌های خویش در آیات را که در لمعه سوم آمده محقق سازد. و نیز شرط خدا بر مؤمنین برای رسیدن به بهشت هنوز محقق نشده است. چه این که جنگ و کشتن و کشته شدن در مورد همه اتفاق نیفتاده است، و لذا آن عهدی که خداوند در تورات و انجیل و قرآن بسته و هنوز با همه اسمای حسنی خود عبادت نشده و دین حضرت محمدصلی الله علیه و آله بر همه ادیان مطابق وعده‌اش چیره نگردیده است. علاوه این که بدون آن با غرض حق - تعالی - منافات دارد.

آگاهی‌ها

آگاهی اول: در مراد از این که کافران محض و مؤمنان محض کیستند

مراد از اخبار وارده بر این که رجعت ویژه مؤمنین محض و کافران محض و یا مشرکین محض است این می‌باشد که مستضعفین مورد استثناء در آیه «إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا» إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا (۱۳۸۲) یعنی: «کسانی که فرشتگان ایشان را میراندند، بر خود ستم ورزیده بودند، از ایشان می‌پرسند کجا بودید؟ پاسخ می‌دهند: ما در زمین مستضعف بودیم، به ایشان می‌گویند: مگر سرزمین خدا گسترده و وسیع نبود تا مهاجرت کنید؟ جایگاه آنها جهنم است و بد عاقبتی است. مگر مردان و زنان و کودکان مستضعفی که چاره‌ای نداشتند و راهی را نمی‌شناختند.» در کافی (۱۳۸۳) از امام باقرعلیه السلام روایت شده که فرمود: «چاره‌ای نداشتند که کفر را از خود منع نمایند و راهی به ایمان نداشتند و نمی‌توانستند مؤمن گردند و یا کافر شوند. فرمود: مراد کودکان و زنان و مردانی‌اند که عقلی همانند عقل کودکان دارند.» و از آن حضرت روایت شده که پرسیدند ایشان کیستند؟ فرمود: زنان و فرزندان شما! سپس گفت: آیا ام ایمن را دیدید، من شهادت می‌دهم که او از اهل بهشت است، ولی آنچه شما می‌دانستید او نمی‌دانست.» و در معانی و تفسیر عیاشی از آن حضرت قریب به حدیث اول نقل شده و در روایت دیگر آمده «از ایشان قلم برداشته شده است.» و از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «لا يستطيعون حيلة إلى النصب فينصبون ولا يهتدون سبيل أهل الحق فيدخلون فيه و هؤلاء يدخلون الجنة بأعمال حسنة و باجتناح المحارم التي نهى الله عز و جل عنها و لا ينالون منازل الأبرار»؛ یعنی راهی برای دشمنی نداشتند تا دشمنی کنند و نیز راهی به حق نمی‌بردند تا وارد حق شوند، ایشان با کارهای خوب خود و بادوری از حرام‌هایی که خداوند از آنها نهی کرده وارد بهشت می‌شوند ولی به منازل ابرار نمی‌رسند.» و عیاشی (۱۳۸۴) از امام باقرعلیه السلام روایت کرده که از آن حضرت از مستضعفین پرسیدند، فرمود: زنان ابلهی که در پرده هستند و خادمان، که وقتی به ایشان بگویی نماز بخوان می‌خوانند چیزی جز آن چه به ایشان گفته‌اید نمی‌دانند و نیز کسانی که از بلاد دیگر رבוده شده‌اند که چیزی را جز آنچه به ایشان گفته‌اند نمی‌فهمند و نیز مرد پیر و کودک.» و حاصل این اخبار این است که مستضعفین کسانی‌اند که قدرت بر فهم توحید و یا معرفت پیامبر و ولایت ندارند مگر اینکه از دیگران تقلید نمایند، پس اولین مرتبه مستضعف همان است که امام باقر و امام صادق علیهما السلام درباره ام ایمن فرمودند و آخرین مراتب آن زنان ابله و بردگانی که از جاهای دیگر رבוده می‌شوند و بین این دو مرتبه مراتب فراوانی قرار دارد. پس مراد از کسانی که ایمان محض دارند کسانی‌اند که با چاره و دلیل ایمان را فهمیدند، و کافرین محض کسانی‌اند که بعد از فهمیدن راه، انکار نمایند و یا امکان فهم و هدایت دارند ولی در رفتن آن کوتاهی می‌کنند. چنانکه بسیاری از عامه چنین هستند. وقتی مستضعفان استثناء شده‌اند بقیه تحت عموم آن امر که مردم را برای دریافت مقامات و فهم مراتب ائمه تشویق می‌کند باقی می‌مانند، ایشان باید از خداوند معرفت ائمه‌علیهم السلام را بخواهند چنان که در زیارت‌ها و دعاها از جمله دعای افتتاح و دعای عهد و دعای صغیر که

در شب‌های ماه رمضان خوانده می‌شود و زیارت صغیره که ابتدای آن «اللهم بلغ مولای صاحب الزمان - صلوات الله علیه -» می‌باشد و دیگر ادعیه می‌باشد. دوم هرکس بر کفر و انکار مرده و ایمان نیاورده توبه او در رجعت پذیرفته نمی‌شود، چه این که خدای - تعالی - فرمود: «رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُشْرِكِينَ» (۱۳۸۵) و در آیه بیست و چهارم بیان شد که آیه یاد شده در رجعت است. وجه دلالت آیه این که اگر توبه ایشان پذیرفتنی بود اسلام می‌آوردند و توبه می‌نمودند و تمنای مسلمان شدن را نداشتند، پس معلوم می‌شود که توبه آنها پذیرفته نمی‌شود، بنابراین دوست داشتند که کاش مسلمان بودند. و فرمود: «وَلَوْ أَنَّ لِلْكَلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يظَلْمُونَ» (۱۳۸۶) و قبلاً در آیه شانزدهم بیان شد که آیه مزبور در رجعت است، و جواب «لو» محذوف است. یعنی: اگر نفوس ستمگر همه مایملک زمین را فدیة می‌دادند به حال ایشان سودی نداشت و اگر توبه ایشان پذیرفته می‌بود نیازی به فدیة نبود، چنانکه در آیه تصریح شده است و توبه به حال ایشان سودمند بود و نیز چون بازگشت ایشان برای عذاب است چه این که خدای - تعالی - فرمود: «وَلَنذِيقَنَّهُم مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْيَنِ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ» (۱۳۸۷) و این بازگشت برای امر و نهی نبود. قمی (۱۳۸۸) عذاب ادنی را عذاب رجعت دانست که با شمشیر عذاب می‌شوند، و روایت آن از منتخب البصائر از جابر در دلیل بیست و دوم بیان شد. و نیز فرمود: «وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى» (۱۳۸۹) یعنی توبه نمی‌کند و ایمان نمی‌آورد، و قبلاً به رجعت تفسیر شده چنان که روایت منتخب البصائر و عیاشی از امام صادق و یا باقر علیهما السلام در دلیل سی و دوم آمده است. و نیز به دلیل آیه شریفه: «يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا» (۱۳۹۰) و در دلیل سی و ششم بیان شد که آیه در رجعت است و مراد از آیه طلوع خورشید از مغرب است. یعنی ظهور حضرت قائم علیه السلام بنابراین ایمان و توبه سودی ندارد. و نیز دلیل آیه شریفه: «فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدَّةً وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ» فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيْمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سِنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ» (۱۳۹۱) یعنی: «هنگامی که شدت و قدرت ما را دیدند گفتند به وحدانیت خدا ایمان آورده و به آنچه بدان مشرک شده بودیم کفر ورزیدیم، اما چون بعد از شدت و بأس ایمان آورده‌اند ایمان ایشان سودی ندارد، این سنت الهی است که در بین بندگان جاری است و در این هنگام کافران زیان کار شده‌اند.» در عیون (۱۳۹۲) از امام رضا علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت پرسیدند به چه علت خداوند فرعون را غرق کرده در حالی که ایمان به خدا و توحید آورده بود؟ فرمود: چون به هنگام رؤیت بأس و شدت و قدرت ایمان آورده و ایمان در این هنگام پذیرفته نیست، و این حکم الهی در گذشتگان و آیندگان جاری است، خداوند فرمود: «فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا...» تا آخر این دو آیه. در کافی (۱۳۹۳) روایت شده است که: مردی مسیحی که با زنی مسلمان زنا کرده بود را به نزد متوکل آوردند، متوکل خواست بر او حد را جاری کند، وی اسلام آورد، گفتند: ایمان او شرک را از بین برده و حد قتل را از او دور ساخته است. عده‌ای گفتند: سه حد بر او زده می‌شود و عده‌ای فتاوی دیگر دادند. متوکل به امام هادی علیه السلام فرستاده و درباره آن پرسید. حضرت فرمود: چندان او را می‌زنند تا بمیرد، فقهاء انکار و اعتراض کردند و گفتند: این فتوی در کتاب و قرآن نیامده است و نیز سنت و پیامبر نیز چنین حکمی نکرده است. بار دیگر از آن حضرت پرسیدند، حضرت این دو آیه را بعد از بسمله نوشت و متوکل دستور داد چندان او را بزنند تا بمیرد.» و نیز به دلیل این که خدای تعالی فرمود: «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ» (۱۳۹۴) قمی (۱۳۹۵) روایت کرد که «مراد ائمه هستند» و از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «به خدا قسم این آیه در رجعت است. آیا ندیده‌اید که پیامبران فراوانند و در دنیا یاری نشده‌اند و کشته شدند و نیز ائمه بعد از ایشان کشته شده و کسی ایشان را یاری نکرده است؟ بنابراین این یاری و نصرت الهی در رجعت است. و بعد از این آیه «يَوْمَ لَمَّا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّغْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ» (۱۳۹۶) یعنی: «روزی که عذر خواهی ستمگران سود ندارد و ایشان از رحمت خدا دور شده و خانه‌ای بد خواهند داشت.» چه این که روز دوم بیان برای روز اول است که امام صادق علیه السلام فرمود: «آن روز در رجعت است.» این مطالب درباره کسانی است که توبه ایشان پذیرفته نیست. اما کسانی

که ایمان ایشان پذیرفته می‌شود و توبه ایشان مفید و سودمند است، کسانی هستند که زمان ائمه‌علیهم‌السلام را درک نکرده و یقین به درستی مذهب امامیه ننموده‌اند، گرچه در فهم حقیقت کوشش لازم را نکرده‌اند، چه این که خدای - تعالی - فرمود: «يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ» (۱۳۹۷) و فرمود: «إِنَّهَا لَأُحَدِّثُ الْكَبِيرَ * نَذِيرًا لِلْبَشَرِ» (۱۳۹۸) زیرا در دلیل چهارم و پنجم در روایت منتخب البصائر از امام باقر علیه السلام روایت شده که مدثر و نذیر حضرت محمد صلی الله علیه وآله است. و خدای - تعالی - فرمود: «وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا» (۱۳۹۹) این در آیه دوازدهم بیان شد که در رجعت است. و نیز آیه شریفه «إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَيَّ مَعَادٍ» (۱۴۰۰) در دلیل یازدهم اخباری بیان شد که آیه یاد شده در رجعت است، و تقریب دلالت در همه آنها این است که اگر توبه و ایمان از ایشان پذیرفته نمی‌شد در انذار و دعوت فائده‌ای متصور نبود بلکه «له اسلم من فی السموات...» صریح مطلوب ماست. و نیز به دلیل آیه شریفه «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۱۴۰۱) یعنی: «او کسی است که پیامبرش را بر هدایت و دین حق فرستاده تا بر همه ادیان چیره شود. گرچه مشرکان خوش نداشته باشند.» شرح این آیه و نیز بیان این که آیه در رجعت نازل شده در امر سوم از لمعه سوم و دلیل بیست و دوم بیان شده است. ظاهر این است که نهایت پذیرش ایمان و توبه تا خروج دابّه الارض و صاحب عصا و میسم (داغ) و خاتم (انگشتی) یعنی امیرالمؤمنین علیه السلام است که در آخرین دفعه خارج می‌شود و نیز شیطان را می‌کشد و مؤمنین و کافرین را با علامت و داغ ایمان و کفر در روی ایشان داغ می‌زند. چنان که در کافی (۱۴۰۲) به اسنادش به ابوالصامت حلوانی از امام باقر علیه السلام روایت شده که «امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: به من شش چیز داده شده: علم منایا و بلایا، فصل الخطاب و من صاحب کزات و دولة الدول و صاحب عصا و میسم و دابه‌ای که با مردم سخن می‌گوید هستم.» و در البصائر (۱۴۰۳) از علی بن حسان همانند این روایت شده است. و در کافی (۱۴۰۴) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «امیرالمؤمنین علیه السلام بسیار می‌فرمود که من بخشش کننده بهشت و جهنم هستم و من فاروق اکبر و صاحب عصا و میسم هستم.» و در همان کتاب از محمد بن سنان همانند آن روایت شده است. و نیز در همان کتاب از سعید بن اعرج از امام صادق علیه السلام مثل این روایت کرده است. علت این که داغ کفر بر او می‌نهد این است که ایمان و توبه او پذیرفته نمی‌شود.

آگاهی سوم: درباره کشتن ابلیس

اخباری که در کشتن ابلیس - لعنه الله - وارد شده مختلف است. در علل (۱۴۰۵) از امام صادق علیه السلام از «الوقت المعلوم» پرسیده شد. فرمود: «يوم الوقت المعلوم روزی است که در صورت یک بار می‌دمند و ابلیس بین دمیدن اول و دوم می‌میرد. و عیاشی (۱۴۰۶) از آن حضرت روایت کرده که از آن حضرت در این باره پرسیدند، فرمود: آیا می‌پنداری که این روز، روز حشر همه مردم است؟ خداوند ابلیس را تا روزی که قائم ما مبعوث می‌شود مهلت داده است. هنگامی که قائم ما در مسجد کوفه مبعوث می‌شود ابلیس می‌آید و در جلوی آن حضرت به زانوانش حرکت می‌کند و می‌گوید: وای بر او از این روز، آن حضرت پیشانی او را می‌گیرد و ذبحش می‌کند، آن روز یوم الوقت المعلوم است.» و قمی (۱۴۰۷) از آن حضرت روایت کرده است که فرمود: «يوم الوقت المعلوم» روزی است که رسول خدا بر صخره‌ای که در بیت المقدس است ابلیس را ذبح می‌کند.» گویم: یعنی در رجعت و روایت درباره این آیه از امام باقر علیه السلام در دلیل هفتم آورده شده که کشتن شیطان به دست رسول خدا صلی الله علیه وآله است. آن حضرت با نیزه‌ای که بین دو کتف او فرو می‌کند او را می‌کشد. با این ضربه به پیروان او نیز در فرات در سرزمین روحا هلاک می‌شوند.» گویم: وجه جمع بین این اخبار این است که از اختلاف این اخبار ظاهر می‌شود که شیطان نیز «کراتی» دارد، چنان که امیرالمؤمنین علیه السلام دارای «کراتی» است، چه این که وی مظهر کامل عالم نار است و آن حضرت مظهر کامل عالم نور است پس مظهر همه مراتب اسم الله است و ابلیس مظهر مراتب اسم مفضل است و خداوند سرّ آن دو را در همه نفوس گذاشته، چه این

که باید حقیقت اختیار در همه پیاده شود. در این باره گفتگوهای کاملی در فقره «و اعلام التقی» و فقرات قبل از آن شده و ادله آن ذکر گردیده است. بنابراین مادامی که تکلیف باقی است باید در عالم اکبر مظهري برای این دو اسم موجود باشد. چنان که در عوالم صغری نیز باید مظاهری داشته باشند. و لذا بعد از کشته شدن شیطان توبه و تکلیفی نیست و زمین از همه مظاهر شیطان در نهان و آشکار پاک می‌شود و در زمین تنها خدای یگانه عبادت می‌شود و هیچکس به خدا شرک نمی‌ورزد. بنابراین خداوند با همه اسماء عبادت می‌شود و دین پیامبر صلی الله علیه و آله بر همه ادیان چیره می‌شود. والحمد لله رب العالمین.

مُنْتَظِرٌ لِأَمْرِكُمْ مُرْتَبِّبٌ لِدَوْلَتِكُمْ

امر به معنای حادثه است و مراد زمان دولت و رجعت و تمکن ایشان در زمین و خلافت ایشان است. «الارتقاب» انتظار. «دوله» به فتح دال نوبت. گویا با این جمله انشاء استحباب این دو فقره را نموده است. (یعنی خواست بگوید انتظار امر و دولت ایشان مستحب است و این استحباب با این جمله انشاء شده است.) در کافی (۱۴۰۸) به اسنادش به عمار ساباطی از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت پرسیدم: کدام یک بهتر است آیا عبادت پنهانی با امام مستتر و پنهان در دولت باطل افضل است و یا عبادت با ظهور حق... آن حضرت فرمود: شما در ورود به دین خدا و نماز و روزه و حج و دیگر خیراتی که خداوند توفیق داده و به عبادت خدا در پنهان با دشمنان خود و با امام پنهان و مطلع او و شکبیا و منتظر دولت حق و ترسان بر امام و خویش از شاهان ستمگر از دیگران پیشی گرفتید و پیوسته به حق امام و حقوق خویش می‌نگرید که در دست ستمگران است و ایشان شما را منع کردند و شما را ناچار به زندگی دنیوی و طلب معاش با شکبایی بر دین و عبادت و طاعت امام و خوف از دشمنان نموده‌اند، بنابراین خداوند اعمال شما را در دنیا مضاعف کرده است، پس گوارای وجود شما باد!...» و در همان کتاب (۱۴۰۹) به اسنادش به امیرالمؤمنین در خطبه‌ای فرمود: «ایشان پیروان دانشمندانند که با اهل دنیا همراه شدند و طاعت خدا و اولیای الهی را نمودند و با تقیه در دین و ترس از دشمنان ذوب شدند لذا ارواح ایشان به محلّ اعلی آویخته، و علی و پیروان ایشان در دولت باطل ساکت و صامتند و منتظر دولت حق‌اند و خداوند حق را با همه خصوصیات محقق می‌سازد و باطل را نابود می‌گرداند، خوشا به حال ایشان چه این که در حال آرامش بر دین خود شکبیا هستند. چه اشتیاق فراوانی برای دیدن ایشان در زمان ظهورشان دارم، و خداوند ما و ایشان را در بهشت عدن به همراه پدران و همسران و فرزندان ایشان جمع می‌کند.» و اخبار برای انتظار فرج و ترغیب به آن فراوان است.

أَخِذْ بِقَوْلِكُمْ

من گفتار شما را گوش می‌دهم چه این که حقیقت تنها از شما اهل بیت صادر می‌شود، چنان که در کافی (۱۴۱۰) به اسنادش از محمد بن مسلم روایت شده که گفت: «از امام باقر علیه السلام شنیدم که می‌گفت: در نزد هیچکس حقیقت و درستی وجود ندارد و هیچکس حکمی نمی‌کند مگر این که از ما صادر شده باشد، اگر در امری اختلاف پیدا شود اشتباه از مردم و درستی از آن علی علیه السلام است.» و در آن به اسنادش (۱۴۱۱) از زراره روایت شده که گفت: «من در نزد امام باقر علیه السلام بودم، مردی از اهل کوفه از وی درباره سخن امیرالمؤمنین علیه السلام «سلونی عما شتمت فلا- تسألونی عن شیء الا- نبأتکم» یعنی: «از من هر چه خواهید پرسید، چه این که از هیچ چیز نمی‌پرسید مگر این که از آن شما را خبر می‌دهم» فرمود: در نزد هیچکس علمی نیست مگر این که آن علم از امیرالمؤمنین علیه السلام به ایشان رسیده باشد، مردم هر کجا خواهند بروند، دانش جز از این خانه از جایی بر نخواهد خاست.» و در آن کتاب (۱۴۱۲) از امام باقر علیه السلام روایت شد که «آن حضرت به سلمه بن کهیل و حکم بن عتیبه فرمود: به شرق و غرب بروید. دانش صحیحی را جز آنچه از ما صادر شده باشد پیدا نمی‌کنید و نیز درباره آن باید فرمان خدا را برد که فرمود: «فَلْيَنْظُرُوا الْإِنْسَانَ إِلَىٰ طَعَامِهِ» (۱۴۱۳) یعنی: «انسان باید به غذای خویش بنگرد.» در کافی (۱۴۱۴) از امام باقر علیه السلام

روایت شده که «مراد از آیه فلینظر الانسان... چیست؟ فرمود: بنگرد دانشی را که می‌گیرد از چه کسی می‌گیرد.»

عَامِلٌ بِأَمْرِكُمْ

بعد از این که سخنانی که ایشان از خدا و رسول گرفتند را گرفتیم پس پیوسته معتقد و عامل به آن هستیم و از اوامر شما اطاعت و از نواهی شما اجتناب می‌نمایم.

مُسْتَجِيرٌ بِكُمْ

«استجاره» طلب حفظ است. یعنی هرکس به شما پناه ببرد از این که به او بدی برسد ایمن است و هرگز ناامید نمی‌شود، چه این که خدای - تعالی - شما را به پناه دادن مشرکان فرمان داده و فرمود: «وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ» (۱۴۱۵) یعنی: «اگر مشرکی از شما پناه خواست به او پناه دهید.» چه رسد به دوستان شما که از شما پناه خواهند.

زَائِرٌ لَكُمْ

حقیقت زیارت را در ابتدای کتاب خواندید، و این که زیارت بدون رفع حجاب‌های صدگانه‌ای که بر انسان هستند ممکن نیست، این حجاب‌ها حقیقت انسانی را که از زیاده طینت شما آفریده شده پوشانده‌اند و بعد از رفع این حجاب‌ها و رسیدن به آن حقیقت انسانی، این حقیقت را آینه و راه رسیدن به امام قرار داده و به واسطه آن حقیقت به امام توجه می‌کنید، در این حال باید طهارت معنوی و صوری داشت و آن را در شرح حکمت غسل و شهادتین و تکبیرها بیان کردیم و معنای یاد شده نسبت به دور و نزدیک تفاوتی ندارد. اما مسافرت به سوی مشاهد مشرفه و نیز دستور به مسافرت برای این است که زائر با عالم خاکی خود با جهان خاکی ایشان نیز متصل شود و لذا زائر با همه عوالم وجود در تحت ولایت ایشان قرار گیرد.

عَائِدٌ بِكُمْ

عود التجاء و پناه بردن برای دفع اموری است که از آن بیمناکنند. و لواذ اعم است. پس مراد از این که من عائذ و پناهنده به شما هستیم یعنی به سر شما که خداوند در زمان فطرت در من به ودیعت گذاشته پناهنده‌ام، تا این که شیطان طمع در پیروی‌ام نکند. و خداوند فرمود: «فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ * إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ» (۱۴۱۶) یعنی: «هنگامی که قرآن می‌خوانی از شیطان رانده شده به خدا پناه ببر زیرا که شیطان بر کسانی که ایمان آورده و بر خدا توکل می‌کنند قدرتی ندارد و شیطان بر کسانی که او را ولی خود گرفته و نیز کسانی که به خدا مشرکند قدرت دارد.» زیرا سر شما در ماست و این همان سر اسم الله است که شما مظاهر کامله آن هستید.

عَائِدٌ بِقُبُورِكُمْ

یعنی با بدن خود به قبور شما پناه بردم تا فطرت و جبلت و جسم خویش را به سوی شما روانه کنم و سر من موافق با ظاهر و ظاهرم موافق با سرم گردد.

مُسْتَسْفِعٌ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بِكُمْ

شفاعت

حقیقت شفاعت عبارت از میانجی شدن در افاضه است نه این که التماس عفو و مغفرت کند، زیرا خداوند فرمود: «مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ» (۱۴۱۷) یعنی: «چه کسی می‌تواند در نزد خدا وساطت نماید، مگر وساطت با اذن خدا باشد، خداوند پیش رو و پشت سر آنها را می‌داند و ایشان بر هیچ علمی از علوم خدا احاطه پیدا نمی‌کنند مگر آنچه را خدا بخواهد.» خداوند شفاعت و وساطت کنندگان را نفی کرده و علت آن را بیان کرده به این که خداوند پیش رو و پشت سر شفاعت کنندگان را می‌داند و ایشان مگر علمی را که خداوند بخواهد و این معنا با شفاعت به معنای التماس عفو نمی‌سازد. مگر این که شفاعت را به معنای میانجی شدن و وساطت در افاضه و گرفتن فیض بگیریم، در این صورت معنا چنین می‌شود: شفیعیان در فیض‌های مربوط به آنچه در پیش و یا پشت سر آنهاست نیازمند به خدا هستند، پس چگونه توانایی دارند بر این که چیزی را بر دیگران که پایین‌تر از ایشان است برسانند، بدون این که خداوند اجازه دهد. یعنی بدون این که خداوند به ایشان افاضه کند. همانند این آیه، آیه‌های دیگرند مثل آیه شریفه: «يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا» * يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا (۱۴۱۸) و نیز فرمود: «إِنَّ رَبُّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَدَّبُرُ الْأُمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكَمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ» (۱۴۱۹) یعنی: «پروردگارتان خدایی است که آسمان‌ها و زمین را در شش روز آفرید. آنگاه بر عرش قرار گرفت، به تدبیر امور می‌پردازد، هیچ شفיעی نیست مگر بعد از اذن خدا، این خدایی است که پروردگارتان است، او را عبادت نمایید، آیا یادآور نمی‌گردید.» بلکه آیه شریفه: «أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلُوبًا أُولَئِكَ مَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَقُولُونَ» * قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» (۱۴۲۰) یعنی: «یا از غیر خدا شفیعانی گرفته‌اند، بگو اگر هم ایشان چیزی را مالک نباشند و نفهمند، بگو شفاعت تنها از خداست، او دارای ملکیت آسمان‌ها و زمین است، آنگاه به سوی او باز می‌گردید.» این آیه شاهدهی کافی برای مطلوب ماست. چه این که در ابتدا و انتهای آیه در مطلوب صراحت دارد، یعنی او مالک آسمان‌ها و زمین است و لذا هیچکس غیر از او در آنها تصرفی ندارد. و فرمود: «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ * مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ * قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ * وَلَمْ نَكُ نُطْعِمِ الْمَسْكِينِ * وَكُنَّا نَحُوسُ مَعَ الْخَائِضِينَ * وَكُنَّا نَكْذِبُ بِيَوْمِ الدِّينِ * حَتَّىٰ أَتَانَا الْيَقِينُ * فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ» (۱۴۲۱) یعنی: «از گناهکاران می‌پرسند چه چیز باعث شد که در آتش بیفتید؟ گفتند: ما از نماز گزاران نبودیم، و به مسکین طعام و غذا نمی‌دادیم و با اهل باطل در گفتگوها فرو می‌رفتیم... پس ایشان را شفاعت شفاعت کنندگان سودی ندارد.» در کافی (۱۴۲۲) از امام صادق علیه السلام در آیه «لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ» وارد شده که فرمود: مراد این است که ما از پیروان ائمه‌علیهم السلام نبوده‌ایم.» و از امام کاظم علیه السلام (۱۴۲۳) روایت شده که فرمود: «ما وصی محمد صلی الله علیه و آله و اوصیاء بعدی را به ولایت نگرفتیم و بر ایشان درود نفرستادیم.» پس این فرموده «فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ» مراد این نیست که شفاعت کنندگان یعنی آل محمد علیهم السلام از ایشان شفاعت می‌کنند ولی شفاعت ایشان پذیرفته نیست، چه این که شفاعت ایشان رد نمی‌شود. بلکه مراد این است که نوری از سر آل محمد علیهم السلام که خداوند در ایشان قرار داده را خاموش کرده‌اند. چه این که از آن اعراض نموده و از طاغوت‌ها پیروی کرده‌اند. بنابراین شفاعت آن نور سودی به حال ایشان ندارد، که بر خلاف کسانی که به سر ایشان رسیده، و به شناخت آن نور دست پیدا کرده و از مظاهر آن یعنی آل محمد علیهم السلام پیروی کرده‌اند، این شفاعت به حال ایشان منفعت دارد، آیه شریفه‌ای که بعد از این آیه است بر آن دلالت دارد: «فَمَا لَهُمْ عَنْ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ» (۱۴۲۴) یعنی: «چه شده که ایشان از یادآوری روی گردانند.» یعنی: چرا ایشان از ولایت روی گردانند چنان که در کافی (۱۴۲۵) به آن تفسیر شده است و قمی (۱۴۲۶) روایت کرده است که: «چرا از موالات امیرالمؤمنین که برای ایشان گفته می‌شود روی گردانند.» و این مطلب در آیه شریفه «فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ» و امثال آن جاری است. هنگامی که حقیقت شفاعت را فهمیدید بدان که در انسان همان طور که دانستید، نور و ظلمت

مکنون است، و لذا حقیقت اختیار در انسان به واسطه آن دو پیاده می‌شود. این دو همان اسم الله و طاغوت است که فرمود: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ» (۱۴۲۷) و فرمود: «و جعل الظلمات و النور» و دیگر آیات که در فقره «و اعلام التقی» تحقیق شده و نیز بارها بیان کردیم که سرّ آل محمد علیهم السلام همان اسم الله است. پس مراد از «مستشفع الی الله عزوجل بکم» یعنی من به وساطت شما که همان سرّ شما در عالم وجود من است و نه از طاغوت که سر دشمنان شماست خواهان فیض از خدا هستم. و در این که این دو جمله را آورده خواسته بفهماند که خداوند ذاتاً برتر از این است که امر خلق خود را خود مباشرت کند، بلکه با اسماء خود به همه موجودات فیض می‌رساند، چنان که دانستید.

وَمَنْقَرَّبُ بِكُمْ إِلَيْهِ

یعنی خداوند چون به همه موجودات از همه نزدیک‌تر است و از هیچکس دور نیست تا کسی به او نزدیک شود، و همه به او نزدیک‌اند، لذا برای تقرب به خود نشانه و برای توجه به خود وجهه و رویی قرار داد و برای تقرب به خود تقرب به آن وجهه و توجه به آن را به منزلت تقرب به خویش قرار داد. فرمود: «قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۱۴۲۸) یعنی مرا به این اسماء بخوانید. و شما دانستید که ایشان اسماء حسنی و وجهه‌الله هستند که اولیاء به آن توجه می‌کنند و ایشان باب خدا هستند که به واسطه آن مردم به سوی خدا می‌روند و مردم به آن امتحان شده‌اند، پس به تقرب و توجه به خدای - تعالی - در سرّ و آشکار جز از طریق ایشان ممکن نیست.

وَمَقَدِّمُكُمْ أَمَامَ طَلِبَتِي وَ حَوَائِجِي وَإِرَادَتِي فِي كُلِّ أَحْوَالِي وَأُمُورِي

گویا این فقره بیانگر دو فقره قبلی است، یعنی هنگامی که خداوند بر همه موجودات احاطه دارد و در همه جهات از بالا و پایین و روبرو و پشت سر و چپ و راست موجود است و در همه مکان‌ها وجود دارد و هیچ جا از او خالی نیست، چنان که روایات در این باره به استفاضه رسیده است. چنانکه در کافی (۱۴۲۹) از امام کاظم علیه السلام در جواب فتح بن عبدالله مولای بنی هاشم نوشت: «و هر کس گفت خدوند در کجاست جایی را از خداوند خالی گذاشت.» و در آن کتاب در خطبه‌ای (۱۴۳۰) امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «و لا یوصف بأین» یعنی: «خداوند به مکان وصف نمی‌شود.» و نیز در خطبه‌ای (۱۴۳۱) فرمود: «ما فی الاشیاء کلها غیر ممازج بها و لا بائن منها» و این مضمون در بسیاری از اخبار به ویژه در خطبه‌های امیرالمؤمنین علیه السلام آمده است. لذا ما وقتی می‌خواهیم چیزی را از خدا بخواهیم و یا به او توجه کنم به سوی شما توجه می‌کنم و توجه به سوی شما را نشانه توجه خودم به شما قرار می‌دهم، پس گویی به واسطه شما خدا را می‌خوانم، همانند این که زید را با نام زید می‌خوانم و غرض از نام بردن لفظ زید جز این نیست که من کلمه زید را بدون توجه استقلالی به لفظ آن برای توجه به شخص خارجی زید می‌گویم، پس کلمه زید آلت لحاظ شخص زید است نه توجه استقلالی به آن بنمایم. به خواست خدا در فقره «من اراد الله بدء بکم و من و حیده قبل عنکم» توضیحات بیشتری خواهیم داد.

مُؤْمِنٌ بِسِرِّكُمْ وَ عَلَانِيَتِكُمْ وَ شَاهِدٌ كُمْ وَ غَائِبٌ كُمْ وَ أَوْلِيكُمْ وَ آخِرِكُمْ

معنای سر و علانیه قبلاً بیان شد. و مراد از شاهد امامی است که مردم او را مشاهده کرده و او مردم را مشاهده نموده است. و مراد از امام غایب حضرت قائم علیه السلام است و مراد از اول ایشان مطالبی است که قبلاً بیان کردیم به این که ارواح ایشان از نور آفریده شده و در آن تاریکی نبوده خداوند از نور ذاتش که نور الانوار است آفریده و نیز از نوری که انوار از آن نور گرفتند، آفریده است.

و مراد از «آخرهم» این است که ایشان سرور و آقای اهل بهشتند و هیچکس در بهشت وارد نمی‌شود مگر این که ایشان از او شفاعت می‌کنند و نیز مراد دیگر مقاماتی است که آنها در آخرت دارند، چنانکه در خلال فقرات سابق بیان کردیم. و این تعمیم اشاره به وجوب اقرار به امامت تک تک ایشان است، چه این که هر کس یک نفر از ایشان را انکار کند همه را انکار کرده است. در اکمال الدین (۱۴۳۲) به اسناد خود به ابن مسکان از امام صادق علیه السلام روایت کرده که گفت: «هر کس یک تن از امامان زنده را انکار کند همانند انکار امامان در گذشته است.» و در همان از ابن مسکان (۱۴۳۳) به اسناد دیگری شبیه به این روایت نقل شده است. و در همان (۱۴۳۴) به اسنادش به ابان بن تغلب روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام پرسیدم: آیا کسی ائمه‌علیهم السلام را بشناسد و امامی که در زمان اوست نشناسد آیا مؤمن است و یا خیر؟ فرمود: خیر. پرسیدم: آیا مسلمان است؟ فرمود: آری.» و از غیبت نعمانی به اسنادش به صفوان از امام صادق علیه السلام همانند این روایت نقل شده است. و نیز در همین کتاب به اسنادش به حران همانند این روایت نقل شده است. سیر آن این است که ائمه‌علیهم السلام بلکه پیامبران‌علیهم السلام هر یک دیگران را معرفی کرده‌اند. هر کس امام اخیر را تکذیب کند گذشتگان را تکذیب کرده است چه این که منصوب او را انکار نموده است، لذا تکذیب آخرین امام تکذیب امامت اولین امام است.

وَمَوْضُ فِي ذَلِكَ كُلِّ الْيَكْم

در تفویض جان و مال به ائمه (ع)

دانستید که حقیقت ایمان واگذار کردن بنده همه مایملک خویش از عالم ذات تا عالم افعال و همه ویژگی‌های خود از اهل و اولاد و اموال به مولی است که خداوند او را نصب نموده. علاوه بر این که اعتقاد داشته باشد که همه تصرفات چنین امامی به صلاح و مصلحت اوست و هیچ چیزی را برای خویش اختیار نکند مگر این که آن را برای او اختیار کند، اگر هم او را بکشد و همه اموال او را بگیرد و بسوزاند، لازمه آن تفویض و واگذاری سر و علانیه و اول و آخر به مولی است و او را سزاوارتر نسبت به جان و مال خود از خودش بداند. زیرا که خدای - تعالی - فرمود: «وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا» (۱۴۳۵) یعنی: «هیچ مؤمن و مؤمنی نیست که وقتی خدا و پیامبرش در امری حکم کنند اختیار امر خویش را داشته باشند، هر کس خدا و پیامبرش را نافرمانی کند به گمراهی آشکار دچار شده است.» و نیز به دلیل این که خدای - تعالی - فرمود: «فَلَمَّا وَرَبَّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يَحْكُمُواكَ فِيمَا سَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيَسْأَلُوكَ تَسْلِيمًا» (۱۴۳۶) «نه به پروردگارت قسم، ایشان ایمان نمی‌آورند مگر این که در مشاجرات خود تو را حکم قرار دهند و پس از حکم تو در خود احساس ناخوشایندی نمایند، و کاملاً بپذیرند.» و فرمود: «إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۱۴۳۷) یعنی: «مؤمنین هنگامی که به سوی خدا و رسولش دعوت شدند تا بر ایشان قضاوت کند، می‌گویند: شنیدیم و پیروی کردیم، ایشان رستگارند.» و در کافی (۱۴۳۸) به اسنادش به امام باقر علیه السلام روایت کرده که گفت: «رَأْسُ طَاعِيَةِ اللَّهِ الصَّبْرُ وَالرِّضَا عَنِ اللَّهِ فِيمَا أَحَبَّ الْعَبْدُ أَوْ كَرِهَ وَلَا يَرْضَىٰ عَبْدٌ عَنِ اللَّهِ فِيمَا أَحَبَّ أَوْ كَرِهَ إِلَّا كَانَ خَيْرًا لَهُ فِيمَا أَحَبَّ أَوْ كَرِهَ؛ یعنی: سر فرمانبرداری از خدا شکیبایی و خوشنودی از خدا - در آنجایی که بنده دوست داشته و یا ناخوش داشته باشد - می‌باشد هیچگاه بنده‌ای از خداوند در امور دلخواه و یا ناپسند خشنود نمی‌شود مگر این که آنچه را خدا پسندیده بهتر از محبوب و یا مبغوض خودش بداند.» و در همان کتاب (۱۴۳۹) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «أَنَّ فِيمَا أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَىٰ مُوسَىٰ بْنِ عِمْرَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا مُوسَىٰ بْنَ عِمْرَانَ مَا خَلَقْتُ خَلْقًا أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ فَائِي أَنَّمَا ابْتَلِيَهُ لِمَا هُوَ خَيْرٌ لَهُ وَازْدَىٰ عَنْهُ مَا هُوَ تَشْتَرِيهِ لِمَا هُوَ خَيْرٌ لَهُ وَانَا أَعْلَمُ بِمَا يَصْلِحُ عَلَيْهِ عَبْدِي، فليصبر على بلائي و ليشكر على

نعمائی و لیرض بقضائی اکتبه فی الصدیقین غدی، اذا عمل برضائی واطاع امری؛ از زمره مطالبی که خداوند به موسی بن عمران وحی کرده این است که: ای موسی بن عمران! هیچ آفریده‌ای را محبوب‌تر از بنده مؤمنم نیافریده‌ام که من او را دچار چیزی می‌کنم که برای او بهتر است و او را از آنچه که برای او بهتر است صحت و عافیت می‌دهم، و از او آنچه را که برای او بهتر است دور می‌کنم و من بهتر می‌دانم که چه چیز برای بنده‌ام بهتر است. بنده بر بلای من شکیبایی کند و از نعمت‌های من سپاسگزار باشد و به قضای من خشنود باشد در این صورت او را از جمله صدیقان محسوب می‌دارم. هنگامی که به رضایت من عمل کند و دستور مرا اطاعت نماید.» و در همان کتاب (۱۴۴۰) از آن حضرت علیه السلام روایت شده است که فرمود: «عَجِبْتُ لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ لَا يَقْضِي اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ قَضَاءً إِلَّا كَانَ خَيْرًا لَهُ وَ إِنْ قُرْضَ بِالْمَقَارِبِضِ كَانَ خَيْرًا لَهُ وَ إِنْ مَلَكَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَ مَغَارِبَهَا كَانَ خَيْرًا لَهُ؛ یعنی از بنده مسلمان در شگفتی که هیچ حکمی خداوند برای او نمی‌نماید مگر این که آن حکم برای او بهتر است، اگر با مقراض‌ها تکه تکه شود برای او بهتر است و اگر سلطنت سرزمین‌های مشرق و مغرب را بگیرد برای او بهتر است.» بدون شک حکم رسول و اولیایش حکم خداست، پس باید همه امور را به ایشان سپرد، خداوند ما را توفیق دهد.

و مُسَلِّمٌ فِيهِ مَعَكُمْ وَ قَلْبِي لَكُمْ مُسَلِّمٌ وَ رَأْيِي لَكُمْ تَبِعٌ وَ نَصْرَتِي لَكُمْ مَعْدَةٌ

این جمله انشاء و جوب و اگذاری رعیت و سپردن همه مایملک به امام است، چه این که ایشان سروران و آقای مردمند، پس مراد این است که دلم عقد عبودیت شما را با خود بسته و نظری بر خلاف نظر شما اختیار نمی‌کند و هیچ اختیاری جز اختیار شما ندارد. مراد از «نصرت» کمک کردن است، و آن عبارت از روی نگردانیدن به جان و مال و اولاد از امام است، چنان که مقتضای ولایت ایشان است، پس این سه فقره به مراتب سه گانه‌ای که ایمان دارد یعنی به سپردن جان و ملکات و افعال و میراندن نفس در مسیر اراده مولی اشاره دارد.

حَتَّىٰ يَحْيِيَ اللَّهُ تَعَالَىٰ دِينَهُ بِكُمْ

مراد از مرگ و حیات دین

«دین» اسمی از فعل «دان یدین» به معنای عزت در اینجاست. مثل «ستر» به پرده‌ای که با آن می‌پوشانند و غسل به کسر به آبی که با آن می‌شویند. مراد از «دین» آن است که به آن عزت می‌یابند و یا ذلیل می‌شوند. و لذا گفتند: دین، اسلام و شهادت «لا اله الا الله» و محمد رسول الله است چه این که هر کس شهادت بدان دهد، عزت می‌یابد و هر کس کفر بورزد ذلیل می‌شود. و حقیقت اسلام رسیدن به مرتبه اسم الله و شناختن و چنگ زدن به آن است. و شهادت به لا اله الا الله و محمد رسول الله صلی الله علیه و آله در عالم لفظ آن است. اگر اقرار به این دو شهادت از شناخت آن اسم مبارک سرچشمه گرفته باشد و گرنه سودی جز حفظ خون و احکام ظاهری اسلام که فقها بیان کرده‌اند ندارد. و دانستید که «الله» اسم برای مرتبه حیرت و حقیقت عبودیت است. چه این که «الله» مشتق از «اله» بالفتح «الهیة» یعنی عبادت کردن است و یا از «اله» مثل «فرح» به معنای تحیر و واله شدن می‌آید و بنابر هر دو تقدیر لازمه آن اسلام و مرگ بین دو انگشت رحمن و فنا در دست کسی که خداوند برای خلافت خویش اختیار کرده می‌باشد. و لذا در کافی (۱۴۴۱) به اسنادش به عبدالعظیم بن حسنی از امام باقر از پدرش از جدش علیهم السلام روایت شده که گفت: «امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند اسلام را آفریده و برای آن محیط و نور و قلعه و ناصری قرار داد. محیط و عرصه آن قرآن و نور آن حکمت و قلعه آن معروف (و خوبی‌ها) و ناصر و یاران آن من و اهل بیتم و شیعیان ما هستند. پس اهل و شیعه و انصار ایشان را دوست بدارید، زیرا که به هنگام معراج وقتی به آسمان دنیا رسیدم جبرئیل به

اهل آسمان معرفی کرد. من دوستی خود و دوستی اهل بیت و شیعیان ایشان را در دل‌های ملائکه گذاشته و این حب در دل آنها تا روز قیامت ودیعه است، آن‌گاه مرا به سوی زمین فرود آورد و جبرئیل را به اهل زمین معرفی کرد. من دوستی خود و اهل بیت و شیعه ایشان را در دل‌های مؤمنین امت خویش گذاشتم، بنابراین مؤمنین امت این ودیعه را تا روز قیامت حفظ می‌کنند آگاه باشید اگر احدی از امتان من خداوند را تا روز قیامت عبادت کند ولی خداوند را با بغض اهل بیت و شیعه‌ام ملاقات کند، خداوند سینه‌اش را فقط از نفاق پر کرده است.» و نیز در همان کتاب (۱۴۴۲) از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «من اسلام را به گونه‌ای انتساب دهم و نسبت آن را بیان کنم که احدی قبل از من و بعد از من نکرده است، مگر این که همانند من نسبت دهد، اسلام به معنای تسلیم است و تسلیم یعنی یقین و یقین تصدیق و تصدیق اقرار عمل و عمل ادا کردن است. مؤمن دین خود را از فکر و رأی خود نمی‌گیرد بلکه دین او از پروردگارش به او می‌رسد و او می‌گیرد. مؤمن یقین خود را در عمل خود می‌بیند و کافر انکار خود را در عمل خود می‌بیند، به آن کس که جانم در دست اوست کار خود را نفهمیدند، انکار منکران و منافقان را از کارهای زشت آنها بفهمید.» (۱۴۴۳) و در همان کتاب (۱۴۴۴) از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که «اسلام عریان و برهنه است، لباس اسلام حیاء، زینت آن حیاء (و در نسخه‌ای زینت آن وقار) و مروت اسلام عمل صالح و تکیه‌گاه و ستون آن ورع است. هر چیزی اساس و پایه‌ای دارد، پایه اسلام دوستی اهل بیت است.» و در همان کتاب (۱۴۴۵) از امام صادق علیه السلام همانند این حدیث نقل شده است. و اسم الله سرّ آل محمد و مبدأ ظهور ایشان است که با عقل نمی‌توان به آن رسید و نمی‌توان به آن رسید مگر این که به آنچه دوست دارد، انفاق کند و لذا فرمود: «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» (۱۴۴۶) از آنچه از عالم اجسام و غیر آن دوست دارید باید انفاق کنید تا به عالم فنا برسید و همین است که وقتی بنده بدان رسید خداوند بزرگی و جلالت و عظمت موقعیت و شأن شما را به همه خلق شناسانید. چنان که در همین زیارت جامعه فرمود «لا- یقی ملک مقرب... الا عَرَفَهُمْ جَلَالَهُ امرکم...» و او الله است که ولی مؤمنان و عروة الوثقی است که پاره نمی‌شود. چنان که بیان هر کدام از این معانی تا اینجا گذشت و گفتیم محمد و آل محمد علیهم السلام مظاهر کلیه آن و انبیاء و پیروان و دوستان ایشان و مؤمنان امت‌های گذشته مظاهر جزئی ایشان هستند. و ستمگران که مظاهر طاغوتند تا بیست هزار سال او را میرانده‌اند و زمانی که ابتدای دولت حضرت محمد صلی الله علیه و آله شود، یعنی ظهور حضرت قائم علیه السلام گردد خداوند الله (اله الالهه) را با مظاهرش که محمد و آل او هستند حیات می‌بخشد و الله سرّ ایشان است و مراد از موت الله در دولت طاغوت از بین بردن آثار اوست. یعنی مراتب و شؤون او را ممانعت کردند و نگذاشتند تا به واسطه سلطنت و قدرت مظاهرش ظاهر شود و طاعت‌ها و خیرات فراوان گردد. و مظاهر جزئی او به حقایق خویش برسند، چه این که طاغوت‌ها بر ایشان چیره شد و پیامبران و ائمه در دولت ایشان مغلوب گردیدند و مراد از احیای آن غلبه و قدرت‌شان در زمین و پاکی از طاغوت‌ها و شاخه‌های آن از قبیل فحشا و منکر و ستم و دیگر زشتی‌ها و مغلوب شدن طاغوت‌ها می‌باشد که ریشه همه قبیح و فحشاها و فجور است.

وَيُرِدُّكُمْ فِي أَيَّامِهِ

در این که ائمه (ع) ایام الله هستند

یعنی در دوران دولت اسماء حسنی که مظاهر اسم الله هستند یعنی آل محمد علیهم السلام شما را باز گردانند، پس مراد از این که ایشان را به همان گونه که در حیات دنیا بودند باز گردانند و به عالم اجسام تنزل دهد. در خصال (۱۴۴۷) به اسنادش به صقر بن ابی دلف کرخی روایت شده که گفت: آن زمان که متوکل آقا امام ابوالحسن عسکری علیه السلام را آورد، رفتم تا از حال آن حضرت مطلع گردم... آنگاه پرسیدم: آقای من! حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که معنای آن را نمی‌دانم، فرمود: آن حدیث

چيست؟ گفتيم: «لَا تُعَادُوا الْأَيَّامَ فَتُعَادِيَكُمْ» (۱۴۴۸) معنایش چيست؟ فرمود: بله، ایام تا آسمان و زمین برپا است ما هستيم. شنبه: رسول خدا صلی الله عليه وآله یکشنبه: کنایه از امیرالمؤمنین علیه السلام دوشنبه: امام حسن و امام حسین علیهما السلام سه‌شنبه: علی بن الحسین و محمد بن علی و جعفر بن محمد علیهم السلام چهارشنبه: موسی بن جعفر و علی بن موسی و محمد بن علی علیهم السلام پنج‌شنبه: من و فرزندم حسن علیه السلام و جمعه: فرزند فرزندم که پیروان حق به دور وی جمع می‌شوند و زمین را بعد از ظلم و ستم پر از عدل و داد می‌کند می‌باشد، پس معنای ایام این است، بنابراین در دنیا با ایشان دشمنی نکنید. چه این که ایشان در آخرت با شما دشمنی می‌کنند. پس فرمود: خدا حافظی نما و بیرون رو چه این که بر تو ایمن نیستم.»

و يَظْهَرُكُمْ لِعَدْلِهِ

دولت مؤمنین بر کافران و منافقان و انتقام از ایشان و نیز انتشار طاعت خدا و محو همه منکرات اظهار عدالت شماسست، و در این صورت خداوند به طور آشکار عبادت می‌گردد و هیچ یک از اسماء طاغوتی شریک خدا نمی‌شود.

و يَمَكِّنُكُمْ فِي أَرْضِهِ

«یمكن» از باب تفعیل از مکانت و یا از «مکتکتک» یعنی «ملکتک» یعنی تو را قدرت و ملکیت دادم» مراد این است که خداوند شما را به منزلت بزرگی برساند که بر همه امور توانا باشید، و شما را پادشاهی و ملک کریم بدهد به طوری که بر همه سلطنت‌ها فایق آید، و یا شما را در مکانی خداوند برای شما قرار داده متمکن و ثابت کند، مکان بلندی که حتی آرزوی آن برای دیگران ممکن نباشد و گذشتگان به آن نرسیده و آیندگان نتوانند برسند چنان که در قرآن به آن وعده داده است: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسِّرَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسَّيَّرْنَا لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيَمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (۱۴۴۹)

فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لَا مَعَ غَيْرِكُمْ آمَنْتُمْ بِكُمْ وَ تَوَلَّيْتُمْ آخِرَكُمْ بِمَا تَوَلَّيْتُمْ بِهِ أَوْلَكُمْ

فاء برای تفریع است، یعنی بعد از ایمان قلبی و زبانی در سر و علانیه و انتظار فرج شما و آمادگی‌ام برای یاری شما در زندگی با شما هستم چه این که از اوامر و نواهی شما پیروی می‌کنم و نیز در رجعت با شما هستم و شما را یاری می‌کنم و از دشمنان شما انتقام می‌کشم. نه با دشمنان شما باشم، چرا که ایشان با شما مخالفت می‌کنند و من با ایشان دشمنم. «و تَوَلَّيْتُمْ آخِرَكُمْ» یعنی آخرین فرد شما را ولی خود گرفتم «بما» به ولایتی که «تولیت به اولکم» با اولین فرد شما داشتم، یعنی همان طور که امیرالمؤمنین را ولی خود گرفتم، آخرین فرد شما را ولی گرفتم. ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام همان است که رسول خدا صلی الله عليه وآله او را به آن ولایت رسانید و فرمود: «الست اولی بکم من انفسکم فقالو: بلی فقال من کنت مولاه فهذا علی مولاه» و این جمله تأکید فقرات قبلی و مقدمه شرط دیگری برای ایمان است که فرمود: و برئت...»

و بَرِئْتُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَعْدَائِكُمْ وَ مِنَ الْجَبْتِ وَ الطَّاغُوتِ وَ الشَّيَاطِينِ وَ حَزْبِهِمُ الظَّالِمِينَ لَكُمْ الْجَاهِدِينَ لِحَقِّكُمْ وَ الْمَارِقِينَ مِنْ وَ لَائِيكُمْ وَ الْغَاصِبِينَ لِأَرْزَاقِكُمُ السَّاكِينِ فِيكُمْ الْمُنْحَرِفِينَ عَنْكُمْ وَ مِنْ كُلِّ وَ لِيَجْهَ دُونَكُمْ وَ كُلِّ مَطَاعٍ سِوَاكُمْ

در مراد از جبت و طاغوت و آیات متشابه و محکم

این فقره اشاره به آیه شریفه: «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ

زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ» (۱۴۵۰) یعنی: «اوست که کتاب را بر تو نازل فرمود: برخی از آیات محکم هستند، این دسته ام‌الکتاب می‌باشند، برخی دیگر از آیات متشابهند، کسانی که در دل‌های خود انحرافی دارند از آیات متشابه پیروی می‌کنند تا فتنه‌انگیزی کرده و آن را تأویل نمایند، در حالی که تأویل آن‌ها را جز خدا و راسخین در علم نمی‌دانند، ایشان می‌گویند: ما ایمان آورده‌ایم، همه این آیات از پروردگار ماست و این مطلب را جز خردمندان در نظر نمی‌گیرند.» محکّمات به امیرالمؤمنین و ائمه‌علیهم‌السلام تفسیر می‌شود و متشابهات به فلان و فلان چنان که در کافی (۱۴۵۱) و تفسیر عیاشی (۱۴۵۲) روایت شده و خداوند راسخین در علم را ستوده به این که ایشان هر دو دسته از آیات را از ناحیه خدا می‌دانند، و از محکّمات پیروی می‌نمایند، نه از متشابهات. و عیاشی (۱۴۵۳) از ابی بصیر روایت کرده که گفت: «از امام صادق علیه‌السلام شنیدم که می‌فرمود: در قرآن محکم و متشابه موجود است، به محکم ایمان می‌آوریم و به آن عمل کرده و اطاعت می‌نماییم و به متشابه ایمان می‌آوریم ولی بدان عمل نمی‌کنیم.» در خود آیه دلالت روشن بر این وجود دارد که این آیات اسماء طاغوتیه‌ای هستند که مظاهر آن فلان و فلان هستند، نه این که معنای آیات متشابه آیاتی باشد که دلالتی مبهم و ناروشن دارند، چه این که خداوند کسانی را که متابعت و پیروی از آیات متشابه کرده‌اند مذمت کرده به این که در دل‌های ایشان انحراف از حق است، یعنی بعد از جدایی حق از باطل برای انگیزش فتنه از آیات متشابه پیروی می‌کنند، مراد از فتنه کفر است «و ابتغاء تأویل» یعنی اسماء طاغوتیه را بعد از این که فهمیدند که نمی‌توان از آنها پیروی کرد، پیروی می‌کنند چه این که می‌خواهند این اسماء را تأویل نمایند. اگر متشابه عبارت از آیات ناروشن باشد، پس کسانی که در دل‌های ایشان انحرافی باشد از آن پیروی نمی‌کنند، علاوه این که روایت عیاشی در مطلوب صراحت دارد، چه این که قرآن برای امام دلالتی ناروشن ندارد تا این که بفرماید: ما به متشابه ایمان می‌آوریم ولی به آن عمل نمی‌کنیم، بلکه همه قرآن از ظاهر و باطن برای امام روشن است و همه آیات قرآنی در نزد امام محکم است. پس مراد از محکم آیاتی است که ظاهر کننده و روشن نماینده اسم خداست و مراد از متشابه آیاتی است که ظاهر کننده و روشن نماینده مراتب طاغوت است، پس روایتی که در کافی و تفسیر عیاشی در معنای محکم آمده است که مراد از محکم امیرالمؤمنین و ائمه‌علیهم‌السلام هستند و در معنای متشابه آمده که مراد فلان و فلان هستند، تأویل آیه نیست بلکه موافق با ظاهر آیه می‌باشد و ما در این باره در کتاب «التحفة الرضویة» در مبحث کتاب مفصلاً بحث کردیم. پس ایمان دارای دو رکن است. ایمان به این که محکّمات و متشابهات از خدای - تعالی - هستند و بعد از جدا کردن آن دو از محکّمات پیروی نماید و بعد از آن ولایت مظاهر محکّمات یعنی آل محمدعلیهم‌السلام را بپذیرد و از فروع آن یعنی طاعات و ملکات حسنه پیروی کند و از مظاهر متشابهات یعنی دشمنان آل محمدعلیهم‌السلام تبری جوید و شاخه‌های ایشان یعنی ردایل و منکرات را ترک کند. چه این که نازل کردن این دو دسته برای خالص کردن و امتحان بشر است چنان که فرمود: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ...» و اخبار (۱۴۵۴) در این که آل محمدعلیهم‌السلام عروة الوثقی و نور آل محمدعلیهم‌السلام و ظلمات دشمنان ایشان هستند فراوان است و در بحار بابی بر آن باز شده است. و دانستید که مراد از الله در آیه اسم الله است که سرّ آل محمدعلیهم‌السلام می‌باشد و نمی‌تواند مراد از الله مسمای الله باشد، چه این که طاغوت اولیاء کافران است و در عرض این اسم قرار گرفته و لذا مانع از چنین حملی است. پس «من اعدائکم» یعنی در سرّ که اسم طاغوت است که در نفس من مکنون بوده و در عرض اسم الله می‌باشد که مکنون در نفس من است. چه این که این دو اسم برای تحقق حقیقت اختیار ضرورت دارد. «و اعوانه» مراد شؤن اسم طاغوت مکنون در نفس است. «و من الجبت و الطاغوت» فلان و فلانی‌اند. چه این که آن دو «جبت» و «طاغوت» این امتند در دعا آمده است: «اللهم العن صنمی قریش و طاغوتیها» یعنی: «خداوندا دو بت و طاغوت قریش را لعنت کن» و امام رضا علیه‌السلام (۱۴۵۵) در نوشته‌ای به مأمون نوشت: «بدون برائت از جبت و طاغوت که به حق آل محمدعلیهم‌السلام تجاوز کرده و میراث ایشان را ربودند و خمس ایشان را گرفتند و فدک را از فاطمه غصب کردند ایمان ممکن نیست.» گویم: این دو، اسم دو

بت هستند که کنایه از همه کسانی است که به جای خدا عبادت شده‌اند. جیت و طاغوت هم به صورت مفرد و هم به صورت جمع استعمال می‌شود: «فَمَنْ يَكْفُرُ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ» (۱۴۵۶) و نیز آیه: «وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ» (۱۴۵۷) در جمع استعمال شده است و جمع آن دو بر جویبیت و طواغیت است، پس مراد مطلق کسانی‌اند که حقوق آل محمد علیهم السلام را غصب نموده گرچه استعمال آن دو در فلان و فلان بیشتر است و مراد از «و الشیاطین» وزرای ایشان و کسانی که سیاست به کار آورده و مردم را از دور آل محمد علیهم السلام پراکنده ساختند می‌باشد. «و حزبهم الظالمین لکم» یاران و همکاران ایشان. «و الجاحدین لحقکم» کسانی که استخلاف شما را از زبان رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدند ولی به نفع شما شهادت نداده‌اند. «المارقین من ولایتکم» کسانی که با ائمه علیهم السلام بوده‌اند ولی از پیش ایشان رفتند و با ترک ولایت از دین خدا بیرون رفتند. «و المنحرفین عنکم» کسانی که می‌دانند که ایشان اولیاء خدا و خلفای رسول خدا صلی الله علیه و آله هستند ولی با این حال منحرف از ولایت بوده و داخل آن نشده و خارج نیز نشده‌اند. «و من کل ولیجه دونکم» «ولیجه» به معنای بطانۀ (پیراهن چسبیده به بدن) است یعنی کسی که راز خود را با او می‌گویی و او را در امور پنهان خود وارد می‌کنی و بر او اعتماد می‌نمایی. «و کل مطاع سواکم» تعمیم داده و نتیجه و خلاصه‌ای است از آنچه گذشته، یعنی کسانی که باید از ایشان تبری جست.

وَمِنَ الْأَئِمَّةِ الَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ

عطف تفسیری «کل مطاع سواکم» است، چه این که «مطاع» که به ولایت ایشان دعوت می‌کند باید ولایت او را بر عهده گرفت و از ولایت دیگران براثت جست، چنان که در اخبار یاد شده است. در کافی (۱۴۵۸) به اسناد خود به جابر از امام باقر علیه السلام روایت شده که گفت: «امام باقر علیه السلام فرمود: هنگامی که این آیه: «يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» (۱۴۵۹) نازل شد، مسلمانان گفتند: ای پیامبر خدا آیا تو امام همه مردم نیستی؟ حضرت فرمود: من پیامبر خدا بر همه هستم، ولیکن بعد از من اهل بیت ائمه مردمند و قیام می‌کنند، مردم ایشان را تکذیب می‌کنند و امامان کفر و گمراهی و پیروان‌شان بر ایشان ستم می‌کنند، هر کس با ایشان موالات و دوستی و پیروی نماید و آنها را تصدیق نماید از من است و با من محشور می‌گردد و به زودی مرا ملاقات می‌نماید، آگاه باشید هر کس بر ایشان ستم کند و آنها را تکذیب نماید، از من نیست و با من محشور نمی‌شود و من از او بیزارم.» و در همان کتاب (۱۴۶۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «ائمه در کتاب خدا دو دسته‌اند، خداوند در قرآن فرمود: «وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْتَدُونَ بِأَمْرِنَا» (۱۴۶۱) یعنی: «ما امامانی قرار دادیم که مردم را به دستورات ما راهنمایی می‌کنند.» و نه به امر مردم، ایشان دستورات خدا را قبل از امور خویش قرار می‌دهند و حکم خدا را بر حکم خود مقدم می‌دارند، (و درباره دسته دوم) فرمود: «وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ» (۱۴۶۲) یعنی: «ایشان را امامانی قرار دادیم که مردم را به سوی آتش می‌کشانند» یعنی امر مردم را به امر خدا مقدم می‌دارند و حکم ایشان را بر حکم خدا رجحان می‌دهند، و از هواهای خود بر خلاف کتاب خدا پیروی می‌کنند.»

فَتَّبِنِي اللَّهُ أَبَدًا مَا حَيَّتْ عَلَى مَوْلَاتِكُمْ وَ مَحَبَّتِكُمْ وَ دِينِكُمْ وَ وَقَفَنِي لِطَاعَتِكُمْ

در ایمان مستقر و مستودع

جمله «فتبنتنی الله... مولاتکم» اشاره به آیه شریفه: «وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ» (۱۴۶۳) یعنی: «اوست که شما را از یک تن آفریده است، عده‌ای مستقر و عده‌ای مستودعند.» عیاشی (۱۴۶۴) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که «ابوبصیر از آن حضرت درباره این آیه پرسید. حضرت پاسخ داد اهل شهر شما درباره این آیه چه می‌گویند؟ ابوبصیر پاسخ داد: عده‌ای در رحم مستقر و ثابت می‌مانند و عده‌ای در صلب مستودعند. حضرت فرمود: نادرست گفتند. مستقر یعنی کسی که ایمان در دل وی

ثابت و مستقر شده و هرگز از وی جدا نمی‌شود و مستودع کسی است که وقتی ایمان در وی قرار می‌گیرد ولی بعد از آن از او گرفته می‌شود و زبیر از این دسته بود. و از امام صادق علیه السلام (۱۴۶۵) روایت شده که «از این آیه از آن حضرت پرسیدند، فرمود: مستقر در رحم و مستودع در صلب، و گاه مستودع در ایمان است که از شخص گرفته می‌شود، و زبیر در روشنائی و نور ایمان در زمان رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله حرکت کرد به طوری که با شمشیر در مقابل ایشان ایستاد و می‌گفت ما جز با علی بیعت نمی‌کنیم.» و در روایت آمده (۱۴۶۶) «مستقر به معنای ثابت و مستودع به معنای عاریه است.» و در کافی (۱۴۶۷) از آن حضرت روایت شده که فرمود: «خداوند پیامبران را بر نبوت آفریده لذا حتماً انبیاء خواهند بود. و مؤمنان را بر ایمان آفریده و حتماً مؤمن خواهند ماند. و به عده‌ای ایمان عاریتی داده اگر خواست کامل می‌کند و اگر خواست از ایشان ایمان را سلب می‌کند. فرمود: درباره ایشان آیه: فمستقر و مستودع پیاده شده است. و فرمود: ایمان فلانی مستودع بود. هنگامی که تکذیب کرد خداوند ایمانش را از وی سلب کرده» و لذا در کافی (۱۴۶۸) به اسنادش به فضل بن یسار (و در برخی نسخ ابن یونس) از امام ابوالحسن علیه السلام روایت شده است که گفت: امام علیه السلام فرمود: بسیار بگو «اللهم لا تجعلنی من المعارین و لا تخرجنی من التقصیر» یعنی: «خدایا ایمان مرا ایمان عاریه‌ای قرار مده و مرا از تقصیر بیرون نیاور» پرسیدم معنای «لا تخرجنی من التقصیر» چیست؟ فرمود: هر عملی که از آن خدا را خواهی خود را در آن مقصر شمار، چرا که مردم در اعمال بین خود و خدا مقصرند، مگر این که خداوند ایشان را حفظ کند.» و علامت ایمان عاریه‌ای آن است که در روایتی در کافی آمده است، وی به اسنادش (۱۴۶۹) از مفضل جعفری روایت کرده که گفت: امام صادق علیه السلام فرمود: حسرت و ندامت و پشیمانی از آن کسی است که از آنچه دیده سود نبرده و نفهمیده که آن امری که بر آن قرار دارد سودی به حال او دارد و یا مضر به حال اوست. گفتند: فدایت شویم، از کجا نجات یافته از این گروه شناخته می‌شوند. فرمود: هر کس سخن وی با فعلش موافقت داشته باشد، می‌توانی برای او شهادت به نجات دهی و هر کس فعل او موافق با آن نباشد ایمانی مستودع دارد.»

وَوَقَفْنِي لِمَاعَتِكُمْ

در شرح صدر برای ایمان

حقیقت توفیق عبارت از فهم و بیداری بنده برای سلوک به سوی پروردگار جهانیان از راه اسم الله و مراد از آیه «فَمَنْ يَرِدْ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ» (۱۴۷۰) همین است. در توحید (۱۴۷۱) و تفسیر عیاشی (۱۴۷۲) از امام صادق علیه السلام روایت شد که «إذا أراد بعبد خيراً نكت في قلبه نكتة بيضاء و فتح مسامع قلبه، و وكل به ملكا يسدده، و إذا أراد الله بعبد سوءاً نكت في قلبه نكتة سوداء و سد مسامع قلبه و وكل به شيطانا يضلّه، ثم تلا هذه الآية؛ یعنی: هر گاه خداوند خیر بنده‌ای را بخواهد در دل بنده نقطه‌ای نورانی ایجاد می‌کند و گوش‌های دلش را باز می‌کند و فرشته‌ای بر او موکل می‌کند که او را محکم و تسدید کند. و هر گاه خداوند از بنده‌ای خوشش نیاید در دلش نقطه‌ای سیاه ایجاد می‌کند که گوش‌های دلش را می‌بندد و شیطانی بر او می‌گمارد که او را گمراه نماید، آنگاه آیه مزبور را قرائت فرمود.» و در کافی (۱۴۷۳) از آن حضرت علیه السلام روایت شده که فرمود: «بدانید که اگر خداوند برای بنده‌ای خیر بخواهد، دلش را برای اسلام منشرح می‌کند، هنگامی که به او شرح صدر داد، زبانش به حق گویا می‌شود و اعتقاد قلبی‌اش با آن گره می‌خورد و لذا به آن عمل می‌نماید، پس هنگامی که خداوند آنها را در وی جمع کرد، اسلام او کامل می‌شود و اگر بر همین حال بمیرد از مسلمانان حقیقی خواهد بود. و اگر خداوند خیر بنده‌ای را نخواهد او را به خود وا می‌گذارد و دلش تنگ و ضیق می‌گردد، اگر هم از زبانش حقی جاری شود دلش معتقد با آن نمی‌شود و با آن گره نمی‌خورد و هنگامی که با دل گره نخورد عمل به آن نمی‌کند و اگر تا هنگام مردن چنین حالی داشته باشد در نزد خدای - تعالی - از منافقان

خواهد بود، سخنان حقی که بر زبانش جاری شده و او بدان دل نیست و بدان عمل نکرد در روز قیامت حجت بر ضد او می‌شود، پس از خداوند پروا کنید و از او بخواهید که دل‌های شما را منشرح نماید و زبان‌های شما را به حکمت گویا نماید تا شما در آن حال از دنیا روید.» و در مجمع البیان روایات صحیح‌های (۱۴۷۴) روایت شده که با نزول این آیه «فَمَنْ يَرِدُ اللَّهَ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ» از آن حضرت پرسیدند: مراد از شرح صدر چیست؟ فرمود: نوری است که خداوند در دل مؤمن می‌اندازد و دلش منشرح می‌شود و وسعت می‌یابد، پرسیدند: آیا نشانه‌ای هست که بتوان آن را شناخت؟ فرمود: آری! گرایش به دارالخلود و دل‌کندن از دارالغرور و آمادگی برای مرگ قبل از مردن.» گویم: هنگامی که این نور در دل قرار گرفت، لازمه آن به کار گرفتن همه اعضا و جوارح در مسیر طاعت خدا و بیزاری از معاصی است. و به همین خاطر توفیق را به همراه کردن همه اسباب به طرف مطلوب خیر معنا کرده‌اند. چه این که ملزوم را به لازم تفسیر نموده‌اند. هنگامی که حقیقت توفیق را شناختید، حقیقت خذلان برای شما روشن می‌گردد و خذلان ندیدن بنده راه پروردگار را از راه اسم الله و نیز پیدایش نقطه سیاه در دلش به گونه‌ای که چشم‌های دلش بسته گردد، چنان که روایت چنین اقتضایی دارند.

وَرَزَقْنِي شَفَاعَتَكُمْ

در شفاعت

حقیقت شفاعت وساطت در افاضه است، چه این که خدای - تعالی - فرمود: «مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ» (۱۴۷۵) و نیز فرمود: «لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا» (۱۴۷۶) و قبلاً در فقره «مستشفع بکم» این آیات و آیات دیگر بیان شد، پس شفیع نور اسم خداست که در هر نفسی مکنون است، این نور از سر آل محمد علیهم السلام است و هنگامی که بنده از این راه به سوی پروردگار رود، لازمه آن التماس عفو و مغفرت از مظاهر آن یعنی آل محمد علیهم السلام است، خداوند شفاعت اولین و آخرین حتی پیامبران و رسولان را در روز قیامت به ایشان واگذار کرده، این افراد کسانی بوده‌اند که در دنیا از راه ایشان به طرف خداوند رفته بودند و لذا فرمود: «لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا» (۱۴۷۷) یعنی: «شفاعت ندارند مگر کسانی که در نزد پروردگار عهدی داشته باشند.» در کافی (۱۴۷۸) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «إِلَّا مَنْ دَانَ اللَّهُ بِوَلَايَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْأَئِمَّةِ مِنْ بَعْدِهِ؛ یعنی: «مگر کسانی که خداوند را به ولایت امیرالمؤمنین و ائمه‌علیهم السلام پرستش کرده باشد.» و در همان کتاب (۱۴۷۹) و نیز در فقیه (۱۴۸۰) و تهذیب (۱۴۸۱) و تفسیر قمی (۱۴۸۲) از آن حضرت از پدرش از اجدادش علیهم السلام روایت شده که فرمود: «رسول خداصلی الله علیه وآله فرمود: هر کس در هنگام مرگ خود به خوبی وصیت نکند در مروت او نقصانی هست، پرسیدند: ای رسول خداصلی الله علیه وآله چگونه در هنگام مرگ وصیت کند؟ آن حضرت فرمود: هنگامی که هنگام وفات او رسید و مردم جمع شده‌اند، بگوید: «اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْهَدُ إِلَيْكَ فِي دَارِ الدُّنْيَا أَنِّي أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَإِلَّا أَنْتَ وَخِدَّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَأَنَّ الْحِسَابَ حَقٌّ وَالْقَدْرَ وَالْمِيزَانَ حَقٌّ وَأَنَّ الدِّينَ كَمَا وَصَيْفَتْ وَأَنَّ الْإِسْلَامَ كَمَا شَرَعْتَ وَأَنَّ الْقَوْلَ كَمَا خَدِّدْتُمْ وَأَنَّ الْقُرْآنَ كَمَا أَنْزَلْتُمْ وَأَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ الْحَقُّ الْمُبِينُ جَزَى اللَّهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ خَيْرَ الْجَزَاءِ وَحَيَا اللَّهُ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ بِالسَّلَامِ اللَّهُمَّ يَا عُدَّتِي عِنْدَ كُرْبَتِي وَيَا صَاحِبِي عِنْدَ شِدَّتِي وَيَا وَلي نِعْمَتِي إِلَهِي وَإِلَهِي أَبَائِي لَا تَكْلِنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَدًا فَإِنَّكَ إِنْ تَكْلِنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَقْرَبُ مِنَ الشَّرِّ وَأَبْعِدُ مِنَ الْخَيْرِ فَآنَسْ فِي الْقَبْرِ وَخَشْتِي وَاجْعَلْ لِي عَهْدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَشُورًا؛ یعنی: «خدایا تو آفریننده آسمان‌ها و زمینی، دانا و پنهان و آشکار و رحمن و رحیمی، من با تو در دار دنیا عهد می‌بندم که خدا تنها تویی و شریکی نداری، و محمد بنده و پیامبر توست و بهشت و دوزخ حق است و بعثت حق و حساب حق و قبر حق و

میزان حق است و این همانگونه است که تو وصف کرده‌ای و اسلام همانطور است که تو تشریح نموده‌ای و قول همانطور است که تو فرمودی و قرآن همانطور است که تو نازل کرده‌ای و تو خدای حق و آشکاری خداوند از جانب ما به محمدصلی الله علیه و آله بهترین پادشاهان را دهد، تحیت و سلام به او عنایت فرماید. خدایا! ای ذخیره‌ام به هنگام سختی و ای یاورم به هنگام شدت و ای ولی من در نعمت، خدای من و خدای پدرانم، مرا لحظه‌ای به خود وامگذار، چه این که اگر مرا به خویشتن واگذاری من به بدی‌ها بیش از خوبی‌ها نزدیک می‌شوم، پس در وحشت گور انیس من باش و روزی که تو را ملاقات می‌کنم عهدی نوشته شده به من بده. آنگاه مطالب و خواسته‌های خود را وصیت نماید، و این وصیت در سوره مریم آیه «لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا» تصدیق شده است. این عهد میت است و وصیت حق هر مسلمانی است و بر او لازم است که این وصیت را حفظ نماید، و آن را بیاموزد. حضرت علی علیه السلام فرمود: این وصیت را رسول خدا به من آموخت و آن حضرت فرمود جبرئیل این وصیت را به من تعلیم داد. پایان. پس این آیه در این که شفاعت و وساطت در افاضه است صراحت دارد، چه این که التماس عفو و مغفرت نیازی به مؤنه‌ای بیش از سؤال و خواست ندارد و فرمود: «وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُضَيِّقُ» (۱۴۸۳) یعنی: «چه بسا فرشتگانی در آسمان‌ها هستند که شفاعت آنها سودی نمی‌رساند، مگر بعد از این که خداوند کسانی را که می‌خواهد و به آنها رضایت دارد اجازه دهد.» و فرمود: «فما تنفعهم شفاعَةُ الشافعين» و در فقره «مستشفع بکم» همانند آیات فوق را شرح کردیم. قمی (۱۴۸۴) گفت: پدرم از ابن ابی عمیر از معاویه بن عمار از ابی‌العباس مکی روایت کرد که گفت: «یکی از موالی همسر علی بن‌الحسین علیه السلام به نام ابویمن بر امام باقرعلیه السلام وارد شد، گفت: ای ابوجعفر! مردم را می‌فریبید و می‌گویید شفاعت محمد، شفاعت محمد. امام باقرعلیه السلام خشمگین شد به طوری که صورتش دگرگون شد، آنگاه فرمود: وای بر تو ای ابویمن آیا عفت شکم و فرج تو را مغرور ساخت و فریفت، آگاه باش اگر شدت‌های روز قیامت را می‌دیدید خود را به شفاعت محمد نیازمند می‌دیدید، وای بر تو، آیا شفاعت جز در مواردی است که شخص مستحق دوزخ شده است. آنگاه فرمود در روز قیامت همه اولین و آخرین نیازمند به شفاعت حضرت محمدصلی الله علیه و آله هستند و سپس فرمود: رسول خداصلی الله علیه و آله دارای شفاعت در امت است و ما در شیعیان خویش دارای شفاعت هستیم و شیعیان می‌توانند در خانواده‌های خویش شفاعت کنند، آنگاه فرمود: مؤمنین به اندازه جمعیت قبائل ربیعه و مضر می‌توانند شفاعت نمایند، مؤمن حتی برای خادمش شفاعت می‌کند و می‌گوید: پروردگارا! حق خدمت مرا مراعات نما، این خادم مرا از گرما و سرما حفظ می‌کرد، و این فرمایش حق - تعالی - است که فرمود: «لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا» گوئیم: مراد از شیعیان کسانی هستند که مبدأ ایشان آن نور است و خداوند به ولایت او رضایت دارد. و قمی (۱۴۸۵) به اسنادش به ابی‌الورد از امام باقرعلیه السلام روایت کرده که فرمود: «هنگامی که روز قیامت شود خداوند مردم را در یک جا جمع می‌کند، مردم پابرهنه و عاری در محشر می‌ایستند و چندان توقف آنها طولانی می‌شود که عرق فراوان کرده و نفس نفس می‌زنند، در این حال پنجاه سال می‌ایستند. چنان که خداوند فرمود: «وَوَحَّشَعْتُ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَانِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا» (۱۴۸۶) یعنی: «صداها برای رحمن پایین می‌آید و لذا جز صدای کوتاه نمی‌شنوی.» آنگاه ندا دهنده‌ای از طرف عرش فریاد می‌زند پیامبر امی کجاست؟ مردم می‌گویند: شنیدیم، نام او را بگو، می‌گوید: پیامبر رحمت کجاست؟ محمد بن عبدالله امی کجاست؟ رسول خداصلی الله علیه و آله از همه مردم پیشی می‌گیرد و به حوض می‌رسد، این حوض به وسعت ابله و صنعاء است، آن حضرت در کنار حوض می‌ایستد و امام شما شیعیان را می‌خواند، امیرالمؤمنین در جلوی مردم قرار می‌گیرد و با او می‌ایستد. آنگاه به مردم اجازه می‌دهند تا بدانجا روند، عده‌ای وارد حوض می‌شوند و عده‌ای را باز می‌گردانند، هنگامی که رسول خدا برخی از دوستان ما را می‌بیند که ایشان را بر می‌گردانند، گریه می‌کند و می‌گوید: پروردگارا ایشان شیعه علی هستند، فرمود: خداوند فرشته‌ای به سوی او روانه می‌کند و می‌گوید: ای محمدصلی الله علیه و آله چه چیز باعث گریه تو شده است؟ پاسخ می‌دهد: برای عده‌ای از شیعیان علی می‌گیرم که ایشان را از حوض برگردانیده و به سوی جهنم

می‌کشاند. فرمود: فرشته به آن حضرت می‌گوید: خداوند می‌فرماید: ای محمدصلی الله علیه وآله من شیعیان علی را به تو بخشیدم و از گناهان ایشان درگذشتم. چه این که ایشان تو را دوست می‌داشتند و آنها را به تو و به کسانی که به آنها قائل بودند ملحق می‌کنم، آنها را از زمره تو می‌نمایم، ایشان را به حوض وارد می‌کند. حضرت ابوجعفر ادامه داد و فرمود: وقتی چنین دیدند چه بسیار مردمی که در آن روز گریه می‌کنند و صدا می‌زنند: یا محمد!، هیچ شیعه‌ای که ولایت ما را قبول کرده و ما را دوست گرفته و از دشمنان ما براءت جسته و کینه نسبت به آنها پیدا کرده نیست مگر این که در حزب ما و با ماست و در حوض ما وارد می‌شود.» اکنون که حقیقت شفاعت و وساطت در افاضه و استفاضه بیان شد و شفیع همان نوری است که خداوند شیعیان و دوستان آل محمدعلیهم السلام را از آن آفریده و آن اضافه فطرت ایشان است و همین نور است که میوه ولایت و محبت ایشان را در دنیا برای وی به ارمغان می‌آورد. چنان که در اخبار (۱۴۸۷) طینت آمده است: فرمود: «ذَلِكَ الْقَرَابَةُ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ وَقَلُوبُهُمْ تَحِنُّ إِلَيْنَا»؛ یعنی: «به خاطر همین بین ما و شیعیان نزدیکی ایجاد شده و دل‌های ایشان به سوی ما گرایش پیدا می‌کند.» و بر این نور ویژگی اذن در التماس عفو و مغفرت برای مظاهر آن متفرع می‌شود و به همین خاطر شفاعت به محمد و آل محمدعلیهم السلام اختصاص یافت و نه دیگر مردم. و به همین جهت هر کس علی علیه السلام را دوست داشته و پیرو او باشد گرچه از اهل گناهان کبیره باشد و یا از امت‌های گذشته باشد شفاعت آنها به او می‌رسد و دیگران از این شفاعت نصیبی ندارند.

در گرایش اهل ایمان به ولایت ائمه: که باعث نجات و شفاعت است

تحقیق این مطلب به گونه‌ای که دل‌ها استوار گردد این است که هر کس علی را دوست داشته باشد، مبدأ ظهور و طینت وی از علین است، علین مرتبه اسم الله است که اسماء حسنی به طور کامل فروع و شاخه‌های آنند، و همه خیرات از شئون آنند، لذا هیچ شاخه‌ای از شاخه‌های طاغوت از ایشان صادر نمی‌شود، مگر از باب لغزش‌های کوچک و یا غفلت و غلیان شهوت می‌باشد و لذا ذاتی او نیست. به همین خاطر از باب عناد، و انکار زشتی گناه نیست، به همین خاطر پشیمانی وجود او را می‌گیرد، گرچه این پشیمانی بعدها انجام گیرد، چنان که خداوند در وصف متقین فرمود: «وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ اللَّهُ لَهُ فَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يَصِرْوا عَلَىٰ مِثْلِ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ* أُولَٰئِكَ جَزَاءُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ» (۱۴۸۸) یعنی: «و کسانی که عمل زشتی انجام داده و یا به خود ستم کردند، خداوند را به یاد آوردند و برای گناهان خویش طلب بخشش کردند و چه کسی جز خدا گناهان را می‌بخشد و بر آنچه انجام داده‌اند اصرار نمی‌ورزند و ایشان می‌دانند، پاداششان آمرزش پروردگارشان و بهشتی است که از زیر آن نهرها جاری است، در آن جاودان بمانند و پاداش خوشی برای عمل کنندگان است.» در کافی (۱۴۸۹) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «فواحش» عبارتند از زنا، دزدی، و «لمم» عبارت از این است که کسی به گناه آلوده شود و از خداوند طلب بخشش کند.» و از آن حضرت روایت شده (۱۴۹۰) که فرمود: «هیچ گناهی نیست که بنده مؤمن با آن عادت کند و زمانی ترکش کند، و باز بدان آلوده گردد، و لذا خدای - تعالی - فرمود: «الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ» (۱۴۹۱) فرمود: «اللمام» بنده‌ای است که به گناهی بعد از گناهی آغشته می‌شود ولی از طبیعت وی ناشی نشده است. و در روایتی فرمود (۱۴۹۲): «الهنه بعد الهنه» یعنی گناهی بعد از گناه. و در روایت دیگری (۱۴۹۳) «لمم» گناهی است که بنده مرتکب می‌شود و دیرگاهی بدان دست نمی‌زند، آنگاه دوباره مرتکب آن می‌شود.» گویم: به همین خاطر مولای ما (۱۴۹۴) سید الساجدین علیه السلام فرمود: «إلهی لم أعصک حین عصیتک و أنا بربوبیتک جاحد و لا بأمرک مستخف و لا لعقوبتک متعرض و لا لوعیدک متهاون و لکن خطیئته عرضت و سولت لی نفسی و غلبنی هوای و أعاننی علیها شقوتی و غرنی سترک المرخی علی فقد عصیتک و خالفتک بجهدی»؛ یعنی: «خدایا! من به هنگامی که تو را نافرمانی کردم، پرورش و ربوبیت تو را منکر نبودم و فرمان تو را سبک نشمردم و نمی‌خواستم خود را در معرض عقوبت تو قرار دهم و یا

وعید تو به عقاب را سست بشمارم، ولیکن گناهی بر من طاری شد و نفسم مرا وسوسه کرد و هوای من بر من چیره شد و شقاوت من کمک و یاور وی شد، و پرده‌ای که بر من پوشیده‌ای مرا فربب داد و من تو را نافرمانی کردم و مخالفت...» و مولی امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۴۹۵) فرمود: «الهی ان کانت قطیعة و لکنی ما اردت بها قطیعة» یعنی: «پروردگارا! اگر گناهان قطع رحم باشد، ولیکن من نمی‌خواستم قطع کنم و امثال این عبارت‌ها از امامان علیهم السلام فراوان است و همه آنها دلالت دارد بر این که صدور معصیت از مؤمن ممکن است، ولی این معصیت ذاتی مؤمن نیست، بلکه از باب لمم و عارضه‌ای است که بر او عارض شده است، آنگاه با پشیمانی آن گناه را تدارک می‌کند و توبه می‌نماید. چنانکه خدای - تعالی - در وصف متقین فرمود: «وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً...» که دلالت دارد بر این که «فواحش» از مؤمنین صادر می‌شود و یا ممکن است بر گناهی اصرار داشته باشند ولی این ارتکاب با انکار نیست و با علم و سبک شمردن آن نمی‌باشد، بلکه چیره شدن هوی و غفلت و غیر آنهاست، این موارد با ایمان منافات ندارد، چه این که مؤمن بر رحمت و وسعه خداوند و بخشش او توکل می‌کند، و امید به شفاعت دارد، بنابراین در حقیقت نافرمانی وی با این عنوان از ایمان وی پرده بر می‌دارد و از اعتقاد وی خبر می‌دهد به این که چنین گناهی نباید از او صادر شود و با آن مستحق عذاب خدا می‌گردد.

در این که زیارت و ملاقات با ائمه: باعث رقت قلب می‌گردد

این از حالاتی است که قلب لحظه به لحظه از آن به حالی دیگر منقلب می‌شود. و از امام باقر علیه السلام و رسول خدا صلی الله علیه وآله (۱۴۹۶) به آن در این روایت کافی از سلام بن مستنیر اشاره کرده‌اند «گفت: در خدمت امام باقر علیه السلام بودم، حمران بن اعین وارد شد و از چند مطلب پرسید، هنگامی که حمران خواست برخیزد، گفت: خداوند عمر طولانی به شما بدهد و ما را از وجود شما بهره‌مند سازد ما به خدمت شما می‌رسیم، از خدمت شما با رقت قلب خارج می‌شویم و دل ما از دنیا بر می‌خیزد و بر ما دارایی‌های مردم بی‌ارزش می‌شود، هنگامی که بیرون رفتیم و با مردم شدید و با تاجران همنشین گردیم، دنیا را دوست می‌داریم. امام باقر علیه السلام فرمود: این دل‌ها گاه چموش و گاه رام می‌شود. آنگاه فرمود: یاران پیامبر صلی الله علیه وآله عرضه داشتند: ای پیامبر خدا صلی الله علیه وآله بر خویشان از نفاق بیمناکیم، فرمود: چرا از آن می‌هراسید؟ پاسخ دادند: هنگامی که در خدمت شما هستیم، ما را یادآور و متذکر ساخته و راغب به آخرت می‌نمایی، ما هراسناک شده و دنیا را فراموش می‌کنیم و زهد می‌ورزیم، به طوری که گویا آخرت و بهشت و دوزخ را با چشمان خود می‌بینیم و هنگامی که از خدمت شما بیرون رفتیم و به خانه‌های خویش درآمدیم و فرزندان را بوییدیم و همسر و خانواده را دیدیم، نزدیک است که از آن حالی که در خدمت تو بودیم کنده شویم به گونه‌ای که گویا اصلاً آن حالت اتفاق نیفتاده، آیا بیم آن داری که ما منافق شده باشیم؟ رسول خدا صلی الله علیه وآله به ایشان فرمود: هرگز، این خطورها و القاءات شیطان است که شما را به طرف دنیا ترغیب می‌کند. به خدا قسم اگر بر همان حالی که خویش را بدان وصف کردید، باقی می‌ماندید، فرشتگان با شما دست می‌دادند و بر آب راه می‌رفتید، و اگر گناه نمی‌کردید و خدای را استغفار نمی‌نمودید خداوند مردمی را می‌آفرید که گناه کنید، آنگاه از خداوند خواهان بخشش شوند و خداوند ایشان را ببخشد. مؤمن فریب خورنده و توبه کننده است، آیا نشنیده‌ای که خداوند فرمود: «إِنَّ اللَّهَ يَحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيَحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ» (۱۴۹۷) و فرمود: «اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ» (۱۴۹۸) در همان کتاب (۱۴۹۹) از یونس بن یعقوب از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «از آن حضرت شنیدم که می‌فرمود: اگر بنده‌ای گناهی کند و بداند که خداوند بر او آگاه است و اگر بخواهد او را عذاب می‌کند و اگر بخواهد او را می‌بخشد، خداوند او را می‌بخشد، گرچه طلب بخشش ننماید.» در همان کتاب (۱۵۰۰) از ابان بن تغلب از آن حضرت روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: هیچ بنده‌ای نیست که گناهی کند و پشیمان شود مگر این که خداوند او را می‌بخشد، قبل از این که طلب بخشش کند و هیچ بنده‌ای نیست که خداوند به او نعمت داده و

دانست که این نعمت از خداست، مگر این که خداوند قبل از حمد او را می‌بخشد.»

وَجَعَلَنِي مِنْ خِيَارِ مَوَالِيكُمْ النَّابِعِينَ لِمَا دَعَوْتُمْ إِلَيْهِ

این فقره بیان برگزیدگان از دوستان ائمه‌علیهم السلام است و شرح آن در «و دعائم الاخیار» آمده است.

وَجَعَلَنِي مِمَّنْ يَقْتَضُ آثَارَكُمْ

اشاره به این است که رسیدن به حقایق امور متوقف بر این است که آن حقایق از ائمه‌علیهم السلام گرفته شود، آنگاه به آنها معتقد شده و سپس به عنوان یک امر آلی به آن نگاه کند و این که آن امر از کسی گرفته شده که خداوند او را نصب کرده و گرنه همانند کسی خواهد بود که عمل نکرده است. چنان که امام باقرعلیه السلام (۱۵۰۱) در روایت کافی به اسنادش به زراره فرموده است: «أَيُّنِي الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةِ أَشْيَاءَ عَلَى الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَالصَّوْمِ وَالْوَلَايَةِ... ثُمَّ قَالَ ذَرُوهُ الْأَمْرَ وَسَيَأْتِيهِ وَمِفْتَاحُهُ وَبَابُ الْأَشْيَاءِ وَرِضَا الرَّحْمَنِ الطَّاعِيَةَ لِلْإِمَامِ بَعْدَ مَعْرِفَتِهِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا أَمَا لَوْ أَنَّ رَجُلًا قَامَ لَيْلَهُ وَصَامَ نَهَارَهُ وَتَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَالِهِ وَحَجَّ جَمِيعَ دَهْرِهِ وَلَمْ يَعْرِفْ وَلَا يَهُدِ وَلِيَّ اللَّهِ فِيوَالِيَهُ وَيَكُونُ جَمِيعَ أَعْمَالِهِ بِدَلَالَتِهِ إِلَيْهِ مَا كَانَ لَهُ عَلَى اللَّهِ جَلٌّ وَعَزٌّ حَقٌّ فِي ثَوَابِهِ وَلَا كَانَ مِنْ أَهْلِ الْإِيمَانِ ثُمَّ قَالَ أَوْلَيْتُكَ الْمُحْسِنُ مِنْهُمْ يَدْخُلُهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ؛ یعنی: سلام بر پنج پایه استوار شده است: نماز، زکات، حج و روزه و ولایت... بلندای همه آنها و بالاترین قسمت و کلید و در همه آنها و خشنودی رحمن معرفت امام و پیروی از اوست، چه این که خدای - عزوجل - فرمود: «مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا» (۱۵۰۲) یعنی: «هرکس از پیامبر پیروی کند، از خداوند پیروی کرده و هرکس روی برگرداند من تو را پاسبان ایشان قرار نداده‌ام» آگاه باشید اگر کسی همه شب را عبادت کند و روزش را به روزه سپری کند و همه اموال خویش را صدقه دهد و در تمام عمر خود حج نماید، ولی ولایت ولی خدا را نشناسد تا با وی موالات نماید و اعمالش به راهنمایی وی باشد، هیچ گونه استحقاق ثوابی از خدا پیدا نمی‌کند و از اهل ایمان به شمار نمی‌رود، آنگاه فرمود: شایستگان این گروه را خداوند از رحمت خود به بهشت می‌برد.»

وَيَسِّلُكُمْ سَبِيلَكُمْ

سبیل ایشان اسم الله است که راه به سوی رب العالمین می‌باشد.

وَيَهْتَدِي بِهِدَاكُمْ

به همان راه هدایت کند، در گذشته به تفصیل از آن بحث شد، لذا اکنون از اعاده آن بی‌نیازیم.

وَيُخَشِّرُ فِي زُمْرَتِكُمْ

«حشر» جمع است و «زمره» فوج و گروه‌های متفرق مردم، یعنی خداوند بین من و بین شما در لشکر شما جمع کند.

وَيَكُرُّ فِي رَجْعَتِكُمْ

بگر به ضم مثل یمد، یعنی در هنگام رجعت بر گردد.

و يَمْلِكُ فِي دَوْلَتِكُمْ

مجهول است، یعنی در دولت شما از پادشاهان و حکمرانان بر رعایای شما شوم.

و يَشْرَفُ فِي عَافِيَتِكُمْ

شرف علو و مکان بلند و عافیت به معنای سلامت از ناخوشی است، یعنی در زمان سلامت شما به جایگاه بلندی رسم، به طوری که ستم ستمکاران و طاغیان به من نرسد.

و يَمَكُنُ فِي أَيَامِكُمْ

در زمان دولت و چیرگی شما دارای ارزش و اعتبار و منزلت شوم.

و نَقَرُ عَيْنُهُ عَدَا بُرُؤِيَتِكُمْ

چه این که آرزوی همه دوستان شماست.

بَابُ أَنْتُمْ وَ أُمَّي وَ نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ مَالِي مَنْ أَرَادَ اللَّهُ بَدَأَ بِكُمْ وَ مَنْ وَحَدَّهُ قَبْلَ عَنكُمْ وَ مَنْ قَصَدَهُ تَوَجَّهَ بِكُمْ**در شناخت خدا**

یعنی: جانم و پدر و مادر و خانواده و اموالم فدای شما باد. هر کس خدا را بخواهد از شما شروع می کند و هر کس به یگانگی او معتقد باشد از شما می پذیرد و هر کس قصد خداوند نماید از کانال شما به او توجه می نماید. برای توضیح این فقره‌ها نیازمند مقدمه‌ای هستم: بدان که ذات خدای - تبارک و تعالی - را نمی توان شناخت و نمی توان به هیچیک از صفاتش احاطه نمود، چنان که روایات تصریح دارند. از جمله خطبه (۱۵۰۳) مولی امیرالمؤمنین علیه السلام در کافی به اسنادش از امام صادق علیه السلام است، گفت: «أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اسْتَنْهَضَ النَّاسَ فِي حَرْبِ مُعَاوِيَةَ فِي الْمَرَّةِ الثَّانِيَةِ فَلَمَّا حَسَدَ النَّاسُ قَامَ خَطِيبًا فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ الصَّمَدِ الْمُتَفَرِّدِ الَّذِي لَا مِنْ شَيْءٍ كَانَ وَلَا مِنْ شَيْءٍ خَلَقَ مَا كَانَ قُدْرَةً بَانَ بِهَا مِنَ الْأَشْيَاءِ وَ بَانَتِ الْأَشْيَاءُ مِنْهُ فَلَيْسَتْ لَهُ صِفَةٌ تُتَالُ وَ لَمَّا حِدٌ تَضْرِبُ لَهُ فِيهِ الْأَمْثَالُ كُلُّ دُونَ صِفَاتِهِ تَحْيِيرُ اللَّغَاتِ وَ ضَلَّ هُنَاكَ تَصَارِيفُ الصِّفَاتِ وَ حَارَ فِي مَلَكُوتِهِ عَمِيقَاتُ مَيْدَاهِ التَّفْكِيرِ وَ انْقَطَعَ دُونَ الرُّسُوحِ فِي عِلْمِهِ جَوَامِيعُ التَّفْسِيرِ وَ حَالَ دُونَ غَيْبِهِ الْمَكْنُونِ حُجُبٌ مِنَ الْغُيُوبِ تَاهَتْ فِي أَدْنَى أَدَانِيهَا طَامِحَاتُ الْعُقُولِ فِي لَطِيفَاتِ الْأُمُورِ فَتَبَارَكَ اللَّهُ الَّذِي لَا يَبْلُغُهُ بُعْدُ الْهَمِّ وَ لَا يَنَالُهُ غَوْصُ الْفِطَنِ؛ امیرالمؤمنین در دومین بار جنگ با معاویه مردم را در این خطبه تشویق و ترغیب به جنگ می کرد، هنگامی که مردم جمع شدند بلند شد و سخنرانی کرد و فرمود: ستایش خدایی را که واحد احد صمد و متفرد است که از چیزی به وجود نیامده و اشیاء را از چیزی نیافریده، قدرتی است که او از اشیاء جدا شده و اشیاء از او ممتاز گردیدند، صفتی ندارد که بتوان به آن رسید و اندازه و حدی ندارد تا بتوان برای آن مثلی زد، سخنان زیبا از رسیدن به صفات وی قاصرند و گوناگونی و چرخش صفات در آنجا رنگ می بازند و افکار عمیق در ملکوت او متحیر می گردد، تفاسیر و روشننگری‌های کامل و جامع قبل از رسیدن و رسوخ در علمش باز می مانند، حجاب‌های غیوب از غیب مکنون وی حائل می شوند، حجاب‌هایی که در پایین‌ترین آنها خرده‌های نافذ در امور بسیار لطیف سرگردان می شوند، مبارک است خدایی که همت‌های بلند بدان نمی‌رسند، و فطنت‌های غواص به او دست پیدا نمی‌کند.» نظیر این دیگر خطبه‌های آن حضرت و بسیاری از اخبار دیگر (۱۵۰۴) است. سز این مطلب این است که اگر خداوند شناخته گردد باید بعد از تحدید آن باشد، زیرا معرفت

روشن کردن شیء و جدا کردن از دیگران است به طوری که با دیگر اشیاء مشتبه نشود. چنین شناختی ممکن نیست مگر این که عارف به همه مشخصات و ممیزه‌های معروف احاطه داشته باشد، اگر چنین احاطه‌ای ممکن باشد پس معروف محدود می‌شود و اگر محدود شود معدود می‌گردد، در این صورت ازلیت وی از بین رفته، پس آن کس که او را تحدید کرده خود به الوهیت شایسته‌تر است. و لذا در اخبار فراوانی وارد شده که کمال توحید خداوند نفی صفات از اوست و صفات خدای - تعالی - عین ذات او هستند، و قبلاً آنها را بیان کردیم و اخباری که بر آن دلالت دارد آوردیم. و اگر محدود نیست و به شمارش هم در نمی‌آید، پس غیب مطلق است و حواس او را ادراک نمی‌کنند، بلکه اسم مستأثر وی غیب مطلق است که فرشته مقرب و پیامبر مرسل آن را نمی‌داند، پس چگونه به صفات او عالم شوند، چه رسد به ذات حق - تعالی -. اگر گویی: اکنون که امر این چنین است معنای امر به معرفت خدای - تعالی - و تشویق و ترغیب به آن و نیز فرستادن پیامبران و کتاب‌هایی که مدار ادیان است برای شناخت خدا چیست؟ چنان که همه عبادت‌هایی که توجه به خدا در آن مد نظر است. چه معنایی دارد و نیز امکان ندارد مخاطبان خدا را نشناخته و او را خطاب کنند، به گونه‌ای که گویا خدای - تعالی - را می‌بینند؟ بلکه در کافی (۱۵۰۵) از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که آن حضرت در پاسخ از سؤال کسی که از پروردگارش پرسیده بود که: «هل رایته حین عبده قال فقال: دیلک ما کنت اعبد رباً لم اره؛ آیا به هنگامی که او را عبادت کرده‌ای دیدی؟ فرمود: وای بر تو من پروردگاری را که نشناسم عبادت نمی‌کنم.» و در همان کتاب (۱۵۰۶) از امام باقر علیه السلام «در پاسخ از مردی از خوارج که پرسیده بود: «أی شیء تعبد قال الله تعالی قال رأیته قال بل لم تره العیون بمشاهدة الأبصار و لکن رأته القلوب بحقائق الایمان؛ چه چیزی را می‌پرستی؟ فرمود: خدا، پاسخ داد: آیا او را دیدی؟ فرمود: آری چشم‌ها با مشاهده خود نمی‌توانند او را ببینند ولیکن دل‌ها با حقیقت ایمان او را می‌بینند.» و نظیر آن با کمترین تفاوتی در عبارت در روایت قبلی از امیرالمؤمنین روایت شده است.

در این که ائمه (ع) معرفت خدا هستند

در پاسخ گویم: خداوند هیچ کمال جمالی و جلالی را فاقد نیست، لذا ذات او گوناگون نیست و به اجزاء گوناگون تقسیم نشده لذا بی‌نیاز از خلق است قبل از آفرینش کمبودی در قدرت نداشت و بعد از آن بر قدرتش افزون نگردید و گنج پنهان بود، لذا دوست داشت که شناخته شده و صفات گوناگونش در عالم فرق خود را نشان دهند، و هر مرتبه‌ای با ویژگی خاص خود را نشان داد و چون عالم امکان وسعت ظهور آن صفات و مراتب را نداشت، چه این که عالمی متناهی و محدود بوده و لذا ظرف موجودات محدود و زمانی که ابتدا و انتها دارند می‌باشد، ولی ذات و صفات ازلی و ابدی‌اند و موجودات محدود نمی‌توانند ظرف موجودات غیر متناهی و غیر محدود شوند، لذا خداوند خواست آنها را با آثار آشکار کند. لذا مخلوقات را دارای اطوار و مراتبی آفریده که یک و یا چند صفت گوناگون که خدا خواست را نشان دهند، ولی خداوند انسان را آفرید و به او بیان را آموخت تا همه صفات خود را در وی جمع کند و انسان نشانه جامع همه صفات جلال و جمال و مظهر صفت عدالت و دلیل بر الوهیت و خلیفه او بر زمین است، در هریک از آنها نشانه‌ای از نشانه‌های مملکت و دلیلی از دلایل قدرت و نمونه کامل و جامعی از همه صفات و مشتمل بر همه اسماء قرار داد، چه این که انسان آینه جامع و پر وسعتی است که از همه جلال و جمال خدا حکایت می‌کند و از حدود منزّه بوده و متکفل همه مراتب نزول و صعود می‌باشد، تا به واسطه معرفت وی به معرفت خدا برسند، و هر کس او را بشناسد به رحمت برسد و دلیل او شود و هر کس او را بعد از معرفت انکار کند حجت و عذاب سخت گردد. منزّه است چه احسان او بزرگ و برهان او برنده و دیدار او روشن است، نابینا باد چشمی که او را نبیند و کالای بنده‌ای که از دوستی او بهره‌ای نبرد کاسد باد! بنابراین مفاد تبلیغ پیامبران و کتاب‌ها این است که بندگان را با آن آیات آشنا سازند، چه این که خداوند به بندگان محبت دارد، تا کسی نگوید که کاش پیامبرانی می‌فرستادی تا ما از آیات تو پیروی نماییم بدون این که ذلیل گردیم. لذا هر کس هلاک شد، از روی دلیل باشد

و هرکس زنده شد با بینه و دلیل زنده شود و فرمود: «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ» (۱۵۰۷) یعنی: «ما قرآن را فرستادیم تا برای مردم آنچه که برای ایشان نازل شده بیان نمایی» مراد از «ما نزل» آیات است. و در ادامه فرمود: «لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ» (۱۵۰۸) یعنی مراتب خود را شرح نموده و باز کنند و آن آیت کبری را بشناسند، آنگاه بر وجود رب الارباب و اله الآلهه استدلال نمایند و فرمود: «ما به زبان تو آن را میسر ساختیم شاید متذکر شوند.» (۱۵۰۹) و نیز آیات دیگری در این باره وجود دارد که دلالت دارد بر این که فرستادن پیامبران و انزال کتاب برای یادآوری مردم به آیات پروردگار است که خداوند در بدو ایجاد به آنها اشاره کرده است: «سَيُنزِّلُهُمُ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ» (۱۵۱۰) و آیات شامل وعده به مؤمنین و وعید به کافران است. و این آیات سرآل محمدعلیهم السلام است که در هر نفسی مصداقی از آن وجود دارد و در محمد و آل طاهرین او علیهم السلام مصداق کلی آن موجود است، و آن آیات خلیفه خدا در همه نفوسند و نیز وجه و عین و سیل و دست و راه و باب و حجت و برهان و جنب و ولی و اسم و مثل اعلی خداست که در آسمانها و زمین قرار دارد و ایمان به آن را ایمان به خدا و کفر به آن را کفر به خدا و معرفت به آن را معرفت خدا و جهل به آن را جهل به خدا دانسته و خالی بودن از او را خالی بودن از خدا و توجه به وی را توجه به خدا دانسته است و این اسم خداست که مبدأ همه خیرات می‌باشد و در «وقاده الامم» و «ابواب الایمان» و غیره بیان شده که معرفت «اله الآلهه» بدون معرفت به وی ممکن نیست و تنها از راه او می‌توان خدا را عبادت کرد و از جهت وی باید به خداوند توجه کرد. و لذا خدای - تعالی - فرمود: «إِنَّا نَحْنُ نُزِّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا» * فاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا مَا تَطَّعَ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا» (۱۵۱۱) یعنی «ما قرآن را بر تو فرستادیم، پس برای حکم پروردگارت شکیبایی کن و از ایشان که گناهکار و ناسپاسند پیروی نما.» «وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا» (۱۵۱۲) یعنی: «نام پروردگار خویش را در صبح و شام یاد نما» و فرمود: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى * وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى» (۱۵۱۳) یعنی: «هرکس که پاکیزگی پیشه کرد رستگار شد و نام پروردگار را یاد کرد و نماز گزارد» و فرمود: «إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا * وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا» (۱۵۱۴) یعنی: «در روز در کارهای روزانه در جنب و جوشی و نام پروردگارت را ببر و فانی در او شو.» و فرمود: «قُلْ أَدْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۱۵۱۵) و روایتی که به واسطه شیخ ابوجعفر محمد بن عثمان بن سعید از ناحیه مقدسه از دعای هر روز ماه رجب ۹۵۱ هجری قمری صادر شده است. (۱۵۱۶) به روشنی بر مطلوب ما دلالت دارد چه این که فرمود: «اللهم إني أسألك بمعاني جميع ما يدعوك به ولاة أمرك المأمونون على سرک المستسرون بأمرک الواصفون لقدرتک المعلنون لعظمتک أسألك بما نطق فيهم من مشيتک فجعلتهم معادن لكلماتک و أركاناً لتوحيدک و آياتک و مقاماتک التي لا تعطيل لها في كل مكان يعرفک بها من عرفک لا- فرق بينک و بينها إلا أنهم عبادک و خلقک فتقها و رتقها بیدک بدوها منك و عودها إليك أعضاء و أشهاد و مناء و أزواد و حفظه و رواد فيهم ملأت سماءك و أرضك حتى ظهر أن لا إله إلا أنت فبذلك أسألك؛ یعنی: «پروردگار من از تو به واسطه همه اسمایی که والیان امر تو را به آن می‌خواهند خواهانم، والیانی که محرم راز تو و بشارت دهنده به امرت و وصف کننده قدرت تو و آشکار نماینده عظمت تو هستند. از تو به واسطه مشیت تو که در ایشان گویاست و ایشان را معادن کلمات خودت قرار دادی و پایه‌های توحید و آیات مقامات نمودی که در هیچ مکانی و هیچگاه تعطیلی بر نمی‌دارد، می‌خواهم کسانی که هرکس تو را شناخت به واسطه آنها تو را شناخت. بین تو و ایشان تفاوتی نیست جز این که ایشان بندگان و مخلوق تو هستند، باز کردن و بستن ایشان به دست توست، از تو شروع شده و به تو ختم می‌شوند، دستان تو و شاهدان و موازین و رهبران و پاسداران و جویندگانند با ایشان آسمانها و زمین خویش را پر کردی تا روشن شد که خدایی جز تو نیست، به همین اسما از تو خواهانم.» (۱۵۱۷)

در نسبت اسم خدا با مسمی

امام صادق علیه السلام (۱۵۱۸) بنا بر روایت کافی از عده‌ای فرمود: «مَنْ عَيَّدَ اللَّهَ بِاللَّوْهُمِ فَقَدْ كَفَرَ وَمَنْ عَيَّدَ الْإِسْمَ دُونَ الْمَعْنَى فَقَدْ

كَفَرُ وَمَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ وَالْمَعْنَى فَقَدْ أَشْرَكَ وَمَنْ عَبَدَ الْمَعْنَى بِإِقْبَاعِ الْأَسْمَاءِ عَلَيْهِ بِصِفَاتِهِ الَّتِي وَصَفَ بِهَا نَفْسَهُ فَقَعَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ وَنَطَقَ بِهِ لِسَانُهُ فِي سِرَائِرِهِ وَعَلَانِيَتِهِ فَأُولَئِكَ أَضِحَابُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَقًّا وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ أَوْلَيْكَ هُمْ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا؛ یعنی: هر کس خداوند را با توهم عبادت کرده کفر ورزیده و هر کس اسم را بدون معنا پرستیده کافر شده و هر کس اسم و معنی را با همدیگر منضم نموده مشرک شده و هر کس معنا را عبادت کرده به این که اسماء را با اوصافی که خود را بدان وصف کرده بر او اطلاق کرده و دلش را با آن گره بسته و زبانش در سر و علانیه به آن ناطق و گویا باشد ایشان حقا یاران امیرالمؤمنین علیه السلام هستند.»

و در حدیث دیگر: (۱۵۱۹) «ایشان حقا مؤمنند». و در همان کتاب (۱۵۲۰) به اسنادش از هشام بن حکم روایت شده که «أَنْتَ سَأَلْتَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ وَاسْتِثْقَائِهَا اللَّهُ مِمَّا هُوَ مُشْتَقٌّ قَالَ لِي يَا هِشَامُ اللَّهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ وَالْإِلَهِ يَقْتَضِي مَأْلُوهاً وَالْإِسْمُ غَيْرُ الْمُسَيَّمِي فَمَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ دُونَ الْمَعْنَى فَقَدْ كَفَرَ وَلَمْ يَعْبُدْ شَيْئاً وَمَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ وَالْمَعْنَى فَقَدْ كَفَرَ وَعَبَدَ اثْنَيْنِ وَمَنْ عَبَدَ الْمَعْنَى دُونَ الْإِسْمِ فَذَاكَ التَّوْحِيدُ؛ از آن حضرت پرسید از اسم الله و اشتقاق آن پرسیدند که از چه مشتق می‌باشد؟ گفت: به من فرمود: ای هشام «الله» از «اله» مشتق شده و اله مألوهی را می‌خواهد و اسم غیر از مسمی است، هر کس اسم را بدون معنا عبادت کند، کفر ورزیده و چیزی را پرستیده و هر کس اسم و معنا را پرستیده کفر ورزیده و دوتن را عبادت کرده است، و هر کس معنا بدون اسم را عبادت کند، همین توحید است» این روایت در باب معبود است. و همین را در باب معانی اسماء و اشتقاق آن با اندک تفاوتی در لفظ آورده است. (۱۵۲۱) پس معنای این روایات این است که چون خدای - تعالی - با هیچ معنایی از معانی درک نمی‌شود، لذا خداوند برای وی اسمایی قرار داده که مردم با آن او را بخوانند و فرمود: «قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۱۵۲۲) و مراد از اسماء الفاظ و نقوش و خیال آنها و یا امور موهوم و معقول از اسماء نیست چه این که همه این مراحل و مراتب مخلوق گوینده‌ها و نویسنده‌ها و خیال کننده‌ها و توهم نماینده‌ها و عاقل‌هاست بلکه مراد از اسماء آن چیزی است که خداوند آن را در هر نفسی در ابتدای ایجاد قرار داده و آن را مبدأ دیگر مراتب وجودی خویش نموده، امام صادق علیه السلام (۱۵۲۳) در حدیث حدوث اسماء فرمود: «خداوند نام‌هایی آفریده که حروفی بدون صدا داشته و لفظی بدون این که گفته شود دارد و شخص آن نام‌ها دارای جسد و شکل نیست و به چیزی تشبیه نمی‌شود و دارای رنگی نیست، طول و عرض و عمق از آن منتفی است، حدودی ندارد، از احساس همه متوهم‌ها محجوب است، پوشیده اما بدون پوشیدگی است، لذا آن را کلمه کامل و تام و دارای چهار بخش همدوش قرار داده است» این حدیث در فقره «و موضع الرساله» شرح شد. این که ائمه به واسطه این اسماء تو را می‌خوانند این است که ایشان بعد از تخلیه از عالم جسم و خیال و وهم و نفس و عقل و رسیدن به آن اسمی که امام صادق علیه السلام آن را وصف کرده و بعد از شناخت آن می‌یابند که این اسم اول و آخر و حد و صفتی ندارند که انسان بتواند در عالم خود به آن برسد، گرچه در عالم الهی محدود است چه این که هر نفسی دارای مثالی از آن اسم است و در عالم خود مبدأ همه صفات خدا از قبیل علم و قدرت و حیات و وجود و سمع و بصر و غیره می‌باشد، با این که مخلوق و محدود و حادث می‌باشد، چه این که دیگر مثال‌هایی از این اسم را دارند، زیرا اختلاف ملکه‌ها و اراده‌ها و مشتیهات مردم و نیز آثار گوناگون دلالت می‌کند که این اختلافات ناشی از اختلاف آن اسباب و مؤثرات است، پس معلوم می‌شود که آن کس که این اسم را آفریده و محدودش نموده و ایجادش کرده و در او همه صفات را به ودیعت گذاشته آفریننده آن اسماء گوناگون و نفوس مختلف و عقول متضاد است، و معلوم می‌شود که او رب الارباب و اله الالهه است و منزله از حدود همه این اسماء می‌باشد و از دسترس عقول تیز تک و غواصی فطنت‌ها دو راست، بلکه در کمترین لجه حجب او خرده‌های بلند پرواز غرق شده‌اند، چه این که ممکنات فعل خدایند و فعل نمی‌تواند محیط بر همه شئون فاعل شود بلکه بر خود نیز احاطه پیدا کند، چه این که تناقض لازم می‌آید. و هنگامی که آن اسم که وجه خداست شناخته شود، به آن رو کرده و آن را آلت و آینه توجه به اله الالهه و رب الارباب قرار می‌دهیم، مثل توجه به خانه خدا - شرفها لله - و یا توجه به لفظ زید در هنگامی که می‌خواهید او را صدا کنید و یا در هنگام مخاطبه توجه به روی زید

می‌کنید. بدون این که به صورت زید به طور استقلالی نگاه کنید، بلکه لفظ و صورت زید را آینه و آیه و آلت ملاحظه خود زید می‌نمایید، لذا به معنای حرفی رب است. چنان که امیرالمؤمنین (۱۵۲۴) و امام باقر علیهما السلام فرمودند که: ما هرگز پروردگار ناشناخته را عبادت نمی‌کنیم و نیز مراد از ربّ همین معناست که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «من عرف نفسه فقد عرف ربه» و مراد از معبود (۱۵۲۵) در «یا من اقتر له بالعبودية کل معبود». همین است. و همین قلب است که پروردگار خود را با حقیقت ایمان در می‌یابد، یعنی اطمینان پیدا کرده و در کنارش می‌نشیند و از آن بیرون نمی‌رود و از وی به دیگری نمی‌پردازد. چنان که سید ساجدین علیه السلام (۱۵۲۶) در مناجات ذاکرین فرمود: «إلهی بک هامت القلوب الوالهة و علی معرفتک جمعت العقول المتباينة فلا- تطمئن القلوب إلا- بذکراک و لا تسکن النفوس إلا عند رؤیاک؛ یعنی: خدایا دل‌های عاشق از تو در هیجان است و خردهای گوناگون به شناخت تو رسیده‌اند، چه این که دل‌ها جز به یاد تو آرامش پیدا نمی‌کنند و جان‌ها بدون دیدن تو سکون و قرار نمی‌یابند. پس مراد از روایات این است که اگر کسی آن اسم را بدون مسمی عبادت کند یعنی به استقلال و به طور معنای اسمی آن را پرستد، کافر است و هرکس اسم را با مسمی پرستد، شرک و ورزیده و هرکس مسمی را به واسطه اسمایی که خودش ذات خود را وصف کرده و نامیده بنامد مؤمن حقیقی است، البته آن اسم را خداوند با قدرت خود به سوی بندگان فرستاد و مراد همان اسمی است که امام صادق علیه السلام وصف کرده است، اگر خداوند را به چنین اسمی بنامد مؤمن حقیقی است. ولی دیگران شئون این اسم و مخلوق انسانند و خداوند حجتی قرار نداده تا بندگان با آن اسماء او را عبادت کنند، پس اگر کسی با آنها خدا را عبادت کند به خدای بزرگ شرک و ورزیده و یا به او کافر شده است. خدای - تعالی - فرمود: «أَتَجَادِلُونِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا نَزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ» (۱۵۲۷) یعنی: «آیا با من در نام‌هایی که خود و پدران‌تان آنها را نامیده‌اید و خداوند بر آن حجتی قرار نداده مجادله و گفت‌وگو می‌کنید، منتظر باشید من هم با شما از منتظرانم.» و فرمود: «مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ لِلَّهِ أَرْمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» (۱۵۲۸) یعنی: «جز اسمایی که خود و پدران‌تان بر آنها نهاده‌اید عبادت نمی‌کنید، خداوند بر آنها حجتی قرار نداده، حکم جز برای خدا نیست، چه این که دستور داده که جز او را پرستید، این دین ارزشمند است، ولیکن بیشتر مردم نمی‌دانند.» و فرمود: «إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَى» (۱۵۲۹) یعنی: «این‌ها تنها نام‌هایی است که شما و پدران‌تان گذاشته‌اید، خداوند حجتی بر آن قرار نداده، شما جز گمان و هواهای نفسانی را پیروی نمی‌کنید، در حالی که پیامبران از پروردگارشان هدایت آورده‌اند.» مفاد این آیات توییح و مذمت بر عبادت آن اسماء است، چه این که هیچ دلیلی برای پرستش آنها نازل نشده است، بلکه ایشان با گمان‌ها و هواهای نفسانی خود آنها را برای پرستش اختیار و انتخاب کردند، با آن که پیامبران آمده و کتاب‌های آسمانی نازل شده بود که راه پروردگار عالمیان اسم الله و دیگر اسماء حسنی است که خویشتن را به آن نامیده و فرمان داده که او را به آن اسماء بخوانند، چنان که مقتضای آیات نخست بود. بنابراین رویه صوفیه در این که صورت مرشد و غیره از قبیل صورت امام را در دل حاضر کرده و با او خطاب کنند. کفر به خدای بزرگ است، چه این که آن صورت از شئون خودشان می‌باشد و از زمره اسمایی که خداوند خویشتن را به آن ستوده باشد نیست، بلکه آن صورت مخلوق بوده و به ایشان بازگردانیده می‌شود، بر خلاف آنچه امام صادق علیه السلام فرموده است، زیرا که آن اسم از صفات خداست و نمی‌توان به خداوند توجه نمود مگر این از ناحیه آن و نمی‌توان خداوند را جز به آن روش عبادت کرد و آن اسم سرّ آل محمد علیهم السلام است، چنان که فهمیدید. هنگامی که این مقدمه را فهمیدید، مراد از «من اراد الله بدء بکم...» انشاء است یعنی دستور داده که با این اسم شروع کنید و از همه عوالم خود را خالی نمایید و به او برسید. چون که نمی‌توان اراده «اله الاله» کرد مگر این که به واسطه همین اسم باشد. و مراد از «و من وحده قبل عنکم» انشاء است چه این که واجب کرده که حتماً به او روی آورید. پمراد از «و من قصده توجه بکم» انشاء و جوب توجه به خداست، چه این که

خداوند جہتی ندارد، زیرا خداوند بر همه جهات محیط است و دانستید که او سرّ آل محمد علیهم السلام است و لذا فرمودند: «و لولانا ما عرف الله و ما عبد الله» این مربوط به سرّ ایشان بود. و اما نسبت به مظاهر ایشان این که دیگران نرسیده و نمی‌توانند به آن مرتبه برسند، پس چگونه می‌توانند دیگران را آنچه خود نرسیده‌اند برسانند، مگر کسانی که دانش خود را از ایشان گرفته باشند، پس رسیدن و رساندن مردم به واسطه ایشان می‌باشد و نه دیگران و لذا روایاتی از ایشان رسیده که هیچ چیز از حق نمی‌رسد مگر این که از ایشان رسیده و برخی از آنها در «آخذ بقولکم» بیان شد.

مَوَالِي لَا أُحْصِي ثَنَاءَكُمْ

«ثناء» به فتح اول مصدر «ثنی الشیء» است هنگامی که برخی بر برخی دیگر بازگردند، لذا در ذکر اوصاف و شمارش آنها به کار گرفته شده، گویا آن اوصاف را جمع کرده و برخی را بر برخی دیگر عطف کرده و افزوده است. لذا ثناء همان مدح است و یاد انواع خوبی‌ها شده و آن را می‌شمارد و مثل این که گفته می‌شود: زید عالم خردمند و بخشنده است و خوبی‌های زید را بشمارد، این که فرمود: «لا- احصی ثناء علیکم» یعنی نمی‌توانم بر همه خوبی‌های تو احاطه پیدا کنم، پس مراد این است که خوبی‌های تو به اندازه‌ای رسیده که نمی‌توانم آنها را شمرده و کلیات آن را به شمار آورم.

وَ لَا أْبْلُغُ مِنَ الْمَدْحِ كُنْهَكُمْ

مدح وصف شیء است و با آن یک صفت و خوبی او شمرده می‌شود، مثل این که گفته شود: من مروارید را به زیبایی مدح کردم، این جمله بیان نهایت زلال بودن آن را بیان می‌کند. پس مراد از بیان مزبور این است که مدح کنندگان از بیان یک خصوصیت صفت وی عاجزند، چه این که علم ایشان فراوان و قدرت ایشان زیاد و کمالات فراوان در جمله ایشان وجود دارد به طوری که زایل شدنی نیست و عصمت ایشان به اندازه‌ای قوی است که از ایشان چیزی صادر نمی‌شود که خلاف ادب و اولی باشد، چنان که از دیگران صادر شده است.

وَ مِنْ الْوُصْفِ قَدْرَكُمْ

وصف مدح است به این که کمیت صفات و درجات آن را بیان می‌کند، یعنی مراتب صفات شما غیر متناهی است، به طوری که نمی‌توان مراتب و شؤون آن را استیفاء کرد.

وَ أَنْتُمْ نُورُ الْأَخْيَارِ وَ هِدَاةُ الْأَبْرَارِ وَ حُجَجُ الْجَبَّارِ

وَ أَنْتُمْ نُورُ الْأَخْيَارِ وَ هِدَاةُ الْأَبْرَارِ وَ حُجَجُ الْجَبَّارِ

این فقرات بیان علت ناتوانی در احصاء و مدح و وصف به طریق لفظ و نشر مرتب است. مراد این است که: شما چون «دعائم الاخیار» و خیرات صادره از ایشان ترشحی از ترشحات مبدایی است که شما از آن آفریده شده‌اید، چه این که ایشان از زیاده طینت و سرّ شما که خداوند در آنها به ودیعت گذاشته آفریده شده‌اند و مراد از اخیار پیامران و مرسلین و شهداء و صالحان و فرشتگان مقرب خدا هستند و من از شمارش تنها یکی از خیراتی که متفرع بر کمالات تک تک آنها هستم عاجزم چه رسد به احصاء و شمارش کمالات شما و شما حقیقت و طبیعت همه کمالات را در خود جمع کرده‌اید. و شما «عناصر ابرار» هستید که متقی بوده و از در خانه‌ها به خانه وارد می‌شوند، چه این که ایشان از انوار شما خلق شده‌اند و من از ادراک کنه صفتی از صفات آنها عاجزم،

چگونه می‌توانیم صفات شما را ادراک نمایم، در حالی که ایشان قطره‌ای از قطرات دریای وجود شما هستند. و «حجج الجبار» یعنی حجت‌های عالم جبروت و مظاهر عالم ولایت و امثال علیا و اسماء حسنی و کلمات تامه خدایند. پس چگونه می‌توانم بخشی از نعمت‌هایی که خداوند داده برسم در حالی که خدای - تعالی - فرمود: «وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمْدُءُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (۱۵۳۰) این جملات سه گانه حال مضاف‌الیه در هر سه فقره بوده و عمل آنها را بیان می‌کند.

در طینت

در فقره نخست اعتراف به عجز از شناخت کارهای خیری که از تک تک ایشان صادر شده کرده است. در فقره دوم اعتراف به عجز از معرفت عالم انوار و جبلت ایشان نموده است. و در فقره سوم اعتراف به عجز از شناخت عالم فطرت ایشان علیهم السلام کرده است.

بِكُمْ فَتَحَ اللَّهُ وَبِكُمْ يَخْتَمُ

در «یا اهل بیت النبوة» بیان شدن که حقیقت نبوت به تنهایی نمی‌تواند ظهور کند و ظهور آن به یکی از مراتب دوازده گانه است و در هر نفس بلکه در هر موجودی نشانه‌ای از آن موجود است و همین مبدأ همه مراتب بی‌نهایت آن است و با همان آیه نیز ختم می‌کند و آن چیزی غیر از او نیست، هر مرتبه و شأنی که نازل شده مرتبه و شأنی از مراتب و شؤون اوست و همین سرّ آل محمد علیهم السلام است، پس همه اشیاء با سرّ ایشان شروع شده و با سرّ ایشان ختم می‌شوند.

وَبِكُمْ يَنْزِلُ الْغَيْثُ وَبِكُمْ يَمْسِكُ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَبِكُمْ يَنْفُسُ الْهَمَمُ وَيَكْشِفُ الضَّرَّ وَعِنْدَكُمْ مَا نَزَلَتْ بِهِ رُسُلُ لَهُمْ وَهَبَطَتْ بِهِ مَلَائِكَتُهُ

هریک از این فقره‌ها برای بیان شأنی از شؤون ایشان است، یعنی ابر باران‌زا مظهري از مظاهر شماسست، چنان که آسمان‌ها و زمین و دیگر موجودات چنین هستند، زیرا هر موجودی مظهري از اسماء حسنی است و اسماء حسنی شؤون اسم خدا هستند که شما مظاهر تامه و صور کلیه او هستید و دیگر موجودات مظاهر جزئی و صور شأنی از شؤون آن هستند. پس قوام همه موجودات به سرّ شماسست که محیط بر همه اشیاء است و در شرح حدیث حدوث اسماء در «موضع الرسالة» بیان شده است، و لذا همه اشیاء در تحت طاعت ایشان است و منطبق آنها را می‌دانند و به اوامر ایشان کار می‌کنند و از نواهی آنها پیروی می‌نمایند. مثل فرشتگان و جن و انس و وحوش و پرندگان و بهائم و گیاه و جماد و غیره، چنان که پژوهشگر در کتاب‌های معجزات ایشان آن را می‌یابد.

وَإِلَى جَدِّكُمْ وَإِلَى أَخِيكَ بَعْثَ الرُّوحِ الْأَمِينِ

انمه (ع) ورثه علوم نبوتند

اگر زیارت امیرالمؤمنین باشد باید چنین گفت: «والی اخیک بعث الروح الامین» مراد از روح الامین جبرئیل است چه این که فرمود: «وَإِنَّهُ لَكُنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ * نَزَّلَ بِهِ الرُّوحَ الْأَمِينُ * عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ * بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ» (۱۵۳۱) یعنی: «این قرآن نازل شده از ناحیه پروردگار جهانیان است، روح الامین بر دل تو فرود آورده است تا تو از انذار کنندگان با زبان عربی روشن باشی.» اشکال نشود: از این که «الی جدّکم» را مقدم داشته تقدیم ظرف دلالت بر حصر بعث جبرئیل بر رسول خداصلی الله علیه و آله است

و بر دیگر انبیاء جبرئیل نازل شده است، در حالی که این خلاف ضرورت و بداهت است. و ثانیاً امام در مقام بیان امور ویژه به ائمه‌علیهم السلام است. لذا نام این فقره در اینجا مناسب به نظر نمی‌رسد چه این که پاسخ می‌دهیم: بعثت ابتدای ظهور شیء بدون تعیین به یکی از مراتب است و چنین مطلبی فقط ویژه حضرت محمدصلی الله علیه و آله است و دیگر پیامبران چنین نیستند، چه این که آن حضرت صلی الله علیه و آله جبرئیل را دوبار با صورت واقعی خود دید. و چنانچه گفتند: دیگر انبیاء او را این چنین ندیدند. بلکه در توحید (۱۵۳۲) از امیرالمؤمنین روایت شده که در آیه «مَآ زَاغَ الْبَصِيرُ وَمَا طَعَى * لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى» (۱۵۳۳) فرمود: آن حضرت دوبار جبرئیل را در شمایل واقعی خود دید، در آیه یک بار مطرح شده و نیز بار دیگر در جای دیگر. چه این که خلقت جبرئیل بسیار عظمت دارد و لذا از روحانین است که جز خداوند جهانیان آفرینش و صفت ایشان را درک نمی‌کند، پس مقتضای حدیث مزبور این است که بعثت جبرئیل ویژه حضرت محمدصلی الله علیه و آله است. بلکه دانستید که نور آن حضرت قبل از همه اشیاء حتی لوح و قلم و عرش و کرسی و فرشتگان و آسمان‌ها و زمین و خورشید و ماه و غیره آفریده شده. آنگاه خداوند همه اشیاء را از نور ایشان آفریده و قبلاً در اخبار طینت بیان شد، پس اولین خیزش و انبعاث حقیقت جبرئیل و دیگر فرشتگان در حقیقت محمدصلی الله علیه و آله بوده و سپس برای همه پیامبران و رسولان به مرتبه‌ای از مراتب خود ظاهر شده است. پس انبعاث جبرئیل عبارت از ظهور به صورت اصلی است و این ویژه آن حضرت است که خاتم پیامبران می‌باشد، یعنی آخرین مراتب وی می‌باشد که بالاتر از آن مرتبه نبوت مطلقه می‌باشد. و اما بیان این فقره در ضمن دیگر خصائص آل محمدعلیهم السلام به این خاطر است که علم و دیگر کمالات حضرت محمدصلی الله علیه و آله با ائمه نیز هست، البته تنها ختمیت در نبوت اختصاص آن حضرت صلی الله علیه و آله است. به همین خاطر بعد از آن حضرت، ائمه‌علیهم السلام برترین خلائق هستند و همه دارایی‌های آن حضرت به ارث به اهل بیت‌علیهم السلام رسید، چنان که در حدیث دو اناری که جبرئیل برای حضرت محمدصلی الله علیه و آله و علی علیه السلام آورد بیان شد در آنجا آن حضرت تنها یکی از آن دو را خورد و دیگری را نصف کرد و نصف را خود و نصف دیگر را به علی داد و فرمود: انار نخست نبوت بود و لذا تو از آن بهره‌ای نداری و انار دوم علم است که تو در آن شریک منی، در این باب اخبار فراوانی وجود دارد که در کافی بابی باز شده است. بنابراین این فقره در این جا می‌رساند که همه علوم که جبرئیل از ناحیه پروردگار گرامی برای رسول خدا صلی الله علیه و آله آورده است، خداوند به وی فرمان داده است که آن را به علی علیه السلام بیاموزد و آن حضرت در علم و دیگر صفات وارث آن حضرت می‌باشد و ائمه‌علیهم السلام وارث آن حضرت هستند.

آتَاكُمْ اللَّهُ مَا لَمْ يُوْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ

چگونه چنین نباشد در حالی که ایشان وارثان خاتم پیامبران و سید مرسلین و عترت خیره رب العالمین است که شرح آن در فقرات سابق بیان شد.

طَاطَأُ كُلُّ شَرِيفٍ لِشَرَفِكُمْ

«التطأطأ»: انحنا و خمیدگی و شرف: علو و مکانت بلند است. و معنا این است که هر بلند مرتبه‌ای وقتی مکانت بلند شما را دید، به خاطر حیا خود را خم می‌کند، چه این که شرافت خویش را در کنار شرافت شما ناچیز و حقیر می‌شمرد، لذا سر ایشان از حیا خم می‌شود.

وَبَجَعَ كُلُّ مُتَكَبِّرٍ لَطَاعَتِكُمْ

«بجوع»: از بجع مثل «منع» بجوعاً یعنی به آن اقرار کرد و خاضع شد، یعنی هر متکبری که بزرگی شأن و ذات شما را بشناسد اقرار و

خضوع به طاعت شما را فخر خویش می‌داند و طاعت شما را باعث زیادت بزرگی خود می‌داند.

و ما انت علیهم بجبار و خضع كل جبار لفضلکم و ذل كل شیء لکم

جبار مسلط است و لذا فرمود: «وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ» (۱۵۳۴). یعنی: «تو بر ایشان مسلط نیستی.» مراد این است که همه سلاطین بعد از این که جبروت و سلطنت خود را در کنار سلطنت او ناچیز و نابود می‌یابند، لذا به سلطنت و استیلائی شما خاضع می‌شوند و همه این خضوع و خشوع در دنیا برای کسانی است که شما را از روی اختیار بشناسند و در رجعت ایشان به طوع و یا کره خاضع خواهند شد. و احتمال می‌رود که این جمله به معنای انشاء باشد. یعنی بر همه انسان‌های شریف لازم است که برای شرافت شما خم شوند و بر هر متکبری واجب است که به طاعت شما اقرار نماید و بر همه جباران است که برای فضیلت شما خاضع شوند.

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِكُمْ

معنایی لطیف از فرج امام(ع)

این جمله اشاره به آیه «وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا» (۱۵۳۵). قمی از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: «رب و پروردگار زمین امام آن است، گفتند: هنگامی که قیام کند چه خواهد شد؟ فرمود: مردم از نور خورشید و ماه بی‌نیاز می‌شوند و از نور امام استضاء می‌کنند.» و در ارشاد مفید از آن حضرت روایت شده که فرمود: «هنگامی که قائم ما ظهور کند زمین به نور پروردگار روشن شود و مردم از نور خورشید بی‌نیاز شده و تاریکی از بین می‌رود.» و بیان این فقره و آیه شریفه و اخبار یاد شده این است که: مورد این آیه در ظهور حضرت حجت علیه السلام است و در آن زمان عصر دولت حق و اسم الله و مراتب آن است. و دانستید که مظهر کلی آن امام و مظاهر جزئی آن مؤمنین هستند و هنگامی که دوران دولت آن حضرت رسید، همه مراتب اسماء حسنی باید به کار گرفته شده و آثارشان از آن بروز یابد، از جمله آنها اسم علیم و قدیر و سمیع و بصیر و دیگر اسماء است. این اسماء تا سیصد و شصت اسم می‌رسد و هنگامی که همه مراتب الله اعمال شود مصادیق اسم الله در مؤمنین نیز با همه مراتب اعمال می‌شود لذا نیازی به دانش و قدرت و مال دیگران و نور خورشید و ماه در روز و شب ندارند، و لذا زمین را از عدل و داد پر خواهد کرد. و همین جمله معنای این سخن است که فرموده‌اند: «إذا اخرج وضع يده على رؤوس الخلائق فيكمل بذلك إيمانهم؛ یعنی هنگامی که آن حضرت خارج شود دست خود را بر سرهای مردم می‌گذارد و ایمان آنها با آن کامل می‌شود...» لذا مردم در همه اعمال صادقانه با خدا رفتار می‌کنند و به او اخلاص می‌ورزند و زمان دولت‌های طاغیان به سر می‌آید، چه این که امام مصداق کلی اسم الله است، هنگامی که زمان دولتش برسد و مراتب آن ظهور پیدا کند کسانی که مصادیق جزئی آن حضرت هستند نیز باید آثارشان بارز و ظاهر شود و این معنای جمله آن حضرت در دعای افتتاح است که: «و ابدله من بعد خوفه امانا يعبدك لا يشرك بك شيئاً؛ یعنی: به امنیتی برسد که تقیه از بین برداشته شود و از اسماء طاغوتی اثری باقی نماند و این به واسطه ظهور اسم الله و مراتب آن است. و معنای آیه شریفه این است که بعد از بیم ایشان را ایمن نماییم، ایشان مرا عبادت کنند و هیچ شرکی نورزند، یعنی به اسم الله در زمان دولت طاغوت‌ها در نهان و سر عمل می‌کنند و در این دوره طاغوت‌ها آشکارا به اسماء طاغوتی عمل می‌کنند و در زمان ظهور حضرت حجت علیه السلام زمان دولت اسماء طاغوتی و مظاهر آن پایان می‌یابد و در عالم وجود مؤثری جز اسم الله وجود ندارد و او خیر مطلق است. چگونگی نشر و پخش همه امور خیر در آن زمان در کتاب‌های مفصل یاد شده، به آن مراجعه کنید. امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۵۳۶) فرمود: «الهي من تعرف بك غير مجهول» «خدایا هر کس به تو شناخته شد ناشناخته نیست.» یعنی هر کس مبدأ ظهورش اسم الله باشد در همه مراتب اسماء حسنی شناخته شده است، بر خلاف کسی که مبدأ ظهورش غیر خدا

از اسماء حسنی باشد. چه این که وی معروف و شناخته شده نیست مگر برای کسانی که مبدأ ظهور آنها باشد. یعنی برای اسمایی که او مبدأ ظهور آنها شده است، پس هر کس مبدأ ظهورش اسم الله بوده و جامع همه مراتب اسماء باشد قادر و عالم و سمیع و بصیر است. و فرمود (۱۵۳۷): هر کس به تو پناهنده شود هرگز تنها نمی‌گردد و هر کس تو به او روی آوری مملوک کسی نمی‌شود. پروردگارا هر کس به واسطه تو سیر کند، نورانی است و هر کس به تو چنگ زند در پناه تو خواهد بود. و فرمود (۱۵۳۸): «إلهی هب لی کمال الانقطاع إلیک و أتر أبصار قلوبنا بضیاء نظرها إلیک حتی تخرق أبصار القلوب حجب النور فتصل إلی معدن العظمه؛ یعنی: تا چشمان دل مراتب اسماء را بشکافد و به آنچه که مرآت تامه الوهیت توست برسد. آن کس که به چشیدن معرفت او دست پیدا کند چگونه کلمات وی را شیرین می‌یابد.

وَفَازَ الْفَائِزُونَ بِوَلَايَتِكُمْ

مرگ برای مؤمن شیرین است

هر کس در خود سر ایشان را بیابد و در عالمش به اسم الله برسد، اسم الله که مبدأ ظهورش از اضافه طینت شماسست، (به رستگاری می‌رسد)، پس این اشاره به آیه شریفه «إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ * نَحْنُ أَوْلِيَائُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهَى أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ * نَزَلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ» (۱۵۳۹) یعنی: «کسانی که گفتند: خداوند پروردگار ماست، آنگاه استوار ایستادند، فرشتگان بر ایشان فرود می‌آید، به این که نه‌راسید و غمگین نباشید و به بهشتی که به شما وعده داده شد بشارت باد!» ما در دنیا و آخرت دوستان شما هستیم و شما در بهشت هر چه دلتان بخواهد از آن شما خواهد بود و هر چه را بخواهید فراهم است، آنها از نزد خداوند بخشنده مهربان فرود می‌آیند. در این که فرمود: «ثُمَّ اسْتَقَامُوا قَمِي» (۱۵۴۰) روایت کرده که «مراد استقامت بر ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام است.» در کافی (۱۵۴۱) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «ایشان بر امامان یکی بعد از دیگری پایمردی کردند.» و در مجمع البیان از امام رضا علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت از استقامت پرسیدند، فرمود: استقامت همان است که شما بر آن هستید.» در فقره تَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ در مجمع البیان از امام صادق علیه السلام و تفسیر قَمِي روایت شده که فرمود: «به هنگام مرگ.» در آیه «أَلَّا تَخَافُوا» یعنی از سختی‌های مرگ که در پیش رو دارید نه‌راسید. «وَلَا تَحْزَنُوا» یعنی بر اهل و اموالی که بر جای گذاشتید غمگین مباشید. «وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ» یعنی: «بشارت باد به بهشتی که در دنیا بدان وعده داده شده بودید.» «نَحْنُ أَوْلِيَائُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» قَمِي (۱۵۴۲) روایت کرده که: «ما شما را از شیاطین حفظ می‌کردیم. «وَفِي الْآخِرَةِ» فرمود: یعنی در هنگام مرگ. در کافی (۱۵۴۳) از امام باقر علیه السلام روایت شده که «ما اولیاء و دوستان شما در زندگی دنیا بوده‌ایم، یعنی شما را در دنیا حراست می‌کردیم و در آخرت به هنگام مرگ شما را حفظ می‌نمودیم.» و قَمِي (۱۵۴۴) از امام صادق علیه السلام روایت کرده که آن حضرت فرمود: «هیچ ولی و دوستدار ما و دشمن با دشمنان ما نمی‌میرد مگر این که رسول خدا و امیرالمؤمنین و امام حسن و امام حسین در کنار او حاضر می‌شوند و او را می‌بینند و به او بشارت می‌دهند و اگر از موالیان و دوستان آنها نباشد ایشان را می‌بینند به طوری که بدشان می‌آید. و دلیل آن سخن امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۵۴۵) به حارث همدانی است: یا حار همدان من یمت یرنی من مؤمن أو منافق قبلا ای حارث همدانی هر کس از مؤمن و منافق به هنگام مردن مرا می‌بیند. و در تفسیر امام علیه السلام (۱۵۴۶) در ضمن آیه «الَّذِينَ يظنون أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ» (۱۵۴۷) از سوره بقره فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: پیوسته مؤمن ترسان از بدی عاقبت می‌باشد و یقین به وصول به رضوان خدا پیدا نمی‌کند تا این که هنگام گرفتن روحش برسد و ملک الموت برای او تمثل پیدا کند. چه این که ملک الموت به هنگامی نزد مؤمن می‌آید که در بیماری بسیار شدید و دلتنگی غیر قابل وصف قرار

دارد، چه این که اموال خود را بر جای می‌گذارد و نیز از دگرگونی و اضطراب ناشی از همکاران و خانواده و حسرت‌های باقی مانده و آرزوهای دست نیافته ناراحت است، در این هنگام ملک الموت به او می‌گوید: چرا این همه غصه‌های فراوان را فرو می‌دهی؟ می‌گویی: احوال مضطرب مرا می‌بینی و می‌خواهی مرا قبل از رسیدن به آرزوهایم به آن سو ببری؟ فرشته مرگ می‌گوید: آیا خردمند از فقدان درهم‌های بی‌ارزش ناراحت و غمگین می‌شود در حالی که در مقابل آن هزاران هزار برابر دنیا به او داده می‌شود. آنگاه فرشته مرگ به او می‌گوید: به بالا بنگر، او می‌نگرد و درجات بهشت و قصرهایی را می‌بیند که آرزوها نمی‌توانند چنان صحنه‌هایی را در خود تصور کنند، فرشته مرگ می‌فرماید: آنها منزل‌ها و نعمت‌ها و اموال و اهل و خانواده و اشخاص صالح خانواده و ذریه تو هستند، ایشان در آنجا با تو هستند، آیا می‌خواهی این زندگی و اموال اینجا را با آنجا عوض کنی؟ می‌گوید: به خدا سوگند آری! آنگاه فرشته مرگ می‌گوید: بنگر، وی حضرت محمد و علی و آل طاهرین علیهم السلام او را در اعلیٰ علین می‌بیند، و می‌پرسد: آیا ایشان را دیده‌ای؟ ایشان سادات و امامان تو هستند، در آنجا همنشین‌ها و اهل انس تو هستند. آیا خشنود نیستی که مردم اینجا را رها کنی و با آنها همنشین و مأنوس باشی؟ پاسخ می‌دهد: به خدا قسم آری و همین مفاد آیه شریفه است که فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا» (۱۵۴۸) پس هر منازل هولناکی که در پیش روی شما بود خداوند آن را کفایت کرد و از آنچه بر جای می‌گذارید از قبیل فرزندان و خانواده غمگین نباشید. چه این که آنچه در بهشت مشاهده کرده‌اید به عوض آنهاست و بشارت باد به بهشتی که به شما وعده داده شد. که این منازل شما و این آقایان شما و انیس‌های شما و همنشین‌های شما هستند.» و در کافی (۱۵۴۹) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت پرسیدند: آیا مؤمن قبض روحش را ناخوش دارد؟ فرمود: نه به خدا قسم، چه این که وقتی فرشته مرگ برای قبض روح وی آمد، ناله می‌کند ولی فرشته مرگ به او می‌گوید: ای ولی خدا ناله زن. سوگند به آن کس که محمدصلی الله علیه و آله را مبعوث کرد من از پدر مهربان بر تو (اگر اینجا بود) نیکوکارتر و دلسوزترم. چشمان خویش را باز کن و بنگر، گفت: رسول خدا و امیرالمؤمنین و فاطمه و حسن و حسین و امامانی که فرزندان پاک او هستند نزد وی تمثل پیدا می‌کنند، به او می‌گویند: رسول خداصلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین و فاطمه و حسن و حسین و ائمه‌علیهم السلام رفیقان تو هستند، وی چشمان خود را باز می‌کند و می‌نگرد، به روح او از ناحیه پروردگار گرامی ندا می‌دهند و می‌گویند: ای نفس مطمئن و آرام با محمد و اهل بیت او، به سوی پروردگارت خشنود به ولایت و راضی به ثواب بازگرد، و داخل بندگانم شو، یعنی محمد و اهل بیت اوعلیهم السلام و وارد بهشت شو، هیچ چیز بهتر از دادن روح و رسیدن به منادی برای وی نیست.» و قمی (۱۵۵۰) روایتی را در معنای همین روایت نقل کرده است. در تحقیق این اخبار گوئیم: شما دانستید که در انسان نور خدا و ظلمت طاغوت مکنون است، تا حقیقت اختیار در وی شکل گیرد، هر کس به طاغوت کفر ورزد و به خدا ایمان آورد به عروۃ الوثقی که هرگز پاره نمی‌شود چنگ زده. خدا ولی کسانی است که ایمان آورده‌اند و ایشان را از ظلمت‌ها به نور می‌آورند و اولیای کسانی که کفر ورزیده‌اند طاغوت است که ایشان را از نور به سوی ظلمات می‌کشاند. و دانستید که نور خدا عبارت از سرّ آل محمدعلیهم السلام است. لذا هنگامی که مؤمن به احتضار افتاد، آن نور به شکل حضرت محمدصلی الله علیه و آله و علی و فاطمه و حسن و حسین و ائمه‌علیهم السلام تجلی می‌کند. لذا به اندازه ایمان هر کس تفاوت‌هایی پیش می‌آید، برخی ایشان را می‌بینند، در برخی ایشان حاضر می‌شوند و بر بالای سرشان و چپ و راست ایشان می‌نشینند، چنان که در این باره روایاتی آمده است. و همین سرّ در همه مواقف شفیع اوست و درباره همین اخباری وارد شده که موالیان آن حضرت با ایشان و در زمره ایشان محشور می‌شوند و هر کس فلان سوره و یا فلان دعا را بخواند، دارای اجر محمدصلی الله علیه و آله و یا دیگر پیامبران است، مراد ظهور انوار ایشان در عوالم اوست که به عنوان پاداش آن سوره و آن عمل متمثل می‌گردند، و گرنه شأن و منزلت پیامبرصلی الله علیه و آله و دیگر انبیاء علیهم السلام از این برتر و بالاتر است که کسی به ایشان مشارکت کند، و همچنین درباره دیگر انبیا چنین است. چه این که می‌توان همه افراد امت را به مجرد خواندن فلان سوره و یا فلان دعا با ایشان برابر دانست و چگونه چنین چیزی

ممکن است، در حالی که ایشان به چشم بهم زدن مشرک نشده‌اند و گناه صغیره و یا کبیره‌ای را به عمد و یا اشتباه و یا در حال فراموش که باعث آن شیطان شده باشد مرتکب نشده‌اند و نیز خداوند ایشان را به فراموشی نیفکنده تا گناهی کنند. بنابراین بر همه ایشان و در همه حالات زنده و یا مرده درود خداوند باد!

بِكُمْ يَسْلُكُ إِلَى الرَّضْوَانِ

اشاره به آیه شریفه «وَعِدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (۱۵۵۱) دارد. بدان که خشنودی خداوند عبارت از آرامش جان به مشتتهیات نیست. چنان که خشم و غضب خدا عبارت از تنفر از دیگران نیست. بلکه خشنودی و رضایت عبارت از حقایق اسمایی است که خداوند خود را به آن نامید، این حقایق از اسم الله و از فروع آن یعنی اسماء حسنی هستند. چنان که غضب و خشم خداوند به معنای حقایق اسمایی است که خداوند از نامیدن خود به آنها منع کرد و از آن تبری جسته است. پس مراد این است اگر موالیان شما در دنیا به واسطه ولایت شما و آفریده شدن از زیادی طینت شما مشمول همه خیرات شده‌اند، و در پرتو انوار شما قرار گرفته‌اند، با این که چنین نعمت‌هایی در دنیا اتفاق افتاد، چه این که در این نشأه شیعیان مصداقی از مصداقی جزئی اسم الله هستند و ظهور آن نیز با توجه به آغشتگی به کدورت‌ها و تیرگی‌های جسمانی ناچیز و در کم‌ترین مرتبه ظهور قرار دارد، لذا اگر در نشأه دیگر تجلی کنید چه خواهد شد. آن تجلی که در اعلی مرتبه‌اش انجام خواهد شد و آن مرتبه رضوان می‌باشد که همه حجاب‌ها و تیرگی‌ها را بر خواهد داشت، مرتبه رضوان در بهشت واقع است که نهرها در زیر آن جاری‌اند و دارای منازل عالی با همه آنچه که دل خواهان آن است و چشم‌ها را می‌نوازد می‌باشد، همه این نعمت‌ها ظهور و بروزهای مراتب اسم الله و حجاب‌های او هستند و او خدایی است که مؤمنین و مؤمنات را وعده چنین بهشت‌ها و رضوان داده است، این رستگاری بزرگ است و الحمد لله رب العالمین.

وَعَلَىٰ مَنْ جَحَدَ وَلَا يَتَكَبَّرُ غَضَبُ الرَّحْمَنِ

احوال کافران در زمان مرگ

این اشاره به آیه شریفه «إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ * لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ» (۱۵۵۲) یعنی: «کسانی که آیات ما را تکذیب کردند و از پذیرش آن تکبر ورزیده‌اند درهای آسمان‌ها برای ایشان باز نمی‌شود و وارد بهشت نمی‌شوند مگر این که طناب در سوراخ سوزن وارد شود. و این گونه ستمگران را عقاب می‌کنیم. مهد ایشان از دوزخ و از بالا- پرده‌ها ایشان را در بر گرفته، این گونه ستمگران را پاداش می‌دهیم.» و در مجمع البیان از امام باقر علیه السلام (۱۵۵۳) روایت شده است که «اعمال و ارواح مؤمنین به سوی عالم بالا- برده می‌شوند، و درها برای آنها باز می‌شود، ولی اعمال و ارواح کافران را بالا- می‌برد تا به آسمان می‌رسد، از آنجا منادی ندا می‌دهد او را به سجین ببرید، سجین وادی است که در حضر موت واقع است و نام آن برهوت می‌باشد. پس مراد از آیات آل محمد علیهم السلام می‌باشد. و در این باره روایات فراوانی وارد شده و در بحار (۱۵۵۴) بابی در کتاب امامت منعقد شده است، پس کسانی که ایشان را تکذیب کرده و از ولایت ایشان سر باز زده‌اند و تکبر نموده‌اند، درهای آسمان‌ها برای ایشان باز نمی‌شود، یعنی اسم الله با هیچ از مراتب و شؤون خود برای ایشان تجلی نمی‌کند. چه این که آنها نوری که در ایشان نهفته است خاموش نموده‌اند. و مظاهرش را تکذیب کرده و خود را بزرگ‌تر از این دانستند که به ولایت ایشان تن در دهند، و آتش اسماء طاغوتی مکنون در درون خود را شعله‌ور ساختند و به مظاهر آن ایمان آورده‌اند، بنابراین ایشان در جهنم مهدهایی

دارند که مظاهر مراتب طاغوت بوده و بالا سر آن پرده‌هایی است که از مظاهر مراتب طاغوت می‌باشد و خداوند ایشان را با آن عذاب می‌کند. پروردگارا! ما از این اسماء طاغوتی به تو پناه می‌بریم و از بدی عاقبت به تو پناهنده می‌گردیم. ای کسی که بین بنده و دلش حائل می‌گردد! در این که غضب را به رحمن اضافه کرده و فرمود «غضب الرحمن» اشاره به این است که کسانی که دشمنان ائمه‌علیهم السلام را دوستان خود گرفتند و ولایت ایشان را انکار نموده‌اند قابلیت برای رحمت بر ایشان باقی نمی‌ماند به گونه‌ای که رحمت رحمانیه‌ای که همه اشیاء را در بر گرفته در حق ایشان به خشم مبدل می‌شود.

**بَابِي أَنْتُمْ وَأُمَّي وَنَفْسِي وَأَهْلِي وَمَالِي ذِكْرُكُمْ فِي الذَّاكِرِينَ وَأَسْمَاؤُكُمْ فِي الْأَسْمَاءِ وَأَجْسَادُكُمْ فِي الْأَجْسَادِ وَأَرْوَاحُكُمْ فِي الْأَرْوَاحِ وَ
أَنْفُسُكُمْ فِي النَّفُوسِ وَأَنْتَارُكُمْ فِي الْأَنْتَارِ وَقُبُورُكُمْ فِي الْقُبُورِ**

معنای معیت ائمه (ع) با همه چیست

توضیح این فقره‌ها اقتضا می‌کند که در این جایگاه اندکی توقف کرده و من شعله آتش را دیدم شاید برای شما از آن خبری و یا پاره‌ای بیاورم. شاید شما بتوانید آتشی بیافروزید. (۱۵۵۵)

جدوه نخست در بیان حقیقت نبوت

حقیقت نبوت سه مرتبه دارد: مرتبه تعیین آن که مرتبه تمایز معلومات در عالم حق است. در این مرتبه نمی‌توان به آن اشاره وجودی کرد، مگر در همان عالم الهی، لذا خدای - تعالی - فرمود: «أَوَلَمْ يَذْكُرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُن شَيْئًا» (۱۵۵۶) در کافی (۱۵۵۷) به اسنادش به مالک جهنی روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام از آیه «أَوَلَمْ يَذْكُرِ الْإِنْسَانُ» پرسیدم، فرمود: نه مقدر بود و نه مکنون و می‌گفت: از آیه «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا» (۱۵۵۸) پرسیدم، فرمود: مقدر بود ولی مذکور نبود.» و از احمد بن محمد بن خالد برقی به اسنادش (۱۵۵۹) به حمران روایت شده که گفت: «از امام باقر علیه السلام از آیه «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ» پرسیدم، فرمود: چیزی بود که ولیکن در کتاب چیزی نبود و در علم نیز چیزی نبود.» بعد از این که به عالم وجود کلی نازل شد قابل اشاره وجودی در عالم خلق نیز گردید و در اینجا تنها به نام وجود موسوم گردید. بعد از آن به عالم نوری تنزل پیدا کرد، این عالم ولایت کلیه نوریه است که مرتبه اسم الله است و لذا موسوم به اسم الله و نور عقل شده است. آنگاه اسم الله به اسماء حسنی تنزل پیدا کرد، چه این که خداوند برای اسم الله چهار رکن مسخر کرد: ۱ - رکن موت، ۲ - رکن حیات، ۳ - رکن علم، ۴ - رکن قدرت. هریک از این ارکان دارای سی اسم فعلی منسوب به آن قرار داد، آنگاه هریک از این اسماء که تعداد آن به صد و بیست اسم بالغ می‌شود علت و سبب اثری از آثار عالم وجود گردید، مجرای ظهورش قرار داد آنگاه این اسماء را به عالم جسم محجوب نمود و ایشان را در گور اجسام مقبور ساخت و در هر عضو از اعضای انسان اثری از آن صد و بیست اسم را قرار داد، پس اینها هفت عالم از عوالم انسانی از ابتدای تکوین انسان تا انتهاست تا به مرتبه جسم برسد، این مطلب به طور مشروح در شرح حدیث حدوث اسماء در «و موضع الرساله» بیان شد. به آن مراجعه کن!

در مراد از ذکر و ارواح و اجساد جدوه دوم

مراد از ذکر مرتبه نخستین تمیز حقیقت و وجود انسان در عالم تمیز معلومات در عالم حق است، در آنجا نامی دارد و جز در عالم حق به او اشاره نمی‌گردد، یعنی اشاره الهیه شامل حال او می‌شود. و علت این که به وی «ذکر» می‌گویند این است که خداوند به واسطه وی ذکر می‌شود و نمی‌توان خداوند را جز به او ذکر کرد و همین معنای اسماء است، همه اسماء به واسطه او به خدا

می‌رسند و بلا واسطه به خدا نمی‌رسند. و مراد از اسماء مرتبه وجود مطلق است، چه این که حقیقت نبوت به اسمی موسوم نمی‌شود مگر در عالم وجود، زیرا در بالاتر از این عالم ظهوری ندارد. لذا تنها به نام وجود نامیده می‌شود. و مراد از «واجسادکم» مرتبه اسم الله در عالم وجود نوری است، چه این که جسد عبارت از تشخیص در کنار دیگر تعینات است، این تعین به لحاظ تعین خاص تنها در همین مرحله می‌تواند وجود یابد. این وجود در عالم اسم الله در عرض طاغوت است، طاغوت در این مرتبه متعین به تعین ظلمت است. و مراد از «وارواحکم» مرتبه ارکان اربعه است، چه این که روح چیزی است که قوام و بنیان دیگری بر آن استوار است و از آن نیرو می‌گیرد، اینها ارکان چهارگانه‌اند. مراد از ارکان چهارگانه موت و حیات و علم و قدرت است، مظاهر این چهار رکن در عالم حق - تعالی - عزرائیل و اسرافیل و جبرائیل و میکائیل است. مراد از انفس مرتبه اسماء سی گانه است که هر کدام علت اثری از آثارند و نفس عبارت از چیزی است که اثر به آن مستند است و مراد همان چیزی است که اقتضای آثار می‌کند و مراد از «و آثارکم» مرتبه ادراکات و شهوات و بسط و قبض این اسماء است. و مراد از «و قبورکم» عالم اجسام است، چه این که قبر پوششش است و عالم جسم پوشش ایشان است، و لذا قبر را قبر نامیده‌اند، چه این که قبر جسم انسان را می‌پوشاند، زیرا خدای - تعالی - فرمود: «ثم امامته فاقبره» یعنی او دارای قبری قرار داد که آن را می‌پوشاند.

در این که نشأه دنیوی ائمه (ع) در عرض دیگران است جذوه سوم

دانستید که حقیقت نبوت در مرتبه تعین و وصول به مرتبه معلوم تمیز می‌یابد. بنابراین تعین پیامبر صلی الله علیه و آله و تعین آل پیامبر علیهم السلام در عرض دیگر تعینات هستند، چه این که همه آنها از خداوند متأثر می‌شوند، گرچه تعینات ایشان به لحاظ کمیت در طول دیگر تعینات است، و نمی‌توان نسبتی بین تعینات ایشان و تعینات دیگران قائل شد. چنان که نمی‌توان قطره را به اقیانوس سنجید، چه این که تعینات ایشان مصداق کامل حقیقت نبوت و محیط بر همه تعینات است و دیگر تعینات مصادیق جزئی و مثال‌های مراتب جزئی‌اند، البته ممکن است این تعینات جزئی به لحاظ خودشان غیر متناهی باشند، پس مرتبه محمد صلی الله علیه و آله محیط بر همه مراتب نبوت است. چنان که کلی و جنس اعلی بر همه مراتب جنسی و نوعی و صنفی و جزئی احاطه دارد، گرچه خود نسبت به حقیقت نبوت جزئی باشد.

وجود ائمه در طول دیگران و در قوس صعود

ما این مباحث را در ابتدای کتاب شرح داده و بر آن برهان اقامه کردیم و ارکان آن را با عقل و نقل یعنی کتاب و سنت مزین نمودیم. اکنون که چنین است، پس نسبت حقیقت موت به ذرات عالم خلق و عالم وجود مثل نسبت انسان به اجزاء خود و مصادیق (افراد) است، بلکه مثل نسبت اقیانوس به دریا و قطره و دیگر مقادیر بین اقیانوس و دریاست. همانطور که همه خواص آب از زلالی و مایع بودن و سرما و رطوبت و غیره در دریا موجود است. در قطره نیز این ویژگی‌ها موجود است. چنانکه دیگر مقادیر بین آن دو نیز این ویژگی‌ها را دارند، و تفاوت آنها از این لحاظ است که کمیت خواص و ویژگی‌های به لحاظ این که از کمیت مقادیر نشأت می‌گیرد با همدیگر تفاوت دارند، پس آثار دریا بودن نسبت به آثار قطره بودن غیر قابل قیاس و غیر متناهی است. گرچه آثار دریا نسبت به اقیانوس متناهی است. هر اثری که از آب صادر می‌شود شأنی از شئون دریا و مرتبه‌ای از مراتب دریاست. بلکه کمیت قطره نیز مرتبه‌ای از مراتب آن است و این راست است که کمیتی از کمیت‌های اقیانوس در قطره و دریا و نهرها و چشمه‌ها و حداول است. اکنون که این چند جذوه بیان شد و توانستی با آن چراغ خاطر خود را روشن کنی، آمادگی یافتی تا پرده از روی این جملات زیارت برداریم، پس خداوندی که بخشنده عنایت‌ها و نصب کننده راهنماها و راهنمای دلالت‌هاست را حمد و ستایش کن و بدان که مراد این است که: مبادی شما ائمه علیهم السلام مصادیق کامل حقیقت نبوتند. لذا آنها شأنی از شئون و ذره‌ای از ذرات

نعمت‌هایی هستند که خداوند به شما در عالم ذکر داده است، پس مراتبی غیر متناهی داشته و هر مرتبه‌ای دارای شؤنی بی‌شمار است، پس هر مرتبه و شأنی از مراتب و شؤن عالم ذکر شما را خداوند در موجودی از موجودات آشکار ساخت و هر مرتبه‌ای از مراتب اسمای شما را به یکی از جهانیان داد، پس هر چه در عالم ذکر و عالم اسماء و عالم اجساد و عالم ارواح و عالم انفس و عالم آثار و عالم قبور وجود دارد، مرتبه و شأنی از مراتب و شؤن شماست و لذا شما خلفای خدا بر همه کسانی شدید که در آسمان‌ها و زمین هستند. چه این که مبادی شما بر همه مبادی خلایق محیط است. چگونه چنین نباشید در حالی که شما اسماء حسنی و کلمات تامه خدا هستند که خداوند فرمود: «وَلَوْ أَنَّ فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ» (۱۵۶۰) پس در هر مصداقی در مصادیق انسان عالم اکبر منظوی است و همه آنچه را در آسمان‌ها و زمین و بالا- و پایین و مابین دارد را واجد می‌باشد. و در اسماء شما همه کمالات افراد و مصادیق انسان و دیگر اصناف خلایق منظوی است.

فَمَا أَحَلَّى أَسْمَاءُكُمْ

در این که ولایت ائمه (ع) باعث مضاعف شدن درجات دستداران آنها می‌شود

«ما احلی» فعل تعجب از «حلی» به فتح یعنی خبری که به آن زینت می‌شود و مراد از اسماء ائمه‌علیهم السلام مراتب وجودی ایشان است، چنان که در «جذوه دوم» بیان شده است. پس معنا شگفتی است از این که این همه زیبایی در عالم وجود ایشان وجود دارد، چه این که اگر به هر نقطه از وجود ایشان نظر شود غیر متناهی است، چنان که افراد و مصادیق خارجی آن از دیگر موجودات شاهد آن است، و لذا خداوند - تبارک و تعالی - فرمود: «أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسِيِّئَةٍ مِنْ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ* هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ» (۱۵۶۱) یعنی: «آیا کسی که از رضایت و خشنودی خداوند پیروی کرد همانند کسی است که خشم خدا را برای خود سازد و جایگاه او دوزخ است و بد عاقبتی است، ایشان در نزد خدا درجاتی دارند و خداوند آنچه را انجام می‌دهند می‌بیند.» در کافی (۱۵۶۲) از امام صادق علیه السلام درباره «الَّذِينَ اتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ» روایت شده که فرمود: «ایشان ائمه‌علیهم السلام هستند و ایشان در نزد خدا درجه‌هایی برای مؤمنین دارند و مؤمنین به واسطه ولایت و شناخت ما اعمال ایشان مضاعف می‌گردد و خداوند ایشان را به درجات بلند می‌رساند.» و عیاشی (۱۵۶۳) همانند این روایت را نقل کرده و بر آن این زیاده را آورد که: «والذین باووا بسخط من الله» کسانی‌اند که حق حضرت علی و ائمه‌علیهم السلام اهل بیت را انکار کردند، به همین خاطر خشم خدا را برای خود خریدند. و از حضرت امام رضا علیه السلام (۱۵۶۴) روایت شده که «مراد از «درجه» فاصله مابین آسمان و زمین است.» گویم: اضافه انوار ایشان در آخرت درجه‌های بلندی برای موالی و شیعیان ایشان می‌گردد، هر چه دوستی ایشان بیشتر گردد و از ایشان بیشتر پیروی نمایند، درجات ایشان بیشتر می‌گردد به طوری که به پایه‌ای می‌رسند که با پیامبران و صدیقان و شهداء محشور شوند، اکنون که مقامات شیعیان و موالیان ایشان را که نسبت به ایشان قطره‌ای هستند و ایشان اقیانوس می‌باشند، پس مقامات خود ایشان در چه پایه‌ای است؟ حقایقی که همانند دریای بی پایان هستند، هر چه که انبیاء و مرسلین و فرشتگان و مؤمنین دارند، جمعاً در ایشان موجود است، علاوه این که اضافه‌ای بر همه آنها دارند که آن اضافه ویژه ایشان است، پس چه نام‌های ایشان شیرین است!

وَأَكْرَمَ أَنْفُسِكُمْ

«کریم» هر چیزی خوب و درجه یک آن نوع و جنس است و در جذوه دوم مراد از انفس را فهمیدید، چه این که مراد از انفس اسمایی است که سبب و مؤثرند، چنان که مفاد ادعیه این است. لذا فرمودند: «أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي خَلَقْتَ بِهِ الْعَرْشَ وَبِاسْمِكَ

الذی خلقت به السموات...» پس مراد از آن این است که خواست از خوبی و فراوانی کمال و مراتب و شؤون ایشان اظهار شگفتی کند، چه این که اسمای موجود در دیگران که منشأ اثرند با تاریکی‌های حدود آلوده و تاریکند، بر خلاف اسمایی که در ایشان وجود دارد، چه این که اسمای موجود در ایشان غیر متناهی و بدون محدودیت و بدون تقید به قید از حدود مراتب آن است. لذا هیچ حدی از حدود اسمایی که در غیر ایشان است را دارا نیستند. مع الوصف ایشان با همه موجودات محدود هستند و در عین حال بر اطلاق خود باقی‌اند و شرح این مطلب در «و سلاله النبیین و صفوة المرسلین» بیان شده است، پس نفوس ایشان گرامی‌ترین نفوس و بهترین آنهاست.

وَأَعْظَمَ شَأْنَكُمْ وَأَجَلَ خَطَرِكُمْ

«الشأن» و «الخطر» به معنای مهم است و «خطر» اعم است چه این که شامل بزرگ و کوچک می‌شود و مراد از بزرگ (جلیل) کسی است که بلندی وی به درجه و مرتبه‌ای بلند رسید، در این صورتی که کلمه «خطر» به فتح «ط» باشد و اگر به سکون «ط» باشد به معنای «کیل بزرگ» یعنی «پیمان بزرگ» است. در این صورت از این کلمه خواسته بفهماند که خداوند نعمت‌های بزرگ که از آن در مراتب عالم امکانی بزرگ‌تر نیست به ایشان داده است.

وَأَوْفَىٰ عَهْدِكُمْ

«و فی الشیء وفیاً» مثل «صلیا» به معنای کامل شد و فراوان گردید و «عهد» آن نوشته‌ای که برای والیان نویسند برای رعایت حرمت. پس معنایش این شد: چه کامل است!... پس انشاء تعجب است یعنی خواست شگفتی کند که چه مقدار شأن و جلالت نعمت‌های داده شده به ایشان بزرگ است، این نعمت‌ها عبارت از ولایت کلیه‌ای است که آینه ولایت کلیه الهیه می‌باشد. و نیز شگفتی از رعایت احترام ایشان نماید. چه این که خداوند نعمت‌هایی به ایشان داده که آنها را قرین خویش و رسولش نموده و فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (۱۵۶۵) و میثاق ولایت ایشان را قرین با میثاق ربوبیت خودش کرده و آن را از همه خلائق گرفته است. در این گرفتن میثاق همه موجودات حتی آسمان‌ها و زمین و کوه‌ها و گیاهان و همه اصناف خلائق وجود دارند، چنان که در «و ارکان البلاد» بیان کردیم. بنابراین این مطلب اشاره به آیه شریفه «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (۱۵۶۶) دارد، چه این که مراد از عهد امامت و مراد از «ذریه» محمد و آل طاهرین علیهم السلام او است، چنان که در روایات فراوان همین معنا وارد شده است.

وَأَصْدَقَ وَعْدَكُمْ

این وعده خدا در آیه شریفه: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (۱۵۶۷) آمده است، خداوند تمام حدود شیطنت را که از آن همه شؤون شرک بر می‌خیزد از شما برده است و شما را از همه مراتب اسماء حسنی پاک نموده و شما را برای خویش برگزیده و در دار کرامت خود جای داده و در بیت ذکرش منزل داده و شما را اهل بیت حبیب و برگزیده‌اش قرار داد، کسی که به مرحله «قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ» (۱۵۶۸) رسید.

كَلَامِكُمْ نُورٌ وَأَمْرُكُمْ رُشْدٌ

هر سخنی که درباره این و یا دنیا از شما صادر شده نوری است که مردم را به راه سودمند راهنمایی می‌کند و مهالک دینی و دنیوی را آشکار می‌سازد. مراد از «رشد» استقامت بر راه حق با استواری در آن است. و مراد از آن در اینجا معنای «آلی» رشد است، یعنی

آنچه شما بدان فرمان دادید. علاوه بر این که باعث استقامت در مسیر حق می‌شود، باعث هدایت به مرتبه بالاتر از آنچه امر دارید نیز می‌شود و لذا شخص در آن استوار و محکم می‌گردد. و از آن عدول نمی‌کند، آنگاه بعد از استقامت بر مرتبه دوم به بالاتر از آن می‌رسد و همینطور ادامه می‌دهد تا به همه مراتب ایمان برسد.

و وصیتکم التقوی

حقیقت تقوی را در «و اعلام التقی» بیان کردیم، و مراد از آن صیانت و حفظ و حراست اسم الله است. تا این که وارد در حزب دشمنان خدا نگردد، و راه آن ترک استقلال در همه مراتب وجود توست، پس مراد این است که آنچه شما وصیت و سفارش کرده‌اید رفتن به سوی «اله الاله» از راه اسم الله مکنون در همه نفوس است و سفارش شما نرفتن از راه طاغوت است.

و فعلکم الخیر

در فقره «و دعائم الاخیار» بیان شد که خیر کسی است که عملش شایسته باشد، پس مراد از این که همه اعمال شما مظاهر شئون اسم الله است که اصل همه خیرات است، پس فعل شما تصدیق کننده گفتار شما در سفارش به مردم است.

و عادتکم الاحسان

عادت انجام دادن مکرر یک چیز به طوری که سجیه و طبیعت شخص گردد. و مراد از احسان همان است که در حدیث نبوی آمد، فرمود: الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك؛ یعنی: «احسان این است که خداوند را به گونه‌ای پرستی که گویی او را می‌بینی و اگر تو او را نمی‌بینی، خداوند تو را می‌بیند.» پس مراد این است که شما چندان یاد خدا کردید که هرگز در هیچ حرکت و سکون از او غافل نمی‌شوید. پس آرامش شما بعد از حرکت بازگشت به طاعت است و شما خداوند را در این حرکت به سکون می‌بینید، چنان که حرکت شما بعد از آرامش بازگشت به طاعت است و خداوند را در این حالت نیز می‌بینید، پس عادت شما احسان است.

و سجنکم الکرّم

«سجیه» به معنای طبیعت است، و معنای کرم را چند سطر پیش بیان کردیم، مراد از این جمله این است که شما ذاتاً دارای صفات و کمالات هستید، نه این که با زحمت به آنها رسیده باشید.

و شأنکم الحقّ و الصدق و الرفق

در معنای حق و صدق

در قاموس آمده: حق از اسماء و یا از صفات خداست و نیز به معنای قرآن و ضد باطل و امری که قضاء به آن تعلق گرفته و عدل و اسلام و مال و ملک و موجود ثابت و صدق و مرگ و حزم و نیز مفرد حقوق است. گوئیم: تحقیق این است که حق به معنای موجود ثابت است و این معنای یاد شده برای حق به این اعتبارات که در قبال اضداد خویش ثابت است و معنای صدق در «و الصادقون» بیان شده است، و «رفق» این است که مردم را به آرامی و آرام آرام به سلوک راه پروردگار عالمیان وادار کنند. نه این که به یک باره بر ایشان چنین باری را بگذارند. در کافی (۱۵۶۹) از امام باقر و یا صادق علیهما السلام روایت شده است که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ

يَحِبُّ الرَّفْقَ وَ مِنْ رَفْقِهِ بِكُمْ تَسْلِيلُ أَضْغَانِكُمْ وَ مُصَادَّةُ قُلُوبِكُمْ وَ إِنَّهُ لَيُرِيدُ تَحْوِيلَ الْعَبِيدِ عَنِ الْأَمْرِ فَيُتْرَكُ عَلَيْهِ حَتَّى يَحْوِلَهُ بِالنَّاسِخِ كَرَاهِيَةً تَنَاقُلِ الْحَقِّ عَلَيْهِ؛ یعنی: خدای - تعالی - خود به نرمی و آرامی رفتار می‌کند و نرمی و آرامی را دوست دارد. یکی از موارد رفق و مدارا کردن خداوند این است که کینه‌ها و ضدیت بین دل‌های شما را آرام آرام برطرف می‌سازد. چه این که وقتی می‌خواهد بنده را از باطل به حق سوق دهد او را در آن باطل و می‌گذارد تا چیزی را که آن باطل را نسخ می‌کند باعث بیرون رفتن از باطل به سوی حق شود، زیرا دوست ندارد که حق بر او دشوار و سنگین باشد.» و نیز در کافی از امام صادق علیه السلام در همین معنا روایتی وارده شده، آن روایات در الفاظ و معنا اندکی تفاوت با روایت بالا دارد، از جمله آن این است که ائمه‌علیهم السلام حقیقت را از کسی که نمی‌تواند تحمل کند می‌پوشانند و تنها برای کسانی که می‌توانند حقیقت را بپذیرند بیان می‌نمایند. چنان که پاسخ‌های گوناگون در جواب از سؤال پرستش کنندگان مختلف به اندازه قابلیت هریک در فهم و ادراک است. چنان که در بسیاری از روایات مشاهده می‌شود.

وَقَوْلُكُمْ حُكْمٌ وَ حَتْمٌ

«حکم» به ضم، قضا و حتم و وجوب است، یعنی خداوند حکم کرده و لذا باید از آن پیروی کرد. فرمود: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۱۵۷۰) امام هادی علیه السلام فرمود:

وَرَأْيُكُمْ عِلْمٌ وَ حِلْمٌ وَ حَزْمٌ

«رأی» اعتقاد است و مراد از آن اعتقادی است که دل با آن پیوند داشته باشد. «علم» کلید معلوم است. و در «خزائن العلم» از آن سخن گفتیم. «حلم» نگاه عقل به مراتب نازله خود می‌باشد و در «منتهی الحلم» از آن بحث کردیم. «حزم» تصرف و انجام امور با اطمینان است. مراد این است که هرچه را که دل‌های شما بدان پیوند کرده و اعتقاد بدان پیدا کردید - و این اعتقاد هم ناشی از القاء روح القدس است - و سپس بدان فتوی دادید. این چنین فتوایی عقلانی است و شاخه‌های آن هر کجا یافت شود و به آن چنگ زده شود باعث نجات از هلاکت شده و خیر فراوان را در پی دارد.

إِنْ ذُكِرَ الْخَيْرُ كُنْتُمْ أَوْلَهُ وَ أَصْلَهُ وَ فِرْعَهُ وَ مَعْدِنَهُ وَ مَأْوَاهُ وَ مَنْتَهَاهُ

در این که ائمه (ع) مبدأ همه خیراتند

گرچه هریک از این فقرات در ضمن مباحث گذشته بیان شده است. ولیکن آنها را دوباره بیان می‌کنیم تا بهتر فهمیده شود. از خداوند بزرگ کمک می‌گیریم و هیچ نیرویی جز از خدا نیست. دانستید که مبدأ ظهور و جلت آل محمد صلی الله علیه و آله حقیقت اسم الله است و ایشان مصادیق کلیه آنند و دیگر مردم یعنی انبیاء و صالحان و شهدایان و صدیقان و مؤمنان مصادیق جزئی آنند. و در هر نفس از این سر آیه و نشانه‌ای موجود است. ولی در محمد و آل وی علیهم السلام آیات کبرای حق موجود است. و او مبدأ همه خیرات در همه نفوس است و همه خیرات فروع همین اسمند. توحید و ولایت و ملکات حسنه و عبادت‌های فعلی صور اسم الله مکنون در نفوسند. بلکه همه نعمت‌های دنیوی و برزخی و اخروی صور آن اسم مبارک در آن عوالمند، چنان که در روایات گذشته در پیدایش آفرینش محمد و آل طاهرین او علیهم السلام بیان شد و گفته شد که: نور آن حضرت صلی الله علیه و آله اولین نوری است که خداوند آفریده، آنگاه از اضافه نور او و نور اهل بیت او همه خلائق را آفرید، چنان که در «المعصومون» و نیز «و مختلف الملائکة» و «صفوة المرسلین» مطالب روایات این باب را آوردیم. از جمله روایت ابوجعفر طوسی (۱۵۷۱) به اسنادش به

فضل بن شاذان از داود بن فرقد روایت کرده که گفت: «به امام صادق علیه السلام گفتم: شما در کتاب خدا نماز و زکات و حجید. فرمود: ای داود ما در کتاب خدا نماز و زکات و روزه و حج و شهر حرام و بلد حرام و کعبه و قبله و وجه الله و آیات و بینات هستیم و دشمن ما در کتاب الله و قرآن، فحشاء و منکر و بغی و شراب و قمار و انصاب و ازلام و اصنام و اوثان و جبت و طاغوت و میتة و خون و گوشت خوگ است. ای داود! خداوند ما را خلقتی گرامی کرد و ما را فضیلت و برتری داد و ما را امان و حافظان و خزانه داران خود نمود. ما خزانه داران او بر آنچه در آسمانها و زمین است هستیم، و برای ما اضرار و دشمنانی قرار داد، ما را در قرآن اسم برد و بهترین و محبوبترین نامها را برای ما در قرآن گذاشت، ولی دشمنان ما را به طور کنایه ذکر کرد. و اضرار و دشمنان ما را در کتاب خود نام برد و از اسما و ضربالمثل‌هایشان با مبعوضترین اسماء در پیش خود و مؤمنین نام برد.» و از جمله روایت وی از فضل بن شاذان (۱۵۷۲) به اسنادش از امام صادق علیه السلام است که فرمود: «ما اصل و ریشه همه خوبی‌ها و فروع و شاخه‌های ما خوبی‌ها هستند، و از خوبی‌ها توحید و نماز و روزه و فرو بردن خشم و عفو از بدکار و دلسوزی نسبت به فقرا و مراعات همسایه و اقرار و اعتراف به فضل و اهل فضل است، و دشمنان ما ریشه همه شرورند و از شاخه‌های آن همه قبایح و فاحشه‌هاست. ایشان دروغگو و خبرچین و بخیل و قطع کننده رحم و خورنده ربا و خورنده مال یتیم بدون حق و تجاوز از حدودی که خداوند دستور داده و اهل انجام کارهای زشت خواه ظاهر و خواه باطن از قبیل زنا و دزدی هستند، لذا هر بدی و دروغی که یاد شود مربوط به فروع دیگران است.» در بصائر الدرجات (۱۵۷۳) از حفص مؤدب آمده است که گفت: «ابوعبدالله علیه السلام به ابی الخطاب نوشت: به من رسیده است که تو گمان می‌کنی که شراب مردی است و زنا مردی است و نماز مردی است، این طور نیست، ما ریشه همه خیرات هستیم و فروع و شاخه‌های این ریشه طاعت خداست و دشمن ما ریشه شرور و شاخه‌های آن معصیت خداست، آنگاه نوشت: چگونه اطاعت شود کسی که نمی‌داند و چگونه دانسته می‌شود کسی که اطاعت نمی‌شود.» و دانستید که حقیقت اسم الله سرّ آل محمد علیهم السلام است و بعد از این ثابت شد که در هر نفسی آیه و مصداقی از آن موجود است، و همه خیرات صادره از مراتب اسم الله است که او مبدأ آن است، بنابراین اگر کلمه خیر گفته شود، ایشان اول و ریشه فروع و معدن و جایگاه و نهایت آن هستند، چنانکه مفاد این روایات این بود.

بَابِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي كَيْفَ أَصِفُ حُسْنَ ثَنَائِكُمْ وَ أَحْصِي جَمِيلَ بَلَائِكُمْ

در «لا احصی ثنائکم» بیان شده که وصف مدح با بیان کمیت صفات است و ثناء همان مدح با شمارش صفات گوناگون است. و بلاء می‌تواند عطیه‌ای و یا رنج و عذابی باشد. و مراد در اینجا عطیه است. پس مراد این است که من نمی‌توانم به کنه صفات شما برسیم و نمی‌توانم نعمت‌هایی که خداوند به شما داده و عطاهایی که به شما عطا فرموده بشمارم. دور نیست که با فقره نخست به صفات جلالی و با فقره دوم به صفات جمالی اشاره کرده باشد.

وَ بِكُمْ أَخْرَجَنَا اللَّهُ مِنَ الدُّلِّ

وَ فَرَجَ عَنَّا غَمْرَاتِ الْكُرُوبِ مراد از ذلّ ذلت شرک و کفر و نفاق است، یعنی چون ما به شما ایمان آوردیم در عزت ایمان و اسلام داخل شدیم و این نعمت نیست مگر این که از ناحیه این است که ما از اضافه طینت شما خلق شده و سرّ شما که خداوند در عالم فطرت در ما به ودیعت گذاشته و در عالم جبلت ما را بر آن سرشته نموده باعث این معرفت و دخول در ایمان شده است. و «فرج» یعنی باز کرد. «غمرات» جمع «غمره» و مراد از آن شدت است. «کروب» جمع «کرب» به فتح است. کرب آن است که نفس را بند می‌آورد و کنایه است از تاریکی‌های اسرار دشمنان ایشان که خداوند آن را در بدو ایجاد مردم به همراه سرّ آل محمد علیهم السلام در مردم به ودیعت گذاشته است. تا این که حقیقت اختیار بیان شود. چنانکه قبلاً بیان شده و خداوند در این باره فرمود: «لَهُ وَلِي

الَّذِينَ آمَنُوا يَخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ يَخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» (۱۵۷۴) و فرمود: «كَظَلَمَاتٍ فِي بَحْرِ لُجِّي يَعْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَيَحَابُ ظُلُمَاتٍ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكُذِّبْهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ» (۱۵۷۵) یعنی: «یا همانند تاریکی‌هایی که در قعر دریای متراکم قرار دارد، موجی او را در بر می‌گیرد و موجی از بالا- بر او فرود می‌آید. در ...S...E...سر ابر است، تاریکی‌ها پشت تاریکی، به گونه‌ای که اگر دست بیرون آورد نتواند ببیند، و هر کس را خداوند نور نداد، نوری ندارد.» در کافی از امام صادق علیه السلام (۱۵۷۶) درباره «کظلمات» سؤال شد، فرمود: مراد اول و دومند و «یغشاه موج» سوم است، «معایوه و فتنه‌های بنی‌امیه است که وقتی مؤمن دست خود را در تاریکی فتنه ایشان بیرون آورد نمی‌تواند ببیند. «و من له لم يجعل الله نوراً» یعنی امامی که از فرزندان فاطمه علیها السلام نداشته باشد، «فماله من نور» یعنی امامی ندارد که با نور مسیر را طی کند». پس مراد این است که به نور شما یعنی به اسم الله که خداوند در ما به ودیعت گذاشته از ابتدای ایجاد ما که سر شماسست خداوند از ذلت شرک و کفر و نفاق و ضلال ما را رها نیده و تاریکی‌های متراکم و فراوانی که از اسرار دشمنان شما بوده را باز و روشن کرده، چنان که فرمود: «يَخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» (۱۵۷۷) چه این که «ظلمات» به دشمنان آل محمد علیهم السلام تفسیر فرموده (۱۵۷۸) و نور را به ایشان علیهم السلام معنا کرده است. «والذین کفروا» یعنی کسانی که به ائمه اطهار علیهم السلام کفر ورزیده‌اند.

وَأَنْقَذَنَا مِنْ شَفَا جُرْفِ الْهَلَكَاتِ وَمِنَ النَّارِ

وَأَنْقَذَنَا مِنْ شَفَا جُرْفِ الْهَلَكَاتِ وَمِنَ النَّارِ

اشاره به آیه شریفه «أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٍ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرْفٍ هَارٍ فَأَنْهَارُ بِهِ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (۱۵۷۹) یعنی: «آیا کسی که ساختار و بنیان خویش را بر تقوا و رضوان خدا گذاشته بهتر است و یا کسی که بنیان و ساختار خود را بر لبه پرتگاه نهاده تا در آتش جهنم افتد، و خداوند گروه ستمگران را هدایت نمی‌کند.» و در «و اعلام التقی و ذوی النهی» بیان شد که حقیقت تقوی اسم الله است که سر آل محمد علیهم السلام است و در «و بکم یسلک الی الرضوان» بیان شد که حقیقت رضوان نیز اسم خداست. و «شفا» مقصور و شین آن مفتوح است و به معنای طرف و جانب و لبه است و «جرف» به ضمه اول و دوم، چیزی را که سیلاب‌ها می‌آورد، اگر به واسطه خالی شدن پایین، بالا فرو ریزد و خورده شود. «هار» قلب شده «هایر» مثل «شاکی السلاح» و «شاکک» است. و مراد از آن چیزی است که مشرف بر انهدام و سقوط می‌باشد. و این مثل برای باطل بدون ریشه زده شده که از سر دشمنان آل محمد علیهم السلام است.

در ویژگی‌های شیعیان از جهت تکوینی

در اعلام الدین (۱۵۸۰) از دیلمی از کتاب حسین بن سعید از امام صادق علیه السلام از پدرانش از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که گفت: آن حضرت صلی الله علیه و آله به امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: شیعیان و دوستان خویش را به ده خصلت بشارت بده: ۱- پاکی مولد ۲- ایمان نیکو ۳- خداوند ایشان را دوست دارد ۴- وسعت در قبر ۵- نوری که در جلوی روی ایشان است ۶- فقر را از روی ایشان گرفته و دل‌های ایشان را بی‌نیاز می‌سازد ۷- لعنت خدایی بر دشمنان ایشان ۸- از برص و جذام ایمنند ۹- گناهان و بدی‌ها از ایشان ریخته می‌شود ۱۰- ایشان در بهشت با منند و من با ایشان هستم، پس خوشا به حال ایشان و خوشا به عاقبت خوب آنها.

بَابِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي بِمَوْلَاتِكُمْ عَلَّمَنَا اللَّهُ مَعَالِمَ دِينِنَا وَ أَصْلَحَ مَا كَانَ فَسَدَ مِنْ دُنْيَانَا

اشاره به آیه شریفه «فَمَنْ يَرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ» (۱۵۸۱) در توحید (۱۵۸۲) و عیاشی (۱۵۸۳) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «اگر خدای - تعالی - خیری را برای بنده‌ای بخواهد در دلش نقطه‌ای از نور انداخته و گوش دلش را باز می‌کند و فرشته‌ای را بر او موکل می‌کند که او را محکم نماید.» و در کافی (۱۵۸۴) از آن حضرت روایت شده که در حدیثی فرمود: «بدانید که هنگامی که خداوند خیری را برای بنده‌ای بخواهد، دلش را برای اسلام باز و منشرح می‌سازد، هنگامی که چنین کرد زبانش به حق گویا شده و دلش بر آن گره می‌خورد و بدان عمل می‌کند، هنگامی که خداوند این امور را برای وی فراهم کند، اسلامش کامل می‌شود. و اگر بر همین حال بمیرد در نزد خداوند از مسلمانان حقیقی خواهد بود، و حدیث را به طور کامل در «و وقتی لطاعتکم» آوردیم. موالات مصدر «والت بین الامرین» است، یعنی وقتی دو چیز پی در پی هم باشند به آن موالات گویند. پس معنا چنین می‌شود: چون که ما موالات شما را اختیار کردیم و طاعت عبودیت شما را بر گردن گرفتیم و اعتقاد داریم که ولایت شما شرط در ولایت خدا و رسولش می‌باشد لذا خداوند احکام و معارف دین ما را به ما آموخت و دل‌های ما را به نور ولایت شما روشن نمود و گوش دل‌های ما را باز نمود و ما را وعاء و ظرف حقیقی نموده که از شما شنیده‌ایم، به همین خاطر دل‌های ما به شما تمایل دارد و نسبت به شما نرم است و لذا در حقانی بودن مطالب واصله از ناحیه شما در دین و دنیا شک نمی‌کند، پس اموال و اولاد و نفوس ما به واسطه اوامر و نواهی و احکامی که شما تشریح کرده‌اید پاک می‌شود و لذا اموال و اولاد و نفوس ما پاکیزه و خوش می‌شود. معالم جمع معلم مثل مقعد است و به معنای چیزی است که باید از آن پرسید و از آن آگاه شد و این چیز مورد پرستش همان نوری است که دل را منشرح می‌کند و این نور با همه مراتب از عالم ملکات و افعال مقصود است و در گذشته بیان شد که همه عبادات فرع آن نورند، یعنی در فقره «ان الخیر کنتم اوله...».

وَبِمَوَالَاتِكُمْ نَمَّتِ الْكَلِمَةُ وَعَظُمَتِ النِّعْمَةُ وَانْتَلَفَتِ الْفُرْقَةُ وَبِمَوَالَاتِكُمْ تُقْبَلُ الطَّاعَةُ الْمُقْتَرَضَةُ

در این که بدون ولایت هیچ عملی پذیرفته نمی‌شود

بیان این فقره‌ها نیازمند بیان این مقدمه است که: چون خدای - تعالی - را نمی‌توان شناخت چنان که در چند باب گوناگون بیان کردیم از جمله: «و ابواب الایمان» است، در هر نفس دلیل و نشانه و خلیفه و آینه تامه‌ای قرار داده تا بر وجود صانع آن استدلال شود و از ناحیه تمامیت و کمال آن نفوس بر کمال ممکن و سازنده آن برسند. آنگاه رسولان و کتاب‌ها را فرستاد تا مردم را به آن یادآوری نمایند و فرمود: «إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكَّرٌ» (۱۵۸۵) و فرمود: «وَذَكَّرْ فَإِنَّ الذُّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ» (۱۵۸۶) و نیز دیگر آیاتی که دلالت می‌کند بر این که فرستادن پیامبران و کتاب‌ها برای یادآوری مردم به آن آیات است، و نیز خداوند آن شرایع را برای پاک کردن مردم و تطهیر ایشان فرستاد و فرمود: «ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (۱۵۸۷) یعنی: «آنگاه ما تو را شریعتی دادیم، از آن پیروی کن و از هواهای کسانی که نمی‌دانند پیروی ننما.» و فرمود: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمَمِينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيَعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ» (۱۵۸۸) یعنی: «او کسی است که در مردم امی پیامبری از ایشان فرستاد تا آیات خدا را بر ایشان بخواند و آنها را تزکیه و پاکیزه نماید و کتاب و حکمت را بیاموزد...» و فرمود: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا» (۱۵۸۹) و فرمود: «لَمَّا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ» (۱۵۹۰) آنگاه ترسانید و وعده داد و فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتِّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَحْمُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ * لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ * وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (۱۵۹۱) و نیز دیگر آیات وعد و وعید بر کسانی که به آن آیه ایمان آورده و یا کفر ورزیده‌اند. این آیات سر و علانیه‌ای دارند، سر آن در همه نفوس مکنون است و علانیه آن آل محمدعلیهم السلام است، هر کس به

آن آیات در نهان و علانیه ایمان آورد مؤمن حقیقی است و هر کس کفر بورزد کافر به خداست، چه این که این آیات ائمه علیهم السلام هستند که خداوند ولایت ایشان را با ولایت خودش و ولایت پیامبرش در آیه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (۱۵۹۲) قرین ساخته است، و طاعت ایشان را با طاعت خود همدوش نموده و فرمود: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۱۵۹۳) و لذا بدون دسترسی به سر آن آیه نمی‌توان به معرفت خدا رسید، امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۵۹۴) فرمود: «لا يعرف الله الا بالله» یعنی: «خدا را تنها به خدا می‌توان شناخت». و روایت و شرح آن در «ابواب الایمان» بیان شد. و در کافی (۱۵۹۵) از امام باقر علیه السلام در باب دعائم الاسلام روایت کرده که در آخر این روایت چنین آمده است: «اگر کسی شب‌ها را بر پا دارد و روزها را روزه بگیرد و همه اموال خود را صدقه دهد و در تمام مدت عمرش هر ساله حج کند ولی ولایت ولی الله را نداند تا با او موالات نماید و همه اعمالش با دلالت و راهنمایی او باشد در نزد خدا حقی از ثواب ندارد و از اهل ایمان نمی‌باشد.» و در کافی (۱۵۹۶) به اسنادش از فضیل بن یسار روایت شده که «روزی امام صادق علیه السلام فرمود که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد به مرگ جاهلیت مرده است. پرسیدم: آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله چنین فرموده است؟ فرمود: به خدا قسم آری، چنین فرمود. پرسیدم: پس هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد به مرگ جاهلی مرده است. فرمود: آری.» و در همان کتاب (۱۵۹۷) به اسنادش از فضیل از حرث بن مغیره روایت شده که گفت: «به امام صادق علیه السلام گفتم: آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس بمیرد و امام خویش را نشناسد به مرگ جاهلی مرده است؟ فرمود: آری. پرسیدم: آیا به مرگ جاهلیت نخستین و یا جاهلیت کسی که امامش را نمی‌شناسد؟ فرمود: جاهلیت کفر و نفاق و گمراهی.» امام ابوالحسن علی بن موسی الرضا علیه السلام (۱۵۹۸) در حدیث خود به علمای نیشابور که از اهل سنت بودند و از او به هنگام بیرون رفتن از نیشابور حدیثی خواستند فرمود: «بنویسید: پدرم موسی بن جعفر از جدم امام صادق از پدرش باقر العلوم از پدرش سید ساجدین از پدرش شهید کربلا از پدرش امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب از رسول خدا علیهم السلام از جبرئیل از میکائیل از اسرافیل از لوح از قلم از خدا روایت کرده است که خدای - تعالی - فرمود: «لا اله الا الله حصنی و من دخله امن من عذابی» مردم گفتند: ای فرزند رسول خدا! همین حدیث ما را کافی است، هنگامی که بازگشتند فرمود: «لکن شروطها و انا من شروطها.» و تحقیق این آیات و اخبار این است که چون نمی‌توان خدای - تعالی - را شناخت و از او آموخت و دریافت نمود لذا خداوند برای خویش خلیفه‌ای قرار داد که شناخت و معرفت و طاعت او طاعت خداست و معصیت آن خلیفه معصیت خداست و خشنودی وی خشنودی خداست و خشم او خشم خداست و دوستی او دوستی خدا و کینه با وی کینه با خدا و ولایت او ولایت خدا و روی آوری به وی روی آوری به خدا و روی گردانی از وی روی گردانی از خداست. آیا بعد از این می‌توان کسی را مؤمن دانست مگر این که ایمان به آن خلیفه آورد و یا کسی را مطیع دانست مگر این که مطیع او باشد و دوستی و معرفت خدا بدون دوستی و معرفت او ممکن نیست. آیا خداوند طاعات و عبادت احدی را جز از کسانی که احکام و دستورات الهی را از والیان امرش گرفتند می‌پذیرد؟ و آیا ولایت خدا با انکار ولایت کسانی که خدا ولی کرده ممکن است؟ آیا می‌توان در طاعت خدا بر عقل تکیه زد و عبادت خدا را از عقل گرفت و آنها را در عرض کتاب و سنت گذاشت؟ به خدا قسم چنین چیزی ممکن نیست و به همین خاطر حضرت فرمود: «ان دین الله لا یصاب بالعقول و السنه اذا قیست محق الدین» یعنی: «با عقول نمی‌توان به دین خدا رسید و اگر در سنت قیاس راه یابد دین محو و نابود می‌شود.» دین خدا عبارت از دستوراتی است که باید به آن در راه خدای جهانیان تمسک کرد. چنانکه در «حتی یحیی الله دینه بکم» بیان شده است. و سنت عبارت از چیزی است که رسول خدا صلی الله علیه و آله گذاشته است، یعنی احکام جوارح که مرتبه فعل آن دین است و صورت آن در عالم افعال سنت است. پس همان‌طور که دین عبارت از اسم الله است که با عقول نمی‌توان به آن رسید، همین‌طور مراتب آن با عقول سنجیده نمی‌شود، یعنی امکان ندارد که مراتب دین را با عقول سنجیده و آن را قیمت کرد و حدود آن را با عقول تعیین نمود. و از همین جا به رسول و یا حجت منصوب از

ناحیه خدا نیازمندیم تا بتوانند از خدای - تعالی - بگیرند. البته امام را خداوند تعیین می‌کند و یا پیامبر منصوب می‌نماید. و از همین راه می‌فهمیم که آن احکامی که گرفته شده از امام علیه السلام است، حتی گرفتن از امام خود موضوعیت دارد، به گونه‌ای که اگر طاعت‌هایی را بعد از گرفتن از امام آورده است ولی نه به عنوان دین که امام او را راهنمایی کرده و به او فرمان داده باز از او پذیرفته نیست، چه این که طاعت از امام علیه السلام تنها موافقت عمل با قول امام علیه السلام نیست. و گرنه هر عمل کننده‌ای مطیع آن کسی بود که از فعل او خشنود بود، در حالی که خلاف ضرورت است. بلکه طاعت عبارت از عمل به اوامر امام به عنوان این که امام فرمان داده است. و این مطلب را ما در کتاب خویش به نام «التحفة الرضویة» بیان کردیم، بدان مراجعه نما! هنگامی که این مقدمه را فهمیدی بدان که مراد از «بموالاتکم تمت الکلمة» این است که هر کس «لا اله الا الله» بگوید در حالی که به ولایت خدا معترف است، ولی به ولایت شما معتقد نیست را نمی‌توان تصدیق کرد، چه این که ولایت خدا معنا ندارد مگر این که خداوند به بندگان از خودشان اولی باشد، چگونه ولایت خدا صدق می‌کند در حالی که ولی خودش برای خودش چیزی را اختیار کرده که خداوند اختیار نکرده و حکم خدا رادر آنچه خدا اختیار کرده رد نموده است، چه این که خداوند فرمود: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا» (۱۵۹۹) مراد از اسلام ولایت امیرالمؤمنین است و مراد از «عظمت النعمة» این است که خدای - تعالی - نعمت‌های بزرگ دارد به این که کسی را منصوب کرده که اگر مردم از او پیروی نمایند در علانیه به نعمتی برتر و بالاتر و ارزشمندتر از عرش تا دل خاک است می‌رسند. و آن سر آل محمد علیهم السلام است که در هر نفسی مکنون می‌باشد. خداوند این نعمت را به بندگان که تقوا پیشه کرده‌اند وعده داده است و آن وعده در آیه شریفه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» (۱۶۰۰) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید اگر تقوی پیشه کنید خداوند به شما معرفت درست از نادرست را خواهد داد و گناهان شما را می‌پوشاند و شما را می‌آمرزد و خداوند دارای فضلی عظیم است.» و آیه شریفه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (۱۶۰۱) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از خدا پروا کنید و به پیامبرش ایمان آورید، خداوند به شما دو بهره از رحمت خود می‌دهد و به شما نوری می‌دهد که با آن راه روید و شما را می‌آمرزد و خداوند بخشنده مهربان است.» و در آیه «إِلَّا مِنْ تَابٍ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا» (۱۶۰۲) یعنی: «مگر کسانی که توبه کرده و ایمان آورده و کارهای شایسته نموده‌اند، خداوند بدی‌های ایشان را به خوبی تبدیل می‌کند و خدای - تعالی - بخشنده مهربان است.» و در امالی (۱۶۰۳) از امام باقر علیه السلام روایت شده که از آن حضرت درباره آیه «فَأُولَئِكَ يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» پرسیدند، فرمود: مؤمن گناهکار را در روز قیامت می‌آورند و او را در موقف حساب وا می‌دارند، خدای - تعالی - خود متولی حسابرسی او می‌شود و هیچ یک از مردم را بر حساب وی آگاه نمی‌کند، گناهان را به او گوشزد می‌کند، تا هنگامی که به گناهان خود اقرار کند، خدای - عزوجل - به فرشتگان نویسنده اعمال دستور می‌دهد که گناهان او را به حسنات مبدل نمایند و آن را بر مردم آشکار نمایند، در این هنگام مردم می‌گویند، این بنده حتی یک گناه هم نداشت، آنگاه خداوند دستور می‌دهد تا او را به بهشت ببرند، این تأویل آیه بود که تنها در شیعیان گناهکار پیاده می‌شود.» و از حضرت امام رضا علیه السلام (۱۶۰۴) از پدرش از پدرانش روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: دوستی ما اهل بیت کفاره گناهان می‌باشد و حسنات را مضاعف می‌نماید و خداوند خود مظالم بندگان را از دوستان اهل بیت متحمل می‌شود. مگر این که اصرار بر گناه داشته و بر مؤمنان ستم روا داشته باشند، در این صورت به گناهان می‌گوید: حسنه بشو! و در عیون (۱۶۰۵) از آن حضرت علیه السلام روایت شده که «فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هنگامی که روز قیامت شد، خداوند برای بنده مؤمن خود تجلی می‌کند، او را از تک تک گناهانش مطلع می‌کند. آنگاه آنها را می‌آمرزد بدون این که فرشته‌ای مقرب و یا پیامبر مرسل از آن مطلع شود، و همه گناهانی که وی خوش ندارد دیگران بر آن مطلع شود می‌پوشاند، آنگاه به گناهان می‌گوید حسنه

شوید.» و قمی (۱۶۰۶) از آن حضرت علیه السلام نقل کرده است که: «هنگامی که روز قیامت شد خدای - عزوجل - مؤمن را در پیش روی خود و او می‌دارد و عمل را بر وی عرضه می‌نماید، آنگاه در صحیفه وی می‌نگرد. اولین چیزی که می‌بیند گناهان خویش است، در این هنگام رنگش بر می‌گردد و همه وجودش به رعشه می‌افتد، در این هنگام حسنات وی را بر او عرضه می‌کنند، در این هنگام خوشحال می‌شود و خدای - عزوجل - می‌فرماید: گناهان او را به حسنات مبدل نمایید و حسنات را برای مردم آشکار نمایید، لذا خداوند آنها را تبدیل می‌کند. مردم می‌گویند آیا این عده حتی یک گناه هم نداشتند؟ و این مفاد آیه شریفه «يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» می‌باشد. و اخبار (۱۶۰۷) در این باب فراوان است. و در حدیث ابواسحق قمی (۱۶۰۸) از امام باقر علیه السلام که در طینت مؤمن و طینت کافر آمده است چنین می‌باشد: «خدای - سبحانه - در روز قیامت دستور می‌دهد که حسنات دشمنان ما را بگیرند و به شیعیان ما بازگردانند و گناهان دوستان ما را بگیرند و در نامه عمل دشمنان ما بگذارند. لذا خدای - تعالی - فرمود: «فَأُولَئِكَ يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» یعنی: «خداوند گناهان شیعیان را حسنات می‌کند و حسنات دشمنان ما را سیئات می‌کند.» و تحقیق آیه و روایت یاد شده این است که شما دانستید که در هر نفس نور خدا و ظلمت طاغوت که زمینه اختیار را فراهم می‌آورند وجود دارد، هر حسنه‌ای از شاخه‌های آن نور و هر سیئه‌ای از شاخه‌های ظلمت طاغوت است و خدای - تعالی - فرمود: «وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْزَمَانَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا» اَقْرَأُ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ حَسِبًا* مِنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى» (۱۶۰۹) یعنی: «و کتاب هر انسانی را بر گردنش می‌آویزیم و در روز قیامت برای وی کتابی بیرون آوریم که آن را باز شده می‌بیند، کتاب خود را بخوان و خود می‌توانی از خود حساب‌کشی کنی، و هر کس هدایت یابد برای خود هدایت یافته و هر کس گمراه شده به زیان خویش گمراه شده و هیچکس گناه کسی دیگر را بر دوش نمی‌گیرد.» در مجمع و عیاشی (۱۶۱۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: بنده همه اعمال و همه چیزهایی که برای او نوشته شده را به خاطر می‌آورد، گویی آنها را در همین لحظه انجام داده. به همین خاطر می‌گویند: وای ما! این کتاب چگونه همه کوچک و بزرگ را احصاء کرده و جمع نموده.» گویم: مراد از این که با کتاب خود ملاقات می‌کند یعنی به یاد می‌آورد که چه کرده است یعنی نفس او باز شده و به عالم افعال تنزل می‌کند. گویا همین ساعت به آنها اشتغال داشته است. و لذا قمی (۱۶۱۱) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که «آن حضرت درباره «طائرهُ فِي عُنُقِهِ» فرمود: یعنی خیر و شرش به همراه او هستند، به طوری که وی نمی‌تواند از آنها جدا شود. به گونه‌ای که نامه عمل او در روز قیامت به او داده می‌شود. یعنی آن دو در نفس او مکنون و پوشیده است و روز قیامت فعلی می‌گردد و معنای دادن کتاب و شهادت پوست (و اعضاء) وی بر اعمال و نیز گویا کردن خدا آنها را که شهادت فعلی است به طوری که انکارشان نشاید همین است. زیرا همه خیرات به اسم خدا نشر شده و همه شرور در طاغوت پیاده و نشر شده است. لذا او خود را از ابتدای روزی که به خیر و شر مشغول شد می‌بیند، گویا خود اعمال خود را هم اکنون انجام می‌دهد، و مصدر آن اعمال و اشتغال به آنها در همین حال دارد. از جمله کارهای مؤمن دوستی خوبان و دوست داشتن کارهای ایشان و بغض اشرار و دشمنی با اعمال ایشان است. چنان که از کارهای غیر مؤمن دشمنی با خوبان و دشمنی با اعمال ایشان و نیز دوستی با فاجران و دوست داشتن کارهای ایشان است. بنابراین هر نفسی باید در عوالم همه مردان و زنان مؤمن و همه زنان و مردان فاجر تنزل کند و چون روح هر نافرمانی تصرف بدون اجازه در ملک مالک الملوک است چه این که رسول اکرم صلی الله علیه و آله احکام مرضی خدا را آورده و احکام مورد غضب را بیان فرموده است، زیرا خدای - تعالی - فرمود: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۱۶۱۲) بنابراین قوام همه انواع معصیت‌ها رضایت نداشتن مولی در تصرف در ملک اوست و هنگامی که مولی تصرف عبد در ملک خود را اجازه داد، و تصرف وی را در شمار مواردی قرار داد که مورد اذن او بوده لذا این تصرفات از گناه بودن به طاعت مبدل می‌شوند. پس مراد از این گفتار که فرمود: «يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» این است که تصرف‌های مورد نهی را خداوند در سلک تصرفات مورد امر قرار می‌دهد، نه این که زنا و سرقت را به نماز و روزه بدل کند، علت

اینکه خداوند چنین می‌کند این است که احترام اولیاء خود را حفظ کند، چه این که عاصیان این اولیاء را دوست دارند، بنابراین حسنات موالی ایشان سیئات شیعیان را می‌پوشاند، چنان که مفاد چند خبر این است. و اما مراد از این گفتار امام باقر علیه السلام (۱۶۱۳) که «خداوند از قیامت دستور می‌دهد که حسنات دشمنان ما گرفته شود و به شیعیان ما داده شود و سیئات دوستان ما گرفته شود و به محبان ما باز گردانیده شود.» این است که چون اعمال بندگان در نفس برّ و یا فاجر فعلیت می‌یابد، مؤمن در کتاب خود نماز و دیگر عبادات و نیز گناهان فاجر را که از جمله آن کینه ورزی نسبت به خود و دشمنی با اعمال وی و از جمله کینه اولیای الهی و کینه اولیای فاجر را می‌بیند. چنین عباداتی را که در کتاب خود از اعمال فاجر می‌بیند برای او محاسبه شده و به او پاداش داده می‌شود. چه این که مورد کینه آن منافق قرار گرفته بود. و اما منافق نیز زنا می‌کند و نیز کینه او را به مؤمن در کتاب خود می‌بیند، آن زنا را خداوند به عنوان عقوبت بغض وی در نامه عملش می‌نویسد، ولی عبادات وی پذیرفته نمی‌شود، چه این که کسی را که خداوند نصب نکرده بود ولی خود قرار داده بود، لذا عبادات وی برگردانیده می‌شود تا اولیای او را هتک حرمت کند. و نیز گناهان اولیای فاجران که حقوق اولیاء خدا را غصب کرده بودند، حسنات پیروان آنها را می‌پوشاند. چنان که مفاد روایات بود. و گرنه گرفتن از آنها و دادن به دیگران خلاف عدالت است، علاوه این که «و بموالاتکم تقیل الطاعه المفترضه» و در قرآن کریم بیان می‌دارد که هیچکس بار گناه دیگری را به دوش نمی‌کشد و به خواست خدا بیان بیشتر در فقره «و بموالاتکم تقیل الطاعه المفترضه» خواهد آمد. و خدای - تعالی - فرمود: «لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ» (۱۶۱۴) در مجمع البیان و تفسیر قمی (۱۶۱۵) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت درباره آیه مزبور پرسیدند، فرمود: آن حضرت گناهی نداشت و به قصد گناهی نکرد، ولیکن خداوند گناهان پیروانش را بر او بار کرد. آنگاه همه آنها را به او بخشید.» و در مجمع البیان (۱۶۱۶) از آن حضرت درباره آیه مزبور پرسیدند، فرمود: «به خدا سوگند گناهی برای آن حضرت صلی الله علیه و آله نبود، لیکن خدای - تعالی - ضامن شد که گناهان شیعیان را که قبلاً انجام داده‌اند و یا بعد انجام خواهند داد بیامرزد.»

در این که باید با کارهای بد مؤمنین دشمنی کرد نه با خودشان

و در کنز کراچکی از محمد بن علی بن عثمان کراچکی به سندش به زید بن یونس شحام روایت شده که گفت: «از امام ابوالحسن موسی علیه السلام پرسیدم: یکی از موالیان شما نافرمان است، شراب می‌نوشد و گناهان کبیره از او صادر می‌شود، آیا از او تبری جوییم؟ فرمود: از فعل وی تبری جویید ولی از افعال خیر او تبری نجویید، و با عملش دشمنی کنید. پرسیدم: آیا می‌توانیم بر او فاسق فاجر بگوییم؟ پاسخ فرمود: خیر، مراد از فاسق فاجر منکران ما و اولیای ما هستند، خداوند دوست ندارد که ولی ما فاسق و فاجر باشد. ولو به هر کاری دست بزند، ولیکن بگویید: عملش فسق و عملش فجور است. نفس او مؤمن ولی فعل او خبیث و زشت است و روح و بدن او طیب است، نه به خدا سوگند هرگز دوست ما از دنیا بیرون نمی‌رود مگر این که خدا و پیامبرش و ما از او خشنودیم، خداوند او را با همه آن گناهان سپیدرو و با گناهان پوشیده محشور کرده در حالی که این اضطراب‌های او به امنیت بدل شده. بر او بیم و اندوهی نیست، چه این که وی از دنیا بیرون نمی‌رود مگر این که گناهانش پاک می‌شوند، زیرا یا به مصیبت مالی و یا جانی و یا مصیبت در فرزند و یا به بیماری دچار می‌شود و کمترین چیزی که ولی ما می‌بیند رویارویی هولناک است که خداوند به او نشان می‌دهد و صبح با اندوه از خواب بر می‌خیزد. همین کفاره گناهان او می‌شود و یا ترسی از ناحیه دولت باطل بر او وارد می‌شود و یا به هنگام مرگ بر او سخت گرفته می‌شود، در این صورت خداوند را پاک از همه گناهان در حالی که بیم او به واسطه محمد و علی امیرالمؤمنین علیهما السلام به امنیت و سلامت مبدل شده ملاقات می‌کند. در این صورت در پیش روی وی یکی از دو امر است: رحمت واسعه الهی که از همه زمین گسترده‌تر و وسیع‌تر است و یا شفاعت حضرت محمد صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام دستگیر او می‌شود. در این هنگام رحمت واسعه الهی را که سزاوار اوست و او شایستگی آن را دارد ملاقات

می‌نماید و خداوند به او احسان و بخشش‌های خاص خود را دارد.» و در کافی (۱۶۱۷) به اسنادش به عبدالله بن ابی یعفور روایت کرده که گفت: «به امام صادق علیه السلام گفتم: من بسیار با مردم (سنی) آمیزش دارم، از این گروه که شما را به ولایت نگرفتند و فلان و فلان را ولی خود گرفتند بسیار در شکفتم. چه این که امانتدار و راستگو و اهل وفا هستند و عده‌ای که شما را ولی خود گرفتند چنان امانت و وفا و راستگویی را ندارند. حضرت امام صادق علیه السلام صاف نشست و به سان خشمگینان به من روی آورد و فرمود: کسی که به ولایت امام جائز که از ناحیه خدا نیست خداوند را اطاعت کرد دین ندارد، و کسی که امامت امام عادل الهی خداوند را اطاعت کرد هرگز بر وی عقابی نیست. پرسیدم: آن عده دین ندارند و این عده عقابی ندارند؟ فرمود: بله، آنها دین ندارند و بر اینها عقابی نیست، آنگاه فرمود: مگر سخن خدای - عزوجل - را ننشیده‌ای که فرمود: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» (۱۶۱۸) یعنی ایشان را از سیاهی‌های گناهان به نور توبه و آمرزش می‌کشاند. چه این که ایشان ائمه عادل را ولی خود گرفتند. و فرمود: «وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» (۱۶۱۹) مراد این است که ایشان بر نور اسلام هستند و هنگامی که ائمه جائز را ولی خود گرفتند، به واسطه ولایت ایشان از نور اسلام به ظلمت‌ها و تاریکی‌های کفر بیرون آمدند، خداوند بر ایشان به همراه کفار آتش را واجب کرد، پس ایشان مصداق آیه شریفه‌اند که «أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (۱۶۲۰)

آگاهی و موعظه و نصیحت در مغرور نشدن به موالات با اهل بیت (ع)

ای برادر و میوه دلم، این اخبار تو را فریفته نسازد و به خدایت غره نشوی، چه این که دانستید که همه حسنات از شؤن اسم خدا و شاخه‌های آنند و همه گناهان از شؤن طاغوت و شاخه‌های آنند. بعد از این که خداوند تو را برتر کرد و طینت تو را اضافه طینت محمد و عترتش علیهم السلام آفریده، شایسته نیست که اعمالی که از شاخه‌های طاغوتند انجام دهی و از موالیان خود روی برگردانی. کسانی که از تو و پدرت به خودت نیکوکارتر و مهربان‌ترند. از طرف دیگر شرمندگی در پیشگاه خداوند را چه خواهی کرد که باید از تو شفاعت کنند و هنگامی که از کنار حوض تو را برگردانند گریه و اضطراب را چگونه تحمل خواهی نمود؟ چنان که روایت آن در فقره «و رزقنی شفاعتکم» بیان شد. علاوه این که شفاعت فقط تو را از عقوبت‌های معاصی نجات خواهد داد و در روزی که همه اعمال انجام شده آشکار می‌شود و پنهانی‌ها بر ملا می‌گردد نجات خواهی یافت. لیکن شفاعت پاداش‌هایی که بر طاعت مترتب می‌شود که مراتب اسم الله و صور آن در عالم فعل است را سودی ندارد، زیرا حضرت محمد و عترت او علیهم السلام همه مؤمنین را شفاعت می‌نمایند. آیا حضرت محمد و عترت وی علیهم السلام به تساوی امثال سلمان و ابوذر - رضی الله عنهما - با دیگر مؤمنین مطیع راضی می‌شوند، چه رسد به کسانی که گناه کرده و شفاعت شامل حال ایشان شده و بخشیده شده‌اند؟ هرگز چنین نیست! بلکه تحقیق این است که انسان فرزند کردار و خصال خویشتن بوده و آنها را به زودی می‌بیند و پاداش کامل به او داده می‌شود. مثال آن این است که کسی دانه‌های همه خیرات به او داده شده و در آن اسم الله به ودیعت گذاشته شده باشد و نیز دانه‌های همه شرور به او داده که در آن طاغوت به ودیعت گذاشته شده باشد، آنگاه به او گفته باشد انسان جز با سعی و تلاش به جایی نمی‌رسد. (۱۶۲۱) و فرمود: «لَمَّا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وَسَّعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ» (۱۶۲۲) و فرمود: «وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ» (۱۶۲۳) بنگر برای روز برداشت خود چه ذخیره کرده‌ای چه این که هر چه بکاری برداشت همان است. اگر خوب بکاری خوب برداشت می‌کنی و اگر دانه شرور بکاری شرر برداشت می‌کنی. بله، خداوند در برداشت پی آمده‌های شرور توبه و شفاعت و دیگر اعمال و مصیبت‌های تلافی کننده گناهان را قرار داده، و اما خیرات باید با کاشتن دانه آن به دست آید، و خداوند توفیق می‌دهد. و مراد از «و ائتلفت الفرقه» این است که چون خداوند انسان را در ابتدای فطرت در بهترین ساختار آفریده، آنگاه در عالم جبلت با پذیرش ولایت و

طاعت جبله او را خلق نمود، آنگاه او را به اسفل سافلین عالم جسم و ابتلاء و آزمایش فرستاد، لذا آن جلالت شأن و بزرگی مقام را فراموش کرد، لذا خداوند پیامبران و کتاب‌ها را فرستاد شاید به یاد آورند، و حضرت محمدصلی الله علیه و آله را مبعوث کرد و نبوت را به او خاتمه داد و اوصیای او را منصوب کرد و با آنها وصایت را ختم نمود و امت او را آخرین امت‌ها و بهترین آنها قرار داد. همه این مطالب در «و عتره خیره رب العالمین» بیان شد. بنابراین ایشان پیوسته یادآور و مبشر و منذر بوده و همچنان تا روز جزا هستند، تا همه نفوس را به مبدایی که خداوند بر آن وی را آفریده برسانند، تا کسی نگوید کاش پیامبری برای ما می‌فرستادی تا قبل از ذلت و خواری آیات تو را پیروی می‌کردیم، چه این که خداوند خواسته بر مردم رحمت آورد و در پیدایش و معاد عدالت نماید تا هدایت شدگان از روی بینه هدایت شوند و گمراهان از روی حجت و بصیرت گمراه شوند و پاداش هر انسانی را بر اساس رفتارهایش بدهد و به کسی ستم نکند. بنابراین هر کس هر مقدار از روی فطرت الهی پرده بردارد، به همان اندازه از آن بهره‌مند می‌شود، و گرنه سود نمی‌برد. فاصله بین کسانی که به تاریکی‌های سخت مبتلاست با کسی که جایگاهش در علین است فراوان است، خدای - تعالی - فرمود: «كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيْنَ * وَمَا أُدْرَاكَ مَا عِلِّيُونَ * كِتَابٌ مَرْقُومٌ * يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ» (۱۶۲۴) هر کس با آل محمدصلی الله علیه و آله موالات کند با پیروی از ایشان به آن کتاب می‌رسد و با پیروی و متابعت از ایشان از روی آن نقاب را بر می‌دارد و فراق را به وصال مبدل می‌نماید و به آرزوهای خود می‌رسد. و هر کس ولی دیگری غیر از ایشان بگیرد به مراد خود دست نمی‌یابد و در تجارت خود خسران می‌بیند و از جاده عدالت بیرون می‌رود گرچه بسیار بکوشد و چون از آن کتاب محبوب گردیده و از دلیل روی گردانیده و از راه باز می‌ماند. در کافی (۱۶۲۵) در کتاب روضه در مناجات‌های موسی بن عمران علیه السلام با خدای - تعالی - آمده است: «ای موسی! کتاب با صدای بلند به آنجایی که تو روانی فریاد زده است، چگونه این چشم‌ها خواب آلوده است و یا چگونه با آن عده‌ای می‌توانند لذت زندگی را دریابند، فقط فرو رفتن در غفلت و دنباله‌روی از شقاوت و پیروی شهوات (ایشان را از شنیدن آن باز داشته است)، در حالی که با کمتر از این فریاد هم صدیقان آه و ناله سر می‌دهند. چه خوش گفت: ترا از کنگره عرش می‌زنند صغیر ندانمت که در این دامگه چه افتاده است این مراد از «ائتلاف الفرقة» است و از فروع آن اتفاق اهل مذاهب بر دین محمدصلی الله علیه و آله است، ایشان از این که به دین پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نرسیده‌اند اختلاف کرده‌اند چون این دین قویم و ریشه‌دار است، و لذا با رسیدن به آن معلوم می‌شود که این دین تصدیق همه انبیاء کرده و کتاب وی تصدیق همه کتب نموده و بر آن شاهد بوده و سیطره دارد، قبلاً در فقره «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۱۶۲۶) بیان کردیم.

وَبِمَوَالِكُمْ تَقْبَلُ الطَّاعَةَ الْمُفْتَرِضَةَ

در عدم پذیرش اعمال دشمنان و تبدیل سیئات مؤمنین به حسنات

در امالی (۱۶۲۷) شیخ به اسنادش به هشام بن سالم از حبيب سجستانی از امام ابو جعفر باقر علیه السلام از پدرانش از امیرالمؤمنین علیه السلام از رسول خداصلی الله علیه و آله از جبرئیل از خدای - عزوجل - روایت کرد که فرمود: «قسم به عزت و جلالم هر رعیت مسلمانی که ولایت امام جائر را برگردن دارد را عذاب می‌کنم، گرچه کارهای او نیکو و پرهیزگارانه باشد و از هر رعیتی که به ولایت امام عادل گردن نهد، عفو می‌کنم، گرچه کرداری زشت و بد داشته باشد، عبدالله بن ابی یعفر گفت: «از امام اباعبدالله صادق علیه السلام پرسیدم: علت چیست که آن عده دین ندارند و این عده عقابی برایشان نیست؟ فرمود: چون گناهان امام جائر حسنات دوستان خود را فرو می‌برد و حسنات امام عادل گناهان دوستان خود را می‌پوشاند. و در اعلام الدین دیلمی (۱۶۲۸) از ابوسعید خدری روایت شده که «رسول خداصلی الله علیه و آله نشسته بود و در نزد او عده‌ای از یاران حضور داشتند، حضرت علی

بن ایطالب‌علیه السلام نیز در بین ایشان بود، حضرت فرمود: هر کس لا-اله الا-الله بگوید داخل بهشت می‌شود. دو تن از یاران گفتند: ما لا-اله الا الله می‌گوییم. رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: خداوند شهادت لا اله الا الله را از این (علی) و شیعیانش می‌پذیرد و در این هنگام دست خود را بر سر علی علیه السلام گذاشت و به ایشان فرمود: از علامت آن این است که در جایگاه او نشینید و گفتارش را دروغ نشمایید. رسول خدا صلی الله علیه وآله (۱۶۲۹) فرمود: هر کس به ما اهل بیت کینه بورزد خدای - تعالی - او را یهودی بر می‌انگیزد، اگر بنده‌ای هزار سال در بین رکن و مقام عبادت کند ولی خداوند را بدون ولایت ما ملاقات کند خداوند او را به رو در دوزخ می‌اندازد، و هر کس بمیرد و امام زمانش را نشناسد به مرگ جاهلی از دنیا رفته است، به خدا قسم هرگز خداوند زمین را از زمان مرگ آدم بدون حجت که بدو هدایت شوند و نگذاشته است، هر کس او را واگذارد هلاک می‌شود و هر کس ملازم با او شود نجات پیدا می‌کند. و خدای - تعالی - در برخی از کتاب‌های انبیاء پیشین فرمود: «هر کس که امام جائر را پیروی کند گرچه خود آدمی خوب و پرهیزگار باشد عذاب نمایم و هر کسی که امام هدایت‌گر را پیروی کند گرچه ستمگر و بدکار باشد را عفو می‌کنم و هر کس ادعای امامت کند ولی امام نباشد بر خدا و پیامبرش دروغ بسته است.» و در ثواب الاعمال (۱۶۳۰) به اسنادش به میسر بیاع الزطی روایت کرده است که گفت: «خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و عرضه داشتم: فدایت شوم، من همسایه‌ای دارم که من با نماز او بیدار می‌شوم، پیوسته یا تلاوت قرآن می‌کند و گریه و زاری می‌نماید و یا دعا می‌کند. درباره نهران و آشکارش پرسیدم. گفتند: او از همه گناهان کبیره دوری می‌کند. میسر گفت: آن حضرت فرمود: ای میسر آیا آنچه را که تو می‌شناسی می‌شناسد؟ گفت: پاسخ دادم: خدای می‌داند. وی ادامه داد: من سال بعد حج کردم از او درباره ولایت پرسیدم فهمیدم که از ولایت چیزی نمی‌داند، خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و او را از حال آن مرد آگاه ساخته، همان پرسش سال گذشته را که «آیا آنچه را تو می‌دانی او نیز می‌داند» پرسید، پاسخ دادم: نه. فرمود: ای میسر! کدام سرزمین حرمتی بزرگ‌تر از دیگر سرزمین‌ها دارد؟ پاسخ دادم: خدا و پیامبر و فرزند پیامبرش دانانترند! فرمود: ای میسر! مابین رکن و مقام باغی از باغ‌های بهشت است و نیز بین قبر و منبر باغی از باغ‌های بهشت است، به خدا قسم اگر بنده‌ای هزار سال در بین رکن و مقام و یا بین قبر و منبر خدا را عبادت کند، و سپس در بسترش همانند گوسفند ابلق کشته شود، آنگاه خداوند او را بدون ولایت ما ملاقات کند، خداوند حق دارد که او را به رو در آتش دوزخ اندازد» و اخبار در این باب فراوان است. مرحوم مجلسی - ره - (۱۶۳۱) بابتی در بحار در کتاب امامت درباره آن باز کرده است.

در سر عبودیت

گویم: و سر آن این است که حقیقت عبودیت همان طور که بیان شد سپردن همه نعمت‌ها و دارایی‌هایی که خداوند از ابتدا تا انتها داده به خدای - تعالی - و آن را تحت اراده خدا در آوردن و در رضایت او صرف کردن است و هنگامی که خدای - تعالی - را با امام جائری که از ناحیه خدا نباشد پیوسته، ادعای آزاد شدن از رق عبودیت کرده و در سلطنت و قدرت خدای - تعالی - شریکی قرار داده و حکمت‌های خدای - تعالی - را اشتباه شمرده و حکم خدا را رد کرده و شیطان را به جای خدا پرستیده است و خدا را نپرستیده است، چه این که عبادت خدا این است که آن طور که خداوند خواسته عبادت کند. علی بن ابراهیم (۱۶۳۲) در آیه شریفه «اشْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجُدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ» (۱۶۳۳) روایت کرده که امام صادق علیه السلام فرمود: «اولین کسی که قیاس کرده ابلیس بود، و او بود که قبل از همه خود را بزرگ شمرد، استکبار و خود بزرگ‌بینی اولین معصیتی است که به خداوند ورزید، فرمود: ابلیس گفت: پروردگارا مرا از سجده به آدم معاف دار، من به جای آن چندان عبادتی کنم که هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسل نکرده است. خدای - تعالی - فرمود: من عبادت تو را نمی‌خواهم، من می‌خواهم آن گونه که خود می‌خواهم عبادت شوم، لذا ابلیس از سجده شانه خالی کرد، بر خلاف کسی که ولایت امام منصوب از جانب خدا را بر عهده بگیرد، وی موخید است و با

خدای - تعالی - ولی نگرفته است و اگر معصیتی کرده است از باب لهم و گناهان کوچک است که در پی آن خجالت زده و شرمگین و پشیمان است و خدای - تعالی - به خاطر احترام به ولیی که خود نصب کرده آن را می‌بخشد، چه این که طاعت‌های چنین بنده‌ای به عنوان آلیت و فنا در اراده ولی منصوب از ناحیه خداست، بنابراین چنین طاعتی بر جای خود واقع شده و پذیرفته شده و مورد رضایت است، چه این که این طاعت به رضایت و دستور خدا انجام شده است و لذا خدای - تعالی - فرمود: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ» (۱۶۳۴) عیاشی (۱۶۳۵) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ» یعنی: خداوند شرک را نمی‌بخشد، و خداوند کسی را که به ولایت علی کفر بورزد نمی‌بخشد ولی غیر آن را می‌بخشد «لمن یشاء» یعنی از کسانی که بخواهد می‌بخشد یعنی از شیعیان علی علیه السلام می‌بخشد. و در فقیه (۱۶۳۶) از امیرالمؤمنین در حدیثی روایت شده که فرمود: «من از حبیب رسول خداصلی الله علیه وآله شنیدم که می‌فرمود: اگر مؤمن از دنیا خارج شود و بر او همانند گناهان اهل زمین باشد مرگ کفاره آن گناهان است، آنگاه فرمود: هر کس لا اله الا الله را با اخلاص بگوید از شرک دور است و هر کس بدون شرک از دنیا بیرون رود وارد بهشت می‌شود. آنگاه آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ» را تلاوت کرد. و فرمود: یعنی کسانی از شیعیان و دوستان تو را که خداوند بخواهد می‌بخشد، ای علی! امیرالمؤمنین علیه السلام گفت: عرضه داشتم: ای رسول خدا! آیا این برای پیروانم می‌باشد؟ فرمود: سوگند به پروردگارم آری، این برای شیعیان توست!»

و لَكُمْ الْمَوَدَّةُ الْوَاجِبَةُ

در این که حب علی (ع) بر همه واجب است

حقیقت «ود» و دوستی عبارت از این است که دوست کمال محبوب خویش را به گونه‌ای دریابد که او را از جان خود و اموری که مربوط به آن است محق‌تر بداند. «حب» عبارت از پرده‌ای است که محبوب بر حبیب می‌گذارد و مانع می‌شود که حبیب به خودش توجه کند، لذا حبیب تنها محبوب را می‌بیند، بنابراین حبّ از شؤن عقل و «ود» از شؤن نفس است. چه این که خدای - تعالی - فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا» (۱۶۳۷) یعنی: «کسانی که ایمان آورده و اعمال شایسته انجام داده‌اند، خداوند برای ایشان «ود» قرار می‌دهد.» در کافی (۱۶۳۸) روایت شده که: «امام صادق علیه السلام درباره آیه یاد شده پرسیدند، فرمود: ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام «ود» است که خداوند بیان فرموده است.» و قمی (۱۶۳۹) در این آیه شبیه همین را روایت کرده است. و از امام صادق علیه السلام روایت شده که «فرمود: سبب نزول این آیه این است که امیرالمؤمنین علیه السلام در نزد رسول خدا نشسته بود، آن حضرت به علی علیه السلام فرمود: ای علی! بگو خدایا در دل‌های مؤمنین «ود» قرار ده» خداوند این آیه را نازل فرمود. و عیاشی (۱۶۴۰) از آن حضرت روایت کرده که «فرمود: رسول خداصلی الله علیه وآله در آخر نمازش حضرت امیرالمؤمنین را خواست و صدایش را طوری بلند کرد که مردم می‌شنیدند، فرمود: خدایا به علی مودت در دل مؤمنین و هیبت و عظمت در دل‌های منافقان قرار ده! در این حال آیه «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا...» نازل شد.» و در مجمع البیان از امام باقر علیه السلام روایت شده که گفت: رسول خداصلی الله علیه وآله به علی علیه السلام فرمود: بگو! خدایا برای من در نزد خودت عهدی قرار ده و در دل‌های مؤمنین برای من ودّ قرار ده! آن حضرت این دو جمله را گفت، این آیه نازل شد. و نیز به دلیل آیه شریفه: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» (۱۶۴۱) در قرب الاسناد (۱۶۴۲) از امام صادق علیه السلام از پدراننش روایت شده است که فرمود: «هنگامی که این آیه نازل شد رسول خداصلی الله علیه وآله برخاست و فرمود: ای مردم! خدای - تبارک و تعالی - برای شما واجبی قرار داده، آیا شما می‌توانید آن واجب را ادا کنید؟ گفت: هیچکس پاسخ رسول خداصلی الله علیه وآله را نداد، آن حضرت رها کرد و منصرف شد، هنگامی که روز بعد آمد، بلند شد و همانند سخنان دیروز را بر زبان جاری کرد، (باز کسی پاسخ نداد) روز

سوم نیز برخاست و همان سخنان را بیان فرمود. هیچکس پاسخ نداد. آن حضرت فرمود: این فریضه از طلا و نقره و غذا و نوشیدنی نیست. پرسیدند: پس بفرمایید، فرمود: خدای - تعالی - بر من این آیه را نازل فرمود: «لَمَّا أَسْأَلْتُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» پاسخ دادند: این را می‌پذیریم. امام صادق علیه السلام فرمود: به خدا سوگند با این عهد جز هفت تن: سلمان و ابوذر و مقداد بن اسود کنندی و جابر بن عبدالله انصاری و غلامی از رسول خدا صلی الله علیه و آله به نام نسب (در یک نسخه ضبط آن ثبت آمده است) و زید بن ارقم وفا نکرده‌اند» و در اختصاص (۱۶۴۳) به اسنادش از ابوالحسن لیثی از آن حضرت همانند این را نقل کرده است. و در کافی (۱۶۴۴) از امام صادق علیه السلام روایت شد که فرمود: اهل بصره در این آیه «قُلْ لَمَّا أَسْأَلْتُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا...» چه می‌گویند؟ گفتند: ایشان می‌گویند: آیه در فامیل‌های پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده است. فرمود: دروغ می‌گویند، این آیه فقط درباره ما نازل شده، یعنی درباره علی و فاطمه و حسن و حسین که اصحاب کساء هستند.» در مجمع البیان از ابن عباس روایت شده که هنگامی که این آیه «قُلْ لَمَّا أَسْأَلْتُكُمْ...» نازل شد گفتند: ای رسول خدا! این عده که ما را فرمان به موالات ایشان داده کیستند؟ فرمود: علی و فاطمه و فرزندان. و از حضرت روایت شده که فرمود: «در شأن ما آل حم آیه‌ای نازل شده که جز مؤمنان مودت ما را ندارند، آنگاه آیه مزبور را قرائت کرد.» گویم: این اخبار و آیات اتفاق دارند در این که مودت ویژه اهل بیت است و می‌رسانده مودت ایشان نفس به ائمه است که مظاهر ولایت و نه نبوتند. بر خلاف «حب» که ایشان عالم عقل به پیامبر است که عقل در ظاهر است چنان که پیامبر باطنی عقل است، و بر کسانی که می‌فهمند این ولایت مطلق ولایت نیست، چه این که اهل سنت به جز ناصبی‌ها از نظر مذهب خویش به دوستی و ولایت اهل بیت به معنای مطلق معتقدند، در صورتی که امام صادق علیه السلام رعایت ولایت را جز از هفت تن منفی دانست.

وَالدَّرَجَاتُ الرَّفِيعَةُ وَالْمَقَامُ الْمَحْمُودُ وَالْمَكَانُ الْمَعْلُومُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالْجَاهُ الْعَظِيمُ وَالشَّانُ الْكَبِيرُ وَالشَّفَاعَةُ الْمَقْبُولَةُ

در مراتب نبوت

در این سخن «و موضع الرسالة» بیان شد که حقیقت نبوت دو وجهه و روی دارد: ۱- رویی به حق و به این جهت نبوت گویند، ۲- رویی به خلق و از این جهت هر چه را که از حق استفاده کرده به خلق می‌رساند و لذا واسطه فیض است و به همین خاطر به این جهت رسالت گفته می‌شود. و رسالت در عالم غیب سه مقام دارد: ۱- مقام اول فنای در عالم صفات به لحاظ این که صفات مرتبط با متعلقات خویش می‌باشد که در آن از ذات به عالم و قادر تعبیر می‌کنند و این غیب اول است. ۲- مقام فنای در عالم صفات به اعتبار این که برای ذات در مقابل نفی اضدادش ثابت است، مثل این که ملکات برای صاحبان آن ثابتند و از ذات به اعتبار داشتن چنین ملکاتی به مثل علیم و قدیر تعبیر می‌شود، و این مرحله غیب دوم است. ۳- مقام فنای آن در عالم صفات و تمیز آن به نحو اجمال غیب سوم است، در این سه عالم هیچ قابلیت اشاره‌ای ندارد. و در عالم شهادت نیز سه مقام دارد: ۱- معلومیت در عالم تمیز معلومات و عالم مفاتیح و تعیین آن در عالم حق، و در این عالم مفاتیح قابلیت اشاره وجودی ندارد مگر در عالم حق و به اشاره الهی. ۲- مرتبه وجود مطلق ۳- مرتبه وجود نوری که مرتبه اسم الله است که مبدأ و مصدر همه اسماء حسنی است. در این دو عالم قابلی اشاره وجودی در عالم خلق را با اشاره خلقی دارد.

در معنای درجه رفیع و مقام محمود

با دانستن مطلب بالا- مراد از درجات رفیع معلوم می‌شود، این درجات همان مرتبه اسم الله است، درجات و مراتب این اسم، اسماء حسنی هستند، و اسماء حسنی همان وسیله است که مولی امیرالمؤمنین علیه السلام در خطبه وسیله (۱۶۴۵) در روضه کافی به اسنادش

از جابر بن یزید از امام باقر علیه السلام بدان اشاره کرد. از جمله این خطبه این است: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَعَدَّ نَبِيَّهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ الْوَسِيلَةَ وَوَعَدَهُ الْحَقُّ وَكَانَ يَخْلِفَ اللَّهَ وَعَدَّهُ أَلَا وَإِنَّ الْوَسِيلَةَ عَلَى دَرَجِ الْجَنَّةِ وَذِرْوَةِ ذَوَائِبِ الزُّلْفَةِ وَنَهَائِهِ غَايَةُ الْأُمْنِيَّةِ لَهَا أَلْفُ مِرْقَاةٍ مَا بَيْنَ الْمِرْقَاةِ إِلَى الْمِرْقَاةِ خُصْرُ الْفَرَسِ الْجَوَادِ مِائَةٌ عَامٌ وَهُوَ مَا بَيْنَ مِرْقَاةٍ دُرَّةً...» ترجمه آن به فارسی این است: «ای مردم خدای - تعالی - به پیامبرش محمد صلی الله علیه و آله وعده وسیله داده است، و پروردگار از وعده خویش تخلف نمی کند.» آنگاه باشید وسیله بالاترین درجه بهشت و قله و بلندای گیسوان قرب و نهایت مقصود از آرزوهاست، دارای هزار پایه است. بین هر پایه تا پایه دیگر با دویدن اسب تیز تک، صد سال راه است (در یک نسخه هزار سال آمده است) و این مقدار فاصله از پایه مروارید تا پایه گوهر تا پایه زبرجد تا پایه لؤلؤ تا پایه یاقوت تا پایه زمرد تا پایه مرجان تا پایه کافور تا پایه عنبر تا پایه عود تا پایه طلا تا پایه نقره تا پایه ابر تا پایه هوا تا پایه نور است که همه بهشت را غرق کرده و رسول خدا صلی الله علیه و آله بر این نور نشسته و دو رداء از رحمت خدا و از نور خدا بر تن کرده و تاج پیامبری و لباس رسالت بر تن کرده و با نور خود موقف را روشن نمود. و در آن روز من بر درجه‌ای بلند که کمتر از درجه اوست قرار دارم، و من نیز دو رداء از نور ارغوانی و کافوری پوشیده و رسولان و پیامبران بر درجات ایستاده‌اند و بزرگان اعصار و حجت‌های عصر در سمت راست ما هستند. لباس‌های نور و کرامت بر تن دارند، هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسل نیست مگر این که در انوار ما مبهوت شده و از روشنایی و جلالت ما شگفت زده است. و از دست راست وسیله که در طرف راست پیامبر صلی الله علیه و آله است، ابری که تا چشم کار می کند گسترده است، از آن ندایی می آید که ای اهل موقف، خوشا به حال کسی که وصی را دوست داشته و به پیامبر امی عربی ایمان آورده باشد. و هر کس کفر بورزد جایگاهش آتش است. در سمت راست وسیله از چپ پیامبر صلی الله علیه و آله ابری تاریک است که از آن ندا می آید: ای اهل موقف خوشا به حال کسی که وصی را دوست داشته و به پیامبر امی و کسی که برترین سلطنت را دارد ایمان آورده باشد، هیچکس رستگار نمی شود و به راحتی و بهشت نمی رسد مگر این که آفریننده خویش را با اخلاص ملاقات کند و از ستارگان آسمان امامت پیروی نماید، پس ای اهل ولایت خدا! به سپیدرویی و جایگاه شرافت آمیز و کرامتتان بشارت باد که امروز بر تخت‌های روبروی هم نشسته و به رستگاری رسیده‌اید! و ای منحرفین و کسانی که از یاد خدا و پیامبر و صراط و امامانش وامانده‌اید، به سیاهرویی و خشم پروردگار در عقاب اعمالتان یقین کنید.» و مراد از مقام محمود همان است که در آیه شریفه «وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدُ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» (۱۶۴۶) یعنی: «شب را به نافلة زنده نما شاید خداوند تو را به مقام محمود مبعوث کند.» این مرتبه وجود مطلق و رحمت رحمانیه‌ای است که همه اشیاء را شامل می شود. و مبدأ همه عوالم وجود است که در زیارت مولودیه ماه رجب به آن به «الاحمد» اشاره شد و با «محمد» به دیگر اوصاف اشاره نمود. لذا او را به اعتبار این که مظهر حقیقت وجود است، یعنی مظهر رحمت رحمانیه‌ای است که بر همه وجود به نحو اجمال گسترده است نامیده است. این رحمت مصدر همه صفات جمالیه است، چه این که صفت مشبهه «افعل» دلالت دارد بر این که مبدأ ذاتی موصوف است. بدون اعتبار این که فعلیت در نظر گرفته شود و نام محمد را به خاطر این که مصدر همه اوصاف جمالی است بر او نهادند، اوصاف جمالی تنزلات و مراتب وجود است. و به اعتبار این که آفریده‌ای است که خداوند او را آفریده و همه حمدها را در وی پنهان کرده و مدح و ثنا در پی آن حمدها می آید به او «محمود» گفتند، و همین مرتبه شفاعت کبری و قاب قوسین است. همین مطلب در ابتدای کتاب در بیان حقیقت نبوت به طور مفصل بیان شده است. و لذا عیاشی از امام باقر و یا امام صادق علیهما السلام در آیه «عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» روایت کردند که فرمود: «مراد شفاعت است.» و در توحید (۱۶۴۷) از امیرالمؤمنین علیه السلام در حدیثی که اهل محشر در آن ذکر شده فرمود: «آنگاه ایشان در جایگاهی دیگر جمع می شوند، آن جایگاه مقام محمد است و این همان مقام محمود می باشد. لذا آن حضرت خداوند را به گونه‌ای ثنا می گوید که هیچکس قبل از آن خدای را ثنا نگفته است، آنگاه مردان و زنان مؤمن را ثنا می گوید، ابتدا از صدیقین و شهدا شروع می کند و در ادامه صالحان را مدح می کند، اهل آسمان‌ها و زمین نیز او را می ستایند و حمد می کنند، لذا خداوند

فرمود: «عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» (۱۶۴۸) خوشا به حال کسانی که بهره و نصیبی داشته باشند و وای بر کسانی که از آن بهره و نصیبی نداشته باشند.» و قمی (۱۶۴۹) روایت کرده که «از امام صادق علیه السلام از شفاعت پیامبر در روز قیامت پرسیدند، فرمود: در روز قیامت عرق همچون لگامی بر دهان مردم زده می‌شود، لذا می‌گویند بیایید به خدمت حضرت آدم برویم تا از ما شفاعت کند، به نزد آن حضرت می‌آیند و می‌گویند: در نزد پروردگارت از ما شفاعت کن، می‌گوید: بر گردن من بار گناهی سنگینی می‌کند، به نزد نوح روید، به نزد نوح می‌روند، حضرت نوح ایشان را به پیامبر بعدی خود می‌فرستد، و هر پیامبری به پیامبر دیگری حواله می‌نماید تا به حضرت عیسی علیه السلام می‌رسند. ایشان می‌فرماید: شما به نزد حضرت محمد صلی الله علیه و آله بروید، مردم خدمت او می‌روند و از او خواهان شفاعت می‌شوند. می‌فرماید: بروید، ایشان را به طرف در بهشت می‌برد و رو در روی باب الرحمن قرار می‌گیرد، و در آنجا سجده می‌کند و مدتی مدید سجده‌اش به طول می‌انجامد، خدای - تعالی - می‌فرماید: سرت را بالا بگیر و شفاعت کن که شفاعت تو پذیرفته است، و حاجت‌های خویش را بخواه که به تو خواهیم داد. و همین مراد از آیه «عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» است.» و عیاشی از آن حضرت همین را روایت کرده، چنانکه از امام کاظم علیه السلام نزدیک به همین روایت شده است. مراد از ظاهر این روایات شفاعت است و مراد از مقام معلوم و یا مکان معلوم - چنان که در برخی نسخه‌ها این تعبیر آمده است - مرتبه تمیز آن یعنی تمیز حقیقت نبوت در عالم تمیز معلومات در عالم حق است که مرتبه «او ادنی» است. و لذا آن را به معلومیت در نزد خدا اختصاص داده است و این سه مرتبه به لحاظ این است که آن حضرت از خداوند استفاضه می‌کند و فیض می‌گیرد. آنگاه در بیان مراتب سه گانه‌ای که نسبت به خلق دارد شروع کرد و ظهور این حقیقت در عالم شهادت و آشکار شدن موقعیت و مقام خدایی‌اش در نزد مردم را بیان نمود، چه این که حسابرسی و حکم خلاق به آن حضرت واگذار شده. لذا دوستان خویش را وارد بهشت کرده و دشمنان خویش را به دوزخ می‌فرستند. به طوری که حتی پیامبران مرسل و غیره باید به شفاعت ایشان وارد بهشت شوند. چه این که در میثاق این چنین با خدا عهد بستند و در دنیا به ولایت ایشان اعتقاد پیدا کردند، پس مراد از «جاه عظیم» مرتبه سوم و از «شأن کبیر» مرتبه دوم از مقام محمود است و مراد از «شفاعت مقبوله» مرتبه نخست از مرتبه اسم الله است و لذا شفاعت را با قید مقبوله تقیید کرده. زیرا مراد از مقبوله شفاعتی است که در مؤمنین جاری است، چه این که در آن اعمال شفاعت کبری شده و عالم وجود و عالم رحمت به رحمت رحیمیه در آنجا ظهور پیدا می‌کند. رحمت رحیمیه از اسماء حسنی است که برای مؤمنین نوشته شده است، و الا شفاعت ایشان پذیرفته شده است. چه این که حقیقت نبوت رحمت و اسعاهای است که در غیر مؤمنین به رحمت رحمانیه جاری می‌شود. لذا همین رحمت در کافران به خاطر اعراض از خدا و خلفایش در زمین به خشم مبدل می‌شود، چنانکه خدای - تعالی - فرمود: «عَذَابِي أَصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ» (۱۶۵۰) یعنی: «هر کس را بخواهم عذاب می‌کنم و رحمت من شامل همه می‌شود، ولی این رحمت را برای کسانی که تقوا پیشه کرده و زکات داده و کسانی که به آیات ما ایمان آورده‌اند، می‌نویسم و واجب می‌کنم.»

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

حقیقت ایمان در «و ابواب الایمان» بیان شد و مراد از «بما انزلت» سر آل محمد علیهم السلام است که در همه نفوس مکنون است. این سر از اسم الله است که مظاهر آن آل محمد علیهم السلام هستند و در آیه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (۱۶۵۱) بدان اشاره شده است. چنانکه در آیه شریفه «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۱۶۵۲) و نیز در آیه «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ» (۱۶۵۳) به آن اشاره شده و درباره حضرت علی علیه السلام نازل شده است. و مراد از «واتبعنا الرسول» «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۱۶۵۴)

و نیز اشاره به آیه شریفه «إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي» (۱۶۵۵) دارد. و مراد از «فاکتبنا مع الشاهدين» یعنی ما را برسان و همه حجاب‌هایی که بین ما و بین فرقانی که به بندگان متقی خود وعده داده‌ای را برطرف نما یعنی در آیه «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ تَقْوَا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا» (۱۶۵۶) و نیز ما را به نوری که از این آیه شریفه «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرِسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كَفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (۱۶۵۷) که مراد از آن حقیقت ولایت است و علت این که گفتیم مراد از آن رساندن و رفع حجاب‌هاست این است که «کتابت خدا» یعنی نوشتن خدا احداث و آفرینش خداست و این آفرینش و احداث و تکوین در اینجا به معنای آفرینش و تکوین آن نور فرقانی در دل‌های مؤمنین است تا این که با بخشیدن گناهان ایشان به واسطه رفع حجاب‌هایی که بین ایشان و آن نور است، آن نور را مشاهده کنند و دلشان بدان آرام گیرد.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا

«زیر» انحراف از حق به سوی باطل است و علت نسبت دادن آن به خدا این است که زیر ناشی از امتحان و یا خذلان خداست، لذا مراد این است که از خدا بخواهیم که ما را در معرض امتحان قرار ندهد و ما را با گناهان و جرایم خود به خودمان واگذار ننماید تا دل ما بعد از هدایت به سوی باطل تمایل پیدا کند، و ما را از گمراهی و شرک رهایی بخشد. چنان که دعای پیامبران (۱۶۵۸) این بوده است که: «اللهم ولا تردني في سوء استنقذتني منه أبدا اللهم ولا تكنني إلى نفسي طرفة عين أبدا» یعنی: «خدایا مرا لحظه‌ای به خویشتن وامگذار، و هرگز مرا در آن بدی باز مگردان که مرا از آن رهایی داده‌ای» و در فقره «و ثبتني الله أبدا ما حييت على موالاةكم» بیان کرده‌ایم که عده‌ای از مؤمنین ایمانی مستودع و عاریه‌ای دارند. و در کافی (۱۶۵۹) از امام کاظم علیه السلام در حدیث هشام روایت شده است که فرمود: «يا هِشَامُ إِنَّ اللَّهَ حَكِي عَنْ قَوْمٍ صَالِحِينَ أَنَّهُمْ قَالُوا رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ حِينَ عَلِمُوا أَنَّ الْقُلُوبَ تَزِيغُ وَتَعُودُ إِلَى عَمَّاها وَرَدَّاهَا إِنَّهُ لَمْ يَخْفِ اللَّهُ مَنْ لَمْ يَعْقِلْ عَنِ اللَّهِ وَ مَنْ لَمْ يَعْقِلْ عَنِ اللَّهِ لَمْ يَعْقِدْ قَلْبَهُ عَلَى مَعْرِفَةِ تَابِتِهِ يَبْصِرُهَا وَ يَجِدُ حَقِيقَتَهَا فِي قَلْبِهِ وَ لَا يَكُونُ أَحَدٌ كَذَلِكَ إِلَّا مَنْ كَانَ قَوْلُهُ لِفِعْلِهِ مُصَدِّقًا وَ سِرُّهُ لِعِلْمَانِيَّتِهِ مُؤَافِقًا لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ اسْمُهُ لَمْ يَدُلَّ عَلَى الْبَاطِنِ الْخَفِيِّ مِنَ الْعَقْلِ إِلَّا بِظَاهِرٍ مِنْهُ وَ نَاطِقٍ عَنْهُ» یعنی: «خداوند از مردمی شایسته حکایت کرده که می‌گفتند: پروردگارا دل‌های ما را بعد از هدایت منحرف و متمایل به باطل مکن و به ما رحمتی از پیشگاه خود عنایت فرما، چه این که تو بسیار بخشنده‌ای.» چه این که فهمیدند که دل‌ها منحرف می‌شود و به کوری باز می‌گردد. و وارد شده که هرکس عقل و فهم خدایی دستگیرش نشود از خدا نمی‌ترسد و هرکس به فهم خدایی نرسد، دلش بر معرفت ثابت گره نمی‌خورد و پایبند آن نمی‌شود. معرفتی که با آن خدا را ببیند و حقیقت آن را در دلش بچشد و هیچکس به چنین پایه‌ای نمی‌رسد مگر این که کردارش تصدیق گفتارش نماید و نهانش با آشکارش یکی شود، چه این که خداوند راهنمای باطن پنهان عقل را ظاهر و گویایی عقل قرار داده است. عیاشی (۱۶۶۰) از امام صادق علیه السلام روایت کرده که «فرمود: بسیار بگوید: رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا» (۱۶۶۱) و از انحراف ایمن مباشید.

وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

چون در شهادت به توحید که گفت: اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له... تا اینجا همه این اقوال را به خود نسبت داد و این از ادب عبودیت به دور است چه این که نسبت دادن نعمت‌های خدایی به خود و نه به پروردگار خلاف ادب است، لذا آن را جبران کرده و فرمود: «وَرَحْمَةً رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ» یعنی همه این نعمت‌ها به هدایت و فضل توست. آنگاه بیشتر خواسته و نعمت دیگری را تقاضا کرده که خداوند او را به حقیقت نبوت که در جانش به ودیعت گذاشته برساند. چه این که فرمود: مراد از این نبوت است چنان که در فقره «و معدن الرحمة» بیان شد، یعنی تو همان طور که ما را هدایت کردی و به ایمان به پیامبر موفق نمودی

و توفیق دادی تا از ولی مورد نظر تو و شرایع اسلام پیروی نمایم و موفق نمودی که در همه زمینه‌ها از پیامبرت پیروی نمایم. پس دل ما را به نور ولایت منشرح نما و ما را به آن حقیقت نبوتی که در باطن ما به ودیعت نهادهی که خانه ذکر تو و تتمه نور پیامبر توسست که ما را از آن آفریدی، برسان. چه این که این کرامت پاداش اعمال ما نبود. زیرا که بدون ایمان و طاعت قبلی ما به ما عنایت فرمودی و چون پاداش اعمال ما نبود و فضل و عنایت تو بود لذا با گناه نیز آن را از ما سلب نمی‌نمایی. بلکه بخشش تو به ما چنین نعمتی را نصیب ما کرده، پس ما به آن کرامت نیازمندیم و تو بی‌نیاز از این هستی که ما را ناامید نمایی، پس ظهور آن حقایق برای ما و رساندن ما به آن مرحله را نصیب ما فرما. همان‌طور که در ابتدا به ما بخشیدی و آن را در ما به ودیعت گذاشتی، تو وهاب هستی.

سُبْحَانَ رَبَّنَا إِن كَان وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا

این یادآوری و آگاهی به آیه شریفه «ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ» (۱۶۶۲) و نیز آیه شریفه «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِي إِذَا دَعَانِي» (۱۶۶۳) یعنی: «هنگامی که بندگانم درباره من از تو بپرسند، من به آنها نزدیکم و دعای نیایشگر را به هنگام دعا اجابت می‌نمایم.» خدای - تعالی - خود را منزّه کرده از این که دعای بنده را بدون پاسخ بگذارد و خلف وعده نماید، چه این که بنده در جایی که دعا نماید، خداوند او را اجابت می‌کند. لذا در اینجا این دعا قبلاً بیان شد که فرمود: «فبئسنى الله ابدأ ما حيت على مواليتكم» بنابراین امام علیه السلام خواهان شده که وعده الهی تحقق پیدا کند. و فرمود: «سُبْحَانَ رَبَّنَا إِن كَان وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا» (۱۶۶۴) بنابراین خداوند خود را پاکیزه‌تر از این دانست که خلف وعده نماید و با این بیان تحقق وعده را مورد تأکید قرار داد و فرمود: «إِن كَان وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا» چه این که کلمه «ان» مخفف از «ان» و لام در «لمفعولاً» برای تأکید است. آری، چگونه خداوند خلف وعده نماید در حالی که خداوند بی‌نیازی است که فقیر نمی‌شود و دانایی است که نادان نمی‌گردد و توانایی است که ناتوان نمی‌شود، آن ثروتمندی که فقیر می‌شود، خلف وعده می‌کند و آن کس که از امور آگاه نیست اشتباه می‌کند (و وعده می‌دهد) و یا اگر توانایی است که ناتوان می‌شود (خلف وعده می‌نماید و نمی‌تواند به وعده‌های خود جامه عمل بپوشاند) در حالی که خداوند برتر از آنهاست.

يَا وَلِيَّ اللَّهِ إِن بَيْنِي وَبَيْنَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ ذُنُوبًا لَا يَأْتِي عَلَيْهَا إِلَّا رِضَاكُم

در این که تسلیم کامل بودن ائمه (ع) شرط کامل شدن ایمان است

بدان که اگر بنده به ولایت اولیاء الهی تن دهد و معتقد شود که ایشان از خودش به او اولی هستند، خود را در معرض فنای در دست مولی قرار دادند. و لذا گناهانش فعل مولی است و نه فعل عبد، بنابراین گناهانش بر عهده مولی است و نه بر عهده عبد، چه این که عبد همانند میت در دست غشال است، هنگامی که ائمه‌علیهم السلام رضایت دادند که کسی در تحت ولایت ایشان درآید، رضایت به گناهان او دادند، که جانم و و پدر و مادرم فدای ایشان باد. که خود متکفل شدند که ناهمواری‌ها را هموار و کمبودها را جبران کنند و همه اموری که ضایع گردید اصلاح نمایند، و لذا فرمود: «یا ولی الله» و اسم امام مورد زیارت را نبرد و یا کنیه را مورد خطاب قرار نداد. و اگر گناهان عبد بر عهده مولایش باشد خداوند آن گناهان را بر عهده او گذاشته و او را می‌آمرزد، چنان که در تفسیر آیه شریفه «لِيُغْفَرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ» (۱۶۶۵) چنانکه در «نور سوم» فقره «المعصومون» بیان شد. بنابراین این فقره «لا یأتی علیها الا رضاکم» یعنی رضایت شما به وارد شدن در ولایت و حزب شما، این که فرمود: «لا یأتی علیها» یعنی گناهان را از بین نمی‌برد. و در فقره «رضاکم» ضمیر «کم» جمع است در حالی که در ندا «یا ولی الله» به صورت مفرد آورده

است. چه این که ورود در ولایت یکی از ائمه، ورود در ولایت همه آنهاست. زیرا این ورود به عنوان ورود در ولایت است و خصوصیتی ندارد، پس مورد خطاب در «یا ولی الله» عنوان ولایت است و در «رضاکم» مخاطب عنوان خصوصیت آن ولی است. یعنی عناوین تک تک ملحوظ است.

فَبِحَقِّ مَنْ اٰتَمَنَكُمْ عَلٰی سِرِّهِ وَاسْتَرَعَاكُمْ اَمْرَ خَلْفِهِ

در فقره «و حفظه سر الله» بیان شد که سر بر دو قسم است: سری که افشای آن برای دیگران جایز نیست. دیگر سری که اظهار آن برای دوستان که به منزلت خود وی هستند که برخی از اسرار را آگاه هستند جایز است. این مطلب به طور تفصیل بیان شد، پس با فقره نخست به اول و به فقره دوم به سر به معنای دوم اشاره کرد. بنابراین «فبحق» فاء برای تفریع و باء برای قسم است، یعنی بعد از این که خداوند بر شما منت گذاشت و شما را بر همه خلائق برتری داد و نعمت‌هایی داد که به احدی نداد و شما را شفیع همه خلائق نمود، پس از شما خواهانم به حق آن کسی که شما را مؤتمن بر سرش قرار داد و کار مردم را به شما واگذار کرد و فرمود: «هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْتِنْ أَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (۱۶۶۶) و فرمود: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ» (۱۶۶۷) و فرمود: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ...» (۱۶۶۸) قمی (۱۶۶۹) به اسنادش به موسی بن اشیم روایت کرد که گفت: «در خدمت امام صادق علیه السلام بودم، مردی از آیه‌ای از کتاب خدا خبر داد، آن حضرت از آن پاسخ گفت، آنگاه مرد دیگری وارد شد و از همان آیه پرسید، آن حضرت بر خلاف پاسخ من به او پاسخ داد، وقتی چنین دیدم در دلم آشوبی برپا شد. گویا دلم را با کارد پاره پاره می‌کردند و با خود می‌گفتم: در شام اباقتاده را رها کردی، کسی که در «او» قرآن و امثال آن اشتباه نمی‌کرد و به نزد این مرد آمدی که چنین اشتباهات فاحشی می‌کند، در همین هنگام مرد دیگری آمد و از همین آیه پرسید، باز حضرت پاسخ سومی داد که غیر از آن دو پاسخ بود که به من و آن مرد داده بود. در این هنگام آرام شدم و دانستم که آن حضرت برای تقیه چنین کرده است. آنگاه متوجه من شد و فرمود: ای پسر اشیم، خداوند به سلیمان بن داود تفویض کرد و فرمود: «هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْتِنْ أَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (۱۶۷۰) و به پیامبرش تفویض کرد و فرمود: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۱۶۷۱) و هرچه به پیامبرش تفویض کرده به ما واگذار نمود.» مرحوم کلینی در کافی (۱۶۷۲) بابتی در این معنا باز کرده و اخباری در این باره نقل نموده است. و در ابواب قبلی از آن سخن به میان آمده است.

وَقَرْنَ طَاعَتَكُمْ بِطَاعَتِهِ

یعنی در آیه شریفه: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۱۶۷۳)

لَمَّا اسْتَوْهَبْتُمْ ذُنُوبِي وَكُنْتُمْ سُفْعَائِي

یعنی با تحمل آن گناهان و یا طلب بخشش و مغفرت از خدا... همه این مطالب را قبلاً بیان کردیم. «لَمَّا» به معنی «الا» است و نظیر آن در آیات و دعاها فراوان است. و از جمله آیه شریفه «إِنْ كُذِّبَتْ نَفْسٌ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ» (۱۶۷۴) و «وَإِنْ كُذِّبَتْ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُخَضَّرُونَ» (۱۶۷۵) و جایز است که به تخفیف «لما» باشد، تا «لام» برای زیاده باشد و نیز «ما» برای زیادت تأکید می‌باشد.

فَإِنِّي لَكُمْ مُطِيعٌ مَنِ اطَاعَكُمْ فَقَدْ اطَاعَ اللَّهَ وَمَنِ عصَاكُمْ فَقَدْ عصَى اللَّهَ وَمَنِ أَحَبَّكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَمَنِ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ

همه این فقره‌ها برای تأکید آن مطلبی است که اقرار بدان کرد و شهادت داده و اعتقاد قلبی به آن بسته، به این که حق منحصر در ایشان است. هیچکس نمی‌تواند ادعای ولایت کند مگر ایشان. و نمی‌تواند کسی خود را در نزد امام تزکیه کند و پاک بشمارد. و

در فقرات سابق بیان آن شده است.

اللَّهُمَّ إِنِّي لَوْ وَجَدْتُ شَفَعَاءَ أَقْرَبَ إِلَيْكَ مِنْ مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَيْتِهِ الْأَخْيَارِ الْأَتْمَةِ الْأَبْرَارِ لَجَعَلْتُهُمْ شُفَعَائِي

اشاره

فَبِحَقِّهِمُ الَّذِي أَوْجَبْتَ لَهُمْ عَلَيْكَ

در این که مقام شفاعت وهبی است

در کافی (۱۶۷۶) به اسنادش از جابر از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «حَطَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ النَّاسَ بِصَةِ فَمِنْ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَتَى عَلَيْهِ وَ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ثُمَّ قَالَ أَمَا بَعْدُ فَقَدْ جَعَلَ اللَّهُ تَعَالَى لِي عَلَيْكُمْ حَقًّا بَوْلَايَهُ أَمْرُكُمْ وَ مَنْرَلَتِي الَّتِي أَنْزَلَنِي اللَّهُ عَزَّ ذِكْرُهُ بِهَا مِنْكُمْ وَ لَكُمْ عَلَى مِنَ الْحَقِّ مِثْلُ الَّذِي لِي عَلَيْكُمْ وَ الْحَقُّ أَجْمَلُ الْأَشْيَاءِ فِي التَّوَّاصِفِ وَ أَوْسَعُهَا فِي التَّنَاصُفِ لِمَا يَجْرِي لِأَحَدٍ إِلَّا جَرَى عَلَيْهِ وَ لَا يَجْرِي عَلَيْهِ إِلَّا جَرَى لَهُ وَ لَوْ كَانَ لِأَحَدٍ أَنْ يَجْرِيَ ذَلِكَ لَهُ وَ لَا يَجْرِي عَلَيْهِ لَكَانَ ذَلِكَ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ خَالِصًا دُونَ خَلْقِهِ لِقُدْرَتِهِ عَلَى عِبَادِهِ وَ لِعَدْلِهِ فِي كُلِّ مَا جَزَتْ عَلَيْهِ ضُرُوبُ قَضَائِهِ وَ لَكِنْ جَعَلَ حَقَّهُ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَطِيعُوهُ وَ جَعَلَ كَفَّارَتَهُمْ عَلَيْهِ بِحُسْنِ الثَّوَابِ تَفْضُّلًا مِنْهُ وَ تَطَوُّلًا بِكَرَمِهِ وَ تَوْشَعًا بِمَا هُوَ مِنَ الزَّمِيدِ لَهُ أَهْلًا؛ امیرالمؤمنین برای مردم در صفین خطبه‌ای خواند. آن حضرت حمد و ثنای خدا را به جای آورد و درود بر حضرت محمد صلی الله علیه و آله فرستاد و فرمود: اما بعد، خداوند برای من بر شما حقی قرار داد و آن ولایت امر شما و مکانت و منزلت من است که خداوند - عزّ ذکره - آن را از بین شما به من داده است. و شما را بر گردن من حقی است، همانند حقی که بر گردن شما داشتم، حق در وصف و بیان خیلی زیباست ولی به هنگام پیاده شدن و انصاف دادن بسیار سخت است. بر نفع هر کس پیاده شود، بر زیان او نیز پیاده می‌شود. و اگر به زیان او پیاده شود، به نفع او نیز پیاده می‌شود. و اگر ممکن بود که فقط حق به نفع کسی تمام شود و بر ضد او تمام نشود باید تنها برای خدا باشد و نه برای مردم. چه این که خداوند بر بندگان قدرت دارد و در همه اموری که قضا به آن تعلق می‌گیرد عدالت را حکمفرما کرده است. ولیکن خداوند حق خود را بر بندگان اطاعت آن قرار داده و از این که خداوند به ایشان پاداش نیکو می‌دهد تفضّل خداست و چون خود اهل کرامت است بر ایشان وسعت می‌دهد». و در صحیفه سجادیه در دعای شکر (۱۶۷۷) آمده است: «وَلَوْ كَافَأَتِ الْمُطِيعَ عَلَى مَا أَنْتَ تَوْلَيْتَهُ لَأَوْشَكَ أَنْ يَفْقَدَ ثَوَابِيكَ، وَ أَنْ تَزُولَ عَنْهُ نِعْمَتِيكَ، وَ لَكِنَّكَ بِكَرَمِكَ جَازَيْتَهُ عَلَى الْمِدَّةِ الْقَصِيرَةِ بِرَةِ الْفَانِيَةِ بِالْمِدَّةِ الطَّوِيلَةِ الْخَالِدَةِ، وَ عَلَى الْغَايَةِ الْقَرِيبَةِ الزَّائِلَةِ بِالْغَايَةِ الْمَدِيدَةِ الْبَاقِيَةِ. ثُمَّ لَمْ تَسِمَهُ الْقِصَاصَ فِيمَا أَكَلَ مِنْ رِزْقِكَ الَّذِي يَقْوَى بِهِ عَلَى طَاعَتِكَ، وَ لَمْ تَحْمِلْهُ عَلَى الْمُنَاقَشَاتِ فِي الْأَلَاتِ الَّتِي تَسَبَّبَ بِاسْتِعْمَالِهَا إِلَيَّ مَغْفِرَتِكَ، وَ لَوْ فَعَلْتَ ذَلِكَ بِهِ لَذَهَبَ بِجَمِيعِ مَا كَدَحَ لَهُ وَ جُمِلَهُ مَا سَعَى فِيهِ جَزَاءً لِلصُّغْرَى مِنْ أَيَادِيكَ وَ مَنِيكَ، وَ لَبَقِيَ رَهِينًا بَيْنَ يَدَيْكَ بِسَائِرِ نِعْمِكَ، فَمَتَى كَانَ يَشْتَحِقُّ شَيْئًا مِنْ ثَوَابِكَ لِمَا مَتَى؛ اگر مطیع را بر مجرد عملش با آن که تو خود او را بر آن وادار کرده‌ای پاداش می‌دادی، بیم آن بود که ثواب تو را از کف بدهد و نعمت تو از وی زایل شود ولیکن تو با کرمت در قبال مدت کوتاه فانی به او در زمان طولانی جاودانی و در مقابل متاع و اعمال فاسد شدنی متاع همیشگی و جاودانی پاداش دادی. آنگاه در برابر خوردن روزی تو که با آن بر طاعت نیرو پیدا کرد، از او مطالبه عوض نکردی و درباره آلات و ابزار که با به کار گرفتن آنها به مغفرت تو رسید سخت‌گیری نکرده‌ای. اگر چنین می‌کردی همه کوشش‌ها و تلاش‌های او در مقابل یکی از نعمت‌ها و منت‌های تو از دست می‌رفت و مرهون دیگر نعمت‌های تو می‌شد. پس از کجا می‌توانست مستحق پاداش و ثوابی شود، هرگز کی چنین استحقاقی پیدا می‌کرد؟» و نیز در صحیفه سجادیه (۱۶۷۸) در دعای خود در طلب عفو فرمود: «يَا إِلَهِي لَوْ بَكَيْتُ إِلَيْكَ حَتَّى تَسْقُطَ أَشْفَارُ عَيْنِي، وَ انْتَحَبْتُ حَتَّى يَنْقَطِعَ صَوْتِي،

وَقُمْتُ لَكَ حَتَّى تَنْشُرَ قَدَمَايَ، وَرَكَعْتُ لَكَ حَتَّى يَنْخَلِعَ صُلْبِي، وَسَجَدْتُ لَكَ حَتَّى تَتَفَقَّأَ حِدْقَتَايَ، وَأَكَلْتُ تُرَابَ الْأَرْضِ طَوَّلَ عُمْرِي، وَشَرِبْتُ مَاءَ الرَّيْمَادِ آخِرَ دَهْرِي، وَذَكَرْتُكَ فِي خِلْمَالِ ذَلَّتِكَ حَتَّى يَكِلَّ لِسَانِي، ثُمَّ لَمْ أَرْفَعْ طَرْفِي إِلَى آفَاقِ السَّمَاءِ إِسْتِيْحْيَاءً مِنْكَ مَا اسْتَوْجِبْتُ بِذَلِكَ مَحْوَ سَيِّئَةٍ وَاحِدَةٍ مِنْ سَيِّئَاتِي وَإِنْ كُنْتُ تَغْفِرُ لِي حِينَ اسْتَوْجِبُ مَغْفِرَتَكَ، وَتَغْفُو عَنِّي حِينَ اسْتَحِقُّ عَفْوَكَ فَإِنَّ ذَلِكَ غَيْرُ وَاجِبٍ لِي بِاسْتِيْحْقَاقٍ، وَلَا أَنَا أَهْلٌ لَهُ بِاسْتِيْحَابٍ، إِذْ كَانَ جَزَائِي مِنْكَ فِي أَوَّلِ مَا عَصَيْتُكَ النَّارَ، فَإِنْ تُعَذِّبْنِي فَأَنْتَ غَيْرُ ظَالِمٍ لِي؛ پروردگارا، اگر گریه می‌کردم تا مژگان چشم من می‌ریخت و هق هق می‌کردم تا صدایم می‌برید و چندان برای عبادت می‌ایستادم تا پاهایم آماس کند و رکوع می‌کردم تا استخوان‌های پشتم از جای درآید و برای تو سجده می‌کردم تا چشمانم از کاسه به درآید و خاک زمین را در دوران زندگی‌ام می‌خوردم و همیشه آب گل آلود می‌نوشیدم و در این دوران پیوسته به یاد تو می‌بودم تا زبانم گنگ و مانده شود، آنگاه از شرمندگی هرگز چشم به جانب آسمان نمی‌کردم و مستحق محو حتی یک گناه از گناهانم نمی‌شدم. اگر در آن هنگام که مستوجب آمرزش می‌شوم و تو مرا می‌آمیزی و در آن زمان که مستوجب عفو تو می‌گردم تو مرا می‌بخشی. این آمرزش و بخشش نه به خاطر این است که مستحق آنها شده‌ام و تو باید مرا می‌بخشیدی و می‌آمیزیدی و نه این که من شایستگی آن را داشته باشم تا بر تو واجب شود که مرا عفو نمایی، چه این که پاداش من در همان اولین گناهم دوزخ است، پس اگر مرا عذاب کنی به من ستم نکرده‌ای...» اکنون که این اخبار را قرائت کردی و این کلمات را از ائمه‌علیهم السلام شنیدی حکمت این که ایشان چنین حقی را پیدا کرده‌اند و بر تو روشن می‌شود، چه این که هیچکس بر خداوند حقی ندارد زیرا که ایشان بندگان و عیید او هستند و همه دارایی‌های ایشان از قبیل جان و اعضا و اموال مملوک اوست، بلکه حرکات و سکنات و خطرات دل آنها نیز از آن خداست و خداوند در آنها شریکی ندارد، چنانکه حضرت ابراهیم فرمود: «إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * لَا شَرِيكَ لَهُ» (۱۶۷۹) پس چگونه ایشان با اعمال خود مستحق چیزی می‌گردند، ولیکن خدای - تعالی - از فضل و رحمت ایشان را اهلیت داده و به فضل و منت خود به ایشان پاداش داده، نه این که مستحق آن باشند، حمد و سپاس خدای راست.

أَسْأَلُكَ أَنْ تُدْخِلَنِي فِي جُمَلَةِ الْعَارِفِينَ بِهِمْ وَبِحَقِّهِمْ وَفِي زُمْرَةِ الْمَرْحُومِينَ بِشَهَادَتِهِمْ إِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ وَسَلَّمَ كَثِيرًا وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

معرفت بر شناخت با همه ویژگی‌های شیء گفته می‌شود، پس مراد از معرفت ایشان این است که مردم مرتبه ولایت ایشان را در عالم جبلت در درون ایشان به ودیعت گذاشته شده را بشناسند، چه این که شناخت ائمه‌علیهم السلام به لحاظ مرتبه آنها میسور احدی نیست، چگونه می‌توان کسانی را شناخت که نمی‌توان همه اصناف مردم را با ایشان سنجید؟ چه این که چنین سنجشی همانند سنجش قطره به اقیانوس است، چنان که در «ابواب الایمان» و دیگر فقره‌ها بیان شد. و از همین مطلب معلوم می‌شود که ما خواهانیم که ایشان را بشناسیم و نه خدا را، چه این که معرفت خدا تنها با معرفت ایشان ممکن است. و لذا در گفتار حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۶۸۰) با سلمان و جندب بیان شد که «معرفت من به نورانیت معرفت خداست» و ما این حدیث را در «عارف بحقکم» شرح کردیم. و مراد از «و بحقهم» این است که جان و مال را به ایشان وا گذاشت و هیچ چیز را با ایشان عوض نکرد، زیرا بعد از این که بنده فهمید که ایشان اولیاء و خلفای خدا بر مردم هستند، باید جان و مال خود را تسلیم کرده و خود را از سلطنت و تصرف در امور مربوطه به خود خلع کند و آنها را وقف بر طاعت ایشان علیه السلام نماید و این نهایت معرفت ایشان و شناخت حق آنهاست و کمترین مرتبه معرفت در حدیث کتاب احتجاج (۱۶۸۱) و کتاب خرائج و جرائح با سندهای خود به کامل بن ابراهیم مدنی از حضرت امام مهدی علیه السلام آمده است: در آن فرمود: «کسی به من گفت: ای کامل بن ابراهیم! من از آن گفته لرزیدم و ملهم شدم که بگویم: لیک ای آقام! فرمود: آمدی تا از ولی الله پرسی که آیا تنها کسانی که معرفتی همانند من (به

ولایت) دارند و به مولای تو قائلند وارد بهشت می‌شوند؟ پاسخ دادم: به خدا سوگند! آری. فرمود: بنابراین کم‌اند افرادی که داخل بهشت شوند، به خدا سوگند عده‌ای که به ایشان «حقیه» گفته می‌شود داخل بهشت می‌شوند. پرسیدم: ایشان چه کسانی‌اند؟ فرمود: ایشان کسانی هستند که چون حضرت علی بن ابی‌طالب علیه السلام را دوست دارند به او سوگند می‌خورند، گرچه آن گونه که حق اوست او را نمی‌شناسند و فضیلت او را نمی‌دانند. در کافی حدیثی به همین معنا و حدیثی دیگر از این بسیطر نیز آمده است، و گمان می‌کنم که حدیث از امام صادق علیه السلام باشد. ولی جای آن را پیدا نکردم تا نقل نمایم. و بین این دو مرتبه مراتب فراوان وجود دارد.

فَإِذَا ارَدْتَ الْإِنصِرَافَ

در زیارت وداع

مراد از «انصراف» بیرون آمدن از حرم شریف است، زیرا بیرون رفتن از آن شهر و وداع آن زیارت ویژه به خود را دارد، مجلسی آن را نقل نموده است. اگر این زیارت را بخواند برای وداع نیز کافی است. غیر از اندکی از زیارت‌ها بقیه آنها وداعی مخصوص دارند، چنان‌که اهل تحقیق می‌دانند.

فَقُلِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ سَلَامٌ مُّودَّعٌ

«وداع» به فتح به معنای ترک است. قمی (۱۶۸۲) از امام باقر علیه السلام درباره «ما ودَّعَكَ رَبُّكَ» روایت کرد که فرمود: «چنان بود که جبرئیل دیر وقتی خدمت پیامبر نازل نشد، و این بعد از نزول اولین سوره قرآن «اقْرَأْ بِسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ» (۱۶۸۳) بود که جبرئیل نیامد، خدیجه گفت: شاید پروردگارت تو را رها کرده و جبرئیل را به سوی تو نمی‌فرستد. خدای - تعالی - آیه «مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى» (۱۶۸۴) را فرستاد، پس حقیقت وداع به معنای ترک است. و لذا قید «ولا سئم» را آورد و فرمود:

لَا سِئْمٌ

«سئم» بر وزن خشن صفت مشبیه است از «سئمت من الشيء» از باب «ضرب» به معنای خسته شدم می‌باشد.

وَلَا قَالٌ

«قال» اسم فاعل از «قلی یقلی» به معنای کینه ورزید.

وَلَا مَالٌ

«مال» اسم فاعل از «ملا یملو» یعنی: تند حرکت کند و یا بدود. پس مراد از «السَّلامُ عَلَیْكُمْ» به معنای وداع است نه این که به معنای تحیت باشد که شرح آن در ابتدای زیارت آمده است. و این سخن همان گونه که برای تحیت وضع شده برای وداع نیز وضع شده است. پس مراد از آن انشاء وداع با این گفتار است. و لذا آن را مفید به «سلام مودع» کرده تا تأکید «السَّلامُ عَلَیْكُمْ» نماید. پس «السَّلامُ عَلَیْكُمْ» به معنای این است که من بر شما درود می‌فرستم نه این که از شما خسته شده و یا بدم آمده باشد و نیز به معنای این نیست که بر فراق شما خشنود باشم تا با سرعت و یا دویدن از شما دور گردم. پس حقیقت وداع در عرف اظهار کراهت فراق است و این که وداع کننده دوست دارد که از وی جدا نشود، چنان که در زمان ما متعارف است. شاهد آن که در بسیاری از زیارت‌های

دیگر آمده که بعد از «سلام» فرمود: «استودعک الله» یعنی ان را ودیعه به نزد خدا قرار می‌دهد، یعنی همان‌طور که شؤن باطنه‌ای که شما در نزد خدا دارید محفوظ و مصون است، من شرافت ظاهری شما را که عبارت از بزرگداشت مشاهد مشرفه و تمایل مردم به زیارت شما و با شکوه کردن قبور شما و مزین کردن ولایت و به خاک مالیدن بینی دشمنان شماست که با مسافرت به قبور شما انجام می‌پذیرد تا دل‌های مردم به شما میل پیدا کند را به خدا می‌سپارم.

وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ

ظاهر این است که از آیه شریفه: «قَالَتْ يَا وَيْلَتَا أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ» قَالُوا أَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةً اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ» (۱۶۸۵) یعنی: «ساره گفت: وای بر من، آیا من که زنی پیرم می‌توانم فرزند آورم؟ و این شوهرم مردی پیر است، این چیزی شگفت‌آور است، گفتند: آیا از امر خدا شگفتی می‌کنی و رحمت خدا و برکات او بر شما اهل بیت باد! خداوند ستوده و مجید است.» این آیه درباره حضرت ابراهیم‌علیه السلام و همسرش که زمان بشارت به ولادت اسحق و از پس وی یعقوب نازل شده است. این جمله استینافیه است. یعنی چگونه زائر شما خسته و یا ناخوش آیند و فراری باشد در حالی که رحمت و برکات خدا بدون هیچ توقفی بر شما فرود می‌آید. و از زمانی که در صلب آدم قرار گرفته‌اید تا به صلب حضرت ابراهیم‌علیه السلام قرار بگیرید و تا از دنیا بروید، پیوسته مورد رحمت و مبارکی خدا بوده و همیشه رحمت و برکت بر شما و قبور شما و زائران شما تا روز قیامت فرود آمده و می‌آید. پس این که فرمود: «انه حمید مجید» خواست علت نزول رحمت را بیان کند، به این که چون خدای - تعالی - مجمع همه خوبی‌هاست و چندان بلند است به طوری که امکان ندارد که چیزی به آن برسد، چنین خدایی شما را مجاری و مظاهر صفات خویش قرار داده. بنابراین چگونه امکان دارد رحمت و برکات از شما بریده شود.

سَلَامٌ وَلِيٍّ غَيْرٍ رَاغِبٍ عَنْكُمْ

ولی به معنای حبیب است. «رغب» اگر با «عن» متعدی شود به معنای روی گردانی است.

وَلَا مُسْتَبَدِّلَ بِكُمْ

چه این که هیچ کس نمی‌تواند با شما برابری کند تا شما را با آن عوض کند.

وَلَا مُؤَثِّرَ عَلَيْكُمْ

«ایشان» به معنای ترجیح دادن و اختیار است، یعنی چون کسی نمی‌تواند بدیل و همتای شما شود، پس وجود کسی که رجحانی ندارد و با شما همتا نمی‌باشد از بین رونده و زائل شدنی است، چگونه آنها را بر شما ترجیح دهیم؟

وَلَا مُنْحَرَفَ عَنْكُمْ

و از شما منحرف نمی‌شوم. چه این که انحراف موجب خسران در دنیا و آخرت می‌شود، چنان‌که از ابتدا تا کنون بیان شده است.

وَلَا زَاهِدٌ فِي قُرْبِكُمْ

زهده به معنای ترک با خود نگهداری است و ضد رغبت می‌باشد. چگونه من در خانه‌های شما خود را نگه داشته باشم در حالی که

همه خیرات در خانه‌های شماست. چه این که شما معدن رحمت هستید.

لَا جَعَلَهُ اللَّهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ زِيَارَةِ قُبُورِكُمْ، وَإِنِّي أَنْشَأُ مَشَاهِدِكُمْ

عهد به معنای ملاقات است و از «عهدت فلاناً بمکان کذا» آمده. یعنی من با او در فلان مکان برخوردم و آن عهد و برخوردم با او نزدیک است. «و اتیان شاهدکم» عطف بر عهد و بیان آن است.

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ، وَحَشْرَنِي اللَّهُ فِي زُمْرَتِكُمْ

حشر به معنای جمع شدن با سوق می‌باشد و زمره به معنای جماعت‌های پراکنده است. و گویا از این عبارت خواسته بفرماید: خداوند مرا در جمع شما به سوی بهشت عدن که از همه بهشت‌ها وسیع‌تر است سوق دهد، تا این که هر یک از شیعیان تو بهشتی وسیع‌تر از بهشت دیگر مردم شود که پهنای آن همانند پهنای آسمان‌ها و زمین است که برای متقین آماده شده است.

وَأُورِدَنِي حَوْضِكُمْ

ورود رسیدن به آب است. و مراد از حوض کوثر در امالی (۱۶۸۶) از ابن عباس روایت شده وی گفت: «هنگامی که سوره «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ» بر آن حضرت نازل شد حضرت علی علیه السلام پرسید: ای رسول خدا! مراد از کوثر چیست؟ پاسخ داد: کوثر نهری است که خداوند به من کرامت کرد. علی علیه السلام پرسید: ای رسول خدا! این نهر شریف را برای ما وصف نما. پاسخ فرمود: بسیار خوب. ای علی! کوثر نهری است که آب آن از زیر عرش سرچشمه می‌گیرد، آبش از شیر سفیدتر و از عسل شیرین‌تر و از سرشیر نرم‌تر. سنگریزه‌هایش از زمرد و یاقوت و مرجان و علف‌هایش زعفران و خاکش مشک از فر و پایه‌هایش در زیر عرش خداست، آنگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله دستی بر پهلویش حضرت علی علیه السلام زد و فرمود: ای علی این نهر از آن من و تو و دوستان تو بعد از من است.»

وَجَعَلَنِي فِي حَزْبِكُمْ

«حزب» به کسر به معنای جماعت است و مراد این است که روزی که مردم با امام خویش خوانده می‌شوند، خداوند مرا از زمره شما نماید.

وَأَرْضَاكُمْ عَنِّي

شاید اشاره به آیه شریفه «فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ» (۱۶۸۷) باشد. در کافی (۱۶۸۸) به اسنادش از سماعه از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «از آن حضرت شنیدم که می‌فرمود: چرا رسول خدا صلی الله علیه و آله را اذیت و آزار می‌کنید؟ مردی پرسید: چگونه او را آزار می‌دهیم؟ فرمود: مگر نمی‌دانید که کردار شما به او عرضه می‌شود؟ هـ...□... که در آن عمل زشتی ببیند بدش می‌آید. پس رسول خدا را آزار ندهید، و او را خشنود و مسرور سازید.» و از کافی (۱۶۸۹) به اسنادش به عبدالله بن ابان زیات که در نزد امام رضا علیه السلام مکانتی داشته روایت کرده که گفت: «از امام رضا علیه السلام پرسیدم: برای من و خانواده‌ام دعا کن. فرمود: مگر چنین نمی‌کنم؟ به خدا سوگند هر روز و شب اعمال شما بر من عرضه می‌شود. گفت: بر من گران آمد، لذا حضرت فرمود: مگر قرآن نمی‌خواند که فرمود: «وَقُلْ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ» فرمود: به خدا قسم

مراد از «مؤمنون» علی بن ابی طالب علیه السلام است. بنابراین مراد از این فقره این است که خدایا مرا توفیق ده تا کارهای شایسته انجام دهم تا هنگامی که اعمالم بر شما عرضه می‌شود، شما را آزار ندهم و از من خشنود باشید.

وَمَكْنِي فِي دَوْلَتِكُمْ، وَأَحْيَانِي فِي رَجْعَتِكُمْ، وَمَلَكْنِي فِي أَيَّامِكُمْ

شرح این فقره‌ها در فقره «و یکر فی رجعتکم و تملیک فی دولته» بیان شد.

و شکر سعی لکم

در معنای شکر

حقیقت شکر این است که عبد بفهمد که همه دارایی‌های او از قبیل جان و مال و همه صفاتش از آن خدای جهانیان است که شریکی ندارد. چه این که خدا درباره حضرت نوح علیه السلام فرمود: «إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا» (۱۶۹۰) قمی (۱۶۹۱) به اسنادش از امام باقر علیه السلام روایت کرده که «حضرت نوح علیه السلام هنگامی که شب می‌کرد و یا صبح می‌شد می‌فرمود: «أَمْسَيْتُ أَشْهَدُ أَنَّهُ مَا أَمْسَى بِي مِنْ نِعْمَةٍ فِي دِينٍ أَوْ دُنْيَا فَإِنَّهَا مِنْ اللَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْحَمْدُ عَلَىٰ بَهَا كَثِيرًا وَالشُّكْرُ كَثِيرًا» یعنی: «من شب را با این شهادت شروع می‌کنم که هر نعمتی در این شب در دین و دنیا دارم از ناحیه خدای بدون شریک است. خداوند از این توفیق بر گردن من ستایش‌های فراوان و سپاس‌های فراوان دارد.» در کافی (۱۶۹۲) و عیاشی (۱۶۹۳) از آن حضرت روایت شده که «از آن حضرت پرسیدند: مراد از آیه شریفه «إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا» درباره نوح چیست؟ فرمود: مراد سخنانی است که آنها را بسیار می‌گفت. پرسید: آن سخنان چه بود؟ فرمود: هنگامی که صبح می‌شد می‌فرمود: «أَصْبَحْتُ أَشْهَدُكَ أَنَّهُ مَا أَصْبَحَ بِي مِنْ نِعْمَةٍ فِي دِينٍ أَوْ دُنْيَا فَإِنَّهُ مِنْكَ، وَحَدِّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، وَ لَكَ الشُّكْرُ» هنگامی که صبح می‌شد سه بار می‌گفت. و هنگامی که شب می‌کرد نیز سه بار می‌فرمود.» همین روایت با اندک اختلافی در دعا در فقیه (۱۶۹۴) و علل (۱۶۹۵) و عیاشی (۱۶۹۶) نقل شده است. هنگامی که حقیقت شکر بنده را دانستید و فهمیدید که مراد از آن فهمیدن حقیقت عبودیت است و مال و جان و همه اضافات وی از آن پروردگار جهانیان است که بدون شریک می‌باشد، پس شکر خدا عبارت از این است که همه نعمت‌های ظاهری و باطنی و همه چیزهایی را که از قبیل جان و مال و متعلقاتش در مسیر خدا و طاعت او خرج کرده از آن خداوند بدانند و بفهمد که خدا همه را از طرف خود داده و خودش خرج کرده ولی برای بنده آنها را حساب می‌کند و به او پاداش می‌دهد، همین مفاد گفتار حضرت امام سید ساجدین علیه السلام در دعای شکر بود که قبلاً در فقره «فَبِحَقِّهِمُ الَّذِي أَوْجِبْتَ لَهُمْ عَلَيْكَ» و نیز در دعای ابو حمزه «و شکرک قبل عملی» آمده است.

وَعَفِّرْ دُنْبِي بِشَفَاعَتِكُمْ

قبلاً حقیقت شفاعت در فقره «و رزقی شفاعتکم» و در فقره «و کنتم شفعاثی» آمده است.

وَأَقَالَ عَثْرَتِي بِمَحَبَّتِكُمْ

در حقیقت گناه

یعنی گناهایی که عبد مرتکب آن در تنزل دچار آن شده را به واسطه محبت ببخشد چه این که عبد از حقیقت عبودیت که مرگ در قبضه خداست و عبد در آن مرحله کسی را غیر از خدا نمی‌بیند چنان که فرمود: «ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا- عَزِيدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ

شَئِءٍ» (۱۶۹۷) یعنی: «خداوند مثل بنده مملوکی را می‌زند که بر هیچ چیز توانایی ندارد» و فرمود: «قُلْ إِنْ صِدْقَاتِي وَنُصِيحِي وَمَعِيَايَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ» (۱۶۹۸) ما در گذشته این آیه در ضمن فقره «و اعلام التقی» را شرح کردیم، و گفتیم که به لحاظ اعتباراتی که در آن گرفته شده دارای نام‌هایی است: ۱ - ذنب ۲ - سینه ۳ - جرم ۴ - حوبه ۵ - تبعه ۶ - ذلت ۷ - عصیان ۸ - خطا ۹ - عثرت ۱۰ - لم ۱۱ - اثم ۱۲ - جنایت و غیره و در مقابل آن اینها قرار دارد: ۱ - عفو ۲ - غفران ۳ - صفح ۴ - تجاوز ۵ - اقاله ۶ - توبه ۷ - تکفیر و غیره و جدا کردن این معانی بسیار دشوار است و اعتبار هر یک و این که هر کدام مربوط به کدام مرتبه از مراتب بنده‌اند سخت است. پس حقیقت گناه التفات به عالم وجود و مراتب آن است ولو به اذن خدا باشد. و یا شخص به آن مضطر باشد. چنان که در فقره «المعصومون» بیان شده است. و مغفرت عبارت از اذن خدای - تعالی - به عبد در این که به عالم وجود تنزل کند، و این تنزل به عنوان حرفی و آلی باشد و یا این که خداوند خود تنزل عبد به عالم وجود را بر دوش خود بگذارد و آن را کار خویش به شمار آورد. چه این که عبد در این تنزل مضطر است، چنان که حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در حدیثی طولانی که در نور سوم در فقره «المعصومون» نقل شده و شرح آن گذشت بیان فرمود. و نیز گفتار حضرت امام سجاده علیه السلام (۱۶۹۹) در دعای ابی حمزه است که فرمود: «اللهم اغفر لحینا و میتنا شاهدنا و غائبنا ذکرننا و اثنانا صغیرنا و کبیرنا حرنا و مملوکننا» و نیز فرموده پروردگار «رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا» (۱۷۰۰) و گفته پیامبر صلی الله علیه و آله «رفع عن امتی الخطاء و النسیان...» چه این که همه امت‌ها اتفاق دارند بر این که از غیر بالغ قلم تکلیف برداشته است، پس چه گناهی دارد که خداوند او را بیامرزد. و همه خردمندان بر این نظرند که فراموشکار و اشتباه کننده گناهی ندارند و معذورند، بلکه روایات در این زمینه فراوان است، بنابراین بخشش چگونه به کودک و فراموش کننده و اشتباه کننده تعلق می‌گیرد، مگر این که همین بیان را در توجیه آن آوریم، و ما آن را در «المعصومون» بیان کردیم. و اقاله عبارت از این است که خداوند خود گناه تنزلات عبد به عالم وجود را بر ذمه گیرد، یعنی اگر در این عالم به عنوان استقلالی و اسمی تنزل کرده و کوس استقلال و خود محوری زند، آنگاه پشیمان شود خداوند این گناه را ببخشد. در فقره «و بمولاتکم تقبل الطاعة المفترضة» بیان شد که سرّ این که حب و ولایت آل محمد علیهم السلام چگونه گناهان را جبران کرده و آنها را می‌پوشاند چیست؟

وَأَعْلَى كَفْبِي بِمُؤَالَاتِكُمْ، وَ شَرَفِي بِطَاعَتِكُمْ، وَأَعَزَّنِي بِهِدَايَتِكُمْ

کعب به معنای شرف و علو است. یعنی خداوند شرافت و علو مرا در بلندترین مراتب ایشان قرار دهد یعنی در بهشت قرار دهد و مرا به طاعت شما در دنیا شریف گرداند، و به هدایت شما مرا عزت دهد، مراد از عزّ غلبه است، یعنی خداوند هدایت مرا در بلندترین مرتبه آن قرار دهد تا هدایت من بلند و عالی و شامل همه مراتب آن گردد. مراتب هدایت در فقره «القادة الهداء» بیان شده است. گویا این دو فقره تفصیل آن فقره نخست بوده و اجمال آن را روشن می‌سازد.

وَجَعَلَنِي مِمَّنْ يَنْقَلِبُ مُنْقَلَبًا مُنْجِحًا غَانِمًا سَالِمًا مُعَافَى غَنِيًّا فَائِزًا بِرِضْوَانِ اللَّهِ وَ فَضْلِهِ وَ كِفَايَتِهِ، بِأَفْضَلِ مَا يَنْقَلِبُ بِهِ أَحَدٌ مِنْ زُورِكُمْ وَ مَوَالِيكُمْ، وَ مُحِبِّكُمْ، وَ شَيْعَتِكُمْ

فلاح رستگاری به سعادت‌های معنوی است و «نجاح» رستگاری به نعمت‌های معنوی است.

وَرَزَقَنِي اللَّهُ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ أَبَدًا مَا أَبْقَانِي رَبِّي بِنَبِيٍّ صَادِقَةٍ، وَ إِيْمَانٍ وَ تَقْوَى وَ إِخْبَاتٍ

حقیقت نیت ایمان و کفری است که در دل می‌گذرد و شاکله قلب است. چه این که فرمود: «كُلُّ يَعْْمَلُ عَلَي شَاكِلَتِهِ» و در کافی (۱۷۰۱) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «نیت بهتر از عمل است، آنگاه باشید نیت همان عمل است. آنگاه آیه «كُلُّ يَعْْمَلُ عَلَي شَاكِلَتِهِ» (۱۷۰۲) را تلاوت فرمود. یعنی بر نیت خود عمل می‌کنند.» در کافی (۱۷۰۳) و عیاشی (۱۷۰۴) از آن حضرت روایت شده است که «إِنَّمَا خُلِدَ أَهْلُ النَّارِ فِي النَّارِ لِأَنَّ نِيَاتِهِمْ كَانَتْ فِي الدُّنْيَا أَنْ لَوْ خُلِدُوا فِيهَا أَنْ يَعْصُوا اللَّهَ أَبَدًا وَإِنَّمَا خُلِدَ أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي الْجَنَّةِ لِأَنَّ نِيَاتِهِمْ كَانَتْ فِي الدُّنْيَا أَنْ لَوْ بَقُوا فِيهَا أَنْ يَطِيعُوا اللَّهَ أَبَدًا فَبِالنِّيَّاتِ خُلِدَ هَؤُلَاءِ وَ هَؤُلَاءِ ثُمَّ تَلَا قَوْلَهُ تَعَالَى قُلْ كُلُّ يَعْْمَلُ عَلَي شَاكِلَتِهِ؛ اهل آتش در آتش جاودانند، چه این که نیت ایشان این بود که اگر در دنیا جاودان باشند خداوند را نافرمانی نمایند. و اهل بهشت به این جهت در بهشت جاودانند که نیت ایشان این بود که اگر در دنیا بمانند پیوسته و برای همیشه خداوند را پیروی و اطاعت کنند. پس به واسطه نیت‌ها آن عده و این عده جاودان شده‌اند. آنگاه آیه شریفه «كُلُّ يَعْْمَلُ عَلَي شَاكِلَتِهِ» را تلاوت فرمود.» بیان روایت این است که عمل بدون نیت و به لحاظ خود عمل نه فرمانبرداری است و نه نافرمانی، بلکه هنگامی که به طور آگاهانه و ایمان قلبی به خدا انجام شود و بفهمد که خداوند مستحق است تا پیروی از اوامر و نواهی او شود، طاعت است. و اگر عمل به طور آگاهانه از روی شک به خدا و یا شک در این که آیا خداوند مستحق پیروی از اوامر و نواهی است و یا ناشی از انکار ربوبیت خدا و استحقاق وی انجام شود، معصیت و نافرمانی است، مثلاً اگر کسی شراب بخورد و اعتقاد داشته باشد که این آب است، هیچ گونه عتاب و عقابی ندارد، ولی اگر آب بنوشد و معتقد باشد که این شراب است نافرمانی و تجزّی کرده است. و اگر پیامبری را بکشد و معتقد باشد او مشرک است اطاعت خدا کرده است و اگر کافری را بکشد و معتقد باشد که وی مؤمن است، نافرمانی و عصیان کرده است. همین کشف می‌کند که مناط فرمانبرداری و نافرمانی انجام فعل نیست بلکه مناط در صدور فعل از نیت است، نیت است که انسان را وادار به انجام کاری می‌کند که عنوان طاعت و یا معصیت می‌گیرد. به همین خاطر فقها اتفاق کرده‌اند که در جایی که علم نداشته باشد و یا فراموش نموده و یا اشتباه نموده و یا مضطر و مجبور بوده است، عتاب و عقابی ندارد. گرچه در همه این صور قصد به فعل داشته است. چه این که قصد در موارد فوق ناشی از نیتی نشده که کفر و یا ایمان باشد، پس حقیقت نیت شاکله قلب است، این شاکله ممکن است کفر و یا ایمان و غیره باشد. اگر لباس قلب ایمان به خدا و وجوب فرمانبرداری و ترک مخالفت خدا باشد، قصدی که از چنین دلی بر می‌خیزد ثواب است. اگر چه آن فعل در خارج تحقق نیابد. و اگر لباس قلب کفر و گمراهی باشد قصد به فعل بلکه فعلی که در پی آن می‌آید سودی ندارد بلکه معصیت است و بر آن عقاب می‌شود، چه این که در ملک مالک حقیقی بدون اجازه و رضایتش تصرف کرده است. و لذا امام علیه السلام فرمود: «این عده دینی ندارند و آن عده عتابی بر ایشان نیست» چنان که بیان شد و سرّ آن روشن گردید و روایات آن در ضمن فقره «و عظمت النعمه» و «و بموالاتکم تقبل الطاعة المفترضة» بیان شد.

در این که علت مخلد بودن اهل عذاب در عذاب چیست؟

و بعد از این بیان معلوم می‌شود که چرا اهل آتش در آتش جاودانی‌اند و اهل بهشت در بهشت مخلدند، و این که علت آن نیت است و معنای روایت به برهان معلوم می‌شود و سپس گزار از خدا در این تحقیق هستیم همان‌طور که اهل آن است. بنابراین روشن شد که مناط عقاب دائم شاکله قلب کافر است که همیشه در وی موجود است و مناط ثواب مؤمنین نیز برای همیشه در ایشان وجود دارد، چه این که شاکله و لباس ایمان بذر همه خیرات است و شاکله کفر و نفاق بذر همه شرور است. و ملکات و افعال زراعت و کشف آنهاست، و لذا اگر این دو بذر زراعت نشوند باز بذر ایمان و بذر کفر از حقیقت خود مبدل نمی‌شوند. و لذا آثار خود را در هر جا زمینه مناسب پیدا نمایند نشان می‌دهند، پس مراد از نیت درست شاکله ایمان و تقوی و اخبات است و این سه بیان نیت صادق هستند. چه این که در فقره «الصادقون» بیان کردیم که حقیقت صدق عبارت از واقع و خارج شیء است و موجودیت و

واقعیت عبد فنا و مرگ در قبضه مولی خویش است. بلکه وجود عبد جز سرابی بیش نیست و تشنه آن را آب می‌پندارد. چنانکه در فقره «و ابواب الایمان» و نیز «و اعلام التقی» حقیقت عبودیت و ایمان و تقوی را بیان کردیم. اما حقیقت «اخبارات» تسلیم است، زیرا خدای - تعالی - فرمود: «فَالِهٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ فَلَهٗ اَسْلِمُوْا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِيْنَ ﴿۱۷۰۵﴾ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَّتْ قُلُوْبُهُمْ وَالصّٰبِرِيْنَ عَلٰى مَا اَصَابَهُمْ وَالْمُؤْمِمِيْنَ الصّٰلِحٰتِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يَنْفِقُوْنَ» (۱۷۰۵) یعنی: «خدای شما یگانه است، تسلیم او شوید و اسلام آورید و به کسانی که محبت هستند بشارت دهید. ایشان کسانی هستند که هنگامی که خداوند یاد شود دل‌های ایشان هراسان شود و شکیبایانی هستند که بر ایشان مصیبتی وارد شود و بر پا دارندگان نمازند، و از آنچه به ایشان روزی داده‌ایم انفاق می‌کنند.» بنابراین صفات یاد شده از لوازم تسلیم بنده است همه امور خود را به مولی تسلیم نماید. و نیز دلیل آن سخن امام صادق علیه السلام می‌باشد که در روایت کافی (۱۷۰۶) به اسنادش به زید شحام از آن حضرت گفت: «در بین ما مردی است که به او کلیب می‌گویند. هیچ چیز از شما نمی‌رسد مگر این که می‌گوید من تسلیم آن هستم. به گونه‌ای که ما نام او را «کلیب تسلیم» گذاشتیم. حضرت امام صادق علیه السلام بر او رحمت فرستاد، آنگاه فرمود: آیا می‌دانید تسلیم چیست؟ گفت: ما ساکت شدیم. فرمود: به خدا سوگند تسلیم اخبارات است، خدای - تعالی - فرمود: «إِنَّ الَّذِيْنَ آمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَآخَبْتُوْا اِلٰى رَبِّهِمْ» (۱۷۰۷)

وَرِزْقٍ وَّاسِعٍ حَلَالٍ طَيِّبٍ

در رزق حلال

مراد از رزق حلال این است که روزی از راه خود به دست آید و راه درست تحصیل روزی آن است که مطابق شریعت محمدصلی الله علیه و آله و آل طاهرین او باشد و طیب آن است که امام برای شیعیان خود حلال کرده باشد. و اما بر غیر شیعه همه دنیا حرام است، چه این که همه آنها از آن امام علیه السلام است و برای کسی که از آنها حلال نفرموده، بنابراین آن اموال غصب شده و در دست ایشان است. چنان که در کافی (۱۷۰۸) به اسنادش از عمرو بن یزید روایت شده است که فرمود: «من مسمع را در مدینه دیدم. در آن سال مالی را برای امام صادق علیه السلام آورده بود. حضرت آن اموال را برگردانید، از او پرسیدم چرا امام صادق علیه السلام آن را برگردانیده است؟ گفت: من به آن حضرت عرضه داشتم این اموال را از بابت اداره غواصی در بحرین به دست آوردم، چهارصد هزار درهم عایدی من بود، هشتاد هزار درهم را برای تو آوردم و دوست نداشتم که حقوق شما در نزد من باشد در حالی که خمس حق شماست که خداوند آن را در اموال ما قرار داده است. امام پاسخ داد: آیا از زمین و آنچه خداوند از زمین بیرون می‌آورد فقط خمس آن از مال ماست؟ ای اباسیار همه زمین از آن ماست، هرچه از زمین بیرون آورده شده از ماست. به آن حضرت عرض کردم: بنابراین همه آن اموال را به خدمت شما می‌آورم. پاسخ داد: ای اباسیار همه آنها را بر تو پاک و پاکیزه و حلال کردیم، این اموال را به آنها ضمیمه کن و همه اموالی که از زمین است و در دست شیعیان ماست بر ایشان حلال است، تا قائم ما ظهور کند، آن حضرت مالیات آنها را می‌گیرد و زمین را در دست ایشان وامی‌گذارد، ولی اموالی که در دست غیر شیعه باشد، کسب آنها از زمین حرام است، تا قائم ما قیام کند و زمین را از دست ایشان بیرون آورد و ایشان را خوار و کوچک بیرون کند. عمرو بن یزید گفت: ابوسیار به من گفت: من هیچیک از زمین داران و والیان را حلال خوار نمی‌دانم مگر خودم، و مگر کسانی که ائمه‌علیهم السلام برای ایشان حلال کرده‌اند.»

اللّٰهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ اٰخِرَ الْعَهْدِيْنَ زِيَارَتِهِمْ وَذِكْرِهِمْ

در این جمله خواهان بازگشت برای تشرف به زیارت ایشان شده است. و «ذکرهم» عبارت از غفلت از عالم جسم و دیگر عوالم

است تا به سرّ ایشان در عالمش که همان نور الله مکنون در خودش می‌باشد برسد، چه این که «ذکر» هر چیزی عبارت از احضار مذکور (و یاد شده) است و این در اینجا با آنچه بیان کردیم حاصل می‌شود. چه این که صورت و عکس امام برای کسی که او را مشاهده نکرده و شمائل او را نفهمیده نمی‌تواند در خیال او حاضر شود، علاوه این که یاد شمائل و عکس یاد خود او نیست.

وَالصَّلَاةِ عَلَيْهِم

معنی «صلوة» بر ایشان در فقره بعدی خواهد آمد.

وَأَوْجِبُ لِي الْمَغْفِرَةَ وَالْخَيْرَ وَالرَّحْمَةَ وَالْبِرَّةَ وَالْفَوْزَ، وَالنُّورَ وَالْإِيمَانَ

حقیقت وجوب عبارت از رسیدن شیء به مکانی است که پایان نمی‌پذیرد و تمام نمی‌شود. و معنای مغفرت را در «واغفر ذنوبی بشفاعتکم» معلوم شد که به معنای این است که خداوند تنزلات عبد به عالم وجود را بر عهده و ذمه خود حساب می‌کند. گویا عبد آنها را به عنوان آلی و حرفی و نه به عنوان استقلاللی اسمی آورده است. و مراد از رحمت، رحمت نوشته شده برای مؤمنین است که در آیه شریفه «عَذَابِي أَصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ» (۱۷۰۹) یعنی: «عذاب خود را به کسانی که بخواهم می‌فرستم و رحمت من همه اشیاء را در بر گرفته و به زودی آن را بر کسانی که تقوی پیشه کرده و زکات می‌دهند و کسانی که به آیات ما ایمان می‌آورند می‌نویسم.» و مراد از خیر فروع آن رحمت از بهشت و مراتب آن و نعمت‌ها و اصناف غلامان و خیرات حسان و حوریان و قصرها و لباس‌های زیبا و بالش‌ها و دیگر وعده‌هایی که خداوند به مؤمنین داده از قبیل طعام‌ها و شراب‌ها و میوه‌ها و تخت‌ها و غیره می‌باشد. و مراد از برکت ریشه همه این خیرات است، و این از اسماء الهی است که از ارباب انواع این نعمت‌هاست. و مراد از «فوز» همان است که در آیه بدان اشاره شده است که: «وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (۱۷۱۰) یعنی: «مرتبه‌ای از رضوان خدا فوز است.» و مراد از «نور» مرتبه اسم الله است که نور آسمان‌ها و زمین بوده و مظهر آن در هر مؤمن موجود است. چنان که در روایت یاد شده در فقره «و مصابیح الدجی» آمده است. و مراد از ایمان وارد کردن بنده به عالم امن است، عالم امن فنا فی الله و بقاء بالله است که در روایت کمیل (۱۷۱۱) از مولی امیرالمؤمنین علیه السلام در بیان نفوس آمده است. از جمله آن این بود: «از آن نفوس، نفس کلیه است، این نفس دارای پنج قوه است، ۱ - بقاء در فنا ۲ - نعیم در شقاء و دشواری ۳ - عزت در عین ذلت ۴ - فقر در عین غنا ۵ - شکیبایی در عین بلا - این نفس دو خاصیت دارد: ۱ - رضایت ۲ - تسلیم. مبدأ این نفس از خداست و به سوی او باز می‌گردد. و خدای - تعالی - فرمود: «وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» (۱۷۱۲) و فرمود: «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ* ارجعي إلی رَبِّكَ رَاضِيَةً مَرْضِيَةً» (۱۷۱۳)

وَحَسَنِ الْإِجَابَةِ

چون رسیدن به این مرتبه جز با ریاضت‌های دشوار و ترک مطلق شهوات و مرگ و فنای مطلق ممکن نیست، پس دعا کننده از نفس خود برای اقدام در این مقدمات مأیوس است. لذا از خداوند می‌خواهد که به او توفیق دهد که به بهترین وجه اجابت کند. یعنی از خداوند می‌خواهد که خداوند مقدمات را بر او آسان کند و آن حجاب‌ها را بدون مؤونه از وی بردارد.

كَمَا أُوجِبَتْ لِأَوْلِيَاكَ الْعَارِفِينَ بِحَقِّهِم

یعنی برای من چنین مراتبی را مهیا نما و آن را همیشگی و دائمی کن. چنان که برای اولیاء خویش که حقوق محمد و آل

محمدعلیهم السلام را شناساندی، و لذا ایشان جان‌ها و اموال و همه دارایی‌های خود را فدا کردند. آن اولیاء عبارتند از امیرالمؤمنین و فرزندان ایشان علیهم السلام

الْمُوجِبِينَ طَاعَتَهُمْ، وَالرَّاعِبِينَ فِي زِيَارَتِهِمْ، الْمُتَقَرِّبِينَ إِلَيْكَ وَإِلَيْهِمْ

همه این‌ها فروع معرفت حق ایشان و لوازم اعتراف به ولایت ایشان است، این بیان تفصیلی حال عارفین به حق ایشان است.

بَابِي أَنْتُمْ وَأُمَّيْ وَنَفْسِي وَمَالِي وَأَهْلِي اجْعَلُونِي فِي هَمِّكُمْ وَصَيْرُونِي فِي حِزْبِكُمْ، وَأَدْخَلُونِي فِي شِفَاعَتِكُمْ وَأَذْكُرُونِي عِنْدَ رَبِّكُمْ

چون با اظهار فقر و این که نواقص او جز با کرم پروردگار قابل جبران نیست به خداوند تقرب جست و لذا حاجت خویش را به نزد خداوند برده و از جمله حاجات وی تقرب به خدا و ائمه اطهار علیهم السلام است. لذا روی سؤال را به امام برگردانید تا بفهماند که هرچه از خدا می‌خواهد باید از کانال شفاعت ایشان باشد، چه این که ایشان خلفای خدا بر روی زمین بوده و امین سرّ او و خزانه‌دار دانش و معادن رحمت و اولیای او در زمین و آسمان هستند، لذا همه دارایی‌های خود را فدای ایشان کرده و آنچه را که از خدا می‌خواست از ایشان خواست و گفت: «اجعلونی فی همّی» یعنی مرا مورد توجه خود قرار دهید، چه این که همّت و توجه ایشان تزکیه مردم و رساندن ایشان به مرتبه کتاب و حکمت است که عبارت از مرتبه نبوت و ولایت باشد. که این نیز سر محمد و آل طاهرین او علیهم السلام هست و مصدر همه درخواست‌هایی که از خدا کرده می‌باشد. پس از آن این اجمال را باز کرده و گفت: مرا در حزب خود وارد کنید و در شفاعت خود داخل نمایید و به نزد پروردگارتان یاد نمایید.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَبْلِغْ أَرْوَاحَهُمْ وَأَجْسَادَهُمْ مِنِّي السَّلَامَ

این التفات از خطاب به غیبت است، ابتدا از ایشان به خدا متوجه شد و از او خواست که بر ایشان درود بفرستد و سلام وی را به ایشان برساند. و مراد از ارواح و اجساد ایشان در فقره «و ارواحکم فی الارواح» در «جزوه دوم» بیان شد. و مراد از «سلام» در اینجا به معنای تحیت است که در ابتدای کتاب بیان شد.

وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ وَسَلَّم تَسْلِيمًا كَثِيرًا

در معنای صلوات

بدان که حقیقت «صلوة» دعاست و دعا عبارت از قول و یا فعلی است که باعث می‌شود که مدعو به داعی توجه کند، مثل این که آتش برای کلیم در طور سینا شعله‌ور شد. دعا با فرود آمدن نیایش‌گر به مرتبه مناسب مدعو ممکن می‌شود، فرود در جایی معنا می‌دهد که دعا از عالی انجام شود، و یا داعی و نیایش‌گر به مرتبه مناسب مدعو بالا رود، اگر نیایش و دعا از ناحیه پایین باشد. در ابتدای کتاب در معنای نبوت بیان شد که نور محمدی اولین نوری است که خداوند آن را از نور ذات خود آفریده و او صادر اول و قاب قوسین در عالم وجود است که امکان تنزل آن نور ذاتی به عالم خلق نیست مگر این که ابتدا به نور محمدصلی الله علیه و آله تنزل کند. و نیز خلائق نمی‌توانند به آن نور صعود کنند مگر بعد از این که به نور محمد صعود پیدا کردند، اکنون اگر آن حضرت به چنین مرتبه‌ای رسیده است چگونه متصور است که مردم بر او درود بفرستند، پس اگر صلوة به معنای این باشد که مردم از خدا بخواهند که خدا بر وی درود فرستد با مقدمه فوق نمی‌سازد، چه این که درود خدا و فرشتگانش قبل از درود و صلوة مردم بر آن حضرت واقع شده، چنان که در روایتی که مرحوم مجلسی (۱۷۱۴) به اسنادش از امام صادق علیه السلام نقل کرده و آن «صلوة

کبیره» است. از آن جمله این است: «اللهم إن محمداً صلى الله عليه وآله كما وصفته في كتابك حيث قلت و قولك الحق لقد جاءكم رسولٌ من أنفسكم عزيزٌ عليه ما عنتتم حريصٌ عليكم بالمؤمنين رؤوفٌ رحيمٌ فأشهد أنه كذلك و أشهد أنك لم تأمرنا بالصلاة عليه إلا بعد أن صليت عليه أنت و ملائكتك فأنزلت في فرقانك الحكيم إن الله و ملائكته يصيرون على النبي يا أيها الذين آمنوا صلوا عليه و سلموا تسليماً لا حاجة به إلى صلاة أحد من الخلق عليه بعد صلواتك و لا إلى تزكية له بعد تزكيتك بل الخلق جميعاً كلهم المحتاجون إلى ذلك إلا أنك جعلته بابك الذي لا تقبل إلا ممن أتاك منه و جعلت الصلاة عليه قرباً منك و وسيلة إليك و زلفه عندك و دلت عليه المؤمنین و امرتهم بالصلاة عليه ليزدادوا بذلك كرامه عليك؛ خدایا محمد صلی الله علیه و آله همان گونه که در کتابت او را ستودی فرمودی و گفتار تو حق است که «لقد جاءكم رسولٌ من أنفسكم عزيزٌ عليه ما عنتتم حريصٌ عليكم بالمؤمنين رؤوفٌ رحيمٌ» (۱۷۱۵) پیامبری به شما فرستاده شد که از خودتان می‌باشد. و نپذیرفتن شما بر او گران است، و برای هدایت شما بسیار مشتاق و حریص است و به مؤمنین رأفت و مهربانی دارد.» من گواهی می‌دهم که آن حضرت این چنین بوده است، و شهادت می‌دهم که تو دستور به درود فرستادن بر او ندادی مگر این که خود و فرشتگان قبلاً بر او درود فرستاده‌اید و در فرقان حکیم فرمودی: «إن الله و ملائكته يصيرون على النبي يا أيها الذين آمنوا صلوا عليه و سلموا تسليماً» (۱۷۱۶) نه این که او نیازی به درود احدی از آفریده‌ها داشته باشد و نه این که بعد از تزکیه تو نیازی به تزکیه کسی داشته باشد، بلکه همه مردم نیازمند آنند، چه این که تو او را باب خویش قرار دادی که هیچ چیز را نمی‌پذیری مگر این که از این باب عبور کند و درود و صلوة بر او را وسیله قرب و وسیله نزدیکی به خودت قرار داده‌ای و مؤمنین را بدان راه نمودی، و به ایشان فرمان دادی که بر او درود فرستند تا با آن به کرامت دست پیدا کنند.» پایان مثل چنین «صلوة» و درودی را مرحوم کفعمی (۱۷۱۷) با اندک اختلافی در الفاظ از امام صادق علیه السلام نقل کرده و ظاهر این است که آنها دو روایتند، گرچه مضمون آنها یکی است. در ثواب الاعمال از امام کاظم علیه السلام روایت شده که «انه سأل ما معنى صلوات الله... و صلوات المؤمن دعاء منهم له صلى الله عليه وآله؛ معنای صلوات خدا و فرشتگان و صلوات مؤمنین چیست؟ فرمود: صلوات خدا رحمت خدا و صلوات فرشتگان تزکیه آنها نسبت به آن حضرت صلی الله علیه و آله است و صلوات مؤمنین بر آن حضرت دعا برای آن حضرت صلی الله علیه و آله است.» در معانی (۱۷۱۸) از امام صادق علیه السلام روایت شده که از سخن «إن الله و ملائكته يصيرون على النبي يا أيها الذين آمنوا صلوا عليه و سلموا تسليماً» پرسیدند: فرمود: «الصلوة من الله عزوجل رحمة و من الملائكة تزكية؛ صلوات از خدا رحمت است و از فرشتگان تزکیه و از مردم دعاست.» درباره حقیقت رحمت بحث کردیم، و این که رحمت به معنای نبوت است چه این که خدای - تعالی - فرمود: «أهم يقسمون رحمة ربك نحن قسمنا بينهم معيشتهم... و رحمة ربك خير مما يجمعون» (۱۷۱۹) یعنی: «آیا ایشان رحمت پروردگارت را بخش می‌کنند؟ ما معاش مردم را بین مردم بخش کردیم... و رحمت پروردگارت بهتر از اموالی است که گرد می‌آورند.» پس مراد از آن نبوت است چنان که در فقره «و معدن الرحمة» بیان شد، و گفتیم که مراد از آن مرتبه وجود مطلق از حقیقت نبوت است.

در معنای صلوات خدا و ملائکه

پس مراد از این اخبار این است که صلوة خدا ابراز و اظهار مرتبه وجود مطلق کلی و تکوین آن در عالم پیامبر صلی الله علیه و آله و ادامه و شرح و باز کردن مراتب آن و اظهار و تنزیل به شؤون آن است. و دانستید که خداوند به او مقام «قاب قوسین» داده و آیات کبرای خویش را که جامع ملکوت همه اشیاء است را به او نشان داده است. بنابراین نیازی ندارد که از مردم التماس دعا نماید و از ایشان بخواهد که از خدای - تعالی - درخواست رحمت نمایند. چنان که در صلوات کبیره‌ای که در بحار روایت شده تصریح شده است. و اما مراد از تزکیه فرشتگان نسبت به آن حضرت این است که چون آنها مجالی و مظاهر یک اسم و یا چند اسم از اسماء حسنی هستند و خدای - تعالی - به ایشان فهمانید که اسماء حسنی که مبدأ ظهور ایشان است چیست و حضرت محمد صلی الله علیه

و آله مجلی و مظهر همه آن اسماء حسنی جز مستأثره می‌باشد، لذا ایشان آن حضرت را تزکیه می‌کنند یعنی او را پاکیزه می‌دانند و تنزیه از تحدید و اندازه‌ای می‌نمایند که خود گرفتار آن حدودند و معترف هستند که از شناخت مرتبه آن حضرت قاصرند. و لذا به فضل آن حضرت اقرار کرده و ایمان آورده‌اند که خادمان آن حضرت هستند و بر ایشان سجود وی لازم و واجب است، چنان که خداوند ایشان را به سجده آدم واداشته است. چه این که آدم به خاطر این که بخشی از نور ایشان را در خود داشته مسجود فرشتگان شده است. لذا منقاد و مطیع او شده و شأن او را بزرگ شمرده و افتخار و مباهات کردند که خادمان او و فرزندان و امت او هستند. لذا خدای - تعالی - ایشان را واداشته که برای امت و پیروان اوصیایش طلب مغفرت و بخشش نمایند، ایشان پذیرفتند و خدای - تعالی - طاعت ایشان را همین استغفار برای امت و دعا قرار داده است لذا فرمود: «الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ * رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عِدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَّحَ مِنْ آيَاتِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ * وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقَى السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (۱۷۲۰) یعنی: «کسانی که عرش را به دوش می‌کشند و نیز کسانی که در اطراف عرشند به حمد پروردگار خویش تسیح می‌کنند و به او ایمان آورده و برای کسانی که ایمان آورده‌اند طلب مغفرت و آمرزش می‌کنند (و می‌گویند) پروردگارا! رحمت و علم تو همه اشیاء را پوشش داده، پس کسانی را که توبه کرده و راه تو را پیروی کرده‌اند بیاور و ایشان را از عذاب دوزخ حفظ کن، پروردگارا! ایشان را داخل بهشت عدن نما که به ایشان و پدران شایسته و همسران و فرزندان شایسته‌شان وعده داده‌ای. فقط تو عزتمند حکیمی، و ایشان را از گناهان نگه دار و هر کس را که تو در آن روز از گناهان باز داری، بر او رحمت آوردی و این رستگاری بزرگ است.» اما معنای دعای مردم نسبت به آن حضرت این است که ایشان خود را از همه عوالم خویش از عالم جسم تا دیگر عوالم تخلیه نمایند تا به آن مرتبه‌ای از حقیقت نبوت و سر آن حضرت که به ایشان عطا کرده (و در ایشان به ودیعت نهاده) برسند، تا مستحق و شایسته نزول رحمت شوند و خداوند بهره ایشان از حقیقت نبوت را که به ایشان داده در وجود ایشان زنده کند و برانگیزد و گرنه قبل از رسیدن به آن مرتبه حقیقت رحمت در ایشان نمی‌تواند ظهور پیدا کند، پس حقیقت صلوات بر پیامبر خواستن آن مرتبه از خدای - تعالی - است و درخواست این است که خداوند آن حقیقت نبوت را در ایشان ایجاد کرده و در عوالمشان ابراز و اظهار نماید تا با آن مرتبه بتوانند به نهایت کرامت در نزد خدا برسند. و لذا در اخبار بر صلوات بر پیامبر و آتش علیهم السلام ترغیب و تشویق شده و چنان وعده‌ای در پاداش از صلوات داده شده که عقول بلند پرواز از درک آنها ناتوانند. آیا خیال می‌کنید صلوات با لقلقه زبان دارای چنین ثوابی است با این که دل تاریک و ظلمانی است که مستحق مهر زدن می‌باشد. چه این که در دل همه چیز هست مگر ذکر خدا. پس از آنچه بیان شد معلوم گردید که محمد و آتش علیهم السلام نیازی به صلوات و دعای احدی ندارند، چه این که خداوند او را رحمت عالمیان قرار داده و او را به مقام قاب قوسین و شفاعت کبری رسانیده است، پس تنها منفعت صلوات به خود صلوات فرستنده می‌رسد. اگر گویی: مطلب فوق درست است، ولیکن دور نیست که ظهور این مرتبه جزئی از حقیقت نبوت در حضرت محمد صلی الله علیه و آله موقوف بر صلوات صاحب این مرتبه جزئی از حقیقت نبوت است، لذا صلوات او سبب تکون این مرتبه در آن حضرت شده بنابراین فایده صلوات به آن حضرت نیز بر می‌گردد. در پاسخ گویم: امر برعکس است، چه این که حقیقت نبوت که مظهر کامل آن حضرت صلی الله علیه و آله است که قاب قوسین در عالم اکبر می‌باشد امکان ندارد که در عالم اکبر چیزی وجود یابد مگر این که در عالم جزئیات تنزل یابد، چگونه امکان دارد که آن حقیقت به مرتبه جزئی تنزل یابد با این که آن مرتبه جزئی هنوز در مظهر کامل آن تکون نیافته و ظهور و ابراز نشده است، بنابراین هیچ فیضی به واسطه مرتبه جزئی از حقیقت نبوت به مظهر آن مرتبه نمی‌رسد مگر این که قبلاً در مظهر کامل رسیده است. و گرنه خلاف فرض لازم می‌آید، و آن مظهر نمی‌تواند کامل باشد، پس بر محمد و آل او صلوات همیشگی به دوام خدا و باقی به بقاء خدا باد و لعنت همیشگی بر دشمنان او و منکران فضائل ایشان باد! اگر گویی: اگر امر چنین

است که می‌گویی، پس بعد از صلوات بر آن حضرت چنان که تو صلوات فرستادی چه سودی این صلوات برای آن حضرت دارد، و آیا بعد از این چیزی در فرستنده صلوات تکون می‌یابد؟ گویم: در فقره «و ان ارواحکم و نورکم و طینتکم واحده» بیان شد که خدای - تعالی - در همه نفوس حقیقتی از نبوت را به ودیعت گذاشته که این حقیقت غیر متناهی به حسب کیفیت است، یعنی از جهت مراتب و شؤون غیر متناهی است، گرچه به لحاظ کمیت یعنی به لحاظ مرتبه خاصه از حقیقت نبوت متناهی است. و گرنه خاصه و مرتبه‌ای ویژه نمی‌شد. پس او در هر لحظه‌ای ظهوری غیر از ظهور لحظه قبل دارد و شأن وی در هر آنی غیر از شأن آن قبل است، زیرا که مصداق اسم الله است که همانند او چیزی نیست و «و هو کل یوم فی شأن» پس در هر آنی که بر او درود فرستادی از خدای - تعالی - التماس کردی که شأنی را که در او هستی زنده شود، و این شأن همانند دیگر شؤون غیر متناهی است، بنابراین اگر همه کسانی که در عالم اکبر هستند در یک آن جمع شوند و بر او درودی فرستند که درود و صلوات هر کدام به اندازه درود و صلوات همه باشد به یک دهم آنچه که آن حضرت در آن لحظه در ذره‌ای از ذرات عالم وجود دارد نمی‌رسند، و اگر مثل این صلوات‌ها را تا بی‌نهایت به آن ضمیمه کنید نیز به آن نمی‌رسد. پس چگونه صلوات من و صلوات تو و صلوات فرشتگان به آن خواهد رسید. چگونه چنین نباشد در حالی که وی مظهر اسم اعظم الله و آیت و رحمت واسعه و حبیب و خاتم انبیاء و سید رسولان و مختار اوست و لذا این آیه درباره او صادق است که: «وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمْدُةٌ مِنْ بَعْدِهِ سَبَّعَهُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ» (۱۷۲۱) بنابراین چگونه درباره اسم اعظم خدا می‌اندیشی و درباره کسی که محل جمع همه صفات اوست که از اسم حمید خدا مشتق شده چه فکر می‌کنی؟ خدایا تو شهادت بده و شهادت تو کافی است که من شهادت به ربوبیت و وحدانیت تو می‌دهم، خلق و امر از آن تو و ملکوت همه اشیاء در دست توست و تو قیوم و مرجع همه آنها هستی، و محمدصلی الله علیه و آله بنده و رسول و حبیب توست و او رسالات تو را که بر دوش او گذاشته‌ای به خوبی حمل کرده و آنچه را امین آن کردی رسانید و کسی را که تو خلیفه کرده‌ای خلیفه خویش کرد. یعنی علی و یازده فرزندش یعنی حسن و حسین و علی بن الحسین و محمد بن علی و جعفر بن محمد و موسی بن جعفر و علی بن موسی و محمد بن علی و علی بن محمد و حسن بن علی و حجت بن الحسن - صلوات خدا بر ایشان و بر ارواح و اجساد ایشان و رحمت و برکات خدا بر ایشان باد! - پروردگارا! من پیمان می‌بندم که به تو ایمان آوردم و به پیامبر و ائمه‌علیهم السلام ایمان آورده‌ام و ایشان را ندیده‌ام پس مرا به مقام محمود برسان که در آن مقام در نزد تو هستند، همان طور که مرا به سوی ایشان راه نمودی در حالی که من ایشان را ندیده بودم. فقط بسیار بخشنده‌ای و ایشان را در همه حوائج شفیع من قرار ده و صدای مرا به آنها برسان و ناداری مرا به یاد آنها آور و این که من نیازمند تو و ایشان هستم. تو دارای فضلی بزرگ هستی، چه این که خودت بر خودت قسم خوردی که هر کس آنها را واسطه قرار داد و از تو درخواست کند او را ناامید بر نگردانی، و امیدواری را ناامید نکنی، تو خلف وعده نمی‌کنی و بخشنده کریمی.

خاتمه

بدان که در فقره «و دعائم الاخیار» بیان شد که عبودیت دارای سه مرتبه است، چنان که ولایت دارای سه مرتبه بود، که در آیه شریفه به آن اشاره شد: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا؛ قَالَ إِنَّمَا يَعْنِي أَوْلَىٰ بِكُمْ أَيٰ أَحَقُّ بِكُمْ وَ بِأُمُورِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ وَ أَمْوَالِكُمْ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا يَعْنِي عَلِيًّا وَ أَوْلَادَهُ الْأَئِمَّةَ عِ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ» (۱۷۲۲) «همانا ولی شما خدا و رسولش و کسانی که ایمان آورده‌اند می‌باشد، فرمود: یعنی آنها از شما اولی هستند مراد این است که خدا و رسول و کسانی که ایمان آورده‌اند احق از شما به شما و به امور و نفوس و اموال شما هستند، و مراد از کسانی که ایمان آورده‌اند علی و فرزندان او هستند که تا روز قیامت امامند.» و نیز شرح آیه شریفه و بیان تفاوت بین ولایت خدا و ولایت پیامبر و ولایت کسانی که ایمان آورده‌اند را بیان کردیم و نیز در جمله «من اراد الله بدء بکم» معلوم گردید که خدای - سبحانه - برتر از این است که ذات و یا صفتی از صفاتش شناخته شود. و

نیز روشن کردیم که مراد از اخباری که در معرفت خدا و توجه به او تشویق می‌کرد این است که فرمان داده تا آیات و وجه و سیل و خلیفه خدا را که در هر نفس به ودیعت گذاشته شده و از مصادیق اسم الله است که سر آل محمد علیهم السلام است را بشناسیم که درباره سزّ مزبور امام صادق علیه السلام در چند روایت فرمود: «هرکس آن را عبادت کند کفر ورزیده و هرکس آن را با مسمای آن بپرستد شرک ورزیده و هرکس مسمی را با اطلاق این اسم بر آن بپرستد، مؤمن حقیقی است.» و خدای - تعالی - فرمود: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (۱۷۲۳) و آنگاه بعد از خلق آدم علیه السلام دستور داده تا فرشتگان او را سجده نمایند. پس مراد از خلقت آدم و خلیفه شدن او این است که چون بندگان نمی‌توانستند آثار عبودیت را بیابند، زیرا عبادت با توجه به خدا ممکن بود و کسی نمی‌توانست به او توجه کند، چه این که او از توجه منزّه بود، زیرا توجه به چیزی باعث اثبات مکان بود و مکان برای موجودات مکانی است، و لازمه آن خالی بودن مکان دیگر از او می‌شد، در حالی که هیچ مکانی از او خالی نبود و او محیط به همه جهات است و به همه نزدیک است و نزدیکی او نسبت به همه مساوی است. لذا خلیفه قرار داده تا توجه به سوی خلیفه نشانه توجه به خدا و طاعت او نشانه طاعت خدا و سجده برای او نشانه سجده برای خدا باشد و لذا فرمود: «وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» * فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ * إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ» (۱۷۲۴) یعنی: «هنگامی که از روح خود بر او دمیدم بر او سجده آورید. همه فرشتگان به جز ابلیس سجده کردند و او ابا کرد، از این که با سجده کنندگان باشد.» و فرمود: «يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» (۱۷۲۵) یعنی: «ای بنی آدم زینت‌های خود را در هنگام حضور در مساجد بردارید» در تهنیت از امام صادق علیه السلام (۱۷۲۶) روایت شده که «مراد از غسل کردن به هنگام برخورد با امام است» و عیاشی (۱۷۲۷) از آن حضرت نقل کرده که مراد ائمه‌علیهم السلام هستند. و نیز فرمود: «وَقَدْ كَانُوا يَدْعُونَ إِلَى الشُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ» (۱۷۲۸) یعنی: «ایشان در حالی که سالم بودند به سجده خوانده شدند.» و فرمود: «یعنی ایشان به ولایت امیرالمؤمنین در دنیا خوانده شدند در حالی که می‌توانستند آن را بپذیرند.» در معنای سجده ملائکه برای حضرت آدم علیه السلام در وسائل (۱۷۲۹) از احتجاج طبرسی به اسنادش از امام عسکری علیه السلام در احتجاج پیامبر صلی الله علیه و آله بر مشرکین عرب روایت شده که «آن حضرت پرسید: چرا بت‌ها و نه خدا را می‌پرستید؟ پاسخ دادند: ما با پرستش ایشان به خدا نزدیک می‌شویم. و برخی در پاسخ گفتند: هنگامی که خداوند آدم علیه السلام را آفرید و به فرشتگان دستور داد تا او را سجده نمایند، ما برای سجده بر آدم سزاوارتر از فرشتگانیم، چون در آن زمان نبودیم و نتوانستیم، لذا صورت آدم را کشیدیم و او را سجده کردیم تا به خداوند نزدیک شویم. چنان که فرشتگان به واسطه سجده بر آدم نزدیک به خدا شدند و همان‌طور که به شما دستور داده شد که به طرف مکه سجده کنید و سجده کردید و آنگاه محراب‌هایی ساخته و به سوی آن سجده کردید. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: اشتباه کردید و گمراه شدید... تا این که فرمود: خدا در آن زمان که فرمان به سجده برای آدم داد دستور نداد که صورت او را سجده کنند، چه این که صورت غیر از خدا بود، لذا شما حق ندارید که این را با آن بسنجید، زیرا شما نمی‌دانید، شاید خداوند از این که سجده می‌کنید خوشش نیاید. زیرا که خود به آن دستور نداده. آنگاه فرمود: آیا اگر کسی به شما اجازه داد که یک روز معین به خانه‌اش روید، آیا شما حق دارید که بدون اجازه او بعد از آن روز به خانه‌اش روید و یا می‌توانید به خانه دیگر وی بدون دستورش وارد شوید؟ گفتند: خیر. فرمود: پس خداوند سزاوارتر است از این که بدون اجازه‌اش در خانه‌اش تصرف نشود، پس چرا چنین کردید و چه کسی به شما فرمان داده که بر این صورت‌ها سجده کنید؟ و از امام صادق علیه السلام (۱۷۳۰) در حدیثی طولانی روایت شده که: زندیقی به آن حضرت گفت: آیا سجده برای غیر خدا جایز است؟ پاسخ فرمود: خیر گفت: پس چگونه خدای - تعالی - به فرشتگان دستور داد که بر آدم سجده کنند؟ فرمود: هرکس به امر خدا سجده کند در واقع خدا را سجده کرده، پس سجده از آن خداست چه این که از فرمان خدا بوده است. و از طبرسی در مجمع البیان در آیه شریفه: «وَاخْرُؤًا لَهُ سُجُودًا» (۱۷۳۱) روایت شده که «گفتند: سجده ایشان برای خدا بوده تا شکر او کنند، چنان که هنگامی که نعمتی به صالحان رسد چنین سجده‌ای می‌کنند. و «له» در آیه شریفه به خدا بر می‌گردد. یعنی

ایشان سجده را برای خدا کردند و در سجده به خداوند توجه کردند، چنانکه می‌گویند: فلانی برای قبله سجده کرد» این روایت از امام صادق علیه السلام است. (۱۷۳۲) و از علی بن ابراهیم در تفسیرش (۱۷۳۳) از محمد بن عیسی بن یحیی بن اکثم روایت شده که «موسی بن محمد از مطالبی پرسید و من آنها را خدمت امام ابوالحسن علی بن محمد علیه السلام آوردم. یکی از آن سؤالات این بود: درباره یعقوب و فرزندان او برایم بگو که آیا سجده ایشان برای یوسف بوده؟ در حالی که ایشان پیامبر بوده‌اند؟ امام هادی علیه السلام پاسخ فرمود: سجود یعقوب و فرزندانش برای یوسف نبوده، بلکه آن طاعت خدا و تحیت حضرت یوسف بود، چنان که سجده فرشتگان برای آدم طاعت خدا و تحیت حضرت آدم بود..» حضرت امام حسن بن علی عسکری علیه السلام (۱۷۳۴) در تفسیرش از پدرانش از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل فرموده که فرمود: سجده فرشتگان برای آدم به این جهت بود که آدم قبله ایشان بود که ایشان بدان سمت برای خدا سجده می‌کردند، و به همین خاطر بزرگ و معظم گردید و سزاوار نیست که کسی برای غیر خدا سجده کند و قصدش خضوع باشد، همان‌طور که برای خدا خاضع می‌شوند و تعظیم و بزرگداشت دیگران با سجده همانند تعظیم خدا جایز نیست...» مرحوم طبرسی در احتجاج (۱۷۳۵) به اسنادش از امام حسن عسکری علیه السلام آن را نقل کرده است. این اخبار همان‌طور که دیدید تصریح دارند بر این که دو نوع سجده داریم: ۱ - سجده عبادی و آن عبارت از این است که معبود و مسجود ذاتاً و استقلالاً مستحق سجده است ۲ - سجده غیر عبادی که عبارت از این است که مسجود برای بزرگداشت سجده شود ولی این سجده در واقع از آن مولای حقیقی است که فرمان به سجده برای مسجود داده است. تا اظهار عبودیت وی شده و عقیده قلبی با عمل جوارحی مطابق شود و کفر کسانی که در دل آن را مکتوم داشته‌اند روشن شود. چنان که در امر و سفارش فرشتگان به سجده چنین شد. چه این که کفر ابلیس در این امتحان آشکار گردید. لذا خدای - تعالی - فرمود: «أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ» (۱۷۳۶) یعنی: «آیا نگفتم که من نهان آسمان‌ها و زمین را می‌دانم و آنچه را آشکار داشته و آنچه را که نهان داشته‌اید می‌دانم» یعنی که می‌دانم آن چه را که به طور آشکار رد گردید و گفتید: «أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ» (۱۷۳۷) و نیز این اعتقاد شما را می‌دانم که اعتقاد داشتید که هیچ کس بهتر از شما نمی‌تواند خدا را عبادت کند و نیز می‌دانم که ابلیس تصمیم گرفت که اگر فرمان دادند که آدم را سجده کند از آن سر باز زند، لذا آدم حجت بر ابلیس شده است. و در صافی (۱۷۳۸) از علی بن الحسین علیه السلام روایت شده که فرمود: «پدرم از پدرش از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت کرده که آن حضرت فرمود: «بندگان خدا! هنگامی که آدم نور را از صلب خویش ساطع دید، چه این که خداوند اشباح ما را از قله عرش به پشت آدم انتقال داده بود، وی نور را دید ولی اشباح معلوم نبود، پرسید: پروردگارا! این انوار از چیست؟ پروردگار فرمود: این انوار اشباحی است که از شریف‌ترین منطقه عرشم به پشت تو انتقال دادم، و لذا به فرشتگانم دستور دادم که تو را سجده کنند، زیرا که تو ظرف این اشباح بوده‌ای...» از امام عسکری علیه السلام (۱۷۳۹) در سخن حق - تعالی - «وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَيَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ» (۱۷۴۰) یعنی: «و هنگامی که به ایشان گفتیم وارد قریه گردید و از هر کجا اراده کردید از آن به گوارایی بخورید، و در حال سجده وارد آن شوید و بگویید: حطه (آمرزش) ما گناهان شما را می‌بخشیم و بر پاداش نیکوکاران می‌افزاییم...» فرمود: «یعنی به یاد آورید ای بنی اسرائیل به هنگامی که به پدران شما گفتیم داخل این قریه شوید، یعنی قریه اریحا از بلاد شام گردید، و این در زمانی بود که ایشان از بیابان (تیه) بیرون آمده بودند. و از هر کجای قریه خواستید بخورید، گوارایتان باد و در وسعت و بدون زحمت بخورید، و از باب قریه در حال سجده وارد شوید. خداوند مثال و اشباح حضرت محمد و علی علیهما السلام را در باب قریه برای ایشان متمثل کرده و ایشان را فرمان داد که سجده کنند تا آن مثل و اشباح را بزرگ بدارند و بیعت آنها را تجدید نمایند و موالات ایشان را به خاطر آورند و عهد و میثاقی که خداوند درباره حضرت محمد و علی علیهما السلام از ایشان گرفته بود را به یاد آورند، و «وقولوا» بگویید که این سجده برای خداست ولی برای بزرگداشت مثال و شبیح محمد و علی علیهما السلام است و نشانه اعتقاد ما به ولایت آن دو است و

«حِطَّةٌ» یعنی از بین برنده گناهان ما و محو کننده بدی‌های ماست، خداوند در این هنگام فرمود: «نَغْفِرُ لَكُمْ» با این کار ما گناهان سابق شما را می‌بخشیم «خَطَايَاكُمْ» و گناهان قبلی شما را از بین می‌بریم و «وَسَيَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ...». اکنون که این مطلب روشن شد پس بوسیدن آستانه ائمه‌علیهم السلام صورت بر خاک گذاشتن برای بزرگداشت ایشان و اظهار بندگی و طاعت ایشان برای امتثال فرمان خداست، تا معلوم شود که ایشان را ولی امر خود گرفته و در وجود آنها فانی است، و این نشانه‌ای از مطالب پوشیده در دل‌های ماست و بیانگر عقیده قلبی یعنی ایمان به ولایت آنهاست و ایرادی ندارد. گرچه نام سجده بر آن صادق باشد، چه این که اخبار و روایاتی که دلالت می‌کند بر این که سجده ویژه خدای - تعالی - است مراد از آن سجده عبادی است و نه سجده آلی و به عنوان مرآت و آینه سجده خدا، و گرنه چگونه خداوند فرمان داد که فرشتگان برای آدم سجده کنند و چگونه حضرت یعقوب علیه السلام و خانواده‌اش با توجه به عصمت او برای یوسف علیه السلام سجده می‌کنند و اگر سجده تنها سجده عبادی می‌بود این حرکت صحیح نبود. بنابراین این عمل همانند این است که خانه کعبه را قبله قرار دهند. بنابراین اخبار و آیات را نمی‌توانستیم با سجده عبادی توجیه کنیم. این را از خداوند خواستیم و خداوند این مطلب را به من عنایت و هدیه کرد. بنابراین خداوند را حمد می‌کنم همان‌طور که شایسته و مستحق اوست. و در گذشته بر من منت گذاشت و مرا از دوستان آل محمد علیهم السلام قرار داد و به دلم آگاه کرد که باید از خود ایشان معرفت خودشان را بخواهم و به سوی خدا تضرع کنم و اصرار نمایم و اطمینان به وعده او کنم و یقین داشته باشم که شفاعت اولیایش نصیب من خواهد شد و توفیق به من داده خواهد شد تا بتوانم ایشان را شفیع بگیرم و از ایشان کمک بخواهم و مرا فهمانید که حزن و اندوه خود را به سوی خودش و ائمه‌علیهم السلام ببرم و درد و سوزش دلم را که ناشی از نادانی من به مقامات ایشان و فقر و فاقه و بیچارگی بود و نیز دور شدن از کسانی که امید می‌رفت درمانم به دست ایشان باشد تا این که امیدم از همه آنها بریده شد. در اینجا بود که خداوند با هدایت خود مرا رهنمون ساخت و با علم لدنی‌اش به من فضل و جود و احسان کرد بدون این که بر من منت گذارد. لذا تنها حمد از آن خداست و همیشه شکر از آن اوست. همان‌طور که او اهلیت و استحقاق دارد و این شکر در ابتدا و انتها و ظاهر و باطن تنها از اوست. و امید دارم که این کتاب را «لسان صدق» من در مردمی که بعد می‌آیند قرار دهد، و برادران مؤمن از آن سود ببرند. و این کتاب را با سپاسگزاری‌ام از بنده مسکین خویش بپذیرد، چه این که او بسیار بخشنده و آمرزنده بزرگ و ختم کننده به خیر برای کسانی که خود می‌خواهد، می‌باشد تا ایشان را با محمد و آل طاهرین علیهم السلام او محشور نماید. درود خداوند بر همه ایشان باد و لاحول و لا قوة الا بالله العظیم. تألیف این کتاب در دهه آخر ذی‌القعده سال ۱۳۲۲ هجری پایان یافت. و پاکنویس آن در دهه آخر ماه جمادی الثانیه ۱۳۲۵ هجری - که بر هجرت کننده آن درود و تحیت باد - پایان یافت و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین الطیبین. حمد و سپاس خدای راست که مرا توفیق داد تا ترجمه آن را در شب هفتم رجب المرجب سال ۱۴۲۴ خاتمه دهم و از خدای - تعالی - به حق معصومین پاک علیهم السلام خواهانم که این کتاب را ذخیره آخرت و وسیله شفاعت آن بزرگان در روزی که «لا ینفع مال و لا بنون» است، فراهم آورد. چه این که خداوند کریم و این بزرگواران پاک جایگاه این امید و آرزو هستند. و الحمد لله رب العالمین و السلام علیکم و رحمۃ الله و برکاته. محمد حسین نائیکی

پی نوشت ها

- ۱) امیرالمؤمنین علیه السلام در خطبه شفشعیه فرمود: «ینحدر عنی السیل ولا یرقی الی الطیر» «سیل کلمات وجودی از کوثر وجودی‌ام فرو می‌ریزد و سیمرغ، قاف نشین نیز به قله بلند من نمی‌رسد». ۲) عناوینی که در لابلای کتاب آمده مترجم آن را برای مراجعه به تناسب مباحث اضافه کرده است. ۳) سوره رعد، آیات ۲۵ - ۱۹. ۴) سوره شوری، آیات ۲۲ و ۲۳. ۵) بحار الانوار، ج ۲۴، ص ۲۹۹. ۶) سوره ضحی، آیه (۷.۱) سوره طلاق، آیه (۸.۱) سوره اعراف، آیه (۹.۱۷۹) سوره کهف، آیه (۱۰.۲۸) سوره حشر، آیات ۲۰ -

۱۸. ۱۱) سوره ذاریات، آیه ۵۶. ۱۲) سوره ملک، آیه ۲۰. ۱۳) کافی، ج ۱، ص ۳۳۹، باب فی الغیبه. ۱۴) سوره بقره، آیه ۳۱. ۱۵) وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۲۲، باب استحباب افتتاح الصلوة بالسبع. ۱۶) کافی، ج ۱، ص ۱۱۲، باب حدوث الاسماء؛ مستدرک الوسائل، ج ۵، ص ۲۶۴، باب ۵۷، استحباب الدعاء بالاسماء. ۱۷) توجه به این حدیث که طبق بیان جناب استاد حسن زاده آملی اسماء ظاهر را الله و تبارک و تعالی قرار دارد و هر اسمی چهار رکن دارد و هر رکنی ۳۰ اسم، مجموع آنها سی و شصت می‌شود، لیکن مصنف کتاب «واو» در الله تبارک را نیآورده چنانکه در نسخ کافی چنین شده است در حالی که صریح روایت سه اسم مربوط را به عنوان اسماء ظاهراً یاد کرده است، پس صحیح اثبات واو است، م. ۱۸) سوره نساء، آیه ۸۶. ۱۹) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۱۴۵، حکم الکلاله. ۲۰) بحار الانوار، ج ۸۱، ص ۲۷۳، باب ۱۷، ما يجوز فعله فی الصلوة. ۲۱) سوره یونس، آیات ۹ و ۱۰. ۲۲) سوره احزاب، آیه ۴۴. ۲۳) سوره ابراهیم، آیه ۲۳. ۲۴) اصول کافی، ج ۱، ص ۲۶۵، باب التفویض الی رسول الله صلی الله علیه وآله و الی الائمة علیهم السلام فی امر الدین. ۲۵) زیارت عاشورا. ۲۶) بحار الانوار، ج ۶، ص ۱۵۶. ۲۷) یعنی به سبب صعود به عالمی که نمی‌تواند در عالم وجود تحقق داشته باشد. ۲۸) رجال کشی، ص ۲۶۷، فی ابی محمد هشام بن الحکم. ۲۹) مراد از نفی آن نفی نیست که در مقابل اثبات می‌باشد، چه این که این نفی خود فعلی است، بلکه مراد عدم مطرود به وجود است که شیئت آن را عده‌ای از حکماء نفی نموده‌اند. ۳۰) نهج البلاغه، خطبه ۱۸۶، ص ۲۷۳، و من خطبه له علیه السلام فی الرحبه. ۳۱) سوره طلاق، آیات ۱۰ و ۱۱. ۳۲) عیون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۲۹۳، باب ذکر مجلس الرضا مع المأمون فی الفرق بین العتره و الامه. ۳۳) تفسیر قمی، ج ۲۰، ص ۶۷، سوره انبیاء، و وسائل الشیعه، ج ۲. ۳۴) سوره نحل، آیه ۴۳. ۳۵) سوره نحل، آیه ۴۴. ۳۶) کافی، ج ۱، ص ۲۱۰، باب اهل الذکر امر الله الخلق بسؤالهم هم الائمة علیهم السلام. ۳۷) منبع سابق. ۳۸) منبع سابق. ۳۹) منبع سابق. ۴۰) سوره نحل، آیه ۴۳. ۴۱) عیون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۲۳۹، باب ذکر مجلس الرضا مع المأمون فی الفرق بین العتره و الامه. ۴۲) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۶۰، آیه ۱۶ از سوره نحل. ۴۳) سوره انبیاء، آیه ۳۴. ۴۴) سوره زخرف، آیه ۸۱. ۴۵) سوره زخرف، آیه ۸۱. ۴۶) در کافی، ج ۱، ص ۴۴۲، باب مولد النبی صلی الله علیه وآله و وفاته از علی بن ابراهیم به اسنادش از ابی بصیر از ابی عبدالله در حدیث معراج رسول خدا صلی الله علیه وآله نقل شده که در آن آمده گفتیم: فدایت شوم، «قاب قوسین او ادنی» چیست؟ فرمود: مابین دو «سیه» تا سر قوس، عبارت عربی این است: «ما بین ستهای الی رأسها» از مرحوم مصنف. مترجم: در منتهی الارب گفت: سیه القوس: بالکسر سرهای برجسته کمان، سیات جمع. ۴۷) سوره آل عمران، آیه ۷. ۴۸) سوره احزاب، آیه ۳۳. ۴۹) سوره انبیاء، آیه ۱۰۷. ۵۰) بحار الانوار، ج ۱۵، ص ۱۰۰، باب ۱، بدء خلقه و ما جرى له. ۵۱) سوره بقره، آیه ۱۴۳. ۵۲) سوره نساء، آیه ۴۱. ۵۳) سوره حج، آیه ۷۸. ۵۴) سوره مائده، آیه ۴۸. ۵۵) سوره فصلت، آیات ۴۱ و ۴۲. ۵۶) سوره احزاب، آیه ۴۰. ۵۷) سوره قلم، آیه ۴. ۵۸) بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۳۸، فضائل اهل بیت علیهم السلام. ۵۹) شواهد التنزیل، ج ۲، ص ۸۵، و نیز کتاب صواعق در ضمن آیه مزبور. و نیز بنگرید: الدر المنثور، ج ۶، ص ۶۰۵ و ۶۰۶؛ کنز العمال، ج ۲، ص ۴۴، حدیث ۳۰۵۰. ۶۰) مسند احمد بن حنبل، ج ۱۴، ص ۲۷-۱۷. ۶۱) بحار الانوار، ج ۳۵، ص ۲۱۶، ۲۱۸، ۲۲۰، ۲۲۲؛ امالی طوسی، ص ۲۶۳، ۳۶۸، ۵۴۹، ۵۶۳؛ تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۴۹؛ تفسیر فرات، ص ۱۱۰، ۳۳۱، ۳۳۴، ۳۳۶؛ شواهد التنزیل، ج ۲، ص ۲۹، ۳۱، ۳۲، ۳۵، ۳۷، ۳۹، ۴۰، ۴۱ و ۴۲... ۶۲) بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۰۶، باب ۷، فضائل اهل البيت. ۶۳) بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۰۷، باب ۷، فضائل اهل بیت علیهم السلام. ۶۴) سوره احزاب، آیه ۳۳. ۶۵) سوره احزاب، آیه ۳۳. ۶۶) سوره طه، آیه ۱۳۲. ۶۷) اذ نادى ربه فقال رب ابني من اهلي و ان وعدك الحق و انت احکم الحاكمين فقال يا نوح انه ليس من اهلك انه عمل خير صالح فلا تسألني عما ليس لك به علم اني اعطتك ان تكون من الجاهلين» ۶۸) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۳۱۰، سوره بنی اسرائیل. ۶۹) عیون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۲۲۸، باب ۲۳، ذکر مجلس الرضا علیه السلام. ۷۰) عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۳۴، باب ۵۸، قول الرضا علیه السلام. ۷۱) سوره هود، آیه ۴۶. ۷۲) منبع سابق. ۷۳) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۳۱۰، سوره بنی اسرائیل. ۷۴) سوره هود، آیه ۸۱. ۷۵) سوره نور، آیه ۳۶. ۷۶) سوره رعد، آیات ۲۱ و ۲۲. ۷۷)

سوره انعام، آیه ۵۹. ۷۸) سوره نازعات، آیه ۵. ۷۹) سوره صافات، آیه ۱. ۸۰) ترجمه حدیث چنین است: «پروردگار پیوسته پروردگارمان بوده در هنگامی که معلومی نبود علم عین ذات او بوده و به هنگام فقدان مسموعات سمع عین ذات او بود و به هنگامی که مرئی نبود بینایی عین ذات او بود و به هنگامی که مقدر نبود قدرت عین ذاتش بود. پس هنگامی که اشیاء را آفرید و معلوم تحقق یافت علم خدا به آن تعلق یافت و شنوایی به مسموع و چشم بر مبصر و قدرت بر مقدر افتاد.» (۸۱) سوره صافات، آیه ۳. ۸۲) سوره مریم، آیه ۶۷. ۸۳) کافی، ج ۱، ص ۱۴۶، باب البداء. ۸۴) بحارالانوار، ج ۵، ص ۱۲۰، باب ۳، القضاء و القدر و المشیة. ۸۵) سوره انسان، آیه ۱. ۸۶) کافی، ج ۱، ص ۱۴۶، باب البداء. ۸۷) بحارالانوار، ج ۵، ص ۱۲۰، القضاء و القدر و المشیة. ۸۸) سوره بقره، آیه ۲۵۷. ۸۹) سوره بقره، آیه ۲۵۷. ۹۰) سوره یونس، آیه ۳. ۹۱) سوره یونس، آیه ۳. ۹۲) سوره هود، آیه ۷. ۹۳) سوره فرقان، آیه ۲۹. ۹۴) سوره سجده، آیه ۴. ۹۵) سوره ق، آیه ۳۸. ۹۶) سوره حدید، آیه ۴. ۹۷) سوره نبأ، آیات ۱۰ و ۱۱. ۹۸) سوره لیل، آیات ۱ و ۲. ۹۹) سوره شمس، آیات ۳ و ۴. ۱۰۰) سوره اسراء، آیه ۱۲. ۱۰۱) این روایت به روایت ابن محبوب از مرزم بصائر الدرجات، ص ۲۹، باب نادر فی ان علم آل محمدعلیهم السلام... آمده است. ۱۰۲) سوره کهف، آیه ۱۰۲. ۱۰۳) سوره لقمان، آیه ۲۷. ۱۰۴) سوره انعام، آیه ۱۰۳. ۱۰۵) سوره حجر، آیه ۲۱. ۱۰۶) سوره نجم، آیات ۸ و ۹. ۱۰۷) سوره نجم، آیات ۱۷ و ۱۸. ۱۰۸) توحید، ص ۲۶۳، باب الزّد علی الثنویه و الزنادقه. ۱۰۹) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۳۵، سوره نجم. ۱۱۰) سوره رعد، آیه ۷. ۱۱۱) سوره غاشیة، آیه ۲۱. ۱۱۲) سوره قصص، آیه ۵۹. ۱۱۳) سوره نحل، آیه ۳۷. ۱۱۴) سوره یوسف، آیه ۱۰۳. ۱۱۵) سوره انعام، آیه ۳۵. ۱۱۶) سوره آل عمران، آیه ۴۴. ۱۱۷) سوره قصص، آیه ۴۴. ۱۱۸) سوره قصص، آیه ۴۵. ۱۱۹) سوره قصص، آیه ۴۶. ۱۲۰) سوره اعراف، آیه ۱۸۸. ۱۲۱) سوره غاشیة، آیات ۲۱ و ۲۲. ۱۲۲) سوره جن، آیه ۲۱. ۱۲۳) بحارالانوار، ج ۲۵، ص ۱۱، باب بدء ارواحهم و انوارهم و طینتهم. ۱۲۴) بحارالانوار، ج ۱۵، ص ۲۲، باب ۱، بدء خلقه و ماجری. ۱۲۵) بحارالانوار، ج ۱، ص ۹۹، باب حقیقة العقل و کیفیته. ۱۲۶) سوره روم، آیه ۲۷. ۱۲۷) سوره روم، آیه ۲۷. ۱۲۸) سوره نساء، آیه ۴۱. ۱۲۹) سوره انبیاء، آیه ۱۰۷. ۱۳۰) سوره نجم، آیات ۹ - ۷. ۱۳۱) سوره نجم، آیه ۹. ۱۳۲) بحارالانوار، ج ۹۷، ص ۲۸۳، باب چهار زیارته صلی الله علیه و آله و عبارت صحیح این است: السلام من الله علی محمد رسول الله امین الله علی وحیه و رسالاته و عزائم امره و معدن الوحی و التنزیل و الخاتم... ۱۳۳) کافی، ج ۱، ص ۱۴۹، باب فی انه لایکون شیء فی السماء. ۱۳۴) در کافی یافت نشد بلکه حدیث در توحید صدوق، ص ۳۳۴، باب ۵۴، البداء موجود است. ۱۳۵) سوره توبه، آیه ۳۶. ۱۳۶) بحارالانوار، ج ۳۶، ص ۳۹۳، باب ۴۵، نصوص الباقرعلیه السلام. ۱۳۷) به ادامه حدیث در غیبت نعمانی، ص ۸۶ مراجعه کنید. ۱۳۸) سوره توبه، آیه ۳۶. ۱۳۹) بحارالانوار، ج ۳۶، ص ۴۰۰، باب ۴۶، ماورد من النصوص عن الصادق علیه السلام. ۱۴۰) سوره توبه، آیه ۳۶. ۱۴۱) غیبت نعمانی، مفید، ص ۸۴، باب ۴، ما روی فی أنّ الائمة اثنا عشر. ۱۴۲) منبع سابق، ص ۸۸. ۱۴۳) غیبت، طوسی، ص ۱۴۹، فی اخبار المعمرین من العرب و العجم. ۱۴۴) کافی، ج ۱، ص ۱۱۲، باب حدوث الاسماء. ۱۴۵) همان طور که قبلاً تذکر داده‌ایم صحیح طبق سیاق روایت این است که این‌ها سه اسمند. ۱۴۶) صحیح لا هو الله و تبارک و تعالی است، لیکن نسخ چاپی طبق متعارف «واو» را انداخته‌اند. ۱۴۷) صحیفه سجادیه، ص ۲۴۲، دعای ۴۹، و کان من دعائه... ۱۴۸) بحارالانوار، ج ۳۶، ص ۲۹۳، باب نصوص امام باقرعلیه السلام. ۱۴۹) کافی، ج ۱، ص ۲۵۴. ۱۵۰) بحارالانوار، ج ۲۵، ص ۱۶، باب ۱، بدو خلقهم و طینتهم و ارواحهم. ۱۵۱) بحارالانوار، ج ۱۱، ص ۱۶۹، باب ۳، ارتکاب ترک اولی. ۱۵۲) بحارالانوار، ج ۲۶، ص ۳۵۲، باب ۹، أنّ الملائکة... ۱۵۳) بصائر الدرجات، ص ۹۰، باب ۱۷، فی الملائکة و ان الملائکة... ۱۵۴) سوره کهف، آیه ۱۱۰. ۱۵۵) الفین، ص ۱۴۷، الخامس و الثلاثون. ۱۵۶) وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۶۰. ۱۵۷) کافی، ج ۲، ص ۱۶، باب الاخلاق. ۱۵۸) سوره شعراء، آیه ۸۹. ۱۵۹) سوره کهف، آیه ۱۱۰. ۱۶۰) البلد الامین، ص ۸۳، شهر رجب. ۱۶۱) سوره نجم، آیه ۹. ۱۶۲) احتجاج، ج ۲، ص ۳۱۰، احتجاج علی بن الحسین علیه السلام. ۱۶۳) تفسیر امام حسن عسکری، ص ۵۰۳، احتجاجاته علی المشرکین. ۱۶۴) کافی، ج ۱، ص ۲۶۳، باب ان الله عزوجل لم یعلم نبیه. ۱۶۵) منبع سابق. ۱۶۶) کافی، ج ۱،

ص ۱۷۶، باب الفرق بین الرسول و النبی و الامام و المحدث. ۱۶۷) کافی، ج ۱، ص ۱۷۷، باب الفرق بین النبی... (۱۶۸) سوره حج، آیه ۵۲. ۱۶۹) بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۷۶، باب الفرق بین الرسول... (۱۷۰) اصول کافی، با اعراب جناب استاد علامه حسن زاده آملی، باب معانی الاسماء، ج ۱، ص ۸۹؛ اصول کافی، چاپ الاسلامیه، ج ۱، ص ۱۱۴، باب معانی الاسماء... (۱۷۱) کافی، ج ۱، ص ۱۸۷، باب معانی الاسماء و استقاقها. (۱۷۲) کافی، ج ۱، ص ۱۷۵، باب طبقات الانبیاء و الرسل علیهم السلام. (۱۷۳) سوره بقره، آیه ۱۲۴. (۱۷۴) سوره نحل، آیه ۷۵. (۱۷۵) سوره شعراء، آیات ۸۸ و ۸۹. (۱۷۶) بحار الانوار، ج ۶۷، ص ۲۲۰، باب ۵۳، التقیه و شرائطها. (۱۷۷) صحیفه سجادیه، ص ۱۳۴، دعای ۲۸. (۱۷۸) معانی الاخبار، ص ۲۹۰، باب معنی الموت. (۱۷۹) سوره نجم، آیات ۹ - ۷. (۱۸۰) سوره نجم، آیات ۱۳ و ۱۴. (۱۸۱) سوره انعام، آیه ۷۵. (۱۸۲) سوره نساء، آیه ۱۲۵. (۱۸۳) کافی، ج ۸، ص ۲۹۳، خطبه امیرالمؤمنین علیه السلام. (۱۸۴) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۷۷، سوره نساء. (۱۸۵) سوره بقره، آیه ۱۲۴. (۱۸۶) سوره بقره، آیه ۱۲۴. (۱۸۷) کافی، ج ۱، ص ۱۷۴ و ۱۷۵، باب طبقات الانبیاء و الرسل و الائمه. (۱۸۸) کافی، ج ۱، ص ۳۸۱، باب فی الامامة متى يعلم... (۱۸۹) سوره بقره، آیه ۱۵۶. (۱۹۰) سوره نجم، آیات ۵ - ۳. (۱۹۱) سوره نجم، آیات ۱۰ - ۹. (۱۹۲) سوره نجم، آیه ۱۸. (۱۹۳) سوره رعد، آیه ۲۱. (۱۹۴) سوره بقره، آیات ۲۷ - ۲۱. (۱۹۵) تفسیر امام عسکری علیه السلام، ص ۲۰۶، حدیث صله الرحم و ان صله الرحم آل محمد علیهم السلام. (۱۹۶) سوره اعراف، آیه ۱۵۶. (۱۹۷) سوره انبیاء، آیه ۱۰۷. (۱۹۸) سوره زخرف، آیات ۳۱ و ۳۲. (۱۹۹) احتجاج، ج ۱، ص ۲۹، احتجاج النبی علی جماعه من المشرکین. (۲۰۰) تفسیر امام عسکری، ص ۵۰۰، احتجاجاته علی المشرکین. (۲۰۱) سوره زخرف، آیه ۳۲. (۲۰۲) سوره هود، آیات ۱۱۸ و ۱۱۹. (۲۰۳) بحار الانوار، ج ۲۴، ص ۲۰۴، باب ۵۴، ان المرحومین فی القرآن. (۲۰۴) کافی، ج ۱، ص ۴۳۹، باب فیہ نکت و نتف من التنزیل. (۲۰۵) سوره نوح، آیات ۱۴ - ۱۳. (۲۰۶) کافی، ج ۲، ص ۴۴، باب آخر منه. (۲۰۷) کافی، ج ۲، ص ۶، باب آخر منه. (۲۰۸) مصباح کفعمی، ص ۳۱۷، الفصل الثانی و الثالث... (۲۰۹) سوره بقره، آیه ۲۶۱. (۲۱۰) اقبال، ص ۱۲۴، باب فی دعاء آخر فی هذه اللیلة. (۲۱۱) سوره انعام، آیه ۱۴۸. (۲۱۲) سوره یوسف، آیه ۶۸. (۲۱۳) سوره کهف، آیات ۴ و ۵. (۲۱۴) سوره بقره، آیه ۴۵. (۲۱۵) سوره بقره، آیه ۱۲۰. (۲۱۶) سوره اسراء، آیه ۸۵. (۲۱۷) مصباح الشریعه، ص ۱۶، باب ششم. (۲۱۸) سوره عنکبوت، آیه ۲. (۲۱۹) سوره عنکبوت، آیه ۳. (۲۲۰) سوره عنکبوت، آیه ۱۱. (۲۲۱) سوره آل عمران، آیه ۱۴۰. (۲۲۲) سوره آل عمران، آیه ۱۴۲. (۲۲۳) سوره انعام، آیه ۵۹. (۲۲۴) کافی، ج ۱، ص ۱۳۸، باب جوامع التوحید. (۲۲۵) بحار الانوار، ج ۵۴، ص ۱۶۶، تحقیق فی دفع الشبه. (۲۲۶) کافی، ج ۱، ص ۱۳۲، باب صفات الذات. (۲۲۷) کافی، ج ۱، ص ۱۴۸، باب البداء. (۲۲۸) سوره رعد، آیه ۳۹. (۲۲۹) سوره انعام، آیه ۵۹. (۲۳۰) خرائج، ج ۱، ص ۴۵۸، الباب الثالث عشر فی المعجزات. (۲۳۱) سوره انسان، آیه ۳۰. (۲۳۲) کافی، ج ۱، ص ۲۵۶. (۲۳۳) سوره جن، آیات ۲۶ و ۲۷. (۲۳۴) خرائج، ج ۱، ص ۱۴۳، باب التاسع فی معجزات الائمه. (۲۳۵) سوره بقره، آیه ۲۵۵. (۲۳۶) سوره انعام، آیه ۵۷. (۲۳۷) سوره یس، آیه ۱۲. (۲۳۸) معانی الاخبار، ص ۹۵، باب معنی الامام المبین. (۲۳۹) احتجاج، ص ۱۶۰، باب احتجاج النبی یوم الغدیر علی الخلق. (۲۴۰) تأویل الآیات الظاهره، ص ۷۹۷، سوره قدر و ماورد فی تأویلها. (۲۴۱) کافی، ج ۱، ص ۲۵۱، باب فی شأن انا انزلناه. (۲۴۲) سوره دخان، آیه ۴. (۲۴۳) کافی، ج ۱، ص ۲۴۸، باب فی شأن انا انزلناه. (۲۴۴) کافی، ج ۱، ص ۱۴۷، باب البداء. (۲۴۵) منبع سابق. (۲۴۶) سوره رعد، آیه ۳۹. (۲۴۷) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۱۵، سوره رعد. (۲۴۸) بحار الانوار، ج ۴، ص ۹۷، باب ۳، البداء و النسخ. (۲۴۹) امالی صدوق، ص ۳۴۱، المجلس الخامس و الخمسون. (۲۵۰) توحید، ص ۳۰۴، باب حدیث ذعلب. (۲۵۱) بحار الانوار، ج ۴، ص ۹۷، باب ۳، البداء و النسخ. (۲۵۲) سوره رعد، آیه ۳۹. (۲۵۳) کافی، ج ۱، ص ۲۳۸، باب فیہ ذکر الصحیفه و الجفر. (۲۵۴) کافی، ج ۱، ص ۲۲۴، باب ان الائمه ورثوا علم النبی صلی الله علیه و آله، نقل به معنا شده است. (۲۵۵) منبع سابق. (۲۵۶) سوره بقره، آیه ۳۰. (۲۵۷) سوره اسراء، آیه ۱۸. (۲۵۸) اقبال، ص ۵۸، فصل فیما نذکره فی دعاء الافتتاح. (۲۵۹) بحار الانوار، ج ۴، ص ۱۰۷. (۲۶۰) توحید، ص ۳۳۳، باب ۵۴، باب البداء. (۲۶۱) صحیفه سجادیه، دعای سی و هفتم، ص ۱۶۲. (۲۶۲) سوره مؤمنون، آیه ۶۰. (۲۶۳) سوره یوسف، آیه ۵۳. (۲۶۴) سوره احقاف، آیه ۹. (۲۶۵) دعای

ابوحزمه ثمالی. ۲۶۶) سوره طور، آیه ۳۲. ۲۶۷) کافی، ۱ / ۱۸، کتاب العقل و الجهل. ۲۶۸) بحار الانوار، ۶۷ / ۱۵۶، باب ۵۲ - یقین و الصبر عند الشدائد. ۲۶۹) بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۱۷، باب ۴، علامات العقل و جنوده. ۲۷۰) کافی، ۱ / ۱۱، کتاب العقل و الجهل. ۲۷۱) سوره واقعه، آیه ۷۷. ۲۷۲) سوره نمل، آیه ۲۹. ۲۷۳) سوره شعراء، آیه ۷. ۲۷۴) سوره شعراء، آیه ۵۸. ۲۷۵) سوره حاقه، آیه ۴۰. ۲۷۶) سوره یوسف، آیه ۳۱. ۲۷۷) کافی، ۲ / ۸ / باب آخر منه. ۲۷۸) سوره طه، آیه ۱۱۵. ۲۷۹) سوره اسراء، آیه ۷۰. ۲۸۰) سوره اسراء، آیه ۶۲. ۲۸۱) سوره نحل، آیه ۱۲۰. ۲۸۲) سوره نحل، آیه ۸۴. ۲۸۳) سوره فرقان، آیه ۴۵. ۲۸۴) سوره رعد، آیه ۱۵. ۲۸۵) سوره اعراف، آیه ۱۷۲. ۲۸۶) سوره عنکبوت، آیات ۱ و ۲. ۲۸۷) سوره آل عمران، آیه ۱۷۹. ۲۸۸) کافی، ج ۱، ص ۱۳۹، باب جوامع التوحید. ۲۸۹) سوره لقمان، آیه ۲۷. ۲۹۰) سوره بقره، آیه ۲۱. ۲۹۱) سوره انعام، آیه ۳۸. ۲۹۲) سوره طور، آیه ۳۵. ۲۹۳) کافی، ۱ / ۱۳۴، باب جوامع التوحید. ۲۹۴) سوره بلد، آیه ۱۰. ۲۹۵) سوره بقره، آیه ۲۵۶. ۲۹۶) سوره بقره، آیات ۶ و ۷. ۲۹۷) به زیارات مراجعه شود. ۲۹۸) همان. ۲۹۹) سوره نجم، آیه ۹. ۳۰۰) سوره اعراف، آیه ۱۷۲. ۳۰۱) کافی، ج ۱ / ۲۸۸، باب ما نهی الله و عزوجل و رسوله. ۳۰۲) سوره بقره، آیه ۳۱. ۳۰۳) کافی ۱ / ۱۳۴، باب الروح. ۳۰۴) کافی ۲ / ۷، باب آخر، منه و فيه زیاده. ۳۰۵) سوره اعراف، آیه ۱۷۲. ۳۰۶) کافی، ۲ / ۷، باب آخر منه و فيه زیاده. ۳۰۷) کافی ۲ / ۱۱، باب ان رسول الله اول من اجاب. ۳۰۸) کافی، ۲ / ۸، باب آخر منه. ۳۰۹) کافی، ۲ / ۲، باب طینة المؤمن و الکفار. ۳۱۰) همان. ۳۱۱) سوره اعراف، آیه ۱۷۲. ۳۱۲) سوره طور، آیه ۳۵. ۳۱۳) سوره مریم، آیه ۶۷. ۳۱۴) سوره انسان، آیه ۱. ۳۱۵) سوره طین، آیه ۴ و ۵. ۳۱۶) سوره ملک، آیه ۲۳. ۳۱۷) سوره ملک، آیه ۲۴. ۳۱۸) سوره مؤمنون، آیات ۱۲ - ۱۴. ۳۱۹) سوره اعراف، آیه ۱۷۲. ۳۲۰) سوره روم، آیه ۳۰. ۳۲۱) کافی ۲، ۱۲، باب فطرة الخلق علی التوحید. ۳۲۲) سوره اعراف، آیه ۱۷۹. ۳۲۳) سوره مؤمنون، آیه ۷۹. ۳۲۴) بحار الانوار، ۱۵ / ۴، باب ۱ - بدء الخلق و ماجری له. ۳۲۵) تهذیب، ۱ / ۸۳، باب ۴، صفة الوضوء و الغرض منه. ۳۲۶) بحار الانوار، ۵۵ / ۲۳۵، باب ۱۱ - آخر فی النهی. ۳۲۷) کافی ۲۵ / ۴، باب طینة المؤمن و الکفار. ۳۲۸) سوره مطفقین، آیات ۱۸ - ۲۱. ۳۲۹) سوره مطفقین، آیات ۷ - ۱۰. ۳۳۰) سوره بقره، آیه ۱۸۹. ۳۳۱) احتجاج، ۱ / ۲۴۷، احتجاجه علی زندیق جاء مستدلا علیه. ۳۳۲) بدان که خیر هر چیز آن است که آمادگی می دهد تا ذاتیات آن اظهار شود و مرتبه اقتضایش را به مرتبه آثار می رساند و شر هر چیزی عبارت از چیزی است که مانع از اظهار شود، پس خیر کسی است که خود را آماده کرده تا ملکات و افعال و مطلق صفات و دارائی های خود را در راه هدفی که برای آن آفریده شده یعنی حقیقت عبودیت خرج کند و فانی سازد، حقیقت عبودیت مردن در دست خدا و باقی شدن به بقاء خداست که عنایت و هدف خلق جن و انس است چنانکه خواهد آمد. مؤلف. ۳۳۳) سوره آل عمران، آیه ۱۱۰. ۳۳۴) سوره مؤمنون، آیات ۱۲ - ۱۵. ۳۳۵) سوره بقره، آیه ۱۵۵. ۳۳۶) سوره بقره، آیات ۱۵۱ - ۱۵۲. ۳۳۷) سوره بقره، آیه ۲۵۶. ۳۳۸) سوره افعال، آیه ۲۹. ۳۳۹) سوره حدید، آیه ۲۸. ۳۴۰) سوره مائده، آیه ۵۵. ۳۴۱) سوره انعام، آیه ۱۲۲. ۳۴۲) سوره آل عمران، آیه ۱۹. ۳۴۳) سوره نساء، آیه ۱۲۵. ۳۴۴) سوره بقره، آیه ۱۱۲. ۳۴۵) همان. ۳۴۶) سوره لقمان، آیه ۲۲. ۳۴۷) در مجمع البیان از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده است که پرسیدند تفسیر آیه شریفه «أَیْکُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» چیست؟ فرمود: کدامیک از شما عقل نیکوتری دارد، آنگاه فرمود: کسی که عقل کاملتر و بیشتر از همه از خداوند بیم دارد و در آنچه خدا فرمان داد و نهی نمود پذیرش بیشتر دارد. گرچه نوافل وی کمتر از شما باشد و در روایتی آمده: «ایکم احسن عقلا و اورع عن محارم الله و اسرع فی طاعة الله»؛ هر کس خردی نیکوتر و از محارم خدا ورع بیشتری دارد و در طاعت خدا سریعتر است. و در کافی از امام صادق علیه السلام روایت شده است که مراد این نیست که کار بیشتری می کند و لیکن عقل صائب تری دارد و اصابت عقل در خشیت خدا و نیت صادق است. آن گاه فرمود: باقی ماندن بر عمل تا خالص شود بهتر از خود عمل است و عمل خالص آن است که نخواهی هیچ کس تو را بر آن ستایش کند جز خدا و نیت بهتر از عمل است، آنگاه باشید، نیت همان عمل است. آنگاه آیه شریفه «قُلْ کُلُّ یَعْمَلُ عَلَی شَاکِلَتِهِ» (سوره اسراء، آیه ۸۴) را قرائت فرمود. یعنی بر نیت خود، گویم: مراد از ابقاء بر عمل ترس از ریاست، یعنی عامل به هنگام عمل غیر از خدا را ببیند و در آن هنگام کار را

برای آن غیر و خدا انجام دهد، خواه آن انگیزه قرب به خدا باشد و خواه فرار از عقاب و خواه رسیدن به ثواب و غیر آن به خودت بر می‌گردد، پس مراد از این سخن حق تعالی «وَهُوَ مُحْسِنٌ» (سوره بقره، آیه ۱۱۲) یعنی: سپردن روی به خدا، و او جز وفای به حق خدا چیزی را نخواهد، گرچه به زبان خود عبد باشد از مصنف رحمه الله ... (۳۴۸ - توحید، ۲۵۱، باب الرد علی الثنویة و الزنادقة. ۳۴۹) سوره حجر، آیه ۹۹. ۳۵۰. کافی ۱۶ / ۸۷. باب المعبود. ۳۵۱) کافی ۱ / ۸۵. باب المعبود. ۳۵۲) سوره بقره، آیه ۲۵۶، باب المعبود. ۳۵۳) سوره بقره، آیه ۱۱۹. ۳۵۴) سوره نبأ، آیه ۲۸. ۳۵۵) سوره نساء، آیه ۵۹. ۳۵۶) سوره نساء، آیه ۵۹. ۳۵۷) سوره نساء، آیه ۵۹. ۳۵۸) سوره نساء، آیه ۵۵. ۳۵۹) سوره بقره، آیه ۳۰. ۳۶۰) سوره حجر، آیه ۲۸. ۳۶۱) سوره ص، آیات ۷۱ و ۷۲. ۳۶۲) سوره نساء، آیه ۸۰. ۳۶۳) سوره نساء، آیه ۵۹. ۳۶۴) سوره نساء، آیه ۶۹. ۳۶۵) سوره نور، آیه ۵۲. ۳۶۶) سوره احزاب، آیه ۷۱. ۳۶۷) سوره نور، آیه ۵۲. ۳۶۸) اصول کافی، ۱ / ۱۸۷، باب فرض طاعة الائمة. ۳۶۹) سوره جمعه، آیه ۲. ۳۷۰) سوره آل عمران، آیه ۷. ۳۷۱) سوره مائده، آیه ۵۵. ۳۷۲) سوره روم، آیه ۲۷. ۳۷۳) سوره مائده، آیه ۵۵. ۳۷۴) سوره اسراء، آیه ۱۱. ۳۷۵) سوره قلم، آیه ۴. ۳۷۶) سوره حشر، آیه ۷. ۳۷۷) سوره نساء، آیه ۸۰. ۳۷۸) کافی، ج ۱، ۲۶۵، باب التفویض الی رسول الله صلی الله علیه و آله. ۳۷۹) اختصاص، ۱ / ۳۳۰، حدیث فی زیارة الائمة من الله. ۳۸۰) سوره رعد، آیه ۷. ۳۸۱) مجمع البیان، ج ۵ / ۴۲۷، چاپ دارالمعرفة، بیروت. ۳۸۲) کافی، ۱ / ۱۹۱، باب الائمة هم الهداة. ۳۸۳) همان. ۳۸۴) همان. ۳۸۵) سوره ص، آیه ۷. ۳۸۶) اکمال، ۱ / ۶۶۷، فی نوادرالکتاب. ۳۸۷) تفسیر قمی، ۱ / ۳۵۹، آیه سیزدهم سوره رعد. ۳۸۸) تفسیر عیاشی، ج ۲ / ۲۰۴، آیه سیزدهم سوره رعد. ۳۸۹) امالی طوسی، ص ۲۳۴، مجلس نهم. ۳۹۰) تفسیر الدر المنثور، ۴ / ۴۵ ذیل آیه سیزدهم سوره رعد. ۳۹۱) در حدیث کساء و نزدیک به روایت فوق موجود است و عین این روایت را پیدا نکردیم. ۳۹۲) کافی، ج ۱ / ۴۰۹، باب ان الارض كلها للامام. ۳۹۳) همان. ۳۹۴) همان. ۳۹۵) سوره حشر، آیه ۷. ۳۹۶) مفاتیح الجنان، زیارت مطلقه امام حسین علیه السلام، ص ۷۰۳. ۳۹۷) کافی، ۱ / ۲۶۵، باب التوفیض الی رسول الله. ۳۹۸) سوره قلم، آیه ۴. ۳۹۹) سوره نساء، آیه ۸. ۴۰۰) کافی، ۱ / ۲۶۵ و نیز اختصاص / ۳۳۰ حدیث فی زیارة المؤمن. ۴۰۱) کافی، ۱ / ۲۶۸. ۴۰۲) سوره نساء، آیه ۱۰۵. ۴۰۳) سوره احزاب، آیه ۷۲. ۴۰۴) بصائر الدرجات، ص ۷۷، النوا در من الابواب فی الولاية. ۴۰۵) کافی، ۴۱۳، باب فیہ نکت و نتف من التاویل. ۴۰۶) مناقب، ۲ / ۳۱۴، فصل فی انقیاد الحيوانات له. ۴۰۷) بحار الانوار، ۲۳ / ۲۷۵، باب ان الامانة فی القرآن الامامة. ۴۰۸) بحار الانوار، ۳ / ۶۹، باب فی ذکر ما کان من حیره. ۴۰۹) به منابعی که هم اکنون از کافی و مناقب و بصائر الدرجات ذکر کردیم مراجعه شود. ۴۱۰) سوره انفعال، آیه ۵۳. ۴۱۱) سوره نساء، آیه ۱۵۵. ۴۱۲) کافی، ۱ / ۱۹۶، باب ان الائمة ارکان الارض. ۴۱۳) تفسیر نور الثقلین، ج ۱، ص ۵۹ چاپ اسماعیلیان. ۴۱۴) سوره بقره، آیه ۳۱. ۴۱۵) سوره نساء، آیه ۶۵. ۴۱۶) سوره احزاب، آیه ۳۶. ۴۱۷) تفسیر قمی، ۲ / ۱۹۴، در نزول آیه تطهیر. ۴۱۸) کافی ۲ / ۵۲، باب حقیقة الایمان و الیقین. ۴۱۹) کافی، ج ۲ / ۳۲، باب فی ان الایمان مبثوث فی الجوارح. ۴۲۰) وسائل الشیعه، ۲۷ / ۳۴، باب تحریم الحکم بغير الكتاب. ۴۲۱) کافی، ۱ / ۸۶، باب ادنی المعرفة. ۴۲۲) کافی، ۱ / ۸۵، باب انه لا يعرف الا به. ۴۲۳) همان. ۴۲۴) توحید، ص ۲۸۵، باب انه لا يعرف الا به. ۴۲۵) نهج البلاغه، خطبه ۱۸۴. ۴۲۶) هج البلاغه، خطبه ۱۸۴، و اگر منذ و قد و لولا را فاعل بگیریم و ضمیر مفعولی را مفعول اول و «القدمه» و «الازلیه» و «التکلمه» را مفعول، معنا چنین می‌شود: «زمان داشتن نمی‌گذارد آلات ادراکی قدیم باشند و حدوث آنها از ازلت جلوگیری می‌کند و کامل نبودن آلات از کمال منع می‌نمایند». م. ۴۲۷) سوره بقره، آیه ۲۵۷. ۴۲۸) سوره بقره، آیه ۲۵۶. ۴۲۹) سوره نمل، آیه ۳۶. ۴۳۰) سوره آل عمران، آیه ۱۰۱. ۴۳۱) سوره فصلت، آیه ۵۳. ۴۳۲) نهج البلاغه، خطبه ۱۸۴ و بحار الانوار، ۹۱ / ۲۴۲، باب ۴۰. ۴۳۳) اصول کافی، ۱ / ۱۳۹، باب جوامع التوحید. ۴۳۴) لو کشف الغطا ما ازددت یقیناً، بحار، ۴ / ۱۵۳. ۴۳۵) کافی، ۱ / ۹۷، باب فی ابطال الرویه. ۴۳۶) الاحتجاج، ج ۲ / ۳۲۱، احتجاج ابی جعفر علیه السلام. ۴۳۷) بحار الانوار ۲۶ / ۱، باب ۱۴، نوادرفی معرفتهم. ۴۳۸) بحار الانوار، ۲۷ / ۴۶، باب ۱۵، انهم الحجة علی جمع العوالم. ۴۳۹) اگر نور ایشان در همه موجودات یافت نشود، چگونه از خدای عادل حکیم منقول است که ولایت ایشان را بر آنها عرضه کند

و ایشان را به پذیریش آن تکلیف کند. (۴۴۰) در نسخه این گونه بود، و ظاهراً عبارت «کما دخلت منك اليها» باشد، مصنف. (۴۴۱) دعای عرفه. (۴۴۲) کافی، ۱ / ۲۳۰، باب ما اعطى الائمه عليه السلام من اسم. (۴۴۳) اقبال، ص ۶۰۴، زیارت رسول خدا صلی الله علیه و آله. (۴۴۴) اقبال، ص ۶۹، فصل فی ما نذکره من ادعیة تتکرر. (۴۴۵) اقبال، ص ۵۸، فصل فی ما نذکره من دعاء الافتتاح. (۴۴۶) بحار الانوار، ۲۵ / ۲۸۹، و ۴۷ / ۱۴۸، کشف الغمّة، ۲ / ۱۹۷ (این روایت نقل به معنا شده است). (۴۴۷) کافی، ۸ / ۴۲، حدیث موسی علیه السلام. (۴۴۸) سوره آل عمران، آیه ۱۶۴. (۴۴۹) سوره جاثیه، آیات ۱۶ و ۱۷. (۴۵۰) سوره جاثیه، آیه ۱۸. (۴۵۱) مصباح المتهدج، ص ۷۷۸، شرح زیارت ابی عبدالله فی یوم عاشورا. (۴۵۲) بحار الانوار، ۸۹ / ۲۳۴، باب ۲۹ - فضل سورة الفاتحة، به نقل از عیون اخبار الرضا علیه السلام ۱ / ص ۲۸۲ باب فی ما جاء عن الامام علی بن ابی طالب علیه السلام. (۴۵۳) خصال، ۲ / ۲۵۸. (۴۵۴) تفسیر عیاشی، ۲ / ۲۲۸. (۴۵۵) سوره ق، آیه ۱۵. (۴۵۶) توحید، ۲۷۷، باب ۲۸، ذکر عظمت الله جل جلاله. (۴۵۷) سوره لقمان، آیه ۲۷. (۴۵۸) سوره کهف، آیه ۱۰۹. (۴۵۹) کافی، ۱ / ۲۶۸، باب التفویض الی رسول الله. (۴۶۰) سوره حشر، آیه ۷. (۴۶۱) کافی، ۱ / ۲۶۸، باب التفویض الی رسول الله. (۴۶۲) سوره اسراء، آیه ۹. (۴۶۳) سوره شوری، آیه ۵۳. (۴۶۴) کافی، ۱ / ۱۹۱، باب ان الائمه هم الهداء. (۴۶۵) سوره نور، آیه ۳۵. (۴۶۶) بحار الانوار، ۵۷ / ۱۹۶ - به نقل از کافی ۱ / ۴۴۱، باب مولد النبی. (۴۶۷) بحار الانوار، ۴ / ۱۸ به نقل از تفسیر قمی ۲ / ۱۰۳ آیه نور. (۴۶۸) توحید، ص ۱۵۵ باب ۱۵، تفسیر قول الله عزوجل... (۴۶۹) کافی، ۱ / ۱۹۵، باب ان الائمه نور الله... (۴۷۰) کافی، ۲ / ۱۱۲، باب حدوث اسماء. (۴۷۱) سوره نور، آیه ۴۰. (۴۷۲) کافی ۱ / ۱۹۵. (۴۷۳) تفسیر قمی ۲ / ۱۰۶، تفسیر آیه نور. (۴۷۴) سوره بقره، آیه ۴۱. (۴۷۵) سوره آل عمران، آیه ۱۰۲. (۴۷۶) سوره آل عمران، آیه ۱۰۱. (۴۷۷) سوره احزاب، آیات ۴۱ - ۴۳. (۴۷۸) تفسیر قمی ۲۲ / ۱۰۶، در تفسیر آیه نور. (۴۷۹) توحید، ۱۶۴. (۴۸۰) کمال الدین، ۱ / ۲۰۲، باب ۲۱، العلة التي من اجلها... (۴۸۱) کافی، ۲ / ۲۶۶، باب ان للقلب اذنين فيها الملك. (۴۸۲) سوره ق، آیات ۱۶ و ۱۷. (۴۸۳) کافی، ۱ / ۲۰، کتاب العقل و الجهل. (۴۸۴) سوره فرقان، آیه ۵۳. (۴۸۵) سوره الرحمن، آیات ۱۹ و ۲۰. (۴۸۶) سوره نحل، آیه ۳۶. (۴۸۷) سوره زمر، آیه ۱۷. (۴۸۸) سوره ابراهیم، آیه ۲۲. (۴۸۹) سوره بقره، آیه ۲۶۸. (۴۹۰) سوره مجادله، آیه ۱۹. (۴۹۱) بحار الانوار، ۲۴ / ۲۸، باب ۲۵ آخر فی ان... (۴۹۲) کافی، ۱ / ۲۰، کتاب العقل و الجهل. (۴۹۳) بحار الانوار، ۴ / ۱۵، تاویل آیه نور. (۴۹۴) کافی، ۱ / ۱۸۰، باب معرفة الامام و الرق اليه. (۴۹۵) کافی، ۲ / ۱۵، باب الاخلاص. (۴۹۶) کافی، ۲ / ۵۳۶، باب الدعاء عند الله. (۴۹۷) همان. (۴۹۸) کمال الدین، ۱ / ۲۰۲، باب ۲۱، باب العلة التي من اجلها. (۴۹۹) بحار الانوار، ۲۴ / ۱۷۶، باب ۵، انهم كلمة الله به نقل از محاسن. (۵۰۰) سوره فتح، آیه ۲۶. (۵۰۱) سوره آل عمران، آیات ۱۳۳ - ۱۳۵. (۵۰۲) سوره انعام، آیات ۱۶۲ و ۱۶۳. (۵۰۳) سوره انعام، آیه ۱۶۱. (۵۰۴) سوره تغابن، آیه ۱۶. (۵۰۵) سوره آل عمران، آیه ۱۰۲. (۵۰۶) سوره حجر، آیه ۳۳. (۵۰۷) سوره اعراف، آیه ۱۲. (۵۰۸) سوره ص، آیات ۷۷ - ۷۸. (۵۰۹) سوره حج، آیه ۳۰. (۵۱۰) سوره انعام، آیه ۱۲۰. (۵۱۱) تفسیر امام، ۸۰، توحید ص ۳۲۵، مناقب، ۱ / ۲۵۳، فصل فی شرائطها. (۵۱۲) کافی، ۱ / ۱۳۰، باب فی النوادر. (۵۱۳) جوامع الجامع مرحوم طبرسی. (۵۱۴) تفسیر قمی، ۱ / ۹۶، سوره آل عمران. (۵۱۵) تفسیر عیاشی، ۱ / ۱۶۲، آیه ۳ از آل عمران. (۵۱۶) کافی، ۱ / ۴۱۴، باب فی نکت و تئف من التئیل. (۵۱۷) تفسیر عیاشی، ۱ / ۱۶۳، سوره آل عمران. (۵۱۸) امالی صدوق، ۲۱۸، المجلس التاسع و الثلاثون. (۵۱۹) کافی، ۱ / ۲۳۶، باب ما عند الائمه من سلاح. (۵۲۰) این جمله را با جمله ای در بحار به نقل از علل اشرائع معنا کردم، چه این که طبق عهد پیامبر صلی الله علیه و آله با علی علیه السلام باید انگشتی به علی علیه السلام داده شده باشد، لذا در بحار الانوار جمله این است: فنظرت الی الخاتم حين وضعه علی علیه السلام فی اصبعه الیمنی ولی در اینجا «وضعته» آمد که با سیاق مناسبت ندارد. (۵۲۱) سوره نباء، آیه ۲۶. (۵۲۲) کافی، ۱ / ۴۱۸، باب فی نکت و تئف. (۵۲۳) کافی، ۱ / ۲۰۷. (۵۲۴) تفسیر قمی ۲ / ۴۰۱، در تفسیر ۷۸ سوره نباء. (۵۲۵) عیون اخبار الرضا، ۲ / ۶ / فماجاء عن الرضا. (۵۲۶) سوره شعراء، آیه ۸۶. (۵۲۷) سوره مریم، آیات ۴۹ و ۵۰. (۵۲۸) تفسیر عیاشی، ۲ / ۲۲۴، آیه چهاردهم سوره ابراهیم. (۵۲۹) تفسیر قمی، ۱ / ۱۲، ابراهیم و بناء البيت. (۵۳۰) سوره انعام، آیه ۱۵. (۵۳۱) کافی، ۲ / ۲۱۴، باب فی ترک دعا و

الناس. (۵۳۲) کافی، ۱ / ۱۶۶، باب الهدایه من الله عزوجل. (۵۳۳) توحید، ص ۴۱۵، باب ۶۴ التعریف و والیان والحجة... (۵۳۴) تفسیر عیاشی، ۱ / ۳۲۱، آیه پنجم سوره مائده. (۵۳۵) اقبال، ص ۲۲۳ و ۳۳، فصل فی شرح ابسط مما ذکرنا. (۵۳۶) سوره اعراف، آیه ۱۰۱. (۵۳۷) تفسیر قمی، ۱ / ۲۳۵، استئله مولى عمر من الباق، (۵۳۸. ۲۴۰) کافی، ۲ / ۱۰، باب آخر منه. (۵۳۹) تفسیر عیاشی، ۲ / ۱۲۶، آیه دهم از سوره یونس. (۵۴۰) بحار الانوار، ۵ / ۲۳۷، باب ۱، الطینة و الميثاق. (۵۴۱) تفسیر عیاشی، ۲ / ۱۲۶، آیه دهم سوره یونس. (۵۴۲) همان. (۵۴۳) سوره ملک، آیات ۶ - ۱۱. (۵۴۴) سوره مائده، آیه ۱۰۹. (۵۴۵) کافی، ۸ / ۳۳۸، حدث الذى احياه عيسى عليه السلام. (۵۴۶) تفسیر عیاشی، ۱ / ۳۴۹، آیه ۵ سوره مائده و ظاهراً قمی غلط باشد. (۵۴۷) کافی، ۱ / ۸۵. (۵۴۸) توحید، ص ۲۸۵، باب ۴۱ انه عزوجل. (۵۴۹) بحار الانوار، ۹۹ / ۲۲۷، باب السلام و الصلوة على امام الخلق... (۵۵۰) کافی، ۱ / ۲۹۷، باب الاشارة و النص على امير المؤمنين. (۵۵۱) کافی، ۲ / ۵۳۴، باب القول ان الاصبح والامساء... (۵۵۲) تفسیر عیاشی، ۲ / ۲۸۰، آیه هفدهم سوره بنی اسرائیل. (۵۵۳) فقیه، ۱ / ۲۳۵، باب ما يستحب من الدعاء فى كل صباح. (۵۵۴) علل الشرايع، ۱ / ۲۹، باب العلة التى من اجلها... (۵۵۵) تفسیر قمی، ۲ / ۱۳، معراج رسول الله صلى الله عليه وآله. (۵۵۶) تفسیر عیاشی، ۲ / ۲۸۰. (۵۵۷) کافی، ۲ / ۹۹، باب الشكر. (۵۵۸) سوره بقره، آیه ۲۶۹. (۵۵۹) کافی، ۱ / ۱۸۵، باب معرفة الامام. (۵۶۰) تفسیر عیاشی، ۱ / ۱۵۱. (۵۶۱) کافی ج ۲ / ۲۸۴، باب الكبائر. (۵۶۲) تفسیر عیاشی، ۱ / ۱۵۱، سوره بقره. (۵۶۳) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۹۲، قصه بخت النصر. (۵۶۴) وسائل الشیعه، ۲۷ / ۷۷، باب وجوب الرجوع فى جميع الاحكام... (۵۶۵) اقبال الاعمال (چاپ سنگی)، ۲۹۶، دعای آخر بعد صلوة العید. (۵۶۶) سوره بقره، آیه ۲۶۹. (۵۶۷) بحار الانوار، ۴ / ۵، باب آخر فى تأویل قوله تعالى: خلقت بيدى (۵۶۸) مناقب، ۳ / ۲۷۳، فضل فى الشواذ. (۵۶۹) توحید، ۱۹۳، باب اسماء الله تعالى و الفرق بينه. (۵۷۰) کافی، ۱ / ۱۱۶، باب معانى الاسماء. (۵۷۱) بحار الانوار، ۹۹ / ۱۹۵، باب ۹، الزيارات الجامعة التى يزار... (۵۷۲) کافی، ۱ / ۱۳۴، باب التوحيد. (۵۷۳) مستدرک، ۱۲ / ۲۹۶، باب تحريم اذاعة الحق مع الخوف. (۵۷۴) کافی، ۱ / ۴۲، فيما جاء ان حديثهم صعب مستصعب. (۵۷۵) بحار الانوار، ۲۶ / ۲۶۴، باب جوامع مناقبهم و فضائلهم. (۵۷۶) روایت بحار که خلفا النبیین علیه السلام آمده است صحیح است، و دور نیست که «الیقین» تصحیف شده باشد. (۵۷۷) در متن کتاب «لتمام الطوایه و الطواسین» دارد. (۵۷۸) الب به معنای سم نیست، تلفظ آن «إلب» با کسر همزه و به معنای عده‌ای که یک دشمن مشترک ایشان را به دور هم جمع می‌کند می‌باشد، در مجمع البحرین آمده است: الب فى حديث على عليه السلام: «واعجباً لطلحة الب على ابن عفان، حتى اذا قتل اعطاني صفقته اى جمع الناس من قولهم البت الابل إلباى جمعها و ساقها و البت الجيش جمعته و تالبوا نجمعوا». مترجم. (۵۷۹) سوره ص، آیه ۳۹. (۵۸۰) کافی، ۱ / ۴۰۲، باب فى ما جاء ان حديثهم صعب مستصعب. (۵۸۱) کافی، ۱ / ۴۰۲، باب فى ما جاء ان حديثهم صعب مستصعب. (۵۸۲) کافی، ۱ / ۱۴۷، باب البداء. (۵۸۳) بحار الانوار، ۸۹ / ۱۲۰، باب ۱۴ - ان القرآن مخلوق. (۵۸۴) شرح نهج البلاغه، ۱۸ / ۴۳، بند من الاقوال الحكمية. (۵۸۵) سوره فصلت، آیات ۴۲ - ۴۱. (۵۸۶) کافی، ۱ / ۸۹، باب الكون و المكان. (۵۸۷) تفسیر عیاشی، ۱ / ۸. (۵۸۸) کافی، ۱ / ۲۹۳، باب الاشارة و النص على امير المؤمنين عليه السلام. (۵۸۹) کافی، ۱ / ۲۳۰، باب ما اعطى الائمة من اسم الله. (۵۹۰) تفسیر صافی، ج ۵ / ۳۹۲، چاپ موسسه اعلمی، بیروت و بحار الانوار، ۳ / ۲۳۴ و توحید، ص ۹۲، مصباح کفعمی، ۳۲۹ و معانى الاخبار، ۶، باب معنى الصمد. (۵۹۱) سوره نساء، آیه ۸۳. (۵۹۲) تفسیر عیاشی، ۱ / ۲۶۰ از سوره نساء. (۵۹۳) تفسیر عیاشی، ۱ / ۳۶۱، از سوره انعام. (۵۹۴) سوره انعام، آیه ۵۹. (۵۹۵) تفسیر قمی، ۲ / ۲۱۲، معجزه النبى. (۵۹۶) معانى الاخبار، ۹۵، باب معنى الامام المبین. (۵۹۷) اکمال الدین، ۱ / ۲۱۱، باب اتصال الوصية من لدن آدم عليه السلام... (۵۹۸) امالى صدوق، ص ۴۰۲، المجلس الثالث و الستون. (۵۹۹) اکمال الدین، ۱ / ۲۱۲، باب اتصال الوصية امام. (۶۰۰) اصول کافی، معرب ۱ / ۴۴۳، به تعریب استاد علامه حسن زاده آملی. (۶۰۱) سوره انعام، آیه ۸۴. (۶۰۲) سوره آل عمران، آیه ۶۱. (۶۰۳) سوره نساء، آیه ۲۳. (۶۰۴) سوره اسراء، آیه ۱۱۰. (۶۰۵) بحار الانوار ج ۲۴ / ۳۰۳، باب ۶۶، ۱۰ انهم الصلوة و الزكاة و الحج. (۶۰۶) همان. (۶۰۷) سوره بقره، آیه ۱۱۵. (۶۰۸) کافی، ۸ / ۲۴۲، حديث القباب. (۶۰۹) بصائر الدرجات، ص ۵۳۶، باب فيه شرح امور النبى و الانبياء. (۶۱۰) رجال کشی، ص ۲۹۱، ماروی

فی محمد ابی زینب . ۶۱۱) کافی، ۱ / ۱۹۳، باب الاثمه و لاء امرالله . ۶۱۲) کافی، ۱ / ۱۱۳، باب حدوث الاسماء . ۶۱۳) سوره انعام، آیه ۷۹ . ۶۱۴) سوره انعام، آیات ۱۶۲ و ۱۶۳ . ۶۱۵) عوالی اللثالی، ج ۱ / ۴۰ الفصل الرابع فی ذکر احادیث . ۶۱۶) سوره زخرف، آیه ۴۱ . ۶۱۷) اقبال، ص ۷۰۶ فصل فی ما نذکر من الدعاء و القسم . ۶۱۸) اقبال، ص ۶۷۵ فصل فی نذکره من الدعاء . ۶۱۹) مناجات شعبانیه . ۶۲۰) سوره شعراء، آیه ۸۹ . ۶۲۱) در مجمع البیان ضمن سوره توحید روایت شده است . ۶۲۲) بحار الانوار، ۸۹ / ۳۸۴، باب ۲۴ . خصائص سوره توحید . ۶۲۳) سوره بقره، آیه ۳۱ . ۶۲۴) دعای کمیل . ۶۲۵) سوره نحل، آیه ۷۵ . ۶۲۶) تفسیر امام عسکری، ۲۲۱، سجود الملائکه لآدم و معناه . ۶۲۷) کافی، ۸ / ۹۵، حدیث الجنان . ۶۲۸) تفسیر قمی، ۲ / ۵۳، مکان الشیعه فی الحشر . ۶۲۹) در ضمن همین آیه . ۶۳۰) سوره مائده، آیه ۹۲ . ۶۳۱) اصول کافی، ۱ / ۴۲۶ و ۴۲۷ باب فیہ نکت و نتف من التزیل، چاپ بیروت و بحار الانوار، ۲۳ / ۳۸۰ . ۶۳۲) سوره مائده، آیه ۹۳ . ۶۳۳) سوره انفال، آیه ۲۹ . ۶۳۴) سوره حدید، آیه ۲۸ . ۶۳۵) سوره حج، آیه ۳۷ . ۶۳۶) سوره مائده، آیه ۹۳ . ۶۳۷) کافی، ۱ / ۷۸، باب حدوث العالم و اثبات المحدث . ۶۳۸) بحار الانوار، ۶ / ۱۵۶، باب ۶، سكرات الموت و شدائده . ۶۳۹) سوره حجر، آیه ۹۹ . ۶۴۰) تفسیر قمی، ۲ / ۲۹۵، اقشعرا - الکافر من سماعه القرآن . ۶۴۱) رجال کشی، ۲۶۷ فی ابی محمد هشام بن حکم . ۶۴۲) تفسیر امام، ۵۳ / اجتماع الرسول . ۶۴۳) سوره ملک، آیه ۲ . ۶۴۴) سوره انعام، آیات ۱۶۲، ۱۶۳ . ۶۴۵) اصول کافی، ۲ / ۱۷۵ باب طبقات الانبیاء و الرسل و الاثمه . ۶۴۶) عیون اخبار الرضا، ۱ / ۲۱۶، باب ما جاء عن الرضا . ۶۴۷) کافی، ۸ / ۲۹۱ حدیث نوح یوم القیامه . ۶۴۸) تفسیر عیاشی، ۱ / ۳۶۵، سوره انعام . ۶۴۹) وسائل الشیعه، ۲۵ / ۲۳، باب جمله من الاطمعه التي ینبغی . ۶۵۰) سوره مائده، آیه ۵۵ . ۶۵۱) سوره احزاب، آیه ۶ . ۶۵۲) کافی، ۱ / ۴۲۰، باب فیہ نکت و نتف من التزیل . ۶۵۳) سوره قصص، آیه ۳۳ . ۶۵۴) سوره حجر، آیه ۶ . ۶۵۵) سوره قمر، آیه ۲۵ . ۶۵۶) سوره نحل، آیه ۴۳ . ۶۵۷) کافی، ۱ / ۲۱۱، باب ان اهل الذکر ۶۵۸) تفسیر عیاشی، ۲ / ۲۶۰، سوره نحل . ۶۵۹) عیون اخبار الرضا، ۱ / ۲۳۹، باب ذکر مجلس الرضا . ۶۶۰) سوره طلاق، آیات ۱۰ و ۱۱ . ۶۶۱) بصائر الدرجات ۴۲۷ باب فی ... ۶۶۲) کافی، ۱ / ۲۱۱ (۶۶۳) سوره یس، آیه ۸۳ . ۶۶۴) کافی، ۱ / ۴۷۱، باب مولد ابی جعفر محمد بن علی علیه السلام . ۶۶۵) سوره هود، آیه ۸۶ . ۶۶۶) اکمال، ۱ / ۳۳۰، باب ما اخبر به ابو جعفر . ۶۶۷) کافی، ۸ / ۱۸، خطبه امیر المؤمنین به نام وسیله . ۶۶۸) کافی، ۱ / ۱۱۷، باب معانی الاسماء و اشتقاقها . ۶۶۹) کافی، ۱ / ۱۱۸، باب فی الاسماء . ۶۷۰) اصول کافی، ۱ / ۱۰۲، باب النهی عن صفة بغير ما وصف به . ۶۷۱) همان . ۶۷۲) مشکاة الانوار، ۱۰، الفصل الاول فی التوحید . ۶۷۳) سوره اسراء، آیه ۱۱۰ . ۶۷۴) سوره اعراف، آیه ۸۰ . ۶۷۵) تفسیر عیاشی، ۲ / ۴۲ / سوره اعراف . ۶۷۶) بحار، ۱۱ / ۱۵۰، تفسیر امام ص ۲۱۹، سجود الملائکه لآدم و معناه . ۶۷۷) کافی، ۱ / ۱۵۲، باب من آذى المسلمون و احتقرهم . ۶۷۸) لَوْلَا أَرْسَلْتِ إِلَيْنَا رَسُولًا فَتَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَنْزِلَ وَنَخْزِي سوره طه، آیه ۱۳۴ . ۶۷۹) سوره انعام، آیه ۱۵۳ . ۶۸۰) بحار الانوار، ۸ / ۶۶، باب ۲۲ . ۶۸۱) معانی الاخبار، ص ۲۲، باب معنی الصراط . ۶۸۲) بحار الانوار، ۸ / ۷۰، باب ۲۲ الصراط . ۶۸۳) سوره نور، آیات ۳۵ - ۴۰ . ۶۸۴) سوره تغابن، آیه ۸ . ۶۸۵) سوره اعراف، آیه ۱۵۷ . ۶۸۶) سوره حدید، آیه ۲۸ . ۶۸۷) سوره حدید، آیه ۱۲ . ۶۸۸) سوره صف، آیه ۸ . ۶۸۹) کافی، ۱ / ۱۹۴، باب ان الاثمه ولی نور الله عزوجل . ۶۹۰) دعای ابو حمزه ثمالی، اقبال ص ۷۲، فصل فیما نذکره من ادعیه تذکر، بلدامین ص ۲۰۹، شهر رمضان . ۶۹۱) کافی، ۱ / ۱۶۸، باب الاضطرار الی الحجة . ۶۹۲) نهج البلاغه، خطبه ۱۶۸، ص ۲۷۲، من خطبه له فی التوحید . ۶۹۳) کافی، ۱ / ۹۰، باب کون و مکان . ۶۹۴) کافی، ۸ / ۱۸، خطبه امیر المؤمنین علیه السلام به نام وسیله . ۶۹۵) صحیفه سجادیه، ۱۳۴ دعای ۲۸ . ۶۹۶) سوره آل عمران، آیه ۱۸ . ۶۹۷) سوره حدید، آیه ۳ . ۶۹۸) اقبال، ص ۳۴۸، فصل فی ما نذکره من ادعیه بوم عرفه . ۶۹۹) سوره انعام، آیات ۱۶۲ و ۱۶۳ . ۷۰۰) کافی، ۲ / ۱۶، باب الاخلاص . ۷۰۱) کافی، ۲ / ۲۵۳، باب من آذى المسلمین و احتقره . ۷۰۲) سوره بقره، آیه ۳۰ . ۷۰۳) بحار الانوار، ۳ / ۲۱۲، باب ۶، توحید و نفی، شرک .. ۷۰۴) کافی، ۱ / ۱۶۸، باب الاضطرار الی الحجة . ۷۰۵) کافی، ۸ / ۹۴، حدیث اهل الشام . ۷۰۶) سوره صفات، آیه ۱۸۰ . ۷۰۷) اقبال، ص ۶۸۷، فصل فیما نذکره من الدعاء . ۷۰۸) سوره نجم، آیه ۹ . ۷۰۹) سوره جن آیه ۲۶ و ۲۷ . ۷۱۰) کافی، ج ۱، ص ۲۵۶، باب نادر فیہ

ذکر الغیب. (۷۱۱) خراج، ج ۱، ص ۳۴۳، باب التاسع فی معجزات الامام علیه السلام. (۷۱۲) کافی، ج ۱، ص ۱۷۵، باب طبقات الانبياء و الرسل و الائمه عليهم السلام. (۷۱۳) بحار الانوار، ج ۱۲، ص ۱۲، باب ۱، علل...؛ اکمال الدین، ج ۱، ص ۴۸، جواب عن اعتراض آخر. (۷۱۴) توضیح آن این که: دین به کسر اسم آلت از دین به فتح است. «و الدین عن المبیع او القرض لغه» یعنی دین در مقابل کالا- و یا به معنای قرض لغتی است. چنان که در مجمع آمده است. پس مراد از دین آن است که وقوع معامله به آن است و نیز افاضه از خدا و استفاضه از عبد در تکوین و تشریح دین است. در تکوین به این معنا که دین حصه‌ای از وجود می‌باشد که خداوند آن را در بدو ایجاد عبد به وی افاضه می‌کند... اگر عبد آن را در اراده خدای تعالی صرف کند به الله اسمی نامیده می‌شود، همین الله ولی مؤمنین و عروه الوثقی و صراط مستقیم می‌باشد و اگر عبد آن را در هواها و مشتبهات نفسانی خرج کند به طاغوت و عروه غیر وثقی و صراط غیر مستقیم نامیده می‌شود. این راه رونده را گمراه می‌سازد و آن این آیه شریفه است: «لَسَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ... اولئك...» و فرمود: «وَمَنْ يَعْصِمَ بِاللَّهِ فَعَدُوٌّ هُدًى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» یعنی «هر کس به خدا چنگ زند به صراط مستقیم راهنمایی شده است» و در فقره «و اعلام التقی» در بیان حقیقت تقوی بیان بیشتری کرده‌ایم به آن مراجع کن. مصنف - ره - (۷۱۵) سوره توبه، آیه ۳۳. (۷۱۶) سوره توبه، آیه ۳۳. (۷۱۷) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۸۷، سوره براءت. (۷۱۸) بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۶۰، باب ۵، الآيات المؤولة بقيام القائم. (۷۱۹) روایت در بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۶۰، به نقل از کتر (جامع الفوائد و تأویل الآيات الطاهرة) از عبایه بن ربیع آنکه سمع أمير المؤمنين عليه السلام يقول هُوَ الَّذِي أُرْسِلَ رَسُولَهُ الْآيَةُ أَظْهَرَ ذَلِكَ بَعْدَ كَلَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ حَتَّى لَا يَبْقَى قَرْيَةٌ إِلَّا وَنُودِيَ فِيهَا بِشَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولَ اللَّهِ بَكْرَةً وَ عَشِيًّا. (۷۲۰) کافی، ج ۱، ص ۱۹۱، باب ان الائمه هم الهداة. (۷۲۱) بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۳، باب ۱، الاضطرار الى الحج. (۷۲۲) سوره روم، آیه ۳۰. (۷۲۳) کافی، ج ۲، ص ۱۲، باب فطرة الخلق على التوحيد. (۷۲۴) کافی، ج ۲، ص ۴۱۶، باب ثبوت الايمان و هل يجوز ان ينقله. (۷۲۵) توحيد، ص ۳۲۹، ۵۳، باب فطرة الله عزوجل الخلق على... (۷۲۶) کافی، ج ۲، ص ۱۲، باب فطرة الخلق على التوحيد. (۷۲۷) بحار الانوار، ج ۳، ص ۲۸۱، دین الحنيف و الفطرة، به نقل از غوالی اللثالی. (۷۲۸) سوره انعام، آیه ۱۴. (۷۲۹) سوره بقره، آیه ۱۳۸. (۷۳۰) کافی، ج ۲، ص ۱۴، باب فی ان الصبغة هي الاسلام. (۷۳۱) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۶۳، سوره بقره. (۷۳۲) فضائل الشیعه، ص ۸. (۷۳۳) سوره ص، آیه ۷۵. (۷۳۴) کافی، ج ۱، ص ۳۸۹، باب خلق ابدان الائمه و ارواحهم. (۷۳۵) کافی، ج ۱، ص ۳۸۵، باب موالید الائمه عليهم السلام. (۷۳۶) کافی، ج ۱، ص ۳۸۷، باب موالید الائمه عليهم السلام. (۷۳۷) منبع سابق. (۷۳۸) بحار الانوار، ج ۱۵، ص ۲۷، باب ۱، بدء خلقه و ما جرى له فی المیت. (۷۳۹) ظاهر این روایت قابل فهم نیست، مگر کسی به حقایق و بواطن آن برسد، و یا اگر قائل به مجهول بودن معنای تمام روایت شویم، برخی از این تفصیل‌ها به ویژه در این بخش مسلم غلط بوده و از دهن مبارک معصوم علیه السلام نمی‌باشد و یا علم آن را به اهلش و گذاریم و درباره آن اظهار نظر نماییم. (۷۴۰) سوره انبیاء، آیه ۳۷. (۷۴۱) کافی، ج ۲، ص ۲، باب طینه المؤمن و الکافر. (۷۴۲) سوره انفال، آیه ۲۹. (۷۴۳) سوره حدید، آیه ۲۸. (۷۴۴) سوره نحل آیه ۲. (۷۴۵) سوره شوری، آیه ۵۲. (۷۴۶) سوره غافر، آیه ۱۵. (۷۴۷) کافی، ج ۱، ص ۲۷۳، باب الروح التي يسددها الله بها الائمه عليهم السلام. (۷۴۸) بحار الانوار، ج ۱۸، ص ۳۶۴، ب ۲،...، آخر فی کیفیت صدور الوحي. (۷۴۹) کافی، ج ۱، ص ۲۷۲، باب فيه ذكر ارواح التي في الائمه. (۷۵۰) معانی الاخبار، ص ۱۳۲، باب معنای عصمت امام. (۷۵۱) سوره اسراء، آیه ۹. (۷۵۲) سوره آل عمران، آیه ۱۰۳. (۷۵۳) بحار الانوار، ج ۶۵، ص ۲۳۳، باب الفرق بين الايمان و الاسلام به نقل از عیاشی، ج ۱، ص ۱۰۲، سوره بقره. (۷۵۴) امالی طوسی، ۲۷۲، مجلس دهم، و فيه بقية الحديث. (۷۵۵) سوره انعام، آیه ۱۲۵. (۷۵۶) کافی، ج ۲، ص ۲۱۴، باب فی ترک دعاء الناس. (۷۵۷) کافی، ج ۱، ص ۱۶۶، باب الهدایة انه من الله عزوجل. (۷۵۸) توحيد، ص ۴۱۵، باب التعريف و البيان و الحج. (۷۵۹) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۳۲۱ و ۳۷۶. (۷۶۰) سوره اسراء، آیات ۷۳ و ۷۴. (۷۶۱) سوره زمر، آیه ۶۵. (۷۶۲) سوره حاقه، آیات ۴۴ و ۴۵. (۷۶۳) سوره اسراء، آیه ۷۴. (۷۶۴) سوره فصلت، آیه ۳۶. (۷۶۵) سوره فصلت، آیه ۳۴ و ۳۵. (۷۶۶) سوره اعراف، آیه ۲۰۰. (۷۶۷) وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۱۳۴، باب استحباب الاستعاذه و

بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۳۵، باب القرائة و آدابہ و احکامہ. ۷۶۸) صحیفه سجادیه، ص ۸۴، دعای هفدهم، و کان من دعائه علیه السلام علی الشیطان. ۷۶۹) سوره احزاب، آیه ۳۳. ۷۷۰) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۱۴، صلح الحدیبیة. ۷۷۱) سوره فتح، آیه ۲. ۷۷۲) بحار الانوار، ج ۱۷، ص ۷۵، و ج ۶۸، ص ۲۴ و متشابه القرآن، ج ۲، ص ۱۰. ۷۷۳) به اخبار قبلی مراجعه شود. ۷۷۴) بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۱۵۱، باب ۳۲، ادعیة المناجات. ۷۷۵) کافی، ج ۲، ص ۲۸۱، باب الکبائر. ۷۷۶) سوره واقعه، آیات ۸ - ۱۰. ۷۷۷) سوره بقره، آیه ۲۵۳. ۷۷۸) بحار، ج ۶۸، ص ۲۳، باب ۱۱، الشکر. ۷۷۹) سوره مؤمنون، آیه ۶۰. ۷۸۰) البلد الامین، ص ۲۰۹، شهر رمضان، و مصباح المتعجد، ص ۵۸۷، دعاء السحر فی شهر رمضان. ۷۸۱) سوره اعراف، آیه ۲۳. ۷۸۲) سوره طه، آیه ۱۲۱. ۷۸۳) بلد امین، ص ۲۰۹، شهر رمضان، و مصباح المتعجد، ص ۵۸۷، دعاء السحر فی شهر رمضان. ۷۸۴) بحار الانوار، ج ۸۴، ص ۳۳۸، باب ۱۳، نافله الفجر و کیفیتها، به نقل از بلد امین، ص ۴۷، الاستغفار الامیر المؤمنین علیه السلام. ۷۸۵) سوره نجم، آیه ۳۹. ۷۸۶) سوره نجم، آیات ۴۰ و ۴۱. ۷۸۷) سوره الرحمن، آیه ۱ - ۴. ۷۸۸) بحار الانوار، ج ۲۴، ص ۶۷، باب ۳۰، انهم علیهم السلام النجوم به نقل از تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۴۳، سوره الرحمن. ۷۸۹) سوره اسراء، آیه ۷۰. ۷۹۰) امالی طوسی، ص ۴۸۹، المجلس السابع عشر. ۷۹۱) بحار الانوار، ج ۵۷، ص ۳۰۰، باب ۳۹، فضل الانسان به نقل از تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۰۲، از سوره بنی اسرائیل. ۷۹۲) کافی، ج ۱، ص ۱۳۴، باب الروح. ۷۹۳) سوره ص، آیه ۷۲. ۷۹۴) بحار الانوار، ج ۱۷، ص ۶، باب وجوب طاعته و حبه، به نقل از کافی، ج ۱، ص ۲۶۷، باب التفویض الی رسول الله صلی الله علیه و آله. ۷۹۵) سوره مائده، آیه ۱۰۵. ۷۹۶) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۲۶، ذیح اسحاق. ۷۹۷) سوره صافات، آیه ۱۳۰. ۷۹۸) سوره صافات، آیه ۱۲۹ و ۱۳۰. ۷۹۹) بحار، ج ۱۶، ص ۸۷، باب ۶، اسمائه صلی الله علیه و آله، نقل از معانی... ۸۰۰) بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۶۷، باب ۸، ان آل یس آل محمد و جوامع الجامع چاپ سوم، مکتبه کعبه، ص ۳۹۰. ۸۰۱) سوره توبه، آیه ۱۱۹. ۸۰۲) سوره مائده، آیه ۱۱۹. ۸۰۳) کافی، ج ۱، ص ۲۰۸، باب ما فوض الله عزوجل الی رسوله صلی الله علیه و آله. ۸۰۴) منبع سابق. ۸۰۵) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۰۷، مسجد الضرار. ۸۰۶) سوره جن، آیه ۲۶ و ۲۷. ۸۰۷) کافی، ۱/۲۷۳، باب الروح التي سدّد الله بها الائمة. ۸۰۸) سوره شوری، آیه ۵۲. ۸۰۹) منبع سابق. ۸۱۰) سوره اسراء، آیه ۸۵. ۸۱۱) سوره روم، آیه ۲۷. ۸۱۲) سوره قلم، آیه ۴. ۸۱۳) سوره حشر، آیه ۷. ۸۱۴) سوره نساء، آیه ۸۰. ۸۱۵) کافی، ج ۱، ص ۱۹۳، باب ان الائمة خلفاء - عزوجل - ۸۱۶) سوره نور، آیه ۵۵. ۸۱۷) به منبع سابق مراجعه کنید. ۸۱۸) کافی، ج ۱، ص ۲۵۰، فی شأن انا انزلنا. ۸۱۹) سوره بقره، آیه ۳۰. ۸۲۰) سوره حجر، آیه ۲۸ و ۲۹. ۸۲۱) سوره ص، آیه ۷۱ و ۷۲. ۸۲۲) سوره حشر، آیه ۲۴. ۸۲۳) سوره حدید، آیه ۲۲. ۸۲۴) تهذیب، ج ۳، ص ۷۹ و ۸۶، الدعای بین الركعات العشرة المزیدة. ۸۲۵) سوره بقره، آیه ۵۴. ۸۲۶) سوره نساء، آیه ۸۳. ۸۲۷) بحار الانوار، ج ۲۳/۲۸۳، باب ۱۷، وجوب طاعتهم علیهم السلام. ۸۲۸) بحار الانوار، ج ۲۳/۲۹۵، به نقل از تفسیر عیاشی ۱/۲۶۰، سوره نساء. ۸۲۹) کافی، ج ۱/۱۹۰، باب فی أنّ الائمة شهداء الله عزوجل. ۸۳۰) سوره نساء، آیه ۴۱. ۸۳۱) منبع سابق. ۸۳۲) سوره بقره، آیه ۱۴۳. ۸۳۳) بحار الانوار، ۱۶/۳۷۵، ج ۲۳/۲۳۶ و ۲۳۷ و تفسیر فرات، ص ۲۷۵. ۸۳۴) کافی، ۲۱۹، باب عرض الاعمال علی النبی. ۸۳۵) سوره توبه، آیه ۱۰۵. ۸۳۶) منبع سابق. ۸۳۷) خصال، ج ۲، ص ۶۳۹. ۸۳۸) بحار الانوار، ج ۲۷، ص ۴۱، باب ۱۵، انهم الحجّة، به نقل از بصائر الدرجات، ص ۳۳۸، باب ۱۲، فی الائمة انهم يعرفون. ۸۳۹) بصائر الدرجات، ص ۴۹۳، باب ۱۴، باب فی الائمة ان الخلق الذي خلف. ۸۴۰) بحار الانوار، ج ۲۷، ص ۴۶، باب ۱۵، انهم الحجّة علی جمیع العوالم، به نقل از سرائر. ۸۴۱) کافی، ج ۸، ص ۲۶۷، حدیث نوح یوم القیامة. ۸۴۲) کافی، ج ۱، ص ۲۵۰، باب فی شأن انا انزلناه فی لیلۃ القدر. ۸۴۳) سوره قدر، آیه ۱ و ۲. ۸۴۴) سوره اعراف، آیه ۲۷ و ۲۸. ۸۴۵) سوره بقره، آیه ۲۵۶ و ۲۵۷. ۸۴۶) سوره نحل، آیه ۱۰۰ - ۹۸. ۸۴۷) سوره بقره، آیه ۲۸۶. ۸۴۸) سوره بقره، آیه ۳۳ - ۳۰. ۸۴۹) سوره شعراء، آیه ۲۲۷. ۸۵۰) کافی، ج ۲، ص ۱۵، باب الاخلاص؛ وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۶۷. ۸۵۱) سوره حجر، آیه ۸۷. ۸۵۲) توحید، ص ۱۵۰، باب تفسیر قول الله عزوجل... ۸۵۳) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۴۹، سوره حجر. ۸۵۴) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۷، میلاد النبی صلی الله علیه و آله. ۸۵۵) بحار الانوار، ج ۲۴، ص ۱۱۶ - ۱۱۴، باب ۳۹ - سوره حجر. ۸۵۶)

بصائر الدرجات، ص ۶۵، باب ۴، فی الاثمه من آل محمد. (۸۵۷) توحید، ص ۱۵۰، باب تفسیر قول الله عزوجل ... (۸۵۸) عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۳۰. (۸۵۹) تفسیر امام حسن عسکری، ص ۵۸، باب فی ما جاء عن الامام. (۸۶۰) اقبال، ۶۶۷، فصل فی تذکره من الدعاء فی شهر... (۸۶۱) اقبال، ۶۶۷، فصل فی ما تذکره من الدعاء فی شهر... (۸۶۲) کافی، ج ۱، ص ۱۴۰، باب جوامع التوحید، و فیہ بسند آخر الی ابی ابراهیم علیه السلام (۸۶۳) کافی، ج ۱، ص ۱۳۹، باب جوامع التوحید. (۸۶۴) کافی، ج ۱، ص ۱۱۷، باب معانی الاسماء و اشتقاقها. (۸۶۵) کافی، ج ۱، ص ۱۱۸، باب معانی الاسماء و اشتقاقها. (۸۶۶) اقبال، ص ۸۰، دعا آخر فی السحر. (۸۶۷) کافی، ج ۱، ص ۱۱۶، باب معانی الاسماء و اشتقاقها. (۸۶۸) سوره بقره، آیه ۱۵۲. (۸۶۹) سوره بقره، آیه ۱۹۸. (۸۷۰) سوره انسان، آیه ۲۵. (۸۷۱) سوره اعلیٰ، آیه ۱۴ و ۱۵. (۸۷۲) سوره مزمل، آیه ۸. (۸۷۳) سوره اسراء، آیه ۱۱۰. (۸۷۴) سوره اعلیٰ، آیه ۱. (۸۷۵) بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۱۵۱، باب ۱۳۲، ادعیه المناجات. (۸۷۶) سوره اعراف، آیه ۱۷۲. (۸۷۷) بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۲۴، باب ۱، بدو ارواحهم و انوارهم و طینتهم. (۸۷۸) سوره جن، آیه ۱۶. (۸۷۹) بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۲۴، باب ۱. (۸۸۰) کافی، ج ۵، ص ۱۳، باب من یجب علیه الجهاد و... (۸۸۱) سوره نحل، آیه ۱۲۵. (۸۸۲) سوره اعراف، آیه ۱۱. (۸۸۳) بحار الانوار، ج ۲، ص ۱۲۵، و ج ۹، ص ۲۵۵ و ج ۷۰، ص ۴۰۲ و تفسیر امام، ص ۵۲۷. (۸۸۴) سوره بقره، آیه ۱۱۱. (۸۸۵) سوره عنکبوت، آیه ۴۶. (۸۸۶) سوره نحل، آیه ۱۲۵. (۸۸۷) سوره بقره، آیه ۱۱۱. (۸۸۸) سوره بقره، آیه ۱۱۱. (۸۸۹) سوره یس، آیه ۷۸. (۸۹۰) سوره یس، آیه ۷۹. (۸۹۱) سوره یس، آیه ۸۱. (۸۹۲) احتجاج، ج ۱، ص ۱۸۳ و کتب محمد بن ابی بکر از معاویه و ص ۲۱ و ص ۱۰۰ و ج ۳، ص ۴۳۴. (۸۹۳) تفسیر امام، ص ۵۲۷ فی ان الجدل علی قسمین. (۸۹۴) سوره مؤمنون، آیه ۱۱۵. (۸۹۵) بحار الانوار، ج ۵، ص ۳۱۳، به نقل از علل الشرایع، ج ۱، ص ۹، باب عله خلق الخلق و اختلاف احوالهم. (۸۹۶) منبع سابق. (۸۹۷) سوره محمد، آیه ۳۷. (۸۹۸) لَمَّا يَكُونُوا أُمَّةً لَّكُمْ» سوره محمد، آیه ۳۸. (۸۹۹) سوره نساء، آیه ۱۴۷. (۹۰۰) سوره اسراء، آیه ۷. (۹۰۱) سوره سجده، آیه ۱۷. (۹۰۲) بیان مطلب فوق این است که: کمال بودن صفات در صورتی محقق می شود که بتوانند ظهور کنند و آثار آنها بر آنها مترتب شود، و گرنه تفاوتی نیست که کسی چنین صفتی داشته باشد و یا نداشته باشد و چون ظهور صفات خدا به لحاظ صفات خدا بودن در عالم امکان ممکن نیست، چه این که عالم امکان محدود است و آنها غیر محدودند بنابراین عالم امکان نمی تواند گنجایش صفات را داشته باشد، بنابراین باید آثار آن صفات آشکار شود، چنانکه خود شما نیز این طوری هستید، لذا خلائق را از آسمانها و زمین و موجودات در آنها را خلق کرد تا هر کدام از آن صفات در عالم امکان مظهری داشته و هر کدام از موجودات مرتبه و شأنی از آن صفات را نشان دهند، بنابراین در وجود تکرار وجود ندارد، بلکه هر موجودی را خداوند برای آشکار کردن صفتی ویژه آفریده است. (مصنف) (۹۰۳) کافی، ج ۱، ص ۱۳۴، باب الروح، بحار الانوار، ج ۴، ص ۱۳، باب ۶، تأویل قوله تعالی و نفخت فیہ... (۹۰۴) سوره حجر، آیه ۲۹. (۹۰۵) کافی، ج ۲، ص ۱۵، باب الاخلاص. (۹۰۶) سوره حجر، آیه ۳. (۹۰۷) تضمین آیه شریفه لیهلک من هلک عن بینه... سوره انفال، آیه ۴۲، و نیز آیه شریفه «لَوْلَا أَرْسَلْنَا إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى» سوره طه، آیه ۱۳۴ و نیز آیه «فَاسْتَجَبُوا لِعَمِي عَلَى الْهُدَى فَأَخَذْتَهُمْ صَاعِقَةً الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ»، سوره فصلت آیه ۱۷ و نیز آیات دیگر... (۹۰۸) سوره اسراء، آیه ۲۰ - ۱۸. (۹۰۹) کافی، ج ۱، ص ۱۵۴، باب الخیر و الشر. (۹۱۰) کافی، منبع سابق و بحار الانوار، ج ۵، ص ۱۶۰. (۹۱۱) اقبال، ص ۷۰۶، فضل فیما تذکره من الدعاء و بلد امین، ص ۱۸۹، شهر رمضان، مصباح کفعمی، ص ۵۵۵ و مصباح المتعجد، ص ۸۴۴. (۹۱۲) سوره نحل، آیه ۳۳. (۹۱۳) سوره مدثر، آیه ۳۸. (۹۱۴) سوره طور، آیه ۲۱. (۹۱۵) سوره تحریم، آیه ۷. (۹۱۶) سوره بقره، آیه ۱۵۷ - ۱۵۵. (۹۱۷) سوره بقره، آیه ۱۵۳. (۹۱۸) مصباح الشریعہ، ص ۱۸۵، باب ۸۸. (۹۱۹) سوره بقره، آیه ۱۵۵. (۹۲۰) سوره مدثر، آیه ۴۳ - ۴۰. (۹۲۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۵، اقشعرار الکافر من سماعه القرآن، بحار، ج ۲۴، ص ۷ و ص ۳۰۰. (۹۲۲) کافی، ج ۱، ص ۴۱۹، باب فیہ نکت و نتف من التنزیل و بحار الانوار، ج ۲۴، ص ۳۳۸، باب جوامع التأویل ما انزل فیهم. (۹۲۳) سوره واقعه، آیه ۱۰ و ۱۱. (۹۲۴) کافی، ج ۱، ص ۴۳۴، باب فیہ نکت و نتف من التنزیل. (۹۲۵) سوره شمس، آیه ۱۰ - ۱. (۹۲۶) سوره توبه،

آیه ۱۱۱ و ۱۱۲. ۹۲۷) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۵۷ و ۶۳، سوره بقره. ۹۲۸) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۰۶ و ۳۶۵ و ج ۲، ص ۱۱۶ و ۲۲۷. ۹۲۹) سوره جاثیه، آیه ۱۸. ۹۳۰) کافی، ج ۲، ص ۶۲، باب الرضا بالقضاء. ۹۳۱) بحار الانوار، ج ۶۹، ص ۳۳۶، به نقل از کافی، ج ۲، ص ۶۲، باب الرضا بالقضاء. ۹۳۲) کافی، ج ۲، ص ۶۳، باب الرضا بالقضاء. ۹۳۳) کافی، ج ۲، ص ۶۳، باب الرضا بالقضاء. ۹۳۴) کافی، ج ۸، ص ۱۵۶، حدیث الذی اضاف رسول الله بالطائف. ۹۳۵) سوره آل عمران، آیه ۱۶۹. ۹۳۶) سوره فصلت، آیه ۴۱ و ۴۲. ۹۳۷) بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۱۲۰، به نقل از عیاشی، ج ۲، ص ۶، فی فضل القرآن. ۹۳۸) بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۱۱۷ تا ۱۲۱، باب ۱۴، ان القرآن مخلوق، به نقل از توحید و امالی و تفسیر عیاشی و کشی. ۹۳۹) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۸، فی فضل القرآن، رجال کشی، ص ۴۹۰، اصحاب الرضا علیه السلام. ۹۴۰) بحار، ج ۲۳، ص ۲۷۷، باب ان الامانة فی القرآن، به نقل از بصائر الدرجات، ص ۷۷، باب ما عند الائمه من سلاح الرسول. ۹۴۱) ارشاد، مفید، ج ۲، ص ۱۸۷، باب ذکر الامام القائم، بعد ابی جعفر علیه السلام. ۹۴۲) بصائر الدرجات، ص ۱۷۴، باب ما عند الائمه من سلاح الرسول. ۹۴۳) احتجاج، ج ۲، ص ۲۷۱، احتجاج ابی عبدالله الصادق علیه السلام. ۹۴۴) بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۱۸، باب جهات علومهم و ما عندهم. ۹۴۵) منبع سابق. ۹۴۶) بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۱۳۶، باب ۸، ان الله تعالی یرفع الامام. ۹۴۷) سوره انعام، آیه ۱۱۵. ۹۴۸) سوره نور، آیه ۲۴. ۹۴۹) سوره غاشیه، آیه ۲۵ و ۲۶. ۹۵۰) کافی، ج ۸، ص ۱۵۹، باب حدیث الناس يوم القيامة. ۹۵۱) کافی، ج ۸، ص ۱۶۳، باب حدیث الناس يوم القيامة. ۹۵۲). ۹۵۳) سوره نساء، آیه ۱۷۴؛ «از پروردگار شما برهانی برای شما آمده و به سوی شما نور آشکاری فرستادیم.» ۹۵۴) سوره هود، آیه ۹۷. ۹۵۵) سوره نمل، آیه ۳۳. ۹۵۶) سوره ص، آیه ۳۹. ۹۵۷) سوره حشر، آیه ۷. ۹۵۸) احتجاج، ج ۲، ص ۴۳۳. ۹۵۹) عیون الاخبار الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۲۱۶، باب ما جاء عن الرضا علیه السلام فی وصف الله. ۹۶۰) کمال الدین، ج ۲، ص ۶۷۵، باب فی نوادر الکتاب. ۹۶۱) امالی، طوسی، ۴۰۶، مجلس چهاردهم. ۹۶۲) کافی، ج ۱، ص ۱۹۸، باب نادر جامع فی فضل الامام و صفاته. ۹۶۳) سوره انعام، آیه ۳۸. ۹۶۴) سوره مائده، آیه ۳. ۹۶۵) سوره بقره، آیه ۱۲۴. ۹۶۶) سوره بقره، آیه ۱۲۴. ۹۶۷) سوره بقره، آیه ۱۲۴. ۹۶۸) سوره انبیاء، آیه ۷۲ و ۷۳. ۹۶۹) سوره آل عمران، آیه ۶۸. ۹۷۰) سوره روم، آیه ۵۶. ۹۷۱) سوره قصص، آیه ۶۸. ۹۷۲) سوره احزاب، آیه ۳۶. ۹۷۳) سوره قلم، آیه ۴۱ - ۳۶. ۹۷۴) سوره محمد، آیه ۲۴. ۹۷۵) سوره توبه، آیه ۸۷. ۹۷۶) سوره انفال، آیه ۲۱. ۹۷۷) سوره انفال، آیه ۲۲. ۹۷۸) سوره انفال، آیه ۲۳. ۹۷۹) سوره بقره، آیه ۹۳. ۹۸۰) سوره حدید، آیه ۲۱. ۹۸۱) سوره یونس، آیه ۳۵. ۹۸۲) سوره بقره، آیه ۲۶۹. ۹۸۳) سوره بقره، آیه ۲۴۷. ۹۸۴) سوره نساء، آیه ۱۱۳. ۹۸۵) سوره نساء، آیه ۵۴ و ۵۵. ۹۸۶) سوره قصص، آیه ۵۰. ۹۸۷) سوره محمد، آیه ۸. ۹۸۸) سوره غافر، آیه ۳۵. ۹۸۹) سوره مائده، آیه ۵۵. ۹۹۰) سوره بقره، آیه ۲۵۶. ۹۹۱) سوره بقره، آیه ۲۵۵. ۹۹۲) کافی، ج ۱، ص ۴۴۶، باب مولد النبی صلی الله علیه وآله و وفاته. ۹۹۳) کافی، ج ۱، ص ۳۸۹، باب خلق ابدان الائمه و ارواحهم. ۹۹۴) و او کسی است که مردم را می آورد، سپس اعاده می کند و اعاده بر او آسان تر است و او دارای مثل اعلی در آسمانها و زمین است و او عزیز حکیم است. (سوره روم، آیه ۲۷). ۹۹۵) سوره رحمن، آیه ۲۶ و ۲۷. ۹۹۶) سوره قصص، آیه ۸۸. ۹۹۷) بحار الانوار، ج ۴، ص ۷، باب ۱، تأویل قوله تعالی، خلقت بیدی. ۹۹۸) مناقب، ج ۳، ص ۲۷۲، فصل فی شواذ... ۹۹۹) توحید، ص ۱۹۳، باب ۲۹، اسماء الله تعالی و فرق... ۱۰۰۰) کافی، ج ۱، ص ۱۱۶، باب معانی الاسماء و اشتقاقه. ۱۰۰۱) سوره یونس، آیه ۵۷ و ۵۸. ۱۰۰۲) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۱۳، سوره یونس. ۱۰۰۳) عیاشی، ج ۲، ص ۱۲۴، سوره یونس. ۱۰۰۴) بحار الانوار، ج ۲۴، ص ۶۴، باب ۲۹، انهم علیهم السلام نعمه الله... ۱۰۰۵) عیاشی، ج ۲، ص ۱۲۴، سوره یونس. ۱۰۰۶) سوره بقره، آیه ۲۷. ۱۰۰۷) سوره رعد، آیه ۲۱ - ۱۹. ۱۰۰۸) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۶۳، سوره رعد. ۱۰۰۹) کافی، ج ۲، ص ۱۵۶، باب صلوة الرحم. ۱۰۱۰) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۰۸، سوره رعد. ۱۰۱۱) منبع سابق. ۱۰۱۲) سوره رعد، آیه ۲۵ - ۲۰. ۱۰۱۳) سوره اعراف، آیه ۴۰. ۱۰۱۴) سوره اعراف، آیه ۴۲. ۱۰۱۵) سوره نساء، آیه ۵۸. ۱۰۱۶) بصائر الدرجات، ص ۱۸۰، باب من عند الائمه علیهم السلام من سلاح رسول الله صلی الله علیه وآله. ۱۰۱۷) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۴۹، سوره نساء. ۱۰۱۸) بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۲۷۷، باب ۱۶، ان الامانة فی

القران. (۱۰۱۹) کافی، ج ۱، ص ۳۷۸، باب ما يجب على الناس... (۱۰۲۰) کافی، ج ۱، ص ۲۷۶، باب ان الامام يعرف الامام الذى... (۱۰۲۱) تفسير عياشى، ج ۱، ص ۲۴۶، سورة نساء. (۱۰۲۲) سورة احزاب، آیه ۷۲. (۱۰۲۳) عيون اخبار الرضا، ص ۳۰۶، باب فيما جاء عن الامام على بن... (۱۰۲۴) معانى الاخبار، ص ۱۱۰، باب معانى الامانة التى عرضت على... (۱۰۲۵) کافی، ج ۱، ص ۴۱۳، باب نکت و تنف... (۱۰۲۶) بحار الانوار، ج ۵۷، ص ۲۸۰، باب ۳۹، فضل الانسان؛ بصائر الدرجات، ص ۷۶، باب آخر، فى ولايته امير المؤمنين عليه السلام (۱۰۲۷) معانى الاخبار، ص ۱۱۰، باب معنى الامانة التى... (۱۰۲۸) تفسير قمى، ج ۲، ص ۱۹۸، نزول آية الحجاب... (۱۰۲۹) سورة بقره، آیه ۱۸۹. (۱۰۳۰) بحار الانوار، ج ۲۸، ص ۱۹۸، باب ۴، وسائل الشيعه، ج ۲۷، ص ۳۴، باب تحريم الحكم بغير الكتاب. (۱۰۳۱) احتجاج، ج ۱، ص ۱۵۵، احتجاجه على جماعة كثيرة من المهاجر. (۱۰۳۲) بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۱۹، باب ۷، فضائل اهل بيت عليهم السلام. (۱۰۳۳) تفسير عياشى، ج ۱، ص ۸۴، سورة بقره. (۱۰۳۴) بحار الانوار، به نقل از احتجاج، ج ۲۴، ص ۲۴۸، باب ۶۲، انهم عليهم السلام اهل الامر. (۱۰۳۵) سورة عنكبوت، آیه ۲. (۱۰۳۶) سورة آل عمران، آیه ۱۴۰ و ۱۴۱. (۱۰۳۷) سورة آل عمران، آیه ۱۵۴. (۱۰۳۸) کافی، ج ۲، ص ۲۵۲، باب شدة ابتلاء المؤمن. (۱۰۳۹) کافی، ج ۲، ص ۲۵۳، باب شدة ابتلاء... (۱۰۴۰) بحار الانوار، ج ۹۰، ص ۳۷۱، باب ۲۴، علة الابطاء... کافی، ج ۲، ص ۲۵۳، باب شدة ابتلاء المؤمن. (۱۰۴۱) باب شدة ابتلاء المؤمن، ج ۲، ص ۲۵۳. (۱۰۴۲) سورة مدثر، آیه ۳۱. (۱۰۴۳) کافی، ج ۱، ص ۴۲۷، باب فيه نکت و تنف. (۱۰۴۴) سورة مدثر، آیه ۳۵ - ۳۲. (۱۰۴۵) سورة مدثر، آیه ۳۶ و ۳۷. (۱۰۴۶) سورة مدثر، آیه ۳۸ و ۳۹. (۱۰۴۷) تفسير قمى، ج ۲، ص ۳۴۸، فضل النبى صلى الله عليه وآله و على عليه السلام و حمزه و جعفر... (۱۰۴۸) سورة مدثر، آیه ۴۳ - ۴۰. (۱۰۴۹) کافی، ج ۱، ص ۴۱۹، باب فيه نکت و تنف من التنزيل... (۱۰۵۰) سورة واقعه، آیه ۱۰ و ۱۱. (۱۰۵۱) کافی، ج ۱، ص ۴۳۴، باب فيه نکت و تنف من التنزيل... (۱۰۵۲) تفسير قمى، ج ۲، ص ۳۹۵، اقشعرار الكافر من سماعه القرآن. (۱۰۵۳) سورة مدثر، آیه ۴۹ - ۴۵. (۱۰۵۴) کافی، ج ۱، ص ۴۳۴، باب فيه نکت و تنف... (۱۰۵۵) تفسير قمى، ج ۲، ص ۳۹۵، اقشعرار الكفار... (۱۰۵۶) سورة مريم، آیه ۸۷. (۱۰۵۷) کافی، ج ۱، ص ۴۳۱، باب فيه نکت و... (۱۰۵۸) تفسير قمى، ج ۲، ص ۵۶، كيفية الوصية... (۱۰۵۹) سورة رعد، آیه ۲۵ - ۲۱. (۱۰۶۰) سورة نور، آیه ۳۶. (۱۰۶۱) سورة اسراء، آیه ۱۱۰. (۱۰۶۲) سورة نساء، آیه ۱۰۵. (۱۰۶۳) کافی، ج ۱، ص ۲۶۷، باب التفويض الى رسول الله صلى الله عليه وآله (۱۰۶۴) سورة هود، آیه ۱۰۸ - ۱۰۵. (۱۰۶۵) تفسير عياشى، ج ۲، ص ۱۵۹، سورة هود. (۱۰۶۶) سورة كهف، آیه ۳. (۱۰۶۷) تفسير عياشى، ج ۲، ص ۱۶۰، سورة هود. (۱۰۶۸) سورة بقره، آیه ۳۱. (۱۰۶۹) سورة نساء، آیه ۴۸. (۱۰۷۰) من لا يحضره الفقيه، ج ۳، ص ۵۷۴، باب معرفة الكبائر التى اوعدها الله. (۱۰۷۱) من لا يحضره الفقيه، ج ۴، ص ۴۱۱، و من الفاظ رسول الله صلى الله عليه وآله... (۱۰۷۲) تفسير عياشى، ج ۱، ص ۲۴۵، سورة نساء. (۱۰۷۳) تفسير عياشى، ج ۱، ص ۲۴۶، سورة نساء. (۱۰۷۴) توحيد، ص ۴۰۹، باب الامر و النهى و الوعد. (۱۰۷۵) سورة هود، آیه ۱۰۷. (۱۰۷۶) کافی، ج ۲، ص ۲۵۵، باب شدة ابتلاء المؤمن. (۱۰۷۷) کافی، ج ۲، ص ۲۵۸، باب شدة ابتلاء المؤمن. (۱۰۷۸) تفسير قمى، ج ۲، ص ۲۵۰، ماذا يعطى الله و ليه فى الجنان. (۱۰۷۹) سورة زمر، آیه ۵۳. (۱۰۸۰) کافی، ج ۸، ص ۳۵، خطبة الطالوتيه. (۱۰۸۱) معانى الاخبار، ص ۱۰۷، باب معانى ماروى ان فاطمة احصنت... (۱۰۸۲) قمى، ج ۲، ص ۲۵۰، ماذا يعطى الله و ليه الجنان. (۱۰۸۳) معانى الاخبار، ص ۱۰۷، باب معانى ماروى ان فاطمة احصنت... (۱۰۸۴) کافی، ج ۲، ص ۴۶۴، باب ان الايمان لا يضره سيئته. (۱۰۸۵) سورة مائدة، آیه ۲۷. (۱۰۸۶) کافی، ج ۲، ص ۴۶۴، باب ان الايمان يضره سيئته. (۱۰۸۷) سورة توبه، آیه ۵۴. (۱۰۸۸) امالى مفيد، ص ۲۹۸، المجلس الخامس و الثلاثون. (۱۰۸۹) بحار الانوار، ج ۶، ص ۱۰۰، باب الصفح عن الشيعة و شفاعتهم. (۱۰۹۰) سورة فرقان، آیه ۲۳. (۱۰۹۱) کافی، ج ۵، ص ۱۲۶، باب المكاسب الحرام. (۱۰۹۲) بصائر الدرجات، ص ۴۳۶، باب الاعمال تعرض على رسول الله صلى الله عليه وآله. (۱۰۹۳) قمى، ج ۲، ص ۱۱۲، على عليه السلام افضل الساعات. (۱۰۹۴) تفسير قمى، ج ۲، ص ۴۱۸، سورة غاشيه. (۱۰۹۵) سورة غاشيه، آیه ۲ و ۳. (۱۰۹۶) کافی، ج ۸، ص ۱۶۰، حديث الناس يوم القيامة. (۱۰۹۷) سورة غاشيه، آیه ۳ و ۴. (۱۰۹۸) کافی، ج ۸، ص ۲۱۲، حديث الناس يوم القيامة. (۱۰۹۹) سورة نساء، آیه ۱۳۷. (۱۱۰۰) تفسير قمى، ج ۱،

ص ۱۵۶، احکام القتل. (۱۱۰۱) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۷۹، سوره نساء. (۱۱۰۲) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۸۱، سوره نساء. (۱۱۰۳) سوره نحل، آیه ۸۳. (۱۱۰۴) کافی، ج ۱، ص ۴۲۷، باب فيه نکت و نطف. (۱۱۰۵) سوره مائده، آیه ۵۵. (۱۱۰۶) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۶۶، سوره نحل. (۱۱۰۷) سوره نحل، آیه ۸۸. (۱۱۰۸) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۸۸، سوره نحل. (۱۱۰۹) سوره روم، آیه ۲۷. (۱۱۱۰) بحار الانوار، ج ۱۱، ص ۱۵۰، باب سجود الملائکة و معناه. (۱۱۱۱) تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام، ص ۲۶۶، ارتفاع القتل عن بنی اسرائیل. (۱۱۱۲) سوره بقره، آیه ۶۳. (۱۱۱۳) تفسیر امام، ص ۲۵۹، ارتفاع القتل... (۱۱۱۴) سوره بقره، آیه ۵۸ و ۵۹. (۱۱۱۵) تفسیر امام عسکری علیه السلام، ص ۲۷۶، قصه ذبح بقره. (۱۱۱۶) سوره بقره، آیه ۷۱. (۱۱۱۷) سوره بقره، آیه ۶۸. (۱۱۱۸) کافی، ج ۲، ص ۸، باب آخر منه. (۱۱۱۹) سوره طه، آیه ۱۱۵. (۱۱۲۰) سوره بقره، آیه ۲۸۶. (۱۱۲۱) سوره انعام، آیه ۱۵۲. (۱۱۲۲) بحار الانوار، ج ۵۸، ص ۸۵، ندیل و تفصیل فی بیان اقوال الحكماء. (۱۱۲۳) تحف العقول، ص ۱۸۸، ذکره علیه السلام - الايمان و الارواح. (۱۱۲۴) بحار الانوار، ج ۵۸، ص ۸۵، تذييل و تفصیل... (۱۱۲۵) سوره حجر، آیه ۲۹. (۱۱۲۶) سوره فجر، آیه ۲۷ و ۲۸. (۱۱۲۷) کافی، ج ۱، ص ۱۲۹، باب العرش و الكرسي. (۱۱۲۸) کافی، ج ۱، ص ۳۹۰، باب خلق ابدان... (۱۱۲۹) کافی، ج ۱، ص ۳۸۹، باب خلق ابدان... (۱۱۳۰) سوره مطفین، آیه ۲۱ - ۱۸. (۱۱۳۱) کافی، ج ۱، ص ۳۸۵، باب موالید الائمة عليهم السلام... (۱۱۳۲) بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۴۹، باب ۳، الارواح التي فيهم و انهم مؤيد... (۱۱۳۳) کافی، ج ۱، ص ۳۸۵، باب موالید الائمة... (۱۱۳۴) کافی، باب خلق ابدان الائمة و ارواحهم و قلوبهم عليهم السلام، ج ۱، ص ۳۸۹، ح ۳. (۱۱۳۵) بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۴۹، باب ۳، الارواح التي فيهم و انهم مؤيد. (۱۱۳۶) بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۸، باب ۱، بدو ارواحهم و انوارهم. (۱۱۳۷) بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۹، باب ۱، بدو ارواحهم و انوارهم. (۱۱۳۸) بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۹، باب ۱، بدو ارواحهم و انوارهم. (۱۱۳۹) سوره مطفین، آیه ۱۸. (۱۱۴۰) اکمال الدین، ج ۱، ص ۲۶۵، باب ۲۴، ما روى عن النبي صلى الله عليه وآله في النص... (۱۱۴۱) اختصاص، ص ۲۶۷، حديث في زيارة المؤمن بالله. (۱۱۴۲) کافی، ج ۱، ص ۱۹۷، باب ان الائمة هم اركان الارض. (۱۱۴۳) بصائر الدرجات، ص ۴۷۹، باب ۷، في الائمة ان بعضهم من بعض. (۱۱۴۴) بصائر الدرجات، ص ۴۸۰، باب في الائمة... (۱۱۴۵) اختصاص، ص ۲۶۶، حديث في زيارة الائمة عليهم السلام. (۱۱۴۶) اختصاص، ص ۲۶۷، حديث في زيارة المؤمن. (۱۱۴۷) بصائر الدرجات، ص ۴۸۰، باب في ان الائمة... (۱۱۴۸) بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۱۷، باب ۱، بدو ارواحهم و طينتهم. (۱۱۴۹) بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۱۷، باب ۱، بدو ارواحهم و طينتهم. (۱۱۵۰) سوره نساء، آیه ۶۹. (۱۱۵۱) سوره ص، آیه ۷۵. (۱۱۵۲) سوره ص، آیه ۷۵. (۱۱۵۳) تفسیر فرات، ص ۵۵۲، سوره غاشیه. (۱۱۵۴) تفسیر فرات، ص ۵۵۲. (۱۱۵۵) کافی، ج ۱، ص ۴۰۲، باب فيما جاء ان حديثهم صعب مستصعب. (۱۱۵۶) کافی، ج ۱، ص ۴۰۱، همان باب. (۱۱۵۷) سوره بينه، آیه ۷. (۱۱۵۸) امالی طوسی، ص ۲۵۱، المجلس التاسع فيه بقیة احاديث. (۱۱۵۹) محاسن، ج ۱، ص ۱۷۱، باب ما نزل في الشيعة في القرآن. (۱۱۶۰) سوره بينه، آیه ۸. (۱۱۶۱) کافی، ج ۸، ص ۳۶۵، باب خطبة لامير المؤمنين. (۱۱۶۲) سوره نور، آیه ۳۵ و ۳۶. (۱۱۶۳) کافی، ج ۸، ص ۳۳۱، حديث الفقهاء و العلماء... (۱۱۶۴) کافی، ج ۸، ص ۱۲۹، حديث آدم عليه السلام مع الشجرة... (۱۱۶۵) اکمال الدین، ج ۱، ص ۲۱۷، باب ۲۲، اتصال الوصية من لدن آدم. (۱۱۶۶) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۰۳، تفسیر آیه نور. (۱۱۶۷) کافی، ج ۶، ص ۲۵۶، باب من ينتفع به من... (۱۱۶۸) سوره نساء، آیه ۶۹. (۱۱۶۹) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۵۶، سوره نساء. (۱۱۷۰) همان منبع. (۱۱۷۱) سوره فرقان، آیه ۷۰. (۱۱۷۲) بحار الانوار، ج ۶۵، ص ۱۰۰، باب ۱۸، الصفح عن الشيعة و شفاعة الائمة. (۱۱۷۳) خصال، ج ۲، ص ۵۸۲، لواء الحمد سبعون شقه... (۱۱۷۴) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۱۴، صلح حديبيه. (۱۱۷۵) سوره فتح، آیه ۲. (۱۱۷۶) عيون اخبار الرضا عليه السلام، ج ۲، ص ۵۷، باب فيما جابر عن الرضا عليه السلام. (۱۱۷۷) بحار الانوار، ج ۸، ص ۴۰، باب ۲۱، الشفاعة... و ج ۶۵، ص ۹۸، باب ۱۸، الصفح عن... (۱۱۷۸) سوره غافر، آیه ۷. (۱۱۷۹) عيون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۲۶۲، باب ۲۶، ما جاء عن الرضا... (۱۱۸۰) کافی، ج ۸، ص ۳۳، خطبة الطالوتيه... (۱۱۸۱) سوره غافر، آیه ۷ و ۸. (۱۱۸۲) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۵۵، سوره مؤمن. (۱۱۸۳) سوره حديد، آیه ۱۲ و ۱۳. (۱۱۸۴) سوره نساء، آیه ۶۹. (۱۱۸۵) بحار الانوار، به نقل از کافی، ج ۶۴، ص ۱۹۲، باب ۱۱، آخر فی ان

المؤمن صنفان. ۱۱۸۶) تفسیر امام عسکری علیه السلام، ص ۲۲۱، سجود الملائكة لآدم علیه السلام... ۱۱۸۷) سوره بقره، آیه ۳۵.

۱۱۸۸) عیون اخبار الرضا علیه السلام، ص ۳۰۶، باب ۲۸، فی ما جاء عن الرضا علیه السلام. ۱۱۸۹) سوره بقره، آیه ۲۸۶. ۱۱۹۰) سوره بلد، آیه ۱۰. ۱۱۹۱) سوره بقره، آیه ۲۵۶. ۱۱۹۲) سوره نور، آیه ۴۱. ۱۱۹۳) سوره اسراء، آیه ۴۴. ۱۱۹۴) سوره نحل، آیه ۴۸ و ۴۹.

۱۱۹۵) کافی، ج ۱، ص ۳۸۵، باب موالید الائمة علیهم السلام... ۱۱۹۶) سوره انعام، آیه ۱۱۵. ۱۱۹۷) سوره آل عمران، آیه ۱۸.

۱۱۹۸) سوره قدر، آیه ۴. ۱۱۹۹) بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۴۲، باب ۲، احوال ولادتهم علیهم السلام؛ بحار الانوار، ج ۴۸، ص ۲، باب ۱، ولادته علیه السلام. ۱۲۰۰) بصائر الدرجات، ص ۴۴۰، باب ۱۲، باب الفضل الذی فیہ احادیث. ۱۲۰۱) محاسن، ج ۲، ص ۳۱۴، کتاب العلل...، ص ۲۹۹. ۱۲۰۲) کافی، ج ۱، ص ۱۶۲، باب بیان و التعریف و لزوم الحجة... ۱۲۰۳) کافی، ج ۱، ص ۱۶۳، باب بیان و التعریف و لزوم الحجة... ۱۲۰۴) همان منبع. ۱۲۰۵) سوره توبه، آیه ۱۱۵. ۱۲۰۶) سوره شمس، آیه ۸. ۱۲۰۷) سوره انسان، آیه ۳. ۱۲۰۸) سوره فصلت، آیه ۱۷. ۱۲۰۹) سوره توبه، آیه ۱۲۰. ۱۲۱۰) کافی، ج ۱، ص ۳۱۱، باب الاشارة و النص علی بن الحسین علیه السلام. ۱۲۱۱) بحار الانوار، ج ۳۶، ص ۳۹۳، باب نصوص الباقر علیه السلام، به نقل از غیبت نعمانی، ص ۸۶. ۱۲۱۲) سوره توبه، آیه ۲۴. ۱۲۱۳) کافی، ج ۲، ص ۵۸، باب فضل یقین (آخر روایت با این اختلاف دارد). ۱۲۱۴) بحار الانوار، ج ۳۶، ص ۱، باب ۱۴، نادر... ۱۲۱۵) سوره بینه، آیه ۵. ۱۲۱۶) سوره بقره، آیه ۴۵. ۱۲۱۷) سوره رعد، آیه ۷. ۱۲۱۸) سوره رعد، آیه ۱۱ - ۸.

۱۲۱۹) سوره غافر، آیه ۱۵. ۱۲۲۰) سوره طلاق، آیه ۱۰ و ۱۱. ۱۲۲۱) سوره الرحمن، آیه ۱۹ و ۲۰. ۱۲۲۲) سوره صفات، آیه ۱۸۰.

۱۲۲۳) سوره روم، آیه ۲۷. ۱۲۲۴) کافی، ج ۱، ص ۱۱۳، باب حدوث اسماء. ۱۲۲۵) کافی، ج ۲، ص ۴۴، باب آخر منه. ۱۲۲۶) وسائل الشیعه، ج ۱۶، ص ۱۶۱، باب استحباب الفرق؛ بحار الانوار، ج ۶۶، ص ۱۶۴ و ج ۶۷، ص ۱۴۳. ۱۲۲۷) کافی، ج ۲، ص ۴۳، باب درجات ایمان. ۱۲۲۸) سوره نمل، آیه ۸۳ و ۸۴. ۱۲۲۹) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۳۰، علی علیه السلام دابة الارض. ۱۲۳۰) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۵۲، باب الرجعة. ۱۲۳۱) سوره کهف، آیه ۴۷. ۱۲۳۲) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۳۱، علی علیه السلام دابة الارض. ۱۲۳۳) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۳۹، باب الرجعة به نقل از بصائر. ۱۲۳۴) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۱۶، باب الرجعة. ۱۲۳۵) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۴۴، باب الرجعة به نقل از منتخب البصائر. ۱۲۳۶) اقبال، ص ۶۸۷، فصل فیما نذکره من الدعاء. ۱۲۳۷) بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۲۲۵، اعمال مخصوص روز عرفه. ۱۲۳۸) سوره طه، آیه ۵. ۱۲۳۹) کافی، ج ۱، ص ۱۲۷، فی قوله الرحمن. ۱۲۴۰) کافی، ج ۱، ص ۱۲۸، فی قوله الرحمن. ۱۲۴۱) کافی، ج ۱، ص ۱۳۹ و ۱۴۰، باب جوامع توحید. ۱۲۴۲) سوره بقره، آیه ۲۵۹. ۱۲۴۳) سوره ص، آیه ۴۳ - ۴۱. ۱۲۴۴) سوره بقره، آیه ۲۴۳. ۱۲۴۵) سوره بقره، آیه ۵۵ و ۵۶. ۱۲۴۶) سوره ذاریات، آیه ۵۶.

۱۲۴۷) سوره نور، آیه ۵۵. ۱۲۴۸) سوره قصص، آیه ۵ و ۶. ۱۲۴۹) سوره توبه، آیه ۱۱۱. ۱۲۵۰) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۷۱، باب الرجعة، به نقل از منتخب البصائر. ۱۲۵۱) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۱۳، سوره برات. ۱۲۵۲) سوره توبه، آیه ۳۳. ۱۲۵۳) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۸۸، سوره برات. ۱۲۵۴) سوره آل عمران، آیه ۸۱. ۱۲۵۵) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۴۱، باب الرجعة به نقل از منتخب البصائر. ۱۲۵۶) بحار الانوار، ۱۱ / ۲۵، باب معنی النبوة و علة البعثة مراجعه کنید! ۱۲۵۷) سوره نمل، آیه ۸۳. ۱۲۵۸) سوره آل عمران، آیه ۱۵۷. ۱۲۵۹) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۴۰، باب الرجعة به نقل از منتخب البصائر. ۱۲۶۰) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۰۲، سوره آل عمران. ۱۲۶۱) سوره مدثر، آیه ۱ و ۲. ۱۲۶۲) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۴۳، باب الرجعة به نقل از منتخب. ۱۲۶۳) سوره مدثر، آیه ۳۵ و ۳۶. ۱۲۶۴) سوره سبأ، آیه ۲۸. ۱۲۶۵) سوره حجر، آیه ۳۸ - ۳۶. ۱۲۶۶) عیاشی، ج ۲، ص ۲۴۲، سوره حجر. ۱۲۶۷) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۴۵، خلافت امیر المؤمنین لیلۃ المعراج. ۱۲۶۸) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۴۳، باب ۲۹ الرجعة. ۱۲۶۹) سوره رحمن، آیه ۶۲. ۱۲۷۰) سوره ذاریات، آیه ۱۳. ۱۲۷۱) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۴۴، باب الرحبة. ۱۲۷۲) منبع سابق. ۱۲۷۳) سوره نازعات، آیه ۱۴ - ۱۰. ۱۲۷۴) منبع سابق. ۱۲۷۵) سوره مائده، آیه ۲۰. ۱۲۷۶) منبع سابق. ۱۲۷۷) سوره قصص، آیه ۱۲۷۸) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۴۷، تکلم ابوطالب بکلمة الشهادة. ۱۲۷۹) منبع سابق. ۱۲۸۰) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۲۵، مقدمة المصنف. ۱۲۸۱)

سوره آل عمران، آیه ۸۳. ۱۲۸۲) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۸۳، سوره آل عمران. ۱۲۸۳) سوره نحل، آیه ۳۸ و ۳۹. ۱۲۸۴) امالی صدوق، ص ۲۱۶، مجلس الثامن و الثلاثون. ۱۲۸۵) بحارالانوار، ج ۲۵، ص ۲۸۳، باب ۱۰، نفی الغلو فی النبی و الائمه علیهم السلام. ۱۲۸۶) سوره نساء، آیه ۱۵۹. ۱۲۸۷) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۵۰، باب الرجعة به نقل از تفسیر قمی، ج ۱، ص ۱۵۸، احکام القتل. ۱۲۸۸) بحارالانوار، ج ۹، ص ۱۹۵، به نقل از تفسیر قمی، ج ۱، ص ۱۵۸، احکام القتل. ۱۲۸۹) سوره یونس، آیه ۳۹ و ۴۰. ۱۲۹۰) بحارالانوار، ج ۲، ص ۷۰، به نقل از تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۲۲، سوره یونس. ۱۲۹۱) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۵۱، به نقل از تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۰۲. ۱۲۹۲) سوره یونس، آیه ۵۴. ۱۲۹۳) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۱۲. ۱۲۹۴) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۲۳، سوره یونس. ۱۲۹۵) قمی، ج ۱، ص ۳۱۳. ۱۲۹۶) سوره طه، آیه ۱۲۴. ۱۲۹۷) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۶۵، شفاعة رسول الله صلی الله علیه وآله. ۱۲۹۸) بحارالانوار ج ۵۳، ص ۴۰، باب الرحمة به نقل از منتخب البصائر. ۱۲۹۹) سوره انبیاء، آیه ۹۵. ۱۳۰۰) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۷۵، اعظم آیه للرجعة. ۱۳۰۱) سوره حج، آیه ۳۹ و ۴۰. ۱۳۰۲) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۸۴، اذن القتال للقام؛ بحار، ج ۲۴، ص ۲۲۳. ۱۳۰۳) کافی، ج ۸، ص ۳۳۷، حدیث الذی احیاه عیسی علیه السلام. ۱۳۰۴) سوره نمل، آیه ۸۲. ۱۳۰۵) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۳۰، علی علیه السلام دابة الارض. ۱۳۰۶) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۳۱، علی علیه السلام دابة الارض. ۱۳۰۷) کافی، ج ۱، ص ۱۹۷، باب ان الائمة هم ارکان الارض. ۱۳۰۸) سوره قصص، آیه ۵ و ۶. ۱۳۰۹) کافی، ج ۱، ص ۳۰۶، باب الاشارة و النص علی ابی عبدالله علیه السلام. ۱۳۱۰) معانی الاخبار، ص ۷۹، باب معنی قول النبی صلی الله علیه وآله لعلی و الحسن و الحسين. ۱۳۱۱) بحارالانوار، ج ۲۴، ص ۱۶۸، باب ۴۹، انهم المستضعفون. ۱۳۱۲) سوره توبه، آیه ۳۳. ۱۳۱۳) اکمال الدین، ج ۲، ص ۶۷۰، باب فی نوادر الكتاب. ۱۳۱۴) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۸۷، سوره براءت؛ بحار، ج ۵۲، ص ۳۴۶. ۱۳۱۵) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۶۴، باب الرجعة. ۱۳۱۶) سوره سجده، آیه ۲۱. ۱۳۱۷) سوره مدثر، آیه ۱ و ۲. ۱۳۱۸) سوره مدثر، آیه ۳۵ و ۳۶. ۱۳۱۹) سوره مؤمنون، آیه ۷۷. ۱۳۲۰) سوره حجر، آیه ۲. ۱۳۲۱) سوره نمل، آیه ۹۳. ۱۳۲۲) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۳۲، علی علیه السلام. ۱۳۲۳) سوره سجده، آیه ۳۰ - ۲۸. ۱۳۲۴) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۷۱، فضیلة يوم الجمعة. ۱۳۲۵) سوره مؤمنون، آیه ۹۳. ۱۳۲۶) بحارالانوار، ج ۹، ص ۱۵۰، باب احتجاج الله - تعالی - علی الارواح. ۱۳۲۷) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۶۶، باب ۲۹، الرجعة. ۱۳۲۸) سوره مؤمنون، آیه ۹۵. ۱۳۲۹) سوره یس، آیه ۵۲. ۱۳۳۰) کافی، ج ۸، ص ۲۴۸، حدیث القباب. ۱۳۳۱) سوره غافر، آیه ۵۱. ۱۳۳۲) بحار، ج ۵۳، ص ۶۵، باب الرجعة. ۱۳۳۳) سوره ق، آیه ۴۱ و ۴۲. ۱۳۳۴) قمی، ج ۲، ص ۳۲۶، درجة النبی صلی الله علیه وآله و علی علیه السلام فی المحشر. ۱۳۳۵) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۶۵، باب الرجعة. ۱۳۳۶) سوره توبه، آیه ۱۱۱. ۱۳۳۷) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۱۲، سوره براءت. ۱۳۳۸) سوره اسراء، آیه ۷۲. ۱۳۳۹) بحار، ج ۵۳، ص ۷۱، باب الرجعة. ۱۳۴۰) سوره اسراء، آیه ۶. ۱۳۴۱) کافی، ج ۸، ص ۲۰۶، حدیث قوم صالح. ۱۳۴۲) سوره اسراء، آیه ۴. ۱۳۴۳) سوره اسراء، آیه ۴. ۱۳۴۴) سوره اسراء، آیه ۵. ۱۳۴۵) سوره اسراء، آیه ۵. ۱۳۴۶) سوره اسراء، آیه ۵ - ۱۳۴۷) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۸۱، سوره بنی اسرائیل. ۱۳۴۸) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۶۰، باب الرجعة به نقل از جوامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهر. ۱۳۴۹) سوره ممتحنه، آیه ۱۳. ۱۳۵۰) سوره غافر، آیه ۱۱. ۱۳۵۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۵۵، سوره مؤمن. ۱۳۵۲) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۱۱۶، باب الرجعة به نقل از منتخب البصائر. ۱۳۵۳) سوره غافر، آیه ۱۲ - ۱۰. ۱۳۵۴) سوره انعام، آیه ۱۵۸. ۱۳۵۵) توحید، ص ۲۶۵، باب الرد علی الثنویة و الزنادقه. ۱۳۵۶) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۲۲۱، ولادت ابراهیم علیه السلام. ۱۳۵۷) خصال، ج ۱، ص ۲۷۴، بعثت الله النبی بخمسة اسیاف. ۱۳۵۸) اکمال، ج ۲، ص ۳۳۶، باب ماروی عن الصادق علیه السلام. ۱۳۵۹) احتجاج، ج ۲، ص ۴۹۲، ذکر طرف مما خرج ایضاً عن صاحب الزمان علیه السلام. ۱۳۶۰) سوره انبیاء، آیه ۱۰۵. ۱۳۶۱) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۱۱۷، باب الرجعة به نقل از علل الشرایع. ۱۳۶۲) سوره نور، آیه ۵۵. ۱۳۶۳) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۷۷، اعظم آیه للرجعة. ۱۳۶۴) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۲۹، سوره نمل. ۱۳۶۵) سوره نور، آیه ۵۵. ۱۳۶۶) کافی، ج ۱، ص ۲۵۰، باب فی شأن انا انزلناه. ۱۳۶۷) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۱۳، مقدمه مصنف. ۱۳۶۸) تأویل الآیات، ص ۳۶۵، سوره نور به نقل

از عیاشی. ۱۳۶۹) منبع سابق و بحار الانوار، ج ۸، ص ۳۴۸، باب ذبح الموت بین الجنة والنار. ۱۳۷۰) سوره طور، آیه ۴۷. ۱۳۷۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۷۰، فضیله یوم الجمعة. ۱۳۷۲) بحار، ج ۵۳، ص ۱۱۷، باب الرجعة. ۱۳۷۳) سوره قلم، آیه ۱۶. ۱۳۷۴) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۱، سوره قلم. ۱۳۷۵) سوره آل عمران، آیه ۱۸۵. ۱۳۷۶) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۰۱، سوره آل عمران. ۱۳۷۷) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۶۴، باب الرجعة به نقل از منتخب البصائر. ۱۳۷۸) سوره سجده، آیه ۲۱. ۱۳۷۹) سوره نمل، آیه ۹۳. ۱۳۸۰) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۷۰، فضیلت یوم الجمعة. ۱۳۸۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۳۲، علی دابة الارض. ۱۳۸۲) سوره نساء، آیه ۹۷ و ۹۸. ۱۳۸۳) کافی، ج ۲، ص ۴۰۴، باب المستضعف. ۱۳۸۴) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۷۰، سوره نساء. ۱۳۸۵) سوره حجر، آیه ۲. ۱۳۸۶) سوره یونس، آیه ۵۴. ۱۳۸۷) سوره سجده، آیه ۲۱. ۱۳۸۸) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۷۰، فضیله یوم الجمعة. ۱۳۸۹) سوره اسراء، آیه ۷۲. ۱۳۹۰) سوره انعام، آیه ۱۵۸. ۱۳۹۱) سوره غافر، آیه ۸۴. ۱۳۹۲) بحار الانوار، ج ۶۴، ص ۴۷، به نقل از عیون اخبار الرضا علیه السلام. ۱۳۹۳) کافی، ج ۷، ص ۲۳۸، باب ما يجب علی اهل الذمة من الحدود. ۱۳۹۴) سوره غافر، آیه ۵۱. ۱۳۹۵) قمی، ج ۲، ص ۲۵۸، کیفیه موت اهل السماء و الارض. ۱۳۹۶) سوره غافر، آیه ۵۲. ۱۳۹۷) سوره مدثر، آیه ۱ و ۲. ۱۳۹۸) سوره مدثر، آیه ۳۵ و ۳۶. ۱۳۹۹) سوره آل عمران، آیه ۸۳. ۱۴۰۰) سوره قصص، آیه ۸۵. ۱۴۰۱) سوره توبه، آیه ۲۳. ۱۴۰۲) کافی، ج ۱، ص ۱۹۷، باب ان الائمه هم ارکان الارض. ۱۴۰۳) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۰۱، به نقل از بصائر ص ۱۹۹، باب فی الائمه. ۱۴۰۴) کافی، ج ۱، ص ۱۹۶، ان الائمه هم ارکان الارض. ۱۴۰۵) علل الشرايع، ج ۲، ص ۴۰۲، باب علة وجوب الحج و الطواف. ۱۴۰۶) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۴۲، سوره فجر. ۱۴۰۷) قمی، ج ۲، ص ۲۴۵، خلافة امیر المؤمنین لیلۃ المعراج. ۱۴۰۸) کافی، ج ۱، ص ۳۳۱، باب نادر فی حالة الغیبه. ۱۴۰۹) کافی، ج ۱، ص ۳۳۵، باب نادر فی حال الغیبه. ۱۴۱۰) کافی، ج ۱، ص ۳۹۹، باب انه لیس شی من الحق فی ید الناس. ۱۴۱۱) منبع سابق. ۱۴۱۲) منبع سابق. ۱۴۱۳) سوره عبس، آیه ۲۴. ۱۴۱۴) کافی، ج ۱، ص ۴۹، باب النوادر. ۱۴۱۵) سوره توبه، آیه ۶. ۱۴۱۶) سوره نحل، آیه ۱۰۰ - ۹۸. ۱۴۱۷) سوره بقره، آیه ۲۵۵. ۱۴۱۸) سوره طه، آیه ۱۰۹ و ۱۱۰. ۱۴۱۹) سوره یونس، آیه ۳. ۱۴۲۰) سوره زمر، آیه ۴۳ و ۴۴. ۱۴۲۱) سوره مدثر، آیه ۴۸ - ۴۰. ۱۴۲۲) کافی، ج ۱، ص ۴۱۹، باب فی نکت و نتف من التنزیل. ۱۴۲۳) کافی، ج ۱، ص ۴۳۴، باب فی نکت و نتف من التنزیل. ۱۴۲۴) سوره مدثر، آیه ۴۹. ۱۴۲۵) تأویل الآیات، ص ۷۱۴، سوره مدثر. ۱۴۲۶) قمی، ج ۲، ص ۲۷۲ و ص ۳۹۵. ۱۴۲۷) سوره بقره، آیه ۲۵۵. ۱۴۲۸) سوره اسراء، آیه ۱۱۰. ۱۴۲۹) کافی، ج ۱، ص ۱۴۰، باب جوامع التوحید. ۱۴۳۰) کافی، ج ۱، ص ۱۴۱، باب جوامع التوحید. ۱۴۳۱) کافی، ج ۱، ص ۱۳۸، باب جوامع التوحید. ۱۴۳۲) اکمال الدین، ج ۱، ص ۱۴، السرفی امره تعالی الملائكة. ۱۴۳۳) اکمال الدین، ج ۲، ص ۴۱۰، باب فی من انکر القائم الثانی عشر علیه السلام. ۱۴۳۴) منبع سابق. ۱۴۳۵) سوره احزاب، آیه ۳۶. ۱۴۳۶) سوره نساء، آیه ۶۵. ۱۴۳۷) سوره نور، آیه ۵۱. ۱۴۳۸) کافی، ج ۲، ص ۶۰، باب الرضا بالقضاء. ۱۴۳۹) کافی، ج ۲، ص ۶۱، باب الرضا بالقضاء. ۱۴۴۰) کافی، ج ۲، ص ۶۲، باب الرضا بالقضاء. ۱۴۴۱) کافی، ج ۲، ص ۴۶، باب نسبة الاسلام. ۱۴۴۲) کافی، ج ۲، ص ۴۵، باب نسبة الاسلام. ۱۴۴۳) کافی، ج ۲، ص ۴۶، باب نسبت اسلام. ۱۴۴۴) کافی، ج ۲، ص ۴۶، باب نسبة الاسلام. ۱۴۴۵) بحار الانوار، ج ۶۵، ص ۳۴۳، باب دعائم الاسلام و الایمان. ۱۴۴۶) سوره آل عمران، آیه ۹۲. ۱۴۴۷) خصال، ج ۲، ص ۳۹۴، معنی الحدیث الذی روى عن النبی علیهم السلام. ۱۴۴۸) یعنی «با روزگار دشمنی نکنید، چه این که با شما دشمنی می کنند». ۱۴۴۹) سوره نور، آیه ۵۵. ۱۴۵۰) سوره آل عمران، آیه ۷. ۱۴۵۱) کافی، ج ۱، ص ۴۱۴، باب فی نکت و نتف من التنزیل. ۱۴۵۲) عیاشی، ج ۱، ص ۱۶۲، سوره آل عمران. ۱۴۵۳) عیاشی، ج ۱، ص ۱۱، تفسیر الناسخ و المنسوخ و الظاهر. ۱۴۵۴) بحار، ج ۳۶، ص ۳۹۶، باب ۴۶، شبیه روایت فوق است. ۱۴۵۵) بحار، ج ۸۲، ص ۲۶۰، باب ۳۳، من القنوتات الطویله المرویه. ۱۴۵۶) سوره بقره، آیه ۲۵۶. ۱۴۵۷) سوره بقره، آیه ۲۵۷. ۱۴۵۸) کافی، ج ۱، ص ۲۱۵، باب ان الائمه فی کتاب اللّه. ۱۴۵۹) سوره اسراء، آیه ۷۱. ۱۴۶۰) کافی، ج ۱، ص ۲۱۶، باب ان الائمه فی کتاب اللّه. ۱۴۶۱) سوره انبیاء، آیه ۷۳. ۱۴۶۲) سوره قصص، آیه ۴۱. ۱۴۶۳) سوره انعام، آیه ۹۸. ۱۴۶۴) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۳۷۱، سوره انعام. ۱۴۶۵)

تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۳۷۱، سوره انعام. ۱۴۶۶) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۳۷۲، سوره انعام. ۱۴۶۷) کافی، ج ۲، ص ۴۱۸، باب المعارین. ۱۴۶۸) کافی، ج ۲، ص ۵۷۹، باب دعوات موجزات لجميع الحوائج. ۱۴۶۹) کافی، ج ۲، ص ۴۱۹، باب فی علامه المعار. ۱۴۷۰) سوره انعام، آیه ۱۲۵. ۱۴۷۱) توحید، ص ۴۱۵، باب ۶۴، التعریف و البیان و الحجۃ. ۱۴۷۲) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۳۲۱، سوره مائده. ۱۴۷۳) کافی، ج ۸، ص ۱۳، کتاب الروضه. ۱۴۷۴) بحار الانوار، ج ۶۵، ص ۲۳۶، باب ۲۴، الفرق بین الایمان و الاسلام. ۱۴۷۵) سوره بقره، آیه ۲۵۵. ۱۴۷۶) سوره طه، آیه ۱۰۹. ۱۴۷۷) سوره مریم، آیه ۸۷. ۱۴۷۸) کافی، ج ۱، ص ۴۳۱، باب فیہ نکت و نتف من التنزیل... ۱۴۷۹) کافی، ج ۷، ص ۲، باب الوصیة و ما امر بها... ۱۴۸۰) فقیه، ج ۴، ص ۱۸۷، باب اسم الوصیة... ۱۴۸۱) تهذیب، ج ۹، ص ۱۷۴، باب ۶، الوصیة و وجوبها. ۱۴۸۲) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۵۵، کیفیة الوصیة. ۱۴۸۳) سوره نجم، آیه ۲۶. ۱۴۸۴) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۰۲، نزع ال- بالسنة يوم... ۱۴۸۵) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۶۴، شفاعة رسول الله صلی الله علیه و آله. ۱۴۸۶) سوره طه، آیه ۱۰۸. ۱۴۸۷) کافی، ج ۱، ص ۳۸۹، باب خلق ابدان الائمه و ارواحهم علیهم السلام. ۱۴۸۸) سوره آل عمران، آیه ۱۳۵ و ۱۳۶. ۱۴۸۹) کافی، ج ۲، ص ۲۷۸، باب الكبائر. ۱۴۹۰) کافی، ج ۲، ص ۴۴۲، باب اللطم. ۱۴۹۱) سوره نجم، آیه ۳۲. ۱۴۹۲) کافی، ج ۲، ص ۴۴۱، باب اللطم. ۱۴۹۳) کافی، ج ۲، ص ۴۴۱، باب اللطم. ۱۴۹۴) بحار، ج ۹۵، ص ۸۷، باب ۶، الاعمال... ۱۴۹۵) بحار، ج ۸۴، ص ۳۳۸، باب ۱۳، نافله الفجر و کیفیتها. ۱۴۹۶) کافی، ج ۲، ص ۴۲۳، باب تنقل احوال القلب. ۱۴۹۷) سوره بقره، آیه ۲۲۲. ۱۴۹۸) سوره هود، آیه ۵۲. ۱۴۹۹) کافی، ج ۲، ص ۴۲۷، باب الاعتراف بالذنوب و الندم علیها. ۱۵۰۰) کافی، ج ۲، ص ۴۲۷، باب الاعتراف بالذنوب و الندم علیها. ۱۵۰۱) کافی، ج ۲، ص ۱۸، باب دعائم الاسلام. ۱۵۰۲) سوره نساء، آیه ۸۰. ۱۵۰۳) کافی، ج ۱، ص ۱۳۴، باب جوامع التوحید. ۱۵۰۴) بحار الانوار، ج ۴، ص ۲۶۹، باب ۴، جوامع التوحید، ص ۲۱۲ و توحید، ص ۴۱، باب ۲، التوحید و نفی التشبیه. ۱۵۰۵) کافی، ج ۱، ص ۹۷، باب فی ابطال الرؤیة. ۱۵۰۶) کافی، ج ۱، ص ۹۷، باب فی ابطال الرؤیة. ۱۵۰۷) سوره نحل، آیه ۴۴. ۱۵۰۸) سوره نحل، آیه ۴۴. ۱۵۰۹) فَإِنَّمَا يَسْرُنَا لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ، سوره دخان، آیه ۵۸. ۱۵۱۰) سره فصلت، آیه ۵۳. ۱۵۱۱) سوره انسان، آیه ۲۴. ۱۵۱۲) سوره انسان، آیه ۲۵. ۱۵۱۳) سوره اعلی، آیه ۱۵. ۱۵۱۴) سوره مزمل، آیه ۷ و ۸. ۱۵۱۵) سوره اسراء، آیه ۱۱۰. ۱۵۱۶) اقبال الاعمال، ص ۴۴۶، فصل فیما نذکره من الدعوات... ۱۵۱۷) این بیان زیر را می آوریم، چه این که شاید نیازمند به بیان باشد. حقیقت نطق عبارت از توانایی بر آشکار کردن آنچه در نفس و فرود آوردن به عالمی که حواس می توانند حمل کنند و به همین خاطر «نطق» فصل انسان شده و در دیگر حیوانات چنین نیست. در اینجا نطق به معنای مفعول است. پس معنای آن این است: خداوند از تو به واسطه حقایقی که در ائمه به ودیعت گذاشتی یعنی به مبادی ملکات می خواهم، مراد از «اعضاد» که جمع «عضد» است به معنای یاور و کمک کننده است، و «اشهاد» جمع «شهد» و آن جمع «شاهد» است یعنی کسانی که شهادتی که در نزد ایشان است ادا می کنند. مناه: کیل و میزان اذواد: جمع ذود که جمع ذائدات و از «ذود» به معنای راهنمایی و هدایت و یا طرد و دفع است و به عبارت دیگر چوپان به معنای «ذائد» است. رواد: جمع «رائد» از «رود» به معنای رفتن و آمدن و مراد می باشد. ۱۵۱۸) کافی، ج ۱، ص ۸۷، باب المعبود. ۱۵۱۹) کافی، ج ۱، ص ۸۷، باب المعبود. ۱۵۲۰) کافی، ج ۱، ص ۸۷، باب المعبود. ۱۵۲۱) کافی، ج ۱، ص ۱۱۴، باب معانی الاسماء و اشتقاقها. ۱۵۲۲) سوره اسراء، آیه ۱۱۰. ۱۵۲۳) کافی، ج ۱، ص ۱۱۲، باب حدوث الاسماء. ۱۵۲۴) کافی، ج ۱، ص ۹۷، باب فی ابطال الرؤیة، ص ۱۵۲۵) مصباح کفعمی، ص ۲۷۲، و من ذلك دعاه... ۱۵۲۶) بحار، ج ۹۱، ص ۱۵۱، باب ۳۲، ادعیة المناجاة. ۱۵۲۷) سوره اعراف، آیه ۷۱. ۱۵۲۸) سوره یوسف، آیه ۴۰. ۱۵۲۹) سوره نجم، آیه ۲۳. ۱۵۳۰) سوره لقمان، آیه ۲۷. ۱۵۳۱) سوره شعراء، آیه ۱۹۵. ۱۵۳۲) بحار الانوار، ج ۴، ص ۳۲، باب ۵، نفی الرؤیة و تأویل الآیات فیہ. ۱۵۳۳) سوره نجم، آیه ۱۷ و ۱۸. ۱۵۳۴) سوره ق، آیه ۴۵. ۱۵۳۵) سوره زمر، آیه ۶۹. ۱۵۳۶) بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۹۸، باب ۳۲، ادعیة المناجاة. ۱۵۳۷) و من لاذبک غیر مخذول و من اقبلت علیه غیر مملوک، الهی ان من انتهج بک لمستنیر و ان من اعتصم بک لمستجیر» بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۹۸، باب ۳۲، ادعیة المناجاة. ۱۵۳۸) منبع سابق. ۱۵۳۹)

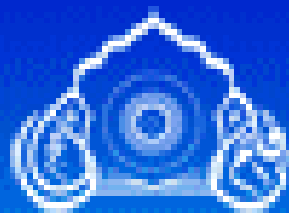
سوره فصلت، آیه ۳۲ - ۳۰. ۱۵۴۰) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۰۲. ۱۵۴۱) کافی، ج ۱، ص ۲۲۰، باب أن الطریقه التي... (۱۵۴۲) بحار، ج ۶، ص ۱۶۶، باب ۶، سكرات الموت و شدائده... (۱۵۴۳) بحار، ج ۲۴، ص ۲۸، باب ۲۵، آخر فی ان الاستقامه انما هی... (۱۵۴۴) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۶۵، حضور المعصومین علیهم السلام عند الموت. (۱۵۴۵) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۶۶، حضور المعصومین علیهم السلام عند الموت. (۱۵۴۶) تفسیر امام حسن عسکری، ص ۲۳۹، ورود ملك الموت علی المؤمن و ارائته. (۱۵۴۷) بقره، آیه ۴۶. ۱۵۴۸) سوره فصلت، آیه ۳۰. ۱۵۴۹) کافی، ج ۳، ص ۱۲۷، باب ان المؤمن لا یکره علی قبض روحه. (۱۵۵۰) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۱، کیفیة جهنم و الصراط. (۱۵۵۱) سوره آل عمران، آیه ۱۵. ۱۵۵۲) سوره اعراف، آیه ۴۰ و ۴۱. ۱۵۵۳) بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۱۸۴، باب ۱۳۰، الکبر. (۱۵۵۴) منبع سابق. (۱۵۵۵) تضمین آیه شریفه «إِنِّي أَنشَأْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ»؛ سوره قصص، آیه ۲۹. ۱۵۵۶) سوره مریم، آیه ۶۷. ۱۵۵۷) کافی، ج ۱، ص ۱۸۷، باب البداء. (۱۵۵۸) سوره انسان، آیه ۱. ۱۵۵۹) المحاسن، ج ۱، ص ۲۴۳، باب ۲۴، العلم. (۱۵۶۰) سوره لقمان، آیه ۲۷. ۱۵۶۱) سوره آل عمران، آیه ۱۶۲ و ۱۶۳. ۱۵۶۲) کافی، ج ۱، ص ۴۳۰، باب فيه نكت و تنف من التزليل. (۱۵۶۳) بحار الانوار، ج ۶۶، ص ۱۷۱، باب ۳۲، درجات الايمان و حقایقه، به نقل از عیاشی. (۱۵۶۴) بحار الانوار، ج ۶۶، ص ۱۷۱، باب ۳۲، درجات الايمان و حقایقه، به نقل از عیاشی. (۱۵۶۵) سوره مائده، آیه ۵۵. ۱۵۶۶) سوره بقره، آیه ۱۲۴. ۱۵۶۷) سوره احزاب، آیه ۳۳. ۱۵۶۸) سوره نجم، آیه ۹. ۱۵۶۹) کافی، ج ۲، ص ۱۲۰، باب الرفق. (۱۵۷۰) سوره نساء، آیه ۵۹. ۱۵۷۱) تأویل الآيات الظاهر، ص ۲۱، مقدمة مؤلف، ص ۲۰۰. ۱۵۷۲) تأویل الآيات الظاهر، ص ۲۲، مقدمه مؤلف، ص ۲۰۰. ۱۵۷۳) بصائر الدرجات، ص ۵۳۶، باب ۲۱، شرح امور النبی صلی الله علیه و آله و الائمه علیهم السلام. (۱۵۷۴) سوره بقره، آیه ۲۵۵. ۱۵۷۵) سوره نور، آیه ۴۰. ۱۵۷۶) کافی، ج ۱، ص ۱۹۵، باب أن الائمه علیهم السلام نور الله - عزوجل - (۱۵۷۷) سوره بقره، آیه ۲۵۷. ۱۵۷۸) بحار الانوار، ج ۴۸، ص ۱۹۴، باب احتجاج الله - تعالی - علی الارباب. (۱۵۷۹) سوره توبه، آیه ۱۰۹. ۱۵۸۰) اعلام الدین، ص ۴۵۰، باب ما جعل الله - تعالی - بین المؤمنین. (۱۵۸۱) سوره انعام، آیه ۱۲۵. ۱۵۸۲) توحید، ص ۴۱۵، باب التعرّف و البیان و الحجّة. (۱۵۸۳) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۳۲۱، سوره مائده. ۱۵۸۴) کافی، ج ۸، ص ۱۳، کتاب الروضة، ص ۲. ۱۵۸۵) سوره غاشیه، آیه ۲۱. ۱۵۸۶) سوره ذاریات، آیه ۲۵. ۱۵۸۷) سوره جاشیه، آیه ۱۸. ۱۵۸۸) سوره جمعه، آیه ۲. ۱۵۸۹) سوره شمس، آیه ۹ و ۱۰. ۱۵۹۰) سوره واقعه، آیه ۷۹. ۱۵۹۱) سوره اعراف، آیه ۴۲ - ۴۰. ۱۵۹۲) سوره مائده، آیه ۵۵. ۱۵۹۳) سوره نساء، آیه ۵۹. ۱۵۹۴) بحار الانوار، ج ۳، ص ۲۶۷، باب ۱۰، ادنی ما یجزی من المعرفة. (۱۵۹۵) کافی، ج ۲، ص ۱۸، باب دعائم الاسلام. (۱۵۹۶) کافی، ج ۱، ص ۳۷۶، باب و من مات و لیس له امام... (۱۵۹۷) کافی، ج ۱، ص ۳۷۷، باب و من مات و لیس له امام... (۱۵۹۸) بحار الانوار، ج ۳۹، ص ۲۴۶، باب ۸۷، حبه و بغضه صلوات الله علیه. (۱۵۹۹) سوره مائده، آیه ۳. ۱۶۰۰) سوره انفال، آیه ۲۹. ۱۶۰۱) سوره حدید، آیه ۲۸. ۱۶۰۲) سوره فرقان، آیه ۷۰. ۱۶۰۳) امالی طوسی، ص ۷۲، مجلس سوم، فيه بقیة احادیث. (۱۶۰۴) امالی طوسی، ص ۱۶۴، مجلس ششم، فيه بقیة احادیث. (۱۶۰۵) عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۳۳، باب فیما جاء عن الرضا علیه السلام. (۱۶۰۶) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۱۷، قضاء صلوة اللیل. (۱۶۰۷) بحار الانوار، ج ۶۸، ص ۳۳۲، باب ۸۱، الحیاء من الله و من الخلق. (۱۶۰۸) بحار الانوار، ج ۵، ص ۲۳۳، باب الطینة و الميثاق؛ ج ۶۴، ص ۱۰۶، باب ۳، طینة المؤمن. (۱۶۰۹) سوره اسراء، آیه ۱۵ - ۱۳. ۱۶۱۰) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۲۸، سوره كهف. (۱۶۱۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۷، علة كسوف الشمس. (۱۶۱۲) سوره حشر، آیه ۷. ۱۶۱۳) بحار الانوار، ج ۵، ص ۲۳۳، باب الطینة و الميثاق و بحار، ج ۶۴، ص ۱۰۶، باب ۳، طینة المؤمن. (۱۶۱۴) سوره فتح، آیه ۲. ۱۶۱۵) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۱۴، صلح حدیبیه. (۱۶۱۶) بحار الانوار، ج ۲۷، ص ۱۳۷، باب جمعهم... و ولايتهم. (۱۶۱۷) کافی، ج ۱، ص ۳۷۵، فمن دان الله - عزوجل - بغير امام. (۱۶۱۸) سوره بقره، آیه ۲۵۵. ۱۶۱۹) سوره بقره، آیه ۲۵۷. ۱۶۲۰) سوره بقره، آیه ۲۵۷. ۱۶۲۱) لیس للانسان الا ما سعی؛ سوره نجم، آیه ۳۹. ۱۶۲۲) در آن روز وزن حق است، هر کس ترازویش سنگین تر باشد، ایشان رستگارند و هر کس ترازوهای سبک داشته باشد ایشان کسانانی اند که جانهایشان به

ستم‌هایی که به آیات ما روا داشته‌اند خسارت و زیان دیده است.»؛ سوره بقره، آیه ۲۸۶. ۱۶۲۳) سوره اعراف، آیه ۸ و ۹. ۱۶۲۴) سوره مطففین، آیه ۲۱ - ۱۸. ۱۶۲۵) کافی، ج ۸، ص ۴۷، حدیث موسی. ۱۶۲۶) سوره توبه، آیه ۲۳. ۱۶۲۷) امالی طوسی، ص ۶۳۴، مجلس یوم الجمعة ۱۵. ۱۶۲۸) اعلام الدین، ص ۳۵۷، باب عدد اسماء الله - تعالی - و هی تسعة. ۱۶۲۹) منبع سابق، ص ۴۰۰، باب ما جاء من عقاب الاعمال. ۱۶۳۰) ثواب الاعمال، ص ۲۱۰، عقاب الناس و الجاحد لامیر المؤمنین علیه السلام. ۱۶۳۱) بحار، ج ۲۷، ص ۱۷۹. ۱۶۳۲) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۴۲، ابتداء خلق آدم. ۱۶۳۳) سوره بقره، آیه ۳۴. ۱۶۳۴) سوره نساء، آیه ۴۸. ۱۶۳۵) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۴۵، سوره نساء. ۱۶۳۶) فقیه، ج ۴، ص ۴۱۱، و من الفاظ رسول الله صلی الله علیه و آله من... ۱۶۳۷) سوره مریم، آیه ۹۶. ۱۶۳۸) کافی، ج ۱، ص ۴۳۱، باب فيه نکت و نتف من التنزیل. ۱۶۳۹) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۵۶، کیفیة الوصیة. ۱۶۴۰) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۴۱، سوره هود. ۱۶۴۱) سوره شوری، آیه ۲۳. ۱۶۴۲) قرب الاسناد، ص ۳۸، جزء اول. ۱۶۴۳) اختصاص، ص ۶۳، حدیث موسی بن جعفر علیه السلام مع یونس. ۱۶۴۴) کافی، ج ۸، ص ۹۳، حدیث الریاح. ۱۶۴۵) روضه کافی، ج ۸، ص ۲۲، خطبه امیر المؤمنین علیه السلام و هی خطبة الوسیلة. ۱۶۴۶) سوره اسراء، آیه ۷۹. ۱۶۴۷) توحید، ص ۲۶۱، باب ۳۶، الرد علی الثنویة و الزنادقه. ۱۶۴۸) سوره اسراء، آیه ۷۹. ۱۶۴۹) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۵، فی کیفیة خلق العرش. ۱۶۵۰) سوره اعراف، آیه ۱۵۶. ۱۶۵۱) سوره مائده، آیه ۵۵. ۱۶۵۲) سوره نساء، آیه ۵۹. ۱۶۵۳) سوره مائده، آیه ۶۷. ۱۶۵۴) سوره حشر، آیه ۷. ۱۶۵۵) سوره آل عمران، آیه ۳۱. ۱۶۵۶) سوره انفال، آیه ۲۹. ۱۶۵۷) سوره حدید، آیه ۲۸. ۱۶۵۸) بحار الانوار، ج ۱۶، ص ۲۱۷، باب ۹، مکارم... ۱۶۵۹) کافی، ج ۱، ص ۱۷، کتاب العقل و الجهل. ۱۶۶۰) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۶۴، سوره آل عمران. ۱۶۶۱) سوره آل عمران، آیه ۸. ۱۶۶۲) سوره غافر، آیه ۶۰. ۱۶۶۳) سوره بقره، آیه ۱۸۶. ۱۶۶۴) سوره اسراء، آیه ۱۰۸. ۱۶۶۵) سوره فتح، آیه ۲. ۱۶۶۶) سوره ص، آیه ۳۹. ۱۶۶۷) سوره نساء، آیه ۱۰۵. ۱۶۶۸) سوره حشر، آیه ۷. ۱۶۶۹) بحار، ج ۲۵، ص ۳۳۲، و بصائر الدرجات، ص ۳۸۵ و ۳۸۶. ۱۶۷۰) سوره ص، آیه ۳۹. ۱۶۷۱) سوره حشر، آیه ۷. ۱۶۷۲) کافی، ج ۱، ص ۲۶۵، باب التفویض الی رسول الله. ۱۶۷۳) سوره نساء، آیه ۵۹. ۱۶۷۴) سوره طارق، آیه ۴. ۱۶۷۵) سوره یس، آیه ۳۲. ۱۶۷۶) کافی، ج ۸، ص ۳۵۲، خطبه امیر المؤمنین علیه السلام. ۱۶۷۷) دعای ۳۷ از صحیفه سجادیه، ص ۱۶۲. ۱۶۷۸) دعای ۱۶ از صحیفه سجادیه، ص ۷۸. ۱۶۷۹) سوره انعام، آیه ۱۶۲. ۱۶۸۰) بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۱، باب ۱۴، نادر فی معرفتهم. ۱۶۸۱) بحار، ج ۲۵، ص ۳۳۶، فصل بیان التفویض و معانیه. ۱۶۸۲) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۸، سوره ضحی. ۱۶۸۳) سوره علق، آیه ۱. ۱۶۸۴) سوره ضحی، آیه ۳. ۱۶۸۵) سوره هود، آیه ۷۲. ۱۶۸۶) امالی مفید، ص ۲۹۴، المجلس الخامس و الثلاثون، و امالی طوسی، ص ۶۹، مجلس سوم. ۱۶۸۷) سوره توبه، آیه ۹۴. ۱۶۸۸) کافی، ج ۱، ص ۲۱۹، باب عرض الاعمال علی النبی و الائمه علیهم السلام. ۱۶۸۹) کافی، ج ۱، ص ۲۱۹، باب عرض الاعمال علی النبی و الائمه علیهم السلام. ۱۶۹۰) سوره اسراء، آیه ۳. ۱۶۹۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۳، معراج رسول الله صلی الله علیه و آله. ۱۶۹۲) کافی، ج ۲، ص ۵۳۴، باب القول عند الاصبح و الامساء. ۱۶۹۳) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۸۰، سوره بنی اسرائیل. ۱۶۹۴) فقیه، ج ۱، ص ۳۳۵، باب ما يستحب من الدعاء فی کل صباح. ۱۶۹۵) علل الشرایع، ج ۱، ص ۲۹، باب العلة التي من اجلها سمی نوح. ۱۶۹۶) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۸۰، سوره بنی اسرائیل. ۱۶۹۷) سوره نحل، آیه ۷۵. ۱۶۹۸) سوره انعام، آیه ۱۶۲. ۱۶۹۹) البلد الامین، ص ۲۰۸، شهر رمضان، اقبال، ص ۷۰، فصل فیما نذکر من ادعیة... و مصباح کفعمی، ص ۵۹۳. ۱۷۰۰) سوره بقره، آیه ۲۸۶. ۱۷۰۱) کافی، ج ۲، ص ۱۶، باب الاخلاص. ۱۷۰۲) سوره اسراء، آیه ۸۴. ۱۷۰۳) کافی، ج ۲، ص ۸۵، باب النیة. ۱۷۰۴) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۱۶، سوره بنی اسرائیل. ۱۷۰۵) سوره حج، آیه ۳۴. ۱۷۰۶) کافی، ج ۱، ص ۳۹۰، باب التسلیم و فضل المسلمین. ۱۷۰۷) سوره هود، آیه ۲۳. ۱۷۰۸) کافی، ج ۱، ص ۴۰۸، باب ان الارض کلها للامام. ۱۷۰۹) سوره اعراف، آیه ۱۵۶. ۱۷۱۰) سوره توبه، آیه ۷۲. ۱۷۱۱) بحار، ج ۵۸، ص ۸۵، تذلیل و تفصیل فی بیان اقوال الحکما و مفاتیح الجنان، زیارت وداع، ص ۹۷۲. ۱۷۱۲) سوره حجر، آیه ۲۹. ۱۷۱۳) سوره فجر، آیه ۲۸. ۱۷۱۴) بحار، ج ۹۱، ص ۴۳، باب الاستشفاع بمحمد و آل محمد علیهم السلام. ۱۷۱۵) سوره توبه، آیه

۱۲۸. ۱۷۱۶) سوره احزاب، آیه ۵۶. ۱۷۱۷) مصباح کفعمی، ص ۴۲۷، فصل ۶۸، فی فضل... (۱۷۱۸) معانی الاخبار، ص ۳۶۷، باب معنی الصلاة من الله عزوجل. ۱۷۱۹) سوره زخرف، آیه ۳۲. ۱۷۲۰) سوره غافر، آیه ۹ - ۷. ۱۷۲۱) سوره لقمان، آیه ۲۷. ۱۷۲۲) کافی، ج ۱، ص ۲۸۸. ۱۷۲۳) سوره بقره، آیه ۳۰. ۱۷۲۴) سوره حجر، آیه ۳۱ - ۲۹. ۱۷۲۵) سوره اعراف، آیه ۳۱. ۱۷۲۶) تهذیب، ج ۶، ص ۱۱۰، باب من الزیارات. ۱۷۲۷) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۲، الذنب یحرم الرزق. ۱۷۲۸) سوره قلم، آیه ۴۳. ۱۷۲۹) وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۳۸۶، باب ۲۷، باب عدم جواز سجود بغیر الامام. ۱۷۳۰) قصص، جزائری، ص ۳۳، فصل دوم، در سجود ملائکه؛ بحار، ج ۱۱، ص ۱۳۸، باب سجود ملائکه. ۱۷۳۱) سوره یوسف، آیه ۱۰۰. ۱۷۳۲) وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۳۸۷، باب عدم جواز السجود بغیر الله. ۱۷۳۳) منبع سابق. ۱۷۳۴) تفسیر امام، ص ۳۸۵، ذکر فضل العلم. ۱۷۳۵) احتجاج، ج ۱، ص ۵۳، ذکر ما جرى لرسول الله... ۱۷۳۶) سوره بقره، آیه ۳۲. ۱۷۳۷) سوره بقره، آیه ۳۰. ۱۷۳۸) تفسیر امام، ص ۲۱۹، سجود الملائکه لآدم و معناه. ۱۷۳۹) تفسیر امام، ص ۲۵۹، ارتفاع القتل عن بنی اسرائیل. ۱۷۴۰) سوره بقره، آیه ۵۸.

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحيم جاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱) با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹ بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند. مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است. اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البيت عليهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید. از جمله فعالیت های گسترده مرکز: الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی ب) تولید صد ها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و... اماکن مذهبی، گردشگری و... د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای و راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۰۲۴۵۰۲۳۵) ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گام‌ها

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

